M. de CRUSAFONT i SABATER

GLOSSARI CATALÀ DE NUMISMÀTICA

AMB TOTES LES POBLACIONS EMISSORES (PAÏSOS CATALANS I CORONA CATALANO-ARAGONESA)

SOCIETAT CATALANA D'ESTUDIS NUMISMÀTICS
(INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS)
BARCELONA 2017

M. de CRUSAFONT i SABATER

GLOSSARI CATALÀ DE NUMISMÀTICA

AMB TOTES LES POBLACIONS EMISSORES (PAÏSOS CATALANS i CORONA CATALANO-ARAGONESA)

SOCIETAT CATALANA D'ESTUDIS NUMISMÀTICS
(INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS)
BARCELONA 201

Miquel de Crusafont i Sabater (Sabadell 1942 és Doctor en Història (Universitat Autònoma Barcelona), Doctor Enginyer Industrial Superior (Escola Tècnica Superior d'Enginye Industrials de Barcelona, actual Politècnica) i Diplomat en Museologia (Generalitat de Catalunya). En el camp de la recerca numismàtica ha publicat 19 llibres i 350 article Fou Director del Museu d'Història de Sabadell conservador de la col·lecció numismàtica de Banca Catalana. És l'actual president de la Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (Institut d'Estudis Catalans) i director del seu anuari *Acta Numismàtica*. Com a responsable publicacions va promoure l'edició de 10 llibre de l'Asociación Numismática Española (Barcelona) i de 45 de la Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (IEC, Barcelona). És soci d'honor de diferents societats internacion i ha rebut, entre d'altres, dos premis Conde Garriga de l'Asociación Numismática Español el Jeton de Vermeil de la Societé Française de Numismatique, el Premi Tenacitat de les Agrupacions Narcís Giralt de Sabadell i la Cre de Sant Jordi de la Generalitat de Catalunya.

GLOSSARI CATALÀ DE NUMISMÀTICA

Col·lecció Història Monetària Catalana. Dirigida per M. de Crusafont

1a. VILLARONGA, L., *Numismàtica antiga de la Península Ibèrica*, 2004

1b. — *Els amonedaments visigots i musulmans* (en preparació)

2. BALAGUER, A. M., *Història de la moneda dels comtats catalans*, 1999

3. CRUSAFONT, M. de, *Història de la moneda de la Corona Catalano-Aragonesa medieval (Excepte els comtats catalans)*, 2015

4. CRUSAFONT, M. de, *La moneda catalana local*, 1990

5. CRUSAFONT, M. de, *Història de la moneda de la Guerra dels Segadors*, 2001

6. — *La moneda de la Corona Catalano-Aragonesa des dels Àustries fins a la fi de les emissions*

7a TURRÓ A., *Les emissions oficials de la Guerra Civil (1936-1939). I. Andorra, Illes Balears i Catalunya*, 2007

7b. — *Les emissions oficials de la Guerra Civil (1936-1939). II. València i la Franja*

8. CRUSAFONT, M. de, *Medalles commemoratives dels Països Catalans*, 2006

9. CRUSAFONT, M. de, *Catàleg General de la moneda catalana*, 2009

10. CRUSAFONT, M. de, *Glossari Català de Numismàtica. Amb totes les poblacions emissores (Països Catalans i Corona Catalano-Aragonesa)*, 2017

M. de CRUSAFONT i SABATER

GLOSSARI CATALÀ DE NUMISMÀTICA

AMB TOTES LES POBLACIONS EMISSORES (PAÏSOS CATALANS I CORONA CATALANO-ARAGONESA)

SOCIETAT CATALANA D'ESTUDIS NUMISMÀTICS
(INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS)
BARCELONA 2017

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP

Crusafont i Sabater, M. de (Miquel), 1942- autor
Glossari català de numismàtica : amb totes les poblacions emissores (Països Catalans i Corona Catalano-aragonesa). — Primera edició. — (Col·lecció Història monetària catalana ; 10)
Bibliografia. Índexs
ISBN 9788499653556
I. Societat Catalana d'Estudis Numismàtics II. Títol III. Col·lecció: Història monetària catalana ; 10
1. Numismàtica — Països Catalans — Diccionaris
2. Numismàtica — Corona Catalanoaragonesa — Diccionaris
737(4=134.1+460.22)(031)

NOTA DE L'AUTOR:

Hem donat un abast molt gran a aquest glossari i és, per tant, molt probable que s'hi puguin trobar absències, inexactituds o manques. Així, per exemple, en el cas de les biografies dels numismàtics (en les quals ens hem limitat als autors que han treballat el nostre sector català) hi manquen algunes imatges i dates i llocs de naixement i mort. L'autor agrairà qualsevol informació complementària en aquests i altres casos: *miquel.crusafont@cmail.cat*

© Miquel de Crusafont i Sabater
© Societat Catalana d'Estudis Numismàtics,
filial de l'Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició
Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: maig 2017

Compost per: Vivó i Garrido. Disseny Gràfic
Imprès a: Gràfiques 92

ISBN: 978-84-9965-355-6
Dipòsit Legal: B 9343-2017

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les llei.

Saber el sentit de les paraules
ens permet de parlar
però només els que saben
el que significa el diàleg
són capaços d'enraonar

SUMARI

Sumari 7

Pròleg d'Immaculada Socias 9

Introducció 11
- Un llibre entre bi i tridimensional 11
- El lèxic numismàtic 13
- La història monetària de les poblacions 15
- Els temes complementaris de la història de la moneda 17
- Criteris complementaris 17
- Agraïments 23

Fonts i referències 25
- A – Fonts principals 25
- B – Fonts complementàries 25

Abreviacions 33
- 1 – Camps 33
- 2 – Institucionals, bibliogràfiques, diverses 33

Glossari 35

Índex Temàtic 677
- 1-Lèxic Numismàtic 677
  - Noms de les monedes 677
  - Seca i fabricació 679
  - Circulació 679
  - Control 680
  - Elements de monedes i medalles 680
  - Estudi 680
- 2-La història monetària de les poblacions 681
  - Països, territoris i llocs 681
  - Pobles emissors i llocs de troballes 681
    - Remissions 681
    - Andorra 681
    - Balears 681
    - Catalunya 682
    - Catalunya Nord 687

Espai mediterrani 687
Franja, la 688
Occitània 688
València 688
Vària 691
Topònims històrics, abreujats o en símbols 691
3-Temes complementaris de la història de la moneda 692
A-Actors en la fabricació i el gravat 692
Sobirans 692
Artistes i gravadors de medalles 694
Obridors d'encunys (monedes) 696
Mestres de seca 696
Fabricants (medalles) 698
B-Temes d'Estudi 698
Institucions. Exposicions 698
Numismàtics 698
Revistes, col·leccions, textos 699
Tresors i troballes 700
Personatges 700

PRÒLEG

El meu primer contacte amb el món de la numismàtica va ser l'any 2003 a la Hispanic Society of America de Nova York, on estava analitzant i estudiant els magnífics gravats que il·lustren la primera i raríssima edició dels *Diálogos de medallas inscriciones y otras antiguedades* (1587) de l'eminent humanista i arquebisbe de Tarragona Antoni Agustí Albanell (Saragossa, 1517 - Tarragona, 1586), obra publicada *post mortem* per l'impressor Felip Mey a Tarragona l'any 1587 i pionera en el camp de la disciplina numismàtica. Com a fruit d'aquesta recerca, vaig publicar diversos articles sobre la figura d'aquest extraordinari arquebisbe, així com de la problemàtica existent a l'entorn dels seus gravats numismàtics. Com és ben conegut, Agustí i els seus successors van promoure les bases d'una metodologia que va impulsar la catalogació numismàtica, els repertoris terminològics, l'epigrafia, la iconografia, així com glossaris i diccionaris.

La moneda és una font documental de primer ordre emesa des del poder i que reflecteix valuoses dades històriques, econòmiques i ideològiques. Podem subratllar que alguns dels seus trets particulars són, com l'obra gràfica, el seu caràcter seriat que molt freqüentment queda marcat per diversos esdeveniments històrics que individualitzen i, en certa manera, converteixen les monedes en úniques. Per altra banda, cal considerar que dins del nínxol numismàtic, a més de les monedes hi figuren també diversos objectes no monetaris, com medalles, paper moneda, balances, pesos, eines de fabricació, dibuixos, gravats...

Un dels instruments bàsics que han organitzat i estructurat el coneixement numismàtic han estat els glossaris. El nom de 'glossari' ve del llatí *glossarium*, que indica un repertori de paraules poc comunes o obscures que solen anar acompanyades d'una definició de cadascuna d'elles per facilitar el coneixement i ajudar els possibles lectors. Certament, això és el que ha fet de manera magnífica Miquel de Crusafont amb el seu *Glossari Català de Numismàtica amb totes les poblacions emissores dels Països Catalans i de la Corona Catalano-aragonesa*. Al llarg de l'obra, l'autor manifesta els seus plantejaments innovadors i, alhora, explica en què s'ha avançat dins de la disciplina numismàtica. Un llibre dual que constitueix una atractiva galàxia de coneixements on s'interrelaciona un ric lèxic numismàtic amb les poblacions urbanes emissores de moneda i que esdevé una eina de consulta bàsica.

En aquesta obra viva i vibrant cal destacar-hi la voluntat de l'autor de contextualitzar històricament les diverses monedes –com ara croat, florí, ardit i altres–, les quals constitueixen unes 650 entrades, i relacionar-les amb fonts documentals primàries de l'època. A més de les monedes, també dóna a conèixer medalles commemoratives, paper moneda, pellofes i ploms, gitons i medalles de devoció. Però això no és tot perquè el treball s'enriqueix i s'amplifica amb els noms d'artistes, gravadors i mestres de seca dels centres urbans que han emès monedes, incloent-hi també països i sobirans, a més de numismàtics, institucions, revistes, tresors o troballes remarcables, entrades que en total sumen al voltant de 3.500.

Un altre aspecte especialment atractiu del *Glossari* de Miquel de Crusafont és la il·lustració del text, constituïda per una mostra de peces que donen sentit i ajuden a la seva comprensió, tals com monedes,

bitllets, ploms eclesiàstics, retrats de numismàtics, medalletes de santuaris, etc. Així mateix, s'han inclòs alguns elements de cartografia, com per exemple el del complex mosaic de l'Occitània catalana. Però, sens dubte, un aspecte particularment suggestiu de l'obra és el referent a poblacions o centres urbans de l'antiga Corona catalanoaragonesa i dels Països Catalans que van ser seques, les quals apareixen ordenades per ordre alfabètic. En aquest terreny, Crusafont va més enllà dels límits tradicionals numismàtics i realitza un interessant exercici etimològic explicant les arrels històriques i lexicogràfiques de les diverses poblacions, restituint el seu significat original i recuperant la fisonomia dels noms, com és el cas, per exemple, de la comarca de la Cerdanya –el nom de la qual prové de la tribu ibèrica dels ceretans– o la del Berguedà –dels bergistans–, i els noms d'Empúries i l'Empordà –provinents de la colònia grega d'Emporion–. També assenyala que Vall d'Aran vol dir 'vall de vall', ja que *aran*, en basc, significa 'vall'; que l'etimologia de Sant Joan de Vilatorrada recorda una vila que tenia torres, o bé que el nom de Santpedor prové de Sant Pere d'Or. Però Crusafont no sols estudia l'etimologia dels diferents pobles catalans sinó que també cerca vincles entre diversos centres urbans amb la mateixa denominació, com Tamarit de Mar (Tarragona) i Tamarit de Llitera, capital històrica i cultural de la part catalanòfona de la comarca de la Llitera (Osca). O assenyala poblacions d'origen nobiliari, com Cervera, Montcada, Cardona i ciutats d'origen àrab com Almenar, nom que en àrab vol dir 'torre de defensa', o Castigaleu de la Franja, nom que prové de castell sarraí de Galef. D'altra banda, Crusafont, que és un ardent enamorat de Catalunya i també de la paraula poètica, recorda que hi ha noms bells, sonors i remarcables, com ara Vilalba dels Arcs, Santa Creu de Joglars, Sant Josep de sa Talaia, Pena-roja de Tastavins, Sant Julià de Lòria, Simat de Valldigna, Pinell de Brai, Guardamar, Valldemossa, el Verger, Capdepera, Pilar de la Foradada, Portell de Morella... I d'altres més planers, més lligats a la quotidianitat: Ceret, per la seva producció de cireres; Olesa, pel seu oli, o els pobles dits la Bisbal o del Bisbe, que ens recorden la possessió per aquests prelats.

En definitiva, aquest *Glossari* dual entrecreua dues realitats complementàries: el lèxic numismàtic i els centres urbans: 650 entrades del lèxic que conviuen harmoniosament i necessàriament amb unes altres 3.000, que aporten dades sobre les poblacions emissores, artistes i gravadors, mestres de seca, tresors i troballes monetàries. Un *Glossari* molt ampli que abraça totes les èpoques i que està dirigit als interessats en aquesta especialitat, obra que s'ha concretat en un altre volum, el 10 de la *Història Monetària Catalana*, referida a les terres dels Països Catalans i de la Corona catalanoaragonesa. Un volum complementari i de caràcter transversal que, sens dubte, serà de gran utilitat.

Immaculada Socias Batet

Universitat de Barcelona

INTRODUCCIÓ

UN LLIBRE ENTRE BI I TRIDIMENSIONAL

Acabat el darrer llibre, es torna a obrir la possibilitat d'exploració, de construcció i de creació. Quin, entre les desenes de projectes possibles, triarem? Hi ha unes certes línies directrius, el programa de la col·lecció "Història Monetària Catalana", per exemple, però també t'acaben movent altres raons. Una d'elles, prou potent, és l'avantatge indubtable de poder incidir sobre algun sector ja força treballat en diferents estudis anteriors. Quan un tema ha estat avançat en anàlisis parcials, esdevé il·lusionant de prendre'l de forma completa i, malgrat els grossos entrebancs que ja coneixem, convertir-lo en un llibre. En aquest cas, ha prevalgut aquesta motivació, però ja veurem que també n'hi ha d'altres que hi intervenen, malgrat que de moment no les sapiguem percebre.

Però bé, ja en parlarem. Ara el que toca, com a primera constatació, és assenyalar els aspectes positius i la utilitat que creiem que l'obra pot tenir. Fer veure allò que és innovador i explicar en què hem avançat.

La primera cosa que hem de dir és que aquest llibre abasta tres grans grups temàtics o bé dos i un "calaix de sastre", de manera que podríem dir que és, d'alguna manera, tridimensional. D'una banda, contempla un sector lingüístic perfectament definit:

El lèxic numismàtic

És a dir, els mots específics de l'ofici de la monederia i el vocabulari necessari per a l'estudi i la interpretació de la història de la moneda i la medalla en el sentit més ampli. Es tracta, doncs, d'un aplec de noms comuns necessaris per a l'estudi de la numismàtica.

La segona dimensió ens obre al món de les poblacions emissores, és a dir, quins llocs i pobles varen encunyar o editar en algun moment monedes, bitllets, gitons o medalles i quins tipus de peces varen emetre. En aquest sentit, podríem dir que ens dóna:

La història monetària de les poblacions catalanes

En aquest cas, ja no són noms comuns sinó propis, de manera que ens apartem una mica dels diccionaris especialitzats que tracten exclusivament del llenguatge d'un sector de la ciència, de la història o dels costums.

Però això s'ha completat encara amb un tercer sector, que hem subdividit en dos apartats i que, globalment, el podríem definir com:

Els temes complementaris de la història de la moneda

En aquest calaix de sastre hi hem englobat moltes coses. El primer apartat, l'hem denominat "Actors en la fabricació i el gravat", s'entén, de les monedes i les medalles. Hi hem considerat els sobirans i els altres emissors de moneda, els artistes i gravadors de les medalles, els obridors dels encunys de les

monedes, els mestres de la seca i els fabricants de medalles. Quant al segon apartat, l'hem denominat "Temes d'estudi" i comprèn les institucions que han treballat o treballen en la nostra especialitat i algunes de les seves manifestacions més importants, els numismàtics més destacats en el nostre camp d'estudi, les revistes o les col·leccions de llibres que poden ésser útils per al nostre treball, els tresors i les troballes més importants i, finalment, una sèrie de personatges de relleu que han estat objecte de medalles commemoratives.

La suma d'aquests tres sectors creiem que ens pot donar respostes més àmplies que un simple diccionari del lèxic numismàtic. L'historiador de la moneda necessita sovint altra mena de dades i hem pensat que, potser així, podríem oferir un diccionari de tipus enciclopèdic que cobrís totes les àrees que poden ésser de l'interès de l'estudiós. Naturalment, l'ambició i l'amplada del projecte també n'ha limitat la intensitat. Podem parlar de tot això, a condició, però, de fer-ho de manera molt sintètica i centrant-nos en les coses més essencials. Les bibliografies complementàries que oferim (vegeu l'entrada "bibliografia", per exemple) ens permetran, si cal, d'aprofundir en els aspectes concrets.

Hem de dir que aquest és el primer diccionari català de numismàtica, que mai s'ha assajat de fer. D'altra banda, tampoc no hi ha gaires exemples de glossaris en altres llengües que tinguin aquest abast ja que el més habitual és que es limitin al lèxic.

De tota manera, aquest plantejament no era pas el que ens havíem formulat en començar a treballar, però, com diuen els novel·listes, a vegades creen uns personatges i, un cop caracteritzats, són ells els que prenen l'argument i el porten a resultats que el mateix autor potser no hauria mai imaginat.

Com antecedents, hi havia els nostres treballs sobre lèxic numismàtic que després comentarem, o el nostre llibre sobre *La moneda catalana local* (Barcelona, 1990). L'existència d'aquest darrer estudi i el nostre interès per les poblacions i la seva rica personalitat degué ésser la raó que ens portà a afegir-hi també els pobles emissors. El tercer bloc no ha estat més que la conseqüència de no limitar-nos al lèxic i d'anar-nos plantejant que també altres elements complementaris podrien ésser útils a l'investigador.

El nostre camp d'estudi es correspon amb l'espai plantejat en el nostres *Catàleg General de la Moneda Catalana* (Barcelona, 2009) i *Medalles commemoratives dels Països Catalans i de la Corona Catalano-Aragonesa* (Barcelona, 2006). Abraça, doncs, els Països Catalans i la Corona Catalano-Aragonesa. Per tant, no considerarem, per exemple, els amonedaments al regne d'Aragó abans de la seva incorporació a la Corona.

Com veurà el lector, no ens hem limitat a donar la significació dels termes o les emissions dels pobles o dels sobirans, sinó que hi hem afegit les fonts documentals del seu ús, unes breus biografies dels artistes i elements històrics complementaris que ens ajudin a apropar-nos al context de cada emissió o de cada actuació.

També es farà visible, creiem, que el llibre conté molta teoria: molt sovint hem entrat en el detall del perquè de les coses, a més d'indicar el què.

Ens ha semblat també que seria útil d'afegir-hi una dosi generosa d'il·lustracions, cosa que sol mancar o que és molt escassa en la major part d'aquesta mena de diccionaris. Com és ben conegut, les imatges ens amplien i ens complementen les informacions escrites.

Pel que fa a mi, si *Història de la moneda de la Corona Catalano-Aragonesa Medieval* (Barcelona, 2015) tancava, d'alguna manera, el meu cicle personal de dedicació a obres de síntesi sobre la nostra moneda medieval, aquest clou també, i podríem dir que culmina, les meves nombroses incursions en

el tema del lèxic numismàtic. Aquest tancar, aquest culminar, són en relació amb el meu cicle vital i la meva capacitat de dedicació, però naturalment aquests temes resten sempre oberts i cal suposar, i fins i tot esperar, que d'altres amb més dades, més treball i més capacitat els facin avançar més i els millorin.

Dit això, no seguirem endavant comentant, així globalment, l'abast i la significació del llibre, sinó que serà segurament més entenedor si fem un comentari de cadascun dels seus sectors. Això ens permetrà també de donar algunes explicacions sobre l'àmbit escollit i els criteris generals aplicats.

El LÈXIC NUMISMÀTIC

Com dèiem en una obra recent, la història de la moneda i la numismàtica, com totes les altres àrees del saber, té la seva terminologia pròpia i no sempre és fàcil trobar-la ben representada en les enciclopèdies i els diccionaris de tipus general. D'altra banda, les definicions que hi solem trobar resulten molt esquemàtiques i fins i tot eixutes, de manera que no sempre podrem aclarir allò que cerquem. Hem tingut l'ocasió de participar, com a especialista d'aquesta parcel·la del saber, tant a la *Gran Enciclopèdia Catalana* (segona edició), com al *Diccionari de la Llengua Catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans, al *Diccionari d'Història de Catalunya* i a l'*Enciclopèdia de Barcelona de l'A a la Z*, d'Edicions 62, i, al marge d'un anecdotari curiós, hem topat sovint amb les limitacions d'espai, uns criteris generals que a voltes s'adaptaven malament a la nostra àrea i, naturalment, la dificultat de fer entendre coses que només sabem els especialistes i que no sempre són fàcilment compreses pels que no ho són. Paral·lelament, havíem procurat cobrir les mancances de les obres generals amb quatre glossaris que vàrem incloure respectivament als nostres llibres *Barcelona i la moneda catalana* (Barcelona, 1989), *Història de la moneda catalana* (Barcelona, 1996), *Medalles commemoratives dels Països Catalans i de la Corona Catalano-Aragonesa* (Barcelona, 2006) i *Història de la moneda de la Corona Catalano-Aragonesa medieval* (Barcelona, 2015). Tots quatre patien, però, d'alguna limitació. El primer, amb 157 entrades de lèxic numismàtic, buidava tots els termes continguts a les *Rúbriques de Bruniquer* i, malgrat que aquesta obra és una font molt copiosa, no exhauria pas tots els termes de l'especialitat. El segon, amb 223 termes de lèxic numismàtic, era una part d'un manual d'història de la moneda pensat sobretot per als historiadors i ens havíem de limitar a allò que era essencial. El tercer, amb 289 entrades d'artistes, gravadors i editors, es referia exclusivament al tema del llibre corresponent, és a dir, a les medalles. El quart, finalment, amb 329 entrades, era el més ambiciós, però s'havia de centrar gairebé en exclusiva en els temps medievals, d'acord amb el contingut del llibre. Tenia l'avantatge, però, que feia referència, sempre que era possible, als documents de l'apèndix documental que contenia el mateix llibre i certificava, així, les significacions assignades a cada terme. És evident, doncs, que aquests quatre glossaris aportaven molta informació que mai abans no s'havia sistematitzat, però que cap d'ells, ni tant sols la suma de tots, resolia el problema de la manca d'un diccionari numismàtic català útil per a totes les èpoques i per a tots els àmbits.

En aquesta ocasió, tenim prou més llibertat per plantejar un glossari més ampli, que abraci totes les èpoques i adreçat als estudiosos i als interessats en la nostra especialitat. També ens hi hem pogut esplaiar una mica més, defugint el llenguatge telegràfic dels diccionaris i assajant d'arribar a tot el contingut de significats de cada terme i als canvis que s'hi han anat produint al llarg del temps. El glossari, pel que fa al lèxic, s'ha fet assajant de cobrir dos objectius fonamentals:

1- Crear un ABC de significacions, de manera que, en primer lloc, aquelles que són essencials i bàsiques quedin perfectament clares per adreçar-nos, posteriorment, a les més marginals. Dit d'una altra manera, assajarem de treballar amb l'estructura d'un arbre: en primer lloc, els significats troncals i, després i partint d'aquí, els significats més secundaris. Defugim, per tant, de crear llistats infinits, per exemple, amb paraules com ara *diner* o *ral*, seguides d'apel·latius complementaris (*diner barceloní, diner morlà, diner melgorès*, etc.), i ens proposem de definir els significats essencials d'aquestes paraules i assignar entrades pròpies als apel·latius complementaris. Així, en el cas de *diner*, en la seva entrada se n'expliquen els tres significats essencials, però els diferents tipus de diner els trobarem a les entrades *barceloní, morlà, melgorès*, etc.

2- Justificar, sempre que sigui possible, l'ús i la significació de cada terme en la llengua catalana amb mencions extretes dels documents monetaris.

Cal deixar ben clar, d'altra banda, que, com hem dit abans, **aquest és un glossari català i centra els seus esforços en buidar els termes catalans, els usos de termes en la nostra àrea i llengua i els noms propis que li corresponen, sens que això impedeixi que es recullin alguns termes d'àmbit més universal com els que apareixen en els diccionaris de tipus general**. Per tant, introduïm alguns termes del Món Clàssic, com ara "decadracma" o "cistóforos", encara que no hagin estat batudes mai monedes d'aquest tipus en l'espai estudiat. També tenim en consideració monedes de països propers, especialment les que legalment o il·legal han pogut circular per les nostres terres.

Pel que fa a escollir o no un àmbit prioritari i principal, l'experiència demostra que assajar un abast "hispànic", "europeu", o encara "universal" en aquests reculls porta a una gran confusió en estendre's a moltes paraules que corresponen a àmbits de ben poca utilitat i, d'altra banda, es multipliquen els riscos d'imprecisions o, fins i tot, d'errades de gruix en entrar en parcel·les de la nostra especialitat que ens queden prou lluny. Donarem uns pocs exemples. El notable diccionari italià d'E. Martinori (*La moneta. Vocabolario Generale*, Roma, 1915) dedica deu pàgines a entrades sobre els diferents tipus de ducats, i hi ha fins i tot els ducats de Dinamarca, però en parlar del nostre *croat* l'assimila erròniament al terme anglès *groat* (que vol dir "gros") i diu que el va començar a emetre Alfons I (1162-1196), quan tots sabem que "croat" ve de "creu" (*crucesignato* en llatí) i que fou una innovació de Pere el Gran (1276-1285). Pel que fa a Mateu y Llopis, (*Glosario hispánico de numismática*, Barcelona, 1946), dóna 118 entrades per a la paraula diner en les seves diferents formes (entre elles, els diners de Bérgamo, de Rímini o Ràvena), ens fa saber coses tant "apassionants" com que *papiergeld* és una paraula alemanya que significa paper-moneda i, en definir què és una medalla, diu que és la *"forma usada por los mozárabes de Toledo para designar la meaja"*. No calen comentaris. Al *Diccionario de numismática* (Ministerio de Cultura, Madrid, 2009) veiem que dedica vuit línies a la paraula *ardite* sense dir allò que és essencial, és a dir, que es tracta d'una moneda de dos diners. O bé a l'entrada de quart de croat, diu que es va emetre des del s. XIII quan, de fet, no es va batre fins al s. XV. Pel que fa al recent *Dictionaire de Numismatique* (Larousse, París, 2001), gràcies a ell es pot saber, per exemple, que Ayman són els Emirats Àrabs Units, però no hi ha l'entrada Navarra i hom ha d'anar a cercar "Bearn" per a retrobar-hi alguna referència. Però això és inadmissible si pensem que els sobirans de França es varen titular durant prou temps reis de França i de Navarra. Entren en el nostre espai, però per acabar dient, per exemple, que la moneda *"acrimontana"* (sic) és *"la batuda al taller d'"Agramont"* (sic) *i que corria a l'Aragó i Catalunya en temps de Jaume I (1213-1276) i després només a Catalunya en temps de Lluís XIV* (!!!)", sense fer, a més, cap menció del comtat d'Urgell i barrejant la moneda comtal amb la de la Guerra dels Segadors. A la làmina d'*Espagne* (p. 192), hi ha la foto d'un quàdruple ducat de València de Carles I descrit com a *"ocho escudos ou quadruple ducat"*, considerant com la mateixa cosa dues monedes completament diferents en llei i de valor gairebé el doble l'una que l'altra. A la pàgina 455 ens mostren una

"piastre d'Amerique espagnole", que no és altra cosa que una peça de quatre rals d'argent d'Aragó de Felip IV. Francament, els hauríem quedat agraïts si s'haguessin estalviat la feina de parlar de la Península Ibèrica. El diccionari "universal" de numismàtica potser sí que es podrà fer un dia, però haurà d'ésser després que els especialistes de cada país i de cada sector hagin resolt les seves àrees i es pugui fer llavors un treball de síntesi... si es troba la persona capaç de fer-lo amb un mínim de rigor.

LA HISTÒRIA MONETÀRIA DE LES POBLACIONS

La gran quantitat de pobles de l'àrea catalana que varen emetre algun signe monetari o medallístic ha donat un gran relleu a aquest sector, de manera que ha acabat per ésser el més voluminós del llibre. Amb tot, creiem que ha valgut la pena de fer-ho a fi de no haver d'emprar una munió de petites monografies i tenir reunits, encara que sigui de forma sintètica, tot el cabal emissor de cada població. Al marge d'això, creiem que aquest tractament del tema té moltes altres avantatges complementàries.

Posem-ne un exemple. Veure arrenglerats, sense ostentació, però d'una forma tan senzilla com és l'ordre alfabètic, totes les poblacions de la nostra pàtria en tota la seva complexa i variada amplitud, ens omple de pau i de plenitud. És la plasmació més evident del triomf de la unitat d'una terra que resisteix l'astúcia destructora dels seus enemics i la migradesa d'esperit dels que anomenem provincialistes.

Seguint amb aquest ordre gairebé administratiu com és l'alfabètic, podrem córrer sense limitacions ni barreres per tota la nostra geografia i també podem refer la nostra història des dels temps més reculats fins avui.

Fem-ne la prova començant des del principi i seguint els noms de llocs: d'Abrera, arrecerada darrere Montserrat, passarem a la terra grega d'Acaia, on recordarem la gesta de Ferran de Mallorca. Tot seguit, ens situarem a Ademús, conquerit per Pere I el 1210 i avui aïllat com si estigués en setge permanent. Passarem després a l'Agde occità, terra dels grecs i també dels nostres aliats Trencavell, i, tot seguit, arribarem a Àger de l'invencible Arnau Mir de Tost i a Agost, poble d'Alacant, amb les seves notables escultures ibèriques. Ve després Agramunt, que ens farà recordar la llarga nissaga dels ardits comtes d'Urgell, i tot seguit Agres, de la comarca valenciana del Comtat i conquerit per Jaume I el 1255. I així podem anar seguint... sense haver de canviar de llibre!

Hi ha noms bells, sonors, remarcables: Vilalba dels Arcs, Santa Creu de Joglars, Sant Josep de sa Talaia, Pena-roja de Tastavins, Sant Julià de Lòria, Simat de Valldigna, Pinell de Brai, Guardamar, Valldemossa, el Verger, Capdepera, Pilar de la Foradada, Portell de Morella... N'hi ha de més planers, més lligats a la quotidianitat: Ceret, per la seva producció de cireres; Olesa, pel seu oli, o els pobles dits la Bisbal o del Bisbe, que ens recorden la possessió per aquests prelats.

Hi ha topònims curiosos, com ara Vall d'Aran, que, de fet, vol dir "Vall de Vall" ja que "aran", en basc, vol dir justament "vall". D'altres semblen risibles i no en són pas. Fa uns anys, la gent de Sant Joan de Vilatorrada volien canviar el nom del poble, perquè semblava que volia dir que estaven "torrats", però un historiador els va fer veure que Vilatorrada volia dir "vila que té torres", és a dir, torres de defensa en un recinte emmurallat, la qual cosa no deixa de tenir el seu valor històric i dignificant, i, afortunadament, així ho varen deixar. També els de Puigtinyós van canviar el nom, que semblava ofensiu com si fossin "tinyosos", i varen posar el de Montferri que encara és vigent, però el tinyós venia

del color ocre dels minerals de ferro, de manera que Puigtinyós volia dir, en realitat, puig tenyit. I alguns es poden riure de Santpedor, que sembla una al·lusió a la pudor, però el cert és que el nom havia estat Sant Pere d'Or, que resulta prou ennoblidor.

Però també podrem alimentar el nostre esperit, recuperant la veritable fesomia dels noms. No es tracta únicament de poder llegir Bellmunt de Mesquí, és a dir, un mont bell on hom alçaria un poble, vora un riu de poca importància que potser per això en dirien mesquí, en lloc d'haver de topar amb un foraster "Belmonte de San José". No és només desempolsar-se de la denominació falsa i arnada d'una "Iglesuela del Cid" per a retrobar-hi la nostra Anglesola de la Franja. O saber que a "Onteniente" no hi ha cap "teniente", sinó que es tracta del poble que es diu Ontinyent. I, si fos el cas, també podríem desempallegar-nos d'una vegada de no sé quin "Burg" i no sé quina "Madame" i tornar a la vida la nostra humil Guingueta del poblet d'Ix amb la seva bella església romànica. Molt més que tot això és poder veure la nostra terra en tota la seva amplada, sense cadenes, fronteres ni reixeses mentals.

El Tamarit de Mar, amb el seu bell castell, té el seu germà, terra endins, a Tamarit de Llitera, amb el seu campanar singular i la seva digna capitalitat. "Val més Torrefeta que Castellserà" diu amb humor un refrany català referint-se a aquests dos pobles lleidatans, però una mica més enllà també hi ha un altre Castellserà, només que allà se li han adreçat personalment i n'hi diuen Castellseràs. Per a un Nulles català hi ha, una mica més esmolat, un Nules valencià, i el Muro valencià té també parent a Mallorca. Vora l'Ebre, tenim la Riba-roja d'Ebre i, vora el Túria, la Riba-roja de Túria. Hi ha una Vallmanya al Conflent, però també una altra al Segrià i una tercera al Solsonès. Molts pobles demanen apel·latiu perquè tenen parentela en una altra "província", aquestes falses muralles amb què han trossejat el nostre terrer. Així, al Polinyà proper a Sabadell, faríem bé d'afegir-hi "del Vallès", ja que també tenim el Polinyà de la Ribera, de la comarca valenciana d'aquest nom. I així trobem noms duplicats a tots els recons de la nostra geografia, donant fe de la seva unitat. Naturalment que hi ha algunes diferències i que les zones dominades més temps pels musulmans mostren aquesta arrel amb els noms començats amb "al" o amb "beni" o "bini", però això tant ho trobem a les Balears com a les terres valencianes. També a Catalunya tenim noms d'arrel àrab, com ara Almenar, ja que aquest nom vol dir, en àrab, torre de defensa; i el Castigaleu de la Franja, que ve de castell Galef, un nom també àrab. D'altra banda, i pel que fa als senyors, arreu hi trobarem unes mateixes famílies nobiliàries: els Montcada, Centelles, Cervera, Cardona, Copons, Castellvell o Xèrica apareixen escampats per tot el territori. Aquests cognoms s'han originat sovint en el nom d'una població, però també hi ha casos a la inversa, de poblacions que prenen el nom dels seus primers repobladors o dels seus senyors, com és ara Callosa d'en Sarrià, en record de Bernat de Sarrià, que n'impulsà el poblament; la Pobla del Duc, pel fet que depenia del duc de Gandia; Albalat dels Sorells, que tenien per senyors gent de la família Sorell; o Alcúdia de Crespins, que pertanyia a la família Crespí.

Aquests noms també ens aporten altres dades històriques que, ben sovint, ens fan veure les antigues arrels d'aquestes denominacions. Així, la comarca de la Cerdanya ens recorda, encara avui, la tribu ibèrica dels ceretans, i la del Berguedà, la dels bergistans. D'altra banda, Empúries i l'Empordà són filles de la colònia grega d'Emporion (d'"empori", és a dir, mercat). Les surgències d'aigües minerals o termals, ben sovint explotades ja en època romana, ens han donat els pobles amb noms com Banyuls o Caldes. Els que tenien sal terra endins, un bé escàs i cobejat en moltes èpoques, solen també fer-ho palès: Peralta de la Sal, Gerri de la Sal. N'hi ha que s'originen en algun habitatge o església anterior, com ara Collsuspina, que es creà a redós de la masia de l'Espina; Canet de Mar, que va créixer al voltant de la Casa de Canet; o Cercs, que es va formar al voltant de l'església de Sant Jordi de Cercs.

Pel que fa als territoris, hi hem englobat tots aquells que formaren part de la Corona Catalano-Aragonesa, fins i tot els més petits i desconeguts, com ara les illes de Castellroig, Pantel·leria, o Quèr-

quens, o les senyories de Piada o Salona, encara que no ens consti que s'hi batés una moneda específica. Pel que fa a l'espai cronològic que s'estén des de l'entorn del 1714 a l'actualitat, hi hem inclòs els Països Catalans, però advertint que hem considerat la Franja amb criteri històric, és a dir, fins a la línia del Cinca i els seus afluents i, per tant, amb la totalitat de comtat de Ribagorça, i no pas, com es sol fer, atenent només el criteri lingüístic. Aquesta darrera forma de procedir és una invitació a destruir el català d'aquests pobles a fi d'esborrar-los de la llista i, per tant, no hem d'ésser pas els catalans qui ho hem d'afavorir. Penso que A. Turró i S. Datzira (que també va participar activament en l'elaboració del llibre, encara que no hi consti) ho varen explicar molt bé en la monografia sobre els bitllets de la Franja (TF, p. 16-22). La Franja completa va ésser considerada territori català des de la unió amb Aragó fins als temps de Jaume II (1291-1327), qui, cedint a la pressió dels aragonesos, la va transferir a aquest regne.

ELS TEMES COMPLEMENTARIS DE LA HISTÒRIA DE LA MONEDA

Com hem dit al principi, hem decidit de complementar el recull del lèxic numismàtic i de les poblacions emissores amb altres noms propis que hi tenen relació. Parlarem, per tant, de països, de sobirans, de seques, de numismàtics estudiosos, de mestres de seca, d'artistes, etc. En aquesta línia ja vàrem fer també, com hem dit més amunt, un glossari d'artistes, editors i fabricants de medalles al nostre *Medalles commemoratives dels Països Catalans i de la Corona Catalano-Aragonesa* (Barcelona, 2006), que no solament hem incorporat igualment al treball actual, sinó que hem procurat ampliar i millorar. Amb tot aquest material arribem a unes 3.700 entrades, de manera que multipliquem per deu el més copiós dels altres quatre reculls abans esmentats i oferim un instrument de consulta molt més complet i, certament, molt superior als quatre anteriors nostres.

Hem atès també el suggeriment del nostre amic Jaume Boada i hem afegit al final un índex temàtic. Efectivament, aquest instrument complementari pot ésser útil per a moltes consultes. Així, i per posar un exemple prou aclaridor, si volem fer algun estudi dels mestres de seca, serà prou més fàcil consultar la seva llista a l'índex que no pas anar-los cercant entre 3.700 entrades.

CRITERIS COMPLEMENTARIS

Donarem notícia i significació de tots els termes catalans de la numismàtica i també de tots els signes monetaris i medallístics que hem pogut arribar a conèixer dins d'aquests àmbit, és a dir, monedes, medalles commemoratives, paper-moneda, pallofes i ploms, gitons i medalles de devoció (les adscrites a un lloc concret i les dels santuaris). Les citacions apareixeran al taller o lloc d'emissió i en els regnats corresponents. Certament, no a tots aquests apartats hi dedicarem la mateixa atenció i, així, al paper moneda de la guerra del 1936-1939 i als gitons els hi dedicarem simples mencions de llocs d'emissió, entitats emissores, valors emesos i referència bibliogràfica, i a les medalles de devocions i santuaris, el municipi i el nombre de varietats que coneixem per a cada segle, ja que no hi ha pas un catàleg sistemàtic. D'altra banda, fora d'alguna excepció, considerarem els gitons de caràcter institucional o associatiu, però no els dels particulars. En els regnats, parlarem de les mo-

nedes emeses, però no pas de totes les medalles o altres espècies numismàtiques que no hi tenen relació directa.

En les poblacions, ordenarem les entrades seguint sempre el mateix ordre i d'acord amb els diferents camps que hem definit i llistat a les claus d'abreviatures. Aquestes claus, en majúscula i negreta, obriran cada apartat. Són els següents: **M.**, que vol dir "monedes", ens obre la descripció i comentari de les emissions monetàries de tipus reial, senyorial o municipal anteriors al s. XX; **PM.**, que vol dir "pesals monetaris", obrirà el comentari als pesals monetaris amb marques locals; **B.**, que vol dir "bitllets", és l'entrada a la descripció dels bitllets o monedes emeses a la guerra 1936/9; **P.**, que vol dir "pallofes" i també "ploms", correspon a les emissions eclesiàstiques fetes en plom, llautó o altres metalls; **G.**, que vol dir "gitons", es referirà a les emissions de les cooperatives, sindicats i altres ens associatius, però no als dels particulars; **MC.**, que vol dir "medalles commemoratives", es referirà a les medalles que tenen aquesta condició, tant si porten data com si no; **MS.**, que vol dir "medalles de santuari", es referirà a les medalles que es puguin atribuir a un santuari concret i generalment aniran al terme municipal on es troben ubicats, a excepció d'uns pocs santuaris de gran importància als quals hem donat entrada pròpia. Anomenem "camps" aquests diferents sectors del material estudiat i, en alguns casos, precedim la sigla de la paraula "camp" si és necessari per a no barrejar les sigles amb altres de significat diferent.

Hem obviat les indicacions de la funció i del gènere de les paraules ja què no solen presentar dificultat, però en alguns casos en què hi podia haver dubte (*senyal*, per exemple), hem indicat si la paraula és masculina o femenina.

Pel que fa als noms propis, hi hem tingut en compte les poblacions emissores, els sobirans o emissors de la moneda o civilitzacions (grec, púnic, romà), els països o territoris (comtats, bisbats), els mestres de seca, els artistes gravadors tant de monedes com de medalles, els fabricants de medalles, les marques de valor si no són òbvies (per exemple, A-R per ardit, sí; 8-R o VIII-R, de vuit rals, no), els numismàtics estudiosos, els creadors de grans col·leccions, els tresors i les troballes especialment significatives, els llibres i les revistes destacats, alguns esdeveniments numismàtics, com algunes de les grans exposicions, i algunes institucions i entitats de relleu relatives a la nostra temàtica.

Tots els temes o apartats que ens han generat entrades en el glossari es poden agrupar, amb força aproximació, dins dels tres grans camps que hem definit al principi, amb alguna petita correcció. Així, dins del segon grup temàtic, que comprèn la història monetària de les poblacions, també hi hem incorporat l'apartat "països, territoris, llocs" perquè també té un caràcter geogràfic. Pel que fa al tercer grup temàtic, el dels "Temes complementaris", l'hem subdividit, com hem dit, en dos apartats: el dels "Actors" en l'emissió de la moneda i el del "Temes d'estudi", que comprèn una sèrie de noms de persones i d'institucions i altres elements complementaris que aporten dades per a facilitar l'estudi de la numismàtica. El nombre d'entrades de cada grup i de cadascun dels apartats és el següent:

1-Lèxic numismàtic (574 entrades):

Noms de les monedes	239
Seca i fabricació	135
Circulació	53
Control	65
Elements de les monedes i les medalles	39
Estudi	43

2-La Història monetària de les poblacions emissores (1.862 entrades)

Països, territoris, llocs	96
Pobles emissors i llocs de troballes:	
Remissions	120
Andorra	2
Balears	45
Catalunya	832
Catalunya Nord	57
Espai mediterrani	42
Franja, la	79
Occitània	38
València	419
Vària	28
Topònims històrics	104

3-Temes complementaris de la història de la moneda (1.242 entrades)

A-Actors en la fabricació i el gravat (880 entrades)

Sobirans i altres emissors de moneda	316
Artistes i gravadors de medalles	285
Obridors d'encunys (monedes)	30
Mestres de seca	223
Fabricants de medalles	26

B-Temes d'estudi (361 entrades)

Institucions. Exposicions	50
Numismàtics	145
Revistes, col·leccions, textos	41
Tresors, troballes	77
Personatges	48

Total entrades de tots els sectors **3.678**

Respecte a aquesta llista i a l'índex, cal tenir present que les fronteres entre els termes que s'han d'incloure en un o altre apartat no són sempre clares. Així, resulta a voltes difícil determinar si una paraula cal posar-la a "seca i fabricació", o bé a "control", per exemple. Hem seguit el nostre criteri però, certament, hi ha casos ambivalents i discutibles.

Com veiem, la xifra final d'entrades és de 3.678, però si tinguéssim en compte totes aquelles entrades que donen lloc a la definició de termes d'una mateixa família o que tenen diferents accepcions, veuríem que les definicions contingudes en el llibre superen de llarg les 4.000.

Aquestes entrades múltiples, és a dir, de paraules que tenen diferents accepcions, les trobem, sobretot, en l'apartat de lèxic, com ara la paraula "sou" que en té 8. Nosaltres hem optat per mantenir-les agrupades en una sola entrada, fins i tot en el cas dels múltiples (peça de cinc sous o de trenta sous, també dins de l'entrada "sou") a fi de no dispersar les denominacions d'una mateixa família.

Pel que fa a la forma de presentació del material, els criteris han estat els següents: totes les entrades han estat escrites en negreta, tant les dels encapçalaments de cada terme com les dels complementaris que anem descrivint dins de la mateixa definició. Els noms comuns són en minúscula i els propis en majúscula, com és habitual. Hi hem afegit uns pocs termes castellans perquè ens apareixen en la documentació en el castellà de Navarra o bé de l'Aragó, com ara *"negrete"* a Navarra o *"miaja"* a l'Aragó, i algun d'italià, com ara *"quintino"* (perquè, de moment, no n'hem trobat l'equivalent català, que potser era "cinquè") o llatí, com *"rem valentem"*. Quan dins d'una definició apareixen altres termes que ja tenen entrada pròpia, els hem posat generalment en cursiva sempre que ens ha semblat útil que això pugui fer la funció de remissió. Hem posat en cursiva i entre cometes les frases que hem afegit a moltes de les entrades i que ens fan veure exemples d'ús del terme definit. També posem així les paraules pròpies d'altres llengües. Pel que fa a les cronologies dels sobirans o dels conflictes bèl·lics, els hi posem la cronologia, però només una vegada dins de cada entrada. Cal assenyalar també que no hem fet entrades específiques per cada conflicte bèl·lic com ara Guerra dels Segadors o Guerres Carlines i que les emissions pròpies de cada un d'aquests períodes els hem explicat a les entrades generals territorials com ara Catalunya, per exemple.

Posem amb cursiva els termes que no corresponen al català i els noms de les revistes i llibres. També l'emprem per a fer les remissions, tot i que només en fem ús en un text la primera vegada que surt el terme. Posem en cursiva i entre cometes les cites textuals. Els termes entre parèntesis corresponen a descripcions d'imatges; així, (escudet català en cairó) o (queixal) vol indicar que aquestes figures han estat dibuixades a la moneda i no pas que les porti escrites. També per a termes incorrectes.

Ateses les incerteses que subsisteixen en les atribucions dels amonedaments senyorials, tant de Catalunya com d'Occitània, hem fet unes entrades per territoris ("Empúries, comtat", "Narbona, vescomtat", etc.) on donem una visió general dels amonedaments i, en tot cas i de forma complementària i no sistemàtica, unes breus entrades específiques per a cada sobirà emissor.

Hi ha molts dels termes que trobem en el nostre aplec que tenen també tot un seguit d'altres significacions possibles al marge del nostre àmbit (adobar, àngel, balança, barbut, etc.). Com és lògic, només ens hi estendrem si hi ha algun nexe raonable amb la nostra especialitat.

Hi ha un repertori nombrós de **billets**, i en algun cas de monedes, de la guerra del 1936-1939, generalment designada com a Guerra Civil. Nosaltres hem cregut que aquesta denominació és força injusta ja que deixa en un mateix pla els que varen defensar un govern republicà legítim i els que es varen revoltar per derrocar-lo i per instaurar un sistema antidemocràtic que, en el seu moment, els republicans ja varen designar com a feixista. Per tant, el terme que hem emprat de "Guerra contra el Feixisme" creiem que no sols ens honora, sinó que reflecteix molt millor la realitat històrica.

Hem inclòs a les **poblacions** una breu pinzellada històrica (una major extensió ens hauria desfet la idea d'una obra en un sol volum) i, tot seguit, hem entrat en el tema de totes les seves produccions numismàtiques. En dir totes volem dir que no ens hem limitat a les monedes, sinó que ens hem estès

a tots els altres signes monetaris coneguts, com ara les pallofes, els pesals, els bitllets o els gitons, i també les medalles, tant les commemoratives com les de santuaris o de devoció però adscrites a un lloc concret. Fem les entrades dels municipis pels seus noms en la grafia correcta en català, tot indicant en el text si al bitllet o moneda està mal escrit, però no fem entrada per a aquesta grafia incorrecta. Sí que fem entrada complementària, remetent al nom actual, en aquells casos en què transitòriament es va alterar el nom del poble, com succeí en moltes poblacions durant la Guerra contra el Feixisme (1936-1939). En seleccionar les imatges de les produccions de cada població, hem donat generalment preferència a les monedes i a les medalles, ja que són sèries menys conegudes que les pallofes, els gitons o els billets de la Guerra contra el Feixisme. En referir-nos als llocs concrets, ho fem en femení, tot prenent per referència "la població", de manera que així no cal detallar si es tracta de pobles, viles o ciutats, consideració que, d'altra banda, varia al llarg de la història per a una mateixa població.

Pel que fa a les **medalles commemoratives**, ens hem basat en el nostre *Medalles commemoratives dels Països Catalans i de la Corona Catalano-Aragonesa (s. XV-XX)* (Barcelona, 2006). És important assenyalar que hem fet les entrades dels artistes i dels llocs de l'emissió de les medalles, però generalment no n'hem fet per als personatges i les institucions, llevat d'alguns casos excepcionalment rellevants i sempre del camp català. Per a trobar els llistats exhaustius d'aquestes entrades remetem al nostre CME. Cal advertir, d'altra banda, que aquest llibre intentà l'exhaustivitat entre els inicis de la medalla al s. XV i el final de la Guerra contra el Feixisme (1936/9). Ja advertíem que, pel que fa a la postguerra, només havíem fet un apèndix amb unes 200 medalles de mostra entre aquelles que ens van semblar més representatives pel seu mèrit artístic o la significació històrica. Per tant, tampoc aquí no podem esperar exhaustivitat en aquest sector temporal, tot i que hi hem afegit la notícia d'altres medalles de postguerra que hem anat recollint després i que no han estat publicades i de les quals ara en donem notícia, malgrat ésser conscients que es tracta només d'una gota en un oceà. Seguim pensant que una catalogació exhaustiva de les medalles de la postguerra és un treball gairebé impossible i, en bona part, inútil en existir medalles de molt baixa qualitat que s'acaben destruint soles pels seus mals aliatges i atenent a la minsa significació històrica i/o artística de moltes d'elles. Caldrà, doncs, fer alguna mena de selecció, fent prevaldre els artistes de relleu i els esdeveniments importants i mantenint un mínim de qualitat en l'execució i el metall. Quan donem les formes de signar les medalles dels diferents artistes, ens referim a les que trobem en el nostre catàleg. Després hi hem afegit: "També va signar:", i hi hem recollit altres formes que es troben en medalles no catalogades per nosaltres a fi de facilitar la identificació dels artistes en les peces que puguin anar apareixent en el futur. Reproduïm les imatges d'algunes medalles dels artistes de més relleu pel que fa a la seva obra catalana, i en alguns casos hem hagut de limitar-nos a una de les cares. Quan donem notícia d'una medalla i no donem referència bibliogràfica, vol dir que és inèdita.

Pel que fa a les **medalles de santuaris** o de devoció amb adscripció concreta, no hi ha cap estudi general i sí únicament alguns pocs articles, de manera que ens hem limitat a allò que coneixem i com a primer pas per a cridar l'atenció sobre aquest sector de la medallística, encara tan desconegut.

Naturalment, respectem les formes originals dels **cognoms** de tots els personatges que apareixen al glossari, com ara artistes, gravadors o mestres de seca. Només els hem recatalanitzat en els casos en què eren d'origen català i en altres països els havien alterat, com ara el mestre Sunyer, que a Itàlia sovint li diuen Sinier. Pel que fa als **noms**, però, hem observat que apareixen en formes molt diverses, segons es tracti de documents de l'època del seu propi país o d'altres països. A la vista d'això, hem optat per posar-los en la nostra llengua, és a dir, per la catalanització. Cal dir que aquesta és l'opció que hem vist adoptar en la major part dels països. Efectivament, els nostres sobirans Jaume, per exemple, seran Jacques en un text francès i James en un d'anglès, de manera que no és pas una actuació singular ni abusiva.

En un altre aspecte, cal tenir present la importància i paper dels noms a l'època medieval, ja que sovint no s'usen cognoms o fan la funció de cognoms els del llinatge. En aquest sentit, generalment hem fet les entrades dels personatges medievals segons l'ordre alfabètic dels seus noms, començant, és clar, pels sobirans. En alguns casos de famílies molt conegudes, hem pres com a entrada el llinatge.

En el nostre llibre sobre les medalles, vàrem elaborar un glossari dels **artistes i gravadors**, d'acord amb l'àmbit estudiat, és a dir, des del s. XV fins al final de la Guerra contra el Feixisme (1936/9). Tot i que hi afegírem unes 200 medalles representatives de la postguerra, els artistes corresponents no varen entrar en el glossari. Ara els hi hem afegit, ja que el present diccionari abraça totes les èpoques, però no ens hem entretingut a donar dades sobre artistes tan coneguts com Dalí o Miró, per exemple, ben accessibles en qualsevol enciclopèdia. Malauradament, en canvi, ens ha resultat difícil poder donar dades dels gravadors contemporanis que no han trobat encara lloc en els diccionaris d'artistes pel fet d'ésser massa recents, de manera que hem fet el que bonament hem pogut.

Hi ha molta confusió sobre el tema dels **mestres de seca** i sovint s'han pres erròniament com a tals els lloctinents o fins i tot els arrendadors. Cal tenir present que, principalment des de Ferran II, sovint aquests càrrecs eren entesos com a gràcies que els sobirans atorgaven a persones amb les quals es consideraven deutors i que sovint no tenien cap capacitat tècnica per a exercir-los. És llavors, sobretot, quan la figura del lloctinent era imprescindible i la que, en definitiva, exercia realment el càrrec. El mateix problema vàrem experimentar en assajar d'establir la llista dels tresorers generals a fi de retrobar les marques dels florins a partir de Martí I. També hi pot haver confusió amb els arrendadors de la seca, que a voltes posaven les seves marques perquè actuaven realment com a mestres però que no tenien pas aquest càrrec. En el nostre llibre sobre la moneda medieval, vàrem optar per donar els noms i les cronologies partint, gairebé exclusivament, de les fonts documentals que els esmentaven a fi de crear unes bases mínimes però segures. En aquest cas, hem eixamplat les fonts atenent altres llistes establertes per diferents estudiosos, però també és possible que haguem perdut una mica de precisió. Els mestres de seca i gravadors medievals s'han obtingut del nostre llibre sobre la moneda medieval i estan justificats documentalment. Pel que fa als períodes modern i contemporani, hem hagut d'anar espigolant de diferents llibres i articles.

Pel que fa als **tresors i troballes**, es tracta d'un camp molt extens i ens hem hagut de limitar a algunes troballes especialment significatives i a una tria dels tresors més rellevants.

Quan la **bibliografia** és molt específica d'una determinada entrada, la solem incloure en la mateixa entrada.

Cal aclarir que les classificacions de les **pallofes** del GNC no són per mèrit d'en Colomines, com dèiem per manca d'informació al llibre sobre la moneda local, sinó d'en Botet i Sisó, segons es veié en retrobar el seu manuscrit.

Gitons: Atesa l'extensió d'aquest apartat i la imprecisió en les cronologies en la majoria dels casos, generalment hem recollit només, com hem dit, els que tenen caràcter associatiu, però no els que són emesos per particulars. Val a dir que, a voltes, esdevé difícil determinar si un gitó o bitllet, aparentment emprat durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), té caràcter privat (pastisseria, perfumeria...) o correspon a un comerç col·lectivitzat, i en aquest cas serien associatius. Hem optat per guiar-nos pel que diu el document, és a dir, només hem tingut en compte aquells que fan constar en el text o en el tampó que, efectivament, és una empresa o comerç col·lectivitzat. Si hem fet alguna excepció pel que fa als gitons de caràcter privat, ha estat en el sentit d'afavorir la representativitat de poblacions que, altrament, no tindrien entrada en el glossari o seria molt escassa.

Pel que fa als **estudiosos** de la numismàtica, la tria és sempre una qüestió delicada. Hi hem posat els que, al nostre criteri, naturalment discutible, mostren tenir relleu i han fet aportacions d'un cert gruix i interès en el nostre àmbit d'estudi, especialment els que han escrit algun llibre i obviant, naturalment, els que han fet un treball tan deficient que resulta més desorientador que útil. No descartem, en canvi, investigadors com Mateu y Llopis o Gil Farrés, malgrat les deficiències d'alguns dels seus treballs, ja que n'hi ha d'altres de prou útils. Sí que marginem del tot aquells que, tancats en una mena de secta, fan una numismàtica d'aparador amb llenguatge volgudament rebuscat i pensant que canviant els cristians pels musulmans com a bons deixen de fer una història de bons i dolents. Estem convençuts que de les seves peroracions no en quedarà res. Generalment, tampoc no mencionem aquells que no empren el mètode científic i que, per exemple, es llencen a generar hipòtesis sense tenir en compte allò que s'ha escrit i argumentat o documentat abans d'ells i, per tant, no en fan la crítica corresponent. Pel que fa als temes d'àmbit molt extens, com la moneda grega o romana, per exemple, ens limitem als estudiosos del nostre sector i, només en alguns casos, a les obres de caràcter general que incloguin les nostres emissions. Pel que fa als llibres i treballs, mencionem especialment els que tracten dels temes del nostre camp o de temes d'interès general.

Quant a les **il·lustracions**, hem procurat donar imatges de les monedes principals i més representatives i almenys un exemple de les emissions de cada població. Altres àrees resulten més difícils d'il·lustrar, com ara la dels estudiosos de més relleu, per als quals no sempre és possible de trobar-ne la imatge. I si per als numismàtics més importants hem triat com a il·lustració la seva imatge, sigui en fotografia, sigui d'una medalla amb la seva efígie si n'hi ha, en el cas dels artistes ens ha semblat que seria millor d'il·lustrar una de les seves obres. Hi ha, en total, prop de 2.200 il·lustracions.

Hem inclòs alguns elements de **cartografia**, com per exemple per a situar els territoris del complex mosaic territorial de l'Occitània catalana. S'ha de tenir present, però, que els límits que hem traçat per a aquests territoris són aproximats, ja que sovint hi havia variacions, sia per conquestes, sia per cessions de petits sectors, vescomtats, castells, etc. Es tracta, doncs, de donar una idea aproximada de la ubicació i els límits dels territoris esmentats.

AGRAÏMENTS

Hem d'agrair, en primer lloc, la confiança que ens van atorgar, al seu moment, l'Institut d'Estudis Catalans, la Fundació Enciclopèdia Catalana i Edicions 62 en encarregar-nos l'elaboració de la terminologia de la part numismàtica corresponent, respectivament, al Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans, la Gran Enciclopèdia Catalana (2a edició), el Diccionari d'Història de Catalunya i l'Enciclopèdia de Barcelona, ja que la nostra labor en aquestes obres ha constituït la primera base dels glossaris que vàrem elaborar al seu moment i ara per a aquest llibre.

En la realització d'alguns dels anteriors glossaris comptàrem amb la col·laboració de Leandre Villaronga per a la part d'antic i d'Anna M. Balaguer per alguns sectors medievals; per tant, és ben just que els agraïm aquella col·laboració que ara hem pogut emprar en alguns casos.

No repetirem la relació exhaustiva d'agraïments als diferents col·legues i col·laboradors que hem tingut al llarg dels anys de dedicació a la recerca i que ja vàrem incloure en el nostre recent *Història de la moneda de la Corona Catalano-Aragonesa medieval* (Barcelona, 2015), sinó que ens referirem, en

aquest cas, als col·laboradors concrets que hem tingut en l'elaboració d'aquest llibre. Sí que volem mencionar, però, encara que sigui de forma general, els associats a la nostra Societat Catalana d'Estudis Numismàtics, ja que el seu suport és essencial per a l'edició dels nostres llibres.

Pel que fa als gitons i a les medalles religioses, han estat determinants les informacions que, com a bons coneixedors del seu territori, ens han tramès Jaume Boada pel que fa a les Balears (amb dades també sobre ploms i vals parroquials) i P-Y Melmoux pel que fa a la Catalunya Nord. També hem d'agrair la revisió que ens ha fet Rossend Casanova del glossari de medallística, la de M. Garcia Garrido pel que fa al sector de món antic i la de la llista de numismàtics que ha fet Xavier Sanahuja. També hem d'agrair els ajuts que hem anat rebent dels interessats o d'altres per a poder anar completant dades, com, per exemple, les biogràfiques i les imatges dels numismàtics i ens plau destacar la col·laboració de l'amic Jerôme Bénézet i de Sabina Got i el Museu Puig de Perpinyà. En la part gràfica referent a les monedes i els bitllets, ha estat fonamental l'ajut de Teresa Sisó i d'Àureo S.A., que ens han cedit generosament importants fons d'imatges dels seus arxius.

FONTS I REFERÈNCIES

A – FONTS PRINCIPALS:

CCG CRUSAFONT, M., *Catàleg General de la moneda catalana (s. V aC-s. XX dC)*. SCEN (IEC), Barcelona, 2009. (Monedes).

COC CRUSAFONT, M., *Història de la moneda de l'Occitània Catalana (s. XI-XIII)*. SCEN (IEC), Barcelona, 2012.

CGG CRUSAFONT, M., "El gitó sicilià d'Antoni Carusio, del temps d'Alfons IV", *Acta Numismàtica* 46, 2016, p. 141-144.

CL CRUSAFONT, M., *La moneda catalana local*, Barcelona, 1990. (Moneda municipal i pallofes).

CLM CRUSAFONT, M/LABROT, J./MOLL, Bernat, *Plomos y jetones medievales de la Península Ibérica*, Barcelona/Madrid, 1996.

CM CRUSAFONT, M., *Medalles commemoratives dels Països Catalans i de la Corona Catalano-Aragonesa (s. XV-XX)*. Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (IEC), Barcelona, 2006. (Medalles, gravadors i fabricants).

CME CRUSAFONT, M. de, *Història de la moneda de la Corona Catalano-Aragonesa medieval*, Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (IEC), Barcelona, 2015.

CSE CRUSAFONT, M., *Història de la moneda de la Guerra dels Segadors, Primera República Catalana (1640-1652)*, Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (IEC). Barcelona, 2001.

LC LÓPEZ i LLUCH, Antoni, *Les monedes de les cooperatives catalanes 1850-1950*, Barcelona, 1983. (Només prenem les monedes i bitllets de caràcter associatiu).

TC TURRÓ, A., *El paper moneda català (1936/9)*, L'Avenç. Barcelona, 1982.

TCO TURRÓ, A., *Les emissions monetàries oficials de la Guerra Civil (1936/9). I: Andorra, Illes Balears i Catalunya (Generalitat i locals)*. Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (IEC), Barcelona, 2007. (Paper-moneda a Catalunya).

TF TURRÓ, A., *El paper-moneda català a la Franja de Ponent 1936-1939*. Barcelona, 1987. (Paper-moneda a la Franja).

TV TURRÓ, A., *El paper-moneda del País Valencià 1936-1939*. Catarroja, 1995. (Paper-moneda al País Valencià).

B – FONTS COMPLEMENTÀRIES: Si és molt específica d'una entrada concreta, l'hem afegit a aquesta entrada.

AD AMADES, Joan, *El diner*, Barcelona, 1938.

AG ABELLÓ, David, "Catàleg de monedes de necessitat i fitxes de cooperatives de Catalunya (1890-1959)", *L'Ardit*, 11 i 12, p. 36-39 i 33-36.

AM ALCOVER, A.M./MOLL, F. de B., *Diccionari Català-Valencià-Balear*, deu volums, Palma, 1926 Barcelona, 1969.

AS ASSO, Ignacio de, *Historia de la Economia Política de Aragón*, Saragossa, 1947, però escrit el 1798.

AYP AYMERICH i BERNAL, Isidre, *El paper moneda a l'Alt Penedès durant la Guerra Civil (1936/9)*, Vilafranca del Penedès, 2013.

AYS AYMERICH i BERNAL, Isidre, *El paper moneda, els bons i els vals a la Segarra durant la Guerra Civil (1936/9)*, Cervera, 2008.

BA BALAGUER, Anna M., *Història de la moneda dels comtats catalans*, Barcelona, 1999.

BAL.M BALAGUER, A. M., "La medallística montserratina dels segles XVIII-XIX. Catalogació i justificació cronològica", *Acta Numismàtica* 32, 2002, p. 159-220.

BAM BALAGUER, A. M., "Troballes i circulació monetària: Corpus de les troballes de moneda àrab a Catalunya (segles VIII-XIII)", *Acta Numismàtica* 20, 1990, p. 83-110.

BAN BENAGES, Jaume, "Sis bitllets inèdits de la guerra civil 1936-1939", *Acta Numismàtica* 28, p. 227-234.

BAR BARRAL, Xavier, *La circulation des monnaies suèves et visigotiques*, Munic, 1976.

BAT BATLLE, Mònica, "Miquel Paredes i Fonollar (Barcelona, 1901-Ceret, 1980)", *Homenatge a l'Escultor Miquel Paredes*, Prada, 2008, p. 1-6.

BCO BALAGUER, A. M./CRUSAFONT, M., Òrrius. *Estudi Preliminar de la troballa de monedes comtals. Excavacions Arqueològiques a Catalunya* 2, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1983.

BD BLANCHET, A. i DIEUDONNÉ, *Manuel de Numismatique Française*, volum III, París, 1912-1936, sector dels gitons.

BFD BOADA, J./ORELL, J., Plet Fortuny/Descatllar. Text original del s. XVII en estudi pels autors.

BM BALAGUER, Anna M., "Sobre els orígens de l'impost del monedatge a Catalunya (segles XI-XIII)", *E. A. Arslan Studia Dicata*, Milà, 1991, vol. III, p. 791-802.

BMT BALAGUER, A. M., "Descoberta d'un nou exemplar de les rares siliqües de Màxim Tirà atribuïdes a la seca de Barcelona. Corpus de les emissions de Màxim", *Numisma* 166-167, 1980, p. 141-154.

BNA BÉNÉZET, J/LETHO-DUCLOS, J. F./SCHIESSER, P., "Les monnaies de RODD/DA de Louis le Pieux", *Acta Numismàtica* 41/42, Barcelona, 2012, p. 163-168.

BENEZIT BENEZIT, Emmanuel, *Dictionaire critique et documentaire des peintres, sculpteurs, dessinateurs et graveurs*, Gründ, París, 1948.

BI BIROCCHI, Eusebio, *Zecche e moneta della Sardegna*, Càller, 1952.

BO BOTET i SISÓ, J., *Les monedes catalanes*, Institut d'Estudis Catalans, tres volums, Barcelona, 1908, 1909 i 1911.

BOA BOADA, Jaume, "La medalla de l'Exposició Balear de 1903 (I)", *Mallorca Col·lecció* 9, 2012, p. 8-11.

BOS BOADA, J., *Les monedes de 30 sous mallorquins de 1821*, Palma, 2007.

BP CRUSAFONT, M., "Notícia sobre el manuscrit de J. Botet i Sisó titulat Ploms i pallofes catalanes i de l'àlbum d'empremtes de J. Busquets i Duran", *Acta Numismàtica* 29, 1999, p. 143-213.

BPL BOADA, Jaume, "Els ploms eclesiàstics de Mallorca, aclariments i novetats", *Pallofes i ploms eclesiàstics*, Barcelona, 2014, p. 109-128.

Borràs BORRÀS, Ramon, *Subirachs. Medalles*, Barcelona, 1997.

BQ BOSCH Vilà, Jacint, "El problema de los dinares qanasires", *Al-Andalus*, 1954, p. 144-148.

BT BENAGES, Jaume, *Les monedes de Tarragona*, Tarragona, 1994.

BV BENAGES, Jaume, *Corpus de les monedes visigodes de Tarragona*, Tarragona, 2007.

CAM CAMPANER, Àlvar, *Numismática Balear*, Palma, 1879.

CA CRUSAFONT, M., "Rodenesos, caorcenys i raimondencs: denominacions i dades de circulació monetària al Roergue català", *Acta Numismàtica* 41/42, Barcelona, 2012, p. 187-195.

CAG CAGIATI, *Le monete del Reame delle due Sicilie*, Nàpols 1911

CB CRUSAFONT, M., "La moneda barcelonina del segle X. Altres novetats comtals". *Acta Numismàtica* 38, 2008, p. 91-122.

CAC CRUSAFONT, M., *Acuñaciones de la Corona Catalano-Aragonesa y de los reinos de Aragón y Navarra*, Vico, Madrid, 1992.

CAL CRUSAFONT, M., "La moneda albanesa d'Alfons el Magnànim", *Acta Numismàtica* 32, 2002, p. 91-99.

CAR CRUSAFONT, M., "Dos gitons inèdits de la Franja i de la Vall d'Aran", *L'Ardit* 19, 2004, p. 37-39.

CAS CASTELLACCIO, Angelo, *Economia e moneta nel Medioevo mediterrano*, Olbia, 2005.

CAU CRUSAFONT, M., "Comtat d'Urgell. Tipus inèdit de les primeres emissions", *Acta Numismàtica* 41/42, 2012, p. 169-174.

CAV CRUSAFONT, M. de, "Un grup monetari singular dins la sèrie comtal d'Urgell", *Acta Numismàtica* 46, 2016, p. 123-126.

C.AN-39 CRUSAFONT, M., "La plata i el billó mallorquí dels tres primers reis de nom Felip", *Acta Numismàtica* 39, p. 137-162.

C.AN-40 CRUSAFONT, M., "Documentació de medalles (IV): l'obra i la figura de Francesc Cuixart", *Acta Numismàtica* 40, 2010, p. 219-225.

CBA CRUSAFONT *et alii*, "La sèrie de plata de la monarquia visigoda", *Acta Numismàtica* 15, 2015, p. 71-80.

CCI CRUSAFONT, M., "Clemència Isaura i la medalla tolosana dels Jocs Florals", *Acta Numismàtica* 20, 1990, p. 211-215.

CCO CRUSAFONT, M., *Numismàtica de la Corona Catalano-Aragonesa medieval*, Madrid, 1982.

CFS CRUSAFONT, M. "Florí inèdit de Perpinyà amb marca S", *Acta Numismàtica* 46, 2016, p. 127-131.

CG CRUSAFONT, M., "La circulación monetaria en el Aragón medieval a partir de las menciones documentales", *Gaceta Numismática* 114, 1994, p. 37-62.

CJ CRUSAFONT, M., "Medalles escolars de premi dels jesuïtes" *Acta Numismàtica* 43, 2013, p.235-244

CLA.1 CRUSAFONT, M., "Acreixements a la moneda catalana local". *Acta Numismàtica* 24, Barcelona, 1994, p. 141-174.

CLA.2 CRUSAFONT, M., "Segona addició de monedes catalanes locals", *Acta Numismàtica* 27, Barcelona, 1997, p. 71-110.

CLA.3 CRUSAFONT, M., "Tercera addició de monedes catalanes locals", *Acta Numismàtica* 33, Barcelona, 2003, p. 123-156.

CLA.4 CRUSAFONT, M., "Més novetats sobre la moneda catalana local", *Acta Numismàtica* 37, Barcelona, 2007, p. 93-128.

CLL CRUSAFONT, M., "Problemes monetaris després de la Guerra dels Segadors". *Segon Congrés Recerques*, Lleida, 2002, Recerques, Lleida, 2005.

CLM CRUSAFONT, M./LABROT, J./MOLL, J., *Plomos monetiformes medievales de la Península Ibérica*, Barcelona-Madrid, 1996.

CMA CRUSAFONT, M., "Novetats i precisions sobre les medalles commemoratives dels Països Catalans (1)", *Acta Numismàtica* 39, 2009, p. 195-234.

CO COROMINES, J., *Diccionari etimològic i complementari de la llengua Catalana*, nou volums, Barcelona, 1980 1991.

COL COLSON, *Achile Recherche sur les monnaies qui on teu cours en Roussillon*, Perpinyà, 1853.

COM CRUSAFONT, M., "L'Orde de l'Hospital de S. Joan de Jerusalem, de Rodes o de Malta. Emissions monetàries i medalles dels Grans Mestres originaris de la Corona Catalano-Aragonesa", *Acta Numismàtica* 40, 2010, p. 67-103.

CON CONSTANS, Lluís G., "Una crònica inèdita de la Guerra de Successió a Girona del 1752", *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses* V, Girona, 1950, p. 73-103.

CP CRUSAFONT, M., *Pesals monetaris de la Corona Catalano-Aragonesa*, Barcelona, 1999.

CRG CRUSAFONT, M/GELIS, J., "Girona: tipus i seca inèdits de Lluís el Pietós", *Acta Numismàtica* 44, Barcelona, 2014, p. 167-170.

CRR CRUSAFONT, M., "Noves dades sobre els divisors de Rhode", *Acta Numismàtica* 44, 2014, p. 37-42.

CRT CRUSAFONT, M., "El florí perpinyanès de Pere III amb marca V. Altres dades sobre els florins catalans", *Acta Numismàtica* 33, 2013, p. 79-84.

CTF CRUSAFONT, M. de, "Troballa de Conca", *Acta Numismàtica* 45, 2015, p. 238-257.

CUR CRUSAFONT, M., "Comtat d'Urgell: Tipus inèdit de les primeres emissions", *Acta Numismàtica* 41-42, 2012, p. 169-173.

CVI CRUSAFONT, M., *El sistema monetario visigodo: cobre y oro*, Barcelona-Madrid, 1994.

DA DATZIRA, Sebastià, *La moneda a la Catalunya Central*, Manresa, 1991.

Dessì DESSÌ, Vincenzo. *La moneda de Sardenya medieval i moderna. Bases documentals*, Barcelona, 2016.

Forrer FORRER, L., *Geographical Dictionary of medallists*, Londres, 1904-1916.

FS SAGARRA, Ferran de, *Sigil·lografia Catalana*, Barcelona, 1922.

GA GALZERAN, S., *La indústria i el comerç a la Cerdanya*, Barcelona, 1978.

GEC GRAN ENCICLOPÈDIA CATALANA, Enciclopèdia Catalana Barcelona 1986 (2a edició). Emprada especialment per als breus resums històrics de les poblacions.

Gimeno GIMENO, Javier, *La medalla modernista*, Barcelona, 2001.

Giuliani GIULIANI, Achille, "Il privilegio de zecca del comte di Montorio Luigi Camponeschi", *Bolletino del Circolo Numismatico Partenopeo* II, Nàpols, 2015, p. 95-118. amb versió catalana de M. de Crusafont a la mateixa revista, p. 119-128.

GL MATEU y LLOPIS, F., *Glosario hispánico de Numismática*, Barcelona, 1946.

G/P GIULIANI, A./PERFETTO, S., *Politica feodale e monetaria di Alfonso d'Aragona*. Dana, Casino, 2013.

GR GRIERSON, Philip, "Notes sobre les primeres amonedacions reials a Barcelona: Els termes bruneta, bossonaya i el Chronicon Barcinonenense", *I Simposi Numismàtic de Barcelona*, vol. II, Barcelona, 1979, p. 278-287.

GT GRIERSON, P./TRAVAINI, L., *Italy III. Medieval European Coinage (14)*, Cambridge, 1998.

HT GONZALEZ HURTEBISE, E., *Libros de la Tesorería de la Casa Real de Aragón*, vol. 1, Barcelona, 1911.

J.PONS PONS, Joan, "Monedes i bitllets encunyats a Menorca durant la guerra civil", *Publicaciones del Born* 4, Ciutadella, 1998, p. 112.

MA MARTINORI, E., *La moneta. Vocabolario generale*, Roma, 1915.

MAC MATEU y LLOPIS, F., *La ceca de Valencia y las acuñaciones valencianas de los siglos XIII al XVIII*, València, 1929.

MAD MATEU y LLOPIS, F., *Aportación a la historia monetaria del Reino de Valencia en el siglo XVIII*, València, 1955.

MBI MELMOUX, P-Y., *Elements de bibliographie numismatique des Pyrénées Orientales et de l'Andorre*. Núm. 46 monogràfic de La Pallofe, Perpinyà, 2007.

MC BOTET i SISÓ, J., *Les monedes catalanes*, Barcelona, 1909-1911.

MEC CRUSAFONT, M./BALAGUER, A.M./GRIERSON, P., *The Iberian Peninsula*. Núm. 6 de la col·lecció "Medieval European Coinage", Cambridge, 2013.

MGC MELMOUX, P.-Y., Comunicacions que ens ha tramès.

Montsalvatge MONTSALVATGE, F., *Colección Diplomàtica del Condado de Besalú*, vol. 12 dins la seva sèrie "Memorias Históricas", Olot, 1902.

MsXX *Medallas del s. XX*, Museo Provincial de Bellas Artes, Saragossa, 1956.

MTM MELMOUX, P-Y., "Troballes monetàries". Secció publicada a *La Pallofe* des del núm. 47 del 2008; se n'han publicat 7 fins ara, que designarem amb numeració romana.

MU MUNTONI, F., *Le monete dei papi e degli Stati Pontifici*, quatre volums, Roma, 1977, volum IV pel que fa al nostre sector.

MUNT MUNT, Frank, "Numismatique des Caises d'Épargne dans le Languedoc-Roussillon", *La Pallofe* 43, 2001, p. 3-10.

NAPI VILLARONGA, L., *Numismàtica Antiga de la Península Ibèrica*, Barcelona, 2004.

ND DALMASES, Núria de, *L'esmalteria gòtica a la Corona d'Aragó. Reflexions per a una línia d'estudi*, opuscle, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1996.

OB ORELL, J./BOADA, J., "Apunts sobre les diverses ubicacions de la seca de Mallorca (segles XIII-XV)", *Acta Numismàtica* 43, Barcelona 2013, p. 85-94.

PC CANTURRI MUNTANYA, Pere, *Monedes trobades a Andorra, usades entre els segles XII i XIX*, opuscle, Andorra, 1981.

PER PERFETTO, Simonluca, "Salvatore de Ponte, uno dei mestri di zecca che durante il Regno di Ferrante batte sesquiducati a nome del Magnanimo, e la zecca aragonese de Fondi (1460-1461)", *Acta Numismàtica* 46, 2016, p. 145-157.

PR PANNUTI, M./RICCIO, V., *Le monete de Napoli*, Lugano, 1984.

PRI PROTA, Carlo, "La moneta di Napoli di Filipo IV", *Bolletino del Circolo Numismatico Napoletano*, Nàpols, 1920, p. 15-22.

RA RAVENTÓS, Manuel, "Notes sobre el diner espanyol en el segle XIX", *Revista de Catalunya* 85, p. 510-530.

RB *Rúbriques de Bruniquer*. Recull de les disposicions i ordenances de la ciutat de Barcelona, recopilades entre els anys 1608 i 1641 pel seu arxiver Esteve Gilabert Bruniquer i publicades per l'Ajuntament de Barcelona el 1912. Seguirem l'edició numerada sobre un llistat ordenat cronològicament que vàrem publicar al nostre *Barcelona i La moneda catalana*, Barcelona, 1989.

ROU TOUR, Henry de la, *Catalogue de la Collection Rouyer*, París, 1899, reedició, 2000.

SA SALAT, Josep, *Tratado de las monedas labradas en el Principado de Cataluña*, Barcelona, 1818.

SAA SANAHUJA, Xavier, "La moneda de Barcelona al s. X segons les troballes Espanya-1 i Espanya-2 (925)", *Acta Numismàtica* 36, Barcelona, 2006, p. 79-114.

SAC SANAHUJA, Xavier, "La moneda municipal de Caldes de Montbui als segles XV i XVI", *Gaceta Numismática* 130, Barcelona, 1998, p. 37-44.

SCA SANAHUJA, Xavier, "Òbol de Barcelona a nom de Carloman II, rei dels francs (879-884)", *Acta Numismàtica* 45, Barcelona, 2015, p. 95-100.

SAI SAMBON, Arturo, "Incisori dei conii della moneta napoletana", *Rivista Italiana de Numismatica 1893*, any VI, p. 69-82 i dues làmines.

SB SANAHUJA, Xavier, "La moneda municipal de Bagà als segles XV, XVI i XVII", *Acta Numismàtica* 32, 2002, p. 101-116.

SBA SANAHUJA, Xavier, "Aportació documental sobre les monedes locals del segle XV: Balaguer i Tàrrega", *Gaceta Numismática* 146, p. 37-44.

SCA SCACCI, E., "Sulle iniziali dei Maestri di zecca nelle monete di Sicilia a partire de Carlo V", *Bolletino del Circolo Numismatico Napoletano*, f. III, 1921, p. 4-10.

SG/NO SANAHUJA, Xavier/NOGUERA, Joan "Els menuts de Granollers del segle XVII. Catàleg corregit i ampliat", *Acta Numismàtica* 38, p. 171-192.

SH SOLDEVILA, Ferran, *Història de Catalunya*, Barcelona, 1963.

SN SANAHUJA, Xavier, "Noves aportacions sobre les primeres pugeses catalanes del segle XIV", *Acta Numismàtica* 33, 2003, p. 81-100.

SNU SANAHUJA, Xavier, "Aportació de monedes catalanes inèdites al Fòrum Numiscat", *Acta Numismàtica* 38, Barcelona, 2008, p. 149 a 155.

SO SOLLAI, Mariano, *Monete coniate in Sardegna*, Sàsser, 1976.

SP SPAHR, Rodolfo, *Le monete siciliane dagli aragonesi ai borboni (1282-1836)*, Basilea-Graz, 1982 (segona edició ampliada).

SR SANAHUJA, Xavier, *La moneda municipal de Reus i el seu entorn (s. XV-XVIII)*, Centre de Lectura de Reus i Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (IEC), Reus, 2005.

Subirachs SUBIRACHS i BURGAYA, Judit, "Medalles i plaquetes de l'escultor Subirachs (1997-2005", *Acta Numismàtica* 35, 2005, p. 191-222. Editat també en forma d'opuscle.

SYL SYLVESTRE, C., "Les Monnaies de guerre ou de Necessité en Roussillon de 1914 à 1921", *La Pallofe* 4, Perpinyà, 1975, número monogràfic sobre aquest tema.

TAN TURRÓ, Antoni, "Desfent errors. Les monedes CUPC de Cardona", *Acta Numismàtica* 28, p. 225-226.

TB TURRÓ, Antoni, "Els signes monetaris fraccionaris de les Illes Balears durant la guerra 1936-1939, *Acta Numismàtica* 26, 1996, p. 183-204.

TE TURRÓ, Antoni, "Els vals monetaris emesos pel partit Esquerra Republicana de Catalunya durant la guerra 1936-1939 (I)" "*Ibid* (II)", *L'Ardit* 12 i 13, 1999/2000, p. 37-42 i 44-43.

Trasselli TRASSELLI, Carmelo, *Note per la storia dei Banchi in Sicilia nel XIV secolo*, Palerm, 1958, i títol semblant amb s. XV, Palerm. 1959.

TS TURRÓ, Antoni, "Els vals monetaris emesos pels sindicats locals CNT i UGT de Catalunya durant la guerra de 1936-1939", *Acta Numismàtica* 31, 2002, p. 189-200.

TVA TURRÓ, Antoni, "Les monedes de la guerra 1936-1939 al País Valencià (I)" i "*Ibid* (II)", *L'Ardit* 7 i 8, p. 32-36 i 30-35.

VA VIADER, Jordi, "Dos valors inèdits i set noves variants de les monedes de les 'Mines d'Aran' i un nou valor de les 'Mines d'Uretz'", *Acta Numismàtica* 40, Barcelona 2010, p. 201-212.

VE VILLARONGA, L., *Estadística aplicada a la Numismàtica*, Barcelona, 1985. Per a la determinació del nombre més probable d'encunys, recomanem el seu "De nuevo la estimación del número original de cuños de una emisión monetaria", *Gaceta Numsmática* 85, 1987, p. 31-36.

VG VILLARONGA, Gabriel, "Confirmació dels divisors d'argent de Roses", *Acta Numismàtica* 43, 2013, p. 33-35.

VI VIVES, Antonio, *Medallas de la Casa de Borbón*, Madrid, 1916.

VOE.1 VILLARONGA, L., *Obra Esparsa* 1. *Tresors*, Barcelona, 2008.

VT VILLARONGA, L., *Tresors monetaris de la Península Ibèrica anteriors a August: repertori i anàlisi*, Barcelona, 1993.

ABREVIACIONS

1 – **CAMPS**: A cada població seguirem l'odre següent:

M. Text referent a l'emissió de monedes senyorials, reials, de necessitat o municipals, a excepció dels bitllets (o monedes) emesos durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9).

PM. Text referent a l'elaboració i ús de pesals monetaris.

B. Text referent a l'emissió de bitllets o monedes municipals o de curs municipal durant la Guerra Contra el Feixisme (1936/9).

P. Text referent a l'encunyació de pallofes, ploms o altre tipus de moneda eclesiàstica.

G. Text referent a l'emissió de gitons o bitllets de caràcter associatiu. S'hi han inclòs també les monedes de necessitat emeses al Rosselló durant la Primera Guerra Mundial (1914-1918, amb perduració) atès que generalment no foren emeses pels ajuntaments sinó per ens associatius, com ara les Cambres de Comerciants o les cooperatives. No hem contemplat, però, les emissions fetes per particulars, bars o petits comerços.

MC. Text referent a l'emissió de medalles commemoratives i altres.

MS. Text referent a l'emissió de medalles de santuaris o de record, que generalment mencionem en els ajuntaments del terme al qual pertanyen.

Nota: De vegades, aquestes abreviacions es poden barrejar amb el terme que fa d'entrada, com, per exemple, en el cas de les sigles. Per evitar-ho, avantposem en alguns casos la paraula "camp". Així, "Camp **MC**", per exemple, en lloc de **MC** sol. En el cas d'algunes medalles, també hem optat per posar l'abreviació del camp al final, especialment quan es tracta d'entrades breus de la medallística. En termes generals, si no indiquem res és que estem en el camp de la moneda i, de fet, la distinció entre els diferents camps només és imprescindible en aquelles entrades on en conviuen més d'un, tot i que n'hem estès l'ús molt més que en aquests casos concrets.

2 – INSTITUCIONALS, BIBLIOGRÀFIQUES, DIVERSES:

AN. Revista *Acta Numismàtica* de la Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (IEC).

ANE. Asociación Numismática Española, Barcelona.

c. *circa*, aproximadament (dates).

d. després de (dates).

f. femení.

GN. Revista *Gaceta Numismática* de l'Asociación Numismática Española.

GNC. Gabinet Numismàtic de Catalunya, Barcelona.

IEC. Institut d'Estudis Catalans, Barcelona.

m. masculí.

SCEN. Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (Institut d'Estudis Catalans), Barcelona.

N^a^S^a^. Nostra Senyora (especialment en el camp de les medalles de santuari).

MD. Mare de Déu (especialment en el camp de les medalles de santuari).

GLOSSARI CATALÀ DE NUMISMÀTICA

Les il·lustracions són a mida real si no indiquem el contrari

A

A gòtica. Marca d'emissió de les primeres encunyacions de florins d'or de llei alta de Perpinyà vers 1351/52 (CME-220).

A llatina, doblada i en superposició. Apareix en el camp de les primeres monedes del Principat d'Aurenja. S'havia interpretat com una W, llegint-la a l'inrevés, però el més lògic és que al·ludeixi al territori del principat amb la A doblada per a indicar A(URENJ)A, CME-101/3, CCO, p. 193.

A, AL, ALF, ALFO. Abreviatures emprades per Alfons IV (1416-1458) en els florins i mitjos florins, de les quals només la darrera és excepcional (CCG-2825/36 i 2849/53). Cal recordar que els florins de Mallorca s'han d'exceptuar perquè es bateren a nom de Martí.

abaixar. Reduir el *for* o valor de circulació d'una moneda: *"... abaixar les monedes de... cinc sous a 4 sous 6 (diners) per pessa..."* (RB-207, 1643); *"... abaixar les monedes d'or i plata..."* (RB-286, 1649). Com que abans del s. XIX a cada país hi podia haver diferents monedes en circulació, generalment fins i tot de diferents metalls, l'acció es solia aplicar sobre alguna de les monedes en circulació i no pas sobre totes. No es tracta, doncs, del que avui denominaríem una devaluació, que afectaria tota la moneda d'un país, perquè cada estat només té una unitat monetària. El fet d'abaixar podia afectar una o diverses monedes en circulació, però rarament totes elles. Així, en la segona menció del 1649, quedarien exemptes de l'abaixat les monedes de billó, per exemple. L'actuació la podia decidir l'autoritat monetària en base a la contaminació del circulant, a la necessitat d'equilibrar millor l'equivalència de les diferents monedes o per a rebaixar el valor si hi havia un cas d'un cert volum de moneda de contingut metàl·lic més baix del compte. fos per defecte o especulació a l'hora de fabricar-la, fos per un retallat generalitzat fet pels usuaris.

Abariltur. Taller monetari ibèric d'ubicació desconeguda que abans hom situava a la Laietània, però que per troballes posteriors s'ha pogut reubicar a l'Edetània valenciana. Va emetre peces de bronze en valors petits (semis, quadrant i sextant) a partir del segle II a. de C.,

Semis ibèric d'aram d'Abariltur.

de primer sense llegenda i després amb ABARILTUR en caràcters ibèrics (VB-2062/70; CCG-800/8).

Abate, Francesco. Possible mestre de la seca siciliana de Messina amb Felip II (1598-1621). De fet, hi ha monedes amb la seva marca DF-A dels anys 1612/3, però els anys 1612 i 1623 apareixen també peces marcades amb I-P de Joan del Pozzo, de manera que no sabem si fou més aviat un lloctinent que marcà en absència del mestre (SCA, p. 7; SP, p. 192).

abatre. Llevar el for o valor de circulació d'una moneda i, en conseqüència, reduir-la al valor intrínsec del metall que conté. Deixa d'ésser, doncs, pròpiament una moneda i es converteix en metall o en mercaderia, de manera que equival a declarar-la il·legal: *"... demanen al virrei abata los menuts forasters..."* (RB-111, 1604); *"... a causa de la moneda curta y falsa que corria tanta... la abateren tota i la Ciutat deputà persones que la prenien a pes.."* (RB-131, 1611). Era una mesura greu, solia ésser aplicada de forma excepcional i generalment sobre algun tipus de moneda i no pas a totes les que eren en circulació, però comportava grans pèrdues ja que, d'una banda, es perdia el marge de valor que s'atribueix sempre a la moneda a fi de cobrir els costos de fabricació i el benefici de l'emissor, i de d'altra, si les monedes eren retallades o tenien pèrdues de pes o eren de baixa llei, ja no es taxaven a la seva cotització usual de circulació o de l'intrínsec reglamentari, sinó pel contingut de metall, i per això les caigudes de valor podien arribar fins al 50% (CME, doc. 968, 1480). Les pèrdues eren a voltes pagades per la Generalitat (CME, doc. 501, 1450), a Catalunya en alguns casos per la ciutat de Barcelona (CME, doc. 1037, 1497) i, en altres, pels mateixos usuaris (CME, doc. 968, 1480, València).

Fracció de dinar sense seca ni data d'Abd al-Aziz.

Abd al-Aziz al-Mansur (412-452H; 1021-1061). Sobirà de la taifa de València. Va batre dinars d'or amb seca al-Andalus dels anys 422 i 426/7 (CCG-1552/4), algunes fraccions de dinar amb seca al-Andalus datats 427/9 o sense data i moltes sense seca (CCG-1555/9). També baté dirhems de billó amb les dates 435/8, 440/3 i 445/511 (CCG-1870/87), i fraccions de dirhem, unes amb data 431 i seca al-Andalus i d'altres sense data, amb o sense nom de la seca (CCG-1588/91).

Dirhem de billó de Mallorca d'al-Murtada.

Abd Allah al-Murtada (468-486H; 1076-1093). Valí i després sobirà independent de les Illes Balears. Encunyà dirhems de billó de baixa llei, dels quals se'n coneixen dels anys 480/6 (CCG-1490/6). També es coneix una fracció de dirhem sense data visible (CCG-1497).

Fraccio de dinar de València d'Abd al Malik.

Abd al-Malik al-Muzzafar (453-457H; 1061-1064). Sobirà de la taifa de València. Va emetre fraccions de dinar d'or sense data (CCG-1592), i dirhems de billó amb les dates 453/7 (CCG-1593/8).

Mig dirhem d'argent de Mallorca d'Abd al-Mumin (x2).

Abd al-Mumin. Sobirà almohade de Mallorca. Se li coneixen mitjos dirhems sense data (CCG-1671).

Bitllet unifase de 25 cèntims d'Abrera (92x57 mm).

Abrera (Baix Llobregat). Situada sobre el camí reial de Barcelona a Lleida, té una església romànica del s. XI. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims (TC-4/5; TCO-1/2).

Dirhem d'argent d'Abú Bakr de Xàtiva.

Abû Bakr Muhammad ibn Muhammad ibn Hûd al-Wâtsq billâ (635-636H; 1238). Sobirà de la taifa de Múrcia. Emeté a Xàtiva dinars d'or sense data, i dirhems i mitjos dirhems d'argent, també sense data (CCG-1679/82).

Dirhem d'argent de Valencia d'Abú Zayyán.

Abû Zayyân ibn Mardanish (626-636H; 1229-1238). Sobirà de la taifa de València i Múrcia. Se li han atribuït, pel que fa a València, uns dirhems anònims sense data (CCG-1675).

Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, Reial. Fou fundada l'any 1729 amb l'objectiu de realitzar estudis d'història. Conserva un interessant monetari creat amb monedes procedents de troballes, compres o donacions, com les del fons del canonge Joan Ripoll (compra) o la de Manuel Galadies (donació). Fou emprat per Josep Salat i Joaquim Botet i conté monedes de totes les èpoques. És important el seu sector català.

Acaia. Principat de la Grècia medieval que comprenia la major part de la península del Peloponès. L'obtingué l'infant Ferran de Mallorca (1315-1316) per matri-

Diner d'Acaia atribuible a Jaume III de Mallorca.

moni amb Isabel de Sabran el 1315 i hi encunyà diners de tipus tornès (CCG-2680), però fou derrotat i mort l'any següent. En recuperà els drets Jaume III de Mallorca (1324-1343) el 1334; hi ha diners tornesos amb IAC o bé IACOBVS MORICA, que se li han atribuït (CCG-2527). Vegeu *Clarença*.

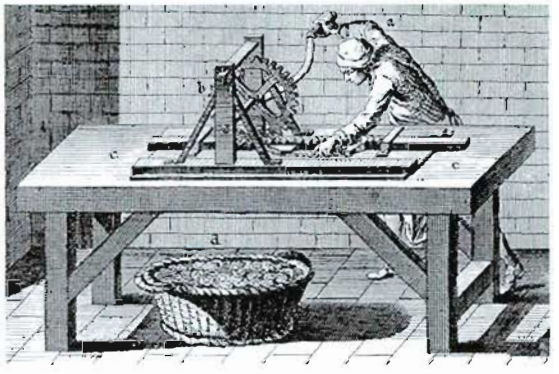

Acordonadora.

acordonadora. Màquina d'accionament manual que marcava el cordó o gràfila a les monedes, és a dir, algun tipus de dibuix o fins i tot una llegenda a la vora o cantell. La moneda es feia rodar plana i a pressió entre dos motlles lineals que duien el gravat que s'havia de transferir a la peça. Aquesta operació es feia per a evitar que la gent retallés la moneda, ja que si restava sense cordó, hom la valorava només pel valor intrínsec del metall. Es començaren a emprar al segle XVII. Més endavant, amb l'aplicació de volants i premses per a fabricar la moneda, es va trobar la manera de gravar la vora en la mateixa operació de l'encunyació de les dues cares.

acordonar. Gravar el *cordó* o *gràfila* a una moneda o una medalla. Vegeu *acordonadora*.

Acuñaciones Españolas, S.A. Fou una de les empreses que es dedicà a comercialitzar sèries de medalles, generalment d'or, com a forma d'inversió. Se'n podrien mencionar d'altres com, per exemple, Colecciones Hispánicas, S.A. Eren empreses catalanes que tingueren una gran incidència sobre la base de comercialitzar bona part dels seus productes a través dels bancs, en un temps en què encara la gent creia que els bancs eren empreses de qui es podia esperar un tracte de "cavallers" i no simples multiplicadors de capital amb els diners dels altres. La seva actuació era semblant a la que fa actualment la Fábrica Nacional de la Moneda y Timbre de Madrid amb les seves nombroses sèries commemoratives. Malauradament, massa sovint es presenten aquestes sèries com una "excel·lent inversió" ja que, malgrat que venen l'or o la plata molt per damunt del seu preu, sovint intenten transmetre la idea que, amb el temps, "el col·leccionisme" les farà pujar de preu. El fet és que no hi ha pròpiament col·leccionisme en aquest sector i la realitat és que es paga l'or o l'argent al doble o al triple del preu que es podria pagar adquirint, per exemple, monedes sud-africanes. La major part de col·leccionistes no cau, és clar, en aquests paranys.

Acta Numismàtica. Anuari científic de la *Societat Catalana d'Estudis Numismàtics* (Institut d'Estudis Catalans). Fou iniciat l'any 1971 a la Secció Numismàtica del *Cercle Filatèlic i Numismàtic de Barcelona* amb l'impuls de Joan Almirall, Antoni Badia, Josep Romagosa i, especialment, de Leandre Villaronga, qui des del principi en portà la direcció. L'objectiu era publicar exclusivament treballs de recerca, però també poder emprar-hi la llengua catalana, que era proscrita llavors a la *Gaceta Numismática* de la *Asociación Numismàtica Española* de Barcelona, i no cal dir en les altres publicacions estatals o en l'àmbit oficial. L'any 1979, en crear-se la *Societat Catalana d'Estudis Numismàtics*, dins de l'Institut d'Estudis Catalans, la Secció Numismàtica del Cercle li cedí la publicació. Sota la direcció de Leandre Villaronga fins l'any 1999 i de Miquel de Crusafont a partir del 2000, ha anat publicant regularment els seus volums d'unes 250 pàgines amb una àmplia col·laboració de procedències molt diverses i amb unes temàtiques que comprenen habitualment els diferents sectors cronològics d'estudi, així com la medallística. Des del principi, comptà amb un apartat de recensions bibliogràfiques i, en arribar al núm. 10, incorporà una secció de "Tresors i troballes monetàries". Cada deu anys afegeix a l'edició l'índex desenal, amb l'horitzó de fer un índex general al núm. 50. En el seu consell de redacció, hi han figurat o hi figuren, a més dels successius directors, A. M. Balaguer, Jaume Boada, Rossend Casanova, Xavier Jorba, Xavier Sanahuja i Pere Pau Ripollès. El professor T. Hakens, de la Universitat de Lovaina, la va qualificar públicament com la millor revista numismàtica del món.

AD nexades. Vegeu *Duseaux*. **MC.**

Adaguer, Guillem. Mestre de la moneda de Provença i obridor d'encunys. El nomenà el rei Alfons I (1162-1196) l'any 1173 (CME, doc. 18).

Adalmuro, auro de. Vegeu *Almodis*.

Adam, Nardo d'. Mestre de la seca siciliana de Messina des del seu nomenament l'any 1372 fins a una data incerta (CME, doc. 529).

Ademús (el Racó d'Ademús). Conquerit el 1210 per Pere I, conserva restes del castell d'època musulmana. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajun-

Bitllet uniface de 25 cèntims d'Ademús (65x45 mm).

tament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims, amb "Ademuz" (TV-1/5).

adobar. Millorar la llei o el pes d'un metall o d'una moneda a fi que compleixi els paràmetres de la fabricació. Per poder adobar, s'ha de refondre el metall o la moneda. En els controls de la fabricació de la moneda a la seca, els mestres i els guardes determinen si la moneda té la llei correcta; si no la té però encara està dins dels marges de tolerància, és acceptable. En cas contrari, dictaminen que s'ha d'adobar (RB-65, 1493): *"... se tracta de adovar les monedes d'argent,... carlins i reials...* (que la gent) *refusaven prendre..."* (CME, doc. 57); *"E la moneda que vendrà al pes dues onces més o dues onces menys d'aquí assus o d'aquí anjus deu la adobar lo cap de aquella fornal"* (CME, doc. 573, 1417).

Anvers de la medalla a Sannazaro, obra d'Adriano Florentino (Ø 73 mm).

Adriano Fiorentino (segona meitat del segle XV-1499). MC. Escultor i medallista, pertanyent a la família florentina dels Mestri. El seu veritable nom era Adriano di Giovanni de Mestri. Fou deixeble de Bartoldo i féu una escultura de Frederic de Saxònia el 1498. Com a medallista, treballà sobretot a Nàpols, especialment en el període 1483-1495, i passà després a Urbino i a Saxònia. No sol signar les seves medalles, que són de notable qualitat però difícils d'atribuir (CM 16/7, 48 i 50/1, totes sense data).

AE, del llatí *aeris*, coure i símbol numismàtic del coure.

afinador. A Barcelona, càrrec ciutadà confiat usualment a un argenter per a la comprovació dels pesos i les mesures. Un cop verificades, i si eren correctes, hi posava la seva marca. Els afinadors començaren a actuar al segle XV, quan es va generalitzar el control del pes de les monedes d'or i argent mitjançant pesals, que eren fabricats a la seca reial però després afinats i marcats per l'afinador de la ciutat: *"... elecció de afinador de pesos y mesuras..."* (CME, doc. 877, 1479). Quan no hi havia reclamacions sobre el pes de les monedes, el càrrec podia arribar a desaparèixer temporalment. En altres llocs, el titular d'aquesta feina era anomenat *contrast*, però a Barcelona el *contrast* era el que verificava els productes dels joiers. També hi ha llocs on coincideixen els dos oficis. La tasca de l'afinador era estretament vinculada amb la del *mostassaf* (CP, p. 64/8).

afinar. Calibrar els pesos i les mesures, tasca de l'afinador: *"... alguns se atrevien a afinar pesos e minves de monedes de or..."* (CME, doc. 954, 1469).

aforar. 1. Establir el for o valor de circulació d'una moneda: *"... reyal d'or... valia... XV croats d'argent, e asi eren aforats..."* (CME, doc. 652, 1437). 2. Establir el preu de l'or o l'argent o bé d'algun altre producte, de manera que s'arriba a assimilar *for* amb preu (GA, p. 233/4; AM).

Agde en l'espai catalano-occità.

Agde, vescomtat d' (Occitània). Petit territori situat al voltant d'aquesta ciutat costanera que havia estat colònia grega i que potser va batre llavors moneda. A l'època medieval fou domini dels Trencavell d'Albi-Nimes (1150-1209) i, per tant, entrà dins l'òrbita catalana, però no sembla que batés llavors moneda pròpia.

Àger (Noguera). Fou presa als musulmans pel famós cabdill Arnau Mir de Tost a mitjan segle XI i es constituí en el centre del vescomtat d'Àger, dins del comtat d'Urgell. A la seva mort el 1071, passà a Pons Guerau de Cabrera, casat amb la seva filla Lletgarda. M. Els Cabrera es possessionaren definitivament del comtat

Pugesa incusa de llautó d'Àger de R. Burguès (x2).

Pallofa eclesiàstica de Perpinyà amb un Agnus Dei (x2).

d'Urgell el 1236, tot conservant la titularitat del vescomtat d'Àger, però aquest títol no aparegué en la moneda comtal urgellesa fins a l'emissió de Pere d'Urgell (1347-1408), ja de la branca reial, que en els diners heràldics (CCG-1952) porten, al revers, +COMES URGELLI ET VI; aquest VI s'ha de desenvolupar en la forma VI(CECOMES AGERENSIS). Molt abans d'això, el 28 de novembre de l'any 1328, Alfons, comte d'Urgell i futur rei (1327-1336), donà una concessió al seu prestador Ramon Cortit per poder emetre pugeses a Àger amb les seves armes i amb l'obligació d'assegurar-les i de passar comptes amb el batlle de la vila. Es coneixen incuses de llautó amb l'heràldica de Ramon Cortit i la llegenda +S. RAMON CORTIT. Tres mesos més tard, però, Cortit havia emès una quantitat excessiva de pugeses i els paers se'n queixaren al rei, però arribaren a l'acord que Cortit hauria d'abonar 500 sous de pugeses i que en podria mantenir en circulació metre visqués 250 sous més, que la vila aniria canviant per altres pugeses amb les armes de la població (SN, p. 82 i doc. 1). Consta que, a finals del segle XV, la vila emetia pugeses de tipus municipal i que n'eren administradors Antoni Bofill el 1472 i Joan Çanuy entre el 1475 i el 1476, però de moment no coneixem aquestes emissions. Amb anterioritat i potser entre mitjan segle XIV i el 1417, sembla que s'haurien emès altres pugeses amb un castell i la llegenda +S. R. BURGES, un exemplar de les quals ha estat trobat a Àger mateix. Probablement la batia un Burguès com a administrador de la moneda municipal (CL, p. 77/81 i núm. 1001/2; CCG. 3600/1). B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-6/7; TCO-3; TCO-5/11). P. S'atribueixen a l'església arxiprestal de S. Pere d'Àger (CL, p. 79) quatre pallofes incuses de llautó en base a la presència de les claus de sant Pere a dues d'elles i per l'atribució del Museu Episcopal de Vic i del fons del GNC, probablement de la col·lecció Botet (CL-1003/6).

agnusdei. Nom genèric de les monedes que porten la imatge del símbol cristià de l'*Agnus Dei*, com ara les blanques de Joan I de Castella (1379-1390) o bé els *anyells d'or* de Felip IV de França (1285-1314). Aquesta tipologia apareix, en l'àmbit català, en algunes de les monedes municipals (sant Joan que el porta), a *pallofes* (l'Agnus Dei, sol) de Perpinyà i a ploms de Calvià i Santanyí.

Anvers del bitllet de 50 cèntims d'Agost (84x53 mm).

Agost (l'Alacantí). Formà part del terme d'Alacant fins al s. XVIII. Hi foren trobades unes escultures ibèriques: un brau i dues esfinxs. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'associació de comerciants va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TV-15/6).

Agostar o pirral d'or de Pere i Constança (x1,5).

agostar. 1. Forma catalana de la moneda siciliano-napolitana anomenada augustal. Fou una peça d'or emesa inicialment per l'emperador germànic i rei de Sicília i Nàpols Frederic II (1198-1250), que en baté a Messina i a Brindisi. Inspirada en els models romans, porta a l'anvers el bust de l'emperador i, al revers, l'àliga imperial que havia esdevingut el símbol de Sicília. Amb un gravat excel·lent, l'augustal és una de les més belles

monedes conegudes i s'avançà als paràmetres estètics del Renaixement. Pesava uns 5,22 g. i la seva llei era de 20,5 quirats. En italià trobem les formes augustale, agostaro i *gostara*. 2. El nom va passar a designar després els *pirrals d'or* que bateren a Sicília, des del 1282, Pere el Gran (1276-1285) i Constança i que, amb un pes de 4,35 g i una llei de 23,75 quirats, tenien gairebé el mateix contingut d'or que l'augustal anterior (4,30 sobre 4,46; CCG-2140/1, CME-167/8). L'agostar de Pere i Constança, de molt bella factura, segueix els paràmetres gòtics i combina l'àliga de Sicília amb les armes catalanes, de manera que no porta efígie. L'any 1285, Pere el Gran va donar a l'agostar una cotització de 14 sous, però potser es referia a l'augustal normand ja que altrament hauria denominat la seva moneda pirral d'or (CME, doc. 139). En qualsevol cas, el terme augustal i agostar s'aplicava amb seguretat més endavant al *pirral d'or*: *"... ex una parte aquila... ex parte vero altera arma Aragonum..."*, *"... sunt nominanda Augustales..."* (CME, doc. 764, 1461). P.M. Carbonell el designa amb la forma italiana: *"... gostara de Sicilia se coneix que de una part ha una aguila coronada... e de l'altra part ha un scut amb senyal Reyal..."* (CME, doc. 1012, 1490). També bateren agostars d'or a Sicília Jaume II (1291-1296) i Frederic III de Sicília (1296-1337) (CME-196 i 390).

Peça de cinc rals d'argent d'Agramunt.

Agramunt (Urgell). Fou conquerit als sarraïns el 1070, tingué règim de paeria, fou cap de vegueria i ha esdevingut un centre important de la comarca. És notable la portalada de l'església de Santa Maria. **M.** Poc després de la conquesta, es convertí en el taller monetari del *Comtat d'Urgell*, la moneda del qual prengué el nom d'*agramuntesa*, amb una primera menció l'any 1099. Les emissions comtals urgelleses, generalment de diners de billó, es produïren almenys des d'Ermengol II (1010-1038) fins al comte Pere (1347-1408), i des del 1070 ja es pogueren fer a Agramunt. En algun moment d'aquesta etapa primerenca, hi consta el nom de la població emissora: AMTE (en l'únic i encara hipotètic tipus d'or), AGREMOTE, AGEMONTIS, AGREMONTIS, AGRIMONT. Per a més informació, vegeu *Urgell, comtat d'*. També hi baté pugeses de plom Beatriu, esposa del comte Pere (CCG-1954). L'any 1331, el rei Alfons el Benigne, també comte d'Urgell, atorgà una llicència a Pere Ferrer per encunyar-hi pugeses o quarts de diner de tipus fiduciari, de manera que hi hagué dos tipus d'amonedaments paral·lels: el del comtat d'Urgell i el particular de Pere Ferrer, que aviat fou municipalitzat. Les monedes de Pere Ferrer són unes peces anepigràfiques, descobertes recentment, quadrades, incuses i de llautó, i porten una ferradura, uns claus i una espècie de bancada que es feia servir per a ferrar els bous. Els primer tipus que nosaltres considerem municipalitzat es rodó i també anepigràfic, amb el puig cimat de llir heràldic de la població al centre i una bordura d'escac, heràldica del comtat. Hi ha altres tipus incusos anepigràfics o amb la llegenda AGRM en lletres gòtiques i, probablement a partir del segle XV, es passà a un tipus també anepígraf però encunyat a dues cares amb puig cimat de llir a l'anvers i creu al revers. Semblen del segle XVII uns tipus amb puig i bot i GRAMUNT en lletres llatines a l'anvers i creu al revers, del qual també n'hi ha d'incusos amb el tipus de l'anvers, i encara altres de plom també tardans, cosa que evidencia que no es poden ordenar cronològicament pel tipus del material o per si són o no incusos. N'hi ha notícies documentals del 1564, del 1604 i del 1607, de manera que tot fa pensar que es va anar emetent des de Pere Ferrer fins a la Guerra dels Segadors (CL, p. 81/4, 1007/11; CCG-3602/13). Amb motiu d'aquesta contesa, es varen encunyar peces de cinc rals d'argent de curs general, de primer a nom de Felip i data 1641 i després a nom del Principat de Catalunya, amb dates 1641 i 1642, CSE-1/6. És possible que aquestes emissions d'argent cessessin amb les ordres de prohibició dels inicis del 1642; llavors, es varen anar batent una gran varietat de diners o menuts, uns amb una efígie que sembla de Felip i dates 1641 i 1642, altres amb puig cimat de llir i data 1643 que semblen expressar l'etapa sense nom de rei i del Principat de Catalunya, i encara unes altres amb l'efígie de Lluís XIII i dates que van des del 1641 al 1648; de totes elles, les primeres, òbviament, foren emeses amb una data endarrerida (CSE-7/17, CCG-4500/6). Tot sembla indicar, doncs, que els menuts es varen anar encunyant des del 1641 i probablement fins al final de la guerra. **PM.** Han estat atribuïts a Agramunt un grup de pesals monetaris que porten la marca d'un puig cimat de llir de base recta i que corresponen a ducats, escuts i trentins, a més d'una minva (CP-207/12). **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament emeté dues sèries de bitllets d'1 peceta i de 50, 20, 10 i 5 cèntims (TC-8/21). **G.** Societat "La Barretina", bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (LC-3320/1). **P.** Hi ha documentació que acredita que la comunitat de l'església de Santa Maria d'Agramunt emprava pallofes almenys des del s. XV (CL, p. 83/4). Darrerament, li han estat atribuïdes dues varietats que s'han trobat amb certa reiteració dins el seu terme (CLA.1, núms. 7/8, p. 151). **MS.** N^a^S^a dels Socors, s. XX (1).

Agramunt, entorn d'. Els camps de conreu de l'entorn han estat la font de nombroses troballes que han duplicat els tipus que coneixíem de la seva moneda comtal urgellesa (BA, p. 257). D'altra banda, hi va aparèixer un petit tresoret amb 8 diners d'Ermengol VIII (1184-1209) i 4 de Sanç Ramir (1063-1094) soldats en un bloc. La presència de peces aragoneses és normal atès que el jaquès era llavors la moneda usual a Lleida, però el decalatge entre els dos regnats, de gairebé cent anys, fa sospitar que es feren peces a nom de Sanç Ramir en temps posteriors. SENDRA, J. A., "Una nova troballa de moneda comtal urgellesa i reial aragonesa. Diners d'Ermengol VIII i de Sanç Ramírez", AN 39, 2009, p. 63-69.

Diner agramuntes de billó de Pere d'Aragó (x2).

agramuntès, -a. Nom que va prendre la moneda del *Comtat d'Urgell*, almenys des de l'any 1099, pel fet d'ésser situat el taller monetari o seca a Agramunt: *"sous acrimontensis"* (MC vol. I, p. 150, 1174-1203). També en un document del comte d'Urgell, Grau de Cabrera (1213-1228): *"monetam nostram acrimontensiam"* (MC. vol. I, p. 151, 1226). No tenim constància que aquest apel·latiu s'apliqués a la moneda local d'aquesta població o a la de la Guerra dels Segadors (1640/52), com afirma Mateu, GL, p. 1.

Medalla d'Agres commemorativa de la mort de S. Vicenç Ferrer.

Agres (el Comtat). Amb antecedents a l'edat de bronze, fou conquerida per Jaume I el 1255. S'hi mantè l'antic castell. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-17/21). **MC.** L'any 1926, va editar una medalla dedicada a la MD del Castell i al 7è centenari de la mort de Sant Vicenç Ferrer, CM-474.

Àguila o ral d'or de Sicília de Joan II (x1,5).

àguila. Nom genèric de monedes que porten per tipus una àliga. Els anys 1472 i 1476, es donen a Catalunya unes valoracions de monedes i, entre elles, les *àguiles*, i per la taxació (26 sous contra els 24 sous dels ducats) es dedueix que es refereixen als *rals d'or* de Sicília de Joan II (1441-1479) (CME, doc. 836 i 847). De tota manera, sembla probable que el terme s'apliqués també, almenys ocasionalment, als pirrals d'or i d'argent sicilians des de Pere el Gran (1276-1285) i al *tari* de Ferran II (1479-1516), com diu Martinori (MA, p. 13), i potser també al *triomf* d'or sicilià de Ferran II, que Carbonell anomena *aguilotxa*.

Anvers del bitllet de 50 cèntims d'Aguilar de Segarra (104x64 mm).

Aguilar de Segarra (Bages). Format per masies i petits nuclis, conserva les restes de l'antic castell d'Aguilar. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-22/3; TCO-13/4).

aguileta. Al País Valencià, moneda de cinc cèntims espanyola del s. XIX emesa des del 1870.

Aguiló i Aguiló, Estanislau de Kostka (Pama, 1859-1917). Historiador, féu estudis de dret, treballà en diferents arxius mallorquins i presidí la Societat Arqueològica Lul·liana. En el butlletí d'aquesta societat, publicà nombrosos treballs de temes històrics, alguns dels quals són relatius a la numismàtica i fan aportacions documentals.

Aguiló Siquier, Bernat (sa Pobla, 1964). Numismàtic, membre de la SCEN. Ha publicat diferents treballs de tema medieval i modern mallorquí a *Acta Numismàtica*.

Aguilotxa o triomf d'or de Sicília de Ferran II (x1,5).

aguilotxa. Segons Carbonell, el *triomf* d'or de Sicília de Ferran II (1479-1516): *"aguilotxa se coneix que de una part es un rey coronat seent... e l'altra part ha un aguila amb les ales esteses..."* (CME, doc. 1012, 1490). Tenia les característiques del ducat d'or.

Peça de níquel d'1 peseta de "La Económica" d'Agullana.

Agullana (Alt Empordà). Amb antecedents hallstàtics, formà part del vescomtat de Rocabertí. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), va fer bitllets en dues emissions d'1 peseta i de 50 cèntims (TC-24/8; TCO-15/8). G. Coop. "La Económica", peces d'1 peseta i de 50 cèntims de níquel i de 10 i 5 cèntims de llautó (LC-1829/31); la de 50 cèntims és inèdita.

Medalla de la romeria d'Agullent.

Agullent (la Vall d'Albaida). Fou conquerit per Jaume I. Formà part d'Ontinyent fins al 1585. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peseta i de 50 i 25 cèntims (TV-25/7). MC. L'any 1893, va emetre una medalla dedicada a una romeria en honor a Sant Vicenç Ferrer (CM-407).

Antoni Agustí.

Agustí Albanell, Antoni (Saragossa, 1517-Tarragona, 1586). Eclesiàstic i humanista de família catalana, tingué importants càrrecs polítics i fou arquebisbe de Tarragona. El seu llibre *Diálogos de medallas, inscripciones y otras antigüedades*, editat el 1587 (amb múltiples reedicions), dedica la seva atenció a les monedes peninsulars de l'antiguitat com a font per al coneixement històric i es pot considerar el primer pas en l'estudi de la numismàtica a l'espai peninsular.

AH. Camp M. Marca d'un mestre de seca no identificat de la seca de Nàpols, dels primers anys del regiment de Carles II i que trobem en les monedes on apareix amb la seva mare i regent Marianna (PR, p. XXVII).

Anvers del bitllet de 25 cèntims d'Aielo de Malferit (90x54 mm).

Aielo de Malferit (la Vall d'Albaida). Població de moriscs, fou cap del marquesat d'Aielo. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'empresa local J. Mompó va emetre, en suplència de l'ajuntament, bitllets d'1 peseta i de 50 i 25 cèntims, amb la forma "Ayelo" (T-227/9).

Aielo de Rugat (la Vall d'Albaida). Antiga alqueria musulmana, passà a ésser població de moriscs. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peseta i de 50 i 25 cèntims, amb "Ayelo de Rugat" (TV-230/2).

Bitllet uniface de 25 cèntims d'Aielo de Rugat (53x37 mm).

Anvers del bitllet d'1 peceta d'Aiguafreda (107x71 mm).

Aiguafreda (Vallès Oriental). Deriva del nucli d'Aiguafreda de Dalt, documentat des del 875. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-29/30; TCO-19 i 20). G. Coop. "La Favorecedora Obrera", peces d'alumini del valor d'1 quilo (de pa) (LC-11). MS. S. Crist d'Aiguafreda de Dalt, s. XX (2).

Bitllet uniface de 50 cèntims del Sindicat d'Aiguamúrcia (100x50 mm).

Aiguamúrcia (Alt Camp). Antiga quadra de Santes Creus, el riu Gaià el separa de Vila-Rodona. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9) i, segons Turró, en suplència de l'ajuntament, el Sindicat Agrícola va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-31/5; LC-2432/4). Vegeu també *Santes Creus*.

Aiguaviva de Bergantes. (Matarranya). Fou conquerida als musulmans per Alfons I i tingué paper en les gue-

Pugesa incusa de llautó d'Aiguaviva de Bergantes (x2).

rres carlines. M. No tenim cap dada documental que hagués emès moneda, però existeix una incusa que hipotèticament s'hi pot atribuir. Es tracta d'una peça quadrada, com les incuses més antigues de finals del s. XIII i principis del XIV, amb un puig cimat de llir del qual sembla que emanen fluxos d'aigua, vora el qual hi ha un lleó rampant. Aquests elements heràldics els trobem en un segell de Joan d'Aiguaviva (FS-1888) del 1597. Malgrat que no ens consta que el llinatge dels Aiguaviva derivi d'aquesta població, sí que podria ésser que un mateix nom hagués conduit a un mateix escut heràldic (CL-3, p. 127/8; CCG-3614). B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), hi ha notícies que circularen bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims, emesos per "Izquierda Republicana" (TF, p. 31).

Bitllet uniface de 50 cèntims d'Aigües de Bussot (100x73 mm).

Aigües de Bussot (l'Alacantí). Formà part d'Alacant fins al 1755. Havia tingut un castell. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets amb els valors d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Aguas de Bussot" (TV-22/4).

Aigüesbones. Vegeu *Sant Quintí de Mediona*.

Aigüesbones de Montbui. Vegeu *Santa Margarida de Montbui*.

Aigüestoses del Llobregat. Vegeu *Sant Andreu de la Barca*.

Aioder (l'Alt Millars). Fou conquerida per Jaume I arran de la presa de València i conservà la seva població mu-

Bitllet uniface de 50 cèntims d'Aioder (90x54 mm).

sulmana. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims, amb "Ayodar" (TV.233/5).

Bitllet uniface d'1 peceta d'Aiora (96x67 mm).

Aiora (la Vall de Cofrents). Fou adquirida per Pere el Gran el 1281 a Alfons X de Castella. Té restes d'un antic castell. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims, amb "Ayora" (TV-237/9) MS. Stm. Sagrament, s. XIX (1).

Pugesa incusa de llautó d'Aitona (x2).

Aitona (Segrià). L'any 1120, el caid de Lleida, Avifelel, va empenyorar la població a Ramon Berenguer III i, en qualsevol cas, fou definitivament del comte Ramon Berenguer IV (1131-1162) arran de la conquesta de Lleida el 1149. Des de principis del s. XIII, va pertànyer als Montcada, que hi tingueren un important castell que fou la seva residència principal fins a la mort de Mateu de Montcada el 1485. Més endavant, residiren predominantment a València. M. Es coneixen unes incuses de llautó quadrades que porten un castell i els vuit pans heràldics dels Montcada, que poden ésser de finals del s. XIII o principis del XIV (CCG-3615). Un segell del governador del Marquesat d'Aitona del 1591 porta també un castell (FS, núm. 334). Hi ha també uns punxons amb els vuit pans sols en una cartel·la arrodonida que coincideixen amb l'estampa dels segells dels Montcada emprats almenys fins al 1449 (FS, 2549 i 2551) i que trobem aplicats sobre senyals d'aram d'Arbeca, Castelló de Farfanya i Tarragona. Aquesta segona forma de moneda sembla correspondre a la noticia de població emissora assenyalada per *Antic Roca* l'any 1564 i que és l'única informació documental que de moment tenim de les emissions d'Aitona. Probablement, però, les contramarques són quelcom anteriors, però en tot cas no lluny del 1491, que és la data que ens fixa el senyal de Tarragona que li serví de base (CCG-3616). B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 pecetes i de 50 cèntims (TC-58/62; TCO-44/9). MS. Francesc Palau, s. XX (1); Sta. Teresa Jornet, s. XX (1).

Trient d'or de Tarragona d'Akila (x1,5).

Akila (710-714). Sobirà visigot. Va emetre trients d'or amb bust de front a l'anvers i creu sobre grades al revers a Girona i a Tarragona (CCG-1297/8).

Alabert i Bosque, Gabriel (Catalunya, mitjan s. XX). Escultor i medallista, va obrar, per exemple, les medalles CM-1959 i 1975, la primera dedicada a la dona del metge i la segona, un exemple de la llarga sèrie del Saló Nàutic de Barcelona, de les quals va gravar i signar les primeres.

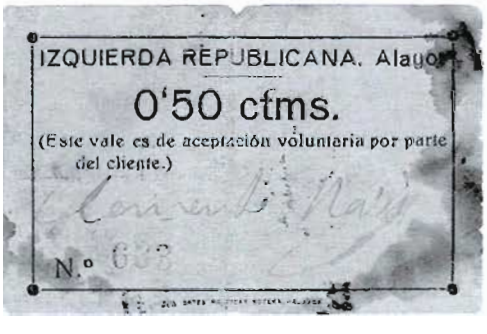

Bitllet de l'Esquerra Republicana d'Alaior (85x55 mm).

Alaior (Menorca). Fou fundada l'any 1304 per Jaume II de Mallorca. Hi ha estacions prehistòriques i la basílica de Son Bou. G. S. Vicenç de Paül, vals metàl·lics artesanals de forma allargassada o rodons amb valors d'1 peceta i 75, 50 i 25 cèntims i d'una unça de carn. Cartó de 50 cèntims de l'Esquerra Republicana.

Medalla de proclamació a Alacant de Carles IV.

Alacant. Formà part dels dominis de Tudmir i després del regne de Múrcia. Des del 1296, s'integrà al regne de València. El 1765, fou autoritzada per Carles III a mantenir comerç directe amb Amèrica. M. En el regnat de Jaume II (1291-1327), va emetre grossos d'argent (desconeguts) i diners de billó (CME-195), segons ordre del 1296 (CME, doc. 155) i com a capital del regne de *Múrcia*, però poc després la ciutat va preferir fer córrer el diner de València (CME, doc. 165), regne al qual havia estat incorporat. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), el Sindicat de les Indústries del Paper i Arts Gràfiques (S.I.P.A.G.), controlat per la CNT, va emetre bitllets de 25 cèntims i, posteriorment, ho féu l'ajuntament amb bitllets d'1 peceta i de 50, 25 i 10 cèntims amb "Alicante" (TV-161/6). MC. Emeté medalles de proclamació amb Carles IV (1789, CM-228/9), de la Societat d'Amics del país (1860 i 1894, CM-594 i 871), esportives, de regates (c. 1888, c. 1893, 1921/2, CM-795, 866 i 1626 i CMA-64) i de tir (1902, CM-1538), l'ajuntament per al "Batalló infantil Lucentum" i la medalla de la ciutat (1903 i c. 1905, CM-972 i 998), a Rafel Altimira (1910, CM-1088), a la Festa de l'Arbre (1910, CM-1089) i algunes commemoracions religioses (1899 i 1910, CM-395 i 448). MS. La Santa Faç, s. XIX (1), s. XX (8); MD de Lledó, s. XX (1); S. Crist de la Noguera, s. XX (1).

Plom eclesiàstic d'Alaró.

Alaró (Mallorca Septentrional). Antiga alqueria musulmana, el 1300 Jaume II de Mallorca li concedí el títol de vila. Conserva bona part del seu castell. P. L'església és dedicada a Sant Roc i l'heràldica de la vila és un escut partit verticalment amb ala i torre. Es coneixien dos ploms amb torre (CL-2391/2) i darrerament Boada n'ha afegit un altre amb ala, del qual ha publicat també el motlle o *pallofera* (BPL-1). G. "Pedrero i fills, fàbrica de calçat", peces de llautó de 7, 6, 4 i mig i 4 rals. TB. MS. MD del Refugi, al castell, s. XX (1).

Alba del Vallès. Vegeu *Sant Fost de Campcentelles*.

Bitllet uniface d'1 peceta de L'Albagès (70x43 mm).

Albagès, l' (Garrigues). Conserva les restes d'un antic castell que havia estat de Poblet. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 25, 10 i 5 cèntims amb "Albagès" (TC-66/70; TCO-53/7).

Anvers del bitllet de 50 cèntims d'Albaida (109x64 mm).

Albaida (la Vall d'Albaida). Fou conquerit per Jaume I el 1258 i després fou cap de marquesat. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-31/3). MS. N^S^ del Remei, s. XIX (3).

Bitllet uniface de 10 cèntims d'Albalat de Cinca (52x44 mm).

Albalat de Cinca (Baix Cinca). Va pertànyer al bisbat de Lleida. B. Durant la Guerra contra el Feixisme

(1936/9) la Col·lectivitat Municipal Única va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims (TF-1/6).

Bitllet uniface de 50 cèntims d'Albalat de la Ribera (60x40 mm).

Albalat de la Ribera (la Ribera Baixa). Antiga alqueria musulmana, fou conquerida el 1238 i poblada de cristians. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TV-34/6).

Bitllet uniface de 25 cèntims d'Albalat de Segart (57x56 mm).

Albalat de Segart (el Camp de Morvedre). Fou poble de moriscs i repoblat de cristians des del 1611. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims amb "Albalat de Taronchers" (TV-41/2).

Albalat dels Sorells (l'Horta). Antic rafal musulmà, fou conquerit el 1238. Conserva el palau del s. XV dels Sorell. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims (TV-39/40).

Albània. Alfons el Magnànim (1416-1458) va ajudar militarment diferents cabdills balcànics, entre ells l'albanès Jordi Castriot, dit Skanderbeg, en la seva lluita per la independència de la seva terra contra els turcs. El cabdill cedia al rei en feu els territoris que pogués recuperar amb el seu ajut. Resulta difícil establir quin abast tingué el domini territorial als Balcans. Consten positivament la possessió a Albània dels castells de Croia, Crepatore, Srallurzo i Cap d'Aragó, on el rei hi havia fet construir unes salines (CAL); també se sap que Ramon d'Hortafa tenia el

Ral d'argent d'Albània d'Alfons el Magnànim (x1,5).

títol de virrei a Grècia, Albània i Esclavònia i que Joan Claver s'havia instal·lat a Castrovilari amb el títol de virrei d'Epir i Morea (SH, p. 679), però no sabem quin espai territorial dominaven realment. **M.** L'any 1454 el rei donava unes instruccions a Ramon d'Hortafà, que incloïen l'autorització per a batre moneda de rals d'argent a Croia (l'actual Krüje). Havien d'ésser semblants als que es batien a Nàpols (CAL). L'any 1982, nosaltres vàrem identificar, com a producte d'aquesta emissió, una peça fins llavors catalogada sense fonament com a siciliana. La nostra atribució ha estat unànimement acceptada (CCG-2948). **MC.** Skanderbeg fou fidel a Alfons i al seu fill Ferran i els ajudà en les lluites d'aquests contra les revoltes dels barons. És probable que, per aquesta raó, es batessin a Nàpols tres tipus de medalles de bronze dedicades a aquest personatge (CM-54/6).

Bitllet uniface de 50 cèntims d'Albatàrrec (61x44 mm).

Albatàrrec (Segrià). Conquerit el 1228, fou després cap de baronia. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 10 cèntims (TC-78; TCO-58). Cal advertir que els de la "Colectividad Adelante" (TC-71/7) són fruit d'una falsificació posterior.

Albatera (el Baix Segura). Fou lloc de moriscs i cap de comtat en mans dels Rocafull. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-44/6).

Anvers del bitllet de 25 cèntims d'Albatera (95x58 mm).

Bitllet uniface de 2 pessetes d'Albelda (50x39 mm).

Albelda (Llitera). Antic castell musulmà, fou conquerit l'any 1122 per Ermengol VI d'Urgell. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50, 25 i 10 cèntims (TF-7/11).

Bitllet uniface d'1 peceta d'Alberic (48x30 mm).

Alberic (la Ribera Alta). Antiga alqueria, fou conquerida el 1238 i mantingué la població musulmana. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), el Sindicat de Treballadors del Camp (STC), en suplència, va fer una emissió de bitllets, que foren legalitzats per l'ajuntament, amb els valors d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Alberique". TV-47/9.

Albert, Ramon. Mestre de la seca de Perpinyà per a Jaume III de Mallorca i juntament amb Jaume Puig de Lluch entre els anys 1340 i 1345 (CME, doc. 517).

albertí. Moneda d'or dels Països Baixos emesa pels arxiducs d'Àustria Albert i Isabel a principis del s. XVII i amb un pes de 2,6/2,8 g.

Albertí d'or de Brabant (x1,5).

Albertino, Girolamo. Mestre de la seca de Nàpols en temps de Carles I (1516-1558), els anys 1546-1548. Marcà amb la lletra A (PR, p. XXVI).

Albesa (Noguera). L'any 1003 hi hagué una batalla victoriosa contra els musulmans, el 1120 passà a mans de Ramon Berenguer III i, dos anys després, al comtat

Bitllet uniface d'1 peceta d'Albesa (75x42 mm).

d'Urgell. B/G. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TOC-59/67). També n'hi ha de la Col·lectivitat CNT (TC-79/88; LC-3264).

Albi, l' (Garrigues). Antiga fortalesa àrab abandonada, l'any 1178, el rei Alfons I (1162-1196) en promogué la

Senyal d'aram de l'Albi.

repoblació. Posseïda inicialment pels Cervera, es convertí després en cap de baronia i, el 1444, passà als Cardona, que convertiren el castell en un gran palau. M. L'any 1484, els representants municipals s'adreçaren a l'infant Enric, lloctinent a Catalunya, manifestant que tenien llicència de batre menuts "*plúmbeos*", probablement incuses, però que els eren inútils perquè en

les poblacions del seu entorn batien llavors monedes de coure i sol·licitaren poder fer el mateix, una petició que fou atesa. Ens han arribat unes incuses de llautó amb el triple card dels Cardona i l'explícita menció A(L)BI, que han de correspondre a l'espai 1444-1484 o als seus darrers anys, i una contramarca en cairó amb el triple card dels Cardona aplicada sobre senyals de Balaguer i de Tàrrega, que deuen correspondre a les emissions iniciades el 1484 (CML, p. 86/9, 1014/5; CCG-3617/8). B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), segons Turró, en suplència de l'ajuntament, el Sindicat de Treballadors de la Terra va emetre bitllets de curs per a la població d'1 peceta i de 25 cèntims (TC-89/900; LC-3544/5).

Situació d'Albi en l'espai catalano-occità.

Diner de billó d'Albi.

Albi, vescomtat d' (Occitània). El seu territori era situat immediatament a l'est del comtat de Tolosa, per damunt de Carcassona i dessota la Roergue. La família dels vescomtes d'Albi s'originà amb Ató I, vescomte de Roerga a la segona meitat del s. IX. Per enllaços successius, acumularen el domini sobre Nimes i, en part, sobre Carcassona i Rasés en mullerar-se Ramon Bernat (c. 1057-1074) amb Ermengarda de Carcassona. Ramon Bernat fou el primer que emprà el sobrenom de Trencavell. En adquirir Ramon Berenguer I de Barcelona (1035-1076) els comtats de Carcassona i Rasés des del 1067, els cedí en feu a Ramon Bernat. Tot i que retingué la moneda, això no atorgà al barceloní cap domini sobre Albi. El fill de Bernat, Bernat Ató (1074-1130), usurpà els comtats de Carcassona i Rasés i fou enemic dels comtes de Barcelona, però la cosa va canviar a la seva mort ja que els seus tres fills i hereus tornaren a acceptar la sobirania del català, cosa que posà sota l'empara d'aquest també els vescomtats d'Albi i Nimes. M. Hi ha unes emissions de diners a nom dels Trencavell i altres possiblement de Ramon VII de Tolosa (1222-1249), que es poden considerar dins l'àmbit català (COC-30/2, CME-30/2).

Anvers del bitllet d'1 peceta de l'Albiol (98x64 mm).

Albiol, l' (Baix Camp). Era un castell musulmà que fou conquerit el 1158. El castell fou enderrocat el 1654. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims (TC-91/2; TCO-68/9).

Albir, l' (Altea, la Marina Baixa). Troballa de tipus acumulatiu d'aquest jaciment en una zona excavada que contenia unes termes i dues necròpolis. Tot i que el grup monetari és íntegrament tardoromà i no conté materials emesos en l'àmbit estudiat per nosaltres, té l'interès de detallar-nos el circulant de la zona, procedent, segons Arroyo, d'importacions marítimes. Compara el cas amb els jaciments també estudiats per ell del Grau Vell de Sagunt i del Portus Ilicitanus, i en tots els casos s'observa uns percentatges altíssims de peces del s. IV i quantitats ínfimes dels segles anteriors, amb una peça del s. I i dues del s. II contra 61 del s. IV en el cas de l'Albir, cosa que demostra, una vegada més, que la teoria de la subsistència del numerari romà (o qualsevol altre) durant segles no té fonament. ARROYO, Rafael, "Estudio numismático del yacimiento tardoromano del Albir (Altea, Alacant)", *AN* 17/18, 1988, p. 153-172.

Bitllet uniface de 50 cèntims d'Albocàsser (52x53 mm).

Albocàsser (Alt Maestrat). Conquerida vers el 1235, l'any 1294 Jaume II la cedí als templers, que hi bastiren un castell. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets amb els valors d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims, amb "Albocácer" (TV-51/3).

Revers del bitllet de 25 centims d'Albons (91x55 mm).

Albons (Baix Empordà). Esmentada des del 980, era del comtat d'Empúries. Conserva les restes del castell, que fou dels Destorrent i dels Orriols. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-93/5; TCO-70/2).

Medalla del Milacre dels Peixets d'Alboraia.

Alboraia (l'Horta). Important alqueria musulmana, fou conquerida el 1238 i cedida al bisbe d'Osca Vidal de Canyelles. MC. L'any 1948 edità una medalla commemorant el Congrés Eucarístic Comarcal i el 6è centenari del "Milacre dels Peixets" (CM-493).

Bitllet uniface de 25 cèntims d'Albuixec (64x45 mm).

Albuixec (l'Horta). Alqueria islàmica, fou conquerida el 1238 i poblada de cristians. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets amb els valors d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Albuixech" (TV-54/8).

Al-bunt. Taller monetari musulmà, vegeu *Alpont*.

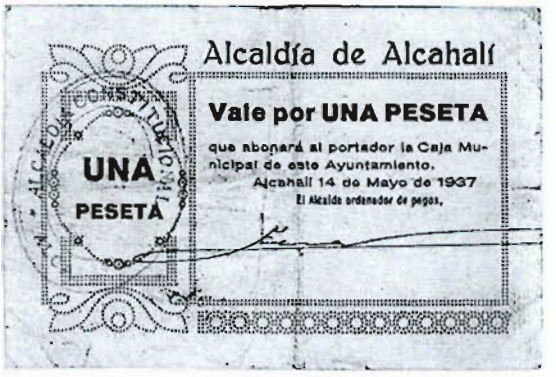

Anvers del bitllet d'1 peceta d'Alcahalí (103x70 mm).

Alcahali o Alcanali (la Marina Alta). Conquerida als musulmans, mantingué la seva població morisca. Fou cap de baronia. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets amb els valors d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-59/61).

Bitllet uniface de 25 cèntims d'Alcalà de Jovada (64x46 mm).

Alcalà de la Jovada (la Marina Alta). Punt de resistència musulmà, en ésser conquerit mantingué la seva població morisca. Fou dels Vilafermosa. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets amb els valors d'1 peceta i de 25 cèntims amb "Vall d'Alcalá" (TV-1434/5).

Bitllet uniface d'1 peceta d'Alcalà de Xivert (54x40 mm).

Alcalà de Xivert (el Baix Maestrat). L'any 1251, els templers atorgaren carta de població a un grup de cristians perquè s'hi establissin. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims amb "Alcalá de Chivert" (TV-61/6).

alcaldes. Càrrecs electes en l'organització de la seca (generalment dos, un entre els moneders i l'altre entre els obrers) que tots sols o, més generalment, amb el mestre de la seca, dirimien els casos de litigis o d'agressions, al marge de les autoritats judicials. Restaven generalment en mans del rei les qüestions de tipus criminal que comportessin càstigs greus o pena de mort. Aquesta facultat dels tallers monetaris fou reiteradament discutida pels oficials reials i els sobirans l'hagueren d'anar confirmant: "... *davant los alcaldes de la moneda...*" (CME, doc. 142, 1285); "... *e acort del mestre e dels alcayts de la dita moneda...*" (CME, doc. 293, 1356). En alguns casos, eren d'elecció anyal, com trobem, per exemple, a la seca de Càller, a Sardenya. "... *puxen variar cascun any...*" (Dessí, doc. 25, 1419).

Anvers del bitllet de 25 cèntims d'Alcanar (106x69 mm).

Alcanar (Montsià). Antic castell, Hug de Forcalquer, castellà d'Amposta, hi afavorí el poblament l'any 1238. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-96/8; TCO-73/5). **MS.** N^S^ del Remei, s. XX (2).

Bitllet uniface d'1 peceta d'Alcanó (70x41 mm).

Alcanó (Segrià). Esmentada des del 1203, fou població majoritàriament de moriscs i, des del 1450, va ésser de la mitra de Lleida. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-99/100; TCO-76/7).

Bitllet uniface d'1 peceta d'Alcàntera (53x45 mm).

Alcàntera (la Ribera Alta). Fou lloc de moriscs i, des del s. XV, cap de baronia. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims amb "Alcántara de Júcar" (TV-67/73).

Anvers del bitllet de 2 pessetes d'Alcanyis (120x80 mm).

Alcanyis (Matarranya). Conquerit per Ramon Berenguer IV el 1154, Alfons I la cedí a l'orde de Calatrava. Conserva molts edificis nobles i un important castell. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer dues emissions de bitllets amb els valors de 2 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Alcañiz" (TF-19/25).

Anvers del bitllet d'1 peceta d'Alcarràs (110x64 mm).

Alcarràs (Segrià). Situada en un tossal, entorn les restes de l'antic castell, té una surgència d'aigües medicinals. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-101/2; TCO-78 i 79). Vegeu també *Vallmanya*.

Medalla d'Alcoi del 6è centenari de S. Jordi.

Alcoi (l'Alcoià). Fou conquerida per Jaume I el 1244 i s'hi mantingué la població musulmana. Pertangué després a Roger de Llúria. A la Guerra de Successió, fou austriacista i resistí el setge del 1707. Fou després un important centre industrial. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament emeté diferents tipus de bitllets d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims amb "Alcoy" (TV-81/93). **MC.** Els anys 1868, 1876, 1928 i 1953 edità diferents medalles commemoratives de caràcter religiós (CM- 378, 379, 476 i 499). **MS.** Conf. MD Desemparats, s. XIX (1); Nen Jesús del Miracle, s. XX (1); Pma. dels Lliris Miraculosos (Santuari Font Roja), s. XX (1).

Bitllet uniface d'1 peceta d'Alcoleja (80x55 mm).

Alcoleja (el Comtat). Fou una població de moriscs que pertanyia als senyors de Malferit. Fou municipi des del 1535. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims, amb "Alcolecha" (TV-77/8). **MS.** Sant Crist, s. XX (1).

Anvers del bitllet d'1 peceta d'Alcoletge (108x53 mm).

Alcoletge (Segrià). Amb antecedents visigòtics i islàmics, és esmentada des del 1118, quan va pertànyer en part al monestir de Jonqueres. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-103/5; TCO-80 a 82). **MS.** N^a^S^a de Granyana, s. XX (1).

Alcoletge, troballa (Segrià). Tresor constituït, en la part estudiada, per 533 peces franceses de cinc francs, l'equivalent al duro espanyol, i peces des de Napoleó I (1799-1815) fins a Lluís Felip (1830-1848), amb clar predomini d'aquest darrer. Fou trobat en una gerra de terrissa en enderrocar una casa i donat a la Generalitat. Hem sabut després, però, que van ésser retirades les peces de preu, és a dir, els duros de Josep Napoleó i els de la seca de Barcelona de la Guerra del Francès (1808-1814). Amb tot, és important perquè ens confirma la important circulació de moneda francesa a la Península Ibèrica a la segona meitat del s. XIX. BALAGUER, A. M. "Troballa d'Alcoletge", AN 12, 1982, p. 255 a 264.

Bitllet uniface de 50 cèntims d'Alcora (55x40 mm).

Alcora (l'Alcalatén). Pertangué als Urrea, que el 1303 donaren carta de poblament. Centre comarcal, és famosa la seva ceràmica dels s. XVII i XVIII. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TV-79/80).

Alcosser (el Comtat). Població de moriscs, restà gairebé despoblada el 1609 amb l'expulsió. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament edità bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims amb "Alcocer de Planes" (TV-75/6).

Bitllet uniface d'1 peceta d'Alcosser (90x45 mm).

Anvers i revers de la medalla d'Alcover dedicada a Clavé.

Alcover (Alt Camp). Conquerida el 1154, va pertànyer en proindivís al rei i al bisbe de Tarragona. **M.** Hi havia una notícia que explicava que la Seu de Tarragona li havia donat privilegi de poder batre moneda vers el 1612 (CL, p. 89), que Cavallé i després Sanahuja van poder ampliar. Ara sabem, doncs, que l'any 1611 es varen emetre 349 lliures i que el 1617 se'n varen encunyar 300 lliures més, segurament en incuses de llautó, i que varen tenir problemes per les falsificacions. CAVALLÉ, Joan, "Menuts a la vila d'Alcover". GN 123, 1996, p. 27-30; SR, p. 137-142. De moment, no les coneixem. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25 i 5 cèntims (TC-106/11; TCO-83/7). **MC.** L'any 1931 va emetre una medalla en honor a Clavé, CM-1478c. **MS.** MD del Remei, s. XIX (1), s. XX (15).

Alcubles, les (l'Alt Palancià). La seva senyoria fou donada pel rei Martí a la cartoixa de Vall de Crist. Fou carrer de València. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims amb "Alcublas" (TV-99/99bis).

Alcúdia (Mallorca Septentrional). L'antiga Pollèntia romana fou repoblada amb la conquesta de Jaume I. Al s. XIV, s'aixecaren les muralles. **P.** L'església parroquial és dedicada a Sant Jaume i hi ha el temple del Sant Crist, erigit el s. XVII. Es coneix un plom amb castell o muralles d'una banda i creu a l'altra (CL-2393). **G.** Societat "Albufera Sociedad Anónima" (aquesta societat fou constituida a Muro). **MS.** N^S^ de la Victòria, s. XX (1).

Plom eclesiàstic d'Alcúdia.

Bitllet uniface de 25 cèntims d'Alcúdia de Carlet (57x40 mm).

Alcúdia de Carlet, l' (la Ribera Alta). Fou conquerida per Jaume I i poblada de cristians. Més tard, fou cap de comtat. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-100/5).

Anvers del bitllet de 50 cèntims d'Alcudia de Crespins (102x66 mm).

Alcúdia de Crespins, l' (la Costera). Antiga alqueria islàmica, fou poblada de cristians i pertangué als Crespí. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 pecetes i de 50 i 25 cèntims (T-106/9).

Aldaia (l'Horta). Antiga alqueria islàmica, després de la conquesta (1238) depengué de Poblet. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 5 cèntims amb "Aldaya" (TV-110/2).

Anvers del bitllet d'1 peceta d'Aldaia (65x42 mm).

Medalla de N^a S^a de l'Aldea (18x15 mm).

Aldea, l' (Baix Ebre). Antiga alqueria islàmica, Ramon Berenguer IV la conquerí el 1148 i la donà als Bell-lloc. Depengué després de la castellania d'Amposta. MS. N^a S^a de l'Aldea, s. XIX (1).

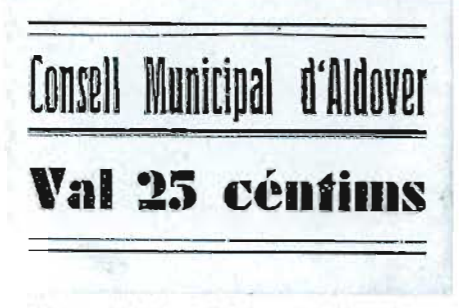

Bitllet uniface de 25 cèntims d'Aldover (62x42 mm).

Aldover (Baix Ebre). Era una alqueria islàmica i no fou repoblada fins al s. XVIII. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-112/5; TCO-88/91).

Alella (Maresme). Amb antecedents neolítics i romans, consta ja el 993 i fou sempre vila reial. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va

Anvers de la medalla d'Alella als Cors de Clavé.

emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims, (TC-116/8; TCO-92/4). MC. L'any 1918, va editar una medalla alusiva als Cors de Clavé (CM-1476d).

Bitllet de 10 cèntims de la Unió de Comerciants d'Alenyà (34x22 mm).

Alenyà (Rosselló). Amb antecedents romans, té en el seu terme el mas Blan, potser seu de la famosa família d'arrendadors de la seca. G. Durant la Primera Guerra Mundial (1914/8) i encara uns anys després, hi circularen cartrons de 10 i de 5 cèntims del franc francès, de color blau i vermell respectivament, emesos per la Unió Comú dels Comerciants (SYL, p. 40).

Florí d'or, dit de Cambra, d'Alexandre VI (x 1,5).

Alexandre VI, papa (1492-1503). De nom Roderic de Borja (1431-1503), nasqué a Xàtiva i es formà a Roma, on trobà el suport del seu oncle, el papa Calixt III (1455-1458), que el féu cardenal i, després, vicecanceller de la cúria, el càrrec més important després del mateix papa. Elegit papa el 1492, inicialment afavorí la dinastia catalana de Nàpols, però després varià el seu quadre d'aliances en veure que aquesta no es podria sostenir. Atorgà a Ferran i Isabel el títol de "Reis Catòlics". M. Encunyà a Roma diferents tipus de ducat

d'or i múltiples de 3 i de 5; en argent, gros, doble i terç de gros i bolonyí i "baiocco". Bateé també ducats d'or a Avinyó, Bolònia i a la Marca i, en argent, grossos i carlins a Ancona, Avinyó, Macerata i la Marca, i bolonyins a la Marca. En billó va emetre la "docena" a Avinyó. En aram, va batre el quatrí o doble quatri d'Ascoli i el pitxol a Fano (MU-1/37). **MC.** Es coneix una medalla de la seva etapa com a cardenal (CM-61) i d'altres ja com a papa (CM-62/6), a més d'algunes de restitució, de Paladino, del segle XVI (CM-67/9). També n'hi ha de la seva filla Lucrècia i d'altres membres de la família Borja (CM-70/6).

alfabet. En l'espai peninsular, hi varen córrer monedes en diferents alfabets com ara el grec, el llatí, l'ibèric del nord i del sud, el fenici, el libifenici i el del sud de la Lusitània a l'edat antiga, i l'àrab en algunes zones a l'època medieval. En el nostre àmbit, trobem l'alfabet grec en les peces de les colònies gregues de Roses i Empúries i en les dracmes ibèriques d'imitació emporitana, alguna vegada amb barreja de caràcters ibèrics i, en altres, amb caràcters només ibèrics. El nostre ibèric és el del nord, que tindrà una gran extensió en monedes d'argent i, sobretot, de bronze, i caldrà tenir en compte el fenici de les sèries d'Eivissa. En consolidar-se el domini romà i cessar les emissions amb trets ibèrics (i, en alguns casos, fins i tot abans), s'imposarà l'alfabet llatí que es mantindrà en les seves diferents varietats fins a l'actualitat, a excepció de les Balears, València i algunes zones del Principat en l'etapa de domini musulmà.

Billet uniface d'1 peceta d'Alfafara (88x57 mm).

Alfafara (el Comtat). Antic lloc islàmic, va pertànyer després a Bocairent fins al 1632. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament emeté bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-113/4).

Anvers del billet de 5 pecetes d'Alfàntega.

Alfàntega (Llitera). **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), la Col·lectivitat de Treballadors del Camp va emetre bitllets de 5 pecetes i de 50 i 10 cèntims (TF-26/8).

Billet uniface d'1 peceta d'Alfara d'Algímia (47x35 mm).

Alfara d'Algímia (o de la Baronia) (el Camp de Morvedre). Situada al peu d'un turó, tingué parròquia pròpia des del 1547. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Alfara de Algimia" (TV-118/23).

Anvers del billet d'1 peceta d'Alfara de Carles (amb reparació casolana) (104x70 mm).

Alfara de Carles (Baix Ebre). Abans Alfara dels Ports, al s. XV s'hi refugiaren els supervivents d'una epidèmia que delmà Carles, des de llavors despoblat. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Alfara dels Ports" (TC-119/21; TCO-95/7).

Billet uniface de 25 cèntims d'Alfara del Patriarca.

Formes corrents	Variants	Transcripció	Valor fonètic
		a e i o u	*a* *e* *i* *o* *u*
		l r ŕ	*l* *r-*
		n (m) m m̄ (n)	*n*, a la Celtibèria, *m* *m* Nassal? a la Celtibèria, *n*
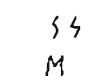		s ś	*s-*
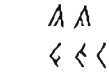		ka ke ki ko ku	*ka, ga* *ke, ge* *ki, gi* *ko, go* *ku, gu*
		ta te ti to tu	*ta, da* *te, de* *ti, di* *to, do* *tu, du*
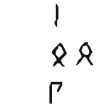		ba be bi bo bu	*ba, pa* *be, pe* *bi, pi* *bo, po* *bu, pu*

L'alfabet ibèric segons L. Villaronga.

Alfara del Patriarca (l'Horta). Antiga alqueria islàmica, al s. XIV pertanyia als Cruïlles i, des del 1595, a Joan de Ribera, patriarca d'Antioquia. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 i 10 cèntims (TV-124/6).

Alfara dels Ports. Vegeu *Alfara de Carles*.

Bitllet uniface de 10 cèntims d'Alfarràs.

Alfarràs (Noguera). Antiga fortificació musulmana, fou després erigida en marquesat. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims (TC-124/7; TCO-98/103).

Anvers del bitllet d'1 peceta de les Indústries Unificades d'Alfarrassí (45x32 mm).

Alfarrassí (la Vall d'Albaida). Antiga població de moriscs. El 1541 tingué parròquia pròpia. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), i en suplència de l'ajuntament, els dirigents de la UGT de l'empresa tèxtil col·lectivitzada Mateu Martí Tormo emeteren bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims amb el nom d'"Industrias Textiles Unificadas" per a aquest poble i per a Montaverner, amb els valors d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-127/31).

Anvers del bitllet de 50 cèntims d'Alfas del Pi (92x60 mm).

Alfàs del Pi (la Marina Baixa). Antic castell de defensa contra els pirates, no es separà de Polop fins al 1784. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament emeté bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Alfaz del Pi" (TV-132/4).

Bitllet uniface de 50 centims d'Alfauir.

Alfauir (la Safor). Antiga alqueria islàmica, depenia de la parròquia de Ròtova. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets s'1 peceta i de 50 cèntims amb "Alfahuir" (TV-116/7).

Alfès (Segrià). Amb antecedents prehistòrics, el 1359 depenia del capítol de Lleida. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), i probablement en suplència de l'ajuntament, varen emetre bitllets manuals el Comitè de Refugiats, i estampats el Sindicat Agrícola Cooperatiu d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-128/31).

ALFI, ALFON. Abreviatures excepcionals d'Alfons IV (1416-1458), la primera emprada en el diner de Nàpols del període d'adopció (CCG-2928) i la segona als timbres i mitjos timbres d'or de València (CCG-2904/6).

Alfons I el Cast (1162-1196). Sobirà de Catalunya-Aragó i de bona part d'Occitània. Consolidà els dominis occitans i atragué el comte de Foix. Conquerí Terol i també Conca, que cedí al rei de Castella a canvi d'aixecar el vassallatge sobre Saragossa. També va obtenir el comtat del Rosselló el 1172. M. Va batre diners i òbols de billó de llei quaternal a Catalunya, Aragó i

Diner de quatern de Barcelona d'Alfons I (x1,5).

Provença (CME-122/130), en aquest darrer territori amb dos tipus diferents, el primer amb corona primitiva anomenat diner reial i el segon amb testa reial coronada i conegut com a ral coronat, un tipus que quedà immobilitzat fins als temps de Jaume I (1413-1476) (CCG-2100/17). També li són atribuïbles uns diners d'Avinyó anònims (COC-119). MC. L'any 1962 se li dedicà una medalla (CM-1901).

Croat de Barcelona d'Alfons II (x1,5).

Alfons II el Franc (1285-1291). Sobirà de la Corona Catalano-Aragonesa. Participà, essent infant, en les campanyes del seu pare. En el seu breu regnat conquerí Menorca, que repoblà totalment de catalans. M. Va emetre exclusivament croats i mitjos croats d'argent a Barcelona, als quals donà curs a Mallorca, a més de Catalunya, CME-175/6.

Ral de Sardenya d'Alfons III (x1,5).

Alfons III el Benigne (1327-1336). Sobirà de la Corona Catalano-Aragonesa. Essent infant, capitanejà la conquesta Sardenya. Polític mediocre, es deixà portar per l'ambició de la seva muller, a la qual cedí territoris en excés fins arribar a la revolta dels seus súbdits. Tampoc no sabé lligar una possible campanya de reconquesta a Almeria en col·laboració amb el rei de Castella. M. A Catalunya va batre croats i mitjos croats d'argent i diners i òbols de billó de llei ternal (CME-211/3). També donà llicència a diferents personatges del comtat d'Urgell per a batre moneda de pugeses a Balaguer, Almenar, Ponts, Àger i Agramunt, que poc temps després van ésser controlades pels ajuntaments respectius. A Sardenya va fer batre rals i mitjos rals d'argent segons el patró dels croats i mitjos croats de Barcelona, i diners i òbols de billó (CME-214/7). També donà curs a Sardenya a la moneda catalana.

Medalla de bronze d'Alfons IV, de Pau de Ragusa (Ø 44,5 mm).

Alfons IV el Magnànim (1416-1458). Sobirà de la Corona Catalano-Aragonesa, fou un governant de relleu, un hàbil polític i un humanista. Conquerí el Regne de Nàpols, cosa que afavorí el comerç català. Assajà sense èxit de fer una coalició contra els turcs i ajudà els cabdills albanesos que es resistien al seu domini. M. Féu una col·lecció numismàtica i va escriure un llibre sobre les monedes del món clàssic: *Advertencias sobre medallas antiguas*. Com a emissor de moneda de curs general, va batre florins i mitjos florins d'or a les seques de Barcelona, Perpinyà, València i Mallorca (CME-552/90). A Catalunya va batre croats i mitjos croats d'argent a Barcelona i a Perpinyà i, per primera vegada, terços i sisens de croat a Barcelona (CME-591/607) i diners i òbols (aquests de dos tipus diferents) a Perpinyà (CME-605/7). A Mallorca va emetre rals d'or, no coneguts, i rals i mitjos rals d'argent i doblers i diners de billó (CME-608/31). A Menorca va autoritzar, i més endavant revocar, l'emissió de diners d'aram, que es varen emetre profusament (CL-2464/7). A València va batre timbres i mitjos timbres d'or, rals i mitjos rals d'argent i diners de billó (CME-632/43). A Sicília, pirrals d'argent i diners de billó (CME-644/8). A Sardenya, rals i mitjos rals d'argent i diferents tipus de diners de billó. També féu contramarcar diners d'Arborea amb punxó d'armes catalanes i amb una S els billons de Mallorca i València (CME-653/4). A Albània, hi baté rals d'argent a Croia (CME-676). A Nàpols va batre diners durant el temps d'adopció de la reina Joana (1421-1423)

(CME-655) i, després de la conquesta, ducatons (peces d'un ducat i mig) d'or, rals d'argent o carlins vells (amb efígie de front), carlins o carlins nous (amb el rei sedent, de front) i diners de billó, i també es bateren peces d'or, argent o billó a l'Àquila, Sulmona i Lanciano (CCG-656/75). **MC.** Amb ell comença la medallística catalana. Encarregà peces a Pisanello i altres artistes (CM-1 a 6). També n'hi ha dels seus descendents (vegeu les entrades), de gent de la seva família (CM-24 a 36) i de personatges del seu entorn (CM-37-56).

Coronat d'argent de Nàpols d'Alfons II (x1,5).

Alfons II de Nàpols (1494-1495). Rei de Nàpols, fill de Ferran I, comandà l'exèrcit que derrotà els turcs que havien envaït Otranto. Es féu, però, impopular, i a les vigílies de la invasió francesa es va veure obligat a abdicar a favor del seu fill Ferran II. **M.** Va fer encunyar ducats d'or i coronats i mitjos carlins d'argent (CME-1060/9). **MC.** Batalla d'Otranto (CM-12, 13 i 15).

Alfons II de Provença (1185-1209). Fill d'Alfons I de Catalunya-Aragó, rebé del seu pare el comtat o marquesat de Provença Marítima, juntament amb Millau, Gavaldà i la Roerga, i el 1196, Montpeller. Casat amb Garsenda, néta i hereva de Guillem de Forcalquer, obtingué també aquest territori, amb enfrontaments amb el seu sogre-avi, fins que aquest morí el 1209, i ell pogué reunir els dos territoris catalano-provençals, però també ell morí aquell mateix any. Els seus dominis passaren al seu fill *Ramon Berenguer V de Provença*. **M.** Poden correspondre-li alguns dels diners i òbols de Forcalquer (CCO-117 i 118), però no tenim manera de destriar-los dels del seu sogre-avi i dels deu seu fill.

alfonsí, -ina. 1. Apel·latiu donat a les monedes batudes per sobirans de nom Alfons, com ara el morabatí alfonsí, emès sobretot pel rei de Castella Alfons VIII (1158-1214) i que tingué un cert paper en el circulant catalanoaragonès en substitució del morabatí, que abans havien emès els almoràvits. 2. A la Corona Catalano-Aragonesa s'anomenaren alfonsins o alfonsins d'argent els rals d'argent fets batre per l'infant Alfons arran de la conquesta de Sardenya el 1324 i encara en vida del seu pare Jaume II (1291-1327). Aquesta denominació perdurà en els regnats següents. Tenia el mateix valor i

Alfonsí d'argent de Sardenya de Pere III (x1,5).

característiques que el croat de Barcelona: *"E age nom la dita moneda, axi aquella d'argent com la dita moneda menuda, alfonsins d'argent de Sardenya"* (CME, doc. 183a, 1324). 3. També els diners sards foren anomenats alfonsins menuts per a distingir-los dels alfonsins d'argent. Un alfonsí d'argent havia de valer 18 alfonsins menuts (CME, doc. 189). 4. L'any 1338, el rei Pere III (1336-1387) va manar que es batessin a Càller alfonsins d'or a una llei de 22 quirats. Tot i que sabem que es van encunyar, no ens ha arribat encara cap exemplar (CME, doc. 217). 5. L'any 1349, el mateix rei Pere III va manar al mestre de la seca de Perpinyà que batés secretament diners amb els tipus i les característiques dels aragonesos però amb llegendes PETRVS REX/SARDINIE i que aquestes monedes s'haurien de denominar **alfonsins doblers**. De moment no han estat retrobats (CME, doc. 262). En aquests dos darrers casos, el nom alfonsí fa referència, en general, a les monedes sardes que duien aquest nom en referència a Alfons III. 6. Al s. XV, el nom **alfonsí** fou aplicat al ducató d'or emès a Nàpols per Alfons el Magnànim (1416-1458), que valia un ducat i mig, i els anys 1472/76 es valorava a 36 sous de Barcelona (CME, doc. 836/7). Alfons II de Nàpols (1494-1495) projectà tornar-ne a encunyar i denominava llavors el d'Alfons el Magnànim **alfonsí vell** (CME, doc. 1123, 1494). 7. **alfonsina**, la moneda espanyola de 25 pecetes del s. XIX.

Billet uniface d'1 peceta d'Alforí (64x45 mm).

Alforí, l' (o **Fontanars, els**) (la Vall d'Albaida). Esdevingué municipi el 1927 en segregar-se d'Ontinyent. **B.**

Alfons IV. Medalla del Magnànim obrada per Pisanello.

Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), probablement l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta amb "Fontanares" (TV-763).

Anvers del bitllet de 50 cèntims d'Alforja (95x60 mm).

Alforja (Baix Camp). Amb antecedents romans, tingué muralles i, des del 1240, va pertànyer al Capítol de Tarragona. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-132/8; TCO-104/10). MS. MD de Puigcerver, s. XX (4).

ALFOS. Abreviatura d'Alfons I (1162-1196) en els diners i òbols d'Aragó (CCG-2106/7).

Medalla de Nª Sª de Cura, Algaida (diàmetre: 16 mm).

Algaida (Mallorca Oriental). Antiga alqueria islàmica, la població cristiana fou fundada per Jaume II de Mallorca el 1300. MS. Nª Sª de Cura a Randa, s. XX (5), de les quals 3 també estan dedicades a Ramon Llull, qui s'hi va retirar un temps.

Billet uniface de 25 cèntims d'Algar (64x45 mm).

Algar (el Camp de Morvedre). Antiga alqueria islàmica, fou població de moriscs. Jaume I la donà a Ramon Moret B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims amb "Algar de Palancià" (TV-138/42). MS. MD de la Caritat, s. XIX (1).

Anvers del bitllet de 25 cèntims d'Algemesí (91x54 mm).

Algemesí (la Ribera Alta). Antiga alqueria islàmica, fou conquerida per Jaume I el 1243 i poblada per cristians; depengué d'Alzira fins al 1608, en què esdevingué vila reial. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-143/5).

Medalla de la Font del Comte d'Algímia.

Algímia d'Alfara (el Camp de Morvedre). Població de moriscs, fou repoblada per cristians el 1611. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-146/50). MC. L'any 1907 va editar una medalla commemorant la inauguració de la Font del Comte (CM-1034).

Anvers del bitllet de la Comunitat d'Alginet (111x63 mm).

Alginet (la Ribera Alta). Antiga alqueria islàmica, al s. XVI fou cap de marquesat i s'hi erigí el castell. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), a manca d'iniciatives de l'ajuntament, emeteren bitllets el Comitè d'Enllaç CNT/UGT i la Comunitat de Treballadors Lliures, amb els valors de 5, 2 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-151/7).

Bitllet uniface de 5 cèntims del Sindicat de Treballadors de la Terra, d'Alguaire (48x37 mm).

Alguaire (Segrià). Fou cap de la comanda dels hospitalers almenys des del 1158. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), emeté bitllets la Col·lectivitat "Nueva Vida", així com el Sindicat Local de Treballadors de la Terra i el d'Oficis Diversos, ambdós de la UGT, amb els valors d'1 peceta i 50, 25, 15, 10 i 5 cèntims (TC-139/48; LC-3405/11; TS). **G.** Mata i Pons col·lectivitzada, bitllets de 2 pecetes (LC-3412).

Anvers del bitllet de 50 cèntims d'Alguenya (103x60 mm).

Alguenya, l' (les Valls del Vinalopó). Pertangué un temps als Pinós Té pedreres de marbre blanc. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament emeté bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Algueña" (TV-158/60).

Alguer, l' (Sardenya). Plaça forta dels Dòria, fou conquerida per Pere III el 1354. La poblà de catalans, refeu les seves muralles i fou des de llavors un dels punts forts del domini català a l'illa. El 1504 rebé el títol de ciutat. **M.** Vers l'any 1435, Alfons el Magnànim (1416-1458) va concedir a la vila l'autorització per a batre moneda i, des de llavors i fins a Carles I (1516-1558), se'n va anar batent. Es tracta de peces d'aram i

Diner d'aram de l'Alguer a nom d'Alfons IV (x2).

no pas de billó, de manera que tenien el caràcter de numerari municipal. Ho demostra el fet que hi ha diners de l'Alguer batuts damunt diners de Menorca, que també eren d'aram. Els diners d'Alfons porten un escut català a l'anvers i les llegendes ALFONSUS REX/IN VILA ALGUER (CCG-3619). Altres amb CIVITAS ALGUER al revers han d'ésser del temps de Ferran II (1479-1516), malgrat que a l'altra cara mantinguin el nom d'Alfons, ja que el títol de ciutat l'obtingué l'any 1504 i hi ha notícies d'emissions en aquest temps tot aprofitant encunys anteriors (CCG-3620). A nom de Carles n'hi ha amb el títol imperial (que, per tant, són posteriors al 1520) i sense aquest títol (per tant, anteriors). També hi ha mitjos diners a nom de Carles (CCG-3621/23). **MC.** Coneixem dues medalles catalanes relatives a l'Alguer de l'any 1970 (CM-1928/9).

(àliga). Situada en el camp o intercalada a la llegenda, distintiu de la seca de l'Àquila en el regne de Nàpols des dels temps d'Alfons el Magnànim (CME-666, 668/9, 981/7, etc.).

Alî ibn Ishaq (580-584H; 1184-1188). Sobirà de la taifa de Mallorca. Va emetre dobles quirats d'argent, sense data (CCG-1651).

Dirhem de billo de Dénia de Mujâid.

Alî ibn Mujâhid Iqbal al-Dawla (430-468H; 1044-1075). Sobirà de la taifa de Dénia i Mallorca. A Dénia va batre fraccions de dinar d'or de diferents varietats entre els anys 442 i el 468 (CCG-1430/3), i dirhems de billó amb les dates 437/43, 446/9, 455, 457, 467 i 468 (CCG-1434/49). A Mallorca va batre dirhems de billó amb les dates 435, 438 i 440 (CCG-1487/9).

Alî ibn Yusuf (500-537H; 1106-1143). Sobirà almoràvit. A Dénia va encunyar dinars d'or amb les dates 500/4 i 511 (CCG-1632/5 A). A Elda va emetre probable-

A-112-F-Dinar d'or de València d'Alí ibn Yusuf.

ment dinars d'or amb la data 511 (CCG-1636). A València va emetre dinars d'or amb les dates 500/1, 503/5, 508/9 i 512 (CCG-1637/44), i dirhems de billó amb la data 503. A Xàtiva va batre dinars d'or amb la data 500 (CCG-1645).

aliala. f. Pagament complementari en diner i, més sovint, en espècies que s'abonava en fer un tracte, generalment per part del comprador en una compravenda i que solia comportar un àpat més o menys copiós, com a sanció amistosa de la transacció realitzada. Apareix també en les formes **aliara, aliphara** o **alifara**, entre d'altres; aquesta darrera forma n'explicita la significació ja que, en català, alifara, terme d'origen àrab, significa, encara avui, un berenar (AM). Ignacio de Asso va creure erròniament que hi hauria uns *"dineros alialeros"* especials, diferents dels diners jaquesos de l'Aragó (AS, p. 264). Coromines, per la seva banda, no accepta la lògica derivació d'alifara (CO, p. 197), però les mencions documentals són perfectament aclaridores: *"et bibimos aliala III* (diners) *in vino"*, *"neules i piment que comederunt"*, *"aliala panem et vinum et carn de carnero ad saturitatem"*. El terme apareix sobretot a l'Aragó, on, a la zona de Terol, es va mantenir viu fins al segle XX i, més rarament, a Navarra i a Castella, però de moment no l'hem trobat emprat a Catalunya (CG, p. 43/5).

Anvers del bitllet 50 centims d'Alió (108x67).

Alió (Alt Camp). Antiga vila romana, el poble actual fou construït des del 1174 i passà poc després a l'arquebisbe de Tarragona. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-149/50; TCO-111/2). **G.** Coop. Obrera, bitllets de 10 cèntims (LC-3425).

alleiar. Fer la barreja de metalls adient per a la fabricació de les monedes i, potser més específicament, fer l'aliatge necessari perquè la moneda tingui la llei que li correspon: *"... que sapie... com se deuen aleyar "*, *"... deu alleyar son argent ab coure o ab byllo segons que la moneda deia fer, sia moneda menuda o moneda d'argent grossa"* (CME, doc. 142, 1285).

Medalla de premi d'Almacelles d'un concurs de coloms.

Almacelles (Segrià). Antic poble completament destruït durant la Guerra dels Segadors el 1640, no es va repoblar fins al 1773. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre diferents sèries de bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-151/2; TCO-113/7). Ocupada la població pels revoltats, l'exèrcit va emetre bitllets d'1 peceta (LC-3675). **MC.** L'any 1926 la Societat Colombòfila de Catalunya hi edità una medalla de premi (CM-1227).

Revers de la medalla d'Almàssera del Milacre dels Peixets.

Almàssera (l'Horta). Antiga alqueria islàmica, fou donada per Jaume I al bisbe d'Osca i passà després als comtes de Parcent. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Almácera" (TV-167/70). **MC.** El 1948 edità una medalla commemorant els 600 anys del "Milacre dels Peixets" (CM-494).

Bitllet uniface de la Col·lectivitat d'Almassora (55x40 mm).

Almassora (la Plana Alta). Població d'origen islàmic, fou conquerida el 1234 i poblada de cristians. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 cèntims. També en varen emetre la Unió Republicana, la Cooperativa Popular i la Col·lectivitat Nova Humanitat. (TV-171/9), tots amb "Almazora".

Bitllet uniface d'1 peceta d'Almatret (57x50 mm).

Almatret (Segrià). Va pertànyer als marquesos d'Aitona. B/G. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament, i també "La Col·lectivitat", varen emetre bitllets de 5, 2 i 1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims (TC-156/64; TCO-118/20; LC-3413/20). G. El Centre Republicà, adscrit a Esquerra Republicana, va emetre bitllets de 10 i 5 cèntims durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9) (TE).

Almenar (Segrià). Petit poblat en temps musulmans (*almenar* significa talaia o torre de senyals en àrab), fou conquerida l'any 1147 per Ermengol VI d'Urgell (1102-1154) per a Ramon Berenguer IV de Barcelona (1131-1162), qui li atorgà carta de població l'any 1148. M. L'any 1328 el rei Alfons III (1327-1336) va donar a Vidal, jurisperit d'Almenar, una concessió per a poder batre pugeses, en la qual diu que "altres abans que ell havien fruït d'aquest privilegi" (CL, p. 90). Les monedes d'Almenar han anat apareixent poc a poc. N'hi ha d'anepígrafes, amb ALMENAR i una espècie

Pugesa incusa de llautó d'Almenar (x2).

de Y o V al final, i amb ALMENAR sol, totes tres amb una ala en el camp i les dues primeres també amb una creu (CCG-3624/36). Probablement les dues primeres corresponen a la concessió a Vidal (tot i que la primera podria ésser fins i tot anterior) i la tercera ja mostra una municipalització del numerari. PM. Atès que les monedes municipals ens mostren que la veritable heràldica d'Almenar és una ala (i no pas l'escut català ornat que empra avui aquest municipi), s'ha atribuït a Almenar un pesal que porta aquest element i que correspon a 8 rals (CP-213). B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament i també la Col·lectivitat van emetre bitllets de 5 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-165/9; TCO-121/4). MC. L'any 1710 hi fou derrotat Felip V, cosa que commemoraren amb medalles els austríacs i els anglesos (CM-165/6).

Bitllet uniface d'1 peceta d'Almenara (54x41 mm).

Almenara (la Plana Baixa). Població d'origen islàmic, fou conquerida per Jaume I. L'any 1447 va esdevenir cap de comtat. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TV-180/1).

Almirall i Barril, Joan. (Barcelona ?-1982). Enginyer industrial i estudiós de l'arqueologia i la numismàtica, especialista en medallística, era president de la Secció Numismàtica del Cercle quan es creà *Acta Numismàtica* i un dels seus impulsors. Fou membre de la SCEN i publicà diferents articles a *Acta Numismàtica*, com els dedicats a les medalles barcelonines de l'exposició del 1888 o la dels catalans d'Amèrica. Perfil: VILLARONGA, L. "Introducció", *AN* 12, 1982, p. 13.

Bitllet uniface d'1 peceta d'Almisera 105x53 mm).

Bitllet uniface del Cercle Republica d'Almoradi (70x50 mm).

Almiserà (la Safor). Antiga alqueria islàmica, mantingué la població musulmana fins al 1609, en què fou repoblada de catalans i mallorquins. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i 25 cèntims (TV-182/3).

Almodis, monete comitisse. Per la menció d'*Auro de Adalmuro* es dedueix que es tracta de moneda d'or i, atès que la comtessa Almodis, segona muller de Ramon Berenguer I (1035-1076), apareix en les formes Almodis, Adalmus, etc., en la documentació ha de referir-se als mancusos d'or d'aquest regnat, potser els dits "bilingües" a nom de Ramon Berenguer, en l'encunyació dels quals potser hi tingué un paper rellevant o, més improbablement, que n'hi hagués també a nom de la comtessa (BO.1, p. 42 i 47/50).

Dirhem d'argent almohade de València a nom d'al-Madi (x1,5).

almohades. En el nostre àmbit, s'emeteren dirhems quadrats d'argent a nom d'al-Madhi a Dénia, Mallorca, Menorca i València (CCG-1669/70 i 1673, 1674/5) i semidirhems anònims o bé a nom d'Abd al-Mumin a Mallorca (CCG-1671/2). A l'etapa de les taifes almohades, es bateren dinars d'or, dirhems i mitjos dirhems de billó a Xàtiva i dirhems d'argent a València. La seva moneda d'or dita dobla i la seva meitat o masmudina circularen a les terres catalanes, però molt menys que els anteriors morabatins almoràvits.

Almoradí (el Baix Segura). Fou conquerida per Jaume I el 1256 i repoblada de cristians. El 1586 se separà d'Oriola. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 pecetes i mitja, d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims. També en va emetre el Cercle Republicà (TV-184/8).

Dinar almoràvit de València de Yusûf ibn Tasfin.

almoràvits. En el nostre àmbit, encunyaren dinars d'or a Dénia, València, Elda i Xàtiva, i dirhems de billó a València. En l'etapa de les taifes almoràvits, s'encunyaren dinars i mitjos dinars d'or i dobles quirats, quirats i mitjos quirats d'argent a Mallorca, a més de dirhems anònims i fragments de dirhem de billó. També es bateren dinars a València. Els dinars almoràvits, que eren molt semblants en pes i, per tant, en valor als dinars califals, circularen profusament per les terres catalanes amb el nom de morabatins.

Bitllet uniface de 50 cèntims d'Almoster (74x54 mm).

Almoster (Baix Camp). Va tenir castell i pertanyia als Bell-lloc. Fins al s. XIX no es separà de la jurisdicció de Reus. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-170/2; TCO-125/7).

Almudaina (el Comtat). Antiga població de moriscs, fou repoblada de cristians després del 1609, i el 1619 ob-

Bitllet uniface de 25 cèntims d'Almudaina (57x42 mm).

tingué parròquia pròpia. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre uns bitllets de la Comissió de Proveïments d'1 peceta i 25 cèntims (TV-189/90).

Anvers de la medalla de l'Almúnia a Clavé.

Almúnia, l', o la Múnia (cap del municipi de Castellví de la Marca, Alt Penedès). Castellví és documentat des del 977 i fou cap de baronia. Al s. XIII l'Almúnia era dels Montcada. MC. L'any 1921 el seu cor l'Almuniense va dedicar una medalla a Clavé (CM-1491a).

Almúnia de Cinca. Vegeu *Almúnia de Sant Joan*.

Bitllet uniface de 50 cèntims d'Almúnia de S. Joan.

Almúnia de Sant Joan (Llitera). Va pertànyer al bisbat de Lleida. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), la Col·lectivitat va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims amb "Almúnia de Cinca" (TF-29/36).

Almussafes (la Ribera Baixa). Grup d'alqueries en època islàmica, fou conquerida per Jaume I el 1238 i poblada en part per montpellerins. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets

Bitllet uniface de 25 cèntims d'Almussafes (80x55 mm).

d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims. També en va emetre el Comitè Executiu d'Enllaç (TV-191/4).

Anvers del bitllet d'1 peceta d'Alp (100x63 mm).

Alp (Baixa Cerdanya). Apareix documentat vers el 863/864, en què pertanyia al comte Salomó de Cerdanya. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer dues emissions de bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-179/82; TCO-128/31).

Creu de distinció carlina de la batalla d'Alpens.

Alpens (Osona). Va pertànyer als dominis del monestir de Ripoll. MC. L'any 1873 els carlins hi obtingueren una

important victòria i emeteren una creu de distinció per a commemorar-la (CM-325).

Bitllet de 5 pecetes d'Alpicat (110x70 mm).

Alpicat o Vilanova d'Alpicat (Segrià). Sorgeix el 1174, quan el comte Ermengol VII li donà carta de poblament. B/G. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), el Sindicat Agrícola va emetre bitllets de 5, 2 i 1 peceta i de 50 cèntims que, segons Turró, circularen per la població (TC-3261/4; LC-3539/43). Vegeu també *Raïmat*.

Fracció de dirhem de billó de la taifa d'Alpont (x2).

Alpont (Serrans). Amb antecedents romans, al s. XI, en època musulmana, fou cap d'un petit regne. M. Taller monetari musulmà de la taifa califal del mateix nom, va batre fraccions de dinar i de dirhem amb Yumm al-Dawla (CCG-1400/2) i dirhems amb Izz al-Dawla (CCG-1403).

Bitllet uniface de 50 cèntims d'Alqueria de la Comtessa (58x40 mm).

Alqueria de la Comtessa (la Safor). Fou lloc de moriscs i pertanyia al ducat de Gandia. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Alqueria de les Milicies" (TV-195/7).

Alqueria de les Milícies. Nom que prengué durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9) el poble d'*Alqueria de la Comtessa*.

Medalla de N^S^ del Nen Perdut, d'Alqueries de la Plana (21x27 mm).

Alqueries de la Plana (Plana Baixa). Nasqué de la unió de les antigues alqueries de Bellaguarda, Bonastre i Malretorn. MS. N^S^ del Nen Perdut, s. XIX (1).

Medalla d'aram relativa a la tuberculosi, obra d'Alsina (Ø 51 mm).

Alsina i Amils, Antoni (Tàrrega, 1864-Barcelona, 1948). MC. Escultor format a Barcelona. Fou deixeble de Joan Samsó i va obtenir una pensió de l'Escola de Belles Arts per perfeccionar-se a Roma. Fou professor de l'Escola de Llotja de Barcelona. Obtingué nombroses distincions. Signa: ALSINA, en algun cas A. ALSINA (CM-1084, 1910), juntament amb Cabanes.

Altafulla (Tarragonès). Amb importants antecedents romans, el poble és presidit pel castell de Montserrat dels marquesos de Tamarit. Tingué comerç notable de vi amb Amèrica al s. XVIII. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre dues sèries de bitllets d'1 peceta i 50 i 25 cèntims (TC-183/6; TCO-132/5). G. La secció local d'Esquerra Republicana va emetre vals d'1 peceta i de 10 i 5 cèntims durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9) (TE).

Bitllet uniface de 50 cèntims d'Altafulla (76x42 mm).

Bitllet uniface de la Cooperativa CNT d'Altea (80x60 mm).

Altea (la Marina Baixa). En temps musulmans, pertangué a la taifa de Dénia i fou conquerida per Jaume I el 1244. M. Vegeu, *Albir, l'*. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), en suplència de l'ajuntament, varen emetre bitllets la Cooperativa de la CNT i l'estanc Francesc Garcia amb valors de 2 i 1 peceta i 50 i 25 cèntims (TV-198/202).

Medalla de N^ra^S^a^ de la Cova Santa, d'Altura, (24x31 mm).

Altura (Alt Palancià). Conquerida el 1235, va pertànyer als senyors d'Albarrassí i després a la cartoixa de Vall de Crist. MS. N^ra^S^a^ de la Cova Santa, s. XIX (12), s. XX (21).

Al-watah. Taller monetari musulmà. Vegeu *Elda*.

Alzira (la Ribera Alta). Amb antecedents prehistòrics i romans, tingué relleu en temps musulmans i es reté a Jaume I el 1242, que la poblà de cristians. Tingué vot a les Corts. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i

Medalla de premi de l'ajuntament d'Alzira (x1,5).

de 50 i 25 cèntims amb "Alcira" (TV-72/4). MC. El 1890 l'ajuntament edità una medalla escolar de premi (CM-829) i el 1891 en féu una la Confraria de S. Bernat (CM-403).

A.M. Inicials no identificades que apareixen a la medalla CM-1330 (any 1936). MC.

Amadeu, o peça de 5 pecetes d'Amadeu de Savoia.

amadeu. Nom donat a la moneda emesa pel rei d'Espanya Amadeu de Savoia (1871-1873), especialment les peces de cinc pecetes o duros. S'encunyaren encara durant la Primera República Espanyola i fins al 1875, ja en temps d'Alfons XII. Hi havia la creença infundada que valien més que els altres.

Diner de billó de Narbona d'Amalric I (x2).

Amalric I (1258-1298). Vescomte de Narbona. Lluità al costat dels comtes de Tolosa contra els francesos i assolí de recuperar molts territoris. M. Li són atribuïbles uns diners de billó amb una clau a l'anvers, que pot ésser un símbol ciutadà i no episcopal com s'ha dit. Si bé és

cert que, en el temps de la croada, l'arquebisbe interferí en el poder del comte, posteriorment i almenys en temps d'aquest comte no sembla que hi tingués encara participació en la moneda ja que, l'any 1265, el comte es comprometé, sense intervenció de l'arquebisbe, a no mudar la moneda en la resta de la seva vida (CME, p. 160, doc. 12a). Les emissions dels comtes de nom Amalric es distingeixen bé de les dels vescomtes de nom Eimeric. Les primeres porten el nom en la forma EIMERICVS, mentre que les altres porten la forma AMALRICVS, a voltes amb alguna petita alteració (COC-56).

Diner de billó de Narbona d'Amalric II (x2).

Amalric II (1298-1324). Vescomte de Narbona. Oncle del comte Joan I de Rodés (1312-1373), regí aquell comtat durant la seva minoritat, hi prengué disposicions monetàries i defensà eficaçment els drets del seu nebot enfront de les freqüents intromissions del rei de França. M. Va emetre diners de billó a Narbona, probablement els darrers que es feren en aquest vescomtat i, en ells, s'hi palesa la intervenció episcopal amb l'aparició d'una mitra en el revers, per bé que no sabem quin abast tenia aquesta participació (COC-57) Està ben documentada una emissió el 1305.

Amat i Junyent, Joan d' (Barcelona, 1772-1839). Era descendent de la noble família dels Amat de Palou, que s'havien establert al Vallès al s. XVI com a castlans del castell d'Arrahona i que donaren figures tan importants com el filòsof i lingüista Fèlix Amat de Palou i Pont (Sabadell, 1750-Barcelona, 1824) i el seu nebot, l'erudit Fèlix Torres i Amat de Palou (Sallent, 1872-Madrid, 1847). Empresari tèxtil i amb càrrecs a l'Ajuntament de Barcelona, la Junta Superior de Catalunya, creada arran de la Guerra del Francès (1808-1814), li encomanà la creació d'una seca que s'establí a Tarragona, Reus i, finalment, a Mallorca segons permeteren les alternatives de la contesa. Amat dirigí exemplarment la seca, que encunyà abundantment i amb gran qualitat peces d'or, argent i aram, a més de batre medalles, i fou un element vital per al finançament de l'exèrcit. Si bé l'or i l'argent fou emès segons els paràmetres espanyols, amb la marca C com a distintiu, la sèrie de l'aram es féu amb les armes catalanes i en diferents valors que anaren des dels 6 quartos fins al mig quarto o xavo. Ell mateix explicà el desenvolupament de la seca catalana i en publicà els comptes en dos llibres titulats *Balances o estados demostrativos de las cuentas de la casa de la moneda de Catalunya* i editats els anys 1813 i 1816. Amat confiava que amb els brillants resultats obtinguts es permetria la continuïtat de la seca catalana però, com sempre, des de Madrid decidiren altrament.

Cavall d'aram d'Amatrice de Ferran I de Nàpols (x1,5).

Amatrice (Nàpols). Situada al nord dels Abruzzo, es mantingué fidel als reis catalans en la revolta del 1485, cosa que li valgué diferents privilegis. M. Taller monetari menor del Regne de Nàpols amb Ferran I de Nàpols (1458-1494), que hi va batre cavalls d'aram, un dels tipus amb FEDELIS AMATRIX (CME-1055/7) i amb Frederic de Nàpols (1496-1501) (CME-1097/8).

Anvers del bitllet de 50 centims d'Amer (91x51 mm).

Amer (la Selva). Situada prop del riu Brugent, fou destruïda per terratrèmols el 1448 i novament en la Guerra dels Segadors. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-187/8; TCO-136/7). G. Vegeu *Bonmatí*.

American Numismatic Society. Important societat numismàtica creada a Nova York el 1858, és una de les més importants del món i compta amb més de 2.000 membres. Edita l'anuari *Museum Notes*, amb especial dedicació al món clàssic, i ha publicat un nombre considerable de monografies amb treballs fonamentals per a nosaltres com, per exemple, els de G. C. Miles sobre la moneda visigoda i la moneda musulmana de la Península Ibèrica, i nombrosos estudis sobre numismàtica grega. Té cura també d'un museu numismàtic i va publicar durant molts anys els butlletins bibliogràfics anomenats *Numis-*

matic Literature. Periòdicament atorga a un numismàtic il·lustre la medalla Archer M. Huntington.

Anvers del bitllet d'1 peceta d'Ametlla de Mar (93x66 mm).

Ametlla de Mar, l' (Baix Ebre). Població de pescadors creada als inicis del s. XIX, l'any 1891 es separà del Perelló. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre tres sèries de bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-189/93; TCO-138/42). Vegeu també *Tarragona, província, tresoret*.

Moneda uniface de llauna de l'Ametlla de Merola (x1,5).

Ametlla de Merola, l' (poble del municipi de Puig-Reig, Berguedà). Colònia industrial. **B/G.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'empresa de filats Serra Feliu col·lectivitzada hi va emetre monedes de 50, 25, 10 i 5 cèntims i bitllets d'1 peceta i de 25 i 10 cèntims (TC-194/8; LC-3083/95).

Peceta d'alumini de l'Ametlla del Vallès (x1,5).

Ametlla del Vallès, l' (Vallès Oriental). Amb antecedents ibèrics i romans, als temps medievals depengué de S. Joan de les Abadesses i després de la baronia de Montbui. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), fou un dels pocs pobles en què l'ajuntament va emetre monedes i no bitllets, amb els valors d'1 peceta i 50 i 25 cèntims (TC-199/203; TCO-143/7).

amonedar (o **monedar**). Fabricar la moneda. Terme equivalent a *batre, encunyar, obrar* o *emetre* moneda. També es parla d'or i argent amonedat, en oposició al que és en pasta o metall. *"E mentres los moneders moneden los dits diners..."* (CME, doc. 168, 1308); *"... negu... no gos trer or monedat ne amonedar dels seus regnes. ."* (CME, doc. 384, 1382).

Anvers de la medalla dedicada a Amorós l'any 1957 (CM-1900). (57x85 mm).

Amorós i Barra, Josep (València, 1887-Barcelona, 1970). Doctor en Història i catedràtic de la Universitat de Barcelona, es dedicà sobretot a la història de la moneda. Publicà diferents treballs sobre les monedes gregues d'Empúries i un interessant text divulgatiu, l'opuscle *La moneda*, dins la sèrie Enciclopedia Gráfica (Barcelona, 1931). La seva obra més notable fou el plantejament i l'organització del *Gabinet Numismàtic de Catalunya* de Barcelona, que dirigí des la seva creació l'any 1931, el fons del qual amplià. Adquirí la important biblioteca Vidal-Quadras. També es preocupà d'iniciar la publicació dels seus fons numismàtics i d'atorgar a la seva exposició un vessant didàctic. *Catálogo de las monedas visigodas del Gabinete Numismático de Catalunya*, amb A. Mata (Barcelona, 1952). Perfil: F. Mateu y Llopis a GN 16, 1970, p. 68/9. **MC.** Per la jubilació (CM-1900).

Ampolla, l' (Baix Ebre). Antic hostal del terme de Tortosa. L'any 1813, el baró d'Eroles hi derrotà els francesos. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre dues sèries de bitllets

Anvers del bitllet de 2 pessetes de l'Ampolla (114x55 mm).

d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-204/8; TCO-148/52). G. "Elèctrica del Ebro" sota control obrer, bitllets de 2 i 1 peceta i de 25 cèntims, avalats per l'ajuntament (LC-2778/80).

Anvers del bitllet de 50 cèntims d'Amposta (81x52 mm).

Amposta (Montsià). El 1097 pertanyia a Ramon Berenguer III. El seu fill la donà als hospitalers. En la guerra del s. XV, presentaren forta resistència a Joan II. Cap de la comarca del Montsià, hi ha les restes d'un antic castell. M. S'ha plantejat si el municipi d'època romana Dertosa-Hibera-Ilercavonia, que encunyà moneda de bronze, no fos en realitat una denominació dual en la qual el segon nom fes referència a Amposta. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament féu dues emissions de bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-209/12; TCO-153/6). G. "Casa del Poble" de la UGT, bitllets de 15 i 10 cèntims (LC-2792/3); "U.L. de Sindicatos CNT-AIT", bitllets de 10 cèntims, ambdues emissions durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9) (TS).

anàlisi. Per a poder determinar la composició metàl·lica de les monedes, hom pot recórrer avui a les anàlisis. Les de tipus químic són de molt bona fiabilitat però són destructives, de manera que no sempre seran aplicables, ja que només les podrem emprar si disposem de fragments de monedes o de peces amb molt de desgast i prou abundants perquè la pèrdua de l'exemplar sigui acceptable. Entre els mètodes no destructius, hi ha el de la densitat específica, que consisteix en l'aplicació de l'anomenat principi d'Arquímedes, que té

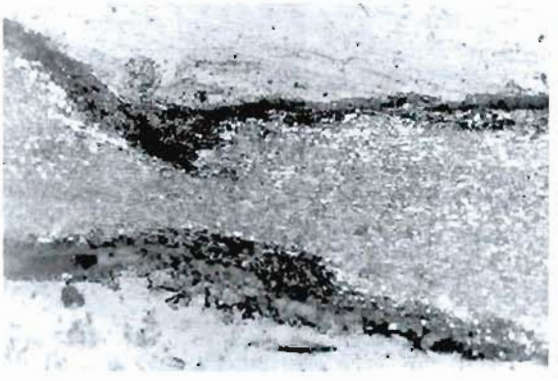

Micrografia del tall d'un diner de billó. La part fosca marca la penetració de les oxidacions

força precisió però que només és aplicable quan l'aliatge és fet amb metalls de densitats molt diferents com ara or, molt dens, i aram o argent, molt menys densos. Aquest mètode només ens permet, però, saber el percentatge d'or però no el dels altres metalls. Hi ha el mètode d'anàlisi no destructiu per fluorescència de raigs X, realitzable amb un microscopi electrònic i avui dia per aparells molt més simples. Amb aquest mètode podem saber la composició de la superfície de la peça i, per tant, és aplicable a les peces d'or o d'argent ric després de netejar-les curosament, però no és aplicable als metalls oxidables, com ara els aliatges de billó o d'aram amb pàtina. La raó és l'alteració del metall a la superfície i fins i tot a una certa profunditat, cosa que falseja la mesura dels percentatges metàl·lics per la presència dels òxids i no ens informa sobre l'aliatge real de la massa de la peça, que només es manté en l'interior de la moneda. Aquesta oxidació pot arribar a afectar fins a un 25% del gruix de la peça per cada cara, és a dir, un 50% de la seva massa. Vegeu CRUSAFONT, M., "Primers resultats d'algunes anàlisis per via química sobre monedes catalanes". *I Simposi Numismàtic de Barcelona* (Barcelona, 1979, vol. II, p. 348-352). El Dr. Oddy, del British Museum, va desenvolupar un mètode per a resoldre aquesta limitació que consisteix a llimar una mica la vora de la peça fins a assegurar-nos que hem arribat al nucli inalterat i fer la lectura en aquest espai interior, cosa que permet una lectura exacta, amb un deteriorament molt petit de la moneda. L'aparell ha de permetre, però, una lectura en un espai molt reduït. Posteriorment, el Dr. Barrandon va desenvolupar les anomenades anàlisis nucleears, de total fiabilitat, que no són destructives i que ens donen la composició completa de la peça també en el cas del billó o d'altres tipus de monedes amb la superfície alterada, ja que ens en fan la lectura del nucli. La dificultat es deriva del fet que hom necessita un ciclotró que bombardeja amb protons o neutrons la peça i ens en facilita la composició interior. Vegeu, BARRANDON, J. N., "Méthodes nucleaires d'analyse et numismatique", *Actes IX Congres International de*

Numismatique (Berna, 1979, p. 3-15) i, per a una aplicació als florins catalans, BARRANDON, J. N./CRUSAFONT, M./JOUSSEMET, J., "Identificació amb anàlisi per mètodes nuclears d'alguns florins de Perpinyà. Altres qüestions referents als florins catalans", *AN* 25, 1995, p. 121-138. Aquestes anàlisis ens donen el percentatge de metall fi, or i argent, però també el dels elements menors que els acompanyen, cosa que ens pot permetre tenir una idea de l'origen dels metalls. De tota manera, aquesta segona mena d'informacions no sempre són fiables ja que les pràctiques de refosa de numeraris anteriors o forans fou una pràctica freqüent en totes les èpoques. El diferent grau de fiabilitat dels diferents mètodes d'anàlisi ha estat perfectament estudiat, sotmetent els mètodes no destructius a anàlisis paral·leles amb determinacions de tipus químic. Vegeu HALL, E. T./METCALF, D. M. (editors), *Methods of chemical and metalurgical investigation of ancient coinage* (Londres, 1972); METCALF, D. M./ODDY, W. A. *Metallurgy in numismatics*, vol. 1 i 2 (Londres, 1980 i 1988).

Medalla solidària amb Andalusia per unes inundacions (x1,5).

Andalusia/Catalunya/Valladolid. MC. Hi ha una medalla de l'any 1907 referent a una funció benèfica i solidària per unes inundacions que sembla que es produiren a Andalusia (CM-1030).

AND:G:PRATENS. Vegeu *Guazzalotti*. **MC.**

Peça de deu cèntims d'aram d'Andorra del 1873.

Andorra. Estat sobirà amb antecedents prehistòrics, fou poblada d'un poble bascoide i passà a domini romà i visigot; en temps sarraí, no en patí l'ocupació. Formà part de la Marca Hispànica i, després, del comtat de Cerdanya i dels bisbes de la Seu. Des del 1282, s'establí el pariatge o condomini amb els comtes de Foix, els drets dels quals acabaren per passar als reis de França, i se'n fixà la divisió actual. **M.** No baté moneda als temps medievals, tot i que se li han atribuït erròniament uns diners de billó que pertanyen en realitat al comtat de Carcassona sobre la base de llegir ANDORAM on hi diu RAMANDO en una peça que no porta indicació d'inici de llegenda, però perfectament coneguda i, des de temps enrere, atribuïda al comte Pere Ramon. L'any 1842 es constituí en república sota la protecció dels estats espanyols i francès. El 1873 es feren unes emissions de peces de deu i cinc cèntims d'aram, que segons Botet, varen circular. Les de deu cèntims són força rares, però ben conegudes, mentre que de les de cinc cèntims se sap que n'existia almenys un exemplar a la col·lecció Maillard de Perpinyà en temps de Botet (MC.III, p. 550), però no ha estat mai publicada. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme a l'Estat Espanyol (1936/9), va emetre bitllets l'any 1936 amb una primera sèrie blava i una segona sèrie marró, a més d'alguns vals provisionals. La sèrie blava tenia els valors de 10, 5, 2 i 1 peceta i la sèrie marró de 10, 5, 2 i 1 peceta i 50 cèntims (TC-2/5 i 8/12, CCG-6056/64; TCO-AND 1/12). **MC.** L'any 1914, s'editá una medalla dedicada a la MD de Meritxell com a patrona d'Andorra i, el 1922, una dedicada a la MD de Canòlic, de Sant Julià de Lòria (CM-1392 i 1419). A la postguerra se'n deuen haver emès moltes més, entre elles sèries dedicades a les seves esglésies, de tipus comercial. Nosaltres vàrem publicar també una insígnia del Vell Conseller, una medalla del 1936 pel 25è cinquantenari de la troballa de la MD de Canòlic, i una altra del 2000 del Banc Agrícola i Comercial d'Andorra (CM-1893, 1936 i 1987). També n'hi ha una del 1965 que commemora el III Festival de Cine Amateur i una del 1999 amb punxó GAUDIA i auguris per al nou mil·leni.

Plom eclesiàstic d'Andratx (x1,5).

Andratx (Mallorca Occidental). Lloc de refugi de la vall del seu nom davant de la pirateria, fou cap de baronia. **P.** Darrerament s'ha identificat un plom amb el disc solar que empra com tema l'heràldica del municipi (BLP-2).

Andusa i Sauva, senyories (Occitània). Eren situades dins el territori del comtat de Nimes, cap a la seva banda nord. Tot i que en alguns moments tingueren

Diner de Billó d'Andusa i Sauva de Bernat II (x2).

senyors diferents, sovint apareixen associades. **M.** Ho eren, certament, quan Bernat II (1145-1164) d'Andusa i Sauva, estret col·laborador d'Alfons I, va batre les seves monedes, diners i òbols de billó amb una B al camp, en el seu taller de Somèire (COC-35/7, CME-35/7). Aquests diners reberen el nom de *bernardins*.

Senyal d'aram anepígraf d'Arbeca.

anepígraf, -a. Senyal, moneda o medalla que no porta cap mena de llegenda o inscripció. Terme erudit i modern (AM).

Peça de 5 pessetes de la "Unión Anglesense" d'Anglès (x1,5).

Anglès (la Selva). Amb antecedents prehistòrics, formà part del vescomtat de Cabrera i conserva restes notables de la vila medieval **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer tres emissions de bitllets d'1 peceta i 50 i 25 cèntims (TC-213/9; TCO-157/63). **G.** Coop. "La Económica Anglesense", peces de 5 i 1 peceta de níquel i de 10 i 5 cèntims de llautó (LC-2158/66). Coop. "L'Estel", peces d'1 peceta de níquel i de 10 i 5 cèntims de llautó (LC-2167/73). Coop. "La Libera Popolo", peces de 5 i 1 peceta de níquel i de 10 i 5 cèntims de llautó (LC-2174/77). Coop. "Unión Anglesense", peces de 500, 100, 50, 25, 5 i 1 peceta de metalls diversos i bitllets o cartrons de 5 i 1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims (LC-2178/209). **MS.** N^a^S^a^ del Remei, s. XX (2).

Senyal incús de llautó d'Anglesola (x2).

Anglesola (Urgell). Al s. XI, Ramon Berenguer la incorporà als seus dominis, dins del comtat d'Ausona, i al s. XII el rei Alfons I fundà l'hospital d'Anglesola. Fou cap de baronia. L'església tenia un retaule de pedra del s. XIV, ara als EUA. **M.** L'any 1471, els consellers de Tàrrega indiquen que han pres ploms d'Anglesola i això els ha creat certes dificultats. Aquesta notícia és la que ens portà a atribuir a Anglesola unes incuses de diferents tipus que porten l'heràldica de les faixes anguloses, abans que a Guissona o a alguna altra població amb aquest mateix escut (CCG-3627/31). Aparenten ésser dels segles XIV i XV. **P.** S'atribueixen a l'església de Sant Pau d'Anglesola, on és ben documentat l'ús de les pallofes (CL, p. 91), sis incuses de llautó amb una mitra i la llegenda +S PAU, classificació que ja es troba als manuscrits de Botet i de Busquets (BP, p. 169 i 201). **MC.** Vers 1880, va editar uns distintius per als regidors (CM-686). **MS.** S. Pau, s. XIX (1).

Medalla de N^a^S^a^ "del Cid" d'Anglesola (Ø 24 mm).

Anglesola (Terol). Conquerida per Jaume I el 1238, fou cedida a l'orde del Temple i després al de l'Hospital. **MS.** N^a^S^a^ "del Cid", s. XX (1).

angel d'or. Moneda francesa presidida per un àngel a l'anvers, emesa des del s. XIV. Jaume III de Mallorca

Àngel d'or de Felip VI de França.

en bateé a Perpinyà vers 1340-1345: *"... angels d'or..."* (CME doc. 517), però de moment no han estat identificats.

Bitllet de 50 cèntims d'Anna (Ø 41 mm).

Anna (el Canal de Navarrès). Conquerida el 1345 per Jaume I, fou de població morisca, cedida a l'orde de Santiago i, després, als Borja, i erigida en comtat amb Felip III. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-203/8).

Anna I d'Anglaterra (1665-1714). Participà a la Guerra de Successió (1705-1714) a favor de l'arxiduc Carles i féu encunyar medalles d'accions de guerra **MC.** Presa de Barcelona, batalla d'Almenar i presa de Saragossa (CM-154, 166 i 168).

Bitllet de 25 cèntims d'Antella (48x30 mm).

Antella (la Ribera Alta). Poblat amb els habitants moriscs de la Xarquia, avui desaparegut, fou cap de baronia i repoblada per cristians el 1609. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-210/4).

Anvers de la medalla a Lluís de Requesens, obra d'Anteo.

Anteo (Itàlia). **MC.** Medallista actiu vers el 1578 i, potser, és l'"Anteo Intarsiatore" de Màntua, esmentat en aquesta mateixa data. Un Anteo Lotello consta actuant a Milà entre 1572 i el 1576. Signa: ANTEO; ANTEUS. CM-91 i 92 (sense datar).

Antic Roca (Girona, s. XVI). Aquest metge gironí va publicar a Barcelona, l'any 1564, una *Arithmetica* en la qual donava la llista següent de les ciutats catalanes on es batia llavors moneda menuda: *Agramunt, Arbeca, Aitona, Bellpuig, Cardona, Girona, Granollers, Lleida, S. Llorenç de Morunys, Montblanc, Oliana, Organyà, Perpinyà, Poblet, Ponts, Prades, Sanaüja, la Selva del Camp, la Seu d'Urgell, Siurana, Solsona, Valls, Vic i Vilanova de Meià.* Actualment coneixem monedes municipals d'aquestes poblacions i només ens manquen les de Siurana. D'altra banda, sembla clar que la llista no és pas completa ja que hi ha pobles que semblen emetre en aquesta cronologia i que no hi consten, com ara Balaguer, Castelló de Farfanya, etc.

Antoninià de l'emperador Emilia (x1,5).

antoninià. Moneda romana introduïda l'any 214 per Caracal·la (211-217) amb el valor de dos denaris i creada amb l'objectiu de substituir el denari d'argent. Es caracteritza per la corona radiada de l'emperador i per la presència d'un creixent sota el bust de les emperadrius.

D'un pes aproximat de 5,45 g i una llei inicial d'un 20% de plata, el contingut de fi anà disminuint progressivament fins arribar a l'aram pur en temps de Gal·liè (260-268).

Antonio, Guido d'. Mestre de la seca de Gaeta, al regne de Nàpols, en actiu el 1441 (CME, doc. 667), consta també en aquest mateix any com a obridor d'encunys (CME, doc. 650).

anònima. Moneda o medalla que, amb llegendes o no, no porta el nom de cap persona.

anvers. Cara considerada principal o preeminent de les dues que té la moneda. S'ha assajat de prendre un criteri objectiu, considerant anvers la cara que porta el nom del rei, però es dóna el cas de peces que porten l'efígie en una de les cares i el nom a l'altra, i encara d'altres que en una varietat el nom del rei és a la banda de l'efígie i en altres varietats en l'altra, cosa que crea confusió. Com que, en definitiva, és un terme que vol ésser sobretot útil, és a dir, que serveixi per entendre-'ns, pensem que el millor és considerar l'anvers la banda que té una cara, un bust o una figura o l'estampa que ens sembli més important, i el revers on hi ha una creu, unes lletres o un símbol, o allò que ens sembli més secundari. L'expressió *"cara o creu"* ja ens dóna una indicació en aquest sentit, on les monedes catalanes, tant els croats d'argent com els diners de billó, portaven aquestes figures. A la Catalunya Nord, però, l'expressió es transforma en *"Sant Joan o barres"*, ja que a les seves monedes hi havia d'una banda la figura del sant i, a l'altra, les armes catalanes

Anyell d'or francès de Carles IV (1322-1328) (x1,5).

anyell d'or. Moneda francesa d'or: *"... lo dit Rei de Mallorques feu batre a Perpinyà anyels d'or..."* (CME, doc. 235, 1341).

AP (separades, juntes, superposades, a vegades gòtiques). Vegeu *Parera*. MC.

apedaçat, -ada. Reparació feta en una moneda trencada, especialment a les monedes d'or de diàmetres grans (RB-165, 309/10, 313, 331, anys 1616-1705). *"Nengú no rebuig morabatí o masmudina... apedaçats. ."* (CME, doc. 49, s. XIII).

Pirral de Frederic III amb els títols d'Apúlia i Capua (x1,5).

Apúlia, ducat d', i Càpua, principat de. Territoris del sud d'Itàlia que comprenien la Calàbria i Benevent i que foren adquirits per Pere el Gran en la seva conquesta de Sicília l'any 1282. Passaren als seus successors. Frederic III de Sicília (1296-1337), afegí aquests títols com a menors en les seves monedes (CME-390/407) i les trobem encara en un pirral del seu successor Pere II (1337-1342) (CME-419), tot i que potser es tracta d'una combinació d'encunys aprofitant un revers de Frederic III ja que aquesta peça porta una marca R, que també trobem en el regnat anterior (CME-404). M. No hi ha, però, notícies que s'hi arribessin a fer monedes ja que la fabricació es mantingué generalment centralitzada a Messina.

Coronat d'Argent de Ferran I de Nàpols de la seca de l'Àquila (x1,5).

Àquila, l' (Nàpols). Situada a la part nord dels Abruzzi, va pertànyer als normands i als Anjou i, després, fou ciutat important del regne català de Nàpols. Ferran I hi creà la Universitat. M. Taller monetari, el segon en importància del regne de Nàpols en temps d'Alfons IV (1416-1458) i els seus successors. Les seves produccions es distingeixen per dur inicialment la marca del concessionari de la seca, Camponeschi, una muntanya de cinc cims (sovint, només tres dels cims són visibles), i, després, amb l'àliga heràldica de la població. Alfons IV hi va batre rals (CME-668/9), quarts de carlí (CME-671) i diners (CME-675a). Ferran I de Nàpols (1458-1494) hi baté coronats d'argent (CME-981/7 i 994/6), carlins (CME-1006), mitjos carlins (CME-1014) i cavalls (CME-1052/4).

A-R. Lletres que apareixen a l'anvers dels ardits de Barcelona per a indicar el seu valor de dos diners o un AR(dit). Foren emesos des del 1612 per Felip II (1598-1621), per Lluís XIV (1643-1652) durant la Guerra dels Segadors i per Felip III (1621-1665) fins al 1654. L'arxiduc Carles (1705-1714) els contramarcà. Els emesos per Ferran VI de Castella (1746-1759) ja no porten les lletres A-R.

AR. 1. Del llatí argentum, argent i símbol numismàtic d'aquest metall. 2. Inicials no identificades que apareixen a la medalla CM-584 (any 1854). Pel tema de la peça, fa pensar que pogués ésser un gravador de la seca de Barcelona. MC.

àrab. Terme emprat per a designar el poble invasor que desplaçà del poder als visigots a l'espai peninsular i que nosaltres preferim designar com a *musulmà*, tot i que cap dels dos termes ens delimita prou bé l'amalgama de pobles musulmans a què ens referim.

Mig ral d'argent d'Aragó de Joan II (x2).

Aragó. Estat pirinenc creat el 820 en deseixir-se del domini carolingi, com ho havia fet Navarra tres anys abans i com ho farien els comtats de Pallars i Ribagorça el 872. Estigué un temps sota dependència de Navarra, fins que Sanç Ramir capgirà la situació. Tingué una gran expansió amb Alfons el Bataller, que arribà a tenir dominis a Castella fins que els perdé. Ramir II el Monjo cedí el regne a Ramon Berenguer IV en casar-se aquest amb la seva filla Peronella. M. 1. Les emissions. La primera moneda post-carolíngia que hi degué circular fou el diner de Sanç el Major de Navarra (1006-1035), que llavors dominava també l'Aragó, però en aquestes peces només hi consta NAVARA com a taller (CAC-190). Amb el seu successor Garcia III (1035-1054), ja es feren diners amb NAVARA i altres amb ARAGON (CAC-191/2). Amb Sanç Ramir (1063-1094), de primer independitzat de Navarra i després també sobirà d'aquell regne, començaren les encunyacions pròpiament de sobirania aragonesa, diners i òbols de billó que, pel fet d'ésser encunyats inicialment a Jaca, prengueren el nom de diners *jaquesos*. Els diners i òbols aragonesos seguiren portant, però, el nom del regne, ARAGON, i només en una rarissima emissió d'aquest regnat es feren diners amb la menció IACCA (CAC-195/207). Altres diners amb ARAGONENSIS sembla que són els que s'han d'atribuir a Navarra. Finalment, amb la conquesta de Montsó, s'hi feren emissions amb menció del taller: MONSON (CAC-208/10), que potser corresponen a unes referències conegudes de moneda ribagorçana. El mateix sobirà emeté també mancusos d'or que s'aparten de la tipologia andalusina i, de fet, són ben iguals que els diners jaquesos però fets amb or, amb la menció, també, d'ARAGON i amb el destí de pagar tribut al Papa (CAC-194). Amb els successors de Sanç Ramir, Pere I (1094-1104) i el seu germà Alfons el Bataller (1104-1134), es seguiren fent encunyacions semblants, però només de billó (CAC-211/9). El regne avançà fins a Saragossa i s'estengué amb el segon sobirà més enllà de Sòria fins arribar a dominar Castella en casar-se amb Urraca, hereva d'aquell regne, on també encunyà moneda. Tot i així, el Bataller no pogué consolidar la seva posició a Castella i tot es va acabar perdent. Amb el seu forassenyat testament, en què deixava el regne a les Ordes Militars, Navarra es tornà a independitzar i l'Aragó mateix fou envaït pel rei de Castella. Elegit com a nou sobirà Ramir II el Monjo (1134-1137), aquest cedí el regne a Ramon Berenguer IV (1137-1162) després de concertar el seu matrimoni amb la seva filla Peronella. Sembla que tant Ramir II com Ramon Berenguer IV bateren moneda a l'Aragó, però no ens han arribat. Les emissions continuaren amb Alfons I (1162-1196), Pere I (1196-1213) i Jaume I (1213-1276), sempre amb diners i òbols de billó (CME-CME-129/0; 137/8 i 159/62). No bateren, però, ni Pere el Gran (1276-1285) ni Alfons el Franc (1285-1291). Jaume II (1291-1327) baté diners i òbols a Sarinyena (CME-209/10), mentre que Alfons III (1327-1336) tampoc no hi va encunyar. Amb Pere III (1336-1387), hi ha represa en l'encunyació de jaquesos, però només de diners, i també s'hi bateren florins d'or durant tres anys (1369-1372) (CME-239, 241 i 303), però els estaments representatius aragonesos rebutjaren finalment cap moneda que no fossin els jaquesos, que llavors ja es batien a Saragossa. Els reis posteriors fins a Joan II (1458-1479) no hi feren moneda. Uns diners atribuïts a Alfons el Magnànim (1416-1458) per diferents autors corresponen realment a Ferran II. Joan II hi féu encunyar, malgrat l'oposició dels estaments, moneda d'or en ducats i d'argent en rals i mitjos rals durant la seva contesa a Catalunya (CME-755/60), però no hi va batre moneda de billó. Amb Ferran II (1479-1516), les emissions d'or i d'argent es feren més habituals i s'hi varen batre ducats i dobles ducats d'or i fins i tot peces de quatre i deu ducats als darrers anys, i rals i mitjos rals d'argent. L'any 1484 es creà l'*aragonès* d'argent, de fet un mig ral, amb la intenció de tornar a equiparar la unitat argent amb 12 diners de llei molt baixa. També es bateren mitjos aragonesos, diners jaquesos i malles o "*miajas*" de billó de dos tipus: amb bust de front o amb F a l'anvers (CME-928/44). Amb Carles I (1516-1558) es bateren

altra volta múltiples de ducat i fins i tot peces d'ostentació de vint, cinquanta i cent ducats, a banda de monedes de plata i billó (CCG-4224/43). L'argent deixà el model de l'aragonès i es tornaren a batre rals i mitjos rals i múltiples de quatre i de deu rals, a més dels diners jaquesos. Amb Felip I (1556-1598) es va batre la darrera peça d'or d'aquest regne, un tipus de dos escuts d'extrema raresa, i diners de billó (CCG-4332/3). En els regnats següents se seguiren batent peces d'argent des del mig ral fins a la peça de vuit rals i diners de billó que, de fet, s'allargaren fins al 1719 (CCG-4404/7, 4485/90, 4974/6 i 4999/5003). L'arxiduc Carles (1705-1714) només hi va batre diners de billó (CCG-5019). Després de la Guerra de Successió, Felip V de Castella (1714-1746) hi féu batre moneda d'aram de maravedisos amb la marca Z, però ja adaptada al sistema monetari castellà. 2. **Seques i càrrecs**. El primer taller monetari aragonès fou Jaca, d'on deriva el nom de moneda jaquesa atribuït al billó aragonès i fins i tot a tota la moneda del regne. Es feren emissions temporals a Osca, Lleida i a Sarinyena, però el taller monetari més important fou el de Saragossa. D'aquest taller coneixem els mestres següents:

vers 1307	Joan PEXONAT
vers 1370	Francesc TREPAT
c. 1493-1595	Gabriel SANCHÍS
1505-c. 1528	Lluís SANCHÍS

No tenim dades dels gravadors. **MC**. L'any 1687 s'emeté una medalla satírica contra el pensador Miguel de Molinos (CM-127 bis) i en la Guerra de Successió (1705-1714), anglesos i austríacs commemoraren la presa de Saragossa (CM-168/9). També hi ha medalles de proclamació i altres que no vàrem considerar el nostre llibre sobre la medalla en ésser posteriors al 1714, fora d'una de dubtosa del 1904 dedicada a Jaume I (CM-978).

Aragonès o mig ral d'argent de l'Aragó de Ferran II.

aragonès, -a. 1. Qualsevol moneda d'or o d'argent emesa per la Corona Catalano-Aragonesa, a voltes designada, especialment a Itàlia, amb les formes *raonese* o *rahonese*, terme aplicat especialment als *florins* d'or catalans i ocasionalment als *pirrals* d'argent sicilians. 2. Nova unitat d'argent per a l'Aragó creada en un *"Acto de Cortes"* del 1484, en temps de Ferran II (1479-1516), de manera que es restablia el canvi amb la unitat argent de 12 diners jaquesos. L'aragonès era, de fet, un mig ral dels batuts fins llavors; s'encunyaren també mitjos aragonesos que eren, en realitat, quarts de ral: *"... las quales monedas de plata se nombren aragoneses..."* (CME, doc. 996, 1484). La reforma no anà endavant ja que amb Carles I es tornaren a batre rals i mitjos rals com els anteriors a aquesta reforma. Mateu y Llopis identifica erròniament l'aragonès amb el ral (GL, p. 9).

aram. *Coure*. L'aram, el bronze i altres aliatges sense contingut de metall preciós (or o argent) foren emprats profusament a l'edat antiga, però desapareixen gairebé del tot durant tots els temps medievals, quan les monedes són d'or, d'argent o de billó, barreja d'argent i d'aram en què el valor només s'atribueix a la part d'argent que conté. Excepcionalment, cal assenyalar l'emissió de *cavalls* d'aram en temps de Ferran I de Nàpols (1458-1494) i la moneda municipal: *"... puxen fer... alguns senyals de metall, axí d'aram. ."* (CME, doc. 986, 1482). L'aram monetari reaparegué àmpliament a l'edat moderna, i a Castella ja era d'ús comú al segle XVI. A la Corona Catalano-Aragonesa, però, no fou gairebé mai acceptada la moneda d'aram pur fins a la Guerra de Successió (1705/14) (RB-349, 1707).

Senyal d'aram d'Arbeca.

Arbeca (Garrigues). La possessió d'Arbeca no pogué ésser consolidada fins a la conquesta de Lleida l'any 1149. Els Cardona assajaren d'obtenir-ne la senyoria, cosa que no assoliren fins a l'any 1388, i llavors hi construïren un important castell-palau que fou la principal residència de la família. **M**. La fabricació de moneda municipal a Arbeca sembla que ha de tenir relació amb la possessió per part dels Cardona. Efectivament, la primera notícia que en tenim és del 1564 i sabem que, l'any 1585, els Cardona es valien encara de l'antiga carta de població de Cardona del 986 per a justificar el dret de fer-ne. L'any 1595, el comte Dídac autoritzà la població a fer-ne una emissió (CL, p. 91). Es coneixen tres grups bàsics de senyals d'Arbeca: uns d'aram i anepígrafs amb cap d'ocell i T, revers llis o bé l'heràldica dels Cardona, que semblen del s. XV; uns de molt bona factura i cap d'ocell/heràldica dels Cardona però amb llegenda DE ARBECA, que semblen de finals del mateix segle; i, finalment, uns ploms i unes incuses que

Aragó: peça de cent ducats d'or de Saragossa de Joana i Carles,
exemplar únic i una de les poques monedes d'ostentació de la Corona Catalano-Aragonesa.

reprodueixen toscament les dues cares o una de sola dels tipus anteriors i que conceptuem del s. XVI (CCG-3632/41). **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 i 10 cèntims (TC-220/4; TCO-164/8). **P.** S'ha atribuït a l'església de S. Jaume d'Arbeca (CL, p. 93 i 94) una incusa de llaütó que porta un cap d'ocell ben igual que el que veiem en els segells municipals arbequins del s. XVIII. Com que per aquesta cronologia seria estrany que encara es fessin monedes locals, s'ha conclòs que ha d'ésser una pallofa, atès que està ben documentada l'existència d'una comunitat (CL-1031). Consta també aquesta atribució al GNC, probable col·lecció Botet.

Medalla de la inauguració del gas a l'Arboç.

Arboç, l' (Baix Penedès). Esmentada ja el 991, el 1366 Pere III autoritzà l'existència d'un call. Fou incendiada pels francesos el 1808. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i 25 cèntims i, segons Turró, també varen circular els del Sindicat Agrícola de 10 i 5 cèntims (TC-225/9; TCO-169/74; LC-2407). **MC.** L'any 1889, va editar una medalla commemorant la creació de la xarxa de gas (CM-801) i, el 1920, una altra de l'exposició de puntes de coixí (CM-1167).

Moneda blanca d'Arborea contramarcada amb armes catalanes (x2).

Arborea, jutjat d' (Sardenya). Antiga demarcació territorial, es mantingué en el bàndol català en els primers temps en què s'emparentà amb els Cervera catalans. Al s. XIV, però, enllaçà amb els Dòria progenovesos i, suprimides les altres tres demarcacions, es convertí en el pol d'atracció dels moviments resistents contra el domini català. **M.** Els anys 1410-1417, en fou jutge Guillem II de Narbona, qui va emetre peces de billó amb l'arbre heràldic. Pressionat, però, militarment, l'any 1420 pactà amb Alfons IV (1416-1458) la seva renúncia. L'any 1421, el rei va fer contramarcar el numerari de Guillem amb un escut en cairó d'armes catalanes i li va donar curs, però poc després el prohibí totalment. S'ha plantejat si els jutges d'Arborea haurien fet altres tipus de moneda pròpia durant les revoltes, però com que Pere III (1336-1387) va fer canviar els encunys dels seus alfonsins d'argent perquè els rebels s'havien emparat dels encunys anteriors, tot fa pensar que emeteren amb els tipus reials. Darrerament s'ha plantejat una hipòtesi d'identificació d'aquest numerari: Crusafont, M., "Sardenya: varietat inèdita de Pere III i possibles emissions rebels", *L'Ardit* 20, 2004, p. 21-26.

Medalla unifície de N^a^S^a^ de la Pietat d'Arbúcies (x1,5).

Arbúcies (la Selva). Esmentada ja el 898, va pertànyer al vescomtat de Cabrera. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer dues emissions de bitllets d'1 peceta i de 50, 25 i 10 cèntims (TC-230/6; TCO-175/81). **MC.** L'any 1951, edità una medalla dedicada a N^a^S^a^ de la Pietat (CM-1853). **MS.** N^a^S^a^ de la Pietat, s. XX (1).

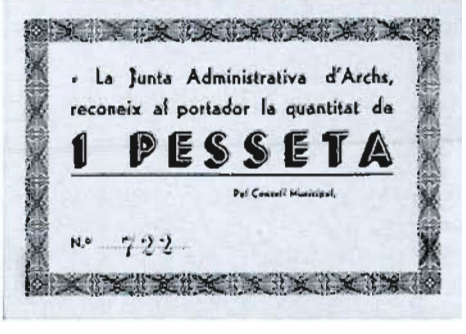

Bitllet unifície d'1 peceta dels Arcs (90x63 mm).

Arcs, els (poble del municipi de Bellvís, Pla d'Urgell). Amb antecedents romans, era de la senyoria de Bellvís i, des del 1344, del capítol de Lleida. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), la Junta Administrativa va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims

(TC-237/9; TCO-182/4). LC els atribueix a l'agregat de Vinyols i els Arcs (2725/7).

Ardit de billó, de Barcelona (x2).

ardit. 1. Forma catalana d'"*hardi*", en francès, aplicable a diferents monedes d'Aquitània i altres zones del sud de França, emeses des del s. XV. Tingueren tendència d'estendre's en el circulant català, on foren reiteradament prohibits (RB-82, 98, 142, 160, etc.; anys 1457-1461). 2. El doble diner o *dobler* (terme emprat encara a Catalunya el 1512, RB-77), emès a Barcelona des del temps de Ferran II (1497-1516) i, molt especialment, les peces de dos diners de billó encunyades a Barcelona des del 1612 amb les lletres A-R (ARdit) a l'anvers (GL, p. 9, diu, erròniament que valia un diner). També bateren ardits alguns municipis, com ara Puigcerdà. Amb l'aparició de l'ardit barceloní, juntament amb el diner que també reprèn, es tanca el cicle de crisi de la petita moneda a Catalunya, on s'hi havia deixat d'emetre des de finals del regnat de Pere III (1336-1387) fins a finals del de Ferran II (1479-1516) i amb Felip I (1556-1598), i que havia tingut encunyacions insuficients amb Ferran II, Carles I (1516-1558) i Felip II (1598-1621), cosa que havia afavorit la proliferació dels numeraris municipals. Les emissions massives de Vic, Girona i Banyoles de finals del s. XVI i principis del s. XVII, que havien envaït tot el territori català, decidiren les autoritats barcelonines a reprendre la iniciativa i llançar quantitats suficients d'ardits fets amb molinet i, per tant, més difícils de falsificar i amb un contingut feble de fi (6% d'argent), però tot i així millors que els numeraris municipals, que eren d'aram pur i que varen retrocedir seriosament. Els ardits foren emesos profusament amb Felip II i Felip III i a la Guerra dels Segadors (1640/52), al final de la qual caigueren al valor de un diner. L'Arxiduc Carles (1705-1714) els féu contramarcar altra volta amb el valor de dos diners. També en féu encunyar a Segòvia i per a circular a Catalunya Ferran VI de Castella (1746-1759) els anys 1754 a 1756. Durant l'Ocupació Napoleònica (1808-1814), els vells ardits encara van ésser reencunyats per a batre *xavos*.

Ardit, l'. Revista de la Secció Numismàtica del Cercle Filatèlic i Numismàtic de Barcelona creada i impulsada per M. Crusafont i Anna M. Balaguer. Aparegué amb el nom de *Cercle* el desembre del 1987 i, després de llançar tres números, hagué de canviar de nom per pressions dels filatèlics, de manera que, des del núm. 4, portà el de *l'Ardit*. Fou concebut com un butlletí d'informació social, però també tingué sempre un apartat d'estudis on col·laboraren els principals numismàtics del país. El desembre del 1992 apareixia el darrer número (el nou) d'aquesta etapa i va reprendre amb un format més petit i un enfocament semblant des del 1997, dirigida per X. Sanahuja. Editá altres 11 números més, fins arribar al 20 l'any 2004.

Billet uniface d'1 peceta d'Arenys de Lledo (65x45 mm).

Arenys de Lledó (Matarranya). Fou conquerida per Ramon Berenguer IV el 1149. Fou dels Cambrils i després de l'orde de Calatrava. Té una església gòtica. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre billets de 3 i 1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims amb "Arens de Lledó" (TF-55/64).

Billet uniface de 25 cèntims d'Arenys de Noguera (67x50mm).

Arenys de Noguera (Alta Ribagorça). Vila de traginers, tingué castell. L'any 1480, passà a dependre de l'Aragó. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre billets de 2 i 1 peceta i de 25 cèntims amb "Aren" (TF-52/4).

Arenys de Mar (Maresme). Al s. XIV era barri marítim d'Arenys de Munt i pertanyia al vescomtat de Cabrera. S'independitzà el 1590. Resistí ardidament les tropes de Felip V el 1711. P. Hi ha sis incuses de llautó amb les lletres ARS i unes ones a sota que s'atribueixen a l'església de Santa Maria d'Arenys (CL, p. 94), com consta tant al GNC com als manuscrits de Botet i de

Peces d'alumini de 1 peceta i 50 cèntims d'Arenys de Mar (x1,5).

Busquets (BP, p. 169 i 201, CL-1032/5). D'altra banda, Botet ens diu al seu manuscrit que procedien d'aquella parròquia. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament féu, de primer, uns vals de paper d'1 peceta i de dos rals (TC-240/4) i, després, fou un dels pocs municipis que va emetre moneda metàl·lica, amb els valors d'1 peceta i de 50 cèntims, ambdues d'alumini (TC-245/6; TCO-185/91). G. Coop. popular "La Fraternitat", peces d'1 peceta de níquel i de 10 i 5 cèntims de llautó (LC-270/3). Coop. "La Progresiva Arenyense", peces de 2 rals de zenc i de 10 i 5 cèntims de llautó (LC-274/6). Coop. "La República", peces de 10 cèntims de llautó (LC-277). "Ateneu Arenyenc", bitllets de 10 i 5 cèntims (LC-280/2). "Casino Industrial", bitllets de 10 cèntims (LC-282). "Societat Coral l'Esperança", bitllets de 25 i 10 cèntims (LC-288/9). MC. Els anys 1900 i 1902, edità medalles del carnestoltes el Casino Industrial, inèdita i CMA-18, i l'any 1924 una commemorant el centenari del veler N^S^ del Mar (CM-1204). Vers l'any 1925, una dedicada a l'Escola d'Avicultura (CM-1221); l'any 1912, de la Santa Missió (CM-1384) i, l'any 1913, de les noces d'or de la coral l'Esperança (CM-1481). MS. Sant Crist, s. XX (1).

Medalla de la Missio a Arenys de Munt.

Arenys de Munt (Maresme). Amb antecedents romans, fou una batllia del castell de Montpalau, dins del vescomtat de Cabrera. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-247/8; TCO-192/3). G. Coop. "Econòmica Arenyense", peces de 2 i 1 peceta d'alumini i de 10 i 5 cèntims de llautó (LC-308/10). "Agrupament de Transports", bitllets de 10 cèntims (LC-312). Coop. Unió Flequera, cartrons de 20 cèntims. MC. L'any 1912, edità una medalla commemorant la Missió (CM-1385). MS. N^S^ del Remei, s. XIX (1).

Billet de 15 cèntims d'Ares d'Alpont (64x45mm).

Ares d'Alpont (els Serrans). Conquerida el 1236 per Jaume I, fou donada als templers que la poblaren d'aragonesos. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-215/7).

Billet de 50 cèntims d'Ares del Maestrat (56x38mm).

Ares del Maestrat (l'Alt Maestrat). Antiga fortificació musulmana, fou conquerida per Jaume I el 1243 i cap de comanda dels templers. Fou quarter general de Cabrera en les guerres carlines. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TV-218/9).

Argelaguer (Garrotxa). Tingué un castell que fou dels senyors de Sales i després dels Monpalau. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-249/51; TCO-194/7).

Anvers del bitllet de 2 pecetes d'Argelaguer (112x78mm).

Medalla de la MD de Vida d'Argelers (x1,5).

Argelers (Rosselló). Era vila reial i tingué vot a Corts. El 1939, tingué un camp de refugiats republicans. M. Vegeu *Argelés, tresoret*. MS. N^S^ª de Vida, s. XX (4).

Argelés, tresoret (Rosselló). Contenia quatre dracmes de Roses, de les quals s'han pogut recuperar imatges de tres d'elles. Pujol i Camps ja hi havia assenyalat la troballa d'una altra dracma de Roses (MTM, I, p. 55).

argenç. 1. Unitat ponderal, divisor de la lliura referida a l'or. La lliura es dividia en dotze unces i cadascuna en 16 argenços (AM). 2. Entre els segles IX i XI, designa el diner, especialment als comtats del Pallars, Urgell i Ribagorça: "... *X sólidos et X argencios...*" (BA, p. 50); en alguns casos, pot significar peça de plata o la plata equivalent a un dinar d'or (BA, p. 50/1).

argençada. Pagament fet en espècie pel valor d'un argenç de moneda.

Bitllet uniface de 50 cèntims d'Argençola (54x35mm).

Argençola (Anoia). Fou repoblada el 1012, dins del comtat d'Ausona. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-253/5; TCO-198/200).

argent. 1. Plata. Metall preciós emprat per a la fabricació de les monedes. Les monedes considerades d'argent solien ésser d'argent fi de 11,5 *diners* i no d'argent pur de 12 i solien tenir entre 10 i 11,5 *diners* de d'argent fi, és a dir, entre un 76,736% i un 91,84% de metall pur. Les monedes dites de *billó* solien tenir entre 2 i 5 *diners* d'argent fi, és a dir, entre un 15,97% i un 23,95% de metall pur, i a l'època medieval només valien per la quantitat d'argent que contenien i es considerava sense valor l'aram que complementava el pes: "*... la gent li lliurava l'argent o el billó...*" (CME, doc. 142, 1285). 2. Moneda d'argent i, per extensió, diners en general (AM).

argent fi. El que tenia una llei d'11,5 *diners*, és a dir, un 95,8% de metall pur, que era el de 12 diners. Quan s'estableix la llei de les monedes i es determina la llei de les d'argent, els documents es solen referir a l'argent fi més que no pas a l'argent pur: "*La moneda d'argent que sia a llei de 11 diners comtant argent a 11 diners e malla emblanquida*" (CME, doc. 155, 1296).

Bitllet uniface de 50 cèntims d'Argentera (60x48mm).

Argentera (Baix Camp). Va pertànyer al bisbat de Tarragona i a la comuna dels pobles del Camp. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-256/9; TCO-201/4). G. Societat "La Unió", bitllets de 10 i 5 cèntims (LC-2728/9).

argenteus. Moneda d'argent creada per Dioclecià, d'un pes de 3,40 g. En temps de Constantí el Gran, fou substituït per la *siliqua*.

argenti yspani quod cathimi dicitur (BO.1, p. 32). Vegeu *casmi*.

argent le roy. Vegeu *argent fi*. Terme francès que apareix en alguns documents navarresos.

Argentona (Maresme). Amb antecedents romans, la seva església és del s. XVI. M. Durant la Guerra dels Segadors (1640/52), va encunyar monedes de cinc rals d'ar-

Peça de cinc rals d'argent d'Argentona.

gent amb la data 1642 (CSE-18; CCG-4507), potser en suplència de *Mataró* i sens que en tinguem cap dada documental. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims (TC-260/1; TCO-205/6). **G.** Sindicat Agrícola, peces de zenc, alumini i de llautó de 25, 10, 5 i 3 pecetes (LC-316/20) **MS.** N^a^S^a^ del Viver, s. XIX (1), s. XX (1).

argentum oscense. Terme emprat a l'època romana per a designar unes monedes emeses a la península. S'ha dit si es referirien als abundants denaris de Bolskan, l'Osca actual, però això no concorda amb la cronologia de les mencions. Villaronga pensa si voldria dir argent osc en confondre els romans l'escriptura ibèrica de les dracmes ibèriques d'imitació emporitana, que els era estranya, amb l'escriptura osca (NAPI, p. 111).

Moneda de llautó de 50 cèntims de la Col·lectivitat d'Argilaga.

Argilaga (poble del municipi de la Secuita, Tarragonès). Fou municipi fins a la fi del s. XIX. **B/G.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), la Col·lectivitat va encunyar monedes d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-262/4; LC-2504/7).

"Ariege", és a dir, **País de Foix** (probablement a l'actual "Mirepoix", Occitània). Important tresor que contenia peces d'argenteria, algunes amb marca de procedència, i 420 monedes d'or i 1.598 d'argent, de les quals se'n pogueren estudiar 126 d'or i 1.498 d'argent. L'or era gairebé tot francès, amb alguna peça estrangera i cap de catalana, i de l'argent hi havia un 30% de croats (129 peces) i diners (300 peces) catalans, i la resta gairebé tot era moneda reial francesa. El tancament el situaren entre el 1361 i el 1364. Entre les peces de plata, hi havia el llavors exemplar únic i inèdit del gros tornès de Mallorca de Jaume III de Mallorca (1324-1349) (CME-381), que atribuïren erròniament a Jaume II de Mallorca (1276-1311): SAVES, G./VILLARONGA, L., "Les monnaies de la Peninsule Ibérique trouvées en France dans la région Midi Pyrénées. II", AN 4, 1974, p. 235-263.

As ibèric d'aram d'Arketurki.

Arketurki. Taller monetari ibèric de localització incerta. S'havia plantejat inicialment la possibilitat de la Seu d'Urgell, però ara s'assenyala més aviat la zona del baix Ebre. Va emetre monedes de bronze en asos i divisors al segle II a. de C. (VB-1283/9; CCG-809/15).

Òbol de billó anònim dels bisbes d'Arle (x2).

Arle, bisbat d' (Provença Marítima, Occitània). Important ciutat de la Provença Marítima, situada a la seva banda oest. Fou una de les bases del domini català des que Ramon Berenguer III (1096-1131) obtingué el territori provençal pel seu matrimoni amb Dolça l'any 1112 i durant el temps en què calgué lluitar contra les revoltes senyorials. **M.** Els seus bisbes sembla que havien tingut drets monetaris des dels temps tardo-carolingis però, després d'unes primeres emissions del bisbe Itier (965-978), cessaren fins que ens reapareixen vers el 1186, ja en ple domini català, i es bateren a Marsella dins aquesta sobirania segurament fins a la mort de Ramon Berenguer V de Provença (1209-1245). Es tracta dels diners i òbols de billó (COC-106/10, CME-96/100). No és pas segur que també hi batés Alfons I (1162-1196), però sí que potser n'hi va batre Ramon Berenguer V durant la revolta de Marsella. Vegeu *Provença Marítima*.

Arles (Vallespir). S'originà al redós del monestir benedictí de Santa Maria. És cap de cantó. **M.** Durant la Primera Guerra Mundial (1914/8) i encara un temps més, hi varen circular peces, segurament de cartró, de 10 i 5 cèntims del franc francès, de color rosat, de la Societat

Medalla de S. Abdó i S. Senén d'Arles (x1,5).

Cooperativa de Consum (SYL, p. 42). MS. Església de Sta. Maria, s. XIX i XX (23) i S. Abdó i S. Senén, s. XX (1).

Alfred Armand.

Armand, Alfred (París, 1805-1888). Arquitecte i numismàtic. Va deixar una obra important com a arquitecte i, especialment als seus darrers anys, es va poder dedicar a la medallística. Va escriure el copiosíssim *Les médailleurs italiens des quinzieme et seizieme siècles* (París, 1883) en tres volums, que ha estat la base per a tots els treballs posteriors, encara que malauradament no inclou il·lustracions. Hi ha una reedició moderna.

Armengol i Abril, Emili (Barcelona, 1943). Escultor i medallista, va obrar la medalla CM-1967 dedicada al 75è aniversari del Club Natació Barcelona, entre d'altres.

armellino. Vegeu *ermini*.

Armentera (Alt Empordà). Amb antecedents prehistòrics i romans, és esmentada el 1017 i pertanyia al comtat d'Empúries. Al s. XVII, passà als Cardona. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9) i segons Turró, en suplència de l'ajuntament, el Sindicat Agrícola va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-265/6). G. Gremi de cafès i bars, bitllets de 30 cèntims.

Bitllet d'1 peceta del Sindicat d'Armentera (90x63 mm).

Plaqueta d'argent dedicada al Dr. Robert, obra d'Arnau (38x53 mm).

Arnau i Mascort, Eusebi (Barcelona, 1863-1933) M. Escultor i medallista. Tingué una infància difícil, durant la qual passà uns anys asilat a la Casa de Caritat. Assolí de poder fer estudis a l'Escola de Belles Arts de Llotja, que pogué ampliar després a Florència, Roma, Brussel·les i París. Entrà en el taller d'escultura dels arquitectes Domènech i Montaner i Antoni Maria Gallissà i dedicà bona part de la seva actuació a l'escultura adaptada als edificis. Més endavant, establí el seu propi taller i fou un dels escultors més rellevants del Modernisme; la seva obra més popular és l'hemicicle del Palau de la Música. També féu la part escultòrica de la Casa Ametller, de la Casa de Lactància i de l'Hospital de S. Pau. Obrà les escultures de Rius i Taulet de Barcelona i del Pare Claret de Sallent, entre moltes altres. De caràcter modest i retret, no arribà a tenir la rellevància que mereixia per la importància i la vàlua de la seva obra. Fou un destacat medallista, el més copiós dels catalans del seu temps i, amb trenta-cinc medalles, només comparable a Parera, que en té trenta-tres. Fou l'introductor del modernisme a la medalla, que ja es prefigura en les seves peces des de l'Exposició Universal del 1888. Se l'ha relacionat amb l'italià Giacomo Arezzo i el francès Dalou. En la seva etapa modernista, mostra una

obra amb una certa contenció, però arriba sovint a resultats òptims. A partir del 1910, es passa al corrent noucentista, però minva la producció medallística. De cara a l'estranger, se li coneix la sèrie que li encarregà l'Asociación Rural del Uruguay (1915) per a l'exposició ramadera i que encunyà al taller Tammaro de Montevideo. Els seus excel·lents i ennoblidors retrats del Dr. Robert (núm. 951) o de Carles III (núm. 1129) desmenteixen l'injust comentari de Vives que era un retratista "de factura pobra" (p. 506), afirmació que, malauradament, altres han anat repetint com a lloros (Peñalba-Álvarez, p. 239). L'obra medallística d'Arnau no té, potser, la marcada personalitat de Llimona o la força de Gargallo, però dins el seu toc, potser més amable, ens ha deixat el millor i més ampli contingent de medalles catalanes del Modernisme. Avui disposem d'un estudi monogràfic sobre la seva obra medallística: MARIN, Isabel, *L'obra medallística de l'escultor Eusebi Arnau* (Barcelona, 2005). Signa: ARNAU; E.Arnau; E.ARNAU; E.ARNAU M.; EA a voltes nexades o superposades i a voltes en lletra gòtica. Medalles: MC-735 (1886), 745, 759, 760 i 761 (1888), 859 (1892), 873 (1895), 897 (1898), 915 i 916 (1899), 931 (1900), 951, 952 i 953 (1901), 958 i 961 (1902), 987 (1904), 1011 i 1013 (1906), 1017 (1907), 1068 i 1073 (1909), 1093 i 1094 (1911), 1105 i 1112 (1912),1116 (1913), 1129 (1914), 1170 (1921), 1197b (1923), 1225 (1925/1926), 1262 i 1269 (1929), 1398, 1399 i 1400 (1916), 1781 (1896), 1784 (1904), 1798 (1911).

Diner d'argent del bisbe de Vic Arnau de Malla (x2).

Arnau de Malla (1102-1109). Bisbe de Vic. Abans havia estat abat d'Amer (1051-1102). **M.** En el seu breu episcopat, consta que l'any 1104 cedí als Montcada, senyors de la ciutat, una part del benefici de la moneda i, el mateix any, autoritzà a Guillem de Lluçà que fes emetre vint sous d'argent. Tot això demostra que es batia llavors moneda i que era d'argent. Se li ha atribuït el diner CCG-1857, de moment exemplar únic.

Arnes (Terra Alta). Pertanyia a la comanda dels templers d'Horta, que al s. XIV passà als hospitalers. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-267/71; TCO-207/11).

Bitllet uniface d'1 peceta d'Arnes (93x53mm).

Arroyo Ilera, Rafael.

Arroyo Ilera, Rafael (Albocàsser, 1940). Numismàtic i doctor en història (U. de V.). Fou catedràtic d'institut de la branca d'història i és membre de la SCEN. Ha publicat diferents treballs sobre les monedes de l'edat antiga i la circulació monetària, entre altres temes, alguns a *Acta Numismàtica* i els llibres *Les monedes valencianes* (València, 1984), que inclou les monedes de totes les èpoques, molt ben documentat i acompanyat d'un glossari, i *Numario de la Universidad de Valencia. Catálogo, estudio e interpretación de las monedas de la Edad Antigua* (València, 1984).

As ibero-roma d'aram d'Arse-Sagunt.

Arse. Taller monetari ibèric, amb probables arrels gregues, situat a l'actual Sagunt, a l'Edetània. Inicià emissions al s. III a. de C. (tot i que Ripollès pensa que ja en feren al s. IV), batent dracmes d'argent i els seus divisors amb la llegenda ARSE, sovint amb diferents desinències afegides i alguns divisors de bronze. Des

del s. II a. de C., seguí emetent dracmes, sense divisors, i una àmplia gamma de bronzes amb asos i divisors; a la segona meitat d'aquest mateix segle, asos i divisors de bronze exclusivament amb la llegenda ARSE, sovint associada amb la de SAGVNT en diferents formes. Més tard, emeté la sèrie pròpiament romana amb llegendes SAG i els bustos dels emperadors. Vegeu *Sagunt*. VB-1930/2027; CCG-621/38 i 816/33.

Bitllet manual d'1 peceta d'Arseguel (76x54mm).

Arsèguel (Alt Urgell). S'esmenta ja el 839 i fou vila murada. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre uns bitllets manuals d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-272/4; TCO-212/4)

Ermanno A. Arslan.

Arslan, Ermanno A. (Verona, 1940). Doctor en història i numismàtic. Féu els estudis a Milà, on es doctorà el 1963. Fou conservador al Museu de Brescia, i conservador i després director de la Civiche Raccolte de Milà. Exercí de professor a Pavia i a Milà. Rebé diferents guardons i és soci d'honor de la Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (IEC) des del 1990, per a la qual ha aportat col·laboracions a *Acta Numismàtica* i impartí un curs. Té una extensa bibliografia, especialment sobre la moneda de les invasions bàrbares, tema del qual és un gran especialista. Entre els seus llibres, destacarem *Le monete di Ostrogoti, Longobardi e Vandali* (Milà, 1978).

Plom eclesiàstic d'Artà (x2).

Artà (Mallorca Oriental). Fou cap de districte musulmà i, a l'etapa cristiana, un nucli fortificat. P. L'església és dedicada a l'Assumpta i la vila té un important castell. El plom que se li atribueix porta aquests dos elements i la data, 1601 o 1681 (CL-2394). El motlle del plom conegut es conserva al museu parroquial. MS. N^S^ de Sant Salvador, s. XX (4), una d'elles dedicada per la Companyia de Ferrocarrils de Mallorca, de la qual era patrona.

Anvers del bitllet de 10 cèntims d'Artés (87x52mm).

Artés (Bages). Amb antecedents ibèrics, tota la seva vall fou donada al bisbe de Vic l'any 889 pel rei franc Odó. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament féu diferents emissions de bitllets d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims (TC-275/83; TCO-217/24).

Anvers del bitllet de 50 cèntims d'Artesa de Lleida (92x51 mm).

Artesa de Lleida (Segrià). Va pertànyer a l'orde de Sant Joan. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer dues emissions de bitllets

d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-264/9; TCO-226/31). G. Fàbrica de J. Aguila, peces amb "trama" i "urdimbre" (LC-3125/6). El "Centre d'Esquerra", d'Esquerra Republicana, va emetre uns bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9) (LC-3422; TE).

Medalla d'Artesa de Segre de N^S^ de Refet.

Artesa de Segre (Noguera). Fou conquerida per Ramon Berenguer I, qui la cedí al comte Ermengol II d'Urgell. Tingué castell i va pertànyer després a Arnau Mir de Tost. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament féu tres emissions de bitllets d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims (TC-290/300; TCO-232/9). Alguns porten al revers, per error, "Torres de Segre". MC. L'any 1939 va editar una medalla de la N^S^ de Refet. MS. N^S^ de Refet, s. XX (1).

Artística Medallística, La. M. Fabricant de medalles de Barcelona que trobem actuant a l'inici del s. XX. Signa: La Artística Medallística, La Artca Medallística. Medalles: C-951/2 (any 1901).

Arxiu "de la Corona d'Aragó". Nom incorrecte iniciat des del s. XIX i emprat per a designar l'antic *Arxiu Reial de Barcelona*, creat pel rei Alfons I (1162-1196).

Arxiu Reial de Barcelona. Arxiu creat pel rei Alfons I (1162-1196) per la custòdia de la documentació del rei, de la cancelleria reial i dels textos importants del país. El fet de donar-li, des del s. XIX, el nom erroni d' *"Arxiu de la Corona d'Aragó"* és el que ha facilitat que actualment es mantingui la seva titulació estatal espanyola, amb l'argument que "pertany a diferents territoris de l'estat actual", cosa que no és certa. Per tant, cal retornar a l'arxiu el seu veritable nom i cedir-ne l'administració a Catalunya, l'únic territori que té legitimitat històrica per a gestionar-ne els fons.

as. Unitat base de coure o de bronze de la moneda romana. Inicialment, era un llengot denominat aes rude i el seu pes s'anà reduint i passant a formes més monetàries amb l'as uncial, de 27,2 g, a l'inici del s. II a. de C., patró d'algunes de les primeres emissions ibèriques catalanes. A principi del segle I a. de C. es passà a l'as semiuncial de 13,6 g, que fou l'emprat

As uncial ibèric d'aram d'Iltirta (Lleida).

en la major part de les emissions ibèriques. L'as perdurà fins a la reforma de Dioclecià. Deu asos equivalien a un denari d'argent.

AS. Butlletí de l'Associació Numismàtica Sabadell editat per iniciativa del llavors president Ramon Colomina i que fou publicat des del 1990 fins al 2010. Fou creat amb la intenció de millorar el contingut del seu antecessor, *Sabadell Numismático* (1972-1990), que era merament divulgatiu i d'informació social. En fou responsable Anna M. Balaguer i, a més d'interessants treballs de divulgació de nivell, també en publicà d'altres que eren plenament d'estudi

Bitllet uniface de 50 cèntims d'Ascó (88x55 mm).

Ascó (Ribera d'Ebre). Conquerida el 1151, s'hi mantingué la població morisca, fou cap d'una comanda templera i manté les restes d'un notable castell. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-301/3; TCO-240/3). G. Durant la mateixa contesa, el "Sindicato Único de Oficios Varios" de la CNT va emetre bitllets de 5 cèntims (TS).

Asociación Numismática Española. Entitat creada a Barcelona l'any 1955 per iniciativa d'un grup de socis del Cercle Filatèlic i Numismàtic encapçalat per *Xavier Calicó*, amb l'objectiu de poder actuar sense tuteles dels filatèlics (llavors molt potents al Cercle) en la seva activitat numismàtica. Com el seu nom indica, pretenia ésser l'entitat de referència en l'àmbit espanyol i fins i tot hispanoamericà, i feia totes les seves activitats

en castellà, així com la seva publicació trimestral, *Gaceta Numismática*, iniciada el 1966. Dirigida de fet per Calicó, arribà a tenir una gran força (fins a 5.000 socis) i, a més de la revista, edità diferents llibres d'estudi, assajant de conciliar els camps col·leccionista i estudiós. Des de l'any 1979, va organitzar l'anomenada Setmana Numismàtica, combinant l'activitat estudiosa, el lliurament de distincions i la convenció comercial. En les primeres setmanes finançà els dos primers Simposis Numismàtics de Barcelona, que foren dirigits per la Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (IEC). Després de la mort de Calicó, l'entitat, dirigida per Martí Cot, mantingué la seva inèrcia un temps i assajà de redreçar-se reprenent l'edició de llibres i altres iniciatives, però la mala gestió del seu darrer i etern president, l'ha situat finalment, amb manca d'iniciatives i el local venut, a les vies de l'extinció.

Bitllet d'una peceta d'Asp (101x61 mm).

Asp (el Vinalopó mitjà). Després de la reconquesta, tingué un doble emplaçament i fou poblat de moriscs fins al 1609. El 1611, fou repoblada de cristians. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-220/2). Es coneixen també unes xapetes de llauna amb o sense el nom del poble i valors entre el 50 i els 5 cèntims, de caràcter incert (TVA).

Bitllet uniface d'1 peceta d'Aspa (108x62 mm).

Aspa (Segrià). Era de la jurisdicció del bisbe de Lleida, que hi edificà un palau gòtic. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta (TC-304; TCO-244).

Aspre d'argent del Gran Mestre de Rodes, el català Pere Ramon Sacosta (1461-1467).

aspre. *m.* Moneda bizantina d'argent encunyada als segles XIII-XIV. També n'emeteren els Hospitalers a Rodes.

assaig. En l'àmbit de la moneda, prova que es feia de la *llei* o contingut de metall preciós dels discs o cospells que s'havien d'*amonedar*. El feia l'*assajador* en presència del *mestre de la seca* i dels *guardes*.

assajador. Un dels oficials bàsics de la *seca*. La seva comesa era fer els *assaigs*, és a dir, la verificació del contingut de metall preciós que havien de tenir les monedes. Trobem les formes assaiador a l'època medieval i ensaijador a l'edat moderna: "*... deu haver assaiador qui faça los assays...*" (CME, doc. 142, 1285).

assegurar. Era una de les limitacions habituals en les concessions de moneda municipal; la ciutat havia de fer un dipòsit pel valor de l'emissió i havia de reemborsar als passavolants que, per exemple, acudien a una fira. Per als propis ciutadans, es solia fixar una xifra a partir de la qual hom tenia dret al reemborsament en moneda de curs general: "*abans que dits menuts... se prenguen, asegurar los dits diner menuts...*" (CME, doc. 1073, 1514, llicència a Puigcerdà).

assenyalar. *Marcar* o *contramarcar* una moneda ja encunyada, a voltes per a canviar-ne el valor i, el més habitual, per a certificar-ne l'autenticitat si s'havia escampat moneda falsa: "*... per haver assenyalats o marcats los menuts ques trobaren bons*" (RB, 76, 1509).

Pretès assignat de Barcelona, falsificació feta vers el 1950 (120x100 mm).

assignat. L'any 1768, Caterina de Rússia va crear un bitllet amb aquest nom i, poc després, s'aplicà als que va

emetre l'Assemblea Nacional Francesa (1789-1797) com a moneda provisional garantida pels beneficis de la reconversió del patrimoni eclesiàstic. L'any 1790, se'ls donà curs forçós. Posteriorment, es feren altres emissions de paper moneda, generalment de tipus transitori. Cal aclarir que uns pretesos assignats barcelonins de la Guerra del Francès (1808-1814) són, en realitat, falsificacions fetes vers l'any 1950 amb paper antic a fi d'enganyar els col·leccionistes. La numeració manual amb tinta d'aquell temps permeté els estudiosos francesos de certificar-ne la falsedat. Els assignats són el precedent del paper-moneda al món occidental.

Asso y del Río, Ignasi d' (Saragossa, 1742-1814). Historiador i jurista aragonès. La seva obra *Historia de la Economía Política de Aragón* (Saragossa, 1798), tot i que conté alguns errors, aporta dades interessants sobre la moneda aragonesa, especialment a les pàgines 263-290, on hi ha el capítol cinquè titulat "De la Moneda".

Associació Numismàtica Sabadell. Societat numismàtica creada a Sabadell vers l'any 1970. Inicialment publicà un butlletí social purament divulgatiu i, amb la presidència de Ramon Colomina, s'inicià la revista *AS* amb el doble vessant social i d'estudi, del qual se'n publicaren un centenar amb la direcció d'Anna M. Balaguer, que anys després, en fou un temps presidenta.

Associació Numismàtica Xúquer. Societat numismàtica creada a Sueca l'any 1996, molt activa, amb conferències, exposicions i viatges per a conèixer fons numismàtics. L'any 2008, va llançar la revista *El Quinzet*, dirigida per Joan Antoni Sendra i amb un segon número molt ampliat (160 pàgines en lloc de les 76 del primer) l'any 2009.

Astruc, Samuel. Gravador jueu, obridor d'encunys per a Jaume III de Mallorca a Perpinyà entre el 1340 i el 1345 (CME, doc. 517).

Medalla d'un Festival Empordanes a "Assumpció".

"Assumpció", Asunción (Paraguay). M. L'any 1916, el Centre Català edità una medalla presidida per les armes catalanes per commemorar un Festival Empordanès. El nom de la ciutat està escrit "Assumpció" (CM-908).

Medalla solidària de Catalunya per l'incendi d'Ataquines.

Ataquines (Valladolid). **MC.** L'any 1900, el Foment del Treball va recaptar ajudes solidàries per l'incendi que va destruir bona part d'aquesta població. L'ajut català fou prou important com per a reconstruir tot un barri al qual se li donà el nom de Catalunya. Per commemorar-ho, s'editià una medalla (CM-934). L'any 2000 hi fou convidat el president Pujol per a la celebració del centenari.

Diner de baixa llei de la Gran Companyia Catalana fet a Atenes o a Tebes (x2).

Atenes i Neopàtria. (Grècia). Ducats de Grècia, foren conquerits pels almogàvers l'any 1311 i després passaren a domini dels reis de Sicília i, amb Pere III, a la Corona Catalano-Aragonesa (1336-1387). M. Durant aquest temps de domini català, s'hi bateren diferents imitacions dels diners tornesos propis de les senyories franques de la zona, que han estat identificats per l'estudi de les troballes i que probablement foren emesos a Tebes (CME-523/6). D'altra banda, les referències a ducs d'Atenes i Neopàtria apareixen com a titulacions menors als pirrals i mitjos pirrals d'argent de Frederic IV de Sicília (1355-1377) (CME-429/88), en els mitjos pirrals de Maria de Sicília (1377-1392) (CME-497/8) i en els regnats següents fins a Joan II (1458-1479) (CME-735/46), malgrat que els ducats ja s'havien perdut en temps de Joan I (1387-1396). No tenim constància, però, que els sobirans que tingueren el domini efectiu d'aquests territoris, de Frederic III de Sicília (1296-1337) a Joan I, hi fessin moneda específica a nom seu. Les imitacions mencionades abans semblen, més aviat, iniciatives d'emergència preses pels governadors dels ducats.

Atri (Nàpols). Situada vora el mar i a la part nord dels Abruzzo, formà part del ducat de Spoleto. Ferran I el cedí com a ducat a Mateu de Càpua. **M.** Possible taller monetari amb autorització reial actiu en temps de Ferran I de Nàpols (1458-1494), les notícies sobre el qual, però, no són prou determinants. Vegeu CME, p. 293; GT, p. 351/2.

Bitllet uniface de 50 cèntims d'Atzeneta d'Albaida (75x54 mm).

Atzeneta d'Albaida (la Vall d'Albaida). Fou lloc de moriscs fins a l'expulsió del 1609. Fou repoblada de cristians. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Adzaneta de Albaida" (TV-10/4). **MS.** MD dels Desemparats, s. XX (1).

Bitllet uniface d'Atzeneta del Maestrat (56x41 mm).

Atzeneta del Maestrat (l'Alcalatén) Població d'origen musulmà, en conquerir-la Jaume I la cedí a Blasc d'Alagó. Conserva fortificacions. O'Donnell hi derrotà Cabrera en les guerres carlines. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre paper moneda dels valors d'1 peceta i 50 i 25 cèntims amb "Adzaneta" (TV-6/8).

Atzúvia (Marina Alta). **M.** Vegeu Ombria.

Auguet i Duran, Lluís (Esparraguera, 1902-Madrid, 1977). Enginyer industrial, fou director de la Fàbrica de la Moneda de Madrid durant trenta anys, en què assolí una important modernització, la construcció d'una nova seu i la creació del seu museu. Impulsà la creació de la Sociedad Ibero-Americana de Estudios Numismáticos de Madrid i la I Exposició Ibero-Americana de Numismàtica i Medallística de Barcelona, en la qual una de les antigues premses Thonelier de la seca de Barcelona va encunyar monedes amb a marca BA, per Barcelona. Perfil: F. X. Calicó, *GN* 44, 1977, p. 151-152.

Lluís Auguet i Duran.

Semis romà d'Ilerda a nom d'August (x1,5).

August (27 a. de C.-14 d. de C.). Primer emperador romà. Nebot de Cèsar, desplaçà totes les figures que li feien ombra i reduí a res l'anterior poder republicà i el Senat. Convertí Tarragona en la capital peninsular durant les seves cruentes campanyes guerreres. **M.** En el nostre àmbit, s'emeteren monedes a nom seu a Ilerda, semis (CCG-1115/6); Ilici, semis (CCG-1119/22), Saguntum, asos (CCG-1131); i Tàrraco, asos, semis i quadrants (CCG-1136/9).

August, Agustí d'. Obridor d'encunys de la seca de Nàpols entre el 1505 i el 1528 (SAI, p. 80).

Medalla de la batalla d'Augusta.

Augusta (Sicília). MC. L'any 1676, l'armada francesa va derrotar l'espanyola prop d'aquesta ciutat i ho va commemorar amb una medalla presidida per Lluís XIV (CM-121).

aur. *m.* Or, en català arcaic (CM, doc. 324, 1365); "... *mes marchs d'aur...*" (CME, doc. 452, 1405), però en el mateix document, per exemple, ja apareix en la forma "or".

Òbol de billó d'Urgell d'Aurembiaix (x2).

Aurembiaix (1228-1231). Comtessa d'Urgell. Filla i hereva del comte Ermengol VII, durant la seva joventut el comtat li fou usurpat pels Cabrera. Jaume I la reposà en la seva dignitat. M. Fins fa pocs anys, només es coneixia un òbol atribuïble a la comtessa. Darrerament, han aparegut diners i altres òbols de billó (CCG-1941/2). Excepcionalment, aquestes monedes porten les llegendes en català i no en llatí. Entre la mort del seu pare el 1208 i el seu regiment el 1228, bateren moneda de diners de billó en el comtat, el rei Pere I, al qual la mare Elvira havia cedit el drets (CCG-1937), i Guillem de Cervera, que s'havia casat amb la mare vídua i, durant un temps, degué actuar com a tutor (CCG-1938). També n'hi baté Grau de Cabrera.

Situació d'Aurenja en l'espai catalano-occità.

Aurenja, principat d' (Occitània). Petit territori situat dins la Provença Rodaniana, al seu sector central. Si bé és cert que foren els emperadors alemanys els que donaren al senyor d'Aurenja el títol de príncep i que els seus noms apareixen a les seves monedes, no sembla pas que hi tinguessin cap sobirania real, mentre que

Diner d'Aurenja de Bertran I (x2).

consta positivament la seva col·laboració amb els catalans. El nom d'Aurenja, occità i d'origen romà, l'estraferen els francesos en "Orange", i així consta el nom de la ciutat i una llarga dinastia nobiliària que dominà diferents països europeus. És probablement per això que els numismàtics francesos no varen imaginar que la A doblada que apareix al camp vulgui significar Aurenja i n'havien fet una W, cosa que feia impossible l'ordenació i atribució raonada de les seves monedes de diners i òbols de billó (COC-111/4, CME-101/4).

Auri de l'emperador Trajà (x2).

auri. *m.* 1. A l'època romana, moneda d'or ("*aureus*") inicialment de pes 7,2 g i equivalent a 25 denaris d'argent, emesa en abundància durant l'Imperi. El seu pes declinà gradualment i fou vigent fins a la reforma de Constantí, qui el substituí pel *sòlid*. 2. A l'alta edat mitjana, el terme designa la peça d'or en circulació, almenys a Catalunya i a Navarra; *mancusos*, *morabatins*, etc.

Auriòu (els francesos solen designar-la com Auriol), prop de Marsella. L'any 1887, hi fou trobat un tresor de 2.130 petites monedes d'argent de revers incús amb els mateixos models, pes i tècnica de fabricació que els emprats en algunes ciutats de l'Àsia Menor, com ara Focea. De tota manera, no es corresponien amb cap dels tipus emprats en altres ciutats, de manera que calia convenir que en sa totalitat o gairebé totes havien d'ésser de la propera colònia grega d'origen foceu establerta a Massàlia. A Catalunya, s'hi han trobat peces semblants, però són derivacions dels tipus d'Auriou que no apareixen mai a la zona marsellesa, de manera que han pogut ésser atribuïdes a Empúries, colònia fundada justament pels foceus

de Massàlia. Algunes, però, també podrien ésser de Roses, ara que sabem positivament que aquesta colònia ròdia també va batre divisors (NAPI, p. 93/5).

Aurora de Lluçanés. Vegeu *Sant Boi de Lluçanés*.

Denari d'argent ibèric d'Ause (x2).

Ause. Taller monetari ibèric de la tribu dels ausetans que es pot assimilar al Vic actual. Al s. II a. de C., va batre denaris d'argent i peces d'aram en asos i divisors amb la llegenda AUSE seguida de la desinència SKEN, de significació no aclarida. Fins ara s'havia designat la seca com a Ausesken, pensem que de manera impròpia (VB-1294/306; CCG-834/45).

Ausesken. Vegeu *Ause*.

Ausió, o bé Ausió y Pérez. M. Fabricant de medalles de Barcelona que tenia el seu taller al carrer València, 340. Inicialment apareix com a Ausió y Pérez (1907, 1909) i, després, com a Ausió tot sol (1929, 1936). Creada la firma per Eduard Ausió i Miquel, sabem que, a principis del segle XX, s'havia equipat amb una premsa Ledroux feta a París i que, als anys trenta, millorà el seu equipament amb una màquina Mulchesnaus de Pforzeim. Signa: AP; AyP; E. AUSIÓ; AUSIÓ-BARCELONA. Medalles: MC-1027 (any 1907), 1068 (any 1909), 1260 (any 1929), 1767 (any 1936). ESTRADA, A., "Casa Ausió: un taller de medallas en la Barcelona Industrial", *XIV Congreso Nacional de Numismática*, Nules, 2010.

Diner d'argent del comtat d'Ausona (x2).

Ausona, comtat d'. Demarcació territorial creada en els temps carolingis durant els quals, però, no s'hi va batre moneda. L'inici de les emissions sembla derivar de la concessió que féu l'any 912 el comte de Barcelona Guifred Borrell (que també n'era d'Ausona, Girona i Urgell) al bisbe de Vic en autoritzar-lo a batre la moneda del comtat, amb l'advertiment que hauria d'obtenir una confirmació del sobirà carolingi. Tot i que aquesta concessió del rei franc no sembla que s'hagués arribat a obtenir, comença llavors una sèrie de monedes de caràcter episcopal d'un art romànic excel·lent que es troba entre les millors del seu temps. La seva circulació ja es detecta a mitjan segle X i s'anaren batent diners d'argent i després de billó fins als temps del bisbe Ramon d'Anglesola (1264-1298), quan Jaume I (1213-1276) va prohibir taxativament, l'any 1273, que els bisbes fessin noves emissions (BA-40/7, 49/50 i 52/4, CCG-1850/62). Sembla que, amb anterioritat, els sobirans catalans ja havien assajat d'aturar aquestes emissions, però els bisbes se'n sortien demanant confirmacions al papa. També hi feren emissions paral·leles el comte Ramon Berenguer III (1096-1131) i el rei Pere I (1196-1213) (BA-48 i 51; CCG-1841 i 2111). En temps de Jaume II (1291-1327), el rei i el bisbe formalitzaren, l'any 1315, la renúncia a fer moneda episcopal amb unes petites compensacions.

AV. Del llatí *aurum*, or, i símbol numismàtic d'aquest metall.

Averna, Marià. Mestre de la seca siciliana de Messina que actuà, segons Scacci, entre el 1546 i el 1554. De tota manera, hi ha també monedes datades i amb la seva marca M-A entre el 1542 i el 1545 (SCA, p. 7; SP, p. 125).

AVG o bé AVGVS. Abreviatura del nom d'August (27 a. de C.-14 d. de C.), emperador romà. As de Tarragona (CCG-1136/7) i semis de Lleida (CCG-1116).

Bitllet uniface d'1 peceta d'Avià (94x50 mm).

Avià (Berguedà). Fou repoblat per Guifré el Pilós vers el 878. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-307/8; TCO-247/8). G. Empresa Sanglas col·lectivitzada, bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (LC-3096/7).

Avinyó (Bages). Va pertànyer al monestir de S. Pere de la Portella des del 1219 i després fou vila reial. B. Durant

Anvers del bitllet d'1 peceta d'Avinyó (43x52 mm).

la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament féu diferents emissions de bitllets de 2 i 1 peceta i de 50, 25 i 10 cèntims (TC-309/14; TCO-249/54).

Situació d'Avinyó en l'espai catalano-occità.

Diner de billó d'Avinyó, possiblement del temps d'Alfons I (x2).

Avinyó, comtat d' (Occitània). Important ciutat i comtat que comprenia un petit territori situat en el límit est, entre les terres provençals marítima i rodaniana. No sabem exactament qui dominava als primers temps el comtat d'Avinyó. El fet és que no consta inicialment que fos ni del comte d'Urgell, que havia adquirit el comtat de Forcalquer per matrimoni amb Adelaida el 1080, ni del de Barcelona, Ramon Berenguer III (1096-1131), que havia obtingut la Provença Marítima pel seu enllaç amb Dolça el 1112, de manera que potser era controlat pels de Tolosa. Després d'una lluita per les terres provençals, s'arribà a un acord tripartit el 1125, pel qual, segons sembla, Avinyó quedava en proindivís entre Tolosa i Barcelona, però en canvi, ja el 1129, Adelaida es titulava comtessa d'Avinyó i Forcalquer. És possible que el barceloní li hagués cedit la seva part, però ignorem com obtingué la de Tolosa. El fet és que, des d'aquell moment, Avinyó formà part de l'àmbit català i, així, el rei Alfons I (1162-1196) hi estenia documents el 1185 i residia en el seu castell el 1194. M. Cal considerar les peces emeses en la primera etapa i també les dels darrers temps dels comtes tolosans, ja en l'òrbita dels nostres reis i anteriors a la llarga sèrie papal que s'hi va fer més endavant. Vegeu els doblers i diners de billó COC-119/21, CME-109/11.

Anvers d'una medalla claveriana d'Avinyonet del Penedès.

Avinyonet del Penedès (Alt Penedès). Format de diferents nuclis, el de les Gunyoles és esmentat el 971. La capital actual és a Avinyó Nou. MC. Vers el 1870, l'ajuntament féu encunyar uns distintius de regidor d'argent (CMA-6) i l'any 1932 s'editá una medalla commemorant les noces d'or del cor claverià La Roca (CM-1499b).

àvol. *m.* Espuri, fals. *"Nengú no rebuig morabatí o masmudina .. sinó seran... d'avol aur"* (CME doc. 49, s. XIII).

Isidre Aymerich i Bernal.

Aymerich i Bernal, Isidre (el Vendrell, 1927). Numismàtic i publicista, es dedicà àmpliament a la promoció cultural i esportiva. Membre de la SCEN i membre fundador de l'Institut d'Estudis Penedesencs, ha publicat els llibres *El paper moneda, els bons i els vals a la Segarra durant la Guerra Civil (1936/9)* (Cervera, 2008) i *El paper moneda a l'Alt Penedès durant la Guerra Civil (1936/9)* (Vilafranca del Penedès, 2013), resultat d'un acurat i tenaç treball de camp. Te dues monografies més en curs d'elaboració.

Azaila (Terol). En el lloc de Cabezo de Alcalà, s'hi descobriren dos tresors de monedes ibèriques de bronze, amb una important presència de peces de Lleida i Tarragona, però té un especial interès l'estudi que en féu J. Romagosa, argumentant la diferent significació dels dos fons, un d'ells la probable bossa d'un soldat itinerant i l'altra un tresor amagat intencionadament per una persona adinerada del mateix lloc. ROMAGOSA, J., "Azaila: dos tesoros, dos mensajes", *AN* 1, 1971, p. 71-78.

B

B. Camps M/PM. Marca o distintiu de la seca de Barcelona. La trobem, per exemple, dreta o tombada en alguns *florins* i mitjos florins d'or medievals de Martí I (1396-1410) i d'Alfons IV (1416-1458) (CME-323, 554 i 576) i al revers dels quarts de croat de Ferran II (1479-1516) (CME-811 a 813). També com a contramarca en els diners de Ferran II (1479-1516) i Carles I (1516-1558) (CME-717 i CCG-4117b). A l'edat moderna, la trobem també en alguns *trentins*, primer com a contramarca i, des del 1626, ja incorporada a l'encuny i en els *terços de trentí* barcelonins, també d'or. La lletra B dins d'un punxó rodó, després en cairó i finalment quadrat, el trobem com a marca del control de l'afinador de Barcelona sobre els pesals de croat, especialment del s. XV. Com a distintiu de seca, al s. XIX fou substituït per una estrella de vuit puntes. MC. Vegeu Breton si és una peça de la segona meitat del s. XVII o principis del s. XVIII.

BA o bé **B-A.** Marca o distintiu de la seca de Barcelona. Apareix a les siliques i coures de Màxim Tirà (409-422) (CCG-1190/2) en la forma *SMBA*, i en altres monedes més tardanes, com, per exemple, a l'edat moderna, en les peces d'escuts d'or, dits *escuts de la creueta*, i també en els seus múltiples, emesos des de Felip II (1598-1621) fins a Carles II (1665-1700). Apareix també en les peces de 50, 25 i 5 pecetes encunyades a Barcelona l'any 1957, durant la dictadura franquista.

Baboccio de Piperno, Jaume. Per bé que consta com a mestre de la seca de Nàpols entre el 1442 i el 1450, potser només n'era el substitut ja que, entre el 1442 i el 1444, ho era Àngel Morosini i, del 1444 al 1455, Francesc Sunyer (CME, doc. 672). Probablement, marcava les seves produccions amb la lletra B.

Badalona (Barcelonès). Ciutat ibèrica (Baitolo) i després romana (Baetulo), fou municipi amb ciutadania romana i ha deixat testimonis com la Venus de Badalona. Fou destruïda amb les invasions bàrbares i patí amb les urpades piràtiques. **M.** S'atribueixen a Badalona les monedes ibèriques de bronze amb la llegenda Baitolo (vegeu *Baitolo*). No hi ha amonedaments posteriors, medievals o moderns. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), deia Turró al primer llibre (TC) que l'ajuntament va acordar donar curs als bitllets de Barcelona, però en el segon (TCO) va publicar bitllets de l'ajuntament de Badalona d'1 peceta i de 50 cèntims. Segons Turró, també va tenir circulació el papermoneda de la Unió de Cooperadors, que n'emeté de 10 i 1 peceta i de 50, 25 i 10 cèntims (TC-319/22; TCO-255/6). **G.** Coop. "La Bienhechora", peces de 50 cèntims de llautó (LC-750). Coop. "La Económica Obrera", peces d'1 peceta de níquel i de 10 i 5 cèntims de llautó (LC-751/3). Economat del Centre Republicà, peces d'1 peceta de níquel i de 10 cèntims de llautó (LC-754/8). Foment Industrial, peces de 10 cèntims de llautó (LC-759). Coop. "Els Grills", peces en català o en castellà de 5 i 1 peceta de níquel i de 10 i 5 cèntims de llautó (LC-760/7). Soc. Coop. "La Moral", peces de 5 i 1 peceta de níquel i de 10 i 5 cèntims de llautó (LC-768/78). Coop. "La Familiar", peces de 5 pecetes de níquel i d'1 peceta i 10 i 5 cèntims de llautó (LC-779/82). **MC.** L'any 1891, es va emetre una medalla per a un congrés vitivinícola i, el 1892, per a una exposició agrícola (CM-841/54). Entre el 1902 i el 1933, hi ha sis medalles dedicades a diferents cors de Clavé (CM-1476, 1477 a, 1499d, 1510, 1513 i 1526). L'any 1922, s'edità una medalla dedicada al Sometent Armat (CM-1592c). Un altre grup té caràcter esportiu: de regates (863 del 1893), de natació (165 c), de tir (1555a, 1563 i 1575) i, probablement, de futbol (1559). El 1932, una de la Festa Major (CMA-1694c). L'any 1958, dedicà una medalla a l'empresari Francesc Blanch (CM-1889). **MS.** Filles de Maria del col. de S. Josep, s. XIX (12).

Medalla d'un concurs vitivinícola a Badalona.

Anvers de la medalla dedicada a Antoni Badia.

Badia i Torres, Antoni (Barcelona, 1909-1977). Numismàtic, membre de la SCEN. Fou secretari de la Secció Numismàtica del *Cercle Filatèlic i Numismàtic de Barcelona* durant 25 anys i publicà alguns articles sobre moneda catalana. L'any 1969, publicà la seva obra cabdal, *Catàleg dels croats de Barcelona*, on sistematitzà més de 1.200 peces medievals i modernes i aportà algunes novetats de relleu. Posteriorment, publicà diferents articles d'ampliació a *Acta Numismàtica*. L'any 1978 li fou dedicada una medalla commemorativa. Perfil: Romagosa, Joan, "Introducció", AN 5, 1995, p. 9-10.

Billet uniface de 25 cèntims de Baells (55x45 mm).

Baells (Llitera). La població es troba al voltant del castell senyorial que pertanyia al marquès d'Alfarràs. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TF-71/4). Vegeu també *Natjà*.

Bagà (Bergueda). Població del comtat de Cerdanya, documentada des del 838, va prendre importància en convertir-se, vers el 1147, en el cap de la baronia de Pinós. L'any 1578, però, la baronia va anar a parar als Alba, que en descuraren l'administració i provocaren la decadència de la vila. **M.** Es coneixien menuts de Bagà datats el 1591, però darrerament ha aparegut nova documentació que ens mostra que la vila, amb

Senyal incus de llautó de Baga del s. XVI (x2).

l'autorització dels barons, va anar emetent regularment ploms i, després, incuses des del 1479 fins al 1683 (SB). De tot manera, de moment només coneixem el diner del 1591 i un altre tipus anepigràfic (SB, CCG-1642/3). **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims (TC-323/9; TCO-259/63). **P.** Hi ha dos tipus de palloles incuses de Bagà, de les quals hi ha exemplars de llautó i de llauna (CL-1037/40). Botet ens fa saber que, a principis del s. XX, es conservaven els encunys a la parròquia i que tant els seus exemplars com els de Busquets havien estat empremtats amb aquests encunys. L'atribució és, d'altra banda, evident ja que un dels tipus coincideix amb el segell de la batllia (FS-534) i l'altre porta l'explícita llegenda COMUNITAT:DE:BAGA. **MS.** MD del Paller, s. XX (6).

Peça de dos francs de les mines d'Uretx (x1,5).

Bagergue (Naut Aran, Vall d'Aran). Té església romànica, refeta el 1524. **G.** Mines d'Urets, administrada per una companyia francesa, peces de 2 francs, de 50 cèntims i d'un pa, rodona amb vora ondulada, totes de llautó i amb "Uretz" (VA-18/20).

Peça de níquel d'1 franc de la Cooperativa de Bages (x1,5).

Bages (Rosselló). Té l'església romànica de S. Andreu i el castell de Rard. **G.** Durant la Primera Guerra Mundial (1914/8), i encara un temps després, hi varen circular peces de la Cooperativa de Bages amb els valors d'1, 2 i 5 francs i 50 cèntims d'aliatge de níquel, 25 cèntims d'aram i 10 i 5 cèntims de llautó (SYL, p. 40; MBI, p. 103; MGC).

Bages d'en Selves. Vegeu *Sant Mateu de Bages*.

As ibèric d'aram de Baitolo.

Baitolo. Taller monetari ibèric, assimilat a la Badalona actual. Encunyà monedes d'aram en asos i quadrants a finals del segle II i principis del segle I a. de C. (VB-1375/80; CCG-846/51).

Baix Llobregat, tresoret. Petit fons d'uns 15 dirhems de billó de les taifes, 4 de Granada, 2 de Dénia, 2 d'Almeria, 2 d'al-Andalus i 5 probablement de Granada. Més que la circulació a Catalunya d'aquestes peces, cosa que no està pas acreditada, sembla la bossa d'una persona itinerant, cosa que concorda amb la dispersió de les seques presents i la seva llunyania (BAM, p. 102).

Baix Montseny. Vegeu *Sant Celoni*.

Pugesa incusa de llautó de Balaguer d'Arnau de Cervera (x2).

Balaguer (Noguera). Important ciutat musulmana amb una forta suda que la protegia, fou conquerida definitivament el 1106 i, de llavors ençà, esdevingué sovint la residència dels comtes d'Urgell. **M.** La noticia més antiga de monedes no reials emeses a Balaguer és de principis del s. XIV, quan es diu que Arnau de Cervera en batia, lògicament per concessió d'Ermengol X (1267-1314). L'any 1328, el rei Alfons III (1327-1336) i comte d'Urgell concedia a Pere Cornelles llicència per a batre pugeses, com altres ho havien fet abans. En l'intermedi, es degueren emetre les pugeses de Teresa d'Entença, que fou comtessa els anys 1314-1327 (CL, p. 96). Les peces de Teresa d'Entença ja eren conegudes, a excepció d'un tipus que porta només COMS. Les de Cervera i Cornelles han estat descobertes més recentment (CCG-3644/8 i 1947/50). Vers els inicis del s. XV, es degué abandonar l'emissió de les pugeses i es passà als senyals d'aram del valor d'un diner, com unes peces que coneixem amb les armes primeres de Balaguer, que són l'escac sol (CCG-3649). Darrerament, han estat retrobades diferents emissions de ploms i peces de coure amb les armes més modernes de Balaguer (CCG-3650/6), que Sanahuja ha pogut documentar com de finals del s. XV (SBA). Pel que fa a les **monedes reials**, l'any 1462 i en plena Guerra Civil, Joan II (1441-1479) va demanar al mestre de la seca de València que li enviés un equip de moneders i encunys a Balaguer (CME, doc. 773). L'ordre es va complir perquè, el 29 de setembre, el batlle de València presentava els comptes de l'expedició amb persones, eines i encunys, però no s'ha pogut identificar què varen encunyar, segurament peces reials que copiaven les dels tallers reials habituals. Durant la **Guerra dels Segadors**, es bateren peces de cinc sous d'argent el 1641 a nom de Felip III (1621-1665) (CSE, 19) i, tot seguit, de cinc rals i de cinc sous d'argent a nom del Principat de Catalunya (CSE, 20/1), probablement amb l'aquiescència de la ciutat de Barcelona. Efectivament, quan Brezé va prohibir les emissions d'argent locals, els balaguerins varen reclamar a Barcelona i la ciutat els va dir que el virrei tenia poder absolut i que ells no hi podien fer res (CSE, doc. 136). Les emissions degueren cessar i l'evidència actual és summament escassa. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament féu diferents emissions de bitllets d'1 peceta i de 50, 25 i 10 cèntims (TC-339/44, TCO-275/8). **G.** Coop. "La Previsión", peces d'1 peceta de níquel i de 5 cèntims de llautó (LC-3266/7). **MC.** De l'any 1645, hi ha tres medalles franceses de la presa de la ciutat (CM-109/11). Altres medalles dels anys 1900, 1933 i 1939, fan referència al Crist de Balaguer (CM-940, 1421 i 1822), i una del 1970 és dedicada a Gaspar de Portolà (CM-1925). **MS.** Sant Crist, s. XIX (8), s. XX (70); N^S^ del Miracle, s. XIX (2), s. XX (2).

Balaguer, Anna M. (Manresa, 1950). Doctora en història i sòcia fundadora de la SCEN, de la qual fou secretaria. També estigué en el consell de redacció d'*Acta Numismàtica*. L'any 1976, publicà la seva tesi de llicenciatura, *Las emisiones transicionales árabe-musulmanas de Hispania* (ANE, Barcelona), i, el 1999, la seva tesi doctoral *Història de la moneda dels comtats catalans* (SCEN, Barcelona), premi Bofarull de l'IEC. També és obra de referència el seu *Del mancús a la dobla, or i paries d'Hispània* (SCEN, Barcelona, 1993). Ha publicat nombrosos treballs fonamentals sobre numismàtica castellana, especialment del s. XV, i fou l'autora dels

Anna M. Balaguer.

sectors castellà i portuguès del *The Iberian Peninsula* (vol. 6 de la sèrie "Medieval European Coinage"), que publicà amb M. Crusafont i P. Grierson (Cambridge, 2013). Ha fet un notable treball a la secció "Troballes Monetàries" d'*Acta Numismàtica*. L'Asociación Numismática Española li atorgà el Premi Conde Garriga, i la Societat Belga de Numismàtica el "*Prix quinquenal*".

Balaguer i Cirera, Víctor (Barcelona 1824-Madrid-1901). Famós polític, historiador i literat, creador a Vilanova i la Geltrú de la Biblioteca-Museu Balaguer. MC. Li foren dedicades diferents medalles, l'any 1863 en editar la seva *Història de Catalunya*, el 1870 per la seva tasca com a diputat i el 1884 en crear la institució vilanovina, CM-601, 625 i 715.

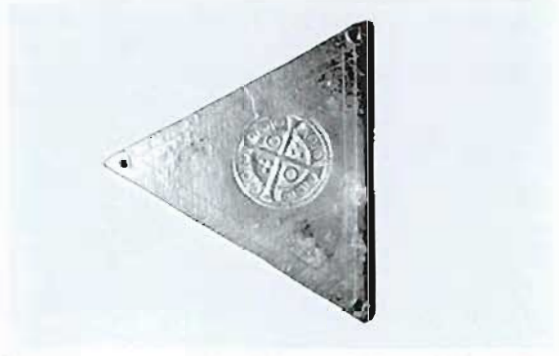

Plat de balança medieval amb l'estampa del croat de Barcelona.

balança. *f.* En l'àmbit de la moneda, instrument per a verificar pesos de metall o de les monedes, o per a *trabucar* les monedes ja fabricades. En el primer cas, es comprovava el pes o bé si es complia un determinat pes i, en el segon cas, si la moneda pesava més que el valor de tolerància fixat per un *pesal* i, per tant, si trabucava o tombava el platet cap a la seva banda. A la seca de València, es distingien les balances per ordre de capacitat de pesada com a **balança major o gran, mitjancera, poca, penca i xica**. Les primeres pesaven fins a 40 o 80 marcs, les segones sobre uns 20 marcs i les altres de 6 marcs en avall. S'empraven al lloc de recepció dels metalls per a comprovar-ne el pes. Les que verificaven monedes s'anomenaven xiques i també *trebuquets*: "... *una balança maior... altres balances miganceres... una balança pocha... altra balança penca . una balanceta chiqua per a trabucar florins*" (CME, doc. 747a, 1459 i 783a, 1465). Les balances d'ús públic per a trabucar les monedes podien esser fabricades lliurement, però tant elles com els seus pesals havien d'ésser calibrats per l'*afinador* de pesos i mesures nomenat per la ciutat.

balancer. Base i estructura de fusta per a penjar-hi la balança (AM), potser amb encaixos o calaix per als pesos i/o pesals. "*Un balancer amb balança poqua e sos pesals*" (CME, doc. 747 a, 1459).

Balears. Vegeu *Mallorca, regne de*.

Bitllet uniface de 50 cèntims de Balenya (79x53 mm).

Balenyà (Osona). Es formà al s. XVIII on hi havia uns hostals al camí reial de Vic. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-345/6; TCO-279/80). **MS.** MD de l'Ajuda, s. XIX (1), s. XX (9).

Ballada i Serra, Pepa (Sant Celoni, 1925). Numismàtica i bibliotecària del Gabinet Numismàtic de Catalunya, on realitzà una gran labor professional i de suport als estudiosos. Membre de la SCEN, publicà alguns treballs, un a *Acta Numismàtica*.

Ballester, Bernat. Mestre de la seca sarda de Vila d'Església des del mes d'octubre del 1326 fins al mes de desembre del 1327, en què morí (CAS, p. 169).

Balmes i Urpià, Jaume (Vic 1810-1848). El conegut eclesiàstic, filòsof i polític es doctorà a Cervera i es dedicà a la sociologia, l'apologètica i la filosofia i tinguér una forta incidència política a la Cort. Se li dedicaren medalles l'any 1910, en el centenari del seu naixement, CM-1078 i 1079.

Balones (el Comtat). Amb antecedents ibèrics, fou una antiga població de moriscs i formà part del marquesat

Bitllet uniface de 50 cèntims de Balones (80x55 mm).

Medalla del centenari del Banc de Sabadell.

de Guadalest. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets amb els valors d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-242/4).

Anvers del bitllet d'1 peceta de Balsareny (96x65 mm).

Balsareny (Bages). La població es formà al voltant de l'antic castell i fou cap de baronia. Hi ha estat important l'explotació de les mines. M. Vegeu *Balsareny, tresor* B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre dues sèries de bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims presidits pel castell, uns amb la visió de l'església i d'altres sense, i també sembla que fou en aquest temps que el sindicat agrícola féu bitllets de 10 cèntims (TC-347/52; TCO-281/5; LC-3127). G. Colònia Soldevila col·lectivitzada, bitllets d'1 peceta (LC-3128). MS. MD del Castell, s. XIX (2), s. XX (1).

Balsareny, tresor (Balsareny, Bages). Important tresor de coures ibèrics, comprenia 85 peces de Kese, 68 d'Iltirke, 52 d'Ause, 44 de Laie, 44 de Lauro, 42 d'Ilturo, 9 d'Ore, 5 d'Iltirta i 31 d'indeterminades. Correspon a les ocultacions pel pas de la invasió dels Cimbris, l'any 104 a. de C., però mentre en els tresors de *La Barroca* i de *Segueró* les peces eren d'argent, en aquest i en d'altres són de bronze (VOE.1, p. 287/98).

Banc de Sabadell. Camp MC. Aquesta entitat va editar una medalla del seu centenari, rememorant la seva fundació el 1881 i, des del 1971, una sèrie de medalles generalment d'aram i en algun cas d'argent, en inaugurar una nova sucursal. Se n'editaren les 35 següents: 1971, Caldes de Montbui; 1972, Barcelona, Mataró i Montmeló; 1973, Canovelles, Esparreguera, Esplugues de Llobregat, Igualada, Montornès del Vallès, Olesa de Montserrat, Prat de Llobregat, Ripollet, S. Feliu de Llobregat, Sta. Maria de Barberà (ara Barberà del Vallès), Vilafranca del Penedès i Vilanova i la Geltrú; 1974, Cardedeu, Cerdanyola del Vallès, Granollers, la Llagosta i Sta. Coloma de Gramenet; 1975, l'Hospitalet de Llobregat, Manlleu, Manresa, Masnou, Parets del Vallès, Premià de Mar, S. Adrià de Besòs (no datada), S. Sadurní d'Anoia i Sitges; 1976, Castellbisbal, S. Andreu de la Barca, S. Celoni i S. Quirze del Vallès. No se n'editaren més després d'aquesta data (CMA, p. 202-203).

Dirhem d'argent de Mallorca dels Banu Ganiya (x2).

Banu Ganiya de Mallorca. Dinastia mallorquina de les taifes almohades, moltes de les seves amonedacions no són identificables amb sobirans concrets.

Banyeres de Mariola (l'Alcoià). Formada al voltant de l'antic castell, l'any 1381 fou adquirida per Bocairent i no recobrà l'autonomia fins al 1618. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Banyeres" (TV-245/7). També en va emetre el Control de Fleques del Comitè CNT-UGT, amb valors de 10 i 5 cèntims (TV- 243/50).

Bitllet uniface d'1 peceta de Banyeres de Mariola (96x65 mm).

Anvers del bitllet de 25 cèntims de Banyeres del Penedès (102x75 mm).

Banyeres del Penedès (Baix Penedès). Amb antecedents romans, n'hi ha notícia des del 938. Conserva una torre, la guàrdia de Banyeres. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims amb "Banyeres" (TC-353/4; TCO-286/7).

Peça de cinc sous d'argent de Banyoles (x1,5).

Banyoles (Pla de l'Estany). Cap de comarca. Dels temps prehistòrics, s'hi ha trobat una mandíbula preneandertaliana. El nucli es formà des del s. IX prop del monestir de S. Esteve i, el 1303, es constituí en municipi. Tingué un pròsper call jueu. M. L'any 1525, els síndics varen adreçar-se al rei Carles I per demanar-li una llicència per a fer moneda municipal que, pel que sembla, no va tenir efecte. Poc abans del 1599, fou l'abat del monestir de S. Esteve, senyor de la vila, qui demanà poder emetre 15.000 lliures de diners, franques de despeses. L'autorització arribà el 2 de novembre del 1599 i, l'any següent, es varen començar a batre diners, que arribaren a les 50.000 lliures vers el 1605. Aquest excés, denunciat per Girona, així com la presència de falsificacions, abocà a la renúncia del privilegi i al contramarcat de la moneda circulant amb un punxó que porta un capet de monjo (CL, p. 98 a 100). Es coneixen nombroses variants d'aquests menuts (CCG-3657/61). A la **Guerra dels Segadors** (1640/2), Banyoles va tornar a emetre moneda, ara d'argent i en peces de cinc rals i cinc sous. Tot sembla indicar que les emissions s'iniciaren a finals del 1641 amb peces a nom de Principat (CSE-24). El 8 d'octubre del 1641, Girona va incorporar al revers de les peces d'argent un escudet en cairó amb les armes de la ciutat, iniciativa que varen seguir Banyoles, Vic i també la Bisbal d'Empordà. Amb aquesta nova estampa, es varen encunyar noves peces de cinc rals i cinc sous (CSE-25/26). En començar l'any 1642, hi hagué la prohibició del marquès de Brezé de fer numerari local d'argent, i els banyolins, a fi d'exhaurir els estocs de plata, decidiren batre amb el nom de Felip i la data 1641 (CSE-22/23), a fi de fer veure que eren peces fetes abans, sens advertir que la presència de l'escudet els delatava (CSE, p. 91). Fos com fos, l'emissió degué esser prou curta ja que n'hi ha ben pocs exemplars B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament féu diferents emissions de bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-355/8; TCO-288/91). G. Joventut Tradicionalista, peça d'alumini amb valor 100 (LC-1884). P. Es coneix una pallofa o gitó de llautó uniface de la parròquia de Santa Maria dels Turers de les que s'empraven per al pagament de les cadires als inicis del s. XX, amb l'explícita llegenda PARROQUIA/DE/BAÑOLAS/SILLAS (CL-1062). MC. Els anys 1907, 1911 i 1933 edità medalles dedicades a les regates (CM-1792, 1565 i 1741, tot i que la primera és dubtosa), i el 1960 a la inauguració de l'edifici del Club Nàutic.

banyoli d'aram de Felip II (x2).

banyolí. Diner d'aram de caràcter municipal batut a *Banyoles* entre el 1600 i el 1605. Porten a l'anvers una testa coronada i el nom del rei i, al revers, les armes i el nom de la vila i, en alguns casos, la data 1600. Foren emesos gràcies a la llicència que atorgà el rei el 1599 per a batre

fins a 15.000 lliures. L'any 1605, a la vista de les falsificacions, els diners bons foren contramarcats amb un punxó amb un capet de monjo. Vegeu *Banyoles*.

Banyuls dels Aspres, tresoret (Rosselló). Trobats junts i probablement procedents d'una bossa, aparegueren tres florins de Pere III (1336-1387) amb marca de torre de València i un mig florí retallat i sense marca visible (MTM.VI, p. 115)

Medalla de la batalla de Banyuls de la Marenda.

Banyuls de la Marenda (Rosselló). El 981, apareix esmentat en un document del rei franc Lotari. Va pertànyer al comtat del Rosselló i després al d'Empúries. MC. L'any 1677, els francesos hi derrotaren les tropes espanyoles, fet que commemoraren amb una medalla presidida per Lluís XIV (MC-125).

Medalla de l'Exposició de Barcelona dissenyada per Barba.

Barba, F. MC. Artista que dibuixà diferents medalles, que foren gravades, però, per altres artistes. És possible que es tracti de Francesc Barba, nat a Tarragona el 1820. Signa: F. Barba. Medalles: CM-764, 766 i 767, totes del 1888, que foren gravades per Piquer (la primera) i Morató (les altres dues). També podria ésser, però, el Feliciano Barba que menciona Fontbona a l'exposició col·lectiva del 1872 a Barcelona.

Barbens (Pla d'Urgell). Apareix esmentat el 1099 i pertangué als templers que en feren cap de comanda. B.

Bitllet uniface de 25 cèntims de Barbens (62x43 mm).

Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament féu diferents emissions de bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-359/62; TCO-292/5).

Anvers del bitllet de 5 cèntims de Barbera de la Conca (71x33 mm).

Barberà de la Conca (Conca de Barberà). Esmentada el 1006, Ramon Berenguer IV la cedí als templers, que instauraren una comanda al castell. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament féu diferents emissions de bitllets de 2 i 1 peceta i de 25 i 5 cèntims (TC-363/8; TCO-296/301).

Medalla de Barbera del Vallès. Festa de l'Arbre (x1,5).

Barberà del Vallès (Vallès Occidental). Fou un antic marquesat. Té una església romànica del s. XII amb importants pintures. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta (TC-369; TCO-302). MC. Vers el 1920, l'ajuntament va editar una medalla amb símbols musicals

que sembla atribuïble als Cors de Clavé (CM-1491), i n'hi ha una del 1936 de la Festa de l'Arbre. El 1973, el Banc de Sabadell emeté una medalla per a la sucursal (Sta. Maria de Barberà, llavors nom oficial) (CMA, p. 201).

Florí d'or de Girona de Joan II, anomenat barbut (x1,5).

barbut. Qualificatiu, probablement popular, atribuït als florins de Girona emesos durant la Guerra Civil Catalana del segle XV. L'any 1483, en obrir la caixa dels encunys de Girona, hi aparegué, entre altres coses, *"un trossell de batre los barbuts"* (CME doc. 989a). Atès que Girona només havia emès fins llavors rocabertins de billó, senyals amb la G i florins, hem conclòs que només els florins, amb un S. Joan que porta abundants barbes, pot respondre a aquest apel·latiu. És un ús paral·lel al del terme "barbut d'espases", atribuït a la carta de joc amb el rei d'espases (S. Espriu, *Laia*, p. 2 del capítol "El repunt"). Mateu els identifica amb els diners gironins de Ferran II (1479-1516) sense cap justificació (GL, p. 16).

Barceló, Joan. Mestre de la seca de Perpinyà actuant des del 1606 i en l'etapa en què aquest taller només batia moneda municipal (COL, p. 182). És possible que fos el darrer mestre actuant dins d'una estructura de seca ja que, en endavant i fins al final de la Guerra dels Segadors (1640/52), les encunyacions es feren per arrendaments a particulars.

Peça de dos principats d'or de Barcelona de Ferran II.

Barcelona (Barcelonès). Ciutat ibèrica dels laietans, fou murallada en època romana. Fou després el punt extrem de la Marca Hispànica i, aviat, la ciutat hegemònica dels comtats catalans. La seva capitalitat es va consolidar per a tot Catalunya i ha estat i és un centre comercial, industrial i cultural de primer ordre. M. A l'edat antiga, tenim els amonedaments de dracmes ibèriques d'argent de *Barkeno* i, més tard, els bronzes ibèrics amb llegenda LAIESKEN (vegeu *Laie*). A principis del segle V, hi ha les singulars emissions de l'emperador rebel *Màxim Tirà*, que va batre siliqües d'argent i dos tipus de bronzes. Ja en temps dels visigots, hi ha d'haver inicialment emissions imitatives d'or i probablement d'argent, tot plegat encara no totalment identificat (CBA). Més endavant, trobem ja monedes nominatives de trients d'or a nom dels reis Leovigild (575-586) (CCG-1200/2), Recared (586-601) (CCG-1204/7), Liuva II (601-603) (CCG-1221), Viteric (603-609) (CCG-1224), Gundemar (609-612) (CCG-1230), Sisebut (612-621) (CCG-1233), Ègica (687-698) (CCG-1268), Ègica i Vitiza (698-702) (CCG-1281/2) i Vitiza (700-710) (CCG-1292), probablement en volums molt febles ja que l'evidència actual és molt minsa. Passat el període dels *carolingis*, que hi emeteren monedes de plata, i l'etapa comtal (vegeu *Barcelona, comtat*), l'absorció dels altres comtats fan que Barcelona es converteixi en el centre emissor de la moneda catalana. Els amonedaments reials d'Alfons I (1162-1196) i Pere I (1196-1213) són essencialment de diners i òbols quaternals (CME-122/4 i 131/3). Jaume I (1213-1276) assajà el diner de doblenc (CME-139/40) i, davant del rebuig que provocà, passà a uns diners i òbols de llei ternal (CCE-143/6), que es mantingueren fins al temps de Ferran II (1479-1516). A partir de Pere el Gran (1196-1213), s'introdueix el gros de plata o croat amb valor de dotze diners de tern i el mig de sis diners (CME-163/6). Aquests dos valors es batran inalterats fins a finals dels temps medievals i en faran gairebé tots els sobirans. Vers el 1349, Pere III (1336-1387) introdueix el florí d'or a Perpinyà, seguint una iniciativa de Jaume III de Mallorca (1324-1349), que es batrà fins a finals del segle XV. El florí serà una moneda que s'estabilitzarà en els 18 quirats, amb curs general a la Corona Catalano-Aragonesa i que, amb petites marques diferents, es batrà especialment a Barcelona, València, Mallorca i Perpinyà (CME-218/46, amb Pere III). Hi ha alguns altres assajos de monedes de curs general, batudes generalment a Perpinyà, com ara els timbres d'or de Joan I (1387-1396) (CME-304) o els coronats de billó de Joan I i Martí I (1396-1410) (CME-312/7 i 341/2), que no arriben a arrelar de manera que el sistema monetari es mantindrà amb el florí d'or, el croat d'argent i el diner de tern. A partir de mitjan s. XV, s'assaja una moneda de millor llei, el pacífic d'or de 20 quirats, i finalment, amb Ferran II (1479-1516), es generalitza el ducat o principat d'or de 23,75 quirats, del qual se'n baten també múltiples i mitjos (CME-789/96). Als darrers temps de Ferran II, es rebaixa la llei del diner i, amb els Àustries, es baten principats o dobles principats, dits trentins, però aviat convivint amb peces d'escuts d'or de 22 quirats. El croat, d'altra banda, comença a perdre pes, tot i que se segueix batent fins al 1707, amb l'arxiduc Carles (1705-1714). L'any 1612,

la ciutat introdueix l'ardit de billó, juntament amb el diner i amb llei força més baixa. Durant la Guerra dels Segadors (1640/52), es baten excepcionalment peces de cinc rals, de dos rals i mig o cinc sous de plata, i sisens o peces de sis diners de billó (CCG-4320/53), a més de trentins d'or i ardits i diners de billó; després de la contesa, es torna als amonedaments tradicionals amb rals o croats i ardits. Amb la derrota del 1714, desapareix la moneda pròpia de Catalunya i, a partir d'aquell moment, només hi ha emissions esporàdiques. Les primeres es produeixen amb l'Ocupació Napoleònica (1808-1814), durant la qual s'encunyen peces de 20 pecetes d'or, duros, mitjos duros i pecetes d'argent i peces d'aram (CCG-6013/20). Les emissions es reprenen amb Isabel II (1833-1868) i amb motiu de les Guerres Carlines, amb peces pròpies del Principat (CCG-6043/5) i d'altres que segueixen la tipologia castellana. L'any 1900, la Unió Catalanista fa unes emissions d'or, argent i coure amb el mateix pes metàl·lic que la moneda castellana i circula entre els seus adherents, fet que es reprodueix l'any 2000 amb els mateixos objectius, però a nom dels Països Catalans (CCG-6048/53 i 6073). Vegeu també *Barcelona, tresor; Barcelona S. Sever, tresor i Barcelona Call, tresoret.* **PM.** L'evidència actual de pesals monetaris fets a Barcelona és copiosíssima. Els primers degueren ésser els d'un croat que porten com a tipus els diners de Pere III (CP-1/4). Els següents pesals d'un croat identificables porten, a l'anvers, el bust del sobirà sense llegenda i, al revers, la creu amb anells i grups de tres punts del revers del croat, però també sense llegenda. També n'hi ha de mig croat, amb els mateixos tipus i la meitat de pes. Hi ha peces amb els bustos successius de Martí (1396-1410), Alfons IV (1416-1458) i Ferran II (1479-1516), però alguns d'ells bé podrien ésser del temps de Ferran I (1412-1416) o de Joan II (1441-1479). La novetat és que ara hi ha, a més, pesals per a verificar, en una sola pesada, dos, tres, cinc, deu i fins a 25 croats, un fet que no es dóna en cap altre país europeu. A diferència dels pesals de la unitat o dels mitjos, els pesals múltiples no porten estampes ni de figura ni de creu de croat, sinó únicament uns punxons amb una B (indicatiu dels croats), la xifra del nombre de peces i un escudet en cairó amb les armes catalanes (CP-5/57). També hi ha peces de les anomenades *minves* (CP-58). Cronològicament, tenim després els pesals de florí que sabem que s'iniciaren en temps de Martí (1396-1410). Les peces per al florí i el mig porten, a una banda, un escut català en cairó i, a l'altra, una creu equilateral (CP-80/3). També en aquesta sèrie tenim múltiples de fins a vint florins, amb punxons que corresponen a la indicació del valor, una creueta equilateral (indicatiu dels florins) i un escut català en cairó. Al revers, hi solen haver unes contramarques que van evolucionant amb el temps: rosa de cinc pètals, rosa de sis pètals, escut català en cairó, escut català apuntat, que representen el control de la ciutat de Barcelona (CP-59/78). Els mateixos pesals unitaris, amb l'afegit d'una orla lobulada al revers, semblen correspondre als pacífics, que tenien el mateix pes que els florins (CP-86/94). A finals del s. XV, apareixen els pesals de ducat, els quals, a diferència dels de croat i de florí, no porten en les peces unitàries unes estampes encunyades, sinó la contramarca d'una flor de lliri, generalment sobre peces de forma sisavada allargada, per bé que també n'hi ha d'altres formes (CP-103/11). La sèrie dels múltiples arriba fins a les 20 unitats i porten la marca de valor, la flor de lliri (indicatiu de ducat) i, sovint, un escudet amb una T i un altre escudet català (CP-95/102). Alguns d'ells porten al revers la rosa de control de Barcelona. Ja a l'edat moderna, apareixen els pesals de l'escut d'or, del trentí i del ral d'argent, probablement el ral castellà. Els pesals d'escut porten, a una de les cares, la creu patent dins d'orla lobulada, pròpia del revers d'aquestes peces; solen ésser rodons o quadrats i n'hi ha d'escut i de dos escuts, els quals ara ja no són pròpiament múltiples, ja que poden correspondre a la peça de dos escuts. Al revers, porten marques d'autentificació de Barcelona, l'escudet català apuntat que trobàvem als pesals de ducat, o bé l'escut de Barcelona en cairó (CP-147/55). Hi ha també uns rars pesals del trentí, mig trentí i terç de trentí amb efígies enfrontades en els dos primers i efígie sola en el darrer (CP-156/62). Els pesals del ral són, generalment, peces quadrades amb contramarques, tant en els individuals com als múltiples que arriben fins a la peça per verificar 50 rals (CP-163/99). Porten punxons amb el valor, una R i l'escut en cairó amb les armes de Barcelona. Als inicis del s. XVII, sembla que es normalitzen amb les peces de ral, dos rals, quatre rals i vuit rals, que són la unitat i els múltiples que s'emeten llavors (CP-300/4). També hi ha minves (CP-205/6). Després del 1714, els pesals s'han adaptat al marc castellà, són útils per a l'or o per a la plata i es fixen en els valors de 8/4/2 unitats i la unitat, i també les minves, i es poden reconèixer els catalans per la marca de Barcelona, sovint quadrangular, i la indicació dels afinadors Barbarà, Cristià, Crusat, etc. (CP, p. 174). Aquests pesals solien ésser quadrats i anar en una capsa de fusta juntament amb les balances. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 i d'1,50 pecetes i de 50, 15 i 10 cèntims (TC-370/4; TCO-303/7). **P.** Hi ha una multitud de palloles barcelonines repartides per les diferents parròquies i la major part certificades per Botet, Busquets i l'examen dels fons que s'han conservat. En farem un breu resum: de la parròquia de S. Agustí, hi ha les CL-1064/9 i 1072; de Santa Anna, les CL-1073/100; de N^a^S^a^ dels Àngels, les CL-1101/2; de S. Antoni, la 1103; del Bonsuccés, la CL-1104; de Betlem, les CL-1105/12; del Carme, la CL-1113; de la Santa Creu, la CL-1114; de Sant Cugat del Rec, les CL-1115/29; de S. Francesc, la CL-1131; de Sant Jaume, les CL-1132/54; de Sant Joan de Jerusalem, les 1155/60, a les

Barcelona, gran medalla de l'Exposició Universal del 1888, obra d'Eusebi Arnau.

quals, segons Botet, s'hi han d'afegir les incertes CL-2357, 2358, 2106 i 2354 i la 1161 atribuïda erròniament a Figueres; de S. Josep, les CL-1162/4; de S. Just i S. Pastor, les CL-1165/78a, a més de la BP-8; de la Mercè, les 1179/88; de S. Miquel, les 1189/95; de Jesús de Gràcia, segons Botet, les nostres incertes CL-2375/6; de S. Miquel del Port, la CL-1196; de S. Maties, les 1197/9; de Sta. Maria del Mar, les 1200/28 A; del Palau, la CL-1243/50; de Pedralbes, la 1251; de S. Vicenç de Sarrià, les CL-1252/4; de Santa Maria de Sants, la CL-1255; de N^a S^a del Pi, les CL-1256/86; de Sant Sever, CL-1287/304; de S. Pere de les Puelles, les 1305/44 i, a més, segons Botet, la nostra incerta CL-2370 i les de S. Agustí, 1070/1; de la Seu, les CL-1335/85. G. Se'n coneix un del s. XV que fa referència a l'Hospital d'en Pere Desvilar (CLM, p. 30-33); durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), se n'editaren molts, com els que féu Esquerra Republicana a Gràcia i altres llocs (TE) i, per exemple, els dels serveis públics: A. TURRÓ, "Els vals monetaris dels serveis públics de Barcelona durant la guerra 1936-1939", *AN* 24 i 27, 1994/1997, p. 175-190 i 177-184. MC. S'han descrit prop de 600 medalles commemoratives de tema barceloní, de manera que es fa inviable comentar-les o fins i tot relacionar-les totes. Les primeres que trobem corresponen a la Guerra dels Segadors (1640/52) (CM-96/7 del 1646). Segueixen les franceses i austríaques de la Guerra de Successió (1705/14) (CM-136/7, 145/57, 162 i 175) i una de Ferran VI (1746-1559) datable vers el 1766 (CM-188). Hi ha una notable representació de les medalles de proclamació des de Lluís I (1724), del 1724 (CM-209), fins a Isabel II (1833-1868), del 1843 (CM-263), i segueixen medalles en tots els àmbits, entre les quals destaquen les d'institucions, esportives i oficials. Vegeu CM, p. 764/5, on donem la llista de referències, i CMA, on n'hi ha algunes altres (p. 261 i núm 8/10, 23, etc.). MS. MD de l'Ajuda (Conf. Montserrat), s. XX (2); Par. Sta. Anna (Filles de Maria, Devots de S. Daniel), s. XX (4); S. Andreu Avel·lí (Par. S. Jaume), s. XX (1); Pia Unió S. Miquel Arq., s. XX (1); Hospitalitat N^a S^a de Lorda, s. XX (1); Ass. Josefina, esgl. S. Vicenç de Paül, s. XX (1); Cong. Filles Imm. Concepció, Col. N^a S^a Ensenyament, s. XX (1); Ass. Filles de Maria, s. XIX (1); Conf. Minerva, Betlem, s. XX (1); Conf. MD del Roser, s. XX (1); Cong. Mariana, Col. S. Ignasi de Sarrià, s. XX (1); Cort de Maria, s. XX 3); Cong. Filles de Maria d'Hostafranchs, s. XX (1); Visita domiciliària parr. Concepció, s. XX (1); Pensionat de N^a S^a, s. XIX, (1); Junta Diocesana, s. XX (2); Casa N^a S^a Ensenyament, s. XIX, (1); Escoles Pies S. Antoni, s. XX (1); Pa de S. Antoni Catedral, s. XX (1); Vetlla perpètua Ànimes Purgatori, s. XIX (1); S. Marc Evangelista, s. XX (1); Cereria Sgda. Família, s. XX (1); S. Blai, parr. S. Jaume, s. XIX (1); N^a S^a Bonanova, s. XIX (20), s. XX (37); Beat Joan Bosco, s. XX (2); MD del Coll, s. XX (3); MD Desemparats parr. Pi, s. XIX (2); Sta. Elena, Hosp. Santa Creu, s. XX (1); Sta Eulàlia, s. XX (5); Sor Francesca de les Llagues de Jesús, s. XX, (1); N^a S^a de Gràcia, s. XX (1); S. Josep Oriol, s. XIX (2), s. XX (9); Ass. Filles de Maria, parr. S. Just i S. Pastor, s. XX (1); S. Crist de Lepant, s. XX (7); Sta. Llúcia, la Seu, s. XX (2), N^a S^a de Lloret, s. XX (2); Parr. Sta. Maria del Mar, s. XX (2); S. Medir, s. XIX (2), s. XX (18); la Mercè, s. XVII (1), s. XVIII (6), s. XIX (20), s. XX (60); S. Josep de la Muntanya, s. XIX (9), s. XX (152); S. Pancraç, s. XX (19); Parr. S. Pere, s. XIX (2), s. XX (1); S. Pere Nolasc, s. XX (1); N^a S^a del Pi, s. XX (6); Capella de N^a S^a del Pilar, s. XIX (1), s. XX (2); N^a S^a de Pompeia, s. XIX (2), s. XX (12); Nen Jesús de Praga, s. XX (31); Capella del Regomir, s. XX (1); N^a S^a del Remei, s. XX (5); Sta. Rita, s. XX (1); S. Roc de la Plaça Nova, s. XX (1); Sagrada Família, s. XX (1); N^a S^a de la Salut de Gràcia, s. XX (3); Sta. Maria. dels Sants, s. XIX (1); Tibidabo, diverses advocacions, s. XX (26); Santíssima Trinitat, s. XX (3); N^a S^a Vallvidrera, s. XX (3); Vil·la Joana, Verdaguer, s. XX (1); Sta. Zita, parr. Betlem, s. XX (1).

Barcelona Call, tresoret. (Barcelonès). Contenia 5 mancusos d'or de Barcelona dels de 10 a l'unça i dos del tipus bilingüe, de 14 a l'unça, (BAM, p. 109).

Mancús d'or de Barcelona de 10 a l'unça de Ramon Berenguer I (x1,5).

Barcelona, comtat de. L'establiment dels comtats no fou altra cosa que la creació d'unes demarcacions geogràfiques amb què els sobirans carolingis dividiren tots els seus territoris i designaren un comte per a regir-les. Aquest comte era, doncs, un funcionari reial designat pel sobirà i, per tant, podia ésser revocat. A Catalunya, aquesta divisió comtal s'inicia, doncs, amb la intervenció carolíngia de finals del s. VIII i principis del IX. M. Els sobirans carolingis Carlemany (768-814), Lluís el Pietós (814-840) i Carles el Calb (840-877) feren les seves emissions de diners o bé d'òbols d'argent a Barcelona (BA-2, 4 i 8; CCG-1800, 1804 i 1807). Amb Carles el Calb, es produeixen, però, dos canvis importants. D'una banda, el càrrec comtal es fa fix i transmissible als descendents de cada comte i, de l'altra, el rei dóna al bisbe Frodoí de Barcelona, un home franc de la seva confiança, un terç dels guanys de la moneda que habitualment rebia el comte. Tot sembla indicar

que, a partir d'aquest moment, Frodoí s'anà apoderant del dret de moneda, canviant-ne els tipus però mantenint encara els diners i els òbols d'argent a nom de Carles el Calb i, després, de Carloman i de Lluís el Quec (BA-9/14; CCG-1808/10). Més endavant, ell mateix i els seus successors varen mantenir el nou tipus, però passaren a unes peces de menys pes i de llegendes il·legibles (CCG-1811/2). En temps del comte Sunyer (911-947), tot sembla indicar que els bisbes havien cedit el dret monetari als comtes, que el tenien, però, en feu dels bisbes. Amb Sunyer, el model de diners febles i il·legibles es mantè, però ara amb una creu a cada cara (CCG-1813). Ramon Borrell (992-1018) mantingué els mateixos paràmetres, però posà tres anells a una de les cares i, enmig de les lletres il·legibles, quatre anells seguits, potser en referència als sobirans francs alemanys de nom Otó (ODDO), amb els quals hi ha indicis d'aproximació (CCG-1814). Ramon Borrell (992-1018) fou, pel que avui sabem, el primer que va batre diners amb el seu nom (RAIMS per Raimundus), tornant a la metrologia carolíngia i mantenint, però, els tres anells en el camp (CCG-1815/6). Amb Berenguer Ramon I, els diners tornen al pes feble d'abans de Ramon Borrell, però ja bat també plenament al seu nom i en dues varietats tipològiques (CCG-1822/4). Des del temps de Ramon Borrell, havien començat a circular als comtats catalans els dinars d'or musulmans i, ja en temps de Berenguer Ramon I (1018-1035), se n'obraren a Barcelona de la mà de l'orfebre Bonhom, que inicialment gravà el seu cognom a les monedes, de manera que no sabem si foren emeses per iniciativa del comte o acceptades per ell i emeses per Bonhom a títol particular (CCG-1817/20). Amb Ramon Berenguer I (1035-1076), el comte es fa amb el control total de la moneda d'or i n'acaba batent en abundància i amb el seu nom; després d'unes primeres emissions d'argent, introdueix el billó, és a dir, les monedes amb aliatge d'argent i aram, amb la meitat de plata (CCG-1825/8). Aquest comte també va batre moneda a Girona i a Carcassona (CCG-1829/31). Amb el coregnat de Ramon Berenguer II i Berenguer Ramon II (1076-1096), passem a uns diners anònims amb una llei de 5 diners que es varen immobilitzar en els regnats següents fins a Ramon Berenguer IV (1131-1163). Ramon Berenguer II (1076-1096) i Ramon Berenguer III (1196-1131) també varen emetre moneda a Carcassona (CCG-1835/40), i Ramon Berenguer III a Vic i Girona (CCG-1841/4). Amb Ramon Berenguer IV, que també bate a Girona (CCG-1848/9), acaba el període que podríem denominar comtal, i la moneda dels sobirans de Catalunya-Aragó que es bat a Barcelona es va convertint, gradualment, en la moneda d'una Catalunya que es va estructurant. Vegeu, doncs, *Barcelona*, o bé els sobirans successius a partir d'*Alfons I*.

Barcelona S. Sever, tresor (Barcelonès). En enderrocar una casa d'aquest carrer, va aparèixer una olla amb monedes almohades d'or i boletes d'aquest metall. Només sabem que 8 de les monedes foren identificades com a fraccions de les dobles almohades d'Abd-al-Múmin (1130-1163), que podrien ésser masmudines o quarts de dobla (BAM, p. 106).

Barcelona, tresor (Barcelonès). Contenia 151 diners de tern entre Jaume I (1213-1276) i Pere III (1336-1387) i 11 diners de València de Jaume I, i representa l'extensió i la generalització de la circulació del diner de tern (MEC, p. 497).

barcelonès. Tant els croats d'argent com els diners de tern prengueren inicialment el nom de **barcelonesos** (RB, 11, 1339) o **barchinonesos** (RB, 25, 1438), en les formes de **barcelonesos d'argent** i **barcelonesos menuts**. També es parla de *lliures* i *sous* de barcelonesos en referència a aquests múltiples de compte del diner. Excepcionalment, trobem la denominació de **sous barcelonesos coronats** (*coronatorum*) en un document del 1250 relatiu als diners de tern, de fet els primers a Catalunya que duien la testa del rei coronada (Martí Sanjaume, *Dietari de Puigcerdà*, p. 239).

Dracma d'argent ibèrica de Barkeno (x2).

Barkeno (en algun cas **Bakerno**). M. Taller monetari ibèric que va batre dracmes ibèriques d'argent d'imitació emporitana en la revolta de les tribus ibèriques contra els romans de finals del s. III a. de C. El taller s'identifica amb la Barcelona actual (VB-420/1; CCG-450/2). Més endavant, va batre aram amb la llegenda LAIESKEN (vegeu *Laie*).

Barleta (Nàpols). Situada a la costa en la Terra de Bari, fou normanda i, després, dels Anjou fins a la conquesta catalana. M. Hi ha notícia que l'any 1460, en temps de Ferran I de Nàpols (1458-1494), s'hi varen batre tornesos de llei molt baixa, però fins ara no han estat identificats (CME, p. 293).

Baronia de Rialb (Noguera). De poblament dispers, hi ha les restes de l'antic monestir de Gualter, esmentat des del 880. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 i 10 cèntims (TC-377/9). Sembla que també són d'aquest moment uns bitllets del Sindicat Agrícola (TC-375/6; 309/11).

Anvers del bitllet de 10 cèntims de Baronia de Rialb (88x50 mm).

Barral i Altet, Xavier (Barcelona, 1947). Historiador de l'art. Es formà a Barcelona i a París (Sorbona) i fou catedràtic de la Universitat de Rennes (Bretanya). Fou membre de la SCEN i publicà alguns articles a *Acta Numismàtica*. La seva obra és dedicada a la història de l'art, però publicà un notable treball sobre la circulació monetària de la moneda d'or sueva i visigoda: *La circulation des monnaies suèves et visigotiques* (Munic, 1976), sota els auspicis del prestigiós Jean Lafaurie.

Noël Barrandon.

Barrandon, Noël (Rennes, 1943-2008). Doctor en Física i numismàtic. Es doctorà amb un estudi sobre anàlisi de metalls i s'especialitzà en les anàlisis per mètodes nuclears aplicats a l'arqueologia i a la numismàtica al ciclotró d'Orleans. Fou director del Centre Ernest Babelon i féu nombrosos treballs en col·laboració amb numismàtics, entre els quals *Le titre et le poids de fin des monnaies sous le regne de Philippe Auguste* (París, 1982), amb F. Dumas, que aporta dades sobre les monedes occitanes, i "Identificació per anàlisi per mètodes nuclears d'alguns florins de Perpinyà", *AN* 25, 1995, p. 121-139, amb M. Crusafont i J. Joussemet, que fou vital per a l'aclariment de les atribucions dels florins catalans.

Barroca, la; tresor (S. Climent d'Amer, Amer, la Selva). Comprenia 74 denaris romans, 42 dracmes emporitanes i dos denaris ibèrics, un de Kese i l'altre de Turiaso. És un dels tresors que marca el pas de la invasió dels Cimbris de l'any 104 a. de C., juntament amb el de Segueró i d'altres (VT, p. 37/8).

Barthe, Joan Baptista (Guadix, 1790-1853). Historiador i numismàtic, fou membre de la Real Academia de la Historia, a la qual llegà la seva col·lecció de monedes. Inicià el recull dels documents monetaris dels regnes peninsulars, però només en va poder publicar un primer volum, *Colección de documentos para la historia monetaria de España I* (Madrid, 1843). També publicà *Medallas de proclamación de S.M. la reina Doña Isabel II* (Madrid, 1841), que inclou les fetes a les terres catalanes.

Bitllet d'1 peceta de Barx (83x57 mm).

Barx (la Safor). Va pertànyer al monestir de Valldigna. Fou municipi des del 1838. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i 25 cèntims amb "Bárig" (TV-256/7).

Bitllet uniface de 5 centims de Barxeta (50x36 mm).

Barxeta (la Costera). Antiga alqueria islàmica, fou poble de moriscs. El 1574 s'hi erigí la parròquia. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets amb els valors d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims (TV- 251/5).

Bassas i Rotxotxo, Enric (Tiana, 1890-1975). MC. Escultor i orfebre, la seva actuació ens aflora entre el 1907 i el 1919. Signa: E. Bassas. Medalla: CM-1151 (any 1917).

Bassegoda (poble d'Albanyà, Garrotxa). De poblament escampat, pertangué als monjos de S. Aniol d'Aguja. Hi

Medalla de la MD del Mont, Bassegoda (20x24 mm).

ha l'antic monestir de S. Llorenç del Mont. **MS.** MD del Mont, s. XIX (4), s. XX (14). Vegeu també *Ribelles*.

Anvers del bitllet de 25 cèntims de Bassella (100x71 mm).

Bassella (Alt Urgell). Esmentada des del 1084, fou de la família del mateix nom. Aplega diferents llogarrets. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Bacella" (TC-315/7; TCO-312/4).

Baster, Joan. Gravador. L'any 1353, és nomenat obridor d'encunys a Perpinyà per a batre falsificacions reials de moneda francesa i sembla com si fos ja l'obridor d'encunys de la seca de Perpinyà (CME, doc. 277). Entre el 1351 i el 1356, obrà segells per a l'infant Joan i per a un lloctinent del rei a Sardenya (FS, vol. 1, p. 80).

Semis ibèric d'aram de Basti (x1,5).

Basti. Taller monetari ibèric d'ubicació desconeguda, però probablement situat al nord de l'Edetània, en terres valencianes. Va batre dracmes d'imitació emporitana al s. III a. de C. i divisors de bronze a mitjan s. II a. de C. (VB-440 i 2061; CCG-453 i 852).

Bitllet uniface de 50 cèntims de Batea (108x72 mm).

Batea (Terra Alta). Amb antecedents ibèrics, formà part de la comanda templera de Miravet. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50, 35 i 25 cèntims (TC-380/94; TCO-315/29).

batre. Encunyar o fabricar moneda. El terme s'aplicà inicialment a la fabricació amb martell, en la qual cal donar diversos cops a un encuny mòbil sobre un de fix, amb la interposició del disc monetari: "... *començarà de batre moneda...*" (CME, doc. 142, 1285); "... *sia batuda e feta moneda d'or...*" (CME, doc. 322, 1365).

Anvers d'una medalla d'atletisme, obra de Baudichon (Ø 68 mm).

Baudichon, René (Tours, 1878-1963). **MC.** Escultor i medallista francès, actiu des del 1904. L'any 1897, entrà a l'Escola de Belles Arts de París i fou deixeble de Barrias, Sicard i Vernon. Autor d'una copiosa obra

medallística, fou premiat amb medalla d'or l'any 1921. La peça que coneixem, dins d'un modernisme poc marcat, pot ésser un model molt anterior a la data d'utilització. Signa: RENÉ BAUDICHON. Medalla: CM-1718 (any 1930).

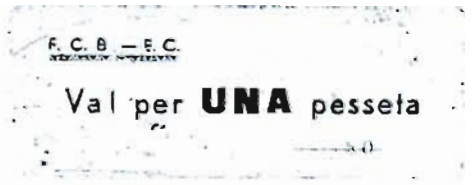

Bitllet d'1 peceta de l'empresa Balcells (80x30 mm).

Bauma, la (poble del municipi de Castellbell i Vilar, Bages). Té una església modernista. G. Empresa Balcells col·lectivitzada, bitllets d'1 peceta (LC-3144).

baxar. Probablement terme equivalent a abaixar, és a dir, disminuir el for o valor de circulació de una o diverses monedes: "... *baxar la moneda*" (RB, 282, any 1648).

Bearn. Forma tardana i probablement afrancesada del nom del territori del *Biarn*.

B(EATRIU) en monograma. Abreviatura de Beatriu de Cardona, comtessa d'Urgell (1363-1371); gravat a la pugesa CCG-1954.

Probable pugesa de plom d'Urgell de Beatriu (x2).

Beatriu d'Urgell (1363-1371). Esposa del comte Pere d'Urgell (1347-1408), era de la família dels Cardona. M. No fa gaire es varen trobar unes peces de plom, segurament pugeses, que porten a l'anvers un monograma que sembla identificable amb el nom Beatriu i, al revers, el mateix tipus i llegendes del revers dels diners del seu espòs. Per analogia amb el cas de Teresa d'Entença, s'ha suposat que puguin ésser pugeses emeses com a divisors, és a dir, com a monedes complementàries.

Becker, Carl Wilhelm (Spira, 1772-Berlín, 1830). Comerciant de vins i de teixits, l'any 1806 començà a gravar una sèrie d'encunys dels quals eixiren unes acurades falsificacions de monedes gregues, romanes i visigodes, moltes de les quals acabaren a diferents museus. Becker ho feia més com a distracció que per guany personal. Les seves fabricacions varen ésser identificades a l'obra *Becker, the counterfaiter*, de George F. Hill (Nova York, 1924), amb nombroses reedicions.

B-E-G. Abreviatura de Berenguer Ramon I de Barcelona (1018-1035), present als diners CCG-1823/4.

Anvers del bitllet d'1 peceta de Beget (113x68 mm).

Beget (Garrotxa). Fou adquirit pel monestir de S. Pere de Camprodon el 1013. L'església té una imponent majestat romànica. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre, de primer, bitllets d'1 peceta i 50 cèntims amb un home llaurant amb un burro i "Baget" (TC-395/6). La gent relacionà l'errada ortogràfica amb el burro, de manera que s'hagueren de fer una noves emissions dels mateixos valors amb "Beget" i una vista del poble (TC-397/400; TCO-330/5).

Anvers del bitllet de 50 cèntims de Begudà (96x66 mm).

Begudà (poble del municipi de S. Joan les Fonts, Garrotxa). Va pertànyer al monestir de S. Joan les Fonts. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-401/4; TCO-336/8). G. "Col·lectivitat de Productors Lliures", CNT, bitllets d'1 peceta (LC-2228).

Bitllet uniface de 25 cèntims de La Beguda Alta (77x47 mm).

Beguda Alta, la (poble compartit pels municipis Masquefa, S. Llorenç d'Hortons i S. Esteve Sesrovires, Alt Penedès). Masquefa és documentat des del 963. **B.** Sembla que fou durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9) quan el Sindicat Agrícola emeté uns bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (AYP, p. 52-53).

Anvers del bitllet d'1 peceta de Begues (95x70 mm).

Begues (Baix Llobregat). L'església és, en part, romànica. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-408/13; TCO-340/5). **MS.** Assoc. Nª Sª de Fàtima, s. XX (1).

Medalla per les accions bèl·liques de Begur i Palamós (Ø 45 mm).

Begur (Baix Empordà). Amb antecedents romans, el 1019 és esmentat el castell, que al s. XIV passà als Cruïlles. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-414/6; TCO-346/8). **G.** Coop. "La Económica Bagurense", peces de 5, 2 i 1 peceta i de 50 cèntims de níquel i de 10, 5, 2 i 1 cèntim de llautó, i bitllets de 5 i 1 peceta (LC-1980/95). Coop. "Bagurense", bitllets de 100, 75, 50, 25, 15, 10 i 5 pecetes (LC-1996/2002). **MC.** Durant la Guerra del Francès, la Junta Superior de Catalunya creà una medalla de distinció per als militars anglesos que actuaren a Begur i Palamós (CM-282). Els anys 1909 i 1929, s'editaren medalles per a la Santa Missió (CM-1375 i 1442).

Medalla a Ferrer i Guàrdia feta a Bèlgica.

Bèlgica. Camp MC. L'any 1909, s'hi editá una medalla en honor de Ferrer i Guàrdia, obra de l'escultor G. Devreese (CM-1066).

Bitllet uniface de 25 cèntims de Bèlgida (46x31 mm).

Bélgida (la Vall d'Albaida). Amb antecedents prehistòrics, fou lloc de moriscs. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25 i 10 cèntims (TV-262/5).

Bitllet uniface d'1 peceta de Belianes (78x45 mm).

Belianes (Urgell) Amb antecedents ibèrics i romans, formà part de la baronia d'Anglesola. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-417/8; TCO-350/1).

Bellaguarda. Vegeu *Pobleta de Granadella*.

Anvers de la medalla de la Universitat Autònoma de Bellaterra.

Bellaterra (poble de Cerdanyola del Vallès, Vallès Occidental). Fou començat a construir el 1929 com a centre d'estiueig. **B.** Sembla que fou durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9) quan el Comitè local de la CNT va emetre monedes de 25, 10 i 5 cèntims (TC-428/30, LC-61). **MC.** L'any 1976, la Universitat Autònoma va editar una medalla obrada per Subirachs que, amb diferent revers, fou emprada per als títols de Doctor Honoris Causa (Borràs-21/2). Se'n feren noves edicions el 1979 amb lleugeres variacions (Borràs-29/30 i CM-1954).

Bellcaire (Occitània). Ciutat vinculada a l'anomenada *Provença Rodaniana*, situada en lloc estratègic pel pas del Roine i que fou possessió habitual dels comtes de Tolosa, els quals hi bateren moneda.

Anvers del bitllet d'1 peceta de Bellcaire d'Empordà (102x61 mm).

Bellcaire d'Empordà (Baix Empordà) Al s. XIII, el comte Ponç Hug d'Empúries hi construí un castell-palau. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims, i sembla que fou llavors quan el Sindicat Agrícola va emetre bitllets de 5 cèntims (TC-431/4; TCO-361/3).

Revers del bitllet d'1 peceta de Bellcaire d'Urgell (109x65 mm).

Bellcaire d'Urgell (Noguera). Fou del comtat d'Urgell des del s. IX i Ermengol VII donà carta de poblament el 1139. Després va pertànyer a Poblet. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament féu diferents emissions de bitllets d'1 peceta i de 50, 25 i 10 cèntims (TC-426/42; TCO-364/71).

Bitllet uniface de 50 cèntims de Ballestar (106x68 mm).

Bellestar o Pobla del Bellestar (poble de Vilafranca del Maestrat, el Baix Maestrat). **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre uns bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TV-240/1).

Bell-lloc del Pla (la Marina Baixa). El nucli es creà al s. XIII després de la conquesta, amb la unió de diferents alqueries islàmiques. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 25 cèntims amb "Benlloch" (TV-399).

Bitllet uniface de 25 cèntims de Ben-lloc del Pla (56x36 mm).

Bitllet uniface d'1 peceta de Bell-lloc d'Urgell (50x38 mm).

Bell-lloc d'Urgell (Pla d'Urgell). Es esmentat el 1168, i el 1177 pertanyia als comtes d'Urgell. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 10 i 5 cèntims (TC-443/7; TCO-372/6).

Medalla d'una peregrinació a Bellmunt el 1913.

Bellmunt (santuari de Sant Pere de Torelló, Osona). MC. L'any 1913, s'edità una medalla d'alumini per commemorar una peregrinació (CM-1391).

Anvers del bitllet d'1 peceta de Bellmunt d'Urgell (109x66 mm).

Bellmunt d'Urgell (Noguera). Va pertànyer al monestir de Poblet. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-448/9; TCO-377/8).

Senyal uniface d'aram de Bellpuig d'Urgell (x2).

Bellpuig d'Urgell (Urgell). No hi ha antecedents àrabs a la població, que sembla que fou fundada vers el segle XII i que, el 1381, havia passat als Cardona i fou cap de Baronia. M. La primera notícia de la moneda de Bellpuig la dóna Antic Roca, qui ens diu que l'any 1564 ja en batia. La sèrie documental, ben estudiada per Llobet i Portella, ens facilita informació des del 1563, en què els paers acorden demanar als Cardona de poder fer moneda. Es coneixen tot una llarga sèrie de senyals que tenien el valor d'ardits i diners, que s'allarguen fins a la Guerra dels Segadors (1640/52) i que es reprenen després amb els mateixos valors (CCG-3662/78). Durant la Guerra dels Segadors, però, es passà a batre sisens d'aram, com ho feien moltes altres poblacions. Tots són del 1642 a nom de Lluís XIII, amb diferents varietats heràldiques al revers (CCG-4560/2). PM. S'ha atribuït hipotèticament a Bellpuig un pesal de 4 rals que porta un puig cimat de llir diferent del que empra Agramunt (CP-214). B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 15 i 10 cèntims (TC-452/5; TCO-379/82). Sembla que fou també llavors quan en va emetre el Sindicat Agrícola d'1 peceta i 50 cèntims (TC-450/1) i el "Sindicato Único de Trabajadores" de la CNT, bitllets de 10 i 5 cèntims (TS). MC. L'any 1864, les "Hermanas de Bellpuig" editaren una medalla escolar (CM-606).

Bitllet uniface d'1 peceta de Bellreguard (67x51 mm).

Bellreguard (la Safor). D'origen islàmic, fou poblat de moriscs i adquirit pel duc de Gandia el 1485. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims amb "Bellreguart" (TV-266/7).

Bellserrat. Vegeu *Sant Pere de Torelló.*

Bitllet uniface d'1 peceta de Belltall (81x37 mm).

Belltall (poble del municipi de Pasanant, Conca de Barberà). És esmentat el 1030 i fou inicialment dels Cervera. Més tard, els hospitalers hi tingueren un castell. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TCO-385/6).

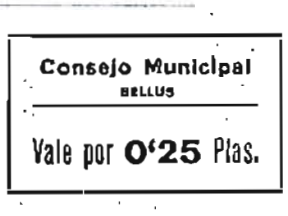

Bitllet uniface de 25 centims de Bellús (61x39 mm).

Bellús (la Vall d'Albaida). Amb importants antecedents al paleolític, té una notable surgència d'aigües minerals. El 1522, hi foren derrotats els agermanats. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims (TV-268/9).

Anvers del bitllet d'1 peceta de Bellvei (102x75 mm).

Bellvei del Penedès (Baix Penedès). Va pertànyer al monestir de S. Cugat del Vallès. Posseeix la fortificació de la torre de Bellvei. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-460/3; TCO-387/90).

Anvers del bitllet de 25 centims de Bellver de Cerdanya (97x68 mm).

Bellver de Cerdanya (Baixa Cerdanya). Emplaçada al lloc de l'antic castell de Bellver, edificat el 1225 i cap de la sotsvegueria del Baridà i de la batllia de Bellver. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre tres sèries de bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-464/70; TCO-391/7).

Bitllet uniface de 10 cèntims de Bellver de Cinca (60x45 mm).

Bellver de Cinca (Baix Cinca). Pertangué al bisbat de Lleida. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), hi va emetre bitllets la Col·lectivitat amb els valors de d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims amb "Belver de Cinca" (TF-82/6).

Bitllet uniface d'1 peceta de Bellvis (51x31 mm).

Bellvís (Pla d'Urgell). Amb antecedents islàmics, fou d'Alfons I des del 1168 i originà el llinatge del mateix nom. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament féu diferents emissions de bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-471/7; TCO-398/404). Vegeu també *Els Arcs*. **MS.** N²S² de les Sogues, s. XIX (2), s. XX (2).

Belmon, Jeroni (França, 1966). Arxiver i numismàtic francès. Director d'Estudis de l'École Nationale des Chartes. És autor de dos articles fonamentals i molt ben documentats sobre la moneda del comtat de Rodés. "La monnaie de Rodez (1ère partie): la mort d'un monnayage seigneurial (vers 1270-1340)", *Revue Numismatique* 159 (París, 2003, p. 355-418), segona part ("L'organisation de l'atelier"), *Révue Numismatique* 160 (París, 2004, p. 241-304).

Belsa (Ribagorça Occidental). Vegeu *Parsan*.

Dracma d'argent ibèrica de Belse (x2).

Belse. Taller monetari ibèric de localització desconeguda, però que podria trobar-se dins de la zona ilergeta. Se'n coneixen també amb diferents desinències, com ara BAN, KUAI, KUAION o SALIR; aquesta darrera, s'interpreta com "plata dels de". Va batre exclusivament dracmes ibèriques d'imitació emporitana al s. III a. de C. (VB-391, 493; CCG-475/7). Per a la localització, vegeu L. Villaronga, "Les dracmes ibèriques d'imitació emporitana amb l'arrel BELSE o OLSE", *Numisma* 230, 1992, p. 17/23. També a *Obra Esparsa* II, p. 165/74.

Beltrán Villagrasa, Pius (Bujaraloz, 1889-València, 1971). Numismàtic, historiador i arqueòleg. Fill d'agricultors, féu estudis de Ciències Exactes i va exercir tota la seva vida de professor d'institut. Es relacionà amb Antoni Vives i Guillem Osma, i això el portà a interessar-se per la numismàtica. També fou *Comisario de Excavaciones Arqueológicas* i director del Museu de Sagunt. Persona de gran erudició i bon criteri, els seus treballs són notables, malgrat que consisteixen en un seguit de petits articles sense polir que foren recollits en dos volums amb el títol de *Obra Completa* (Saragossa, 1972). Els sectors més interessants són els

Pius Beltrán Villagrasa.

dedicats a la moneda visigoda i a les sèries medievals d'Aragó, Navarra i Castella. Un dels seus articles, "Los dineros jaqueses", és, de fet, una visió completa de la numismàtica aragonesa. Perfil: A. Beltrán a la introducció a l'*Obra Completa*, vol. 1 (Saragossa 1972, p. 5-21).

Belvezet (dept. Uzès, estat francès). Important tresor de moneda carolíngia amb 252 diners d'argent de Carlemany (768-814) i Lluís el Pietós (814-840). Contenia 9 diners de Barcelona i 5 d'Empúries de Lluís el Pietós (CCG-1804 i 1805; BA, p. 36). Aquesta troballa i la de *Veuillin* havien proporcionat, fins fa poc, la quasi totalitat del numerari catalano-carolingi conegut.

Jaume Benages i Olivé.

Benages i Olivé, Jaume (Tarragona, 1941). Investigador numismàtic, directiu de la Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (IEC) i de la Reial Societat Arqueològica Tarragonesa. Féu estudis empresarials. Premi Conde Garriga de l'Asociación Numismàtica Española i Diploma de Serveis Distingits de l'Ajuntament de Tarragona. En el camp de la història de la moneda, ha publicat nombrosos articles, especialment a *Acta Numismàtica*, i els llibres *Les monedes de Tarragona* (Tarragona. 1994), *Corpus de les monedes visigodes de Tarragona. Leovigild a Akila II* (Tarragona, 2007), *Les monedes de Vespassià a la Província Tarraconensis*, amb

I. Carradice i X. Sanahuja (Barcelona, 2010) i el monumental *Les monedes de l'Edat Antiga a la Península Ibèrica* (Barcelona, 2011), amb L. Villaronga. També ha realitzat altres publicacions de temàtica històrica tarragonina.

Medalla de regates a Banyoles, obra de Bénard.

Bénard, Raul (Elbeuf, 1881-1961). MC. Escultor i medallista francès, deixeble de Chaplain. Es coneix obra seva des del 1908 i excel·lí en les seves medalles Art Déco. Signa: RAOUL BÉNARD; BÉNARD. Medalles: CM-531 (any 1927), 1166 (c. 1920), 1677 (any 1927) i 1741 (any 1933).

Bitllet uniface de 25 cèntims de Benasc (99x55 mm).

Benasc (Alt Éssera). Va pertànyer al comtat de Ribagorça i conserva les restes del palau comtal. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Benasque" (TF-95/100).

Bitllet uniface d'1 peceta de Benassal (60x36 mm).

Benassal (l'Alt Maestrat). Amb la conquesta, fou donada a Blasc d'Alagó, que atorgà carta de poblament el 1239. Va pertànyer després als templers, que la fortificaren. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims amb "Benasal" (TV-270/1).

Bitllet uniface de 3 pessetes de la Col·lectivitat de Benavarri (60x40 mm).

Benavarri (Baixa Ribagorça). Formada al redós del castell, que fou dels comtes de Ribagorça, fou capital del comtat des del s. XIV. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), va emetre bitllets la Col·lectivitat amb els valors de 5, 3 i 1 peceta i de 50, 30 i 5 cèntims amb "Benabarre" (TF-87/94).

Anvers del bitllet de 50 cèntims de Benavent de Segrià (112x58 mm).

Benavent de Segrià (Segrià). Fou adquirit el 1388 pel capítol de Lleida. El 1703, Felip IV en féu cap de marquesat. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-478/82; TCO-405/9).

Bitllet uniface d'1 peceta de Benavites (64x45 mm).

Benavites (el Camp de Morvedre). Lloc de moriscs, pertanyia a Bernat Vives de Canyamars. El 1624, esdevingué cap de comtat, després marquesat. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-272/5).

benefici d'encunyació. Vegeu *guany*.

Bitllet de 2 pessetes de Benejama (77x55 mm).

Beneixama (l'Alcoià). Es formà en el nucli d'una alqueria islàmica despoblada. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims amb "Benejama" (TV-280/90).

Bitllet unifaç de 25 cèntims de Beneixida (64x45 mm).

Beneixida (la Ribera Alta). Era lloc de moriscs i Jaume I la donà a la família Despuig. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Benegida" (TV-276/9).

Bitllet d'1 peceta de Benejússer (80x53 mm).

Benejússer (el Baix Segura). Fou poblada des del 1611 arran de l'expulsió dels moriscs. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 cèntims amb "Benejuzar" (TV-290/2).

Carlí d'argent de Benet XIII.

Benet XIII (1394-1417). De nom Pedro Martínez de Luna (1328-1422), va néixer a Illueca, es formà a Montpeller i esdevingué cardenal el 1375. Fou elegit papa l'any 1394 en l'etapa d'Avinyó, en part gràcies a la seva habilitat per inclinar els sobirans peninsulars en favor de Climent VII d'Avinyó i en detriment d'Urbà VI, elegit a Roma. Mai no va renunciar a la seva dignitat, tot i que fou finalment desposseït l'any 1417 pel Concili de Constança i considerat antipapa. M. Va emetre a Avinyó dues varietats de ducats d'or, carlins d'argent i dobles diners i diners de billó (MU-1/9).

Bitllet unifaç de 50 cèntims de Benetússer.

Benetússer (l'Horta). Antiga alqueria islàmica, fou dels Rabassa, marquesos de Dosaigues, que hi erigiren un palau. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Benetúser" (TV-294/8).

Bénézet, Jeroni (Perpinyà, 1977). Llicenciat en història, arqueòleg i numismàtic. Responsable del Pôle Archéologique Départamental dels Pirineus Orientals. Ha publicat diferents estudis sobre circulació monetària al Rosselló i ha fet aportació de novetats importants a la numismàtica catalano-carolíngia i comtal. Membre de la SCEN, molts dels seus treballs numismàtics han estat publicats a *Acta Numismàtica*.

Jeroni Bénézet.

Billet uniface de 50 cèntims de Beniarjó (79x45 mm).

(1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TV-312/3).

Billet de 2 pessetes de Beniarbeig (108x66 mm).

Billet uniface d'1 peseta de Beniarrés (102x70 mm).

Beniarbeig (la Marina Alta). Antiga alqueria islàmica, restà poblada de moriscs i pertangué als comtes de Sinarques. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 25 cèntims (TV-300/5).

Billet uniface de 50 cèntims de Beniarda (63x52 mm).

Beniardà (la Marina Baixa). D'origen islàmic, restà poblat de moriscs fins a l'expulsió. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-306/11).

Beniarjó (la Safor). Antiga alqueria islàmica, fou lloc de moriscs i pertangué als Marc. Centre de conreu del canyamel. B. Durant la Guerra contra el Feixisme

Beniarrés (el Comtat). D'origen islàmic, va pertànyer a la comanda de Perputxent de l'orde de Montesa. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-314/6).

Billet uniface de 50 cèntims de Beniatjar (44x36 mm).

Beniatjar (la Vall d'Albaida). Antiga alqueria islàmica, fou lloc de moriscs que Jaume I donà a Pau de Tarassona. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-217/9).

Benicarló (el Baix Maestrat). L'actual ciutat fou una alqueria islàmica que el 1236 tingué carta de poblament de Jaume I. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TV-320/1).

Bitllet uniface d'1 peceta de Benicarló (80x40 mm).

Bitllet uniface de 2 pecetes de Benicàssim (45x45 mm).

Benicàssim (la Plana Alta). Amb antecedents romans, fou una alqueria islàmica. Al s. XVI, era una senyoria. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Benicásim" (TV-322/5). MC. Vegeu *Desert de les Palmes*. MS. Desert de les Palmes, s. XX (1).

Bitllet uniface de 25 cèntims de Benicolet (64x45 mm).

Benicolet (la Vall d'Albaida). D'origen islàmic, fou lloc de moriscs i formà part de la baronia de Llutxent. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims (TV-330/1).

Bitllet d'1 peceta de Benidoleig (105x70 mm).

Benidoleig (la Marina Alta). Antiga alqueria islàmica, fou lloc de moriscs i va pertànyer als marquesos de Guadalest. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims (TV-332 i 333).

Bitllet de 50 cèntims de Benidorm (112x79 mm).

Benidorm (la Marina Baixa). Bernat de Sarrià la donà a l'infant Pere el 1322, qui atorgà carta de poblament. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 35, 25 i 5 cèntims (TV-334/40). MS. Nª Sª del Sufragi, s. XX (1).

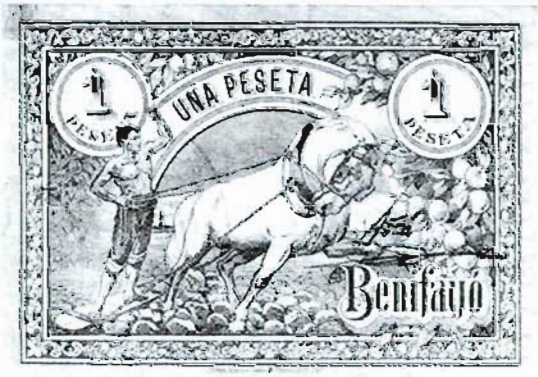

Bitllet d'1 peceta de Benifaió (115x79 mm).

Benifaió (la Ribera Alta). Antiga alqueria islàmica, passà als Lladró. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Benifayó" (TV-352/4).

Benifairó de Valldigna (la Safor). Antiga alqueria islàmica, conté el castell d'Alcalà d'Alfàndec. M. Vegeu *Reina Mora, castell de la*. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9) i en suplència de l'ajuntament, la col·lectivitat productora "El Porvenir", UGT-CNT, va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TV-344/5).

Bitllet uniface de 50 centims de Benifairó de Valldigna (88x58 mm).

Bitllet uniface d'1 peceta de Benifairó de les Valls (53x44 mm).

Benifairó de les Valls (el Camp de Morvedre). El 1394, fou adquirit pels Canyamars, que esdevingueren comtes de Faura. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), en suplència de l'ajuntament, la Cooperativa Pablo Iglesias va emetre bitllets d'1 peceta i 50 i 25 cèntims (TV-341/3).

Bitllet uniface de 25 centims de Benifallet (92x66 mm).

Benifallet (Baix Ebre). D'origen islàmic, va pertànyer a Tortosa des la conquesta. Dins el terme, hi ha el monestir de Cardó. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-483/8; TCO-410/5). MS. MD del Carme de Cardó, s. XX (2).

Benifallim (l'Alcoià). D'origen islàmic, fou lloc de moriscs i obtingué carta de població de Bernat de Cruïlles el 1316. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TV-346/7)

Bitllet uniface de 50 cèntims de Benifallim (55x41 mm).

Bitllet uniface de 25 cèntims de Benifató (61x40 mm).

Benifató (la Marina Baixa). Antiga alqueria islàmica, fou lloc de moriscs del marquesat de Guadalest. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-349/51).

Bitllet uniface d'1 peceta de Benigànim (59x45 mm).

Benigànim (la Vall d'Albaida). D'origen islàmic, l'obtingué Jaume I el 1240. Hi visqué la beata Agnès de Benigànim. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-355/7). MS. Beata Agnès, s. XIX (4), s. XX (5).

Bitllet uniface d'1 peceta de Benigànim (59x45 mm).

Benigembla (la Marina Alta). Lloc de moriscs, va pertànyer al comte de Parcent. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims amb "Benichembla" (TV-326/9).

Bitllet uniface d'1 peceta de Benilloba (80x55 mm).

Benilloba (el Comtat). Antiga alqueria islàmica, fou lloc de moriscs. L'any 1357, resistí un atac castellà. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 cèntims (inèdit i TV-358/9).

Bitllet uniface de 25 cèntims de Benimantell (64x45 mm).

Benimantell (la Marina Baixa). Antiga alqueria islàmica, fou lloc de moriscs i pertangué als marquesos d'Ariza. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-361/4).

Bitllet uniface d'1 peceta de Benimassot (67x55 mm).

Benimassot (el Comtat). Lloc de moriscs, va pertànyer als Cardona. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Benimasot" (TV-365/7).

Benimeli (la Marina Alta). Lloc de moriscs, conté el castell de Segàrria. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims (TV-368/9).

Bitllet d'1 peceta de Benimeli (107x65 mm).

Bitllet uniface d'1 peceta de Benimodo (55x38 mm).

Benimodo (la Ribera Alta). D'origen islàmic, fou lloc de moriscs dels comtes de Carlet. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TV-370/1).

Bitllet uniface d'1 peceta de Benimuslem (64x45 mm).

Benimuslem (la Ribera Alta). Antiga alqueria islàmica, fou lloc de moriscs i cap de baronia. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 25 cèntims (TV-372 a 376).

Bitllet uniface de 5 cèntims de Beniopa (65x46 mm).

Beniopa (poble de Gandia des del 1965, la Safor). Lloc de moriscs, era del ducat de Gandia. B. Durant la Guerra

contra el Feixisme (1936/9), el Servei de Proveïments Col·lectivitzat de l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-377/9).

Bitllet uniface de 25 cèntims de Benipeixcar (60x38 mm).

Benipeixcar (poble de Gandia des del 1962, la Safor). Antiga alqueria islàmica, fou dels ducs de Gandia. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), la Comissió de Proveïments CNT-UGT va emetre, en suplència de l'ajuntament, bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-380/3).

Bitllet uniface de 50 centims de Benirredrà (60x38 mm).

Benirredrà (la Safor). Antiga alqueria islàmica, fou poble de moriscs. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TV-384/5).

Medalla per la nova parròquia de Benissa (27x33 mm).

Benissa (la Marina Baixa). Antiga alqueria islàmica, tingué poblament mixt i pertangué als comtes de Dénia. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), no havent obtingut l'ajuntament autorització per emetre bitllets, ho féu a través del Sindicat de Treballadors del Comerç i Oficines, que va en va emetre de 3, 2 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Benisa" (TV-386/93).

MC. L'any 1884, va editar una medalla commemorant el 2n centenari de la seva patrona, la Puríssima Petita, i el 1929, la inauguració de la nova parròquia (CM-387 i 477).

Anvers del bitllet de 25 cèntims de Benissanet (88x47 mm).

Benissanet (Ribera d'Ebre). Antiga alqueria islàmica, en ésser conquerida passà als templers. B/G. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims en dues emissions. Sembla que en aquest temps també en va fer la Unió de Treballadors de la Terra, d'1 peceta i 50 i 25 cèntims (TC-489/97; TCO-416/21; LC-2682). El Centre Republicà "La Renaixença" d'Esquerra Republicana va emetre bitllets de 10 cèntims (TE).

Bitllet uniface d'1 peceta de Benissanó (104x59 mm).

Benissanó (el Camp del Túria). Antiga alqueria islàmica, fou lloc de moriscs i vila murada. Té un castell senyorial del s. XV. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i 50 cèntims (TV-394/5). MS. N^a S^a del Fonament, s. XX (2).

Bitllet uniface de 25 cèntims de Benissuera (60x41 mm.

Benissuera (la Vall d'Albaida). D'origen islàmic, fou lloc de moriscs. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-396/8).

Anvers de la medalla a Josep de Ribera, obra de Benlliure (Ø 102 mm).

Benlliure i Gil, Marià (València, 1862-Madrid, 1947). **MC.** Escultor i medallista. Nascut en el si d'una família d'artistes, molt aviat demostrà les seves dots com a pintor i, sobretot, com a escultor. Rebé les primeres lliçons del seu germà Josep, pintor reconegut. Completà la seva formació a Madrid i a Roma. Tingué una gran estima en el món oficial i obtingué nombrosos guardons. El seu primer premi en una exposició nacional el guanyà amb la seva excel·lent medalla CM-796. A voltes, però, la recerca de l'èxit immediat plegant-se al gust de qui feia les comandes rebaixaren el valor de la seva obra, com és visible en la seva carregada i ampul·losa peça CM-1069 que, de fet, però, no signà. Signa: M.BENLLIURE; M. Benlliure. Medalles: CM-796 (1888), 1069 (1909) i 1324 (1935).

Berard, Pere Lluís. Mestre de la seca de Mallorca, rebé el nomenament l'any 1597 en morir Gregori Villalonga i regí fins a la seva mort l'any 1604. Campaner pensa que no va posar marques a la seva producció (CAM, p. 83).

Berenguer (1019-1067). Vescomte de Narbona. Tingué una constant col·laboració amb els comtes de Barcelona i obtingué dominis a Catalunya. **M.** Va seguir emetent diners i òbols de billó ric, segons el model del seu pare, amb quatre anells en el camp, però hi ha una rara varietat del diner que porta tres anells i una creueta (COC-40/2).

Diner de billó ric de Berenguer de Narbona (x2).

Diner d'argent del comtat d'Ausona del bisbe Berenguer Guillem (x2).

Berenguer Guillem (1099-1101). Bisbe de Vic. Ocupà l'episcopat després d'un llarg temps de seu vacant, però fou considerat intrús i deposat. **M.** En el seu testament de l'any 1100, llegà a l'església de Vic els instruments amb què es batia la moneda, la qual cosa evidencia que se'n degué emetre en el seu temps. Se li ha atribuït un tipus que porta les lletres B i G en el camp de l'anvers (CCG-1856), de moment només conegut en un exemplar.

Diner d'argent de Barcelona de Berenguer Ramon I (x2).

Berenguer Ramon I (1018-1035). Comte de Barcelona, Vic i Girona. De caràcter feble, tingué un important paper en el govern la seva mare Ermessenda. **M.** Durant el seu mandat, es començaren a batre a Barcelona mancusos d'or d'imitació musulmana, entre ells els anomenats **mancusos de Bonhom**, que imiten diferents tipus de dinars d'or andalusins, però amb l'afegit en caràcters llatins de la menció BONHOM (CCG-1817/21). En un d'ells i en cúfic, hi ha la inscripció *Madinat Barsinuna* (CCG-1818). Aquests mancusos

mantenen la metrologia musulmana, és a dir, cada set mancusos pesaven una unça, cosa que s'expressava llavors com "de set a l'unça". Vegeu *Bonhom. La Troballa d'Òrrius* ens va donar a conèixer els diners d'argent de Barcelona d'aquest comte, dels quals n'hi ha de tres varietats: amb rosa, amb bust a la dreta i amb bust a l'esquerra, a més d'algun exemplar híbrid (CCG-1822/4). Els seus pesos febles ens retornen a la metrologia dels diners barcelonins del s. X després del parèntesi dels diners pesants del seu antecessor Ramon Borrell (992-1018).

Diner de billó de Barcelona atribuïble a Berenguer Ramon II i al temps de coregnat (x2).

Berenguer Ramon II (1076-1096). Comte de Barcelona, Vic, Girona i Carcassona-Rasès, en condomini amb el seu germà Ramon Berenguer II fins a la mort d'aquest el 1082. Se'l va fer culpable de la mort del seu germà i s'hagué de comprometre a transmetre els seus dominis al fill d'aquest, el futur Berenguer Ramon III. Tingué lluites amb el Cid, sembla que sempre desafortunades. M. S'atribueixen a aquesta etapa de cogovern uns diners de Barcelona anònims amb llir a l'anvers i BARCINO o bé BARCINON al revers (CCG-1839/40), que es varen mantenir immobilitzats i amb algunes petites variacions fins als temps de Ramon Berenguer IV (1131-1162). No li coneixem diners de Carcassona, que tingué només un any ja que Bernat Ató s'emparà del territori poc després de la mort de Ramon Berenguer II.

Diner d'argent del comtat d'Ausona del bisbe Berenguer Seniofred (x2).

Berenguer Seniofred de Lluçà (1028-1099). Bisbe de Vic, l'any 1038 consagrà la nova catedral de la vila i, des del 1091, acumulà el càrrec d'arquebisbe de Tarragona, que ell havia assolit de restaurar, malgrat l'oposició dels arquebisbes de Narbona. M. L'any 1038, el comte Ramon Berenguer I de Barcelona li confirmà el dret de batre moneda. En el seu temps, hi ha mencions de moneda de Vic, amb la imatge dels bous. És per això que se li han atribuït els diners i els òbols CCG-1854/5, d'un excel·lent art romànic, que porta l'estampa d'un home llaurant amb bous.

Peça de sis quartos d'aram de Berga del carli Carles V.

Berga (Berguedà). Amb antecedents romans, pren el nom de la tribu ibèrica dels bergistans, dels quals fou probablement capital. Al s. X, fou cap de comtat. Al s. XIX, fou capital dels carlins. M. Els anys 990 i 997, en temps dels comtes de Cerdanya, Oliba Cabreta (998-990) i Guifré (988-1043), hi ha mencions de pagaments amb *"solidos berguitanos"*, de manera que és possible que Berga fos llavors la seca comtal cerdana (CL, p. 120). De tota manera, no ens ha arribat cap peça d'aquest moment. Durant la Guerra Civil del s. XV, Pere IV de Catalunya (dit Pere de Portugal, 1464-1466) va autoritzar l'encunyació de rals i sisens d'argent com els de Barcelona, però advertint que ho fessin en secret, ben segur per evitar les protestes de la capital (CL, id.). Vàrem atribuir amb reserves a Berga un terç de croat de tipus barceloní, però de mala factura, una atribució que caldrà confirmar (CCG-3047). En ocasió de la Guerra dels Segadors (1640/52), va emetre unes rarissimes peces de cinc rals i de cinc sous d'argent de les quals no hi ha noticies documentals fiables (CSE-27/8). Entre l'any 1838 i 1840, els carlins, amb una base forta a Berga, hi varen emetre peces de sis quartos d'aram i pecetes (desconegudes) i mitges pecetes d'argent, a més de bitllets amb els valors d'1, 2, 4 i 8 sous (CL, p. 120; CCG-6046/7). B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-498/501; TCO-422/5). G. Magatzem de queviures, "Mines de Berga", peces de 100 i 25 pecetes de zenc i d'1 peceta i 25 cèntims de llautó (LC-3098/101). P. Es coneixen dos tipus d'incuses eclesiàstiques atribuïbles a la parròquia de Sta. Eulàlia de Berga, una amb la creu de la santa i l'altra amb la santa dreta portant aquesta creu, la primera de llautó, la segona de llautó o llauna. Totes tres varietats procedeixen, d'altra banda, d'una troballa feta al mateix poble (CL-1396/8). MC. L'any 1873, fou editada una medalla carlina (CM-324).

L'any 1919, se'n van editar per la coral Unió Bergadana (CM-1484). Una altra del 1923 commemora una exposició agrícola (CM-1194). L'any 1966, se'n féu una altra dedicada a Queralt (CM-1913). MS. N^ra^S^a de Queralt, s. XIX (10), s. XX (60).

berguedà, -ana. Coneixem mencions de *"solidos bergitanos"* del segle X, que semblen correspondre a les fins ara desconegudes monedes dels comtes de la Cerdanya. Serien equivalents a la dels *"solidos cerdanos"* i potser la primera forma indicaria que la seca era llavors a Berga, que fou cap de comtat (BA, p. 187).

Berguedà, tresor. Únic tresor conegut de peces de la sèrie del trentí d'or que, com diu Datzira, probablement no ens arribà pas complet. Comprèn 14 peces, onze trentins, un mig trentí i dobles ducats de Sevilla i els Països Baixos i degué ésser amagat poc abans de la Guerra dels Segadors (1640/52). DATZIRA, Sebastià, "Troballa del Berguedà", *AN* 15, 1985, p. 278/85.

Medalla de la presa de Girona del 1694 obra de Bernard.

Bernard, Tomàs (París, 1650-1713). Gravador francès. Juntament amb Joan Bernard, Mauger, Molart i altres, col·laborà en la història metàl·lica del regnat de Lluís XIV, caracteritzada per una qualitat excel·lent, però també per una certa monotonia temàtica. Membre de l'Académie de Peinture et de Sculpture (1690), en va fer el segell. Treballà per la cort d'Anglaterra i els princeps de Baviera. Signa T i B nexades. Medalles CM-131 i 134 (1694). També signà: B; T B.; T.B.F.; T.BERNARD F(ecit); BERNARD F(ecit).

bernardí. Nom donat als diners i òbols d'Andusa i Sauva, batuts per Bernat II d'Andusa, marit d'Ermengarda de Narbona, que porten una B en el camp. Vegeu Andusa i Sauva.

Bernardo, Antonello. Mestre de la seca de l'Àquila, al regne de Nàpols, els anys 1475-1476, el seu nomenament fou considerat fraudulent i impugnat (CME, doc. 849 a).

Bernat (1067-v.1069). Vescomte de Narbona. Tenim poca informació sobre ell, però atès el lligam entre el seu pare, Berenguer, amb els comtes de Barcelona i el fet

Diner de Billo de Narbona de Bernat (x2).

que el seus successors en foren vassalls, hem de creure que seguí en la mateixa línia política. M. Se li atribueixen uns rarissims diners i un òbol, de moment únic (COC-43/4), amb la tipologia tradicional dels quatre anells.

Diner de billo d'Andusa i Sauva de Bernat II (x2).

Bernat II (1145-1164). Senyor d'Andusa i Sauva, dins del vescomtat de Nimes, en aquest temps en mans de Bernat Ató II, aliat dels comtes catalans. Bernat II d'Andusa es maridà l'any 1143 amb Ermengarda, hereva del vescomtat de Narbona, contra les aspiracions d'Alfons Jordà de Tolosa, que usurpava el vescomtat. El mateix any, Ermengarda recuperà el comtat. Consta que tant Bernat II com Ermengarda col·laboraren estretament amb els comtes catalans. M. Li han estat atribuïdes dues varietats de diners de billó (una amb el seu òbol), en què consten les dues senyories (CCG-35/7), i que prengueren el nom de *bernardins*.

Diner de billó de Vic atribuït a Bernat de Mur (x2).

Bernat de Mur (1244-1264). Bisbe de Vic. Estudià dret a Bolonya i fou actiu i pactista. M. El rei Jaume I assajà

d'aturar les emissions vigatanes, però el bisbe obtingué del papa Innocenci IV, l'any 1254, el reconeixement del seu dret i immediatament decretà que la moneda vigatana era l'única que podria córrer legalment a la ciutat. L'any 1256, pactà amb els Montcada, vescomtes del Biarn, que la seva part del benefici havia d'ésser del 25%, i el mateix any inicià una encunyació. Li han estat atribuïts uns diners i uns òbols de billó amb l'efígie del bisbe amb mitra i bàcul (CCG-1860/1).

Mancús d'or de Besalú de Bernat Tallaferro (x1,5).

Bernat Tallaferro (988-1020). Comte de Besalú. Tingué un important paper i fou en el seu temps el comte hegemònic del grup català. L'any 1016, anà a Roma, on obtingué la creació del bisbat de Besalú a favor del seu fill Guifré i d'on portà una relíquia de la creu de Crist. Probablement, fou ell qui s'apropià de la moneda del comtat que el seu nét declarà tenir en feu de Déu, del sant Arbre de la Creu i de santa Maria, i menciona tant la d'or com la d'argent. No es pot descartar, però, que obtingués una concessió del papa. Se li han atribuït uns mancusos d'or amb llegendes àrabs però amb una creu i, en un d'ells, també la llegenda CRVCEN, i uns diners d'argent amb la creu al revers, probables al·lusions a la relíquia portada de Roma (CCG-1886/8).

Diner d'argent de Besalú de Bernat II i Bernat III (x2).

Bernat II i Bernat III (1066-1100 i 1100-1111). Comtes successius de Besalú. El primer ja havia coregnat amb el seu germà Guillem II (1052-1066). Es féu cavaller de l'Església, a la qual es va comprometre a pagar 100 mancusos d'or anyals. En arribar el seu fill Bernat III a la majoria d'edat, l'associà al govern del comtat. En morir Bernat III, el comtat passà al rei Alfons I. M. S'han atribuït al temps de regiment d'aquests dos comtes uns diners de billó amb la creu i SANCTA CRUX al revers i a nom de Bernat (CCG-1893), dels quals hi ha moltes variants.

Flori d'or de València de Pere III, obra de Berneç (x2).

Berneç, Pere. Argenter valencià del s. XIV. L'any 1345, consta que se li van pagar els seus emoluments per haver fet segells per al rei. L'any 1347, obrà un anell per al rei, un segell per a la infanta Constança i un altre per a la infanta Elionor. L'any 1349, es trobava a Girona fent el retaule de plata de la catedral i el rei li manà que li fes un segell per a la reina Elionor de Sicília. Els anys 1354, 1358, 1363, 1376, 1377 i 1378 se li pagà per diferents joies i segells per al rei i per a l'infant Joan. L'any 1364, el rei havia demanat al mestre i oficials de la seca de València que el volguessin com a un d'ells atesa la seva habilitat en l'ofici (FS, vol. 1, p. 76/9), i l'any 1369 li atorgà el càrrec d'obridor d'encunys de la seca de València (CME, doc. 334). Ostentà el títol d'"Argenter de Casa del Senyor Rei" i tingué també un destacat paper en l'esmalteria gòtica catalana (ND, p. 13).

Diner de billó d'Aurenja de Bertran (x2).

Bertran dels Baus (1178-1181). Comte i, després, príncep d'Aurenja. Bé que estret col·laborador d'Alfons I, l'any 1178 va assistir a la solemne coronació de Frederic Barbarroja com a rei de Borgonya a Arle, gairebé l'únic acte de sobirania que exerciren els emperadors alemanys en terres provençals. Aquesta presència en la solemnitat esmentada li valgué la concessió del títol de príncep d'Aurenja, que ostentà de llavors ençà i que gravà en les seves monedes. M. Li hem atribuït uns di-

ners i òbols de billó a nom seu com a príncep i de l'emperador Frederic, que porten una doble A al camp de l'anvers (per *Aurascia*, és a dir, Aurenja) (CME-101/2). Els numismàtics francesos, oblidant la forma original d'Aurenja i emprant la forma alterada "Orange", no trobaven explicació a aquest monograma que el llegien com una W, cosa que no permetia l'ordenació de la sèrie.

Diner de billó de Forcalquer del comte Bertran I (x2).

Bertran I (1129-1150). Comte de Forcalquer i segurament també d'Avinyó, de la branca urgellesa. Succeí el seu germà Guillem I, que havia coregnat amb la seva mare Adelaida, l'hereva del comtat i vídua del comte d'Urgell. **M.** Li hem atribuït uns diners i òbols de billó fins ara donats a un pretès i inexistent "comte d'Embrun". La part EDNE de la llegenda d'aquesta moneda pot fer referència a Embrun com a seca, però el comtat d'Embrun no existia en aquests temps. Per tant, cal interpretar BERTRAN COMES, amb una paraula a cada cara, i l'EDNE que ve a continuació com a nom de la seca (COC-1115/6).

Bertran, Ramon. Mestre de la seca de Montpeller entre el 1273 i el 1274, és a dir, en el temps del batiment del gros d'argent amb Jaume I (CME, doc. 99 i 104).

Peça de cinc rals d'argent de Besalú del 1642.

Besalú (Garrotxa). Es formà a redós del desaparegut castell i fou el cap del comtat de Besalú, especialment important en temps de Bernat Tallaferro (988-1020). Tingué un call important i una sinagoga que es conserva parcialment. És notable el seu pont sobre el Fluvià. **M.** Les primeres monedes de Besalú són les de l'etapa comtal, vegeu Besalú, comtat. Ja no tornem a trobar moneda fins a la Guerra dels Segadors (1640/52), en què s'hi varen encunyar peces d'argent de cinc rals i de cinc sous, de primer a nom de Felip (CSE-33), i tot seguit a nom del Principat (CSE-34/9). Hi ha també evidència de diferents varietats de sisens amb el nom de la vila, que potser foren emesos a Olot (CSE-40/6). La retirada dels sisens el 1644 i la seva venda a Barcelona són les úniques notícies documentals que en tenim (CSE, p. 105). **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre de primer uns vals provisionals de 2 i 1 peceta i després bitllets regulars d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-502/5; TCO-426/9). **P.** S'havien atribuït erròniament a l'església de Sant Vicenç de Besalú unes pallofes d'Olot segons la notícia equivocada que s'havien barrejat les de les dues poblacions. Eren les CL-1399/403. Gràcies al manuscrit de Botet, ara sabem que les veritables pallofes de Besalú eren les nostres incertes CL-2353, 2377 i 2378/80. **MS.** S. Ferriol, s. XIX (4).

Diner d'argent de Besalu de Bernat Tallaferro (x2).

Besalú, comtat de. Fou una de les demarcacions territorials creada pels sobirans carolingis, però no s'hi arribà a batre moneda en el seu temps. **M.** El dret de moneda se l'arrogaren els comtes de Besalú en temps de l'ardit Bernat Tallaferro (988-1020), l'únic fora del de Barcelona (i potser Urgell) que va batre mancusos d'or (BA-85/86, CCG-1886/7). També va emetre diners d'argent (BA-87, CCG-1888). No es pot descartar, però, que Bernat, que anà a Roma a demanar la creació d'un bisbat a Besalú en favor del seu fill i que va obtenir una relíquia de la creu de Crist, hagués obtingut del papa una concessió monetària. Els seus successors varen anar emetent monedes amb el tema de la creu o amb una mà que sembla clavada i que pot tenir la mateixa significació (BA-88/92, CCG-1889 a 1893). L'any 1111, en incorporar els comtes de Barcelona la sobirania sobre el comtat de Besalú, cessaren les seves emissions privatives i introduïren la moneda de Barcelona.

besant. M. Al segle XIII, es parla del **besant de plata** assimilant aquest terme a les millareses o als dirhems almohades , a vegades anomenats **besants sarrains** (Botet, p. 34 i 54, vol. II). Més endavant i en l'àmbit de la mediterrània oriental, s'aplica a la moneda d'or musulmana i a la de l'Imperi Bizantí i altres llocs, de metrologia semblant, **besant d'or**, encara que, a l'espai

Besant sarraí d'argent o dirhem almohade (x2).

català, feia més la funció de moneda de compte que de numerari efectiu, i els pagaments, generalment de cara al comerç exterior, es saldaven en moneda de billó.

El déu Bes en un quart d'aram d'Ebusus (x2).

Bes, deïtat. Forma part de la mitologia púnica. En establir una base a l'illa d'Eivissa, els cartaginesos la dedicaren a aquesta deïtat i l'anomenaren per això Ibusim, és a dir, Illa de Bes. La imatge apareix en la major part de les monedes cartagineses i romanes d'aquesta illa.

Anvers del bitllet d'1 peceta de Bescano (104x59 mm).

Bescanó (Gironès). N'hi ha notícies des del s. VIII; al s XVII, fou lloc reial. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta (TC-506; TCO-430). **G.** Coop. "Popular Bescanonina", peces de 5 i 1 peceta de níquel i de 10 i 5 cèntims de llautó (LC-1888/91).

Besiers, comtat de (Occitània). Amb la capital a la ciutat del mateix nom, el territori es trobava situat entre els de Carcassona i Albi a l'oest i els de Melguell i Agde a

Situació de Besiers en l'espai catalano-occità.

Diner de billó de Besiers de Roger II (x2).

l'est. El comtat de Besiers anà sovint unit al de Carcassona i estigué en mans de la família dels Trencavell. L'entrada a l'àmbit català es produí després de la mort de Bernat Ató el 1130, quan els seus fills es passaren al bàndol català, i així els seus altres dominis, com Carcassona, Nimes, Albi i Agde, entraren dins aquesta òrbita. Els Trencavell no sols col·laboraren amb els catalans, sinó que sovint feren actes de vassallatge. Cal considerar, doncs, com a monedes de Besiers les que van des de Roger I (1130-1150) fins a les darreres, de Ramon Roger Trencavell (1194-1209) (COC-11/18, 24/25 i 28/29; CME-11/18, 24/25 i 28/29).

Besora. Vegeu *Santa Maria de Besora*.

Bitllet uniface de 50 cèntims de Beseit (94x53 mm).

Beseit (Matarranya). D'origen islàmic, fou conquerida per Alfons I, que la lliurà a l'orde de Calatrava i fou cap

d'una de les seves comandes. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i de 25 cèntims amb "Beceite" (TF-77/81).

Bitllet uniface de 10 cèntims de Bétera (45x31 mm).

Bétera (Camp del Túria). D'origen islàmic, fou lloc de moriscs i pertanyia a l'orde de Calatrava, que en féu un cap de comanda. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims, uns amb "Moneda Treball" (TV-400/6).

Bitllet de 50 cèntims de Betxí (103x65 mm).

Betxí (la Plana Baixa). Té antecedents islàmics. Va sofrir diferents atacs en les guerres carlines. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre unes xapes de llauna amb el nom del municipi i el valor de 50 cèntims i, posteriorment, uns bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims, amb "Bechi" (TV-258/61).

Medalla de N^a S^a de Palera, Beuda (x2).

Beuda (Garrotxa). N'hi ha notícies des del 1002. Tingué castell i pertangué als Bas. **MS.** S. Crist de Palera, s. XX (1); N^a S^a de Palera, s. XX (1).

B.F.P. Inicials d'un gravador, dibuixant o potser projectista de la medalla CM-721, del 1884, obrada per la casa Castells de Barcelona. No l'hem pogut identificar. Signa: B.F.P. (CM- 721, any 1884).

B-G als costats de la figura. Abreviatura del bisbe Berenguer Guillem (1099-1101) en un diner d'Ausona (CCG-1856).

BGA. Abreviatura del nom de la seca, B(ER)GA, que porten les peces de ral d'argent i de sis quartos d'aram a nom del pretendent carlí, Carles V (1833-1840) (CCG-6046/7).

Biada i Bunyol, Miquel (Mataró, 1789-1848). Armador i empresari, dedicà bona part de la seva vida i dels seus recurssos en la construcció del ferrocarril Barcelona.Mataró el primer de la península. Se li dedicaren diferents medalles, com les CM-1083 i 1934. Vegeu perfil i medallística d'ell i del ferrocarril a R. Borràs, "Medalles comemoratives del 'Carril de Mataró'", *Acta Numismàtica* 14, 1984, p. 279-286 i J. Rovira, *Catàleg general de la medallística del Carril de Mataró 1833-2003*, Mataró 2004.

Bitllet uniface de 10 cèntims de Biar (73x39 mm).

Biar (l'Alcoià). Conquerit per Jaume I el 1245, conserva l'important castell. Tingué vot a Corts i, el 1356, resistí un setge de Pere I de Castella. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims (TV-409/14).

Biarn, vescomtat de (Occitània). Territori pirinenc situat just al nord de la part més occidental de l'Aragó i, en el període d'influència catalana, fronterer amb les terres angleses a l'est i el vescomtat de Bigorra a l'oest. S'ha de preferir la forma "Biarn" que indiquen els documents més antics (1170, *biarnensis comitissa*; 1171, *senoriatico de Biarno*; 1171, *Biarnensis vicecomes*; CCO, p. 170; així com la forma del cognom "Biarnès", que ho corrobora) a la de "Bearn", que va aparèixer més tard. Els biarnesos tingueren un paper important en les lluites peninsulars del regne d'Aragó des de Pere el d'Osca (1094-1107), i aquest lligam el recollí Ramon

Situació del Biarn en l'espai catalano-occità.

Diner morlà batut al Biarn (x2).

Berenguer IV (1131-1162) en devenir sobirà d'Aragó. L'any 1154, era nomenat governador del vescomtat i, de llavors ençà, hi fou constant la influència catalana, que es segellà amb l'entronització de la dinastia catalana dels Montcada. Monetàriament, s'hi va emetre sempre el tipus immobilitzat del diner i òbol anomenat *morlà* (COC-92/3; CME-90/1).

Biblia, Fabrici. Mestre de la seca de Nàpols amb Felip III durant els anys 1623-1625. Marcà amb les lletres FB o B sola (PR, p. XXVI).

bibliografia. En aquesta entrada, resumirem les obres més importants i útils en l'actualitat per a l'estudi de la nostra numismàtica, començant per uns apartats de caràcter general. Com a visió panoràmica de la moneda catalana en totes les èpoques, amb un cert gruix de teoria, tenim Crusafont, M./Garcia Garrido, M./Balaguer, A. M., *Història de la moneda catalana* (Barcelona, 1986, edicions catalana i castellana). Per a una catalogació sistemàtica de les monedes catalanes de totes les èpoques, disposem de Crusafont, M., *Catàleg General de la Moneda Catalana* (Barcelona, 2009). En l'apartat que podríem titular com a generalitats, hi ha un conjunt d'obres que assagen d'ajudar els investigadors del nostre camp de recerca o de facilitar el seu coneixement als historiadors que no en siguin especialistes. Hi ha, per començar, tres llibres amb el títol *Introducció a la Numismàtica* (o simplement *Numismàtica*), fets per P. Grierson, C. Morrisson i O. Gil Farrés. Són tres obres molt diferents, però totes contenen elements útils per als estudiosos i per als numismàtics. En aquesta mateixa línia, hi ha el de M. Crusafont, *Història de la moneda catalana. Interpretació i criteris metodològics* (Crítica, Barcelona, 1996) que, a més d'una síntesi interpretativa de la història de la nostra moneda, inclou un ampli aparell de dades essencials per a l'estudi de la moneda medieval i un extens glossari. Vegeu també M. Crusafont, "La terminología económica y monetaria en el ámbito de la moneda-valor", *Congresso Luso-Brasileiro de Numismàtica, V Congresso Nacional* (Lisboa, 2000, p. 307-319), on es comenta críticament l'ús de termes com ara "inflació" o "devaluació" en el context de la moneda amb valor intrínsec. En l'apartat de les bibliografies, cal assenyalar positivament, d'una banda, la de J. de Dios de Rada y Delgado, *Bibliografía numismàtica española* (Madrid, 1886) i, de l'altra, la de Mateu y Llopis, *Bibliografía de la historia monetaria de España* (Madrid, 1958), de la qual es publicà una addenda a Barcelona l'any 1971. També són d'utilitat els apartats bibliogràfics de l'obra de Gil Farrés, *Historia de la moneda española* (Madrid, 1959). El problema d'aquestes dues darreres obres, pel que fa a la moneda catalana, és que s'han fet ja força obsoletes atès el vigor de la recerca que s'ha produït a les darreres dècades al si de la Societat Catalana d'Estudis Numismàtics i en altres centres de recerca, de manera que cada vegada es fa més necessària l'elaboració d'una obra actualitzada. Pel que fa als glossaris o diccionaris especialitzats, només comptem, com a obra general, amb el llibre de F. Mateu y Llopis, *Glosario Hispánico de Numismàtica* (Barcelona, 1946), d'ampli abast però d'interès molt irregular a causa de la seva presentació caòtica i l'escàs aprofundiment en els termes. Podem comptar, pel que fa a la part italiana, amb el llibre molt més substanciós d'E. Martinori, *La moneta. Vocabolario Generale* (Roma, 1915), tot i la seva antigor, però és evident que també estem mancats d'una obra sòlida i actualitzada en aquest sector. Cal mencionar les revistes o publicacions periòdiques de la nostra especialitat, ja que són una bona guia per a trobar informacions bibliogràfiques complementàries, tant en els seus mateixos articles com en les seves sèries de recensions bibliogràfiques. Entre les importants, la més antiga és *Memorial Numismático Español*, que impulsà Àlvar Campaner a Barcelona juntament amb Artur Padrals, Gaietà Carreras i altres i que va treure cinc números entre el 1866 i el 1880. La segueix cronològicament *Numario Hispánico*, editada a Madrid sota l'empara de l'Instituto Antonio Agustín des del 1952, que arribà a treure 22 números però que deixà de publicar-se el 1967. El 1958, es creà a Madrid la Sociedad Ibero-Americana de Estudios Numismáticos, que de seguida començà a publicar la revista *Numisma*, la qual ha anat subsistint amb el suport de la Casa de la Moneda. L'any 1966,

començà a editar-se la *Gaceta Numismática* com a publicació de l'Asociación Numismàtica Española, que creà a Barcelona, amb un grup d'amics, F. X. Calicó i que tingué una etapa de força interès els anys 80 i 90. Malauradament, tant la revista com la mateixa associació es troba avui en vies d'extinció. L'any 1971, Leandre Villaronga, amb el concurs de J. Romagosa, J. Almirall i A. Badia, creà l'*Acta Numismàtica* a la Secció Numismàtica del Cercle Filatèlic i Numismàtic de Barcelona, que l'any 1979 fou cedida a la llavors recentment creada Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (Institut d'Estudis Catalans), presidida pel mateix L. Villaronga, que ha arribat enguany al número 47 i que és fonamental per als estudis numismàtics atesa la qualitat de les seves col·laboracions. L'any 1987, impulsàrem des de la mateixa secció numismàtica del Cercle la revista *Cercle*, que, a partir del núm. 4, hagué de canviar el seu nom per l'*Ardit* a causa de les dificultats creades per la secció filatèlica. Va tenir una primera etapa amb nou eixides entre el 1987 i el 1992 i una segona etapa amb onze eixides entre el 1997 i el 2004. Darrerament, ha pres importància la revista *La Pallofe*. Editada inicialment com un petit butlletí social de l'Associació Numismàtica del Rosselló, és avui una publicació important en la qual destaca la seva secció de "Troballes Monetàries". També l'Associació Numismàtica Xúquer de Sueca ha llançat dos números de la seva revista *El quinzet* (2008 i 2009) i el Club de Col·leccionisme de Mallorca ha arribat ja al seu núm. 17 de la seva revista *Mallorca Col·lecció*, cada vegada amb més contingut, a més d'algunes publicacions monogràfiques. Pel que fa a la numismàtica catalana, la font més important d'informació és *Acta Numismàtica*, però això no vol dir que no hi hagi estudis d'interès en les altres publicacions, principalment, és clar, en les d'àmbit català. Les diferents sèries de congressos de l'especialitat també ens aporten sovint informacions de relleu en les seves actes. Cal destacar els tres simposis de la Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (1979, 1980 i 1985) i els tres organitzats a Portugal per M. Gomes Marques i dedicats específicament a la moneda medieval: *Problems of Medieval Coinage in the Iberian Area* (1984, 1986 i 1988). També la SIAEN de Madrid ha anat organitzant els Congresos Nacionales de Numismàtica, que han comptat sovint amb aportacions de temàtica catalana i, abans de la seva organització, es troben força aportacions numismàtiques a la sèrie dels Congresos Nacionales de Arqueología. Ens cal parlar, finalment, dels repertoris o publicacions de fons de museus o de col·leccions privades, que són molt útils com a font de materials i d'informacions complementàries sobre les monedes, com ara els reculls de pesos o les variants. Tenen gran importància, per exemple, les publicacions de les grans col·leccions catalanes de Vidal Quadras (*Catálogo de la colección de monedas y medallas*, Barcelona, 1892, en 4 volums) i de Carles Tolrà (*Catálogo de la colección numismàtica*, Barcelona, 1935) pel seu important contingut en les sèries catalanes, així com diferents catàlegs de venda monogràfics. Assenyalem el de P. R. Arriols de moneda catalana del 1976 (Numafil Tarraco, IV), el de la col·lecció Spahr de moneda siciliana el 1987 ("Monete della Sicilia e dell'Italia meridionale", Leu/Münzen und Medaillen); el de la col·lecció Soler Cabot del 1987 ("Monedas Catalanas", Sweizerischer Bankverein, 18), que contenia gran part de la important col·lecció mallorquina del comte d'Aiamans; el de la col·lecció del Marquès de Dou, subhastada per Vico a Madrid l'any 1985, i les tres grans col·leccions pel que fa al contingut de moneda catalana dispersades recentment, presentades mitjançant uns magnífics catàlegs per Áureo & Calicó: Caballero de Indias (2009), Crusafont (2011) i Muntaner (2014), aquesta darrera amb una part de l'antiga Vidal-Quadras. Malauradament, el Gabinet Numismàtic de Catalunya, el nostre museu numismàtic, no ha publicat mai per iniciativa pròpia algun sector dels seus importants fons catalans medievals, però alguns estudiosos sí que s'han preocupat de fer-ho. Així, Antoni Badia hi buidà el fons de croats per al seu *Catàleg dels croats de Barcelona* (Barcelona, 1969); M. Crusafont, A. M. Balaguer i I. Puig varen buidar el fons de la moneda catalana comtal a "Els comtats catalans, les seves encunyacions i àrees d'influència. Corpus", *I Simposi Numismàtic de Barcelona* (Barcelona, 1979); i A. M. Balaguer féu el buidatge dels seus florins a "Catàleg dels florins del Gabinet Numismàtic de Barcelona", *GN* 72, 1984. En aquesta mateixa revista, es publicaren altres fons de florins, com ara els de les col·leccions de la Banca Catalana, de R. Comas, dels museus Alegre de Sagrera i Arqueológico Nacional i els dels arxius Calicó i Villaronga. Món antic. L'afecció a l'estudi de la numismàtica data especialment del temps del Renaixement i ja Alfons el Magnànim va escriure un llibre titulat *Advertencias sobre medallas antiguas*. Cal aclarir que, als seus inicis, s'anomenaven medalles les monedes del món clàssic. El primer llibre una mica sistemàtic sobre la moneda de l'edat antiga és el d'Antoni Agustí, *Diálogos de Medallas, inscripciones y otras antigüedades* (Tarragona, 1587). A partir d'aquí, hi ha tot un seguit d'estudis que solen ésser de tipus general per a l'àmbit peninsular, però pel que fa a la moneda ibèrica, els treballs no avançaren decididament fins que Gómez Moreno no va poder establir la forma de lectura de les llegendes ibèriques. És per això que els treballs de Delgado, Pujol i Camps o Zobel de Zangroniz foren aviat depassats. Com a obra de teoria i d'abast general, tenim Villaronga, L., *Numismática Antigua de Hispania* (Barcelona, 1979 i 1987), que ha estat ampliada i refosa en català amb el títol de *Numismàtica Antiga de la Península Ibèrica* (Barcelona, 2004). La catalogació sistemàtica de totes les sèries peninsulars del món antic i, per tant, també les nostres, la podem trobar a l'obra bilingüe catalano-anglesa de L. Villaronga i J. Benages,

Les monedes de l'Edat Antiga a la Península Ibèrica (Barcelona, 2011), i l'estudi dels tresors grecs i ibèrics el tenim a Villaronga, L., *Tresors monetaris de la Península Ibèrica anteriors a August: repertori i anàlisi* (Barcelona, 1993). Pel que fa a la moneda grega i les seves immediates derivacions ibèriques, després dels estimables estudis d'Amorós i de Guadan, l'obra actual de referència la tenim en els cinc volums que hi dedicà L. Villaronga: *Les monedes de plata emporitanes dels segles V-IV aC* (Barcelona, 1997); *Les monedes de plata d'Empòrion, Rhode i les seves imitacions* (Barcelona, 2000); *Les dracmes emporitanes de principis del segle II aC* (Barcelona 2002); *Les dracmes ibèriques i llurs divisors* (Barcelona, 1998); *La plata emporitana de la segona guerra púnica final del segle III aC* (Barcelona, 2003). El sector púnic d'Eivissa fou estudiat per Campo, M., *Las monedas de Ebusus* (Barcelona, 1976). No hi ha un estudi específic sobre la moneda ibèrica d'àmbit català, però podem comptar amb el recull de treballs de Villaronga, L. *Obra Numismàtica Esparsa II. Grec i Ibèric d'àmbit català* (Barcelona, 2010) i l'estudi del mateix autor *Denarios i quinarios ibéricos. Estudio y catalogación* (Barcelona-Madrid, 1995). Les encunyacions hispano-romanes de l'àmbit peninsular foren estudiades a Ripollès, P. P., *Las acuñaciones provinciales romanas de Hispania* (Madrid, 2010), tema ampliat pel que fa a les emissions de Tarragona de tipus general a Carradice, I./Sanahuja, X./Benages, J., *Les monedes de Vespassià de la Provincia Tarraconense (69-70 dC)* (Barcelona, 2010). Comptem també amb importants estudis monogràfics d'alguns dels tallers monetaris: Villaronga, L., *Las monedas de Arse-Saguntum* (Barcelona, 1967), *The Aes Coinage of Emporion* (Oxford, 1977), *Las monedas ibéricas de Ilerda* (Barcelona, 1978), *Les monedes ibèriques de Tàrraco* (Tarragona-Barcelona, 1983); Llorens, Mª. del M., *La ceca de Ilici* (València, 1987); Ripollès, P. P., *La ceca de Valentia* (València, 1988); Benages, J., *Les monedes de Tarragona* (Tarragona, 1994), amb diverses ampliacions a *Acta Numismàtica*; Llorens, Mª del Mar/Ripollès, P. P., *Les encunyacions ibèriques de Lauro* (Granollers, 1998) i *Ilercavonia-Dertosa i les seves encunyacions monetàries* (Barcelona, 2001); Ripollès, P. P./Llorens, Mª del M., *Arse-Saguntum* (Sagunt, 2002); Ripollès, P. P., *Saitabi* (València, 2007). Pel que fa als estudis sobre circulació monetària, cal tenir present l'aplec de treballs del primer volum del *I Simposi Numismàtic de Barcelona* (Barcelona, 1979), dirigit per L. Villaronga. Pel que fa a la metodologia, cal tenir present Villaronga, L., *Obra Numismàtica Esparsa, III. Temes metodològics* (Barcelona, 2013). Medieval 1, visigot i musulmà. Al marge d'altres treballs anteriors, entre els quals cal destacar els de W. Reinhart, els llibres de referència en l'àmbit visigot més actuals són generalment estudis globals i no pas referents exclusivament al nostre territori. Comptem amb els de Miles, G. C., *The Coinage of The Visigoths of Spain. Leovigild to Achila II*, (Nova York, 1952) per a l'etapa nominativa, i el de Tomasini, W. J., *The barbaric tremisis in Spain and Southern France. Anastasius to Leovigild* (Nova York, 1964) per a l'etapa imitativa, per bé que el segon és menys consistent. Cal tenir present també Grierson, P./Blackburn, M., *The Early Middle Ages (5th-10th centuries)* (Cambridge, 1986), i els nous repertoris de Vico, J./Cores, M. C./Cores, G., *Corpus Nummorum Visigothorum* (Madrid, 2006) i Pliego, R., *La moneda visigoda* (Sevilla, 2009). Tenen també importància els estudis de Gomes Marques, M./Peixoto Cabral, J.M./Rodrigues Marinho, J., *Ensaios sobre história monetária da monarquia visigoda* (Porto, 1995), i de Gomes Marques, M., *A moeda peninsular na idade das trevas* (Sintra, 1998). Com a treball monogràfic d'una seca, cal veure l'exhaustiu Benages, J., *Corpus de les monedes visigodes de Tarragona. Leovigild-Akhila II* (Barcelona, 2007). S'ha obert una nova perspectiva amb la descoberta a Tarragona d'una nova sèrie de peces d'argent que confirma les emissions en aquest metall, Crusafont, M./Benages, J./Noguera, J., *et alii*, "La sèrie de la plata visigoda", *AN* 45, 2015, p. 71-80, i que potser enllaça amb el tema dels coures visigots, Crusafont, M., *El sistema monetario visigodo: cobre y oro* (Barcelona-Madrid, 1994). Pel que fa a la circulació monetària, cal veure Barral, X., *La circulation des monnaies suèves et visigothiques* (Munic, 1976), així com el darrer treball de Crusafont esmentat. De tota manera, l'únic treball que presenta una panoràmica completa de les emissions visigodes en el nostre àmbit és el de Crusafont, M., *Catàleg General de la moneda catalana* (Barcelona, 2009). Pel que fa al sector musulmà, segueixen essent vàlids els treballs, també generalistes, de Vives, A., *Monedas de las dinastías arabigo-españolas* (Madrid, 1893), i de Prieto Vives, A., *Los Reyes de Taifas. Estudio histórico-numismatico de los musulmanes espanyoles en el siglo V de la Hégira* (XI d. de J.C.) (Madrid, 1926), així com els de Miles, G. C., *The coinage of the Umayyads of Spain* (Nova York, 1950) i *Coins of the Spanish Mulūk al Tawaif* (Nova York, 1954). Darrerament, hi ha hagut aportacions importants: Balaguer, A. M., *Las emisiones transicionales árabe-musulmanas de Hispania* (Barcelona, 1976); Canto, A./Ibrahim, T., Moneda andalusí. *La colección del Museo Casa de la Moneda* (Madrid, 2004); Fronchoso, R., *Los feluses de Al-Andalus* (Madrid, 2001); Medina, A., *Monedas hispano-musulmanas* (Toledo, 1992); Rodríguez Lorente, J. J., *Numismática Nasrí* (Madrid, 1982) i *Numismática de la Murcia musulmana* (Madrid, 1984); Francès, D., *La moneda handusí en Al-Andalus* (Montpeller, 2012), a més dels treballs que s'han anat publicant en els congressos anomenats "Jarique" que es van iniciar a Saragossa l'any 1988. Dedicats més específicament al nostre àmbit, hi ha els treballs de Moll, B., com ara "De nou sobre les encunyacions almoràvits de les Illes Balears", *AN* 32, 2002, p. 49-70, i, com a panoràmica general, el ja mencionat

de Crusafont, M., realitzat en aquest apartat amb la col·laboració d'Eduard Domingo, *Catàleg General de la moneda catalana* (Barcelona, 2009) Pel que fa a circulació monetària, tenim, per exemple, Moll, B., "Contribució a la circulació monetària a la Menorca musulmana", *AN* 26, 1996, p. 81-138. **Medieval 2, cristià, obres d'abast general:** En aquest apartat, ens referirem tant a les obres que abracin o intentin abraçar la totalitat de la numismàtica de la Corona Catalano-Aragonesa medieval, com les que estiguin dedicades a temes generals o transversals, com poden ésser els estudis generals de tipus interpretatiu, els treballs dedicats al florí (que era una moneda de curs general) o als pesals monetaris, que eren emprats en la major part dels regnes que en formaren part. Les primeres obres de conjunt intentaren analitzar la numismàtica "espanyola" en el sentit polític, és a dir, els antecedents monetaris de l'Estat Espanyol actual, sense considerar mai l'Estat Català medieval com un conjunt. Aquest és el cas de l'obra de Heiss, ja esmentada, que presenta una panoràmica general d'aquests amonedaments, amb inclusió dels de l'Imperi Espanyol, cosa que no ha estat intentada en cap altra ocasió. L'obra de Heiss és de molt mèrit, però pel que fa a la Corona Catalano-Aragonesa fou aviat superada pels estudis sectorials que després analitzarem, de manera que avui té molt poca utilitat. S'han de desaconsellar també, i en aquest cas pel seu tractament superficial i, a voltes, per manca de criteri, les *Historia de la moneda española*, de F. Mateu y Llopis (Madrid, 1946) i d'Octavio Gil Farrés (Madrid, 1959, reeditada el 1976), per bé que aquest segon té un notable aparell bibliogràfic. Això no treu que aquests dos autors no hagin realitzat altres treballs prou útils, com veurem. L'obra de Joaquim Botet i Sisó, *Les monedes catalanes* (IEC, Barcelona, 1907/1911), a la qual ens referirem en parlar de Catalunya, era dedicada bàsicament a aquest territori, però també va aportar diferents documents dels altres regnes, de manera que ha estat sempre ben útil, també en aquest sentit. De fet, en parlar de cada territori de la Corona Catalano-Aragonesa, no hi podrà mancar la referència a Botet per la gran quantitat de documents de l'Arxiu Reial de Barcelona (mal anomenat Arxiu de la Corona d'Aragó) que va arribar a incorporar al seu estudi i que han estat després emprats en els llibres d'àmbit sectorial. El primer llibre que plantejà l'estudi global de la numismàtica de l'Estat Català medieval fou el de Miquel Crusafont, *Numismàtica de la Corona Catalano-Aragonesa Medieval (785-1516)* (Vico, Madrid, 1982). Tot i contenir un aparell crític de 150 pàgines, es tractava essencialment d'un catàleg i no s'acompanyava de la documentació emprada en la part analítica. Aquesta obra fou refosa com a catàleg amb breus introduccions, però amb l'ampliació a la totalitat del Regne de Navarra i als antecedents del d'Aragó a M. Crusafont, *Acuñaciones de la Corona Catalano-Aragonesa y de los reinos de Aragón y Navarra* (Vico, Madrid, 1992). Com a llibres amb una visió general de les emissions catalanes de totes les èpoques que contenen, com és lògic, el seu sector medieval, tenim Crusafont, M./García Garrido, M./Balaguer, A.M., *Història de la moneda catalana* (Caixa de Barcelona, Barcelona, 1986) amb un catàleg no pas exhaustiu i textos explicatius, i el de M. Crusafont, *Catàleg General de la Moneda Catalana* (SCEN, IEC, Barcelona, 2009) que, tot i ésser essencialment un catàleg, com ja ho diu el títol, té l'avantatge de contenir la totalitat de la moneda catalana medieval de forma actualitzada, encara que sense l'ampliació que va aportar el llibre abans esmentat sobre Occitània. També presenta una visió general i actualitzada per al període medieval, però amb catàleg no exhaustiu i limitat als regnes peninsulars (per tant, no conté gaire informació per als territoris de l'expansió mediterrània perquè el criteri dels curadors de l'edició era, malauradament, partir de la geografia política actual) l'obra de M. Crusafont/A. M. Balaguer/P. Grierson, *The Iberian Peninsula*, núm. 6 de la sèrie "Medieval European Coinage" (Cambridge University Press, 2013), que presenta, per primera vegada, una monografia sobre tots els amonedaments medievals peninsulars i una anàlisi de la circulació monetària del mateix abast. És per això que l'obra M. Crusafont, *Història de la moneda catalana medieval (excepte els comtats catalans)* (Barcelona, 2015) presenta prou avantatges sobre els anteriors, pel que fa a l'època medieval i a la Corona Catalano-Aragonesa, perquè abraça tot el seu espai territorial, conté tota la documentació que li serveix de base i un catàleg exhaustiu i, a més, recull tots els avenços fets en els darrers anys en camps com ara el del florí, que han estat transcendentals. De tota manera, s'ha de complementar amb el d'Anna M. Balaguer, *Història de la moneda dels comtats catalans* (SCEN, IEC, Barcelona, 1999), que estudia i analitza els amonedaments carolingis, comtals, episcopals i senyorials de Catalunya. També és aconsellable tenir presents els tres llibres següents, com a complement informatiu: M. Crusafont, *La moneda catalana local (s. XIII-XVIII)* (SCEN, IEC, Barcelona, 1990), que analitza els amonedaments municipals medievals i moderns; M. Crusafont/R. Comes, *El florí d'or català. Catalunya, València, Mallorca* (SCEN, IEC, Barcelona, 1996), que estudia monogràficament els florins; i M. Crusafont, *Història de la moneda de l'Occitània catalana* (SCEN, IEC, Barcelona, 2012), que estudia les emissions occitanes. Per al conjunt dels territoris italians que foren de la Corona Catalano-Aragonesa, és a dir, per a Sicília, Sardenya i Nàpols, s'ha de tenir molt present el complet estudi de P. Grierson i L. Travaini, *Italy (III), Southern Italy, Sicily, Sardinia* també dins la sèrie "Medieval European Coinage", que en constitueix el volum 14 (Cambridge, 1998). Amb un bon treball documental i un coneixement profund dels amonedaments, ofereix una visió de conjunt rigorosa i completa, encara que sense

incloure els documents ni una catalogació exhaustiva. Cal tenir presents també aquelles obres que analitzen temes que podriem anomenar transversals, en el sentit que, com hem dit al principi, afecten diferents regnes de la Corona, sens que siguin treballs d'abast general. Ens referim, per exemple, als estudis sobre el florí d'or català, que fou una moneda de curs general, i els dedicats als pesals, emprats igualment en diferents regnes, o d'altres que anirem detallant. Pel que fa als florins, el treball de base més important es troba inclòs en l'obra de Botet i Sisó, *Les monedes catalanes*, ja esmentat, i cal afegir-hi un interessant treball d'A. Campaner titulat "Algunas noticias sobre el florín de Aragón, especialmente en Mallorca" (*Almanaque del Ysleño*, 1879, p. 12-36), on assenyalà per primera vegada la persistència del nom del rei Martí en els florins de Mallorca dels regnats posteriors a aquest sobirà. Força més tard, sorgiren tres estudis monogràfics sobre el florí català que, si bé contenen alguna aportació útil, són en general deficients i, en alguns aspectes, representen un retrocés respecte al nivell assolit per Botet i Campaner. Es tracta del de F. Mateu y Llopis, *El florí d'or d'Aragó* (València, 1937), seguit d'uns articles monogràfics per seques a *Acta Numismàtica*; el de F. X. Calicó, *Florines de Aragón* (Barcelona, 1966), i el de Mercedes Rueda, *Los florines del Museo Arqueológico Nacional* (Barcelona, 1984). La part positiva de Mateu va ésser la identificació de la marca de seca C per a Saragossa, la de la C als peus de S. Joan per al mestre Andreu Català i la de l'escudet del lleó dels tresorers Sanchís. La part positiva de Calicó fou la identificació dels florins de Pere de Portugal i l'aportació de diferents marques inèdites. Pel que fa a M. Rueda, només es pot aprofitar la catalogació dels florins del Museu Arqueològic de Madrid. Reprenent les bases de Botet i de Campaner, vàrem elaborar M. Crusafont/R. Comes, *El florí d'or català. Catalunya, València, Mallorca* (SCEN, IEC, Barcelona, 1996), on feiem una crítica raonada dels treballs anteriors, traçàvem una teoria general sobre el florí i identificàvem amb dades documentals totes les seves nombroses marques, tot plegat acompanyat d'un catàleg exhaustiu. El treball fou complementat amb dos articles posteriors que ara hem refós en el llibre actual. Pel que fa als pesals monetaris, és de molta utilitat per la seva teoria general (encara que mencioni molt poques peces nostres) l'obra d'A. Dieudonné, *Manuel des poids monétaires* (Florange-Ciani, París, 1925). Una vegada més, l'obra de Mateu y Llopis, *Catálogo de los ponderales del Museo Arqueológico Nacional* (Madrid, 1934) creà no poca confusió en prescindir dels assenyats criteris de Dieudonnée, tot presentant una sèrie de mostres o pieforts de diners com a pesals i oblidant que el pes del pesal no és mai el legal sinó el mínim tolerat. Anys després, publicàrem M. Crusafont, *Pesals monetaris de la Corona Catalano-Aragonesa* (SCEN, IEC, Barcelona, 1999), on presentàvem una majoria de materials inèdits, entre ells sèries fins llavors completament desconegudes, com ara els pesals de ducat, de trentí o de pacífic, els pesals múltiples i els pesals locals. Hem de situar en aquest apartat els estudis sobre la seca i el seu treball. Cal assenyalar, en primer lloc, un magnífic treball de joventut de F. Mateu y Llopis (quan encara era "i Llopis") titulat "El vocabulari medieval de l'exercici de la monederia segons documents valencians" i publicat al *Butlletí de dialectologia catalana* 24 (Barcelona, 1937, p. 98-126), on aporta unes detallades ordinacions sobre la fabricació de la moneda i uns interessants inventaris, tot del segle XV. Darrerament, la SCEN ha publicat l'estudi de M. Eugènia Ripoll Roig, *La Seca o Casa de la Moneda de Barcelona* (Barcelona, 2008), primer treball monogràfic sobre la seca de Barcelona amb nombrosa informació inèdita, que ens aporta una multitud d'informacions sobre una temàtica fins ara del tot desconeguda. Recentment, ha estat publicat també un notable treball sobre la seca de Mallorca, Orell, J./Boada, J., "Apunts sobre les diverses ubicacions de la seca de Mallorca (s. XIII-XV)", *AN* 43, 2013. També tenen cabuda en aquest apartat de temes transversals els de les anàlisis del contingut de fi de les monedes. Férem una primera incursió en aquest camp l'any 1979 amb una sèrie d'anàlisis per via química: M. Crusafont, "Primers resultats d'algunes anàlisis per via química sobre monedes catalanes", *I Simposi Numismàtic de Barcelona*, (vol. II, Barcelona, 1979, p. 349-352), que ens permeteren verificar les lleis quaternal, ternal i doblenca de les sèries barcelonines, per exemple. Més endavant, assajàrem l'anàlisi per influorescència de raigs X a l'Escola Superior d'Enginyers Industrials de Barcelona, que ens permeté de trobar el diner barceloní de coure emblanquit de Pere I, però fora d'aquest cas concret, aquesta mena d'anàlisi no és vàlida per al billó perquè es fa una lectura de la superfície, que sol estar profundament oxidada, cosa que altera la lectura de la composició real de la peça. És per aquesta raó que, en les anàlisis dels florins de Perpinyà, ens vàrem valer dels mètodes nuclears, completament fiables: J. N. Barrandon/M. Crusafont/J. Joussemet, "Identificació amb anàlisi per mètodes nuclears d'alguns florins de Perpinyà. Altres qüestions referents als florins catalans", *AN* 25, 1995, p. 121-137. Cal advertir que s'han anat publicant en el nostre país diferents treballs numismàtics basats en anàlisis no fiables per influorescència de raigs X que prescindeixen dels estudis sobre aquesta qüestió i falsegen, per tant, els resultats. Recomanem la consulta d'E. T Hall/D. M. Metcalf (editors), *Methods of chemical and metallurgical investigation of ancient coinage* (Londres, 1972), i J. N. Barrandon, "Méthodes nucleaires d'analyse et numismatique", *Actes IX Congres International de Numismatique* (Berna, 1979), en els quals es practicaren anàlisis paral·leles i es demostrà la inviabilitat de l'espectrometria de raigs X per al billó en analitzar-ne les superfícies. Hem de parar l'atenció també

als estudis sobre circulació monetària. Representen un pas endavant en el nostre coneixement de la monedes. Ja no es tracta només de saber quines monedes s'encunyaren, quan, on i com, sinó de saber com corrien en el seu moment. Els estudis sobre circulació ens fan veure quines eren les monedes predominants en els usos monetaris, si hi havia numeraris externs i si s'observen els mateixos comportaments a les ciutats o a la ruralia, per exemple. Si arribem a xifres quantitatives, podem veure, per exemple, l'evolució dels volums de moneda en curs o el predomini de les de més o de menys valor, dades de les quals es pot derivar informació important sobre l'evolució econòmica d'un país o bé d'una zona o d'una ciutat. En aquest apartat, hi ha, d'una banda, els estudis sobre com fer aquesta recerca i, de l'altra, treballs específics sobre circulació. Del primer bloc podem mencionar els següents: P. Grierson, "The interpretation of coin finds", *Numismatic Chronicle* 5 i 6, 1965 i 1966, p. 2-13 i 1-15; o A. M. Balaguer, "Método de análisis de la evidencia y de los hallazgos numismáticos. El camino de Santiago", *GN* 115, 1994, p. 19-36. En el segon bloc, hi ha l'excel·lent treball de Mireia Castaing-Sicard, *Monnaies féodales et circulation monetaire en Languedoc* (Tolosa de Llenguadoc, 1961), fonamental per al sector occità; i el d'A. M. Balaguer, *Història de la moneda dels comtats catalans* (Barcelona, 1999), que conté un ampli estudi sobre la circulació monetària als comtats catalans, amb dades quantitatives, i que s'allarga en la seva cronologia fins als inicis del regnat de Jaume I. Vegeu també R. Soto, "Aproximació a l'estudi de la circulació de moneda a Mallorca després de la conquesta (1236-1276)", *I Simposi Numismàtic de Barcelona* (vol. II, 1979, p. 388-398), on es veu el paper important del diner melgorès; i J. Bénézet, "El lloc de la moneda barcelonesa en la circulació monetària de la plana rossellonesa (segles XII-XV)" (a J. Garcia, *Llibre de les monedes*, Barcelona, 2009, p. 41-58). L'estudi de M. Crusafont, "Del morabatín al florín, continuidad o ruptura en la Catalunya medieval", a *I Jarique de numismática hispano-árabe* (Saragossa, 1988, p. 191-200) va demostrar que l'or europeu no va succeir el musulmà a Catalunya, sinó que hi va haver un llarg espai gairebé del tot buit d'or en el segle XIII. Altres dos estudis varen estendre aquesta conclusió a l'Aragó i a Navarra: M. Crusafont, "La circulación monetaria en la Navarra medieval", *Numisma* 230 (Madrid, 1992, p. 93-118), i M. Crusafont, "La circulación monetaria en el Aragón medieval a partir de las menciones documentales", *GN* 114, 1994, p. 37-62. En aquest darrer, es feien també aportacions sobre com s'han de dur a terme aquests estudis a partir de la documentació notarial i l'interès d'acarar-la amb la informació que ofereixen les troballes. Els canvis substitutoris entre quatern/doblenc/tern i la influència del doblenc de baixa llei en la invasió del melgorès foren estudiats a M. Crusafont, "La política monetària en temps de Jaume I", *Jaume I. Commemoració del VIII centenari del naixement de Jaume I* (Barcelona, 2011, p. 287-310). Finalment, hi ha el capítol de circulació monetària de M. Crusafont a "Finds, hoards and monetary circulation in the Iberian Peninsula", a Crusafont/Balaguer/Grierson, *The Iberian Peninsula* (Cambridge, 2013, p. 20-53), que té un abast peninsular i que mostra, per exemple, com a l'època medieval la moneda d'or només tingué un paper rellevant, primer en l'àmbit musulmà i, després, a la Corona Catalano-Aragonesa. No hi ha hagut gaire tendència entre els numismàtics de tractar els temes fiscals, tan propers a la nostra especialitat. El treball d'A. M. Balaguer, "Sobre els orígens del monedatge a Catalunya (segles XI-XII)", a *Glaux 7. A Ermano A. Arslan Studia dicata* (Milà, 1991, p. 791-802), és una aportació important i pot contribuir, esperem, a deixar de considerar de forma acrítica les aportacions, sovint grinyolants, de T. N. Bisson. Cal fer una referència també al sectors complementaris de la nostra numismàtica medieval, que en algun cas arriben a l'edat moderna. Ens referim a l'estudi d'aquelles sèries monetàries que, sense ésser pròpiament catalanes, s'han dut a terme amb una important participació dels catalans o en terres catalanes. Ens referim, per exemple, a les emissions dels hospitalers o mestres de Rodes (després Malta), a les quals hem dedicat un estudi: M. Crusafont, "L'Orde de l'Hospital de S. Joan de Jerusalem, de Rodes o de Malta. Emissions monetàries i medalles dels Grans Mestres originaris de la Corona Catalano-Aragonesa", *AN* 40, 2010, p. 67-103. Hi ha, però, altres sectors d'interès, com ara la dels papes originaris de la Corona, per als quals comptem amb l'obra de Julio Bernì, *Numismática de los Papas españoles* (Barcelona, 1948), que demana una revisió, o el de les emissions rosselloneses dels sobirans francesos al segle XV, de les quals s'ocupà, per exemple, Victor Lafont, *Monnaies de Catalogne et du Roussillon* (Perpinyà, 1979). Vegem ara la bibliografia per territoris. Occitània: L'expansió occitana és una etapa de gran relleu de la nostra història, ocupa més de dos segles de l'activitat dels catalans i va deixar importants llegats en la nostra cultura, mentalitat, activitat econòmica i sistema polític. Malgrat això, els estudis històrics són escassos i moltes vegades s'aturen a Muret, de manera que l'etapa de la resistència occitana es fa difícil de reconstruir. En l'aspecte numismàtic, els estudis disponibles quan ens vàrem començar a ocupar del tema eren exclusivament francesos i força antics. Bàsicament, els llibres de F. Poey d'Avant, *Monnaies féodales de France* (París, 1860); E. Caron, *Monnaies féodales françaises* (París, 1882); A. Dieudonné, *Manuel de numismatique française* (Volum IV, París, 1936); i Rolland, *Monnaies des comtes de Provence* (París, 1956). Ben treballats en general, aquests llibres, especialment el primer i el darrer, no poden dissimular la seva incomoditat per la presència catalana a Occitània. La parcialitat es fa prou evident i arriba al grotesc quan Poey d'Avant no troba

a qui atribuir els diners de Carcassona a nom de Ramon, però negant-se a donar-los a Ramon Berenguer I de Barcelona, una atribució molt més lògica i que ja havia fet abans que ell Fauris de S. Vicenç, o bé considerant franceses totes les monedes navarreses, incloses les de Ferran el Catòlic! S'ha de destacar l'estudi l'exemplar d'A. Germain, "Mémoire sur les anciennes monnaies seigneuriales de Melgueil et de Montpeller", *Mémoires de la Societé Achéologique de Monpellier*, vol. 3 (Montpeller, 1880). L'any 1979, vàrem publicar el nostre primer treball sobre la qüestió, el primer de tipus monogràfic que es feia des de terres catalanes: M. Crusafont, "Les monedes catalanes del Llenguadoc i Provença", *I Simposi Numismàtic de Barcelona* (Barcelona, 1979, p. 251-257) i ja assenyalàvem les dificultats que presentava aquest estudi per manca d'antecedents Anys abans, ja s'havia publicat a França algun treball important i més assenyat, afortunadament, que havia fet avançar notablement el coneixement de la numismàtica occitana. Aquest és el cas de l'estudi de Mireille Castaing-Sicard, *Monnaies feodales et circulation monetaire en Languedoc*, Cahiers de l'Association Marc Bloch, 4 (Tolosa de Llenguadoc, 1961), que, a més de recollir moltes notícies anteriors, traça una panoràmica sobre la circulació monetària a la zona, un tema sobre el qual pràcticament no sabíem res. Força posterior és el també important treball dirigit per G. Depeyrot, *Trésors et emissions monétaires du Languedoc et de Gascogne (XIIe et XIIIe siècles)* (Tolosa de Llenguadoc, 1987), amb un estudi de tresors, troballes, història de la moneda i de la circulació i amb una aportació important de Marc Bompaire. El tema del contingut de metall, fins llavors també verge, fou tractat per Françoise Dumas i Noël Barrandon, *Le titre et le poids de fin des monnaies sous le regne de Philipe Auguste* (París, 1982). Magníficament ben documentats han estat els dos treballs de Jeroni Belmon, "La monnaie de Rodez (1ère partie), la mort d'un monnayage seigneurial (vers 1270-1340)", a *Revue Numismatique* 159, p. 355-418; i "La monnaie de Rodez (IIème partie): l'organisation et le personel de l'atelier (XIII-XIV siècle)", a *Revue Numismatique* 160, p. 241-305. És igualment important el treball de Marc Bompaire "Du monnayage féodal au monayage royal", *Archéologie et vie quotidienne aux XIIIe et XIVe siècles en Midi-Pyrenées* (Tolosa de Llenguadoc, 1990). Útil com a panoràmica general de l'evolució de la moneda provençal i amb cartografies orientadores és el de Philippe Ganne, *Les monnaies racconten l'histoire de la Provence* (Draguinhan, 1985). Molt per sota del que es podia esperar d'un estudiós com J. Duplessy, tot i algunes informacions interessants, han estat els dos volums de *Les monnaies françaises féodales* (París, 2004-2006); i fet amb bona voluntat però amb mancances, el d'A. Benaniba i J. M. Diaz, *Corpus des monnaies du Languedoc carolingien et féodal et du Roussillon* (Laumaguet, 2011), que, per començar, no és pas un corpus. Per la nostra part, no vàrem pas abandonar el tema i, entre altres treballs, publicàrem M. Crusafont, "Simó de Montfort i la moneda de Carcassona", *AN* 17/18, 1988, p. 225-256, i, finalment, animats per l'aparició dels treballs abans esmentats i d'alguns altres en el camp de la història general, ens decidírem a redactar el nostre M. Crusafont, *Història de la moneda de l'Occitània catalana (s. XI-XIII)*, (SCEN, Barcelona, 2012). Pel que fa a la part històrica, vàrem haver de començar, és clar, surant per damunt de les innombrables tergiversacions interessades dels uns i dels altres i reconstruir, pam a pam, el periple de cada territori, tot plegat sobre documentació irrebatible, abans de poder acabar parlant de la moneda catalano-occitana. També vàrem fer el llibre per tal d'alleugerir el volum sobre la moneda medieval, però el fet és que l'hem hagut d'alleugerir tant que el d'Occitània resulta imprescindible com a complement. Catalunya: Hi ha dues obres del segle XIX que representen un punt de partença important i molt avançat en el seu temps, especialment per l'abundància del seu suport documental. Ens referim als llibres de Josep Salat i d'Achile Colson. Els resultats d'aquestes dues obres i d'altres de Carreras Candi, Mariano Pano o Josep Gudiol, entre d'altres, foren refosos i enormement ampliats en l'obra monumental de Joaquim Botet i Sisó *Les monedes catalanes* en tres volums i editat entre els anys 1908 i 1911 per l'Institut d'Estudis Catalans, que li havia atorgat el prestigiós premi Martorell. Botet féu un impressionant treball d'arxiu, especialment a l'Arxiu Reial de Barcelona (mal anomenat "de la Corona d'Aragó") i, sobre aquestes bases i amb molt de criteri i erudició, construí una obra que representà un avenç transcendental en la nostra història monetària i ens situà en l'avantguarda internacional. La resta de la seva obra numismàtica és ara fàcilment consultable en el volum *Obra numismàtica esparsa i inèdita de Joaquim Botet i Sisó*, editat per la SCEN el 1997, tot i que la part medieval és anterior a la seva obra principal. Després de la mort de Botet l'any 1916, hi ha una llarga travessia del desert de més de mig segle al llarg de la qual només trobem alguns treballs aïllats. Hi ha, per exemple, l'obra del sempre irregular F. Mateu y Llopis, tot i que són interessants algunes aportacions documentals i la sèrie dels seus "Hallazgos monetarios" (publicats successivament a *Ampurias* i *Numisma*), estudi en el qual fou pioner, malgrat que també s'hi hagin de lamentar alguns errors. També és destacable l'obra d'A. Badia, *Catàleg dels croats de Barcelona* (Cercle, Barcelona, 1969), que fou continuat en una sèrie d'ampliacions a *Acta Numismàtica*. Tot i que és un simple repertori de tipus i de varietats, aporta novetats importants, com ara el croat de Lleida de Pere de Portugal, o bé els croats a nom de Ferran II que són del temps de Carles I. De fet, el rellançament dels estudis sobre la moneda en general i, en concret, sobre la moneda medieval prengueren volada a partir de la creació de la revista *Acta Numis-*

màtica per L. Villlaronga i els seus col·laboradors. S'han d'assenyalar especialment, pel que fa al sector català i per la seva amplitud, els treballs d'Anna M. Balaguer, Rafael Comes, Miquel Crusafont, J. M. Llobet i Portella, P. Y. Melmoux i X. Sanahuja, i també les més puntuals de J. N. Barrandon, J. Bénézet, Marc Bompaire, P. Canturri, Rafael Conde, S. Datzira, F. Domingo Sellart, A. M. De Guadan, Jonathan Jarret, Victor Lafont, Joan Noguera, Philip Grierson, J. A. Sendra, Jordi Vall-llosera, J. Ventura, Joan Vilaret i L. Villaronga. Pel que fa a llibres sobre aquest sector, tenim els següents: A. M. Balaguer, *Del mancús a la dobla. Or i paries d'Hispània* (Barcelona, 1993), que analitza el tema de les imitacions cristianes de la moneda musulmana i, en especial, el mancús, i arriba a quantificar el flux de l'or als comtats catalans; A. M. Balaguer, *Història de la moneda dels comtats catalans* (Barcelona, 1999), que estudia aquestes sèries des de les bases documentals, el corpus del material i les troballes monetàries i en fa l'estudi exhaustiu; A. M. Balaguer/M. Crusafont, *Òrrius. Estudi preliminar de la troballa de monedes comtals* (Barcelona, 1983), que analitza exhaustivament la important troballa que ens va aportar els tres tipus de diners de Barcelona de Berenguer Ramon I i dos tipus inèdits episcopals de Girona; M. Crusafont, *Barcelona i la moneda catalana* (Barcelona, 1989), que analitza les dades de la documentació municipal de Barcelona, responsable de l'emissió de la moneda catalana; M. Crusafont, *La moneda catalana local* (Barcelona, 1990), que estudia la moneda municipal, amb aportacions documentals i materials i un estudi interpretatiu; M. Crusafont/J. Labrot/Bernat Moll, *Plomos y jetones medievales de la Península Ibérica* (Barcelona/Madrid, 1996), on s'estudien per primera vegada els ploms monetiformes i els seus usos, amb bases materials generalment inèdites i documentació; X. Sanahuja, *La moneda de Reus i el seu entorn (s. XV-XVIII)* (Reus, 2005), que analitza les emissions municipals de Reus, el Camp de Tarragona i el seu entorn amb abundant documentació inèdita. Excepte els sectors comtal i municipal, la resta de treballs han estat sintetitzats a M. Crusafont, *Història de la moneda catalana medieval* (Barcelona, 1915), amb un amplíssim repertori documental, textos analítics i una catalogació sistemàtica. De tota manera, cal tenir també presents els treballs que complementen el sector carolingi-comtal, ja que són posteriors al llibre d'A. M. Balaguer, i els que fan aportacions en el sector de la moneda municipal medieval després del llibre de M. Crusafont. Per a l'etapa carolíngia, hi ha hagut algunes descobertes importants: el diner de Carlemany de Roses i els òbols de Roses i de Girona de Lluís el Pietós, publicats a M. Crusafont, "Nuevo tipo carolingio de la ceca de Roda", *AN* 13, 1983, p. 123-135; Bénézet/Letho-Duclos/Schiesser, "Les monnaies de RODD/DA de Louis le Pieux", *AN* 41/42, 2011, p. 163-168; Crusafont/Gelis, "Girona: tipus i seca inèdits de Lluís el Pietós", *AN* 44, 2014, p. 167-169. També hi ha hagut aportacions en l'apartat de troballes monetàries d'aquest sector. Per al període comtal-episcopal, hi ha hagut també novetats destacables. En estudiar la troballa que designà per Espanya-2, Sanahuja va poder situar com a moneda barcelonina del segle X un grup de tres varietats de monedes amb llegendes il·legibles que fins llavors no havien pogut ésser atribuïdes. Per la nostra part, vàrem reinterpretar la cronologia de la troballa i cobrírem així gairebé la totalitat de les possibles emissions barcelonines del segle X. Paral·lelament, Jonathan Jarret aportà un important document del comte Borrell (947-991) i plantejà la possibilitat que les emissions nominatives haguessin arrencat amb aquest comte. Vegeu X. Sanahuja, "La moneda de Barcelona del segle X segons les troballes Espanya-1 i Espanya-2", *AN* 36, 2006, p. 79-113; M. Crusafont, "La moneda barcelonina del segle X. Altres novetats comtals", *AN* 38, 2008, p. 91-121, amb unes dades que passàrem al nostre *Catàleg General de la Moneda Catalana* (Barcelona, 2009); Jonathan Jarret, "Currency change in pre-millenial Catalonia: counts and economics", *Numismatic Chronicle* 169 (Londres, 2009, p. 217-243). Han estat descoberts també set tipus comtals inèdits. L'òbol de Gerard I i el diner de Gelabert II del Rosselló: J. Bénézet/C. Donés/J. P. Lentillon, "L'obole inédite de Girard 1er comte du Roussillon", *AN* 32, 2002, p. 71-74; M. Crusafont/F. Domingo, "Diner inèdit de Gelabert II del Rosselló", *AN* 37, 2007, p. 79-82. Un nou tipus del comtat d'Empúries atribuïble a Ponç Hug II: J. Bénézet/J. P. Lentillon/M. Scanzi, "Une monnaie médievale inédite en rapport avec le comté d'Empúries découverte dans l'Herault (France)", *AN* 34, 2004, p. 103-108. Quatre tipus nous són del comtat d'Urgell: el problemàtic mancús d'or amb AMTE, dos diners d'Ermengol VII i un diner d'Ermengol III, peces que han obligat a fer uns replantejaments de dos dels sectors cronològics d'aquest comtat: M. Crusafont, "Mancús d'Urgell o mancús de Foix?", *AN* 31, 2001, p. 85-95; M. Crusafont, "Dos diners inèdits del comtat d'Urgell", *AN* 35, 2005, p. 51-56; M. Crusafont, "Comtat d'Urgell: tipus inèdit de les primeres emissions", *AN* 41/42, 2012, p. 169-173. Pel que fa a la moneda municipal, després del nostre llibre, J. M. Llobet i Portella publicà un compendi sobre totes les dades documentals de Cervera, "Documents per a la història monetària de Cervera (1407-1716)", en dos lliuraments a *AN* 28 i 29, 1998, p. 157-184; 1999, p. 135-142. La major part dels treballs de temàtica medieval posteriors al llibre nostre, fets per X. Sanahuja, foren refosos al llibre *La moneda municipal de Reus i el seu entorn*, mencionat més amunt, a excepció de "La moneda municipal a la Seu d'Urgell, segles XV-XVII. Primera aproximació", *AN* 40, 2010, p. 105-158. Per la nostra banda, vàrem publicar quatre adicions amb novetats i comentaris sobre aquest numerari a *Acta Numismàtica* 24, 27, 33 i 37.

Aragó: D'acord amb el plantejament d'aquest llibre, ens referirem essencialment a la moneda aragonesa després de la unió amb Catalunya, és a dir, a la que es va emetre a partir d'Alfons I. Hi ha com a antecedent l'obra primerenca de Lastanosa, el primer estudi sobre el diner jaquès. També conté algunes dades d'interès l'obra d'I. de Asso, *Historia de la economía política de Aragón* (Saragossa, 1798, reeditat el 1947) i el de San Pío i Ansón, *Algunas consideraciones sobre la moneda labrada en Aragón* (Saragossa, 1925), que aporta dades materials i algunes de documentals noves. Certament, també Botet va publicar alguns documents essencials. A. Ubieto publicà tres sèries titulades "Documentos para el estudio de la numismática navarro-aragonesa medieval" a *Cesaraugusta* (Saragossa, 1954 i 1956), que també ens dóna algunes dades. S'ha d'esmentar igualment el llibre d'E. J. Hamilton, *Prices and wages in Valencia, Aragon and Navarre 1351-1400* (Cambridge, 1936). Els estudis més complets sobre la moneda aragonesa foren realitzats per Pius Beltrán, especialment el seu "Los dineros jaqueses, su evolución y desaparición" (*Cesaraugusta*, 1951) que és, de fet, un estudi documentat de tota la moneda aragonesa medieval. Aquest i altres treballs del mateix autor sobre aquesta sèrie han estat recollits al volum segon de la seva *Obra Completa* (Saragossa, 1972). Després d'aquests treballs, que oferien una panoràmica força completa, les noves aportacions les trobem en articles solts de temàtica més concreta, però no hi ha cap altre treball de síntesis. Cal esmentar, per exemple, M. Crusafont, "Notes sobre el diner jaquès" (*II Simposi Numismàtic de Barcelona*, Barcelona, 1980, p. 257-266), on, entre altres notícies, es tornava a descartar el pretès diner aragonès d'Alfons IV; M. Crusafont, "La circulación monetaria en el Aragón medieval a partir de las menciones documentales", *GN* 114, 1994, p. 37-62, on, partint de les dades d'un conjunt de cartularis i les mencions de pagaments, es traçava una panoràmica de la circulació; X. Sanahuja, "La moneda de doblenc d'Aragó de Jaume I (1215-1218)", *AN* 39, 2009, p. 93-97, on es presentava el diner de la primera emissió aragonesa de baixa llei de Jaume I. Hi ha encara dos treballs sobre les emissions de Ferran II, amb la sistematització de les seves emissions i l'aportació de les malles inèdites d'aquest sobirà: M. Crusafont, "La moneda aragonesa en tiempos de Fernando el Católico", *GN* 118, 1995, p. 49-62; i M. Crusafont, "Els diners jaquesos de Ferran II", *AN* 38, 2009, p. 131-148. Mallorca: Tenim, en primer lloc, les obres pioneres de J. M. Bover i d'A. Campaner. Pel que fa a aquest segon, a més de la seva tasca d'historiador i el seu impuls de la revista *Memorial Numismático Español*, que ja hem comentat abans, fou l'autor d'una obra bàsica, la *Numismàtica Balear* (Palma, 1879), on, partint d'un recull documental amplíssim, de l'estudi de les troballes i de la pacient recerca material a les col·leccions i museus del seu temps, ens oferí un dels llibres fonamentals de la nostra numismàtica i el referent, de llavors ençà, pel que fa a la moneda del Regne de Mallorca. De fet, Campaner ja havia realitzat la part mallorquina de l'obra d'A. Heiss abans comentada, però l'estudi posterior d'unes troballes li permeté d'afinar molt millor les atribucions. Fou interessant també el seu article "Novedades en la numismática balear" (*Museo Balear* 1, Palma, 1886, p. 1-15), on aporta una nova varietat de ral d'argent a nom de Jaume i assenyala l'existència del mig ral d'argent fals de Sanç, entre altres dades interessants. Cal tenir també presents diferents aportacions d'E. de K. Aguiló, E. Fajarnés i A. Pons al *Butlletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*. Durant gairebé un segle, la història de la moneda mallorquina tingué ben poques aportacions, fora de les que hi féu Botet i Sisó en la seva obra sobre les monedes catalanes. Després d'això, no fou fins l'any 1979 que Saves i Villaronga ens oferiren una primera dada important amb la publicació del gros tornès de Perpinyà que atribuïren a Jaume II, però que poc després nosaltres relacionàrem i atribuírem a les emissions perpinyaneses de Jaume III. Temps després, poguérem reblar l'atribució amb la descoberta del florí perpinyanès del mateix sobirà a M. Crusafont, "Jaume III de Mallorca, veritable creador del florí català", *AN* 15, 1985, p. 203-217, cosa que ens permetia recuperar i posar en valor tot un bloc de documentació sobre el procés que Pere III va dreçar contra aquell sobirà i que havia estat publicada per Lecoy de la Marche i Marc Bompaire. Vegeu M. Crusafont, "La política monetària de Jaume III de Mallorca" (*Randa* 50, Palma, 2003, p. 41-48), on, a més, publicàvem la malla inèdita d'aquest rei mallorquí. Dedicàrem alguns treballs a aportar criteris per a poder separar les produccions d'argent i d'or de Jaume II i Jaume III: M. Crusafont, "The issues of Perpinyà of James III of Majorca and the differentiation between the coinages of James II and James III" (*Problems of medieval coinage in the Iberian area* 2, 1986, p. 71-102); *Ibid.*, "El veritable ral d'argent de Jaume II de Mallorca" (*Cercle* 1, Barcelona, 1987, p. 22-23); M. Crusafont/A. Vidal, "Els rals d'or de Mallorca a nom de Jaume: Jaume II o Jaume III?", *AN* 33, 2003, p. 69-79. Per a aquests estudis, obtinguérem dades essencials de la documentació sobre el procés contra Jaume III de Mallorca, abans esmentat. Hi ha encara un seguit de treballs que presenten material o documents inèdits, que no relacionarem perquè tots ells ja ha estat inclosos en els darrers llibres però cal fer esment, per la seva importància i singularitat, de les dues aportacions següents: M. Crusafont/E. Trilla, "Emissió monetària inèdita de Pere, senyor de Mallorca (c. 1323)", *AN* 35, 2005, p. 57-66, que presenta el diner de Pere de Portugal, antic senyor d'Urgell, amb armes catalanes d'una banda i portugueses de l'altra; i M. Crusafont/E. Trilla, "És aquest el dobler de Menorca de Pere de Portugal (1464-1466)?", *AN* 43, 2013, p. 95-98, que presenta el possible dobler menor-

qui que autoritzà d'encunyar el segon Pere de Portugal. Ambdues peces havien estat documentades des de feia molt temps, però mai no havien estat retrobades. Cal assenyalar, finalment, J. Orell/J. Boada, "Apunts sobre les diverses ubicacions de la seca de Mallorca (segles XIII-XV)", abans esmentat, que, amb dades documentals, ens informa de la situació de la seca mallorquina al llarg del temps, tema completament inèdit. **València:** Fora de les mencions de Heiss, Salat i Botet, sobre les emissions valencianes, hi havia ben poc sobre la seca de València i mancava un treball de conjunt. Aquest buit l'omplí dignament l'obra de F. Mateu y Llopis, *La ceca de Valencia y las acuñaciones valencianas de los siglos XIII al XVIII* (València, 1929). Es tracta d'un dels primers treballs de l'autor, molt ben documentat, i segueix essent l'estudi de referència sobre aquesta seca. Han seguit altres treballs del mateix autor, de valor més desigual, però generalment útils en alguns aspectes, com per exemple, "El *arbor ad modum floris* en dineros de Cataluña, Navarra, Aragón y Valencia, s. X-XIII" (*Príncipe de Viana*, 1996, p. 245-254); alguns aclariments importants, com ara la separació dels rals d'argent entre Joan I i Joan II, l'atribució i la cronologia dels florins i el paper del timbre d'or, foren analitzats per M. Crusafont a *Numismàtica de la Corona Catalano-Aragonesa medieval*, ja mencionat, i el també esmentat M. Crusafont/R. Comes, *El florí d'or d'Aragó. Catalunya, València, Mallorca*. Al marge d'algunes aportacions fetes amb bona voluntat, però més aviat de cara al col·leccionisme, hi ha, com a estudis posteriors de més interès, alguns treballs que ens aporten aclariments sobre la separació dels diners de Jaume I de les primeres emissions: P. P. Ripollès/M. M. Llorens, "El tresor de la Reina Mora; monedes de Jaume I", *AN* 20, 1990, p. 125-139; o la descoberta del timbre d'or de Joan II a J. A. Sendra, "El *Real d'or* o timbre de Valencia de Juan II. Descubrimiento de una moneda inesperada" (*Numisma* 255, Madrid, 2012, p. 111-115). **Múrcia:** El document sobre l'emissió de moneda al Regne de Múrcia en temps de Jaume II, així com el diner de billó d'aquesta emissió, foren dues aportacions de J. Botet en la seva obra *Les monedes catalanes*, ja mencionada. De moment, no s'han pogut trobar les previstes monedes d'argent, però sí nous exemplars del diner de billó i mencions de pagaments importants fets amb les monedes de billó, cosa que demostra que la seva encunyació tingué un cert volum. Vegeu M. Crusafont, "Diners de València i diners d'Alacant. Les primeres emissions" (*Numisma* 30, 1980, p. 303-313). **Sicília:** Ja hem esmentat al principi el meritori treball pioner de Paruta del 1612. Com en altres països, són aparicions isolades i generalment sense continuïtat fins que arribem a mitjan s. XIX i principis del XX. A Sicília, comptem amb un interessant treball de recull documental iniciat per G. Cossentino, "I conti della zecca di Messina" (*Archivio Storico Messinese* 9, 1908, p. 47-69), que fou continuat en part per V. Ruffo a "La Regia Zecca di Messina da documenti inediti" (*Archivio Storico Siciliano* 38, Palerm, 1913, p. 405-437), tot i que aquest posà sobretot l'accent en els "mestres de prova", que era el nom que rebien a Sicília els assajadors. Cal assenyalar també els estudis d'U. Rossi, com ara "Le monete di Catania" (*Gazzeta Numismatica* 3 i 4, Como, 1882, p. 10/11 i 13/14). Botet també aporta algunes dades importants, com ara el document de Pere el Gran on ens diu que el pirral d'or fou iniciativa de la seva muller, Constança, i on ens parla, per primera vegada, dels pirrals sicilians. L'obra de conjunt més important, des del punt de vista del recull material, fou la de R. Spahr, *Le monete siciliane dagli Aragonesi ai Borboni* (1282-1836) (Palerm, 1959, amb una edició posada al dia de Basilea-Graz, 1982). El treball de Spahr és un catàleg curós i sistemàtic que ha estat de molta utilitat, malgrat que, si bé utilitza la documentació publicada, en facilita ben poques informacions. Amb tot, segueix essent el llibre de referència pel que fa a Sicília. També s'ha d'assenyalar el treball de R. Volpes, "Delle coniazioni non uffiziali in Sicilia durante il Regno di Federico III, il simplice" (*Bolletino del Circulo Numismatico Napoletano*, 1957, p. 57-61). Afortunadament, podem disposar també de dos treballs extraordinaris de Carmelo Trasselli que són una font copiosíssima de dades documentals: *Note per la storia dei banchi in Sicilia nel XIV secolo (Palerm, 1958)* i *Note per la storia dei banchi in Sicilia nel XV secolo* (Palerm, 1959). Ambdós treballs han estat buidats sistemàticament en el "Repertori documental" del nostre llibre sobre la moneda medieval i han estat la font bàsica de la major part de les informacions en aquest sector. També s'ha de tenir molt present l'obra de Grierson/Travaini que hem mencionat a l'apartat d'"obres d'abast general". **Sardenya i Còrsega:** Els estudis sobre la sèrie sarda han tingut una certa continuïtat. Al marge d'altres estudis anteriors de La Marmora, Spano, o bé d'A. Toxiri, qui va publicar "Monete della Sardegna" (*Gazzeta Numismatica* IV, 5/6, Como, 1884, p. 40-46), podem comptar amb un conjunt de treballs realitzats ja amb mètodes moderns, com els de Vincenzo Dessì, redactats entre el 1898 i el 1908, que foren després recollits en un volum que en facilita molt la consulta: V. Dessì, *Gli scritti di numismatica* (Sàsser, 1970). Tot i que, malauradament, no es va editar el seu llibre, on recollia prop de cent documents relatius a la numismàtica sarda, aquest text l'ha pogut donar a conèixer la SCEN l'any 2016: Dessì, Vincenzo, *La moneda de Sardenya medieval i moderna. Bases documentals* (Barcelona, 2016). Com sempre, també Botet ens aportà alguns documents clau en el seu *Les monedes catalanes*, ja citat. Tenim a continuació dos treballs de conjunt importants, el d'E. Birocchi, *Zecche e moneta della Sardegna nei periodi di dominazione aragonese-spagnuola* (Càller, sense data, però 1952), i el de M. Sollai, *Monete coniate in Sardegna nel*

medioevo e nell'evo moderno (Sàsser, 1976). Ambdós assagen una visió general i s'esforcen a aportar material documental nou i, si bé el de Sollai és més ambiciós i complet, també peca a voltes de manca de criteri. Malauradament, ambdues s'han convertit en veritables rareses bibliogràfiques. Paral·lelament, hi ha un conjunt d'aportacions més puntuals que tenen força interès. Ens referim a F. Udina, "Los alfonsinos de oro, primera acuñación de este metal en la Corona de Aragón (1339)" (*Numisma*, 1957, p. 9-17), que justifica l'emissió d'aquesta moneda; G. Nascia, "Una moneda di Iglesias coniata da Giovani I" (*Appunti di Numismatica*, p. 25), que aporta el diner de Joan I que, de fet, és de Càller i no pas de Vila d'Església; J. Day, "Catalan minting policy in Sardinia in the wake of the conquest, 1324-1331" (*Problems of Medieval coinage in the Iberian area* 2, Avilés, 1986, p. 389-400), que mostra l'èxit en la introducció del nou numerari català a l'illa. És especialment important l'estudi de C. Giorgoni, "La zecca e la politica monetaria" (dins M. Tangheroni, *La citta dell'argento*, Nàpols, 1985), que ofereix una història de la seca sarda i de la seva producció, així com un relat del progressiu exhauriment del jaciment d'argent. En els darrers anys, la recerca és presidida pels diferents treballs d'Enrico Piras, que va començar amb una bona catalogació del material i ha anat fent aportacions de noves peces i estudis de més contingut, com ara *Monete della Sardegna* (Sàsser, 1985). Piras ha retrobat molts tipus fins llavors desconeguts, com ara el ral i mig ral d'argent d'Alfons IV, els mitjos alfonsins menuts d'Alfons III i Pere III, o el menut de Ferran I publicat a "Una moneta inedita di Ferdinando I" (*Cronaca Numismatica* 97, Nàpols/Milà, 1998, p. 53-54). Recordem també que podem comptar amb el treball de Grierson/Travaini, esmentat al principi. Per la nostra part, hem publicat "Sardenya, varietat inèdita de Pere III i possibles emissions rebels" (*l'Ardit* 20, 2004, p. 21-26), on plantegem la possibilitat que els rals de mala factura a nom de Pere III fossin, en realitat, emissions rebels; i "Troballa d'Olbia i contramarca S de Sardenya", *AN* 35, 2005, p. 225-239, on presentàvem peces mallorquines i valencianes contramarcades amb una S, trobades a Sardenya. Pel que fa a Còrsega, no hi ha cap notícia d'amonedaments catalans en els breus períodes de domini més o menys parcial. Pel que fa a la presència de moneda catalana en l'etapa medieval, hi ha M. Crusafont/J. Malbrunot, "Troballes de Còrsega", *AN* 37, 2007, p. 205-210, on es recullen les dades de les troballes fetes a Bonifacio i el seu entorn, amb un 30% de moneda genovesa, un 48% de moneda local de la mateixa població i un 5% de moneda catalana. **Territoris grecs i Albània:** Fins fa pocs anys, l'única moneda coneguda d'aquest sector era el diner tornès d'Acaia de Ferran de Mallorca. Qui va poder posar en evidència l'existència d'amonedaments almogàvers a Atenes i Neopàtria amb un estudi minuciós de les troballes fou A. J. Seltman, "Late deniers tournois of Frankish Greece" (*Mints Dies and Currency: Essays Dedicated to the Memory of Albert Baldwin*, Londres, 1971, p. 319-323), que segueix essent el treball de referència. Vegeu també, BOADA, J., "Aclariments sobre les emissions d'origen català als territoris grecs", *AN* 45, 2005, p. 113-126. Pel que fa a Albània, hi havia algunes notícies, però nosaltres publicàrem per primer cop el document de concessió i hi atribuírem la moneda corresponent, fins llavors considerada siciliana. Vegeu M. Crusafont, "La moneda albanesa d'Alfons el Magnànim", *AN* 32, 2002, p. 91-99. Nàpols: Pel que fa a la catalogació i al coneixement del material, hi ha dues obres importants. D'una banda, els tres volums de M. Cagiati, *Le monete del Reame delle Due Sicilie* (Nàpols, 1911) i, de l'altra, el sector napolità del *Corpus Numorum Italicorum*, volums 18 i 19 (Roma, 1939 i 1940). El primer només conté, però, unes breus introduccions als regnats i als tallers monetaris, i el segon és simplement un catàleg molt copiós, però sense teoria. Documentació i teoria es troben, en una primera etapa, escampats en multitud de treballs, en general de molt bona qualitat, sorgits de la rica escola napolitana que s'aplegà entorn, per exemple, del *Circolo Numismatico Napoletano* i que P. Grierson ha descrit magníficament (*Tari, follari e denari. La numismatica medievale nell'Itala meridionale*, Salerno, 1991). Cal destacar, per exemple, V. Lazari, *Zecche e monete degli Abruzzi nei bassi tempi* (Venècia, 1858); G. Pansa, "Documenti inèditi relativi alle zecche abruzzensi", i altres treballs publicats a la sèrie *Supplementi* de M. Cagiati (Nàpols, 1912 i 1913); Domenico Priori, "Le zecche di Lanciano e di Ortona" (*Bolletino del Circolo Numismatico Napoletano*, juny/desembre, Nàpols, 1939, p. 45-50); C. Prota, "Sulla zecca di Lecce" (*Supplemento* de M. Cagiati, 11/12, Nàpols, 1913, p. 37-38); G. Ravizza, *Collezioni di diplomi e di altri documenti de tempi di mezzo e recenti da servire alla storia della città di Chieti* (Nàpols, 1852/55), i, molt especialment, els magnífics treballs d'A. Sambon, com ara "I carlini e le medaglie trionfale di Ferdinando I Re di Napoli" (*Rivista Italiana di Numismatica* IV, Milà, 1891, p. 469-489); Ibid., "I cavalli di Ferdiando I d'Aragona, re di Napoli" (*Rivista Italiana di Numismatica* 3, Nàpols, 1891, p. 325-356); *Ibid.*, "Incisori di conii della moneta napoletana" (*Rivista Italiana di Numismatica* IV, Milà, 1893, p. 69-82) i d'altres. Aquell aplec d'estudiosos d'alt nivell no es va tornar a produir, però s'han anat publicant treballs notables a una cadència molt més llarga. Tenim, per exemple, el valuós i documentat estudi de M. Pannuti, "La monetazione a Napoli del 1442 al 1556" (*Un secolo di grande arte nella monetazzione di Napoli (1442-1556)*, Nàpols, 1973, p. 1-41). En canvi, el seu M. Pannuti/V. Riccio, *Le monete di Napoli* (Lugano, 1984) és poc més que una catalogació amb molts defectes de presentació i limitat a la

seca de Nàpols. Hi ha també l'interessant estudi de G. Ruotolo, "Ipotesi circa la batitura del denaro de Alfonso V di Aragona con la legenda REGINE DEFENSOR" (*Rivista Italiana di Numismatica*, Milà, 1980, p. 169-176). Per la nostra part, poguérem recuperar per aquest regne el cavall de Ferran II de Nàpols a M. Crusafont, "El *cavallo* de Nápoles de Ferrandino (1495-1496)" (*Quadern Ticinesi* 22, Lugano, 1993, p. 295-298). Tal com hem advertit en els casos de Sicília i Sardenya, podem comptar, també per a Nàpols, amb l'obra de P. Grierson/L. Travaini, esmentada al principi. Cal dir, amb una visió esperançadora, que darrerament ha sorgit a Nàpols un grup de joves investigadors que sens dubte aportaran una nova florida com la que significà la de Sambon i els seus en el canvi de segle XIX al XX. Ens referim a G. Barbieri, D. Fabrizi, A. Giuliani o S. Perfetto. N'assenyalarem alguns treballs: G. Barbieri, "Los 'cavalli' de Ferrandino acuñados en la ceca de Nápoles", *GN* 172, 2009, p. 37-41, on augmentava la nòmina dels cavalls d'aquest sobirà aportant un grup de peces reencunyades; D. Fabrizi, *Monete Italiane Regionali-Napoli* (Lecce-Pavia, 2010); A. Giuliani, "La ribattitura dei cavalli nel Regno di Napoli sotto Federico d'Aragona. Risultante archivistiche per un grande enigma numismático", *AN* 44, 2014, p. 171-178, on s'ofereix una nova documentació sobre la qüestió; S. Perfetto, *La zecca dell'Aquila* (Poses, 2009). Darrerament, A. Giuliani i S. Perfetto han publicat *Politica feodale e monetaria di Alfonso d'Aragona* (Diana, Cassino, 2013), en el qual assenyalen les desconegudes emissions dels nobles Àvalos i, en conseqüència, una nova seca situada a Roca San Giovanni. Una nova obra de conjunt és la recent de J. Vall-llosera, *La moneda del Regne de Nàpols sota sobirania de la Corona Catalanoaragonesa (1421-1423/1436-1516)*, autoedició, Girona, 2016.

Navarra: Comentarem essencialment la moneda navarresa en les etapes d'unió amb a Corona Catalano-Aragonesa, és a dir, amb Joan i Blanca, Carles de Viana, Joan II i els primers temps de Ferran II, d'acord amb el contingut d'aquest llibre. El primer recull sistemàtic de la sèrie numismàtica de Navarra es troba en el vell llibre de Heiss que hem citat al principi, però han hagut de passar molts anys fins que no s'han emprès treballs a fons sobre la seva història monetària. Ja hem mencionat també les meritòries aportacions documentals de Yanguas i ara ens cal afegir el monumental aplec que en aquest sentit varen realitzar J. R. Castro i F. Idoate en publicar, en 52 volums, el *Catálogo de la Sección de Comptos* de l'Archivo General de Navarra entre el 1952 i el 1974. L'any 1975, Jorge Marín publicava el seu *La moneda navarra y su documentación (1513-1838)* (Madrid, 1975), però per la seva cronologia només ens afecta pel que fa als amonedaments de Ferran el Catòlic. Cal assenyalar, seguint un ordre cronològic, una sèrie de treballs que han permès identificar i documentar les emissions de Carles IV de Navarra, l'anomenat Príncep de Viana. Són els següents: L. Domingo, "Emisiones de Don Carlos de Aragón, príncipe de Viana" (*Numisma* 150-155, Madrid, 1978, p. 499-517); M. Crusafont, "La justification documentaire des monnaies de Charles d'Aragon, prince de Viana" (*Bulletin de la Societé Française de Numismatique* 34, 1979, p. 562-564); M. Crusafont, "Les monedes del príncep de Viana (1441-1461)" (*II Simposi Numismàtic de Barcelona*, Barcelona, 1980, p. 281-290); J. Lizárraga, "En qué fecha mandó batir moneda el príncipe de Viana", *GN* 90, 1988, p. 41-47. Per la nostra banda, vàrem poder publicar el llavors desconegut *negrete* de Ferran el Catòlic a M. Crusafont, "El *negrete* navarro de Fernando el Católico", *GN* 79, 1985, p. 67-69, i vàrem establir els criteris per a separar les emissions de Carles I emeses a nom de Ferran II a "Noves monedes de Carles I a nom de Ferran II: mig croat inèdit del 1545 i reatribució d'un cornado navarrès", *AN* 10, 1980, p. 129-140, i "Reales navarros: Carlos I o Fernando el Católico" (*N-2000* 12, Madrid, 1986, p. 6-15). Totes aquestes novetats foren tingudes en compte en el nostre treball de conjunt *Acuñaciones de la Corona Catalano-Aragonesa y de los reinos de Aragón y Navarra* (Madrid, 1992), on feiem una catalogació sistemàtica de tota la moneda navarresa medieval. També vàrem fer un estudi sobre la circulació monetària a M. Crusafont, "La circulación monetaria en la Navarra medieval" (*Numisma* 230, 1992, p. 93-118). S'han fet alguns intents de publicació de la història monetària navarresa, però són obres tan deficients que no val la pena mencionar-les. **Modern i contemporani.** Aquest sector cronològic ha estat el més especialment descurat. És cert que disposem, pel que fa a Catalunya, del volum tercer de Botet i Sisó, J., *Les monedes catalanes* (Barcelona, 1911), però cal dir que, tot i el seu valor, no manté el nivell de documentació i dedicació que la part medieval continguda en els volums segon i tercer. Com a catalogació general, disposem de Crusafont, M., *Catàleg General de la moneda catalana* (Barcelona, 2009) i, com a sector més estudiat, el de la Guerra dels Segadors, Crusafont, M., *Història de la moneda de la Guerra dels Segadors* (Barcelona, 2001), i també tenim els catàlegs del paper-moneda de la Guerra contra el Feixisme (1936/9) de Turró, A., *Les emissions monetàries oficials de la Guerra Civil (1936/9). I: Andorra, Illes Balears i Catalunya* (Barcelona, 2007), *El paper moneda català a la Franja de Ponent 1936-1939* (Barcelona, 1988) i *El paper moneda del País Valencià 1936-1939* (Catarroja, 1995), complementat amb alguns estudis sectorials com ara Datzira, S., *La moneda a la Catalunya Central* (Manresa, 1991) i Aymerich, I., *El paper moneda, els bons i els vals a la Segarra durant la Guerra Civil (1936/9)* (Cervera, 2008) i *El paper moneda a l'Alt Penedès durant la Guerra Civil (1936/9)* (Vilafranca, 2013). Mentre no tinguem un estudi general d'aquesta etapa, caldrà

recórrer als estudis sectorials, per regnes, que ja hem anat mencionant en l'etapa medieval, és a dir, per a Mallorca, el ben documentat Campaner, A., *Numismática Balear* (Palma, 1879); per a València, el força documentat Mateu y Llòpis, F. *La ceca de Valencia y las acuñaciones valencianas de los siglos XIII a XVIII* (València, 1929), que es pot complementar amb *Aportación a la Historia Monetaria del Reino de Valencia en el siglo XVIII* (València, 1955), del mateix autor; per a Sicília, el catàleg, sense documentació, de R. Spahr, *Le monete siciliane dagli aragonesi ai borboni*, (Palerm, 1959); per a Sardenya, els clàssics Birochi, E., *Zecche e monete della Sardegna nei periodi di dominazione aragonese-spagnuola* (Càller, 1952), i Sollai, M., *Monete coniate in Sardegna nel medioevo e nell'evo moderno* (Sàsser, 1976), força documentats, i el de Piras, E., *Monete della Sardegna* (Sàsser, 1985), sense documentació, però amb bons criteris de catalogació; per a Nàpols, els Cagiati, Memmo, *Le monete del Reame delle Due Sicilie* (Nàpols, 1911), i Panuti, M./Riccio, V., Le monede di Napoli (Lugano, 1984), ambdós sense documentació i el segon amb notables deficiències. Per a l'Aragó, segueix essent útil Beltrán, P, volum II de la seva *Obra Completa* (Saragossa, 1972), on l'article sobre el diner jaquès és, de fet, una història de la moneda aragonesa; i per a Navarra, Marín, J., *La moneda navarra y su documentación*, (Madrid, 1975). Alguns sectors concrets han estat ampliats amb estudis puntuals posteriors com, per exemple, per a Mallorca, Crusafont, M. "La plata i el billó mallorquí dels tres primers reis de nom Felip", *AN* 39, 2009, p. 137-162, o el documentat llibre de Boada, J., *Les monedes de 30 sous mallorquins del 1821* (Palma, 2007). Pel que fa a la moneda municipal, més estesa a l'època moderna que a la medieval, cal veure Crusafont, M. *La moneda catalana local* (Barcelona, 1990), amb quatre ampliacions a *Acta Numismàtica*, i és també d'interès Sanahuja, X., *La moneda municipal de Reus i el seu entorn (s. XV-XVIII)* (Reus, 2005) i altres articles d'aquest autor, generalment a *Acta Numismàtica*. Pel que fa a la moneda eclesiàstica, cal veure l'obra mencionada de Crusafont sobre la moneda local i el recent treball col·lectiu *Pellofes i ploms eclesiàstics* (Barcelona, 2014), on es recullen part dels importants avenços aportats per Jaume Boada pel que fa als ploms mallorquins, i de Xavier Jorba pel que va a les pallofes catalanes. Pel que fa als gitons de Catalunya, tenim López i Lluch, A., *Les monedes de les cooperatives catalanes (1850-1950)* (Barcelona, 1983). Medallística. Al marge d'estudis generals peninsulars i d'alguns articles, el primer recull extens pel que fa al nostre àmbit és el de Caruana, Josep, "Medallero valenciano", *Archivo de Arte Valenciano* (València, 1930-1931). Com a estudi general, tenim Crusafont, M., *Medalles commemoratives dels Països Catalans i de la Corona Catalano-Aragonesa (s. XV-XX)* (Barcelona, 2006). Cal afegir-hi els darrers treballs a *Acta Numismàtica* de Rossend Casanova, Jesús Olano, A. M. Balaguer i Miquel Crusafont, i el recent llibre de Rossend Casanova, *Retrats de medalla. L'espectacle del bronze* (Girona, 2015).

biga. Carruatge romà menat per dos cavalls. El nom s'aplica també als denaris d'argent que porten al revers una *biga*.

Situació del Bigorra en l'espai catalano-occità.

Bigorra, vescomtat de (Occitània). Situat sobre el Pirineu, entre el Biarn i Comenge-Coserans, estigué en relació constant amb els seus territoris veïns i llargament sota influència catalana, però no va encunyar moneda.

Anvers del billet de 25 cèntims de Bigues (114x70 mm).

Bigues (Vallès Oriental). N'hi ha notícies des del 1059. Pertangué a la baronia de Montbui. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre billets de 2 i 1 peceta i de 25 cèntims (TC-512/4; TCO-436/8). **MS.** S. Miquel del Fai, s. XX (21).

Billeneta o Millena (el Baix Segura). Antiga alqueria islàmica, fou lloc de moriscs i del marquesat de Guadalest. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9),

Bitllet uniface d'1 peseta de Billeneta (84x50 mm).

l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peseta i de 50 i 25 cèntims amb Millena (TV-947/9).

billó. Aliatge d'argent i aram, generalment amb fort predomini de l'aram. Fou el metall emprat a tota l'Europa post-carolíngia per a l'encunyació de la petita moneda quan la unitat monetària, el diner, caigué dels 1,7 g i després 1,2 g dels temps carolingis a nivells de 0,50 o fins i tot 0,35 g, cosa que conduïa a una peça poc manejable i que pel seu poc gruix malmetia molt els encunys (BCO, p. 72/73). Davant d'aquestes dificultats, s'optà per barrejar una certa quantitat d'aram a la moneda per arribar a pesos de més o menys un gram, que les feia molt més manejables. El valor de la moneda es calculava, però, exclusivament pel seu contingut d'argent i l'aram no es tenia en compte com a valor. Aquesta solució tenia, però, el greu inconvenient que era difícil, a simple vista, apreciar el contingut d'argent, cosa que els sobirans, generalment els emissors de la moneda, aprofitaren per a rebaixar fraudulentament el percentatge d'argent, especialment en temps de guerra. Tot i que en algun cas excepcional es començà a usar l'aram pur en algun lloc com ara a Venècia o Nàpols al s. XV, el billó perdurà fins ben entrada d'edat moderna: fins al s. XVIII a Catalunya o fins a principis del XVII a Castella. Els diners de billó es solien qualificar pel seu contingut de metall fi en els anomenats diners d'argent; la plata pura era de 12 diners, l'anomenada plata fina d'11,5 diners i les monedes podien ésser *senars*, és a dir, amb un diner de plata fina; *doblenques*, és a dir amb dos diners de plata fina; *ternals*, és a dir, amb tres diners de plata fina; *quaternals*, és a dir, amb quatre diners de plata fina, etc. A Catalunya, la moneda fou de sis diners amb Ramon Berenguer I, *quaternal* amb Alfons I i Pere I, *doblenca* i després *ternal* amb Jaume I, i es mantingué en aquesta llei fins als temps de Ferran II. Vegeu *diner*. Exemple d'ús: "... *la gent li lliuraran l'argent e el bylló...*" (CME, doc. 142, 1285).

billoner, billoneria. Termes encunyats per Arnau de Capdevila en el seu *Tractat de monedes* (CME, doc. 651, 1437) per a explicar les especulacions que es podrien produir en un país si no es mantenia l'equilibri de valor entre les monedes. Capdevila anomena aquestes especulacions "art de billoneria" i exemplifica el cas de Mallorca en un determinat "billoner", però més endavant ja explica que els culpables d'aquestes operacions especulatives eren a voltes els mateixos càrrecs de la seca i, el més habitual, els comerciants florentins que, segons ell, eren molt experts en un tema que, per ésser d'una certa complexitat, no era entès per la major part de la gent, entre ells els mateixos consellers del rei. Segons Capdevila, els florentins vivien essencialment d'aquests fraus i calia, com a única solució, expulsar-los del país. L'especulació es pot produir sempre que concorren en el mercat dues monedes que no estan equilibrades en els seus valors intrínsecs, ja que amb la moneda sobrevalorada es pot adquirir a bon preu la moneda poc valorada i, venent-la com a metall, obtenir-ne benefici. Aquestes operacions, fetes a gran escala, poden fer fugir i desaparèixer del país les monedes mal avaluades i deixar-hi només les que han estat sobrevalorades, com va succeir a Mallorca en els temps de la branca privativa, quan en fugiren els rals d'argent perquè, amb el canvi que s'havia establert amb un grup de diners de billó que contenien menys plata, es podia adquirir un ral que en tenia força més. Els termes billoner i billoneria feren fortuna en el seu temps i els trobem emprats en documents molt posteriors (CME, doc. 1054 del 1507/8). Aquests fenòmens foren mal explicats amb l'anomenada *Llei de Gresham*.

Bitllet uniface de 10 cèntims de Binaced (47x31 mm).

Binacet (Llitera). Va pertànyer fins fa poc al bisbat de Lleida. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), un Comitè Administratiu, probablement depenent de l'ajuntament, va emetre bitllets de 5 i 1 peseta i de 5 cèntims amb "Binaced" (TF-103/5).

Anvers del bitllet d'1 peseta de Binèfar (107x60 mm).

Binèfar (Llitera). Forma part de Catalunya fins al 1305. Fou destruïda el 1642 en la Guerra dels Segadors. B.

Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), la Comunitat de Treballadors i l'ajuntament varen emetre bitllets de 25, 5 i 1 peceta (els valors en "unitats" en els de la Comunitat) i de 50, 25, 10 i 5 cèntims (els valors en "graus" en els de la Comunitat) (TF-106/17).

Plom eclesiàstic de Binissalem (x2).

Binissalem (Mallorca Septentrional). Fundada per Jaume II l'any 1300. Els Montcada la cediren al monestir de Jonqueres. **P.** L'església parroquial és dedicada a Sant Jaume i l'heràldica de la vila és una petxina. El plom que se li atribueix porta, a l'anvers, Santa Maria de Rubines, i la petxina heràldica i alhora al·lusiva a S. Jaume al revers (CL-2395).

Bitllet uniface de 50 cèntims de Biosca (62x45 mm).

Biosca (Segarra). Esmentada al s. XI, va pertànyer a la seu de Solsona. Tingué un palau senyorial. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer dues emissions amb bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-515/8; TCO-439/42).

Birocchi, Eusebi (Càller, 1885-1966). Advocat, historiador i numismàtic, es dedicà a l'ensenyament i féu també estudis històrics. Publicà el documentat treball *Zecche e moneta della Sardegna dei periodi di domiazione aragonese-spagnuola* (Càller, 1952), primer estudi monogràfic sobre el tema, i també *La monetazione púnico-sarda* (Càller, 1955), a més de diferents articles numismàtics i històrics.

Bisaura de Ter. Vegeu *Sant Quirze de Besora*.

Bisbal d'Empordà, la (Baix Empordà). Actual ciutat i cap del Baix Empordà, fou del bisbe de Girona en temps carolingis i aquest li posà el nom actual. Conserva el palau episcopal. Tingué call jueu. Hi és coneguda la terrissa. **M.** Durant la Guerra dels Segadors (1640/52), va encunyar unes rarissimes peces d'argent de cinc rals i cinc sous (CCG-4575/6). L'acord per fer-la es va prendre el 27 de novembre del 1641 i es féu constar que l'objectiu de l'emissió era el pagament dels soldats (CSE, p. 109). **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims amb "La Bisbal" (TC-541/5; TCO-446/51). **G. Coop.** "La Rectitud", peces de 5 cèntims de llautó (AL-2003). "Magatzems Generals", bitllets de 10 i 5 cèntims (AL-2004/5). "Comitè d'Espectacles Públics", bitllets de 10 cèntims (AL-2006). "Ateneu Pi i Margall", adherit a Esquerra Republicana, bitllets de 10 cèntims (AL-2007/8; TE). "Ateneu Obrer", bitllets de 10 cèntims (AL-2010). **P.** S'ha atribuït a la parroquial de Santa Maria, i així consta en el fons del GNC, un grup de sis pallofes. N'hi ha una amb un castell i l'altra amb una M que podria fer referència a Maria (CL-1404/9). **MC.** Durant la Guerra del Francès, es creà una creu de distinció per les accions de la Bisbal d'Empordà, Palamós i S. Feliu de Guíxols, l'any 1810 (CM-281).

Peça de 5 rals d'argent de la Bisbal de la Guerra dels Segadors.

Peça de 50 pecetes del Sindicat Agrícola i Caixa Rural de la Bisbal de Falset.

Bisbal de Falset, la (Priorat). Esmentada en temps de Ramon Berenguer IV, va pertànyer a la baronia de Cabassers, que era dels bisbes de Tortosa. **B/G.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), sembla que, en suplència de l'ajuntament, va emetre bitllets manuals de 2 i 1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims el Sindicat Agrícola (TC-522/31; LC-2606/28), el qual va en-

cunyar també una magnífica sèrie de peces de 50 i 25 pecetes de níquel i de 25, 10 i 5 cèntims d'alumini o coure (LC-2599/605).

Peça de 10 cèntims de la Unió de Cooperadors de la Bisbal de Penedès.

Bisbal de Penedès, la (Baix Penedès). Amb antecedents neolítics, ibèrics i romans, n'hi ha notícia des del 1010, quan fou cedida al monestir de S. Cugat del Vallès. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament féu diferents emissions de bitllets d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims (TC-532/9; TCO-452/9). **G.** Unió de Cooperadors, peces d'1 peceta i de 10 i 5 cèntims de llautó (LC-2408/10). **MS.** Sta. Cristina, s. XX (1).

Anvers de la medalla de la Caixa, d'Aureli Bisbe (64x54 mm).

Bisbe i Latorre, Aureli (Barcelona 1923-2005). Argenter i joier, es formà a l'obrador del seu pare i a l'Escola Massana i fou del grup La Cantonada. S'ha dedicat especialment a l'art sacre, però també ha fet incursions en la medallística, com la peça del 1988 dedicada a la Fundació La Caixa (CM-1982), la del Saló de Cent de Barcelona del 1973 (CM-1933), o la de l'Actuació Municipal de Barcelona 1973/8 (CM-1951).

bitllet o bitllet de banc. Paper amb valor monetari, substitutiu de la moneda metàl·lica, que s'inicià al s. XVIII a França amb els *assignats* imperials i s'acabà generalitzant com a moneda sense valor intrínsec, és a dir, de caràcter *fiduciari*. A Catalunya, tenim els primers bitllets amb les emissions del Banc de Barcelona del 1845 i, després, dels bancs de Reus, Tarragona o Valls en un temps en què el Banc d'Espanya encara no en tenia la competència exclusiva d'emissió. Inicialment, els bitllets eren convertibles en moneda metàl·lica i es podien designar justificadament com a *paper-moneda*. Quan es deixà d'acceptar la *convertibilitat*, esdevingueren, de fet, moneda de paper.

Bitllet del banc d'emissió de Valls (1921)-(120x92 mm).

Blan, Pere. Mestre de seca i arrendador del temps de Pere III (1336-1387) i home de la seva confiança per a la fabricació de monedes legals i de falsificacions. Apareix el 1269 en el seu nomenament com a mestre per a la fabricació de florins a Barcelona, Perpinyà, València i Saragossa, juntament amb Pere Desvall, i el 1352 com a mestre de la seca de Perpinyà, càrrec en què cessà el 1360 (CME, doc. 271 i 307). El 1373, apareix com a arrendador en la fabricació de florins també a Barcelona (CME, doc. 338 i 366). Consta la seva mort l'any 1381 (CME, doc. 377).

Blanca coronada de billó de Martí l'Humà (x1,5).

blanca. 1. Nom genèric donat a tota moneda d'argent en oposició a la de *billó* i, per tant, de més baixa *llei*, que solia ésser denominada *bruna* o fins i tot *negra*: *"... la Taula nos era poguda obrir per falta de moneda blanca..."* (RB, 141, 1614); *"... se puxa batre... la moneda blanca o de argent"* (CME, doc. 1061, 1510). 2. Peça monetària múltiple del diner però feta de *billó*. La seva emissió responia a la intenció de substituir, com a múltiple del diner, el gros de plata fina (96% de plata pura) per un altre tipus de llei més baixa. Els aliatges facilitaven els fraus i, així, tot i que la blanca començà essent de *billó* ric (com ho suggereix el seu nom), anà derivant vers aliatges cada cop més pobres fins arribar a l'aram pur. Àmpliament difoses a Castella, a Navarra i a França so-

bretot els segles XIV i XV, sovint les blanques s'infiltraven a la Corona Catalano-Aragonesa, on drenaven la bona moneda de plata, malgrat les prohibicions del seu curs. Joan I (1387-1396) i Martí I (1396-1410) tractaren d'introduir un tipus de blanca, el *coronat* de Joan I (CME, doc. 410, 1395) i la blanca coronada de Martí I (CME, doc. 480, 1409), que els estaments combateren atribuint a aquestes monedes un *for* extremadament baix, de manera que es bateren en volums molt escassos i no perduraren en els regnats següents.

Anvers del bitllet de 50 cèntims de Blancafort (83x54 mm).

Blancafort (Conca de Barberà). Hi tingué drets l'arquebisbe de Tarragona i el monestir de Vallbona de les Monges. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-546/9; TCO-461/3).

Senyal de plom, moneda municipal de Blanes del s. XVI (x2).

Blanes (la Selva). Hi ha notícies des del s. X, tant de l'església com del castell, que pertangué llargament als Cabrera. **M.** Fins fa poc, no es tenia notícia que hagués emès moneda, però l'any 1997 va aparèixer un plom que s'hi pot atribuir, amb una cabra al·lusiva als Cabrera, senyors de la vila, i les lletres BLA, amb l'escut de la població (una creu dins d'un cairó) a sobre, de moment peça única (CCG-3679). És possible que sigui del s. XVI. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-553/8; TCO-464/72). G. Coop. "La Blandense", peces de 5 i 1 peceta de níquel i de 10 i 5 cèntims de llautó (LC-2210/3). "Ram d'Alimentació", CNT, bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (LC-2214/5). **P.** Correspon a l'església parroquial de Santa Maria l'explícita pallofa que porta una M coronada sobre les armes de la vila i la llegenda +BEATE.MARIAE.DE.BLANIS.1619 (CL-1411), també coneguda de Botet (BP-1). **MC.** L'any 1912, s'edità una medalla del 9è centenari de la MD del Vilar; l'any 1927, una de la Santa Missió, i l'any 1928, se'n féu una del cor claverià La Flor Blanca (CMA-43 i CM-1436 i 1491e). **MS.** N²S² del Vilar, s. XIX (2), s. XX (19).

blanquejar, blanquir o *emblanquir*. Operació de tipus químic que es feia generalment damunt els cospells de la moneda de billó abans d'encunyar-los a fi de donar-los l'aspecte d'argent. Consistia en atacar el coure de la pell superficial de la moneda amb un agent químic que l'eliminés, però que no ataqués, en canvi, l'argent. S'hauria pogut fer amb diferents àcids, però generalment s'emprava la sal i l'anomenat ros de bota, tret de les botes de vi i que contenia bitartrat de potassa. Vegeu *emblanquir*. Exemple d'ús: *"... deu los liurar al blanquidor a pes per blanquir"* (CME, doc. 168, 1308).

blanquidor. Dit també *emblanquidor*, era l'oficial de la seca que feia el treball de *blanquejar, blanquir* o *emblanquir*. Vegeu *blanquejar*.

Medalla uniface de la revista Forma, obra de Blay (x1,5).

Blay i Fàbregas, Miquel (Olot, 1866 - Madrid, 1936). **MC.** Escultor i medallista ocasional. Es formà amb el pintor Josep Berga i amb els germans Vayreda. Obtingué una pensió de la Diputació de Girona per anar a perfeccionar-se a París, on fou deixeble de Henri Chapu i estudià a l'Académie Julien. El 1906, s'establí professionalment a Madrid. Treballà molt per al món oficial i obtingué nombroses distincions. Se'l considera un escultor adscrit al realisme de tradició francesa, però també fou sensible als corrents modernista i després noucentista. Féu algunes incursions a la medallística, però el gruix bàsic de la seva obra és escultòric. Signa: Miquel Blay. Medalles: CM-1785 (1904) i 1145 (1917).

B-L-D-O. Abreviatura de la seca de Besalú, B(ISI)LD(VN)O, que apareix en els espais de la creu

del revers del diner d'argent atribuït al comte Bernat Tallaferro (998-1020) (CCG-1888).

Medalla d'una exposició canina a Barcelona, obra de Blin (55x40 mm).

Blin, Eduard (Chartres, 1877-1946). **MC.** Escultor i medallista francès. Fou deixeble de Chaplain, Botée, Peter i Hector Lemaire. Actiu des del 1906, fou autor de nombroses plaquetes. L'any 1937, va obtenir la gran medalla d'or a l'Exposició Universal de París. Signa: E. BLIN. Medalla: CM-1214 (any 1925).

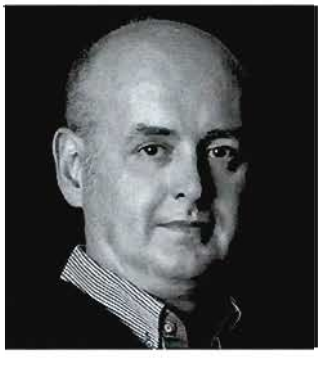

Jaume Boada Salom.

Boada Salom, Jaume (Palma, 1969) Investigador numismàtic, directiu de la SCEN. Ha publicat diferents articles sobre temàtica mallorquina o de la Corona Catalano-Aragonesa, alguns a Acta Numismàtica, i el llibre *Les monedes de 30 sous mallorquins de 1821* (Palma, 2007), estudi numismàtic i especialment històric molt ben documentat, i té en curs avançat una monografia sobre els ploms eclesiàstics mallorquins. Ha fet diferents traduccions de l'anglès de llibres sobre memòries dels primers viatgers a Mallorca, i les versions angleses de les obres de L. Villaronga i J. Benages, *Ancient Coinage in the Iberian Peninsula* (Barcelona, 2011), i de D. Francès, *La moneda handusí en al-Andalus* (Montpeller, 2012).

Bocairent (la Vall d'Albaida). Amb antecedents ibèrics, hom hi ha trobat l'anomenat "Lleó de Bocairent". D'origen islàmic, obtingué carta de població el 1255.

Bitllet uniface de 50 centims de Bocairent (94x68 mm).

Fou vila reial amb vot a Corts. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-415/23).

Bofarull i Comenge, Artur (Calafell, 1925-Sabadell, 2013). Numismàtic. Mecànic ajustador, viatjà com a muntador per diferents països. Assolí de dominar les llegendes àrabs de les monedes i es féu una àmplia cultura en aquest i altres àmbits, esdevenint especialista en moneda musulmana. Fou membre de la SCEN i publicà nombrosos articles sobre troballes i altres aspectes de la moneda musulmana, especialment a *Acta Numismàtica*.

Bohigues, Grau Joan. Mestre de la seca de Perpinyà que actuà des de data indeterminada fins al 1524, en què cessà (BO, vol. 3, p. 10). La seva actuació es produí quan aquest taller ja batia exclusivament moneda municipal, encara que una part almenys era de billó i no d'aram pur, com era el més habitual en aquesta sèrie monetària.

N^a^S^a^ de Caldes de Boí (x1,5).

Boí (poble de Barruera, Pallars Sobirà). N'hi ha menció el 1079 i el castell era important, a més de les muralles. **MS.** N^a^S^a^ de Caldes de Boí, s. XIX (8), s. XX (15).

Boix de Noguera (poble del municipi d'Ivars de Noguera). Va dependre de Poblet. Té restes de l'església romànica. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme

Anvers del bitllet d'1 peceta de Boix de Noguera (100x57 mm).

(1936/9), va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-563 a 565; TCO-473 a 475).

Bitllet uniface de 50 cèntims de Bolbait (64x46 mm).

Bolbait (la Canal del Navarrès). D'origen islàmic, fou lloc de moriscs i esdevingué cap de baronia. Conserva part del castell. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TV-424/5).

Boletín Numismático. Petita revista editada a València des del més de març del 1873. Tot el text era destinat a la compravenda de monedes, unes operacions en les quals l'editor, Alexandre Cerdà, potser fill de M. Cerdà de Villarestau, feia d'intermediari i percebia una comissió a negociar. A la coberta posterior, hi ha una cara destinada a notícies de troballes arqueològiques o numismàtiques i altres dades d'interès. S'hi dóna compte, per exemple, de les emissions cantonals de Cartagena. A l'altra, hi ha una llista de llibres disponibles per a la venda i d'altres que són cercats. Coneixem números dels anys 1873 i 1874. Era de cadència bimensual i s'enviava gratuïtament.

bolla. f. Precinte o segell de plom que les delegacions de la Generalitat posava als teixits o als sacs dels productes que es comercialitzaven a l'engròs com a mesura d'inspecció de qualitat i com a prova que havien pagat l'impost anomenat, per això, de la bolla, que gravava el comerç interior (AM) i que era un complement de l'impost d'entrades i eixides que gravava l'exportació i importació de productes. Un cop el producte havia arribat al seu darrer destinatari, la bolla es separava i es llençava, i és per això que n'han aparegut moltes amb datacions que van des del temps medievals fins al

Bolla de plom (x1,5).

s. XIX. Cal recordar que Felip V de Castella va abolir tots els drets de Catalunya, però no pas alguns deures, un d'ells, l'impost de la bolla.

bolleta. Cospell o fullera, és a dir, disc de metall a punt d'ésser encunyat per a fer-ne una moneda. El terme només ens apareix en una font. Es tracta de diferents documents emesos a Granollers entre el 1599 i el 1602 en ocasió de l'encunyació de menuts municipals: *"bolletes d'aram estanyat"*, *"bolletes que els consellers vells donaren sense picar als consellers nous"* (SG/NO, p. 187-189). De tota manera, mentre que la paraula *fullera* ens apareix en documentació de la seca, en aquest cas és una paraula emprada pels consellers i el clavari, i potser és un terme local o adoptat pel fet que la peça monetiforme podia assemblar-se a una bolla de plom, però més petita.

Bolletino del Circolo Numismatico Napoletano. L'any 1916, tres anys després de la fundació del Circolo, es va començar a editar un butlletí que es va anant publicant per fascicles, amb dos o tres anyals fins el 1929. L'any 1930 va endegar una nova sèrie que publicava anyalment tres o quatre números. En ambdues sèries hi ha algunes irregularitats en la cadència dels fascicles i dels números. Es va interrompre els anys 1942/5 i quan es varen editar, hi varen incloure uns índexs. S'hi poden trobar articles de gran interès de Sambon, Cagiati, Dell'Erba o Prota. Actualment es consultable a la xarxa.

Bolonyí de Sulmona d'Alfons el Magnànim (x1,5).

bolonyí. 1. Genèricament, moneda de la ciutat italiana de Bolonya. 2. A l'època baixmedieval, monedes d'argent divisors del gros d'argent (a Nàpols, solia ésser el terç del carlí) i, a vegades, de billó ric, que copiaven tipus de Bolonya del temps que la ciutat fou dominada pels papes i que, per això, alguns portaven a l'anvers la imatge de Sant Pere. Té un cert parentiu amb l'anome-

nat "*agontano*" batut a la ciutat italiana d'Ancona. Foren imitats en temps d'Alfons IV (1416-1458) a Sulmona (CM-670); en temps de Ferran I de Nàpols (1458-1494), es bateren dobles bolonyins a Chieti i Cittaducale (CM-1023/4) i bolonyins a Chieti i a Ortona (CM- 1025/7).

bombolla. Tot i que aquest terme es sol associar amb la recent i devastadora "bombolla immobiliària" que ha arrossegat a la misèria a milers de famílies, en realitat es tracta d'un mecanisme habitual de creixement de capital que es va produint de forma recurrent en el món del capitalisme salvatge en què estem immersos. Els numismàtics d'una certa edat hem vist la seva "fabricació" en almenys dues o tres ocasions al llarg de la nostra vida. La base de la qüestió és l'existència de grans bosses de capital (monopolis, narcotraficants, màfies, etc.) capaces d'arriscar molt a canvi d'un guany segur i important. El mecanisme consisteix a adquirir, al preu que sigui, un producte de manera sistemàtica i al preu que sigui, com per exemple l'or. De setmana en setmana, l'or dobla de preu i els promotors hi van abocant diner. Davant de l'"evidència" que hi ha una gran demanda d'or i que, amb una inversió petita, han doblat el capital, comencen a entrar en el joc els incauts, és a dir, els petits inversors, abocant-hi, per exemple, l'estalvi de la seva vida. Quan hi ha ja una base suficient d'incauts comprant, els promotors deixen de comprar, retiren els beneficis, l'or torna a caure i deixa arruïnats tots els petits inversors. La bombolla de l'or té efectes devastadors per als petits inversors, però una repercussió social relativament petita. En el cas de la bombolla immobiliària, els especuladors podien comptar amb el beneplàcit dels polítics, que s'inflaven cobrant impostos amb les transmissions d'immobles, i els banquers, que s'inflaven concedint hipoteques. Després ha restat el panorama desolat de famílies al carrer i de misèries extremes. Al costat d'això, els polítics han quedat indemnes, perquè la imprudència la van fer els seus antecessors i la gent és poc conscient d'aquests mecanismes especulatius. Pel que fa als bancs, apuntalats pels polítics amb injeccions de capital públic, se n'han sortit sense problemes greus.

Bompaire, Marc (Rennes, 1957). Numismàtic, arxivista i paleògraf. Es formà a l'Ecole des Chartes i és doctor en història i director de recerca al Centre National de la Recherche Scientifique. Ha estat president de la Societat Francesa de Numismàtica i director de la seva *Revue Numismatique*. Ha treballat especialment la numismàtica senyorial de l'espai francès actual i ha fet descobertes importants del nostre àmbit, com ara el ral d'or de Mallorca de Joan I o el florí amb FRANTIA de Pere III. També ens ha aportat documentació sobre les emissions de Jaume III de Mallorca en publicacions a la *Revue Numismatique*, entre altres.

Bompàs (Rosselló). Fou cap de comanda dels hospitalers. G. Durant la Primera Guerra Mundial (1914/8),

Gitó de 10 cèntims d'alumini dels comerciants de Bompàs (x2).

i encara un temps després, hi circularen peces emeses pel conjunt dels comerciants de la vila amb els valors de 10 cèntims en peces quadrades d'angles tallats i de 5 cèntims rodones, ambdues d'alumini (SYL, p. 39). S'ha detectat també l'existència d'un exemplar de cada valor fets d'or, certament peces de record (MGC).

Diner de billó de Bonafós de Ramon VII de Tolosa (x2).

Bonafós (Occitània). Castell dins del vescomtat d'Albi en el qual el comte de Tolosa Ramon VII, el bisbe Duran d'Albi i el probable burgès Sicard d'Alaman determinaren emetre moneda l'any 1248 (COC, p. 103; CME-31/2).

Bonaire (Sardenya). Població que es va crear a la proximitat de Càller durant l'assetjament català a la ciutat. M. Segons Udina, que n'aporta la documentació, és aquí on es varen batre els primers diners sards a nom de Jaume II (1291-1327). Un document del 1324 publicat recentment mostra que, en aquesta data, es feien mostres a Vila d'Església per a l'aprovació reial, cosa, però, que no desmenteix el fet (CME, p. 189 i doc. 183a).

Bonanno, Maurici (Palerm 1948). Numismàtic sicilià, ha publicat diferents treballs sobre la numismàtica de l'illa i un llibre on separa dels sempre considerats gitons, uns tipus que suposa siguin monedes locals o municipals de Messina; *Le monete locali di Messina*, Ariccia 2016.

Bonastre (Tarragonès). Al s. XI, pertanyia a S. Cugat del Vallès. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 i 10 cèntims (TC-566/68; TCO-476/8).

Bitllet uniface d'1 peceta de Bonastre (70x27 mm).

Bonfill, Antoni. Administrador de la moneda municipal d'Àger l'any 1472. No es coneix cap moneda que es pugui correspondre amb aquesta notícia (CL, p. 77-79).

Mancús d'or de Barcelona que porta la menció BONHOM (x1,5).

Bonhom (Barcelona, primera meitat del s. X). Prestador, orfebre i moneder d'origen jueu establert a Barcelona. Encunyà els primers mancusos d'or de Barcelona que es coneixen, imitant diferents models de dinars andalusins. En ells hi afegí, amb lletres majúscules, el seu nom, BONHOM. Se'n coneixen dels anys compresos entre el 1017 i el 1028, i en un d'ells hi consta, en cúfic, el nom de la seca en la forma "*Madinat Barsinuna*". Els documents els esmenten en circulació entre el 1018 i el 1091 i els designen sovint com a mancusos de Bonhom. Algú ha discutit si cal llegir Bonhom o Bonnom, però la menció de mancusos "*de bono omine ebreo*" (MC, I, p. 51) fa evident que cal llegir Bonhom.

Medalla de proclamació a Mallorca de Carles IV.

Bonnín, Josep (Palma, 1750-1829). MC. Gravador i orfebre mallorquí. Va aprendre dibuix a l'escola de la Societat Econòmica d'Amics del País, de la qual rebé un premi especial l'any 1779. Féu també una medalla d'or que aquesta societat atorgà a Joan Nicolau i que no hem retrobat. L'any 1789, l'Ajuntament de Palma li encarregà les medalles de proclamació de Carles IV a Mallorca. Medalles: dues de les CM-241 a 244 (any 1789).

Moneda d'1 peceta de la cooperativa de Bonmatí.

Bonmatí (poble de S. Julià de Llor i Bonmatí, Selva). Va pertànyer al monestir de Sta. Maria d'Amer, com el poble d'Amer del qual depengué fins el 1983. G. Coop. "Bonmatinense", peces d'1 peceta de níquel o llautó (LC-2216/7).

Boquet, Josep. Mestre de la seca de Perpinyà actuant almenys vers l'any 1598 i quan aquesta seca ja batia exclusivament moneda de caràcter municipal (COL p. 73). L'any 1611, el seu fill Josep lliurà als consellers de Perpinyà 378 encunys que s'havien anat emprant a la seca fins llavors (COL p. 185).

Medalla de la Confraria de Borbotó (37x49 mm).

Borbotó (poble del municipi de València, l'Horta). Antiga alqueria islàmica, fou lloc de moriscs i va pertànyer als templers que hi establiren una comanda. MC. L'any 1943, edità una medalla commemorativa del 3r centenari de la Confraria de Minerva (CM-492).

Bordes, les (Vall d'Aran). Població moderna formada des del s. XVIII a redós de l'antic Castell-lleó, una de les fortaleses més importants de la Vall. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament féu de primer uns vals provisionals de 2 i 1 peceta i, després, bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-569/74; TCO-479/84).

Bitllet uniface de 50 cèntims de les Bordes (70x40 mm).

Anvers del bitllet d'1 peceta de Bordils (105x61 mm).

Bordils (Gironès). Al s. XII, pertanyia als senyors de Cervià. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-575/7; TCO-485/7).

Medalla de proclamació a Mallorca de Carles III, obra de Bordoy (x1,5).

Bordoy, Antoni (Palma, segle XVIII). **MC.** Gravador mallorquí. A més de les medalles de proclamació mallorquines de Carles III, féu diferents gravats, especialment de tema religiós. No signà les peces. Medalles: CM-224/5 (any 1759).

Borges Blanques, les (Garrigues). Havia estat senyoria i, després, poble de contribució de Lleida. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament féu diferents emissions de bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 cèntims (TC-578/83; TCO-488/93). **G.** Coop. de flequers, bitllets de 20 i 10 cèntims (LC-3568/70); Centre local d'Esquerra Republicana, bitllets de 10 cèntims (TE).

Anvers del bitllet d'1 peceta de les Borges Blanques (123x65 mm).

Anvers del bitllet d'1 peceta de Borges del Camp (114x66 mm).

Borges del Camp (Baix Camp). Fou dels arquebisbes de Tarragona des del 1243 i va pertànyer a la comuna de pobles del Camp. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-584/8; TCO-494/8). **MS.** MD de la Riera, s. XX (2).

Anvers d'una medalla d'Alexandre VI, dels Borja.

Borja, família dels. Llinatge de cavallers de València i Xàtiva, que donà figures històriques importants. Les més notables foren els papes *Calixte III* (1455-1458) i *Alexandre VI* (1492-1503), però també foren personatges

polítics de relleu els fills d'aquest darrer Cèsar i Lucrècia i altres com els eclesiàstics Gaspar de Borja (?-1556) o Sant Francesc de Borja (1510-1572). MC. Al marge de les medalles dels papes, mencionades en les seves entrades, n'hi ha de Lucrècia (CM.70-74), Gaspar (CM-75) i Francesc (CM-76)

Anvers de la medalla de la Universitat de València, obra de Borras (Ø 75 mm).

Borràs Abellà, Gabriel (València 1275-Madrid 1943). MC. Escultor i medallista. Es formà a l'Acadèmia de Belles Arts de València i en la de S. Fernando de Madrid. Feu nombrosa obra escultòrica com ara el monument a Cayetano del Toro de Càdiz. Participà en una col·lectiva del 1930 (núm. 590 de Fontbona). Féu la medalla de la Universitat de València. Signa: Gabriel BORRÀS. Medalla: CM-963 (1902).

Borràs i Costa, Ramon (Barcelona, 1937-2002). Numismàtic i membre de la SCEN. S'especialitzà en el tema de la medallística sobretot catalana i féu diferents treballs, especialment a *Acta Numismàtica*. Publicà també el llibre *Subirachs. Medalles* (Barcelona, 1997), on recollia exhaustivament l'obra medallística d'aquest artista, consistent llavors en 103 medalles amb les seves variants.

Bitllet uniface de 25 cèntims de Borrassà (60x47 mm).

Borrassà (Alt Empordà). Pertangué a la família Creixell fins al 1392, quan passà als Sagarriga. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 25, 15 i 5 cèntims (TC-589/91; TCO-499/501).

Anvers del bitllet d'1 peceta de Borreda (97x56 mm).

Borredà (Berguedà). Fou repoblat al s. IX i el X fou donat a Ripoll. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-592/3; TCO-502/3).

Diner de pes feble i de Barcelona, atribuïble a Borrell (x2).

Borrell (947-992). Comte de Barcelona, Vic, Girona i Urgell. Creà la senyoria de Cardona, que donà a Enemir, vescomte d'Ausona. L'any 938, patí l'atac d'al-Mansur, que no pogué contenir. Barcelona fou destruïda i no hi pogué tornar fins dos anys després. Sembla que féu un viatge a Roma. M. Amb les dades actuals, podem deduir que continuà la sèrie barcelonina de diners d'argent de pes feble i llegendes il·legibles dels temps de Teodoric i del seu pare Sunyer, amb la novetat que al camp d'una de les cares hi apareixen tres anells (CCG-1814), potser una al·lusió als sobirans alemanys de nom Odó (els tres anells farien O-D-O), amb els quals sembla que hi ha una certa aproximació en aquest temps. En qualsevol cas, la raó principal de l'atribució és que el seu successor, Ramon Borrell (992-1018), el primer que posà el seu nom a la moneda de Barcelona, també batè moneda amb els tres anells.

Borrell Nicolau, Joan (la Pobla de Segur, 1888-Barcelona, 1951). MC. Escultor i medallista ocasional. Es formà a Barcelona, a l'Escola de Llotja, i perfeccionà estudis a París. Va treballar, de primer, als tallers de Vallmitjana. Formà després el seu propi taller a Barce-

Els Borja: de dalt a baix, Roderic de Borja, futur papa Alexandre VI, quan encara era cardenal; Lucrècia Borja, filla de l'anterior; Sant Francesc de Borja.

Anvers de la medalla de l'exposició del moble de Barcelona, obra de Borrell Nicolau (Ø 64 mm).

lona, que estengué el 1917 també a Madrid. Es dedicà especialment a l'escultura monumental. Entre les seves obres més conegudes, hi ha l'escultura de Jacint Verdaguer a Barcelona. Tot i que féu poques incursions a la medallística, fou l'autor de la medalla oficial de l'Exposició Internacional del Moble de Barcelona (1923). Signa: Borrell Nicolau. CM-1191 i 1192 (1923).

Medalla de Borriana, dedicada a Sta. Teresa (x1,5).

Borriana (la Plana Baixa). Amb antecedents ibèrics i romans, l'actual ciutat i capital de la Plana Baixa fou també població islàmica. Els templers hi establiren una comanda. Fou després vila reial i tingué vot a Corts. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25 i 5 cèntims. També en van emetre el Consell Administratiu del Treball de la Terra i la Unió Mercantil (TV-435/42). MC. L'any 1922, va editar una medalla commemorant el 3r centenari de la canonització de Sta. Teresa (CM-461).

Borriol (la Plana Alta). Amb antecedents romans, fou conquerida per Jaume I el 1233 i donada a Pereç d'Arenós. Fou de població mixta i va pertànyer als Boil. M. Vegeu *Borriol, tresor*. B. Durant la Guerra contra

Bitllet uniface d'1 peceta de Borriol (55x41 mm).

el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TV-426/7).

Borriol, tresor (la Plana Alta). Comprenia 61 peces ibèriques de bronze (48 de Kelse, 10 de Valentia, 2 d'Iltirta i 1 de Corduba) i un bronze romà republicà. Correspon a l'etapa de les Guerres Sertorianes, 80-72 a. de C., com el tresor d'*Oristà* i altres (VOE, p. 413/30).

Diner d'aram de Bosa, del temps de Joan II (x2).

Bosa. Ciutat del nord-oest de Sardenya, fou concedida en feu per Joan II (1441-1479) a l'almirall Bernat de Villamarí. M. Tot i que, en temps d'Alfons IV (1416-1458), es parla de Bosa com un possible lloc per a un taller monetari, el fet és que no coneixem altres monedes que les d'aram de caràcter municipal, que es varen encunyar en temps de Joan II (CCT-3680).

boscarró, -na. Vegeu *boscater, -a*.

boscater, -a. La moneda falsa, sovint feta d'amagat, als boscos: *"... expedició de rals boscaters i mixturats..."* (RB 135, 1611). És un terme poc comú i de l'edat moderna, quan, especialment al s. XVII, hi hagué molta abundància de falsificacions, un fenomen que ha estat sovint relacionat amb el bandolerisme. El mateix any 1611, hi ha dues mencions del terme equivalent boscarró a la Selva del Camp: *"...rals boscarrons... un ral boscarró..."*, *"els de falsa marca i boscarrons..."*; PIÉ, Joan, *Annals inèdits de la Vila de la Selva del Camp de Tarragona*, Tarragona, 1984, p. 368 i 369.

bossa d'or o de l'or. Conjunt de privilegis que es donaren a Mallorca a diferents possessors d'aquest dret que s'adquiria al sobirà per compra i comportava, entre altres immunitats i avantatges, la percepció de 8 sous per marc d'or amonedat. Aquest privilegi passà al llarg del

temps per mans diferents, fins que, l'any 1438, Pere Descatllar la va adquirir en ferm per a ell i els seus successors (CAM, p. 82-83 i nota 2 de la p. 82 i 1 de la 83).

bossonalla, bossonaya, boçonalla. 1. Paraula probablement bestreta de l'italià *"bolzonaglia"* i que s'aplica a la moneda de molt baixa llei o a aquella que és fora del seu context de circulació i que, en conseqüència, només val pel seu valor intrínsec. Fou emprada especialment a finals del s. XII i principis del XIII: "... *bozonatam et cuprum*..." (MCE, doc. 58, 1223); "... *boçonalla*..." (MCE, doc. 64, 1246). Vegeu també GR, p. 279-280. 2. L'emissió de llei cada cop més baixa fins arribar a ésser coure emblanquit o *folrat* que féu Pere I l'any 1209 (MCE, doc. 38, 1209).

Anvers del bitllet de 50 cèntims de Bossost (108x68 mm).

Bossost (Vall d'Aran). Població formada a redós del seu castell medieval, fou cap de terçó. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets provisionals i després definitius d'1 peceta i de 50 cèntims amb "Bosost" (TC-594/8; TCO-504/8).

Bitllet uniface de 25 cèntims de Bot (57x38 mm).

Bot (Terra Alta). Formà part de la comanda templera d'Horta. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre diferents tipus de bitllets d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims (TC-599/605; TCO-509/15). G. Societat "Amistad Republicana", bitllets de 5 cèntims (LC-2771).

Botarell (Baix Camp). El bisbe de Tarragona el donà a poblar el 1184. Formà part de la comunitat de pobles del Camp. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre vals provisionals i,

Anvers del bitllet de 50 cèntims de Botarell (92x51 mm).

després, bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-606/11; TCO-516/21).

Anvers de la medalla d'una exposició industrial de Perpinyà, obra de Bottée.

Bottée, Lluís (París, 1852-1941). MC. Destacat medallista francès, amb una obra extensa i de gran qualitat, fou també orfebre i escultor. Féu els seus estudis a París, de primer a l'Escola d'Arts Decoratives i, després, a la de Belles Arts, i fou deixeble de Dumont, Millet i Ponscarme. Perfeccionà els seus estudis a Roma a partir del 1875, on obtingué el Gran Premi en gravat. Exposà sovint al "Salon des Artistes Français". Obtingué nombroses distincions, entre les quals la medalla d'or de l'Exposició Universal de París del 1890, i se'l considera, amb Chaplain, Roty i Dupuis, un dels responsables principals de la represa medallística francesa de final del s. XIX i principi del XX. Signa: Ls. Bottée. Medalla: CM-515 (1890).

Botet i Sisó, Joaquim (Girona, 1846-1917). Historiador, numismàtic, arqueòleg, geògraf i teòric del catalanisme. Féu la carrera d'advocat a Barcelona, on formà grup amb Guimerà, Aulèstia i Aldabert, i col·laborà a la revista *La Renaixença*, que acabaria per dirigir un breu temps, ja de gran. En un principi, es dedicà a activitats polítiques i arribà a ésser diputat provincial en més d'una ocasió. Després passà, però, al camp de la recerca i a un catalanisme més explícit en afiliar-se a la

Joaquim Botet i Sisó.

Joaquim Maria Bover de Rosselló.

Unió Catalanista, de la qual dirigí el portaveu, *Lo Geronès*, on publicà, abans que Prat de la Riba, un escrit de teoria nacionalista, "Formació de la Nacionalitat Catalana". Formà part del grup d'intel·lectuals gironins, juntament amb Girbal, Pujol, Ametller, Grahit, Pella i Forgas i altres, que crearen l'Associació Literària de Girona i la *Revista de Girona*. Realitzà el volum de Girona de la *Geografia de Catalunya*, dirigida per Carreras Candi, i treballà sobre la cronologia de l'Empúries grega, a la qual dedicà diferents estudis. La seva obra més important fou, però, *Les monedes catalanes* en tres volums, que li publicà l'Institut d'Estudis Catalans entre els anys 1908 i 1911 i que mereixé el Premi Martorell. Aquesta obra, basada en una multitud de documents inèdits, estudia les monedes de Catalunya, però també dóna moltes altres informacions sobre els amonedaments dels catalans en altres territoris i segueix essent una obra bàsica sobre aquest tema. Els altres treballs sobre aquesta especialitat foren recopilats per la Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (IEC) en el volum *Obra esparsa i inèdita de Joaquim Botet i Sisó* (Barcelona, 1997), amb biografia i bibliografia a cura de M. Crusafont. **MC.** Se li dedicaren medalles els anys 1953 i 1979 (CM-1861 i 1956).

Botet i Sisó, col·lecció. Sèrie de publicacions en català iniciada l'any 1993 per iniciativa de M. Crusafont i en col·laboració entre l'*Asociación Numismática Española* i la *Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (IEC)*, que edità tres llibres fins l'any 1996, en què la ANE es va retirar del projecte.

Bove, Bernardí de. Obridor d'encunys de la seca de Nàpols des del 1497, que també fou gravador de segells i actuà fins al 1505 (SAI, p. 80).

Bover de Rosselló, Joaquim Maria (Sevilla, 1810-Palma, 1865). Historiador mallorquí, fou cronista general del regne de Mallorca i publicà diferents estudis, entre ells un discutit *Nobiliario Mallorquín* (Palma 1850). En el seu llibre *Historia de la Casa Real de Mallorca y noticia de las monedas propias de esta isla* (Palma, 1855), aporta dades i documents importants per a la història monetària de les Balears. De tota manera, la seva obra fou aviat superada per la d'Àlvar Campaner, *Numismática Balear* (Palma, 1879).

Bitllet unifacc de 2 pecetes de Bovera (109x65 mm).

Bovera (Garrigues). Antic castell sarraí, ran de la conquesta passà als Cervera i fou després de la baronia de Granadella. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Bobera" (TC-559/62; TCO-522/5).

BR-NR-DS. Abreviatura de Bernat II (1066-1100) i Bernat III (1100-1111), comtes de Besalú, diner CCG-1893.

braçatge. Part del cost de la fabricació de la moneda que correspon al treball d'encunyar-la. La resta del cost és el valor del metall i l'anomenat *senyoratge* o benefici reial. Generalment, el mercat acceptava el valor de curs fixat si el braçatge més el senyoratge sumaven un 10% de valor, la qual cosa volia dir que el valor de curs contenia un 10% de sobrepreu o fiduciari i la resta (90%) era el valor intrínsec del metall.

bracteat, -ada. Vegeu *incús, -a*.

Bràfim (Alt Camp). Amb antecedents romans, n'hi ha notícies des del s. XIII. Fou cap de baronia, en mans dels Savallà. B/G. Durant la Guerra contra el Fei-

Anvers del bitllet de 25 cèntims de Brafim.

xisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets rodons d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-612/6). És possible que també hi circulessin les monedes del Sindicat Agrícola, de 5, 2 i 1 peceta de níquel i de 25, 10 i 5 cèntims de llautó (TC-617/22; TCO-526/32; LC-2436/42). MS. N^aS^a de Lloret, s. XX (3).

Anvers del bitllet de 25 cèntims de Breda (96x62 mm).

Breda (la Selva). Es formà al voltant del monestir i formà part del vescomtat de Cabrera. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-623/7; TCO-533/6).

Medalla de la presa de Camprodon, obra de Breton i Mauger.

Breton, Hercule le (segona meitat del segle XVII – inicis del segle XVIII). MC. Medallista francès, un dels autors de les sèries reials, totes de gran qualitat. Actiu entre el 1645 i el 1711. Signa: B; H.B.; BRETON. Medalles: CM-103 (1645), 113 (1648) i 128 (1689).

Mig carlí d'argent de Brindisi de Ferran II de Nàpols (x1,5).

Bríndisi (Nàpols). Situada a la costa de la Terra d'Otranto. Va pertànyer als normands, als Anjou i, el 1442, als catalans. M. Es tracta d'una de les seques menors del regne de Nàpols. Hi va batre cavalls d'aram Ferran I de Nàpols (CME-1058), i mitjos carlins d'argent i cavalls, Ferran II de Nàpols (CME-1077 i 1080/1), un dels cavalls amb BRVNDVSINA FIDELITAS. També hi va batre cavalls d'aram Frederic de Nàpols (CME-1099).

British Museum. L'importantíssim museu de Londres té un fons molt notable de monedes, especialment de les sèries clàssiques, però no hi manquen exemples de les nostres sèries monetàries. La seva consulta ha estat sempre planera per als investigadors i han estat publicats importants sectors dels seus fons.

brockage. Moneda encunyada de forma anòmala que fa que l'anvers sigui correcte però que al revers hi hagi la mateixa imatge que a l'anvers però incusa, és a dir, amb els relleus cap endins. El mecanisme més habitual que la produeix és el següent: L'encunyador posa un cospell i pica una moneda. Un cop encunyada, queda adherida a l'encuny superior, sens que l'operari ho adverteixi. Per tant posa un altre cospell i torna a picar. La part de baix farà la imatge de l'anvers correctament, però la part de dalt encastarà l'anvers de la moneda anterior sobre el revers de la nova, produint l'anomenat brockage.

Anvers d'una medalla d'una exposició canina, obra de Bru.

Bru, Guillem Neddermann (primera meitat del segle XX). MC. Escultor i medallista, apareix com a escultor en l'exposició de Belles Arts de Barcelona del 1922,

en la del Centre Excursionista Els Blaus de l'any 1936 (Fontbona 396) i en el Saló de Tardor del 1938. Signa les peces 1223 i 1247 i li han estat atribuïdes les altres que relacionem. Signa: BRU. Medalles: CM-1218 i 1223 (1925), 1226 i 1229 (1926), 1237 i 1242 (1927), 1247 i 1248 (1928), 1310 (1933) i 1877 (1957).

bru, -na. 1. La moneda de billó, especialment la de llei baixa que, per l'adició de coure, té un color fosc, en oposició a la moneda *blanca*, de plata (SA, p. 109): "... *moneta quaternalis bruna...*". 2. La moneda de *quatern* emesa per Pere I l'any 1200 (CME, doc. 38, 1200).

Medalla uniface al·lusiva al centenari de la batalla del Bruc.

Bruc, el (Anoia). Format per diferents nuclis, es féu famós per les dues derrotes dels francesos el 1808. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer dues emissions de bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-628/33; TCO-538/42). **MC.** L'any 1908, s'hi feren dues medalles del centenari de la Batalla del Bruc (CM-1051 i 1054), a més d'altres que hi fan al·lusió (CM-1050 i 1053).

Bitllet uniface d'1 peceta d'el Brull (57x57 mm).

Brull, el (Osona). Al s. XI, pertanyia als vescomtes d'Ausona-Cardona, que hi tenien un castell. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre uns vals provisionals d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-634/5; TCO-543/4).

Brünner, Martin (Nuremberg, 1650-1725). **MC.** Medallista alemany, actuant a Nuremberg, per bé que

Medalla de l'alliberament de Barcelona, obra de Brunner.

passà llargues temporades a Breslàvia i a Praga. Deixeble de Wolrab, treballà per a diferents corts europees i gravà nombroses medalles per als anglesos. Fou actiu entre el 1688 i el 1719. La seva obra és de gran qualitat. Signa: M.B., a voltes nexat. Medalla: CM-153 (1706).

Medalla del Centre Català de Buenos Aires.

Buenos Aires (Argentina). **MC.** L'any 1889, es commemorà amb emissions de medalles la primera pedra de l'edifici que estatjà el Centre Català (CM-900/1). L'any 1905, un carnestoltes del Centre Català (CMA-14). L'any 1908, la inauguració del Teatre Català i el Panteó de la MD de Montserrat (CM-903/6). L'any 1910, el Consell Municipal de Buenos Aires envià una gran medalla (70 mm) d'agraïment a l'Ajuntament de Barcelona (CMA-20). El 1911, una que commemora el 25é aniversari del Centre Català (CM-906). El 1914, una de tipus familiar (CMA-17). L'any 1931, una de la font donada pels catalans i, el 1932, el 75è aniversari de l'Associació Catalana de Socors Mutus (CM-911/2). N'hi ha, d'altra banda, una del 1907 del "Centro Balear de Socorros Mutuos Recreativa e Instructiva", que en celebra el segon aniversari; una, del 1912, dedicada al Festival Menorquín; i una altra, sense data, al "Primer barco balear a Palma de Mallorca".

Bujaraloz, tresor (Aragó). Comprenia 1.500 diners jaquesos entre Jaume I i Pere III i un òbol jaquès de Jaume I. Certifica la circulació exclusiva del jaquès a l'Aragó ja que l'ocultador no va trobar una moneda millor per a constituir el tresor (MEC, p. 499).

Medalla del Monestir de Serrabona (x2).

Bula d'Amunt (Rosselló). N'hi ha notícies des del s. XI. Conté l'important monestir de Serrabona. **MS.** Monestir de Serrabona, s. XX (1).

Bulletin de la Societé Française de Numismatique. A més de la revista anyal, *Revue Numismatique*, la societat francesa edita, des de l'any 1945, el butlletí com a eina de comunicació social i per a notícies breus i descobertes numismàtiques i avenços de treballs en curs. Edita deu números l'any d'entre 16 i 25 pàgines i s'hi troben treballs referents al nostre àmbit.

Bitllet uniface de 25 centims de Bunyol (60x52 mm).

Bunyol (la Foia de Bunyol). D'origen islàmic, ja posseïa llavors un important castell. Lloc de moriscs, fou cap de comtat. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 25 cèntims (TV-428/31).

Plom eclesiàstic de Bunyola.

Bunyola (Mallorca Occidental). D'origen islàmic, tingué parròquia des del 1248. Conté les grans residències d'Alfabia i Raixa. **P.** Recentment ha estat atribuit un plom a aquesta vila que presenta els seus bunyols heràldics (BPL-2).

burgalès. Diner de billó emès a la ciutat de Burgos per Ferran III i Alfons X de Castella. En alguna ocasió apareixen a la documentació catalana

Burgos, tresor (Castella). És un eloqüent testimoni de la circulació a Castella del flori català, ja constatada documentalment. Contenia 25 florins d'or catalans, 2 ducats d'or de Venècia i un franc d'or de Carles VI de França (1380-1422) (MEC, p. 513).

Burguès, Francesc. Mestre de la seca de Mallorca, succeí el seu pare Gregori l'any 1505 i tingué el càrrec fins a la seva mort l'any 1556 (CME, doc. 1049a i 1064a). Probablement marcà amb creixents com el seu pare (CAM, p. 83).

Burguès, Gregori. Mestre de la seca de Mallorca, fou nomenat el 1489 i tingué el càrrec fins a la seva mort l'any 1505 (CME, doc. 1007a i 1049a). Marcà les seves produccions amb escuts amb creixents, a voltes amb escut cimat d'àliga bicèfala (CAM p. 82-83).

Burguès, R. Probable administrador de la moneda municipal d'Àger, actuant entre el 1329 i el 1417. No es coneix l'encàrrec d'administració, però ha estat trobada a Àger mateix una incusa de llautó amb un castell i la llegenda +S.R.BURGES (CCG-3601).

Bitllet de 25 cèntims de Burjassot (91x58 mm).

Burjassot (l'Horta). S'originà en una alqueria musulmana i va pertànyer, de primer, al monestir de Ripoll; després, als Mascó, que hi feren un gran palau, i més tard a Joan de Ribera. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-432 a 434).

Busca, marquesat. Aquest territori, situat al Piemont italià, es féu vassall d'Alfons I (1162-1196). No tenim, però, notícia que això comportés algun tipus d'emissió monetària.

Busot (l'Alacantí). Va pertànyer a Alacant i té les restes d'un antic castell. Hi ha una important surgència d'aigües minerals. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV- 443/5).

Billet de 25 cèntims de Busot (100x73 mm).

Busquets i Jané, Joan (Barcelona, 1874-1949). MC. Ebenista i decorador, es formà a l'Escola d'Arts i Oficis de Barcelona, la qual li atorgà una borsa d'estudis per a conèixer les riqueses artístiques de l'estat espanyol. Fou president del Foment de les Arts Decoratives de Barcelona i es preocupà de dignificar les arts sumptuàries. Projectà la medalla CM-1028 (1907).

bussana. La moneda de diners quaternals emesa per Alfons I el 1185 (CME, doc. 29).

bust. És molt freqüent que la imatge del sobirà aparegui a l'anvers de les monedes. Quan només hi ha la cara, l'anomenem *efigie* i quan, a més, s'hi veu una part o la totalitat del bust, l'anomenem *bust*.

C

C. Camp M. 1. Abreviatura de Calígula (37-41), emperador romà, semis d'Ebusus (CCG-1101). 2. Marca de la seca de Saragossa, que apareix per primer cop en els florins de Pere III (una C gòtica, tancada per davant) i que més tard apareix, a voltes combinada amb una I, en la forma I-C, probablement per a designar l'origen de la seca a Jaca (Iaca) en la forma I(acca)-C(esaraugusta). 3. Marca del mestre de la seca de València Andreu Català, del temps de Joan II i els primers temps de Ferran II, que apareix en els florins de Joan II entre els peus de sant Joan i, en els ducats de Ferran II, a l'exerg. 4. Marca de la seca de Càller, a Sardenya, en algunes peces d'argent a partir de Felip I.

C gòtica. Marca de la seca de Saragossa per als florins i mitjos florins d'or que hi foren emesos a nom de Pere III (1336-1387) entre els anys 1369 i 1372, a una llei de 18 quirats (CME-239 i 241). De llavors ençà, els estaments aragonesos s'oposaren a l'emissió de qualsevol moneda d'or o d'argent fins que Joan II n'imposà el batiment durant la guerra del s. XV. També s'empra, acompanyada o no de la I (per Iacca o Jaca), en els ducats de Joan II (CCG-3026/7) i en altres monedes posteriors.

C-2 i C-1. Marques de valor de 2 carlins i 1 carlí. En temps de Felip III (1621-1665), les autoritats monetàries del regne de Nàpols assajaren d'evitar el retallat de les peces d'argent marcant a la vora una línia en la qual s'hi intercalaven quatre vegades les lletres C-2 i, més endins, una altra amb C-1 en les peces de dos carlins i C-1 i G-V a les d'un carlí. D'aquesta manera, si hom retallava la moneda i desapareixia el C-2, només valia un carlí (C-1), i si hom retallava la d'un carlí desapareixia el C-1 i només restava G-V, valia cinc grans, que eren la meitat del carlí (CCG-4463/4). La mesura no va tenir èxit perquè la gent retallava igualment les monedes, però fent un retallat ondulat de la vora tot curant de no tocar les marques de valor.

C-3 superat de corona. Abreviatura de l'arxiduc Carles (1705-1714), emprada en forma de contramarca, utilitzada sobre peces anteriors i per a circular com a diners de València (CCG-3012).

C-A o bé CA. 1. Distintiu de la seca de Saragossa, abreviatura de Çaragoça o de C(esar)A(ugusta). Fou emprada en moltes monedes des de Ferran II i a l'edat moderna. 2. Distintiu de la seca de Càller, a Sardenya, en els múltiples dels rals d'argent a partir de Felip I.

Anvers del bitllet d'1 peceta de Cabacés (110x68 mm).

Cabacés (Priorat). D'origen islàmic, l'any 1149, Ramon Berenguer IV hi fundà el monestir de Vallclara. Passà als bisbes de Tortosa i fou cap de baronia. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre dues varietats de bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-642/6; TCO-545/9).

cabal, -s. Diner, diners, patrimoni en numerari: "... *no... prendre malgurs sinó cabals de Barcelona...*" (CME, doc. 265, 1350).

caballot. Nom que rebia a Sicília el que fabricava la moneda per arrendament reial: "caballotus" (CME, doc. 565, 1414). També hi ha monedes a Itàlia que tenen aquest nom, generalment les que porten un genet, però queden fora del nostre àmbit.

Cabanabona (Noguera). És esmentat el 1040 com un punt fortificat del comtat d'Urgell. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-636/7; TCO-550/1).

Bitllet uniface d'1 peceta de Cabanabona (57x38 mm).

Bitllet uniface de 10 cèntims de Cabanes (55x40 mm).

Cabanes (la Plana Alta). Amb antecedents romans, va pertànyer al terme del castell de Miravet. Conserva un important arc romà. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims (TV-446/51). MS. N^S^ del Bon Succés, s. XX (1).

Medalla projectada per Cèsar Cabanes.

Cabanes i Badosa, Cèsar (Arenys de Mar, 1885-Terrassa, 1952). MC. Escultor d'origen familiar i residència habitual a Terrassa. Es formà a les Escoles de Belles Arts i d'Arts i Oficis de Barcelona i treballà al taller dels germans Vallmitjana. El 1920, entrà de professor a l'Escola Municipal d'Arts i Oficis de Terrassa. El 1926, muntà el seu propi taller d'escultura religiosa i decorativa, per bé que també es dedicà a l'orfebreria. Signa: CABANES. Medalla. CM-1084 (1910), juntament amb Alsina.

Cabanyal, el (barri de València, l'Horta). Antic barri de pescadors. G. "Societat de Pescadors del Cabanyal", monedes de llautó de 5 i 1 pecetes (TVA). MC. L'any 1941, va editar una medalla dedicada a la Confraria de N^S^ dels Àngels (CM-491).

Medalla de confraria del Cabanyal, 1941 (35x45 mm).

Bitllet uniface de 10 cèntims de les Cabanyes (62x59 mm).

Cabanyes, les (Alt Penedès). Fou repoblat al s. XII pels hospitalers, que hi fundaren una comanda. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), i en suplència de l'ajuntament, el Sindicat Agrícola Cooperatiu va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 10 i 5 cèntims (TC-638/41).

Cabinet des Médailles de la Biblioteca Nacional de França (Paris). Es tracta del monetari més important de l'estat francès, molt ben sistematitzat i amb bona atenció als investigadors. Conté una notable representació de moneda del nostre àmbit i alguns exemples impactants d'aquelles monedes úniques, d'ostentació, provinents de l'Escorial i obtingudes durant la Guerra del Francès (1908-1814), com ara la peça de cent ducats de Saragossa de Carles I (CCG-4224).

Cabot. Taller d'argenteria i orfebreria de Barcelona que inicià la seva activitat al carrer de la Plateria a finals del s. XIX. En fou el fundador l'argenter Francesc Cabot i Ferrer. L'any 1899, la firma era "Vídua i filla de Francesc Cabot" i passà a la plaça de Catalunya i, després, a la Gran Via. El taller fou continuat per Joaquim Cabot i Rovira, que obrà la corona de la MD de Queralt. L'any 1943, Joaquim es va jubilar i traspassà l'establiment a la casa Sanz de Madrid. Signa: CABOT.

Anvers del bitllet d'1 peceta de Cabra del Camp (92x50 mm).

Cabra del Camp (Alt Camp). El seu castell és esmentat el 980. Tingué després un nucli emmurallat. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre vals provisionals i, després, bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-647/50; TCO-552/3). Paral·lelament, el Sindicat Agrícola en va emetre de 10 i 5 cèntims que, segons Turró, també varen circular (TC-651/2; LC-2443/4).

Medalla del centenari del príncep de Joinville a Cabrera.

Cabrera, illa (Balears). Fou nucli de pirates ja en època romana. Al s. XIV, s'hi edificà un castell per a privar d'aquesta activitat. El 1809, hi foren traslladats els presoners francesos de la batalla de Bailén que s'hi varen estar cinc anys, la majoria dels quals hi moriren. MC. L'any 1947, s'edità a Barcelona una medalla encarregada per la família Feliu, propietària de l'illa, dedicada al centenari de la vinguda del príncep de Joinville, que hi féu erigir un monument als 6.000 presoners francesos morts en el captiveri (CM-1834). Hi ha una altra medalla amb el bust d'un home i una dona (els Feliu?), amb la seva divisa (*Seul Dieu, le Roi et moi*) que també apareixia a la medalla anterior, i la menció "Fidelidad y Constancia. Isla de Cabrera".

Cabrera d'Anoia (Anoia). Es formà al voltant del castell del s. XI dels vescomtes de Barcelona i, després, dels Mediona. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-653/8; TCO-554/9).

Bitllet uniface d'1 peceta de Cabrera d'Anoia (55x34 mm).

Anvers del bitllet d'1 peceta de Cabrera de Mar (100x70 mm).

Cabrera de Mar (Maresme). Des del 1037, consta aquesta població, que no fou municipi fins al 1480 i que esdevingué carrer de Barcelona. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims amb "Cabrera de Mataró" (TC-659/60; TCO-560/1). G. "Societat l'Aurora", bitllets de 25, 10 i 5 cèntims (LC-321/3).

Medalla a la Coral La Concòrdia de Cabrils.

Cabrils (Maresme). Amb antecedents romans, depengué de Vilassar fins al 1778. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims i vals provisionals de 10 i 5 cèntims (TC-661/5; TCO-562/6). MC. L'any 1930, edità una medalla de la societat coral claveriana La Concòrdia (CM-1518).

cabut. 1. A València, les peces de cinc francs francesos a les quals mancava un ral per fer els vint del duro espanyol (AM). 2. A Catalunya i a València, el duro amb el primer tipus d'Alfons XIII, infant dels anys 1888/9 (GL, p. 25). No hem pogut acreditar aquestes denominacions.

caça, casa, cassa. f. Recipient per a fer fosa de metall: "... *fonedor que sàpia fondre . a casa e a gresol...*" (CME, doc. 142, 1285). Fondre "*per gresol o per caça*" (CME, doc. 573, 1417).

Medalla de la presa de Cadaqués.

Cadaqués (Alt Empordà). Va créixer a l'empara del castell que hi bastiren els comtes d'Empúries. Vila de pescadors, sofrí freqüents atacs francesos i corsaris. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre diferents sèries de bitllets d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims (TC-666/74; TCO-567/75). G. Pòsit Pescador, peces de 5 i 1 peceta de níquel i de 10 i 5 cèntims de llautó (LC-1835/8). MC. L'any 1655, els francesos varen emetre una medalla de la presa de la població (CM-117).

Cadira d'or francesa de Felip VI (1328-1350).

cadira. La moneda francesa anomenada "*chaise d'or*" (BO.III, p. 331).

Çacosta. Consta que, l'any 1398, deixà d'ésser mestre de la seca de Barcelona, però no sabem si fou per cessament o a causa de la seva mort (CME, doc. 425).

Cagiati, Memmo (Gravina, 1869-Napols, 1926). Numismàtic, la seva obra principal és *Le monete del Reame delle Due Sicilie* (Nàpols, 1911-1916), en tres volums i publicat en fascicles. El mèrit principal va ésser de reunir tota la informació dispersa sobre la sèrie de Nàpols i realitzar un catàleg sistemàtic. Manca, però, de documents i de justificacions. Amb posterioritat, va anar publicant una revista anomenada *Supplemento*, on hi anava acollint altres estudis, i fou un dels creadors, l'any 1914, de l'actiu Circolo Numismatico Napoletano, que va publicar un important *Bolletino*.

Memmo Cagiati.

Cagnano, Colantonio de. Mestre de la seca de l'Àquila, al regne de Nàpols, entre el 1451 i el 1458 (CME, doc. 703 i 1113).

Cagnano, Leonard de. Mestre de la seca de l'Àquila, al regne de Nàpols, des del 1476, en què fou nomenat, i almenys fins al 1489 (CME, doc. 1113 i 1114).

(cairó tallat en aspa). Vegeu (*escac en cairó*).

Caixa de Pensions per a la Vellesa i l'Estalvi de Catalunya i Balears. Important entitat crediticia catalana, creada l'any 1904 a Barcelona per diferents patronals i amb l'assessorament d'Enric Prat de la Riba. Actualment actua amb el nom de Caixabanc. MC. Ha emès diferents medalles comemoratives, entre elles una de prou notable d'*Aureli Bisbe*, CM-1982, del 1988, premi del Fotopres d'aquell any (vegeu l'entrada d'aquest artista). També editá una medalla obra d'Antoni Miró, CMA-88.

Bitllet uniface de 5 enters de Calaceit (108x70 mm).

Calaceit (Matarranya). Amb antecedents ibèrics, la població té origen islàmic i fou conquerida per Alfons I

el 1168. Passà a l'orde de Calatrava, que hi establí una comanda. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), la Col·lectivitat de Productors va emetre bitllets en "enters" i en "dècimes", i l'ajuntament de 2 i 1 peceta i de 50 cèntims, tots amb "Calaceite"(TF-118/24).

Diner d'argent del vescomtat de Cardona, batut a Calaf (x2).

Calaf (Anoia). Es formà a redós del castell fet edificar des del 1015 pels bisbes de Vic. També estigué emmurallada. **M.** Els Cardona hi varen batre moneda vescomtal (vegeu *Cardona*). **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre diferents varietats de bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-676/85; TCO-576/86). **P.** Corresponen a l'església de S. Jaume un conjunt de pallofes que mostren elements relatius a S. Jaume (petxines, bordons, creu), o bé el ca heràldic de la població que també veiem en els segells FS-1009/10, a més d'una que porta la llegenda: +PLOM DE ANIMAS. La major part corresponen, a més, a encunys trobats al Museu Comarcal de l'Anoia o amb l'atribució de Botet (BP, p. 176). JORBA, X. "Les pellofes de Prats de Rei, Igualada i Calaf. Aportacions documentals i monetàries" i "Les pellofes de Sant Jaume de Calaf i Santa Maria del Pi", AN 35 i 36, 2005 i 2006, p. 89-110 i 175-189, que també documenta la denominació de pallofes "amb el signe del ca".

Calaf, Miquel. Mestre de la seca de Barcelona que ens consta actuant l'any 1605 (BO, vol. 3, p. 56).

Anvers del bitllet d'1 peceta de Calafell (93x55 mm).

Calafell (Baix Penedès). Amb antecedents romans, la població va créixer a redós del castell, que consta ja al s. XI. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims (TC-686/7; TCO-587/8).

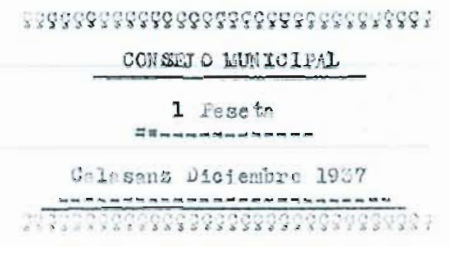

Bitllet uniface d'1 peceta de Calasanç.

Calasanç (Llitera). Fou conquerit el 1083 pel comte Ermengol IV d'Urgell. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre uns bitllets manuals d'1 peceta i de 50 cèntims amb "Calasanz" (TF-129/30).

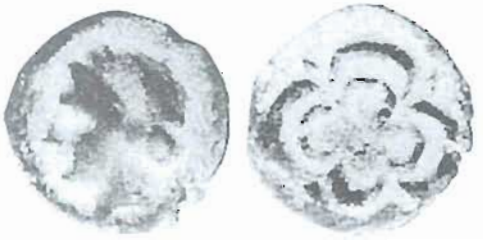

Calc grec de coure de Rodhe (Roses) (x1,5).

calc. Unitat ponderal i moneda de coure en l'àmbit grec que valia 1/8 de l'òbol d'argent. Se'n bateren a la colònia rhòdia de Roses (CCG-214).

calderilla. Castellanisme d'ús molt estès per a designar la moneda metàl·lica, especialment la de menys valor o menudalla.

Calderó d'aram, moneda municipal de Tortosa (x2).

calderó, -ns. Nom donat als senyals municipals d'aram amb valor d'un diner emesos a Tortosa des del 1470. Portaven, a l'anvers, la torre heràldica de la ciutat entre to-r i, al revers, una creu patent cantonada de grups de

tres punts. També es bateix una petita quantitat de malles o mitjos diners que, de moment, no són coneguts: " ... *senyals de aram apellats calderons qui corren per moneda en la ciutat*" (CME doc. 814, 1470/4).

Anvers del bitllet de 50 cèntims de Calders (118x70 mm).

Calders (Bages). Es formà a prop de l'antic castell i va pertànyer fins al 1336 als Calders. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-688/9; TCO-589/90).

Medalla d'unes regates a Caldes d'Estrac (Ø 30 mm).

Caldes d'Estrac o Caldetes (Maresme). La població s'originà per les seves fonts termals. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-690/1; TCO-591/2). **G.** "Ateneu Obrer", bitllets de 10 cèntims (LC-324). **MC.** Els anys 1906 i 1907, s'editaren medalles de regates (CM-1545 i 1794).

Anvers del bitllet de 25 cèntims de Caldes de Malavella (70x54 mm).

Caldes de Malavella (la Selva). Ja fou estació termal en època romana. Sobre les termes romanes, s'hi bastí el castell. Formà part de la baronia de Llagostera. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-692/4; TCO-593/5). **G.** Coop. obrera, peces d'1 peceta i de 50 cèntims d'alumini i de 10 cèntims de llautó (LC-2218/20). **MS.** Puríssima Concepció, Bal. Vichy, s. XX (1).

Diner municipal d'aram de Caldes de Montbui (x2).

Caldes de Montbui (Vallès Occidental). Important ja des de l'època romana per les seves aigües termals, Caldes apareix documentada després de l'etapa sarraïna l'any 937. Va ésser generalment vila reial i, al s. XIV, era carrer de Barcelona i cap de la sotsvegueria del Vallès. **M.** Del 1473 al 1524, hi ha notícies de la fabricació de senyals que al principi eren de plom i després de planxa incusa, sembla que amb l'autorització de Barcelona (SAC, p. 41/4), i que de moment no són coneguts. L'any 1585, els síndics demanaren al rei de poder batre moneda i sembla que els hi fou concedit ja que es coneixen uns diners encunyats a dues cares, molt propers a un segell emprat el 1540, que porta, com la moneda, un calder dins d'una orla lobulada (CL, p. 125; CCG-3681). Durant la Guerra dels Segadors (1640/52), invocant la necessitat de pagar als soldats, varen encunyar sisens d'aram amb un calder a la llegenda i les armes de Barcelona al revers. També es parlà de fer peces de cinc rals d'argent i diners, però no sabem si es varen arribar a encunyar (CSE, p. 111/3, CCG-4577/8). **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament féu dues emissions de bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-695/8; TCO-596/9). **G.** Coop. "La Fraternal Caldense", peces de 5 i 1 peceta de níquel i de 25 i 5 cèntims de llautó (LC-62/5). Coop. N.S.R., peces de llautó d'1 peceta i de 10 i 5 cèntims (LC-66/8). Coop. "Popular de Consum", bitllets de 5 cèntims (LC-69). "Casa del Poble", bitllets d'1 peceta (LC-70). "Centre Democràtic Progressista", bitllets de 10 cèntims (LC-71). **P.** Hi ha força documentació de l'ús de palloles a l'església i tenim dades de procedència i el testimoni de Botet per a la major part d'elles (CL-1421/7). La darrera sabem que s'emprà el 1885 per al pagament de les cadires, de manera que més aviat és un gitó (CL, p. 125/8). **MC.** Una del 1908 de Primera Comunió (CMA-41). El 1971, sucursal del Banc de Sabadell en aram i argent

(única coneguda d'argent en tota la sèrie de 35 tipus) (CMA, p. 201). **MS.** Sta Majestat, s. XIX (8), s. XX (22); N^S^ del Remei, s. XIX (4); s. XX (41).

Caldo, Damià de. Obridor d'encunys de la seca de Messina, en actiu el 1404 (CME, doc. 547).

Anvers de la medalla a Clavé de Calella.

Calella (Maresme). La població s'originà pel mercat de la Calella, creat pel vescomte Bernat II de Cabrera. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-699/704; TCO-600/4). També va emetre bitllets de "Proveïments" d'1 peceta (LC-365/9). **G.** Coop. obrera "La Amistad", peces molt variades de metall i de paper en valors des de les 50 pecetes als 5 cèntims (LC-325/49). Coop "Germanor Calellenca", peces d'1 peceta de níquel i de 25 i 5 cèntims de llautó (LC-350/2). Coop. "Pau Social", peces de níquel de 5 i 1. Sindicat "Fraternitat Agrícol", peces de 15, 10 i 2 pecetes o sense indicació de valor, de llautó (LC-360/4). **MC.** L'any 1901, edità unes medalles de la Santa Missió (CM-1341/2). L'any 1918, una dedicada al cor claverià La Sirena Calellenca (CM-1483), i l'any 1928, una a Clavé del cor La Llevantina (CM-1506).

Calicó Rebull, Ferran (Barcelona 1909-1999). Numismàtic professional i medallista, obrà nombroses medalles per a la casa Calicó, que regentaven amb el seu germà Francesc-Xavier i que tingué un gran ressò internacional. Obrà diferents sèries medallístiques, entre elles una dedicada als catalans il·lustres. Nosaltres li vàrem publicar la CM-1953, fundacional de la Societat Catalana d'Estudis Numismàtics l'any 1979, i les CM-1947, 1971 i 1990, dedicades al 7è centenari de la mort de Jaume I, al seu germà arran de la seva mort i a les olimpíades de Barcelona del 1992 en un original treball que rememora les peces incuses de les primeres monedes de la Grècia clàssica.

Calicó Rebull, Francesc-Xavier (Barcelona, 1907-1983). Numismàtic professional i estudiós, autor de 116 treballs sobre història de la moneda des de les entitats *Sociedad Ibero-americana de Estudios Numismáticos* (Madrid) i *Asociación Numismàtica Española*

Medalla dedicada a Francesc-Xavier Calicó (Ø 50 mm).

(Barcelona), creades en bona part per la seva iniciativa. També dirigí un temps i impulsà les seves revistes respectives, *Numisma* i *Gaceta Numismática*. Fou fundador i president durant molts anys de la *International Association of Professional Numismatists*, des d'on assajà que els estats incloguessin en les seves legislacions la persecució de les falsificacions de les monedes històriques (Congrés *Falsifications Monetaires*, París, 1965). Fou membre de la SCEN i la seva intervenció fou fonamental per al finançament dels dos primers Simposis Numismàtics de Barcelona. D'altra banda, la firma Calicó i les seves acurades subhastes adquiriren un renom internacional. Bibliografia i perfil per A. M. Balaguer i per F. Mateu y Llopis a *GN* 68, 1983, p. 17/24 i 71/76, respectivament. **MC.** Li fou dedicada una medalla l'any 1983 (CM-1971).

Califat de Còrdova. Període de domini musulmà a les zones centre i sud de la Península Ibèrica que abraça el període 920-1031 i que fou iniciat per Abd al Rahman III. Tant en l'etapa del califat com en l'anterior emiral, les emissions monetàries musulmanes es concentraren al nord d'Àfrica o al sud peninsular: Fes, al-Àndalus, Còrdova, Medina Azzahra, etc. De tota manera, els dinars d'or califals varen circular abundantment als comtats catalans des de mitjan s. X fins a ben entrat el s. XI amb el nom de *mancusos* i foren imitats als comtats de Besalú i, especialment, en el de Barcelona en el s. XI. En alguns moments (finals del s. X, principis de l'XI), també hi varen córrer, però amb molt menys volum, els dirhems d'argent. En l'etapa de les taifes califals, el nombre de tallers es va multiplicar i apareixen les primeres emissions en terres catalanes, que són les que indiquem a continuació. A la taifa d'Alpont, s'hi varen emetre fraccions de dinar d'or, dirhems de billó i fraccions de dirhem entre el 1030 i el 1043. A la de Dénia, fraccions de dinars d'or, dirhems i fraccions de dirhem entre el 1017 i el 1078 i, més endavant, quan es constitui la taifa de Dénia-Tortosa, es bateren dirhems de billó a les dues ciutats i també a Elda (Elota) entre el 1082 i el 1090. A la de Lleida, s'hi bateren fraccions de dinar d'or i dirhems de billó entre el 1046 i el 1067. A la de Mallorca, es bateren dirhems de billó entre el 1017 i el 1044, en l'etapa

en què estava unida a Dénia; un cop constituïda en regne independent, també dirhems de billó entre el 1076 i el 1115. A la de Tortosa, abans de la unió amb Dénia, s'hi bateren fraccions de dinar d'or i dirhems i fraccions de billó entre el 1035 i el 1068. A la de València, s'hi bateren dinars i fraccions d'or, dirhems d'argent i, després, de billó, així com fraccions de dirhem de billó des de vers l'any 1013 fins al 1064, en què s'uní amb la taifa de Toledo i seguí emetent a València fraccions de dinar d'or i dirhems de billó entre el 1064 i el 1090.

Bitllet uniface de 50 centims de Calig (89x54 mm).

Càlig (el Baix Maestrat). Antic nucli fortificat, va pertànyer als hospitalers. Té el palau dels Vallterra. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-452/7).

Semis d'Ebusus de Caligula (x1,5).

Calígula (37-41). Emperador romà. Inicià el govern amb seny però després enfollí i cometé tota mena d'excessos i crims, fins que fou assassinat. **M.** En el nostre àmbit, hi ha monedes d'Ebusus, semis (CCG-1101/2).

Calixt III (1455-1458). De nom Alfons de Borja (1370-1458), va néixer a Torre de Canals, on el seu pare era un petit senyor local. Es doctorà a Lleida, on fou després catedràtic de Teologia. Conseller d'Alfons IV (1416-1458), la cort de Nàpols li fou ben útil per al seu ascens, fet que després aprofità el sobirà per intervenir en els afers papals quan Alfons de Borja assolí el papat l'any 1455. Aquest fet conduí a greus enfrontaments entre el papa i el rei. **M.** A Roma, va emetre diferents

Medalla de Calixt III, obra de Paladino.

varietats del ducat d'or, del gros d'argent i del pitxol de billó. A Avinyó, va batre el florí i el mig escut d'or, el carlí i el blanc d'argent i el dotzè, el doble diner i el diner de billó. Es coneix també un tipus de pitxol atribuït a Foligno, dubtós (MU-1/23). **MC.** Només una de les medalles commemoratives sembla ésser del seu temps (CM-57) i les altres són peces de restitució de Paladino, del s. XVI (CM-58/60).

Bitllet uniface de 50 cèntims de Calldetenes (50x64 mm).

Calldetenes (Osona). És esmentada des del 1050 la seva església de S. Martí de Riudeperes. Fou lloc reial. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-706/7; TCO-606/7).

Càller (Sardenya). Ciutat murada situada al sud de l'illa i habitualment la seva capital. A la seva església, hi ha la tomba de Martí el Jove. **M.** En els primers temps de la conquesta catalana, la moneda es féu potser a *Bonaire* i, tot seguit, a *Vila d'Església*, aprofitant la proximitat d'una mina d'argent. Església, però, fou sovint presa pels rebels sards i, d'altra banda, les mines varen anar perdent capacitat de producció, de manera que més endavant es varen batre també monedes a Càller, ciutat més ben protegida que finalment acabà per convertir-se en la seca principal. L'any 1338, Pere III

Diner de billó de Caller de Martí l'Humà (x2).

(1336-1387) hi va batre alfonsins d'or, però de moment no ens han arribat. Amb tot, l'emissió d'argent i billó es seguí fent a Vila d'Esglésies, fora dels anys en què fou dominada pels rebels sards i en què probablement també encunyaren imitacions, potser els tipus ja coneguts però de pitjor art. L'any 1366, en un moment de pèrdua de Vila d'Esglésies, Pere III manà que es fessin a Càller alfonsins d'argent amb un escut triangular, monedes que tampoc ens són avui conegudes. La seca de Càller obtingué llavors els mateixos privilegis que la de Vila d'Esglésies (CME, p. 209). També Joan I (1387-1396) va fer batre a Càller diners de billó amb un escut català al revers, que ens són coneguts (CME-322), així com els que féu obrar Martí el Jove amb tipus semblant i per compte del seu pare vers el 1408 (CME-361, p. 223). Aquestes emissions de diners varen continuar amb Ferran I (1412-1416) i en els primers temps d'Alfons IV (1416-1458), en concret l'any 1419 (CME, p. 250), però ens han arribat poquíssims exemplars d'aquestes peces (CME-551 i 652). El rei Alfons havia rehabilitat la seca de Vila d'Esglésies, on manà que s'hi fes moneda d'argent i de billó, però també donà ordres en aquest sentit a la de Càller, de manera que es fa difícil determinar l'origen de les peces que coneixem (CME-649/51). Joan II (1441-1479) només va batre diners, probablement a Vila d'Esglésies (CME-754), i fou Ferran II (1479-1516) qui féu altres innovacions. Efectivament, al marge dels diners habituals que potser es seguiren fent a Vila d'Esglésies (CME-916), el sobirà féu encunyar altres tipus dits calleresos, amb el valor de dos diners i l'explícita llegenda CASTRI CALAR, i uns múltiples que, pel seu pes i tradició posteriors, pensem que són triples diners (CME-914/5). També es va batre argent en dos tipus de rals i mitjos rals (CME.907/13). Tot sembla indicar que, des d'aquest regnat, la seca de Càller fou la que definitivament va prendre el paper de taller monetari de l'illa. Amb els Àustries, l'emissió de moneda es féu més activa i important. Carles I (1516-1558) hi va batre escuts i peces d'argent des del ral a la peça de tres rals, així com també calleresos (CCG-4181/9). Des de Felip I (1558-1598), es deixà de batre or, però s'iniciaren múltiples d'argent de fins a 10 rals i també calleresos i triples calleresos (CCG-4288/301), tònica que es mantingué fins a Carles II (1665-1700) (CCG-4942/50). Felip IV de Borbó (1700-1705) i l'arxiduc Carles (1705-1714) hi reintroduïren els escuts d'or i mantingueren l'argent i, amb Carles, els calleresos (CCB-4991/2 i 5013/6). Després de la Guerra de Successió (1705/14), Sardenya es va perdre definitivament.

Calleràs de billó de Ferran II (x2).

callerès. Moneda encunyada a Càller (Sardenya) a partir de Ferran II (1479-1516), amb el valor de dos diners i el nom de la ciutat en la llegenda del revers: CASTRI CALAR. En el mateix regnat, s'encunyà un múltiple fins ara considerat un doble, però tant pel pes com pel fet que els múltiples posteriors varen ésser sempre peces de tres calleresos, l'hem considerat també un múltiple de tres. A l'edat moderna, es bateren també peces de sis calleresos, a les quals es denominà també sous.

Billet uniface de 25 cèntims de Calles (64x45 mm).

Calles (els Serrans). Fou lloc de moriscs i pertangué als Xèrica. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre billets d'1 peceta i de 25 cèntims (TV-458/9).

Billet uniface de 2 pecetes de Callosa d'en Sarrià (64x45 mm).

Callosa d'en Sarrià (la Marina Alta). Bernat de Sarrià en promogué la repoblació el 1300 i fou temporalment lloc parcialment de moriscs. B. Durant la Guerra con-

tra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims amb "Callosa d'Ensarriá" (TV-460/4).

Bitllet uniface de 2 pecetes de Callosa de Segura (65x55 mm).

Callosa de Segura (el Baix Segura). Amb antecedents prehistòrics i musulmans, tingué castell. El 1925, obtingué el títol de ciutat. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), en suplència de l'ajuntament, el Sindicat de l'Art Tèxtil va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-465/70).

Anvers del bitllet de 50 cèntims de Callús (103x62 mm).

Callús (Bages). Es formà a redós del castell dit Gotmar i, des del 1390, va pertànyer a Eimeric de Sallent. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-708/10; TCO-608/9). G. Coop. "Unió Callusense", bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims i vals d'1 punt (LC-2831).

Medalla de la MD del Coll de Calmella (x1,5).

Calmella (Rosselló). És esmentada des del 853. El 1121 pertanyia als Oms. L'església romànica és del s. XII. MS. MD del Coll, s. XIX (2).

Anvers del bitllet de 25 cèntims de Calonge de Mar (100x62 mm).

Calonge de Mar (Baix Empordà). L'antiga Colonico romana, es formà als temps medievals al redós del seu castell. Tingué call i fou vila reial. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Calonge de la Costa Brava" (TC-7115; TCO-6104). Vegeu també *Sant Antoni de Calonge*. G. Coop. obrera "La Fraternitat", cartrons rodons de 5 cèntims (LC-2022). Coop. "La Emancipadora", peces de llautó de 5 cèntims (LC-2023).

Bitllet uniface d'1 peceta de Calonge de Segarra (61x47 mm).

Calonge de Segarra (Anoia). Es formà al voltant del seu castell, que pertanyia al vescomtat de Cardona. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-7167; TCO-6156).

Bitllet uniface d'1 peceta de Calp (98x68 mm).

Calp (la Marina Baixa). Amb antecedents romans com a productora de garum, fou vila emmurallada i conté el penó d'Ifac. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre a nom dels comerciants, ja que li fou prohibit de fer-ho per ell mateix, bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-471 a 474).

Plom eclesiàstic de Calvià (x1,5).

Calvià (Mallorca Occidental). Amb antecedents prehistòrics, en el repartiment de l'illa, fou assignada al bisbe de Barcelona. P. Entre el s. XVII i el 1896, el patró de la vila fou Sant Joan Baptista, i en els dos ploms que se li atribueixen hi ha al·lusions a aquest sant (CL-2396/7).

Joan Lluís Calvó i Pascual.

Calvó Pascual, Joan L. (Barcelona, 1942). Numismàtic especialista en la medalla militar i les condecoracions. Membre de la SCEN, ha publicat diferents articles a *Acta Numismàtica*. També col·laborà amb el Museu Militar de Montjuïc i publicà estudis sobre armes antigues. El seu llibre fonamental és *Cruces y medallas 1807-1987* (Barcelona, 1987), que ampliava i posava al dia una primera edició del 1979.

Camarassa (Noguera). Amb antecedents ibèrics i romans, fou cedida a Ramon Berenguer I de Barcelona l'any 1050 per Yusuf al-Mudàfar de Lleida. Passà a mans d'Arnau Mir de Tost, més tard fou vila reial i, el 1330, esdevingué el cap del marquesat de Camarasa. El 1363, revertí a la Corona i, el 1458, passà als Luna, que el 1480 li donaren moltes franqueses (CL, p. 128/9) M. L'any 1300, Jaume II li havia concedit privilegi de batre pugeses, que potser corresponen a unes incuses amb armes catalanes (com a vila reial) i la lletra C a l'esquerra (CCG-3682/3). Se li havia atribuit també la CL-1428, però és de *Sort*. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-718/9; TCO-6178)

Pugesa incusa de llauto atribuida a Camarassa (x2).

Bitllet uniface de 25 cèntims de Camarles (110x77 mm).

Camarles (Baix Ebre). Antiga alqueria islàmica, Ramon Berenguer IV la donà a Guillem de Sunyer. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), i quan encara depenia de Tortosa, va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims (TC-720/1; TCO-619/20). G. "Centre Obrer" de la UGT, bitllets de 10 i 5 cèntims (LC-2781/3), emesos també durant la contesa (TS).

Medalla de regates a Barcelona, obra de Camats.

Camats. Camp MC. Gravador, probablement barceloní, del qual no hem trobat documentació. Pensem que la

signatura Solà i Camats pot correspondre a l'associació d'aquest gravador amb l'escultor Joan Solà i Vilabella en el període 1888-1905. Signa: CAMATS. La medalla CM-853 té el mateix encuny que la CM-791 i la reutilitzà Castells, però sens la signatura de Camats. Medalles: CM-791 (any 1888) i 853 (any 1892).

Anvers del bitllet de 2 rals de Cambrils (99x60 mm).

Cambrils (Baix Camp). L'obtingué Ramon Berenguer IV i, el 1155, li atorgà carta de poblament. Passà a l'arquebisbe de Tarragona i va pertànyer a la Comunitat de pobles del Camp. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 2 i 1 ral (TC-722/4; TCO-621/3). P. S'han atribuït a Santa Maria de Cambrils unes pallofes que porten una M a la peça més gran i que varen aparèixer fa unes dècades al mercat numismàtic de Reus, però no hi ha altres informacions (CL-1429/32).

Bitllet uniface d'1 peceta del Camp d'Arcis (72x47 mm).

Camp d'Arcís, el (poble de Requena, la Plana d'Utiel). B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), un "Consell Administratiu", potser controlat per l'ajuntament, va emetre bitllets d'1 peceta amb "Campo Arcis" (TV-488).

Camp de Mirra, el, o Campet, el (l'Alcoià). Té restes del castell islàmic d'Almirra, on més tard s'hi signà el conegut tractat. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), el gremi local d'indústria i comerç emeté bitllets que avalà després l'ajuntament amb els valors de 50, 25, 10 i 5 cèntims amb "Campo de Mirra" (TV-489/92).

Bitllet uniface de 10 centims del Camp de Mirra (64x37 mm).

Medalla del bateig de la campana de Campanar.

Campanar (barri de València, l'Horta). En temps islàmics, era un conjunt d'alqueries. MC. El 1896, va emetre dues medalles del 3r centenari de la maredeu i, el 1906, una del bateig d'una campana (CM-420/1 i 438).

Àlvar Campaner i Fuertes.

Campaner i Fuertes, Àlvar (Valverde del Camino, 1854-Palma, 1894). Historiador i numismàtic d'origen familiar mallorquí. Es doctorà en lleis i fou fiscal de l'Audiència de Mallorca. Realitzà importants treballs de caràcter històric, entre els quals destaca el seu *Cronicon Maioricense* (Palma, 1881). Juntament amb A. Padrals i G. Carreras, creà la revista *Memorial Numismático Español*, del qual s'editaren cinc volums a Barcelona entre el 1866 i el 1880. Féu diferents treballs sobre numismàtica, entre els quals es troba la seva obra cabdal i molt ben documentada *Numismàtica Balear* (Palma, 1879), que segueix essent de gran utilitat.

Campanet (Mallorca Septentrional). Amb antecedents islàmics, fou municipi des del 1368 i vila reial. P. La parròquia és dedicada a Sant Miquel i l'heràldica de la vila

Plom eclesiastic de Campanet (x2).

és una campana. Ambdós elements apareixen als ploms que se li han atribuït: la campana i les balances pròpies del sant (CL-2398; BPL-5). G. "Gremios Campanet", gitó que s'emprà durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9) i en ocasions de manca de moneda menuda, fins i tot més tard, en els bars de la població.

Campaneta, la (poble d'Oriola, Baix Segura). B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), la Col·lectivitat de Treballadors Agrícoles va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50, 25, 20 i 10 cèntims (TV-475/81).

Anvers del bitllet d'1 peceta de Campdevanol (103x66 mm).

Campdevànol (Ripollès). Havia estat del monestir de Ripoll. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-725/6; TCO-624/5). G. Coop. "Confianza Campdevanolense", peces de 5 i 1 peceta d'alumini i de 10 i 5 cèntims de llautó (LC-2811/9).

Bitllet uniface de 50 cèntims del Campell (72x45 mm).

Campell, el (Llitera). Depengué de Tamarit de Llitera fins al 1831. Té el gran casal de Bellet. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), de primer, el sindicat agrícola i, després, l'ajuntament varen emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25 i 10 cèntims amb "Alcampel" (TF-12/8).

Bitllet d'1 peceta del Campello (93x54 mm).

Campello, el (l'Alacantí). Antiga factoria romana de garum, depengué d'Alacant fins al 1857. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-482/7).

Bitllet uniface de 5 cèntims de Campo (108x54 mm).

Campo (Ribagorça Occidental). Formà part del comtat de Ribagorça. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25 i 10 cèntims (TF-132/7).

Campo Díaz, Marta (Barcelona, 1948). Doctora en història i numismàtica. Filla del culte col·leccionista Pere Campo, s'ocupà un temps de la revista *Gaceta Numismática* de l'ANE i publicà diferents treballs sobre el món antic, entre ells, la seva tesi *Las monedas de Ebusus* (Barcelona, 1976), que li editià la mateixa entitat i prologà L. Villaronga. Durant un temps, dirigí el *Gabinet Numismàtic de Catalunya*.

Camponeschi, Aloisio. Aquest comte va obtenir el domini de la seca de l'Àquila l'any 1442 i va emetre moneda amb la seva marca dels cinc cims, però l'any 1451, el rei Alfons IV li va anular aquest privilegi amb una compensació econòmica i, de llavors ençà, la seca va marcar amb l'àliga heràldica de la ciutat (Giuliani, doc. 703).

Carli de l'Àquila amb la marca dels Camponeschi (x1,5).

Bitllet uniface de 50 cèntims de Camporrobles (64x45 mm).

Camporrobles (la Plana d'Utiel). Va pertànyer a Castella fins al 1851. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), un "Consell Administratiu", potser controlat per l'ajuntament, va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-493/6)

Plom eclesiàstic de Campos (x1,5).

Campos (Mallorca Oriental). Fou fundada per Jaume II de Mallorca l'any 1300. Conserva 5 torres de defensa del s. XVI. P. L'església és dedicada a Sant Julià i l'heràldica de la vila és un ós (camp-os). Ambdós elements es troben als ploms que se li han atribuït i, a la banda del sant, hi ha la llegenda S.I-VLIA (CL-2399/400). Els motlles d'aquests ploms es conserven al museu parroquial, juntament amb algunes reproduccions modernes.

Camp-redó (poble del municipi de Tortosa, Baix Ebre). Té una torre de defensa sobre l'Ebre. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 cèntims (TC-731/2; TCO-626/30).

Bitllet uniface de 50 cèntims de Camp-redó (84x47 mm).

Peça de cinc sous d'argent de Camprodon de la Guerra dels Segadors.

Camprodon (Ripollès). La vila s'originà a redós del monestir de Camprodon, fundat l'any 950 pel comte Guifré de Besalú. L'any 1252, esdevingué vila reial i cap de la vegueria de Camprodon. M. No hi ha notícies de concessions monetàries municipals, però fa uns anys varen aparèixer uns diners amb S. Patllari i les armes de Camprodon, que semblen dels segles XV-XVI (CCG-3684). Durant la Guerra dels Segadors, va emetre peces de cinc sous d'argent i diners a nom de Lluís XIII i data 1642 (CCG-4579/80), sense que tampoc hi hagi dades documentals. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-736/40; TCO-631/6). G. Coop. "Obrera Camprodonense", peces de 2 i 1 peceta de níquel i de 10 i 5 cèntims de llautó (LC-2820/3). Vegeu també *Freixenet*. MC. L'any 1689, els francesos commemoraren amb una medalla la presa de Camprodon (CM-128).

Medalla uniface del Tibidabo obra de Camps.

Camps i Arnau, Josep Maria (Barcelona, 1879-1968). MC. Escultor, es formà a l'Escola de Belles Arts de Barcelona i al Cercle de Sant Lluc i treballà a l'obrador d'Agapit Vallmitjana. Féu, sobretot, escultura monumental. Signa. J.CAMPS. Medalla: CM-1058 (c. 1908).

Pirral d'Alfons IV amb les C-C de Càmpulo (x1,5).

Càmpulo, Francesc. Mestre de la seca siciliana de Messina almenys entre els anys 1410 i 1422 (CME, doc. 487, 554/5 i 603). Marcà les seves produccions amb C-C (Chesco Campulo).

Anvers de la medalla a Joan Palomar, obra de Candida.

Càndida, Joan de (Itàlia, c. 1450-c. 1504). **MC.** Un dels medallistes italians més reconeguts del s. XV. Sembla que els seus orígens es troben a Nàpols, però se sap molt poc de la seva família. Viatjà per Borgonya i França i tingué una gran projecció internacional. Se'l considera del grup de l'escola de Màntua, juntament amb Cristòfol Geremia, Melioli i Lipsius. Entrà a la cort de França com a conseller. Té una obra força copiosa, signada sovint CAN o CANDID. Medalla: CM-47, no datada.

Bitllet de 50 cèntims de Canals (82x40 mm).

Canals (la Costera). Antiga alqueria islàmica, fou vila reial i després va pertànyer a Xàtiva fins al 1639. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament féu diferents emissions de bitllets d'1 peceta i de 75, 50, 25, 10 i 5 cèntims (TV-497/511).

Peça de 5 cèntims de les Mines d'Aran de Canejan (x1,5).

Canejan (Vall d'Aran). Té una capella romànica i la torre de Saurat. **G.** Mines d'Aran, peces d'1 franc i de 50, 25, 10 i 5 cèntims, de llautó i de formes diverses (VA-1/10; LC-3605/7).

Canet d'en Berenguer (el Camp de Morvedre). Amb antecedents romans, fou alqueria islàmica i, després de la conquesta, esdevingué cap de baronia. Era vila murada. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i 50 cèntims amb "Canet de Berenguer" (TV-512/3), no il·lustrats.

Medalla de la MD de la Misericòrdia de Canet de Mar.

Canet de Mar (Maresme). Cresqué a l'entorn de la casa de Canet (avui castell modern de Santa Florentina). Vers el 1486, la població es desplaçà més a la costa. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 cèntims (TC-741/3; TCO-637/9). **G.** Coop "La Canetense", peces de 2 i 1 peceta de níquel i de 10 i 5 cèntims de llautó (LC-371/9). Coop "La Constancia", peces de 5 i 1 peceta de níquel i de 10 i 5 cèntims de llautó (LC-380/90). Coop. "La Unió", peces molt variades des de les 100 pecetes als 5 cèntims, en metall, baquelita i paper (LC-391/415). **MC.** L'any 1900, una medalla commemora una nova campana (CM-933), i el 1907, una altra, la coronació de la MD de la Misericòrdia (CM-1022). **MS.** N^S^a de la Misericòrdia, s. XIX (9), s. XX (30); S. Gil del Mas de la Roca del Ram, s. XIX (2).

Canet lo Roig (el Baix Maestrat). Va pertànyer als hospitalers i, després, a l'ordre de Montesa, que l'erigí en

Bitllet uniface de 25 cèntims de Canet lo Roig (55x41 mm).

vila el 1540. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-514/8).

Canet de Rosselló (Rosselló). Amb antecedents romans, com a port de Ruscino, la vila medieval es formà a redós del castell de Canet i, el 1322, era cap de vescomtat. P. No ens han arribat pallofes de l'església parroquial de Sant Jaume, però és indubtable que se n'empraren almenys de tres menes segons un document del 1670; de cinc sous, d'un sou i d'1 diner (CL, p. 130/1).

Medalla de N^ra S^a de Meritxell de Canillo.

Canillo (Andorra). D'origen preromà, és mencionada ja el 839. MS. N^ra S^a de Meritxell, s. XX (18).

Anvers de la medalla a Pitarra, projectada per Canivell.

Canivell i Masbernat, Eudald (Barcelona, 1858-1928). MC. Dibuixant i expert en arts gràfiques, es formà com a impressor en diverses empreses editorials, entre elles la coneguda La Académica. Fou un dels fundadors de l'Associació Catalana d'Excursions Científiques, que donaria lloc al Centre Excursionista de Catalunya, del Cercle Artístic i de l'Institut Català de les Arts del Llibre. Fou un gran expert en història de la impressió. Signa: E. CANIBELL M. Projectà i dibuixà la medalla CM-793 (1888).

Medalla de S. Vicenç Ferrer del 1855, obra de Cañizares i Rocafort.

Cañizares. Camp MC. Medallista valencià de mitjan segle XIX, féu diferents medalles d'Isabel II. Signa: CAÑIZARES. Medalla: CM-356 (any 1855), amb Rocafort.

Bitllet uniface de 50 cèntims de la Canonja (75x43 mm).

Canonja, la (Tarragonès). S'originà en el proper castell de Mariscard, esmentat el 1337. B/G. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament i el Sindicat Agrícola i Caixa Rural emeteren bitllets d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims (TC-744/50; TCO-640/2; LC-2508/9).

Medalla de la MD de la Bellulla de Canovelles (x1,5).

Canovelles (Vallès Oriental). Es formà a l'entorn de l'església romànica de Sant Feliu, del s. XII. MC. El 1973, medalla de la nova sucursal del Banc Sabadell (CMA, p. 201). MS. MD de la Bellulla, s. XX (2).

Cànoves, tresor (Vallès Oriental). Tresoret de bronzes ibèrics ocultat a causa del pas dels cimbris i amb un 34% de monedes de la seca de Lauro, cosa que va permetre la ubicació de la seca en el lloc conegut avui com a Llerona, al municipi de les Franqueses del Vallès (VT, p. 63/4).

Anvers del bitllet d'1 peceta de Cantallops (75x48 mm).

Cantallops (Alt Empordà). Amb antecedents prehistòrics, es formà a redós del castell i formà part del vescomtat de Rocaberti. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer dues emissions de bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-751/4; TCO-643/6).

Medalla de l'acció de Cantavella, 1836 (35x23 mm).

Cantavella (Terol). Conquerida per Alfons I el 1170, fou dels templers, que hi fortificaren l'antic castell. Fou un punt fort dels carlins i hi tingueren lloc diferents accions militars. MC. Una d'aquestes accions fou commemorada amb una creu de guerra el 1837, durant la Regència (CM-305).

Canturri i Montanyà, Pere (Escaldes-Engordany, 1935). Arqueòleg, historiador i polític, fou conseller de Cultura del Govern Andorrà. Publicà diferents treballs sobre la història de les Valls, estudià les monedes trobades a les excavacions de les esglésies i acabà publicant l'interessant estudi *Monedes trobades a Andorra, usades entre els segles XII i XIX* (Andorra, 1981), on descobria les monedes de Castellbò, entre altres novetats. Més endavant, completà la història monetària andorrana a *La Moneda a Andorra* (Andorra, 1991), amb R. Viñas i P. Matamales.

Çanuy, Joan. Administrador de la moneda municipal d'Ager per als anys 1475/6. No s'ha trobat la moneda que pugui correspondre a aquesta emissió (CL, p. 77/9).

Canya, la (poble dels municipis de S. Joan les Fonts i de la Vall de Bianya, Garrotxa). B. Sembla que fou durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9) que la Cooperativa Obrera va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-755/7).

Bitllet uniface de 25 cèntims de la Canyada (80x41 mm).

Canyada, la (l'Alcoià). Formà part del terme de Biar i fou autònom des del 1843. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims amb "Cañada" (TV-519/20).

canvi or/plata. A l'època medieval, no existia encara el concepte d'unitat monetària única. Cada país tenia en circulació diferents tipus monetaris d'or, argent i billó i calia establir la relació de valors entre els uns i els altres, que havia d'ésser d'acord amb els seus valors intrínsecs a fi d'evitar les operacions especulatives dels *billoners*. El canvi entre l'argent i el billó era senzill perquè es basava en l'equivalència entre els seus continguts d'argent. Per al canvi entre l'or i la plata, hom havia de tenir present la seva relació de valors. Com qualsevol altre valor, el preu de l'or i de la plata es regia pels mecanismes de mercat, de manera que pujava si n'hi havia abundància i baixava si n'hi havia escassetat. Aquests canvis no eren pas sempre iguals per als dos

metalls, de manera que el valor de canvi o ràtio entre els valors dels dos metalls variava amb el temps, per bé que se solia moure entre 1/10 i 1/12. Arnau de Capdevila propugnava un canvi fix 1/10, que era el del temps de l'Imperi Romà (CME, doc. 651, 1437), però amb això no tenia en compte els mecanismes del mercat. En els temps medievals i a l'àmbit català, va evolucionar de la següent manera: en el període comtal, i mentre vàrem estar dins l'àrea de l'or musulmà, és a dir, al s. XI, era 1/7, i va passar a 1/8 des del segle XII fins a finals del XIII. Als segles XIV i XV, es mou entre 1/10 i 1/11 (BA, p. 60-61).

Diner de billó caorceny, anònim (x2).

Anvers del bitllet d'1 peceta de Capafonts (102x57 mm).

Bitllet de 15 cèntims de Capçanes (92x51 mm).

caorceny. El diner encunyat al comtat de Caors als segles XII-XIII (CA, p. 192/4).

Caors, comtat de (Occitània). Comprenia el territori del Carci amb la seva capital a Caors, situat just al nord del comtat de Tolosa i a l'est de la Roerga. Per bé que els bisbes tingueren sovint el dret de moneda, hi ha diferents intervencions ciutadanes que aboquen a emissions paccionals i d'altres que probablement són totalment ciutadanes, tot plegat durant el temps dels dos darrers comtes tolosans, que són els que cal situar, ja al s. XIII, dins l'òrbita catalana. S'hi bateren diners i òbols de billó (COC-82/7; CME-80/5). Vegeu *Carci*.

cap de fornal. Al departament de fosa de la seca hi havia diferents forns grans per a fondre els metalls. Cada forn era menat per un equip sota la responsabilitat del cap de fornal: "... *les guardes deuen prendre de quiscun cap de fornal tota la moneda la qual haura feta...*" (CME, doc. 142, 1285).

(cap de sarraí). Marca d'emissió de Barcelona per als florins d'or dels anys 1371-1374 (CME-233), arran de l'arrendament fet a Pere Blan i Perpinyà Blan, pare i fill, ja que aquesta és l'heràldica personal de Perpinyà Blan, segons veiem al seus segells (FS-1994/6).

Capafonts (Baix Camp). És esmentat des del 1151 i fou conquerit pels Cervera. Fou del bisbe de Tarragona i, després, dels comtes de Prades. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-758/60; TCO-647/9).

Capçanes (Priorat). Amb antecedents ibèrics, fou de Tivissa fins a mitjan s. XIX. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims (TC-761/3; TCO-650/5).

Capdevila, Arnau de (Barcelona, s. XV). Estudiós de temes econòmics, vers el 1437 redactà un *Tractat o compendi fet de les monedes*, on advertia dels perjudicis que es podien derivar d'un sistema monetari en el qual les monedes no estiguessin equilibrades en els seus valors de canvi en funció dels seus valors intrínsecs i de com aquests desequilibris podien ocasionar greus operacions especulatives, en especial les que duien a terme els florentins, per als quals proposava l'expulsió del país. L'obra tingué força ressò, però no fou publicada fins al 1818 en l'obra de Josep Salat, *Tratado de las monedas labradas en el Principado de Catalunya* (Barcelona, 1818). Els mecanismes que explica Capdevila han estat assajats de plantejar, erròniament, amb l'anomenada *Llei de Gresham*.

Capdevila i Gaya, Joaquim (Barcelona, 1944). Orfebre barceloní, fill de Manuel Capdevila i seguidor del seu taller. Ha estat el dissenyador de diverses medalles i de la Creu de Sant Jordi de la Generalitat de Catalunya (CM, coberta posterior) i ha obtingut diferents premis internacionals pels seus dissenys de joies. Entre les medalles, n'hi ha una del Departament de Cultura de la Generalitat que s'emprà, per exemple, el 1989 per al 10è aniversari de la Festa del S. Crist, i dues de Montserrat, una del 1997 pel 50è aniversari

de l'entronització de la imatge i l'altra del 2006 pel 125è aniversari del patronatge.

Creu de S. Jordi de la Generalitat, obra de Joaquim Capdevila (50x50 mm).

Medalla Premi de la Crítica de Barcelona, del 1973, obra de Manuel Capdevila (Ø 39 mm).

Capdevila i Massana, Manuel (Barcelona, 1910-2006). **MC.** Orfebre i pintor. Es formà amb Francesc Galí i al taller del seu pare. Féu una llarga estada a París, on completà la seva formació. Ha realitzat nombroses exposicions i ha rebut diferents guardons per la seva innovadora labor d'orfebre. Ha estat professor a l'Escola Massana de Barcelona. Signa: CAPDEVILA. Medalles: CM-1819 (1935), 1919 (1968), 1932 (1973) i 1968 (1982)

Gitó eclesiàstic de llautó de Capellades.

Capellades (Anoia). Amb antecedents prehistòrics, havia estat dels Cardona. Important centre paperer. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre diferents sèries de bitllets d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims (TC-767/7; TCO-656/6). **P.** No hi ha documentació que acrediti que fes pallofes, però es coneixen uns gitons de llautó que mostren correspondre a l'església de Santa Maria de Capellades ja que porten una M que pot estar coronada i, en un d'ells, l'explícita llegenda CAPELLADES. Podrien ésser gitons per al pagament de les cadires (CL-1433/4).

Medalla de la MD de la Misericòrdia de Canet de Mar, projectada per Capmany.

Capmany i Roura, Ricard de (Canet de Mar 1873-1947). **MC.** Decorador, nebot de Lluís Domènech i Muntaner. Fou un dels mecenes que impulsà l'Institut d'Estudis Catalans i forma part de la Junta de Museus. També presidí el Reial Cercle Artístic. Consta per via documental que fou el projectista de la medalla 1022 i, al mateix temps, d'una bandera ornada amb les armes de Canet de Mar i la MD de la Misericòrdia i de la corona de la maredeéu. Sembla que no signà, perquè el monograma CA nexades pot correspondre a Carreras, que fou el fabricant. Medalla: CM-1022 (any 1907).

Capsec (poble del municipi de Vall de Bianya, Garrotxa). Té església romànica. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), el sindicat agrícola va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims amb "Capsech", que segons Turró van tenir curs general (TC-778/9).

Càpua (Nàpols). Ciutat propera a Nàpols amb importants antecedents romans, fou cap de principat a l'època medieval. **M.** En els pirrals d'or i d'argent de Federic III de Sicília (1296-1327), hi consta el títol de príncep de Càpua (CCG-2550 a 2566), i també en alguns pirrals d'argent de Pere II (1337-1342) (CCG-2578). Vegeu *Apúlia, ducat i Càpua, principat*. L'any 1461, Ferran I de Nàpols (1458-1494) va premiar la seva fidelitat concedint-li de poder batre tornesos de billó que, de moment, no han estat identificats. Se li havien atribuït uns cavalls amb marca M, però ara es considera que corresponen a la seca d'Amatrice.

Caputo, Antoni. Mestre de la seca de Nàpols en temps de Carles II i en els anys 1679-1682. Marcà amb les lletres AC (PR, p. XXVII).

Capuz i Mamano, Josep (València, 1884-Madrid, 1964). **MC.** Escultor, es formà a l'Escola de S. Carles de València i a les d'Arts i Oficis i Belles Arts de Barcelona. Fou catedràtic de l'Escola de Belles Arts de Barcelona. Fou també pintor i dibuixant. Obtingué

nombroses distincions, entre les quals la medalla d'or de l'Exposició Internacional de París. Signa: JOSÉ CAPUZ. Medalla: CM-1133 (1915).

Medalla d'homenatge a Alexandre Ferrant, obra de Capuz.

Medalla de l'Academia de Taquigrafia, obra de Caqué.

Caqué, Armand August (Saintes, 1793-París, 1881). MC. Gravador, es formà a la Reial Escola de Rochefort, a l'Escola d'Aplicació de Metz i en la creada per Raymond Gayrard. Fou gravador del taller monetari de l'Haia. Treballà sobretot per la cort de França, però també obrà peces per a Anglaterra i altres països. Una de les seves obres més celebrades és la *Galérie des rois de France*, que comprèn setanta-quatre peces. Té una obra amplíssima i assolí una gran projecció internacional. Signa: CAQUÉ. Medalles: CM-364 (1863) i 541 (c.1838).

CAR. Abreviatura emprada per Carles I (1516-1558) en el mig triomf d'or de Nàpols (CCG-4160).

CAR.II. Abreviatura emprada en temps de Ferran VII (1808/1814-1833) en el batiment de cinquenes d'Eivissa a nom de Carles II i data 1686 (CCG-3715).

CAR.III, CAR.VI, CARO.III. Abreviatures emprades per l'arxiduc Carles (1705-1714), la primera als carlins de Nàpols (CCG-5017), la segona als tornesos de Nàpols (CCG-5018) i la tercera als diners aragonesos (CCG-5019).

cara. *f.* Cadascuna de les superfícies planes de la moneda, en el sentit que diem que una moneda té dues cares. Predominantment, però, es designa amb aquest nom l'*anvers*, com en la locució *"cara o creu"*, perquè a la cara principal de la moneda solia haver-hi una cara, generalment la del sobirà que la feia encunyar, com ho veiem en moltes monedes de l'àmbit català com els croats de Barcelona, els rals de València i a molts dels diners. Vegeu *anvers*.

Medalla del papa Alexandre VI, obra probable de Caradoso.

Caradoso, Cristofano (Mondonico, c. 1452-1527). MC. Gravador italià, autor de nombroses medalles, fou també obridor d'encunys per a les monedes. Treballà a Milà per a Lluís el Moro i, després, per a diferents papes a Roma, tant en monedes com en medalles. Sembla que cal atribuir-li tots els encunys monetaris dels Sforza des de Francesc fins a Lluís el Moro. La seva producció de medalles i plaquetes fou extensíssima i d'excel·lent qualitat. No sol signar. Medalla: CM-64, no datada.

Carambene, Esteve de. Mestre de la seca siciliana de Catània, fou nomenat amb caràcter vitalici l'any 1375 (CME, doc. 532).

Carbó i Olivé, Francesc (Tarragona, 1893-segle XX). MC. Pintor paisatgista, actiu des del 1914. Signa:

Medalla de regates de Tarragona, obra de Carbo.

CARBÓ Medalla: CM-1624 (des del 1921 fins al 1934 i, després, a la postguerra, almenys fins al 1954, emprada pel Club Nàutic de Tarragona i, ocasionalment, també per altres entitats).

Carbonell i de Soler, Pere Miquel (Barcelona, 1434-1517). Historiador, humanista i cap d'una dinastia d'arxivers reials. Entre les seves nombroses obres, cal destacar un text de coneixença de monedes escrit el 1490 i titulat *Memoriae privilegiorum et concesionum factorum super moneta*, on fa un llarg llistat identificatiu i descriptiu de nombroses monedes europees i que fou publicat per Salat en el seu *Tratado de las monedas labradas en el Principado de Catalunya* (Barcelona, 1818, vol. II, p. 89-92).

Medalla de N^a^S^a^ d'Aigues Vives de Carcaixent.

Carcaixent (la Ribera Alta). Antiga alqueria islàmica, esdevingué vila reial, amb vot a corts. El 1813, hi foren derrotats els francesos. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament emeté bitllets, de primer a nom d'un Comitè d'Enllaç i, després, de l'ajuntament, d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Carcagente" (TV-521/32). **MC.** L'any 1939, edità una medalla a N^a^S^a^ d'Aigües Vives (CM-487). **MS.** N^a^S^a^ d'Aigües Vives, s. XIX (1); S. Francesc de Paula, s. XX (1).

Carcassona, comtat de (Occitània). Territori amb capital a la ciutat del mateix nom, situat al nord dels de Rasés, la Cerdanya i Narbona i al sud dels d'Albi i Besiers, sense sortida al mar. El comtat, juntament amb el de Rasés, fou el primer territori occità que obtingueren els comtes catalans gràcies a l'adquisició que en feren

Situació dels comtats de Carcassona i Rasès en l'espai catalano-occità.

Diner de Carcassona de Ramon Berenguer I (x2).

des del 1067, i en cediren la governació i retingueren el dret de moneda. N'hi encunyaren Ramon Berenguer I (1035-1076) i el seu fill Ramon Berenguer II (1076-1082), i sembla que es pot interpretar com de Ramon Berenguer III (1096-1131) una emissió produïda probablement durant la revolta a favor seu del 1120. Hi tornà a haver moneda, ara a nom dels vescomtes vassalls, amb els descendents de Bernat Ató des del 1130. Es tracta, en tots els casos, de diners i òbols de billó (COC-1/10, 19/23 i 26/27; CME-1/10, 19/23 i 26/27).

Bitllet uniface de 15 cèntims de Càrcer (64x45 mm).

Càrcer (la Ribera Alta). Antiga alqueria islàmica, fou poble de moriscs i cap de baronia. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 25, 15 i 10 cèntims (TV-533/9A).

Situació del Carcí en l'espai catalano-occità.

Diner de billo de Caors, anònim (x2).

Carcí, comtat. Situat just al nord del comtat de Tolosa, estigué generalment sota els domini dels comtes d'aquest territori. Les seves amonedacions es feren a la seva capital, Caors, que era també cap de bisbat. Les emissions semblen revelar una participació episcopal i ciutadana, tot plegat sota l'alta sobirania del comte de Tolosa. Cal considerar d'època catalano-occitana, doncs, les amonedacions dels darrers dos comtes de Tolosa, Ramon VI (1194-1222) i Ramon VII (1222-1249) (COC-82-87). Vegeu *Caors*.

Cardaldas, Josep (Barcelona?, segle XIX). MC. Gravador. Només el trobem en una exposició col·lectiva a Barcelona l'any 1892 (Fontbona, p. 39). No mostra ésser un artista de gaire relleu. Signa: J.CARDALDAS. Medalla: CM-747 (any 1888).

Anvers del bitllet d'1 peceta de Cardedeu (110x70 mm).

Cardedeu (Vallès Oriental). És esmentada el 941. Jaume I donà carta de poblament el 1272. El 1384, esdevingué carrer de Barcelona. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25 i 10 cèntims (TC-780/3; TCO-667/71). MC. El 1974, medalla de la sucursal del Banc de Sabadell (CMA, p. 201).

Incusa municipal de Cardona (x2).

Cardona (Bages). En època romana, ja s'explotaven les seves salines. El 798, Lluís el Pietós féu restaurar el castell. El 986, Borrell II atorgà carta de poblament. S'hi originà la família dels vescomtes de Cardona; el seu castell fou sempre important i capitulà després de Barcelona el 1714. M. S'han de considerar, en primer lloc, les monedes del vescomtat (vegeu *Cardona, vescomtat*). En virtut de la concessió que sembla contenir la carta de població de Cardona del 986, la família vescomtal que acabà prenent el cognom de Cardona va considerar-se amb dret de poder batre moneda en qualsevol dels castells que depenguessin del seu llinatge. És per això que moltes de les poblacions que eren dins dels seus dominis, com ara l'Albi, Arbeca, Bellpuig, Cardona, Falset, la Pobla de Segur, Prades, Salàs de Pallars, S. Llorenç de Morunys, Siurana, Solsona, Sort, Toló o la Vall d'Àneu, varen emetre numerari de caràcter municipal sovint amb la presència del triple card heràldic de la família i, on ens és documentat, amb la simple autorització dels senyors. La moneda municipal de Cardona apareix mencionada per primera i, de fet, única vegada, per Antic Roca l'any 1564. S'hi han atribuït diferents peces incuses que porten el nom de la vila (CCG-3685/7). B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre dues sèries amb bitllets d'1 peceta i de 50, 25 i 15 cèntims (TC.791/8; TCO-672/9). G. Amb les sigles C.U.P.C., hi ha peces de 2,50 i 1 peceta de llauna i de 10 i 5 cèntims de llautó, considerades inicialment com del "Comitè Unificat de Partits de Cardona", però finalment s'ha sabut que corresponen a la "Cooperativa Única Popular de Cardona" (TAN, p, 225/6). P. Les pallofes de l'església de Sant Miquel de Cardona han estat perfectament documentades (CL, p. 133/6), i la seva atribució ha estat en bona part corroborada per Botet (BP, p. 177; CL-1438/42). MC. De la Guerra de Successió, hi ha dues medalles de l'Arxiduc Carles

datades el 1711 que hi fan al·lusió (CM-173/4). Una altra del 1925 va referència a l'edificació de l'escola (CM-1215). L'any 1986, se n'edità una commemorant el mil·lenari (CM-1977). MS. N^aS^a del Patrocini, s. XX (4).

Diner d'argent del vescomtat de Cardona d'Eribau (x2).

Cardona, vescomtat de. És l'únic vescomtat català que va arribar a batre moneda. M. El seu dret sembla derivar de la carta de població de Cardona atorgada per Borrell II (947-991) l'any 986, on diu als seus habitants que tinguin una "*moneta una et mera sine mutatione, et sine aliqua falsitate*" (BA, p. 138). Coneixem una emissió atribuïble al vescomte i bisbe Eribau (1035-1042) feta a Cardona (CCG-1884) i, més endavant, hi ha mencions de la moneda de Calaf, que els Cardona feren en aquesta població, que semblen correspondre al temps de Folc II (1040-1099) i de les quals només es coneix un exemplar (CCG-1885). No és del tot clar que el comte Borrell II volgués atorgar realment un dret monetari, potser només els alertava sobre la conveniència de rebutjar la moneda falsa, però el fet és que els Cardona varen prendre aquesta concessió com a monetària i, de fet, lligada al seu llinatge, ja que encara al s. XV la invocaven com a origen del seu dret a batre numerari, llavors de caràcter local, en qualsevol dels seus castells (CL, p. 132).

Pugesa de plom d'Urgell de Beatriu de Cardona (x2).

Cardona, Beatriu de. Comtessa consort d'Urgell (1363-1371), esposa del comte Pere (1347-1408). Sembla que féu batre unes pugeses de plom que porten, a l'anvers, un monograma que sembla llegible com a Beatriu i el triple card dels Cardona, mentre que en el revers hi ha el mateixos tipus i llegenda dels diners comtals del seu consort (CCG-1954).

Situació del Carlat en l'espai català-occità.

Carlat, vescomtat de (Occitània). Territori situat al nord de la Roerga, entrà a formar part dels dominis de Ramon Berenguer III en maridar-se amb Dolça de Provença i passà encara als reis de Mallorca. No s'hi arribà, però, a batre moneda.

Diner d'argent de Barcelona de Carlemany (x2).

Carlemany (769-814). Sobirà del regne dels francs i emperador des del 812. En diferents expedicions, d'ell o del seu fill Lluís, creà un espai de domini franc entre Navarra i Catalunya fins a la línia del Llobregat, tot i que fracassà en el seu intent de portar-la fins a la línia de l'Ebre. M. Va emetre diners d'argent del tipus reformat, és a dir, dels posteriors al 793-794, a Roses, Empúries, Girona i Barcelona (BA-1 a 4; CCG-1800/3). No és impossible que n'hagues batut del tipus no reformat a algun dels tallers del nord, com ara Roses, Empúries o Girona, però en tot cas no ens ha arribat o no l'hem sabut identificar. Vegeu *carolingis*.

Carles el Calb (840-877). Sobirà carolingi, emperador des del 875 i fill de Lluís el Pietós. En el seu temps, es dividí l'imperi franc. Després de moltes lluites, es crearen tres espais: un d'occidental per a Carles el Calb, un d'oriental per a Lluís el Germànic i un del centre amb Provença i Itàlia per a Lotari, divisió que fou sancionada per l'acord de Verdun del 843. Malgrat això,

Òbol d'argent de Barcelona de Carles el Calb (x2).

les lluites no cessaren i s'accelerà la decadència de l'imperi carolingi. M. Va emetre òbols d'argent a Barcelona (BA-8; CCG-1807), i sembla que, ja en el seu regnat, el bisbe barceloni *Frodoí* s'emparà de la moneda del comtat de Barcelona, tot i que durant un temps encara la va emetre a nom dels reis francs.

Òbol d'argent de Barcelona a nom de Carles el Gros, emes pel bisbe Frodoi o els seus successors (x2).

Carles el Gros (885-888). Sobirà carolingi, fill de Lluís el Germànic i, per tant, de la branca oriental del dividit imperi, que recuperava així una extensió considerable. El desgovern en el seu mandat abocà a l'elecció, encara en vida seva, d'un cap militar com a sobirà, el rei Odó o Eudes (888-898). M. És probable que els tipus de diners i òbols barcelonins a nom de Carles emesos a Barcelona pel bisbe *Frodoí* i els seus successors i de pitjor art siguin d'aquest temps, i fins i tot dels primers anys de Carles el Senzill (898-923), fill de Lluís el Quec (877-879) (CCG-1808/9, grup de mal art i pesos afeblits; SAA, B-8a/8i).

Gros d'argent de Navarra de Carles IV (x1,5).

Carles IV de Navarra, Príncep de Viana (1441-1461). Primogènit de Joan II de Catalunya-Aragó. Humanista i historiador, aplegà una important col·lecció de monedes que més tard passà a Pere IV de Catalunya-Aragó. En morir la seva mare Blanca, havia d'esdevenir rei de Navarra. Usurpat el tron pel seu pare, un sector del país es posà al seu costat i va arribar a batre moneda durant la guerra entre pare i fill. M. Després d'un llarg procés d'estudis, es va poder determinar i documentar que Carles va batre a Navarra grossos i mitjos grossos de billó ric, i *cornados* i mitjos *cornados* de billó molt pobre (CME-682/5).

Doble principat d'or de Barcelona de Carles I (1521).

Carles I (1516-1558). Rei de la Corona Catalano-Aragonesa i de Castella i emperador. No fou pròpiament bel·ligerant contra els regnes de la Corona, però seguí la política de Ferran II d'afavorir l'hegemonia de Castella i de dificultar el contacte amb els reialmes musulmans, cosa que perjudicà greument el comerç català. M. Va batre nombrosos tipus de moneda d'or, argent i billó en pràcticament tots els seus regnes, amb abundància de múltiples, probable resultat de les remeses d'or i argent americà. A Catalunya, destaquen els múltiples de dos i quatre principats o ducats d'or (CCG-4100/9). La plata, en canvi, la seguí batent a nom de Ferran II (1479-1516) (CCG-4113/6). A Mallorca va batre ducats d'or, rals i diners (CCG-4119/32). A València començà a batre escuts i múltiples fins a quatre (CCG-4135/41) i, després, passà a batre peces de la sèrie de l'escut, també amb múltiples de fins a quatre (CCG-4142/45). També en l'argent va emetre múltiples fins a quatre (CCG-4146/51 i 4154/55). També s'encunyaren peces a nom de Ferran II a Dénia i Sogorb durant la guerra de les Germanies (CCG-4152/3). A Sicília també es bateren, de primer, ducats i, després, escuts (CCG-4157/64) i abundant argent amb múltiples fins a quatre (CCG-4165/78). A Sardenya va batre escuts (CCG-4181) i argent en múltiples de fins a tres unitats (CCG-4183/7). També a Nàpols es bateren peces d'or de les sèries de l'escut i del ducat (CCG-4190/7) i abundant argent i billó (CCG-4198/223). A Aragó es va batre una peça d'ostentació de cent ducats d'or i altres de cinquanta i vint unitats (CCG-4224/6), així com abundància de múltiples de dos ducats, peces d'argent fins a les 10 unitats (CCG-4227/36) i abundant billó (CCG-4237/43).

Carles II (1665-1700). Rei de la Corona Catalano-Aragonesa i de Castella. L'escarment que fou per a la Cort

Peça de deu rals d'argent de Sardenya de Carles II.

l'aixecament dels Segadors deixà a Catalunya mig segle de tranquil·litat, cosa que li permeté recuperar-se. M. Seguí la tònica d'abundants batiments d'or, ara sempre en escuts i fins a peces de vuit unitats a Catalunya (CCG-4900) i a Mallorca (CCG-4907). Destaquen com a monedes singulars els dobles rals i rals de molinet de València (CCG-4924 i 4925), i els múltiples de fins a deu rals d'argent de Sardenya (CCG-4943), amés d'abundant plata i billó valencià (CCG-4926-4928) i sard (CCG-4947-4950). També emeté plata a Catalunya (4904-4906) i plata i billó a Mallorca (4912-4921). A Sicília baté poc or i billó i plata abundant (CCG-4929-4941). A Nàpols baté molt poc or i abundant argent i billó (CC-4951-4973). A l'Aragó baté molt poca plata i abundant billó (CCG-1474-1476)

Carles III (1759-1789). Sobirà de Castella. MC. Es coneixen medalles de proclamació de Barcelona, Girona, Cervera, Oriola, Palma i València (CM-218-227).

Ral o croat d'argent de Barcelona de l'arxiduc Carles (x1,5).

Carles III, Arxiduc d'Àustria (1705-1714). Sobirà de la Corona Catalano-Aragonesa, durant la Guerra de Successió (1705-1714) entrà dues vegades a Madrid, on es proclamà rei de Castella, però en convertir-se en emperador d'Àustria es quedà sense aliats (Anglaterra i els Països Baixos no volien un nou tàndem España-Àustria) i acabà per abandonar els catalans a la seva sort. M. Des del punt de vista monetari, continuà amb tots els paràmetres de les emissions de Carles II (1665-1700), amb les limitacions pròpies d'una situació de guerra. Baté or a Catalunya, Mallorca i Sardenya (CCG-5004, 5008/10, 5013), també argent i billó, i encunyà a Barcelona peces de dos rals castellans que prengueren el nom català de "pecetes carolines" i que són a l'origen de la unitat monetària castellana posterior. MC. Hi ha una important sèrie medallística dedicada a aquest sobirà. La que te relació amb el nostre àmbit correspon a la Guerra de Successió, CM-146-153, 155-158, 164, 165, 167, 174 i 176.

Carles IV (1789-1809). Sobirà de Castella. MC. Es coneixen medalles de proclamació d'Alacant, Barcelona, Girona, Lleida, Manresa, Maó, Oriola, Palma i València (CM-228-249).

Ral d'argent de Berga del pretendent Carles V (x1,5).

Carles V (1833-1840). Pretendent carlí. Arribà a ocupar un cert territori i establí la capital a Berga. M. Féu encunyar peces d'un ral d'argent i de sis quartos d'aram a Berga, amb la data 1840. També es coneix una prova de la peça de dos rals d'argent o peceta amb la data 1838 i bitllets (BO III, p. 233) Vegeu també *Berga*.

Enric Carles-Tolrà i Amat.

Carles-Tolrà i Amat, Enric (Cabrils, 1864-Nàpols, 1940). Empresari i financer, membre de la Unió Catalanista i col·leccionista numismàtic. Reuní una selecta col·lecció de més de 12 000 monedes (amb especial dedicació a la sèrie àuria que comprenia més de 4.000 peces) que assajà sens èxit que passés al Museu Arqueològic de Madrid. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), li fou robada i dispersada. Ens resta el primer volum del luxós catàleg, molt ben il·lustrat, que afortunadament conté la part més interessant de les sèries d'or, *Catálogo de la colección numismàtica Emilio Carles-Tolrà* (Barcelona, 1936), del qual s'editaren molts pocs exem-

plars a causa de la guerra. Crusafont, M., "La col·lecció numismàtica Carles-Tolrà, una altra gran pèrdua que s'hauria pogut evitar", *AN* 34, 2004, p. 7/16.

Medalla de la Coral Primitiva de Carlet, 1886.

Carlet (la Ribera Alta). Antiga alqueria islàmica, fou lloc de poblament mixt. El 1604, esdevingué cap de comtat. G. Hi ha uns gitons d'aram del "Café el Imparcial" i valor 15. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-540/2). MC. L'any 1886, dedicà una medalla a la "Primitiva de Carlet", que havia participat al Certamen Musical de València (CM-734)

Carleta o diner de Barcelona de l'Arxiduc Carles (x2).

carleta. Nom donat al diner de Barcelona de l'Arxiduc Carles emès durant la Guerra de Successió (1705-1714), que, després de la contesa passà a valer mig diner. Constans, L. G., "Una crónica inédita de la Guerra de Sucesión en Gerona", *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, 5 (Girona, 1950, vid. p. 78).

Carlí d'argent de Nàpols d'Alfons IV.

carlí. 1. Nom donat a diferents monedes encunyades per sobirans de nom Carles o les que en derivaren i, sobretot, als rals d'argent encunyats per Carles d'Anjou, rei de Nàpols (1266-1285). 2. A partir de Martí el Jove de Sicília (1402-1409), s'aplicà aquest nom al *pirral* d'argent sicilià que havia creat Pere el Gran. El pirral d'argent, després carlí, mantingué les seves característiques fins al temps de Joan II, qui en rebaixà el pes. Ferran II el substituí pel tarí amb valor de dos carlins. Joan de Cardona va batre carlins sicilians fraudulentament a Catalunya abans del 1476 amb l'aquiescència de Joan II (CME, doc. 854, 1476). 3. Peça d'argent feta batre per Alfons el Magnànim a la seca de València per a circular a Nàpols durant l'etapa de conquesta, i a Nàpols mateix i a l'Aquila un cop conquerit el regne, amb el bust del rei de front que rebé el nom de carlí vell. Més endavant, en baté amb el rei sedent i s'anomenà carlí nou. El carlí del segon tipus, ja sense apel·latius, fou encunyat també per Ferran I a Nàpols, l'Aquila i Sulmona, i ell mateix i els seus successors feren batre diferents varietats del mig carlí, una de les quals rebé el nom d'*ermini*, per portar a l'anvers la figura d'aquesta animal.

Diner de Barcelona a nom de Carloman (x2).

Carloman (879-884). Sobirà carolingi d'Aquitània i Borgonya, mentre el seu germà Lluis III (879-882) dominava la resta del territori franc occidental. Dins Aquitània, s'hi comprenia, sembla, la Septimània i els comtats catalans. En morir el seu germà el 882, acumulà la seva part. M. Darrerament ha estat descrit un diner barceloní del tipus de *Frodoi* a nom de Carloman, que es degué emetre immediatament després dels de Lluís el Quec (877-879). Vegeu SCA, que considera falsos, al nostre parer sense fonament, els diners de Lluís el Quec. Com que la peça no sembla portar el títol de rei dels francs, tant podria haver estat emesa mentre Carloman era sobirà d'Aquitània, Borgonya i els comtats catalans (879-882), com quan, mort el seu germà Lluís el Jove (879-882), Carloman obtingué la seva part d'Austràsia i Neustria (882-885).

Bitllet uniface de 50 cèntims de Carme (62x45 mm).

Carme (Anoia). Es formà entorn de l'església de S. Martí esmentada el 1025 i depenia del castell de Claramunt.

B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-799/800; TCO-680/1). MS. N^S^ de Collbas, s. XX (1).

Carnicer, Joan. Mestre de la seca de Càller en actiu l'any 1670 (BI, p. 218).

carolines, pecetes. Vegeu *peceta*.

carolingis. El rei dels francs, Carlemany (769-814), va atendre els precs d'alguns notables catalans, entre ells el vali de Barcelona-Girona, i va assajar de crear una "marca" o zona de seguretat sud-pirenaica que inicialment hauria d'haver arribat fins a l'Ebre, però que s'acabà aturant a la línia del Llobregat. Lluís el Pietós, fill del rei, per la costa i el comte de Tolosa a través del Pirineu, conqueriren successivament Empúries, Girona (785), Cerdanya (789), Barcelona (801), Pallars i Ribagorça. També assoliren de dominar la part alta de l'Aragó i Navarra. Els intents sobre Tortosa i Osca dels anys 804 i 812 varen fracassar. L'any 817, s'independitzaren els navarresos, el 820, els aragonesos i el 872, el comte Ramon del Pallars i la Ribagorça, de manera que només restaren en mans dels sobirans francs els comtats catalans orientals: Rosselló, Cerdanya, Peralada, Empúries, Girona, Besalú, Ausona, Urgell i Barcelona, i és aquí on s'hi arribarà a establir, per algun temps, l'organització franca i l'encunyació de monedes. Carlemany va emetre diners d'argent a Roses, Empúries, Girona i Barcelona. Atès que els tallers monetaris solien ubicar-se en la capital d'un comtat, els diners de Roses s'han suposat com pertanyents al comtat de Peralada, ben establert en aquest temps. Tots aquests diners són molt escassos i de pes feble, potser perquè són peces fetes a cavall de la campanya militar. El fet que les monedes siguin a nom de Carlemany i no del seu fill Lluís, tot i que aquest era rei d'Aquitània des del 781, fa pensar que o bé els comtats catalans no es consideraven compresos dins el regne d'Aquitània com sí que ens consta en altres moments, o bé la reialesa de Lluís a la zona era per delegació i no pas plena. Amb Lluís el Pietós (814-840), sembla que el domini franc té més consistència. Es baten diners d'argent segurament als quatre tallers (de moment, ens manquen els de Girona) i òbols a Roses i Girona, tot plegat amb els pesos correctes. Val a dir que novament hi ha uns sobirans d'Aquitània (Pipi I, 781-817, i Pipi II, 838-864, amb intermitències) que no semblen interferir en el domini de Lluís el Pietós, almenys pel que fa a la moneda. Entretant, l'imperi carolingi entra ja en una fase de desmembració. Amb Carles el Calb (840-877), la divisió ja és un fet i l'acord de Verdun (843) en defineix la partició en tres estats, restant a Carles el Calb el sector més occidental. Pel que fa a la moneda, només coneixem òbols d'argent de Barcelona i tot sembla indicar que la cessió que el rei féu al bisbe franc de Barcelona, Frodoi, del terç del guany de la moneda, conduí aquest a fer-se seva la iniciativa monetària i, a la llarga, el dret monetari. A partir d'aquest moment, el paper dels sobirans carolingis es va fent més i més difús i, als inicis del segle X, sembla clar que ja no tenen cap paper en la moneda perquè els comtes catalans en fan ús sense limitacions. Del seu antic domini només restaran, per inèrcia, alguns elements purament formals, com ara el sistema de datació dels documents, però mai més hi haurà actes veritables de sobirania. Vegeu *Carlemany*, *Lluís el Pietós*, *Carles el Calb*, *Carloman*, *Lluís el Quec* i *Lluís el Gros* i les monedes BA-1/8; CCG-1800/7; BNA; CRG. Pel que fa a la circulació de la moneda carolingia a la península, vegeu l'estudi de troballes de BALAGUER, A.M., "Les troballes de moneda carolíngia a l'àmbit peninsular", *AN* 17-18, 1988, p. 324-330.

Caron, Emili (França, s. XIX). Numismàtic especialista en moneda senyorial del territori de la França actual, fou sotspresident de la Societat Francesa de Numismàtica. Publicà *Monnaies féodales françaises* (París, 1882), un útil complement al treball de Poey d'Avant, on trobem material de la sèrie occitana.

Caropresso, Octavi. Mestre de la seca de Nàpols en temps de Carles II en els anys 1677-1678. Marcà amb les lletres OC (PR, p. XXVII).

Anvers de la medalla a Madoz de Barcelona, obra de Carrasco.

Carrasco Castell, Atanasi (Madrid, 1831-c. 1900). MC. Es formà com a gravador als tallers monetaris de Segòvia i Madrid i, vers el 1869, tenia aquest càrrec a la seca de Barcelona. Féu notables medalles com la de l'Arc de Triomf de l'Exposició del 1888 (CM-775, 776), o la de Ruiz Capdepón (CM-798). Signa: CARRASCO; A. CARRASCO. Medalles: CM-576 (1854), 657 (1877), 775, 776 i 798 (1888) i 1776 (1883).

Carratalà i Pou, Joan (Barcelona, segona meitat del s. XIX). MC. Dibuixant projectista barceloní, especialitzat en models per a teixits. És probable que projectés

la medalla que li atribuïm, ja que també hi consta el nom d'un gravador: F Sala. Signa: CARRATALA. Medalla: CM-936 (any 1900).

Carreras. Camp MC. Taller d'argenters barceloní que inicià Francesc Carreras i Matas a la primera meitat del s. XIX. El 1850, obrà una notable custòdia i, el 1855, obtingué a París menció honorífica per un calze d'or i plata. L'obrador fou continuat pel seu fill Francesc d'Assís Carreras i Duran, que l'any 1859 era *"Platero Joyero de Cámara de S. M."*. El seguiren els fill d'aquest amb la raó social de Fills de Francesc d'Assis Carreras, i marcaren la seva producció amb una C i una R nexades. Medalla: CM-1022 (1907).

Carreras i Candi, Francesc (Barcelona, 1862-1937). Historiador i polític. Va pertànyer a la Lliga Regionalista. Molt actiu en diversos camps, és notable el seu treball com a geògraf. Els seus importants estudis de tema numismàtic, de gran interès i ben documentats, foren generalment refosos per Botet i Sisó al seu *Les monedes catalanes* (Barcelona, 1908-1911).

Anvers de la medalla de Vic a Balmes, obra de Carreras.

Carreras i Farré, Joan (Barcelona, 1860-primer quart del s. XX). MC. Escultor i tallador, col·laborà amb el taller de l'ebenista Gaspar Homar i modelà objectes decoratius i retrats per al ceramista Antoni Serra i Fiter. Participà en exposicions barcelonines els anys 1908, 1910 i 1911. Signa: J. CARRERAS. Medalles: CM-1078 (1910) i 1100 (1911).

Carrillo, Alfonso. Mestre de la seca de Càller, en actiu en temps de Ferran II, i en el de Carles I almenys des del 1515 fins al 1521 (BI, p. 218; SO, p. 131 i 138)

Carrillo, Antonio. Mestre de la seca de Càller, actuant el 1521 (Dessì, p. 23).

Cartagena (Múrcia). Important ciutat i port. MC. L'any 1643, en la Guerra dels Segadors, la marina franco-catalana derrotà l'espanyola davant la ciutat, fet que es commemorà amb medalles que mostren el bust de Lluís XIV (CM-98/101).

Medalla de la victòria naval franco-catalana davant Cartagena.

cartaginès. Poble que es desenvolupà a l'antiga colònia fenícia de Cartago i que canvià els hàbits comercials i d'intercanvi pacífic d'aquells per una política d'expansió territorial, cosa que els aboca a l'enfrontament amb els romans. Malgrat alguns èxits inicials, com ara l'expansió per la Península Ibèrica, l'ocupació de les Balears i altres territoris i la invasió d'Itàlia, foren finalment derrotats i destruïts pels romans el 146 a. de C. **M.** El sistema monetari cartaginès es desenvolupà vers el s IV a. de C. i fou trimetàl·lic, amb ús de tipologies molt reduïdes: divinitats o sobirans a l'anvers i, al revers, cavalls i, més excepcionalment, elefants, palmeres o altres temes. Emeteren moneda en diferents tallers del sud peninsular, però també a *Ebusus* o Ibusim (Eivissa), l'illa de Bes, dedicada a aquesta deïtat, la figura de la qual apareix a gairebé totes les seves monedes. Els amonedaments d'Eivissa foren inicialment d'aram o bronze, però més endavant emeteren també argent: didracmes, dracmes i, especialment, hemidracmes. Hi ha un grup de peces d'aram o bronze d'imitació que ara s'ha demostrat que es bateé a Itàlia.

Caruana i Reig, Josep (València, 1880-1956). Historiador de l'art i heraldista. Tenia el títol de Baró de San Petrillo, que a voltes empra per a signar els treballs. Publicà en diferents fascicles el documentat treball "Medallero Valenciano", *Archivo de Arte Valenciano* (València, 1930-1931), on catalogà 327 medalles valencianes commemoratives i donà notícia de moltes altres.

Carxe, regió del (Múrcia). Comarca d'uns 300 km quadrats i d'uns 2.000 habitants de parla catalana situada al nord-est del regne de Múrcia i que té per capital natural el poble valencià de Pinós (Valls de Vinalopó). Tot i que la conquesta catalana del regne de Múrcia hi ha deixat una forta empremta en el lèxic, la raó de la presència del català en aquests nuclis no és una pervivència del s. XIII, sinó que es deu a la immigració des del País Valencià, realitzada sobretot des del s. XVIII. Els nuclis de parla catalana es troben escampats dins dels termes municipals de Jumella, Iecla i Favanella (oficialment, Jumilla, Yecla i Albanilla) i es reparteixen de la manera següent: Carxe o Raspai a Iecla; Barquilla,

Torre del Rico, Moreneta, Canyada del Trigo, Cavallusa i Palisans a Jumella; Canyada de la Llenya, Cases dels Frares, Sarsa i Ombria de la Sarsa a Favanella. No coneixem signes monetaris ni medallístics corresponents a aquests petits nuclis, però es podrien considerar els que feren les seves capitals respectives.

Casa del tresor. Departament tancat dins la casa de la seca on s'hi guardava l'or, les toques i les mostres de les monedes fabricades: "... *guardes... en la casa que tenen en la casa de la seca on sta conservada la tocha...*" (CME, doc. 914, 1465); "... *casa anomenada 'lo Thresor'*" (CME, doc. 425, 1398).

Casals i Defilló, Pau (El Vendrell 1876-S. Juan de Puerto Rico, 1973). Al destacat violoncelista i activista català se li dedicaren medalles l'any 1935 a S. Sadurní d'Anoia, el 1950 a Prada de Conflent (CM-1499 F i 534). N'hi ha d'altres de modernes, algunes en diferents sèries del tipus "catalans il·lustres".

Anvers de la medalla del princep Alfons, obra de Casals.

Casals i Tintoré, Antoni (Barcelona, segona meitat del s. XIX). MC. Gravador, participà en una exposició a Barcelona l'any 1859. Cal destacar l'esplèndida medalla CM-582. Signa: CASALS. Medalles: CM-570 (c.1852) i 582 (any 1857).

Casanova, Rossend (Barcelona, 1970). Historiador de l'art i numismàtic, sots-president de la SCEN. Conservador del Museu del Disseny de Barcelona. Especialista en la medallística, de la qual és gran coneixedor, ha publicat articles a *Acta Numismàtica* i a la *Revista de Catalunya*, entre altres. Ha comissionat l'exposició *Retrats de Medalla. L'espectacle del bronze* (Girona, 2015), que ha complementat amb un documentat catàleg.

Rossend Casanova.

Anvers de la medalla de la ciutat de Barcelona, obra de Casanovas.

Casanovas i Roy, Enric (Barcelona, 1882-1948) MC. Escultor, es formà a l'Escola de Llotja de Barcelona i al taller de Josep Llimona. Féu llargues estades a París, on exposà, i perfeccionà el seu art a Itàlia, Anglaterra i als Països Baixos. Fou essencialment un escultor noucentista i es dedicà predominantment a l'escultura monumental i als retrats de bust. Treballà preferentment el marbre i la pedra. Féu estades a Mallorca, on emprà la pedra del país, i a Gósol amb Picasso. Artista de gran vàlua, és una llàstima que només li coneguem una medalla. Signa: CASANOVAS. Medalla: CM-1291 (1930).

Bitllet uniface de 50 cèntims de Caseres (88x53 mm).

Caseres (Terra Alta). Amb antecedents ibèrics, la dada més antiga és el fogatjament del 1358, en què consten

38 focs. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-801/3; TCO-682/4).

Cases, Pere i Nicolau. Obridors d'encunys de les seques de Barcelona, Perpinyà i Girona almenys entre el 1410 i el 1415. Consta la mort d'un Nicolau Cases l'any 1427 (CME, doc. 485, 569 i 629).

Bitllet d'1 peceta de Cases Baixes (82x57 mm).

Cases Baixes (el Racó d'Ademús). B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25 i 10 centims amb "Casas Bajas" (TV-543/9).

Medalla de la MD de Pena, de Cases de Pena (x1,5).

Cases de Pena, les (Rosselló). El castell consta des del 1011, i des del 1381 fou del monestir de la Real. MS. N^S^ de Pena, s. XIX-XX (4).

Bitllet uniface d'1 peceta de Casinos (46x44 mm).

Casinos (el Camp del Túria). Es formà al s. XVIII entorn d'unes masies dels bisbes de València. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i 25 cèntims (TV-550/1).

casmí. Forma catalana de "*kasmí*", paraula àrab que al·ludeix probablement a Kasim, prefecte de la moneda d'Ab-der-Rahman III. El terme apareix especialment als segles IX i X per a designar els dirhems musulmans, de manera que el terme de "plata casmí" vol indicar la plata fina.

Medalla a Clavé de Cassà a la Selva.

Cassà de la Selva (Gironès). Formà part de l'ardiaconat de la Selva. El 1541, hi és esmentat l'Hospital Vell. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets manuals d'1 peceta i, després, altres emissions impreses amb els valors d'1 peceta i de 25 cèntims (TC-804/7; TCO-685/8). G. Coop. "La Protectora", peces de 5 i 1 peceta de níquel i de 10 i 5 cèntims de llautó, bitllets 25, 10 i 5 cèntims (LC-1892/900). Centre "Unió Republicana", bitllets de 50 cèntims (LC-1901). "Centre Republicà Federal", bitllets de 25 cèntims (LC-1902). MC. L'any 1925, es commemorà una Santa Missió (CM-1430), i l'any 1931, un homenatge a Clavé (CM-1522).

Cassador, Francesc. Mestre de la seca de Barcelona des del seu nomenament l'any 1531 i potser fins al 1558.

Castaing-Sicard, Mireia (França, s. XX). Numismàtica. Publicà un magnífic treball sobre la moneda llenguadociana, amb molta aportació documental, i un acurat estudi sobre la circulació monetària que ha esdevingut un llibre de referència: *Monnaies féodales et circulation monétaire en Languedoc* (Tolosa, 1961).

Castalla (l'Alcoià). Jaume I la repoblà de cristians el 1245 i fou cap de baronia. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i 25 cèntims (TV-552/3). MC. Durant la Guerra del Francès (1808-1814), s'edità una creu per a premiar el membres de la Divisió Mallorquina que es varen batre en les campanyes del 1813 i 1814 en aquesta població (CM-289).

Acció de la Divisió Mallorquina a Castalla (39x55 mm).

Bitllet uniface de 50 cèntims de Castanesa (76x48 mm).

Castanesa (poble del municipi de Montanui, Baixa Ribagorça). Té una església romànica del s. XII i fou municipi fins al 1966. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TF-138/9).

Gitó de llauto de S. Vicenç de Paül d'Es Castell (68x47 mm).

Castell, es (Menorca). Fou creada el 1771 pels anglesos. **G.** Sant Vicenç de Paül, val ovalat de llautó d'1 peceta i V-C per Villacarlos, antic nom de la vila. Vegeu *Rafalet*.

Castell, Bernat. Pare i fill del mateix nom, eren els obridors d'encunys de la seca de Barcelona el 1318 (CME, doc. 177).

Castell de Castells o Castellonet (la Marina Alta). Amb antecedents islàmics, fou lloc de moriscs. L'orde de

Bitllet uniface d'1 peceta de Castell de Castells (89x56 mm).

Calatrava en féu cap de comanda. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta (TV-556).

Castell de Ferro. Població costanera del sud peninsular, a la província de Granada. Conserva les restes del castell que l'hi dona nom. Sembla probable que fos una base naval catalana a l'època medieval.

Castell del Remei (possessió i santuari de Penelles, Noguera). Al s. XVI, era dels bisbes de Solsona. Fou restaurat al s. XIX. **MC.** És documentat que, l'any 1907, l'Institut Agrícola Català de S. Isidre concedí una medalla a l'Escola Casolana Agrícola d'aquest lloc, que no ha estat retrobada (CM-1793).

Medalla de S. Martí del Canigo de Castell de Vernet (x1,5).

Castell de Vernet (Conflent). Estigué sota la jurisdicció de S. Martí del Canigó. **MS.** S. Martí del Canigó, s. XX (12); Immaculada del Canigó, s. XX (1); S. Galderic de S. Martí del Canigó, s. XX (1). Vegeu *Sant Martí del Canigó*

castellana. A València, l'anomenat "*castellano*", moneda d'or d'Enric IV de Castella i dels Reis Catòlics.

Castellar (agregat de València, l'Horta). **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), fou probablement l'ajuntament el que va emetre uns bitllets d'1 peceta i 50 cèntims (TV-554/5).

Castellar de n'Hug (Berguedà). El seu castell és esmentat als inicis del s. X i pertangué a la baronia de Mataplana. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'a-

juntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-812/3; TCO-689/90).

Bitllet uniface d'1 peceta de Castellar de n'Hug (109x78 mm).

Medalla de Castellar del Vallès de Matilde Carles-Tolrà (x1,5).

Castellar del Vallès (Vallès Occidental). El 955, pertangué al monestir de S. Cugat i, al s. XIV, passà als Clasquerí. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets i cartrons d'1 peceta i de 25, 10 i 5 cèntims (TC-808/11; TCO-691/4). **MC.** L'any 1910, s'edità una medalla de comunió d'una filla Carles-Tolrà (CM-1380), i el 1920, una de claveriana al cor "la Armonía" (CM-1478a). **MS.** Nª Sª de les Arenes, s. XX (2).

Anvers del bitllet de 25 cèntims de Castellbell i el Vilar (102x65 mm).

Castellbell i el Vilar (Bages). S'originà en el castell, documentat des del 979 com de domini reial. Passà als Montcada i, en el s. XIV, als Castellbell. El poble té diferents nuclis, alguns d'origen industrial. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer, en diferents emissions, bitllets d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims (TC-814/21; TCO-695/702). **G.** "Bures-Malloter" col·lectivitzada, peces de 10 i 5 cèntims de llauna (LC-3138/9). Coop. "La Constancia", peces de 5 i 1 peceta de níquel i de 10 i 5 cèntims de llautó (LC-3140/3). Vegeu també, *Bauma, La*.

Medalla de de la Coral La Agrícola de Castellbisbal.

Castellbisbal (Vallès Occidental). S'anomenà primer Castell de Benviure i, el 1013, pertanyia als bisbes de Barcelona. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Fruiters" (TC-1232/5; TCO-1061/4). **MC.** L'any 1929, s'edità una medalla a la coral claveriana "La Agrícola" (CM-1511). El 1976, una del Banc de Sabadell per la sucursal (CMA, p. 202).

Diner incús de llautó de Castellbo (x2).

Castellbò (poble de Montferrer i Castellbò, Alt Urgell). Cap d'un dels vescomtats d'Urgell, per enllaços familiars passà als Foix, possessió que es mantingué fins al s. XVI. **M.** Al s. XIV, hi ha notícies de concessions de moneda per part dels sobirans francesos als vescomtes de Castellbò o bé als Foix, però no ens ha arribat cap exemplar que es pugui atribuir a aquestes possibles emissions. L'any 1618, se sap que batia moneda municipal (CL, p. 136) en incuses de llautó amb +VILA CASTRIBONI, que foren descobertes fa uns anys (PC; CCG-3688). **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-822/4; TCO-2631/3).

Medalla de N^a S^a de la Tosca de Castellcir (x2).

Castellcir (Vallès Oriental). El seu castell és esmentat el 1107. MS. N^a S^a de la Llet o de la Tosca, s. XX (1).

Bitllet uniface de 50 centims de Castellciutat (81x61 mm).

Castellciutat (poble de La Seu d'Urgell, Alt Urgell). Esmentat el 1064, va pertànyer al vescomtat de Castellbò. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-828/9; TCO-703/4).

Bitllet uniface de 50 centims de Castelldans (107x64 mm).

Castelldans (Garrigues). Es formà a redós del seu castell i Ramon Berenguer III la concedí als Cervera. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament féu diferents emissions de bitllets amb els valors de 2 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-830/8; TCO-705/13).

Anvers de la medalla dedicada a la motonàutica (Ø 60 mm).

Castelldefels (Baix Llobregat). L'antic castell és esmentat des del 1011. Al seu redós es formà la població, que dreçà torres de defensa contra els pirates. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament emeté bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-839/40; TCO-714/5). G. Coop. de consum "Castelldefels", peces de llautó d'1 peceta i de 50 cèntims (LC-576/7). MC. L'any 1909, es commemorà la benedicció episcopal de la parròquia (CM-1376) i, el 1974, s'edità una medalla dedicada a la motonàutica (CM-1940). MS. N^a S^a de la Salut, s. XX (1).

Castellet de Llobregat. Vegeu *Sant Vicenç de Castellet*.

Castellfabib (el Racó d'Ademús). Antiga fortificació islàmica, fou conquerida vers 1210 per Pere I. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TV-569/70), no il·lustrats.

Bitllet uniface d'1 peceta de Castellfollit del Boix (92x60 mm).

Castellfollit del Boix (Bages). Amb antecedents ibèrics i romans, s'hi conserva una església preromànica. Dels s. XIII al XV va pertànyer als Òdena. M. Vegeu *Paleta, can*. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims amb "Castellfullit" (TC-849/50; TCO-725/6).

Bitllet uniface d'1 peceta de Castellfollit de Riubregós (91x55 mm).

Castellfollit de Riubregós (Anoia). Conserva el castell i torres de defensa, i pertangué als Cervera. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament féu dues emissions de bitllets d'1 peceta amb "Castellfullit" (TC-851/2; TCO-727/8).

Anvers del bitllet de 50 cèntims de Castellfollit de la Roca (109x61 mm).

Castellfollit de la Roca (Garrotxa). Esmentada des del s. XI, el seu castell era dels vescomtes de Bas. Des del 1339 fou de la corona. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-847/8; TCO-723/4). G. Coop. "Castellfullitense", peces de 5 i 1 peceta de níquel i de 10 i 5 cèntims de llautó (LC-2229/32).

N^S^ de la Font de Castellfort (x1,5).

Castellfort (Ports). Antic castell islàmic, fou conquerit per Blasc d'Alagó el 1237. MS. N^S^ de la Font, s. XIX (1); s. XX (2).

Anvers del bitllet de 50 cèntims de Castellgalí (110x69 mm).

Castellgalí (Bages). Es formà a redós del castell, esmentat el 867 i que fou destruit en el s. XV. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 10 i 5 cèntims (TC-853/6; TCO-729/32).

Bitllet uniface d'1 peceta de Castellnou de Bages (99x62 mm).

Castellnou de Bages (Bages). Formà part de la baronia de Bellpuig, inicialment dels Anglesola i, després, dels bisbes de Vic. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-857/9; TCO-733/5).

Bitllet uniface de 50 cèntims de Castellnou de Montsec (105x60 mm).

Castellnou de Montsec (poble del municipi de Sant Esteve de la Sarga, Pallars Jussà). Fou cap de la baronia del mateix nom, que pertanyia als Areny. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), aquest agregat va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims amb "Montsech" (TC-860/1; TCO-736/7).

Bitllet uniface de 25 cèntims de Castellnou de Seana (93x48 mm).

Castellnou de Seana (Pla d'Urgell). Formà part de la baronia de Bellpuig. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament féu dues emissions de bitllets amb els valors de 2 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-862/8; TCO-738/44).

Medalla de l'acció de Castello d'Empúries el 1809.

Castelló d'Empúries (Alt Empordà). N'hi ha esments des del 879, però la seva importància s'inicià quan Gausfred I d'Empúries-Rosselló (931-991) decidí de convertir-la en la capital del comtat. M. En base a la seva capitalitat, fou la seca del comtat d'*Empúries*, tot i que potser la primera emissió es féu a *Sant Pere de Roda* en temps del comte Ponç I. S'hi bateren diners i òbols de billó fins al darrer comte de la primera dinastia, Malgaulí (1313-1322). La segona dinastia comtal ja no tingué dret de moneda. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 5 cèntims (TC-889/91; TCO-745/7). MC. Durant la Guerra del Francès (1808-1814), es va editar una creu de distinció l'any 1809 per als participants a l'acció militar d'aquest lloc (CM-272).

Senyal d'aram de Castelló de Farfanya.

Castelló de Farfanya (Noguera). Antiga fortalesa àrab, el 1116 pertanyia als comtes d'Urgell. El 1415, Ferran I (1412-1416) la cedí als comtes de Foix, per bé que sembla que hi hagué intermitències en el seu domini. M. Per a l'edat antiga, vegeu *Castelló de Farfanya, tresoret*. Pel que fa als temps medievals, des del temps de Heiss es coneixien únicament uns senyals de Castelló de Farfanya fets d'aram i semblants als del s. XV de Tarragona o Arbeca. En els darrers anys han aparegut noves peces que fan arrencar les emissions força més enrere. D'una banda, unes peces incuses de caràcter privat amb l'heràldica d'un Joan Pratbò (?), potser concedides als inicis del s. XIV pels comtes d'Urgell o per Alfons III (1327-1336) (CLA-4; CCG-3689/90). De l'altra, incuses ja municipalitzades amb un castell i la llegenda +S. CASTELLO, potser de finals del s. XIV o principis del XV (CCG-3691). Finalment, els diferents senyals d'aram, abans esmentats, amb l'escut del castell entre F-A, que probablement siguin dels segles XV-XVI (CCG-3692/5). Una vaga notícia d'una concessió monetària del 1645 (CSE, doc. 287) no sembla encaixar amb cap dels tipus coneguts. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25 i 10 cèntims (TC-872/5; TCO-748/52). G. Societat "La Humanitaria", cartrons rodons de 10 cèntims (LC-3270).

Castelló de Farfanya, tresoret. Petit fons de 5 peces gal·les, probable bossa o part de la bossa d'un soldat gal de les tropes de Cèsar, corresponent a una cronologia quelcom anterior a l'any 50 a. de C., durant la guerra civil entre Cèsar i Pompeu, amb un episodi significatiu entre Lleida i Balaguer, a prop d'aquestes dates. Ens mostra com alguns episodis històrics, encara que siguin menors, resten reflectits numismàticament. GARCIA GARRIDO, M./MONTAÑÉS, J., "Tesorillo de monedas galas de Castelló de Farfanya (Lleida)", *AN* 39, 2009, p. 27-36.

Castelló de la Plana (la Plana Alta). Amb antecedents ibèrics i, després, fortificació islàmica, fou conquerida per Jaume I el 1233. Fou el cap de la governació de la Plana i, després, cap de província. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1036-1939), a manca d'una emissió municipal de bitllets, en varen emetre la Col·lectivitat Cooperativa Confederal de Treballadors del Camp, la Indústria Hotelera i Cafetera, i d'altres d'1 peceta i 50

Medalla als bombers de Castelló de la Plana (34x43 mm).

cèntims amb "Castellón" (TV-557/64). MC. Els anys 1833 i 1843, es varen emetre les medalles de proclamació i de majoria d'edat d'Isabel II (1833-1868) (CM-263/4). Durant les Guerres Carlines, s'editá una creu de mèrit l'any 1838 (CM-310). L'any 1871, una de la Congregació del Sagrat Cor de Jesús en el 25è aniversari de l'elecció de Pius IX. El 1839, dues per la primera pedra de l'església de S. Pere (CM-485/6). L'any 1913, l'ajuntament n'editá una per a un campionat de futbol (CM-1578). L'any 1949, una commemorativa dels 25è aniversari de la coronació de la MD de Lledó (CM-496). El 1887, el Casino d'Artesans n'editá una per a l'Exposició Castellonenca, i l'ajuntament una altra de premi als bombers (CM-742 i 743).

Bitllet uniface d'1 peceta de Castelló de la Ribera (51x37 mm).

Castelló de la Ribera (la Ribera Alta). D'origen islàmic, fou conquerida per Jaume I i agregada a Xàtiva fins al 1587. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), emeteren bitllets el Comitè Executiu Popular i, després, l'ajuntament, d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims amb "Vilanueva de Castellón" (TV-1501/12).

Bitllet uniface d'1 peceta de Castelló de Rugat (77x56 mm).

Castelló de Rugat (la Vall d'Albaida). Lloc de moriscs, fou cap de la baronia de Rugat, que pertanyia als ducs de Gandia B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Castellón de Rugat" (TV-565/8).

Bitllet uniface d'1 peceta de Castelloli (46x34 mm).

Castellolí (Anoia). Es formà a redós del castell, que fou assaltat pels musulmans el 1002. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-876/83; TCO-753/60).

Castellonroi (Llitera). Conquerida per Guerau Ponç d'Ager, fou cedida a S. Vicenç de Roda. B. Hi ha notícies que, durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), la Col·lectivitat local de la UGT va emetre bitllets, de moment no retrobats (TF, p. 73).

Castellroig, illa de. L'antiga Kastellòrizon grega, és una petita illa (9 km^2) del mar Egeu, molt propera a la costa turca sud-occidental. Perduda per l'Orde de l'Hospital, fou ocupada per Bernat de Vilamarí l'any 1450, en temps d'Alfons el Magnànim (1416-1458), que la convertí en base naval i hi féu construir un potent castell. Fou el domini català més oriental i es mantingué en la sobirania catalana fins que fou ocupada pels turcs el 1522. M. No hi ha indicis que s'hi arribés a fer moneda.

Castells. Camp MC. Important fàbrica de medalles i d'efectes militars de Barcelona creada per Bernat Castells i Brunet (Barcelona, 1822-1883). Bernat començà com a encarregat de la botiga d'efectes militars Closas, fundada el 1834, i l'any 1848 la va adquirir. Els Castells consideraren sempre, però, que l'inici de la seva empresa era l'any 1834. Inicialment, Castells importava la major part de les medalles i condecoracions de França, però el 1876 pogué muntar el seu propi taller al carrer de Colom, després Ferrer de Blanes, 6 i 8, de Gràcia. L'equipà amb maquinària moderna i mantingué l'antiga botiga del carrer Escudillers, 17. L'any 1878, va adquirir a París una màquina de gravar de reducció Blondelette, amb un sistema que revolucionava el procés de reproducció de l'obra de l'artista. Tingué una gran activitat des d'aquell moment, amb els noms successius de Bernat Castells i Fills, Fills de B. Castells i, finalment, Castells. Destacat proveïdor de l'exèrcit, rebé moltes distincions per les seves actuacions benemèrites de cara als soldats, als quals regalava sovint les

Medalla del nou taller de Castells. Barcelona, 1876.

condecoracions obtingudes. El seu fill, Genaro Castells i Reig (Barcelona, c. 1845-1922), incrementà la comercialització i la producció d'objectes militars. La casa Castells obrà moltíssimes medalles, cercà els millors artistes i féu un treball de qualitat. Va proveir l'exèrcit republicà i, després de la Guerra contra el Feixisme (1936/9), aquest fet la perjudicà greument. L'empresa anà llanguint fins que els tallers de Gràcia foren venuts i els encunys destruïts en sa major part a la foneria. Signa: CASTELLS; CASTELLS E HIJOS EDITS.; CASTELLS-BARNA. Medalles: CM-321 (1869), 413 (1893), 654 i 655 (1876), 659 (1877), 675 (1880), 714 (1883), 717 (1884), 727 (1885), 745, 760 i 779 (1888), 821 (c.1890), 839 i 840 (1891), 849, 850, 851, 853, 857 i 859 (1892), 863 i 866 (1893), 873 i 878 (1895), 877y 1904), 1042 (1908), 1234 (1926), 1285 (1930), 1345 (1902) i 1485 (1919).

Castells i Brunet, Bernat (1822-1883). MC. Empresari barceloní dedicat a la fabricació de medalles i d'efectes militars i fundador de l'empresa medallística *Castells*, que fou continuada pel seu fill Genaro Castells i Reig.

Castellsarroca. Vegeu *Sant Martí Sarroca.*

Castellserà (Urgell). Amb antecedents romans, es formà al s. XII al redós d'una fortificació dita Torre dels Canonges. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-886/9; TCO-763/6).

Anvers del bitllet uniface de 50 cèntims de Castellserà (86x56 mm).

Bitllet de 50 cèntims de Castellseràs (121x71 mm).

Castellseràs (Matarranya). És dins l'àrea d'Alcanyís. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 cèntims (TF-147/9).

Anvers del bitllet de 50 cèntims de Castellterçol (118x60 mm).

Castellterçol (Vallès Oriental). N'hi ha notícia des del 925 i el seu castell pertangué als Xetmar. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25 i 15 cèntims (TC-890/3; TCO-767/9). G. Coop. Popular, peces d'una peceta de níquel i de 10 cèntims de llautó (LC-19/20).

Castellvell del Camp (Baix Camp). Amb antecedents ibèrics, fou vila emmurallada. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre

bitllets provisionals i després definitius d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims (TC-894/902; TCO-771/9).

Anvers del bitllet de 5 centims de Castellvell del Camp (80x42 mm).

Bitllet uniface d'1 peceta de Castellví de la Marca (98x65 mm).

Castellví de la Marca (Alt Penedès). Es formà a redós del seu castell i, el 1022, fou cedit per Berenguer Ramon I a Guillem de Castellvell. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets en dues sèries d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-903/8; TCO-780/5). MS. Nª Sª del Castell, s. XIX (1).

Bitllet uniface de 50 cèntims de Castigaleu (55x38 mm).

Castigaleu (Baixa Ribagorça). Es formà a redós de l'antic castell de Galef, nom àrab. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims i potser d'altres valors (TF-150/1).

Castilló de Sos (Alt Éssera). Apareix esmentada el 1030, i el 1071 el bisbe de Roda hi tenia un palau. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament féu dues emissions de bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Castejón de Sos" (TF-140/6).

Bitllet uniface de 50 centims de Castilló de Sos (90x55 mm).

Medalla amb l'efigie de Jordi Castriot, s.XV.

Castriot, Jordi (Gierjï Kastriota), dit també Skanderbeg (Albània 1405-Lesh, Albània 1468). Capitost albanès, senyor de Croia i heroi nacional per haver capitanejat llargament la resistència a la invasió dels turcs. Tingué la col·laboració d'Alfons el Magnànim i ell ajudà als seus descendents en les revoltes dels barons. MC. Es coneixen tres medalles amb la seva efígie, probablement emeses a la Cort de Nàpols (CM-54-56).

Castro, J. R./Idoate, F. (Navarra, s. XX). Arxivers, publicaren els fons de la Secció de Comptos de Pamplona, amb una munió de dades per a la història monetària del Regne de Navarra, en part ja emprats per Yanguas, en 52 volums i un d'índex que, malauradament, han estat presos sovint per altres com a cosa pròpia: *Archivo General de Navarra. Catálogo de la Sección de Comptos*, (Pamplona, 1952-1974).

Català, Andreu. Mestre de la seca de València, nomenat l'any 1459, càrrec que va exercir fins a la seva mort

Ducat de València de Ferran II amb marques C-C d'Andreu Catala (x1,5).

l'any 1488 (CME, doc. 750, 773, 857, 860, 863/8, 870/2, 874, 964, 967, 988 i 1003). Hàbil negociador, amb el probable suport dels estaments valencians, sabé evitar l'encunyació a València de monedes estranyes al país. Marcà amb la lletra C les seves produccions.

Croat d'argent de Barcelona de Pere III, moneda basica de Catalunya (x1,5).

Catalunya. Territori del nord-est peninsular que va consolidar la seva entitat amb la fusió dels diferents comtats catalans que havien estat creats per l'organització carolíngia. Des del molt aviat, esdevingué hegemònic el comtat de Barcelona, de manera que la moneda catalana acabà essent la de Barcelona. M. 1. Les emissions. Els antecedents monetaris en les terres catalanes els trobem en les etapes dels *grecs, ibers, romans, visigots, àrabs* i *carolingis* (vegeu aquestes entrades). Des de finals del s. IX i especialment ja dins el s. X, els diferents comtes i, en algun cas, els bisbes s'arrogaren el dret de batre moneda, un fet comú a la major part de l'espai de l'antic gran imperi carolingi. Els territoris catalans emissors de moneda senyorial foren els d'*Ausona, Barcelona, Besalú, Cardona, Cerdanya, Empúries, Girona, Pallars, Ribagorça, Rosselló* i *Urgell*, la major part comtals, alguns d'episcopals (*Girona, Vic* i *la Seu d'Urgell*) i un de vescomtal (*Cardona*). Tenim dades de totes aquestes emissions, però encara no ens han arribat testimonis monetaris de les dels bisbes de la Seu d'Urgell, ni dels comtes de Cerdanya, ni de les primitives del Pallars, i no és segur que coneguem les monedes del comtat de Ribagorça, que hem suposat puguin ésser les fetes a Montsó per Sanç Ramir i Pere I. A Barcelona, tenim indicis que ens permeten suposar que el bisbe Frodoí (c. 870-c. 890) s'incautà de la moneda del comtat, per bé que la va batre encara a nom dels reis carolingis Carles i Lluís. En temps del bisbe Teodoric (904-937), es batien peces d'argent de baix pes i lletres no llegibles, i aquesta tònica es mantingué al llarg del segle X, tot i que, probablement des de Sunyer (911-947), ja batien els comtes, que tenien, però, la moneda de Barcelona en feu dels bisbes. Ramon Borrell (992-1018) fou el primer que posà el seu nom a les monedes barcelonines, que en el seu temps recuperaren pes i es batien en diners d'argent. Des de mitjan s. X, també circulaven a Catalunya els dinars d'or musulmans, especialment al grup comtal Barcelona/Ausona/Girona i al comtat d'Urgell. Amb Berenguer Ramon I (1018-1035), el diner de Barcelona tornà als paràmetres de pes baix del s. X, i també es bateren a Barcelona els anomenats *mancusos* d'or, que imiten els dinars musulmans. Ramon Berenguer I inicià l'emissió dels diners de plata amb barreja d'aram (*billó*) a fi de donar una mica més de consistència a la moneda menuda, i seguí batent mancusos d'or, de primer simples imitacions de pes més baix i, després, d'altres amb el seu nom, però amb un pes meitat dels dinars musulmans. A partir d'aquest comte, els altres comtats es situaren en una posició subordinada respecte al comte de Barcelona/Ausona/Girona i li reteren homenatge. Comença llavors un procés d'absorció dels altres comtats, cosa que significarà el tancament dels tallers monetaris de cadascun d'ells i l'extensió de la circulació de la moneda de Barcelona, encara que això serà un procés molt llarg que no es clouria fins al s. XV. En qualsevol cas, la moneda de Barcelona acabarà per esdevenir la moneda pròpia de Catalunya. També amb aquest comte, s'inicià l'expansió occitana i l'emissió de moneda en els comtats de Carcassona-Rasés. Els comtes posteriors fins a Ramon Berenguer IV (1131-1162) bateren diners de billó a Barcelona i, ocasionalment, a Ausona i Girona. La moneda barcelonina, que havia estat de llei sisena amb Ramon Berenguer I, era de llei quaternal amb Alfons I (1162-1196) i Pere I (1196-1213), amb la intercalació d'alguna emissió de baixa llei. També bateren diners a Provença i a l'Aragó. Jaume I (1213-1276) va encunyar diners doblencs i, a la vista del rebuig dels mercats per la seva baixa llei, va passar a batre diners de tern, una moneda que va estendre als seus altres regnes. Amb Pere el Gran (1276-1285), s'inicià el batiment de la primera moneda catalana d'argent, el *croat* de Barcelona, que s'aniria batent inalterat fins a Ferran II i, amb certes pèrdues de pes, fins al 1707. A l'edat moderna ja rebia, però, el nom de ral català. El sistema monetari català es mantingué amb l'emissió de croats d'argent del valor de 12 diners i diners de tern fins al regnat de Pere III (1336 a 1387), qui el completà amb l'emissió del *florí* d'or. Batut inicialment només a Perpinyà seguint les iniciatives de Jaume III de Mallorca, el rei va anar rebaixant-ne la llei des dels 23,75 quirats fins als 18 quirats i, de llavors ençà, es mantingué en aquesta llei fins al final de la seva emissió, a finals del s. XV. Amb Jaume II (1291-1327), hi ha les primeres noticies de les emissions de monedes municipals a Lleida, Camarassa i Cubells. El fenomen de la moneda municipal s'estendrà sobretot després del regnat de Pere III, quan la ciutat de Barcelona va deixar d'emetre diners i creà un greu problema, especialment a les ciutats que tenien mercats, cosa que hagueren de resoldre els consells municipals. Tot i que amb Ferran II i Carles I es tornà a batre moneda menuda a Barcelona, a la llei d'1 diner i mig, les emissions foren insuficients i el fenomen de

la moneda municipal es va mantenir fins a la Guerra dels Segadors (1640/52) i, en alguns casos (Bellpuig, Reus), fins als inicis del s. XVIII, en part estimulat pels guanys que s'hi podien fer, però amb l'entrebanc de les falsificacions. Vegeu *municipal*, moneda. Des de l'emissió de florins amb Jaume III de Mallorca (1324-1349) i Pere III, estigué en actiu una segona seca reial a Perpinyà que batè florins, però també *timbres* d'or i *coronats* de billó amb Joan I (1387-1396), i també coronats amb Martí I (1396-1410), però aquestes emissions no tingueren continuïtat. Amb Ferran I (1412-1416), es seguiren batent a Barcelona els croats d'argent, però també se'n bateren a Perpinyà, situació que es mantingué amb Alfons IV (1416-1458), Joan II (1458-1479) i Ferran II (1479-1516). Des d'Alfons IV, també s'hi feren diners; en temps de Joan II i els inicis de Ferran II, hi bateren peces del sistema francès Lluís XI (1463-1467 i 1473-1483) i Carles VIII (1483-1493) de França, sobirans dels comtats en el temps en què el rei Joan II els havia empenyorat als sobirans francesos. Amb Ferran II, s'hi bateren també *principats* d'or, però amb els Àustries la seca es limità a l'emissió de billó de caràcter municipal. En temps de la guerra del 1462-1472, el rei Joan II i els seus oponents obriren seques reials en diferents poblacions. Així, Joan II va emetre florins d'or i diners a Girona, croats i senyals d'aram a Tarragona i terços de croat a Tortosa, Balaguer, Lleida i Cervera. Enric de Castella (1462-1464) va donar llicència de batre a Tortosa, on es feren terços de croat ja en temps de Pere de Portugal (1464-1466), el qual batè també croats a Lleida i terços a Cervera i Berga. En ocasió d'aquesta guerra, Pere de Portugal (1464-1466) va encunyar florins d'or i croats d'argent, però també un nou tipus monetari d'or de llei més alta: el *pacífic* de 20 quirats, que fou encunyat també per Joan II, encara que finalment aquest darrer sobirà s'inclinà pel batiment de *ducats* d'or d'alta llei (23,75 quirats) a València i a Saragossa, una moneda que després Ferran II va implantar a tots els seus regnes, també a Catalunya, en substitució definitiva del florí que, de tota manera, encara es batè en el seu regnat. El ducat d'or català prengué el nom oficial de *principat*; Ferran II i Felip I (1556-1598) en bateren també múltiples de fins a deu principats i Carles I (1516-1556) de fins a quatre principats. El doble principat, ja amb el nom de *trentí*, es batè fins a la Guerra dels Segadors (1640/52), però des de Felip II (1598-1621) s'alternaren aquestes emissions amb les dels *escuts* d'or, de llei més baixa (22 quirats). Des de Carles II (1665-1700) ja només es bateren escuts. Paral·lelament, s'anaren batent croats o rals d'argent, de pes cada cop més feble i, des del 1612, l'*ardit* de Barcelona, que arribà a substituir en part el diner de Barcelona i que, en contenir una petita part d'argent, fou un fre per als amonedaments municipals, que eren d'aram pur. D'altra banda, l'emissió massiva d'ardits abastà de nou el mercat i féu innecessària la iniciativa dels municipis. Pel que fa a l'or i l'argent, es constata una invasió cada cop més decisiva del numerari castellà, atès que ara ja es batia a bona llei i amb el patró europeu de l'escut. Durant els primers anys de la Guerra dels Segadors (1640/52), s'innovà a Catalunya un sistema monetari descentralitzat i bateren moneda d'argent en múltiples de *cinc rals* i *cinc sous* i *sisens* o múltiples de sis diners fins a una trentena de poblacions catalanes, encara que no totes emeteren tots aquests valors. Aquests tallers foren Agramunt, Argentona, Balaguer, Banyoles, Barcelona, Bellpuig, Berga, Besalú, la Bisbal d'Empordà, Caldes de Montbui, Camprodon, Cervera, Figueres, Girona, Granollers, Igualada, Lleida, Manresa, Mataró, Oliana, Olot, Perpinyà, Puigcerdà, Sanaüja, Solsona, Tàrrega, Terrassa, Valls, Vic i Vilafranca del Penedès. Barcelona també va emetre or en trentins; Lleida, croats d'argent, i Vic, mitjos croats, i alguns, com Oliana o Perpinyà, només bateren aram o billó. Des del 1642, la ciutat de Barcelona reorientà la política monetària en veure que els tallers descentralitzats també batien aram i va retornar a la seca única. Només quedaren en actiu els tallers que abans havien tingut llicència de batre moneda municipal, com ara Perpinyà, Solsona, Agramunt, Vic i d'altres. Acabada la guerra, es recolliren les peces de cinc rals d'argent i els sisens i es retornà al batiment de rals d'argent i ardits de billó, amb algunes emissions de peces de la sèrie de l'escut d'or i amb l'encunyació episòdica a Girona de peces de quatre rals d'argent el 1653. Aquests paràmetres es mantingueren fins al final de la Guerra de Successió (1700-1714); més endavant, foren abolides les monedes catalanes i només s'hi va batre de manera esporàdica. Així, es bateren, ja dins el sistema monetari castellà, peces d'aram en valors en maravedís en temps de Felip V de Castella (1714-1746). Ferran VI va fer emetre a la seca de Segòvia ardits per a circular a Catalunya i, al llarg del s. XIX, la necessitat de finançar els exèrcits en la Guerra del Francès (1808-1814) i les diferents Guerres Carlines, portaren a la reobertura de la seca de Barcelona i en altres llocs per a batre peces de tipus castellà i de curs general, però també tipus especials per Catalunya. Així, amb l'Ocupació Napoleònica, es bateren a Barcelona peces d'or de 20 *pecetes* d'argent de 5 i 2,50 i 1 peceta i aram en peces de 4, 2, 1 i ½ *quarto*, un numerari que només s'encunyà a Catalunya. El bàndol de Ferran VII va emetre peces especials de cinc pecetes d'argent als tallers esporàdics de Girona, Lleida, Tarragona i Tortosa, i la denominada Seca de Catalunya va emetre or i argent de tipus castellà, però també aram de sis i tres quartos i altres de tipus català en el seu periple entre Reus, Tarragona i, finalment, Palma. També es bateren peces de sis i tres quartos d'aram a Barcelona l'any 1823. En temps d'Isabel II (1833-1808), es bateren a Barcelona peces d'una peceta d'argent i de sis i tres quartos d'aram i, a Berga, hi va encunyar també el pretendent carlí Carles V(1833-1840) pecetes (d'aquestes només en coneixem

Catalunya; Dos croats d'argent especialment significatius; el de Barcelona de la corona caiguda de Martí l'Humà i el de Perpinyà de Ferran I.

les proves) i mitges pecetes d'argent i peces de sis quartos d'aram amb la marca BGA. L'any 1900, la Unió Catalanista va emetre *monedes-medalles* de 100 i 25 pecetes d'or, de 5 i 1 peceta d'argent i de 10 i 5 cèntims d'aram, que circularen entre els seus adherents. L'any 1926, Macià i els seus feren imprimir bitllets de peceta i de franc francès en l'intent insurreccional de Prats de Molló. L'any 1936, la Generalitat de Catalunya va emetre bitllets de 10, 5 i 2.50 pecetes i facultà els ajuntaments a emetre moneda de petit valor. La major part dels ajuntaments catalans varen emetre bitllets entre 1 peceta i 5 cèntims, fins que foren prohibits pel govern de la República i retirats el 1938. L'any 2000, es commemoraren les peces de la Unió Catalanista amb peces d'or, argent i aram amb els valors de 500, 50 i 10 euros i a nom dels Països Catalans. L'any 2014, s'emeteren dues sèries d'unes "proves numismàtiques" amb tots els valors de la gamma dels euros, que foren denunciades, sense èxit, per l'estat espanyol. 2. **Seques i càrrecs.** Al marge dels amonedaments comtals que progressivament es varen anar absorbint, la seca reial de Catalunya fou Barcelona i, legalment, era l'única que podia emetre moneda per a Catalunya, inclosos els comtats del Rosselló i la Cerdanya. Fora d'alguns amonedaments de tipus municipals a Lleida i la seva zona, aquest monopoli es mantingué fins als temps de Pere III, qui inicià l'emissió a Perpinyà de florins d'or com els que hi havia fet Jaume III de Mallorca. De llavors ençà, Perpinyà fou la segona seca catalana, però només per als florins i les ocasionals emissions de timbres d'or i coronats. A partir del s. XV, les coses es compliquen. D'una banda, Perpinyà és autoritzat a batre també croats i moneda menuda i, de l'altra i durant la guerra del s. XV, Joan II i els seus oponents improvisaren seques a altres llocs al llarg de la campanya i, a més, els amonedaments municipals s'escamparen per tot Catalunya, en part a causa d'aquestes seques d'emergència. Si les monedes municipals eren un numerari sense valor propi i d'àmbit de circulació limitat, les emissions de Perpinyà ocasionaren considerables enfrontaments amb Barcelona fins que, als inicis del s. XVI, els seus sindics passaren a fer exclusivament moneda municipal. Fora dels amonedaments municipals, que generalment quedaren foragitats des del 1612 pels ardits barcelonins, Barcelona va recuperar, doncs, el monopoli. Cal recordar les altres situacions especials que feren aflorar seques de tipus reial i que hem comentat abans: la Guerra dels Segadors i els seus nombrosos tallers. També la Guerra del Francès (1808-1814), en què hi va haver una seca francesa a Barcelona i una Seca de Catalunya que va itinerar de Reus a Tarragona i a Mallorca, a més d'altres tallers d'emergència a Mallorca, a València i també a Girona, Lleida, Tarragona i Tortosa, o les Guerres Carlines i el cas de Berga, entre d'altres. Pel que fa als càrrecs a la seca de Perpinyà, vegeu *Rosselló* i *Cerdanya, comtats*. Pel que fa a Barcelona, tenim les dades següents sobre els obridors d'encunys:

vers 1316	MINO o BINO
vers. 1318	G. VIDAL
1318-?	Bernat CASTELL, pare i fill
vers 1398	Ramon des FEU
1410-1415	Pere i Nicolau CASES
1427-?	Francesc ORTAL
vers 1474	Bernat i Joan PUIG
1642-1652	encunys seca de París
1646-1652	Ramon OLIVER (guarda i gravador)
vers 1737	Joan Baptista MATONS
1808-1812	Carles BALMES
1812-1814	Fèlix BUNGAY
1809	Manuel PELEGUER (seca de Catalunya)
1809-1814	Llorenç JUBANY (seca de Catalunya)
1836-?	Llorenç JUBANY
vers 1846	Lluís PLANIOL

Pel que fa als mestres de la seca, tenim les dades següents:

vers 1276	Bernat Andreu de STELLA
1285-1286	Berenguer de FINESTRES
1291-1327	Bernat de SARRIÀ
vers 1309	Pere SCARIT
vers 1311	Joan PEXONAT
vers 1318	Grau HUCHBALDI
vers 1318	Guerau LUYL
vers 1318	Guerau UBAL
vers 1321	Arnau de SARRIÀ
1322-1327	Guillem VICENS (I)
1332-1336	Pere VICENS (I)
vers 1358	Ramon GAY
vers 1359	Guillem VICENS (II)
vers 1362	Pere VICENS (II)
vers 1372	DESVALL
vers 1372	Jaume ROVIRA (taller reial de fals)
1379-1383	Bartomeu CERVERA (I)
?-1398	ÇACOSTA
1398-1426	Bartomeu CERVERA (II)
1430-1442	Joan TOMÀS
1462-1464	Dionís MOLINER
1465-1472	Rafel MOLINER
1472-1481	Salvador SPANO
1481-?	Jaume EIMERIC
?-1531	Jaume SERRA
1531-1558	Francesc CASSADOR
vers 1558	Joan VINYES
1558-c.1580	Miquel MADUIXER
vers 1605	Miquel CALAF
1611-1612	Pere PAU RIBA
vers 1652	Baltasar RIBA o RIBÓ
1712-1714	Abat de POBLET
1808-1814	Salvador PARADALTAS (primer assajador)
1809-1814	Joan d'AMAT, director de la seca de Catalunya

1821-1823	Joan d'AMAT, director
1836-1841	Francesc PARADALTAS (primer assajador)
1843-1854	Francesc PARADALTAS (sotsdirector i, després, superintendent)

No semblen tenir un paper rellevant els directors de la seca Joan Reinals (1836-1840) i Francesc Vinyes (1840-1843). **G.** Al marge dels nombrosos gitons que es poden adscriure a poblacions determinades, n'hi ha d'altres, com ara els de les presons o els de les unitats militars de durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), que no sempre tenen una ubicació fàcil i que s'han de tenir presents. Vegeu A. TURRÓ, "La moneda de les presons catalanes durant la guerra 1936-1939", I i II, i "Els bitllets militars republicans de la guerra 1936-1939", *AN* 19, 21/23 i 20, 1989/1993/1990, p. 157-166, 533/50 i 189/210. També hi hagué emissions particulars de tipus fraccionari durant la postguerra immediata i encara en altres ocasions, a voltes valorades amb un segell; vegeu A. TURRÓ, " La moneda fraccionària de necessitat de la postguerra a Barcelona", *AN* 32, 2002, p. 149/58. **MC.** Han estat descrites unes 200 medalles commemoratives que mostren haver estat fetes a Catalunya o en terres catalanes, però que no es poden situar en una ciutat o poble determinat. Vegeu CM, p. 766.

Diner de billó de Catània de Frederic IV de Sicília (x2).

Catània (Sicília). Important ciutat del sud-est de Sicília, ha sofert molt les erupcions de l'Etna. **M.** Seca menor siciliana que emeté moneda amb Frederic IV de Sicília (1355-1377) i la seva filla Maria (1377-1392) amb motiu de la pèrdua de control de la seca habitual de Messina. Es tracta de diners que es poden identificar bé perquè porten, a l'anvers, l'elefant heràldic d'aquella ciutat (CCG-2653 i 2664).

Bitllet uniface de 2 pessetes de Catí (54x42 mm).

Catí (l'Alt Maestrat). D'origen islàmic, fou conquerida el 1239 per Blasc d'Alagó i té una casa de la vila del s. XV. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-571/4). **MS.** N^a^S^a^ de l'Avellà, s. XIX (2), s. XX (2).

Medalla de S. Jaume de Calaons de Catllà.

Catllà de Conflent (Conflent). Amb antecedents prehistòrics, pertanyia al monestir de Cuixà des del 948. **MS.** S. Jaume de Calaons, s. XX (1).

Catllar, Callar. Vegeu *Descatllar*.

Bitllet uniface de 50 cèntims del Catllar (49x37 mm).

Catllar, el (Tarragonès). Al s. XIV, pertanyia als Montoliu i, després, fou dels Requesens. **B/G** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims, i el Sindicat Agrícola en féu de 10 i 5 cèntims que, segons Turró, també varen circular (TC-909/14; TCO-786/9; LC-2508/9).

Anvers del bitllet d'1 peceta de Catral (78x60 mm).

Catral (el Baix Segura). El 1358, patí un atac castellà des de Múrcia. Rebé el títol de vila el 1741. **B.** Durant la

Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-575/81).

Çatrilla, Sadurní. Mestre de la seca de Càller en actiu l'any 1656 (BI, p. 218, com a "Satrillas", vid. SO, p. 259).

Medalla de N^a^S^a^ de la Vall, de Cauders.

Cauders de Fenollet (Fenollet). Fou cap de la vegueria de Fenollet fins al 1790. MS. N^a^S^a^ de la Vall, s. XX (2).

Bitllet uniface d'1 peceta de Caudete de las Fuentes (60x40 mm).

Caudete de las Fuentes (la Plana d'Utiel). Amb antecedents ibèrics, va pertànyer a Castella fins al 1851. M. Vegeu el tresoret de *Villares, los*. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-582/4). MS. Confraria Sacramental, s. XIX (1).

Bitllet uniface d'1 peceta de Caudiel (59x38 mm).

Caudiel (l'Alt Palància). Va pertànyer des del s. XIV als senyors de Xèrica i, el 1526, s'emmurallà per fer front a una revolta morisca. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), i en suplència de l'ajuntament, la Cooperativa CNT va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-585/7).

Anvers del bitllet d'1 peceta de la Cava (92x51 mm).

Cava, la (poble del municipi de Tortosa, Baix Ebre). Es desenvolupà amb la construcció del canal de l'esquerra de l'Ebre el 1911. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ens municipal que s'autodenominà ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-915/7; TCO-790/2).

Cavall d'aram de Nàpols de Ferran I de Nàpols (x2).

cavall. Nom donat a les peces d'aram pur fetes batre per Ferran I de Nàpols (1458-1494) des del 1472 (CME, doc. 1109) i per a substituir els desacreditats diners i tornesos. El nom deriva de la forma llatina de cavall, *"equs"* com a al·lusió a l'equitat, en el sentit que la nova moneda retornaria a l'estabilitat monetària. La imatge d'un cavall fou gravada gairebé sempre al revers. Foren emesos a Nàpols i a altres tallers per Ferran I i els seus successors fins que foren abolits l'any 1498 per Frederic de Nàpols (1496-1501), que els substituí per l'anomenat *sestí* (CME, doc. 1138/9). L'emissió de peces d'aram pur és excepcional a l'època medieval, però hi ha algun altre cas. S'han descrit diferents "múltiples de cavall", peces d'extrema raresa i de pesos molt variats que nosaltres pensem que han d'ésser més aviat *proves* o *pieforts*.

(cavall). Signe heràldic del Tresorer General Cavalleria (1466-1472) per als florins i mitjos florins d'or i, alhora, marca de la seca de Barcelona en aquest període (CME-698 i 705).

(cavall marí). Figura en forma d'una mena de cuc cargolat, designada també com a hipocamp, que recorda un cavall marí i que apareix en uns divisors d'arrel grega que han aparegut amb freqüència al Rosselló i que fi-

nalment hom ha acabat per concloure que han de correspondre a la seca de Ruscino.

Cavalleria, Lluís de la. Tresorer General entre el 1466 i el 1472 (dates aproximades). La seva marca heràldica del cavall apareix en algunes monedes.

Cavo, Joan Andreu. Mestre de la seca de Nàpols amb Felip III entre 1636-1649. Marcà amb les lletres GAC nexades. En el seus anys de regiment, apareixen altres peces amb les marques GM i DG, atribuïdes respectivament a Josep Maffei i a Domenec Caropreso, però no sabem en qualitat de quin càrrec (PR, p. XXVI).

Cavo, Miquel. Mestre de la seca de Nàpols en el regnat de Felip III i durant els anys 1621-1630. Marcà amb les lletres MC (PR, p. XXVI). En la seva absència, sembla que marcaren també Fabrici Biblia amb B o FB els anys 1623-1625 i Pere Palomera amb P els anys 1625-1626 (PRI).

Òbol de billó de Rodes de Cecília (x2).

Cecília (1304-1312). Comtessa de Rodés. Hereva del comtat, malgrat ésser la petita de tres germanes, les altres dues en reclamaren la sobirania al rei de França, cosa que facilità la debilitació dels seus drets comtals. Amb tot, encara pogué llegar el comtat al seu fill Joan (1312-1373). M. Se li han atribuït uns diners i òbols de billó a nom de CECILIA COMIT (CCO-71/2).

Cecília de Voltregà. Vegeu *Santa Cecília de Voltregà*.

Cedó. Vegeu *Sedó*.

Cella o quart de carlí d'argent d'Àquila (Nàpols) d'Alfons IV (x1,5).

cella. Moneda italiana d'argent equivalent a un quart de carlí. Encunyada per primera vegada a l'Àquila per la reina Joana II (1414-1435), més endavant també en baté en aquest taller Alfons el Magnànim (1416-1458), (CM-671).

Celentano, Horaci. Mestre de la seca de Nàpols durant Felip III els anys 1635-1636. Marcà amb la lletra O (PR, p. XXVI; PRI).

Anvers del bitllet de 25 cèntims de la Cellera de Ter (93x58 mm).

Cellera de Ter, la (Selva). Mencionada des del 860, pertangué al terme del castell d'Anglès, propietat dels Cabrera. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer dues emissions de bitllets amb els valors d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-922/6; TCO-795/9).

Anvers del bitllet de 50 cèntims de Celra (101x65 mm).

Celrà (Gironès). És esmentat des del 932 i es formà a redós del seu castell. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-927/8; TCO-800/1).

cendrar. Obtenir or o bé plata fina pel procediment dit també de copel·lació, pel qual insuflant aire a la massa del metall no pur en estat de fusió es provoca l'oxidació dels altres metalls, que es separen en forma d'òxids i resta el metall noble. L'or o argent cendrat era emprat a la seca per a millorar la llei dels metalls que rebia si aquests eren de llei més baixa que la moneda que s'havia de fabricar, afegint-hi a la fosa la quantitat necessària de metall pur. S'emprava també per a verificar si l'aliatge emprat en la fabricació complia la llei, cendrant el metall de les fulleres o cospells i pesant després el metall pur que se n'obtenia (CME, doc. 142).

Cente d'or de Segòvia del 1623 (Ø 73 mm).

centè. Moneda castellana d'or del segle XVII, del valor de cent escuts. Es tracta d'una moneda d'obsequi i ostentació i, certament, no pas destinada a circular.

Medalla de les Festes Constantinianes de Centelles.

Centelles (Osona). Es formà sota la protecció del seu castell i fou vila murada. Conserva el palau dels Centelles, senyors de la vila. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer dues emissions de bitllets amb els valors d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-929/32; TCO-802/5). G. Coop. "La Econòmica Centellense", peces d'1 peceta de níquel i de 10 i 5 cèntims de llautó i bitllets de 25 i 5 pecetes (LC-2904/12). P. Les pallofes fins ara atribuides a l'església de Santa Coloma de Centelles han estat documentades per les dades de Botet (BP, p. 177); si a això s'afegeix el fet que una porta les armes de la vila i l'altra un colom al·lusiu a la patrona, les atribucions es poden donar per segures (CL-1451/8). MC. L'any 1913, va emetre una medalla per les Festes Constantinianes (CM-1389), i el 1920 una d'escolar de premi, semblant a la CM-1469, però dedicada a M. Duran (CMA-53)

Peça d'or de valor 500, del Centenari de la Unio Catalanista.

Centenari de la Unió Catalanista (2000). En aquesta data, un grup d'amics numismàtics varen fer encunyar peces, de la mateixa mida, d'or, argent i aram amb els valors 500, 50 i 10, amb tipus de les peces de la Unió Catalanista però referides ara als Països Catalans (CCG-6073). Les d'or es varen fer numerades.

Cententionalis roma de coure (x1,5).

cententionalis. Moneda de coure tardoromana que equivalia a la centèsima part de la síliqua d'argent. És esmentada per primer cop en temps de Constantí el Gran (312-337). Era de bronze amb un lleu bany de plata, amb un pes d'entre 2,60 i 3,55 g. Fou emesa fins després d'Arcadi (395-408).

cèntim. 1. Qualsevol moneda que equivalgui a la centèsima part de la unitat.

Centre peninsular. Important tresor que associa moneda tardocarolíngia amb numerari barceloní de finals del s. X i bona part del s. XI. La cronologia tardana del sector carolingi abona la data més tardana dels tipus barcelonins dels tres anells (CCG-1814). CRUSAFONT, M. de, "Troballa del centre peninsular", *AN* 45, 2015, p. 227-137.

Càntul IV (1058-1088). Vescomte de Biarn i, des del 1079, comte de Bigorra. El comtat de Bigorra l'obtingué amb el seu matrimoni amb Beatriu, hereva d'aquell comtat. El rei d'Aragó, Sanç Ramir, envaí els seus dominis i l'obligà a retre-li homenatge i a cedir-li el domini sobre la Bigorra. En temps de Ramon Beren-

Diner de billó ric del Biarn a nom de Cèntul (x2).

guer IV de Barcelona, el vescomtat entrà dins l'òrbita catalana i s'hi mantingué llargament. M. Fou l'iniciador del prestigiós diner anomenat *morlà*, perquè es batia a la seca de Morlàs. Moneda de bona llei, compartí amb el diner melgorès de Montpeller/Melguell i el diner de Tolosa el paper de monedes de referència en l'espai occità i encara envaí la part pirinenca de l'Aragó i Catalunya. El tipus, en diners i òbols d'alta llei (CCO-92/3), es mantingué immobilitzat amb els seus successors, tant si es deien Cèntul com si no, i el nom comtal no fou canviat a la moneda fins al segle XV, en temps del vescomte Joan de Grailly(1412-1436).

cepti, mancús. El dinar de Ceuta en curs a Catalunya al s. XI i model d'algunes de les imitacions barcelonines d'aquesta moneda d'or.

Cercle. Vegeu *l'Ardit*.

Cercle Filatèlic i Numismàtic de Barcelona. Entitat creada l'any 1925 que aplega els afeccionats a l'estudi i al col·leccionisme filatèlic i numismàtic. Posseeix una notable biblioteca de les dues especialitats. La seva secció numismàtica organitzà, els anys 1952 i 1963, dues grans exposicions de numismàtica catalana i també publicà alguns llibres. Des del 1971, fou editora de l'anuari *Acta Numismàtica*, que cedí l'any 1979 a la SCEN en constituir-se aquesta aquell mateix any. Entre el 1987 i el 1997, edità la revista *Cercle*, amb un perfil més proper a la informació social i de l'especialitat, però sense que hi manquessin veritables treballs d'estudi i que, a partir del núm. 4, passà a denominar-se *L'Ardit*. De les seves sèries de medalles cal destacar la dels *Numismàtics Il·lustres*.

Bitllet de 10 pecetes de Cercs (56x44 mm).

Cercs (Berguedà). El poble prengué el nom de la seva església parroquial de S. Jordi de Cercs. **B/G.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), la Unió de Cooperadors va encunyar monedes de 5, 2 i 1 peceta i de 10 i 5 cèntims i va emetre bitllets de 10 pecetes que, segons Turró, varen circular per la població (TC-933/9; LC-3104/9).

Bitllet uniface d'1 peceta de Cerdà (59x45 mm).

Cerdà (la Costera). Fou lloc de moriscs i pertangué a la família Cerdà, de la qual prengué el nom. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims (TV-588/9).

Diner cerdà del temps de Carles I (1526) (x2).

cerdà-ana. 1. La moneda dels comtes de la Cerdanya, de moment desconeguda, de la qual hi ha mencions de *"solidos cerdanos"* i *"solidos bergitanos"*. Vegeu *berguedà*. 2. La moneda de tipus municipal emesa a Puigcerdà a partir 1514 per llicència reial, que porta el puig cimat de llir heràldic de la població i que tenia curs per a tot el comtat de la Cerdanya: *"... la nostra moneda cerdana..."* (CL, p. 249). Més endavant, baté també ardits i diners amb altres tipus, però tingué problemes per la concurrència amb el numerari emès a Perpinyà i, l'any 1584, va haver de retirar la seva moneda, que reapareix transitòriament, però, durant la Guerra dels Segadors (1640/52).

Cerdanya, comtat de. Fou una de les demarcacions geogràfiques que crearen els sobirans carolingis, però no hi arribaren a batre moneda. Els comtes de Cerdanya en varen batre, com ens ho confirmen unes mencions de moneda cerdana o de moneda berguedana (el *pagus* de Berga formava part d'aquest comtat) dels anys 997 i 1039, però fins ara no ens n'ha arribat cap exemplar. Vegeu BA, p. 185/92.

Cerdanya, tresoret. Petit fons d'11 peces barcelonines d'argent del segle X. Conté quatre exemplars del tipus tardà iniciat per Frodoí i, per tant, del temps del bisbe Teodoric (c. 904-911), 3 del tipus creu/creu de Sunyer (911-947) i 6 del tipus dels tres anells de Borrell (947-991), cosa que confirma la seqüència i pertinença a Barcelona de la troballa *Espanya 2*. CRUSAFONT, M., "Troballa de la Cerdanya", *AN* 43, 2013, p. 249-254.

Anvers de la medalla de Cerdanyola del Vallès a Clavé.

Cerdanyola del Vallès (Vallès Occidental). Amb antecedents ibèrics, és esmentada ja al s. XI i, més tard, depengué del castell de S. Marçal. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), la Federació de Col·lectivitats de Cerdanyola i Ripollet va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Sardañola" (TC-2632/35). Vegeu també *Bellaterra*. **G.** Coop. "La Constància", peces d'1 peceta de níquel i de 10 i 5 cèntims de llautó (LC-127/8). "Uralita-Empresa Colectivizada", bitllets de cartró l'economat de 10 cèntims (LC-134). **MC.** L'any 1931, edità una medalla als cors de Clavé (CM-1491h). El 1974, una de la sucursal del Banc de Sabadell (CMA, p. 202). Vegeu també *Bellaterra*.

Palloía o moneda local incusa de llautó de Ceret (x2).

Ceret (Vallespir). Capital del Vallespir, consta fundada al s. IX i fou vila murada. Ha estat important centre artístic. **P.** Colson i Botet consideraren que era una palloía una incusa de llautó que porta unes claus encreuades i la llegenda CERET. Tenint present que les claus formen part de l'heràldica de la vila i la presència del seu nom a la peça, fet poc comú a les peces eclesiàstiques, nosaltres apuntàrem que potser era una moneda civil (CL, p. 140-141), però caldria poder-ho documentar (CL-1459). **G.** Durant la Primera Guerra Mundial (1914/8), i encara un cert temps després, circularen uns bitllets de cartró blau i de 10 cèntims de la Cooperativa la Ceretana (SYL, p. 41). **MC.** És documentat que l'any 1911 s'hi edità una medalla de bronze daurat pel "Festival del 2 de juliol del 1911", però no en tenim més detalls (CM-525). **MS.** S. Ferriol, s. XIX-XX (42).

Anvers del bitllet de 25 cèntims de Cervelló (100x60 mm).

Cervelló (Baix Llobregat) És esmentada el 992 i el seu castell controlà el pas de l'Ordal. Fou cap de baronia. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims (TC-940/3; TCO-806/9). Vegeu també *Palma de Cervelló, La*. **MS.** Sta. Ma. de Cervelló, s. XIX (1), s. XX (2); N^S^ del Remei del Mas Vilar, s. XX (1).

Peça de cinc rals d'argent de Cervera (x1,5).

Cervera (Segarra). Capital de la Segarra, té antecedents islàmics i fou conquerida per Ramon Berenguer I. Al s. XII, es regia per pahers i era cap de vegueria. El 1718, s'hi construí la coneguda Universitat. **M.** Havia estat considerada de Cervera una moneda amb CERVARIA/PAX V(OB)IS, però nosaltres la vàrem atri-

buir a Arnau de Cervera com a comte consort d'Urgell i emesa, per tant, a Agramunt o potser a Lleida (CCG-1938). L'any 1465, Pere IV (1464-1466) va donar llicència a Cervera per a batre moneda. Nosaltres l'hem identificat amb els terços de croat amb la llegenda ILERDENCIS al revers (CME-733/734), una moneda de curs general. Els mestres foren, des del 1465, Lluís Serena i Anton Meyà; poc després, Berenguer Miquel substituí Meyà. L'any 1466, comencen les emissions de moneda municipal amb peces de plom que, més endavant, sembla que es feren d'aram, a dues cares, o bé incuses (CCG-3696/9), que s'anaren emetent al llarg del segle XV. Els intents de passar a monedes d'aram del tipus senyal varen fracassar per les negatives reials a autoritzar-les (CL, p. 142/4). Durant la Guerra dels Segadors (1640/52), esdevingué un taller monetari important i s'hi varen batre peces d'argent de cinc rals i de cinc sous, de primer a nom de Felip, després del Principat i, finalment, a nom de Lluís XIII i amb el seu bust, amb emissions fins al 1642 (CCG-4581/7). També es van fer una gran quantitat de diners, de primer amb armes catalanes i, després, amb bust de Lluis XIII i dates fins al 1645 (CCG-4588/95). Es coneix una prova de plom d'un sisè de Cervera, un assaig que potser no va prosperar (CSE, p. 122). **PM.** El cérvol heràldic de Cervera, un element ben característic i poc freqüent, permet atribuir a aquesta població una sèrie de pesals que porten aquest distintiu. Són peces de la sèrie del croat i del ral i una minva (CP-215/21). **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-944/5; TCO-810/1). La secció local d'Esquerra Republicana va emetre, durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), uns bitllets de 50 i 5 cèntims (TE). **P.** Les palloles de Cervera han estat molt ben documentades i Botet ja va justificar la procedència de moltes d'elles, de manera que la seva atribució es pot considerar segura (CL-1465/89); LLOBET, J. M., "Les monedes i palloles de Cervera", *AN* 3, 1973, p. 208-242, complementat després encara amb altres treballs. **G.** Al segle XV, es varen emetre els anomenats "ploms de veremes", per als quals hi ha una hipòtesi d'identificació (CL-1460/2); LLOBET, ibid. De finals del s. XIX i primers del XX i del temps de la Guerra contra el Feixisme (1936/9), tenim els següents: Coop. "La Germanor", bitllets de 15 i 10 cèntims (LC-329/4); Coop. CNT, bitllets de 15 i 10 cèntims (LC-3295/6); Casa del Poble, bitllets de 50, 10 i 5 cèntims (AYS, p. 21 i LC-3297/8); Esquerra Republicana, bitllets de 50, 10 i 5 cèntims (LC-3299 i AYS, p. 25); Ateneu Obrer, bitllets de 25, 10 i 5 cèntims (AYS, p. 20 i LC-3300/1); Agrupació Flequera, bitllets de 10 i 5 kg de pa i de 25, 10 i 5 cèntims (LC-3302/6); Col·lectivitat Obrera "Galetes La Palma", bitllets de 10 cèntims (LC-3307); Coop. de Consum CNT, bitllets de 15 i 10 cèntims (AYS, p. 21). **MC.** Els anys 1746, 1759 i 1789 va editar medalles de proclamació per a Ferran VI, Carles III i Carles IV (CM-213, 220 i 232). L'any 1875, una altra per a la defensa contra els atacs carlins (CM-328). Vers el 1834, una de la Societat Cerverina d'Amics del País (CM-350), i el 1882, per a una Exposició Regional aprofitant punxons de la CM-328 (CM-705). **MS.** Santíssim Misteri, s. XIX (4), s. XX (3); Anna Ma. Janer, s. XX (1); Sta. Maria, s. XX (2).

Billet uniface d'1 peseta de Cervera del Maestrat (61x39 mm).

Cervera del Maestrat (el Baix Maestrat). Concedida als hospitalers, aquests la conqueriren el 1233 i fou capital de la batllia de Cervera. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims amb "Cervera del Maestre" (TV-590/4).

Pugesa incusa de llautó de Balaguer, d'Arnau de Cervera (x2).

Cervera, Arnau de. Beneficiari d'una concessió del comte Ermengol X d'Urgell (1276-1314) per a batre pugeses a Balaguer amb caràcter vitalici (BO, vol. II, p. 104). Es coneixen tres varietats d'incuses amb un cérvol i bordura d'escac descobertes fa uns anys que li han de correspondre (CCG-3644/6). És probable que en l'espai temporal, entre aquestes emissions i les que féu Pere de Cornelles per concessió d'Alfons III i des de l'any 1328, es batessin les de la comtessa Teresa d'Entença.

Cervera, Bartomeu. Comença a ésser mestre de la seca de Barcelona l'any 1379 i consta que encara n'era el 1383 (CME, doc. 383). Ens apareix altra volta un mestre del mateix nom els anys 1398 a 1407 i el 1426, però no deuen correspondre a la mateixa persona perquè, entre unes i altres mencions, hi ha la del mestre Çacosta del 1398, en què cessa, i la de Lleonard de Sos, que és mestre el 1422 (CME, doc. 425, 435, 468, 471 i 619).

Bitllet uniface de 15 cèntims de Cervià de les Garrigues (60x40 mm).

Cervià de les Garrigues (Garrigues). Fou fundada el 1202 sota la jurisdicció del castell de l'Albi. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50, 25 i 5 cèntims amb "Cervià" (TC-946/61; TCO-814/7). G. Coop. UGT, bitllets de 50 cèntims amb "Cervià" (LC-3573).

Anvers del bitllet de 25 cèntims de Cervià de Ter (100x68 mm).

Cervià de Ter (Gironès). Es formà a redós d'un castell que fou dels comtes de Girona i, el 992, l'adquirí Sunyer Llobet. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-952/4; TCO-818/20).

(cérvol). Heràldica del tresorer Sirvent (1431-1436) segons veiem en el seu segell (FS-2849), i, alhora, marca de la seca de Barcelona per als florins d'or en aquest període (CME-557). Als altres tallers apareix com a marca complementària.

Ces, Joan. Mestre de la seca de Vila d'Esglésies, l'any 1419 és rellevat del càrrec per la seva edat avançada i substituït per Pere Colomer (CAS, p. 295).

Cese. Durant molt temps s'anomenà així la seca ibèrica de Tarragona, que més endavant hom ha tendit a denominar *Kese*.

Chieti (Nàpols). Ciutat del regne de Nàpols, antigament anomenada Teate i situada als Abruzzi, a 13 km de l'Adriàtic. Alfons el Magnànim la féu capital dels Abruzzi i lloc de residència del virrei. M. Fou una de les seques

Diner de billó de la seca de Chieti de Ferran I de Nàpols (x1,5).

menors de Nàpols. L'any 1459, Ferran I de Nàpols (1458-1494) respongué favorablement a la petició de poder-hi batre moneda, amb la condició que es fes igual que la de Nàpols, però en realitat s'hi bateren bolonyins i dobles bolonyins d'argent i diners de billó (CME-1025/6 i 1030).

CHRISTOPHORUS HIEREMIAE. Camp MC. Vegeu *Geremia*.

científic, mètode. Consisteix, en essència, a seguir el procés següent: recollir totes les teories existents sobre un determinat fenomen, sotmetre-les a crítica, crear una nova hipòtesi explicativa global i encarar-la amb l'experimentació per a demostrar-la. Tal com s'ha definit, sembla que només seria un mètode adient per a les àrees com ara la física o la química, que són ciències que permeten demostrar-les per medis experimentals. Avui, però, s'accepta l'existència de ciències experimentals i d'altres no experimentals, com ara les històriques, en les quals l'experimentació és substituïda per la recerca, la troballa o ús de nova documentació i per l'estudi dels testimonis del passat. En el cas d'aquestes ciències de tipus documental, són essencials, d'una banda, l'anàlisi de les teories anteriors i, de l'altra, els plantejaments de tipus global. Sense aquestes condicions, les noves hipòtesis poden ésser fàcilment invalidades en mancar la crítica de les teories anteriors, potser més ben fonamentades que les plantejades novament, o amb noves dades de context que poden destruir les conclusions que només han estat aplicades a un espai concret o reduït. POPPER, K., *La lògica de la investigació científica*. Laia (Barcelona 1985).

cimentar. Millorar la llei d'un numerari ja emès a fi d'ajustar-lo als paràmetres de *llei* a la qual ha de circular, cosa que només es pot fer fonent-lo i addicionant-li metall preciós o afegint-hi metall de millor *llei*. Així, l'any 1612, els consellers de Barcelona acorden *"rebre creuets... fondrels, cimentar lo or..."* (RB, 176) a fi de batre trentins (o dobles ducats) a 23,75 quirats, partint d'escuts (creuets) de 20 quirats.

cinc rals. Vegeu *peça de cinc rals*.

cinc sous. Vegeu *peça de cinc sous*.

Cinctorres (els Ports). Hi ha restes d'antigues edificacions islàmiques. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), i en suplència de l'ajuntament, la Unió

Comercial, que agrupava els botiguers, va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims (TV-595/6).

Bitllet uniface de 25 cèntims de Cinctorres (56x38 mm).

Rodet del molí de Segòvia per a l'anvers d'un cinquantí de Carles II (87x48 mm).

cinquantí. Moneda castellana de plata d'un valor de cinquanta rals, encunyada per Felip III i IV i per Carles II a la seca de Segòvia. També se'n varen emetre a Navarra l'any 1652. Es tracta d'una moneda d'obsequi i ostentació.

Cinquena de llautó d'Eivissa del s. XIX (x1,5).

cinquè, -ena, en molts documents sinquena. Moneda de billó emesa a Eivissa amb el valor de cinc sous i que s'anà batent sense data des de l'any 1686, en temps de Carles II (1665-1700), fins al temps de Ferran VII (1808/1814-1833), que és el moment en què es féu el gruix de l'emissió entre els anys 1808 i 1811. En aquesta etapa es mantingué el nom de Carles II i s'hi posà la data 1686, que era la de la concessió d'aquest sobirà. Aquestes peces, que foren àmpliament falsificades, es van contramarcar entre els anys 1818 i 1819 a fi de distingir les autèntiques, amb un punxó rodó que porta una torre entre les lletres I-A (CCG-3714/16a). Vegeu *Eivissa*.

Cinquina de Nàpols de Ferran I de Nàpols (x2).

cinquina. Moneda d'argent encunyada a Nàpols des de Ferran I de Nàpols (CCG-3460 a 3464) i els seus successors i amb l'equivalència de cinc tornesos, que li donà el nom. Amb Carles II, se'n bateren d'aram.

Circolo Numismatico Napoletano. Entitat numismàtica creada a Nàpols l'any 1913 a proposta de Memmo Cagiati i en un moment especialment florent d'iniciatives numismàtiques en el seu entorn, amb figures tan notables com Prota, Dell'Erba, Sambon o el mateix Cagiati. Des del 1916, publicà un interessant *Bolletino*, on foren publicats nombrosos treballs que han estat bàsics per a l'estudi de la numismàtica de Nàpols i de Sicília. GRIERSON, P. *Tarì, follari e denari. La numismatica medievale nell'Italia meridionale* (Salern, 1991).

circulació monetària. Anàlisi que s'ha anat imposant cada vegada més en els estudis numismàtics, pretén analitzar la moneda en el seu aspecte dinàmic, és a dir, amb el coneixement del circulant en una àrea o espai determinats. Les fonts d'aquests estudis poden ésser les troballes monetàries individuals o acumulatives, única font en el cas de l'edat antiga, i la documentació notarial que recull dades sobre pagaments en les etapes medievals i modernes, en les quals podrem conjugar les dues fonts d'informació. Ens informa, per exemple, sobre l'evolució de la intensitat d'ocupació i de comerç en un lloc determinat, en els usos de monedes autòctones o foranes, en les proporcions entre l'ús de monedes de diferents metalls i quan disposem de dades documentals del grau de monetització. Ambdues fonts tenen, però, les seves limitacions: les troballes primen la moneda menuda, ja que la pèrdua d'una moneda de valor justificava una recerca més acurada, i les documentals primen les monedes de valor alt, ja que eren les més idònies per als pagaments d'una certa entitat, que eren els que es solien documentar. Per tant, la solució òptima es treballar amb les dues fonts sempre que sigui possible. L'estudi dels tresors, en canvi, és menys útil per als estudis de circulació perquè el que el formava aquest tipus d'acumulacions generalment destinades a ésser amagades, triava un determinat tipus de monedes, generalment les de més valor i menys volum.

circulant. *m.* Conjunt de la moneda corrent per un país. El circulant es nodreix usualment de numerari propi, però a voltes s'autoritza el curs de monedes foranes (cas

del mancús d'or andalusí al segles IX i X), o aquestes s'hi infiltren il·legalment si el mercat les accepta (cas del diner melgorès al segle XIII). Terme modern. A les èpoques medievals i modernes es sol parlar, més aviat, de la moneda *corrent*.

Cirerer del Llobregat. Vegeu *Sant Climent de Llobregat*.

Cirino, Deci. Mestre de la seca siciliana de Messina en temps de Felip II, en els anys 1608 a 1611. Marcà les seves produccions amb les sigles D-C (SCA, p. 7; SP, p. 192).

cisalla. Restes de metall que s'obtenien en retallar les planxes de metall per a obtenir els discs o cospells per a batre la moneda i que s'havien de refondre. Els retalls reben a voltes el nom d'igualadures: "... *en la fusió de dites igualadures que se anomenen sisalle* .." (BFD, p. 75). En el control intern de la seca, els que preparaven els cospells havien de respondre del pes de metall rebut pesant els cospells i la cisalla: "... *deuen retre la moneda e la sisalla a pes*..." (CME, doc. 573, 1417).

Cistoforos d'argent de Pergam.

cistoforos. Moneda d'argent de l'Àsia Menor del valor de tres denaris i que té per tipus una cistella de la qual surt una serp.

Citarella, Joan Francesc. Mestre de la seca de Nàpols en temps de Felip II (1598-1621), de 1611 a 1621. Marca amb les lletres IC, o bé FC nexades (PR, p. XXVI).

Doble bolonyí de Cittaducale de Ferran I de Nàpols (x1,5).

Cittaducale (Nàpols). Ciutat del regne de Nàpols situada al nord dels Abruzzi, a prop dels Estats Pontificis. Fundada el 1309 pels Anjou, passà a l'Església i, després, tornà al regne napolità. M. Fou una de les seques menors de Nàpols. En temps de Ferran I de Nàpols (1458-1494), es va mantenir fidel al rei durant la revolta dels barons, i aquest els donà, l'any 1461, tot un seguit de privilegis i potser també el de moneda, ja que coneixem dobles bolonyins i quatrins d'argent i diners de billó batuts en aquesta seca(CME-1024, 1028/9).

Medalla a Maria Auxiliadora de Ciutadella.

Ciutadella (Menorca). Amb orígens romans, al s. IV tingué bisbat. Fou cap de l'illa amb els musulmans, rang que conservà amb la conquesta catalana del s. XIII. Fou saquejada al s. XVI i murada després. Al s. XVIII, perdé la capitalitat, que els nous dominadors anglesos traslladaren a Maó. M. Des de l'any 1453, s'hi va emetre la moneda de Menorca. Vegeu *Menorca*. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), s'hi varen batre monedes per a córrer per tota l'illa. Vegeu *Menorca* i *Consells Municipals de Menorca*. L'ajuntament emeté també unes monedes de llautó de la Comissió de Proveiments del valor d'1 peceta (TCO, p. 56); Oficina Administrativa Subministrament d'Aigua, bitllets de 10 cèntims (TB). G. "Coop. Popular de Crédito y Ahorro", vals de 10, 5, 2 i 1 pecetes, emesos el 1937; P. Montserrat, moneda de llautó d'1 peceta; Fàbrica de Gas de Ciutadella (1902-1922), fitxes de 2,50 i 1,50 pecetes; vals del "Pósito de Pescadores", d'1 peceta (TB i J.PONS). MC. L'any 1918, s'hi va editar una medalla dedicada a Maria Auxiliadora (CM-1407). L'any 1943, una altra dedicada a les noces d'or del santuari.

Bitllet uniface de 50 cèntims de Ciutadilla (92x54 mm).

Ciutadilla (Urgell). Es formà al redós del seu castell, esmentat des del 1165, i va pertànyer als Guimerà. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-960/7; TCO-826/33).

Anvers de la medalla de la Universitat de Barcelona, obra de Clara.

Clarà i Ayats, Josep (Olot, 1878-Barcelona, 1958). MC. Escultor que, juntament amb Casanovas, fou dels més destacats seguidors del Noucentisme. Es formà a Olot, al taller de Josep Berga, i perfeccionà estudis a Tolosa de Llenguadoc i, després, a París, on fou deixeble de Rodin. Té una obra molt extensa, amb conegudes escultures monumentals, com la Deessa o Apol·lo. Artista de gran relleu, no dedicà gaire atenció a la medalla. De la preguerra i del nostre àmbit, només li coneixem una medalla no signada (CM-1332, de 1933), però cal destacar també, per exemple, la plaqueta que obrà en ocasió de l'Exposició Hispano-Francesa de Belles Arts de Saragossa l'any 1919.

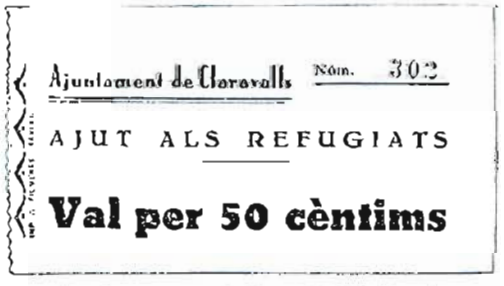

Bitllet uniface de 50 cèntims de Claravalls (98x52 mm).

Claravalls (poble del municipi de Tàrrega, Urgell). Esmentat al 1099, es formà a redós del castell i fou municipi fins al 1969. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'ajut als refugiats de 5, 2 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-968/72; TCO-834/8; LC-3335/8).

Clarasó i Daudí, Enric (S. Feliu del Racó, 1857-Barcelona, 1941). MC. Escultor, es formà a l'Escola de Belles Arts de Barcelona i, després, amplià estudis a

Medalla a Duran i Bas, obra de Clarasó.

l'Acadèmia Julien de París, on fou deixeble de Chapú. Formà equip amb Russinyol i Casas en les seves exposicions a la barcelonina sala Parés. Obtingué la màxima distinció a l'Exposició Internacional de París de l'any 1930. Només li coneixem una medalla, dedicada a Duran i Bas. Signa: Clarasó. Medalla CM-1024 (1907).

Diner de billó de Clarença de Ferran de Mallorca (x2).

Clarença. Capital del principat d'*Acaia*, l'actual Patras. M. L'infant Ferran de Mallorca hi baté diners de tipus tornès amb el títol d'Infant de Mallorca els anys 1315-1316 (CCG-2680). L'any 1334, el seu fill Jaume III de Mallorca (1324-1349), que n'havia recuperat la sobirania, hi baté també diners tornesos (CCG-2527).

Claret i Clarà, Antoni Maria. (Sallent, 1807-Fontfreda, 1870). Eclesiàstic, fundador dels claretians i conseller d'Isabel II. MC. Li foren dedicades dues medalles amb motiu de la seva canonització el 1950 (CM-1645 i 1846)

Semis d'aram d'Eivissa de Claudi.

Claudi (41-54). Emperador romà. Elegit quan ja era gran, portà un govern assenyat i obert, cosa que l'enfrontà

amb sectors aristocràtics. Possiblement morí assassinat. M. En el nostre àmbit hi ha, d'atribució acreditada, uns semis d'Ebusus (CCG-1103/4).

Clavé i Camps, Josep Anselm. (Barcelona 1824-1874). El músic i polític, impulsor de les societats corals per a la culturització de la classe obrera rebé molts homenatges i se li feren monuments a moltes poblacions. MC. També hi ha moltes medalles que hi fan referència, una del 1865 i les demés pòstumes (CM-608, 653, 691, 1018, 1474, 1423, 1486 a 14911504 i 1842)

Club de Col·leccionisme de Mallorca. Entitat refundada a Palma l'any 2008 amb l'objectiu d'aplegar diferents branques del col·leccionisme, sempre amb una vessant estudiosa. Així, el 2009, ja va llançar una revista semestral titulada *Mallorca Col·lecció*, inicialment de 16 pàgines i presentació molt senzilla, però que actualment ha mantingut la cadència i arriba a les 24 pàgines, amb una millora de qualitat i cobertes en color, dirigida per Jaume Boada. Conté sovint interessants aportacions numismàtiques. A més, ha editat ja set opuscles monogràfics d'una col·lecció titulada "Col·lecciona però investiga", alguns d'ells de tema numismàtic, dos d'ells fets amb la col·laboració de la SCEN.

Clube (Associaçao) Numismatico/(a) de Portugal. L'antic i conegut Clube, amb un important edifici al centre de Lisboa, es va convertir fa uns anys en l'actual Associaçao. Des de fa molt temps edita la revista *Numismática*, amb caràcter social i també científic i on a voltes hi trobem estudis que afecten el nostre camp d'estudi. Ha alternat amb la societat de Lisboa l'organització dels Congressos Nacionals de Numismàtica Portugal.

Medalla uniface del 5 centenari del Miracle de Cocentaina.

Cocentaina (el Comtat). Capital de la comarca del Comtat, té antecedents romans i fou conquerida el 1248 essent lloc murallat i habitat per moriscs. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-597/9). MC. L'any 1920, edità una medalla commemorant el 5è centenari del Miracle de Cocentaina (CM-459).

Codalet (Conflent). Vegeu S. *Miquel de Cuixà*.

Codines del Vallès. Vegeu *Sant Feliu de Codines*.

Bitllet uniface de 2 pecetes de Cofita (106x63 mm).

Cofita (poble del municipi de Fonts, Llitera). Fou del comtat de Ribagorça. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), la "Colectividad de Campesinos" va emetre bitllets de 2 pecetes (TF-152).

Bitllet uniface de 50 cèntims de Cofrents (64x45 mm).

Cofrents (la Vall de Cofrents). Lloc de moriscs, es formà a redós el castell i fou cap de governació borbònic. Té aigües minerals. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims amb "Cofrentes" (TV-600/1).

Bitllet uniface de 10 cèntims del Cogul (70x42 mm).

Cogul, el (Garrigues). Conserva importants pintures prehistòriques. Es formà a redós del castell i fou de Poblet. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25, 15 i 10 cèntims amb "Cogul" (TC-981/7; TCO-842/9).

Coix (el Baix Segura). El 1466, fou erigit un castell pels Àvalos i, a redós seu, es formà la població. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament emeté bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims amb "Cox" (TV-617/8).

Coll, Santuari de la Mare de Déu del, tresor (Osor, comtat d'Ausona). Importantíssim tresor que contenia 16.500 diners i 500 òbols barcelonins del tipus immobilitzat, atribuïbles al coregnat i a Ramon Berenguer III i Ramon Berenguer IV (CCG-1837/40 i 1846/7). Es pogué determinar que tenien una llei de sis diners. Uns 500 exemplars passaren al GNC. També contenia uns pocs exemplars de diners de Vic, Empúries i el Rosselló (BA, p. 134).

Bitllet uniface de 50 cèntims de Coll de Nargó (57x50 mm).

Coll de Nargó (Alt Urgell). És esmentada des del 829 i va pertànyer al vescomtat de Castellbò. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-996/7; TCO-850/1). **G.** "Societat de Socorrs Mutus", bitllets de 25, 10 i 5 cèntims (LC-3623/5).

Colla dels Cinquanta. Aplec de cinquanta persones interessades en la medallística, la majoria de Barcelona, que, des de 1965 i per iniciativa de *Ramon Borràs*, anaren editant una acurada sèrie de medalles de 50 mm de diàmetre, dedicades a personatges catalans de relleu, en cinquanta exemplars de coure, una per a cada adherent, cinc de plata d'encàrrec i tres més de coure per al GNC, el Museu d'Història de la Ciutat (Barcelona) i la persona vinculada al personatge. Els encunys eren després destruïts. Al marge d'això, també varen editar tres o quatre medalles de gran format de tema barceloní, com, per exemple, una de l'interior del Liceu del 1972, obra de Ramisa (CM-1930), o la del 1967, dedicada a la Seu de Barcelona, encunyada per Cistaré. L'any 1971, havia honorat els dinou personatges catalans següents: Mossèn Cinto, Pau Casals, Enric Borràs, Pere Romeu, Isidre Nonell, Ricard Opisso, Abad Escarré, Jaume Balmes, Marià Fortuny, Joan Miró, Apel·les Mestres, Joan Maragall, Rius i Taulet, Pompeu Fabra, Antoni Gaudí, Folch i Torres, Josep Carner, Ignasi Iglésies i Joaquim Ruyra. BORRÀS, R., "Una medalla fuera de lo usual", *AN* 1, 1971, p. 209-211. Més endavant Borràs volgué endegar encara altres iniciatives, com ara una sèrie de medalles sobre les capçaleres dels primers diaris en català, projecte que no trobà prou ressò entre els de la colla, que acabà dissolent-se.

Collbató (Baix Llobregat). El 1113, el vescomte de Barcelona cedí el seu castell a la seva filla Ermessenda, i després fou de Montserrat. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets

Placa del fabricant d'orgues Blancafort de Collbató (52x62 mm).

d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-988/90; TCO-852/4). **MC.** Vers el 1980, el fabricant d'orgues Blancafort edità una placa o medalla (CM-1960).

Bitllet uniface de 50 cèntims de Colldejou (75x41 mm).

Colldejou (Baix Camp). Va pertànyer a la batllia d'Escornalbou. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims (TC-991/5; TCO-855/8).

col·lecció. Fons públic o privat de monedes amb ànim de sistematització. Així, hom parla de la col·lecció numismàtica d'una persona privada, però també de la col·lecció numismàtica d'un museu. Un fons fet sense ànim de sistematització sol denominar-se una **acumulació**.

col·leccionisme. El col·leccionisme numismàtic s'inicia al Renaixement, quan es tornen a posar en valor les realitzacions del món clàssic. Són molts llavors els magnats que comencen a fer col·leccions de monedes, especialment les gregues i romanes i, de fet, la major part dels grans museus públics tenen el seu origen en les col·leccions numismàtiques reials. El cas d'Itàlia n'és un exemple clar. Tot i que el col·leccionisme numismàtic és generalment blasmat per amplis sectors dels historiadors i arqueòlegs, s'hauria de tenir en compte que històricament ha tingut, i encara té, molts vessants positius. D'una banda, perquè ha estat amb el col·leccionisme que els tresors numismàtics trobats de forma casual han deixat de convertir-se en font de metall per a fondre, en haver-hi un mercat que els donava valor. D'altra banda, són molts els col·leccionistes

i les associacions de col·leccionistes o de numismàtics professionals que han fet aportacions notables als estudis numismàtics. També caldria tenir present que la moneda és un producte seriat, de fet el més antic de la història, i, per tant, no estarem gairebé mai davant el problema de la peça única. La dotació dels museus pot ésser, a més, assegurada amb el dret de retracte que la llei els atribueix en les vendes públiques. Finalment, una aproximació positiva als col·leccionistes procuraria als museus moltes de les col·leccions privades, ja que són molts els que, si no rebessin el tracte de menyspreu o fins i tot d'hostilitat que generalment obtenen, no dubtarien en cedir o llegar els seus fons. La col·laboració entre tots els sectors que intervenen a la numismàtica seria la solució més positiva per a l'estudi i per al patrimoni públic, però cal admetre que som molt lluny d'aquest ideal.

Collell i Bancells, Jaume. (Vic, 1846-1932). Eclesiàstic i escriptor, participà en moltes iniciatives catalanistes i a la fundació del Museu Episcopal de Vic. **MC.** L'any 1921 li fou oferta una magnífica medalla d'argent obrada per Arnau, pel 50 aniversari del seu mestratge en Gai Saber (CM-1170)

Collet i Colomb, Carles (Onex, Suïssa, 1902-Barcelona, 1983). **MC.** Escultor i orfebre. Féu els seus estudis a Ginebra i es perfeccionà a París i a la Residència dels Artistes de Vaud, a Lausana. L'any 1923, vingué a Barcelona, on treballà al taller de Corberó i en el d'orfebreria de Ramon Sunyer, on passà la major part de la seva vida. Del 1929 al 1938, fou professor a l'Escola Massana. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), tornà temporalment a Suïssa. Inicià la seva producció en el Noucentisme tardà i evolucionà després a formes més estilitzades fins a vorejar l'abstracció. Realitzà una medalla que no signà, seguint un projecte de Joan Queralt (CM-1745, any1934).

Medalla a la MD de la Bona Sort de Collsabadell (x1,5).

Collsabadell (santuari i parròquia del poble de Sant Sadurní de Collsabadell, de Llinars del Vallès, Vallès Oriental). **MC.** L'any 1933, s'hi edità una medalla dedicada a la MD de la Bona Sort (CM-1457).

Collsuspina (Osona). Es formà a prop de la masia de l'Espina, que li donà el nom. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament féu dues emissions de bitllets, la primera amb "Collsespina" i amb els valors d'1 peceta i de 50, 25 i 10 cèntims (TC-998/1001; TCO-860/3).

Bitllet unifase de 25 cèntims de Collsuspina (90x60 mm).

Colom, Cristòfor. (Terres catalanes, 1451-Valladolid, 1506). El navilier i descobridor d'Amèrica fou també cartògraf i havia retornat a la idea dels clàssics d'una terra rodona. **MC.** L'any 1888 se li aixecà a Barcelona el conegut monument i es feren dues medalles (CM-777 i 779). L'any 1892 en escaure's el quart centenari del descobriment se'n feren encara d'altres (CM-856-862) i una el 1900 (CM-943). Vers l'any 1950 se'n feu una amb la seva efígie i dedicada a Lluís Ulloa, el primer que plantejà la seva catalanitat (CM-1849)

Colomer, Pere. Mestre de la seca sarda de Vila d'Esglésies, fou nomenat el 1419 i, en aquest mateix any, va batre òbols o diners a Càller a nom de Ferran I, recentment descoberts (CCG-2824). El mateix any, va batre, també a Càller, diners a nom d'Alfons IV (CCG-2924), que foren rebutjats pels jurats de la ciutat i retirats. S'ocupà de restaurar la seca de Vila d'Esglésies i era en actiu encara el 1435 (CAS, p. 295; CME, doc. 644 i 684; Dessì, doc. 38, 40/1).

Colomer, Silvestre. Mestre de les seques sardes de Càller i Bosa, en actiu des del seu nomenament vers el 1435 i almenys fins al 1443 (CME, doc. 644 i 684; Dessì, doc. 40/1).

colorar. Restablir a l'or el seu color propi, perdut en l'operació de fosa, operació semblant a l'emblanquit per a l'argent: *"Item homens que sapien emblanquir e colorar"* (CME, doc. 573, 1417).

Colson, Achile (Commercy, 1815-1856). Militar i numismàtic. Treballà els arxius de Perpinyà i ens llegà la seva obra cabdal *Recherches sur les monnaies qui on eu cours en Roussillon* (Perpinyà, 1853), que manté la seva utilitat. També féu un treball sobre els amonedaments catalans de la Guerra dels Segadors. En morir, deixà la seva col·lecció al museu de Bar-le-Duc.

(columna o dues columnes, coronades o no, en un cas dins d'escut). Signe heràldic de la seca de Brindisi, al regne de Nàpols. Apareix en cavalls de Ferran I, Ferran II i Frederic III (CME-1058, 1080/1 i 1099).

Columnnari de vuit rals de Mèxic de Carles III.

columnari, -ària. La moneda d'argent espanyola batuda als tallers monetaris d'Amèrica des de Felip V (1732), que porta al revers les columnes d'Hèrcules als costats de dos mons, per bé que potser també es designaren amb aquest nom les peces emeses des del 1535 per Joana i Carles a Mèxic, que ja porten aquestes columnes. Carles III les substituí pels tipus de bust des del 1772, però les peces americanes conservaren les columnes al revers, acantonant l'escut, i seguiren essent denominades columnaris per distingir-les de les peninsulars. Hi ha documents catalans que mencionen les monedes columnàries.

Situació del vescomtat de Comenge en l'espai catalano-occità.

Comenge, vescomtat de. Formà part dels territoris occitans del Pirineu central, juntament amb la Bigorra i el Biarn, amb els quals apareix unit alguna vegada. Estigué, per tant, dins l'òrbita catalana des Ramon Berenguer IV. M. No va arribar a batre moneda pròpia.

Comes Ezequiel, Rafel (Terrassa, 1942). Titulat en estudis tècnics i directiu de la SCEN, ha dedicat la seva activitat investigadora a la numismàtica i a la història local, amb nombroses publicacions en ambdós camps. Cal destacar el llibre *Les monedes de necessitat de Terrassa durant la guerra 1936-1939* (Terrassa, 1992), amb A. Turró; *El florí d'or català: Catalunya, València, Mallorca* (Barcelona, 1996), col·laborant amb M. Crusafont, i altres treballs sobre els florins, tema del qual és especialista, i de la moneda municipal o reial, publicats especialment a *Acta Numismàtica*.

Rafel Comes i Ezequiel.

Tari d'argent de Ferran II amb la marca M-C de Compagna a l'anvers.

Compagna, Mateu. Mestre de la seca siciliana de Messina almenys entre el 1477 i el 1495 (CME, doc. 869, 1011 i 1032). Marcà les seves produccions amb les lletres M-C, entre elles gitons de llautó.

Companys i Jover, Lluís. (El Tarròs, 1882-Barcelona, 1940). El polític i president de la Generalitat Republicana, fou assassinat pel franquisme. MC. Hi ha almenys una medalla que s'hi refereix, la que feu Ramisa amb els cinc presidents, des de Macià a Pujol, llavors recentment proclamat, el 1980 (CM-1957).

compàs. *m.* Diàmetre o *mòdul* d'una moneda. "*La moneda menuda... que sia de major compas... e seran ne mes bells los diners e pus corribles...*" (CME, doc. 183 a, 1324).

Complements d'*Acta Numismàtica*. Col·lecció de monografies editada per la *Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (IEC)*, dirigida inicialment per M. Crusafont i A. M. Balaguer i, després, per M. Crusafont i X. Sanahuja. Entre el 1985 i el 2012 ha publicat 11 volums, tots ells de gran qualitat.

composició metàl·lica. Contingut de metall o metalls d'una moneda. El seu coneixement és una dada molt valuosa per a nosaltres, ja que el valor pel qual circulava una moneda fins al s. XIX (etapa de la moneda-

valor) es basava en la quantitat de metall fi, or o argent, que contenia. D'altra banda les proporcions en que hi apareixen els components metàl·lics menors ens pot donar dades s'obre l'origen del metall. La major part de les monedes no eren pas de metall pur, sinó que eren fabricades en diferents aliatges. Generalment, l'autoritat emissora fixava la *llei*, és a dir, la quantitat de metall fi, i la *talla*, és a dir, el pes de la moneda, i solia donar també disposicions sobre el metall que havia de completar el pes de la peça, que era l'anomenada *lliga*. El problema és que no tenim documentades moltes d'aquestes disposicions i, d'altra banda, tampoc no hi ha seguretat que es complissin al peu de la lletra ja que el frau en la llei era un recurs fàcil dels sobirans per a obtenir més rendiment econòmic de la fabricació de la moneda. A l'època medieval, la verificació del contingut d'or, la moneda de més valor i, per tant, la que convenia més de verificar, es feia mitjançant l'anomenada *pedra de toc* i amb l'ajut de les anomenades *toques*, un mètode que exigia molta pràctica i que era de precisió relativa. Actualment, hom pot recórrer a les *anàlisis*. En el cas de les medalles, la identificació del metall te interès, sobretot com a element d'autentificació.

comptador. *Gitó* o peça monetiforme emprada a l'època medieval per a ajudar-se en els càlculs. S'empraren especialment mentre fou utilitzada la incòmoda numeració romana. El sistema aràbic de numeració facilità molt els càlculs.

comtal, moneda. La moneda emesa pels comtes. Vegeu *senyorial*.

compte, unitat de. Les unitats de compte es feren necessàries per a poder dur la comptabilitat en haver-hi en circulació diferents monedes d'or, argent i billó amb valors diversos. El valor de qualsevol moneda es reduïa al valor del diner de billó segons les taxes de canvi establertes. De tota manera, com que el diner era un valor petit, es varen idear uns múltiples que foren el sou, que era el valor de 12 diners, i la lliura, que valia 20 sous. D'aquesta manera, tots els valors de qualsevol de les monedes en curs es reduïa a x lliures, y sous i z diners. Certament, com que el sistema no era decimal, calia passar una unitat als sous quan es reunien 12 diners i una a les lliures quan es reunien 20 sous. La lliura i el sou eren, doncs, unitats imaginàries, dites de compte, i generalment no eren monedes reals, per bé que, en alguns períodes, el croat de Barcelona, per exemple, va coincidir amb el valor del sou. El sistema en lliures/sous/diners ja era emprat a l'època carolíngia i regí a la major part d'Europa, amb l'excepció de Castella, que ho reduïa tot a *maravedís*, un referent inestable ja que no era una moneda real i que va generar innombrables problemes. A Catalunya, el sistema perdurà fins al segle XIX, malgrat que ja feia temps que no hi havia moneda catalana en circulació. Al marge d'aquestes unitats de compte principals, se'n generaren d'altres, a voltes per inèrcies. Així, quan a Catalunya el florí passà d'11 a 13 sous, es distingia entre el *florí d'or*, de 13 sous i pagat en moneda d'or, i el *florí corrent*, que mantenia el vell valor d'11 sous i que volia dir que es pagava aquesta quantitat en billó. Algunes monedes de compte, com ara el *sou*, tingueren la seva plasmació monetària quan es creà el *croat* a finals del segle XIII, tot i que, més endavant, el croat va valdre més d'un sou. Altres, però, sempre foren monedes imaginàries o inexistents, com ara la *lliura*.

Conca (florins). Important tresor de florins i mitjos florins d'or catalans que contenia 165 peces des de Pere III (1336-1387) fins a mitjan regnat d'Alfons IV (1416-1458) i és la troballa més gran de florins que ha pogut ésser estudiada íntegrament. Confirma la importància de València en el creixement del comerç dels segles XIV al XV i ha permès la determinació del florí de Joan I (1387-1396) amb creu equilateral com a peça barcelonina de llei regular, entre moltes altres informacions. CRUSAFONT, M. de, "Troballa de Conca", *AN* 45, 2015, p. 238-257.

Conca (musulmà). Tresors (2) de fragments de dinars de baixa llei trobats en lloc indeterminat dins la província de Conca. El primer contenia 230 peces i el segon 90 peces, totes corresponents al s. XI. Bofarull pogué determinar l'origen de moltes peces, que són dels tallers de València (134+50), Toledo-València (92+38), Dénia-Balears (1+0) i indeterminades (3+1). Aquest or de baixa llei és el que circulà breument a Catalunya al s. XI amb el nom d'*or de València* o de *rovalls*. BOFARULL, A., "Tresoret de fraccions de dinar dels regnes de Taifes (segle XI)", *AN* 20, 1990, p. 111-124; "Nou tresor de fraccions de dinar dels regnes de Taifes (segle XI)", *AN* 21/23, 1993, p. 355-364.

Conde y Delgado de Molina, Rafel (Tarragona, 1945-Burgo de Osma, 2005). Historiador i arxiver. Entrà en el cos d'arxivers i, després d'un temps a València, passà a l'Arxiu Reial de Barcelona, on hi treballà 36 anys i del qual fou director un temps fins que, més tard, renuncià a aquesta plaça. Publicà uns pocs, però notables, treballs de numismàtica, com ara "Valor intrínseco y valor en curso de la moneda medieval: conversión de doblas castellanas en florines de Florencia en 1376", *AN* 11, 1981, p. 165-182.

condecoració. *f.* Insígnia, marca d'honor, com una medalla, una placa, una creu, una cinta, etc., per a ésser portada generalment al pit i concedida per les autoritats polítiques, militars o acadèmiques, en premi d'algun servei o mèrit notable. El seu origen ja es troba en temps romans pel que fa a les que premiaven mèrits militars. En el camp de les condecoracions s'hi engloben generalment diferents tipus de signes de premi i de pertinença. D'una banda els que indiquen la pertinença a un cos selecte de persones, generalment adscrits a la noblesa. Aquests distintius s'originaren en els emblemes de les ordres religioses i militars com, per exemple, l'Orde de Malta. D'altres

Condecoració del Reial Cos de la Noblesa de Catalunya.

deriven de la iniciativa d'alguns sobirans, com ara el Tussó d'Or creat a Borgonya al s. XV. D'altra banda hi ha els distintius de mèrit invariables, com ara les creus militars o acadèmiques o les que es donen per altres mèrits, com ara les creades per la Generalitat com són la Creu de Sant Jordi o la Medalla Francesc Macià. En aquesta mateixa línia s'hi podrien afegir les donades per autoritats acadèmiques, des de les medalles acreditatives dels doctorats *Honoris Causa* (CME-1954) que atorguen les Universitats fins a les medalles escolars de premi. CRUSAFONT, M. "Medalles escolars de premi dels jesuïtes", *AN*-43, p. 255-260). Hi ha encara altres condecoracions que es donen en produir-se un fet concret, generalment de tipus militar i que premia les actuacions destacades en aquella ocasió. Aquestes tenen, a més, un caràcter commemoratiu. Com que aquest tipus de distincions es començaren a generalitzar als inicis del s. XIX, no n'hi ha de catalanes, però sí que en coneixem moltes que fan referència a fets ocorreguts en el nostre àmbit (CME-271-238). De tota manera hi ha algunes creus o condecoracions que solen respondre a recreacions de cossos selectes de la noblesa com ara les del Reial Cos de Noblesa de Catalunya que pren base en el Braç Reial dels Militars Generosos i Homes de Paratge, creat per Joan I el 1389 o la Reial Germandat del Sant Calze de València, creada el 1817. CALVÓ PASCUAL, J. L., *Cruces y medallas 1807/1987. La Historia de España en sus condecoraciones*, Pontevedra, 1987. PEREZ GUERRA, J. M., *Ordenes y condecoraciones de España. 1800-1975*, Saragossa, 2000.

Coneixença de monedes. Vegeu *Carbonell i de Soler, Pere Miquel.*

Confrides (la Marina Baixa). D'origen islàmic, fou lloc de moriscs i el seu castell va pertànyer als Sarrià. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i 25 cèntims, sense el nom del poble (TV-602/3).

Bitllet uniface d'1 peceta de Confrides (86x57 mm).

Medalla del Congrés de Metges i Biòlegs de Llengua Catalana del 1934, obra de Sunyer (Ø 47 mm).

Congressos de Metges de Llengua Catalana. Organitzats des de l'any 1913 per l'Acadèmia de Ciències Mèdiques de Catalunya, s'han anat realitzant anyalment, amb interrupcions a causa de la Dictadura de Primo de Ribera o de la Guerra Civil. Els congressos es feren primer a Barcelona i després a diferents llocs del territori de parla catalana. Amb motiu de cada convocatòria s'editaren unes insignies, fabricades per Castells (CM-1162, 1171, 1189, 1303; CMA-22 a 30). Ocasionalment es varen fer també medalles (CM-1161, 1318). Des del 1934, l'Associació organitzadora dels congressos es denominà de "Metges i Biòlegs de Llengua Catalana".

CONOB. Marca habitualment present en les monedes bizantines d'or. La part CON fa referència a la seca, Constantinoble, però la part OB prové de la paraula llatina *obryziacus* que significa "or purificat" i que fou posada als sòlids romans des del temps de Valentinià a partir de l'any 368. Les peces amb OB són d'un or que arriba a contenir un màxim d'un 0,5% d'argent, quan abans d'aquesta mesura era de fins el 5%. Certament, les imitacions que els pobles germànics feren dels sòlids d'or bizantins segueixen ostentant el CONOB, sense que siguin fetes a Constantinoble ni aportin gaire garantia quant a la puresa de l'or.

Conques (poble d'Isona, Pallars Jussà). El 1055, és esmentat el castell, que fou dels comtes de Barcelona i, després, dels barons d'Orcau. P. L'atribució d'una pa-

Pellofa eclesiàstica de llautó de Conques (x2).

llofa amb la imatge de Sant Miquel a l'església de Conques ens és certificada per la troballa de peces d'aquest tipus a la parròquia (CL, p. 154 i tipus 1490).

Peça de 2,50 pecetes de llautó de Menorca (x1,5).

Consells Municipals de Menorca (Guerra contra el Feixisme, 1936-1939). M. Seguint, de fet, una tradició que es remunta al s. XV, durant la contesa no va emetre moneda cada municipi, com a la majoria dels altres territoris en mans republicanes, sinó per a tota l'illa, amb acurades peces de llautó fetes a Ciutadella i amb els valors de 2'5 i 1 peceta i de 25, 10 i 5 cèntims; vegeu *Menorca*.

conservació. 1. La conservació de les monedes no sol presentar problemes en el cas de les que són d'or atès que aquest material és essencialment inalterable. Pel que fa a l'argent, és usual que es formi una petita capa d'òxid negrós, de sofre, fàcilment eliminable. Més problemàtica és la qüestió en el cas del billó i, especialment, de l'aram, el bronze o el plom. Com que l'atac és generalment per oxidació i l'ambient humit l'afavoreix, cal assajar de trobar un lloc sec per a guardar-les i protegir-les dels agents químics que les poden atacar. Cal no conservar-les en bosses de plàstic, que solen afavorir l'atac de la humitat. Les neteges de les peces d'aram i de bronze s'han de poder fer sens alterar l'anomenada *pàtina*, capa consolidada d'òxid que en certifica l'antiguïtat. Pel que fa a la neteja, sempre pot ésser aconsellable una rentada amb aigua i sabó que elimina la brutícia acumulada per l'ús i el pas de mà en mà. Mes enllà d'això, hom pot emprar la goma d'esborrar blana o dura per a eliminar la terra o alguna brutícia més persistent i el fregament amb un drap per a millorar-ne la brillantor. En el cas de les peces d'argent, a voltes presenten una adhesió de matèria negrosa que és d'origen orgànic i que es pot eliminar amb amoníac a base de hores d'immersió, però cal tenir present que aquestes peces solen haver estat atacades per aquest element i poden aparèixer poroses un cop netes. Per als billons rics, fins al tern, hi ha qui utilitza l'àcid clorhídric, i sembla que generalment solen resultar fins i tot emblanquides per l'atac que l'àcid fa sobre el coure i la preservació de la plata, però cal estar segurs que la llei és, com a mínim, d'aquest nivell i, en tot cas, fer-ne atacs de prova en diferents concentracions. Cal advertir que les peces amb llei doblenca o inferior ja no es poden atacar amb àcid. El llautó, en canvi, queda completament destruït per l'atac d'aquest àcid. Per al tractament dels òxids vius en peces d'aram o billó, pot ésser suficient la neteja amb oli, o bé frenar-la pintant el lloc atacat amb retolador. Per a una fixació total de l'òxid o la seva eliminació, o per a les peces de plom, cal fer-ne ja una veritable restauració, que exigeix mètodes més sofisticats, de manera que serà aconsellable deixar-ho en mans dels especialistes. 2. Per a la qualificació del nivell de conservació d'una moneda, vegeu *grau de conservació*.

Constància, Àngel de. Mestre de la seca de Messina des de data indeterminada fins al 1410, any en què potser va morir (CME, doc. 565).

Constància, F. Mestre de la seca siciliana de Messina, juntament amb A. de Júdice i G. Goto, almenys l'any 1438 (CME, doc. 656).

Anvers del bitllet de 25 cèntims de Constantí (60x48 mm).

Constantí (Tarragonès). D'origen romà (Centcelles), arran de la conquesta passà a mans de la mitra de Tarragona. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer dues emissions de bitllets amb els valors d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-1002/6; TCO-864/8).

contaminada. La moneda, en aquest cas entesa com a circulant, envaïda de peces falses o exteriors de baixa *llei*: *"... expulsió de les monedes estranyes, flaques e contaminades..."* (RB, 62, 1488).

Contaux, Jordi (París, 1891-1984). **MC.** Escultor i medallista. Format a la reputada escola Boulle de París, als vint anys inicià la carrera militar i participà a la campanya d'Itàlia del 1914-1918, en la qual va perdre dos dits de la mà esquerra, fet que no li impedí prosseguir amb el seu treball artístic. Fou secretari dels *Artistes Français* i en va obtenir una menció honorífica el 1921. Els anys 1922-1923, treballà al taller del gravador Firmin Pierre Lasserre (1870-1943). La seva producció artística s'allargà fins al 1980 i comprèn centenars de medalles oficials, religioses i d'esports així com monuments o retrats. Signa: CONTAUX i G.CONTAUX. Medalla: CM-1813 (any 1932).

contornat. Peça monetiforme romana d'uns 30 a 40 mm de diàmetre, amb la funció de gitó o de medalla, que tenia una orla incisa.

contrafer. Per bé que, en alguns casos, la paraula pot voler indicar la inobediència a una llei, en l'àmbit monetari significa falsificar. Al segle XIII, es parla de la *"mas-modina contrafacta"*, és a dir, la moneda d'or almohade falsificada (CME, doc. 84, 1246): *"... es publicaren crides... sobre la moneda contrafeta..."* (RB, 376, 1712); *"los contrafactors encorreguen en pena de mort..."* (CME, doc. 1073, 1514).

Diner de Banyoles amb contramarca de capet de monjo (x2).

contramarca. Marca de punxó que s'aplicava a una moneda (AM) ja encunyada per a certificar-ne l'autenticitat, per variar-ne el valor, per donar-li curs encara que fos una moneda forana i, excepcionalment, per a assenyalar-ne la falsedat i evitar-ne el curs, ja que generalment les monedes falses eren tallades. Probablement aquest terme i el de ressegell siguin moderns, i el genuí d'època medieval sigui el de *contrasenyal*.

contrasenyal. *m. Contramarca* o ressegell: *"facen fer contrasenyal en les piles e trossels..."* (CME, doc. 395, 1388).

contrast. Ofici creat per les ciutats per a verificar la qualitat de les monedes, de les mesures o del metall i les pedres de les joies. A Barcelona, hom distingia el contrast, que verificava l'obra dels joiers, de l'*afinador*, que era qui comprovava les monedes i els pesos de comprovació o pesals, als quals posava una marca si complien el seu pes.

convertibilitat. Als inicis de la difusió de la moneda fiduciària en forma de bitllets, aquests eren convertibles en or o plata, de manera que no eren més que certificats de dipòsit i això s'expressava als bitllets amb la frase "pagarà a qui ho porti...". Aquesta convertibilitat explica, en part, la necessitat dels grans bancs estatals de tenir dipòsits importants d'or i argent. Més endavant, la convertibilitat es va anar restringint i, finalment, es va eliminar del tot.

copel·la. *f.* Espècie de gresol de forma troncocònica on s'hi feia l'operació de *cendrar* els metalls i obtenir així or o bé argent fi.

Bitllet uniface de 50 cèntims de Copons (65x41 mm).

Copons (Anoia). Es formà a redós del castell i va pertànyer a la família del mateix nom. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i 50 cèntims (TC-1007/8; TCO-869/70). **G.** Durant la mateixa contesa, el Centre Republicà d'Esquerra Republicana va emetre bitllets de 10 i 5 cèntims (TE).

Bitllet uniface de 25 cèntims de Corbera de la Ribera (64x45 mm).

Corbera de la Ribera (la Ribera Baixa). D'origen islàmic, fou lloc mixt de moriscs i cristians. El 1330, depenia de Valldigna i, el 1418, tornà a la Corona. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims amb "Corbera de Alcira" (TV-604/6).

Anvers del bitllet de 50 cèntims de Corbera de Llobregat (100x60 mm).

Corbera de Llobregat (Baix Llobregat). Es formà a redós del castell de l'actual Corbera de Dalt, enderrocat a la Guerra de Successió. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-1009/10; TCO-871/2). **MS.** N^S^ de Corbera, s. XIX (2); Sta. Magdalena, s. XX (2).

Bitllet uniface d'1 peceta de Corbera de Terra Alta (53x45 mm).

Corbera de Terra Alta o d'Ebre (Terra Alta). D'origen musulmà, fou donada als templers. Fou molt destruïda a la Guerra contra el Feixisme (1936/9). **B.** Durant la mateixa contesa, l'ajuntament va emetre, de primer, uns vals provisionals i, després, bitllets amb els valors d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims (TC-1011/20; TCO-873/83).

Bitllet uniface d'1 peceta de Corbins (106x65 mm).

Corbins (Segrià). D'origen islàmic, fou conquerida per Ramon Berenguer IV el 1147 i donada als templers, que en feren centre de comanda. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta (TC-1021; TCO-884).

Revers de la medalla de les Olimpíades del 92, de Corberó (Ø 70 mm).

Corberó i Olivella, Xavier (Barcelona, 1935). Escultor, s'inicià en el treball dels metalls amb el seu pare i després anà a l'Escola Massana i a Londres. Admirador de Gargallo i de Henry Moore, s'ha dedicat també a la pintura. En la medallística, li coneixem les medalles dels voluntaris olímpics (CM-1992), del 1992, i la del Bufet Cuatrecases, del mateix any (CM-1994).

Corderes, Bernat. Mestre de la seca de Vila d'Esglésies, en actiu l'any 1362 (BI, p. 217).

cordó. Gravat que es començà a afegir, des dels inicis de l'edat moderna, a la vora de la moneda, dit també *gràfila*. La missió del cordó era evitar el retallat de les peces, ja que si els mancava una part de cordó, no es considerava que tinguessin el valor nominal sinó només l'intrínsec, és a dir, el del seu pes de metall. Les màquines per a gravar-lo es deien *acordonadores*. Més endavant, el cordó s'imprimí amb premses i en la mateixa operació d'encunyació.

Cornado navarrès de Carles de Viana (x1,5).

cornado. Moneda castellana o navarresa que solia portar, a l'anvers, l'estampa del rei coronat. A Navarra, solien dur la inicial del rei coronada i eren monedes de baixa llei. Així, a Navarra, "... *se batran cornados.. et valdra la pieça II dineros...*" (CME, doc. 739, 1428).

Cornellà del Bèrcol (Rosselló). Amb antecedents romans, és esmentada el 1087. **P.** Li hem atribuït una pa-

llofa de llautó amb tres corns, heràldica del llinatge que s'hi originà (CL, p. 154/5 i tipus 1491).

Pellofa eclesiàstica de Cornellà de Bèrcol (x1,5).

Pallofa eclesiàstica de llautó de Cornellà de Conflent (x1,5).

Cornellà de Conflent (Conflent). Amb antecedents romans, en temps medievals fou residència dels comtes de Cerdanya. P. Hi ha unes pallofes atribuïdes per Colson i Botet a l'església de Santa Maria (BP, p. 177; CL, p. 155/6 i tipus 1492/3).

Medalla de Cornellà de Llobregat a Clavé.

Cornellà de Llobregat (Baix Llobregat). El poble es creà a l'entorn de l'església de Sta. Maria. A prop hi ha el castell, esmentat el s. XII. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-1022/3; TCO-885/6). G. Coop. obrera "Del Padró", peces d'1 peceta de níquel i de 5 cèntims de llautó (LC-580/1). "Unió de Cooperadors", peces de níquel de 5 i 1 peceta i de llautó de 10 i 5 cèntims (LC-584/90). Refineria "Campsa" col·lectivitzada, peces d'1 peceta i de 50, 10 i 5 cèntims, generalment de llautó (LC-591/8). MC. Els anys 1921 i 1933, l'ajuntament va editar medalles dedicades a Clavé (CM-1492 i 1528).

Pugesa incusa de llautó de Pere Cornelles (x2).

Cornelles, Pere de. Beneficiari d'una concessió per a batre pugeses a Balaguer amb el seu signe o el de la ciutat, obtinguda d'Alfons III (1327-1336) l'any 1328 (BO, vol. II, p. 104). La moneda, descoberta fa uns anys, és una incusa que porta una cornella passant, signe parlant, i la llegenda +S:P:CORNELES (CCG-3648). També li pot correspondre un altre tipus amb la cornella passant i sense llegenda (CCG-3647). Més endavant, es bateren a Balaguer monedes plenament municipals (CCG-3649/56).

Anvers del bitllet de 50 cèntims de Cornudella de Montsant (109x64 mm).

Cornudella de Montsant (Priorat). Conquerida el 1153, formà part de la baronia d'Entença i, després, del comtat de Prades. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre diferents sèries de bitllets de 2 i 1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims (TC-1024/36; TCO-887/9). G. "Sociedad Cooperativa", peces d'1 peceta de níquel i de 5 i 2 cèntims de llautó (LC-2629/30; AG).

Corona de València de Carles I (x1,5).

corona. Nom que prengué a València la moneda d'or del valor de l'*escut* i els seus múltiples.

(corona). Marca de seca emprada a València per als florins i mitjos florins d'or en els darrers anys de Pere III (1336-1387) i, per tant, ja a la llei de 18 quirats (CME-238 i 244) i en monedes posteriors.

Corona Catalano-Aragonesa. Estat format, inicialment, pel conjunt dels comtats catalans que s'acabarien fusionant en Catalunya i, des de Ramon Berenguer I, amb els territoris occitans de Carcassona i Rasés. Fins a Ramon Berenguer IV, s'hi afegeix la Provença i altres territoris occitans i es produeix la unió amb Aragó, que és el punt d'inici de l'ens que caracteritzem. Amb Pere I, s'assoleix el domini pràcticament global d'Occitània, que es perdrà progressivament des de Jaume I. Amb aquest darrer sobirà, s'hi incorporen Mallorca i València; amb Pere el Gran, Sicília; amb Jaume II, Sardenya; amb Pere III, els territoris grecs; amb Martí I, temporalment, Còrsega, i amb Alfons IV, Nàpols i els dominis a Albània. Perduda Occitània i els territoris grecs, l'estat, de tipus confederal en molts aspectes, restarà format per Catalunya, Aragó, Mallorca i València, amb la unió ocasional de Navarra a l'àmbit peninsular, i Sicília, Sardenya i Nàpols en el mediterrani. Aquest estat es mantindrà així fins al 1714. El terme Corona Catalano-Aragonesa és el correcte, històricament parlant, per a designar el conjunt de països que varen formar part de l'espai de la sobirania dels nostres reis, ja que és el que més exactament defineix allò que va ésser, és a dir, un conjunt de països creats per la iniciativa dels catalans i que, en algun moment, s'ha denominat "d'Aragó" per un fet accessori com ho és la preeminència del títol reial. Tothom que sàpiga una mica de la nostra història, ho veu amb tota evidència i així ho han entès molts historiadors estrangers, com ara Alberto Bóscolo, Mario del Treppo, J. Lee Schneidman o Philip Grierson, qui ho explicava així: "*Els historiadors moderns en general, o almenys els de fora de la Península Ibèrica, estan habituats a parlar de l'existència d'un Imperi Aragonès a l'Oest de la Mediterrània la Baixa Edat Mitjana. Els historiadors d'avui, en canvi, poden explicar que els responsables de la creació d'aquest imperi foren els catalans més que no pas els aragonesos*". Cal tenir present que els nostres sobirans no empraven el nom de "Corona d'Aragó", sinó que parlaven, simplement, dels "seus dominis" o dels "seus territoris". D'altra banda, i com diu Pierre Vilar, la gent de les nostres terres, tant si venien de Catalunya, de València, de Mallorca, com del mateix Aragó, a tota la Mediterrània eren coneguts com a catalans (CME, p. 33-35). Per tant, hem d'emprar un terme que expliqui la realitat dels fets si volem que sigui acceptable, històricament parlant.

coronat, -da. 1. Nom donat a les monedes on apareixia el rei coronat. El nom s'aplicà al segon tipus de diner provençal emès des d'Alfons I (1162-1196) a Jaume I (1213-1276) (CME, doc. 28, 1184) i, ocasionalment, als diners de Jaume I de Barcelona i de València-Mallorca en la forma de *ral coronat*. Encara que la paraula *ral* designà després la moneda d'argent, en aquest cas vol dir, simplement, moneda reial, del rei. 2. La blanca de billó emesa a Perpinyà des del 1395 per Joan I (1387-1396), amb una llei de 5 diners (CME, doc. 410). També es bateren dobles i meitats o malles. Apel·latiu també donat a la blanca emesa el 1409 a Perpinyà i Girona per Martí I (1396-1410), amb una llei de 4 diners i 18 grans: "... *puxen batre... blanques coronades...*" (CME, doc. 480). Vegeu *blanca*.

Doble coronat de Perpinya de billó de Joan I (x1,5).

Còrsega. Jaume II havia obtingut del papa el dret d'adquirir l'illa, juntament amb Sardenya, però, tot i que gairebé sempre hi hagué un partit procatalà que controlava alguns territoris, la seva possessió completa només s'assolí en alguns períodes com, per exemple, amb Martí I (1396-1410) i també amb Alfons IV (1416-1458), per bé que no pogué conquerir Bonifacio. Tampoc hi reeixí Ferran II (1479-1516). **M.** No han estat descrites fins ara monedes catalanes de l'illa, tot i que, l'any 1343, Pere III (1336-1387) nomenava Berenguer d'Olorda mestre de les seques de Sardenya i Còrsega (CME, p. 207 i doc. 239). Vegeu *Còrsega (Bonifaccio)*.

Còrsega, troballes de (Bonifaccio). Recull de troballes monetàries fetes a Bonifaccio i el seu entorn entre els anys 1996 i 2000. Totalitza 166 peces, de les quals 68 (41%) són d'un numerari de caràcter municipal que era desconegut fa pocs anys, 52 de Gènova (31,2 %) i la resta petites quantitats de peces italianes, franceses i catalanes, més 25 d'incertes. La representació catalana conté dos diners de Barcelona de Jaume I (1213-1276) i d'Alfons III (1327-1336), un diner de València de Jaume I (1213-1276) i quatre diners sicilians entre Frederic III de Sicília (1296-1337) i Martí el Jove de Sicília (1402-1409). Poca incidència catalana, doncs, tot i el llarg contacte, però cal recordar que Bonifaccio fou, justament, el lloc més fortament genovès de Còrsega als temps medievals. CRUSAFONT, M./MALBRUNOT, J., "Troballes de Còrsega", *AN* 37, 2007, p. 206-210.

corrent. La moneda en circulació, el *circulant*. Al segle XI, es parla del diner corrent, de billó, per a distingir-lo del que circulava abans, de plata. Al segle XV, el *florí corrent*

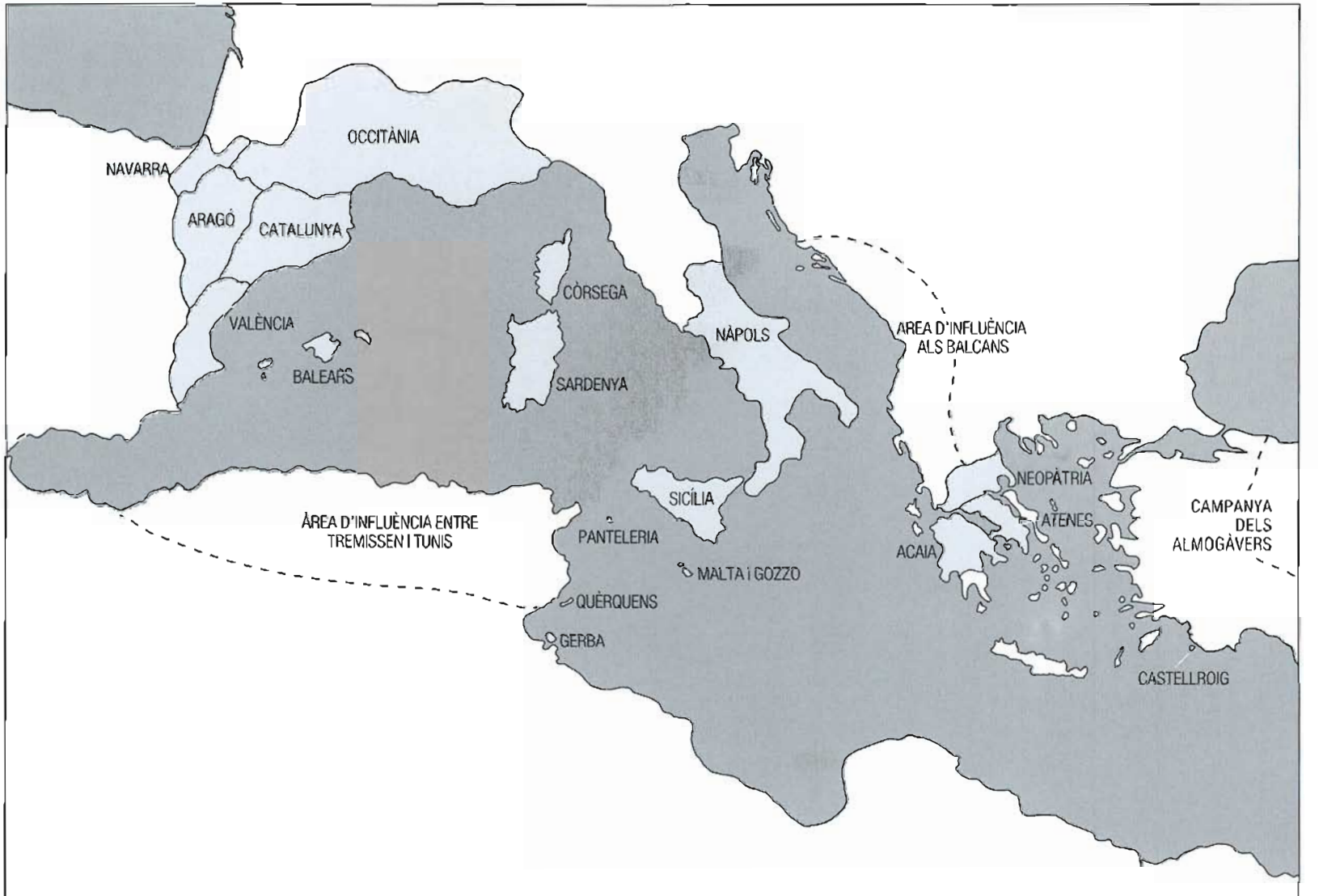

La Corona Catalano-Aragonesa. Al nord, l'expansió occitana dels s. XI i XIV i a l'àmbit mediterrani els països i territoris que en formaren part d'una manera permanent o transitòria, entre els segles XIII i XVIII.

era una unitat de compte que valia 11 sous de diners, que era la cotització que durant molt de temps havia tingut el florí i que es pagava en diners de billó. Si es parlava del *florí d'or*, llavors es pagava en aquesta moneda d'or que equivalia a 13 sous de diners de billó, que era la seva nova cotització.

corrible. La moneda que està autoritzada a circular. L'any 1405, per exemple, el rei Martí diu que els florins curts de pes "*no sien corribles*" (CME, doc. 452).

cort. En alguns textos (RB, per exemple) es dóna aquest nom a l'emissió de diners barcelonins de Pere I del 1213, que era de llei quaternal, però Botet pensa que és una mala lectura i que potser s'hauria d'haver llegit quart, és a dir, de llei quaternal (CME, doc. 38).

Billet uniface de 50 cèntims de Cortes d'Arenos (57x55 mm).

Cortes d'Arenós (l'Alt Millars). Es formà a redós del castell i va pertànyer als comtes d'Aranda. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), es varen emetre uns "tiquets col·lectius" que foren avalats per l'ajuntament tot esborrant la paraula "col·lectiu" i amb els valors d'1 peceta i 50 i 25 cèntims i la denominació de "Cortes de Arenoso" (TV-607/9).

Billet uniface de 25 cèntims de Cortes de Pallars (80x36 mm).

Cortes de Pallars (la Vall de Cofrents). D'origen islàmic, fou lloc de moriscs i cap de baronia. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre uns vals manuals d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Cortes de Pallás" en el timbre (TV-610/2).

Cortit, Ramon. Beneficiari d'una llicència per a batre pugeses a Àger per concessió d'Alfons III (1327-1336),

Pugesa incusa de llauto d'Àger de Ramon Cortit (x2).

donada l'any 1328 (BO, vol. II, p. 104). Foren descobertes fa uns anys i es tracta d'incuses que porten el seu castell heràldic i la llegenda +S:RAMON CORTIT (CCG-3600). Poc després, el rei li concedí que el benefici fos vitalici. Com que s'excedí en el volum d'emissió, el municipi es queixà al rei i assolí de fer-se seva la moneda, amb certes compensacions al beneficiari (SN, p. 81/3). De llavors ençà, el municipi nomenà administradors.

Gito de les mines de Vatera, a Cortsaví (x1,5).

Cortsaví (Vallespir). Es formà a redós del castell, que pertangué als Cortsaví-Serrallonga, documentats des del XII, i fou cap de baronia. G. A les mines de Vatera, s'hi van emprar gitons per a la cantina amb "Mines de Batère". N'hi ha de 2 i 1 franc i de 50, 25, 10 i 5 cèntims de diferents emissions i metalls i de formes ovals, triangulars i rodones, alguna amb la vora ondulada (MGC).

Cos-Gayón i Pont, Ferran. (Lleida, 1825-Madrid 1898). Polític i periodista del partit conservador, arribà a ésser ministre entre el 1890 i el 1896. MC. L'any 1878 li fou dedicada una acurada medalla que obrà Planiol, però no sabem per iniciativa de qui (CM-665).

Coscolla, Bartomeu. Obridor d'encunys de la seca de València des del seu nomenament amb caràcter vitalici l'any 1379 i en actiu almenys fins al 1417 (CME, doc. 393, 405, 420 i 553). Anteriorment, consta que havia obrat segells. Des del el 1381 fins al 1417, féu encunys de monedes reials i també segells i peces d'orfebreria per als sobirans, les institucions i els particulars. El rei li féu encara altres concessions (FS, v. 1, p. 85-88).

Cosenza. Hi ha notícies de batiment de tornesos en aquesta seca en temps de Ferran I, però és possible que es fessin amb els mateixos encunys que els encunyats a Nàpols i que, en conseqüència, no sigui possible de distingir-los (GT, p. 365).

Coserans, vescomtat de. Senyoria occitana del grup del Biarn/Bigorra, que apareix a voltes separadament, però que no va arribar a batre moneda pròpia.

cospell. Disc de metall preparat per a ésser encunyat (AM). Terme modern o potser castellà; a l'època medieval, es parla més aviat de diners: "... *com los obrers hauran fet los diners, si són menuts, deuen los lliurar a les guardes...*", referint-se als discs abans d'ésser encunyats (CME, doc. 142, 1285). Hi ha també els termes *fullera* (s. XV, doc. de la seca) i *bolleta* (inici s. XVII, doc. municipal), però apareixen en poques fonts. Els cospells s'obtenien a l'edat antiga per fosa, atès el gruix considerable de les monedes. Als temps medievals, es partia de planxes i es retallaven amb tisora, ja que les peces eren molt més primes. En passar a fer-se monedes cada cop més gruixudes, es pogueren obtenir bé elaborant de primer trossos quadrats i després llimant-ne els angles, o bé tallant una barra, un sistema que ja fou emprat a l'Atenes clàssica (NAPI, p. 42). En el període de l'encunyació amb molinet (s. XVI-XVII), no es partia dels cospells, sinó d'unes tires de planxa que, en passar per laminació entre dos cilindres que duien gravats els encunys, produïen una sèrie de monedes encunyades que s'havien de separar individualment per medi d'un trepant. En molts casos, hom feia un recuit o ablaniment dels cospells a fi de facilitar-ne l'encunyació.

COSTA. Abreviatura de Constança de Sicília (1276-1285) en els pirrals d'or i argent, batuts juntament amb Pere el Gran (CCG-2140/5).

Costa Huguet i Cia. Camp MC. Tot i que Ràfols el considera un gravador, la forma d'expressar la signatura fa pensar més aviat en un fabricant. En una capsa consta com a "A. Costa Huguet, Medallas de todas clases, Piedra 75, Buenos Aires". Signa: A. COSTA HUGUET Cia; A. COSTA HUGUET. Medalles: CM-958 i 962 (1902).

Costa-Roja del Terri. Vegeu *Sant Julià de Ramis*.

Billet uniface de 20 cèntims de Costur (62x51 mm).

Costur (l'Alcalatén). Amb antecedents romans i musulmans, va pertànyer a Alcora fins al 1840. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 20 cèntims (TV-613).

Billet uniface de 50 cèntims de Cotes (61x44 mm).

Cotes (la Ribera Alta). Antiga alqueria islàmica, fou lloc de moriscs i va pertànyer a Escaladei. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-614/6).

Cotlliure (Rosselló). Amb antecedents grecs i romans, fou important sempre la seva fortificació. MS. N^a^S^a de la Consolació, s. XIX-XX (17).

Peça de 4 tarins d'argent de Nicolau Cotoner.

Cotoner i Olesa, Nicolau. Fou el Gran Mestre núm. 61 de l'Orde de l'Hospital/Rodes/Malta en els anys 1663-1680, ja en l'etapa de Malta. Era mallorquí i germà del mestre anterior, de nom Rafel, i quan fou elegit era batlle de Palma. Amplià les fortificacions de l'illa i féu construir el fort que, de llavors ençà, prengué el nom de la Cotonera. Derrotà els turcs a Candia, però no pogué evitar la presa de la ciutat. Assolí d'evitar els atacs contra l'illa i hagué de fer front a una epidèmia de pesta. M. De les seves emissions monetàries, només li coneixem moneda de plata en tarins i múltiples de tres i quatre tarins, i peces de carlins (COM-26/9). MC. També ens han arribat tres medalles amb la seva efígie (COM medalles, núm. 6-8).

Cotoner i Olesa, Rafel. Fou el Gran Mestre núm. 60 de l'Orde de l'Hospital/Rodes/Malta, ja en l'etapa de Malta, i era batlle de Palma quan fou elegit. Mallorquí de naixença, era germà de Nicolau Cotoner, que el va

Peça de tres tarins d'argent de Malta de Rafel Cotoner.

succeir. Al llarg del seu mandat, es succeïren enfrontaments amb els turcs. Participaren, en ajut dels venecians, a la lluita per Candia i, el 1661, la flota dels cavallers derrotà una esquadra turca i en capturà deu vaixells. **M.** De les seves emissions monetàries, ens han arribat peces d'argent del tarí i els seus múltiples de tres i de quatre tarins, i també el divisor de deu grans (COM-22/5). **MC.** Coneixem una medalla amb la seva efígie (COM medalles, núm. 5).

Cotrullo, Benet de. Mestre de la seca de Nàpols entre el 1460 i 1468 i de la seca de l'Àquila des del 1468 fins al 1469, en què va morir (CME, doc. 809 a 1085, 1105 i 1107).

Cotrullo, Jaume de. Mestre de la seca de Nàpols, nomenat l'any 1469 i desposseït l'any 1475 (CME, doc. 849 a).

coure. Vegeu *aram*: "... *pusquen cercar totes menes d'argent ê de coure...*" (CME, doc. 379, 1381).

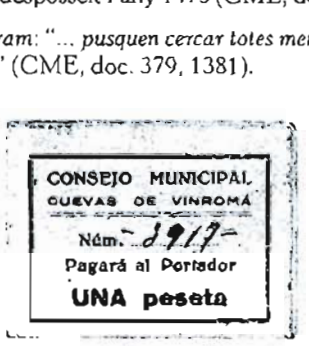

Bitllet uniface d'1 peceta de Coves de Vinromà (55x40 mm).

Coves de Vinromà (la Plana Alta). D'origen musulmà, fou conquerit el 1235 per Jaume I, que la cedí a Blasc d'Alagó. Passà als templers i fou cap de comanda. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims i també en va fer la Mancomunitat d'Agricultors i Indústries, amb els valors de 2 pecetes i 10 i 5 cèntims, ambdues sèries amb "Cuevas de Vinromá" (TV-637/44).

C R nexades. Camp **MC.** Vegeu Carreras.

Creixell (Tarragonès). Consta des del 1173 i va pertànyer a la mitra de Barcelona. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-1038/40; TCO-900/2).

Anvers del bitllet de 25 centims de Creixell (93x51 mm).

(creixent). Marca d'emissió de Perpinyà per a l'emissió de florins d'or de llei de 22 quirats entre els anys 1352 i 1355 (CME-230).

Crescenci, A. (Itàlia, segona meitat del segle XIX). **MC.** Fonedor d'obres d'art que ens apareix signant a la vora de la medalla de Benlliure dedicada al pintor Ribera. Signa: A. Crescenci, Roma. Medalla: CM-796 (any 1888).

cresol. Recipient per a fondre metall en petites quantitats: "... *metre al foc en cresol o en cassa...*" (CME, doc. 142, 1285). *Gresol.*

Crespí, Son (Carretera de Sóller, Mallorca). Important tresor d'unes 6.000 monedes en deu o dotze guardioles de fang. Contenia especialment moneda mallorquina de billó i algunes peces d'argent a nom de Jaume, i billons de Jaume I (1213-1276) de Barcelona i de València. Com que el conjunt no tenia cap peça a nom de Sanç de Mallorca (1311-1324), Campaner va poder separar bé els doblers, diners i malles de billó de Jaume II de Mallorca (1276-1311), al qual havien de correspondre totes les peces mallorquines, de les de Jaume III de Mallorca (1324-1349) que hi eren absents. També pogué identificar els mitjos rals i quarts de ral de Jaume II, però no pas ni els rals d'argent ni els d'or, perquè no n'hi havia en el tresor (CAM, p. 117/8, nota 2).

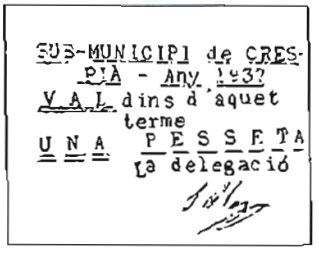

Bitllet uniface d'1 peceta de Crespià (58x45 mm).

Crespià (Pla de l'Estany). Documentada al s. XI, l'església és d'arrels romàniques i té una torrella de defensa. El 1698, era lloc reial. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer uns vals manuals d'1 peceta (TC-1041; TCO-903).

Bitllet uniface de 25 cèntims de Cretes (66x43 mm).

Cretes (Matarranya). Té pintures prehistòriques i antecedents ibèrics. Fou vila murada. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Cretas" (TF-153/5).

creu. El *revers* o cara menys important d'una moneda. El terme s'origina amb les nombroses monedes medievals que duien aquesta imatge en una de les cares, generalment l'oposada a la que duia la imatge del rei o *cara*, que es considerava la principal. Certament aquesta combinació de tipus era la més usual, però no pas la única.

(creu). Marca d'emissió de Perpinyà de la primera etapa dels florins de llei de 18 quirats (CME-234). Només es coneix un exemplar descrit per COL i podria correspondre al període en què la Generalitat va emetre per compte propi en els anys 1365-1369, atenent el fet que aquesta institució emprava sempre la creu equilateral com a heràldica.

(creu dins cairó). Segona marca de la seca de Barcelona per als florins, emprada per Joan I (1387-1396), segurament des del 1388 (CME-305) i després de la primera marca manada per aquest sobirà de la creu sobre pal disposada el 1387.

(creu sobre pal). Primera marca de seca de Barcelona per als florins i mitjos florins d'or, segons el document de Joan I (1387-1396) del 1387 (CME-305 i 309), pel qual determinava una marca concreta per a cada seca, a excepció de la de Saragossa, que ja havia rebutjat l'emissió del florí en temps de Pere III.

Moneda d'argent de la creu, copiant Roses (x2).

creu, monedes de la. Imitacions gal·les de la dracma d'argent de Roses, amb les tipologies d'anvers i revers més o menys estrafetes.

Diner de Barcelona de Jaume II amb la creu de tern al revers (x2).

creu de tern. Terme proposat per nosaltres per a designar la creu tallant amb alternança de grups de tres punts i anells als espais, que trobem en els diners de tern de Barcelona. Aquest tipus de creu passà després als croats de Barcelona, Perpinyà i encara d'altres seques i a altres monedes, com ara les peces de cinc rals i cinc sous d'argent i alguns diners de la Guerra dels Segadors. Els grups de tres punts al·ludeixen inicialment a la llei ternal, tal com suposà Botet, ja que en els òbols de Perpinyà d'Alfons IV de la primera emissió (CCG-2879), que són de llei doblenca, els grups són de només dos punts. Pel que fa als anells, no tenim una confirmació de l'opinió de Botet, qui creia que eren una derivació del nom dels reis germànics de nom Odó, un origen que sembla excessivament allunyat.

Creuet o escut d'or valencià de Carles II (x2).

creuet. La moneda castellana o catalana de la sèrie de l'escut, pel fet de portar una creu patent al revers. També se les anomenava *escuts de la creueta*.

Bitllet de 50 cèntims de Crevillent (77x50 mm).

Crevillent (el Baix Vinalopó). Antiga plaça forta islàmica, fou conquerida per Jaume I el 1261. Fou habitada per moriscs fins al s. XVII. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), i en suplència de l'ajuntament, la Cooperativa d'Agricultors i les Cooperatives Tèxtils varen emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims, ambdues sèries amb "Crevillente" (TV-619/24).

crida. Edicte o publicació oficial d'una norma. En l'àmbit de la moneda, es feien crides per prohibir l'exportació de moneda o de metall mentre hi havia una encunyació en curs i, sobretot, per a donar a conèixer el *for* o valor de circulació dels diferents tipus monetaris: "... *deliberaren sie publicat en crida pública*" (RB, 54, 1469).

Crisafi, Esteve. Mestre de la seca de Nàpols entre el 1458 i el 1459 (CME, doc. 672).

Croat de Barcelona de Martí l'Humà (x1,5).

croat (*crucesignato* en la seva forma llatina, CME, doc. 469). Moneda catalana de plata creada el 1285 per Pere el Gran (1276-1285), amb una llei d'11,5 diners, talla de 72 peces el marc i equivalent a 12 diners de tern, del qual prenia els tipus d'anvers i de revers. Fou la versió catalana del *gros* europeu, que es generalitzà al segle XIII. Inicialment se l'anomenà *barcelonès d'argent*, més endavant, *ternal*, i, finalment, croat. El nom fou aplicat sovint als rals d'argent mallorquins i sards: "... *reals o croats d'argent*..." (CME, doc. 1054, 1507/8). Des de Pere el Gran, es bateren també mitjos croats, encara que no a tots els regnats. Amb Alfons IV (1416-1458), es feren també mitjos, terços i sisens, i la ciutat de Barcelona, per l'anomenat privilegi dels croats del 1444, obtingué del rei de poder batre'n en les quantitats i cadència que considerés oportunes. Després de la Guerra Civil del s. XV, aquest privilegi fou pràcticament anul·lat per Joan II. Amb Ferran II (1479-1516), es varen batre croats, mitjos i quarts. Des de Ferran I fins a Ferran II, es bateren també croats a Perpinyà i, en ocasió de la Guerra Civil del s. XV, s'encunyaren excepcionalment croats a nom de Pere de Portugal a Lleida (CME-771) i de Joan II a Tarragona (CME-710a), i també terços a diferents poblacions per iniciativa de Joan II (1458-1479) o dels seus opositors, com ara a Tortosa, Lleida, Berga o Cervera (CME-713/4 i 773/7). El croat, instrument essencial del comerç català, mantingué les seves característiques tipològiques i metrològiques essencials fins al 1636, i fou emès fins al 1707: "... *monetam argento vocatam croats, cum signo quo signatur moneta Barchinone de terno perpetua...*" (CME, doc. 619, 1426). A l'edat moderna, però, hom tendí, des del 1611, a ajustar la llei del croat a la de la plata castellana a fi d'afavorir-ne la reconversió i, des del 1636, es començaren a fer rebaixes en el pes. A la Guerra dels Segadors, es bateren peces de croat a Lleida (CCG-4617) i de mig a Vic (CCG-4675/6), i el bàndol reialista va fer contramarcar amb una T a Tortosa els croats i mitjos croats de Barcelona de bon pes que hi havia en circulació (CCG-4415/6) i retirar els curts de pes. Amb Carles II, la talla ja havia passat a 84 peces el marc i, després, a 86, i en la Guerra de Successió s'arribà a 110. En aquesta etapa, el nom croat ja s'havia perdut i es parla de rals o de rals catalans. Des de Carles II, es deixaren d'emetre divisors.

Ral d'argent de Croia d'Alfons IV (x1,5).

Croia (Albània). Ciutat albanesa, actualment Krüje. M. Alfons el Magnànim (1416-1458) hi va fer encunyar moneda; vegeu *Albània*.

Medalla de Barcelona del 1706, obra de Croker.

Croker (o **Crocker**), **John** o **Iohan** (Dresde, 1670 – Londres, 1741). MC. D'origen alemany, canvià la grafia dels seus noms per adaptar-los a la pronunciació anglesa. Es formà com a orfebre a Alemanya i Holanda i, des del 1691, passà a residir a Anglaterra, on realitzà la major part de la seva obra. El 1697, entrà com a gravador a la seca de Londres. Féu moltes de les monedes

de la reina Anna i dels seus successors Jordi I i Jordi II, i obrà, en peces de gran qualitat, moltes de les medalles commemoratives de les victòries angleses a les guerres del seu temps. Signa: I. C.; CROKER. Medalles: CM-154 (any 1706), 163 (any 1708), 166 i 168 (any 1710).

CRVCEN. Llegenda llatina superada per una creu que trobem en un mancús d'or escrit en cúfic, que s'ha atribuït a Bernat Tallaferro de Besalú (988-1020) en base a les noticies d'emissions d'or en el seu temps i al tema de la creu que apareix en moltes monedes del comtat amb la llegenda SANTA CRVX, per la reliquia de la Creu que aquest comte portà de Roma (CCG-1886/7, el primer només amb la creu).

crucesignato. Forma llatina per a designar el *croat* de Barcelona que evidencia la seva etimologia com a "moneda que porta una creu" i que no té res a veure, contra el que algú ha dit, amb la paraula anglesa *groat*, que significa gros (CME, doc. 469).

Crusado portuguès d'Alfons V (1438-1481) (x1,5).

crusado. Moneda portuguesa d'or de 23,75 quirats que, al segle XV, disputà al ducat venecià el paper de divisa internacional. Fou probablement el model tipològic del *pacífic* d'or català innovat per Pere de Portugal, encara que aquest tenia una llei de 22 quirats: "... *y los crusados a 9 rals.* ." (RB, 345, 1707). Nom aplicat també a una moneda de billó d'Enric II de Castella.

Crusafont i Sabater, Miquel de (Sabadell, 1942). Doctor en història (UAB), doctor enginyer industrial superior (UPC) i diplomat en Museologia (Generalitat de Catalunya). Fou director del Museu d'Història de Sabadell i Conservador de la col·lecció numismàtica de Banca Catalana. President de la SCEN i director d'*Acta Numismàtica*. Ha participat en diferents projectes europeus, com ara *I goti* (Milà, 1994) o *Unne monnaie pour l'Europe* (Brussel·les, 1991). Té diferents guardons, com el "Premio Vico" (Madrid, 1982), dos premis "Conde Garriga" de l'Asociación Numismática Española (Barcelona, 1983 i 1988), o el "Jeton de Vermeil" de la Societé Française de Numismatique (París, 2003), i és Soci d'Honor de l'Associació Numismàtica de Portugal, entre altres. Ha participat en cursos de doctorat a la Universitat de Barcelona (història moderna i història de l'art) i forma part del Grup de

Anvers de la medalla dedicada a M. de Crusafont (Ø 91 mm).

Recerca Consolidat del Dept. d'Història de l'Art de la UB. Especialista en la història de la moneda, ha publicat diferents estudis monogràfics, com ara *El sistema monetario visigodo: cobre y oro* (Barcelona-Madrid, 1994), *Plomos y jetones medievales de la Península Ibérica* (Barcelona-Madrid, 1996, amb J. Labrot i B. Moll), o *Pesals monetaris de la Corona Catalanoaragonesa* (Barcelona, 1999), però la seva especialitat són els treballs d'abast ampli, com ara *La moneda catalana local* (Barcelona, 1990), *Història de la moneda de la Guerra dels Segadors* (Barcelona, 2001), *Medalles commemoratives dels Països Catalans* (Barcelona, 2006), *Catàleg General de la Moneda Catalana* (Barcelona, 2009), *Història de la moneda de l'Occitània Catalana* (Barcelona, 2012), *The Iberian Peninsula*, vol. 6 de "Medieval European Coinage" (Cambridge, 2012, amb A. M. Balaguer i P. Grierson), i *Història de la Moneda de la Corona Catalano-Aragonesa Medieval* (Barcelona, 2015). També ha escrit el manual per a universitaris *Història de la moneda catalana. Interpretació i criteris metodològics* (Barcelona, 1996). Perfil: SERRA I PUIG, Eva, "L'obra investigadora de M. Crusafont i Sabater", *AN* 37, 2007, p. 7-12.

Pugesa municipal incusa de llautó de Cubells (x2).

Cubells (Noguera). Fou cedida per al-Muddafar a Ramon Berenguer I (1035-1076) a la primera meitat del s. XI.

Aquest comte hi edificà un castell i va integrar-se el 1330 al marquesat de Camarassa. **M.** L'any 1299, el rei Jaume II (1291-1327) li va concedir una autorització perquè pogués batre pugeses, tal com es feia a Lleida (CSE, p. 158). Es coneixen una sèrie de senyals incusos, els més antics amb lletra gòtica, que semblen arrencar d'aquesta concessió i que degueren batre's durant molt de temps, potser fins al s. XVII (CCG-3700/4). El darrer l'havíem considerat, de primer, una pallofa, però com que porta l'heràldica de la població com les altres, n'hem variat la consideració. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 cèntims (TC-1042/4; TCO-904/6).

Cuc, Ponç. Beneficiari d'una autorització per a batre pugeses a Agramunt que li havia concedit, amb caràcter vitalici, el comte Ermengol X (1276-1314), potser relacionables amb el tipus CCG-3603 (SN, p. 83-84). Degué morir el 1331, ja que Alfons III (1327-1336) donà llavors la concessió a Pere Ferrer.

cuento. Milió. Terme castellà que apareix en algun document aragonès.

cuir. La idea que, el 1461, s'havia batut moneda de "sola" o de cuir a Figueres és fruit d'una mala interpretació. Vegeu *fola*.

Anvers de la medalla de la batalla del Bruc, obra de Cuixart.

Cuixart i Barjau, Francesc (Berga, 1875-Manresa, 1931). **MC.** Pintor i dibuixant, es formà a l'Escola de Llotja, on fou deixeble de Claudi Lorenzale. Instal·lat a Manresa, fou el mestre de molts artistes, entre els quals Josep Mestres Cabanes. També col·laborà en projectes urbanístics manresans i projectà i signà una medalla de l'any 1908 dins d'un Modernisme ple, un dels més alts exponents medallístics d'aquest corrent artístic. També féu algunes insígnies, com la de l'Orfeó Manresà. Signa: F. CUIXART. Medalla: CM-1050 (1908), C.AN-40, 3 (no signada). CRUSAFONT, M., "L'obra i la figura de Francesc Cuixart (1875-1931)", *AN* 40, 2010, p. 219-225.

Culla (l'Alt Maestrat). Antiga fortificació islàmica, Jaume I la conquerí i la cedí a Blasc d'Alagó. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TV-645/6).

Bitllet uniface d'1 peceta de Culla (63x40 mm).

Medalla a la MD del Castell de Cullera.

Cullera (la Ribera Baixa). Antiga fortificació islàmica, Ramon Berenguer IV la comprometé als hospitalers, que l'obtingueren el 1240. **M.** Vegeu *Cullera, troballes*. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament, però també altres entitats, com la Federació Local de la UGT o, inicialment, la Col·lectivitat CNT, varen emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-647/55). **MC.** L'any 1897, va editar una medalla que commemorava l'erecció de la nova capella de la MD del Castell, CM-423. **MS.** N^S^ del Castell, s. XX (7).

Cullera, troballes de (Ribera Baixa). A l'anomenada Illa de Cullera, avui unida a la costa, hi aparegué, d'una banda, un trient d'or de Wamba (672-680) i, de l'altra, un tresoret o acumulació de petites peces d'aram, de les quals 7 visigodes de coure (4 d'Emérita i 3 de Toleto), 9 petites peces bizantines de coure de Justinià i 1 petit coure vàndal de Geliemer, a més d'altres possibles tres peces visigodes i exemplars no identificables. Interessant per provenir d'una excavació arqueològica i per la presència conjunta d'or i aram visigot (CVI, p. 18-20).

curs o curs legal, de. Moneda que té dret legal de circulació. Terme modern equivalent a l'antic de *corrible*. La moneda de curs legal és allò que correspon al terme genèric de *diners*. Si no són de curs legal, poden ésser monedes estrangeres, antigues, etc. Les monedes de curs legal solen ésser les emeses pel propi país, però també

hi ha casos de monedes foranes a les quals els ha estat donat curs legal, com ara la moneda d'or forana a Catalunya abans de la creació del *florí* català.

curt, -a. Moneda mancada de pes, de manera que no arriba al mínim de tolerància que marca el pesal corresponent: "... *eren vengudes peces... curtes...*" (RB, 128, 1610). Quan hi havia un volum molt gran de moneda curta, hom es veia obligat a fer una operació de sanejament i reciclar-la a la seca fonent-la i tornant-la encunyar.

CVT o bé **CVTT.** Abreviatura de la seca de Tarragona en monedes romanes d'August a Tiberi i com a indicatius de *Colonia Vrbs Tarraco*, o bé *Colonia Vrbs Triumphalis Tarraco* (CCG-1136 a 1153).

D

D. Camp M. Distintiu de la seca de Dénia en temps de Carles I, quan, amb motiu de la guerra de les Germanies, el sector reial hi va emetre dobles rals i rals d'argent amb aquesta marca (CCG-4149 i 4152). **MC.** Vegeu *Dollin*.

Bitllet de 50 cèntims de Daia Vella (98x70 mm).

Daia Vella (el Baix Segura). Fins al 1791, formà part d'Oriola. El 1829, patí un greu terratrèmol. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), i en suplència de l'ajuntament, la Col·lectivitat de Treballadors de la Terra va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Daya Vieja" (TV-689/90a).

Bitllet uniface de 50 cèntims de Daimús (60x38 mm).

Daimús (la Safor). Amb antecedents romans, fou lloc de moriscs i va pertànyer als Ferrer. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Daimuz" (TV-686/8).

Medalla d'aram del 1980 de Salvador Dalí (34x46 mm).

Dalí i Domènech, Salvador (Figueres, 1904-Girona, 1989). **MC.** El famós pintor surrealista féu diverses incursions a la medallística i a l'orfebreria, ben sovint en sèries temàtiques, més o menys comercials, més que no pas en peces commemoratives. En varem descriure una d'argent del 1984 dedicada a la Fundació Gala Dalí (CM-1974) i ara donem la imatge d'un altre exemple d'aram dels tipus seriats amb el tema d'Adam i Eva.

Danès i Torras, Joaquim. (Olot, 1888-1960). Metge eminent, historiador i incansable impulsor de la cultura escriví una Història d'Olot en 19 volums que li fou publicada postumament. **MC.** L'any 1977 li fou dedicada una medalla del Cercle Filatèlic i Numismàtic d'Olot (CM-1848).

Daniya. Taller monetari musulmà. Vegeu *Dénia*.

dany. Pèrdua, especialment la que es produïa en les operacions de sanejament de la moneda que, a voltes, havia de pagar la gent i, altres, la Generalitat o la ciutat de Barcelona o el rei. En el cas de Catalunya; vegeu *abatre*. Un exemple: "... *florins nacses de Mallorca... aquest dany havia de venir a sobres de la Generalitat*" (CME, doc. 501, 1450).

Daoiz, Belenguer. Mestre de la seca navarresa de Pamplona, consta en actiu l'any 1513 (CME, doc. 1067).

daric, *m*. Moneda d'or de l'imperi persa derivada del rei Darius el Gran (522-486 a. de C.).

Anvers del bitllet d'1 peceta de Darmós (80x55 mm).

Darmós (poble del municipi de Tivissa, Ribera d'Ebre). La parròquia és del 1786. **B**. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims (TC-1045/6; TCO-907/8).

Moneda de 10 centims de la cooperativa de Darnius.

Darnius (Alt Empordà). Mencionat des del 983, formà part del comtat de Besalú. Fou cap de batllia. **G**. Coop. "La Reguladora", peces d'1 peceta de níquel i de 10 i 5 cèntims de llautó (LC-1840/3).

Medalla de proclamació de Carles IV, obra de Daroca.

Daroca, Josep (Barcelona, segona meitat del segle XVIII). **MC**. Argenter. Consta que l'any 1789 féu les medalles de proclamació de Carles IV de Barcelona, però es dedueix que també obrà les de Girona i Lleida, que tenen el mateix encuny d'anvers. Són peces fetes per encunyació i no pas per fosa com les primeres peces d'aquesta sèrie en temps de Lluis I, la qual cosa demostra un equipament tècnic millor. No signà la seva obra, com sol succeir amb aquest tipus de peces. Medalles: CM-230/6 (any 1789).

data, datació. La datació sistemàtica de les monedes no s'establí de forma general fins als inicis del s. XVI i, en les medalles, es va anar generalitzant, però mai no hi hagué una norma en aquest sentit, de manera que hi pot haver medalles actuals no datades. Abans d'aquesta cronologia, trobem en alguns casos monedes datades, com ara la major part de les musulmanes, algunes de bizantines datades per indicció o algunes de les romanes, que es poden datar per elements indirectes referents a l'emperador o als magistrats. En molts altres casos, la datació serà un problema greu i la cadència de les emissions no es podrà construir sense aquesta informació. Quan disposem de l'efigie o el nom del governant, tenim una forquilla temporal que podem millorar si hi ha marques o dades complementàries, com ara les dels atributs de l'emperador a la moneda romana o els noms dels magistrats, i en monedes medievals/modernes, els noms dels mestres de seca, dels tresorers, dels artistes, etc. Altres fonts d'informació per a la datació i per a l'establiment de les cronologies poden ésser el contingut de fi (ja que hi sol haver tendències a la baixa), l'evolució artística, l'evolució paleogràfica i, molt especialment, l'estudi dels tresors, que ens donen cronologies d'inici d'ocultació i de relació entre el conjunt de monedes diferents que el composen. Malgrat que hi pugui haver algun cas aïllat de disfunció en la data de la fabricació de les monedes, això no treu que la seva presència a les excavacions arqueològiques sigui l'element més determinant i exacte per a la datació.

Sebastia Datzira.

Datzira i Soler, Sebastià (Manresa, 1933-1986). Numismàtic. Féu estudis de Peritatge Industrial i dedicà tota la seva vida laboral a l'empresa familiar. Interessat per la història i la numismàtica, cursà, ja gran, els estudis d'història. Soci fundador de la SCEN, fou membre de la seva Junta i col·laborà sovint a *Acta Numismàtica*. Arran de la seva mort, la seva obra numismàtica fou recollida en el volum titulat *La moneda a la Catalunya Central* (Centre d'Estudis del Bages, Manresa, 1991),

amb una notable i documentada aportació de les emissions de paper-moneda de la Guerra contra el Feixisme (1936/9) d'aquesta comarca. Perfil i bibliografia: Crusafont, M., "Sebastià Datzira i Soler", *AN* 16, 1986, p. 13-15.

dau. m. Peça quadrada que s'obtenia de la planxa metàl·lica preparada per a fer monedes i que després s'arrodonia per a obtenir els *cospells* o *folleres* rodones: *"... quan les dites planxes estan de modo que es menester se entregan després als obrers y monaders... los quals ne fan daus i dels daus, folleres..."* (BFD, p. 79).

Decadracma de Siracusa del gravador Evainetos.

decadracma. *f.* Moneda grega d'argent, el múltiple de deu dracmes.

Placa dels Jocs Florals de Barcelona, obra de Delpec.

Delpec, Joan Maria (Banios, finals del segle XIX-principis del segle XX). MC. Medallista francès, es formà amb Thomas, Chaplain i Alphée Dubois. Obrà diverses medalles, generalment per a l'àmbit francès, però també per a Anglaterra i Itàlia. Tingué predilecció per les plaquetes. La primera que referenciem degué ésser importada sense dedicació, la qual s'hi afegí aquí amb burí. Signa: J. DELPECH. Medalles: CM-1095 (1911) i 1820 (1936).

Denari ibèric de Kese (Tarragona) (x2).

denari. 1. Moneda romana d'argent encunyada des del 211 a. de C., amb el *quinari* i el *sesterci* com a divisors. Equivalia a 10 asos (d'ací li ve el nom) i pesava 4,5 g. El tipus inicial portava el cap de Minerva i el numeral X a l'anvers, i al revers hi havia els Dioscurs a cavall i la llegenda ROMA. A principis del s. II a. de C., el denari pesava 3,98 g i el pes anà decreixent. Tot i així, l'any 145 a. de C. equivalia a 16 asos i el numeral X fou substituït per XVI i, més endavant, per un asterisc. Durant el període republicà, moltes famílies patrícies encunyaren denaris amb el seu nom i tipus propis, fet que aportà una gran varietat tipològica. Continuà batent-se durant l'etapa imperial, generalment amb el bust de l'emperador. El seu pes i la seva llei anaren decreixent. Caracal·la creà una nova moneda de plata que valia dos denaris, l'antoninià, però que només pesava 5,45 g i tenia un 20% de plata. L'any 295, Dioclecià va tornar a batre moneda de plata de pes i llei similar al denari. A l'espai català, el denari romà va acabar per substituir, entre els segles II i I a. de C., les dracmes de patró grec que batien les tribus ibèriques. Se'n bateren a Vic, Lleida i Tarragona. 2. A l'època medieval, diner o, genèricament, altres peces de moneda, com ara els rals d'or o d'argent, especialment en documents en llatí; **denarius arureus** i **denarius argenteus.**

Doble ral d'argent de Dénia de Carles I.

Dénia (la Marina Alta). Capital de la Marina Alta, té antecedents romans i fou sempre important el seu castell i el seu port. Cap de la taifa de Dénia, incorporà les Balears als seus dominis. Fou conquerida per Jaume I el 1238 i poblada per cristians. Cap de comtat i, després, de marquesat, tingué seu episcopal. M. Important seca musulmana, va emetre com a taifa o regne autònom amb Mujahid (1017-1044), sol o bé associat amb els

seus fills, fraccions de dinar d'or, dirhems i fraccions de dirhem d'argent (CCG-1404/29), i amb Alí ibn Mujahid (1044-1075), fraccions de dinar d'or i dirhems de billó (CCG-1430/49). Des de Mundhir (1082-1090), va emetre com una de les seques de la taifa de Dénia-Tortosa i es coneixen dirhems de billó d'aquest sobirà (CCG-1450/9) i del seu successor Sulayman ibn Mundhir (1090-1099) (CCG-1460/5). Fou seca també amb els almoràvits. Yusuf (1087-1106) hi va encunyar dinars d'or (CCG-1612/29), i Alí (1106-1143), el mateix valor (CCG-1632/5). Reprengué emissions amb els almohades amb dirhems quadrats d'argent a nom d'al-Madhi (CCG-1069). No hi van haver després emissions monetàries fins al temps de Carles I (1516-1558), i durant la guerra de les Germanies, quan els partidaris del rei hi emeteren, l'any 1521, dobles rals i rals d'argent amb la marca D i a nom de Ferran II (CCG-4149/52). B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), el Comitè d'Enllaç i, després, l'ajuntament varen emetre nombroses sèries de bitllets de 5, 2 i 1 peceta i de 50, 25 i 10 cèntims (TV-691/7). MS. Conf. MD dels Desemparats, s. XX (1); Conf. Stma. Sang, s. XX (1).

As d'aram iberoromà de Dertosa (Tortosa) (x1,5).

Dertosa. Taller monetari iberoromà, visigot i musulmà que correspon a la Tortosa actual. Hi ha emissions d'asos i divisors de bronze, uns amb la llegenda ILERCAVONIA i altres amb la llegenda DERT a l'altra cara (VB-1219/22 i 3179/80; CCG-1111/4). Seguí emetent en l'etapa visigoda mantenint el nom de Dertosa. Hi baté trients d'or Recared (CCG-1220). A l'etapa musulmana hi baté, des del 1035, fraccions de dinar i dirhems de billó Muqaril Sayf al-Milla (CG-1518/34) i Ya'la Mu'izz al-Dawla, i Nabil al-Jalifa, només dirhems o fraccions (CG-1535/40 i 1541/2). Des del 1082, i formant part de la taifa Dénia-Mallorca, hi va emetre dirhems de billó, des del 1082, Sulayman ibn Mundhir (CG-1543/50). Per a les actuacions monetàries posteriors, vegeu *Tortosa*.

Desaide. Camp MC. Editor i fabricant francès de medalles. La casa fou creada a París a mitjan s. XIX. Inicialment, signava DESAIDE-ROQUELAY. La firma fou continuada pel fill de Desaide, de nom Alfons, que es donava a conèixer com a gravador de medalles. Alfons Desaide va editar una gran quantitat de medalles de reconeguts artistes com Roty, Pillet, Massoule, Perrot, etc., a principi del segle XX. Signa: A. DESAIDE EDIT. Medalles: CM-521 (1903) i 1787 (*c.* 1905).

desaforar. Llevar el *for* o valor de curs a una moneda. El terme equival a *abatre*.

Descatllar, Pere. Mestre de la seca de Mallorca nomenat el 1439 i en actiu el 1440. L'any 1444, fou desposseït del càrrec acusat de manipulacions monetàries i, tot i que no sabem quan el recuperà, l'any 1481 veiem que renuncià a favor del seu fill (CME, doc. 666, 690, 981a). Marcà les seves produccions amb gossos. Adquirí del rei l'anomenada *Bossa d'Or*, que passà als seus descendents.

Descatllar, Pere Abrí. Mestre de la seca de Mallorca, fou nomenat l'any 1481 amb caràcter vitalici i a causa de la renúncia del seu pare (CME, doc. 981a), i tingué el càrrec fins al 1489, en què el rei va nomenar Gregori Burguès com a successor. És probable que marqués amb un gos sol.

descripció. Quan es publiquen monedes o medalles a efectes il·lustratius d'una època o d'algun fet històric, n'hi ha prou amb la imatge de les dues cares a mida real o ampliada, amb la indicació del diàmetre real i una identificació bàsica de la peça. En el cas d'una publicació estudiosa, s'ha de fer una descripció més detallada, que ens doni, almenys, les informacions següents: 1- Imatges de la peça a mida real i de les dues cares. 2-Identificació amb el nom del sobirà i la seva cronologia, el regne, el valor i el metall. 3-Descripció dels tipus de l'anvers i del revers i transcripció de les llegendes de l'anvers i del revers exactament tal com apareixen a les monedes. Si hom vol desenvolupar les abreviacions, per exemple, ha de fer una segona transcripció. També s'han de descriure les marques o distintius. 4-Dades físiques bàsiques, és a dir, pes, diàmetre i, en cas necessari (pesals, pesos forts, etc.), el gruix. 5-Referència bibliogràfica, si es tracta d'una peça ja descrita, cosa que ens pot permetre alleugerir, per exemple, la descripció dels tipus o imatges i la seva interpretació. Complementàriament, es poden afegir altres detalls, com ara la identificació de les marques i la cronologia més estricta que això ens dóna, volum de l'emissió si és documentat, contingut de fi si és conegut, localització de la peça si es troba en alguna col·lecció pública, i origen (si és conegut, el lloc on fou trobada). Quan es tracta de les fitxes per als museus, cal fer el que se'n diu la *documentació*.

Desert de les Palmes (Benicàssim). Important convent carmelità construït el s. XVII. MC. L'any 1892, edità una medalla en commemoració d'una peregrinació (CM-405), i el 1926, del II centenari de la canonització de S. Joan de la Creu (CM-475).

Medalla d'una peregrinació al Desert de les Palmes.

deslliurança. Lliurament de la moneda, generalment a la tresoreria reial, un cop fabricada i fets tots els controls de qualitat: "... *deuen escriure la delliurança qual jorn se fa ne de quants marchs és*" (CME, doc. 573, 1417).

Duro de Girona del 1809, atribuït a Desoy.

Desoy, Lluís (Gènova, final del segle XVIII-Girona, segle XIX). M/MC. Argenter genovès que s'establí a Girona en el canvi del s. XVIII al XIX. Se li atribueixen, a més de les medalles, els duros amb bust de Ferran VII (1808/1814-1833) encunyats a Girona l'any 1909. És probable, però, que les medalles que s'atribueixen a un Lluís Desoy no corresponguin a aquest, sinó a un fill seu. La *Revista de Girona* de l'any 1879 en parla com d'un orfebre de renom (p. 452). No signa les medalles. Medalles: CM-658 (1877) i 664 (1878).

Desplà, Joan. Tresorer General des del 1398, any en què fou manat pel rei Martí que, de llavors ençà, la seva marca es posés a les monedes, fet que només va afectar els florins d'or. Actuà fins al 1416. Aquesta marca de Desplà era la seva heràldica personal consistent en un escac de 9 quadrats, generalment posat en cairó (FS, segell 2231). Quan l'espai era massa just, es simplificava en un cairó tallat en aspa, és a dir, en una camp de 4 quadrats. Sembla que hi ha d'haver un altre Joan Desplà en temps d'Alfons el Magnànim (1416-1458), quan reapareix l'escac, però no pas en cairó sinó en posició normal.

Desportell, Gaspar. Mestre de la seca de Mallorca, fou nomenat l'any 1425 (CME, doc. 612 a). Marcà les seves produccions amb llirs.

Peça de dos escuts d'argent de Malta Ramon Despuig.

Despuig i Martínez de Marcilla, Ramon. Fou el 67è Gran Mestre de l'Orde de l'Hospital/Malta/Rodes entre els anys 1736 i 1741. Mallorquí nat a Palma, d'on era batlle en el moment de l'elecció, havia estat lloctinent de tres grans mestres anteriors. Continuà la labor de lluita contra els pirates i mantingué l'illa en pau durant tot el seu mandat. M. Se li coneixen peces d'argent d'un i dos escuts, i de sis, quatre i dos tarins d'argent, així com de deu i cinc grans d'aram (COM, 41/9).

Dessì, Vincenzo (Sàsser, 1859-1908). Historiador, arqueòleg i numismàtic sard. Els resultats dels seus treballs arqueològics resten al Museu Nacional de Sàsser. Estigué en contacte amb J. Botet i Sisó. Els seus documentats articles numismàtics foren aplegats al llibre *Gli scritti de Numismatica* (Sàsser, 1970). Malauradament, no s'arribà a publicar un aplec de 96 documents numismàtics de Sardenya reunit de diferents arxius, l'original del qual es conservava i era emprat per diferents estudiosos. Recentment, la SCEN n'ha fet l'edició, a cura de M. Crusafont, on se l'acompanya d'un breu estudi que posa de relleu les dades noves que aporta aquesta documentació: *La moneda de Sardenya medieval i moderna. Bases documentals* (Barcelona, 2016).

Desvall, Pere. Mestre de les seques de Barcelona, Perpinyà, València i Saragossa per a batre florins l'any 1369, juntament amb Pere Blan (CME, doc. 338).

detector de metalls. Aparell que, per medi de radiacions, és capaç de detectar un objecte metàl·lic situat en el subsòl, en una paret, etc. El seu ús té un origen militar (localització de mines), però actualment s'ha estès a diferents camps professionals i també a la recerca de monedes. El detector no és més que un instrument i, com tots, no és bo ni dolent i tot depèn de l'ús que se'n faci. En aquest sentit, ja hi ha arqueòlegs que han comprès que, complementàriament, els pot ésser útil, i també hi ha lloables casos de col·laboració entre especialistes en recerca amb detector i arqueòlegs. Cal dir que la major part de les troballes amb detector s'ha fet de forma furtiva, cosa que indigna, amb raó, als arqueòlegs. De tota manera, cal tenir també present que, amb una legislació adient, s'evitarien la

major part d'aquests espolis. Nosaltres sempre hem defensat la legislació anglesa, que deixa llibertat per a la recerca a tots els llocs no senyalitzats com a arqueològics, amb l'obligació de declarar la troballa. Quan hi ha una descoberta, aquesta és estudiada pels arqueòlegs, que així n'extreuen tota la informació, i les monedes que es consideren necessàries per a les col·leccions públiques són adquirides a preu de mercat a qui les ha trobades. Pel que fa a la resta, el cercador en té carta de propietat. No cal dir que, d'aquesta manera, tothom declara les troballes. Es tracta, doncs, d'una solució simple i que ha mostrat la seva eficàcia ja que ara, els arqueòlegs han manifestat que la nova llei els dóna molta feina suplementària, cosa que, certament, cal tenir també en compte. Al nostre país, per desgràcia, hi ha una política de prohibicionisme total i els numismàtics hem d'assistir impotents a la pèrdua d'una informació preciosa i per sempre irrecuperable a causa d'aquesta situació. Per als estudiosos, és ben sovint molt més important saber on ha estat trobada una moneda que la peça mateixa, al capdavall un objecte seriat, i els fets demostren que la línia prohibicionista a ultrança no ha donat cap resultat. Vistes les actituds irreductibles, cal témer que, en el futur, un gran volum d'informació es seguirà perdent. No cal dir que aquesta inacció, malgrat l'evidència dels mals resultats, constitueix també una forma gravíssima d'atemptat al nostre patrimoni. CRUSAFONT, M., "Catalunya i la moneda. El patrimoni numismàtic català", *L'Ardit* 5, 1990, p. 166-173; SANAHUJA, X., "El patrimoni històric equivocat", *AN* 39, 2009, p. 7-12.

devaluació. Terme econòmic modern que sovint s'aplica indegudament a la moneda medieval. La moneda actual es basa, d'una banda, en una única unitat per cada país i, de l'altra, no té valor propi, de manera que al tros de paper que fa de bitllet se li atorga un valor o una avaluació. Aquesta avaluació té una taxa de canvi amb altres monedes externes i, si es vol, es pot devaluar, és a dir, se li pot canviar l'avaluació. La moneda medieval (i l'antiga i la moderna fins al segle XIX), d'una banda, no tenia una unitat única per a cada país i, de l'altra, tenia un valor propi, en funció del seu contingut d'or o d'argent. Per tant, no es podia devaluar en bloc perquè hi havia en curs diferents unitats monetàries en monedes d'or i d'argent, ni tampoc en concret una d'elles perquè la seva cotització no depenia d'una avaluació arbitrària, sinó del valor de mercat de l'or o de l'argent que contenia. Certament que es feien alteracions en alguna de les monedes en curs rebaixant-ne el contingut d'or o d'argent, però això no correspon al concepte actual de devaluació. Podríem parlar, potser, de desvaloració, i afectaria, en primer lloc, la cotització de la moneda interior i s'hauria operat sobre "una" moneda, no sobre "la" moneda.

Medalla dedicada a Ferrer i Guàrdia, obra de Devreese.

Devreese, Godefroid (Courtrai, 1861- Brussel·les, 1941). MC. Notable escultor i medallista belga, amb una producció de prop de mig miler de medalles. És l'autor d'una de les medalles dedicada a Ferrer i Guàrdia, emeses arran del seu ajusticiament. Estudià a l'Acadèmia de Belles Arts de Courtrai i es formà amb el seu pare, el també escultor Constant Devreese, i després a Brussel·les amb Simonis i Charles Van der Stappen. Les seves medalles i plaquetes solen contenir temes del seu país i és considerat el renovador de la medalla moderna a Bèlgica. Signa: G. DEVREESE (CM-1066, any 1909), i també GD nexades.

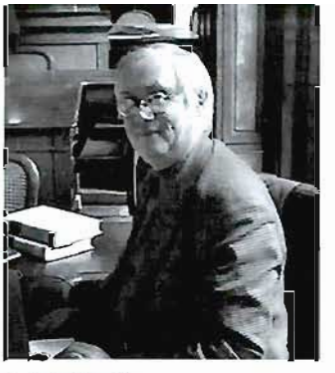

Michel Dhénin (foto Popoff).

Dhénin, Michel (Douai, 1946). Numismàtic francès. Ha dedicat la major part de la seva vida professional a la plaça de conservador del Cabinet des Médailles de la Biblioteca Nacional de París. Persona d'una gran erudició i sensibilitat, ha publicat nombrosos articles, especialment de l'època medieval, però també d'altres temes i de medallística, sempre amb el màxim rigor. Dins el nostre àmbit, destaquem *Histoire Numismatique de Gap*, amb M. Amandry (Gap, 1991). Alguns foren publicats a *Acta Numismàtica*.

dicció, -ns. Llegendes de les monedes: "... *quals letres o diccions hi poran... caber...*" (CME, doc. 414, 1395).

didracma. *f.* Moneda grega o púnica d'argent, múltiple de dues dracmes.

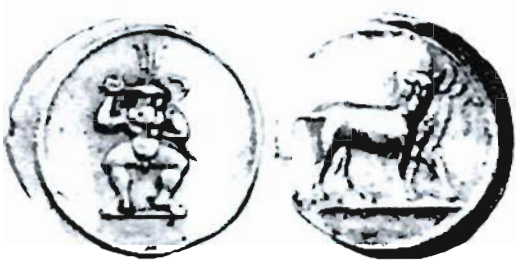

Didracma púnica d'argent d'Ebusus (x1,5).

Dinar d'or d'Al-Hakam II de Medina Azahra, del 358 aH (x1,5).

Diez d'Aux, Ramon. Tresorer General entre el 1420 i el 1421. Malgrat l'ordre del rei Martí del 1398, no tenim constància que es posés la seva marca en els florins, llevat que li correspongui l'escac posat pla, i no pas en cairó, que trobem en alguns florins i que hem atribuït a un segon Joan Desplà del temps d'Alfons IV (1416-1458), malgrat que, de moment, està força mal documentat.

Diuedonné, Adolf (París, 1868-1945). Es formà com a medievalista i treballà 41 anys al Cabinet de Médailles, del qual fou director des del 1924 en succeir E. Babelon. Publicà el volum IV del *Manuel de Numismatique Française*, dedicat als amonedaments senyorials (París, 1936) i és essencial el seu *Manuel des Poids Monétaires* (París, 1925), més que pels pesos catalans, pel seu bon criteri en la caracterització dels ponderals i la seva funció.

Anvers de la medalla de Macdonald, obra de J. A. Dieudonné.

Dieudonné, Jaume Agustí (París, 1795-1873). MC. Escultor i medallista, entrà a l'Escola de Belles Arts el 1816 i fou deixeble de Gros de Bosio. Des del 1830, es dedicà exclusivament a l'escultura i obtingué diferents guardons. Entre el 1819 i el 1829 féu, però, nombroses medalles, la major part de les quals amb retrats. També obrà alguns encunys per a monedes. Signa: DIEUDONNÉ. Medalla: CM-296 (1925).

dinar. *m.* Moneda musulmana d'or, creada a finals del segle VII, que imità inicialment tipus bizantins. Abd al-Malik (685-705H) en fixà el pes en 4,25 g i la tipologia esdevingué completament epigràfica. A la Península Ibèrica, se n'encunyaren del 711 al 716 H en imitació els models bizantins de Cartago i després, s'adaptaren al model reformat. El pes del dinar califal andalusí solia ésser, però, de 3,85 g, o almenys així els valoraven a Catalunya, on sovint indicaven que eren d'un pes de 7 l'unça. El dinar musulmà circulà àmpliament a Catalunya des del segle X amb el nom de *mancús* i fou imitat pels comtes de Barcelona i de Besalú al segle següent, inicialment amb el mateix pes, però més endavant, a Barcelona, se'n varen fer de 10 l'unça i, finalment, amb Ramon Berenguer I, de 14 l'unça, de manera que pesaven la meitat que els califals. També prengueren sosvint el nom de dinars les unitats d'or almoràvits o morabatins, que tenien el mateix pes que els dinars califals. A la segona meitat del s. XI, ja en època taifa, foren encunyats a València i en altres tallers divisors o fragments força irregulars del dinar en or, de baixa llei. Aquestes monedes circularen a Catalunya amb el nom d'*or de València* o de *roballs*. Pel que fa al dinar qanasir, vegeu *qanasir*.

Diner de billó de Barcelona de Pere III (x2).

diner. La paraula diner (derivada del nom del denari romà) té quatre significacions principals: la de diner-moneda, que és la més important i la que té mes ramificacions; la de diner-unitat de llei, que té menys abast però que cal tenir molt present pel seu ús continuat a l'època medieval; la de genèric de diners o cabals; i la de diner-pes com a divisió ponderal de la lliura, que és el menys important. Les explicarem en aquest mateix ordre. 1. Moneda de petit valor, unitat bàsica dels sistemes monetaris europeus medievals (a

excepció de Castella), derivats del sistema carolingi. El sistema monetari carolingi es basava en un diner d'argent d'un pes d'1,7 g, que acabà essent de només 1,2 g, i el seu divisor, l'òbol o mig diner, com a úniques monedes significatives. Ja s'empraven com a múltiples del diner el sou, o conjunt de 12 diners, i la lliura de 20 sous o 240 diners, que eren *unitats de compte*. El mosaic de països (regnes, comtats i senyorius) que s'originaren del desmembrament de l'imperi carolingi i altres de propers, com Anglaterra, adoptaren aquest sistema, però anaren rebaixant progressivament el pes del diner i, vers el segle XI, optaren per barrejar l'argent amb aram i fer monedes d'aquest aliatge anomenat *billó*, que donava més consistència a les monedes. Al segle X i XI, a voltes el diner pren el nom *d'argenç* i, especialment als segles XII i XIII, fou anomenat diner reial (Provença amb Alfons I, 1162-1196) i, a voltes, *ral*, *reial* o *reyal*, és a dir, moneda reial, en un context en què encara hi havia moltes monedes *senyorials*, i quan a finals del segle XII comencen a aparèixer a les monedes les efígies reials coronades, també se'ls anomenà *coronats*, de manera que l'anomenat *ral coronat* de Provença d'Alfons I no era més que un diner de billó. Més endavant, la paraula *ral* s'aplicà predominantment a les peces d'argent múltiples de 12 diners i el diner recuperà la seva denominació, que conservà fins a finals de l'època medieval, quan es comença a parlar de *menuts*. Hi hagué també denominacions especials en alguns regnes o comtats, com ara alfonsins *menuts* i, després, *calleresos* a Sardenya, *ramellets* a València, *pitxols* a Sicília o *agramontesos* al comtat d'Urgell. També tingueren diferents apel·latius, com ara *diner jaquès* a l'Aragó per haver estat inicialment batuts a Jaca; *diner morlà* als diners del Biarn per haver estat el taller inicial a Morlas, etc. També s'encunyaren en alguns llocs peces de dos diners, dits dobles diners o *doblers*, i, en haver-hi concurrència, a voltes als diners se'ls anomenava llavors *diners senars*: "... *no de doblers... mes de diners senars*" (CME, doc. 1054, 1507-1508). Totes les monedes amb noms propis les hem entrat per la seva denominació o per l'apel·latiu. Molt sovint, l'apel·latiu fa referència a la llei de les monedes, com ho veurem en la segona accepció de diner. El sistema de comptabilitat es feia en lliures, sous i diners, i es reduïen a aquests valors el de totes les altres monedes d'or i d'argent. Aquest sistema comptable es mantingué a les terres catalanes fins al segle XIX. 2. El diner com a unitat de llei s'aplicà exclusivament per a la plata, mentre que la llei de l'or es mesurava en quirats. La plata pura era la de dotze diners i l'anomenada *plata fina*, d'onze diners i mig. Els diners-moneda es feien de billó, amb un nombre concret de diners-llei de *plata fina*. Així, la moneda que tenia la llei d'un diner contenia 1/12 x 11,5/12 (7,986 %) de plata pura i s'anomenava senar; el que en tenia dos, doblenc; el que en tenia tres, tern; el que en tenia quatre, quatern, etc. Al comtat de Barcelona i, després, a Catalunya, la moneda fou d'argent fins a Berenguer Ramon I (1018-1035), de 6 diners de llei entre Ramon Berenguer I (1035-1076) i Ramon Berenguer IV (1131-1162); de quatre diners o quaternal amb Alfons I (1162-1196) i Pere I (1196-1213), i amb Jaume I (1213-1276) s'assajà la llei de dos diners o doblenca, que fou rebutjada, i es passà finalment al diner de 3 diners, o de tern (llei ternal), que s'estengué a tots els regnes que constituïen llavors la Corona i s'hi mantingué llargament. Més endavant, especialment des del s. XV, es passà a lleis més baixes. Els diners encunyats pels municipis reberen sovint el nom de *senyals* perquè eren d'aram i, per tant, no tenien un valor, sinó que eren un val o *senyal* de valor, atès que el municipi estava obligat a canviar-los per moneda de curs legal en determinades condicions: "... *puxen fer fabricar. . dines menuts o senyals...*" (CME, doc. 1073, 1514). 3. Els cabals, és a dir, la moneda de curs legal de cada país. 4. El diner com a unitat de pes és un divisor de la *lliura*, que consta de 12 unces, i cada unça de 24 diners. De tota manera, la lliura-pes comercial no tenia el mateix pes que la lliura monetària i, a més, la lliura monetària fou substituïda al segle XI pel *marc*, que contenia 8 unces de les 12 en què es dividia a lliura.

dineral. 1. Gran quantitat de diner. 2. Cosa que val un diner; per exemple, es parla del pa dineral, atès que durant molt de temps el diner fou el preu d'un pa (GA, p. 283).

dinerada. Especialment als segles XI i XII, quantitat pagada en espècie pel valor d'un diner.

diòbol. Moneda grega d'argent amb el valor de dos òbols.

Dirhem de billó de Dénia d'Alī Iqbal al-Dawla (x1,5).

dirhem. Moneda musulmana d'argent que inicialment copiava el model de la dracma sassànida de 3,98 g. Amb la reforma d'Abd al-Malik (685-705H), esdevé completament epigràfica i el pes es fixa en 2,97 g. A la Península Ibèrica s'hi bateren dirhems des de l'any 722. En el període taifa, esdevingueren de billó de baixa llei i fins i tot d'aram. Amb els almoràvits, la moneda d'argent fou el *quirat*, que pesava 1 g. En l'àmbit català, s'emeteren dirhems en els períodes de les taifes a Lleida, Tortosa, València, Elda, Dénia, Alpont i Mallorca, i amb els almohades es tornaren a batre dirhems

amb un pes d'1,5 g i forma quadrada a València, Dénia, Xàtiva, Mallorca i Menorca. Els dirhems almohades foren profusament imitats als regnes cristians, especialment a la Corona Catalano-Aragonesa i a Occitània. Arreu es batien amb una rebaixa de llei per a exportar-los amb guany al nord d'Àfrica. Aquestes imitacions prengueren el nom de *millareses*.

divisor, divisionari, -ària. Tipus monetaris amb un valor que es divisió exacta de la unitat; *fraccionari, -ària*.

Divuite d'argent de València de Carles II (x2).

divuitè o dihuitè. El ral d'argent de València, pel fet que equivalia a 18 diners. El terme apareix el 1407, poc després de l'emissió dels primers rals valencians d'argent que es feren el 1393: "... *reals d'argent appellats dehuytens*.. " (CME, doc. 465). El canvi per 18 diners es mantingué fins al temps de Carles III, l'Arxiduc (1705-1714; 1707 fou el darrer any en què se'n varen emetre). El divuitè, d'una talla de 68 peces el marc en temps de Martí (1396-1410), passà a 72 amb Alfons IV (1416-1458) i a 91 el 1554. El 1609, augmentà encara a 103 i arribà a 115 el 1693, amb les corresponents pèrdues de pes. Des del 1620, l'equivalència en 18 diners s'expressà amb l'afegit de les xifres 1-8 flanquejant la testa reial de l'anvers. Els anys 1610 i 1624, consten emissions del mig divuitè, dit *novenet*, però fins ara no se n'ha retrobat cap exemplar. Des de Carles I (1516-1558), es començaren a batre múltiples del divuitè i, des de Felip II (1598-1621), començà a aparèixer la data flanquejant les armes de València del revers. Aquesta tipologia d'anvers i revers només varià amb les emissions dels dobles rals i rals de molinet, batuts per poc temps des del 1681 i que porten el bust de perfil. Sembla que la llei es mantingué sempre a 11 diners, però el pes anà disminuint ja que la talla, com hem dit, augmentà.

divuitens (a divuitens). Taxa de canvi entre monedes en la qual una val 18 vegades l'altra. És el cas del ral de València d'argent respecte al diner de billó a partir dels inicis del segle XV (primera menció el 1407). També s'aplicà el nom, en temps de Jaume II, al canvi dels sous jaquesos amb els diners valencians pel fet que un sou jaquès (dotze diners) es considerava equivalent a 18 diners valencians.

D.M. Camp MC. Medallista italià del s. XVI que no ha pogut ésser identificat. Només se li coneix la medalla que descrivim. Signa: D.M. Medalla: CM-33 (no datada).

dobber, -rs. A Mallorca i Menorca, forma dialectal de *dobler*. És emprada com a genèric de cabals, de manera que "tenir molts de dobbers" equival a "tenir molts diners". Aquest us, però en la forma dobler fou, emprat també a la Cerdanya, que de fet havia format part del Regne de Mallorca, i, per tant, feu circular àmpliament les peces de dos diners o doblers (GA, p. 233).

Dobla d'or almohade de Fes.

dobla. 1. Tipus bàsic del sistema monetari almohade per a l'or, de pes 4,6 g i equivalent a dues *masmudines*, introduït al segle XII. A Catalunya les masmudines hi prengueren diferents noms per a indicar el seu origen, tal com havia succeït amb els mancusos i els morabatins. Així, les masmudines dites jucefias, per exemple, al·ludien al califa Iusuf (BO, p. 29). Fou la unitat per a l'or a Castella, probablement des de Ferran III (1217-1252), i des d'Enric IV amb noms com ara "*enrique*", "*castellano*" o bé "*medio excelente*", i perdurà fins a la reforma del 1497, en què la substituí pel ducat. A Catalunya s'hi feren imitacions de la masmudina ("*masmudina contrafacta*", CME doc. 84, 1246), i Jaume II (1291-1327) féu batre quarts de dobla a Múrcia arran de la conquesta (CME, doc. 130, 1402). A la Corona Catalano-Aragonesa i des del s. XIV, foren foses sovint les dobles castellanes (un model obsolet i de baixa cotització en una Europa dominada per les monedes de model italià, que eren les més cotitzades) per a batre florins, amb guanys considerables. **2.** Des de l'edat moderna, designà generalment el doble escut d'or.

doble encunyació. Alteració accidental en l'encunyació que dona més d'una imatge. Es produeix amb certa freqüència amb l'encunyació amb martell i succeeix quan es dóna més d'un cop sobre el cospell, però en diferent posició dels encunys. Llavors apareixen en la moneda dues o més estampes més o menys superposades. En algun cas es pot produir la segona imatge havent girat el cospell d'anvers a revers i llavors es combinen els encunys de les dues cares a cadascuna d'elles. Terme d'ús internacional, en català podríem adoptar també les formes "repicat" o "recalcat".

Diner de doblenc de Barcelona de Jaume I (x2).

doblenc, -ca. Moneda d'una llei de dos diners de plata fina, especialment el diner: *diner de doblenc, moneda doblenca*. Contenia un 16,66 % de plata fina (2/12) i un 15,97 % de plata pura (2/12 x 11.5/12). Aplicat, sobretot, als diners emesos per Jaume I (1213-1276) a Catalunya des del 1222, els primers d'aquesta llei a Catalunya i la primera moneda catalana que porta les armes reials o catalanes. Fou, però, una moneda que tingué mala acceptació per la forta caiguda de valor després dels diners quaternals dels regnats anteriors i per les taxes de canvi fraudulentes aplicades pel rei respecte al numerari anterior. Per tot plegat, el rei es va veure obligat a substituir-la pel *diner de tern*. També en algun cas excepcional, el *dobler* de Mallorca va prendre el nom de ral doblenc. La llei doblenca fou aplicada als diners de Mallorca en temps de Martí i als diners valencians i als òbols de Perpinyà a nom d'Alfons IV (1416-1458) i llegenda XPS REX VE(nit), així com als diners i òbols perpinyanesos amb el tipus valencià del ramellet, en temps d'aquest sobirà.

doblens (a doblens), o bé a raó de doblens. Relació de canvi entre monedes en la qual una val el doble que l'altra; per exemple, el diner jaquès respecte al barceloní a inicis del s. XIV (HT, p. 60, 133, etc.).

Dobler de billó de Jaume II de Mallorca (x1,5).

dobler. Peça de billó de dos diners. Terme originat a l'època medieval, quan es bateren doblers en abundància a Mallorca des del 1300, juntament amb diners i malles. A Mallorca, Menorca i també a la Cerdanya, que havia format part del regne de Mallorca (GA, p. 233), el plural "doblers" s'hi empra com a denominació genèrica de diners, cabals. També n'encunyà Pere el Gran a Sicília i se'n bateren des de Ferran II (1479-1516) a Catalunya, on aviat prengueren el nom d'*ardits*.

Dobleta de Barcelona de Carles II (x1,5).

dobleta. 1. Moneda espanyola o catalana d'or de dos escuts. 2. La moneda de 25 pecetes d'or d'Alfons XII.

Doblo (doble principat) de Barcelona de Ferran II (x1,5).

dobló. Peça d'or de dos ducats o d'altres peces del seu valor, com ara el *principat* a Catalunya o el *triomf* a Sicília. A l'edat moderna, s'aplicà també al doble ducat català o *trentí* amb el nom de dobló de dues cares, i al doble excel·lent dels Països Baixos, designat algun cop com a dobló de Dinamarca. Excepcionalment, pogué designar també el doble escut, moneda que generalment fou coneguda amb el nom de *dobla*.

Doblonet d'or de Ferran VII, de Madrid (1818) (x2).

doblonet. A València, la peça espanyola d'or de mig escut, dit també *durillo*, i també la petita moneda d'or d'Isabel II amb el valor de 20 rals de billó.

documentació. 1. Aportació de documents escrits que ens puguin ampliar la informació que ens donen les mateixes monedes, siguin ordres d'encunyació, dades d'emissió (com ara els volums o els llocs de fabricació), els noms dels obridors d'encunys, mestres de seca o altres persones que intervingueren en l'emissió, reculls de pagaments que ens puguin donar dades de circulació, etc. 2. En inventariar les monedes o medalles existents a les col·leccions públiques, es fa indispensable la documentació de cada exemplar. Aquesta ha de contenir les dades bàsiques d'una *descripció*, com les que es fan per a les publicacions estudioses de les peces, i, a més, és imprescindible donar informació de la seva procedència i ubicació i si ha estat publicada com a exemplar, amb la referència bibliogràfica corresponent. Si ja ha estat publicada, no necessàriament com a exemplar sinó com a tipus, la referència bibliogràfica del catàleg corresponent permet abreujar els detalls de la descripció, i es poden anotar, en tot cas, les diferències que pugui presentar respecte al tipus ja descrit.

dodecadracma. *f.* Moneda grega, múltiple de dotze dracmes.

Dollin, J. (París, abans del 1638-d.1725). MC. Gravador i medallista francès. Obrà medalles de les sèries de Lluís XIV entre el 1714 i el 1725. Fou molt prolífic i el seu art no desmereix el dels col·legues francesos del seu temps, que feren les sèries reials. Signa: D. Medalla: CM-123 (1676), amb Meybusch. També signà: I. D.; DOLLIN.

Bitllet d'1 peceta de Dolores (99x57 mm).

Dolores (el Baix Segura). Fou creada el 1732 pel cardenal Belluga com a acció benèfica. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), el Comitè de Proveïments i l'ajuntament varen emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-690/706).

Domenys del Penedès. Vegeu *Sant Jaume dels Domenys*.

Domingo Figuerola, Lluís (Alcover-Barcelona, s. XX). Metge i numismàtic, membre de la SCEN. Dedicà la seva atenció a la moneda medieval castellana i als croats de Barcelona.

Domingo Sellart, F. (Algerri, 1947). Metge i numismàtic, membre de la SCEN. La seva especialitat és la moneda catalana medieval, amb particular atenció a la sèrie del croat de Barcelona. Ha publicat essencialment a *Acta Numismàtica*.

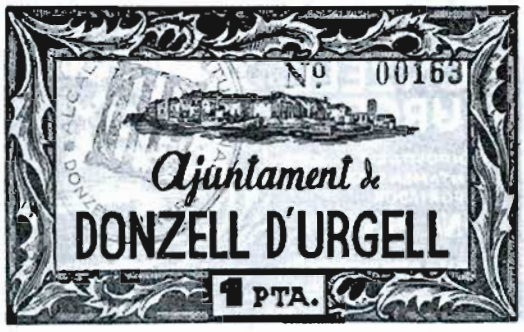

Anvers del bitllet d'1 peceta de Donzell d'Urgell (100x55 mm).

Donzell d'Urgell (poble del municipi d'Agramunt, Urgell). Fou centre de baronia i municipi fins al 1970. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims (TC-1051/2; TCO- 913/4). Vegeu també *Montclar d'Urgell*.

Anvers del bitllet d'1 peceta de Dosrius (109x60 mm).

Dosrius (Maresme). Amb antecedents ibèrics, es formà a redós del castell, esmentat des del 1114. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-1053/4; TCO-915/6).

dracma. *f.* Unitat monetària bàsica dels sistemes monetaris grecs, amb valor ponderal d'una dracma-pes. Generalment, dues dracmes equivalien a una estàtera. Els patrons ponderals variaven en les diferents ciutats gregues i, així, per a la dracma trobem tota una gama de pesos al voltant dels 3,5/4 g. Se n'encunyaren també múltiples i divisors. Pel que fa a les emissions a les colònies gregues de l'àrea catalana, després d'una primera etapa en què s'encunyaren divisors, vers el trànsit

Dracma; la dracma d'argent de la colònia grega de Roses, creada pels rodis provinents de l'illa de Rodes, el cim més alt de l'art monetari català.

Dracma d'argent d'Empúries (x2).

del s. IV al III a. de C. foren emeses dracmes a les colònies de Roses, creada pels rodis, i d'Empúries, creada pels foceus. Darrerament, ha estat plantejada la possibilitat de batiments de dracmes i divisors emporitans de tipus força toscos abans dels acurats divisors del s. IV a. de C., però és una hipòtesi a verificar. El model de Roses fou àmpliament imitat a la Gàl·lia (*monedes de la creu*), mentre que el model emporità fou imitat sobretot per les tribus ibèriques peninsulars. Aquestes darreres foren les anomenades dracmes ibèriques, que copien els tipus d'anvers i de revers de les dracmes d'Empúries. Pel que fa a les llegendes, podríem formar tres grups: un primer en què la llegenda copia amb més o menys alteracions la forma Emporiton, un segon grup està format per formes gregues o ibèriques, o barreges dels dos tipus, i no ofereixen elements per atorgar-los una ubicació; el tercer grup està format per les dracmes ubicables, de les quals unes en són per la llegenda, com ara les de Barkeno (Barcelona), Tarakon (Tarragona), Iltirta (Lleida), i altres es poden ubicar per acumulació de troballes, com ara Kertekunte (Tivissa), Kum (i Mku), Etokisa, Belse (i derivades), Tikirskine o Erur (i derivades). La major part dels tipus són bastant rars, un fet que, unit a la manca de troballes suficients, dificulta el plantejament d'alguna hipòtesi de localització de la seca. També n'hi ha algunes que no porten llegenda. Segurament, però, la major part foren emeses a les terres catalanes i valencianes.

dret de moneda o *ius monetae*. Facultat legal per a fabricar la moneda. Fou una de les prerrogatives més àmpliament atribuïdes als monarques i, en general, als caps d'estat. Aquests en podien delegar, però, la fabricació en forma d'arrendaments i a canvi d'uns guanys fixos o variables, o, amb determinades condicions i limitacions, cedir-ne també els guanys, com en el cas de les monedes catalanes *municipals*. A Catalunya i, en part, també a l'Aragó, València i Mallorca, el dret de moneda fou compartit, des de Jaume I (1213-1276), entre el rei i els estaments representatius. Com diu Pere III (1336-1387), el rei no podia batre moneda a Catalunya sense l'autorització de la ciutat de Barcelona: "*En Cathalunya nos pot batre moneda sino en Barcelona y nos, fer batre no podem sens el consentiment e voler de la ciutat a la qual es comanat per tot lo Principat e per avinensas antigas*" (RB, apèndix s. XIV). Encara l'any 1444, la ciutat obtingué d'Alfons IV (1416-1458) el dret de batre argent sempre que volgués i en les quantitats que considerés necessari. Després de la guerra civil del s. XV, els estaments van perdre molt de poder en aquest sentit i, malgrat que feien el que podien per controlar les emissions, el criteri de Joan II (1458-1479), acostumat a l'absolutisme castellà, era el següent: "*Nos per nostra preheminencia e regalia en aqueix* (València en aquest cas) *e altres regnes nostres podem fer batre moneda de or propia nostra o strangera o la que mes voldrem*" (CME, doc. 872, 1477). L'arrogància puja encara un grau amb Ferran II (1479-1516) quan, a finals del seu regnat i en concedir l'enèsima llicència de moneda local, en contradicció total dels drets de la ciutat de Barcelona, afirma que "*Jatsia les fabricacions de la moneda sia nostra suprema regalia y aquella nos puga fabricar sino per nos..*" (CME, doc. 1073, 1514). Els estaments no pogueren fer altra cosa que assajar, per vies indirectes, de conduir de la millor manera la política monetària. El dret de moneda comporta a qui el posseeix la percepció dels guanys d'encunyació, a més dels impostos que hi són aparellats, com ara el *monedatge*.

J. P. Droz.

Droz, Joan Pere (Les Chaux-de-Fonds, Suïssa, 1746-París, 1823). **MC.** Famós gravador i tècnic, aprengué des de molt jove el treball dels metalls amb el seu pare. Als divuit anys, anà a París a perfeccionar els seus coneixements com a gravador. L'any 1780, féu la primera medalla de Lluís XVI i es convertí en gravador d'encunys monetaris i de nombrosíssimes medalles. Inventà un nou mètode d'encunyació que exportà i perfeccionà a Anglaterra. El 1802, era l'administrador general dels encunys i medalles de França. Signa: J. P. DROZ. Medalla: CM-193a (any 1779).

Dubois, Alphée (París, 1831-Clamart, 1905). **MC.** Fou el segon d'una nissaga de medallistes que inicià el seu pare Josep Eugeni. Es formà a París, al costat de Joan Barre i Francesc Duret. Té una obra extensíssima i de gran qualitat, que gaudí de molt bona acceptació a

Anvers de la medalla d'un concurs agrícola a Perpinyà, obra de Dubois.

França. Això és ben visible en la medalla CM-527, emprada encara nou anys després de la seva mort. Les dues peces que vàrem catalogar són de Perpinyà. Signa: ALPHEE DUBOIS. Medalles: CM-519 (1898) i 527 (1914, utilització pòstuma).

Ducat d'or de Nàpols de Ferran I de Nàpols (x1,5).

ducat. 1. Moneda d'or d'alta llei iniciada a Venècia el 1284 i emprada a l'època medieval com a divisa internacional. Fou imitada profusament. 2. A la Corona Catalano-Aragonesa s'hi concretà en una peça de 23,75 quirats (98,95% d'or pur) i un pes d'uns 3,5 g, que s'emeté, de primer, a Nàpols en peces d'un ducat i mig per Alfons el Magnànim i que aparentment també es va batre a Sardenya en unitats en aquest mateix regnat, però que no ens han arribat. Més endavant, se'n feren a Saragossa i València en temps de Joan II (1458-1479), on prengueren el nom de joanins. En temps de Ferran II (1479-1516), el ducat es convertí en la unitat àuria de la Corona Catalano-Aragonesa en substitució del florí i s'introduí en tots els regnes i, finalment, també a Castella. Els ducats de Ferran II s'anomenaren a voltes *fernandins*. El rei manà que alguns dels primers ducats valencians s'anomenessin "*excelentes*" pel fet de copiar aquest tipus de la moneda castellana, però no hi ha constància que aquest nom fos emprat a València i aquesta tipologia fou abandonada poc després. A Catalunya hi tingueren com a nom oficial el de *principats*; a Mallorca, *rals d'or*, i a Sicília, *triomfs*, però en general va prevaldre el nom de ducats. Es bateren divisors de mig ducat i múltiples de dos, de quatre i, fins i tot, de deu ducats arran de l'arribada de l'or americà. A l'edat moderna, després d'unes primeres emissions de ducats amb Carles I i d'un excepcional múltiple de 100 ducats a l'Aragó, el mateix sobirà substituí aquest patró d'alta llei per l'escut, de llei més baixa (22 quirats). Llavors, el terme ducat va perviure com a unitat de compte per al billó. Tot i així, el ducat va reaparèixer a Catalunya en la sèrie de peces anomenades *trentins*, des de Felip II fins a la Guerra dels Segadors, passada la qual es retornà definitivament a l'escut.

Ducató de Nàpols d'Alfons el Magnànim (x1,5).

ducató. 1. Peça d'or d'un ducat i mig, també anomenat *sesquiducat*. En bateé Alfons el Magnànim (1416-1458) a Nàpols i a algun altre taller, com ara a Lanciano. Fou designat també com a *alfonsí* i no tingué continuïtat perquè els seus successors bateren sobretot *ducats* i, excepcionalment (Ferran I de Nàpols, 1458-1494), peces de dos ducats. 2. A l'edat moderna, peces d'argent múltiples del ral o gros (generalment entre dues i cinc unitats), encunyades a diferents ciutats italianes com ara Gènova, Parma o Milà, i també als Països Baixos.

Dues Sicílies. Denominació que s'aplicà al conjunt format pels regnes de Sicília i Nàpols, especialment quan estigueres sota la sobirania d'un mateix monarca, de manera que en alguns casos fou el nom oficial de l'Estat, constituint el Regne de les Dues Sicílies (*Utriusque*

Sicilie). Sicília era, llavors, "Sicília dellà far" i Nàpols "Sicília deçà far", en referència al far existent a l'estret de Messina. Amb Alfons el Magnànim ja trobem, a les monedes de Nàpols, la titulació de rei de Sicília *"citra et ultra farum"*.

Anvers del bitllet de 2 pessetes de Duesaigües (96x55 mm).

Duesaigües (Baix Camp). Va pertànyer a la baronia d'Escornalbou, dels bisbes de Tarragona. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peseta i de 50 cèntims (TC-1055/7; TCO-917/9). G. Coop. "La Benèfica", bitllets manuals de 15, 10 i 5 cèntims (LC-2731/3).

Dupondi de l'emperador Claudi.

dupondi. Moneda romana de bronze que equivalia a dos asos i que es batè des de mitjan s. III d. de C. Les seves emissions es varen interrompre durant el regiment dels emperadors Trajà i Trebonià.

Duplessy, Jean (França, 1929). Numismàtic francès. Féu la seva dedicació professional al Cabinet des Médailles de la Bibliothèque Nationale de París. Els seus estudis sobre troballes i circulació monetària són exemplars. Malauradament, no es pot dir el mateix del seu *Les monnaies françaises féodales* (en dos volums, París, 2004 i 2010). Fa algunes aportacions noves, però no facilita pesos ni diàmetres, manté els dibuixos i els criteris xovinistes de Poey d'Avant (els comtats catalans són francesos i Navarra també des de Sanç el Major fins a Joan II inclòs, però Ferran II ja no, tot un avenç!), i la bibliografia és confusa, de manera que escassament pot substituir els manuals clàssics.

Anvers d'una medalla d'esgrima de Barcelona, obra de Jaume Duran (60x38 mm).

Duran i Castellanos, Jaume (Barcelona, 1891-1983). MC. Escultor, començà el seu aprenentatge amb el seu oncle, l'escultor Miquel Castellanos. Es perfeccionà a Itàlia, on anà amb una beca, així com a París i Brussel·les. Fou deixeble del dibuixant Llaverias i de l'escultor italià Rivalta. Més endavant, fou professor d'escultura aplicada a l'arquitectura a l'Escola del Treball i a l'Escola de Belles Arts de la Mancomunitat de Catalunya. Treballà sovint en escultura decorativa i obtingué nombrosos guardons. La medalla que li coneixem és d'una gran qualitat. Signa: DURAN. Medalla: 1711 (1930).

Duran i Sampere, Agustí. (Cervera, 1887-Barcelona, 1975). Doctor en Història i Arqueòleg eminent, publicà nombrosos estudis i fou actiu en camps culturals diversos. MC. L'any 1957 els Amics de Barcelona Històrica i Documental l'hi dedicaren una acurada medalla feta per Neddermann Bru (CM-1877).

Duret espanyol d'or de Madrid de Ferran VI (1746-1759) (x2).

duret d'or o *durillo*. Nom popular del mig escut d'or espanyol encunyat en els segles XVIII-XIX pel fet que equivalia, en valor, al *duro* de plata.

duro. 1. La peça de vuit rals d'argent castellana, nom derivat de la denominació hispanoamericana *"peso fuerte"* o *"peso duro"*. Amades recull aquestes altres denominacions populars: barers, manxegos, nas, ull de bou i hòstia (AD, p. 28). Se'n bateren ocasionalment a Catalunya durant la Guerra del Francès (1808-1814) en diferents tallers. 2. A partir del 1864, la peça de dos escuts de plata de la reforma d'Isabel

Duro emès a la seca ambulant de Catalunya l'any 1809.

II i, des del 1868, la moneda espanyola de cinc pecetes, amb un pes de 25 g, inicialment de plata, i, després, ja al s XX, de llautó, cuproníquel o fins i tot paper. Es tracta d'una denominació popular que només apareix gravada a la moneda en els duros emesos a Girona i a Tortosa l'any 1808, durant la Guerra del Francès.

Duseaux and Co., A. Camp MC. Fabricant de medalles de París. Fill del fundador, fou l'escultor i medallista Lucien Duseaux, deixeble de l'escultor rus nacionalitzat francès Fèlix Rasumny. Signa: A D nexades. Medalla: CM-1801 (any 1915).

Duurstede (Holanda). Troballes acumulatives amb 45 diners i òbols de Carlemany, entre ells un de Girona i un altre d'Empúries (CCG-1801 i 1802). Important perquè aquesta ciutat va pertànyer a Carlemany i després fou destruïda, i no formà mai part dels dominis de Lluís el Pietós, de manera que els diners de monograma KAROLVS, que podrien ésser, en principi, de Carlemany o de Carles el Calb, en aquest cas corresponen a Carlemany (BA, p. 36).

Du Vivier o Duvivier, Joan (Lieja, 1687-París, 1761). MC. Gravador. El seu primer mestre en l'art de gravar fou el seu pare. Als divuit anys, inicià estudis de pintura. El 1714, entrà a la seca de París com a gravador, i el 1719, substituiria Mauger, completant la història metàl·lica dels sobirans francesos. Gravà innombrables medalles, sempre d'excel·lent qualitat. Signa: D.V. Medalla: CM-106 (1645, però, certament, gravada i encunyada molt més tard).

Medalla de la Universitat de Perpinyà del 1779, obra de B. Duvivier.

Duvivier, Benjamí (París, 1730-1819). MC. Fill de Joan Duvivier, seguí en l'ofici de gravador, i el 1746, rebia el càrrec de medallista del rei. La qualitat de la seva obra supera fins i tot la del seu pare. Fou, també, gravador d'encunys de monedes. La seva vida llarga i activa li va permetre ésser un dels medallistes més prolífics del seu país. Signa: B. DUVIVIER. Medalles: CM-187 (1759), 191 (1778), 192 i 193 (1779), i 194 (1781).

D. V. Vegeu *Du Vivier*. MC.

E

EA (separades o superposades, a vegades gòtiques). Vegeu *Arnau, Eusebi*. MC.

Bitllet de 25 cèntims d'Ebo (90x53 mm).

Ebo o la Vall d'Ebo (la Marina Alta). Fou lloc de moriscs i restà gairebé despoblat arran de l'expulsió. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims amb "Vall de Ebo" (TV-1436/7).

Ebre-Segre, tresor. Trobat en lloc indeterminat, la presència de vuit peces d'Iltirta suggereixen la localització aproximada proposada. El tresor conté exclusivament peces d'argent i es compon de dos denaris romans, dues hemidracmes d'Ebusus, dos divisors de Massàlia, sis dracmes d'Empúries, nou dracmes d'imitació emporitana, un divisor ibèric amb pegàs i set altres divisors ibèrics que copien els tipus de Massàlia. Conté una dracma d'Iltirta amb cap viril i nombrosos tipus inèdits, a més de donar dades per a la datació de les dracmes ibèriques. VILLARONGA, L., "Un tresor de la zona Ebre-Segre", *AN* 13, 1983, p. 47-87.

Ebusus. Taller monetari púnic i després romà que correspon a Eivissa. Va començar les emissions al s. III a. de C. amb llegendes púniques i, poc després, s'hi bateren didracmes, dracmes i hemidracmes d'argent i una gran varietat de divisors d'aram, molts d'ells presidits pel deu Bes i que s'anaren produint fins a finals del s. II a. de C. (VB-698/775; CCG-300/64). Darrerament, han

Semis púnic d'aram d'Ebusus (x1,5).

estat descrites unes imitacions d'època d'aquestes sèries de bronze batudes a Itàlia. A partir de Tiberi (14-37), s'inicia una nova sèrie de semis de bronze que s'anaren batent amb Calígula (27-41) fins al temps de Claudi (41-54) (VB-318/5; CCG-1100/4).

efigie. La cara del sobirà, o del posseïdor del dret de moneda, que sol aparèixer a l'anvers de moltes monedes, d'on deriva el nom de *cara*. Quan, a més de la cara, s'hi veu la totalitat o una part del bust, se sol indicar *bust*. També la cara d'una persona que és representada en una medalla.

Trient d'or d'Ègica de Barcelona (x1,5).

Ègica (687-698). Sobirà visigot. Va emetre trients d'or amb bust de front a l'anvers i creu sobre grades al revers, a Barcelona, Roses i Tarragona (amb exemplars que porten símbols al camp del revers), i amb el bust de perfil a l'anvers i creu sobre grades al revers a Girona, Roses, Tarragona (amb alguns exemplars amb bust que sosté una creu) i València (amb símbols al camp del revers) (CCG-1268/80).

Trient d'or de Girona d'Ègica i Vitiza (x1,5).

Ègica i Vitiza (698-702). Sobirans visigots que varen coregnar. Varen emetre trients d'or amb dues efígies enfrontades i sostenint un ceptre a l'anvers i un monograma cruciforme amb el nom de la seca al revers a Barcelona, Girona, Sagunt, Tarragona i València, i amb bust de front a l'anvers i monograma cruciforme amb el nom de la seca al revers només a Girona (CCG-1281/91).

Egina, senyoria d'. L'antiga l'Egena catalana, formà part del ducat d'Atenes,fins que passà a mans de la família Caupena, que ja eren senyors de *Piada* des del 1394. Aquesta família tingué aquest domini fins que l'any 1451 passà a Venècia. Mantingué, però Piada fins el 1460. M. No hi ha indicis que s'hi batés moneda i es degueren emprar els tornesos encunyats a Atenes.

Ral d'or de Pere III, de Mallorca, amb la marca petxina del mestre Eimeric (x1,5).

Eimeric, Jaume (1). Mestre vitalici de la seca de Mallorca, fou nomenat el 1368 (CME, doc. 332a) i consta en actiu el 1398 (CME, doc. 391 i 428), quan el rei Martí (1398-1410) nomenà per a aquest càrrec Antoni Pelegrí (CME, doc. 431). Eimeric protestà el nomenament i assolí de recuperar el càrrec fins a la seva mort, l'any 1409 (CME, doc. 400 i 478). Marcà les seves produccions amb dues petxines.

Eimeric, Jaume (2). Mestre de la seca de Barcelona des del seu nomenament l'any 1481 fins a data incerta (CME, doc. 979).

Eimeric I (c. 1069-1105). Vescomte de Narbona. Negà tot dret dels comtes tolosans sobre el vescomtat. Anà a la croada, on morí. M. Se li han atribuït uns diners i òbols de billó amb els tipus dels quatre anells i llegendes sovint alterades: AIMEICVS, AIMRICVS (COC-47 i 48). De l'òbol només se'n coneix un exemplar.

Diner de billó de Narbona d'Eimeric I (x2).

Diner de billó de Narbona d'Eimeric II (x2).

Eimeric II (1105-1134). Vescomte de Narbona. L'any 1111, el comte de Barcelona, que havia obtingut el comtat de Besalú amb el Fenollet i el Perapertusès, li cedí aquests dos darrers territoris i ell es féu vassall del barceloní. El 1114 participà amb vint naus a l'expedició catalano-pisana a Mallorca. Morí a la batalla de Fraga. M. Li són atribuïbles, per una banda, uns rarissims diners i òbols molt semblants als d'Eimeric II, però que porten, al revers, un quadrat sota la creu; per l'altra, uns diners, també rarissims, que en lloc dels quatre anells tenen a l'anvers tres anells i una creu sobre pal, tot plegat inscrit als vèrtexs d'un quadrat (COC-49/51).

Diner de billó de Narbona d'Eimeric III (x2).

Eimeric III (1202-1258). Vescomte de Narbona. Lluità contra els croats i estigué a punt de fer presoner Simó

de Montfert. Hagué de conviure amb un arquebisbe inicialment en connivència amb els croats, antic legat papal. **M.** Mudà el tipus de la moneda, que ara porta a l'anvers una clau, que pot al·ludir a la ciutat i no pas a l'arquebisbe, com ha estat dit. Es tracta de diners i òbols de billó (COC-54 i 55).

Dobler d'aram d'Eivissa de Felip I (x2).

Eivissa. En tenim dades des que, ocupada pels cartaginesos a partir del 654 a. de C., es convertí en una base púnica important a la Mediterrània occidental. Anomenada per ells Ibusim o l'Illa de Bes, en honor a aquesta deitat, la seva representació apareixerà a la major part de les monedes. **M.** L'Ibusim cartaginesa, després l'Ebusus romana, fou l'únic lloc de la geografia catalana que va tenir amonedaments púnics, gairebé en paral·lel amb les encunyacions gregues de Roses i Empúries. Efectivament, a partir del s. III a. de C., s'hi varen començar a emetre peces de bronze que es consideren quarts i octaus de la unitat, gairebé totes amb el deu Bes a l'anvers i un brau envestint al revers; a finals d'aquest segle, s'hi afegiren les emissions d'argent, amb la mateixa tipologia, amb dracmes, didracmes i mitges dracmes (CCG-300/36). Els tipus singulars porten el déu Bes en una cara, i cap de cavall, testa masculina o femenina a l'altra cara, o brau a les dues cares (CCG-304/7). A principis del segle II, es generalitza el tipus de bronze amb déu Bes a les dues cares (CCG-316/36). Al segle II, apareix una nova tipologia: deu Bes a l'anvers i llegenda al camp del revers, i es baten ara semis que porten també una gran varietat de símbols. Les emissions es mantenen un temps encara en l'etapa imperial romana, amb testa de l'emperador a l'anvers i déu Bes al revers. Hi ha emissions dels temps de Tiberi (14-37), Calígula (37-41) i Claudi (41-54), en semis i algun quadrant (CCG-1100/4). Vegeu també *Ebusus*. Després d'un llarguíssim parèntesi, tornem a tenir monedes en temps de Carles I (1516-1558). Des d'aquell moment, l'illa va crear un sistema monetari singular basat en la moneda fiduciària, és a dir, sense valor intrínsec que, en no haver de competir amb cap moneda externa a causa de la insularitat, va poder mantenir-se durant molt de temps. Des de Carles I fins a Felip III (1621-1665), es varen batre doblers d'aram pur i, només amb Carles I, potser també diners (CCG-3705/10). Aquestes monedes servien per als petits canvis interns, i l'adquisició de productes a l'exterior es resolia amb la venda de la sal, una explotació molt estesa a l'illa. Tot va anar bé fins que, ja en temps de Carles II (1665-1700), alguns abusos de l'administració i potser també d'alguns membres del Consell Municipal varen trencar el mecanisme, cosa que es va agreujar quan Felip V (1700/1714-1746) va confiscar les salines l'any 1710. La moneda eivissenca va haver de sortir a l'exterior per a fer les compres i, com que no era valorada en no tenir valor intrínsec apreciable, es va crear un mecanisme inflacionista típic de les monedes fiduciàries. Les peces del valor de dobblers es varen haver de contramarcar per assignar-les el valor de quatre diners, ben aviat, emetre peces de 6 dobblers anomenats sous i, finalment, peces de cinc sous, dits cinquenes. Per a fer aquestes transformacions, s'aprofitaren sovint encunys corregits anteriors. Així, totes les peces de 6 dobblers a nom de Felip III (1621-1665) són, en realitat, encunys reaprofitats del temps de Carles II (1665-1700), tot i que, finalment també se'n varen emetre a nom d'aquest sobirà (CCG-3711/13). Pel que fa a les cinquenes, se'n varen emetre algunes en temps de Carles II, les no datades (CCG-3714), però el gruix de les emissions, encara a nom de Carles II i amb la data 1686, es va emetre en temps de Ferran VII (1808/1814-1833), en els anys 1808-1811 (CCG-3715). Es tracta d'un numerari que fou molt perjudicat per les falsificacions, de manera que ens han arribat moltes més monedes falses que bones. L'any 1818, es varen contramarcar les cinquenes bones amb un punxó que porta una torre entre una I i una A i, més endavant, es varen retirar totes, procés que s'allargà fins al 1887 (CCG-3716). CRUSAFONT, M. "Las monedas de Ibiza desde Carlos I al 1887", *GN* 121, 1996, p. 11-36, amb alguna correcció al CCG. **B/G.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), la "Comisión de Abastos" va editar uns vals amb els valors de 10 i 5 pecetes i de 25 cèntims (TB). **MC.** L'any 1912, s'hi celebrà un dels congressos anyals de la Federació Agrícola Catalano-Balear i s'hi editià una medalla (CM-1114). Medalla moderna del Consell Insular amb mapa i revers heràldic i altra semblant amb "Honor a l'Esportista", escut i anelles olímpiques al revers

eivissenc, -a. La moneda de caràcter municipal emesa a Eivissa a les edats moderna i contemporània, des de Carles I a Ferran VII. Vegeu *Eivissa*.

electre. Dit de vegades, creiem que indegudament, "electró". Aliatge d'or i argent. Fou emprat en les primeres monedes encunyades a l'Àsia Menor al s. VII a. de C.

Elda (l'Alt Vinalopó). Amb antecedents ibèrics, formà part de la cora de Tudmir, i el 1305, passà a la Corona. Fou lloc de cristians i moriscs. **M.** Taller monetari musulmà. Formà part de la taifa califal de Dénia i emeté dirhems d'argent entre 1017 i 1044. Sembla que emeté novament en l'etapa de les taifes almoràvits, almenys

Dirhem d'argent d'Elota (Elda) a nom de Mujàhid (x1,5).

dirhems de billó, el 511H. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-721/3). MC. El 1940, va editar una medalla per a la reconstrucció de dues esglésies (CM-489).

Elizalde i Rouvier, Artur. (Matanzas 1871-Paris, 1925). Industrial, fill de l'enginyer Salvador Elizalde que projectà el primer ferrocarril de Cuba, endegà a Bardcelona una fàbrica d'automòbils. En morir el 1925, continuà la seva muller, Carme Biada i Navarro, neta de Miquel Biada que passà a fabricar motors d'aviació i morí el 1949. MC. L'any 1959 els fou dedicada una medalla commemorativa (CM-1888).

Pallofa eclesiastica de llautó d'Elna (x1,5).

Elna (Rosselló). La preromana *Illiberis*, passà a ésser la *Castrum Helenae* amb Constanti el Gran. Més endavant, fou cap de bisbat. El 1285, fou saquejada pels francesos. P. El Capítol Diocesà del bisbat d'Elna, d'antigues arrels, es traslladà el 1601 a Perpinyà, malgrat que en algunes ocasions (pestes, etc.) retornà a Elna. La comunitat mantingué la seva integritat, tot i el trasllat, i és per això que hem considerat d'Elna totes les seves pallofes, tot i que algunes ja deuen ésser de l'etapa perpinyanesa (CL-1500/5). Cal dir que la núm. 1502 consta com d'Elna al GNC, però que no es troba pas al Museu Puig de Perpinyà. D'altra banda, es coneix un gitó hebreu incús de llautó que els especialistes varen atribuir a la comunitat d'Elna (CL-1506).

(elm). Marca inicialment d'emissió i, després, de seca de Perpinyà per als florins d'or. Apareix per primera vegada en les segones emissions d'alta llei de Perpinyà de c. 1354 (CME-227) i, després, en les cinquenes emissions ja de 18 quirats des del 1368 (CME-236). L'any 1387, el rei Joan I (1387-1396) determinà que l'elm fos la marca de seca de Perpinyà i, a desgrat que no coneixem florins d'aquest sobirà amb aquesta marca, sí que apareix en alguns dels regnats posteriors, com ara Ferran I (1412-1416) (CME-527) o Alfons IV (1416-1458) (CME-552/3).

Elota. Taller monetari musulmà. Vegeu *Elda*.

Medalla de la vinguda de la MD de l'Assumpció a Elx (45x40 mm).

Elx (Baix Vinalopó). Important ja en època ibèrica (Dama d'Elx) i romana, fou vila murada amb els musulmans. Són famosos els seus palmerars. M. Emeté en l'etapa iberoromana, vegeu *Ilici*. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i 50, 25, 10 i 5 cèntims, i també varen emetre bitllets i peces de llautó altres entitats, com el Sindicat Agrícola del Camp d'Elx, tots amb "Elche" (TV-707/20). Vegeu també *Perleta*. MC. L'any 1940, edità una medalla dedicada a la MD de l'Assumpció, i el 1954, una altra dedicada a una peregrinació (CM-490 i 500). MS. (MD) d'Elx, s. XX (1).

EM, E-M (i, en alguns casos, M-E), **EMP** i **EMPOR.** Abreviatures de la seca grega d'Empúries que trobem en alguns divisors de la dracma de plata (CCG-11, 82/94, 97/8 i 100).

emblanquidor, dit també *blanquidor*, era un dels càrrecs importants de la seca dins de la categoria dels anomenats oficials. Havia de fer les operacions d'*emblanquir* l'argent i el billó i de *colorar* l'or, després que haguessin perdut els seus colors naturals a causa de les operacions de fosa.

emblanquir, dit també *blanquir*, *blanquejar*. Operació de tipus químic que s'operava generalment sobre els discs de metall de la moneda de billó abans d'encunyar-la i amb la finalitat de donar-los el color de l'argent. Vegeu *blanquejar*. Exemple d'ús: "... *emblanquir los diners com sien fets, ans que es moneden...*" (CME, doc. 142, 1285).

Diner de billó de Bernat de Forcalquer, fet a la seca d'Embrun (x2).

Embrun. (Occitània). S'havien atribuït a un hipotètic "comtat d'Embrun" unes monedes que ara considerem emeses com a pròpies del comtat de Forcalquer, per bé que de la seca d'Embrun; vegeu *Forcalquer, comtat*.

emetre. Fabricar, *obrar* o *encunyar* la moneda.

emissió. 1. Posar en circulació una moneda 2. Conjunt de monedes del mateix valor o de valors diferents sorgits d'una mateixa fabricació i que, en molts casos, manifesten uns elements comuns o unes marques identificatives manades per l'autoritat emissora. L'estudi de les emissions, sigui per les seves marques, sigui per elements indirectes, com ara l'evolució artística, el canvis en les formes de l'alfabet o d'altres, poden ajudar a establir una cadència cronològica de cadascuna d'elles i a fixar, en alguns casos, la seva cronologia amb més precisió quan no disposem de la data en la mateixa moneda.

empirance. Terme del francès antic que apareix en alguns manuals de mercaderia i que vol dir "empitjorament", és a dir, diferència entre el fi oficial i el real o entre el pes oficial i el que dóna realment la moneda. Pretén, doncs, calibrar la pèrdua de valor en la moneda real en relació al valor oficial.

Medalla de la pelegrinació empordanesa a Lorda el 1908.

Empordà. MC. L'any 1908, s'organitzà una peregrinació empordanesa a Lorda i el fet es commemorà amb una medalla d'alumini (CM-1365).

Empordà, tresor. Important tresor de 179 monedes del qual hi havia lleus notícies, però que fins l'any 2003 no es va poder estudiar en profunditat. Conté divisors emporitans de les primeres emissions, amb una petita representació de tipus presents a la troballa d'Auriòu. A més d'aportar tipus inèdits i exemplars de tipus fins llavors únics, hi ha una copiosa representació del tipus de cap de be, amb una gran variació de pesos. Tot plegat permet afirmar que hi ha un grup de peces amb revers incús que correspon a Empúries. Juntament amb el tresor del *Penedès*, ens aporta dades bàsiques per a l'etapa dels segles V-IV a. de C. VILLARONGA, L. "Troballa de l'Empordà", *AN* 33, 2003, p. 15-46.

Empori. Vegeu *Sant Pere Pescador*.

Emporiae. Forma llatina del nom de la colònia grega d'Emporion, l'actual Empúries, que trobem en els bronzes emesos des de l'època romana. Vegeu *Emporion*.

Divisor d'argent grec d'Emporion (x3).

Emporion. Colònia grega dels foceus situada a l'Empordà, a l'actual Empúries. M. Fou un important taller monetari grec i romà. Darrerament s'ha plantejat la possibilitat que hi hagi emissions de divisors i fins i tot de dracmes d'art mediocre del s. VI a. de C., però caldrà que es pugui confirmar ja que aquest grup d'emissions, que es troben des de Massàlia fins a Sagunt, també podrien ésser d'algun altre taller, com per exemple Agde. Tradicionalment, s'ha considerat que des dels s. V-IV a. de C. va batre una gran varietat de divisors de la dracma d'argent de bon art i sense llegenda, o bé amb abreviatures com EM o EMP, les més arcaiques incuses al revers (VB-118; CCG-1-100). Al s. III a. de C., va començar a emetre dracmes d'argent amb la llegenda EMPORITON i els seus divisors, de primer amb cavall aturat per influència púnica i, després, amb pegàs, tipus que es consolidà i fou imitat pels ibers (VB-156/237; CCG-215/45). Als segles II i I a. de C., va emetre diferents tipus de bronze amb la llegenda ibèrica UNTIKE (vegeu *Untike*) i, a partir de la formalització de l'imperi, les emissions seguiren essent de bronze, amb asos i divisors, i la llegenda passà a ésser EMPORIA (VB-1061/104; CCG-1105/10). Sobre les possibles emissions del s. VI a. de C., vegeu RIPOLLÈS, P. P./CHEVILLON, J. A., "The Archaic Coinage of Emporion", *Numismatic Chronicle* 173, 2013, p. 1-21, i 1-5, i CRUSAFONT, M., "Primera dracma d'Empúries?", *AN* 44, 2014, p. 27-30.

EMPORITON. Llegenda de les dracmes gregues d'Empúries.

empremta. Estampa o dibuix que es veu a cadascuna de les cares de la moneda i que n'identifica la procedència. Així, una moneda amb l'empremta de Barcelona no indica necessàriament que la moneda porti les armes de Barcelona, sinó que pels seus dibuixos es fa palès que ha estat feta a Barcelona: "... *los menuts e ardits de la empremta de Barcelona...*" (RB, 98, 1578).

Diner de billó d'Hug IV d'Empúries (x2).

Empúries, comtat d'. Fou una de les demarcacions creades pels sobirans carolingis i on s'hi feren monedes amb Carlemany (768-814) i amb Lluís el Pietós (814-840) (BA-2 i 6; CCG-1801 i 1805). Les emissions dels comtes ja independitzats semblen començar amb Ponç I (1040-1078), en el temps del qual sembla que va emetre diners d'argent el seu fill, l'abat Pere Ponç de S. *Pere de Rodes* (1054-1072), potser un mecanisme per a cobrir la usurpació del dret de moneda. Varen batre diners i òbols de billó successivament els comtes amb els noms d'Hug i Ponç, de primer amb una testa o amb l'emblema pre-heràldic de l'espasa i, més tard, amb l'escut faixat, que fou l'heràldica comtal. El darrer que en va batre fou Ponç Hug VI, dit Malgauli (1313-1322) i, de llavors ençà, el comtat passà als sobirans catalans, que clausuraren la seca i hi introduïren la moneda de Barcelona. Una nova dinastia comtal creada per aquests sobirans ja no va tenir dret de moneda (BA-100/14; CCG-1903/22). El nom d'Empúries, així com el de la comarca a la qual va donar nom, l'Empordà, han estat sovint alterats amb un intent de pseudocastellanització amb les formes "Ampurias" i "Ampurdán", completament absurdes ja que, en castellà, "*emporio*" encara avui vol dir mercat, que és justament el terme grec que donà nom a la colònia.

Encuentro de Estudios Numismáticos. Vegeu *Trobada d'Estudis Numismàtics*.

encuny. 1. Peça d'acer o acerada on és entallada la figura que cal imprimir a una moneda o medalla. Generalment es batien les monedes amb un encuny per cada cara, menys les monedes *unifaces* (de cospell gruixut) o *incuses* (de cospell prim), que es feien amb un sol encuny. En l'encunyació amb martell, que és el que s'emprà als temps antic i medieval, l'encuny fix que solia estar clavat a una base de fusta s'anomenava *pila* i l'encuny mòbil, *trossell*: " . *facen fer contrasenyal en les piles e trossels*" (CME, doc. 395, 1388). També s'anomenaren *ferros d'amonedar*. 2. *Empremta* que porta una moneda: "... *dita moneda haia esser del cuny e liga de la moneda de .. Perpinyà...*" (CME, doc. 834, 1473).

encunyació. Fabricar, *emetre* o *batre* moneda, sigui pel procediment d'encunyació, sigui amb una altra tècnica, com ara el *molí*, que actuava per laminació. L'encunyació de la moneda es feia a la *seca* o fàbrica de la moneda, generalment sota les ordres del sobirà, per bé que aquest la podia arrendar amb determinades compensacions i guanys. **Càrrecs de la seca, control i processos**: l'establiment monetari estava regit per un responsable principal que, a l'edat antiga, era un o més *magistrats*; a l'època medieval, el *mestre de la seca* i, a l'edat contemporània, els assajadors o bé el director de la fàbrica. En tots els casos, era el que n'havia de regir el funcionament, participar en el control de tots els processos i assegurar-se de la qualitat de la fabricació, i sovint veiem a les monedes les seves marques o noms. En època medieval i en els estats on hi havia un poder compartit, els estaments representatius anomenaven un o dos *guardes*, que havien d'ésser entesos en les matèries i processos que s'operaven a la seca a fi de garantir el compliment dels paràmetres de la fabricació i la qualitat de la moneda. Al marge d'això, el rei solia anomenar també un *escrivà*, el qual duia la comptabilitat de totes les operacions i, per tant, el control dels fluxos de materials i de la seva rendibilitat. Pel que fa al procés tècnic de l'encunyació, el podem dividir en dues àrees o circuits principals: d'una banda, la recepció i el tractament dels metalls i la preparació de les folleres o cospells i, de l'altra, el procés mecànic de l'encunyació, que començava amb el gravat dels encunys i acabava en l'encunyació pròpiament dita. El circuit del metall s'iniciava amb l'adquisició de peces d'or o argent, fossin objectes o monedes foranes, tasca del *receptor de metalls*, qui valorava les lleis dels materials que rebia amb la *pedra de toc*, però que també es podia ajudar de l'*assajador* i del *pesador*, uns càrrecs que, de fet, actuaven en els dos circuïts. Un cop conegudes les lleis dels metalls entrats, hom feia els càlculs per a assolir els aliatges que calia per a l'encunyació i es lliuraven al *fonedor* les diferents partides de metall. A l'edat antiga, amb monedes gruixudes, els cospells s'obtenien per fosa i, abans d'encunyar-los, hom els havia de recoure o ablanir per a facilitar-ne l'encunyació. En temps medievals, com que les monedes eren molt més primes, el metall fos s'abocava en *riells* o llengots a les anomenades *pedres rielleres*. Els riells eren assajats i, un cop verificada la bondat de la llei, els obrers les convertien en planxes martellejant-los. Obtinguda la planxa del gruix que calia, eren retallades en discs o *folleres*, també dits *cospells*, que generalment calia recoure per a minvar-ne la resistència a l'encunyació i, despres, pesar-los altra vegada a fi de

verificar que es complís la talla establerta. Sembla que, almenys en alguns casos, de la planxa n'obtenien primer els anomenats *daus*, és a dir, planxes quadrades que després les retallaven rodones per obtenir-ne els cospells o folleres, una tasca que deixava com a residu la *cisalla*, que després es refonia. Fet això, hom havia de passar les folleres a l'*emblanquidor* a fi que, per procediments químics, retornés a la plata i al billó el color d'argent que havia perdut amb la fosa i que el colorés si es tractava de l'or i per les mateixes raons. Amb aquestes operacions, es tanca el cicle del metall. El cicle de l'encunyació s'inicia amb el gravat dels encunys, feina que solia fer l'anomenat *obridor d'encunys*, un artesà que moltes vegades no treballava en la mateixa seca sinó en una casa a part a fi que no pogués tenir accés als cospells i encunyés pel seu compte. Els encunys, un cop trempats, eren lliurats als *moneders*, els quals fixaven les *piles* o encunys fixos en una forta base de fusta i, sobre aquest encuny, hi col·locaven la follera. Llavors, premien l'encuny mòbil o *trossell*, que tenia gravat l'altre encuny en un extrem. Aplicant aquest extrem sobre la follera, colpejaven diverses vegades amb un martell a l'altre extrem i així s'obtenia la moneda encunyada per les dues cares. Un cop feta la moneda, novament actuaven l'*assajador* i el *pesador* a fi de verificar llei i talla; comprovats aquests paràmetres, ja es podia donar l'encunyació per acabada i lliurar les monedes al tresorer reial o a qui el rei hagués destinat, operació que se solia denominar *deslliurança*. Presentats els comtes de l'encunyació i verificades altre cop les lleis i talles, el sobirà podia estendre un document de recepció a fi que no poguessin sorgir reclamacions posteriors. **Evolució de les tècniques de fabricació:** el procés que hem explicat correspon sobretot a l'anomenada **encunyació amb martell**, que és la que fou emprada des dels inicis de la fabricació de la moneda, al s. VII a. de C., fins al s. XVI. De llavors ençà, es començaren a innovar altres ginys. Al marge de la necessitat de millorar el rendiment de l'explotació, una altra de les raons importants d'haver de cercar nous mètodes fou determinada pel fet que, amb l'arribada massiva d'or i argent del continent americà, els metalls varen perdre valor en relació als productes i, per tant, s'hagueren de fer monedes de més pes i, per tant, més grans a fi que tinguessin suficient poder adquisitiu. El problema d'haver d'encunyar amb diàmetres grans ja s'havia acusat, des del s. XV, en el cas de la fabricació de medalles, de manera que, ben sovint, s'havien d'obtenir per fosa. A la seca papal de Roma, hom acudí al sistema de mantenir l'encuny fix a la base d'un campanar i fer discórrer el mòbil per unes guies i deixar-lo caure des del capdamunt de l'edifici. La força de la inèrcia acumulada permetia d'encunyar gruixos i diàmetres considerables, però era molt poc pràctic. L'encunyació clàssica amb martell tenia, doncs, moltes limitacions, ja que els cops de martell esdevenien una força insuficient si els diàmetres eren molt grans. S'acudí llavors al procediment de l'anomenat *molí* o *molinet*. El molí no era més que una laminadora, de manera que la fabricació de la moneda no es feia llavors, pròpiament, pel que s'anomena encunyació, sinó per laminació. Hom fabricava unes tires de metall d'un gruix determinat que feia discórrer entre les rodes d'una laminadora, cada una de les quals portava gravat un dels encunys. Naturalment, la planxa havia d'ésser d'un gruix més gran que l'espai de pas entre els dos corrons i així s'assegurava que les estampes quedessin gravades en sèrie al llarg de la tira de planxa. Amb un trepant rodó, hom separava llavors els discs monetaris de la planxa. La laminació ja havia estat emprada per Leonardo da Vinci per a millorar la uniformitat de gruix de les planxes, però no s'hi van afegir els encunys als corrons fins al s. XVI. L'any 1582, Felip I féu venir tècnics alemanys per a instal·lar una fàbrica de moneda amb molins a Segovia, que s'accionaven amb la força del riu; es tractava, doncs, d'un molí hidràulic, que podia batre peces de fins a cinquanta rals o cinquantins. L'any 1610, la seca de Barcelona s'equipà amb molins i, amb ells, s'encunyaren els ardits des del 1612. Els molins d'accionament manuals s'anomenaven molinets i els que eren accionats per força animal, molins de sang. Els molins tenien, però, alguns inconvenients: era difícil de graduar el gruix de la planxa i, per tant, el pes de la moneda; les peces eixien una mica corbades, i si els eixos dels corrons es gastaven, anvers i revers restaven desplaçats l'un de l'altre. Fou per això que, especialment al segle XVII, començaren a ésser emprats els anomenats **volants d'encunyació**. El volant no feia altra cosa que mecanitzar l'encunyació amb martell. Era una màquina que tenia a la base l'encuny fix, mentre que l'encuny mòbil es desplaçava verticalment accionat per un vis. A l'extrem de dalt, hi havia una barra travessera als extrems de la qual hi havia dos pesos. En donar impuls a la barra amb els pesos, aquesta feia baixar el vis i la inèrcia dels pesos donava un impacte potent sobre la follera o cospell, de manera que permetia de batre peces grans i medalles. Els volants foren substituïts al s. XX per les **premses**, que actuaven com els volants d'encunyació, però tenien l'avantatge de disposar, enlloc d'uns pesos d'accionament manual, d'un volant d'inèrcia que, un cop accelerat, transmetia la força a l'eix vertical i, en produir el mateix efecte que el volant, permetia una cadència molt més gran. Les premses automàtiques, una de les primeres de nom Thonelier, foren aviat accionades per la força de les màquines de vapor i això va permetre d'incrementar-ne encara més les cadències d'encunyació. Paral·lelament, es varen anar introduint innovacions en l'acabat de les monedes, de manera que al mateix temps que s'encunyava, hom disposava al voltant de la follera una anella amb l'encuny del cordó que així quedava gravat al mateix temps. Cal tenir present que, abans d'aquesta innovació, el cordó s'havia d'imprimir en una operació final a part, amb unes màquines que es deien *acordonadores*. Els cordons s'innovaren a l'edat moderna a fi

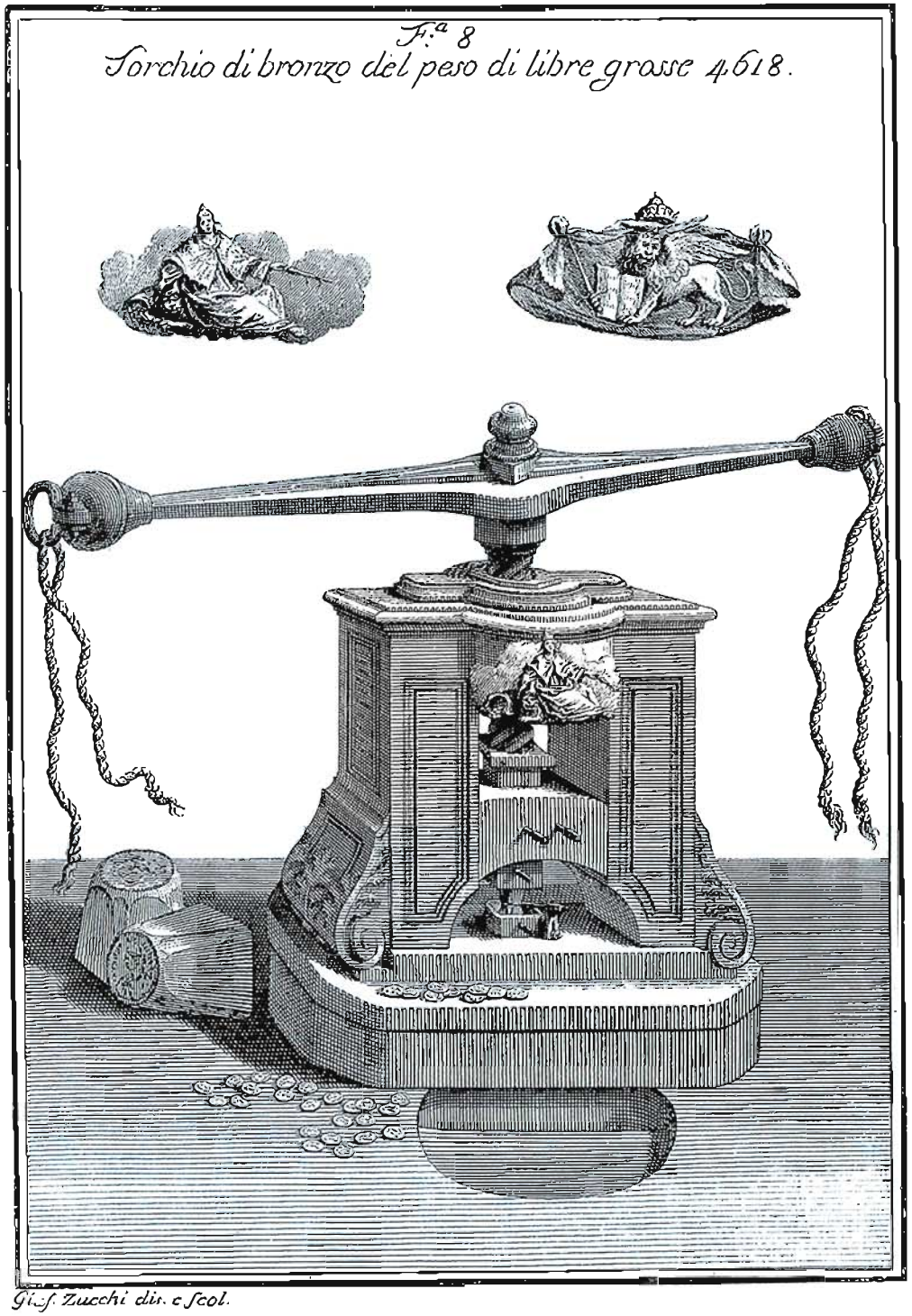

Encunyació: Volant d'encunyació que s'emprava a la seca de Venècia el segle XVIII, dissenyat per Dubois-Chateleraut.

d'evitar que es retallessin fraudulentament les peces de moneda ja que, si mancaven d'una part o de la totalitat del cordó, només se les valorava pel seu contingut de metall. També es milloraren els mecanismes d'alimentació d'aquestes màquines. A la seca de Barcelona s'hi varen instal·lar premses Thonelier l'any 1840 i, poc després, la màquina de vapor, tot plegat molt abans que a les altres seques peninsulars. COOPER, Denis R., *The Art and Craft of Coin Making*, Londres, 1988; PARADALTAS, F., *Tratado de monedas*, Barcelona, 1847. Encunys: en l'encunyació, hom solia situar les efígies (més difícils de gravar) a l'encuny fix, que era el que tenia més durada perquè patia menys els cops de l'encunyació que el mòbil; de tota manera, hi ha excepcions a aquest costum. Per a l'edat antiga, s'ha calculat que un encuny podia arribar a ésser usat per a la fabricació d'entre 10.000 i 30.000 monedes (NAPI, p. 43). Generalment, en l'encunyació amb martell, la posició dels encunys era aleatòria, però hi ha alguns casos en què hom fixava la posició de l'encuny de l'anvers en relació a la del revers, fos amb unes guies, fos amb altres procediments. Exemples d'aquesta actuació n'hi ha en totes les èpoques i, així, Villaronga presenta el cas de les monedes hispano-cartagineses o els denaris ibèrics de la seca Konterbia Kárbica. És per això que conèixer la posició relativa dels encunys pot ésser útil, sempre que no es detecti que no hi ha una posició fixada.

encunyar. *Emetre* o *batre* moneda.

Engel, Arthur (Estrasburg, 1855-1935) / Serrure, Raymond (França, ?-1899). Numismàtics, autors (a més d'altres treballs que feren individualment) de dues obres de referència: *Traité de Numismatique du moyen age* (París, 1891-1905), en tres volums, i *Traité de Numismatique moderne et contemporaine* (París, 1897-1899), en dos volums, dos treballs de gran abast i molt ben realitzats que serveixen de primera consulta sobre la numismàtica de qualsevol país europeu. La idea de P. Grierson, amb la seva sèrie *Medieval European Coinage*, va ésser intentar fer un pas més per a una visió general europea medieval.

Énguera (Canal de Navarrès). Capital de la Canal de Navarrès. Poblada inicialment de castellans, el s. XVI passà a la Corona. Fou dels Borja. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-724/6).

enllaços d'encunys. Atès que una moneda era generalment fabricada amb la intervenció de dos encunys i que aquests no tenien pas el mateix temps de desgast o de destrucció per ruptura o d'altres mecanismes, és freqüent que es puguin establir els anomenats enllaços d'encunys, és a dir, monedes que tinguin, per exemple, el mateix encuny d'anvers i diferents encunys de revers. Si disposem d'una població importantd'un mateix tipus de monedes (per exemple, procedents d'un tresor), amb els enllaços d'encunys podrem establir la cadència de les emissions. D'altra banda, la reiteració dels encunys ens permet d'arribar, per càlculs estadístics, al volum més probable d'una emissió, una dada de gran interès que, en determinades cronologies en què ens manqui la documentació, només podrem establir per aquest camí.

Ennece, Joan Antoni. Obridor d'encunys de la seca de Nàpols en temps de Carles I des de 1539 fins vers 1555 (SAI, p. 80).

Bitllet uniface de 50 cèntims d'Énova (64x41 mm).

Énova (la Ribera Alta). B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims (TV-727/34).

ENR. Abreviatura d'Enric IV de Castella com a sobirà de la Corona Catalano-Aragonesa (1462-1464) en alguns florins de Barcelona (CCG-3033).

Bitllet d'1 peceta d'Énguera (100x65 mm).

Enric castellà, dels dits "de la cadira", d'Enric IV (x1,5).

enric, "anrich". Moneda castellana d'or del segle XV iniciada per Enric IV de Castella, que seguia el patró de

la *dobla* almohade, amb un pes de 4,55 g i una llei de 23,75 quirats: "... *fahentne... anrichs...*", "... *si fa cent.. enrics...*" (CME, doc. 798, 1466).

Diner de billó de Rodes d'Enric II (x2).

Enric II (1271-1304). Comte de Rodés. Malgrat les interferències cada cop més barroeres dels sobirans francesos i de la renúncia de Jaume I a Corbell, el comte de Rodés es mantenia vassall del rei català. Casà la seva filla amb Bertran d'Armanyac a fi de sumar més força per defensar els seus drets. M. Després d'un període en què el diner de Rodés s'havia immobilitzat a nom del comte Hug, amb aquest comte reapareix el nom del veritable comte, ara en la forma HENR COMES, en diners i òbols de billó (COC-69/70).

Croat de Barcelona d'Enric de Castella (x1,5).

Enric IV de Castella (1454-1474). Rei de la Corona Catalano-Aragonesa (1462-1464) nomenat per la Generalitat. En els primers moments, es varen batre peces d'argent encara a nom d'Alfons el Magnànim (1416-1458) i, després, croats i mitjos croats amb el seu nom (CME-764/5). Hi ha uns florins i mitjos florins a nom d'Alfons i sense marca que podrien ésser també d'aquest moment inicial (CME-761/3). Finalment, hi ha florins ja a nom d'Enric (CME-762). Va donar llicència a Tortosa per a batre moneda, però no es segur si es va obrar ja en temps del seu successor, Pere IV, dit Pere de Portugal (1464-1466).

enrodonidor. Operari de la seca que, amb tisores o amb cisalles, convertia les peces quadrades que s'obtenien de les planxes en discs rodons o cospells per a poder batre les monedes: "... *scisoribus sive enrodonidors...*" (Dessì, doc. 65 del 18 de novembre del 1562).

entall, entallador. Treball i ofici de gravar els encunys: "... *entallador dels ferros...*" (CME, doc. 584, 1419); "... *dit entallador cascuna vegada que entall ferres...*" (Dessì, doc. 25, 1419). Vegeu *obridor d'encunys*.

Pugesa incusa de llauto, d'Urgell, de Teresa d'Entença (x2).

Entença, Teresa. Comtessa d'Urgell (1314-1328) i esposa de l'infant Alfons, futur rei Alfons III (1327-1336), va fer batre pugeses a Balaguer, de primer amb la llegenda +COMS, que interpretem com a COM(ITI)S(SA), i, després, amb +TE COM o bé +TER COM, sovint amb intercalació de flors. Les seves emissions, situades probablement entre la d'Arnau de Cervera i la de Pere Cornelles, s'han descrit habitualment com a monedes comtals (CCG-1947/50).

Revers de la medalla a Montefeltro obra d'Enzola (90x93 mm).

Enzola, Gianfrancesco (Parma, segona meitat del s. XV-inicis del s. XVI). MC. Fou un dels grans medallistes del Renaixement italià. Actiu entre el 1456 i el 1478, sabem que vivia encara el 1513. Alguns autors el designen Parmigiano. Féu nombroses medalles per als Sforza i probablement obrí també encunys monetaris

per a Ercole d'Este. També obrà plaquetes, algunes de temàtica religiosa. Signa: IO.FR.PARMENSIS. Medalla: CM-46 (1478).

episcopal. Aplicat a la moneda, la que feien batre els bisbes. Vegeu *senyorial*.

Er (Alta Cerdanya). El 930, consta la consagració de l'església. MS. N^a^S^a^ d'Er, s. XX (6).

Diner d'argent de Cardona atribuïble a Eribau (x2).

Eribau o Eriball (1035-1042). Senyor de Cardona, que poc més tard esdevindria el vescomtat de Cardona. Era bisbe de la Seu d'Urgell i compartí el govern de Cardona amb el seu germà Folc I, almenys des del 1035. M. Un diner d'argent amb l'explícita menció de Cardona, de moment peça única, ha estat atribuït al temps d'Eribau. En el temps del seu regiment, fou consagrada la nova canònica de Sant Vicenç, al qual fa menció la moneda amb un sant a l'anvers entre S-V (CCG-1884).

Ermengau, Jaume. Mestre de la seca de Perpinyà, juntament amb Andreu Lamella, entre els anys 1345 i 1346, en què morí (CME, doc. 255 i 258).

Òbol de billó de Narbona d'Ermengarda (x2).

Ermengarda (1143-1194). Vescomtessa de Narbona. Filla i hereva d'Eimeric II (1105-1134), en morir el seu pare, el comte de Tolosa Alfons Jordà s'apoderà del vescomtat. Ermengarda, però, el pogué recuperar el 1143, amb l'ajut de Ramon Berenguer IV. Participà en moltes campanyes del comte barceloní i del seu fill Alfons I. M. Ermengarda batè diners i òbols de billó amb el tipus tradicional dels quatre anells i amb la particularitat de gravar un creixent en un dels espais de la creu del revers (COC-52/3).

Ermengol I (992-1010). Comte d'Urgell. Després de Guifré, el comtat d'Urgell havia estat del comte Seniofred (898-959) que, en morir sense fills, retornà el comtat a la branca barcelonina amb Borrell de Barcelona/Girona/Ausona. En morir el comte Borrell l'any 992, deixà al seu fill gran, Ramon Borrell, Barcelona/Girona/Ausona, i al seu segon fill Ermengol el comtat d'Urgell. Va anar a l'expedició catalana a Còrdova, on morí. M. No hi ha cap raó perquè els comtes urgellesos no fessin moneda des del primer moment, tenint present que ja feia tant de temps que en feien els de Barcelona. És per això que darrerament s'ha proposat d'atribuir-li un dels tipus de diners d'argent i factura tosca, abans atribuïts a Ermengol III (CCG-1924; CAV).

Diner d'argent d'Urgell, potser d'Ermengol I (x2).

Diner d'argent, probablement d'Ermengol II (x2).

Ermengol II (1010-1038). Comte d'Urgell. Regí en la seva minoritat sota la tutela del seu oncle Ramon Borrell. Eixamplà el territori del comtat i morí a Terra Santa, on havia pelegrinat. M. Actualment se li atribueixen uns petits diners d'argent de mala factura, semblants als del seu pare, però amb bust en lloc de la testa sola (CCG-1923; CAV).

Diner de billó ric d'Ermengol III (x2).

Ermengol III (1038-1065). Comte d'Urgell. Lluità amb els sobirans sarraïns de Lleida i Saragossa, als quals arrabassà Àger i obligà a pagar-li tributs. Fou estret col·laborador del seu cosí Ramon Berenguer I. Es ma-

rida amb la filla de Ramir I d'Aragó i participà en la presa de Barbastre. M. Se li atribueix un diner de billó, recentment descobert i, de moment, peça única, que té força elements de parentiu amb els de Berenguer Ramon I i Ramon Berenguer I, però que porta estrella a l'anvers en lloc de bust (CAU).

Diner de billó d'Urgell d'Ermengol IV (x2).

Ermengol IV (1065-1092). Comte d'Urgell. Vers el 1070, va conquerir Agramunt i, més tard, també Gerb, però morí en aquesta darrera acció militar. Es casà amb Lluciana, amb qui engendrà l'hereu del comtat, i, després, amb Adelaida de Provença, qui li aportà el comtat de Forcalquer, que pertocà al fill d'ambdós, Guillem, i als seus successors (vegeu *Forcalquer*). M. Se li atribueix un diner de billó ric amb bust (CCG-1925), molt influït pels tipus dels diners aragonesos.

Diner de billó d'Urgell d'Ermengol V (x2).

Ermengol V (1092-1102). Comte d'Urgell. Casat amb Maria Ansúrez, filla del comte Pere, senyor de Valladolid, va passar la major part del seu regnat a Castella, i el comtat fou regit pel vescomte Guerau de Cabrera. L'existència d'una moneda d'or amb AMTE, reduïble a ACRIMONTE (Agramunt), i a nom d'un Roger, ha dut a suposar que Roger II de Foix hauria estat el seu tutor els anys 1092/4 (CCG-1926). Se li atribueixen uns singulars diners de billó que copien la imatge i les llegendes del revers dels denaris ibèrics de Bolscan, però que, a l'anvers, porten una creu i són a nom d'Ermengol: ERMENGAVDVS (CCG-1927).

Òbol de billó d'Urgell d'Ermengol VI (x2).

Ermengol VI (1102-1154). Comte d'Urgell. En la seva minoritat, regí el comtat el seu avi *Pero Ansúrez*, el qual assolí de conquerir definitivament Balaguer i batè diners de billó en el comtat amb la llegenda VRGELLO D(OMIN)VS. Ja regint per ell mateix, arribà a un acord amb els bisbes de la Seu d'Urgell, pel qual aquells cessaven de fer la seva moneda a canvi d'obtenir una part del guany de la comtal, la qual posteriorment mostraria, de forma habitual, un bàcul que simbolitza aquest acord. En la seva moneda de diners i òbols de billó i de dos tipus, amb bàcul i amb creu, hi apareix la menció d'Agramunt (CCG-1929/30), com en els mancusos a nom de Roger II de Foix del temps d'Ermengol V.

Diner de billó d'Urgell d'Ermengol VII (x2).

Ermengol VII (1154-1184). Comte d'Urgell. Residí molt de temps a Lleó, on fou home de confiança del rei Ferran II, al qual ajudà en la seva lluita contra els musulmans a Extremadura. Fou assassinat en circumstàncies no aclarides. M. Es coneixen diferents tipus monetaris que li són atribuïbles, tots diners de billó amb similituds formals i amb la llegenda de revers AGEMONTIS (CCG-1931/4).

Ermengol VIII (1184-1209). Comte d'Urgell. Tingué llargs enfrontaments amb Ponç de Cabrera, casat amb la seva germana, i també s'enfrontà amb els Foix, lluites en les quals comptà amb l'ajut dels sobirans Alfons I i Pere I. Atès que no va tenir fills mascles, deixà el comtat a la seva filla Aurembiaix, encara nena quan ell morí. Això ocasionà una intervenció de Grau de Cabrera i, per contrarestar-ho, la comtessa vídua Elvira cedí el comtat al rei Pere I, salvats, però, els drets d'Aurembiaix. El rei es titulà comte d'Urgell, però la mort

Diner de billó d'Urgell d'Ermengol VIII (x2).

del rei i la minoritat de Jaume I propicià una nova usurpació. M. Se li atribueix un únic tipus monetari, del qual tenim avui diners i òbols de billó (CCG-1935/6).

Diner de billó d'Urgell d'Ermengol X (x2).

Ermengol X (1267-1314). Comte d'Urgell. El seu pare Àlvar deixà molts deutes que pagà el rei confiscant el comtat. El comte Ermengol entrà en una coalició de nobles contra Pere el Gran, qui els derrotà i empresonà. Finalment, pogué fer-se càrrec del comtat i, de llavors ençà, fou fidel col·laborador dels sobirans. M. Féu batre diners i òbols segons la tipologia dels de Ponç de Cabrera (CCG-1945/6).

Ermengou, Jaume. Vegeu *Ermengau, Jaume.*

ERMGO, o bé ERMEGO. Abreviatura d'Ermengol VII (1154-1184), comte d'Urgell, diners CCG-1931/4.

Dracma ibèrica d'argent d'Erur amb la desinència Salir (x2).

Eru o Erur. Taller monetari ibèric situat a la zona Ebre-Segre. Atès que n'hi ha amb la desinència SALIR, interpretat com "plata dels de", hom creu que s'ha de referir a algun topònim ibèric. Bateé exclusivament dracmes d'imitació emporitana al s. III a. de C. i amb les llegendes ERUR, ERUSALIR i AURE, és a dir, ERUA retrògrada (VB-395, 447 i 439; CCG-467 i 482/3). Sobre la seva possible ubicació, vegeu L. Villaronga, "Dracmes ibèriques d'ERU", *Arse* 28-29, 1995, p. 147-154. També a *Obra Esparsa* II, p. 187-194.

Trient d'or de Tarragona, d'Ervigi (x2).

Ervigi (680-687). Sobirà visigot. Va emetre trients d'or amb el tipus de bust de perfil a l'anvers i creu sobre grades al revers a Girona, i amb el bust de front a l'anvers i creu sobre grades al revers a Tarragona (CCG-1265/7).

(escac en cairó o bé, simplificadament, cairó tallat en aspa). Heràldica del Tresorer General de Martí l'Humà (1396-1410), Joan Desplà, segons veiem en el seu segell personal (FS-2231). L'any 1398, el rei Martí manà que, de llavors ençà, a totes les monedes hi havia de constar la marca de Desplà, cosa que només es va complir per als florins i mitjos florins d'or i, a més, cada seca la incorporà de manera diferent. Barcelona substituí la marca de la seca per la marca del tresorer, de manera que, de llavors ençà, va anar variant segons el Tresorer General del moment. Per tant, des d'aquest moment a Barcelona, marca de seca i marca del tresorer varen ésser la mateixa cosa. Com que aquesta marca anava a l'esquerra del cap de S. Joan i als florins hi havia espai suficient, s'emprà sempre l'escac, com es veu en els florins de Martí I, Ferran I i Alfons IV (CME-324, 528 i 555). En canvi, en els mitjos florins, l'espai era menor i, per això, s'emprà un cairó tallat en aspa, que no és més que una simplificació de l'escac heràldic de Desplà (CME-332, 534 i 577). Els altres tallers, situaren la marca del tresorer en altres posicions: a la dreta dels peus de S. Joan a València i als costats de S. Joan a Mallorca i a Perpinyà. En el cas de Mallorca, substituïa una de les marques de l'heràldica del mestre de la seca que havien portat des del temps de Joan I i als costats de S. Joan. A València, s'hi emprà sempre la forma simplificada i, a Mallorca, una o altra segons l'espai disponible.

Medalla de la Santa Missio a l'Escala.

Escala, l' (Alt Empordà). Es formà al s. XVII com a barri de pescadors i, al s. XVIII, fou ja cap de municipi. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-1068/9; TCO-930/1). **G.** Coop. Pòsit Pescador, peces de 5 i 1 peceta de níquel i de 5 cèntims de llautó (LC-1850/2). **MC.** L'any 1923, edità una medalla per la Santa Missió (CM-1426).

escaldapoll. A Girona, nom popular donat a les peces de cinc rals d'argent emesos als inicis de la Guerra dels Segadors (1640/52) (BO. III, p. 98).

escalí. Moneda d'argent que els sobirans espanyols de la casa d'Àustria encunyaren als Països Baixos i a Borgonya.

Possible plom eclesiàstic d'Escalo.

Escaló (poble de la Guingueta d'Àneu, Pallars Sobirà). Conserva part de muralla i una torre de guaita. **P.** Busquets considerava moneda eclesiàstica d'aquest poble un plom empremtat a dues cares amb ES/CALO en una d'elles i creu dins oval a l'altra (CL-1507), però és un cas dubtós ja que podria ésser un gitó.

escampar. Posar en circulació la moneda ja encunyada: "*En l'any 1212 fou scampada moneda...*" (CME, doc. 46, 1210-1213).

escombreta o "escobilla". Dret que tenia el *mestre de la seca* de reciclar la pols i restes de la fabricació de la moneda, de la qual se'n podia recuperar una part d'or i d'argent a fi de minvar les pèrdues, de manera que no revertia en els guanys del dit mestre. Trobem a Mallorca aquest terme al s. XVII en la forma "escubilla", probablement presa del castellà: "*... la escubilla, ço es les sendres y fems que resten despres de haver fabricades les monedes...*"; "*... de temps que no hi ha memòria... los Mestres de dita secca han estat en quieta y passifica possessió de rebre dita escubilla...*" (BFD, p. 1 i 11). Al s. XVII, els Descatllar, detentors de la Bossa d'Or, reclamaven la possessió del dret d'escombreta com a part dels seus privilegis (BFD, p. 17 v.-18 v).

Plom eclesiàstic d'Escorca (x2).

Escorca (Mallorca Septentrional). El nucli principal és a redós del monestir de Lluc P. Darrerament ha estat atribuït a la parròquia, que residia al monestir de Lluc, un plom amb les lletres alfa i omega, que es troben en la iconografia del monestir (BPL-6). **MS.** Vegeu *Lluc*.

Anvers de la medalla de la foto-tipografia i de Cervantes, obra d'Escriu.

Escriu i Biada, Jaume (Barcelona, segona meitat del s. XIX). **MC.** Gravador i repujador, és conegut especialment com a medallista, però també realitzà un bust de plata del compositor Pedrell. Participà en l'exposició de l'Acadèmia de Belles Arts de Barcelona de l'any 1866. Obrí el seu taller a Barcelona i fou un excel·lent artista. Una de les seves peces més notables és la medalla del retorn d'Alfons XII a Barcelona. Signa: ESCRIU; J. ESCRIU. Medalles: CM-637 i 642 (1872), 643 (1873) i 647 (1875).

Escrivà olim Sabata, Onofre. Mestre de la seca de València els anys 1591-1598 (MAC, p. 122). Emparentat amb els Joan, que havien estat també mestres de seca, seguí en aquest càrrec, però no es coneixen monedes amb una marca que se li pugui atribuir.

Escrivà de Romaní Sabata, Lluís. Mestre de la seca de València des del 1682 i, probablement, fins al final del

regnat de Carles II (1665-1700), tot i que Mateu interposa l'actuació d'uns Vicent Garcia i Pere Tomàs vers l'any 1696 (MAC, p. 143-149). Fins i tot apareix com a mestre de les produccions dels anys 1707 i 1708 de Felip V (1700/1714-1746) un personatge del mateix nom, potser ell mateix (MAD, p. 127).

escrivà reial. Oficial de la seca de nomenament reial que duia el control administratiu de la fabricació de la moneda: "... *deu haver lo Mestre, scriva reyal...*" (CME, doc. 142, 1285); "*scribà per lo senyor rei...*" (CME, doc. 322, 1365).

escudat. Una de les monedes emeses per Jaume III de Mallorca (1324-1349) a Perpinyà, probablement eren escuts de tipus francès (CME, doc. 517, 1340-1345). També consten emesos, en forma de falsificació, per Pere III. De moment, no ens han arribat o no s'han sabut identificar ni els uns ni els altres.

(escudet allagrimat tallat en diamant). Distintiu de la seca de Tagliacozzo, en el regne de Nàpols, i descrit com a marca Antonelli. El trobem en cavalls de Frederic III (CME-1101).

(escudet català en cairó). Marca que trobem en diferents tipus monetaris i amb significacions i usos diferents. Apareix com a marca d'emissió en els primers florins d'or de llei alta emesos a Perpinyà en temps de Pere III (1336-1387) i vers 1349/50 (CME-218). Més tard, fou la marca de la Procuradoria Reial en diverses monedes mallorquines de Martí I (1396-1410), Alfons IV (1416-1458) i Joan II (1458-1479), quan hi havia vacant del mestre de seca i aquest oficial es feia càrrec de la seva administració i control. També el trobem com a ornament en les llegendes d'algunes peces d'or mallorquines des de Pere III. Com a contramarca, s'emprava per identificar les anomenades *toques reials*, que eren emprades per a verificar la llei de les monedes d'or a la seca i, a voltes, es posaven sobre un florí ja circulat per a utilitzar-lo amb aquesta finalitat (CRT). També fou emprat com a contramarca en temps d'Alfons IV per a autentificar les monedes de Guillem de Narbona, príncep d'Arborea a Sardenya (CME-653). A Eivissa hi fou emprat a l'edat moderna en temps de Carles II (1665-1700) com a contramarca per a convertir els dobblers en peces de quatre diners (CCG-3711). Com a punxó, apareix en alguns pesals de florí com a marca que aplicava l'afinador de Barcelona després de verificar-ne el pes.

escut. 1. Moneda d'or creada l'any 1266 per Lluís IX de França amb un pes de 4 g i una llei de 24 quirats, que al segle XV baixà a 3,35 g i 22 quirats. Fou emesa en molts altres estats europeus amb tipologies molt variades, però generalment amb un escut a la cara principal i lleis baixes. 2. Carles I (1516-1556) l'introduí al s. XVI i en féu una emissió circumstancial a Barcelona el 1535 per al finançament de l'expedició a Tunis i, més endavant, la introduí a Castella i en altres dominis i es-

Escut d'or de Sardenya de l'arxiduc Carles III (x2).

devingué el substitut del ducat com a unitat monetària d'or. A finals del regnat de Carles I, se n'encunyaren a València, on reberen el nom de corones i, més endavant, també a Mallorca, a Catalunya i a altres regnes de la Corona Catalano-Aragonesa, on reberen el nom d'escuts de la creueta. De tota manera, el ducat perviscué encara en emissions alternatives, especialment a Catalunya (*trentins*), on se'n varen emetre fins a la Guerra dels Segadors. L'escut fou la unitat àuria espanyola fins als temps de Ferran VII (1808/1814-1833). 3. Moneda d'argent francesa i d'altres països, amb un pes entre els 25 i els 30 g. Durant la Guerra dels Segadors (1640/52), es feren proves a París per a introduir-los a Catalunya, però la iniciativa no tirà endavant. 4. Unitat monetària espanyola d'argent adoptada per Isabel II d'Espanya (1833-1868) del 1864 fins a finals del regnat, que tenia una llei de 900 mil·lèsimes i un pes de 12,98 g, de manera que equivalia al mig duro.

Alfonsí menut de billó d'Alfons III de Vila d'Eglésies (x2).

Eglésies, Vila d' (Sardenya). Ciutat del sud-oest de Sardenya, fou conquerida l'any 1324 per l'infant Alfons, futur Alfons III (1327-1336). M. La seva mina d'argent afavorí que fos tot seguit el taller monetari català i el lloc d'encunyació des de Jaume II (1391-1327) fins a Pere III (1336-1387). En temps d'aquest darrer sobirà, les freqüents destruccions dels rebels sards començaren a desviar les emissions a la ciutat de Càller, que acabà per ésser el taller monetari principal de l'illa. Amb Jaume II, s'hi varen batre alfonsins d'argent i alfonsins menuts de billó (CME-206/8). Amb Alfons III, es bateren alfonsins i mitjos alfonsins d'argent i al-

fonsins i mitjos alfonsins menuts (CME-214/7). Pere III hi va batre els mateixos valors, però va haver de canviar el tipus de la moneda d'argent en haver-se emparat els rebels dels encunys (CME-295/302). És probable, per tant, que molts dels alfonsins d'argent a nom de Pere siguin, en realitat, emissions rebels. Pere III va emetre també alfonsins d'or, però no ens han arribat. Joan I (1387-1396), Martí I (1396-1410) i Ferran I (1412-1416) varen emetre només diners a Càller, i Alfons IV (1416-1458) manà que es restablis la seca de Vila d'Església, però finalment prevalgué la seca calleresa. CRUSAFONT, M., "Sardenya: Varietat inèdita de Pere III i possibles emissions rebels", *L'Ardit* 20, Barcelona, 2004, p. 21-26.

Bitllet uniface de 50 cèntims d'Eslida (54x42 mm).

Eslida (la Plana Baixa). Formada a redós del seu castell, tingué carta de població de Jaume I el 1242. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-735/6).

As d'aram ibèric d'Eso (Isona) (x1,5).

Eso. Taller monetari ibèric que correspon probablement a la Isona actual. Emeté asos d'aram a la primera meitat del s. I a. de C. (VB-1290/1; CCG-853/5).

Espanya. A l'època altmedieval, la part de la Península Ibèrica ocupada pels musulmans. A l'edat contemporània, passà a designar Castella i les seves colònies.

Espanya 1. Important tresor de moneda tardo-carolíngia trobat a la Península Ibèrica al s. XIX i que no fou publicada amb detall. Vegeu-ne una breu notícia a *Espanya 2*.

Espanya 2. Important tresor de moneda tardocarolíngia format de peces barcelonines del s. X, que ha estat fonamental per a l'aclariment de la sèrie barcelonina d'aquest segle. Vegeu SANAHUJA, X., "La moneda de Barcelona al s. X segons les troballes Espanya 1 i Espanya 2", *AN* 36, 2006, p. 79-114; i CRUSAFONT, M., "La moneda barcelonina del s. X. Altres novetats comtals", *AN* 38, 2008, p. 91-122.

Esparó i Giralt, Valentí. (Llivia 1792-1859). Industrial, tingué una important foneria fou i un dels fundadors de La Maquinista Terrestre i Marítima el 1855. M. Als seus tallers fou construïda l'any 1840 la primera premsa Thonelier per a la seca de Barcelona, amb dades que l'hi donà Francesc Paradaltas. MC. L'any 1840 encunyà ell mateix una medalla d'argent dels seus tallers (CM-544).

Palloia eclesiastica de llautó d'Esparreguera (x1,5).

Esparreguera (Baix Llobregat). S'originà en el seu castell, que el 1351 depenia de Montserrat. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament féu almenys dues emissions de bitllets d'1 peceta i de 25, 10 i 5 cèntims (TC-1070/81; TCO-934/44). G. Coop. "Germinal", peces de 5 i 1 peceta de níquel (o aram) i de 10 i 5 cèntims de llautó (o zenc) (LC-602/9). Manufactures "Sedó" col·lectivitzada, bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims (LC-610/2). P. Tot i que ens manca base documental, l'atribució a l'església de Santa Eulàlia d'Esparreguera d'una sèrie de palloles, la major part incuses de llautó o llauna i moltes amb la creu de Santa Eulàlia, està ben fonamentada amb les dades conegudes per Subirana (CL, p. 161) i les classificacions de Botet i Busquets (BP, p. 178 i 209), de manera que l'atribució es pot donar per segura (CL-1508/29). MC. L'any 1930, l'ajuntament edità una medalla en honor a Clavé (CM-1498d). El 1973, sucursal del Banc de Sabadell (CMA, p. 201). MS. S. Salvador de les Espases, s. XX (2).

(espasa). Signe heràldic de la família Blan, arrendadors freqüents en la fabricació dels florins d'or. Vegeu el segell 1947 de FS. Fou emprat com a marca d'emissió en les primeres encunyacions de florins de Perpinyà amb la llegenda P REX ARAGO (CME-224, c. 1353) en les terceres emissions (c. 1354/62) i amb llegenda ARAGO REX P (CME-229), i encara en emissions intercalades de baixa llei, és a dir, a 18 quirats.

Flori d'or de Perpinya de Pere III amb la marca espasa (x2).

espell. Probablement, el que avui coneixem com a cargol de manyà, ja que era un *"stacador de ferre per adreçar troçells"* (CME, doc. 747a, 1459). El trossell o encuny mòbil era una llarga escarpa i, a base de rebre cops de mall a un dels extrems, en alguns casos es devia torçar o arquejar i llavors calia, efectivament, estacar-lo i adreçar-lo. No es tracta pas, doncs, d'una "eina dels entalladors per a gravar els encunys de les monedes", com diu AM.

Anvers del bitllet de 50 cèntims d'Espinelves (102x60 mm).

Espinelves (Osona). És esmentada des del 943 i fou domini dels Cabrera. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-1082/3; TCO-945/6).

Bitllet d'1 peceta d'Esllucs (85x56 mm).

Esplucs (Llitera). Pertanyia al bisbat de Lleida. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), la Comunitat de Treballadors i l'ajuntament van emetre bitllets de 5 i 1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims amb "Esplús" (TF-156/61).

Bitllet uniface d'1 peceta de l'Espluga Calba (109x54 mm).

Espluga Calba, l' (Garrigues). Tingué carta de poblament de Ramon Berenguer IV l'any 1148. El 1408, era dels hospitalers i cap de comanda. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims amb "Espluga Calva" (TC-1084/90; TCO-947/53).

Anvers del bitllet de 50 cèntims de l'Espluga de Francolí (102x60 mm).

Espluga de Francolí, l' (Conca de Barberà). El 1079, Ramon Berenguer II i Berenguer Ramon II donaren el lloc als Cervera. El 1171, tingué carta de franqueses. Fou cap de comanda dels hospitalers. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims i, paral·lelament, en va fer també la Col·lectivitat agrícola de 5, 2 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-1091/9; TCO-954/7). MS. Stma. Trinitat, s. XIX (3), s. XX (6); MD del Balneari, s. XX (1).

Esplugues de Llobregat (Baix Llobregat). N'hi ha notícies des del 1059 i fou vila reial. El 1359, tenia 18 focs. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-1100/1; TCO-958/9). **G.** Coop. obrera, peces

Anvers del bitllet de 50 centims d'Esplugues de Llobregat (95x60 mm).

d'aram d'1 kg de pa. Forns socialitzats, bitllets de 10 cèntims. MC. L'any 1935, l'ajuntament edità una medalla dedicada als Cors de Clavé (CM-1528a). El 1973, el Banc de Sabadell, una de la sucursal (CMA, p. 201).

Bitllet uniface de 10 cèntims d'Espolla (62x48 mm).

Espolla (Alt Empordà). Amb antecedents prehistòrics (megàlits), és esmentada des del 844 i pertanyia al comtat d'Empúries. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer dues emissions de bitllets d'1 peceta i de 50, 25 i 10 cèntims (TC-1102/8; TCO-960/7).

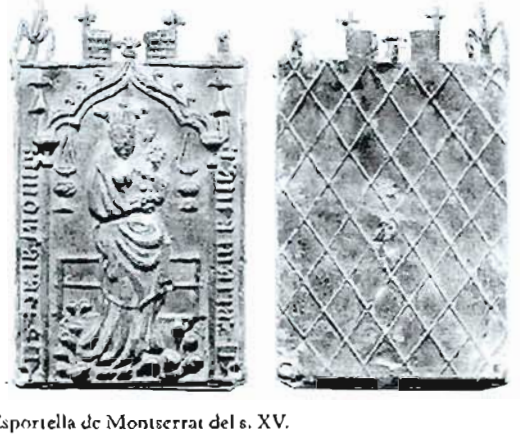

Esportella de Montserrat del s. XV.

esportella, -es. Medalles justificatives d'haver acomplert un pelegrinatge, que es venien en els grans santuaris, especialment als temps medievals. Solien ésser de plom i dur anelles per cosir-les a la roba.

Bitllet de 50 cèntims de l'Espunya (55x33 mm).

Espunya, l' (Alta Ribagorça). B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25 i 10 cèntims amb "Laspuña" (TF-260/3).

Peça de níquel de L'Activitat Obrera de l'Esquirol.

Esquirol, l' (Osona). Es formà al s. XI al voltant d'un antic hostal d'aquest nom. B/G. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), es suposa que varen circular les monedes de la cooperativa L'Activitat Obrera amb valors de 2 i 1 peceta i de 25, 10 i 5 cèntims (TC-1109/14; LC-2923/8). MS. Nª Sª de Cabrera, s. XX (10).

Bitllet uniface de 25 cèntims d'Estada (74x46 mm).

Estada (Llitera). Cap de senyoria, el s. XIII fou unida a la baronia de Castre. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 25, 10 i 5 cèntims (TF-162/4).

Bitllet uniface d'1 peceta d'Estadilla (75x40 mm).

Estadella (Llitera). Fou vila murada i, al s. XIII, fou unida a la baronia de Castre. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50, 25 i 10 cèntims amb "Estadilla" (TF-165/78). **MS.** N^S^ de la Corrodella, s. XX (1).

Anvers del bitllet d'1 peceta de l'Estany (104x66 mm).

Estany, l' (Bages). Es formà a l'entorn del monestir de Sta. Maria, documentat al s. X. Despoblada al s. XIII, l'actual població es formà al s. XV. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta (TC-1115; TC-968). **MS.** Sta. Maria de l'Estany, s. XX (2).

estanyar. Cobrir amb una fina capa d'estany un altre metall com la llauna o l'aram. Es coneixen, per exemple, nombroses pallofes de llauna estanyada i, en aquest cas, sembla que es feia aquesta operació per a evitar l'oxidació de la llauna. Hi ha també, però, constància de l'estanyat de monedes municipals d'aram i, en aquest cas, sembla que es faria per donar un millor aspecte, com de plata, a la moneda menuda: *"llauna que ha estanyat"*, *"aram estanyat"*, *"bolletes d'aram estanyat"*, en documents de la moneda municipal de Granollers dels inicis del s. XVII (SG/NO, p. 187 a 189). També hi ha casos, però, en què es cobrien d'estany els diners que havien d'ésser de billó i només eren d'aram a fi d'atorgar-los l'aspecte de contenir l'aliatge d'argent (Dessì, doc. 28/29).

Estàtera d'or de Tràcia (x2).

estàtera. 1. Principal denominació de la moneda d'or, d'electre i, en alguns casos, d'argent a l'antiga Grècia des del segon quart del s. VII a. de C. 2. Patró de pes per a l'argent, amb valors desiguals en diferents àrees del món grec. A Atenes, era de 8,72 grams, i la seva meitat, la dracma, de 4,36 g, en el que anomenem sistema àtic (NAPI, p. 21).

Medalla de l'Escola de Belles Arts de València, obra d'Esteban Lozano.

Esteban i Lozano, Josep (València, segona meitat del segle XIX-principis del s. XX). **MC.** Gravador destacat, fou deixeble de Sabino de Medina i de Josep Piquer. Germà del també escultor Víctor. Alumne de l'Escola Especial de Pintura i Escultura de Madrid, obtingué una pensió per a perfeccionar-se a Roma. Actiu entre el 1864 i el 1916, el 1871 rebia el nomenament de professor de l'Escola de Gravat de Madrid, i el 1883, la càtedra de gravat. Cessà en la seva activitat meda-

llística el 1886 per problemes a la vista. El 1916, era director de l'Escola de Belles Arts de Madrid. Signa: ESTEBAN LOZANO. Medalles: CM-588 (c. 1858) i 648 (1875).

esterlí. 1. Divisor ponderal de la lliura que era 1/20 de l'unça. Cada lliura tenia 12 unces. A Sicília s'hi emprà sovint per definir la llei de les monedes de baix contingut d'argent. 2. Moneda anglesa de llei de 3 diners d'argent o 1/20 de l'unça de pes; lliura esterlina.

Bitllet d'1 peceta d'Esterri d'Àneu (110x65 mm).

Esterri d'Àneu (Pallars Sobirà). Capital de la Vall d'Àneu, n'hi ha notícia des del 839 i tingué la casa de la vall fins al s. XVII. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-1116/8; TCO-969/71).

estil. L'evolució en l'estil de les monedes pot ésser un element per ajudar a la datació, especialment per als grans talls cronològics que separen l'adopció d'estils diferents com ara, per exemple, el pas del romànic al gòtic, per bé que en les arts menors o artesanies, aquests canvis es solen fer amb retard. Hi ha, amés, molts inconvenients, però, si en pretenem fer un element únic per a establir cronologies i si intentem un treball de més precisió ja que, per exemple, en un mateix taller hi pot haver, al mateix moment, dos gravadors que gravin els encunys amb estils diferents. Per tant, l'estudi estilístic ha d'ésser sempre un element complementari i mai central per a establir cronologies o cadències.

estisorar. Vegeu *toriscar*.

Bitllet de 25 cèntims d'Estivella (Ø 40 mm).

Estivella (el Camp de Morvedre). Fou lloc de moriscs fins a l'expulsió i, un cop repoblada, rebé carta de població el 1610. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets rodons d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-737/9).

Bitllet uniface de 25 cèntims d'Estopanyà (45x32 mm).

Estopanyà (Baixa Ribagorça). Tenia 150 focs el 1385, però després sofrí una caiguda brusca. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims en diferents emissions (TF-169/78).

(estrella de vuit puntes). Al s. XIX, als diferents tallers monetaris de l'Estat Espanyol foren substituïdes les seves marques antigues per estrelles de diferent nombre de puntes o raigs. A Barcelona se l'hi va atribuir una estrella de vuit puntes.

Anvers de la medalla a Madoz, obra d'Estruch (Ø 62mm).

Estruch, Albert (Barcelona, c. 1830-1884). **MC.** Gravador per tradició familiar, ens consta en actiu entre el 1854 i el 1876. Fou deixeble de l'Acadèmia de Nobles Arts i de la Real Acadèmia de San Fernando. Des del 1855, fou alumne del departament de gravat de la Casa de la Moneda de Madrid, on treballà fins al 1862, en què passà a ésser gravador principal de la seca de Segòvia, càrrec que deixà el 1863. Des del 1872, fou gravador de la seca de Manila i estigué en actiu almenys fins al 1876. Els seus treballs solen ésser de gran qualitat. Signa: ESTRUCH. Medalla: CM-576a (1854).

Dracma ibèrica d'argent d'Etokisa (x1,5).

Etokisa. Taller monetari ibèric d'ubicació desconeguda, però que sembla que s'ha de situar vers la Ribera d'Ebre. Va emetre exclusivament diferents varietats de dracmes ibèriques d'imitació emporitana al s. III a. de C. (VB-422/7; CCG-484). Sobre la possible àrea d'ubicació, CRUSAFONT, M., "Dracmes i divisors inèdits en una troballa a la Ribera d'Ebre", *AN* 36, 2006, p. 39-54.

Eubea, illa d'. Vegeu *Negrepont*

As ibèric d'aram d'Eusti (x1,5).

Eusti, Eustibaicula. Taller monetari ibèric que emeté asos i divisors de bronze, de primer, amb la llegenda Eustibaicula i, després, amb Eusti al s. II a. de C. S'havia identificat amb el poble d'Estíula, del municipi de les Lloses (Ripollès). Actualment, se'l suposa de la zona ausonenca, però proper a la Laietània (VB-1307/21; CCG-856/64).

Excel·lent del primer tipus dels Reis Catòlics.

excel·lent. *m.* 1. Moneda d'or castellana dels Reis Catòlics batuda entre el 1475 i el 1497, amb un pes de 9 g i una llei de 23,75 quirats. A l'anvers hi duia les figueres sedents dels sobirans i, al revers, l'escut d'armes. Equivalia a dos *enrics* i tenia per divisors el mig i el quart d'excel·lent. 2. Moneda d'or castellana dels reis Catòlics emesa des de la reforma del 1497, en què adaptà aquesta unitat als paràmetres del ducat venecià amb un pes de 3,5 g i una llei de 23,75 quirats. Se'n bateren múltiples i submúltiples i porten, a l'anvers, els bustos enfrontats dels sobirans i, al revers, les armes, on ja hi consten les del regne de Granada, cosa que els hi donà el nom d'excel·lents de la magrana, que era també una manera de distingir-los dels anteriors.

Medalla de Calixte III amb exerg al revers.

exerg. Segment circular de la part baixa d'una moneda i, més sovint, d'una medalla, on hom sol gravar-hi la data, la marca del mestre, etc. Possiblement és un terme erudit i modern.

expedir. Eliminar o expulsar. Aplicat a la moneda falsa o defectuosa que s'ha introduït en el circulant: " .. *expedició de rals boscaters i mixturats...*" (RB, 135, 1611). És possible que també s'emprés aquest terme per a designar la posada en circulació de la moneda, que nosaltres hem pogut documentar en la forma *escampar*.

Exposició de Numismàtica Catalana. Se n'arribaren a organitzar dues a Barcelona, els anys 1952 i 1963 (en temps prou difícils per a iniciatives d'aquesta mena), impulsades per *Vila Sivill* i organitzades per la Secció Numismàtica del Cercle Filatèlic i Numismàtic de Barcelona. La primera es feu al Palau de la Virreina i la segona al Museu Marés. En ambdos casos s'editaren uns interessants opuscles amb diferents treballs d'estudi.

Exposición Iberoamericana de Numismática i Medallística (primera). Mostra de gran abast que organitzaren a Barcelona l'any 1958 el director de la Fàbrica de la Moneda, el català Lluís Auguet i Duran, i el numismàtic professional de Barcelona Xavier Calicó Rebull. Fou, de fet, la primera i única fins al moment, al marge de les edicions de l'*Exposición Nacional de Numismática*. L'abast iberoamericà és un tret que fa veure la intervenció de Calicó (que també donà aquest abast a la SIAEN de Madrid), així com també el fet que es portés

Revers de les 50 pecetes emeses, amb la marca BA.

de Madrid una de les antigues premses Thonelier de l'antiga seca de Barcelona i s'hi encunyessin monedes de níquel amb la marca BA, amb els valors de 50, 25 i 5 pecetes.

Exposición Nacional de Numismática. Se'n varen celebrar tres. La primera, a Terrassa, el 1959; la segona, a Madrid, el 1951, i la tercera, a Madrid, el 1987. Per a totes tres es féu una gran publicitat i tingueren gran èxit d'assistència. La de Terrassa fou iniciativa principal de Xavier Calicó, qui, amb l'ajut d'un col·leccionista terrassenc, varen despertar l'interès de l'ajuntament, presidit per Alfons Vallhonrat, perquè promogués la iniciativa. De segur també hi degué influir positivament el llavors director de la Fàbrica de la Moneda, Lluís Auguet. La segona va significar un pas endavant per als numismàtics professionals, ja que fou la primera vegada que es va emetre una sèrie especial de monedes amb la marca E-51, un fet que es repetiria el 1958 a la *Iberoamercicana* de Barcelona amb la sèrie BA, i també a la tercera. Amb aquesta mateixa inquietud, Jesús Vico i Jorge Marín n'organitzaren la tercera a Madrid. Mancava poc per al 1992 i calia desencallar la vetusta fàbrica de la moneda perquè es preparés per a fer emissions commemoratives d'un cert abast per als esdeveniments d'aquell any. L'objectiu, de fet, fou assolit. Tot el treball tècnic, científic i estratègic de la mostra fou dut a terme per M. Crusafont i A. M. Balaguer, que varen editar també un llibre, *Monedas en la Historia*, amb una anàlisi detallada dels tallers monetaris al llarg dels temps en tot l'àmbit peninsular.

exposicions. Les exposicions públiques o la presentació en museus o institucions de les monedes presenta dues dificultats essencials: la petitesa de la major part de les peces, cosa que no permet al visitant d'apreciar-ne els detalls, i la dificultat de fer visible alhora l'anvers i el revers. Per al tema de l'anvers i el revers s'han ideat diferents ginys, com ara elements que permeten el gir de la peça, però si no es disposa de dos exemplars creiem que la millor solució del problema és acompanyar la presència física de la peça amb fotografies ampliades de l'anvers i del revers. Al marge d'això i de l'aplicació de mètodes prou didàctics, qüestió comuna a tota mena d'exposicions, cal defugir, en general, la presentació monogràfica de les monedes, que només sol interessar als especialistes i, en qualsevol cas, acompanyar les monedes d'altres elements físics o gràfics del seu context i època.

Medalla de Parera de l'Exposició Internacional del 1929 (Ø 49 mm).

Exposició Universal i Exposicions Internacionals de Barcelona. Tot l'esforç d'industrialització acomplerta a Catalunya, com un dels aspectes de la Renaixença, que es produí a Catalunya al llarg del s.XIX calia projectar-lo a l'exterior. Aquesta fou la raó de l'Exposició Universal del 1888, d'altres mostres menors posteriors (Exposició Internacional Permanent, els anys 1912-1915, per exemple) i de la gran Exposició Internacional del 1929. Amb motiu d'aquests esdeveniments es feren una gran quantitat de medalles i hi excel·liren diferents artistes catalans de relleu com ara Eusebi Arnau, Morató, Piquer o Parera i d'altres d'internacionals com ara el txec H. Kaustsh o el rus F. Rasummy. (CM-745-785, 1107, 1117, 1132, 1801 i 1260-1278).

exterior. Aplicat a la llegenda, vegeu *llegenda*.

F

F, FE, FR, FA, FER, F'DI. Camp **M.** 1. Abreviatures emprades per Ferran I (1412-1416) en els florins i mitjos florins (CCG-2800/3 i 2807/8). Cal recordar que no apareixen als florins de Mallorca perquè es bateren a nom de Martí. La darrera forma només apareix en una peça (CTF, núm. 83). 2. Les formes **F**, **FE** foren emprades també en els florins de Ferran II (1479-1516) (CCG-3055, Barcelona, i 3256, València). 3. D'altra banda, una **F** en contramarca, juntament amb una àliga, foren aplicades a Sicília sobre dobles i semidobles d'or de Trípoli a fi de donar-les curs a l'illa (CCG-3572). 4. Les formes **F**, **FER**, foren emprades també per Ferran II en alguns diners aragonesos (CCG-3207/8). 5. La **F** sola, precedida d'IFANS, fou emprada per l'infant Ferran de Mallorca als seus diners tornesos d'Acaia.

Fabra i Poch, Pompeu. (Gràcia 1868-Prada, 1948). L'enginyer i lingüista, "seny ordenador de la llengua catalana" tingué important paper a l'Institut d'Estudis Catalans i publicà l'any 1932 el *Diccionari General de la Llengua Catalana*. **MC.** L'any 1948, l'escultor Ferran l'hi feu una magnífica medalla (CM-1839)

Fàbregues i Dalmau, Camil. (Sabadell, 1906-2003). Escultor i medallista. Deixeble de Manolo Hugué, féu els capitells de l'església de S. Salvador de Sabadell i nombroses testes de sabadellencs il·lustres. **MC.** Li vàrem publicar la CM-1885, del 1959, commemorant el 4t centenari del Gremi de Fabricants de Sabadell i en féu una altra per a la Caixa d'Estalvis de Sabadell que s'emprà en diferents ocasions.

Fábrica Nacional de Moneda y Timbre. Establiment monetari successor de la seca de Madrid, des del 1893 esdevingué l'únic centre emissor de monedes de l'estat espanyol. També s'hi obraren sovint medalles. Porta com a distintiu un escut amb: Fca. Nal. DE LA MONEDA Y TIMBRE. Medalla: CM-1255 (any 1929). La seva Fundació finança la revista Numisma i, sovint, les Actes dels *Congresos Nacionales de Numismàtica*. També va cofinançar la col·lecció Vives Escudero de la ANE.

Faci Hos. Camp MC. Fabricants de medalles de Saragossa. L'empresa fou iniciada pels dos germans argenters Pere i Miquel Faci. Ens consten en actiu des de l'inici del s. XX fins a l'actualitat. El seu taller estigué, de primer, al carrer Colón, 8, i després a Goya, 12, de Saragossa, i des de fa uns anys al carrer Los Ángeles, 23, del polígon Centrovia de la Muela, també a Saragossa. Signa: FACI Hos. Medalles: CM-1004 (1905), 1245 (1928) i 1312 (1933).

facial. Valor que consta inscrit en una moneda o un bitllet i que expressa la xifra oficial. Cap ciutadà no pot exigir més del facial o valorar la moneda en menys. L'únic que es permet vendre monedes amb valors molt superiors del facial és l'estat espanyol, que valora aixi les sèries commemoratives que ven la seva Fabrica Nacional de Moneda i Timbre, la qual, a sobre, encara cobra l'IVA.

Bitllet uniface de 25 cèntims de Fageca (82x56 mm).

Fageca (el Comtat). Fou lloc de moriscs i pertanyia als marquesos de Guadalest. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-740/2).

Faió (Ribera d'Ebre). Formà part del bisbat de Lleida. Negat pel pantà de Riba-roja, hom ha reedificat un poble nou. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer diferents emissions de bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Fayón" (TF-189/204).

Revers del bitllet de 25 cèntims de Faió (108x50 mm).

Pugesa incusa de llautó de Falset (x2).

Fals d'aram hispanoarab trobat a Artés (x2).

fals (plural, **fulus**). Paraula àrab que designa les monedes musulmanes de coure, generalment de poc valor. El nom deriva del *follis* bizantí. Se n'encunyaren a la Península, però no a l'àmbit català. En castellà s'ha adoptat el terme *felús*, però no ens consta que hagi estat emprat en la nostra llengua. Pel que fa a l'exemplar que mostrem, vegeu AN-32, Troballes.

fals, -a. La moneda no legítima, emesa sense l'autorització del posseïdor del dret de moneda i usualment de baixa llei o desviada dels paràmetres oficials a fi d'obtenir els màxims guanys. Hi ha numerari fals des que hi ha moneda i hom en troba a totes les èpoques. Generalment, les monedes falses cerquen el guany emprant metalls de menys qualitat o donant l'aparença d'un metall que no contenen, com en el cas de les monedes daurades, argentades o *folrades*. La moneda falsa és la que copia la de curs oficial en aquell moment, és a dir, la que és en circulació en el seu temps; la que es fa després se l'anomena *falsificada*.

falsador, falsari, falsificador. El que fabrica moneda falsa. Generalment, regia la pena de mort per als falsificadors (CME, doc. 50, s. XIII), però quan aquests eren nobles, cosa relativament freqüent, solien sortir-se'n amb una composició o pagament. Quan el rei falsificava, fet igualment freqüent, tot quedava impune. A València, durant el regnat de Felip I, els falsificadors eren castigats amb 4 anys a galeres, pena que s'augmentà a 10 anys en el regnat següent (MAC, p. 126 i 131).

Falset (Priorat). Cap de la comarca del Priorat, té origen islàmic i fou després dels Castellet, que li atorgaren carta de poblament el 1168. Passà després a la baronia d'Entença M. Les tres notícies documentals sobre l'existència de menuts de Falset a mitjan segle XVI foren donades per Salvador i Lluïsa Vilaseca l'any 1967 i es mantenen com a única documentació. L'any 2009, vàrem publicar una incusa de llautó que ha de correspondre a aquestes informacions (CCG-3717), ja que la seva estampa, amb castell i una falç a cada banda, s'apropa molt a la dels segells de la població (CL, p. 162). A dalt, hi ha unes flors o lliris que potser són el triple card dels Cardona, comtes de Prades al s. XVI, la capitalitat del qual era justament Falset. Ens resta per aclarir, però, el significat de les lletres E-A que també hi ha a la peça, potser una al·lusió a la baronia d'Entença com ens suggerí X. Sanahuja, tot i que potser hauria estat més lògic que es mencionés el comtat de Prades. VILASECA, Salvador i Lluïsa, "Pellerofes civiles y eclesiásticas de Reus", *Numisma* 17, Madrid, 1967, p. 131-142. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de paper i discs de cel·luloide amb els valors 1'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims (TC-1119/37; TCO-972/90).

falsificat, -da. La moneda que és copiada fraudulentament en el seu temps se la sol denominar simplement *falsa*. Quan parlem de falsificacions, ens solem referir a les còpies o imitacions fetes a posteriori amb ànim de lucre i de cara als col·leccionistes o els museus. La moneda simplement falsa és a voltes designada com a falsa d'època per a distingir-la de la que és falsificada posteriorment.

Bitllet uniface d'1 peceta de Famorca (89x56 mm).

Famorca (el Comtat). Lloc de moriscs, va pertànyer als marquesos de Guadalest. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims (TV-743/4).

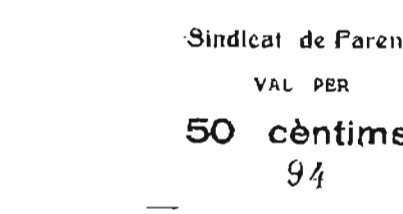

Bitllet uniface de 50 cèntims de Farena (48x41 mm).

Farena (poble del municipi de Mont-ral, Alt Camp). Tingué castell, del qual es conserva l'església romànica. B. Sembla que fou durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9) quan el Sindicat (Agrícola) va emetre uns bitllets de 50 cèntims que, segons Turró, estigueren en circulació pel poble (TC-1138).

Bitllet uniface d'1 peceta de la Farga de Bebie (28x28 mm).

Farga de Bebié, la (poble del municipi de les Lloses, Ripollès). Es formà a l'entorn de la fàbrica, creada el 1900. B/G. Sembla que fou durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9) quan l'empresa va encunyar unes monedes de 2 i 1 peceta i de 50 i 10 cèntims, així com uns bitllets d'1 peceta (TC-1-1139/44; LC-2825/31).

Farinetti, Lluís (València, c. 1898-?). MC. Gravador o fabricant de medalles de València, al carrer París i Valero de la capital. La seva signatura apareix associada amb les de L. Parades i Zarzo. L'empresa també fabricava segells de cautxú, aparells numeradors i datadors, fitxes i distintius. Signa: FARINETTI; L. FARINETTI VALENCIA. Medalles: CM-1071/2 i 1075, (1909).

Farinós i Tortosa, Felip (València, 1826-1888). MC. Escultor en marbre, es formà a l'Acadèmia de S. Carles de València amb l'escultor Antoni Marzo. Conreà especialment la imatgeria religiosa, i són obres seves les vint-i-dues imatges i el baix relleu de l'altar major de la Seu de València. Fou acadèmic i professor de l'Escola de Belles Arts de València. Només se li coneix una medalla, amb la qual mostrà que era un excel·lent gravador. Signa: FARINÓS. Medalla: CM-357 (any 1855).

Medalla de València de la Soc. d'Amics del País, obra de Farinós.

Farners de la Selva. Vegeu *Santa Coloma de Farners*.

Medalla de la MD de la Serra de Farrera de Pallars (x1,5).

Farrera de Pallars (Pallars Sobirà). És esmentada el 839. Fou dels comtes de Pallars i, després, dels Vilamur. MS. MD de la Serra, s. XX (1).

Fassulo, Joan Antoni. Mestre de la seca de Nàpols els darrers anys de Felip I i els primers de Felip II, en els anys 1594-1611. Marca amb les lletres IAF nexades (PR, p. XXVI).

Fatarella, la (Terra Alta). D'origen islàmic, fou fortificada fins al s. XVII. La carta de poblament fou atorgada el 1228 i pertangué als templers. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), de primer la "Colectivi-

Anvers del bitllet d'1 peceta de la Fatarella (102x57 mm).

dad Libre" va emetre bitllets de 5 i 2 "enteros" i de 50, 10 i 5 "centavos" i, després, l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25 i 5 cèntims (TC-1150/5; TC-997/1000; LC-2772/3). MS. N'S^a de la Fatarella, s. XX (2).

Bitllet uniface d'1 peceta de Faura (62x45 mm).

Faura (el Camp de Morvedre). Fou lloc mixt de cristians i moriscs, esdevingué cap de comtat. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-745/50).

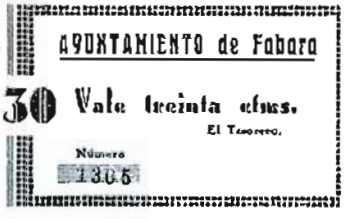

Bitllet uniface de 30 cèntims de Favara de Matarranya (75x41 mm).

Favara de Matarranya (Terra Alta). Amb antecedents romans (sepulcre de Favara), va pertànyer als templers i, després, fou cap de comanda de l'orde de Calatrava. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), la Col·lectivitat "Renacer" i l'ajuntament van emetre monedes de 2 i 1 peceta i bitllets de 2 i 1 peceta i de 50, 30, 25, 10 i 5 cèntims amb "Fabara" (TF-179/88).

Bitllet uniface de 25 cèntims de Favareta (66x32 mm).

Favareta o Favara de la Ribera (la Ribera Baixa). Lloc de moriscs, va pertànyer als comtes de Ròtova, que hi tenien un castell. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-751/5).

feble, feblatge. En les verificacions de la seca, moneda o partida de monedes que eren per sota del pes establert. Hi havia uns marges de tolerància i la possibilitat de compensar una partida feble amb una altra de *forta*, dins d'uns determinats límits, fora dels quals la moneda s'havia de refondre: "*... si la moneda ve a son pes... e si ve forts o feble un diner...*" (CME, doc. 142, 1285).

Anvers del bitllet de 50 cèntims de la Febró (95x55 mm).

Febró, la (Baix Camp). Amb antecedents prehistòrics, és esmentada al s. XII. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-1160/1; TC-1001/2).

Medalla de la Federació Agrícola Catalano-Balear, Vic, 1908.

Federació Agrícola Catalano-Balear. Fou creada a Barcelona el 1989, sobre la base de les cambres agrícoles i patronals existents llavors a Catalunya i les Balears.

Defensaren els seus interessos corporatius, però també s'eforçaren a millorar les tècniques agropecuàries. Des del seu inici organitzà uns congressos anyals que es feren en diferents poblacions catalanes o balears com ara Manacor, Vic, Tarragona, Eivissa, Mataró, Sóller, etc. Almenys de del 1907 (congrés 10) s'anaren emetent unes medalles amb disseny de Parera, en les quals només variava l'any i el lloc de realització de l'event i n'hem pogut descriure fins l'any 1923 (CM-1032, 1056, 1063, 1086, 1097, 1114, 1115, 1141, 1152, 1153, 1160, 1169, 1185 i 1198).

Plom eclesiàstic de Felanitx (x2).

Felanitx (Mallorca Oriental). Amb probables antecedents islàmic, Jaume II de Mallorca li atorgà carta de poblament el 1300. El 1886 esdevingué ciutat. P. L'església és dedicada a Sant Miquel i l'heràldica de la població és un copó superat d'una hòstia. Les sis varietats de ploms que s'han atribuït a Felanitx porten el copó sol o bé el copó amb l'hòstia (CL-2401/3 i BPL-7a/7c). Els motlles d'aquests ploms es conserven a la parròquia. MS. N^a^S^a de S. Salvador, s. XX (5).

felip. Moneda d'argent emesa pels sobirans espanyols de la casa d'Àustria als Països Baixos i a Milà.

Ducat d'argent de Nàpols de Felip I.

Felip I (1556-1598). Sobirà de la Corona Catalano-Aragonesa, assolí d'obtenir la reialesa a Portugal i, efímerament, a Anglaterra. Les seves tendències absolutistes el portaren a conculcar els drets dels aragonesos fent morir el Justícia d'Aragó, Lanuza. Les institucions catalanes hagueren d'aprendre a conviure amb un altre tipus de govern. M. Les emissions monetàries d'aquest rei segueixen, a grans trets, els paràmetres de la de Carles I, tot i que minven significativament les encunyacions de grans peces àuries, potser perquè ja s'empren amb més profusió les monedes d'or castellanes. Només hi podem consignar la peça catalana de deu principats (CCG-4244) i les de quatre escuts de València (CCG-4259). Al marge d'això, es bateren peces de dos principats a Catalunya (CCG-4245), de dos escuts a l'Aragó (CCG-4332) i d'un escut a Mallorca, Sicília i Nàpols (CCG-4248/9, 4268 i 4302/5). L'argent es va batre amb unitats i múltiples de fins a deu, especialment en els dominis italians. Les encunyacions de billó foren escasses.

Mig escut d'argent de Nàpols de Felip II.

Felip II (1598-1621). Sobirà de la Corona Catalano-Aragonesa. La seva ordre d'expulsar els moriscs causà retrocessos econòmics a la Corona i veritables problemes de despoblament a València. M. En aquest regnat ja no es bat cap peça de més de quatre escuts. A Catalunya hi conviuen els dobles ducats o trentins i els seus divisors (CCG-4334/6) amb les peces de quatre i d'un escut (CCG-4337/8), es baten múltiples d'escuts a Mallorca (CCG-4349/50) i escuts (CCG-4351), però en canvi desapareix completament l'or a València, a Sicília i a l'Aragó. Es segueixen batent peces d'argent i els seus múltiples, però no a tots els regnes, i el billó només té una certa importància a Nàpols (CCG-4397/403).

Trenti d'or de Barcelona de Felip III.

Felip III (1621-1665). Sobirà de la Corona Catalano-Aragonesa. Les guerres contínues exigien més diners i la solució assajada fou desarborar el sistema institucional català. La llarga Guerra dels Segadors i la pèrdua de

Portugal foren escarments suficients per a no seguir per aquesta via. M. Es segueixen encunyant a Catalunya els trentins o dobles ducats i els seus divisors (CCG-4408/10), que conviuen amb els escuts (CCG-4411), un valor que també es bat a Mallorca en múltiples de 2 i 4 (CCG-4423/4) i a Nàpols, on només es baten unitats (CCG-4452/3). Es mantenen les emissions d'argent amb múltiples a Mallorca i als territoris italians i pren més importància l'emissió de billó amb ardits a Catalunya, doblers a Mallorca i diferents tipus a Itàlia.

Peça de dos rals i mig de Sardenya de Felip IV (x1,5).

Felip IV (1700-1705). Sobirà de la Corona Catalano-Aragonesa. En el breu espai de regnat relativament legítim (la seva designació com a hereu de Carles II fou manipulada), va tenir moments de greu tensió amb els catalans atesa la seva mentalitat absolutista. Des del 1714, governà les terres catalanes com a *Felip V de Castella*. M. Va emetre or a Mallorca, a València i a Sardenya (CCG-4978/81, 4984 i 4991) i, en argent, baté unes excepcionals peces de vuit rals a l'Aragó (CCG-4999) però no en va arribar a emetre a València. La sèrie més variada és la de Nàpols (CCG-4993/8).

Dobler d'aram de Mallorca de Felip V (x1,5).

Felip V de Castella (1714-1724). Vam tenir la desgràcia que, en plena guerra 1705-1714, l'Arxiduc Carles fos proclamat emperador d'Àustria en morir jove el seu germà. Això féu que a Anglaterra i als Països Baixos deixés d'interessar-los combatre Felip d'Anjou davant el perill d'una nova conjunció Espanya-Àustria. Això ens deixà sols contra aquest venjatiu sobirà. Convertits els territoris de la Corona Catalano-Aragonesa en colònies o malversats, hi aplicà una dura repressió. M. Només va emetre a Mallorca, amb tipologia castellana, i a València, amb una sèrie de billó de tipus transitori per a drenar la moneda anterior, al marge d'una certa inèrcia en els diners jaquesos aragonesos, que s'allargaren fins al 1717. Més endavant, va batre peces de la sèrie del maravedí, amb tipologia i metrologia castellana, a Barcelona, València i Saragossa.

felús. Forma emprada sovint per a designar, especialment en castellà, el *fals*, moneda musulmana d'aram.

fenedura. Esquerda. El rei manà que no es rebutgessin els florins si en tenien alguna: *"... si alguna fulla o fenedura pogue hi haver"* (CME, doc. 345, 1370).

FER, FR°. Camp M. Abreviatures emprades per Ferran VII (1808/1814-1833) en peces d'argent de duros fets amb punxons a Girona, Lleida, Tarragona i Mallorca (CCG-6021, 6023, 6025, 6035/7) i en peces de quatre rals de València (CCG-6042).

FERAN, FERAND. Abreviatures de Ferran I (1412-1416) emprades en alguns pirrals d'argent (CCG-2821c, a, h) i en diners de Sicília (CCG-2823).

FERDI, FERDS. Abreviatures de Ferran II (1497-1516), la primera en el grano de Nàpols (CCG-3193) i la segona en algun ducat d'or i en alguns diners de Mallorca (CCG-3087 i 3103/4).

Guillat d'argent de Rodes de Fernández de Heredia (x1,5).

Fernández de Heredia, Joan. Fou el 33è Gran Mestre de l'Orde de l'Hospital/Rodes/Malta en l'etapa de Rodes. Era aragonès, nat a Munebrega. Intel·lectual de renom i bon negociador i guerrer, es tracta d'un personatge contradictori, conseller de reis i també traïdor, tan aviat després com cobejós. Amb tot, sembla que en el seu temps l'orde gaudí d'una gran prosperitat. M. Se li coneixen peces d'argent d'un guillat i d'un terç de guillat (COM-1/2).

Ferran i Pagès, Ramon (Reus, 1927-2015). Escultor i gravador de medalles. D'orígens humils, féu els seus primers passos amb l'escultor Modest Gené i, més endavant, fou becat per la Diputació de Tarragona per a estudiar a l'Escola Superior de Belles Arts de S. Jordi

Medalla de Ramon Ferran del 1985 (x1,5).

de Barcelona. Viatjà a Itàlia, on l'any 1954 va obtenir un primer premi d'Escultura. L'any 1957, va entrar a formar part del grup d'escultors de la Fàbrica de la Moneda de Madrid i obtingué una medalla d'or en les Exposicions Nacionals d'Art dels anys 1962/4 i 73. Dirigí l'Escola d'Arts Aplicades de Tarragona. Al llarg de la seva vida ha obrat un nombre molt gran de medalles, sempre amb un estil propi que ell qualificava de primitivisme i realitzacions d'alt nivell, amb preferència per les peces foses i de gran format, a l'estil renaixentista. Medalles: CM-1839, 1894, 1950, 1989 i 2001. Dossier biogràfic a *Acta Numismàtica* 46, amb motiu del seu decés.

Diner de billó d'Acaia de Ferran I de Mallorca (x2).

Ferran I de Mallorca, príncep d'Acaia (1315-1316). Fill tercer de Jaume II de Mallorca (1276-1311), no estava destinat a regnar, però pel seu matrimoni amb Isabel de Sabran va obtenir el Principat d'Acaia, al Peloponès grec, i assolí de conquerir-lo. M. Va encunyar a Clarença, l'actual Patràs, diners de tipus tornès (CCG-2680).

Croat de Perpinyà de Ferran I (x1,5).

Ferran I (1412-1416). Sobirà de la Corona Catalano-Aragonesa gràcies a la pressió militar i a la demagògia de Vicenç Ferrer, en el seu breu regnat portà una política monetària de continuitat. Resolgué el plet sard amb el vescomte de Narbona pagant-li una indemnització. M. Encunyà florins d'or als tallers habituals (CME-527/37) i batè argent a Catalunya, Mallorca, València i Sicília (CME-538/99, 542/5, 547 i 548/9), endegant l'encunyació de croats a la seca de Perpinyà, potser per primera vegada (CME-539 i 541). En billó, només va batre diners a Mallorca, Sicília i Sardenya (CME-546 i 550/1).

Ducat d'or de Mallorca de Ferran II (x2).

Ferran II (1479-1516). Sobirà de la Corona Catalano-Aragonesa. Si una butlla papal falsificada el féu marit d'Isabel de Castella, l'enverinament de l'hereu de la Corona Catalano-Aragonesa, Carles de Viana, el féu sobirà d'aquests dominis. Abandonà el seu cosí Frederic de Nàpols arran de la invasió francesa i després conquerí el seu regne. També consumà la divisió del regne de Navarra. Afavorí sempre els interessos castellans i creà prou dificultats a Catalunya amb la reiteració de llicències de moneda local. També creà greus problemes al comerç català i sicilià en posicionar-se contra els tractes amb els musulmans i arruïnà València amb les seves exaccions. M. Seguint la línia encetada per Alfons IV en el seu temps, s'introduí el ducat com a moneda d'or de tots els seus regnes en substitució del florí que, malgrat tot, encara s'emeté en el seu regnat (CCG-785/8). També es reanivellaren algunes monedes d'argent (croat), se'n desnivellaren d'altres (ral mallorquí i tarí de Nàpols) i es rebaixà la llei del billó a Catalunya i potser també a l'Aragó.

Ferran I de Nàpols (1458-1494). Fill i successor d'Alfons el Magnànim, assolí la investidura papal i hagué de lluitar durament contra les revoltes nobiliàries i contra els turcs. Introduí a Nàpols la producció de la seda, que fou molt beneficiosa. M. La seva política monetària fou sovint determinada pel curs dels esdeveniments bèl·lics. Així, batè ducats d'or i carlins i coronats d'argent de bona llei, però també en situacions

Coronat de Nàpols de Ferran I, tipus primer (x1,5)

Ardit d'aram per a Catalunya de Ferran VI (x2).

de dificultat, coronats i sobretot tornesos de baixa llei en múltiples tallers. Concedí privilegis monetaris a les ciutats que li foren fidels (Sulmona, l'Àquila, etc.) i innovà una moneda d'aram, l'anomenat *cavall*, per a drenar el billó de baixa llei dels temps de guerra (CME-958/1059). Darrerament ha estat plantejat amb dades noves la possibilitat que hagués emès també ducatons o peces d'un ducat i mig a nom del seu pare, així com alguns de commemoratius a nom propi (PER). Les seves emissions foren, generalment, d'un art excel·lent.

"Duro" d'argent de Mallorca a nom de Ferran VII.

Cavall d'aram de Nàpols de Ferran II de Nàpols (x2).

Ferran II de Nàpols (1495-1496). Succeí el seu pare Alfons II de Nàpols a les vigílies d'una invasió francesa i sabé maniobrar oportunament per a recuperar el regne, però el seu regnat fou molt breu perquè morí poc després. M. Va batre alguns ducats, encara amb el bust del seu pare (CME-1070/1), i peces d'argent, algunes de baixa llei, de les quals només els erminis són abundants (CME-1072/8). Continuà l'emissió dels cavalls d'aram (CME-1079/81) i mantingué la política de premiar les ciutats fidels.

Ferran VI de Castella (1746-1759). Menys venjatiu que el seu pare, no resolgué res de la situació de les nostres terres, però tampoc les agreujà. M. A la vista de la manca de moneda menuda, féu batre ardits per a Catalunya a la seca de Segòvia (CCG-6011/2).

Ferran VII de Castella (1808/1814-1833). Sobirà "molt imbècil i molt malvat", segons el definí encertadament Napoleó, marca el punt més baix de la monarquia castellana. M. En el seu temps s'activaren, per situació d'emergència o per la guerra, diferents tallers ocasionals. Durant la Guerra del Francès (1808-1814) es bateren "duros" amb tipus particulars a Girona, Lleida, Tarragona i Tortosa i també a Mallorca (CCG-6021/6 i 6035/6). La seca ambulant de Catalunya (que es mogué, de primer, entre Reus i Tarragona i, després, hagué d'emigrar a Mallorca) i la seca de València, emeteren or i argent amb tipus castellans, i la de Catalunya també peces d'aram específiques per a Catalunya (de sis, tres, dos, un i mig, un i mig quarto) i per a Mallorca (de dotze diners en dues varietats) (CCG-6027, 6029, 6031/4 i 6039/40). Durant del Trienni Constitucional i des de poc temps abans, també es feren emissions d'or i argent amb tipus generals castellans i algunes emissions especials per a Catalunya, València o Mallorca, com ara l'emissió i el contramarcat (1818) de les cinquenes d'Eivissa (CCG-3715/6), el contramarcat de les tresetes mallorquines del 1820 (CCG-6041), les peces catalanes de sis i tres quartos amb PROVINCIA (CCG-6028 i 6030), els duros mallorquins amb "Salus Populi" del 1821 (CCG-6037), els d'"Yslas Baleares" (CCG-6038) i les peces valencianes de quatre rals d'argent (CCG-6042).

Ferran del Penedès. Vegeu S. *Pere Molanta.*

Ferrandí o ducat d'or d'Aragó de Ferran II (x1,5).

ferrandí. Nom del ducat d'or emès a nom i en temps de Ferran II (1479-1516), especialment els batuts a l'Aragó.

Ferreiro, J. (Barcelona, ?-inici del s. XX). MC. Signa una medalla juntament amb F. Ribas que després reapareix amb la firma única d'aquest. No n'hem trobat cap altra informació. Signa: J FERREIRO. Medalles: CM-1007 (1906) i 1016 (1907)

Ferrer, Bernat. Mestre de la seca de València documentat des del 1372 i mort el 1406 (CME, doc. 361, 367, 373, 379, 403 i 450). Paral·lelament, Francesc Trepat era mestre de la seca de la moneda falsa castellana que batia el rei, almenys, el 1373 (CME, doc. 364).

Ferrer, Francesc (pare). Mestre de la seca de València, documentat entre l'any 1405 i el 1418 (CME, doc. 449, 472, 489, 553, 572 i 579a).

Ferrer, Francesc (fill). Mestre de la seca de València nomenat l'any 1444 (CME, doc. 686).

Ferrer, Francí. Mestre de la seca de Tàrrega de Joan II (1458-1479) juntament amb Miquel Villar, almenys l'any 1465 (CME, doc 792).

Ferrer, Pere. Beneficiari d'una concessió del rei Alfons III per a batre pugeses a Agramunt, concedida l'any 1331 (BO, vol. II, p. 104). La peça que li correspon, descoberta fa pocs anys, és una incusa quadrada que porta una ferradura, dos claus i una bancada per a ferrar bous (CCG-3602). Més endavant, les emissions es municipalitzaren i sembla que s'allargaren fins al s. XVII (CCG-3603/13).

Ferrer i Guàrdia, Francesc. (Alella, 1934-Barcelona 1909). Pensador i pedagoc, creà l'Escola Moderna, d'ensenyament laic i racionalista. Fou ajusticiat sense proves, en fer-lo culpable dels fets de la Setmana Tràgica. Conegut internacionalment, la seva mort fou contestada des de diferents països. MC. Hi ha almenys quatre medalles dedicades a ell, una d'aquí, d'artista CP no identificat i d'altres fetes a França, Bèlgica i Hongria (CM-1065 i 1066, Rossend CASANOVA, "Quatre medalles a Francesc Ferrer i Guàrdia: Devreese, Le Roux, CP i Murány", *AN*-41/42, p. 321-330).

ferro, -s; ferres d'amonedar. *Encunys* per a batre la moneda.

Medalla de Parera dels Festivals Aurigemma.

Festivals Aurigemma. Des de l'any 1902 i amb motiun del Carnestoltes es començaren a organitzar anyalment uns concursos de vestits per a infants, de primer a Reus i tot seguit a Barcelona, on es mantingueren almenys fins el 1935. Amb motiu de l'esdeveniment es distribuïen unes medalles, que canviaven de tipus després d'ésser usats en diferents anys. Son remarcables les de Parera dels anys 1917 i 1918. (CM-954, 955, 967, 981, 993, 1006, 1085, 1109, 1800, 1148, 1154, 1804, 1174, 1188, 1200, 1207, 1219, 1230, 1251, 1289, 1306, 1313 i 1817)

Feu. Camp MC. Fabricant de medalles a Barcelona i després també a Madrid. La casa fou fundada el 1825 per Pelegrí Feu. Al començament, feia medalles foses, però després s'equipà amb maquinària i obrà peces encunyades, botons i armes blanques per a l'exèrcit. El 1850 obrí noves fàbriques a Barcelona i a Madrid, que regentaren els fills, Josep i Joan Baptista Feu i Puig. Milloraren els equipaments, de primer amb la màquina de vapor i, després, amb els motors elèctrics, i foren els pioners en fabricació pròpia en un temps en què gairebé tothom importava les medalles, sobretot de França. La fàbrica de Barcelona passà després a especialitzar-se en els botons, i la de Madrid va anar obrant medalles fins al 1998, en què cessà després de quatre generacions d'empresaris. Signa: P.FEU e HIJOS; J.FEU; J.FEU EDITOR. Medalles: CM-775 (1888), 820 (c. 1890), 897 (any 1898) i 964 (any 1903).

Feu, Romeu des. Consta l'any 1367 com a obridor d'encunys per a batre falsificacions i, entre el 1369 i el 1414, va obrar diferents segells per als sobirans (CME, doc. 331; FS, vol.1, p. 83/9). Consta també l'any 1390 com a obridor d'encunys a Mallorca per a batre florins i el 1398 com a obridor d'encunys de les seques de Barcelona i Mallorca (CME, doc. 400 i 423), però no sabem si totes aquestes mencions es refereixen a la mateixa persona, tot i que Sagarra pensa que sí.

fi. Part de metall noble, or o argent, d'una moneda.

fiduciari, -a. La moneda que no té valor intrínsec, com ara els actuals bitllets de banc. En la moneda medieval, el mercat solia acceptar un cert marge de fiducia-

rietat a fi de cobrir les despeses d'encunyació i els guanys de l'autoritat emissora, sempre que aquest marge fos moderat, de l'ordre del 10%. Era com la contrapartida de la seguretat que donava l'estampa posada a la moneda que, en principi, en garantia la qualitat.

Moneda de níquel de 5 pessetes de Figols.

Figols (Berguedà). Important centre minaire, el seu castell és esmentat al s. XI. **B/G.** Segons Turró, durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9) circularen per la població les monedes emeses per la cooperativa "La Salud" amb els valors de 5, 2 i 1 peceta i 10 i 5 cèntims (TC-1164/8; LC-3110/4).

Anvers del bitllet d'1 peceta de Figols i Alinyà (110x65 mm).

Figols i Alinyà (Alt Urgell). Esmentada ja el 839, va pertànyer al capítol de la Seu d'Urgell. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-1169/71; TCO-1003/5).

Figueres (Alt Empordà). Cap de l'Alt Empordà, n'hi ha notícia des del s. X, quan pertanyia a S. Pere de Rodes. Formà part del comtat de Besalú i, des del 1111, del de Barcelona. Des del 1269 tingué call. **M.** Sens cap antecedent monetari, durant la Guerra dels Segadors (1640/52) va emetre peces de cinc rals d'argent, de primer sembla que a nom de Felip i, després, del Principat, amb la data 1641 (CSE-69/70). L'afirmació que també bateren moneda de cuir fou un error de lectura (CSE, p. 125). **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets

Peça de cinc rals d'argent de Figueres, de la Guerra dels Segadors.

d'1 peceta i de 50, 15 i 10 cèntims, en els quals els de 50 cèntims eren els de peceta ressegellats (TC-1172/5; TCO-1006/9). **G.** Economat del Correccional, bitllets de 2 i 1 peceta i de 10 cèntims (CL-1857/9). Gremi de cafès i bars, bitllets de 30 i 10 cèntims (LC-1860/2). **P.** L'atribució a l'església de S. Pere de Figueres d'un grup de pallofes té escassa base documental (CL, p. 162), però ara es pot fonamentar amb els testimonis de Botet i de Busquets, que donen aquesta atribució a les nostres CL-1530/44, i s'hi han d'afegir encara la nostra LC-1161, que haviem atribuït a S. Joan de Barcelona, i la incerta CL-2340. **MC.** L'any 1863, edità una medalla d'una Reunió Agrícola (CM-605). Vers el 1899, n'hi ha una de la Joventut Republicana (CM-919). L'any 1902, una de la societat coral Erato (CM-1475). L'any 1906, d'una Exposició de Figueres (CM-1009). L'any 1928, una de la Societat Colombòfila (CM-1249). L'any 1974, una del Museu Dalí (CM-1939), i l'any 1984, una altra de la Fundació Dalí (CM-1974). **MS.** Cong. Nª Sª dels Dolors, s. XX (1).

Figueró-Montmany. Vegeu *Montmany-Figaró.*

Medalla a Víctor Balaguer, obra de Figueroa (Ø 49 mm).

Figueroa, Melesio (Aredola, Filipines, segona meitat del s. XIX). **MC.** Escultor i medallista. Es formà a Madrid, a l'Escola de Belles Arts. El 1876, participà en una exposició a Madrid amb una figura i un model de medalla. Estigué en actiu almenys fins al 1887. Signa: M. FIGUEROA. Medalla: CM-601 (any 1862).

Bitllet uniface de 50 cèntims de Figuerola del Camp (58x41 mm).

Figuerola del Camp (Alt Camp). Conserva una església romànica i va dependre de Poblet. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), el Sindicat Agrícola Cooperatiu va emetre bitllets de 50, 25, 10 i 5 cèntims que, segons Turró, varen ésser de circulació general (TC-1176/9, LC-2445).

Bitllet uniface de 50 centims de Figuerola d'Orcau (100x60 mm).

Figuerola d'Orcau (Pallars Jussà). Es formà a redós del castell de Figuerola, esmentat el 1141, i fou de la baronia d'Orcau fins al s. XV. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-1180/1, TCO-1010/1).

Finestres. Vegeu *Sant Aniol de Finestres*.

Finestres, Berenguer de. Mestre de la seca de Barcelona els anys 1285 i 1286 (CME, doc. 142, 145 i 201).

finesa. Alta llei de la moneda. Era molt complicat mantenir una bona moneda en un context de països amb monedes de llei més baixa, ja que els especuladors no paraven d'assajar d'introduir les monedes de baixa llei per drenar les bones: "... *la moneda de Barcelona, per sa fineza, eixia del regne...*" (RB, 140, 1614).

Finestrat (la Marina Baixa). D'origen islàmic, fou lloc mixt de cristians i moriscs i cap de baronia. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-756/8).

Anvers del bitllet de 50 cèntims de Finestrat (100x68 mm).

fisc. Mecanisme pel qual el poder polític recapta diners dels ciutadans a fi de cobrir les despeses col·lectives com ara el cost de l'aparell d'estat, els instruments de vigilància i repressió com ara la policia, les obres públiques i el manteniment de l'exèrcit. El fisc és en l'origen de la creació de la moneda. Cal aclarir que la temàtica fiscal te una àmplia terminologia en la qual no entrarem, excepte en els casos en que estigui estretament lligat amb la moneda com ara els termes *monedatge o senyoriatge*.

Fitzwilliam Museum. Museu de la Universitat de Cambridge. És un dels grans museus anglesos amb fons molt variats. Amb bon accés per als investigadors, té un important monetari que conté ara la col·lecció Grierson. El seu fons visigot fou publicat íntegrament al volum 1 de la sèrie Medieval European Coinage, i la part catalana, als volums 6 i 14.

Fiveller, Ramon. Tresorer General entre el 1416 i el 1421. Malgrat l'ordre del rei Martí del 1398, en el seu temps no hi ha constància que es posés en els florins la seva marca.

F.L. Vegeu *Larrosa, F.* MC.

flac, -a. La moneda que, per haver estat en circulació un temps excessiu, té un pes inferior a causa del desgast, amb la qual cosa experimenta també una pèrdua de valor. L'any 1437, Arnau de Capdevila constata que, si bé el marc s'hauria d'equilibrar amb 18 sous de Barcelona, com que els diners de tern "*son tan flachs*", per donar el pes del marc se'n necessiten 24 sous (CME, doc. 651).

Anvers del bitllet de 25 cèntims de Flaçà (90x56 mm).

Flaçà (Gironès). Esmentat ja el 1017, conserva part de l'església romànica. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-1184/6; TCO-1014/6).

Anvers del bitllet d'1 peceta de Flix (89x54 mm).

Flix (Ribera d'Ebre). Amb antecedents ibèrics, és esmentat des del 1154. El 1398, Barcelona en comprà la baronia per a controlar el tràfic de mercaderies de l'Ebre. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50, 25 i 5 cèntims (TC-1187/92; TCO-1017/22). G. "Serveis Elèctrics Unificats de Catalunya (S.E.U.C.)", bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims (LC-2683/9).

flor d'encuny. La moneda completament nova, com si fos acabada d'encunyar.

Florejat de Raspeig. Vegeu *Sant Vicenç de Raspeig*.

Bitllet uniface de 50 cèntims de la Floresta (70x43 mm).

Floresta, la (Garrigues). Amb antecedents romans, el 1340 pertanyia als Cornell i després fou dels Cardona. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50, 25 i 10 cèntims (TC-1193/7, TCO-1023/7).

florí. Moneda d'or bàsica de la Corona Catalano-Aragonesa introduïda per Jaume III de Mallorca (1324-1349) a Perpinyà el 1342 i represa per Pere III (1336-1387) el 1346, que en féu un numerari de curs general per a tots els regnes. Fou una de les moltes imitacions europees del florí florentí, que era llavors la moneda internacionalment més apreciada. Inicialment d'una llei de 23,75 quirats i una talla de 68 peces el

Florí de Perpinyà i marca escudet de Pere III (x2).

marc de Perpinyà, Pere III en rebaixà gradualment la llei. L'any 1365, pactà amb les Corts una llei fixa de 18 quirats, la mateixa talla i un curs sobrevalorat d'11 sous que li assegurava bons guanys, però que originaria la fugida especulativa dels croats d'argent. Les noves característiques de la moneda es mantingueren en el futur i el seu canvi fou reajustat el 1455 a 13 sous, que no era una puja sinó una rebaixa ja que els diners de billó, summament gastats, valien llavors molt menys, de manera que el croat, abans equilibrat en 12 diners, s'hagué de reequilibrar a 18 diners. El canvi del florí amb 11 sous esdevingué llavors una unitat de *compte* per al billó que s'anomenà florí corrent en oposició al florí d'or, moneda efectiva en aquest metall. El florí fou emès inicialment a Perpinyà i, després dels acords del 1365, també a Barcelona, València i Saragossa, per bé que els estaments de l'Aragó rebutjaren la nova moneda i només s'hi bate durant tres anys. El títol de "rei d'Aragó" que duia la moneda comportà que les peces fossin denominades "florins d'Aragó", per bé que tothom tenia clar que no era una moneda aragonesa i per això en moltes mencions es diu "dits d'Aragó" per explicitar aquest fet: *"... florins apellats d'Aragó..."* (CME, doc. 322, 1365). Amb Pere III, es bateren mitjos i quarts de florí: *"... batra... florins, mitj florins e quarts de florí..."* (CME, doc. 400, 1390). Des de Joan I, se'n bateren també a Mallorca i sembla que ja no es tornaren a batre quarts. Al segle XV, Alfons el Magnànim (1416-1458) assajà de substituir-lo a València pel *timbre d'or*, assaig que fracassà, i després Pere de Portugal (1464-1466) va emetre el *pacífic* que tingué més èxit. Joan II (1458-1479) inicià el batiment dels ducats de patró venecià i d'alta llei i aquesta moneda la generalitzà Ferran II (1479-1516) per a tots els seus regnes, de manera que acabà per substituir totalment el florí, per bé que en el seu regnat encara se'n varen batre. El florí català d'alta llei del principi va tenir una certa circulació pel sud de França, però hi fou rebutjat el de 18 quirats. Aquest, però, trobà un bon acolliment a Navarra i, sobretot, a Castella on a desgrat de la seva baixa llei fou estimat pel seu model florentí i per la seva estabilitat, de manera que sovint fou emprat com a referent de valor.

Ducat d'or de Rodes d'Antoni de Fluvià (x2).

Bitllet unifacc de 50 cèntims de Foios (46x43 mm).

Fluvià, Antoni de. Fou el 35è Gran Mestre de l'Orde de l'Hospital/Rodes/Malta, en l'etapa de Rodes i els anys 1421-1437. Català i gran prior de Catalunya, era lloctinent del Gran Mestre quan fou elegit. En l'elecció hi pesà la seva fama de bon administrador, una qualitat necessària per a redreçar l'economia de l'orde, malmesa pels anteriors mestres francesos. La seva labor constructora de defenses li estalvià els atacs turcs. Creà l'arxiu de l'Orde i li cedí en morir els seus bens valorats en 200.000 ducats. **M.** Li coneixem ducats d'or i guillats d'argent (COM-3/4).

F.M. Vegeu *Marteau*. **(MC).**

F.N. Vegeu *Navarrete*. **(MC).**

Medalla de Sta. Fe del Montseny de Fogars de Montclús (x2).

Fogars de Montclús (Vallès Oriental). Comprèn els pobles de la Costa, Mosqueroles i S. Cristòfol de Fogars, esmentats respectivament des del 862, 978 i 1144. **MS.** Sta. Fe del Montseny, s. XX (11).

Foios (l'Horta). Antic raval islàmic, fou conquerit per Jaume I el 1237 i donat a Roderic Eiximen de Llucià. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Foyos" (TV-774/6). **MC.** L'any 1930, edità una medalla de la coronació de la MD del Patrocini (CM-478).

Situació del comtat de Foix en l'espai catalano-occità.

Foix, comtat de (Occitània). Comtat pirinenc situat entre el grup Comenge-Cosserans i Carcassona i Rasès. Habitual aliat del comte de Tolosa, el comte-rei Alfons I (1162-1196) assolí d'atreure'l al seu cantó. De tota manera, no coneixem monedes d'aquests comtes, tot i que n'hi ha algunes notícies.

Anvers del bitllet de 50 cèntims de Foixà (95x53 mm).

Foixà (Baix Empordà). Esmentat el 1019, tingué castell i fou cap de baronia. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-1198/9; TCO- 1028/9). N'hi ha molts de falsos actuals i amb altres valors més alts.

fola. L'any 1461 apareix una menció de "... *moneda de fola de Figueres...*", que fou mal interpretada com "*de sola*", com si hi hagués en circulació peces de cuir (Danés, J., *Llibre d'Olot*, Barcelona, 1960, p. 64), una interpretació que tingué una certa difusió. En realitat, una fola és, segons AM, una "espècie d'escarpa per a aixafar caps de reblons". Per tant, moneda de fola vol dir moneda feta amb martell i canviant el nom del trossell pel de fola. A Figueres s'hi havien batut, efectivament, peces de cinc rals d'argent amb martell.

Diner d'argent del vescomtat de Cardona de Folc II (x2).

Folc II (1040-1099). Vescomte de Cardona. Malgrat que no existia inicialment el vescomtat de Cardona, el fet que el seu domini pertanyés als vescomtes d'Ausona féu que, a la llarga, aquests es titulessin vescomtes de Cardona. **M.** El dret de moneda de Cardona deriva d'un document una mica confús de Borrell de l'any 986. Malgrat això, com que la senyoria de Cardona era dins el bisbat d'Ausona, on els bisbes de Vic tenien el dret de moneda i s'oposaven a l'emissió de la moneda cardonina, l'any 1088 el vescomte arribà a un acord amb aquells prelats per a poder batre, tot cedint una part dels guanys i amb la possibilitat de fer-la en qualsevol castell seu depenent del de Cardona. De llavors ençà, hi ha, efectivament, esments de moneda de Calaf, i l'emissió ha estat identificada amb els diners CCG-1885.

Medalla verdagueriana amb al·lusió a Folgueroles (x1,5).

Folgueroles (Osona). És esmentada el 967 i hostatja la casa on nasqué Verdaguer. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-1203/4; TCO-1030/1). **MC.** L'any 1902, es va emetre una medalla dedicada a Verdaguer amb al·lusió al seu lloc de naixement (CM-957).

follera o fullera. Disc de metall preparat per a poder-hi gravar la moneda, també dit *cospell*. És un terme català que només sorgeix de fonts mallorquines o sicilianes en la forma "follera" que creiem que cal dir-ne fullera, ja que sembla derivat de full o planxa de la qual s'obtenia. De fet, els que batien el metall per a obtenir la planxa es deien batifullers, terme que sovint es troba en la forma batifollers. CME, doc. 468 a, 1407, que es refereix als "Capítols d'en Romeu Pallarès", un recull d'instruccions relatiu a la seca de Mallorca i que versava sobre com s'havia de fabricar la moneda. AM també parteix d'aquesta mateixa font. Ara, a més, tenim altres fonts: BFD, p. 36v, de Mallorca, i CCG-769 de Sicília i del 1466. Vegeu *cospell* i *bolleta*.

follis. Moneda de coure argentat introduïda per Dioclecià, de grandària i pes de l'as de l'Alt Imperi. Cinc follis valien un *argenteus*.

folrat, -da. Moneda que té una capa superficial de metall noble que amaga un nucli d'aram o metall de poc valor. Mètode tradicional dels falsadors, s'havia emprat ja a l'edat antiga i l'utilitzà, per exemple, Pere I en l'emissió del 1209.

Medalla del Foment del Treball Nacional per a una exposició de mineria i obres hidràuliques.

Foment del Treball Nacional. Potent patronal catalana, sorgí el 1829 com a Junta de Fàbriques i el 1889 prengué el nom definitiu. El trobem implicat en diferents iniciatives de relleu i emeté nombroses medalles commemoratives, sobretot d'exposicions de productes industrials, hortícoles i d'art. L'any 1900 es destacà en l'ajut solidari a Ataquines (Valladolid), població destruïda per un incendi i on s'hi pogué construir el Barri de Catalunya que persisteix. (CM-574, 659, 679, 717, 879, 880, 934, 900, 1048, 1082 i 1130).

Bitllet uniface d'1 peceta de Fondeguilla (60x40 mm).

Fondeguilla (la Plana Baixa). Era un petit lloc de moriscs fins a l'expulsió el 1602. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Alfondeguilla" (TV-135/7).

Fondi. Seca menor i ocasional del regne de Nàpols, on el comte de Fondi, amb l'autorització del rei Ferran I de Nàpols, va batre 830 lliures de moneda de billó, segurament amb els mateixos tipus que la de Nàpols i, per tant, difícilment identificable (PER).

fondies. Un dels llibres de la seca en el qual s'havia d'anotar el metall entrat: "... *llibre de fondies, en que scriba tot l'argent e l'or que el Mestre comprarà...*" (CME, doc. 142, 1285).

Bitllet uniface de 25 cèntims de Fondó dels Frares (69x53 mm).

Fondó dels Frares (les Valls del Vinalopó). Va pertànyer al terme de Redovà fins al 1839. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims amb "Hondon Libre" (TV-831/2).

Fondó Lliure. Nom que va prendre durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9) el poble de *Fondó dels Frares*.

Fondó de les Neus (les Valls del Vinalopó). Va dependre d'Asp fins al 1839. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Hondón de las Nieves" (TV-828/30).

Bitllet uniface d'1 peceta de Fondó de les Neus (106x66 mm).

fonedor. Oficial de la seca que era el responsable de la fosa i dels aliatges: "... *deu haver fonedor, qui sapia fondre be e leyalment a casa e a cresol...*" (CME, doc. 142, 1285).

foneria. Sector de la seca dedicat a la fosa dels metalls. Aquests s'havien de fondre per fer els aliatges i per preparar els cospells; després encara hi havia refoses dels retalls i restes. Aquestes operacions comportaven una pèrdua de metall que l'any 1670 es considerava que era, per a l'aram, del 8% (Dessi, 103).

Bitllet uniface de 50 cèntims de Fonollosa (94x59 mm).

Fonollosa (Bages). Documentada des del s. XI, fou dels Cardona. El lloc de Fals, imponent fortificació dins del terme, consta el 1026. B/G. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), i, segons Turró, en suplència de l'ajuntament, el sindicat agrícola "Carles Marx" va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-1205/6; LC-3147).

Font d'en Carròs (la Safor). Fou de població mixta de moriscs i cristians i va pertànyer als Carròs i als Centelles. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Fuente-Encarroz" (TV-777/81). MS. Stm. Crist de l'Empar, s. XX (2)

Bitllet uniface de 25 cèntims de Font d'en Carròs (64x45 mm).

Bitllet d'1 peceta de Font de la Figuera (90x52 mm).

Font de la Figuera, la (la Costera). Es creà a principis del s. XIV i fou cap de baronia. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims amb "Fuente la Higuera" (TV-782/3).

Anvers de la medalla al Gran Capitán, obra de Fontana.

Fontana, Anníbal (Milà, 1540-1587). **MC.** Arquitecte, escultor, orfebre i gravador de monedes, de medalles i de camafeus, art aquest darrer en el qual va excel·lir. Sabem que obrà la medalla de Ferran Francesc II d'Avalos, marquès de Pescara (1530-1571), i se li atribueixen les del Gran Capitán, que no signà. Medalles: CM-84/7, totes sense data.

Fontana, Camil. Obridor d'encunys de la seca de Nàpols entre el 1555 i el 1571, ja en temps de Felip I (SAI, p. 80).

Fontanars. Vegeu *l'Alforí*.

Bitllet uniface d'1 peceta de Fontdespatla (106x60 mm).

Fontdespatla (Matarranya). Fou donada per Alfons I al bisbe de Saragossa el 1175. Va pertànyer a Vallderoures fins al 1559. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer dues emissions de bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Fuentespalda" (TF-233/8).

Medalla uniface de la Germandat de S. Generós de Fonteta.

Fonteta (poble de Vulpellac, Baix Empordà). És esmentat el 844 i fou municipi fins al 1976. **MC.** En data incerta, s'hi edità una medalla d'aram commemorant la Germandat de S. Generós, fundada el 1881 (CM-691).

Medalla de la coronació de la MD de Font-romeu.

Font-romeu (santuari marià del poble del mateix nom, cap del municipi d'Odelló i Vià, Alta Cerdanya). **MC.** L'any 1926, s'editaren diferents medalles per comme-

morar la coronació de la maredeu (CM-529 i 530). MS. N^a S^a de Font-Romeu, s. XVIII (1), s. XIX (12), s. XX (86).

Billet uniface de 50 cèntims de Fonts (100x50 mm).

Fonts (Llitera). Conserva un palau dels bisbes de Lleida i cases des del s. XV. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims. Vegeu també *Cofita*.

Fonts de Begudà. Vegeu *S. Joan les Fonts*.

Fonts de Sacalm. Vegeu *Sant Hilari Sacalm*.

for. *m*. Valor de circulació d'una moneda. Fixat per l'autoritat emissora o pels estaments representatius, finalment era el mercat el que l'acceptava o no i el que l'acabava definint, almenys en el camp de les transaccions lliures. Hom parla d'alt for o premi quan el mercat acaba valorant una moneda per damunt del for oficial. Certament en altres casos, si no hi havia confiança en el poder emissor, la valorava per sota. For també té el sentit general de taxa o preu (AM).

Força, la. Vegeu *Sant Pere de Vilamajor*.

Revers de la medalla a Baltle i Ribas, obra de Forcada (Ø 70 mm).

Forcada i Miró, Pere (Barcelona, 1869-1934). MC. Escultor, es formà al taller escenogràfic de Soler i Rovirosa i es dedicà després a la restauració d'escultures i mobles antics, així com a la confecció de notables figures de pessebre. Vives llegeix a la peça que li atribuïm S. Forcada, pensem que per error; Almirall hi veu una R, però al nostre parer és una P que pot semblar una R per una petita fissura d'encuny. Signa: P.FORCADA. Medalla: CM-970 (1903).

Bitllet uniface de 2 pessetes de Forcall (57x38 mm).

Forcall (els Ports). Amb antecedents ibèrics i romans, rebé carta de poblament el 1246. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), i en suplència de l'ajuntament, el Centre Obrer Forcallenc va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 cèntims (TV-764/9).

Situació del comtat de Forcalquer en l'espai catalano-occità.

Diner de billó de Guillem II de Forcalquer (x2).

Forcalquer, comtat de (Occitània). Situat a l'espai provençal per damunt del riu Durença i situat entre la Provença Marítima i la Rodaniana, amb capital a la ciutat

del mateix nom. Obtingué aquest territori el comte Ermengol IV d'Urgell (1065-1092) l'any 1090 en maridar-se amb la seva hereva Adelaida. Mort el comte urgellès el 1092, Adelaida i Guillem, fill d'ambdós, anaren l'any 1096 a regir el comtat provençal. Les monedes que es coneixen corresponen respectivament a Bernat I, fill de Guillem I, i a Guillem II, fill de Bernat i cal interpretar que les que porten el nom d'Embrun i són a nom de Bernat indiquen només la seca i no un pretès comtat. Es tracta de diners i òbols de billó (COC-115/8; CME-105/8).

Bitllet uniface d'1 peceta de Forès (91x53 mm).

Forès (Conca de Barberà). Es formà a redós del seu castell, és mencionat el 1038 i va pertànyer a Stes. Creus. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament féu dues emissions de bitllets d'1 peceta i 50, 25 i 10 cèntims (TC-1216/21; TCO-1041/6).

forma. La moneda metàl·lica actual sol ésser rodona, però hi ha també el paper moneda, que té altres formes. Al llarg de la història, si bé ha predominat la moneda rodona i plana, també hi ha hagut moltes excepcions. Podem assenyalar les monedes gregues inicials, que eren globulars i de forma poc regular; les bizantines globulars o les tardanes de forma còncava, les quadrades dels almohades, etc.

Bitllet uniface d'1 peceta de Formentera de Segura (90x66 mm).

Formentera de Segura (el Baix Segura). Depenia de la senyoria d'Algorfa i fou reconstruït després del terratrèmol del 1829. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-770/3).

fornal. Forn gran de la seca per a fer les foses de metall de cara a la fabricació de les monedes.

Bitllet de 5 cèntims de Fornells de la Selva (Ø 33 mm).

Fornells de la Selva (Gironès). Esmentada el 922, consta el castell del 1048 i va pertànyer als Montcada. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 5 cèntims (TC-1222/3; TCO-1047/8).

fornil. Forn petit de la seca per a fer petites foses de verificació de llei o d'altres.

Forrer, Leonard S. (Anglaterra, s. XIX-XX). Numismàtic. Especialista en medallística, fou membre d'honor de la societat anglesa i fundador de la *Societé Française des amis de la medaille*. La seva obra monumental *Biographical Dictionary of Medallists* (Londres, 1904) en vuit volums és de consulta obligada en el tema de la medallística i també per al coneixement dels gravadors d'encunys. Ha estat reeditada modernament.

fort, fortatge. En les verificacions de la seca, moneda o partida de monedes que donaven un pes per damunt dels marges de tolerància establerts i que resultaven perjudicials ja que, per la mateixa valoració de la unitat, contenien més metall del compte. Hom establia mecanismes de compensació entre unes partides i altres i, si no es complien els marges o reequilibris, s'havien de refondre: *"... si la moneda ve a son pes... e si ve forts o feble un diner..."* (CME, doc. 142, 1285).

Fortuny, Joan. Mestre de la seca de Mallorca, fou nomenat l'any 1604 en morir el seu antecessor Berard i mantingué el càrrec fins que, l'any 1631, hagué d'ésser substituït pel seu fill Ramon a causa de no poder atendre el càrrec per la seva edat avançada. Marcà les seves produccions amb un escut amb cinc punts, o bé amb els cinc punts sols en el cas del billó (CAM, p. 83; C.AN-39, p. 139).

Fortuny i Marsal, Marià. (Reus, 1838-Roma, 1874). El genial pintor, de fama internacional, s'inicià en la pintura de temes exòtics i derivà vers un cert impressionisme. La seva sobtada mort, en plena fama, causà una considerable commoció. MC. Hi ha dues importants medalles de Morató dedicades a l'artista (CM-644 i 645).

Fortuny de Ruescos y García, Jordi. Mestre de la seca de Mallorca, havia estat nomenat l'any 1650 per substituir el seu pare Ramon quan aquest morís, fet que ocorregué el 1664. Va regir fins una data indeterminada però anterior al 1683. Tornà a la marca del seu avi dels cinc punts, sense les torres que hi havia afegit el seu pare (CAM, p. 84; C.AN-39, p. 139).

Fortuny de Ruescos y García, Ramon. Mestre de la seca de Mallorca, nomenat l'any 1631 amb caràcter vitalici en substitució del seu pare, d'edat avançada. Marcà les seves produccions amb un escudet partit verticalment amb els cinc punts de l'heràldica familiar a l'esquerra, i amb la torre o tres torres dels Garcia a la dreta. En el cas del billó, aquestes marques apareixen sense escudet i als costats de la creu del revers (CAM, p. 83; C.AN-39, p. 139-140). Vers l'any 1632, tingué un llarg plet amb la família *Descatllar*, posseïdora de la *Bossa d'Or*, per uns drets que, segons deia, havien gaudit els seus predecessors.

F.R. Inicials desconegudes que ens apareixen a la medalla 842, de Reus i de l'any 1891. **MC.**

Foti, Francesc. Possible mestre de la seca siciliana de Messina en temps de Felip III, els anys 1642-1644 i amb la marca DF-F. El fet és, però, que en els anys 1643-1644 també trobem peces amb les marques IP-MP, atribuïdes a Joan del Pozzo i Mario Parisi, de manera que no sabem si en realitat fou un lloctinent que marcava només en absència del mestre (SCA, p. 7, SP, p. 204).

fracció, fraccionari, -a. Moneda que és una divisió exacta d'una unitat; el mig florí, el quart o sisè de croat, etc. Sovint s'aplica malament aquest terme, per exemple, a algunes monedes musulmanes convertides en fragments irregulars i, per tant, sense un pes uniforme que s'haurien de designar com a *fragments*.

Pugesa incusa de llautó de Fraga (x2).

Fraga (Baix Cinca). Amb antecedents romans, fou una important població musulmana. Ermengol VI d'Urgell (1102-1154) la féu tributària i la conquerí Ramon Berenguer IV (1131-1162) de Barcelona l'any 1149. M. No tenim cap element documental sobre la seva moneda, però l'aparició d'unes incuses amb un arbre o arbust i la clara llegenda FRA-GA n'han evidenciat l'emissió. És probable que s'emmirallés en les pugeses de Lleida, ciutat amb la qual sempre va tenir una estreta relació. Darrerament s'han trobat altres varietats de les seves encunyacions fetes probablement al s. XV, una d'elles sense llegenda (CCG-3718/22). **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), el Comitè Popular Antifeixista i l'ajuntament feren diferents emissions de bitllets de 50, 25, 5, 2 i 1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims (TF-205/27).

fragment. Tros irregular de moneda que s'emprava per a arrodonir pesos quan les estimacions del valor dels conjunts es feia a pes. Apareixen en les monedes ibèriques i, força sovint, en les monedes musulmanes des de l'emirat, i a voltes barrejats amb monedes carolíngies de metrologia ben diferent.

Medalla d'un Concurs Fotografia, model de Fraisse.

Fraisse, Eduard (Beaune, 1880-París, 1845). **MC.** Escultor i medallista francès, fou deixeble de Barrias, Contan, Chaplain i Vernon. Consta en actiu des del 1905 i dedicà atenció especial als temes esportius. És conegut per les seves peces Art Deco. L'any 1937, va obtenir una medalla d'or Signa: E. FRAISSE, amb la barra de baix de la E allargassada sota el cognom. La medalla que li atribuïm fou importada sense dedicació i dedicada aquí amb burí (CM-1288, any 1926).

franc. 1. Nom de diferents monedes medievals franceses d'or i argent. 2. Unitat monetària adoptada per Napoleó I a inicis del s. XIX per a França i altres països de la seva àrea d'influència, com ara Bèlgica, Luxemburg, Mònaco i Suïssa.

Medalla de llengua francesa dedicada a Prim (x1,5).

França? MC. L'any 1868 s'edità, en lloc indeterminat de parla francesa, una medalla dedicada al general Prim i a la Revolució del 29 de setembre d'aquell any (CM-615).

David Francès.

Francès Vañó, David (Bocairent, 1953). Numismàtic, membre de la SCEN. S'ha especialitzat en moneda hispano-àrab i ha publicat especialment a *Acta Numismàtica*. Darrerament, ha descobert la sèrie monetària handusí, consistent en fraccions fins ara considerades com a fragments de monedes, sobre la qual ha publicat el llibre *La moneda handusí en al-Andalus* (Montpeller, 2012).

Francolí, troballa del. Es tracta d'un tresor de moneda d'argent del primer quart del s. II a. de C. que associa denaris romans amb denaris ibèrics de Kese (Tarragona). Villaronga pogué corroborar que el denari de Kese fou emès en el primer quart del segle II a. de C., en concret abans del 170 a. de C., a més d'altres conclusions sobre els denaris romans de pes feble d'aquesta cronologia. VILLARONGA, L., "Troballa del Francolí. Testimoni per a la datació del denari ibèric de Kese", *AN* 32, 2002, p. 29-43.

Anvers del billet de 50 cèntims de les Franqueses del Vallès (96x68 mm).

Franqueses del Vallès, les (Vallès Oriental). El nom li ve (des del s. X-XI) de l'exempció de diferents impostos i càrregues de què gaudia. M. Vegeu *Cànoves, tresor*. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre billets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-1224/8; TCO-1049/53).

frau. Com en el cas dels falsificadors, els fraus dins de la seca eren castigats amb la pena de mort: "*E que negun obrer ne moneder fara nenguna mescla de neguna altra ley, contrapes ne al compte ne en les sisalles del contrapes, que sia pres e mort, axi com a falsador de moneda*" (CME, doc. 155, 1296).

fraut. Fraudulent, fals. "*Nengú no rebuig morabatí o masmudina sinó seran frauts o apedaçats o de menor pes o de mal o d'avol aur*" (CME, doc. 49, s. XIII).

Carlí de Nàpols de Frederic de Nàpols (x1,5).

Frederic de Nàpols (1496-1501). Accedí al tron de Nàpols per la sobtada mort del seu nebot i assajà de mantenir la sobirania de la seva dinastia, però davant d'una nova expedició francesa i l'abandó del seu cosí Ferran II de Catalunya-Aragó (1479-1516), es va veure obligat a deixar el regne. Se li ha atribuït injustificadament l'ordinal III, que no li correspon i que ell mai no va emprar. M. Mantingué les emissions de ducats i carlins, ambdós encunyats amb un art excel·lent (CME-1082/3), baté alguns divisors d'argent i innovà els tipus d'aram del doble sestí i del sestí (CME-1086/9), amb la intenció de substituir els populars cavalls, que havien caigut en descrèdit, tot i que encara se'n varen batre en els primers temps del seu regnat, alguns d'ells en tallers menors (CME-1090/101).

Frederic III de Sicília (1296-1337). Fill de Pere el Gran, ocupà el tron familiar a la mort del seu germà Alfons II (1285-1291) i no sens que Jaume II (1291-1327), rei sicilià fins llavors, no es resistís a cedir-li el regne. Tot i l'obsessió angevina dels papes, assolí de mantenir el seu regne. Com a membre d'una nova dinastia, no li correspondria l'ordinal III, però ell se l'atribuí per a remarcar la seva legitimitat dinàstica derivada de la seva mare Constança i l'emprà sistemàticament, de manera

Pirral d'argent de Sicília de Frederic III (x1,5).

Bitllet uniface de 50 cèntims de Freginals (92x53 mm).

que en aquest cas s'ha de respectar. **M.** Mantingué els pirrals d'or i argent innovats pel seu pare (CME-390/407) i va batre els diners amb el bust de perfil (CME-408), seguint la tradició de la dinastia normanda.

Pirral d'argent de Sicília de Frederic IV (x1,5).

Frederic IV de Sicília (1355-1377). El seu regnat es desenvolupà amb moltes dificultats per la pressió angevina i les revoltes nobiliàries. Això l'obligà en algun moment a improvisar tallers monetaris a Catània o a Palerm. L'aproximació a Pere III de Catalunya-Aragó (1336-1387) el decidí a cedir-li els comtats d'Atenes i Neopàtria. **M.** Les seves encunyacions són prou variades i el nombre de marques en els pirrals molt gran, sens que s'hagi pogut establir amb exactitud la seva significació. Mantingué l'emissió del pirral d'argent dels seus antecessors (CME-429/86), però també va innovar els mitjos i els quarts de pirral d'argent (CME-487/98). A més dels tradicionals diners amb bust de perfil (CME-490), en batè altres amb àliga (CME-491/2), altres amb el bust de front (CME-493 i 494, alguns dels quals poden ésser de Sciacca i emesos pel noble Guillem de Peralta) i altres amb l'elefant, fets a la seca de Catània (CME-495).

Freginals (Montsià). Té els orígens en la comanda dels hospitalers d'Ulldecona, que li donaren carta de poblament el 1274. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-1229/31; TCO-1054/6).

Moneda amb valor 1 de la cooperativa de Freixenet.

Freixenet (poble del municipi de Camprodon, Ripollès). **G.** Coop. "de Caballera", (antiga colònia Estevenell), peces de llautó de 5 i 1 (sense indicar el valor, probablement pecetes) (LC-2809/10).

Freixenet de Segarra. Vegeu *Sant Guim de Feixenet.*

Bitllet de 2,50 pecetes de la Freixneda (110x71 mm).

Freixneda, la (Matarranya). Fou conquerida el 1170 per Alfons I, qui la donà a l'orde de Calatrava, la qual hi establí una comanda. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2,50 i 1 peceta i de 50, 25 i 10 cèntims amb "La Fresneda" (TF-228/32).

FRID. Camp M. Abreviatura de Frederic IV de Sicília (1355-1377) en alguns pirrals (CCG-2588, 2592, 2608, etc.) i mitjos pirrals d'argent i en diners de Sicília (CCG-2645 i 2648).

FRI.T. Camp M. Abreviatura de Frederic III de Sicília (1296-1337) en el diner sicilià CCG-2567.

Òbol d'argent de Barcelona de Frodoi (x2).

Frodoi. Bisbe de Barcelona (c. 861-d. 892), d'origen franc. Carles el Calb (840-877) li cedí, l'any 862, el terç del benefici de la moneda de Barcelona, una dotació que usualment corresponia al comte, però aquest acceptà aquesta donació. Fou personatge important en el seu temps i tot sembla indicar que fou el que usurpà el ple dret de moneda del comtat de Barcelona. Es coneixen uns òbols de Barcelona de Carles el Calb amb el nom de la seca en el camp (CCG-1807), com en els de Lluís el Pietós, que semblen ésser anteriors a l'edicte de Pitres del 864, que reintroduí el tipus amb el monograma de Carles del temps de Carlemany a l'anvers i el nom de la seca a la llegenda del revers al voltant d'una creu. Aquesta emissió sembla, doncs, correspondre a la cronologia 840-864 i podria haver estat promoguda pel comte de Barcelona o bé, al nostre parer més probablement, pel bisbe. L'any 877, descobrí la tomba de Santa Eulàlia, fet de gran ressò i que potser el portà a emetre moneda barcelonina amb la imatge d'aquesta tomba, aprofitant un pretès donatiu de deu lliures d'argent del rei Carles d'aquell mateix any, que sembla sospitosa i que pot tractar-se de la usurpació de percepcions a pagar pel bisbe (CCO, p. 29/31). S'iniciaria llavors el tipus dit "de transició" a nom del rei Carles però amb la tipologia de la tomba (CCG-1808/9). L'any 878, obtingué del rei Lluís el Quec (877-879) la renovació del privilegi del 862, i és llavors quan degué emetre diners semblants, però a nom de Lluís (CCG-1810; CB, p. 94-98). En el regnat següent de Carloman II (879-884) es degueren emetre les recentment descobertes peces a nom seu (SAA) i és probable que, més endavant, es seguís batent a nom de Carles en els temps de Carles el Gros (885-888), i potser fins i tot en els primers anys de Carles el Senzill (898-923) en un procés que sembla abocar a peces de progressiva baixa qualitat, amb llegendes ininteligibles i pesos febles que hem atribuït al temps del bisbe *Teodoric* (904-937) (CB, p. 98-99, SCA).

Fruiters. Vegeu *Castellbisbal*.

F.S.F. Vegeu *Sans*.

Fuentes de Ebro (Saragossa). Tresor compost per 100 denaris de Bolskan, un de Kese i tres d'Ause. Villaronga aprofita l'aparició d'aquests tres rars exemplars i de dos més d'altres dues troballes individuals per a verificar el nombre d'encunys més probable, i pot ratificar que es coneixen tots els encunys del denari d'Ause, que són 3 d'anvers i 5 de revers. VILLARONGA, L., "Troballa de Fuentes de Ebro (Saragossa)", *AN* 14, 1984, p. 289-292.

Bitllet uniface d'1 peceta de La Fuliola (113x66 mm).

Fuliola, la (Urgell). El comte Ermengol IV d'Urgell li donà carta de poblament el 1080. Des del 1415 fou de Poblet. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer dues emissions de bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 cèntims (TC-1236/40; TCO-1065/9). G. Coop. "La Progresiva", bitllets de 25 i 5 cèntims (LC-3339/41).

fulla. Làmina aixecada en la pell d'una moneda, especialment les d'or. El rei manà que no es rebutgessin els florins per aquesta causa: "... *alguna fulla o fenedura pogue hi haver...*", (CME, doc. 345, 1370).

Bitllet uniface de 15 cèntims de Fulleda (72x46 mm).

Fulleda (Garrigues). Ramon Berenguer IV la donà, en el s. XII, als Boixadors, i des del 1225 fou de Poblet. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25, 15 i 10 cèntims (TC-1241/7).

fullera. Vegeu *follera*.

fusina. Foneria, fosa. El terme apareix a València al s. XV (AM) i a Mallorca al s. XVII: "... *tot lo metall aminve tant en la fusina...*", "... *no corren minves sinó de la primera fusina...*" (BFD, p. 79 i 35v).

G

Gabinet Numismàtic de Catalunya. Museu monogràfic de tema monetari creat a Barcelona l'any 1931 per la Junta de Museus, que hi integrà les col·leccions numismàtiques municipals i les d'altres institucions oficials. Fou organitzat i dirigit per *J. Amorós*, que després de no poques dificultats, en part originades per la guerra, el pogué dotar, un cop acabada aquesta, amb sis sales d'exposició, biblioteca, laboratori i magatzem. Pogué obtenir la important biblioteca del col·leccionista Vidal-Quadras, però no assolí retenir-ne la importantíssima col·lecció. Sí que s'hi integraren les de Botet i Sisó, Bosch i Alsina, Cazurro i d'altres. Instal·lat al Palau de la Ciutadella, era considerat un dels millors d'Europa. Amorós es preocupà també de la divulgació i de les publicacions i inicià la dels seus fons amb un estudi de la sèrie visigoda. En jubilar-se Amorós el 1948, el museu fou dotat de director, dos conservadors, bibliotecari, becari i auxiliars, però la seva activitat decaigué, cosa que provocà la reducció de les seves dotacions. El 1980, fou traslladat al Palau de la Virreina, amb els materials emmagatzemats i pràcticament inaccessibles, situació que s'allargà fins que, uns deu anys més tard, es convertí en un departament del Museu Nacional d'Art de Catalunya, on ha continuat amb la seva atonia, sens publicar mai sèries dels seus fons ni participar en els grans programes europeus. Bibliografia: AMORÓS, J., *Notícia acerca del Gabinete Numismático de Cataluña y su Museo*, opuscle editat pel mateix Gabinet, Barcelona, 1949; BALAGUER, A. M./CRUSAFONT, M., "El Gabinet Numismàtic de Catalunya. Estudi crític i propostes alternatives", *AN* 13, 1983, p. 21-46.

Gaceta Numismática. Publicació trimestral de l'*Asociación Numismática Española* de Barcelona que s'inicià l'any 1966. En els primers anys fou, sobretot, un butlletí d'informació social de cara als col·leccionistes, encara que també incloïa alguns breus estudis. Poc a poc, pogué anar incorporant nous col·laboradors de l'escola de L. Villaronga, com ara M. Crusafont, Anna M. Balaguer, Manuel Garcia Garrido, que li donaren més contingut. A partir del 1984, s'enriquí encara amb els treballs de les *Trobades d'Estudis Numismàtics* que s'organitzaren anyalment a proposta de M. Crusafont. A. M. Balaguer féu uns útils índexs per als núm. 100 i 125. Des del 1998, aquest cicle es tancà amb la pèrdua dels col·laboradors, s'abandonaren els índexs i es tornà a entrar en franca decadència. Des del 2013, només s'edita en CD.

Gaeta (Nàpols). Primer taller monetari d'Alfons el Magnànim, va estar en actiu als inicis de la conquesta del regne i quan el rei encara no havia assolit d'entrar a la capital. Se li havien atribuït uns ducatons d'or amb marca B que ara es suposen de la seca de Lanciano.

Billet manual d'1 peceta de Gaianes (62x43 mm).

Gaianes (el Comtat). Antic lloc de moriscs, va pertànyer al comtat de Cocentaina. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets manuals d'1 peceta i de 50 cèntims (TV-799/800).

Billet uniface d'1 peceta de la Galera (71x61 mm).

Galera, la (Montsià). Va rebre carta de poblament de Jaume II el 1303 i pertanyia al terme general de Tor-

tosa. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "La Galera del Pla" (TC-1248/50; TCO-1077/9).

gallet. A València, la moneda espanyola de cinc cèntims d'aram del s. XIX (AM).

Bitllet manual d'1 peceta de Gallifa (29x35 mm).

Gallifa (Vallès Occidental). Pertangué al terme de S. Sadurní des d'abans del 939, i el 999 passà al del seu castell. Fou dels Rocafort i dels Centelles. **B.** Segons Turró, durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre uns bitllets manuals d'1 peceta (TC-1251; TCO-1080).

Galoti, Nicolau. Obridor d'encunys de Nàpols en temps de Felip III per a les emissions fetes a Nàpols i a Torre de l'Anunciata des del 1621 almenys fins al 1623 (PRI, p. 16 i 17).

Medalla de congregació de València, obra de Galvien.

Galvien i Salazar, Apol·loni (València, c. 1850-c. 1910). **MC.** Gravador. Es formà a les Acadèmies de San Carlos i San Fernando i entrà per oposició a la Fàbrica Nacional del Segell, on treballà fins al 1877. Féu també treballs per a la Fàbrica de la Moneda. Ens consta en actiu entre el 1858 i el 1887. Signa: GALVIEN; A. GALVIEN. Medalla: CM-361 (any 1858). Nota: la forma A. GALVIEN apareix a la peça VI-538.

Bitllet uniface d'1 peceta de Gandesa (89x55 mm).

Gandesa (Terra Alta). Cap de la Terra Alta, la carta de poblament li fou atorgada el 1192. Fou cap de batllia dels templers. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer dues emissions de bitllets amb els valors d'1 peceta i 50, 25, i 10 cèntims (TC-1232/57; TCO-1081/6). **G.** "Societat Humanitària", bitllets manuals de 20 cèntims (LC-2774). **MS.** N'S^a^ de la Font Calda, s. XIX (2), s. XX (11).

Restauració del monument al Sagrat Cor.

Gandia (la Safor). Cap de la Safor, té antecedents islàmics, fou murada al s. XIV i cap de ducat, que tingueren un temps els Borja. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TV-788/9). **MC.** L'any 1948 va editar una medalla commemorativa del Sagrat Cor (CM-495).

gannaus. Moneda menuda i forana que, essent falsa, es valorà a poc menys d'un quart del diner barceloní. Només se'n coneix una menció i Mateu deixa entendre que pogués ésser moneda de la Guïena (GL, p. 89).

Diner de billó del bisbat de Gap (x1,5).

Gap, bisbat de (Occitània). Situat a la ciutat del mateix nom, al nord-est del comtat de Forcalquer. Durant el domini de la branca urgellesa, els bisbes hi feren moneda en diners de billó no nominatius (COC-122/3; CME-112/3).

Peça de tres tarins d'argent de Martí Garcés.

Garcés, Martí. Fou el 53è Gran Mestre de l'Orde de l'Hospital/Rodes/Malta en l'etapa de Malta, en els anys 1596-1601. Aragonès, era castellà d'Amposta quan fou elegit. L'any 1597, resistí amb èxit un atac dels turcs i, poc després, féu fortificar l'illa adjunta de Gozzo, que formava part dels dominis de l'orde. M. Coneixem ducats d'or, peces d'argent de 4, 3 i 2 tarins, grans d'aram i peces d'un i tres pitxols (COM-12/8). MC. Es coneix també una medalla de bronze amb la seva efígie (COM, medalla 2).

Billet uniface d'1 peceta de Garcia (125x73 mm).

Garcia (Ribera d'Ebre). Amb antecedents islàmics, que hi posseïen un castell, fou conquerida el 1174 i fou donada als Castellvell. B/G. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), la Col·lectivitat de Treballadors va emetre bitllets de 25, 10, 5 i 1 peceta i de 25 cèntims, i l'ajuntament, d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims (TC-1258/67; TCO-1087/91; LC-2690/2). G. Societat Obrera Republicana, bitllets de 10 cèntims (LC-2693/4).

Garcia Arnau. Obridor d'encunys de les seques de Barcelona i de València des l'any 1248, en què rebé el càrrec amb caràcter vitalici (CME, doc. 69).

Manuel Garcia Garrido.

Garcia Garrido, Manuel (Melilla, 1949). Numismàtic i dissenyador gràfic. Especialista en monedes de l'edat antiga i sobretot dels òbols ibèrics. Membre de junta de la de la SCEN, ha publicat nombrosos treballs a *Acta Numismàtica* i a altres revistes, entre els quals cal destacar "El hallazgo de Villarubia de los Ojos" (*AN*-20, Barcelona, 1990, p. 37-78) i "Las monedas de la Celtiberia", amb L. Villaronga (*GN*-86/87, Barcelona, 1987, p. 35-64). És autor del llibre *Història de la moneda catalana*, edicions en català i en castellà (Barcelona, 1988) amb M. Crusafont i A. M. Balaguer, premi Conde Garriga de l'*ANE* del 1988. En el seu vessant de dissenyador gràfic, ha realitzat acurades edicions, algunes d'elles dins la numismàtica.

Garcia Gomis. Obridor d'encunys de la seca de València, actuant l'any 1487 (CME, doc. 1001).

Medalla del Congrés Cotoner de Barcelona, obra de Gargallo.

Gargallo i Catalan, Pau (Maella, 1881-Reus, 1934). MC. Anà, ja de petit, a Barcelona, on es formà artísticament a l'Escola de Belles Arts. Fou deixeble d'Eusebi Arnau. Amplià estudis a París, on anà pensionat. De retorn, l'any 1904, exposà a la Sala Parés. Treballà diferents medalles per als tallers Vallmitjana i col·laborà amb arquitectes com Domènech i Montaner per a la decoració de l'Hospital de Sant Pau. Desenvolupà

la seva obra entre Barcelona i París i assolí de crear un art plenament personal fins arribar a ésser un dels escultors més destacats i prolífics de l'inici del s. XX, reconegut internacionalment. Signa: P. Gargallo. Medalles: CM-1092 (any 1911), reaprofitada després, CM-1257 (any 1929) i CM-1786 (any 1905).

Garí, Bartomeu. Mestre de la seca de Perpinyà, segons nomenament del 1381 (CME, doc. 377).

Garraf, tresor (Sitges, Garraf). Important tresor d'uns 200 dirhems musulmans d'argent de l'emirat, alguns de la seca al-Andalus i molts altres d'altres seques (BAM. p. 98).

garrama. Moneda falsa. El terme designava inicialment l'impost que pagaven els musulmans al seu senyor territorial (AM), però potser perquè assajaven d'introduir-hi peces falses, es va passar a l'altra significació que Mateu situa en el s. XVII (GL, p. 89, MAC, p. 133). El terme s'ha mantingut en alguns sectors del català occidental on "fer garrames" vol dir fer trampes.

Medalla de les Festes Constantinianes.

Garriga, la (Vallès Oriental). Es formà des del 966 a l'entorn de l'església de S. Esteve. Fou dels Centelles i, des del 1357, carrer de Barcelona. Té notables edificis modernistes. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer tres emissions de bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims (TC-1270/3; TCO-1092/7). G. "Junta la Caridad-1921", peces d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims, totes de níquel. MC. L'any 1913 va editar una medalla de les Festes Constantinianes (CM-1390) i, l'any 1936, una de l'ajuntament a la societat coral L'Aliança (CM-1498e). MS. N^S^ de la Salut, s. XIX (1), s. XX (10).

Anvers del bitllet d'1 peceta de Garriguella (83x60 mm).

Garriguella (Alt Empordà). Esmentada la partida de Noves el 982, formà part del comtat d'Empúries. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer dues emissions de bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-1274/7; TCO-1098/101). MS. MD del Camp, s. XX (1).

Medalla al Crist de Calvari de Gata, 1888.

Gata (la Marina Alta). Fou lloc de moriscs i va pertànyer als ducs d'Almodóvar del Río. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims; també en va emetre el Sindicat de Treballadors del Comerç i Oficines, la primera sèrie amb "Gata de Gorgos" (TV-790/4). MC. L'any 1888, va editar una medalla dedicada al Crist del Calvari (CM-394).

Medalla d'un benifet de la reina a Perpinyà, obra de Gatteaux i Duvivier.

Gatteaux, Nicolau Maria (París, 1751-1832). MC. Fou un dels grans medallistes francesos del s. XVIII. Tingué una infància difícil, però assolí de formar-se com a gravador i entrar a la fàbrica de medalles de París. La seva primera obra fou un retrat de Lluís XV. Féu nombroses medalles referents a esdeveniments del regnat de Lluís XVI i també gravats dels assignats. Entre el 1773 i el 1802, obrà prop de tres-centes medalles. Signa: N. GATTEAUX. Medalles: CM-194/5 (1781).

Gaudí i Cornet, Antoni. (Reus 1852-Barcelona 1926). El genial arquitecte reussenc és un dels nostres artistes

més coneguts internacionalment, amb obres tan emblemàtiques com les cases Batlló i Milà i el temple de La Sagrada Família. **MC.** L'any 1987 Subirachs l'hi feu una esplèndida nedalla, el model de la qual emprà després en altres composicions el 2002, amb motiu del 150 aniversari del seu naixement(CM-1979, Judit SUBIRACHS, "Medalles i plaquetes de l'escultor Subirachs (1997-2005)", *AN*-35, p 191-221, núms. 115 i 115A).

Diner d'argent del Rosselló de Gausfred II (x2).

Gausfred II (1014-1074). Comte del Rosselló. Els comtats d'Empúries i Rosselló estigueren en mans d'un mateix comte fins a Gausfred I (916-991), qui deixà el Rosselló a Gilabert I (991-1008) i Empúries a Hug I (991-1044), amb un condomini sobre el comtat de Peralada. Hagué de combatre contra el comte Hug I d'Empúries i s'arribà a la pau gracies a la intervenció de l'abat Oliva. **M.** Va emetre diners i òbols, probablement d'argent (CCG-1894/5).

Diner de billó del Rosselló de Gausfred III (x2).

Gausfred III (1115-1164). Comte del Rosselló. Durant la seva minoritat, governà Arnau Gausfret, parent seu. Ja regint ell el 1130, el comte Ponç d'Empúries el reconegué com a hereu si moria sense fills. Tingué enfrontaments amb l'església en repudiar la seva primera muller. **M.** Va batre diners i òbols de billó força abundants gràcies a diferents troballes i en les quals hi ha molta varietat en les llegendes (CCG-1899/900).

Gavà (Baix Llobregat). És esmentada des del s. XVI i depenia de la baronia d'Eramprunyà. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25 i 10 cèntims (TC-1278/82; TCO-1102/6). **G.** "Unió de Cooperadors",

Anvers de la medalla de Gava als Cors de Clave.

peces d'1 peceta de níquel i de 10 i 5 cèntims de llautó (LC-617/24). "Soc. General de Hules", col·lectivitzada, bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims (LC-625/37); Sindicat d'Espectacles Públics de la CNT, bitllets de 25 cèntims (TS). **MC.** L'any 1932, l'ajuntament edità una medalla per a la coral La Rosella (CM-1499c).

Situació del Gavaldà en l'espai catalano-occità.

Gavaldà, vescomtat de (Occitània). Territori situat al nord dels de Millau i Melguell, entre la Roerga a l'oest i el Vivarès i l'Usès a l'est, amb capital a Mende, on s'hi batia la moneda. Vegeu *Mende*.

Bitllet uniface de 2 pecetes de Gavarda (58x32 mm).

Gavarda (la Ribera Alta). Antiga alqueria islàmica, fou lloc de moriscs i formà part de la baronia d'Alberic. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajun-

tament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-784/7; TCO-1070/6).

Gavino Asor, Joan. Mestre de la seca sarda de Càller els anys 1710/17 (Bl, p. 218).

Gay, Ramon. Mestre de la seca de Barcelona almenys l'any 1353 (CME, doc. 274).

Medalla dels metges francesos a Barcelona el 1821, obra de Gayrard (Ø 46 mm).

Gayrard, Raimon (Rodez, 1777-Paris, 1858). **MC.** D'orígens humils, serví a l'exèrcit republicà francès entre el 1796 i el 1802. Pogué instal·lar-se després a París, on treballà per a diferents orfebres. Assolí finalment de poder fer estudis d'escultura amb Boizot, Taunay i Jeufroy i, des del 1810, començà a destacar com a medallista, per bé que també es seguí dedicant a l'escultura i a l'orfebreria. La seva obra és molt extensa i de qualitat. S'han repertoriat més de dues-centes medalles seves. Signa: GAYRARD. Medalla: CM-341 (1821).

Gazella Marcel. Mestre de la seca de Nàpols entre els anys 1515 i 1526 (CME, doc. 1074a). Marcava les seves produccions amb la lletra G.

Medalla de l'Escola de Música de Barcelona, obra dels Gelabert.

Gelabert, Rossend i Nicolau. Camp MC. Germans gravadors especialitzats en metal·listeria, realitzaren moltes peces d'orfebreria religiosa emprant bronze i esmalts, algunes projectades pels millors escultors i arquitectes del moment. També foren fabricants de medalles i tenien els tallers el 1887 als carrers Boters i Caçadors de Barcelona; el segon taller fou traslladat al carrer Moles el 1900. El 1877 i el 1888 concorren a exposicions com a Gelabert germans, però les medalles les signen simplement GELABERT. L'excepció és la CM-865, que signa R. Gelabert. En una capsa de la medalla de l'Escola Pública Municipal de Música apareixen com a R. Gelabert i Hno. Vives els atribueix un continuador de nom Nicolau, però no sabem si això té fonament. En qualsevol cas, ens consten en actiu fins vers 1905. Signen: GELABERT, R.GELABERT. Medalles: CM-710 (1883), 723 (1885), 737 (1886), 738 (c. 1886-1887), 744 (c. 1887-1888 fins a 1895-1896), 759 i 785 (1888), 811 (1890), 865 (1893), 870 (1894), 875 (1895) i 894 (1898). Les medalles CM-710, 723, 737, 785 i 811 tenen el mateix anvers, i les CM-875 i 894 també.

Diner de billó del Rosselló, de Gelabert II (x2).

Gelabert II (1074-1102). Comte del Rosselló. El 1075, assolí de pactar amb els comtes d'Empúries la seva possessió sobre determinats llocs i d'una part de l'antic comtat de Peralada, conveni que es renovà el 1085. **M.** Fins fa poc, la seva moneda era desconeguda. Darrerament, n'ha aparegut un exemplar de billó (CCG-1896) i un altre amb aparença d'aram.

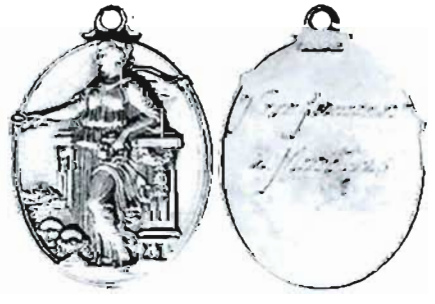

Anvers de la medalla de l'ajuntament de Gelida als Cors de Clavé, 1931.

Gelida (Alt Penedès). El castell és esmentat ja el 963 i fou cap de baronia. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims (TC-1283/9; TCO-1109/13). **G.** Coop. "Aliança Gelidenca", peces de 5 i 1 peceta i

de 50 cèntims de níquel i de 10 i 5 cèntims de llautó (LC-2351/7). N'hi ha també picades amb punxons amb els valors no concretats d'1, 2 i 5 i amb les inicials S-C, A-G (AYP, p. 70). **MC.** L'any 1931, l'ajuntament dedicà una medalla als cors de Clavé (CM-1502b).

Anvers del bitllet de 2,50 pecetes de la Generalitat (157x69 mm).

Generalitat de Catalunya, segona (1931-1939) **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), hagué de prendre mesures davant la manca de moneda circulant. Va emetre els bitllets de 10, 5 i 2,50 pecetes (TC-1/3, TCO, GC-1, CCG-6065/7) avalats amb els dipòsits a Barcelona del Banc d'Espanya, i creà el mecanisme perquè els ajuntaments cobrissin la franja de la petita moneda des de la peceta als divisors. Encomanà els dissenys als notables dibuixants Obiols i Ricard, renovant així l'aire decimonònic dels bitllets espanyols d'aquell temps i de tot el franquisme que seguí, i projectà per al futur bitllets de fins a 1.000 pecetes, dels quals ens han arribat proves i esborranys de gran art (TCO, PGC 1/8). **MC.** Creà algunes medalles de distinció, com ara la Francesc Macià.

Generalitat de Catalunya, tercera. Fou restablerta el 1977. **MC.** Ha reprès la Medalla Francesc Macià i n'ha creat d'altres com ara la Creu de Sant Jordi o la Medalla Monturiol.

Bitllet uniface de 10 cèntims del Genovés (44x33 mm).

Genovés, el (la Costera). Fou lloc de moriscs i de la senyoria dels comtes d'Olocau, que hi feren un palau. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50, 10 i 5 cèntims (TV-801/5).

genovi. Moneda d'or encunyada a Gènova des de mitjan s. XIII: "... *lauparts, cadires, genovins...*" (CME, doc. 311, 1362).

Genovi d'or de Gènova (x1,5).

Gentilhomme, Pierre le (Fécamp, 1909-1947). Notable estudiós de la moneda, es va formar a l'École des Chartes, va treballar al Cabinet de Médailles de París, fou president de la Societat Francesa de Numismàtica i director de la *Revue Numismatique*. La seva obra versà sovint sobre els pobles bàrbars. L'any 1940, li va ésser publicada *Mélanges de Numismatique Merovingienne* (París, 1940), que recull també un estudi sobre circulació monetària dels temps bàrbars. Las seva obra més útil per a nosaltres va ésser "Le monnayage et la circulation monétaire dans les royaumes barbares en Occident (V-VIII siècles)", *Revue Numismatique* 1943/5, on demostra la inviabilitat de la perduració en el circulant de la moneda imperial romana en els temps dels visigots i altres regnes bàrbars.

Diner de billó del Rosselló de Gerard I (x2).

Gerard I (1102-1115). Comte del Rosselló. Participà amb Guillem de Tolosa a la croada i es distingí en els setges d'Antioquia i Jerusalem. Més tard, anà amb Ramon Berenguer III a l'expedició catalano-pisana a Mallorca. M. Se li han atribuït uns rars diners i òbols de billó en els quals es fan constar els seus drets sobre Peralada (CCG-1897/8).

Diner de billó del Rosselló de Gerard II (x2).

Gerard II (1164-1172). Comte del Rosselló. Fou associat pel seu pare en el govern del comtat. Sense fills, cedí en morir el comtat al rei Alfons I. M. Se li coneixen diners i òbols de billó en els quals consta el seu dret sobre Peralada (CCG-1901/2).

Gerba, illa de. Petit territori (510 km2) proper a la costa de Tunis, país al qual pertany actualment. Fou conquerida per Roger de Llúria l'any 1284 i foren annexades al seu domini les illes dels Querquens el 1286. Domini directe dels reis catalans, el 1309 passà als sobirans de la branca siciliana, que el perderen l'any 1355. M. No hi ha notícies d'ús de moneda pròpia i probablement hi tindria curs la siciliana.

Medalla dedicada a Alfons el Magnànim, obra de Geremia (Ø 74 mm).

Geremia, Cristòfol de (Màntua, c. 1430-c. 1473). MC. Escultor i medallista italià, estigué al servei del cardenal Ludovico Scarampi, del papa Pau II i del rei Alfons el Magnànim. Com a escultor sabem que l'any 1468 restaurà una estàtua eqüestre de Marc Aureli. Foren deixebles seus Meliolus i el seu nebot Lypsius. Fou considerat un dels millors medallistes del seu temps, però només li coneixem dues peces (CM-5/6, sense data). Signa: CHRISTOPHORVS HIERIMIA o bé HIERIMIAE.

Germain, Alexandre (París, 1809-Montpeller, 1887). Historiador i Numismàtic, féu els estudis a l'Escola Normal i es dedicà llargament a l'ensenyament fins arribar a ésser professor a la Universitat de Montpeller. Féu un intens treball d'arxiu i dedicà la major part dels seus estudis històrics a Montpeller i el seu entorn. Entre altres treballs, publicà un documentadíssim estudi sobre la moneda melgoresa, que no ha estat superat, malgrat algunes correccions puntuals: "Mémoire sur les anciennes monnaies seigneuriales de Melgueil et de Montpellier", *Mémoires de la Societé Archéologique de Montpellier* 3 (Montpeller, 1850, p. 133-256).

Gerosa, August (Milà, finals s. XIX-inicis del s. XX). MC. Fabricant d'objectes d'argenteria, esmalts i medalles establert a finals del s. XIX, va obtenir una medalla d'argent i un diploma a l'Exposició de Torí del 1898. Els anys 30 del s. XX, va fer societat amb Castelli i signà CASTELLI-GEROSA MILANO. Signa: A.GEROSA-MILANO. Medalles: CM-1187 (any 1922) i 1210 (any 1924).

Anvers del bitllet d'1 peceta de Gerri de la Sal (77x55 mm).

Gerri de la Sal (Pallars Sobirà). Es formà a l'entorn del monestir i explotà llargament la surgència salina que li dóna nom. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 i 20 cèntims (TC-1290/3; TCO-1114/7). G. Fàbrica de Sal, peça de 5 càrregues, de llautó (LC-3622).

G.F.N. Vegeu *Nürnberger*. MC.

Giancarlo, Horaci. Mestre de la seca siciliana de Palerm en temps de Felip III, on apareix la seva marca O-G en peces de l'any 1635 (SCA, p. 8; SP, p. 204).

Gil Farrés, Octavi (Madrid, 1916-1992). Numismàtic amb orígens familiars catalans, fou conservador del Museu Arqueològic de Madrid i féu una àmplia labor bibliogràfica a la revista *Numario Hispánico*. Les seves obres sobre moneda peninsular o fins i tot universal tenen un valor molt desigual, però destaca per la seva erudició i dades útils el seu *Introducción a la numismática* (Barcelona-Madrid, 1993).

Gilbaud, Ferran (Brest, 1837-París, 1926). MC. Escultor i medallista francès, féu els seus primers estudis a Brest amb M. Auger, però ja als setze anys anà a París, on seguí els ensenyaments d'Hipòlit Maindron. Aviat abandonà l'escultura per dedicar-se exclusivament al gravat de medalles. La seva producció és vastíssima. Medalla: CM-528 (1918).

Bitllet uniface de 50 cèntims de Gilet (93x61 mm).

Gilet (el Camp de Morvedre). Antiga alqueria islàmica, fou lloc de moriscs i va pertànyer als marquesos de Llançol. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TV-806/7).

Peça de 20 escuts d'or de Giménez de Tejada.

Giménez de Tejada, Francesc. Fou el 69è Gran Mestre de l'Orde de l'Hospital/Rodes/Malta en l'etapa de Malta i entre els anys 1773 i 1775. Navarrès, va néixer a Funes i era Prior de Navarra quan fou elegit. Va haver de redreçar l'economia de l'orde, dilapidats els seus fons pel seu antecessor Pinto de Fonseca. Això li ocasionà una revolta que pogué resoldre. M. Ens han arribat peces d'or de 20, 10, 2 i un escut i d'argent de 2 i 1 escut i de 4 i dos tarins (COM-50/8). MC. També es coneixen tres varietats de medalles d'argent amb la seva efigie (COM, medalles 11/12a).

Ginebra/Perpinyà. MC. L'any 1902, s'hi edità una medalla de premi a la societat coral Eco del Rosselló (CM-520).

Giner i Canet, Enric (Nules, 1899-València, 1995). Escultor i medallista, fou un artista molt prolífic i compta a Nules amb un petit museu, especialment dedicat a la seva obra medallística. Nosaltres li vàrem publicar les CM-1830 i 1850; la primera, del 1944, dedicada a Roc Chabas, i la segona, del 1950, que honora Domingo Gómez i Graneria.

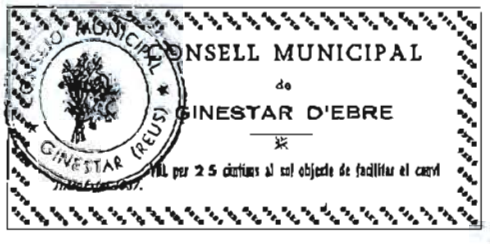

Anvers del bitllet de 25 cèntims de Ginestar d'Ebre (92x48 mm).

Ginestar d'Ebre (Ribera d'Ebre). D'origen islàmic, fou repoblat pels templers i passà després als hospitalers. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament i la "Col·lectivitat Agrària" varen emetre bitllets d'1 peceta i de 25, 10 i 5 cèntims (TC-1294/7; TCO-1118/9).

Medalla del princep Frederic de Nàpols, obra de Giorgio (Ø 55 mm).

Giorgio, Francesc de (Siena, 1439-1502). MC. El seu veritable nom era Giorgio Martini Pollaiolo. Fou arquitecte, escultor i pintor. Fou cridat a Urbino per a la construcció de les fortificacions i féu també escultures per al palau, així com una medalla per al duc Frederic. Treballà després en moltes altres ciutats d'Itàlia, entre elles a Nàpols entorn del 1491, on obrà magnífiques

medalles per als prínceps Alfons i Frederic, néts d'Alfons el Magnànim. No signà aquestes peces. Medalles: CM-15, 18 i 19, totes sense data.

Giorgioni Mercuriali, Claudia (Liguori, 1985). Historiadora i numismàtica, féu un magnífic treball sobre la numismàtica sarda, amb aportació de volums d'emissió en el seu "La zecca e la política monetaria" dins l'obra, ja prou interessant, de Marco Tangheroni *La città dell'argento* (Nàpols, 1985, p. 405-441), que tracta de la ciutat i seca sarda de Vila d'Església.

Giovane, Andreu. Mestre de la seca de Nàpols en temps de Carles II en els anys 1682-1700 i continuà amb Felip IV fins l'any 1707. Marcà amb les lletres AG (PR, p. XXVII).

Giovanni, Palmerio di. Segons Scacci, fou mestre de la seca siciliana de Messina amb Felip III i, en concret, l'any 1652, però no s'ha trobat cap peça amb marques que se li puguin atribuir i, a més, en aquest any actuaven com a mestres Joan del Pozzo i Príncipe del Parco (SCA, p. 7).

Peça de cinc sous d'argent de Girona (x1,5).

Girona (Gironès). D'arrel ibèrica, Girona fou ja un *oppidum* important durant l'època romana i en temps visigots ja posseïa taller monetari. M. Durant l'etapa visigoda varen emetre trients d'or: Viteric (603-609) (CCG-1225), Sisebut (612-621) (CCG-1234), Sisenand (631-636) (CCG-1245), Khintila (636-639) (CCG-1248), Recesvint (649-672) (CCG-1254), Ervigi (680-687) (CCG-1265), Ègica (687-698) (CCG-1269/72), Ègica i Vítiza (698-702) (CCG-1283/5), Vítiza (700-710) (CCG-1293) i Àkhila (710-714) (CCG-1297). En temps carolingis, reprenen les emissions, que continuen en l'etapa episcopal/comtal (vegeu *Girona, comtat*). L'any 1410, el rei Martí (1396-1410) manà que es batessin transitòriament blanques coronades a Girona, que de moment no és possible distingir de les que es feren a Perpinyà per manca d'elements. A la guerra del segle XV, Joan II (1458-1479) hi establí un taller monetari que va emetre florins d'or i també diners de billó anomenats rocabertins perquè els féu batre Pere de Rocaberti, capità del rei a la ciutat (CME-699 i 715/7). Les promeses de Joan II que Girona podria tenir seca per a batre tota mena de monedes un cop acabada la guerra no van tenir efecte, i quan Girona va tornar a emetre va ésser l'any 1481 gràcies a una concessió de fer moneda municipal fins a 200 lliures, atorgada ja en temps, doncs, de Ferran II (1479-1516). Des d'aquest moment, hi van haver continuament concessions fins l'any 1611 per part dels successius sobirans. En un primer moment, els gironins varen reencunyar els rocabertins que encara hi havia en circulació marcant una G gran a una de les cares i les armes de Girona a l'altra cara (CCG-3723/5). Acabats els rocabertins, seguiren amb els mateixos tipus amb una planxa nova. Aquestes peces foren contramarcades, de primer, amb una E i, després, amb una rosa (CCG-372/9), i l'any 1489 foren retirades i es seguiren emetent, ara amb rosa a una de les cares i les armes de Girona a l'altra. També es feren, excepcionalment, mitjos diners (CCG-3730/1). Aquesta nova emissió es féu d'aram pur, però la major part de les anteriors i les que seguiren es feren de billó, amb un 10% d'argent, cosa excepcional en els amonedaments de caràcter municipal que solien ésser d'aram pur, llautó o plom. L'any 1515, ja es passà a una altra tipologia que es mantindria fins a finals de les emissions; a una de les cares, s'hi posà l'efigie i el nom del rei i, a l'altra, les armes de Girona (CCG-3732/8). Els volums d'emissió autoritzats es mogueren, al principi, al voltant de les 200 lliures, però des del 1510 pujaren a 1.500 lliures i, en algun cas, fins a 10.000 lliures l'any 1599. Però en aquesta data, els gironins no varen fer cas del límit posat i emeteren 100.000 lliures. Aquest fet i les emissions de Banyoles del mateix moment, que arribaren a gairebé 50.000 lliures, crearen desconfiança en aquell numerari i la situació s'agreujà definitivament quan la ciutat de Barcelona començà, l'any 1612, a batre abundantment ardits o dobles diners amb millor llei. Això obliga a la retirada de 89.112 lliures, que es vengueren com a metall a Barcelona. Girona deixà d'emetre durant uns anys, però durant la Guerra dels Segadors (1640/52) va contramarcar amb escudet de les armes de Girona les monedes d'or en circulació (CCG-4598) i va tornar a emetre, ara en peces de cinc rals i cinc sous d'argent i de sis diners o sisens, que s'iniciaren a nom del Principat i després es feren amb l'efigie de Lluís XIII, fins al 1646, quan ja feia tres anys que regia Lluís XIV (CCG-4599/610). Novament es feren excessos en l'emissió dels sisens i, novament l'any 1647, es van haver de retirar i vendre com a metall. Mai més s'emeté per iniciativa de la ciutat, fora de situacions d'extrema emergència, com veurem. L'any 1653, hi hagué un nou setge de Girona i s'hi bateren peces d'or, de moment desconeguts, i peces de quatre i dos rals d'argent de tipologia castellana, però amb la llegenda GERUNDA FIDELISS(ima), de les quals només coneixem dos exemplars de la de quatre rals (CCG-4412). També es posaren altre cop en circulació una partida de menuts gironins d'emissions anteriors

que la ciutat tenia guardats, amb què es pagaren els soldats, tot i que novament generaren rebuig i, malgrat l'oposició de les autoritats militars, acabaren per ésser retirats; SANAHUJA, X., "El curs forçat dels menuts gironins l'any 1654", *GN* 151, 2003, p. 41-52. Durant el setge de la Guerra del Francès (1808-1814), es varen emetre duros o peces de vuit rals, de primer amb punxons (CCG-6021) i, després, amb l'efígie del rei (CCG-6022). **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-1298/301; TCO-1120/3). **G** Assoc. obrera "la Amistad", peces de 5 cèntims d'alumini (LC-1904). Coop. "L'Esperança", peces de 5 i 1 peceta de níquel i de 10 i 5 cèntims de llautó (LC-1905/10). Coop. "Protectora Gerundense", peces de 5, 2 i 1 peceta i de 50 cèntims, totes de níquel (LC-1911/4). "Col·lectivitat d'Espectacles Públics", cartrons de 10 i 5 cèntims (AL-1915 i 1916). "Agrupació de Transports", cartrons de 10 i 5 cèntims (LC-1917/8). **P.** Hi ha un gran nombre de pallofes atribuïdes a la Seu i a l'església de Sant Feliu de Girona, totes elles força ben documentades (CL, p. 180 a 183), publicades en forma extensa per Botet i ampliades amb altres varietats per nosaltres (CL-1572/649, de la Seu, i 1650/93, de Sant Feliu); BOTET, J., "Les pallofes de Girona, la Seu i Sant Feliu", *Obra Numismàtica esparsa i inèdita de Joaquim Botet I Sisó*, Edit. M. Crusafont, Barcelona, 1997, p. 395/410. **MC.** Els anys 1694 i 1711, hi ha medalles franceses de la presa de la ciutat (CM-133, 134, 170 i 171). Des del 1746, se n'editen de proclamació des de Ferran VI fins a Isabel II (CM-214/5, 221/2, 233/4, 254/5 i 263/4). Un altre grup del 1809 commemora el setge de Girona (CM-274/6 i 295), i el 1909, el centenari (CM-1059). L'any 1834, una de la Societat Econòmica d'Amics del País (CM-348). En anys posteriors, es commemoren diferents equipaments: Grup Escolar el 1911, Cambra de Comerç el 1912, aeroport el 1967 (CM-1098, 1110 i 1914). També n'hi ha de certàmens i congressos del 1897 i el 1911 (CM-889 i 1097), de religioses del 1908 i 1929 (CM-1367 i 1445), una d'esportiva (futbol) del 1923 (CM-1644) i la dedicada a Botet i Sisó el 1979 (CM-1956). **MS.** S. Narcís, s. XIX (3), s. XX (2).

Diner d'argent dels bisbes de Girona (x2).

Girona, comtat de. Demarcació territorial creada pels sobirans carolingis on hi varen batre moneda d'argent Carlemany (768-814) i Lluís el Pietós (814-840) (BA-3 i BNA). Guifré el Pilós, el primer comte de Barcelona que tingué el càrrec de forma hereditària, tenia també la sobirania sobre els comtats de Girona, Vic i Urgell i no hi ha dades que permetin pensar que es batessin monedes en el comtat de Girona en la primera etapa comtal. L'any 934, el comte Sunyer de Barcelona (911-847), actuant com a plenament sobirà, va cedir al bisbe de Girona el terç de la moneda del comtat de Girona, amb el dret de fabricar-la, reservant-se, però, el comte el dret de fer-ne també sempre que li convingués. Des de mitjan s. X, hi ha ja notícies d'aquesta nova sèrie monetària gironina que podem anomenar episcopal, que ens aporta una llarga sèrie de peces amb tipus molt variats de caràcter religiós i que sembla allargar-se fins als temps de Ramon Berenguer IV (1131-1162) (BA-57 a 77; CCG-1863 a 1883). Paral·lelament, també hi varen emetre alguns comtes com ara Ramon Berenguer I (BA-78 i 79, CCG-1829/30), Ramon Berenguer III (BA-80/2, CCG-1842/4) i Ramon Berenguer IV (BA-83/4, CCG-1848/9). Sembla que ja no varen emetre ni els comtes ni els bisbes després de Ramon Berenguer IV, tot i que la moneda gironina restà en circulació durant molt temps.

Girona, zona de, tresor. Trobat en lloc indeterminat de les comarques gironines, és del màxim interès ja que contenia quatre siliqües d'argent d'Honori, quatre de Gracià i 15 de Màxim Tirà (409-411), cosa que confirma definitivament l'emissió a Barcelona. Bistuer pot estimar una producció d'aquestes darreres siliqües en unes 600.000, volum de diner suficient per mantenir una legió durant dos anys. BISTUER, F., "Estudi sobre un tresoret de siliqües dels emperadors Honori, Gracià i Màxim Tirà", *AN* 14, 1984, p. 135-138.

Anvers del bitllet de 25 cèntims de Gironella (96x61 mm).

Gironella (Berguedà). És esmentada des del 839. Fou cap de baronia i marquesat. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25 10, 5 i 4 cèntims (TC-1302/11; TCO-1124/33). **G.** Coop. "La Flor Obrera", peces de 5 i 1 peceta de níquel (LC-3115/6).

Gisclareny (Berguedà). Va pertànyer a la baronia de Pinós i Mataplana i té església de base romànica. **B.** Durant

Girona: Dos tipus singulars de les seves amonedacions, el florí d'or del temps de Joan II (a dalt) i la peça d'argent de 4 rals del 1653

Anvers del bitllet d'1 peceta de Gisclareny (97x67 mm).

la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-1312/4; TCO-1134/6).

gitar. Abocar, *"com l'argent... sera fus e gitat per riells..."* (CME, doc. 142, 1285). Expulsar, llençar, treure d'un lloc (GA, p. 234).

Gitó de llautó de Sicília, d'època catalana (x1,5).

gitó. Nom genèric de tota peça monetiforme, amb valor monetari o, més usualment, sense, que té un àmbit d'ús o de circulació limitat o privat. Correspon als termes téssera de l'edat antiga, als francesos *"mereaux"* i *"jeton"*, i a l'anglès *"token"* dels temps medievals i moderns-contemporanis. A l'època medieval, es destinaren a molts usos com, per exemple, les fitxes de joc i també per a la comptabilitat (peces que solien rebre el nom de *comptadors*), per a usos fiscals, etc. Se'n feren molts de plom, amb estampes generalment prou tosques, però també d'altres encunyats a les dues cares amb tipus d'una certa qualitat i llegendes, com alguns de la Sicília i Nàpols a l'època catalana o els de l'Hospital d'en Pere Desvilar de Barcelona. En temps més moderns, tingueren importància les peces d'ús interior de les cooperatives i sindicats, les dels casinos com a fitxes de joc, les emprades transitòriament per bars i altres establiments en èpoques d'escassesa del petit numerari, les emprades per a activar els telèfons o altres aparells, etc. CRUSAFONT, M./LABROT, J./MOLL, B., *Plomos y jetones medievales de la Península Ibérica*, Barcelona-Madrid, 1996; LÒPEZ I LLUCH, A., *Les monedes de les cooperatives catalanes 1850-1959*, Barcelona, 1983. Darrerament, s'han obert altres camps d'estudi en aquest sector. Així, Xavier Jorba ha documentat els ploms de carnisseries d'Igualada i un grup de gitons dels prostíbuls de Barcelona. D'altra banda, Jaume Boada ha pogut identificar gitons fets per hisendats catalans, valencians o mallorquins a Puerto Rico, que feien emissions d'ús interior. JORBA, X., "Els ploms de carnisseries d'Igualada: una varietat de moneda eclesiàstica o municipal dels segles XVI i XVII", *AN* 32, p. 117-122; "Fitxes de prostíbuls a la Barcelona del segle XIX", *AN* 40, 2010, p. 193-200; BOADA, J., "Introducció als gitons portorriquenys de propietaris procedents de terres de parla catalana", *AN* 41/42, p. 293-320.

Giúdice, Joan de. Mestre de la seca siciliana de Messina, almenys l'any 1460 (CME, doc. 750).

Giuliani, Achile (l'Àquila, 1974). Numismàtic, ha publicat nombrosos articles, especialment de les sèries medievals de Nàpols, alguns d'ells a *Acta Numismàtica*, i ha col·laborat en programes de recerca amb el Museu de Sulmona i amb el Museu Nacional de Roma. Ha publicat també els llibres *L'Aquila tra due monarchie* (Lanciano, 2011), *Política feudale e monetaria di Alfonso d'Aragona* (Cassino, 2013), amb S. Perfetto, i *L'Aquila pontificia e l'utopia della libertas* (Roseto degli Abruzi, 2013). En tots ells hi ha dades importants sobre el nostre sector.

Glevinyol de Ter. Vegeu *Masies de S. Hipòlit, Les.*

Pesal de quatre florins de Mallorca en forma de gobelet (x1,5).

gobelet. Pes o pesal de forma troncocònica i obert per la part ampla, com si fos un vas, i que s'encaixava amb altres pesals de la mateixa forma i diàmetres progressius i, tot plegat, es posava dins del gobelet més gran, que tenia una tapa amb tanca i una nansa per a transportar-lo. D'aquesta manera, es tenia, en poc espai, una àmplia gama de pesos comercials o de pesals monetaris. El conjunt de la capsa i els pesos solia anomenar-se *pila*.

Anvers del bitllet d'1 peceta de Godall (77x52 mm).

Godall (Montsià). Ramon Berenguer IV la donà, el 1153, a Guillem de Copons i, després, fou dels Centelles, que el 1238 atorgaren carta de població. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims (TC-1317/9; TCO-1139/41).

Medalla de S. Antoni de Padua de Godella.

Godella (Horta). Amb església de base romànico-gòtica, fou dels barons de Sta. Bàrbara, entre altres. MS. S. Antoni de Pàdua, s. XX (1).

Bitllet uniface d'1 peceta de Godelleta (64x45 mm).

Godelleta (la Foia de Bunyol). Antiga alqueria islàmica, fou lloc de moriscs i va pertànyer als marquesos d'Aitona. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims (TV-808/9).

Godinho Miranda, José Antonio P. (Lisboa, 1941). Numismàtic portuguès, soci de la SCEN des del 1992, publicà diferents treballs a *Acta Numismàtica* i en altres publicacions portugueses. Darrerament ha publicat dos llibres monumentals, molt ben editats i documentats, sobre fons monetaris portuguesos juntament amb J. Sáez Salgado: *Colecçao Banco Espíritu Santo* (Lisboa, 2008) i *Colecçao numismatica D. Luís* (Lisboa, 2014).

Godó i Pié, Carles i Bartomeu. (Igualada. 1934-Teià-1897 i Igualada 1937-Barcelona 1894). Els dos germans, industrials del ram tèxtil d'una família originària de Valdellou, crearen l'any 1991 el diari *La Vangardia*, que persisteix. MC. L'any 1968 el net dels fundadors encunyà una medalla en honor d'ells, en inaugurar els nous tallers (CM-1921).

Goig i Pansu, Enric (Barcelona, s. XX). Numismàtic. Fou president de la Secció Numismàtica de Cercle i membre de la SCEN. Publicà el documentat *La moneda catalana de la Guerra de la Independència (1808-1814)* (Barcelona, 1974), que llevà els dubtes sobre els duros de punxons de Lleida i Tortosa d'aquest període.

Bitllet uniface de 50 cèntims de Golmés (108x65 mm).

Golmés (Pla d'Urgell). Antic centre vinícola, fou urbanitzat al s. XVIII. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer dues emissions de bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 cèntims (TC-1320/5; TCO-1142/7).

Medalla de Montgrony a Gombrèn.

Gombrèn (Ripollès). Esmentada ja el 918, els Mataplana atorgaren carta de poblament el 1278. MS. Santuari de Montgrony, s. XIX (5), s. XX (12).

Mario Gomes Marques.

Gomes Marques, Mario (Lisboa, 1925-2014). Metge i investigador en medicina i en història de la moneda. Fou Secretari d'Estat de Salut i professor de la Universitat Lliure de Lisboa i va presidir l'Instituto de Sintra. Fou membre de la SCEN des del 1983 i d'honor des del 1988. Va promoure i dirigir les trobades *Problems of Medieval Coinage in the Iberian Area*, que es feren a Santarem (1984 i 1988) i Avilés (1986), que tingueren un gran ressò, i edità diferents llibres sobre els amonedaments visigots, com ara *A moeda medieval na idade das trevas* (Sintra, 1998), i un magnífic estudi sobre la moneda medieval portuguesa, *História da moeda medieval portuguesa* (Sintra, 1996). Perfil: Crusafont, M. de, "Mario Gomes Marques", *AN* 45, 2015, p. 9-12.

Gómez Graneria, Francesc. (Sueca, 1851-1927). Expert en molienria, inventà una màquina per llevar la pell de l'arròs. MC. Es coneix una acurada medalla amb la seva efígie feta per Giner, potser emesa vers els anys 50 per la seva ciutat d'origen (CM-1850).

Manuel Gomez Moreno.

Gómez Moreno, Manuel (Granada, 1870-Madrid, 1970). Arqueòleg i numismàtic, tingué càrrecs importants a la Universitat i a l'Administració i publicà una obra copiosa sobre arqueologia i numismàtica. Pel que fa referència a la nostra àrea, fou fonamental el seu treball sobre l'alfabet ibèric, amb el qual assolí de reconstruir els sons de la lectura de les seves lletres, especialment en el seu treball "La escritura ibérica y su lenguaje", *Boletín de la Real Academia de la Historia* (Madrid, 1943). Perfil: F. Mateu y Llopis a *Gaceta Numismatica* 17 (Barcelona, 1970, p. 49/51).

Anvers de la medalla a Daoiz i Velarde, obra de González.

González Fernández, Victori (Orense, 1855-?). MC. Escultor i gravador, fou deixeble de Ponzano i de Lozano a l'Acadèmia de Belles Arts. Perfeccionà estudis a París, seguint els ensenyaments de Tasset. Fou gravador de cambra d'Alfons XII i tingué taller al carrer Bailén, 8, de Madrid. Vives donà a conèixer deu peces d'aquest autor. La peça que mencionem fa referència a Girona i a la Guerra del Francès (1808-1814), però fou obrada el 1878 (CM-295, 1808-1814). Signa: V. GONZALEZ

Billet uniface de 50 centims de Gorga (80x55 mm).

Gorga (el Comtat). Va pertànyer als Lloria, als marquesos de Guadalest i als Ariza. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-610/2).

Gósol (Berguedà). Esmentat des de mitjan s. XI, fou dels Pinós, que li atorgaren carta de poblament el 1273. B.

Anvers del bitllet d'1 peceta de Gósol (99x69 mm).

Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-1326/7; TCO-1148/9).

Gotho, Nicolau Antoni. Mestre de la seca siciliana de Messina en temps de Felip I i en els anys 1563 a 1567, en què marcava amb les sigles C-G (SCA, p. 7; SP, p. 166).

Goto, G. Mestre de la seca siciliana de Messina, juntament amb A. de Júdice i F. de Constancio, almenys l'any 1438 (CME, doc. 656).

Manuel Gozalbes.

Gozalbes i Fernández de Palencia, Manuel (València, 1967). Doctor en Geografia i història i numismàtic, membre de la SCEN. Conservador del Museu de Prehistòria de València, per al qual va publicar la *Guia de la Sala. Història dels diners* (València, 2011). Ha publicat importants treballs, com ara la seva acurada anàlisi de l'*Obra Esparsa* de Leandre Villaronga (vegeu el vol. V) i els llibres *Los hallazgos monetarios del Grau Vell (Sagunt, Valencia)* (València, 1999) i *La ceca de Turiazu* (València, 2009).

Gozzo, illa de. Vegeu *Malta, arxipèlag i comtat*.

gra. *m.* 1. Unitat divisionària del diner de llei per a la plata. Cada diner tenia 24 grans. 2. Unitat de pes divisionària del marc. El marc per a les monedes d'argent es dividia en 128 argenços i l'argenç en 32 grans. El gra del marc català de l'argent pesava 0,058 g. 3. Monedes de poc valor emeses a Nàpols i Sicília als períodes medieval i modern.

Medalla de distinció de la batalla de Gra, 1837 (x1,5).

Gra (poble de Torrefeta, Segarra). El bisbe Ermengol el donà a la catedral d'Urgell. **MC.** L'any 1837, els carlins foren derrotats en una batalla que s'hi lliurà i s'emeteren creus de guerra per commemorar-ho i premiar els combatents que s'hi distingiren (CM-306).

Medalla uniface de la Soc. d'Amics del País de Gràcia, 1881.

Gràcia (antic municipi, actualment de Barcelona). Amb antecedents romans, l'antiga vila s'originà en un encreuament de camins i va créixer des del s. XIV en establir-s'hi diferents convents. **MC.** Vers el 1830, l'ajuntament edità medalles de premi (CM-631). El 1876, se'n féu una de la Congregació Mariana (CM-652). El 1881, una de la Societat Gracienca d'Amics del País (CM-688). El 1887, se n'emeté per l'inici de la xarxa de clavegueram (CM-739 i 740). Els anys 1888, 1889 i 1890, l'ajuntament edità medalles escolars de premi (CM-807, 808 i 1779).

Gracià, Jaume. Obridor d'encunys de la seca de Càller, en actiu els anys 1337-1338 (BI, p. 217; doc. 213).

Gramenet de Besós. Vegeu *Santa Coloma de Gramenet.*

gràfila. *Cordó.*

Diner de la Gran Companyia Catalana (x2).

Gran Companyia Catalana (ducats d'Atenes i Neopàtria). Al segle XIV, les companyies d'almogàvers que ajudaven Frederic III de Sicília (1296-1337) es trobaren sense objectius després de la pau de Caltabellota i acceptaren l'oferiment de l'emperador de Bizanci per combatre els turcs. Després de la seva brillant campanya i de la traïció de què foren objecte, s'establiren als ducats d'Atenes i Neopàtria, on acabaren per acceptar la sobirania dels reis catalans de Sicília. No hi havia notícia d'emissions de moneda en aquesta etapa, però un treball de Seltman mostrà, amb l'estudi de les troballes, que un conjunt de diners i òbols tornesos de tipus imitatiu i alguns amb incongruències, podien haver estat batuts als ducats esmentats (CME-523 a 526) i tindrien una cronologia 1380-1390. SELTMAN, A. J., "Late deniers tournois of Frankish Greece", *Mints, Dies and Currency*, Londres, 1971, p. 319-323. BOADA, J. "Aclariments sobre les emissions d'origen català als territoris grecs", *AN* 45, 2015, p. 113-126.

Bitllet uniface de 10 cèntims de la Granada (43x54 mm).

Granada, la (Alt Penedès). Esmentat des del 950. El 1148, tenia mercat i fou temporalment dels Cervelló. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims amb "La Granada del Penedes" (TC-1330/9; TCO-1152/61).

Medalla al S. Crist de Gràcia de la Granadella.

Granadella, la (Garrigues). Fou cap de baronia, que va pertànyer als Moliner, als Queralt i altres. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre fitxes de cel·luloide i bitllets de paper amb els valors de 2 i 1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims (TC-1340/5; TCO-1162/8). **MC.** L'any 1910 edità una medalla al S. Crist de Gràcia (CM-1381). **MS.** S. Crist de Gràcia, s. XX (2).

Granados i Campiña, Enric. (Lleida, 1867-prop de Dieppe, 1916). Compositor i pianista es formà a Barcelona i a París. Amb Albeniz foren els creadors de l'escola moderna catalana de piano. Els seus temes, sovint espanyols, tingueren gran èxit. **MC.** L'any 1911 li fou dedicada una plaqueta d'homenatge feta per Carreras (CM-1100).

Graner de Bages. Vegeu *Santpedor.*

grangeria. Obtenir guanys il·legalment d'una moneda en dipòsit: "... *no puga fer grangeria de moneda...*" (RB, 122, 1607).

Granja de la Costera, la (la Costera). **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TV-813/4), no il·lustrats.

Bitllet uniface d'1 peceta de la Granja d'Escarp (50x49 mm).

Granja d'Escarp, la (Segrià). Es formà a l'entorn del monestir d'Escarp i va pertànyer als marquesos d'Aitona. **B/G.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament i, segons sembla, també el Sindicat Agrícola varen emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims (TC-1348/54; TCO-1169/74; LC-3429).

Peça de cinc rals d'argent de Granollers.

Granollers (Vallès Oriental). La cruïlla de camins Barcino-Ausa, Tarraco/Roma i Iluro/Aque Calidae afavorí l'emergència d'una ciutat que ja trobem documentada el 944. Alienada algunes vegades, el 1418 passà definitivament a la Corona i obtingué el privilegi de carrer de Barcelona quan ja era cap de la sotsvegueria del Vallès. El seu mercat n'afavorí també el creixement. **M.** Les primeres emissions monetàries de Granollers es feren en forma de moneda de caràcter municipal l'any 1556, en què s'emeteren només 72 lliures de diners amb una gralla, emblema parlant. Tot i així, ens han arribat exemples d'aquesta emissió (CCG-3739). Amb Felip I (1556-1598), es feren diferents emissions fins a un total de 540 lliures i es bateren uns diners ja coneguts de temps enrere i amb un anvers semblant (CCG-3740). Amb Felip II (1598-1621) i Felip III (1621-1665), la tipologia canvia. Ara es baten menuts amb l'efigie del rei a una de les cares i les armes de Granollers apuntades o bé en cairó a l'altra. Actualment, es coneixen quatre tipus amb aquesta tipologia (CCG-3741/4; Sanahuja/Noguera 7); DANTÍ, J., *Granollers i Comarca als segles XVI i XVII (1478-1452)*, Granollers, 1981, esp. p. 81; SANAHUJA, X./NOGUERA, J., "Els menuts de Granollers del s. XVII. Catàleg corregit i ampliat", *AN* 38, Barcelona. 2008, p. 171-191. Durant la Guerra dels Segadors (1640/52), va emetre peces de cinc rals d'argent amb les dates 1641 i 1642, amb l'aquiescència de la Generalitat (CCG-4611/2). Foren les peces d'argent més ben batudes durant la guerra. També hi ha notícies de batiments de sisens, però no ens ha arribat cap exemplar. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament emeté nombroses sèries de bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims (TC- 1355/6; TCO-1175/6). **G.** "Eléctrica Obrera del Ter", peces de 5 cèntims d'alumini; "Agrupament de la Indústria Flequera", bitllets de 10 i 5 cèntims (LC-28/9); "Garatge Baulenas, Industria Col·lectivitzada", bitllets manuals d'1 peceta. **P.** Les pallofes de l'església de S. Esteve de Granollers, tot i que no documentades, tenen una atribució segura gràcies als testimonis de Botet i de Busquets i a la presència en algunes de l'ocell heràldic primitiu de la ciutat, emprat també per la parròquia (FS-4162), i en els altres d'escenes del martiri de S. Esteve, el seu patró (CL, p. 185, tipus 1708/16). **MC.** Els anys 1915 i 1930, l'ajuntament edità unes medalles en honor als cors "Amigos de la Unión" i "La Armonia" (CMA-57 i CM-1478b), i el 1934, dues varietats per les noces d'or de la coral Amics de la Unió (CM-1527 a i 1527b). El 1974, el Banc de Sabadell per la sucursal (CMA, p. 202).

Bitllet manual d'1 peceta de Granyena de les Garrigues (103x71 mm).

Granyena de les Garrigues (Garrigues). Depenia de la baronia de Granadella i té església romànica. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets manuals i impresos de 2 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-1357/8; TCO-1177/84).

Bitllet uniface de 50 cèntims de Granyena de Segarra (193x61 mm).

Granyena de Segarra (Segarra). Es formà a redós del castell, esmentat des del 1054. Fou dels templers, que hi establiren una comanda. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer dues emissions de bitllets, d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-1359/62; TCO-1185/8). **MS.** N^S^ del Camí, s. XIX (4), s. XX (1).

gras, -ssa. Moneda amb excés de llei: "... *trobàs... grassa de ley aytans grans...*" (CME, doc. 573, 1417).

Senyal incús de llautó de Gratallops (x2).

Gratallops (Priorat). Amb antecedents islàmics, n'hi ha notícia des del s. XIII i formà part del priorat d'Escaladei. M. L'any 1562, hi ha notícies indirectes de l'existència de menuts propis i, l'any 1608, el prior d'Escaladei donà llicència per a batre moneda fins la quantitat de 70 lliures (CL, p. 186/7). Les peces corresponents, retrobades fa uns anys, són incuses de llautó amb l'escala del priorat flanquejada per dos llops, tipologia que coincideix amb un segell de la població (CLA-2, p. 95-96; CCG-3745). M/P. La pretesa moneda o pallofa de Gratallops (CL-1717) és, en realitat, un gitó italià. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre unes llaunes estanyades gravades amb punxons d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims (TC-136/7; TCO-1189/95). MS. N^a^S^a de la Consolació, s. XX (4).

Diner de billó d'Urgell de Grau de Cabrera (x2).

Grau (o Guerau) de Cabrera. Comte d'Urgell. A la mort d'Ermengol VIII, no acceptà l'herència a favor d'Aurembiaix i s'emparà del comtat. Derrotat per Pere I, el perdé, però en morir aquest i en la minoritat de Jaume I, el tornà a usurpar fins que Jaume I, quan ja regia per ell mateix, reposà Aurembiaix. L'any 1226, en entrar a l'ordre del Temple, cedí els seus drets al seu fill Ponç, que continuà la lluita pel comtat. M. Es coneixen diners de billó, als quals s'hi han pogut afegir els òbols des de fa uns anys (CCG-1939/40).

grau de conservació. Índex que determina, de forma aproximada, l'estat de conservació de les monedes i medalles, i és emprat especialment en el col·leccionisme i el comerç. Cada país té la seva escala i sol tenir els nivells següents: FDC (flor d'encuny), EBC (conservació excel·lent), MBC (conservació molt bona), BC (conservació bona), RC (conservació regular), MC (conservació dolenta).

grau de monetització. Percentatge de pagaments que es salda en moneda. Indica si la moneda circulant abasta les necessitats dels intercanvis. La monetització insuficient és molt excepcional a Catalunya, però té importància en altres àrees com, per exemple, a Navarra. Els percentatges es poden fer en nombre de mencions, però tenen molta més exactitud i significació si es fan de forma quantitativa, és a dir, en percentatges en valors. Aquesta mena d'anàlisi només és possible quan tenim informació documental sobre els mitjans de pagament, és a dir, a partir dels temps medievals.

grau de qualitat artística. No és un paràmetre que es tingui gaire en compte en les monedes, però té tota la seva importància en el cas de les medalles. En realitzar el nostre llibre sobre les medalles catalanes commemoratives, en el qual assajàrem d'ésser exhaustius malgrat les diferències de valor artístic, se'ns va ocórrer de crear aquest índex, molt difícil d'establir i sempre discutible, amb l'objectiu essencial d'ajudar a preservar la conservació de les peces de major qualitat. No cal dir que, per establir els índexs de cada peça, que s'esglaonaren de 1 a 10, ens vàrem assessorar amb historiadors de l'art.

grau de raresa. Índex que assaja de reflectir la major o menor abundància de les monedes que han sobreviscut a la seva època d'emissió i circulació. Aquest concepte no té sempre la mateixa significació. Així, esdevé molt diferent si es tracta de les monedes, unes peces d'àmplia circulació, o de les medalles, peces commemoratives, usualment de tiratges molt curts i no destinades pròpiament a circular. El grau de raresa generalment aplicat a les monedes és una aproximació a l'evidència numismàtica que pot variar molt segons els atzars de la conservació, com ara l'aparició de tresors. No deixa d'ésser, però, una primera aproximació als volums inicials d'encunyació, per bé que la forma rigorosa de valorar-los només es pot obtenir amb l'estudi del nombre més probable d'encunys deduït dels estudis estadístics. Aquests càlculs, però, només es poden fer quan hom pot estudiar un conjunt prou importants de monedes, ja que és un element determinant la reiteració de monedes amb el mateix encuny i, per això, la valoració aproximada pels nombres relatius de les monedes conservades no s'ha de menystenir. Generalment, es fa una graduació amb monedes C (corrents), E (escasses), R (rares), RR (molt rares), RRR (rarissimes) i U (úniques).

Graus (Ribagorça Occidental). Amb orígens romans, fou una vila fortificada en època àrab. Fou conquerida per Sanç Ramir i va pertànyer a Catalunya fins al 1305. M.

Senyal incus de llautó de Graus (x2).

No tenim cap notícia documental de les emissions de Graus, però sí que coneixem dos tipus d'incuses que porten per tipus l'escala o grau heràldic de la vila i que, molt probablement, li corresponen. Una d'elles, d'altra banda, va aparèixer a l'església de Graus (CCG-3746/7). La primera, quadrada, pot ésser del s. XIV, i l'altra, del XVI (CL p. 188, CLA-2). **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), el Comitè de Forces Obreres va emetre bitllets de 100, 50, 20, 10, 5, 2 i 1 punt, i l'ajuntament, d'1 peceta, 50, 25 i 5 cèntims (TF-239/51). **MS.** MD de la Penya, s. XX (3).

gravador. Artesà que obrava els encunys de les monedes, generalment en lloc separat de la seca. *Obridor d'encunys, tallador dels ferros.*

grec. Poble de la part nord de la Mediterrània oriental, s'estengué, sovint amb un règim polític de ciutats-estat, per la península d'Anatòlia i després pel sud d'Itàlia i Sicília, i establí tot un rosari de colònies de caràcter comercial especialment a les riberes mediterrànies del nord, però també al Mar Negre i a Egipte o Líbia, entre elles les catalanes de Roses i Empúries. **M.** Sembla que fou al s. VII a. de C. quan els sobirans de Lídia varen introduir la moneda, que aviat s'estengué per tot l'àmbit grec i després als altres pobles europeus. Les primeres monedes gregues eren simples boles d'electre, aliatge d'or i argent amb un pes fix i una simple marca, però aviat es convertiren en magnífiques obres d'art encunyades a dues cares, amb els patrons de les estàteres d'or i les dracmes i els seus divisors d'argent. Foren especialment celebrades les encunyacions de Siracusa, amb les seves dracmes múltiples signades pels seus grans artistes. Al segle IV a. de C., els rodis, que havien fundat la colònia de *Roses*, i els foceus, que des de la seva colònia de Massàlia (Marsella) havien fundat la d'*Empúries*, començaren a emetre monedes pròpies d'argent en dracmes i divisors, que foren, de fet, les primeres monedes catalanes i també les primeres emeses a la Península Ibèrica.

Gréixer (poble de Guardiola de Berguedà, Berguedà). Format al voltant de l'església romànica, fou possessió del monestir de Ripoll. **MC.** L'any 1961, s'editá una medalla per commemorar la construcció del refugi Sant Jordi (CM-1899).

Medalla del refugi S. Jordi, terme de Gréixer.

"**Grenade sur Garonne**" (Alta Garona, Estat Francès). Tresor de gairebé 300 monedes d'or i argent, de les quals se'n pogueren estudiar amb detall 118. Comprenia sobretot reials d'or francesos (141), croats de Barcelona (68) i or feudal francès (45), amb alguns florins catalans (20) i reials francesos d'argent (14), a més de 10 peces d'or o argent estrangeres. La cronologia del conjunt es mou entre finals del s. XIII i primera meitat del XIV, amb un possible tancament vers 1366/67, que nosaltres allargariem al 1368/69 per la presència de florins catalans de la torre. Contenia l'únic exemplar conegut de florí de Perpinyà amb elm i llegenda P ARAGO REX (CME-227). SAVES, G./VILLARONGA, L., "Les monnaies de la Peninsule Iberique trouvées en France dans la Region Midi-Pyrénées", *AN* 3, 1973, p. 167-200.

gresol. Vegeu *cresol*.

Anvers de la medalla dedicada a Felip Grierson.

Grierson, Felip (Dublín, 1910-Cambridge, 2006). Doctor en història i numismàtic, membre d'honor de la SCEN. Inicià estudis de medicina, que aviat abandonà, es doctorà més endavant en història i es dedicà, en una

primera etapa, a la història eclesiàstica i a la dels Països Baixos després. El 1945, entrà definitivament en l'estudi de la numismàtica, i el 1948, fou nomenat catedràtic de la Universitat de Brussel·les, tasca que compaginà després amb la de professor a Cambridge, on va residir al Gonville and Caius College. S'especialitzà en moneda medieval i creà una biblioteca molt completa que abraçava tot l'espai europeu, cosa que li donà una gran visió de conjunt i el convertí en una autoritat reconeguda internacionalment. Generós, obert i dotat d'una gran intel·ligència, fou un referent per a la major part dels medievalistes. Obtingué els guardons de les principals societats numismàtiques i fou soci d'honor de moltes d'elles. Els seus estudis són d'un gran rigor i d'un coneixement històric extraordinari, i tant es dedicaren a la moneda bizantina com a la carolíngia o a la de l'Itàlia medieval, però són sempre de referència. Féu una gran col·lecció que llegà al Fitzwilliam Museum de Cambridge, a excepció dels fons bizantins, que anaren al Dumbarton Oaks de Washington, amb el qual havia col·laborat llargament publicant diferents volums dels seus extraordinaris fons. Cap al final de la seva vida, inicià una col·lecció d'estudis sobre els amonedaments medievals europeus, *Medieval European Coinage*, dels quals pogué editar el volum de les invasions germàniques i un dels d'Itàlia (el núm. 3, que conté Sardenya, Sicília i Nàpols) i col·laborà en el de la Península Ibèrica (núm. 6). Participà al I Simposi Numismàtic de Barcelona, féu un curs per a la Societat Catalana d'Estudis Numismàtics i publicà treballs sobre la moneda visigoda i sobre els amonedaments de Barcelona dels anys d'Alfons I i Pere I. Perfils: Crusafont, M., "Philip Grierson", AN 36, 2006, p. 7-12; Travaini, L., *Philip Grierson, Irish Bulls and Numismatics*, Roma, 2011, que conté la seva bibliografia.

Gros d'argent de Montpeller de Jaume I (x1,5).

gros, -ssa. 1. La moneda d'argent en oposició a la de baixa llei o de billó que és la moneda *menuda*: "... *si la moneda es... grossa d'argent.* ." (CME, doc. 142, 1285). 2. Com a tipus monetari, el gros apareix al segle XII a les ciutats italianes com a peça múltiple del diner, que acaba abocant a un peça del valor de 12 diners que es generalitzà a tot l'espai europeu. El primer gros d'àmbit català fou un múltiple de 6 diners emès per Ramon Berenguer V de Provença des del 1218. Jaume I (1213-1276) introduí un gros de 12 diners a Montpeller el 1273, conegut com a **gros de Montpeller**. Pere el Gran (1276-1285) féu batre grossos a Sicília (*pirral*) i Catalunya (*croat*). Poc després, es feren també grossos en altres regnes de la Corona Catalano-Aragonesa, a excepció de l'Aragó, que no en baté fins a la segona meitat del s. XV. Els diferents grossos que s'elaboraven a cada país solien tenir l'equivalència de dotze diners d'aquell mateix país, però sovint grossos i diners eren de diferents pesos i, per tant, de diferents valors d'un país a l'altre. Amb tot, i almenys pel que fa al gros, les variacions eren generalment moderades. Així, l'any 1419 a Càller, els diferents grossos d'Itàlia i de Marsella es valoraven a 9 lliures i 2 sous el marc els de valor menor, que eren els de Marsella, i a 10 lliures i 2 sous els de Siena, que eren els més valorats (Dessì, 27).

grossó. Moneda de plata, múltiple del gros. Al s. XVI, era del valor aproximat de tres rals ja que l'any 1537 es mencionen a Sardenya els grossons de Gènova, Milà i semblants amb el valor de 13 sous i 8 diners, i del rei i de Portugal a 13 sous, mentre que els diferents rals es valoren entre 4 sous i 4 diners i 5 sous. Aquests sous eren de calleresos (Dessì, 58).

gruix. El disc rodó i pla, és a dir, de poc gruix, ha estat el model més emprat en les monedes, però hi ha hagut llargs períodes en què no ha estat així. Així, en el món clàssic, les monedes solien ésser força gruixudes, cosa que obligava a preparar els cospells o folleres per medi de la fosa. Als temps medievals, la moneda arribà a ésser tan prima per l'encariment dels metalls que la manca de coixí entre els encunys els malmetia molt aviat. El poc gruix permetia, però, preparar els cospells pel retallat amb la tisora. El gruix també ha determinat les tècniques d'encunyació. En les monedes gruixudes no es podia depassar un determinat diàmetre perquè l'encunyació amb martell no les hauria gravat. És per això, i per al batiment de les medalles, que des dels segles XVI i XVII es començaren a mecanitzar les fabricacions, de primer amb els *molins* i els *volants* i, després, amb les *premses*.

Grup Filatèlic, Numismàtic i de Col·leccionisme de Terrassa. Entitat creada el 1948 ha editat nombroses medalles i un butlletí social. Inicialment era dedicada només a la filatèlia i a la numismàtica i després del 1997 s'ha obert a altes branques del col·leccionisme. R. FONT, "Breu història del Grup", *VIII^a^ Biennal de Col·leccionisme*, Terrassa 1998, p. 2-13.

Guadan i Lascort, A. M. de. (Barcelona, s. XX). Numismàtic, membre de la SCEN, es dedicà especialment a la moneda grega i ibèrica peninsular, però també a la bizantina i d'Orient. Els seus llibres sobre les monedes de Roses i Empúries i sobre la moneda ibèrica, importants en el seu moment, han estat supe-

rats pels més recents i millor documentats de L. Villaronga. Publicà a *Acta Numismàtica*.

Bitllet uniface d'1 peceta de Guadassèquies (58x45 mm).

Guadassèquies (la Vall d'Albaida). Antiga alqueria islàmica, fou repoblada per cristians i va pertànyer als Ferrer. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-815/7).

Bitllet uniface d'1 peceta de Guadassuar (44x32 mm).

Guadassuar (la Ribera Alta). Fou sempre vila reial i depengué d'Alzira fins al 1581. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 pecetes i de 50, 25 i 15 cèntims (TV-818/22).

Anvers del bitllet de 50 cèntims de Gualba (107x66 mm).

Gualba (Vallès Oriental). Esmentada ja el 984, va pertànyer als Centelles i, després, als Gualba, barons de Montnegre. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 50 i 25 cèntims (TC-1370/1; TCO-1196/7).

gúbia. Eina de tall que té la zona d'atac de forma corbada i que arriba, com a màxim, a un semicercle, a diferència del *trepant* o *traucador*, que és una eina de tall totalment circular. A l'època medieval, la separació del disc o cospell sembla que es feia generalment amb tisores, però a l'edat moderna s'empraven els trepants, especialment en les fabricacions amb molinet, potser perquè els gruixos eren superiors. L'ús de gúbies ens apareix en documents de la moneda municipal de Granollers, potser per error, ja que semblen identificar les gúbies amb els traucadors o trepants: *"tres trocadors per trocar menuts"*, *"cinc gubies per trocar menuts"*, on "trocar" és una forma errònia per traucar (AM; SG/NO, p. 157/9).

guany. El valor de circulació de la moneda sempre era superior al seu valor intrínsec, ja que s'havien de sumar al preu del metall, les despeses d'encunyació i el benefici del rei, o de l'autoritat emissora si era una altra. D'alguna manera, hi havia un cert pacte no declarat d'acceptació d'aquest fet, sempre que aquesta diferència es mogués entorn d'un 10%, amb els dos costos més o menys per meitats. Els guanys, però, foren molt variables: des de l'1,5 % en el cas dels croats en temps d'Alfons III (1327-1336) i Pere III (1336-1387) (CME, doc. 208, 1338) fins al 30% en el cas de les falsificacions de moneda castellana del mateix Pere III (CME, doc. 335, 1369). A les Corts de Tortosa del 1365, els estaments proposaven un benefici reial del 4%, però al final hagueren d'acceptar que fos del 13,2% (CME, doc. 322, 1365). La posició dels sobirans o emissors era molt diferent a la dels estaments representatius. Els sobirans aspiraven a tenir el màxim guany i sovint tendien a degradar la moneda per a incrementar-lo fraudulentament, mentre que els estaments representatius, usualment dominats pels comerciants, volien la moneda com a instrument per als intercanvis i, per tant, una moneda estable i prestigiosa. Així, l'any 1457, els cònsols de Perpinyà paguen 1.000 ducats al rei per a tenir llicència per a fer croats i diners i, tot seguit, fan un arrendament per tirar endavant l'emissió a canvi de 1.000 ducats (CME, doc. 734/5/6, 1457). Ja ho havien expressat clarament el 1427: "... *no es intenció... dels dits cònsols que ells o la dita universitat ne hagen ne deguen haver cap profit, més que en la dita vila se bata moneda menuda que servescha al poble per comprar ço que ha necessari per sa vida*" (CME, doc. 630, 1427). Tot i que no sempre siguin tan altruistes, aquesta era, en termes generals, la seva actitud. La diferència de criteris entre el rei i els estaments es sol resoldre amb pactes, com ara el pagament de l'impost del *morabatí*, pel qual el rei es comprometia a no mudar la moneda a canvi del pagament d'un impost cada set anys.

guarda, -es (a voltes, en femení, les **guardes**). Generalment, dues persones que havien de vetllar pel compliment dels paràmetres de fabricació acordats en

l'elaboració de la moneda. A Catalunya i des de Jaume I (1213-1276) hi foren nomenats per la ciutat de Barcelona: "*dos homes bons que sien guardes .. que sapien lo compte del alleyar*" (CME, doc. 142, 1285). A l'Aragó hi havien d'ésser "... *un frare del espital e un ciutadà d'Aragó*" (CME, doc. 168, 1308), entenent el dit frare com pertanyent a l'ordre dels Hospitalers. A voltes, hi posava un guarda el rei i l'altre la ciutat. Els guardes vigilaven totes les operacions i controls de fabricació. La figura dels guardes s'entén com una garantia de vigilància dels estaments sobre l'establiment de la seca, que depenia del rei, de manera que si tots dos guardes eren nomenats pel rei, com succeí en la Provença angevina, no tenia cap eficàcia (vegeu Rolland, *Monnaies des Comtes de Provence (XIIe-XVe siècles)*, Paris, 1956, p. 33-34, que troba que el nomenament reial és un gran avenç!).

Bitllet d'1 peceta de Guardamar (93x56 mm).

Guardamar (el Baix Vinalopó). Antiga fortificació islàmica, fou conquerida per Jaume I el 1264 i poblada de catalans, tot i que va pertànyer a Castella fins al 1296. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-823/7).

Bitllet de 50 cèntims de La Guardia Lada (78x50 mm).

Guàrdia Lada, la (poble del municipi de Montoliu de Segarra, Segarra). B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), el comerç Joan Vives va emetre uns bitllets de 50 cèntims que, segons Aymerich, tingueren curs general (AYS, p. 33).

Anvers del bitllet d'1 peceta de Guàrdia de Noguera (94x51 mm).

Guàrdia de Noguera (Pallars Jussà). Es formà a redós del castell de Guàrdia, esmentat el 1051, i fou dels comtes de Pallars. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-1372/3; TCO-1198/9).

Guardiola de Bages. Vegeu *Sant Salvador de Guardiola*.

Bitllet uniface de 25 cèntims de Guardiola de Berguedà (102x61 mm).

Guardiola de Berguedà (Berguedà). B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Guardiola de Berga" (TC-1377/82; TCO-1203/8). MS. S. Llorenç prop Bagà, s. XX (1).

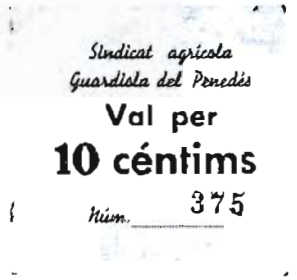

Bitllet uniface de 10 cèntims de Guardiola de Font-Rubí (52x51 mm).

Guardiola de Font-Rubí (cap del municipi de Fontrubí, Alt Penedès). L'origen es troba en el castell de Font-

rubí, esmentat el 983 i que fou de domini reial, mentre que el poble fou de diferents senyors. **B/G.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), el Sindicat Agrícola, en suplència de l'ajuntament, va emetre diferents tipus de bitllets de 10 i 5 cèntims amb Guardiola del Penedès (TC-1383/5; LC-2358).

Guardiola del Penedès. Vegeu *Guardiola de Font-rubí.*

Medalla de la batalla d'Otranto, obra de Guazzalotti.

Guazzalotti, Andreu (Florència, 1435-1495). **MC.** Dit també Andreu Pratense, pertanyia a una família florentina establerta a Prato. Fou canonge de la catedral de Prato. Destacà com a fonedor de bronze i treballà per a Llorenç de Médici i per a diferents papes entre Nicolau V i Sixt IV. La seva producció a la cort de Nàpols es pot situar bé pel fet que commemoren les seves excel·lents medalles: la victòria d'Otranto del 1481 sobre els turcs, de les quals hi ha diferents versions, una d'elles dedicada a Sixt IV. Signa: AND:G:PRATENS. Medalles: CM-12/14 (1481) i 57 (no datada).

Medalla d'aram dedicada Verdaguer, obra de Montserrat Gudiol (Ø 50 mm).

Gudiol i Corominas, Montserrat (Barcelona, 1933). Poques són les incursions que coneixem de la coneguda pintora Montserrat Gudiol en el camp de la medallística. En donem un exemple amb la medalla que commemora el centenari d'*El Canigó* de Verdaguer, que també s'edità en argent.

Gudiol i Cunill, Josep (Vic, 1872-1931). Eclesiàstic, arqueòleg i historiador de l'art. Regí el Museu Episcopal de Vic i té una obra extensa. Publicà diferents treballs de numismàtica, entre ells els ben documentats *Les monedes episcopals vigatanes* (Vic, 1896) i *Les monedes vigatanes durant la revolta de Catalunya contra Felip IV (1641-1652)* (Vic, 1925).

Anvers del bitllet de 50 cèntims d'els Guiamets (90x65 mm).

Guiamets, els (Priorat) A finals del s. XVIII, es separà de Tivissa i edificà nova església. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-1386/8; TCO-1209/11).

Guifré I (870-877). Comte de Cerdanya, Urgell i, des del 878, també de Barcelona, Girona i Besalú. Repoblà l'antic comtat d'Ausona, territori que s'afegí als seus dominis. Descendent dels comtes de Carcassona, pogué llegar els dominis als seus fills. **M.** En el seu temps, sembla que el bisbe Frodoi, que havia obtingut

abans el terç del benefici sobre l'encunyació de la moneda dels sobirans francs (un dret que usualment tenia el comte), inicià els passos cap a la usurpació d'aquest dret, tot aprofitant el desgovern de l'imperi carolingi posterior a la mort de Carles el Calb (840-977). Era massa aviat, en tot cas, perquè el comte encunyés moneda pròpia en algun dels altres comtats. MC. L'any 1893 amb motiu de la reedificació de Ripoll s'hi fa al·lusió en una medalla feta per Gelabert i l'any 1982 en restaurar-se la seva tomba se n'hi dedicà una altra (CM-865 i 1970).

Guifré II (897-911). Hereta del seu pare els comtats de Barcelona, Girona i Ausona. Fou el darrer comte que féu acte de vassallatge als reis carolingis, en concret a Carles el Senzill el 899, i aquest li consolidà els seus drets sobre el comtat d'Ausona. M. Una confusa disposició testamentària sembla que determinà la donació de la moneda del comtat d'Ausona als bisbes de Vic, a condició que revalidessin la donació davant dels sobirans carolingis. Els bisbes de Vic prengueren com a seva aquesta moneda, però no hi ha cap evidència que disposessin efectivament de cap precepte carolingi. Entretant, sembla que la moneda de Barcelona seguia en mans dels bisbes barcelonins.

Guillat o carlí d'argent de Napols d'Alfons el Magnànim (x1,5).

guillat. Moneda que porta lliris, de l'italià *"gigliato"* (amb lliris). S'aplicà als carlins napolitans dels Anjou i també, per extensió, als emesos per Alfons el Magnànim, encara que aquests no portessin lliris com a tema principal.

Diner d'argent de Besalú de Guillem I (x2).

Guillem I (1020-1052). Comte de Besalú. Fill de Bernat Tallaferro i nebot de l'abat Oliva, assolí, gràcies a aquest, la pau amb els comtes de Rosselló i Empúries i assistí al concili de Toluges, en el qual s'establí la Treva de Déu. Cedí la relíquia del *Lignum Crucis* que el seu pare havia dut de Roma a l'església de S. Genís, S. Miquel i S. Esteve de Besalú. M. Li són atribuïts uns bells diners amb l'estampa de la maredeu a l'anvers i l'al·lusió a la relíquia de la creu al revers (CCG-1889/90).

Diner de billó de Forcalquer de Guillem II (x2).

Guillem II (1150-1209) Comte de Forcalquer. Tingué enfrontaments tant amb els comtes tolosans com amb els barcelonins, ja que tots tres pretenien l'hegemonia sobre el territori provençal. Amb tot, acabà per jurar fidelitat a Alfons I el 1177 i, després, a Pere I el 1202. La seva única filla Garsenda es casà amb Alfons II de Provença, fill d'Alfons I de Catalunya-Aragó, cosa que portà a la unificació dels dos territoris catalano-provençals amb Ramon Berenguer V. M. Se li atribueixen els diners de billó a nom seu, dits guillermins, que de fet es seguiren batent en temps d'Alfons II de Provença (1209) i de Ramon Berenguer V (1209-1245) (COC-117/8). L'atribució d'algunes d'aquestes monedes als Sabran no té cap fonament car foren solament senyors nominals.

Diner d'argent de Besalú de Guillem II i Bernat II (x2).

Guillem II i Bernat II (1052-1066/85). Comtes de Besalú. Probablement governaren junts el comtat fins a la mort del primer el 1066, i seguí regint el segon fins al 1085. Un fill de Guillem acabà per ésser comte de Besalú amb el nom de Bernat III (1097-1111). M. Corresponen a aquesta etapa uns bells diners amb un àngel a l'anvers i una mà oberta al revers, dels quals hi ha diners i òbols d'argent (CCG-1891/2).

Diner de billó d'Aurenja de Guillem IV (x1,5).

Guillem IV (1181-1218). Príncep d'Aurenja. Ja hem dit en parlar del seu pare Bertran que els prínceps d'Aurenga s'arrengleraren amb els sobirans catalans i que, tot i la presència dels noms dels emperadors a la moneda, aquests no hi feren cap acte de sobirania. M. Hi ha uns primers diners de Guillem sense el seu nom, amb la doble A d'Aurenja i amb al·lusió a l'emperador Enric IV (1190-1197) i un altre amb la seva inicial amb la forma W, un cornet en el camp i el nom de l'emperador Frederic II (1212-1250) (COC-113/4).

Guillem IV de Narbona, vegeu *Arborea, jutjat d'*.

Diner de billó d'Urgell de Guillem de Cervera (x2).

Guillem de Cervera (1213-1228). Senyor d'Urgell com a espòs de la comtessa vídua Elvira i tutor de la comtessa Auremblaix, probablement en la cronologia indicada. M. Va emetre diners de billó amb el seu nom i la llegenda PAX V(OB)IS (CCG-1938).

Diner melgores de billó, dels Guillems (x2).

Guillems de Montpeller (1052-1204). Senyors de Montpeller. La Senyoria de Montpeller comprenia la seva activa ciutat i set castells amb els seus termes, que eren al seu entorn. L'any 975, un primer Guillem obtenia la senyoria sobre la ciutat, probablement per compra i de la mà del bisbe Ricuí de Magalona. Es succeïren diferents senyors del mateix nom fins a Guillem VIII (1172-1202), que cedí la senyoria a la seva filla Maria, la qual per matrimoni la va transmetre al nostre sobirà Pere I. Els Guillems foren sempre fidels aliats dels nostres sobirans. M. La senyoria no tingué mai moneda pròpia, però la ciutat emprà, i es féu seva, la moneda dita *melgoresa*, que era la pròpia del comtat de Magalona. Els síndics de Montpeller eren els encarregats de fabricar-la i els guanys es repartien entre la ciutat, els senyors de Montpeller i els bisbes de Magalona. Aquesta moneda restà immobilitzada i fou una de les peces de millor llei i un referent de valor, no tant sols a Montpeller, sinó a bona part d'Occitània i zones de Catalunya, l'Aragó i Mallorca.

Medalla uniface de València a Blasco Ibáñez, obra de Guillén.

Guillén i Piedemonti, Heliodor (Alacant, 1864-1940). MC. Pintor valencià. Fou deixeble d'Aurelià Ibarra i de Llorenç Casanova. Perfeccionà estudis a Madrid amb Casto Plasencia i obtingué una pensió per viatjar i aprendre a Itàlia. Signa: GUILLEN H. Medalles: CM-456, 458, 1165 (any 1919) i 1177 (any 1921).

Diner guillermí de Guillem II de Forcalquer (x2).

guillermí. Diner de billó batut al comtat de Forcalquer des de Guillem II (1150-1209) fins a Ramon Berenguer V (1209-1245).

Medalla de les aigües de Barcelona, obra de Guillonet (42x66 mm).

Guillonnet, Octave (París, 1872-1967). MC. Pintor i medallista francès, va ésser extremadament precoç ja que va entrar a treballar a l'estudi del pintor Lionel Royer als tretze anys. També fou deixeble de Cormon Guanyà la seva primera medalla de premi al Saló de París als quinze anys. El 1901, va ésser becat i viatjà a Algèria. Pintor famós de la Tercera República, realitzà grans quadres per a l'Ajuntament de París i a Caracas per al Ministeri d'Afers Exteriors de Veneçuela. Signa: O. Guillonet. Medalles: CM-976 (any 1904) i 1035 (1907).

Bitllet uniface de 50 cèntims de Guils del Cantó (52x32 mm).

Guils del Cantó (poble de Montferrer de Segre, Alt Urgell). Esmentada ja el 839, formà part del vescomtat de Castellbò. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament féu dues emissions de bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-1389/92; TCO-1212/5).

Guimerà (Urgell). Es formà a redós del castell i fou cap de baronia i després de comtat. Hi ha restes de la muralla. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims (TC-1383/400; TCO-1216/23), així com bons de beneficència d'1 peceta (LC-3344). MS. N^aS^a de la Bovera, s. XIX (1), s. XX (2).

Bitllet uniface de 50 cèntims de Guimerà (66x42 mm).

Guimerà i Jorge, Àngel. (Sta. Cruz de Tenerife 1845-Barcelona 1924). Dramaturg i poeta, fou un autor d'èxit i tingué un gran paper en el redreç de la nostra llengua. MC. L'any 1909 Llimona le feu una magnífica medalla amb motiu de l'homenatge que se li trbutà i altres dues són posteriors a la seva mort (CM-1060, 1205 i 1206).

Guinard. Forma arcaica del nom Gerard emprada pel comte de Rosselló, Gerard I (1102-1115). Diner CCG-1897 i òbol CCG-1898.

guinea. Antiga moneda anglesa d'un valor de 20 xílings que ha restat com a unitat de compte de 21 xílings de valor i ha estat utilitzada pels homes de lleis i els metges.

Guiseris, Marcel·lí (Madrid, finals del s. XIX). MC. Gravador amb taller i botiga al carrer Montera, 39, de Madrid, establert el 1883. La botiga encara avui es troba en funcionament. Obrà medalles, però també segells de cautxú i fins i tot les primeres plaques de matrícula per a les bicicletes. Signa: M. GUISERIS. Medalla: CM-890 (any 1897).

Anvers del bitllet de 50 cèntims de Guissona (86x54 mm).

Guissona (Segarra). Amb antecedents prehistòrics, ibèrics i romans, fou conquerida pels bisbes d'Urgell vers el 1024. M. Per a les emissions ibèriques, vegeu *Ieso*.

B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer tres emissions de bitllets amb els valors d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-1401/6; TCO-1224/6). **MS**. N^S^a del Claustre, s. XX (2).

Guitart, Bartomeu. Mestre de la seca de Mallorca nomenat l'any 1419 a la mort de Torelló (CME, doc. 591a). Marcà les seves produccions amb puigs cimats de llir.

Guíxols. Vegeu *Sant Feliu de Guíxols*.

Trient d'or de Sagunt de Gundemar (x2).

Gundemar (609-612). Sobirà visigot. Va emetre trients d'or amb el tipus del bust a ambdues cares a Barcelona, Sagunt i Tarragona (CCG-1230/2).

Bitllet d'1 peceta de la fàbrica Malars de Gurb (Ø 37 mm).

Gurb de la Plana (Osona). Es formà a redós del castell, esmentat ja el 886, i fou dels Cabrera. G. "Rifà. S. A. Fàbrica Malars", cartrons rodons d'1 peceta (LC-2929).

G.V. Vegeu *C-2* i *C-1*.

G.W.V. Vegeu *Vestner*. MC.

H

Hallazgos monetarios. Sèrie de 27 treballs que recullen notícies de tresors i troballes i alguns comentaris, publicada per F. Mateu y Llòpis, inicialment a *Ampúrias* (sic) (1-6, 1942-1951), després a *Numario Hispánico* (7-20, 1952-1967) i, finalment, a *Numisma* (21-27, 1971-1985/6). Fou un treball pioner en la sistematització de les troballes i n'hi ha moltes relatives a l'àmbit català, però cal lamentar les nombroses inexactituds que conté. Vegeu A. M. Balaguer, "Troballa de sis coures i de tres fulus orientals al castell de Balaguer. Revisió del 'Hallazgo monetario' 1150", *I Simposi Numismàtic de Barcelona*, vol. II, Barcelona, 1979, un cas afortunadament detectat, però n'hi ha molts d'altres avui no verificables.

Hamerani, Joan (Roma, 1646-1705). MC. Pertanyia a una extensa família d'artistes. Fou el medallista de la cort papal des de Climent X fins a Climent XI, cobrint, doncs, cinc papats i realitzant una obra medallística amplíssima i d'una gran qualitat. Féu també molts dels encunys de les monedes dels papes esmentats. Treballà, també, per a altres nobles o corts del seu temps. Signa: IO.HAMERANVS. Medalla: CM-127 (1678).

Medalla de la Soc. de Beneficència de l'Havana, 1911.

Havana, l' (Cuba). MC. Les societats catalanes hi emeteren medalles. Així, l'any 1896, la Colla de Sant Mus en ocasió d'uns Jocs Florals (CM-899); altres, el panteó del Montepío de Montserrat (CM-904/5 i CMA-15) i, des del 1915, la Societat de Beneficència de Catalunya, que en baté aquest any i el 1921, 1940 i 1955 (CM-907, 909 i 913/4).

Heiss, Aloïs (París, 1820-Aulnay, 1893). Enginyer i estudiós de la moneda. Va residir a la Península Ibèrica entre el 1855 i el 1867 per la construcció del ferrocarril de València a Tarragona i es posà en contacte amb Àlvar Campaner i altres estudiosos. Féu estudis primerencs sobre les monedes ibèriques i visigodes que han quedat obsolets, però segueix tenint valor el seu *Descripción de las monedas hispano-cristianas desde la invasión de los árabes* (Madrid 1865-1869, amb nombroses reedicions) on recull també les emissions de tot l'imperi espanyol. En els darrers anys de la seva vida, va fer un monumental estudi sobre la medalla italiana del Renaixement, que va editar en deu fascicles, i un apèndix entre el 1881 i el 1893.

hemicalc. Moneda púnica de coure amb el valor de mig calc.

Hemidracma púnica d'argent d'Ebusus (x2).

hemidracma. *f.* Moneda grega o púnica d'argent amb el valor de mitja dracma.

Hemiòbol d'argent de la dracma de Roses (x3).

hemiòbol. Moneda grega d'argent amb el valor de mig òbol.

hemitetartemorion. Moneda grega d'argent amb el valor d'un octau de l'òbol.

HENR'. Abreviatura d'Enric II i Enric III de Rodés (1209-1302), diner i òbol (CCG-2019/20).

heràldica. Ciència auxiliar de la història que estudia els escuts d'armes dels sobirans, llinatges, poblacions o càrrecs institucionals. És especialment útil per a la numismàtica ja que moltes monedes porten elements heràldics que ens poden donar dades de gran utilitat de cara a la seva atribució i cronologia. **Usos numismàtics**. Els primers florins, fets a Perpinyà, porten sovint com a marques elements heràldics dels primers **arrendadors**, com ara l'espasa de l'arrendador Pere Blan. Més endavant, els florins mallorquins porten sovint, des de Joan I, marques flanquejant la figura de S. Joan que són dels **mestres de la seca**, o bé combinacions de la marca del **Tresorer General** i del mestre de la seca. Des del temps del rei Joan, es fixaren les marques heràldiques dels diferents tallers o **marques de seca**. Pel que fa a les anomenades quatre barres o quatre pals, és l'heràldica dels sobirans de la dinastia catalana, que ells mateixos designen com a armes del llinatge (CME, doc. 440) i que després es convertiren en les pròpies de Catalunya, Mallorca i València. Originades gairebé segur a Provença en temps de Ramon Berenguer III (M. Pastoureau, "Les origines des armoiries de la Catalogne", *II Simposi Numismàtic de Barcelona*, SCEN, 1980, p. 57.62), es poden designar amb tota propietat com a **armes catalanes**. Pel que fa a les **armes aragoneses**, apareixen sovint en els segells com a un escut amb una creu central i quatre caps de sarraí ocupant els espais (FS, núm. 32). Així mateix les descriu el rei Pere III (FS., p. 159) i no podem dubtar ni del testimoni dels segells ni del sobirà. Les armes reials o catalanes es seguiren emprant, d'una banda, com a armes dels sobirans de les noves dinasties i, de l'altra, com a armes de la Corona Catalano-Aragonesa en el seu conjunt. Fonts. Comptem amb bons antecedents sobre estudis heràldics com ara les obres de F. X. de Garma, *Adarga Catalana*, Barcelona 1753 (reeditada el 1967 amb el títol *Arte Heràldica*) o bé la menys fiable però copiosa de dades, pel que fa a Mallorca de Joaquim Maria Bover, *Nobiliario Mallorquín*, 1850. L'any 1968 apareix l'obra de A y A García Carraffa *El solar catalan, valenciano y balear*, San Sebastian, en quatre volums, que comptà amb la col·laboració d'Armand de Fluvià pel que fa a la part catalana i que te l'avantatge d'abraçar totes les terres actuals de parla catalana. Al marge d'obres més puntuals o de rigor més dubtós, podem comptar amb dos estudis actuals i de plena garantia: Martí de Riquer, *Heràldica Catalana*. Barcelona 1983, en dos volums i Armand de Fluvià, *Diccionari General d'Heràldica*, Barcelona 1982. De tota manera seria desitjable un diccionari heràldic general que abracés tota la història heràldica dels catalans, és a dir per a tota la Corona Catalano-Aragonesa i que abracés també Occitània i fins aspectes laterals com ara els Mestres de Rodes Catalans, per exemple.

Anvers de la medalla de S. Martí del Canigó, obra d'Herbemont (Ø 89 mm).

Herbemont, August Albert (París, 1874-1953). **MC**. Escultor i gravador, deixeble de Ponscarme i de Marioton. Presentà algunes peces als Salons de París del 1901 i 1902 i tingué èxit notable en el Saló dels Artistes Francesos del 1904 i una medalla d'or el 1923. Membre fundador del Cercle dels Amics de la Medalla. Féu nombroses plaquetes i medallons amb retrats. Signa: ALBERT HERBEMONT. Medalla: CM-532 (1927).

Hibera. Nom que apareix en algunes monedes de Tortosa, *Ilercavonia* i *Dertosa*, i que ha dut a plantejar una dualitat de ciutats, Amposta-Tortosa.

híbrid,-a. Moneda encunyada amb encunys anòmals, combinant una cara correcta amb una altra d'errònia. Poden ésser de dos anversos o de dos reversos iguals o semblants o d'un anvers d'una emissió amb un revers d'una altra. Això es podia produïr, perexemple, si la seca reaprofitava encunys antics. A Eivissa sembla que els falsaris s'apropiaren d'algun encuny bo i el combinaren amb un altre de fals, donant un híbrid singular, de moneda aparentment "semiautèntica", però que pel seu orígen era igualment falsa..

Hieremia o Hieremiae, vegeu *Geremia*. Camp **MC**.

hipocamp. Vegeu *cavall marí*.

Història Monetària Catalana. Col·lecció de llibres que estudien sectorialment la moneda catalana, amb aportació de documents, catalogacions exhaustives i estudi interpretatiu. L'edita la *Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (IEC)*, sota la direcció de M. Crusafont i, fins ara i des del 1990 al 2016, ha publicat vuit volums, tots ells obres de referència.

Peça de quatre tarins de Malta de Joan d'Homedes.

Homedes, Joan d'. Fou el 47è Mestre de l'Orde de l'Hospital/Rodes/Malta en l'etapa de Malta i en els anys 1536-1553. Aragonès, era batlle de Casp quan fou elegit. S'havia distingit en el setge de Rodes, però en canvi fou un mal administrador. Féu construir el fort de Sant Elm i resistí un atac del famós Dragut. M. Va emetre ducats d'or i, en argent, peces de 4, 2 i un tarí i carlins (COM-6/11). MC. Es coneix una gran medalla de bronze amb la seva efígie (COM, medalla 1).

Medalla esportiva del 1933 obra d'Homs.

Homs i Bisa, Joan Antoni (Barcelona, 1897-Quito, 1969). MC. Escultor i dibuixant. Féu els seus estudis a l'escola barcelonina de Llotja i fou deixeble de Josep Campeny i d'Enric Clarasó. Féu modelat de pedra i fusta amb Antoni Alsina i perfeccionà els estudis a França, Bèlgica i Suïssa. Exposà amb èxit en diferents països i fins i tot a l'Amèrica Llatina. Formà part de l'anomenada Escola de Ceret. Participà amb treballs escultòrics a l'Exposició de Barcelona del 1929 i exposà a la Galeria Dalmau. Signa: J.A. Homs. Medalla: CM-1744 (1933).

Horta. Camp MC. Taller actiu a Buenos Aires (c. 1890-1922), tot i que per l'anotació d'un estoig que descriu Almirall, degué tenir alguna activitat a Barcelona. Fou un taller de gravats, orfebreria i medalles amb botiga dita La Moderna al carrer Bartolomé Mitre, 774, de Buenos Aires. Va ésser un dels principals productors de medalles del país, tant per a particulars com per a l'administració. Va fer societat amb diferents tallers com Casanovas. Tota l'obra que li coneixem pertany als casals catalans d'Amèrica i també hi ha una capsa amb HORTA y CIA-BUENOS AIRES. Signa: HORTA; HORTA y Cia. Medalles: CM-902/5 (1908) i 906 (1911).

Bitllet uniface de 25 cèntims d'Horta de S. Joan (62x44 mm).

Horta de Sant Joan (Terra Alta). D'origen islàmic, fou conquerida el 1163 i, poc després, passà als templers, que en feren cap de comanda. *B.* Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament féu diferents emissions de bitllets d'1 peceta i de 50, 25, 15, 10 i 5 cèntims amb "Horta de Terra Alta" (TC-1409/20; TCO-1232/9).

Horta de Terra Alta. Vegeu *Horta de Sant Joan*.

Bitllet de 10 centims dels comerciants d'Hortafà (55x39 mm).

Hortafà (Rosselló). Esmentada al s. X, fou cap de baronia. G. Durant la Primera Guerra Mundial (1914/8) i encara un temps després, hi varen circular cartrons rectangulars de color groc amb els valors de 10 i 5 cèntims i emesos pel conjunt dels comerciants (SYL, p. 39).

Bitllet uniface d'1 peceta d'Hortells (109x70 mm).

A dalt segell de Jaume I amb les armes reials, al mig segell de Pere el Gran amb les armes aragoneses i a baix segell de Jaume II amb armes combinades reials i de Sicília en el breu temps que fou alhora sobirà de la Corona Catalano-Aragonesa i de Sicília (1291-1296).

Hortells (poble de Morella, els Ports). Amb antecedents islàmics, tingué castell i va pertànyer als Brusca. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), la Cooperativa Col·lectiva va emetre uns bitllets avalats per l'ajuntament d'1 peceta amb "Ortells" (TV-1090).

Horts de Llobregat. Vegeu *Sant Vicenç dels Horts*.

Hospital, orde de l'. Vegeu *Malta, orde de*.

Possible palloia eclesiàstica de llauna d'Hospitalet de l'Infant (x2).

Hospitalet de l'Infant (poble de Vandellós, Baix Camp). S'originà en un hospital per a vianants impulsat per l'infant Pere al s. XIV. P. Com en el cas de Cambrils, se li ha atribuït per indicis unes incuses de llauna aparegudes fa uns vint anys en el mercat numismàtic de Reus (CL-1719/22).

Medalla d'Homenatge als Vells (x1,5).

Hospitalet de Llobregat, l' (Barcelonès). Es formà al voltant d'un hospital o alberg de vianants. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 25, 10 i 5 cèntims (TCO-1242/4). G. Coop. "El Mirall", peces d'un pa (LC-795); Coop. "El Respeto Mútuo", peces de 5 i 1 peceta de níquel o llautó, i de 25, 10 i 5 cèntims i d'1 kg de pa de llautó (LC-796/802); Alts Forns de Catalunya, col·lectivitzats, peces d'1 peceta i de 30, 25, 10 i 5 cèntims d'alumini (LC-805/9). "Agrícola Colectiva", bitllets de 5, 3, 2 i 1 peceta, de 25 i 15 cèntims i d'un jornal (LC-810/6); Col·lectivitat de forners, bitllets de 5 cèntims (LC-821); "Agrupament de queviures", bitllets de 25 i 10 cèntims (LC-824/5); Col·lectivitat de forners, bitllets de 5 cèntims (LC-821). MC. L'any 1916, va editar una medalla d'Homenatge als Vells (CM-1140), i el 1924, l'ajuntament en va dedicar una a Clavé (CM-1499). El 1975, una del Banc de Sabadell per la sucursal (CMA, p. 202).

Hostalets de Pierola. Vegeu *Pierola*.

Medalla per la defensa d'Hostalric el 1810.

Hostalric (Selva). Amb antecedents romans, conserva bona part de les muralles fetes fer pels Cabrera, que hi tenien la capital del seu vescomtat. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-1435/6; TCO-1248/9). MC. Durant la Guerra del Francès s'edità una creu de mèrit pels fets del 1810 (CM-279). L'any 1910 se n'edità una per a una Santa Missió (CM-1379).

Hostoles. Vegeu *S. Feliu de Pallerols*.

Huchbaldi, Grau. Mestre de la seca de Barcelona almenys el 1318 (CME, doc. 177).

Diner de Rodés d'Hug de Tolosa (x1,5).

Hug (1008-1054). Comte de Tolosa i vescomte de Rodés. M. Probablement, el primer que va batre moneda a Rodés, uns diners que són imitacions de la moneda del Puy i uns òbols amb VQV en el camp (COC-63/4).

Diner de billó de Rodès d'Hug I i els seus successors (x2).

Hug I (1134-1154). Comte de Rodés. Obtingué el títol comtal, probablement en un acostament amb els catalans i els anglesos i enfront del comte de Tolosa, l'any 1112, ja que és justament quan Ramon Berenguer III, pel matrimoni amb Dolça de Provença, adquireix importants dominis a la zona. **M.** Inaugurà el tipus més conegut de Rodés, uns diners i òbols molt abundants, que es varen anar emetent immobilitzats amb els seus successors Hug II, Hug III, Enric I i en els primers temps d'Hug IV (1232-1270) (COC-66/7). Aquests diners rebien el nom de *rodenesos*, però no és impossible que en algunes zones prenguessin el nom d'*ugonencs*.

Diner de billó d'Empuries d'Hug II (x2).

Hug II (1078-1116). Comte d'Empúries. Establí la pau amb el comte del Rosselló i es casà amb una filla del comte d'Urgell, però tingué diferències amb els bisbes de Girona. Pelegrinà a Sant Jaume de Galícia i a Jerusalem. Participà en la conquesta catalano-pisana de Mallorca. **M.** Les monedes que se li atribueixen consten de dues sèries de diners de billó, uns amb efígie a la dreta i els altres a l'esquerra. De moment, només es coneixen òbols amb el bust a l'esquerra (CCG-1904/6).

Hug III (1153-1173). Comte d'Empúries. Ajudà al comte del Rosselló en la revolta del seu fill, que fou secundada pels Trencavell occitans. Sembla que hagué de fer-se càrrec de nombrosos deutes del seu pare i això l'obligà a empenyorar alguns dominis. **M.** Les monedes que se li atribueixen són diners i òbols amb una mà que prem una espasa (CCG-1908/9). L'espasa fou un

Òbol de billó d'Empúries d'Hug III (x2).

element pre-heràldic dels comtes emporitans i apareix en diferents emissions posteriors.

Diner de billó d'Empuries atribuïble a Hug IV (x2).

Hug IV (1200-1230). Comte d'Empúries. Pelegrinà a Jerusalem i cercà una entesa amb el bisbe de Girona. Participà a la batalla de las Navas de Tolosa i potser a la de Muret. La seva simpatia pels càtars li valgué l'excomunió. Es distingí en la conquesta de Mallorca amb Jaume I i morí a l'illa a causa de la pesta. **M.** Emeté diners i òbols de billó amb l'espasa a l'anvers i la creu interior al revers. En el seu temps, comença el costum de partir els diners per a ésser emprats com a òbols (CCG-1910/2).

Diner de billó de Rodés d'Hug IV (x2).

Hug IV (1222-1275). Comte de Rodés. En el seu temps, s'inicien les interferències dels sobirans francesos en les emissions de la moneda del comtat. Tingué per mestre de seca Pere Vidal, el mateix que bateé els grossos de Montpeller de Jaume I. **M.** Els seus diners segueixen la mateixa tipologia dels seus antecessors, però hem pogut separar un grup de diners que li són atri-

buïbles perquè és ben documentat que rebaixà la llei i també el pes de les seves produccions (COC-68).

Òbol de billó d'Empúries d'Hug V (x2).

Hug V (1269-1277). Comte d'Empúries. A la primeria, fou fidel a Jaume I, a qui acompanyà a la conquesta de Múrcia. El 1274 entrà, però, en una àmplia revolta nobiliària que finalment fou sufocada pel rei, el qual l'acabà perdonant. M. Emeté diners i òbols de billó amb espasa a l'anvers i un singular revers amb creu de braços desiguals, és a dir, que alternativament talla o no la llegenda (CCG-1916/7).

Diner d'aliatge de coure del Pallars d'Hug Roger III (x1,5).

Hug Roger III (1451-1503). Comte del Pallars Sobirà. Formà part de l'ambaixada que demanà a Joan II l'alliberament de Carles de Viana i s'implicà després en la guerra contra el rei, inicialment com a cap de l'exèrcit català. En acabar la guerra, perdé el comtat però seguí lluitant a Itàlia contra la nova dinastia, fins que fou fet presoner i dut al castell de Xàtiva, on morí. M. Tot i que és documentat que ja abans hi hagué moneda en el comtat, de moment les úniques emissions conegudes són els grossos diners fets per aquest comte, que porten les seves inicials H-R i la menció de COMES PALLARESIUS (CCG-1955).

Hugué. Camp MC. Tot i que aquesta signatura apareix en una medalla barcelonina, bé podria tractar-se d'un fabricant atès l'afegit de CIA. No n'hem trobat antecedents. Signa: HUGUE CIA. Medalla: CM-1235 (any 1927).

Medalla dels Huguenin, d'una olimpiada a Tarragona.

Huguenin. Camp MC. Important firma suïssa dedicada inicialment a la decoració d'estoigs per a rellotges i després editora de medalles, fundada el 1868 pel gravador i medallista Fritz Huguenin-Jacot (Le Locte, 1845-1915), juntament amb el seu germà Albert. Fou continuada pel fill de Fritz, el també gravador Henry Huguenin (Le Locte, 1879-1920), i després per altres. Vers el 1904, l'empresa ocupava ja més de cent treballadors. S'ha dedicat especialment a la medalla esportiva i tingué una notable presència en el mercat medallístic català. Signen: Huguenin: HUGUENIN DEP.; HUGUENIN Fig. Medalles: CM-1127 (1914), 1603 (1919), 1607 (1920), 1611 i 1620 (1921), 1631 (1922), 1637 i 1643 (1923), 1673, 1676 i 1682 (1927), 1693 (1929), 1712 i 1716 (1930).

hyperpyron. Vegeu *perpra*.

I, IOA. Amb I gòtica, abreviatura de Joan II com a rei de Navarra, en els espais del revers, combinat amb corones i flors de lliri, I sola en el camp en el billó (CCG-2262, 2264 i 2267/9). Amb I llatina o bé IOA en els florins i mitjos florins, excepte algun cas amb IO i en els florins i mitjos de Mallorca, que són a nom de Martí. Florins i mitjos: CCG-2970/3 i 2976/9.

IA, IAC. Abreviatures de Jaume II (1291-1327) per a totes les monedes de Sicília, pirrals d'or i argent i diners de billó (CCG-2169/78).

IA, IACO, IACOB, en lletra gòtica. Abreviatures a moltes de les monedes de Jaume III de Mallorca (1324-1344); rals d'argent, diner d'Acaia (CCG-2522/3 i 2527b).

Iàtova (la Foia de Bunyol). Lloc de moriscs, va pertànyer al comtat de Bunyol. Expulsats els moriscs, rebé carta de poblament el 1611. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), hi ha notícies que s'emeteren unes xapes de llauna de 25 i 5 cèntims amb "Yátova" (TV-1541/2).

I:z:B. Camp M. Abreviatura emprada per Joan i Blanca de Navarra (1425-1441) en els grossos, blanques i *cornados* (CCG-2948/50, 2952/3).

Ibáñez Tasso, Alfons (Barcelona primera meitat del s. XX). Escultor i gravador, va obrar nombroses medalles. Nosaltres li vàrem publicar la CM-1965, del 1981, dedicada al Dr. Leandre Villaronga i Garriga amb motiu del seu doctorat Honoris Causa i dins la sèrie dels Numismàtics Il·lustres. Dins d'aquesta mateixa sèrie, també va fer la de Gómez Moreno.

iber. Poble de l'edat antiga que ocupava una part de la Narbonesa, l'espai catalano-aragonès i valencià i, potser, una part de Múrcia i Andalusia, en límit amb els tartessis en aquesta zona, els celtes del centre i oest peninsular i els vascons al nord-oest. Tot i que empraven un alfabet especial que podem llegir (en sabem els sons), no ha estat possible fins ara saber la significació de les paraules. Sembla que els trets més importants de la civilització ibèrica els fou aportada pels grecs establerts a Roses i Empúries i, en part, potser també pels tartessis. M. La moneda fou un dels elements de civilització que els ibers manllevaren dels grecs. Les seves primeres emissions segueixen, en la major part dels casos, el model de les dracmes d'argent d'Empúries, amb una còpia més o menys estrafeta de les seves llegendes, o bé amb llegendes barrejades de lletres gregues i ibèriques, o bé del tot ibèriques. També bateren, però, divisors amb unes fonts d'inspiració més àmplies, amb tota una sèrie que copia els divisors d'argent de Massàlia. La major part de peces d'aquesta etapa imitativa no sabem on ubicar-les, però n'hi ha algunes que ens mostren el taller amb les llegendes *ARSE* (Sagunt), *BARKENO* (Barcelona), *ILTIRTA* amb o sense desinències (Lleida); *KESE*, *KOSE* i *TARAKONSALIR* (Tarragona), o *SAITI* (Xàtiva). D'altres es poden ubicar pels símbols, com ara les del llop de Lleida, o per les troballes i/o les dades documentals, com ara *KERTEKUNTE* (Tivissa) o *SIKKARA* (Segarra, Prats de Rei). D'altres, finalment, en tenim una idea de la localització, però no un lloc concret, com ara *BASTI*, que sabem que es trobava a l'Edetània, o *ILTIRKE*, que ha de situar-se entre el Solsonès i el Bages. Més endavant, els ibers varen passar als patrons metrològics romans amb l'emissió de denaris d'argent i, més freqüentment, d'asos i divisors de coure, tot i que els especialistes solen parlar de bronze. Tenim llavors els tallers monetaris d'*Abariltur*, *Arketurki*, *Arse* (Sagunt), *Ause* (Vic), *Baitolo* (Badalona), *Basti*, *Eso* (Isona), *Eusti* (Estiula?), *Ieso* (Guissona), *Iltirke*, *Iltirta* (Lleida), *Ilturo* (Mataró), *Kaio*, *Kese* (Tarragona), *Kili* o *Gili* (Torts), *Laie* (Barcelona), *Lauro* (Llerona), *Masonsa*, *Ore*, *Oskumken*, *Ruscino* (Castellrosselló), *Saiti* (Xàtiva), *Untike* (Empúries) i *Usekerke*. Alguns d'aquests tallers varen continuar emetent en l'etapa romana.

Ibi (l'Alcoià). Amb fortificacions d'origen islàmic, fou conquerida per Jaume I i va pertànyer als Montagut i als Lloria. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament emeté monedes d'1 peceta i de 25 cèntims (TV-833/6). GARCIA MARTÍN, Josep Miquel, "L'emissió de monedes del Consell Municipal d'Ibi", AN 45, 2015, p. 185-206.

Moneda niquelada d'1 peceta d'Ibi.

I.C. Vegeu *Croker*. MC.

I-C. Camp M. Lletres que apareixen en monedes aragoneses de Joan II i Ferran II per a indicar la seca inicial aragonesa amb la I (Iacca, Jaca) i la seca del moment, C (*Cesaraugusta* o Çaragoça).

As d'aram ibèric d'Ieso (x1,5).

Ieso. Taller monetari ibèric identificat amb la Guissona actual. Va emetre asos de bronze a la segona meitat del s. II i principis del s. I a. de C. (VB-1381/4; CCG-865/8).

IFANS.F. Camp M. Abreviatura emprada per Ferran, infant de Mallorca, en els seus diners com a príncep d'*Acaia* (1315-1316) (CCG-2680).

Iglesias i Pujades, Ignasi. (S. Andreu del Palomar 1871-Barcelona 1928). Dramaturg d'orígen obrer, tingué gran èxit en les seves primeres obres combatives. MC. L'any 1906 l'empresa del Teatre Romea de Barcelona l'hi dedicà una original medalla d'argent en forma de tarjeta (CM-1010)

Peça de cinc rals d'argent d'Igualada del 1642.

Igualada (Anoia). Cap de l'Anoia, situada en la cruïlla de camins de Barcelona a Lleida i del Bages al Penedès, en tenim dades des del s. XI. L'any 1196, consta l'existència d'un mercat. L'any 1381, passà a ésser carrer de Barcelona, i el 1238, ja hi ha una indústria drapera. M. La primera notícia monetària és del 1468, en plena guerra civil, quan els batlles, amb l'assentiment del cap militar, acorden de batre diners menuts de plom o llautó, una moneda que encara no coneixem (CL, p. 189). Darrerament, ens han arribat més notícies d'aquesta emissió i sembla que es va fer moneda en diferents ocasions i en volums considerables: SANAHUJA, X., "Notícia inèdita sobre la moneda d'Igualada del segle XV", *L'Ardit* 16, Barcelona, 2001, p. 26-28. Durant la Guerra dels Segadors (1640/52), els francesos hi fabricaren peces de cinc rals d'argent fonent plata francesa de baixa llei i barrejant-la amb plata castellana, tot donant un cert guany a la vila (CSE, p. 133/4). Aquestes peces ens han arribat amb relativa abundància (CCG-84/91). B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims (TC-1447/56; TCO-1252/61). G. Coop. "La Económica", peces de 50 cèntims i altres sense indicació de valor (LC-3229/32); Coop. "La Igualadina", peces de 5 i 1 peceta i de 10 i 5 cèntims d'alumini (LC-3233/6); Coop. "La Victòria", peces de 5 i 1 peceta de zenc, cartrons de 50 i 5 cèntims i bitllets de 50 i 25 pecetes (LC-3237/42); "Círculo de Igualada", peça de 2 pecetes de llautó (LC-3244); Assistència Social, bitllets d'1 peceta (LC-3245); Unió de Cooperadors, peces de 5 i 1 peceta d'aram, de 10 i 5 cèntims de llautó i bitllets de 10 i 2 pecetes (LC-3246/54); Unió de treballadors de la Hispano-Igualadina, bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims (LC-3255/6). P. L'atribució d'un grup d'incuses com a pallofes de l'església de Santa Maria d'Igualada o a la seva capella auxiliar del Roser han pogut ésser afermades pel testimoni de Botet i Busquets i pel recent estudi documental i dels encunys i varietats al Museu Comarcal d'Igualada (CL-1723/32): JORBA, X., "Les pellofes de Prats de Rei, Igualada i Calaf. Aportacions documentals i monetàries", *AN* 35, 2005, p. 89 a 110. MC. L'any 1913, edità una medalla per un Congrés Agrícola (CM-1115). L'any 1915, una per una Santa Missió (CM-1395), i l'any 1936, una per al 60è aniversari de la coral La Llàntia (CM-1537). El 1973, una el Banc de Sabadell per la sucursal (CMA, p. 201). MS. S. Crist d'Igualada, s. XX (5); N^S^ de la Pietat, s. XX (3).

igualadures. Retalls de planxa que s'obtenien en tallar els cospells i que constituïen la cisalla, que era refosa: "... *en la fusió de dites igoladures que se anomenan sisalle hi ha moltíssimes minves per quant se tornen a fondre altre vegada...*" (BFD, p. 75). AM el considera sinònim de retalladura.

Ilercavonia. Taller monetari iberoromà que es sol identificar amb Tortosa, en haver-hi monedes que combinen aquest nom amb el de *Dertosa*.

As d'aram iberoromà d'Ilerda (x1,5).

Ilerda. Ciutat romana successora de la ibèrica Iltirta i taller monetari que va batre asos de bronze amb aquesta llegenda en el temps i a nom d'August (27 a. de C.-14 d. de C.) i amb o sense noms de magistrats (VB-3198/9; CCG-1115/6).

As iberoromà d'aram d'Ilici (x1,5).

Ilici. Taller monetari iberoromà que s'assimila a l'Elx actual. Inicià amb emissions romanitzades de semis de bronze a la segona meitat del s. I a. de C. i seguí amb tipus ja plenament romans amb asos i divisors amb els bustos i noms dels emperadors August i Tiberi (VB-2623/4 i 3200/10; CCG-1117/28).

Pallofa eclesiàstica de llautó d'Illa (x2).

Illa (Rosselló). Esmentada des del 884, el 1314, Sanç de Mallorca l'erigí en cap de vescomtat. Conserva els seus murs medievals. P. No hi ha bases documentals, però sí informacions d'origen ja recollides per Botet (BP, p. 181) que atribueixen a aquest poble unes pallofes generalment partides i amb l'explícita menció IL-LA als costats de la maredeéu, patrona de l'antiga església de Santa Maria i de Sant Esteve, patró de l'església moderna (CL, p. 191, tipus 1733/5). G. Durant la Primera Mundial (1914/8) i encara fins al 1922, varen circular uns bitllets grocs de 25 cèntims, blaus de 10 cèntims i vermells de 5 cèntims, emesos per la Unió de Comerciants (SYL, p. 43). MS. S. Maurici, s. XX (1).

il·lusió metal·lista. Terme incorrecte innovat pels economistes per a descriure l'actitud aparentment estulta de la gent que, al segle XIX, acaparava la moneda de plata creient que era un valor més segur i menyspreava els bitllets de banc, quan la plata anava baixant de valor, mentre que els bitllets es cotitzaven millor. No expliquen, però, el mecanisme d'aquesta qüestió ni per què la plata valia menys. El fet es derivà de la impossibilitat d'establir una única unitat monetària a cada país mentre hi havia en circulació monedes d'or i d'argent, situació que va abocar a la necessitat d'establir un únic referent que va ésser l'anomenat *patró or*. La unitat única era inviable perquè si s'establia la unitat monetària (el franc, el dólar) en una determinada quantitat d'or o d'argent i se'n creaven les monedes en funció de la seva equivalència de valor, el valor de canvi entre les d'or i les de plata s'alterava si hi havia un canvi en l'equivalència de valors entre els metalls. Per sortir d'aquest impasse, es va arbitrar que el valor de la unitat monetària es fixaria en el valor de l'or i es prescindiria del de la plata i que els bitllets es garantirien en moneda d'or, és a dir, es passà al patró or. Com que l'or va augmentar de valor, la moneda de plata era menys valuosa, mentre que els bitllets, amb garantia d'or, es mantenien. Però si s'hagués produit el fenòmen contrari, és a dir, que per major abundància d'or hagués pujat el valor de la plata, els estalviadors en plata haurien millorat el seu valor i la seva "il·lusió metal·lista" hauria estat un excel·lent negoci.

As ibèric d'Iltirke amb la desinencia sken (x1,5).

Iltirke. Taller monetari ibèric d'ubicació incerta, però situat entre el Solsonès i el Bages. Al s. III a. de C., va batre dracmes i divisors d'argent amb tipologia ibèrica, amb la llegenda ILTIRKESALIR les dracmes i BAN als divisors, i, al segle següent, asos i divisors de bronze

amb la llegenda ILTIRKESKEN, que es bateren fins als inicis del s. I a. de C. (VB-280/2, 285/8 i 1385/400: CCG-648/52 i 869/75).

As ibèric d'Iltirke amb la desinència sken (x1,5).

Iltirkesalir. Vegeu *Iltirke*.

Iltirta. Ciutat i taller monetari de la tribu ibèrica dels indikets, situats a l'actual ciutat de Lleida. S'hi emeteren dracmes ibèriques d'imitació emporitana (algunes d'elles, però, amb cap viril a l'anvers) durant la revolta de les tribus ibèriques contra els romans de finals del s. III a. de C. També es varen batre divisors i, després, denaris d'argent de patró romà i peces de bronze. La llegenda d'algunes dracmes i denaris porten sovint algunes desinències com ara ILTIRTA-R, ILTIRTA-SALIRBAN o ILTIRTA-SALIRUSTIN, dels quals la part SALIR s'ha proposat que signifiqui "plata dels de" (VB-343/9, 453/66 i 1230/82; CCG-454/8, 645/7 i 876/92). El domini romà féu derivar el nom a Ilerda i amb aquesta denominació es bateren també monedes en els darrers temps. Vegeu *Ilerda*.

As ibèric d'aram d'Ilturo (Mataró).

Ilturo. Taller monetari ibèric situat a l'actual terme de Cabrera de Mar i antecessor de la Iluro romana, que donà lloc a la ciutat de Mataró. Va emetre asos i divisors de bronze al s. II a. de C. (VB-1334/50; CCG-893/901).

imitació. La còpia d'un model monetari d'un altre país, sigui per gaudir del prestigi de la moneda model, sigui per a envair aquell país amb numerari fraudulent i potser de més baixa llei, un cas en què es pot parlar ja d'una falsificació. La imitació de models prestigiosos s'ha emprat a totes les èpoques, a voltes copiant només els elements metrològics (pes, llei) i, en altres, fins i tot els tipològics (estampes d'una cara o d'ambdues), com és el cas del prestigiós florí d'or de Florència, que fou imitat a bona part dels països europeus.

immobilització. Pesrsistència d'una tipologia monetària o d'algun element dels tipus, més enllà del que és habitual. Així, en produir-se una immobilització total dels tipus, es van emetent monedes iguals i a nom d'un sobirà en els sobirans següents, encara que siguin de nom diferent. És el cas del diner *morlà* que es baté a nom del comte Cèntul des dels temps altmedievals fins al s.XV. En altres casos es manté immobilitzat algun element concret, com ara el nom del rei als florins de Mallorca, que mantingué les formes M, MR, MAR o altres del rei Martí l'Humà fins als temps de Joan II, però en canvi les marques complementàries dels tresorers generals o dels mestres de la seca anaven canviant segons quins fossin els titulars.

Plom eclesiàstic d'Inca (x2).

Inca (Mallorca Septentrional). Cap de districte en temps islàmic, Pere III hi establí un call el 1346 i, al s. XVI, fou la segona població de l'illa. P. La seva església arxiprestal és dedicada a Santa Maria. Se li atribueix un plom amb les armes de la vila, un ca sobre armes catalanes (CL-3404) i un altre amb un sant sedent i una maredeu jacent amb la data 1691 (CL-3405, on es descriu erròniament la maredeu com un animal passant). G. "La Industria y el Comercio de Inca", bitllets d'1 peceta i de 25 i 10 cèntims; "Fábrica de Calzado Gelabert y Beltran S. L.", bitllets de 25 i 10 cèntims (TB). MS. Sta. Maria de la Unió del Puig, s. XX (1).

Pugesa incusa de llauto, de Lleida (x2).

incús, -a. Aplicat a la moneda, es refereix a les peces batudes sobre planxa fina de metall, generalment llautó o llauna (per bé que, a Alemanya i altres llocs, també se'n feren molts tipus d'argent) i emprant un sol encuny que grava l'anvers, mentre que al revers queda marcat amb el mateix dibuix però en relleus inversos. A Catalunya, foren incuses les *pallofes* eclesiàstiques i moltes de les monedes municipals, especialment de la primera època (s. XIV). La fabricació es feia batent un sol encuny sobre una planxa fina de llautó damunt un pa força gruixut de metall tou, generalment plom, de manera que la seva pressió assolís a crear els relleus en el llautó. *Bracteada*.

índex de raresa. Vegeu *grau de raresa*.

inflació. Terme modern que designa l'increment generalitzat i ràpid dels preus que respon a diferents causes, una de les quals pot ésser l'excés d'emissió de moneda fiduciària, ja que el total de moneda circulant ha de mantenir un cert equilibri amb el volum de les necessitats monetàries derivades de les transaccions. S'ha aplicat sovint aquest terme a situacions que es donen en l'àmbit de la moneda-valor i que no són pas extrapolables. Un cas típic és el de la Guerra dels Segadors (1640/52), quan l'emissió massiva de moneda pel municipi barceloni va originar, aparentment, una gran pujada de preus. El problema sorgí perquè la ciutat de Barcelona, angoixada per les necessitats de la guerra, anà rebaixant el contingut d'argent de la moneda de billó i, per tant, la gent demanava més monedes de billó per a tenir la mateixa quantitat d'argent que equilibrés el preu dels productes. La prova la tenim en el fet que el poder adquisitiu de l'argent i l'or es mantingué sense variació i que, un cop acabada la guerra i retirat de la circulació el billó de baixa llei, els preus expressats en moneda de billó es tornaren a estabilitzar. No es poden, doncs, aplicar els termes sorgits dels mecanismes monetaris de la moneda fiduciària a la moneda-valor, que es mou per uns altres mecanismes.

Insígnia d'un Congrés Internacional de Paleontologia a Sabadell (1952) (x1,5).

insígnia. *f.* Emblema o senyal, generalment metàl·lic, per a portar a la solapa o subjecte a la roba, de caràcter commemoratiu, propagandístic o lúdic o per indicar la pertinència a una entitat, club esportiu, etc. Sempre ens ha semblat inconvenient voler crear una branca pròpia per a les insignies, atès que moltes d'elles tenen caràcter commemoratiu i d'altres, com moltes de les militars, no són més que la versió de solapa de medalles perfectament definides. Les que tenen caràcter identificador com de pertenència a determinades associacions o a la tinència de càrrecs, s'assimilen llavors a molts dels anomenats *gitons*. Al nostre entendre, doncs, pensem que és molt més avinent considerar les insígnies com una part de la medallística.

Medalla de l'Institut Agrícola Català de S. Isidre del 1936, feta per Parera.

Institut Agrícola Català de S. Isidre. Patronal creada a Barcelona el 1851, amb l'objectiu de defensar els interesssos corporatius i millorar les tècniques agropecuàries, encara existeix actualment. Organitzà molts certàmens i exposicions i de moltes d'elles es conserven les medalles commemoratives que feu encunyar. Tingué un paper rellevant en el combat contra la filoxera i promogué la *Federació Agrícola Catalano-Balear*. (CM-572, 591, 596, 598, 605, 613, 640, 838, 850, 977, 1045, 962, 969, 982, 983, 1036a, 1237, 1244, 1281, 1331 i 1828).

Medalla dels 25 anys de L'Institut de Cultura i Biblioteca Popular de la Dona.

Institut de Cultura i Biblioteca Popular de la Dona. Entitat que es creà a Barcelona l'any 1909 com a biblioteca de la parròquia de Santa Anna i el 1910 ja amb el nom definitiu, es dedicà a oferir a les noies treballadores unes bases culturals. Emeté diferents medalles d'anades a Montserrt i a S. Feliu de Guíxols i el 1934 per al seu 25 aniversari. (CM-1416, 1923, 1925, 1927, 1283 i 1314).

Medalla de l'Institut d'Estudis Catalans, obra de Bagués (x1,5).

Institut d'Estudis Catalans. Principal acadèmia catalana creada l'any 1907 per iniciativa d'Enric Prat de la Riba, president de la Mancomunitat de Catalunya, com a organisme d'investigació i d'assesorament. Les diferents branques del saber es reparteixen per grups en les anomenades seccions, de les quals depenen les societats especialitzades, anomenades impròpiament (ja que no tenen entitat jurídica pròpia) "filials". La *SCEN* depèn de la secció Històrico-Arqueològica. En crear-se la Generalitat actual, va perdre bona part del seu paper com a braç cultural d'aquest organisme, cosa que n'ha minvat la projecció. MC. Havia fet encunyar medalles de premi, n'hi ha batudes per Sunyer amb motiu del cinquentenari (i és possible que també ho sigui la de Bagués que il·lustrem) i en baté una Subirachs pel centenari, CME-1838, 1858, 1873, 1874 i *Directori de les Societats Filials (1907-2007)*, IEC, p. 261.

Instituto Valencia de Don Juan. Institució museística de caràcter particular fundada a Madrid l'any 1916 per l'estudiós i col·leccionista Guillermo J. de Osma i la seva muller, que era la comtessa de Valencia de Don Juan, i establerta en la gran mansió que havia estat la seva casa. Conté unes col·leccions molt selectes de diverses sèries, com ara porcellanes, ceràmica, vidre, atzabeges, etc., i un extraordinari fons numismàtic amb important presència de moneda catalana. La seva consulta no és sempre fàcil.

IO. Camp **M. 1.** Abreviatura de Joan I (1387-1396) en tots els seus florins i mitjos florins d'or (CCG-2278/84) i en l'octau de ral d'argent de Mallorca (CCG-2292). 2. Abreviatura excepcional de Joan II (1441-1479) en alguns florins (CCG-2972b i 2973), que normalment porten I o IOA.

IO.AMERANVS. Vegeu *Hamerani*. MC.

IO.FR.PARMENSIS. Vegeu *Enzola*. MC.

IOHE en lletres gòtiques. Abreviatura excepcional del rei Joan II com a rei de Navarra (1425-1479), que apareix en una peça del valor de mitja blanca (CME-649).

Irla i Bosch, Josep. (S. Feliu de Guíxols 1874-Sant Rafael-1958). Consignatari de vaixells, dedicà la seva vida a la política i fou president de la Generalitat a l'exili (1940-1954). MC. Apareix a la medalla de Ramisa del 1980 dedicada als cinc presidents de la Generalitat del s. XX (CM-1957).

Dinar d'or de Mallorca d'Isaac ibn Muhammad.

Isaac ibn Muhammad (546-580H; 1151-1184). Sobirà de la taifa de Mallorca. Va emetre dinars d'or amb les dates 565 i 567H i mitjos dinars sense data (CCG-1648/50).

Isabel II de Castella (1833-1868).-El pòsit francès i l'antagonisme carlí inclinà la sobirana i els seus governs a afavorir els liberals, cosa que aportà un pas vers les transformacions cap a un estat constitucional. M. Durant el seu regnat i a causa de les guerres carlines, es va activar novament la seca de Barcelona, on els anys 1836 i 1837 s'hi varen emetre pecetes d'argent (CCG-6043)

Peceta de Barcelona d'argent a nom d'Isabel II (x1,5).

i els anys 1836 a 1846, peces de coure de sis i tres quartos amb tipologia catalana. Més endavant, es va seguir emetent or, argent i coure amb la tipologia castellana i l'estrella de vuit puntes com a distintiu de la seca de Barcelona.

Gitó de presència d'argent amb el bust de Clemència Isaura.

Isaura, Clemència. Dama tolosana llegendària a qui s'atribueix la represa de la poesia occitana i la innovació dels Jocs Florals occitans l'any 1323. Segons sembla, tal dama no existí sinó que la iniciativa es degué a set literats que, en aquesta data, convocaren amb un poema tots els conreadors de la poesia en llengua occitana perquè concorreguessin l'any següent en els que serien els primers Jocs Florals. Pocs anys després, el 1355, redactaren un reglament, *Las leys d'Amors*, en el qual prohibien qualsevol manifestació de l'amor profà: l'amor s'havia de dirigir exclusivament a la mare-dédéu, en contradicció total amb la llarga tradició occitana de l'amor cortès. Aquesta precaució contra la previsible fulminació de l'Església els serví de poc i la iniciativa, ben segur pensada per a fer reflorir la llengua occitana, acabà desnaturalitzant-se en convertir-se en un certamen de poesia francesa. Des de l'any 1735, es donava a cada participant una medalla o gitó de presència, del qual se'n coneixen tres models i que podien ésser d'argent o d'aram. Aquests jocs tolosans inspiraren els catalans iniciats al s. XIV i restaurats el 1859 després d'una llarga interrupció. CALES-TROUPAT, R., "Notes sur l'Academir des Jeux Floraux de Toulouse 1323-1975", *AN* 5, 1975, p. 183-185; CRUSAFONT, M., "Clemència Isaura i la medalla tolosana dels Jocs Florals", *AN* 20, 1990, p. 211-215. **MC**. Ens han arribat diferents medalles-gitons en argent, en aram i llautó, publicades als treballs avans esmentats

Isèrnia (Nàpols). Ciutat del regne de Nàpols situada a l'oest del Molise. **M**. L'any 1463, uns ciutadans d'aquesta població varen obtenir llicència per a batre quatrins d'argent, però sembla que finalment es varen emetre només tornesos d'aram pur, que fins ara no han estat identificats (CME, p. 293).

Anvers del bitllet de 50 cèntims d'Isona (80x45 mm).

Isona (Pallars Jussà). Amb notables antecedents ibèrics i romans, és esmentat el 971 el seu monestir de Fontclara. Va pertànyer al capítol de la Seu d'Urgell. **M**. Per a les emissions ibèriques, vegeu *ESO*. Vegeu també *Orcau, castell*, troballa medieval. **B**. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-1457/8; TCO-1262/3).

ius monetae. Vegeu *dret de moneda*.

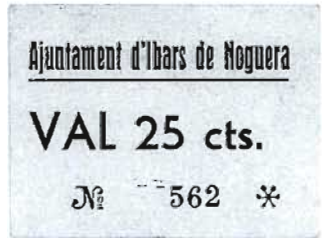

Bitllet uniface de 25 cèntims d'Ivars de Noguera (54x40 mm).

Ivars de Noguera (Noguera). La senyoria fou dels Boixadors i acabà revertint als marquesos d'Alfarràs. **B**. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25 i 10 cèntims amb "Ibars" (TC-1440/4; TCO-1264/8). Vegeu també *Boix de Noguera*.

Ivars d'Urgell (Pla d'Urgell). Es formà a redós del castell, avui desaparegut, i conté l'estany d'Ivars. **B**. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre un bitllet-moneda de fusta, cosa prou excepcional, amb els valors de 2 i 1 peceta (TC-1459; TCO-

1269/70). Vegeu també *Vallverd d'Urgell*. G. Casino Independent, bitllets de 50 i 25 cèntims (LC-3351/2). MS. N^a^S^a de l'Horta, s. XX (3).

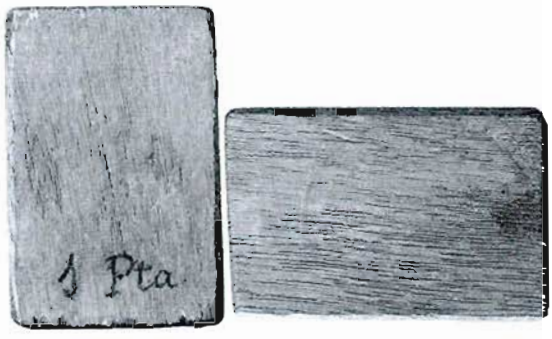

Moneda de fusta d'1 peceta d'Ivars d'Urgell (55x37 mm).

Ivorra (Segarra). El poble es formà en dos nuclis, un d'ells a redós del castell, esmentat el 1096 i que pertanyia al vescomtat de Cardona. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims amb "Iborra" (TCO-1271/2). MS. N^a^S^a del Sant Dubte, s. XX (2).

Bitllet uniface d'1 peceta d'Ivorra (75x42 mm).

Dirhem de billó d'Alpont d'Izz al-Dawla.

Izz al-Dawla (434-435H; 1042-1043). Sobirà de la taifa d'Alpont. Va emetre dirhems de billó amb la data 4(3)6H, CCG-1403.

J

Diner de billó batut a Jaca per Alfons I de Catalunya-Aragó (x2).

Jaca (Aragó). Fou conquerida pels francs, que la feren la capital del comtat d'Aragó. M. Primer taller monetari dels sobirans aragonesos. Malgrat que en temps posteriors també es va batre moneda aragonesa a Osca, Sarinyena, Lleida i, finalment, a Saragossa el diner aragonès de billó i el seu òbol mantingueren sempre el nom de moneda jaquesa. Els diners jaquesos portaven, al revers, la menció ARA-GON, i només en una emissió del temps de Sanç Ramir (1063-1094) hi consta el lloc d'emissió en la forma IAC-CA. Aquest mateix sobirà encunyà també a Jaca *mancusos* d'or, que mantenien, però, la tipologia del diner i la menció d'ARAGON com a lloc d'emissió.

Bitllet uniface de 50 cèntims de la Jana (62x40 mm).

Jana, la (el Baix Maestrat). Des de la conquesta cristiana va pertànyer a l'ordre de l'Hospital i, després, a la de Montesa. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-842/4).

Revers d'una medalla de Nàpols, obra de Januario.

Januario, Màrius Antoni de (Nàpols, ?-1744). MC. Medallista napolità, en actiu des del 1702. Va residir a Viena entre el 1713 i el 1725, on treballà a la seca, i fou després director de l'Acadèmia de Gravat. Féu nombroses monedes vieneses per a Carles VI i treballà també per a Saxònia i Polònia. Encunyà nombroses medalles. Signa: ANT. DE. JANVARIO. NEAPOLITANVS. Medalles: C-143/4 (1702).

Diner de billó jaquès de Jaume II (x2).

jaquès, -a. Moneda aragonesa de billó o, excepcionalment, d'or encunyada inicialment a Jaca (d'on li ve el

nom) i, després, a Osca i a Saragossa, per bé que també se sap que se n'encunyaren en alguna ocasió a Lleida i a Sarinyena. La moneda aragonesa de billó s'originà amb Garcia V de Pamplona (1035-1094) i fins Jaume I fou teòricament quaternal, per bé que s'hi intercalaren sovint emissions de baixa llei. Jaume I en va emetre, també, a llei ternal. El contingut de fi va baixar encara més amb Pere III i és segur que va arribar a 1 diner i mig amb Ferran II. A l'edat moderna, era encara de llei més baixa, gairebé coure pur (llei d'1 diner el 1710, AS, p. 282) i fou encunyada fins al 1717/1719: "... *monetam meam iaccensis...*" (CME, doc. 34, 1197). La d'or fou emesa només per Sanç Ramir (1063-1094) a fi de pagar tribut al papa (vegeu *Jaca*). El diner jaquès fou moneda pròpia de Lleida i Tortosa des de la seva conquesta, però al s. XIII entraren, per petició pròpia, a l'àrea del diner de Barcelona. El diner jaquès de billó fou moneda exclusiva a l'Aragó fins a la segona meitat del segle XV, a excepció dels tres anys (1365-1367), en què Pere III (1336-1387) hi va batre florins d'or. Joan II fou qui hi introduí les emissions d'or en ducats i d'argent en rals, que es mantingueren en els regnats posteriors, en paral·lel amb els diners jaquesos.

Diner de tern de Barcelona de Jaume I (x2).

Jaume I (1213-1276). Sobirà de Catalunya-Aragó i conqueridor de Mallorca, València i Múrcia, va defensar malament i, finalment, va renunciar formalment als seus drets a Occitània, amb l'excepció de Montpeller i altres petits territoris, i va cedir Múrcia al rei de Castella. En el seu temps es configuraren les principals institucions representatives catalanes. M. Va iniciar el regnat amb emissions de baixa llei (doblenc) a Catalunya i a l'Aragó, rebaixant doncs a la meitat el valor de la moneda, que havia estat quaternal fins llavors (CME-139/42 i 159 i 161). Aquestes emissions foren rebutjades i donaren entrada als diners melgoresos, més acreditats, malgrat les prohibicions expresses del rei. Davant d'aquests fets, es decidí per l'emissió a llei de tres diners o ternal, que va generalitzar a tots els seus dominis i que tingué un èxit total (CME-143/6; 152/8 i 159/62). Durant el seu mandat, es produí una excepcional emissió de Pere de Portugal a Mallorca (CME-151) i assolí de fer cessar els amonedaments episcopals de Vic. L'any 1273, va introduir el gros i mig gros de Montpeller (CME-147/8), les primeres monedes d'argent de la Corona, amb els valors de 12 i 6 diners melgoresos respectivament i a les quals va donar curs general. MC. Li han estat dedicades nombroses medalles. La primera data del 1838 i commemora a València els 400 anys de la seva conquesta. Altres han pres com a referent els aniversaris del seu naixement o mort. Les més antigues són de València i Saragossa i les més modernes de València, Salou, Barcelona i Ribesaltes (CM-536, 656, 846, 978, 1033, 1910, 1945 1 1947, 1981).

Ral de Sardenya de Jaume II (x1,5).

Jaume II el Just (1291-1327). Rei de Sicília des del 1285 i després de la Corona Catalano-Aragonesa, va fer un gir en la política i es va acostar al papat. Hàbil polític, pogué mantenir a Sicília el seu germà Frederic, amb algun enfrontament no determinant, i conquerí Sardenya, a més d'obtenir del papa els drets també sobre Còrsega. M. Sembla que inicialment no va batre moneda a Sicília, a excepció, potser, dels diners de billó (CCG-205). Les altres monedes, pirrals d'or i d'argent, ja porten la titulació de rei de Catalunya-Aragó, que va obtenir l'any 1291 en morir el seu germà gran (CCG-196/204). Va acabar cedint Sicília al seu altre germà Frederic l'any 1296, de manera que l'or i l'argent sicilià corresponen als anys 1291-1296 i seguei-xen, en tot, els paràmetres de les peces del seu pare Pere el Gran (1276-1285), a excepció del billó, que retorna al tipus del bust dels antecessors germànics. A Catalunya, va seguir amb l'emissió dels croats d'argent i els diners de tern (CCG-177/94) i va batre també peces d'argent (desconegudes) i diners de billó a Múrcia (CCG-195). Amb la conquesta de Sardenya l'any 1324, s'hi va introduir l'anomenat alfonsí d'argent i l'alfonsí menut, en honor al seu fill, l'infant Alfons, que n'havia estat el conqueridor, però que es bateren a nom del seu pare Jaume (CCG-206/8). L'alfonsí d'argent segueix els paràmetres del croat de Barcelona, al qual es donà curs també a Sardenya, mentre que el diner es situà en un valor inferior. A l'Aragó hi va batre diners i òbols ternals a Sarinyena (CCG-209/10).

Jaume II de Mallorca (1276-1311). Rei de Mallorca, que comprenia les Illes Balears, Montpeller, els comtats del Rosselló i la Cerdanya i altres petits territoris. Tingué

Segell de Jaume I amb les armes reials.

Ral d'argent de Mallorca de Jaume II (x1,5).

enfrontaments amb el seu germà Pere fins que se'n reconegué vassall, però en colaborar amb el rei de França en la invasió de Catalunya, el seu germà el va desposseir i no pogué recuperar els seus dominis fins al temps de Jaume II de Catalunya-Aragó. M. Primer sobirà de la branca privativa, no va poder emetre moneda abans de l'any 1298, en què va recuperar el ple domini del seu regne després dels acords amb Jaume II de Catalunya-Aragó (1291-1327). L'any 1300, va crear el sistema monetari mallorquí, amb els rals d'argent de millor pes que el croat d'argent i els doblers, diners i malles de billó (CME-363 i 367/73). Poc després, introduí els divisors de l'argent (CME-364/6) i, l'any 1310, el ral d'or (CME-362). El seu sistema mostra una certa aproximació als models francesos i el canvi erroni ral/diner (sobrevalorant el diner) causà problemes en afavorir l'especulació.

Gros tornès de Mallorca de Jaume III (x1,5).

Jaume III de Mallorca (1324-1349). Fill de l'infant Ferran, príncep d'Acaia, fou el tercer i darrer sobirà efectiu del regne de Mallorca, i el seu regnat s'esdevé entre els enfrontaments amb els reis de França i, després, amb Pere III de Catalunya-Aragó (1327-1336), qui l'acabà desposseint. Fou un sobirà ardit que topà amb les subtileses i la malvolença de la política del rei de França i de Pere III. M. Arribà a recuperar els drets del seu pare al principat d'Acaia, on s'hi féu moneda a nom seu (CME-389). Pel que fa al regne mallorquí, d'una banda seguí els paràmetres de la seva dinastia, amb l'emissió de rals d'or i d'argent i billó en doblers, diners i malles (CME-382/8), però en iniciar-se l'enfrontament amb Pere III, instal·là un taller monetari a Perpinyà on va batre, a més, diferents imitacions de monedes italianes, franceses i catalanes, de les quals ens han arribat, fins ara, el florí d'or, de patró florentí, i el gros tornès d'argent, de patró francès (CME-380/1).

Dirhem d'argent de València de Jayram i Abd al-Aziz (x1,5).

Jayram i Abd al-Azziz al-Mansur (vers 404H). Sobirans de la taifa de València. Varen batre dirhems d'argent l'any 404 (CCG-1551).

J.E.F. Inicials que apareixen a la medalla CM-881 (any 1895) i que podrien correspondre a Jaume Escriu i Biada (vegeu Escriu) si la F final volgués significar *Fecit*, forma que s'empra a voltes. MC.

J.M.R. Vegeu *Morató*. MC.

Joan, Gaspar. Lloctinent del seu pare Honorat Joan, mestre de la seca de València. Segons Mateu, el succeí en el càrrec de mestre en temps encara de Carles I i seguí en funcions fins l'any 1564, ja amb Felip I (MAC, p. 104, 117 i 122). L'existència de diners amb I-O o bé O-I amb Carles I i Felip I, i la manca d'una marca que s'ajusti a Gaspar, fa pensar que degué esser simplement lloctinent fins que l'any 1564 entrà com a mestre Lluís Joan.

Joan, Lluís. Mestre de la seca de València entre el 1564 i el 1592 (MAC, p. 122). Hi ha diners amb la marca L-I que li podrien correspondre.

Joan, Ramon. L'any 1305, en temps de Jaume II, consta com a mestre major de les seves monederies (*monetariarum*), potser el mateix càrrec que amb el nom de *Tresorer General* aflorà després amb Martí I (FS, vol 1, p. 74 i doc. XIV).

Joan i Escrivà, Honorat (València, 1507-Osma, Castella, 1566). Mestre de la seca de València entre el 1551 i una data incerta que Mateu situa en el regnat de Carles (i, per tant, abans del 1556), quan seria succeït pel seu fill i lloctinent Gaspar Joan (MAC, p. 104 i 117). Hi ha, efectivament, escuts d'or i diners amb les marques I-O o bé O-I que li poden correspondre, però també trobem diners amb aquesta marca amb Felip I, de manera que sembla més probable que seguís essent mes-

tre en el regnat següent. Fou fet bisbe d'Osma el 1564 i potser llavors cessà en el seu càrrec de mestre o el cedí a *Lluís Joan*. *Gaspar Joan*, mencionat per Mateu i Llopis com a mestre i del qual no es coneix cap peça que se li pugui atribuir, degué esser lloctinent durant tot el seu mandat. MC. Coneixem dues medalles fetes per Pompeu Leoni i dedicades a ell (CM-89 i 90).

Joan i Santacília, Jordi. (Novelda 1713-Madrid 1773). Científic i navegant, anà al Perú en una expedició de l'Acadèmia de Ciències de París i informà dels abusos del règim colonial. Creà a Cadis un observatori astronòmic. MC. L'any 1913 la seva ciutat natal l'hi dedicà una acurada medalla d'argent (CM-1125).

Doble coronat de billó de Joan I (x1,5).

Joan I el Caçador (1387-1396). Primogènit de Pere III i rei de la Corona Catalano-Aragonesa. Home descurat i amant del luxe, conduí amb desencert la defensa dels seus estats i la seva hisenda. M. Mantingué l'emissió del florí d'or (CME-305/11) amb algunes innovacions com un florí d'alta llei, que no va prosperar, i el timbre d'or de Perpinyà, que tampoc reeixí (CME-304). A Catalunya assajà, sens èxit, d'introduir-hi els coronats (CME-312/7), peces de billó de curs general i de llei mitjana en substitució del croat que varen trobar l'oposició dels estaments representatius. A Mallorca i València hi mantingué l'emissió de plata (CME-318/9 i 321), però no hi va batre billó. A Sardenya hi féu una petita emissió de billó a Càller (CME-322).

Òbol de billó de Rodes de Joan I (x2).

Joan I (1312-1373). Comte de Rodés. Heretà el comtat, ja molt mermada la seva sobirania, per la pressió dels sobirans francesos. Malgrat haver assolit també el comtat d'Armanyac i de l'ajut del vescomte Amalric II de Narbona, no pogué contrarrestar la pressió reial, i l'any 1340 féu la darrera emissió monetària del comtat. M. Va fer dues emissions monetàries de diners i òbols de billó amb el seu nom (CCO-73/4).

Ral d'argent de València de Joan II (x1,5).

Joan II (1441-1479). Rei de Navarra pel seu matrimoni amb l'hereva Blanca des del 1425, l'any 1441 acumulà el de sobirà de la Corona Catalano-Aragonesa a la mort del seu germà Alfons IV, que deixà, però, el regne de Nàpols al seu fill Ferran I de Nàpols. Inhàbil i rancuniós, s'enfrontà amb el seu fill Carles i generà guerres civils sagnants i devastadores en tots sentits a Castella, Navarra i Catalunya. M. A Navarra hi baté or i argent de llei mitjana i baixa, seguí els paràmetres dels seus antecessors i rebaixà les lleis al llarg de la guerra (CME-677/97). Als altres regnes mantingué inicialment l'emissió del florí d'or de curs general (CME-698 i 700/8) i els diferents numeraris d'argent i billó (CME-711/2, 722/9, 732/4 i 754), per bé que rebaixà substancialmet el pirral de Sicília, on hi baté també diferents divisors (CME-739/50). Ja dins el període de guerra, féu emissions de tota mena i de baixa llei: florins i diners a Girona (CME-699 i 715/7), croats a Tarragona (CME-710a) i terços de croat a diversos llocs, alguns de llei molt baixa (CME-713/4). També batè pacífics i quarteroles a Barcelona (CME-709/10), timbres i ducats d'or a València (CME-730/1) i rals d'or a Sicília (CME-735/8). A l'Aragó hi emeté, per primera vegada, ducats d'or i rals d'argent (CME-755/60).

Ducat joaní d'or de València de Joan II (x1,5).

joaní o johaní. El ducat d'or emès per Joan II (1458-1479) a Saragossa i a València. També s'aplicà al ral d'argent aragonès d'aquest sobirà (CME-731 i 755/60).

Joffre, Josep. (Ribesaltes 1852-Paris 1931). El general rossellonès, vencedor dels alemanys al Marne, a la I Guerra Mundial, vingué a Barcelona l'any 1920 i presidí els Jocs Florals. **MC.** L'any 1916 se l'hi havia dedicat una medalla feta per Legastelois amb el seu bust a l'anvers i un escut català llorejat al revers (CM-1143).

Gitó d'1 peceta de la Cooperativa La Legalitat de la Jonquera.

Jonquera, la (Alt Empordà). Amb antecedents prehistòrics, va sorgir al s. XII i pertanyia als Rocabertí. **G.** Es coneixen gitons d'1 peceta de la Coop. La Legalitat. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims (TC-1460/8; TCO-1273/81). **MS.** Santuari de Sta. Llúcia, s. XIX (1), s. XX (1).

Bitllet uniface d'1 peceta de Jorba (66x41 mm).

Jorba (Anoia). Es formà a redós del castell i fou cap de baronia. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-1469/70; TCO-1282/3). **MS.** N^S^ de la Sala, s. XX (1).

Jorba i Serra, Xavier (Igualada, 1965). Doctor en història i estudiós de la moneda. Membre de la junta de la SCEN i del Consell de Redacció d'*Acta Numismàtica*. Professor d'Institut a Igualada, ha dedicat especialment la seva atenció a la moneda eclesiàstica i als gitons, temes sobre els quals ha recopilat moltes dades d'arxiu i material museístic com ara nombrosos encunys de pallofes, la major part d'ells desconeguts fins ara. Són especialment notables els seus articles a *Acta Numismàtica*, com ara "Les pallofes de Sant Pere de les Preses, un taller desconegut" (2014, amb S. Plantalech), i és també important el seu "De pellofes, bosses de pellofes i encunys de pellofes", *Pellofes i ploms eclesiàstics* (Barcelona, 2014, p. 31-49). Ha fet altres importants estudis en l'àmbit de la història general, entre ells la seva Tesi Doctoral.

Xavier Jorba.

Josep Oriol, sant. (Barcelona 1650-1702). Després d'un pelegrinatge a Roma exercí a l'església del Pi, amb gran fama de santedat. Fou fet beat el 1806 i sant el 1809. **MC.** Amb motiu de la seva canonització es bateren diferents medalles (CM-1368 a 1372 i 1377).

Medalla de la llei monetària del 1848, obra de Jubany (Ø 53 mm).

Jubany i Carreres, Llorenç (Barcelona, 1787-1852). **MC.** Germà del pintor Francesc, fou gravador de la seca de Catalunya que la Junta Central instal·là a Reus i, després, a Tarragona i a Mallorca. Passà després a la seca de Barcelona. A més dels encunys de les monedes, gravà medalles, per bé que només algunes porten la seva signatura. És possible que Miquel Jubany, que entrà a la seca el 1850, fos fill seu. Signa: JUBANY. Medalles: CM-334 (1812), 550 (1844) i 557 i 560 (1848).

jubileu. Moneda d'or del s. XV. El terme s'aplica generalment a peces emeses per un aniversari de coronació, però això no sembla coherent amb la nostra font, que és del s. XV. BALAGUER MERINO, A., *Don Pedro, el Condestable de Portugal considerado como escritor, erudito y anticuario* (Girona, 1881, vid. p. 37).

Júdice, A. de. Mestre de la seca siciliana de Messina, juntament amb F. de Constancio i G. Goto, almenys l'any 1438 (CME, doc. 656).

Anvers del bitllet de 25 cèntims de Juià (79x43 mm).

Juià (Gironès). Es formà a redós del castell i va pertànyer als Cervià i al bisbat de Girona. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-1471/2; TCO-1284/6).

Anvers del bitllet manual de 50 cèntims de Juncosa (55x42 mm).

Juncosa (Garrigues). Originada al lloc d'Hortó, consta que el 1224 fou adquirida pel monestir de Poblet, que li donà carta de poblament. B/G. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), el Sindicat Agrícola, segons Turró en suplència de l'ajuntament, va emetre bitllets manuals d'1 peceta i de 50 cèntims amb "Juncosa de les Garrigues" (TC-1474/5; TCO-1287/8; LC-3581/4).

Juncosa de les Garrigues. Vegeu *Juncosa*.

Anvers del bitllet d'1 peceta de Juneda (109x45 mm).

Juneda (Garrigues). Amb antecedents romans, fou repoblat pels Cervera i cap de baronia. El 1386 passà als Cardona. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament féu diferents emissions de bitllets d'1 peceta i de 50, 25 i 10 cèntims (TC-1476/83; TCO-1289/96). MC. L'any 1923 s'hi emeté una medalla del Cor "El Porvenir", a Clavé.

Junyent i Sans, Oleguer. (Barcelona 1876-1956). Pintor i escenògraf, fou company de viatges de Cambó i feu una important col·lecció d'arquetes. Impulsà, amb gran èxit exposicions i festes. MC. L'any 1907 li fou atribuida una medalla de la V Exposició Internacional d'Art de Barcelona, obra important d'Arnau (CM-1017b).

Just Desvern. Vegeu *Sant Just Desvern*.

justina o *giustina*. Nom donat almenys des del 1472 i fins al 1497 al mig carlí o ermini de Nàpols (CME, doc. 1112a i 1128a).

J.V. Vegeu *Vilarrubia*. MC.

K

K gòtica. Situada en el camp de la moneda, coronada o no, i en alguns casos flanquejada de llaços trilobulars, correspon a Carles IV de Navarra, dit el príncep de Viana. La lectura comença a la K del camp per KARLVS i continua a la llegenda: K(ARLVS) KARTVS DOMINVS PROPIETARIUS NAVARRA Mostra que el sobirà mantingué la promesa de no titular-se rei en vida del seu pare, com li havia demanat la seva mare Blanca (CCG-2954/7). En molts tractats anteriors (Heiss, per exemple) hi apareix la lectura errònia de KARLVS o KAOLVS per KARTVS, i les peces atribuïdes erròniament a Carles el Dolent.

Semis ibèric d'aram de Kaio (x1,5).

Kaio. Taller monetari ibèric d'ubicació desconeguda però situada en l'àrea dels kesetans. Va emetre divisors de bronze a la segona meitat del s. II a. de C. (VB-1225/9; CCG-902/4).

Medalla del Sindicat de Forners obra de Kautsch (Ø 48 mm).

Kautsch, Heinrich (Praga, 1859-1943). **MC.** Escultor i medallista, prengué les primeres lliçons del seu pare, que era orfebre. Anà després a Praga, on fou deixeble de Papp, Menzel i Schultz, i fou després alumne de l'Escola d'Arts Industrials de Viena. Per tal de perfeccionar el seu art, viatjà per França, Itàlia i Alemanya. Des del 1882 fou professor de l'Escola Imperial d'Arts Decoratives. A partir del 1889 s'instal·là a París però mantingué els contactes amb el seu país. Fou un artista molt notable, amb una obra medallística extensíssima. Signa: H. KAUTSCH. Medalles: CM-1107/8 (1912) i 1117 (1913).

Dracma ibèrica d'argent d'imitació emporitana amb llegenda KERTEKUNTE (x1,5).

Kertekunte. Taller monetari ibèric identificable amb el poblat dit del Castellet de Banyoles, a Tivissa. Va emetre exclusivament dracmes d'argent d'imitació emporitana al s. III a. de C. (VB-428; CCG-459). Sobre aquesta ubicació de la seca, vegeu CRUSAFONT, M., "Dracmes i divisors inèdits en una troballa a la Ribera d'Ebre", *AN* 36, 2006, p. 39-54.

Kese o Kesse. Taller monetari ibèric de la tribu dels kessetans que pogué ésser situat a l'actual Tarragona. Inicialment va emetre al s. III a. de C. dracmes d'argent d'imitació emporitana amb llegenda TARAKONSALIR (vegeu *Tarakon*) i també amb llegenda KESE (i també, potser KOSE i TIKOSE, a la vista dels freqüents errors en les llegendes d'aquesta sèrie de monedes), i hemidracmes i òbols amb KESESALIR i KESEKU respectivament, on SALIR pot significar "plata dels de". Des del s. II a. de C., s'adaptà al sistema monetari romà i va encunyar denaris d'argent i nombroses sèries d'aram

Denari ibèric d'argent de Kese (Tarragona) (x2).

amb les llegendes Kese o Kesse fins a la primera meitat del s. I a. de C. (VB-1104/218; BT-2; CCG-460/1, 642/3 i 905/27). Amb l'Imperi Romà prengué gran relleu, passà a denominar-se Tarraco i les monedes es seguiren batent amb l'al·lusió a aquest nom, generalment abreujat i precedit de diferents títols. Vegeu *Tarragona*.

As ibèric d'aram de Kili (Gilet?) (x1,5).

Kili o Gili. Taller monetari ibèric de l'Edetània que hom situa a Torts (Ribera Alta). Va emetre asos i divisors de bronze entre mitjan s. II a. de C. i mitjan s. I a. de C., els darrers amb la doble llegenda KILI en lletres ibèriques al revers i GILI amb lletres llatines a l'anvers (VB-2058/60; CCG-928/9).

Trient d'or de Tarragona de Khindasvint (x2).

Khindasvint (642-653). Sobirà visigot. Va emetre trients d'or amb el tipus del bust de front a ambdues cares a la seca de Tarragona (CCG-1253).

Trient d'or de Tarragona de Khintila (x2).

Khintila (636-639). Sobirà visigot. Va emetre trients d'or amb el tipus del bust de front a ambdues cares a Girona, Tarragona i València (CCG-1248 a 1250).

K-K. Camp M. Abreviatura de Carles I (1516-1558) a partir de la forma K(AROLVS) i emprada especialment a Navarra en una sèrie de peces que, segons les llegendes, són a nom de Ferran II. Poden ésser llatines i aparèixer coronades o no. En algun cas són gòtiques i s'han interpretat erròniament com a R-R; en altres casos, foren gravades a l'inrevés, cosa que a dut a una lectura erròni a X-X. La forma ja fou emprada per Francesc Febus amb FF o F-F, per Joan i Caterina d'Albret amb I-C i per Ferran II amb F i F; en aquest darrer cas ocupa, però, dos espais del camp del revers.

Krüje, vegeu *Croia*.

Dracma d'argent d'imitació emporitana amb llegenda KUM (x2).

Kum. Taller monetari ibèric d'ubicació incerta però que es pot situar vers la Ribera d'Ebre. És probable que siguin de la mateixa seca les monedes amb la llegenda **MKU** a la vista de les freqüents irregularitats en les llegendes d'aquesta sèrie. Va batre amb una o altra llegenda exclusivament dracmes d'imitació emporitana i divisors d'imitació massaliota amb la llegenda KUM (VB-391-394, CCG-497/8, 501 i 588). Sobre l'àrea probable de la seca, CRUSAFONT, M., "Dracmes i divisors inèdits en una troballa a la Ribera d'Ebre", *AN* 36, 2006, p. 39-54.

L

L'. Camp M. Abreviatura de Lluís XIV emprada en els diners de Barcelona del 1646 al 1648 (CCG-4559).

Jaume Labrot.

Labrot, Jaume (Alger, 1954). Llicenciat en història per la Universitat de París X i numismàtic, especialista en l'estudi dels gitons. Als 17 anys obtenia el premi Philips amb un estudi de l'art medieval del Rosselló. Fundador i impulsor del *Centre de Recherches sur les Jetons et les Méreaux du Moyen Age*, s'ocupa també de les seves publicacions. Membre d'honor de la SCEN des del 2001. Ha publicat diferents llibres, entre ells *Unne Histoire Economique et Populaire du Moyen Age: les jetons et les mereaux* (París, 1989) i fou coautor del llibre *Plomos y jetones medievales de la Península Ibérica* (Barcelona-Madrid, 1996, juntament amb M. Crusafont i B. Moll).

Lafont, Víctor (Blevignac, 1901-Perpinyà, 1988). Professor de llengües clàssiques a Perpinyà, militant socialista i sindicalista, resistent, regidor de Perpinyà (1945-1947) i conservador del Museu Puig de Perpinyà (1946-1979), del qual publicà una monografia l'any 1958 (*Musée Numismatique Joseph Puig*). S'introduí aviat al món de la numismàtica i publicà diferents treballs interessants, alguns d'ells a *Acta Numismàtica*. Excel·lent assessor per a tots els investigadors que acudien al museu, era, per damunt de tot, una gran persona. Fou membre d'honor de la SCEN des del 1981.

Víctor Lafont.

As ibèric d'aram de Laie (Barcelona), amb la desinència Sken.

Laie. Taller monetari ibèric de la tribu dels laietans (sovint designada com a Laiesken, tot i que *sken* no és més que una desinència), probablement situat a la Barcelona actual atès l'antecedent de les dracmes amb llegenda BARKENO. Inicialment va batre, doncs, dracmes ibèriques d'argent d'imitació emporitana (vegeu *Barkeno*) a finals del s. III a. de C. i, ja al s. II a. de C., asos i divisors de bronze d'un art remarcable amb la llegenda LAIE seguida de la desinència SKEN, encara no interpretada (VB-1324-1333; CCG-930-935).

Laiesken. Vegeu *Laie*.

Lamella, Andreu. Mestre de la seca de Perpinyà, juntament amb Jaume Ermengou i almenys l'any 1346 (CME, doc. 255).

Ducató d'or d'Alfons IV amb marca B atribuït a Lanciano.

Lanciano (Nàpols). Ciutat del Regne de Nàpols, als Abruzzi. **M.** Taller monetari que, juntament amb l'Àquila, destaca per la seva importància i tradició entre les seques exteriors a la capital, per bé que les seves emissions, generalment amb la mateixa tipologia que les de Nàpols, resulten difícils d'identificar. Darrerament se li ha atribuït un ducató d'or d'Alfons IV amb marca B, ara interpretada com del mestre Bossi (CME-2929), i escuts d'or de Felip II (CCG-4379); PERFETTO, S., "Ceca y monedas en la ciudad de Lanciano (1441-1640)", *GN* 186, 2013, p. 141 a 145 i, del mateix autor, els llibres *Monete e zecca nella terra di Lanciano* (Lanciano, 2013) i *Lanciano domaniale in fiera (1212-1640)* (Vicenza, 2014).

Lardea, Guillem de. Mestre de la seca siciliana de Messina almenys entre el 1364, quan fou nomenat, i el 1366 (CME, doc. 535 i 526).

Lardea, Lemmo de. Mestre de la seca siciliana de Messina, almenys l'any 1376 (CME, doc. 535).

Medalla de S. Vicenç Ferrer (València, 1870), obra de Facund Larrossa.

Larrosa i Sorli, Facund (València, 1819-1888). **MC.** Medallista i gravador. Fou professor de gravat a l'Acadèmia de Sant Carles de València i féu moltes medalles valencianes, sovint de temàtica religiosa. També se li coneixen gravats a l'acer sobre paper. Signa: F. LARROSA. Medalles: CM-352 (1850), 354 i 359 (1855), 362 (1859), 376 (1874), 377 (1876) i 632 i 633 (1871).

Larrosa, O. (València, segona meitat del s. XIX). **MC.** Medallista valencià, potser emparentat amb F. Larrosa i C. Larrosa. Signa: O. LARROSA. Medalles: CM-379 (1876) i 383 (1883).

Medalla de l'Acadèmia de S. Carles de València, obra de Carles Larrossa.

Larrosa, Carles (València, segona meitat del s. XIX). **MC.** Medallista valencià, potser emparentat amb F. Larrosa i O. Larrosa. Signa: C. LARROSA. Medalles: CM-380 (1881), 381 (1882), 397 (1890), 590 (c. 1858) i 742 (1887).

Lasquarri (Baixa Ribagorça). Conquerit per Sanç III de Navarra, fou donat al monestir de Tavèrnoles el 1023. Més tard fou d'Arnau Mir de Tost. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'anomenat "Consell Local" va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 cèntims amb "Lascuarre" (TF-255/7).

Lastanosa, Vicenç Joan de (Osca, 1607-1681). Historiador i arxiver, va escriure el seu *Tratado de la moneda iaquesa y de otras de oro y plata del Reino de Aragon* (Saragossa, 1681), la primera monografia dedicada a una sèrie numismàtica medieval.

Lauffer, Llàtzer Gottlieb (Nuremberg, abans del 1660-c. 1717). **MC.** Medallista i gravador, membre d'una família de gravadors de monedes i medalles. Fou el medallista i el cap de la casa de la moneda de Nuremberg en l'etapa 1670-1690. Anà després a Viena, on treballà amb Georg Kautsch. Signa: L.G.L. Medalla: CM-124 (1676).

Laupart o leopard d'or anglès batut a Aquitània.

laupart, leopard. Moneda anglesa d'or encunyada en els seus dominis francesos des d'Eduard III (1327-1377): "*... scuts vells, nobles, lauparts...*" (CME, doc. 311, 1362).

As iberic d'aram de Lauro (x1,5).

Lauro. Taller monetari ibèric que hom assimila amb l'actual Llerona (les Franqueses del Vallès). Va emetre abundantment asos i divisors de bronze a la segona meitat del s. II a. de C. (VB-1351/71; CCG-936/9).

Lazari, Vicenç (Venècia, 1823-1864). Historiador i Numismàtic. Director del Museu Correr de Venècia, féu diferents treballs sobre la seva història. En el camp de la numismàtica, el seu treball més notable fou *Zecche e monete degli Abruzzi nei bassi tempi* (Venècia, 1858), que mantè la seva utilitat.

Mig carlí d'argent de Lecce de Ferran I de Nàpols (x1,5).

Lecce (Nàpols). Ciutat del Regne de Nàpols, l'antiga "Lupia" romana, és al sud de la terra d'Otranto. M. Seca menor del regne de Nàpols, els seus productes són fàcilment identificables perquè porten la menció LICI. Fins ara s'han trobat mitjos carlins de Ferran I (1458-1494), Ferran II (1495-1496) i Frederic de Nàpols (1496-1501) (CME-1015, 1076 i 1085).

Lecoy de la Marche, Ricart Albert (Nemours, 1839-París, 1897). Historiador medievalista, es formà a l'Ecole Nationale des Cartes i fou també arxivista i paleògraf. Professà a l'Institut Catòlic de París. En el seu *Les relations politiques de la France avec le royaume de Majorque* (París, 1892), una obra d'un notable xovinisme, aporta dades importants sobre l'enquesta que Pere III féu sobre les emissions perpinyaneses de Jaume III de Mallorca, que són del més gran interès, encara que aquest autor considerés que tot eren invencions de Pere III. L'aparició de les monedes descrites (grossos tornesos i florins) ha donat crèdit a aquests documents.

Medalla catalana al general Joffre obra de Legastelois.

Legastelois, Juli Pròsper (París, 1855-1931). MC. Escultor i medallista, fou deixeble d'Eugeni Lavasseur, Emili Cartier, Roty i Tonnellier. Obtingué nombrosos guardons i féu una obra medallística molt extensa. Destaca la seva plaqueta modernista *La Joventut*. Signa: J.P.LEGASTELOIS. Medalles: CM-1143 (1916) i 1157 i 1159 (1918).

Lerroux Garcia, Alejandro. (La Rambla, 1864-Madrid 1949). Polític populista i demagog, assolí èxits notables. CM. Els anys 1908 i 1322 li foren dedicades medalles (CM-1040, 1322).

Leiva. Camp MC. Signatura que apareix en una medalla de Santiago de Xile del 1925 dels catalans d'Amèrica. És possible que sigui un artista local, potser el que va fundar l'empresa LEIVA l'any 1930 a Santiago de Xile i que és encara en actiu com a J. LEIVA SA. Signa: LEIVA. Medalla: CM-910 (any 1925).

Leo, Marc Antoni. Mestre de la seca de Nàpols amb Felip I i durant els anys 1591-1594. Marca amb les lletres MAL nexades (PR p. XXVI).

Leoni, Lleó (Arezzo, 1509-Milà, 1590). MC. Escultor i medallista, fou un dels més notables gravadors de medalles del Renaixement final. El 1537 era gravador a Roma. Ferran Gonzaga el féu entrar com a cap de la seca de Milà, impressionat per la magnífica medalla que féu de la seva filla. En aquesta seca gravà encunys de monedes amb molt bon art. Gonzaga el posà també en contacte amb l'emperador Carles V, per al qual realitzà nombroses medalles. La seva obra es vastíssima. No signà les medalles. Medalles: CM-29 i 31 (sense data).

Leoni, Pompeu (Pavia, 1533-Madrid, 1608). MC. Escultor i medallista, fill de Lleó Leoni. Serví a la casa d'Àustria i passà la major part de la seva vida a la Península Ibèrica, on deixà una important obra escultòrica. Fou també, però, un excel·lent medallista i se li coneixen alguns camafeus. Medalles: CM-89 i 90 (sense data), no signades.

Anvers de la medalla a Honorat Joan, obra de Pompeu Leoni (Ø 71 mm).

Trient d'or de Barcelona de Leovigild (x2).

Leovigild (575-586). Sobirà visigot. Va emetre trients d'or del tipus amb efigie de perfil a l'anvers i creu sobre grades al revers a Barcelona, i amb el tipus de bust de front a les dues cares a Barcelona, Roses i Tarragona (CCG-1200/3).

Gitó uniface de l'Aliança Republicana de Les (x2).

Les (Vall d'Aran). Amb antecedents romans, es formà a redós del castell i fou cap de baronia. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-1488/91; TCO-1299/301). G. l'Aliança Republicana hi va emetre, vers l'any 1930, un gitó oval curvilini d'aram, sense indicació de valor (CAR-2).

Lesseps, Ferran Maria de (Versalles, 1805-La Chênaie 1894). El diplomàtic francès fou cònsol a Barcelona els anys 1842-1848, poc abans de consagrar-se a la impulsió del Canal de Suez. Els francesos residents a la ciutat li dedicaren una bella medalla, obra de Vivier, per agraïr la seva actuació cívica, CM-547

Josep Maria Leyda.

Leyda Damià, Josep Maria (Sant Sebastià, 1945). Numismàtic. Ha dedicat la seva atenció especialment a les monedes valencianes i navarreses i pogué establir l'emissió de monedes per part de Carles el Noble en identificar-ne els tipus. Membre de la SCEN, ha col·laborat sovint a *Acta Numismàtica*, on féu els útils buidats numismàtics del *Boletín de la Real Academia de la Historia* i de la *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos* (*AN* 19) i l'índex del *Numario Hispánico* (*AN* 24). També ha publicat el llibre *Moneda y circulación monetaria en Alicante y su provincia* (Alacant, 1993).

L.G.L. Vegeu *Lauffer*. MC.

LICI. Indicatiu de la seca de Lecce en el regne de Nàpols des de Ferran I de Nàpols (1458-1494) (CME-1015 i 1085). Vegeu *Lecce*.

Anvers del bitllet de 2 pecetes de Lilla (83x50 mm).

Lilla (poble del municipi de Montblanc, Conca de Barberà). Al s. XIX fou municipi. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), va emetre bitllets de 2 pecetes (TC-1492; TCO-1303).

lingot. Vegeu *llengot*.

Anvers del bitllet d'1 peceta de Linyola (111x67 mm).

Linyola (Pla d'Urgell). Important centre islàmic, fou conquerida per Ermengol IV d'Urgell el 1078 i fou cap de baronia. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-1493/8; TCO-1304/9).

Liparolo, Francesc. Obridor d'encunys de la seca de Nàpols entre el 1442 i el 1462 (alguna font diu, però, fins al 1468, però no sembla possible) (CME, doc. 673, 724, 728, 1095, 1096, 1105, 1112 i 1121). També gravà els segells del rei (SAI p. 74).

Carlí de Nàpols de Frederic, de Girolamo Liparolo (x1,5).

Liparolo, Girolamo (Nàpols, segona meitat del s. XV). **M** i **MC.** Medallista i gravador d'encunys italià, fou nomenat obridor d'encunys de la seca de Nàpols l'any 1462, i l'any 1465 el rei Ferran I de Nàpols li encarregà l'encuny del bust del doble carlí o testó d'argent. Després féu els coneguts coronats d'aquest sobirà i altres monedes dels seus successors, com el magnífic coronat del llibre flamejant de Frederic III. Estigué en actiu fins al 1497 (CME, doc. 1095, 1096, 1105, 1112 i 1121; SAI, p. 78). Li ha estat atribuïda la medalla CM-7, però creiem que també se li han d'atribuir les CM-10, 11 i 22 per l'estret parentiu amb les monedes. No signà aquestes obres. Medalles: CM-7, 10 i 22 (sense data) i 11, no datada però encunyada l'any 1477.

literatura. Les llegendes de les monedes: "... *figura, nom, literatura, valor e senyal...*" (CME, doc. 65, 1247).

litra. Pes emprat com a referent per a la moneda d'aram al sud de la Península Itàlica a l'edat antiga i, per extensió, la moneda de plata que té el seu mateix valor. Correspon a 1/5 de la dracma àtica i pesa 0,87 g.

Lizárraga, J. (Navarra, s. XX) Historiador de la moneda, ha col·laborat en obres col·lectives i fou qui retrobà el document de l'encunyació de monedes del Príncep de Viana que havia anunciat Pío Beltrán: "En qué fecha mandó batir moneda el Príncipe de Viana", *GN* 90, 1988, p. 41/47 (CME, doc. 879).

Trient d'or de Tarragona de Liuva II (x2).

Liuva II (601-603). Sobirà visigot. Va emetre trients d'or amb bust de front a les dues cares a Barcelona i a Tarragona (CCG-1221/3).

Bitllet uniface de 2 rals de Llaberia (100x59 mm).

Llaberia (poble del municipi de Tivissa, Ribera d'Ebre). Fou vila fortificada i té església romànica. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), va emetre bitllets d'1 peceta i de 2 rals i un ral amb "Llaveria" (TC-1530/2; TCO-1310/2).

Llacuna, la (Anoia). Es formà al voltant del priorat i als peus del castell de Vilademàger. Al s. XIV fou emmu-

Bitllet uniface de 25 cèntims de la Llacuna (55x35 mm).

rada. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-1499/503; TCO-1313/7). Segons Turró, també hi varen circular uns bitllets de la Cooperativa Agrícola de 10 i 5 cèntims (TC-1504/5; LC-3257/8).

Bitllet uniface de 50 cèntims de la Llagosta (65x42 mm).

Llagosta, la (Vallès Oriental). Es creà el 1945 en segregar-se de S. Fost de Campcentelles. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims i, segons Turró, també hi varen circular els de 10 i 5 cèntims del Sindicat Agrícola (TC-1511/4; TCO-1320/1). MC. El 1974, medalla del Banc de Sabadell per la sucursal (CMA, p. 202).

Anvers del bitllet d'1 peceta de Llagostera (100x58 mm).

Llagostera (Gironès). Amb antecedents ibèrics i romans, és esmentada des del s. I, va créixer a redós del castell i fou cap de baronia. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 10 cèntims (TC-1515/8; TCO-1322/5). G. Coop. "La Regeneradora", peces de 5 i 1 peceta i de 50 cèntims de níquel i de 25, 10, 5 i 2 cèntims de llautó (LC-1921/8).

Bitllet uniface de 10 cèntims de Llaguarres (55x40 mm).

Llaguarres (Baixa Ribagorça). Pertanyia al comtat de Ribagorça. El 1965 fou incorporat al municipi de Capella. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Laguarres" (TF-252/4).

Medalla a la Santa Missió de Llançà.

Llançà (Alt Empordà). És esmentada al s. X formant part del comtat d'Empúries. Va pertànyer a S. Pere de Roda. G. Coop. "Circulo Federal", peces de níquel de 5 i 1 pecetes (LC-1864/6). MC. L'any 1922 s'hi edità una medalla per la Santa Missió, (CM-1420).

Bitllet uniface de 50 cèntims de Llanera de Ranes (33x47 mm).

Llanera de Ranes (la Costera). Fou lloc de moriscs i cap de marquesat. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TV-901/2).

Llano de Cuarte, vegeu *Torrent d'Horta*.

Anvers del bitllet de 50 cèntims de Llardecans (108x65 mm).

Llardecans (Segrià). Fou repoblada en temps tardans (s. XIII) pels Santcliment de Lleida. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-1519/25; TCO-1326/32). **G.** Soc. Recreativa "La Garriguense", bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (LC-3431/3).

llarga moneda. Els diners mallorquins de Pere III (1336-1387) en relació als emesos pels sobirans de la branca mallorquina, que eren de millor llei.

llautó. Aliatge d'aram i zenc. Tingué ús monetari en època romana (vegeu *oricalc*) i, més endavant, ja a l'edat moderna. Fou el metall usual de les falsificacions de monedes d'argent, especialment als segles XVII-XIX, en què servia de base per a monedes amb un bany d'argent. D'aquí deriva la frase "se li veu el llautó", ja que en desgastar-se la moneda es veia l'ànima de llautó i, per tant, la seva condició de moneda falsa.

Llavaneres. Vegeu *Sant Andreu de Llavaneres*.

Llavaneres de Montalt. Vegeu *Sant Vicenç de Montalt*.

Anvers del bitllet d'1 peceta de Llavorsí (52x39 mm).

Llavorsí (Pallars Sobirà). Es formà a redós del castell de Gilareny i formà part del marquesat de Pallars. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-1533/5; TCO-1339/40).

Anvers del bitllet de 50 cèntims de Lledó (88x60 mm).

Lledó (Alt Empordà). Esmentat el 977, fou lloc reial. El 1089 s'hi creà un priorat. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims amb "Lladó" (CO-1318/9). **P.** Botet ens fa saber que a la parròquia s'hi conservaven dos o tres encunys de palloles, però no en tenim més detalls (BP, p. 195). **G.** Sindicat Agrícola, bitllets de 10 i 5 cèntims (LC-1867/8).

llegenda. Inscripció que solen portar les monedes i medalles a cadascuna de les cares. Si excepcionalment no en porten, es diu que la moneda o medalla és *anepigrafa*. En les ordres d'encunyació, els sobirans solien donar indicacions sobre quines havien d'ésser les llegendes i, a Catalunya en concret, solien variar poc. Joan I, per exemple, va determinar les llegendes i, després de donar llibertat perquè la posessin de la llargada que millor hi cabés, manà, però, que en el futur ja no es pogués canviar: "*... apres que haurets deliberat e mes en pratica quals letres o diccions hi poran bonament caber, noy mudes res sens la nostra special licencia e voler*" (CME, doc. 414, 1395). En altres llocs (València, Sicília, Nàpols...) o cronologies, però, cada encuny podia portar una llegenda més o menys llarga segons com disposava les lletres l'obridor d'encunys, de manera que hi pot haver multitud de variants que no responen a altra cosa que a l'atzar. Les llegendes solen incorporar el nom del sobirà o autoritat emissora, el país o lloc de l'encunyació, divises que sovint són de temàtica religiosa, la data, indicacions del valor de la moneda, etc. La immensa majoria de les llegendes porten les lletres amb la base cap a l'interior i segueixen l'ordre del moviment de les agulles del rellotge. Si la base de les lletres és en el cercle exterior parlarem d'una **llegenda exterior** i si tenen la base correctament cap a dins però segueixen l'ordre contrari al de les agulles del rellotge parlarem de **llegenda retrògrada**. Aquests tipus especials el trobem en alguns casos, sobre tot a la moneda comtal. Així el diner barceloní de Ramon Berenguer I (CCG-1828) te la llegenda exterior i en el de Ramon Berenguer IV (CCG-1846) és exterior i retrògrada.

llei. *f.* Percentatge de metall noble, or o argent, que conté una moneda: "*... ço és que sia a la ley que deu obrar la*

moneda..." (CME, doc. 142, 1285). Per a l'or, la llei es determina en quirats; l'or pur és de 24 quirats. Per a la plata, la llei es determina en diners: la plata pura és de 12 diners. Els percentatges fixats per al billó no es solien donar, però, respecte a la plata pura de 12 diners, sinó a la plata fina d'11,5 diners. Per tant, les lleis *doblenques*, *ternals* o *quaternals* indicaven dos, tres o quatre diners de plata fina, no pas pura, sobre 12. Actualment, la llei es fixa en mil·lèsimes.

llei de Gresham. Estableix que si en un mercat monetari hi ha en circulació una moneda bona i una de dolenta, la dolenta expulsa la bona i el mercat acaba exclusivament ple de la dolenta. Molt citada, el seu enunciat no és correcte ja que el moviment especulatiu que pot fragitar del mercat una moneda no depèn de si és "bona" o "dolenta" (que és un concepte incert) sinó del fet que hi hagi un desequilibri en el valor d'una i altra. Així, el diner de tern, una moneda de billó amb llei ternal (que seria, potser en aquest cas, la moneda "dolenta") no va desplaçar pas el croat de plata fina perquè ambdues monedes estaven equilibrades de valor en el seu canvi d'1 croat per 12 diners. És a dir, hi havia la mateixa plata en un croat que en 12 diners de tern i aquí no hi havia especulació possible. En canvi, el florí d'or (potser una moneda "bona"?) sí que desplaçava els croats a causa de la seva sobrevaloració. Vegeu *billoner, billoneria*.

Duro o peça de 8 rals d'argent emès a Lleida.

Lleida (Segrià). Capital de la important tribu ibèrica dels ilergets, la ciutat ha estat sempre de relleu, de manera que ha emès moneda en gairebé totes les èpoques, a excepció del temps dels visigots. Després d'una brillant etapa musulmana, fou conquerida per Ramon Berenguer IV l'any 1149. **M.** Les emissions de l'edat antiga han estat comentades a les entrades *Iltirta* i *Ilerda*. A l'etapa musulmana s'hi va batre des de Yusuf Almudafar (1046-1067), i ens han arribat fraccions de dinar d'or i dirhems de billó dels anys 439/59H (CCG-1471 a 1486). Arran de la conquesta, Lleida restà dins l'àrea del diner jaquès i se sap que, almenys l'any 1254, en temps de Jaume I, se n'hi varen batre, en paral·lel a Saragossa (CME, p. 173, doc. 71). Els amonedaments comtals d'Urgell es varen fer a la seca d'Agramunt, però seria perfectament possible que els tipus dels dos regents, Pere I de Catalunya-Aragó (1196-1213) i Guillem de Cervera, s'haguessin fet a Lleida i potser per això varen prendre com a revers l'arbre aragonès (CCG-1937/8). En temps de Pere III (1336-1357), la ciutat passà, a petició pròpia, a l'àrea del diner barceloní (CME, p 214, doc. 227 i 256). Prèviament, però, abans de 1299, la ciutat havia obtingut privilegi de Jaume II (1291-1327) per a batre moneda municipal en pugeses o mitjos diners. Les pugeses de Lleida s'encunyaren de llavors ençà fins a 1559, quan demanà de poder emetre diners, cosa que no li fou concedida fins al 1599 (CL, p. 198). En tota la seva llarga etapa d'emissions, la pugesa de Lleida tingué una àmplia difusió i se n'encunyaren nombroses varietats, tant en incuses com en peces de dues cares (CCG-3748/73). La seva ordenació s'ha pogut fer per l'anàlisi paleogràfica i la comparació amb els segells: PUIG, I./CRUSAFONT, M., "Classificació de la pugesa de Lleida a través de l'anàlisi paleogràfica (s. XIII-XVI)", *AN* 11, 1981, p. 144-164. A partir del 1599, es van anar batent menuts de billó amb efigie a una cara i ramellet a l'altra, de primer amb factura molt tosca i, després, de millor art (CCG-3773/8). Aquests diners varen ésser falsificats massivament i l'any 1630 la ciutat es va veure obligada a contramarcar-los de primer i a retirar-los després, i vendre'ls a preu d'aram. En la Guerra Civil Catalana del s. XV (1462-1472), Pere IV o de Portugal (1464-1466) hi va emetre croats d'argent, i Joan II (1458-1479) terços de croat de baixa llei (CCG-3042 i 2986), quan era mestre de la seca Rafel Mas des del 1464. Durant la Guerra dels Segadors (1640/52), s'hi varen emetre peces de cinc rals en petites quantitats, croats d'argent i diners amb bust a nom de Lluís XIII i ramellet al revers (CCG-4516/8). Acabada la guerra, encara es féu una emissió de moneda d'argent de tipus castellà, que fins ara no ha estat identificada: SANAHUJA, X, "La moneda de Lleida al segle XVII, *AN* 31, 2001, p. 111-148. Durant la Guerra del Francès (1808-1814), Lleida va emetre, l'any 1809, duros d'argent, inicialment amb punxons i, després, amb el bust del rei (CCG-6023/4). **B/G.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-1536/8; TCO-1341/3). Segons Turró, també hi varen córrer els del Sindicat Agrícola amb bitllets d'1 peceta i 5 cèntims (TC-1539/40). **P.** El grup de pallofes de Lleida (CL-1774/85) ha estat confirmat en la seva atribució pel testimoni de Botet (BP, p. 181) i de Busquets (BP, p. 209) i per uns estudis recents que les han documentat: DÍEZ, E., "Les pallofes de la Seu Vella de Lleida segles XVI-XVIII. I i II", *AN* 41-42, 2012, p. 255 a 292. **G.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), el Casal de la Joventut Republicana d'Esquerra Republicana va emetre bitllets de 25, 10 i 5 cèntims (TE). Altres emissions són: Coop. "Confederal", bitllets d'1 peceta i de 5 cèntims (LC-3447/9); Indústria Gastronòmica Socialitzada, bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (LC-

3450/60); Indústries Pané Col·lectivitzades, bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (LC-3461/3); Agrupació Obrera Auto-transport Parellada, bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims (LC-3464/5); Gremi de Fruiters, bitllets d'1 peceta (LC-3469); Joventut Republicana, bitllets de 25 i de 5 cèntims (LC-3470/1). **MC.** Durant la Guerra de Successió, commemoraren la presa de la ciutat Lluís XIV el 1707 i l'arxiduc Carles el 1710 (CM-159 i 164). Hi ha una medalla del bisbe Olaso de l'any 1722 (CM-178) i dues de proclamació de Carles IV del 1789 (CM-235/6). El 1878 tenim un Certamen Literari (CM-663) i una dedicació al subsecretari d'hisenda Cos Gayon (CM-665). Vers el 1880, una medalla municipal de premi (CM-682). Hi ha diferents medalles referents a exposicions o congressos agrícoles dels anys 1906, 1920, 1928, 1929, 1930 (CM-1014, 1169, 1245, 1257 i 1293). L'any 1919 n'hi ha una dels Congressos de Metges de Llengua Catalana (CM-1161a). El 1926, una de l'Apostolat de la Oració (CMA-47). El 1930 una altra commemora l'Aero-Club (CM-1726) i, ja de postguerra, dues de caràcter històric: la del 1987, dedicada als comtes d'Urgell, i la del 1970, a Gaspar de Portolà (CM-1918 i 1925). **MS.** MD del Bon Repòs, s. XX (1); MD de Butsènit, s. XIX (1); Sta. Treseta, s. XX (2).

Lleida, província. Tresoret important de diners del comtat d'Urgell que fou dispersat fa molts anys. Comprenia 500 diners o més de Ponç de Cabrera i 4 diners i òbols d'Aragó de Jaume I (BA, p. 257).

llengot. Peça metàl·lica de forma més o menys prismàtica obtinguda per fosa. Per bé que els diccionaris catalans solen portar la forma lingot, la gent catalana de l'ofici de la foneria en diu llengot. A Mallorca i al s. XVII, apareix també la forma *rajola*. Consta que n'entraven a la seca per a fer-ne moneda.

Llenguadoc-Rosselló, tresor. Important aflorament que ens caracteritza el segle III a. de C., abans de la Segona Guerra Púnica. Comprenia 235 dracmes d'argent de Rhode i Emporion i nombroses imitacions gal·les d'aquestes monedes. Marca un flux vers el sud de la Gàl·lia de monedes de les colònies gregues de l'Empordà i dóna un element cronològic per a la transformació del cap del pegàs d'Empúries, ja que totes les dracmes del tresor corresponents a aquesta seca tenen el cap sense modificar (NAPI, p. 84).

Bitllet de 5 cèntims de Llers (73x45 mm).

Llers (Alt Empordà). Es formà a redós del castell i és esmentada ja el 839, dins el comtat de Cerdanya. Fou cap de senyoria. **G.** Societat "La Immortal", bitllets de 5 cèntims (LC-1869).

Llevantí de Mar. Vegeu *Sant Antoni de Calonge*.

Bitllet de 25 cèntims de Lliber (100x60 mm).

Lliber (la Marina Alta). Antic lloc de moriscs, fou repoblat en part per mallorquins. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'alcalde, propietari de diferents comerços, emeté bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-904/6).

Llibre de les monedes i del florí d'or d'Aragó. Llibre conservat a Perpinyà i que fou compilat al s. XV, amb tots els privilegis referents a moneda atorgats a la seca de Barcelona. Font emprada ja per Colson i Botet. Darrerament ha estat publicat íntegrament i la resta de documents encara no emprats han passat al CME. *El llibre de les monedes de Barcelona i dels florins d'or d'Aragó*, a cura de Rodrigue Tréton (Barcelona, 2009).

llibres de la seca. Segons les ordinacions de Pere III (1336-1387), la seca havia de portar 8 llibres: 1, *de fondies* (entrades de metalls); 2, *de alleyar*; 3, *de fondició*; 4, *de monedes*; 5, *d'emblanquidor*; 6, *de deliurances*; 7, *de obres*; 8, *de despeses i salaris* (CME, doc. 142, 1285).

Bitllet d'1 peceta de Lliçà de Munt (108x58 mm).

Lliçà de Munt (Vallès Oriental). Depenia inicialment de la baronia de Montbui, però fou després vila reial. **B.**

Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-1544/5; TCO-1347/8).

lliga. 1. Generalment es refereix a la part de metall no noble que acompanya l'or i l'argent en un aliatge monetari: "... *les tres parts son de or e la quarta part es de liga...*", en el cas del florí d'or de 18 quirats (CME, doc. 574, 1417). La lliga no afegia valor a l'aliatge, que es comptava exclusivament per la quantitat d'or o d'argent. La lliga de la plata solia ésser d'aram i la de l'or podia ésser meitat d'argent i meitat d'aram, o en altres proporcions, com una quarta part i tres quartes parts. 2. En alguns casos, la paraula "lliga" es fa servir en el sentit d'aliatge en general: "... *feta la liga...*" (CME, doc. 142, 1285), "... *con l'argent posarà a la liga...*" (CME, doc. 142, 1285).

Medalla de N^S^ de la Cinta de Llimiana (x1,5).

Llimiana (Pallars Jussà). Esmentada el 954, al s. XI consta que tenia castell. Formà part del marquesat de Camarasa. **MS.** N^S^ de la Cinta, s. XIX (2), s. XX (2).

Llimona i Bruguera, Josep (Barcelona, 1864-1934). **MC.** Escultor i medallista, es formà a l'Escola de Belles Arts de Llotja amb l'escultor Rossend Nobas i el pintor Martí Alsina. Als setze anys guanyà la pensió Fortuny que atorgava l'Ajuntament de Barcelona i pogué anar a Roma, on modelà la figura eqüestre de Ramon Berenguer el Gran que orna la Via Laietana de la Ciutat Comtal. Féu molts altres treballs escultòrics coneguts, com *Desconsol* del Parc de la Ciutadella i *Pubertat o Treball*, que s'exhibiren en el recinte de l'Exposició de Barcelona del 1929. Entre les distincions, rebé la medalla d'or el 1888. Tingué una acceptació molt generalitzada. Com a medallista formà, amb Arnau i Parera, el grup d'artistes del Modernisme que deixaren un gruix d'obra considerable. Tot i que no fou tan productiu en aquest camp com els altres dos, les seves peces són sempre d'una qualitat excel·lent i d'un estil molt personal i fàcilment identificable. Les seves figures idealitzades i els seus plecs de roba, que es confonen amb les rugositats que solia emprar per als fons, són trets molt característics en la seva obra medallística. Signa: LLIMONA; J.LLIMONA. Medalles: CM-1025 i 1026 (1907), 1055 (1908), 1060 (1909), 1096 (1911), 1134 (1915) i 1570 (1912). L'any 1930 la ciutat de Barcelona li lliurà la Medalla de la Ciutat en categoria or, obra de Casanovas (CM-1291).

Medalla a Guimerà, obra de Llimona (Ø 70 mm).

Anvers del bitllet d'1 peceta de Llinars del Vallès (112x71 mm).

Llinars del Vallès (Vallès Oriental). Esmentada el 919, es formà a redós del castell i fou cap de baronia. **B.** Durant

la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-1546/7; TCO-1349/50). MS. MD de la Bona Sort de Collsabadell, s. XX (2); N^S^ del Corredor, s. XX (3); S. Cristòfol del Mas Bordoi, s. XX (1); MD dels Socors, s. XX (2).

Medalla del Partit Liberal de Lliria.

Llíria (el Camp del Túria). Amb notables antecedents ibèrics i romans, Jaume I li atorgà carta de poblament el 1252. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), hi ha notícies que l'ajuntament féu bitllets, no retrobats. Sí que coneixem la moneda de 5 cèntims emesa per la societat "La Protectora" amb "Liria" (TV-883). MC. L'any 1876, va editar una medalla del Partit Liberal dedicada al rei en acabar la guerra carlina (CM-649). MS. S. Miquel, s. XIX (8), s. XX (11).

llistell. Ornament que es grava com a orla a una o a les dues cares i a tocar de la vora d'una moneda.

lliura. 1. Unitat de pes emprada des de l'antiguitat. Fou presa als temps altmedievals com a pes de referència per a les monedes fins que fou substituïda pel *marc* vers el segle XII, a excepció d'alguns llocs com, per exemple, Sicília i Nàpols. La lliura emprada a Catalunya fou probablement la romana afeblida de 327 g, la de Sicília fou de 317,33 g i la de Nàpols de 320,764 g. 2. Unitat de compte derivada del sistema monetari carolingi i que, amb el sou i el diner, foren les unitats que s'empraren per a la comptabilitat fins al segle XIX i a les quals es reduïen totes les altres monedes. La lliura equivalia a 20 sous i el sou a 12 diners, de manera que la lliura era el mateix que 240 diners. Lliura i sou eren, doncs, unitats de compte i el diner, moneda efectiva, de manera que el sou i la lliura no eren més que múltiples comptables del diner. Això no treu que, durant un temps, el sou tingués el mateix valor que el croat de Barcelona, de 12 diners, per exemple.

Llívia (Baixa Cerdanya). Amb antecedents ibèrics, fou el cap de la Cerdanya romana i visigòtica i centre principal fins la fundació de Puigcerdà al s. XI. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), un "comitè" local va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-1548/52; TCO-1351/5).

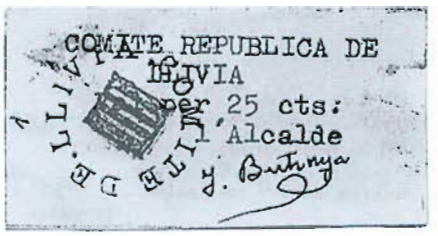

Bitllet manual de 25 cèntims de Llívia (66x34 mm).

Bitllet uniface de 25 cèntims de Lloar (86x59 mm).

Lloar, el (Priorat). Amb antecedents prehistòrics, formà part de la baronia de Cabassers. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25, 15 i 10 cèntims (TC-1553/9; TCO-1356/64).

Llobet, Jordi. Mestre de la seca de Perpinyà el 1454 (CME, doc. 719) i després, probablement ell mateix, mestre general de totes les seques del rei Joan II, almenys els anys 1466-1469 (CME, doc. 797/8 i 809).

Josep Maria Llobet i Portella.

Llobet i Portella, Josep Maria (Cervera, 1940). Doctor en història, arxiver i professor a la UNED. Membre fundador i d'honor de la SCEN. Al marge dels seus llibres i estudis com a historiador, és autor de nombrosos estudis amb una excel·lent base documental sobre monedes municipals, pesals, medalles de proclamació i gi-

tons de Cervera, Tàrrega i Bellpuig, i d'altres sobre circulació monetària, publicats sobretot a *Acta Numismàtica* i *Numisma*.

Llobet, Pere. Mestre de la seca de Perpinyà, almenys entre el 1423 i el 1430 (CME, doc. 219).

Bitllet uniface de 50 cèntims de Llocnou de Fenollet (55x46 mm).

Llocnou de Fenollet (la Costera). Fou lloc de moriscs i cap de senyoria. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims amb "Lugarnuevo de Fenollet" (TV-899/900).

Bitllet uniface d'1 peceta de Llocnou de S. Jeroni (60x35 mm).

Llocnou de Sant Jeroni (la Safor). Antiga alqueria islàmica, va pertànyer al ducat de Gandia fins al s. XV. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Lugar Nuevo" (TV-896/8).

Bitllet uniface de 5 cèntims de Llombai (63x40 mm).

Llombai (la Ribera Alta). Antiga alqueria islàmica, fou lloc de poblament mixt de cristians i moriscs. Fou dels Centelles i cap de marquesat. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), la Comunitat Obrera i, després, l'ajuntament varen emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims amb "Llombay" (TV-907/14).

Llor, Arnau de. Mestre de la seca de Càller, a Sardenya, nomenat l'any 1338 i en actiu fins al 1341, quan fou destituït pel rei. Fou qui va batre els alfonsins d'or de Pere III (1336-1387), fins ara desconeguts (CME, doc. 213/4; SO, p. 58).

Llorac, Berenguer de. Tresorer General entre el 1421 i el 1426. Malgrat l'odre del rei Martí del 1398, no tenim constància que la seva heràldica fos posada en els florins.

Llorenç d'Hortons. Vegeu *Sant Llorenç d'Hortons*.

Anvers del bitllet de 25 cèntims de Llorenç del Penedès (90x50 mm).

Llorenç del Penedès (Baix Penedès). Es formà a redós del castell, esmentat al s. XIV, i va pertànyer als Maldà. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-1560/3; TCO-1368/72).

Maria del Mar Llorens Forcada.

Llorens Forcada, Maria del Mar (València, 1962). Doctora en geografia i història (amb Premi Extraordinari) i numismàtica, actualment és gerent de projec-

tes culturals. Fou membre de la SCEN. Ha publicat nombrosos treballs i llibres importants com ara La ceca de Ilici (València, 1987), *Les encunyacions ibèriques de Lauro* (Granollers, 1998, amb P. P. Ripollès), *Ilercavonia-Dertosa i les seves encunyacions monetàries* (Barcelona, 2001, amb X. Aquilué) i *Arse Saguntum. Historia monetaria de la ciudad y su territorio* (Sagunt, 2002, amb P. P. Ripollès).

Medalla de la coronació de la MD de Gràcia de Lloret.

Lloret de Mar (Selva). Amb antecedents ibèrics i romans, és esmentada el 966 com a pertanyent al comtat de Girona. El s. XVIII es lliurà del jou senyorial. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer dues emissions de bitllets d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims (TC-1571/9; TC-1373/81). **MC.** L'any 1900 s'hi commemorà la coronació de la MD de Gràcia (CM-931/2). **MS.** Sta. Cristina, s. XIX (1), s. XX (13); N^a^S^a^ de Gràcia, s. XX (1).

Lloriana de Ter. Vegeu *Sant Vicenç de Torelló.*

Bitllet uniface de 50 cèntims de Llosa de Ranes (50x35 mm).

Llosa de Ranes, la (la Costera). Antiga alqueria islàmica, fou lloc de moriscs i va pertànyer sempre a la corona. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25 i 10 cèntims (TV-915/8).

Llosa del Bisbe, la (els Serrans). Formà part de la baronia de Xulella, de la mitra de València. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Losa del Obispo" (TV-884/6).

Bitllet uniface d'1 peceta de Llosa del Bisbe (64x45 mm).

Lloscos, Llàtzer de. Mestre de la seca de Mallorca, sabem que va renunciar al seu càrrec l'any 1439 (CME, doc. 666). Marcà les seves produccions amb bous.

Lloscos, Mateu. Mestre de la seca de Mallorca, fou nomenat l'any 1409 i tingué el càrrec fins a la seva mort l'any 1413 (CME, doc. 481 i 556). Marcà les seves produccions amb bous.

Lloses, les (Ripollès). B. Vegeu *Farga de Bebié, la.*

Medalla de la MD del Cocó de Lloseta.

Lloseta (Mallorca Septentrional). S'originà a les cavalleries d'Aiamans que Jaume I cedí als Togores i fou cap de baronia. **MS.** MD del Cocó, s. XX (1).

Medalla de llauto a la MD de Lluc (x1,5).

Lluc, Monestir de (Escorca, Mallorca Septentrional). **MC.** L'any 1886 es va emetre una medalla bilingüe català/francès de la MD de Lluc (CMA-9). **MS.** N^a^S^a^ de Lluc, s. XIX (5), s. XX (59).

Lluçà (Osona). S'originà en el castell i la parròquia de Sta. Maria, esmentada el 905, i fou cap de baronia. **B.** Du-

Bitllet uniface de 25 cèntims de Lluçà (55x60 mm).

rant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-1582/5; TCO-1384/8).

Bitllet uniface de 10 cèntims de Lluçars (50x41 mm).

Lluçars (poble del municipi de Tolba, Baixa Ribagorça). Es formà a redós del castell i fou municipi fins al 1969. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 10 i 5 cèntims amb "Luzás" (TF-264/5).

Bitllet uniface de 50 cèntims de Llucena (70x40 mm).

Llucena (l'Alcalatén). D'origen islàmic, arran de la conquesta cristiana formà part de la tinença d'Alcalatén. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25 i 10 cèntims amb "Lucena del Cid" (TV-887/95).

Llucmajor (Mallorca Oriental). Té l'origen en una alqueria islàmica que, arran de la conquesta cristiana, fou donada als Sanmartí. Jaume II de Mallorca la constituí

Plom eclesiastic de Llucmajor (x2).

en vila el 1300. El 1349 hi hagué la batalla en què morí Jaume III de Mallorca. **P.** S'atribueixen a l'església de Sant Miquel cinc varietats de ploms que porten, d'una banda, Sant Miquel i, de l'altra, una mà que porta un ciri encès i l'explícita llegenda LLUMMAIOR (CL-3406/9 i BPL-8). G. Coop. "La Nueva Vida", bitllets d'1 peceta i de 25 i 10 cèntims per a la secció de mercaderies i d'1 peceta per a la secció de teixits: BOADA, Jaume, "Els cupons de la "Nueva Vida", *Col·leccionomania* 8, 2003, p. 13-15. **MS.** N^S^ de Gràcia, s. XX (2).

Llueca Úbeda, Emili (Quartell, 1949-Sagunt, 2008). Historiador, arxiver i numismàtic. Publicà nombrosos treballs especialment sobre temes de la seva comarca i, dins la nostra especialitat, els llibres *El grabador Manuel Peleguer y su tiempo* (Montcada, 1892) i *Las emisiones de papel-moneda en el Valle de Segó, 1936-1939* (Quartell, 1993), a més d'alguns articles.

lluís. Nom de diferents monedes franceses d'or i argent encunyades a partir del s. XVII, les d'or amb el valor de dos escuts. Consta que n'encunyaren a Barcelona el 1644, però no com a moneda pròpia sinó imitant les franceses i, de moment, no han estat identificades.

Diner d'argent de Barcelona de Lluís el Pietós (x1,5).

Lluís el Pietós (814-840). Sobirà del Regne dels Francs, emperador i fill de Carlemany. En el seu temps s'estabilitzà l'organització carolíngia als comtats catalans orientals i s'emeteren diners i òbols amb pesos regulars. En canvi, el domini territorial es començà a fragmentar i el rei tingué greus dificultats per mantenir-hi la seva autoritat. **M.** Coneixem diners d'argent, més abundants que els de Carlemany, i dels tallers de

Roses, Empúries i Barcelona, i òbols de Roses i Girona (BA-5/7; CCG-1804/6; BNA; CRG).

Diner d'argent de Barcelona de Lluís el Quec (x1,5).

Lluís el Quec (877-879). Sobirà carolingi, fill de Carles el Calb. En el seu temps, el bisbe de Barcelona *Frodoí* ja batia els seus diners i òbols d'argent amb la tipologia pròpia del túmul de Santa Eulàlia, però encara amb el nom dels reis francs. Confirmat pel rei en els seus drets, entre ells el del terç dels beneficis de la moneda el 878, el bisbe va emetre diners a nom de Lluís (CCG-1810).

Treseta d'aram de Mallorca de Lluís I, del 1724 (x1,5).

Lluís I de Castella (1724). Fill de Felip V de Castella, només va regnar uns mesos, però encara es varen batre a la seca de Mallorca, l'única de la Corona Catalano-Aragonesa que es mantenia en actiu, tot i que amb tipologia castellana, tresetes i doblers amb el seu nom (CCG-6009/10).

Pirral d'argent de Sicília de Lluís I (x1,5).

Lluís I de Sicília (1342-1355). Sobirà de la branca catalana de Sicília, fill de Pere II. En la seva minoritat regí el seu oncle Joan, que es defensà bé dels angevins. M. En el seu breu regnat, va emetre pirrals d'argent i diners de billó, seguint els tipus dels seus antecessors (CME-422/8).

Patac de billó de Perpinya de Lluís XI (x2).

Lluís XI de França, al Rosselló i la Cerdanya (1463-1467/1473-1483). En les dues etapes de domini francès del segle XV, va emetre moneda de tipus regular a França, només que amb la marca P de la seca de Perpinyà. Hem considerat catalanes, però, les monedes dites "patacs" i els seus divisors perquè només s'emetien a l'àrea llenguadociana (CME-782/4).

Sisè d'aram de Bellpuig de Lluís XIII (x1,5).

Lluís XIII de França, rei nominal de Catalunya (1461-1463). Els catalans revoltats cercaren el seu ajut, que obtingueren només en part ja que els francesos mai s'implicaren seriosament en la contesa. M. Per bé que els francesos només varen atendre la part militar, mentre el país seguia el seu regiment republicà, a partir del 1641 i, especialment, el 1642, alguns tallers varen començar a posar a les monedes el nom i, a voltes, fins i tot el bust de Lluís XIII. El darrer cas es dóna en alguns dels cinc rals i cinc sous d'argent de Barcelona i Cervera (CCG-4523/8, 4536/40 i 4583/4), en sisens de Barcelona, Bellpuig, Girona, Sanaüja, Solsona, Tàrrega i Valls, i en diners de Barcelona, Cervera, Lleida, Olot i Vic. En altres casos només s'hi posa el bust o el nom, però no les dues coses. Són els casos d'alguns dels diners d'Agramunt, dels cinc sous i diners de Camprodon, dels diners d'Oliana i Tàrrega, i d'alguns dels cinc rals i mitjos rals de Vic. Vegeu CCG.

Lluís XIV de França, rei nominal de Catalunya (1463-1452). La guerra seguí el seu curs en condi-

Peça obsidional de deu rals d'argent de Barcelona de Lluis XIV (x1,5).

cions semblants a les del temps de Lluis XIII i mantenint els francesos el front català per a distreure forces als espanyols. M. A la mort de Lluís XIII, el 1643, apareix en algunes de les monedes de la Guerra dels Segadors l'efigie i el nom de Lluís XIV. Aquest fet es produeix especialment a Barcelona, ja que en els altres tallers ja havien cessat els amonedaments descentralitzats, de manera que només alguns batien encara menuts, com ara Vic. El sobirà apareix, doncs, en peces de deu rals d'emergència i en peces cinc rals d'argent, sisens, ardits i diners de Barcelona (CCG-4529, 4531, 4551/5, 4557/9), en un sisè de Girona del 1646, encara amb el bust de Lluís XIII (CCG-4610), en un diner de Puigcerdà (CCG-4645a) i en els diners de Vic (CCG-4480 i 4481).

Llull, Ramon. (Palma 1232-1316). Escriptor i filòsof, una de les més grans figures de la cultura catalana. La seva obra ha tingut una gran projecció. MC. Se li han dedicat diferents medalles, la més antiga que coneixem és de l'any 1876 i porta la seva efigie a l'anvers i Miramar al revers (CM-651)

Bitllet unifacc de 25 centims de Llutxent (57x45 mm).

Llutxent (la Vall d'Albaida). Fou cap de baronia i conserva el palau senyorial del s. XVI. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Luchente" (TV-893/5). MS. S. Domènec, s. XX (1).

L.M. Vegeu *Marchioni*. MC.

L.O. Vegeu *Ottone*. MC.

local. La moneda emesa en una localitat, sigui pel municipi, sigui per la parroquia o altres ens. Vegeu *municipal, pellofa, gitó*.

Diner dels bisbes de Lodeva.

Lodeva, bisbat de (Occitània). Situat a la ciutat del mateix nom, al nord del territori de Besiers i proper als de Millau i Melguell, era el cap del vescomtat del mateix nom, que pertanyia als comtes de Rodés. M. Els bisbes sembla que anaren obtenint sobirania sobre la ciutat i la moneda, i n'emeteren almenys vers el 1189 i entre el 1266 i el 1271 en diners de billó (COC-75 i 76; CME-73 i 74).

Lodi, Sissinio. Birocchi diu que l'any 1626 era "zechiere" de la seca de Càller, però no queda clar que en fos el mestre (BI, p. 218).

López i López, Antoni. (Comillas 1817-Barcelona 1883). Comerciant navilier, sembla que la seva fortuna es feu a Cuba amb el tràfic negrer. En els seus actius hi ha les nombroses iniciatives empresarials que prengué des de Barcelona i la seva protecció a Verdaguer. MC. L'any 1883 s'edità una medalla pòstuma en el seu record, obrada per Carrasco (CM-1776).

Medalla de València a Godoy, projectada per Vicenç López (Ø 51 mm).

López i Portaña, Vicenç (València, 1772-Madrid, 1850). MC. Pintor de relleu, es formà a les acadèmies de S. Carles de València i de San Fernando de Madrid. Fou pintor de cambra amb Carles IV i Ferran VII. Projectà les medalles CM-330 (any 1802) i 331 (any 1807), que no signà.

Lorda (Bigorra). MC. L'any 1900 s'edità una medalla commemorant una pelegrinació catalana (CM-941).

Medalla del Ferrocarril de Mataro, obra de Lorenzale.

Lorenzale i Sugranyes, Claudio (Barcelona, 1815-1889). MC. Pintor. De pare italià, féu els estudis a l'Escola de Nobles Arts, que el premià l'any 1837. Aquest mateix any anà a Roma a perfeccionar els estudis i hi va romandre vuit anys. Amb altres artistes, rebé els ensenyaments de l'alemany Oberbeck, de l'escola anomenada purista. De retorn a Barcelona, el 1844 creà una acadèmia que tingué molt d'èxit i, des del 1851, fou professor de l'Escola de Llotja. La seva única medalla (CM-560, any 1848), que dibuixà ell però gravà Jubany, plasma la idea romàntica del progrés, amb la imatge del tren de Mataró, en obert contrast amb el món de temes neoclàssics encara ben vigents en aquell moment (1848). Signa: LORENZALE.

Lostia, Jacint. Mestre de la seca sarda de Càller, en actiu l'any 1686 (BI, p. 218).

LVD. Abreviatura emprada per Lluís XIII i Lluís XIV en peces catalanes de la Guerra dels Segadors: 10 rals de Barcelona del 1652 (CCG-4531), 5 rals i 5 sous de Barcelona (CCG-4523/9 i 4536/58), sisens de Barcelona (CCG-4546/53), diners de Barcelona (CCG-4577/8), sisens de Bellpuig (CCG-4560/2), peces de 5 rals i 5 sous i de diners de Cervera (CCG-4584/7), diners d'Olot (CCG-4633), sisens de Sanaüja (CCG-4646), sisens de Solsona (CCG-4649), sisens de Tàrrega (CCG-4657) i peces de 5 sous de Vic (CCG-4572).

LVDO, LVDV. Abreviatures de Lluís XIII i Lluís XIV en monedes catalanes de la Guerra dels Segadors. La primera, en un diner de Lleida (CCG-4618) i en els mitjos rals de Vic (CCG-4676), i la segona, en diners de Camprodon (CCG-4580) i en diners de Cervera i de Vic (CCG-4579 i 4591).

Luyl, Guerau. Mestre de la seca de Barcelona, almenys l'any 1318 (CME, doc. 201).

M

M. Camp M. Indicatiu de la seca d'Amatrice en el regne de Nàpols. La trobem en cavalls de Ferran I i Frederic III (CME-1055/6 i 1097). Camp MC. Vegeu *Marteau*, si és a la primera meitat del s. XVIII. MC.

M gòtica. Marca de la seca de Mallorca per als florins d'or, segons disposició del rei Joan I. Es mantingué fins a les darreres emissions.

M, MA, MR, MAR en lletra gòtica i, en la darrera forma, amb la A i la R nexades. Abreviatures de Martí I (1396-1410) en tots els florins i mitjos florins (amb predomini de la M sola en els mitjos) i en tots els florins de Mallorca a partir del seu regnat (CCG-2295/311) i els dels altres regnats a Mallorca (CCG-2837/46, 2854/62, 2974/5, 2980 i 2980a).

Anvers del bitllet de 50 cèntims de Maçanes (105x65 mm).

Maçanes (Selva). Esmentada al s. XI, formava part del vescomtat de Cabrera. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims amb "Massanes" (TC-1703/4; TCO-1485/6).

Maçanet de Cabrenys (Alt Empordà). Esmentada des del 878, pertanyia a la baronia de Cabrenys i, des del 1698, fou lloc reial. **G.** Coop. "La Casa del Pueblo", peces de 5 pecetes de níquel i d'1 peceta i 10 cèntims de llautó (LC-1870/2). Soc. "La Pau Massanetense", bitllets de 10 cèntims (LC-1874). Santuari N^a^S^a^ de les Salines, s. XX (1).

Medalla de N^a^S^a^ de les Salines de Maçanet de Cabrenys (x1,5).

Anvers del bitllet de 50 cèntims de Maçanet de la Selva (95x54 mm).

Maçanet de la Selva (Selva). Esmentada des del 1079, fou cap de batllia del vescomtat de Cabrera. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25 i 10 cèntims (TC-1586/9; TCO-1389/92).

Macia, Francesc. Mestre de la seca de Gaeta, en el regne de Nàpols, en actiu abans del 1442 (CME, doc. 678a).

Macià i Llussà, Francesc. (Vilanova i la Geltrú 1859-Barcelona 1933). El nostre primer i carismàtic presi-

dent feu la carrera militar, però en començar a tenir càrrecs polítics es va veure obligat a deixar aquesta primera professió. Com a cap d'Esquerra Republicana arribà a president de la Generalitat, càrrec que mantingué fins que morí. **MC.** L'any 1908 el Centre Català de Mendoza li dedicà una medalla d'or i, ja mort, la Generalitat creà la Casa d'Assistència President Macià, de la qual hi ha una medalla. També apareix a la medalla de Ramisa del 1980, amb els presidents catalans dels temps moderns (CM-902a, 1317 i 1957).

macuquina, **moneda**. La moneda, especialment d'argent, batuda amb martell i mal tallada que es batia als territoris americans hispans abans de la generalització dels volants d'encunyació. Es feren també peces amb aquest aspecte a la Sardenya dels Àustries, que s'anomenaren *maltallades*.

Madoz, Pascual (Pamplona 1806-Gènova 1870). L'artífex de la desamortització i impulsor del famós *Diccionario geográfico*...fou reconegut pels catalans amb una medalla que li agraïa els seus serveis mentre fou governador civil de Barcelona els anys 1850/4, CM-576, de les quals n'hi ha una versió signada per Estruch i una altra per Carrasco.

Una de les medalles de la Solidaritat Catalana, obra de Madurell.

Madurell i Torres, Francesc (Barcelona, c. 1880-c. 1935). Escultor, exposà al Foment de les Arts Decoratives l'any 1906 i guanyà el premi de l'Acadèmia provincial de Belles Arts a la millor decoració escultòrica d'un edifici el 1907. Consta la seva participació l'any 1907 a la I Exposició d'Artistes Independents, i el 1911, a la VI Exposició Internacional d'Art. L'arquitecte Lluís Domènech i Montaner l'escollí per als projectes de models i motlles de ceràmica per al Pavelló d'Administració de l'Hospital de Sant Pau de Barcelona. Ràfols desdobla un E. Madurell, però en les dues medalles que descrivim, una de les quals és la font de Ràfols, s'hi veu bé la F. Signa: F. MADURELL. Medalles: CM-1012 (1906) i 1562 (c. 1910).

Maduixer, Miquel. Mestre de la seca de Barcelona des del 1558 (BO, vol. 3, p. 35).

Maella (Terra Alta). Conquerida per Alfons I, fou de l'orde de Calatrava des del 1180. Fou cap de baronia i,

Billet de 50 cèntims de Maella (93x55 mm).

després, de ducat. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre billets d'1 peceta i de 50 cèntims (TF-265/7). **MC.** Hi ha notícia que l'any 1838 els carlins hi emeteren una creu de guerra, no retrobada (CM-312).

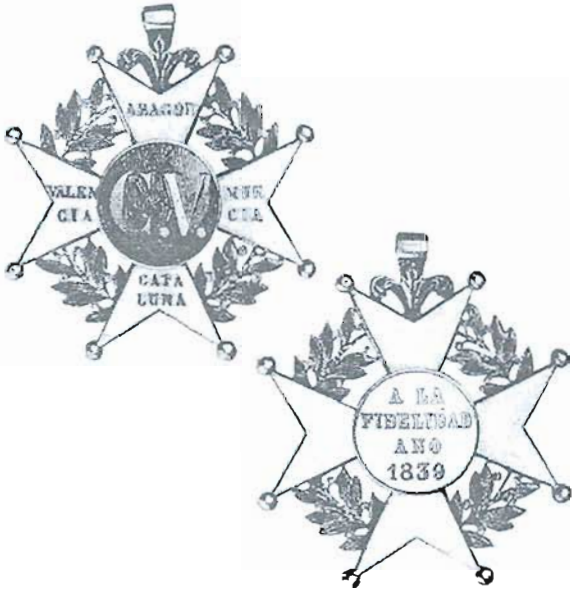

Medalla carlina del Maestrat (50x42 mm).

Maestrat. MC. L'any 1839 els carlins hi editaren una medalla de fidelitat (CM-315).

magistrat. A l'edat antiga, i especialment en època romana, eren els delegats de l'autoritat emissora o de l'emperador per al control de la qualitat de la moneda. El seu nom o noms (si eren més d'un, cosa habitual) sol aparèixer més o menys abreujat en les monedes com a forma de responsabilització.

Magliolo, Joan Andreu. Gravador d'encunys de la seca de Nàpols en els darrers anys de Felip I (1558-1591) i primers anys de Felip II (1598-1621) (SAI, p. 80-82).

Bitllet uniface d'1 peceta de Maiá de Montcal (41x35 mm).

Maià de Montcal (Gironès). Esmentada des del 978, formava part del comtat de Besalú. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-1590/3; TCO-1393/6).

Anvers del bitllet de 50 cèntims de Maials (109x54 mm).

Maials (Segrià). Conquerida arran de la presa de Lleida, fou donada al bisbe de Tortosa, que la repoblà. Fou cap de baronia. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-1594/7; TCO-1397/9). G. Unió Cultural Recreativa "Maialenca", bitllets d'1 peceta i de 15 cèntims (LC-3484/5).

Majorina de Constanci Gal (351-352) (x1,5).

majorina. Moneda romana de coure argentat emesa des del 348 i fins al 362, en substitució del *nummus*.

Maldà (Urgell). Es formà a redós del castell i fou cap de baronia. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims (TC-1598/602; TCO-1400/4).

Anvers del bitllet de 10 cèntims de Maldà (78x46 mm).

Maldonato, Carles. Segons Scacci, mestre de la seca siciliana de Palerm l'any 1679, en temps de Carles II. De tota manera, no s'han trobat peces amb marques que se li puguin atribuir i, segons Spahr, tota la producció de Palerm del temps de Carles II va marcar amb R-C, al·ludint a la Regia Corte, és a dir, que eren emeses directament per l'Estat (SCA, p. 7; Sp, p. 217).

Malgaulí, comte d'Empúries, vegeu *Ponç Hug IV*.

Gitó eclesiàstic uniface, de plom, de Malgrat (1,5).

Malgrat de Mar (Maresme). Es formà a l'entorn d'unes torres de guaita del s. XIV i tingué carta de poblament el 1345. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), la Col·lectivitat General de la CNT i després l'ajuntament varen fer diferents emissions de paper-moneda amb els valors d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims amb "Malgrat" (TC-1603/14; TCO-1405/14). G. Coop. "La Malgratense", peces de 5 i 1 peceta de níquel i de 10 i 5 cèntims de llautó (LC-417/27). G/P. Es coneix un gitó o pallofa de plom amb una creu al camp i la llegenda MALGRAT. LIMOSNAS PARA EL CULTO, de funció incògnita però d'aspecte modern, que potser era emprada per al pagament de les cadires, com hem vist en altres parròquies (CL-1786). No en tenim informació documental.

malla. *f.* 1. El mig diner, dit també *òbol*. Es solia batre amb els mateixos tipus i aliatges que el diner, encara que a voltes hom disposava una quantitat de fi inferior per compensar el seu major cost relatiu de fabricació: *"Aço que's fa dels diners menuts se fa aytant be en la deliurança*

Malla de billó de Mallorca de Jaume II de Mallorca (x2).

de les malles..." (CME, doc. 142, 1285). 2. La meitat de qualsevol unitat monetària, així la **malla de blanca coronada** com a meitat de la *blanca coronada*, o la **malla d'argent**, que designa el mig *gros*. 3. Qualsevol moneda d'ínfim valor.

Anvers del bitllet de 50 cèntims de Malla i Miramberg (102x61 mm).

Malla (Osona). N'hi ha notícia des del 918 i pertanyia als vescomtes de Girona. Fou dels Malla fins al 1419, en què es redimí B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims amb "Malla i Miramberg", i vals manuals de 5 cèntims amb "Malla" (TC-1615/7; TCO-1415/7).

Malla, Arnau de. Vegeu *Arnau de Malla*.

Ral d'argent de Mallorca de Jaume II de Mallorca (x1,5).

Mallorca, illa i regne de. Amb antics antecedents de poblament, fou ocupada pels romans, a excepció d'Eivissa, que fou cartaginesa en una primera etapa. Més endavant, sembla que estigué en l'àrea bizantina fins la conquesta musulmana. Conquerida per Jaume I (1413-1476), aviat li seguiren Eivissa i, més endavant, Menorca en temps d'Alfons el Franc (1285-1291). Fou un territori bàsic en les rutes comercials mediterrànies. M. 1. **Les emissions.** En època romana no va emetre moneda d'or, argent o bronze, però darrerament s'hi ha descrit un ampli conjunt de peces de plom: TRILLA, E./CALERO, A., "Los plomos monetiformes de época romana en la isla de Mallorca", *AN* 38, 2008, p. 55 a 85. Durant l'època musulmana, s'hi feren emissions força abundants; en l'etapa de la taifa Dénia-Mallorca s'hi emeteren dirhems (CCG-1487/9) i, amb els sobirans privatius al-Murtada i Mubassir, dirhems de billó des del 480/508H (CCG-1490/517). Els almoràvits hi emeteren dinars d'or entre el 565 i el 567H i semidinars sense data (CCG-1648/50), així com dobles quirats, quirats i semiquirats d'argent (CCG-1651/3), i en les taifes que seguiren, dirhems i fragments de dirhem (CCG-1654/62). Els almohades bateren dirhems d'argent a Mallorca i Menorca i semidirhems a Mallorca (CCG-1670/2). Després de la conquesta cristiana, Jaume I va crear un diner de tern comú per a València i Mallorca que es baté, però, a València (CME-152/8) i, probablement abans, Pere de Portugal, senyor de l'illa, hi féu una emissió de diners (CCG-151). El sistema monetari propi de l'illa fou creat per Jaume II de Mallorca (1276-1311) entre el 1300 i el 1310 i comprenia rals d'or, rals d'argent i el seus divisors, i doblers, diners i malles de billó (CCG-562/73). Les emissions foren continuades amb els mateixos tipus amb Sanç (1311-1324) (CCG-374/9) i amb Jaume III (1324-1349) (CCG-382/8), però aquest darrer també va emetre a Perpinyà altres tipus imitatius, com florins d'or o tornesos d'argent (CCG-380/1), així com diners al principat d'Acaia (CCG-389). Pere III (1336-1387) va mantenir el mateix sistema monetari amb algunes adaptacions, i amb Joan I (1387-1396) s'introduí l'encunyació del florí d'or, tot i que l'antic ral es mantingué teòricament en emissió. Les encunyacions en florins, rals d'argent i doblers i diners de billó es mantingueren durant tota l'època medieval amb alguns reajustaments de lleis i talles, i alguna emissió episòdica de caràcter municipal a *Menorca*. Amb els Àustries, s'introduïren els múltiples i les emissions es varen mantenir fins a Felip IV de Borbó (1700-1705). Després de la Guerra de Successió (1705-1715), encara la seca es mantingué en actiu, per bé que batent llavors amb heràldica castellana, i finalment fou clausurada. Amb els Àustries també es feren encunyacions a *Eivissa*, que es mantingueren fins al segle XIX. Després de Felip V de Castella (1715-1746), només es varen fer emissions en situacions d'emergència, com ara els duros i peces de 12 diners de la Guerra del Francès (1808-1814) (CCG-6035/6 i 6039/40), els duros de l'epidèmia del 1821, (CG-6041) o els del 1823 (CCG-6038). 2. **Seques i càrrecs.** La seca del regne

Segell de Jaume III de Mallorca amb les armes del seu llinatge i també de Mallorca.

de Mallorca fou sempre, a efectes legals, la de Ciutat o Palma, tot i que la seva ubicació anà canviant (OB). De tota manera, ja hem indicat l'emissió a Menorca en temps d'Alfons IV i Pere de Portugal i a Eivissa des de Carles I fins a Ferran VII (vegeu *Menorca* i *Eivissa*). Pel que fa a la seca de Palma, sabem que entre el 1390 i el 1398 fou gravador Ramon des Feu. Pel que fa als mestres de la seca, tenim notícia dels següents, que relacionem amb les seves marques:

1304-1305	Albert MUSTIOLA	
vers 1327	Ramon de SEVA	
1343-1348	Pere ROIG	rosa
1348-1354	possible vacant	
1355-1362	Bartomeu TARÍ	llir
1362-1364	Joan ROIG	tres roses
1365-1366	possible vacant	
1367-1368	Pere SABATER	sabata
1368-1398	Jaume EIMERIC (1a vegada)	petxina
1398-1399	Antoni PELEGRÍ T sola o amb petxina	
1399-1400	vacant per plet d'Eimeric	
		escut català en cairó
1400-1409	Jaume EIMERIC (2a vegada)	petxina
1409 i cessat	Guillem URGELLÈS	
		(no degué encunyar)
1409-1413	Mateu Lloscos	bou
1413-1419	Joan TORELLÓ	bou (o brau) i lleó
1419-?	Bartomeu GUITART	puig cimat de llir
?-1425	Gabriel SUNYER	estrella
1425-?	Gaspar DESPORTELL	llir
?-1439	Llàtzer de LLOSCOS	bou
1439-1444	Pere DESCATLLAR (1a vegada)	gos
1444-?	vacant per desposessió del mestre	
		escut català en cairó
?-1481	Pere DESCATLLAR (2a vegada)	gos
1481-1489	Pere ABRÍ DESCATLLAR	gos
1489-1505	Gregori BURGUÈS	creixents
1505-1556	Francesc BURGUÈS	creixents
1556-1558	Francesc VILALONGA	pont o castell
1558-1561	Horaci VILALONGA	pont o castell
1561-?	Gregori VILALONGA	pont o castell
1597-1604	Pere BERARD	(no degué posar marca)
1604-1631	Joan FORTUNY	cinc besants
1631-1664	Ramon FORTUNY	cinc besants i torre
1664-c.1683	Jordi FORTUNY	cinc besants
c.1683-c.1702	Gaspar PUIGDORFILA	
		puig cimat de llir

Trobem aquestes marques a totes les monedes però, en el cas dels florins i en l'espai 1398-1439, poden anar acompanyades de les del *Tresorer General*. **PM.** Es coneixen uns pocs tipus de pesals medievals mallorquins, identificats per la presència de la marca lleó del mestre Torelló o del gos dels Descatllar, que mostren pels seus pesos haver estat emprats per a la verificació dels florins d'or (CP-124/8). També n'hi ha de posteriors al 1714. **P.** Feren ploms la Seu i les parroquies de la Pietat, la Sang, S. Jaume, S. Miquel, S. Nicolau, S. Pere i S. Bernat (la Seu), Sta. Creu i Sta. Eulàlia. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), es varen emetre peces de llautó per a córrer per l'illa de *Menorca* (vegeu aquesta entrada). **MC.** Al marge de les medalles emeses a llocs concrets com ara Palma, Eivissa, Sóller, etc., se n'han descrit 16 que mostren haver estat editades a l'illa de Mallorca però sense indicar el lloc concret d'edició, per bé que és probable que la majoria corresponguin a Palma: proclamació de Ferran VI del 1746 (CM-216/7); creus de la Guerra del Francès (CM-293/4); Acadèmia Balearica del 1848 (CM-559); Diputació de Balears editades vers el 1855 i el 1890 (CM-579 i 828); Ramon Llull del 1876 i 1915 (CM-651 i 1137); Filles de Maria del 1880 (CM-674); Associació de Seglars Catòlics del 1881 (CM-695); coronació de la MD de Lluc el 1884 (CM-721); la magnífica peça de Benet Pons de l'Exposició Balear del 1903 (CM-964); les dedicades a Antoni Maura el 1917 (CM-1149 i 1150); la de Catalina Tomàs del 1930 (CM-1448), i la medalla d'honor del X Certamen Catequístic del 1935 (CMA-49). Posteriors al 1939 per exemple, l'any 1976 la Caixa de Balears en féu una al·lusiva a la Capella Mallorquina.

Malta, arxipèlag i comtat de. Comprèn les illes de Malta i Gozzo i d'altres de menors. En temps de Pere el Gran (1276-1285), Roger de Llúria hi infligí una derrota naval als angevins el 1283, i Manfredí Llança l'acabà de conquerir. De llavors ençà, formà part dels dominis de Pere el Gran i, després, dels reis catalans de Sicília, que la cediren sovint a alguns nobles o fills seus amb el títol comtal. Aquesta situació es mantingué fins que, l'any 1522, Carles I (1516-1558) cedí les illes a l'Orde de l'Hospital o de Rodes que, de llavors ençà, es denominà Orde de Malta. **M.** No hi ha notícia d'emissions monetàries especials per a Malta en l'etapa catalana i tot fa pensar que s'hi emprarien les peces sicilianes. Vegeu *Malta, orde de*.

Anvers de la medalla del Gran Mestre de Malta Ramon de Perellós.

Malta, orde de, o de l'Hospital o de Rodes. Originada l'any 1048 com a lloc d'acollida de pelegrins i malalts, fou formalitzada com a orde religiosa-militar l'any 1113. Ubicada, de primer, a Jerusalem, passà després

a l'illa de Rodes i, després a Malta, canvis que afectaren el nom de l'orde. Alguns dels seus grans mestres foren catalans o d'algun altre regne de la Corona Catalano-Aragonesa. M. Tot i que les emissions dels Mestres de la Corona no es poden considerar monedes catalanes, té interès conèixer quins d'ells en varen encunyar. És possible que fossin catalans els Mestres Odó dels Pins i Ramon Berenguer, tot i que la major part de les fonts els consideren provençals. El primer que consta amb seguretat és l'aragonès Juan Fernández de Heredia (1376-1396), que va batre guillats i terços d'argent (COM-1/2). Segueix el català Antoni de Fluvià (1421-1437), que va batre ducats d'or i guillats d'argent (COM-3/4). Del català Ramon Sacosta (1461-1467) només ens han arribat mitjos guillats d'argent (COM-5). L'aragonès Joan d'Homedes (1535-1553) va emetre ducats d'or, i tarins, carlins i múltiples de tarí d'argent, així com pitxols o diners (COM-6/12). L'aragonès Martín de Redin (1657-1660) va encunyar carlins i múltiples de tarí (COM-19/21). El mallorquí Rafael Cotoner (1660-1663) va batre també carlins, tarins i múltiples de tarí (COM-22/25). El mallorquí Nicolau Cotoner (1663-1680) va batre els mateixos tipus (COM-26/29). El valencià Ramon de Perellós (1697-1720) va emetre peces de quatre, de dos i d'un ducat d'or, carlins i múltiples de tarí d'argent i cinquines i grans d'aram (COM-30/40). El mallorquí Ramon Despuig (1736-1741) va emetre peces de dos, un i mig escut d'or, carlins i múltiples de tarí d'argent i grans d'aram (COM-41/49). Finalment, l'aragonès o navarrès Giménez de Tejada (1773-1775) va emetre peces de vint, deu i dos escuts d'or i escuts i múltiples de tarins d'argent (COM-50/58). Vegeu més informació a les entrades específiques de cada mestre. MC. Coneixem una dotzena de medalles relatives als mestres de l'orde, que són de la Corona Catalano-Aragonesa. Són les següents: la de Joan d'Homedes (1536-1553) (COM-1), la de Martín Garcés del 1600 (COM-2), les dues de Martín de Redín (1657-1659) (COM-3/4), la de Rafael Cotoner (1660-1663) (COM-5), les tres de Nicolau Cotoner, una del 1666, altra sense data i altra del 1670 (COM-6/8, CM-118), les dues de Ramon de Perellós (1697-1720) (COM-9/10, CM-138/9), i les dues de Jiménez de Tejada del 1773 (COM-11/12).

maltallada, moneda. Els múltiples dels rals sards emesos amb cospells irregulars, en temps dels primers Àustries i semblants per la factura a la moneda hispanoamericana dita *macuquina*.

Manacor (Mallorca Oriental). Amb un antic nucli islàmic, Jaume II de Mallorca l'establí en vila el 1300. L'actual ciutat prengué importància des del s. XIV. M. Vegeu *Manacor, tresoret*. P. Va emetre ploms de dues mides amb sant Jaume a l'anvers i l'emblema parlant de la mà i el cor, heràldica de la població (CL-2410/1). També es coneixen una sèrie de petits cartrons i papers

Medalla del Congrés de la Federació Agrícola Catalano-Balear a Manacor.

parroquials de factures diferents, els més vells amb valors entre els 5 cèntims i la peceta i els més moderns amb valors entre els 5 cèntims i les 22 pecetes. Podrien ésser els substituts de les palloles o bé tiquets de caràcter caritatiu (TB). MC. L'any 1907 s'hi celebrà el congrés anyal de la Federació Agrícola Catalana-Balear i s'hi editá la medalla corresponent (CM-1032). MS. S. Crist, s. XX (11).

Manacor, tresoret (Mallorca). Petit tresor, un petit estalvi, que comprenia un ral d'argent de Jaume II de Mallorca (1276-1311), un croat de Barcelona de Pere el Gran (1276-1285), un tornès francès de Felip IV (1285-1314), un diner de València de Jaume I (1213-1276), una malla de Mallorca de Jaume II de Mallorca (1296-1311) i un diner melgorès. No hi havia cap peça de Sanç, de manera que l'ocultament s'hagué de fer en temps de Jaume II. Això és molt important perquè ens aporta la primera peça de ral d'argent, i de moment única, de Jaume II de Mallorca, amb lletres llatines i característiques diferents dels rals fins llavors coneguts que han d'ésser, doncs, de Jaume III de Mallorca. Campaner s'adonà d'aquestes diferències, però les suposà variants dins de la fabricació. CAMPANER, A., "Novedades en la numismàtica balear", *Museo Balear*, tom III, 1886, p. 1-15; CRUSAFONT, M., "El veritable ral d'argent de Jaume II de Mallorca", *L'Ardit*, 1, p. 22-23.

mancús. 1. Denominació cristiana del dinar d'or musulmà emprada als segles IX-XI i derivada de l'àrab, que significa que du quelcom gravat. 2. Moneda d'or encunyada en diferents estats europeus als segles VII-XI, generalment imitant els patrons metrològics i, en alguns casos, també els tipològics dels dinars musulmans. Així, el mancús d'Offa, rei de Mercia, vers el 773, o el mancús de Jaca de Sanç Ramir d'Aragó (1063-1094). La seva emissió tingué, però, un abast molt limitat i la seva funció solia restringir-se a pagaments a l'Església o al Papa, però el fet és que, en l'àmbit europeu, en aquests segles hi regnava, gairebé arreu, el monometal·lisme de la plata. 3. Dinars musulmans en circulació als comtats catalans a finals del segle X, amb diferents qualificatius que ens els identifiquen, sigui per origen geogràfic, sigui per indicació

Mancusos de Barcelona de 10 i de 14 l'unça de Ramon Berenguer I (x1,5).

d'algun nom a detall que tenen. Així, els mancusos dits **ceptis** són els de Ceuta, i els **saragocianos**, de Saragossa (BO, p. 32/33). També s'atribueixen a Saragossa els anomenats **almanzurris** perquè el seu sobirà, Mundhir, va prendre aquest sobrenom (BO, p. 34). Altres són identificats per personatges que sabem que apareixen als dinars, com ara governadors, i, així, tenim els qualificatius **iafarí** o **almurí**, que corresponen als governadors del temps califals Xafar i Armir (BO, p. 28 i 29). Altres denominacions, com ara **alcaroví** o **almeçdí**, no han estat encara identificades. Pel que fa als anomenats **adai**, Vives creia que significava "adal", és a dir, correctes, de bon pes i llei, mentre que Botet apunta a una atribució a un altre governador que també apareix als dinars, el nom del qual era Abd-Allah (BO, p. 39). Hi ha acord en considerar que la denominació **auro cocto**, "or cuit", vol indicar l'or de bona llei (BO, p. 30). La documentació solia precisar que els mancusos s'havien de pesar i, en alguns casos, concreta que s'havia de fer individualment: "*unum ad unum pensatos*" (BO, p. 41). Per a facilitar aquesta operació, hom es servia d'un *pesal* anomenat **mancusal** (BO, p. 43). 4. Moneda catalana que copiava el dinar, que tingué una àmplia difusió als comtats catalans i que en alguns moments fou present en els pagaments documentats del comtat de Barcelona en més del 90% de les transaccions. Els primers mancusos catalans coneguts són els que s'han atribuït a Bernat Tallaferro de Besalú (988-1020), que copiaven els dinars d'Hixem II, en un dels quals s'afegia una creu i, en un dels casos, la paraula CRUCEN en lletres llatines, però que no tingueren continuïtat. Un paper molt diferent varen exercir, com hem dit, els mancusos de Barcelona. De primer, foren emesos en temps de Berenguer Ramon I (1018-1035), molts d'ells amb la marca de l'orfebre i moneder jueu BONHOM (*"bono omine ebreo"*, segons un document del 1091, BO, p. 44, que, d'altra banda, deixa clar que hem de llegir Bonhom i no Bonnom), que copiaven diferents models de dinars i que es designaven com a **mancusos de Bonhom**. Un d'ells porta en cúfic la menció *"Madinat Barsinuna"* (BA, núm. 19, CCG-1818). Les emissions prengueren especial intensitat amb Ramon Berenguer I (1035-1076), quan el mancús català copià els models de Ceuta per caure progressivament de pes i passar dels 7 mancusos per unça (3,85 g) a 10 (2,7 g) i, finalment, a 14 (1,98 g, aproximadament un argenç, és a dir, un catorzè d'unça). Els primers són denominats, en alguns casos, **mancusos d'Enneas** (des del 1037), probablement en al·lusió al successor de Bonhom, i els darrers porten també les llegendes en cúfic, però a la vora hi ha, en caràcters llatins, la llegenda RAIMVNDVS COMES. Tots aquests tipus ja són habitualment designats com a **mancusos de Barcelona**, i els que porten el nom del comte els denominem modernament **mancusos bilingües**. Aquest mancús més lleuger apareix en els documents designat com d'**octava**, denominació de la qual no coneixem la significació però que sabem que es pot assimilar amb el mancús bilingüe pel seu pes d'un argenç (BA, p. 49). Sembla que el mancús assajava de cobrir la manca del circulant de dinars en l'etapa taifa, ja que quan els almoràvits tornaren a alimentar el mercat monetari amb el seu *morabatí*, que era molt semblant als dinars, els comtats catalans varen deixar d'encunyar-ne, almenys de forma significativa. La circulació d'or a Catalunya al segle XI és completament excepcional en el context europeu i només comparable al cas de la Sicília normanda.

mancusada. Pagament en espècie pel valor d'un mancús d'or.

mancusal. Pesal per a comprovar el pes del mancús. Apareix a la segona meitat del s. XI en referència a l'anomenat mancús bilingüe del pes d'un argenç, és a dir, la catorzena part de l'unça o 1,98 g.

Billet unface de 2 pcetes de Manises (88x67 mm).

Manises (l'Horta). Antiga alqueria islàmica, fou donada el 1238 als Luna per Jaume I i fou important centre ceràmic des del s. XV al XIX. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 cèntims (TV-919/21).

Medalla de Manlleu als Cors de Clave, 1930 (48x42 mm).

Manlleu (Osona). Amb antecedents ibèrics, es formà al turó emmurallat de Dalt Vila, al voltant de l'església de Sta. Maria, i fou dels Centelles. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-1618/9; TCO-1418/9). **G.** Junta Central de la UGT, bitllets de 5 cèntims (TS); Coop. "Mutua de Pan", peces d'1 peceta de níquel i de 10 i 5 cèntims de llautó (LC-2931/41); Coop. "Popular-Obrera", peces d'1 peceta de níquel, algunes amb "Popolar" (LC-2949/51); Maquinària Serra, col·lectivitzada, peces de 10 i 1 ral i de 50 i 25 cèntims (LC-2952/5); Coop. "Mútua Catòlica", peces d'1 peceta d'alumini i de 10 i 5 cèntims de coure, algunes amb "Catòlica" esborrat de l'encuny (LC-2956/61); Coop. "Mutual Obrera", peces de 5 pecetes de ferro (LC-2962); Autos Pous col·lectivitzat, bitllets d'1 peceta (LC-2963); Beneficència Local, peces d'1 peceta de llautó (LC-2965); Protecció a la Infància, peces d'1 peceta d'alumini (LC-2966); Coop. "Manlleuense", cartrons de 5 i 1 peceta (LC-2967/8). **G/P.** Es coneixen dues incuses de llauna i d'aspecte d'ésser força modernes, amb la paraula OBRA, l'una amb una mà i l'altra amb dos òvals, la primera de les quals consta al recull de Botet (BP, p. 1787). Es tracta, doncs, de peces eclesials de l'església de Sta. Maria, potser per al pagament de les cadires (CL-1787/8). **MC.** L'any 1930 l'ajuntament edità una medalla en honor dels cors de Clavé (CM-1516). El 1975, una el Banc de Sabadell per la sucursal (CMA, p. 202).

Manresa (Bages). Potser capital de la Lacetània ibèrica, Manresa mantingué un nucli de població important. Fins l'any 1000, sofrí diferents destruccions, però després s'afermà com a capital comarcal. Jaume II (1291-1327) li ratificà l'any 1315 el títol de ciutat. **M.** Entre el 1098 i el 1114 hi ha mencions de moneda de Manresa. Atès que la qualifiquen de "bruna" (tot i que al comtat d'Ausona, al qual pertanyia, es feia d'argent) i

Peça de cinc rals d'argent de Manresa.

que, a més, no han aparegut peces que justifiquin aquest qualificatiu, hem pensat que es podria referir al fet que a Manresa hi corria la moneda barcelonina, bruna, en comptes de la d'argent del comtat (CL, p. 207). L'any 1469 la ciutat batia ploms o senyals de tipus municipal, probablement per l'autorització que els atorgà Reiner d'Anjou, una concessió que fou confirmada per Joan II l'any 1472 en capitular la ciutat. Sembla que les emissions es feien amb llicència del batlle i en consten quatre entre el 1469 i el 1493 amb uns volums d'entre 100 i 300 lliures. Sabem també que les dues primeres foren segurament fetes de plom i que algunes de les darreres eren incuses i duien l'estampa de Sant Maurici. Com que hi hagué moltes falsificacions, l'any 1493 feren una nova emissió i decidiren de canviar l'estampa tradicional: SANAHUJA, X., "Les monedes de Manresa al segle XV", *GN* 154, 2004, p. 53-70. Nosaltres hem identificat aquestes mencions amb dues incuses que porten, efectivament, la figura de Sant Maurici, una d'elles amb la llegenda S.MAURICI (CCG-3779/80). Durant la Guerra dels Segadors, va emetre peces de cinc rals i de cinc sous d'argent i diferents varietats de sisens d'aram (CCG-4619/22). L'any 1714 hi va haver un aixecament austriacista a Manresa en un intent de debilitar el setge de Barcelona. És possible que aquest fet justifiqui l'existència d'una contramarca amb l'any 1714 sobre les pallofes de la Seu, que potser es posaren en circulació com a moneda en aquesta ocasió. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre diferents sèries de bitllets d'1 peceta i 50, 15 i 10 cèntims (TC-1620/3; TCO-1420/3). **G.** Coop. "Obrera Manresana", peces d'1 peceta d'aram i de 10 i 5 cèntims d'alumini (LC-3153/5); "Casino-Cooperativa El Guix", peces de 5 cèntims de llautó (LC-3156); Autobusos "Comitè de Control", cartons rodons de 10 i 5 cèntims (LC-3160/1); Sindicat d'"Espectacles Públics" col·lectivitzats, bitllets d'1 peceta i de 10 i 15 cèntims (LC-3162/6); Empresa Bach col·lectivitzada, bitllets de 25, 10 i 5 cèntims (LC-3167/9); Magatzems "Jorba" col·lectivitzats, bitllets d'1 peceta i de 10 i 5 cèntims (LC-3170/1 i DA, p. 157); Solidaritat Obrera, quiosc, bitllets de 15 cèntims (DA, p. 158); CAME (Companyia d'Electricitat) col·lectivitzada, bitllets d'1 peceta (DA, p. 158); Manuel Arrufat, fruiteria col·lectivitzada,

bitllets d'1 peceta (DA, p. 158); Cooperativa obrera, cafè, bitllets de 10 cèntims (DA, p. 159); Espectacles públics col·lectivitzats, bitllets d'1 peceta i de 50, 15 i 10 cèntims (DA, p. 159); Sindicat Agrícola de Vaquers i Cabrers, bitllets d'1 peceta (DA, p. 159); Perfumeria Fontordera col·lectivitzada, bitllets de 10 i 5 cèntims (DA, p. 157 i LC-3175/6); Olis Vall-llosera col·lectivitzats, bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (DA, p. 157); Magatzems Jorba, sèrie de sis peces amb el bust del fundador, tres de níquel i tres d'aram, de premi als venedors, inèdites; "Liceo Manresano", peces de baquelita d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims. P. Ens ha arribat un nombrós conjunt de pallofes de la Seu, moltes d'elles justificades pel testimoni de Botet i de Busquets (BP, p. 181 i 209, CL-1790/812), de les quals, però, no tenim informació documental. Les que havíem atribuït a Sant Domènec (CL-1813/7), Botet ens fa saber que corresponen a Sant Domènec de Vic (BP, p. 181). MC. L'any 1833 va editar medalles de proclamació d'Isabel II (CM-256/7). L'any 1861 commemorà una Reunió Agrícola (CM-596) i, en dates properes, edità una medalla del col·legi dels jesuïtes (CM-597). L'any 1893 féu dues varietats de medalles per a una fira de bestiar (CM-603/4). Vers el 1865 l'ajuntament edità medalles escolars de premi (CM-611). El 1885 en féu una per als serveis durant el còlera (CM-729). El 1908 se n'editaren algunes en commemoració de la Batalla del Bruc (CM-1050 i 1053). L'any 1919 commemorà el monument a Clavé (CM-1486), i el 1927 en féu una a la coral Sant Josep (CM-1502a). L'any 1930, una dedicada a la Puríssima (CM-1449) i una altra al futbol (CM-1727). L'any 1980, al 75è aniversari del Centre Excursionista (CM-1958), i el 1992, una al centenari de les Bases de Manresa (CM-1993). El 1975, una del Banc de Sabadell per la sucursal (CMA, p. 202). MS. MD de l'Alba, s. XX (1); N^a S^a de la Guia, s. XIX (1), s. XX (2); S. Ignasi de Loiola, s. XIX (4), s. XX (5); S. Pere, Jorba, s. XX (1); Filles de Maria, s. XIX (1); La Cova, s. XX (1); S. Cristòfol, xofers Manresa-Berga, s. XX (3); MD de la Salut de Viladordis, s. XIX (1), s. XX (1).

Anvers del bitllet d'1 peceta de la Manresana (125x69 mm).

Manresana, la (poble de Sant Ramon del Portell, Segarra). Es formà a redós de l'antic castell i fou cap de marquesat. Fou municipi fins al 1940. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre dues sèries de bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-1624/7; TCO-1424/7). G. Coop. Obrera de Flequers, bitllets de 10 i 5 cèntims (LC-3313/4).

manuals de mercaderia. Textos per a orientar els comerciants del valor de les monedes de cada país. Atès que el comerç s'exercia entre diferents països i que cadascun d'ells tenia en circulació diferents tipus de monedes d'or, argent o aram amb valors desiguals, calia una guia per a poder saber quin era el valor realment obtingut en rebre una moneda determinada. Els manuals de mercaderia s'estengueren sobretot als segles XIV i XV i ens aporten molta informació útil per a l'estudi de les monedes. Només cal tenir present que sovint donaven els valors assegurant-se una mica, és a dir, que sovint són valoracions una mica més baixes que les reals. Fou especialment famós el manual de l'italià Pegolotti i n'hi ha molts d'italians, però també n'hi ha de catalans i mallorquins. Els primers manuals només donaven llistats descriptius, però més endavant ja es feren altres manuals i tractats sobre monedes de tots els països amb l'acompanyament de dibuixos i de làmines, o *placards*, que les reproduïen amb tota precisió. TRAVAINI, L., *Monete, mercanti e matematica* (Roma, 2003); GUADÁN, A M. de, "Comentario numismático al Manual Mallorquín de Mercaderia", *AN* 10 i 11 (Barcelona, 1980-1981, p. 97-116 i 197-212).

Bitllet uniface de 50 cèntims de Manuel (58x33 mm).

Manuel (la Ribera Alta). Lloc de moriscs, fou cap de baronia i hagué d'ésser repoblat el 1611 arran de l'expulsió. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25 i 10 cèntims (TV-922/5)

Medalla de proclamació a València de Carles III, obra de Manzanillo.

Manzanillo, Manuel (València, mitjan s. XVIII). MC. Gravador de gemmes, sabem que féu els encunys de les medalles de València de Carles III, que no signà (CM-226 i 227, any 1759). Fou un dels primers gravadors autòctons de terres catalanes.

Medalla de Maó, de caràcter maçònic.

Maó (Menorca). Antic castell sarraí, Alfons el Franc manà fer-ne una vila murada el 1287. Es desenvolupà gràcies al seu important port i fou cap de ducat. G. Fàbrica del Gas, fitxes sense valor i de dos mòduls (J.PONS); vals metàl·lics quadrats de S. Vicenç de Paül d'1 peceta i cartons rectangulars amb 400 grams de carn o un pa de kilo; bitllets de "La Humanidad", lògia masònica, amb el valor de 2 pecetes. MC. L'any 1783, s'editù una medalla del Tractat de Versalles que hi al·ludeix (CM-196); s'hi editaren medalles de proclamació amb Carles IV el 1789 (CM-237 i 238) i amb Isabel II el 1833 (CM-258). L'any 1815 se'n féu una en honor a Ferran VII (CM-337); l'any 1860, se n'editù una de caràcter maçònic (CM-1773), i l'any 1924 n'editù una l'ajuntament (CM-1211).

Maragall i Gorina, Joan. (Barcelona 1860-1911). De família benestant, hagué de lluitar per a poder dedicar-se a la literatura i mantingué sempre una actitut lliure i rebel. Els seus escrits, soretot la seva poesia, arribà a tenir una notable popularitat. CM. Arran de la seva mort, l'Ateneu Barceloní li dedicà una medalla d'argent obrada per Arnau (CM-1105).

"Maraguer", Andreu. Nom erroni (arrossegat de Toxiri), al doc. 343 del mestre *Moragues, Andreu.*

maravedí. *m.* Terme castellà derivat del nom del morabatí almoràvit. Fou aplicat, encara en la forma primitiva de *morabati alfonsí*, als morabatins emesos per Alfons VIII (1158-1214) i Enric I (1214-1217) de Castella, que tingueren una àmplia difusió i circularen a Catalunya. Els freqüents canvis de llei en la moneda castellana portaren al costum de referir els valors de les monedes al del morabatí almoràvit, moneda estable i de valor conegut. En desaparèixer el morabatí de la circulació, no es canvià aquest costum i es seguí referint totes les monedes al morabatí, moneda imaginària. La paraula es convertí en "maravedí". Els sobirans, interessats en obtenir forts guanys amb la moneda menuda, feien una taula que les sobrevalorava, de manera que, respecte al maravedí imaginari, la moneda d'or quedava infravalorada. Però la gent no deixava anar una moneda d'or a aquell preu, sinó que la sobrepujava, de manera que hom havia de refer la taula i rebaixar la valoració del maravedí referent. Per aquest mecanisme, el maravedí imaginari caigué a finals de l'època medieval fins a un valor irrisori. Des del s. XV fou una moneda efectiva de baixa llei, emesa per Enric IV de Castella, els Reis Catòlics i els sobirans de les dinasties Àustria i Borbònica. Amb Felip V se n'encunyaren unitats i múltiples a Barcelona, València i Saragossa. Deixa d'encunyar-se en temps d'Isabel II.

marc. 1. Pes de referència per a determinar els pesos de la moneda i que quedava determinat pel nombre de peces que equilibraven el pes del marc: *"... que haya en lo marc de Perpinyà LXVIII florins..."* (CME, doc. 322, 1365). El marc monetari com a referent de pes de les monedes fou introduït al s. XII. A Catalunya, Mallorca i Sardenya hom hi emprava un marc per a la moneda d'argent de 234,3 g: *"... e que lo march sia de Barchinona, com aquest march sia comú entre lo principat de Cathalunya e lo regne de Cerdenya"* (CME, doc. 632, 1428); a València, de 238 g; a Navarra, de 244,75 g. Per a l'or regia, a la Corona Catalano-Aragonesa, el marc de Perpinyà de 240 g. Sicília i Nàpols seguiren, però, amb el seus referents propis: la lliura de 317,33 g a Sicília i la lliura de 320,764 g a Nàpols. 2. En un únic document, un inventari de la Selva del Camp del 1525, s'hi empra la paraula marc per a designar els pesals monetaris: *"Item, marchs: ço es de 20 ducats, 15 ducats, 10 ducats, 5 ducats, 3 ducats, 2 ducats, e dos marchs de un ducat, e dos de mitgs ducat, un marc de castellana, e un de florí de or"* (SR, p. 177). 3. Escut heràldic del Tresorer General Perot Mercader (1448-1458), segons veiem als segells FS-1323 i 1413, i, alhora, marca de seca de Barcelona per als florins i mitjos florins d'or en aquest període (CME-558 i 579).

Mig florí d'or de València d'Alfons IV amb les marques marc i card a l'anvers (x2).

marca, -ques. Generalment, les monedes queden identificades amb les llegendes i les imatges, però molt sovint s'hi afegien, ja en l'encunyació, altres elements complementaris d'identificació que en les monedes de l'edat antiga solen denominar-se *símbols* i en les dels temps medieval i en l'espai modern/contemporani, *marques*. Aquests signes afegits pretenien generalment distingir les diferents emissions o els tallers d'encunyació d'un mateix tipus monetari i, en alguns casos, concretar sota la responsabilitat de qui s'havia fet una determinada emissió. Si aquests distintius no eren ja a l'encuny, sinó que havien estat afegits sobre les monedes ja encunyades, s'anomenen, per a totes les cronologies, *contramarques* o *contrasenyals* i podien tenir la funció d'autentificar les peces d'encuny legítim en el cas d'una invasió de falsificacions, o bé variar el valor d'una moneda en curs. Si es tractava d'encunyar una moneda gravant-hi nous camps complets sobre els camps ja existents, és a dir, prenent com a cospell una altra moneda, parlem de *reencunyació* i l'objectiu era estalviar-se la fabricació del cospell si la moneda que es reencunyava tenia les mateixes característiques metàl·liques que la que es tornava a encunyar. Pel que fa a les marques de l'edat antiga, vegeu *símbols*. Quant a les marques de l'espai medieval-contemporani, n'hi ha de diverses menes. D'una banda, tenim l'anomenada **marca de seca**, que identificava les produccions de cada taller, especialment per aquelles monedes que tenien la mateixa estampa, com ara el florí d'or medieval. Així, per als florins tenim, per exemple, les marques d'elm o de rosa d'anells per a Perpinyà, de M gòtica per a Mallorca, de C gòtica per a Saragossa, de torre i després corona per a València i de B o rosa de punts per a Barcelona, uns distintius que es començaren a definir amb Pere III, però que quedaren en general fixats amb Joan I. Algunes d'aquestes marques, com per exemple la corona de València, perduraren després i arribaren a passar als ducats i altres monedes de l'edat moderna. Amb anterioritat a la fixació de les marques de seca, Pere III va emprar per a les seves encunyacions de florins d'alta llei de Perpinyà l'anomenada **marca d'emissió**. En aquesta primera etapa, la seca era sempre la mateixa, però el rei va voler que els arrendadors de la seca posessin les seves marques per a distingir el treball de cadascú d'ells. Aquestes marques d'emissió, que el sobirà no imposava sinó que deixava a l'elecció dels arrendadors, a voltes coincideixen amb l'heràldica d'algun d'ells, com ara l'espasa de Pere Blan o el cap de Sarraí de Perpinyà Blan, i en d'altres podien tenir altres fonts d'inspiració. A partir sobretot del s. XV, va prendre importància la **marca del mestre de la seca**, que significava la responsabilització del cap de la seca en aquella moneda o emissió. En trobem a Mallorca des de Jaume III i Pere III, a Sicília des de Martí l'Humà i en els florins en els casos de Mallorca i València, ja en el segle XV. La marca del mestre va perdurar fins a l'edat moderna, especialment als territoris italians. Ja al s. XIX, la responsabilització de les emissions es traslladà també als assajadors. Martí l'Humà (1396-1410) manà que a totes les monedes s'hi posés la **marca del Tresorer General**, Joan Desplà, però això només es féu en els florins d'or i encara en formes diferents: a Barcelona, substituí la marca de la seca, i a Perpinyà, València i Mallorca es situà, però no en tots els casos, en el camp de la moneda i, complementàriament, a la marca del mestre de la seca. Les marques dels florins han estat identificades en la seva majoria, però hi ha una multitud de marques dels pirrals de Sicília, per exemple, que probablement són d'emissió i que segueixen essent una incògnita fins que comencen a aparèixer al segle XV les inicials dels mestres de la seca. A Mallorca, a manca del mestre de la seca per haver-hi vacant, marcava la **procuradoria reial**, que hi posava un escudet català en cairó, mentre que en els rals d'or de Pere III hi ha unes marques complementàries a les dels mestre de la seca que podrien ésser les dels governadors generals, tot i que no en tenim encara total seguretat. També trobem en algunes monedes perpinyaneses i sobretot sicilianes una **marca secreta**, com ara un punt al costat del cap de l'àliga, una lletra, etc., que fins ara, i pel que fa al nostre àmbit, tampoc no s'han identificat (vegeu *punts secrets*). També es posaven **marques identificatives** en els pesals monetaris, especialment als múltiples. Solien expressar el poble o la ciutat on s'havia afinat, el nombre d'unitats si era un múltiple o bé eren algun signe que identificava el tipus de moneda que havien de comprovar.

Anvers del bitllet de 50 cèntims de Marçà (91x51 mm).

Marçà (Priorat). Amb antecedents prehistòrics, es formà a redós del castell, esmentat el 1153 i pertanyent a la baronia d'Entença. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer dues emissions de bitllets d'1 peceta i de 50 i 20 cèntims i, segons Turró, també hi varen córrer els del Sindicat Agrícola, de 2 i 1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims (TC-1628/38; TCO-1428/32; LC-263/6). G. "Centre d'Esquerra Republicana", bitllets de 35, 20 i 5 cèntims (LC-2637; TE). **MS.** MD de les Malalties, s. XX (1).

marcar. *Contramarcar.*

Medalla uniface del Club Natació Barcelona, obra de Marcel.

Marcel i Bondurand, Emili (primer quart del s. XX). **MC.** Gravador barceloni d'origen francès. S'especialitzà en gravats artístics i industrials i fou autor de diferents ex-libris. Va participar a la VI Exposició Internacional d'Art de Barcelona l'any 1911. Tenia obrador propi al carrer Tallers, 50. El Club Natació Barcelona li encomanà una medalla fundacional que fou emprada després com a peça de premi, obrada en diferents metalls (CM-1550, any 1905). Signa: E. MARCEL.

Medalla d'una Exposició Agrícola a Alacant, obra de Marchioni.

Marchioni Hombron, Lluís (París, 1815-Madrid, d. 1894). **M i MC.** Gravador d'encunys monetaris i medallista. Es formà a la seca de Madrid des del 1839 i a la de Sevilla als anys 1842-1844. El 1854 fou nomenat gravador principal de Madrid, i el 1861, de totes les cases de moneda. Es jubilà el 1873. Excel·lent gravador, féu els encunys de moltes de les monedes d'Isabel II. Obrà també medalles amb molt bon art. Signa: L.M. Medalles: CM-586 (1858), 594 (1860) i 871 (1894).

Marco i Pérez, Lluís (Fuentelespino de Moya, Conca, 1920-Conca, 1983). **MC.** Escultor i gravador. Actuà a València durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9) en defensa del patrimoni artístic i fou professor d'escultura a Valladolid i a Madrid. Es dedicà especialment a l'escultura religiosa. Signa: L.MARCO. Medalla: CM-462 (1923).

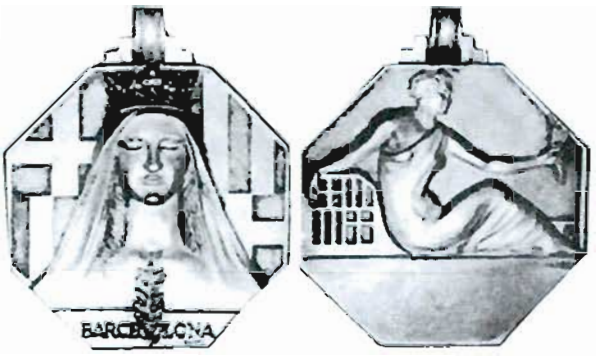

Medalla de la Ciutat de Barcelona, obra de Marès.

Marès i Deulovol, Frederic (Portbou, 1893-Barcelona, 1991). **MC.** Escultor, pedagog i col·leccionista. Es formà a Llotja amb Eusebi Arnau i anà pensionat a Itàlia i França. Féu molta escultura monumental i restaurà les tombes de Poblet. Creà el museu del seu nom. Fou professor a Llotja i a l'Escola de Belles Arts. Signa: MARES. Medalles: CM-1809 (1827), 1824 (1940), 1860 (1953) i 1882 (1958). L'any 1809 el Foment de les Arts Decoratives li dedicà una medalla que obrà ell mateix (CM-1809).

Bitllet uniface de 50 cèntims de Margalef (71x50 mm).

Margalef (Priorat). Fou repoblada des del 1200, quan Pere I la donà al bisbe de Tortosa. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament féu diferents emissions de vals i bitllets d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims amb "Margalef de Montsant" (TC-1639/46; TCO-1433/40).

Margens, Ramon de. Mestre de la seca de fals aragonesa per al batiment de florins des del seu nomenament pel rei l'any 1471 i en actiu en aquesta feina almenys fins al 1472 (CME, doc. 351 i 364). L'any 1372 va iniciar les falsificacions reials a Tortosa (CME, doc. 364).

maria. Moneda castellana d'argent de Carles II (1665-1700) que porta a l'anvers el monograma de la Verge Maria i amb els valors d'1, 2, 4 i 8 rals.

Peça de vuit rals tipus maria.

Diner de billó baix de Sicília de Maria (x2,5).

Maria de Sicília (1377-1392/1402). Filla de Frederic IV de Sicília (1355-1377), el succeí en el regne i, davant del perill d'un enllaç angeví, Pere III (1336-1387) la féu raptar i la casà amb Martí el Jove, fill de Martí l'Humà. M. En el període en què regnà ella sola, va batre pirrals d'argent i també tipus prou originals de mitjos pirrals i quarts de pirral amb la seva efígie o amb àliga. També va batre diners a Palerm i a Catània amb l'elefant (CME-496/506). Arran de l'expedició de Martí l'Humà a Sicília, es bateren pirrals a nom de Maria, Martí el Jove i Martí l'Humà (CME-507) i, més endavant, el numerari es féu a nom de Martí i Maria amb pirrals d'argent i diferents tipus de diners (CME-508/11).

Maria Isabel Marín.

Marín Silvestre, Maria Isabel (Barcelona, 1955). Doctora en història de l'art. La seva tesi doctoral fou dedicada a l'escultor Eusebi Arnau i la part referent a la medallística l'adaptà per al seu llibre *L'obra medallística de l'escultor Eusebi Arnau* (Barcelona, 2005), que publicà la SCEN. Ha publicat altres estudis d'història de l'art, com ara una història del Cercle Artístic de Barcelona (2006).

Marín de la Salud, Jordi (Madrid, 1947). Estudià periodisme i es dedicà després a la numismàtica com a estudiós, com a professional i, finalment, com a empresari. Com a professional impulsà, des de Numinter, un millor nivell d'actuació i publicà la revista *Cuadernos de Numismàtica*. Codirigí l'organització de la III Exposición Nacional de Numismática de Madrid de l'any 1987 i publicà, amb copiosa documentació inèdita, el llibre *La moneda navarra y su documentación* (Madrid, 1975).

Marlini. Camp MC. Medallista mencionat a *Medallas del s. XX*, del qual no hem trobat informació. No signà les peces. Medalles: CM-957 i 959 (any 1902).

Marmany, Jaume. Mestre de la seca de Perpinyà, nomenat l'any 1360 (CME, doc. 307).

Medalla de S. Marçal de Marratxí (x1,5).

Marratxí (Mallorca Occidental). Arran de la conquesta, fou donada al bisbe de Barcelona i el 1248 s'hi establí la parròquia. **MS.** S. Marçal, s. XX (6).).

Ral coronat de billó batut a Marsella en temps de Pere I (x2).

Marsella (Occitània). Important ciutat costanera del territori català provençal o Provença Marítima, amb paper habitual de capital. **M.** Inicialment, fou colònia grega establerta pels foceus i baté moneda amb abundància, així com a les etapes posteriors. A l'època medieval, fou de domini català des de Ramon Berenguer III. És possible que s'hi batessin els diners reials i, de segur, els rals coronats des d'Alfons I (1162, 1196) (CME-125/8 i 149/50); en qualsevol cas, sabem que fou la seca del gros d'argent de Ramon Berenguer V (1209-1245), emès des del 1218, i, més endavant, el 1243, dels anomenats diners marsellesos d'aquest mateix comte (COC, p. 181/7; CME-92/5). No és gens segur, en canvi, que fos el taller dels diners heràldics (CME-93), tradicionalment atribuïts a Ramon Berenguer V, que també podrien ésser anteriors o bé fets pel comte en alguna altra seca durant la revolta de Marsella abans del 1243.

Medalla de Menorca de Lluís XV, obra de Marteau i Roëttiers.

Marteau, Francesc Josep (París, a. de 1720-c.1759). **MC.** Orfebre i medallista reial que va saber mantenir l'alt nivell de la història metàl·lica dels sobirans francesos en els darrers anys de Lluís XV. Té una obra considerable. Signa: F.M.; M. Medalles: CM-185 (any 1756) i 187 (any 1759).

Martí i Aguiló, Camil (Barcelona, 1851-1872). **MC.** Pintor. Fill de Ramon Martí i Alsina. Presentà paisatges en una exposició a Girona el 1872. Morí jove. Projectà la medalla CM-818. Signa: C. MARTI.

Martí i Solanes, Juli (Reus, 1875-1921). **MC.** Escultor i medallista. Es formà a l'Escola de Belles Arts de Barcelona i fou deixeble de Josep Llimona. També treballà amb el rossellonès Gustau Violet. Participà en diferents exposicions barcelonines entre el 1891 i el 1921. Fou notable com a escultor de relleus. Signa: JULIO MARTI. Medalla: CM-1019 (1907).

Ral d'argent de Mallorca de Martí (x1,5).

Martí I l'Humà (1396-1410). Fill de Pere III, va convertir-se en sobirà de la Corona Catalano-Aragonesa en morir el seu germà gran Joan I. Ja d'infant, resolgué les revoltes de Sicília i Sardenya i fou l'únic sobirà que arribà a dominar plenament Còrsega. Mort el seu fill Martí, els seus dubtes pel que fa a la seva successió crearen greus problemes que abocaren al compromís de Casp, que entronitzà la dinastia castellana **M.** En termes generals, va seguir la política monetària dels seus predecessors i emeté florins d'or (CME-323/40), però encara féu una emissió de coronats de billó, dels quals rebaixà la llei (CME-341/2). Va anar introduint retocs en les peces d'argent a fi d'anivellar el seu valor i va emetre croats a Catalunya (CME-343/8), rals a Mallorca (CME-349/54) i a València (CME-359), i pirrals a Sicília, de primer amb Maria i Martí i, després, ell tot sol (CME-507 i 360). Només va batre billó a Mallorca i a Sardenya (CME-355/8 i 361). Cedí als consellers de Barcelona la iniciativa futura en el batiment dels croats.

Pirral d'argent de Sicília de Martí el Jove (x1,5).

Martí el Jove de Sicília (1392-1409). El seu matrimoni amb l'hereva Maria el féu sobirà de Sicília. Com a infant, hagué d'enfrontar-se amb els rebels sards, als

quals derrotà, però poc després moria a l'illa. M. Va emetre, de primer, a nom del seu pare, ell i Maria; a continuació, amb el seu nom i el de la muller i, després de la mort d'aquella el 1402, a nom únicament d'ell. En aquesta darrera etapa va introduir els diners amb l'escut català, un tipus que es perpetuaria fins als temps de Ferran II (1479-1516) (CME-507/23).

Medalla de N^a S^a de Bastanist de Martinet (x1,5).

Martinet (poble de Montellà i Martinet, Baixa Cerdanya). Sorgí d'una farga i fou poblat des del s. XVI, depenent dels bisbes de la Seu. **MS.** N^a S^a de Bastanist, s. XX (3).

Medalla de la primera missa de P. Roig i Serra a Martorell, 1891.

Martorell (Baix Llobregat). Amb antecedents romans, formà part de la baronia de Castellvell. El 1114 hi foren derrotats els almoràvits. Amb els Requesens fou cap de marquesat. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), va emetre dues sèries de bitllets d'1 peceta i de 50, 10 i 5 cèntims (TC-1647/56; TCO-1441/9). **P.** Es coneix una incusa moderna de llautó que porta els signes parlants de la mà i del martell (CL-1818), que potser fou emprada pel pagament de les cadires. **G.** Coop. "La Protectora", peces de 5, 2 i 1 peceta i de 15 cèntims en llautó, níquel i llauna (LC-639/42). **MC.** L'any 1891, va editar una medalla per a una primera missa (CM-847).

Martorelles (Vallès Oriental). Amb antecedents ibèrics, fou del terme del castell de Castellruf, i el 1927, es separà la part de Martorelles de Dalt. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims amb "Martorelles de Baix" (TC-1656/7; TCO-1450/1).

Anvers del bitllet d'1 peceta de Martorelles (92x58 mm).

Marullo, Josep. Mestre de la seca siciliana de Messina entre els anys 1554 i 1556, tot i que hi ha peces amb la seva marca de l'any 1544, potser per error del primer 4 per un 5. Marcà les seves produccions amb les lletres G-M (SCA, p. 7; SP, p. 125).

Mas, Rafel. Mestre de la seca de Lleida per a Joan II, almenys des l'any 1464, quan és nomenat (CME, doc. 781).

Bitllet uniface de 50 cèntims de Mas de Barberans (78x57 mm).

Mas de Barberans (Montsià). Conquerit el 1155, fou donat a la mitra de Tortosa, i el 1235 obtingué carta de poblament. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre dues sèries de bitllets d'1 peceta i de 50, 10 i 5 cèntims (TC-1658/64; TCO-1452/8).

Masdemont, Ramon (inici del s. XX) **MC.** Gravador. Fou membre de la junta de l'Ateneu Enciclopèdic Popular, on s'ocupà de la Secció de Literatura i Belles Arts els anys 1917/18. Apareix mencionat per Ràfols, sense més informació. Signa: R. MASDEMONT. Medalles: CM-1197 (any 1923) i 1630 (any 1922).

Masdenverge (Montsià). S'originà al s. XVIII quan un grup de pagesos de Tortosa s'instal·là en una zona inculta per a cultivar-la. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre dues sèries de bitllets d'1 peceta i de 50, 25 i 10 cèntims (TC-1665/71; TCO-1459/65). **G.** Coop. Popular, peces 5 i 1 peceta de níquel i de 10 i 5 cèntims de llautó (LC-2794/7).

Bitllet uniface de 25 cèntims de Masdenverge (90x53 mm).

Gitó d'1 peceta de níquel de la Protectora Obrera de Masies de Roda.

Masies de Roda (Osona). Amb antecedents a l'antiga "civitas" de Roda, es separà de Roda de Ter el 1836. **G.** Coop. "El Bosc", de la Colònia Còdol Dret, peces de 5 pecetes d'alumini i de 10 i 5 cèntims d'aram, algunes amb "Còdol Dret" (LC-2913/6); Coop. "Protectora Obrera" de la Colònia Còdol Dret, peces d'1 peceta de níquel i de 10 cèntims d'aram (LC-2917/20); "C.O.F.C." (cooperativa?) de la Colònia Còdol Dret, bitllets de 2 pecetes i de 50 cèntims (LC-2921/2).

Medalla de la coronació de la MD de la Gleva, 1923.

Masies de Voltregà (Osona). Fou domini de la mitra de Vic i es separà de S. Hipòlit el 1820. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims amb "Glevinyol de Ter" (TC-1315/6; TCO-1137/8). **MC.** L'any 1923 edità una medalla de la coronació de la MD de la Gleva (CM-1422). **MS.** MD de la Gleva, s. XIX (6), s. XX (27).

Masmudina d'or almoràvid (x1,5).

masmudina. La meitat de la *dobla* d'or almoràvit, dita també **masmudina senar** en oposició a la **masmudina doble** o *dobla*. Circularen a Catalunya: "*Nengú no rebuig morabatí ne masmudina ..*" (CME, doc. 49, s. XIII). També foren imitades i s'anomenaven llavors **masmudines contrafetes**: "*... et una masmudina contrafacta...*" (CME, doc. 64, 1246).

Medalla esportiva de Masnou del 1921 (x2).

Masnou (Maresme). Es formà a l'entorn del Mas Nou de Teià i esdevingué municipi el 1825. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-1572/4; TCO-1466/8). **G.** Coop. "El Masnou", peces de 5 i 1 peceta i de 10 i 5 cèntims de baquelita (LC-429/35) i discs de cartró de 10 cèntims (LC-436). **MC.** L'any 1913, edità una medalla del Sometent (CM-1387), i el 1921, una d'esportiva (CM-1613). El 1975, el Banc de Sabadell per la sucursal (CMA, p. 202). Els anys 1981 a 1983, medalles del Cor Juvenil Casinet.

Masó, La (Alt Camp). Formà part de l'antic terme de Codony i va pertànyer als Montoliu. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), el Sindicat Agrícola va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims que, segons Turró, circularen per la població (TC-1675/81; LC-2446/55).

Bitllet uniface d'1 peceta de La Masó (37x37 mm).

Masons, Antoni. Mestre de la seca de Càller, en actiu l'any 1639 (BI, p. 218).

As ibèric d'aram de Masonsa (x1,5).

Masonsa. Taller monetari ibèric d'ubicació incerta però de l'àrea d'influència dels kesetans. Va emetre asos i divisors de bronze a la segona meitat del s. II a. de C. (VB-1223/4; CCG-940/1).

Anvers del bitllet d'1 peceta de Maspujols (108x63 mm).

Maspujols (Baix Camp). Es formà entorn del Mas Pujol i fou municipi des del s. XVII. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims, i el Sindicat de Treballadors de la Terra de 10 cèntims, que segons Turró, també hi varen circular (TC-1682/5, TCO-1469/71).

Anvers del bitllet d'1 peceta de Masquefa (70x47 mm).

Masquefa (Anoia). Esmentada ja el 963, es formà a redós d'un castell i fou del monestir de S. Cugat des del 998 fins al s. XVI, en què passà a vila reial. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer dues emissions de bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-1686/9; TCO-1472/4).

Medalla de l'Acadèmia de Belles Arts de Barcelona, fabricada pels Masriera.

Masriera. Camp MC. Família d'orfebres, pintors, escenògrafs i impulsors culturals de Barcelona. El 1872, obriren una botiga al carrer Ferran, i el 1884, un singular edifici en forma de temple clàssic, encara avui existent, al carrer Bailén, 72. De les medalles que mencionem, la primera, del 1872, ha de correspondre a un dels germans Masriera i Manovents, Josep o Francesc, que, en aquest cas, dissenyaren una peça que gravà Escriu. La resta de la producció s'ha d'atribuir a Lluís Masriera i

Rosés (Barcelona, 1872-1958), el gran orfebre modernista. En la segona actua com a artista (CM-966), mentre que a les altres, gravades per Arnau, ho fa com a fabricant o editor amb la denominació Masriera Hnos Des dels primers anys del s. XX. comptaven amb una moderna màquina Ledroux de Paris. Signen: MASRIERA; MASRIERA Hs.; MASRIERA i CAMPINS, MASRIERA Hnos. Medalles: CM-642 (1872), 966 (1903), 987 (1904), 1122 (1913), 1129 (1914), 1225 (1925-1926), 1783 (1903) i 1790 (1906).

Bitllet uniface d'1 peceta del Masroig (77x47 mm).

Masroig, el (Priorat). Amb antecedents ibèrics i musulmans, fou reconquerida amb Siurana i passà als Castellvell. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta (TC-1690/2; TCO-1476/8). G. Coop. "Flor de Mayo", peces de 25 pecetes de llautó i de 5, 2 i 1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims de zenc (LC-2638/44 i AG). **MS.** MD de les Pinyeres, s. XX (1).

Bitllet uniface de 10 cèntims de Massalavés (49x31 mm).

Massalavés (la Ribera Alta). Lloc de moriscs, fou dels marquesos d'Albaida i hagué d'ésser repoblat arran de l'expulsió. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25 i 10 cèntims amb "Masalavés" (TV-926/30).

Massalcoreig (Segrià). Va pertànyer al monestir cistercenc d'Escarp, que és dins del terme. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer dues emissions de bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 cèntims, i segons Furró també hi varen circular els bitllets de 2 pecetes i de 10 i 5 cèntims de la cooperativa (TC-1694/702; TCO-1479/84, LC-3486).

Bitllet uniface d'1 peceta de Massalcoreig (57x44 mm).

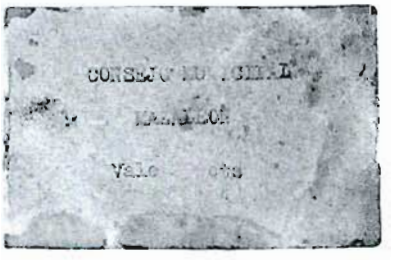

Bitllet manual de 25 cèntims de Massalió (57x40 mm).

Massalió (Matarranya). Conquerida per Alfons I el 1169, la donà al bisbe de Saragossa. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), la Col·lectivitat va emetre unes monedes de llauna d'1 peceta i de 25 i 5 cèntims, i l'ajuntament, uns vals manuals d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Mazaleón" (TF-268/72).

Bitllet de 5 cèntims de Massanassa (64x37 mm).

Massanassa (l'Horta). D'origen islàmic, va pertànyer a l'orde de Calatrava i, després, als Boïl i als Duesaigües. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), i en suplència de l'ajuntament, la Cooperativa Confederal de Camperols va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims amb "Masanasa" (TV-931/5).

massiair. Vegeu *peça de cinc rals*. Nom aplicat a les que duien el bust de Lluís XIII o Lluís XIV.

Massonnet. Camp MC. Editor francès de medalles, actiu a partir del 1856 i amb botigues al Faubourg Saint-

Dénis 48 i 64 de París. Carles Massonnet era l'editor de les medalles imperials de Napoleó III i de la Tercera República i féu les de les exposicions universals i nacionals. Sol signar amb MASSONET EDIT. Medalla: CM-1789 (any 1906).

Massoule, Andreu (Epernay, 1851-París, 1901). **MC.** Escultor i medallista, fou deixeble de Salmson i Cavalier. La seva producció fou predominantment escultòrica. La medalla que mencionem és d'ús pòstum per part de l'editor Desaide. Signa: A. MASSOULE. Medalla: CM-1009 (any 1906).

Medalla de S. Llorenç del Munt de Matadepera (x1,5).

Matadepera (Vallès Occidental). Fou poble de reialenc i comprèn el monestir de S. Llorenç del Munt. **MS.** S. Llorenç del Munt, s. XX (12).

Peça de cinc rals d'argent de Mataro.

Mataró (Maresme). Amb antecedents ibèrics i romans, a l'època medieval va prendre el nom de la torre de Mata. Al s. XV es redimí del domini feudal i esdevingué carrer de Barcelona. **M.** A l'edat antiga va emetre moneda (vegeu *Ilturo*). Tot i que no tenia cap antecedent d'emissions monetàries ni medievals ni modernes, durant la Guerra dels Segadors va fer una abundant encunyació de peces de cinc rals d'argent (CCG-4523/5). S'ha plantejat si, en produir-se la prohibició de batre argent del març del 1642, no hagués traslladat l'emissió a Argentona, que també n'encunyà a fi d'exhaurir els estocs de metall recollit i atenent la petitesa d'aquesta segona població en aquell temps. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer dues emissions de bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims i, segons Turró, també hi circularen les monedes del Sindicat Agrícola de 15 i 5 cèntims (TC-1706/11; LC-465/6; TCO-1487/90). **P.** Hi ha una àmplia varietat d'incuses de llautó i llauna atribuïbles a Mataró per diferents raons. D'una banda, perquè n'hi ha unes que porten la mà agafant una mata, que correspon a l'heràldica de la ciutat: de l'altra, perquè ja consten amb aquesta atribució a Botet i alguna a Busquets (BP, p. 182 i 209); i, finalment, perquè se'n conserven encara a l'església parroquial de Santa Maria (CL-1819/50), la darrera de les quals és un gitó de llautó que explicita que era emprat per al pagament de les cadires (SILLAS). **G.** Coop. popular "Estrella Mataronense" peces d'1 peceta i de 50 cèntims de níquel (LC-448/9); Coop. "la Mataronesa", peces de 50 cèntims d'alumini (LC-451); Coop. "Protectora Mataronense", peces de 2 pecetes i de 50 cèntims de níquel i de 10 i 5 cèntims de llautó (LC-452/9). Soc. "Nueva Constancia", peces de 25 cèntims de llautó (LC-460); Coop. obrera "San Jaime", peces d'1 kg de pa (LC-462); "Agrupament de la ind. flequera", bitllets de 10 i 5 cèntims (LC-468/9). **MC.** L'any 1809 féu una medalla de confraria (CM-1770) i el 1848 va commemorar la inauguració del ferrocarril (CM-560). Vers el 1880 féu medalles de regidor (CM-687). Els anys 1901, 1910 i 1928 en dedicà a Clavé (CM-1474, 1479 i 1507), i el 1904 i el 1917 n'edità tres en honor de les santes patrones (CM-975, 1402 i 1707). Vers l'any 1903 el Col·legi de procuradors edità un penjoll. L'any 1907 s'edità una medalla referent al Patronat Escolar Obrer (CM-1467). Els anys 1910 i 1973 en dedicà a Biada (CM-1083 i 1934). El 1913, dues de la Caixa d'Estalvis (CM-1120/1). El 1914, a la Mutualitat (CM-1131). El 1918, per un congrés agrícola (CM-1153). L'any 1927, del Club Natació (CMA-1747a). L'any 1931, Legió d'Honor del col·legi Valldemia. Els anys 1959 i 1969 n'edità d'esportives, una d'un concurs de pesca i l'altra d'excursionisme (CM-1884 i 1922). El 1969, de la Fira de Mataró, del joier Esteve amb vora de plata. El 1972, nova sucursal Banc de Sabadell (CMA, p. 201). **MS.** Patronat Escolar Obrer, s. XX (1).

"Mateo de las Fuentes". Vegeu *Sant Mateu del Maestrat*.

Mateu y Llopis, Felip (València, 1901-Barcelona, 1998). Doctor en història, paleògraf i numismàtic. Fou professor a la UB, director de la Biblioteca de Catalunya i membre de la SCEN. Publicà moltíssims treballs sobre les més variades matèries, generalment amb molta erudició, però amb contradiccions i errors. Els treballs que han resistit millor l'avenç dels estudis han estat *La ceca de Valencia* (València, 1929), *Bibliografía de la Historia*

Monetaria de España (Madrid, 1938), encara que ja necessita una notable actualització, i, en part, el seu *Glosario Hispánico de Numismática* (Barcelona, 1946). També hi ha alguns articles notables per les aportacions documentals. Els seus treballs més fluixos són els dedicats al florí català i als pesals.

Medalla de proclamació de Lluís I a Tarragona, obra de Matons (x1,5).

Matons, Joan Baptista (Barcelona, primera meitat del s. XVIII). M i MC. Argenter barceloní. Consta que l'any 1725 se li pagaren les despeses per al treball, l'or i l'argent per a fer les medalles de proclamació de Lluís I. Posteriorment, l'any 1737, Matons consta com a obridor d'encunys interí de la seca de Barcelona. El taller barceloní havia obrat peces d'aram de curs general amb Felip V els anys 1718-1720, però no se'n tenia cap notícia posterior. Ara veiem que el 1737 la seca no era del tot clausurada i, en canvi, sí que en devia ésser el 1754, quan es feren els nous ardits catalans a Segòvia. De tota manera, Matons no degué poder obrar a la seca perquè les medalles són foses. A final del s. XVIII, Matons va obrar un relleu del misteri de l'Ascensió per a la Catedral de Tarragona, segons projecte de l'escultor Roig. No signà les medalles. Medalles: CM-209 i 210 (any 1724). Sembla que fou ell mateix qui obrà els monumentals canelobres d'argent de la Catedral de Mallorca, lliurats el 1721 i que estigueren a punt d'ésser fosos per a fer moneda l'any 1821 (BOS, p. 53).

matrícula. Llistat o nòmina de les persones que treballaven a la seca. Atès que moltes persones volien aprofitar-se dels privilegis del personal de la seca, miraven d'entrar dins de la seva nòmina sense ésser aptes per les feines corresponents. En temps de Martí I i Alfons IV, es varen extremar els controls i es van exigir les llistes nominals o matrícules de tots els que treballaven a la seca (CME, doc. 599, 1422). De Ferran II endavant, però, molts càrrecs anaren a parar a mans de nobles.

Mauger, Joan (Dieppe, 1648-París, 1722). MC. Medallista, s'inicià en el treball de l'ivori i va aprendre a gravar medalles amb Varin. Vers el 1677, va entrar al servei del rei i tingué un paper predominant dins l'equip de gravadors que construïen la història metàl·lica del sobirà. Obrà més de dos-cents cinquanta reversos de medalles i gairebé tots els encunys d'anvers amb la figura del rei, sempre amb un treball acurat i vigorós. És un

Medalla de la presa de Balaguer el 1645, obra de Mauger.

dels grans gravadors francesos del seu temps. Signa: I. MAVGER. Medalles: CM-100 i 101 (1643); 105, 106, 111 i 112 (1645); 115 (1648), 116 (1654), 117 (1655); 119 i 120 (1675); 121 i 122 (1676); 125 (1677), 126 (1678), 128 (1685), 129 (1693); 131, 132 i 134 (1694); 135 i 136 (1697); 159 (1707), 171 (1711) i 175 (1712). També signà I. M.; I. M. F.; MAVGER F.; I. MAVGER F.

Maura i Montaner, Antoni. (Palma 1853-Torrelodones 1925). Polític conservador, però hàbil i realista, assajà de millorar l'anjquilosada administració espanyola. Fou elegit llargament diputat per Mallorca. MC. Coneixem quatre varietats de medalles amb la seva efígie, emeses el 1917, tres d'elles gravades pel seu germà Bartomeu (CM-1149 i 1450 amb tres varietats).

Medalla dedicada a Antoni Maura, obra de Bartomeu Maura.

Maura i Muntaner, Bartomeu (Palma, 1842-Madrid, 1926). M i MC. Descendent dels gravadors Muntaner, es formà inicialment a Mallorca, a l'Escola de Belles Arts de Palma, amb Francesc Parietti i Guillem Torres. El 1868 anà a Madrid, on accedí a la Real Academia de San Fernando i fou deixeble de Federico Madrazo i Carlos Haes. Fou molt actiu i realitzà centenars de gravats. L'any 1893 guanyà la plaça de director artístic de la Fábrica de la Moneda. A més de gravador amb coure, fou també pintor i obridor d'encunys, tant de monedes com de medalles. Signa: MAURA. Medalles: CM-985 i 986 (1904), i 1150 (1917).

Mauro, Nicolau de. Mestre de la seca siciliana de Messina des del seu nomenament l'any 1368 fins almenys l'any 1369 (CME, doc. 527 i 528).

Mauroli, Jaume. Mestre de la seca de Messina o potser lloctinent, que marcava amb les lletres I-M i on trobem peces amb les dates 1533 i 1534, que se superposen a les del regiment del mestre Bartomeu lo Nobile (SCA, p. 7).

Siliqua d'argent de Barcelona de Màxim Tirà (x2).

Màxim Tirà (409-422). En temps de l'emperador Honori (395-423), Constantí es revoltà l'any 407 amb les tropes de Britània i es proclamà emperador com a Constantí III. Trameté tropes a la Península Ibèrica, les quals, al seu torn, proclamaren Màxim emperador l'any 409 a Barcelona, conegut després com a Màxim Tirà. El nou oponent d'Honori féu batre a Barcelona siliqües d'argent i dos tipus de bronze amb la marca SMBA (*Sacra Moneta Barchinonensis*) (CCG-1190/2). L'atribució a Barcelona s'ha pogut fonamentar per l'evidència de les troballes. Honori pogué derrotar ambdós opositors l'any 411, però Màxim pogué refugiar-se amb els vàndals asdings i, després de dominar els sueus, fou proclamat novament emperador a l'oest peninsular l'any 418. Derrotat novament pels romans a Bracara (Braga), fou fet presoner i executat a Roma el 422 (BMT). Les monedes de Màxim Tirà són una illa monetària a la Península Ibèrica entre les darreres emissions romanes de Vespasià (69-91) i les primeres encunyacions visigodes d'imitació.

M.B. Vegeu *Brünner*. **MC.**

Médailler, Le. Fabricant francès de medalles establert a la rue du Conservatoire, 13, de París. Editá i gravà medalles d'art sota la direcció de G. Lagarde i estigué actiu des de finals del s. XIX. També realitzava insignies, palmes i corones, joies, quadres amb medalles o medallers, bronzes i copes artístiques. Signa: "Le Médailler"/EDIT. Medalla: CM-515 (any 1890)

medalla. 1. Missatge al futur transmès per una obra d'art, generalment un relleu escultòric seriat i de petit format que té, doncs, una funció documental i evocadora. La medalla va néixer en el Renaixement de la mà de l'escultor italià Pisanello, de manera que, per a l'època medieval, bàsicament tenim les fetes emetre per Alfons el

Medalla de Ferran I de Nàpols.

Magnànim (1416-1458), la gent del seu entorn a Nàpols i algunes poques de papals o del temps de Ferran II (1479-1516) i els primers Àutries. Actuen artistes destacats, des de Pisanello fins als Leoni. Després d'aquesta etapa florent, hi ha un espai pràcticament buit de medalles catalanes commemoratives i gairebé podem comptar només amb produccions franceses, austríaques o angleses, que fan referència a esdeveniments ocorreguts en l'àmbit català, especialment en les guerres i, més particularment en la de Successió (1705-1714). També se'n feren a la Catalunya Nord, gairebé sempre amb models i artistes francesos. Al s. XVIII reprenen les medalles fetes al país, en part per les iniciatives d'algunes Societats d'Amics del País i per la creació de les primeres escoles de gravadors. Un gran esclat medallístic es produirà al s. XIX, en paral·lel al moviment transversal de la Renaixença. Un moment especialment important, per la qualitat dels seus productes, es el que genera el Modernisme, amb figures tan notables com Arnau, Parera o Llimona. Després d'una nova travessia del desert amb la dictadura franquista, tornen a aparèixer figurs destacades com ara Subirachs, Ferran o els Capdevila. Malgrat la seva funció tan diferent de la moneda, sempre s'ha considerat la medallística com una part de la numismàtica. Al marge de les medalles commemoratives, que són les que hem anat comentant, hi ha encara altres objectes que solen ésser compreses dins de la medallística. D'una banda les medalles de devoció, que deriven de les antigues *esportelles* i que hom sol portar penjades al coll o subjectes a la roba com a amulet o com a signe de religiositat. Hi ha també les generalment anomenades medalles de distinció, que solen tenir caràcter militar ja que foren creades per premiar accions destacades en aquest àmbit. N'hi ha d'intemporals, que són les que solen rebre el nom de *condecoracions*, però també d'altres que fan referència a un esdeveniment concret i que són les que responen millor a la definició que hem fet al principi, amés de tenir un caràcter commemoratiu. Hi ha encara el que podriem denominar medalles de premi i que poden correspondre a àmbits diferents com l'esportiu, el docent o el cívic. Cal advertir que aquestes divisions són una aproximació a la realitat, però que hi ha molts casos de superposició, com ara medalles de devoció amb caràcter commemoratiu o bé de premi que es corresponen amb una feta històrica determinada. Pel que fa a les *insignies*, sempre s'han consi-

derat incloses dins de la medallística, ja que sovint hi ha medalles i insígnies que responen al mateix tema o esdeveniment. Pel que fa a les medalles de proclamació, vegeu l'entrada *proclamació*. 2. En temps del Renaixement i durant els segles immediats, s'aplicava el nom de medalles a les monedes antigues, especialment a les gregues i romanes.

Medalla de proclamació a Barcelona del 1833, un cas de medalla-moneda.

medalla-moneda. Medalles que s'ajusten a les característiques i metrologia de les monedes i que, per aquesta raó, en alguns casos arriben a circular com a monedes. Pel fet d'ésser medalles, però, emeses en alguna ocasió solemne o creades com a obsequi, solen ésser d'extrema raresa. Pot aplicar-se aquesta denominació a algunes medalles del segle XV de la branca de Nàpols, com alguns dels anomenats cavalls d'aram commemoratius, que circularen probablement com a monedes perquè tenien les mateixes característiques metrològiques i formals que els altres cavalls, que eren pròpiament moneda (CM-10/11). El cas més conegut, però, és el de les medalles de proclamació que s'emetien en iniciar-se un regnat i que, havent començat essent pròpiament medalles, passaren després a convertir-se en monedes de tipus commemoratiu, amb els continguts d'or i argent de les monedes i equiparades als seus valors (CM-209/70). També es podrien incloure en aquesta denominació les grans monedes o peces d'*ostentació* que emeteren alguns sobirans i que no estaven destinades a circular sinó a ésser lliurades com a obsequi, com ara la peça de 20 pacífics d'or catalans de Pere de Portugal (només coneguda documentalment), els cinqüentins d'argent, els centens d'or castellans o la peça aragonesa de 100 ducats d'or de Carles I (CCG-4224). El terme es pot estendre, per simplificació, a altres tipus que més aviat són monedes-medalles, és a dir, creades com a monedes, però que manquen del suport oficial per a ésser considerades en termes estrictes com a moneda, per bé que també varen circular, com ara les emissions d'or, argent i aram de la Unió Catalanista (CCG-6048/53) i, per extensió, les CCG-6073.

Medallistes catalans. Col·lecció de monografies sobre els artistes catalans que han conreat l'art de la medalla, editada per la *Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (IEC)* i dirigida per Rossend Casanova. Va publicar un primer volum dedicat a Eusebi Arnau l'any 2005 i són en curs d'elaboració un dedicat a Ramon Ferran, de Rossend Casanova i un altre que recollirà l'obra medallística completa de Josep Maria Subirachs.

medallística. Especialitat de la numismàtica dedicada a l'estudi de les medalles. La medalla fou una innovació del Renaixement italià i el seu primer artífex fou *Pisanello*. En la sèrie commemorativa catalana comptem amb medalles d'aquest artista que li encomanà Alfons el Magnànim, i després hi ha emissions de les escoles francesa, austríaca i anglesa en la Guerra dels Segadors i la Guerra de Successió. La medallística amb artistes propis i de bon nivell s'inicia a casa nostra al s. XIX i tingué un esclat important en el Modernisme.

Medieval European Coinage. Sèrie de publicacions de la Universitat de Cambridge (Anglaterra) feta a partir de la iniciativa de P. Grierson i prenent com a base la seva col·lecció numismàtica, cedida al Fitzwilliam Museum de Cambridge, que pretén arribar a cobrir una visió global de la moneda medieval europea. Els tres volums editats fins ara són de gran interès per a nosaltres. El primer, de GRIERSON, P. i BALCKBURN, M., *The Early Middle Ages (5th-10th centuries)*, núm. 1 de la sèrie, Cambridge, 1986, perquè cobreix l'etapa visigoda completa; el segon, de GRIERSON, P. i TRAVAINI, L., *Italy III (South Italy, Sicily, Sardinia)*, núm. 14 de la sèrie, Cambridge, 1998, perquè cobreix els territoris catalans de Nàpols, Sicília i Sardenya, i el tercer, de CRUSAFONT, M., BALAGUER, A. M., i GRIERSON, P., *The Iberian Península*, núm. 6 de la sèrie, Cambridge, 2012, perquè cobreix els regnes peninsulars i, per tant, els territoris peninsulars de la Corona Catalano-Aragonesa, Aragó i Navarra. Altres sectors són en curs de preparació i el programa complet preveu 17 volums, amb tres més de desdoblats (5, 7 i 9). Molt ben realitzats, tenen, però, dos d'inconvenients que ja formen part del projecte inicial: la visió estatal actual a l'hora de crear els àmbits, de manera que, com hem vist, Sicília, Sardenya i Nàpols es troben a Itàlia i no a la Corona Catalano-Aragonesa, o bé Occitània a França; i la limitació en la col·lecció Grierson, que impedeix que els catàlegs siguin exhaustius.

Mediona. Vegeu *Sant Joan de Mediona*.

Meià, Antoni. Mestre de la seca de Pere de Portugal a Cervera, juntament amb Lluís Serena, almenys l'any 1465 (CME, doc. 915). Fou substituït aviat per Bartomeu Miquel per malaltia.

melgorès, -esos. Diner originàriament del comtat de Melguell amb una llei de 5 diners el 1125, de 4 des del 1130 i de 3 diners i mig el 1315. Al s. XIII el compartien els cònsols de Montpeller, el senyor de Montpeller i el bisbe de Magalona. Al 1218, les proporcions de guanys en diners per lliura era, per a cada estament, de 2/4/6 i, al 1261, passà a 1/2/2. Fou emesa profusament i amb una llei força estable, cosa que afavorí que s'infiltrés com a moneda de crèdit i, per tant, de bon ús comercial a l'àrea occitana i també a Catalunya, especialment als comtats

Diner melgorès de billó ric.

del Rosselló i la Cerdanya i fins i tot a Mallorca, malgrat les reiterades prohibicions. Aquesta invasió de numerari extern fou afavorida per les alteracions monetàries dels temps de Pere I i l'emissió del diner de doblenc (una llei excessivament baixa) per Jaume I des del 1222. Al finals del s. XIII entrà en decadència en generalitzar-se les monedes d'argent d'alta llei, múltiples del diner (*gros de Montpeller* de Jaume I, per exemple), i acabà per desaparèixer al segle següent, perjudicat també per l'acció centralitzadora dels sobirans francesos. Excepcionalment, se l'anomenà **malgur**: "... *que nengú no gose pendre o demanar malgurs sinó cabals de Barcelona...*" (CME, doc. 165, 1350; CA, p. 192-194).

Situació de Melguell en l'espai catalano-occità.

Melguell, comtat de (Occitània). Situat entre els comtats de Besiers i de Nimes i englobant el de Montpeller, donà nom al diner *melgorès* que aviat, però, passà sota el control de la ciutat i els senyors de Montpeller, amb una participació dels bisbes de Melguell. Vegeu *Montpeller*.

Bitllet uniface d'1 pesseta de Meliana (45x43 mm).

Meliana (l'Horta). Amb antecedents islàmics, fou lloc de reialenc. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-944/6).

Medalla uniface de Beatriu d'Aragó, obra de Melioli.

Melioli, Bartomeu (Màntua 1448-1514). **M i MC.** Orfebre i medallista, dedicà la seva activitat especialment a obrir encunys per a les monedes. Des del 1492 fins a la seva mort, dirigí la casa de la moneda de Màntua. Se li reconeix la influència de *Geremia*. Les seves produccions es compten entre les de millor qualitat del període. Hom li atribueix la medalla no datada CM-24, que no signà.

Pere-Ivó Melmoux.

Melmoux, Pere-Ivó (Haussonvillers, 1954). Numismàtic, membre de la SCEN i assidu col·laborador de la revista *La Pallofe* de l'Associació Numismàtica del Rosselló, on ha iniciat i mantingut la sèrie "Troballes Monetàries" amb centenars de notícies. També ha publicat, entre altres treballs, una bibliografia rossellonesa molt ben documentada: "Elements de bibliographie numismatique des Pyrénées Orientales et de l'Andorre", com a número monogràfic de *La Pallofe* 46, que és, de fet, un llibre.

melsa, *f.* Nom donat a la seca de València a una de les pedres de toc, segurament un terme intern d'aquell esta-

bliment: "*Item una pedra de toch dita la melsa gran ab son stoig de cuyro*" (CME, doc. 747a, 1459).

Memorial Numismático Español. Important revista numismàtica editada a Barcelona a la segona meitat del s. XIX, dirigida per *Àlvar Campaner*. Edità cinc volums els anys 1866, 1868, 1873, 1877-79 i 1880. Solia tenir unes 300 pàgines amb il·lustracions i fou la primera publicació estudiosa de l'especialitat apareguda a l'Estat espanyol. A més del mateix Campaner, hi col·laboraren numismàtics de prestigi com ara A. Heiss, Pujol i Camps, A. Pedrals i Moliné, J. Zobel de Zangroniz, V. Vázquez Queipo o J. Cabré Aguiló, entre d'altres. Es sostenia amb les subscripcions, una base dèbil que no pogué donar-li continuïtat.

Bitllet uniface d'1 peceta de Menàrguens (58x38 mm).

Menàrguens (Noguera). Es formà a redós del castell, amb carta de poblament dels comtes d'Urgell del 1163 B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer una emissió de vals manuals i una altra de bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-1715/8; TCO-1494/7).

Diner de billó anònim de Mende del s. XII.

Mende, bisbat de (Occitània). Situat a la ciutat del mateix nom, força al centre del vescomtat de Gavaldà, n'era, de fet, la capital. M. Hi ha evidència que el bisbe tenia dret de moneda, però no és segur que els dos tipus coneguts siguin episcopals, ja que un d'ells, per exemple, porta +MIMA CIVITAS. D'altra banda, és possible que, abans d'aquestes emissions, n'hi hagi de vescomtals. Les episcopals o episcopals/ciutadanes són només de diners de dos tipus i semblen correspondre a la segona meitat del s. XIII (COC-77/79; CME-75/77)

Mendoza (Argentina). MC. L'any 1908, el Centre Català hi edità una medalla commemorant-ne la inauguració (CM-902).

Medalla del Centre Català de Mendoza, 1908 (x1,5).

Menera, la (Vallespir). El nom deriva de les mines d'argent, coure, estany i ferro que conté i és esmentada des del 1225. Formà part de Serrallonga fins al s. XVIII. G. Durant la Primera Guerra Mundial (1914/8), i encara un temps després, hi varen circular uns bitllets excepcionalment fets per l'ajuntament i amb la signatura del batlle, amb valors de 15 i 10 cèntims del franc francès, en paper gris o blau (SYL, p. 43).

Diner d'aram de Menorca d'Alfons el Magnanim (x2).

Menorca. Conquerida l'any 1287 per Alfons el Franc (1285-1291), de llavors ençà hi va circular la moneda barcelonina i, des del 1300, la del sistema monetari mallorquí iniciat per Jaume II de Mallorca (1276-1311). M. L'any 1453, en temps d'Alfons IV (1416-1458), els menorquins varen obtenir del rei llicència per a batre moneda i tot seguit en feren emissions de tipus municipal, és a dir, sense barreja de plata. Davant la protesta de la Ciutat de Mallorques, seca per a totes les illes, el rei va revocar la concessió, però els menorquins en feren cas omís ja que, en temps de Joan II (1458-1479), es reiterà la revocació en més d'una ocasió. Els diners menorquins d'aquesta emissió són ben coneguts (CCT-3781). En temps de Pere IV (1464-1466), novament van tenir autorització per a batre moneda, que havia d'ésser igual que la de Mallorca i de la qual s'ha proposat recentment la identificació a CRUSAFONT, M./TRILLA, E., "És aquest el dobler de Mallorca de Pere de Portugal (1464-1466)?", *AN* 43, 2013, p. 95-98. L'any 1666, en temps de Carles II, varen demanar autorització per a batre 50.000 lliures en moneda d'aram (CL, p. 354), però no sabem si el projecte es va

materialitzar. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), es bateren a Ciutadella monedes de llautó de 2,5 i 1 peceta i de 25, 10 i 5 cèntims (TCO; IB-1 a 5). Segons Turró, també hi varen circular unes pecetes de llautó de la Comissió de Proveïments fetes a Ciutadella (TCO, IB-6). Vegeu *Ciutadella* i *Consells Municipals de Ciutadella*. MC. Al marge de les medalles editades a Maó o Ciutadella, n'hi ha que només indiquen que són fetes a Menorca o hi fan referència. És el cas de les vuit peces següents: durant la Guerra de Successió, se n'edità una de la reina Anna d'Anglaterra datada el 1708 (CM-163), i el 1714 se'n féu una altra a nom de Jordi I d'Anglaterra (CM-177); l'any 1749, n'hi ha una de maçònica (CM-182); l'any 1756, se'n feren dues en relació a la conquesta francesa (CM-184/5); l'any 1798, se'n féu una en honor de Jordi III d'Anglaterra; l'any 1939, se'n féu una de peregrinació (CM-1823); i l'any 1982, se n'edità una de caràcter turístic (CM-1969).

menudalla. La moneda metàl·lica d'ínfim valor intrínsec, com les monedes divisionàries que s'empren actualment. Sovint es designa amb la paraula castellana "calderilla".

Menut de billó de Barcelona del 1627 (x2).

menut, -uda. 1. Moneda o peça de baixa *llei*, en oposició a la peça d'argent o moneda grossa. Per tant, equival a *billó* de baixa *llei*: "... *los diners, sien grossos o menuts.* ." (CME, doc. 142, 1285). També s'aplicà a la moneda municipal quan passà de les *pugeses* a tenir el valor d'un diner. 2. Diner, en oposició al ral d'argent que solia tenir el nom genèric de *gros*. En algun cas, es parla de menut dobler per al·ludir al *dobler* i, llavors, el menut és també anomenat menut senzill. El menut marcat era el que duia una contramarca, sovint com a signe d'autentificació en cas de contaminació de monedes falses. El terme menut, aplicat al diner, és emprat especialment a l'edat moderna.

Mequinensa (Baix Cinca). Conquerida el 1149 per Ramon Berenguer IV, va pertànyer als Montcada. M. No tenim bases documentals de l'emissió de moneda municipal, però sí l'evidència d'una explícita moneda incusa de llautó amb el tipus del castell i la llegenda + S. MICINENCA (CL, p. 464, núm. 2516). B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), el Consell Municipal va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Mequinenza" (TF-274/80).

Pugesa incusa de llauto municipal de Mequinensa (x2).

Medalla d'una peregrinació al Mont "Toro" d'es Mercadal.

Mercadal, es (Menorca). Amb antecedents islàmics, l'any 1287 es constituí en universitat, i el 1301, Jaume II de Mallorca li donà dret de mercat. MC. Medalla del 1939, commemorant la "victòria" (CM-1823). MS. N^a^S^a^ del Mont "Toro", s. XIX (4), s. XX (6).

Mercader, Perot. Tresorer General entre el 1448 i el 1458. La seva marca heràldica d'un marc (espècie de disc rodó dentat) apareix en algunes monedes.

Mercantils, documents. Instruments emprats per a regular els pagaments, les compra-vendes, les participacions en negocis o els salaris. Entre ells els talons, lletres de canvi, les accions, etc, termes en els quals no entrarem en detall.

Medalla a Francesc Aragó, obra de Mercié.

Mercié, Antonin (Tolosa de Llenguadoc, 1845-París, 1916). Gravador, escultor i pintor tolosà, fou deixeble

de Jouffroy i de Falquière. Va obtenir el gran premi de Roma l'any 1879. Obrà nombrosos retrats en medallons. És important tant la seva producció medallística com la pictòrica i, especialment, l'escultòrica. No signà la medalla que mencionem (CM-509, any 1879).

Medalla de l'Acadèmia Balear, obra de Merley.

Merley, Lluís (Saint-Etienne, 1815-París, 1883). **M** i **MC.** Escultor, medallista i gravador de gemmes francès. Va entrar a l'escola de Belles Arts l'any 1838 i va estudiar escultura amb Pradier i David d'Angers i gravat amb Galle. Després dels seus estudis a França, es perfeccionà a Itàlia. Retornat a París, es dedicà sempre al gravat de metall, obrí encunys de monedes del seu país i féu també medalles. Signa: L. MERLEY. Medalla: CM-559 (c. 1848).

Pirral d'argent de Jaume II batut a Messina (x1,5).

Messina (Sicília). Situada al nord-est de l'illa, en fou sovint la capital. Conserva l'església dita l'Annunziata dei Catalani. **M.** Des de l'inici de la presència catalana, fou la seca única per al batiment dels pirrals d'or i argent i els diners de billó. En temps de Frederic IV de Sicília (1355-1377), fou ocupada pels angevins i el rei va haver de batre a Palerm i a Catània, mentre el noble Peralta emetia a Sciacca, malgrat l'oposició del sobirà. Més endavant, es va tornar a batre a Messina, per bé que, al segle XV, es comença a mencionar també Palerm com a taller. Aquesta darrera ciutat acabà per desplaçar Messina ja a l'edat moderna. Vegeu *Sicília*. **PM.** Vegeu *Sicília*. **MC.** L'any 1566, Ferran Caracciolo va evitar un atac turc a la ciutat, cosa que fou celebrada amb una medalla amb el seu bust (CM-88). L'any 1675, els francesos varen poder trencar el bloqueig de Messina i editaren una medalla (CM-120), i el 1678, se n'encunyà una en honor a Portocarrero, que havia recuperat la ciutat (CM-127).

mesa. *f.* Aforament: "*...e de la mesa (o afforament)...*" a Mallorca (CME, doc. 1054, 1507-1508).

mestre de la balança, dit també *pesador*, era un oficial de la seca que s'ocupava de les pesades tant a l'engròs com a la menuda, de manera que disposava d'una gran varietat de *balances* de diferents mides i capacitats: "*Pere Escarit, mestre de la balansa...*" (CME, doc. 201, 1332).

mestre de l'entall. Gravador, *obridor d'encunys*: "*... an Romeu des Feu, Mestre del entall de les nostres seques...*" (CME, doc. 423, 1398).

mestre de prova. Nom que rebia a Sicília l'*assajador*, un càrrec que tingué molt de relleu en aquell regne. En alguns casos d'arrendament de la fabricació, sembla que no hi havia mestre de seca sinó únicament mestre de prova: "*Magistro prove, caballoto et credencieres et aliis officialibus ...*" (CME, doc. 766, 1461).

mestre de la seca (més excepcionalment, **mestre de la moneda**). Càrrec de nomenament reial que comportava la responsabilitat de la fabricació de la moneda: "*... era mestre de la secha de Barcelona...*" (CME, doc. 142, 1285). El mestre, a voltes juntament amb els anomenats *alcaldes*, tenia jurisdicció civil i criminal sobre el personal de la seca fora dels crims més greus, que revertien en el sobirà. Aquesta prerrogativa fou molt discutida pels batlles i altres oficials reials, però els sobirans sempre la varen mantenir. Amb el privilegi dels croats del 1444, el mestre de la seca de Barcelona fou elegit per la ciutat, prerrogativa que varen perdre després de la Guerra Civil del s. XV (1450-1472).

metall. Les monedes de l'etapa de la moneda-valor, i especialment les de més vàlua, solien ésser d'or i d'argent, metalls poc alterables i relativament escassos, a fi de facilitar la seva conservació i mantenir-ne el valor. Solen ésser anomenats **metalls preciosos**. Les variacions en els estocs d'or o argent alteraven el valor de les monedes

d'aquests metalls entre elles i en relació als productes. Aquest és el cas de la descoberta d'Amèrica, que en aportar gran quantitat d'or i argent, en deprecià el valor i les monedes augmentaren espectacularment de mida i pes. En alguns casos es feren aliatges, com ara l'*electre* o barreja d'or i argent, o el *billó*, aliatge d'argent i aram. Les monedes de valors més baixos es solien fer en aram, llautó, zenc o altres metalls. En passar a la moneda fiduciària, és a dir, sense valor intrínsec, predominà el paper com a suport monetari i el metall només és emprat per a la moneda de poc valor o la fraccionària. Excepcionalment, han estat emprats altres materials per a les monedes, com ara la porcellana, el vidre o fins i tot la fusta.

metal·lisme, mono-, bi- i tri-. Sistemes monetaris basats, respectivament, en monedes d'un metall, de dos metalls o de tres metalls. L'imperi carolingi fou monometàl·lic de la plata, el sistema català medieval bimetàl·lic amb or i argent de dos tipus (argent fi i billó), i l'Imperi Romà fou trimetàl·lic amb or, argent i aram.

mètode científic. Vegeu *científic, mètode*.

metrologia. En la seva aplicació monetària, la metrologia assaja de retrobar els pesos patrons i les característiques físiques legals de les monedes (llei i talla), i també les equivalències entre elles i els *ràtios* metàl·lics. La gran dispersió entre els pesos de cada peça de moneda i la divergència entre el pes legal i el pes tolerat fan aconsellable no basar hipòtesis a partir dels pesos de les peces conservades sense un coneixement molt exacte dels paràmetres reals de fabricació, els possibles fraus, els factors de desgast o oxidació, etc. Tampoc no es pot aspirar a l'exactitud perquè a l'època medieval no tenien mitjans per a assolir-la.

Meybusch, Antoni (Copenhaguen, mitjan s. XVII-1702). MC. Medallista danès que es formà a Copenhaguen i a Estocolm. Entre el 1667 i el 1677, treballà per al rei Cristià V de Dinamarca. Anà després a Estocolm, on produí medalles per a la cort de Suècia. Fou contractat després per la seca de París, ciutat on fixà la residència i gravà algunes de les medalles de Lluís XIV. Als darrers anys de la seva vida, retornà al servei de la cort de Dinamarca. Signa: ANT:MEYBUSCH. Medalla: CM-123 (1676). També signà: A. M.; A. M. F.; A. MB. F.; MEIBJ.FEC; MEIBUS; MAIBUS; MEYBUS; A MEIJBUSH; A. MEYBUSH F.; ANT. MEYBUSH F.; ANT. MEYBUSH FECIT.

Miaja aragonesa de billó de Ferran II (x2).

miaja. *Malla, òbol*, és a dir, mig diner. Terme emprat a l'Aragó.

Milà, el (Alt Camp). Esmentada al 1066 en mans del Montoliu, passà aviat a la mitra de Tarragona i formà part de la Comuna dels Pobles del Camp. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-1719/20; TCO-1498/9).

Bitllet de 50 cèntims del Milà (42x43 mm).

Jordi C. Miles.

Miles, Jordi C. (Nova York, 1904-1975). Numismàtic, historiador i orientalista nord-americà, doctor per la Universitat de Princenton. Fou conservador durant més de 25 anys del monetari de l'*American Numismatic Society* de Nova York i desenvolupà una notable i qualificada labor en el camp de la numismàtica i l'arqueologia. Dirigí les excavacions de l'Àgora d'Atenes a principis dels anys 50. Publicà treballs notables en l'àmbit de la moneda musulmana peninsular i l'estudi bàsic sobre la moneda visigoda: *The coinage of the Visigoths of Spain*, Nova York, 1952. Fou el descobridor del mancús de Bonhom de Barcelona que porta la llegenda en cúfic MADINAT BARSINUNA (CCG-1818). Perfil: THOMSON, Margaret, "Reminiscences", *George Carpenter Miles (1904-1975)*, The American Numismatic Society, Nova York, 1976, p. 5-8.

Millán de Aragón, Josep. Mestre de la seca de València amb Felip V de Castella i, en les darreres emissions particulars, fou nomenat el 1711 (MAD, p. 128).

miliarensia. Vegeu *millarès*.

Encuny fix de ferro per a l'encunyació de millareses (x1,5).

millarès. 1. Moneda d'argent introduïda per Constantí el Gran amb el valor de 1/14 del sòlid d'or i 1/1000 de la lliura d'or, cosa que explica el seu nom, **miliarensia**. Passà a ésser la unitat bizantina d'argent. Amb Justinià, el seu pes augmentà de manera que 12 peces equivalien el sòlid d'or. Més endavant, patí diferents variacions i desaparegué al segle XI. 2. Denominació cristiana del dirhem quadrat d'argent almohade i aplicada sobretot a les imitacions cristianes d'aquestes monedes, que es batien, amb rebaix de llei, a la Corona Catalano-Aragonesa (Lleida, Mallorca, València, etc.), a Occitània i a Itàlia, i s'introduïen, amb guany, al nord d'Àfrica, on patien escassetat d'argent i es podien canviar a bon preu amb l'or, que tenien en molta més abundància. A Catalunya, se n'emeteren en els segles XIII al XV, a més dels quirats, divisors del dirhem i altres monedes d'or. Els sobirans percebien una part del guany de l'emissió.

Medalla de N^a^S^a^ de Força Real, de Millars (x2).

Millars (Rosselló). Esmentat el 985, fou vila murada del comtat d'Empúries i cap de marquesat. **MS.** N^a^S^a^ de Força Real, s. XIX (1), s. XX (6).

Situació del vescomtat de Millau en l'espai catalano-occità.

Millau, vescomtat. És situat just al nord del comtat de Besiers, entre l'Albi, a l'est, i Melguell, a l'oest. Fou un dels territoris que obtingué Ramon Berenguer III (1096-1131) en maridar-se amb Dolça de Provença i es mantingué en mans catalanes fins Jaume III de Mallorca (1324-1349). **M.** No hi ha constància que s'hi hagués batut moneda.

Milton, Joan (Anglaterra, 1759-1805). **M i MC.** Medallista i gravador de gemmes, ens consta en actiu entre el 1760 i el 1802. Als primers anys, fou ajudant de gravador de la Royal Mint. Després tingué el càrrec de medallista del príncep de Gal·les. Produí nombrosos encunys de monedes i també de gitons o *tokens*, a més de les medalles. Arribà a tenir una empresa pròpia. Signa: MILTON. Medalla: CM-207 (1798).

mina. Unitat de pes emprada pels pobles antics de la Mediterrània. Per als babilònics i els grecs valia 1/60 del talent o 100 dracmes d'argent.

Mino o Bino. Gravador i tècnic de la seca. L'any 1316, el rei Jaume II (1291-1327) demanà al bisbe que el fes venir de Mallorca ja que li volia donar el càrrec d'assajador de l'encunyació d'argent que s'anava a iniciar a Barcelona (BO, vol. II, p. 89). Els anys 1320 i 1327, obrà els encunys dels segells de Jaume II i d'Alfons III (1327-1336) i se l'anomenava "Mino, de la Seca" (FS, vol. 1, p. 75), de manera que ja devia actuar a Barcelona com assajador o, potser, com a obridor d'encunys.

Minutoli, Girolamo. Mestre de la seca de Messina entre els anys 1541 i 1548, en temps, doncs, de Carles I (1516-1556), segons ens mostren les seves sigles I-M i potser també I-AM sobre monedes datades, tot i que segons Scacci hauria d'haver actuat entre el 1544 i el 1545. Segons Spahr, les lletres Y-M d'algunes peces a nom de Felip I (1556-1598) datades el 1556 també li correspondrien, de manera que o bé tingué un segon mandat o es tracta d'una altra persona. La marca T-M podria també correspondre-li, ja que apareix el mateix any 1556 i potser és fruit d'un error (SCA, p. 7, SP, p. 125 i 166).

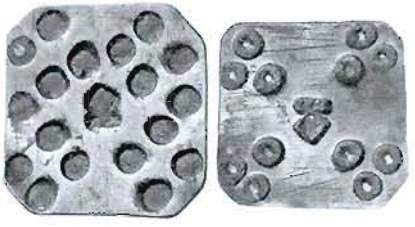

Grup de dues minves valencianes de llautó (x2).

minva. 1. Pèrdua, mancança: "... *la terra es molt minva de moneda...*" (CME, doc. 322, 1365). 2. Cadascuna de les peces complementàries en els jocs i capses de pesals que servien per avaluar la diferència entre el pes de tolerància i el pes real de la peça. Segons la pèrdua de pes, s'aplicava una disminució de valor de la peça: "... *com alguns se atrevian a afinar pesos e minves de monedes de or...*" (CME, doc. 954, 1469). Cal advertir que aquest terme sovint és transcrit incorrectament en la forma "minua".

minvar. Pèrdua inevitable de metall que es produeix en alguns processos de la fabricació de la moneda, com per exemple el de fosa o el d'emblanquir: "... *quan li haurà minvat l'argent a la fondició...*" (CME, doc. 142, 1985). Cal advertir que aquest terme, igual que l'anterior, sovint és transcrit incorrectament com a "minuar".

Miquel, Berenguer. Mestre de la seca de Cervera de Pere de Portugal des del 1465, en substitució d'Antoni Meià, que estava malalt (CME, doc. 915).

Miraballis, Antoni. Abans del 1459 havia d'haver estat mestre de la seca de Nàpols, ja que en aquest any és despossseït del càrrec i, poc després, reposat (CME, doc. 1081 i 1084).

Miraballis, Salvador. Consta com a mestre de la seca de Nàpols entre el 1455 i 1456, però probablement només n'era el substitut (CME, doc. 672, 1081 i 1084).

Miraballis, Simonello. Mestre de la seca de Nàpols en actiu l'any 1470 (CME, doc. 1108a).

Bitllet uniface de 10 cèntims de Miraflor (75x38 mm).

Miraflor (poble de Setla, Mira-rosa i Miraflor, la Marina Alta). Lloc de moriscs de la fillola d'Ondara. Fou municipi fins al 1971. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 i 10 cèntims (TV-950/2).

Bitllet uniface de 25 cèntims de Miramar (66x45 mm).

Miramar (la Safor). Antiga alqueria islàmica, fou lloc de moriscs i, des del s. XVI, va pertànyer als ducs de Gandia. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims (TV-953/4).

Anvers del bitllet d'1 peceta de Miravet (107x60 mm).

Miravet (Ribera d'Ebre). Fou conquerida per Ramon Berenguer IV el 1153, esdevingué lloc de moriscs i va pertànyer als templers, que en feren cap de comanda. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-1721/3; TCO-1500/2). G. "Centre d'Esquerra Republicana", bitllets de 10 i 5 cèntims (LC-2695; TE).

Miró, Bernat. Mestre de la seca de Perpinyà per nomenament de l'any 1414, i consta que n'era encara el 1418 (CME, doc. 563 i 581). Hi ha una menció d'una persona del mateix nom actuant com a mestre de la seca de Barcelona l'any 1427, però no sabem si és la mateixa (CME, doc. 628).

Miró, Gabriel (Palma, primera meitat del segle XIX). MC. Argenter, només sabem d'ell que gravà els encunys de les medalles de proclamació de palma d'Isabel II (CM-259, any 1833). No signa aquestes peces.

Miró i Ferrà, Joan (Barcelona, 1893-Palma, 1983). Hi ha la medalla encunyada per la UNESCO a París el 1981 i dedicada a Picasso (CM 1963) i algunes sèries de

Anvers de la medalla de la Unesco, obra de Miro (x1,5).

tipus cpmercial. En el centenari de seu naixement, 1993, la Fábrica de la Moneda de Madrid li dedicà una medalla signada per Badia (CM-1972).

miscal. Dit també mitcal, unitat ponderal musulmana habitualment referida al dinar d'or i amb un pes de 4,25 g. En la documentació castellana apareixen els termes *mitcal* i *miscal* com a equivalents a dinar d'or.

Bitllet de 50 cèntims de Mislata (95x58 mm).

Mislata (l'Horta). Antiga alqueria islàmica, fou lloc de poblament mixt (moriscs i cristians) i cap de baronia. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-955/60).

mixturat, -ada. Moneda falsa, circulant contaminat de monedes falses i il·legals.

Mku. Llegenda d'una dracma ibèrica. Vegeu *Kum*.

Dirhem de billó de València de Mobarac i Modafar (x1,5).

Mobarac i Modafar (vers 407H). Sobirans de la taifa de València. Varen batre dirhems d'argent l'any 407H (CCG-1552).

mòdul. Diàmetre d'una moneda o una medalla. Sorgí de l'ús, especialment a França, de l'anomenada escala de Mionnet (nom del seu creador), que era un dibuix de circumferències tangents i concèntriques d'entre 9 i 77 mil·límetres de diàmetre, cadascuna amb un número que era el del mòdul. Avui es considera preferible la mesuració en mil·límetres amb un peu de rei o altre instrument, i el terme mòdul és en progressiu desús.

Medalla de la romeria a Montserrat de Moià (x1,5).

Moià (Bages). Amb antecedents prehistòrics i romans, fou repoblat per Guifré I al s. IX. Des del 1384, fou carrer de Barcelona. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-1724/6; TCO-1503/6). P. L'atribució d'un grup de pallofes conegudes a l'església parroquial de Santa Maria de Moià no té una base documental, però es fonamenta en l'evidència de les peces amb llegenda explícita MOYA en creu, amb la M al centre i amb el testimoni de Botet i de Busquets (BP, p. 152 i 209). Botet també atribueix a Moià la que porta SO/LA i que nosaltres havíem acceptat amb reserves (CL, p. 213 i 214, tipus 1851 a 1860). MC. L'any 1883, commemorà una romeria (CM-706). MS. Nª Sª de la Misericòrdia, s. XIX (1), s. XX (1).

Bitllet uniface de 25 cèntims de Moixent (63x34 mm).

Moixent (la Costera). Es formà a redós del castell i fou de Castella fins al Tractat d'Almirra del 1244. Fou cap de baronia. M. Vegeu *Moixent, tresor*. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Mogente" (TV-961/4).

Moixent, tresor (la Costera). Comprenia 36 peces d'argent hispano-cartagineses, dues dracmes d'Ebusus, un mig victoriat, dues dracmes i tres divisors d'Emporion, set divisors d'imitació emporitana, un divisor amb símbol Tànit i una dracma de Siracusa (VT, p. 23-24). Caracteritza el moment de la II Guerra Púnica i fins al 195 a. de C.

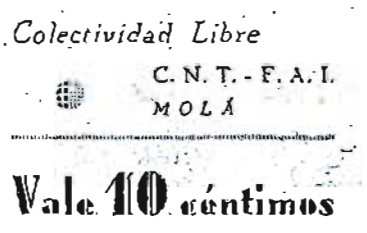

Bitllet uniface de 10 cèntims del Molar (58x37 mm).

Molar, el (Priorat). Amb antecedents prehistòrics, formà part de Garcia fins al s. XIX. B/G. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), segons Turró hi varen córrer bitllets de la Col·lectivitat Lliure de la CNT i del Sindicat Agrícola, amb valors de 50 i 10 cèntims (TC-1727/8; LC-2645).

Revers de la medalla de la recuperació de Tortosa el 1648, obra de Molart (Ø 69 mm).

Molart, Miquel (Dieppe, 1641-1713). MC. Medallista francès, en actiu entre el 1643 i el 1694. El seu itinerari és paral·lel al de Mauger: s'inicià en el gravat de l'ivori i passà després a la seca reial, on es dedicà de ple a la història metàl·lica dels sobirans francesos. Arribà a París abans que Mauger i fou tan productiu com ell. Fou l'autor de la sèrie "médailles de la Grande Histoire" a partir del 1691, en què reproduïa a la seva manera les editades des del 1663. Signa: MOLART. Medalles: CM-98 i 99 (1643), 104, 109 i 110 (1645), 114 (1648) i 133 (1694). També signà M.M; M. MOLART; M. MOLART F; MOLART F.; MOLART FECIT.

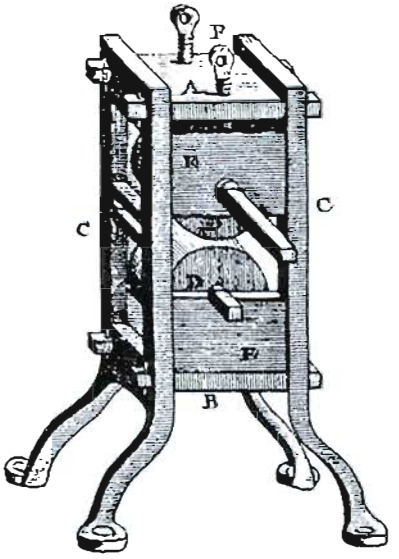

Cos principal del molí d'encunyació.

molí, molinet. Mètode de fabricació de les monedes que actua per laminació, i no pas per percussió i encunyació com en el mètode amb martell. Fou introduït al s. XVI i consistia en fer discórrer una làmina llarga del metall a encunyar entre dos cilindres que portaven gravat els encunys de les dues cares. Els dos corrons havien d'ésser molt ben coordinats a fi de no produir desplaçaments entre les dues estampes i calia també ajustar molt bé el gruix a fi de produir l'estampació mantenint un gruix regular. Un cop encunyada la planxa, es separaven els discs monetaris amb trepants rodons. Els molins manuals solien denominar-se molinets, els hidràulics, més grans, molins, i els que eren accionats per animals, molins de sang. Els molins produïen un acabat més perfecte i, per tant, foren útils per a competir amb l'art dels falsadors, però tenien una certa dificultat d'ús car havien d'ésser molt ben ajustats i, a més, solien produir una certa curvatura en les monedes i, a voltes, una estampa una mica oval. Al segle XVIII, foren substituïts pels anomenats *volants*, que tornaven a actuar per percussió i encunyació, però de forma mecànica.

Molig (Conflent). Esmentada el 845, va pertànyer als comtes de Cerdanya. **MS.** N^a^S^a del Bon Socors, s. XX (3).

Medalla d'una cursa d'esquí a la Molina, 1934.

Molina, la (Alp, Baixa Cerdanya). Estació d'esquí. **MC.** L'any 1934, s'edità una medalla per una cursa d'esquí (CM-1746).

Moliner, Dionís i Genís. L'any 1462, consta un Genís com a mestre de la seca de Barcelona dels oponents a Joan II, i el 1464, un Dionís, però no sabem si alguna de les mencions és errònia i es tracta del mateix personatge (CME, doc. 832 i 895).

Moliner, Rafel. Mestre de la seca de Barcelona dels oponents a Joan II almenys des del 1465 i fins al 1472, quan s'exilià a Provença (CME, doc. 827, 907, 917, 922, 929 i 932).

Molins de Llobregat. Vegeu *Molins de Rei*.

Anvers del bitllet de 50 cèntims de Molins de Rei (110x62 mm).

Molins de Rei (Baix Llobregat). S'originà en uns molins concedits pel rei Alfons I al s. XII. Vila murada des del 1297, al s. XV fou dels Requesens, que hi bastiren un important palau. Fou cap de baronia. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament féu diferents emissions de bitllets amb els valors d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims amb "Molins de Llobregat" (TC-1729/33; TCO-1507/11). **G.** "Col·lectivitat de Bars", bitllets de 50 cèntims amb "Molins de Llobregat". **MC.** L'any 1917, dedicà una medalla a Clavé (CM-1476c).

Bernat Moll.

Moll i Mercadal, Bernat (Ciutadella, 1954). Numismàtic. Llicenciat en la branca de ciències i especialista en numismàtica i arqueologia islàmiques amb nombrosos treballs en ambdós camps. Membre de la SCEN. Una part de la seva obra numismàtica ha estat publicada a *Acta Numismàtica* i fou coautor del llibre *Plomos y jetones medievals de la península Ibérica* (Barcelona-Madrid, 1996), juntament amb M. Crusafont i J. Labrot.

Bitllet uniface de 25 cèntims de Mollerussa (53x35 mm).

Mollerussa (Pla d'Urgell). Es formà entorn d'un hostal del camí ral. Al s. XIX, el canal d'Urgell li donà un gran impuls. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer dues emissions de bitllets amb 1 peceta i 50 i 25 cèntims (TC-1734/8; TCO-1512/6). **G.** Federació Local UGT, bitllets de 25, 10 i 5 cèntims (LC-3488/9, TS). Col·lectivitat Vaquera i Ramadera, bitllets de 10 cèntims (LC- 3490). Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), el casal local d'Esquerra Republicana va emetre unes xapes de ferro amb el valor d'1 peceta (TE).

Mollet d'Empordà o de Peralada (Alt Empordà). Mencionada ja el 944, fou del comtat de Peralada. **B.** Du-

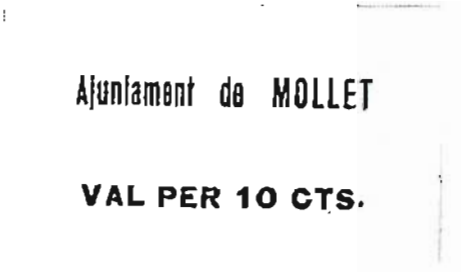

Bitllet uniface de 10 cèntims de Mollet de Peralada (68x39 mm).

rant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 10 cèntims (TCO-1517).

Distintiu de regidor de Mollet.

Mollet del Vallès (Vallès Oriental). Fou poble de reialenc i es desenvolupà molt en ésser lloc estratègic de comunicacions. G. Coop. "Operaris de la T.M.F.E." (Tenería Moderna Franco-Española), peces d'1 peceta de níquel i de 10 i 5 cèntims de llautó (LC-31/3). Coop "De Consum", bitllets de 10 cèntims (LC-34). MC. Vers el 1880, edità medalles de regidor (CM-685). L'any 1831, en féu una per al cor claveria El Clavell (CM-1491i). L'any 1960, edità una insígnia per a un certamen catequístic (CM-1895).

Molto d'or francès de Joan el Bo (1350-1364).

moltó (HT, p. 88). Moneda francesa d'or que el 1472 es valorava en 20,5 sous, quan els pacífics eren avaluats a 20 sous (Botet II, p. 286): "... *florins de Florència, moltons e dobles castellanes*.. " (CME, doc. 311, 1362).

Anvers de la medalla d'aram del 1990 dedicada a Monars (Ø 55 mm).

Monars (poble de Montagut de Fluvià, Garrotxa). Era de l'antic terme d'Oix i conserva una església romànica. MC. L'any 1990, un grup que signa "GEO" va organitzar la "13a Embardissada a la Garrotxa" i va emetre una medalla dedicada a l'església de Monars.

Bitllet uniface de 50 cèntims de Moncofa (60x37 mm).

Moncofa (la Plana Baixa). Antiga alqueria islàmica, fou dels Montcada, que li donaren carta de poblament el 1254. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Moncófar" (TV-966/8).

moneda. 1. Mesura del valor material de les coses, amb aplicacions fiscals, comercials i d'acumulació de valor, entre d'altres. Materialització: Les monedes han de complir com a condició essencial la seva divisibilitat,

Moneda catalana: croat de Barcelona de Pere III (x1,5).

ja que, en cas contrari no resulta útil per a saldar qualsevol tipus de transacció, per al pagament dels impostos o dels salaris o per a adquirir bens de mides o pesos diferents. Per facilitar aquesta divisibilitat es solen fabricar també múltiples i sumúltiples de la unitat. La manca de divisibilitat és el que separa les monedes d'allò que anomenem **premonedes** (petxines, vaques, pells, etc) que no tenien aquesta condició. Pel que fa als materials, en general convé que siguin poc alterables i d'una certa raresa a fi d'evitar la seva destrucció per corrosió i per mantenir el seu valor. És per això que sempre es van emprar l'or i la plata (platí en algun cas) en temps de la moneda-valor i avui s'utilitzen papers d'alta qualitat o peces de níquel o els seus aliatges per a la moneda divisionària. Per a evitar la seva falsificació, en temps antics hom procurava fer-les gravar per els artistes més experts a fi d'evidenciar que el seu art era inferior en cas de còpies. Més modernament hom va anar introduïnt tècniques complexes (molins, premses), uns equipaments cars i inassequibles, almenys per als petits falsadors. **Conceptes, funcions:** La moneda era emesa usualment pels sobirans, en virtut de l'anomenat *dret de moneda* o *"ius monetae"*, que era una de les atribucions principals del poder polític. Aquests sobirans podien ésser els reis (d'ací, els termes *ral* i *moneda reial*), els caps d'estat o els nobles amb sobirania pròpia, ducs, comtes, senyors o també bisbes, estaments de què provenen els termes de **moneda estatal, moneda ducal, moneda comtal, moneda senyorial, moneda episcopal**, per bé que totes les dels nobles i bisbes es podrien englobar dins del terme de **moneda senyorial**. Els reis podien delegar la fabricació a uns arrendadors a canvi d'alguna percepció o donar-la excepcionalment com a gràcia i amb determinades limitacions a diferents senyors o magnats (**moneda particular**) o als municipis (**moneda municipal**). La moneda apareix a Lídia, s'escampa aviat a l'àmbit grec al s. VII a. de C. i arriba a les colònies gregues de Roses i Empúries vers el s. V a. de C. La seva emissió respon inicialment a les necessitats fiscals de l'estat, però aviat és aprofitada pels comerciants per a saldar les seves transaccions. També pot ésser útil com a **acumulador de valor** i sovint es converteix en una **mercaderia especulable**. Després de l'etapa de les **pre-monedes** (petxines, vaques, pells...), que es mantingueren llargament en ús en pobles allunyats de la civilització, s'inicia el de la **moneda-valor**: les peces en circulació tenien valor propi (or o argent). En realitzar-se una compra-venda, el venedor donava un producte que tenia un valor i el comprador li donava, en moneda, una quantitat en or o plata que tenia el mateix valor. Al marge del cas xinès, que ja n'emprava als temps medievals, no fou fins a mitjan/finals del s. XIX en què es començà a imposar la moneda sense valor propi, que és la que emprem ara i que anomenem **moneda fiduciària**. S'ha d'anar molt en compte en voler traslladar termes de la teoria econòmica moderna, com ara *inflació* o *devaluació*, a la moneda-valor com es fa, malauradament, molt sovint perquè aquesta es regeix per altres mecanismes. Generalment, les monedes tenien una existència física, però també es crearen les anomenades *monedes de compte*, que eren valors imaginaris, útils per a la comptabilitat, com ara la *lliura* i el *sou*, a la major part de l'espai europeu i, certament, al català, o el *maravedí* a Castella. **Història:** La moneda, iniciada a Lídia al s. VII a. de C., va arribar a Catalunya al s. V a. de C., a les colònies dels rodis de Roses i a la dels foceus d'Empúries, i en una primera etapa es varen batre únicament divisors d'argent de la dracma, algunes de les d'Empúries amb les lletres E-M. Darrerament s'ha proposat una primera etapa d'emissions a Empúries ja al s. VI a. de C., però és una hipòtesi que caldrà confirmar. En el pas dels segles IV al III a. de C., es varen començar a emetre dracmes d'argent d'un pes aproximat de 4,8 g, de primer a Roses amb tipus grecs i, poc després, a Empúries amb tipus púnics (cavall dempeus). Paral·lelament, els cartaginesos batien a Eivissa didracmes, dracmes i hemidracmes d'argent, i també monedes de bronze, la major part de les peces amb l'estampa del deu Bes, patró de l'illa. L'any 241, acaba la primera guerra púnica i, de llavors ençà, Roses deixa d'emetre, mentre que Empúries segueix encunyant tot canviant els tipus cartaginesos pels sicilians, amb Aretusa a l'anvers i un pegàs al revers. Els romans desembarquen a Empúries el 218 a. de C. i comença la segona guerra púnica, en la qual els romans es varen servir de la seca d'Empúries per a batre dracmes amb les quals finançaven el seu exèrcit. Els ibers ajudaren els romans per a foragitar els cartaginesos, però en ésser vençuts aquests l'any 206 a. de C., els romans es volgueren fer els amos del país i els ibers hagueren de lluitar contra ells. Fou llavors quan les tribus ibèriques començaren a emetre dracmes d'argent imitant les d'Empúries, amb llegendes més o menys estrafetes, a voltes amb barreja de caràcters grecs i ibèrics. Altres tallers, però, com els d'Arse (Sagunt) o Saiti (Xàtiva), prengueren altres patrons. També bateren divisors, la major part imitant models d'Emporion i de Massalia (Marsella) i, en alguns tallers, també peces de bronze. A partir del 195, Cató assoleix de derrotar els ibers i, llavors, els ta-

llers monetaris importants foren els d'Empúries, que baté bronze amb la llegenda ibèrica Untikesken; Tarragona, que féu denaris de patró romà i bronze amb llegenda ibèrica KESE; Lleida, que baté igualment denaris d'argent de patró romà amb llegenda ILTIRTA-SALIRBAN i bronze amb llegenda ILTIRTA, ambdues en ibèric; i Sagunt i Xàtiva, que bateren bronze. També Vic va batre denaris i bronzes amb la llegenda ibèrica AUSE·SKEN, però els seus volums foren molt inferiors. Al segle II a. de C., segueixen actius els tallers principals i se'n creen de nous: a la Laietània, els de Laie, Ilturo, Lauro, Oskumken, Abaritur, Ieso i Iltirke; a l'Ausetània, els d'Ause, Eutibaicula i Ore. També, entorn de Kese, sorgeix el taller de Kaio i, en el d'Iltirta, els de Arketurki i Eso. Al primer terç del s. I a. de C., es bat moneda de bronze a les seques principals, amb pèrdua de pes i, en acabar les guerres sertorianes del 80-72 a. de C., desapareixen les monedes amb llegendes ibèriques. De llavors ençà, només baten els tallers principals d'Empúries, Lleida, Tarragona, Sagunt i Xàtiva, a més de Tortosa, Osicerda, València, Elx i Eivissa, amb tipologia romana (excepte Empúries) i a nom dels emperadors August i Tiberi, a partir del qual s'acaben els amonedaments regulars, a excepció d'Eivissa, que va batre fins a Claudi. Amb motiu de les guerres civils, es feren emissions ocasionals a Tarragona a nom de Galba, Viteli i Vespassià, però ja amb tipologia regular romana. Després d'un llarg parèntesi, a principis del s. V d. de C., Màxim Tirà es proclamà emperador a Barcelona i hi baté siliqües d'argent i peces de bronze. Amb els visigots i en l'àrea nostra, hi ha peces d'or i argent imitatives que són pendents d'una sistematització i, en l'etapa nominativa, només trobem trients d'or dels tallers de Barcelona, Girona, Roses, Sagunt, Tarragona, Tortosa i València, però únicament les emissions de Tarragona semblen haver tingut continuïtat i volums d'emissió significatius. Amb la dominació musulmana, inicialment les encunyacions es centralitzaren als tallers del sud, com ara Sevilla, Còrdova o Medina Azahra, però amb els diferents períodes de divisió de les taifes, es feren emissions, generalment de baixa qualitat, a Alpont, Dénia, Elda, Lleida, Mallorca, Menorca, Tortosa, València i Xàtiva. Paral·lelament, la intervenció carolíngia als comtats catalans originà emissions de diners i òbols d'argent a Barcelona, Empúries, Girona i Roses a nom de Carlemany (768-814) i Lluís el Pietós (814-840), i sembla que només a Barcelona amb Carles el Calb (840-877). És molt probable que, ja en els darrers temps d'aquest darrer sobirà, el bisbe de Barcelona Frodoí es fes amb el control de la moneda del comtat i iniciés uns diners ambigus, amb tipologia pròpia però encara a nom dels reis carolingis. Els bisbes successors seguiren batent amb aquesta tipologia fins que, a principis del s. X, cediren en feu la moneda de Barcelona als comtes, els quals, al seu torn, donaren als bisbes de Vic i Girona la facultat de batre-la, amb certes limitacions, en els comtats respectius. Al llarg del s. X, s'anaren batent diners anònims amb diferents estampes, mentre que Vic i Girona empraven tipologia i llegendes de caràcter religiós. Poc a poc, tots els altres comtats anaren usurpant les monedes del seu territori amb diferents cobertures, com ara les eclesiàstiques i, al s. XI, gairebé tots emetien diners de billó. Només Besalú, en temps de Bernat Tallaferro (988-1020), i Barcelona, des de Berenguer Ramon I, feren emissions d'or en mancusos, que no eren altra cosa que imitacions dels dinars musulmans. La moneda d'or barcelonina arribà a tenir un volum d'emissió important i, en alguns moments, la veiem emprar en el 90% de les transaccions documentades en el comtat de Barcelona. Els comtes de Barcelona, que també ho eren de Vic i de Girona, varen anar absorbint els altres comtats i, a mesura que ho feien, hi anul·laven la moneda privativa i hi introduïen la de Barcelona. També varen acabar per eliminar els amonedaments episcopals de Vic i Girona, de manera que la moneda barcelonina acabà per ésser la pròpia de tot Catalunya. Des de Ramon Berenguer I, començà l'expansió vers Occitània, on els comtes barcelonins i els d'Urgell hi tingueren dominis directes, en els quals hi encunyaven moneda pròpia o per medi de feudataris, als quals permetien que seguissin batent la seva. Amb Ramon Berenguer IV, es produí la unió amb l'Aragó i, així, s'heretà també la seva àrea d'influència vers els comtats i vescomtats occitans més occidentals. L'expansió no va de deixar de créixer fins que, amb Pere I (1196-1213), ocupaven pràcticament tot l'espai occità. Malgrat la derrota de Muret, el tàndem catalano-occità resistí encara llargament, i no fou fins als darrers anys del regnat de Jaume I (1213-1276) que els francesos assoliren de dominar aquell territori. Fins al temps d'aquest darrer sobirà, els reis catalano-aragonesos només havien batut diners de billó (fora del període del mancús de mitjan s. XI) i procuraren anivellar la llei dels que batien a Catalunya, l'Aragó i Provença i, amb Jaume I, també la moneda comuna que va crear per a València i Mallorca. L'any 1273, aquest sobirà va crear a Montpeller la primera moneda de plata amb el valor de 12 diners, i el mateix féu Pere el Gran (1276-1285) en innovar el pirral d'argent de Sicília i el croat de Barcelona. També encunyà pirrals d'or a Sicília, però aquesta iniciativa no va tenir continuïtat, de manera que, de llavors ençà, hi havia a l'espai català dos nivells de monedes: les d'argent de valor 12 diners i les de billó, que s'havien fixat en la llei de tern. Amb els reis de Mallorca es feren rals d'or, però ja sabem que el regne durà poc i el seu últim sobirà, Jaume III (1324-1349), començà el batiment de florins d'or, iniciativa que va ésser represa per Pere III (1336-1387) que, amb un valor d'11 rals, croats o grossos, la convertí en moneda comuna a tots els seus regnes. També s'esforçaren els diferents sobirans a anar anivellant els diferents tipus de rals d'argent, cosa que, amb Martí I (1396-1410), s'havia gairebé completat.

El sistema monetari català tardomedieval funcionava, doncs, amb una moneda d'or comuna (el florí), diferents peces d'argent de valors equivalents i diners de billó, que seguiren la seva evolució diferent a cada regne. Però era l'argent i, sobretot, l'or les monedes adients per al comerç i, per tant, les que calia tenir sota control del rei i dels estaments representatius, dirigits en gran part pels comerciants. Amb la nova dinastia Trastàmara, hi ha, de moment, continuïtat. Alfons IV completa la unificació dels rals d'argent, per bé que, al nou regne de Nàpols, porta una línia d'emissions diferent, situació que també es dóna en el regne de Navarra, que obté el seu germà, el futur Joan II. Amb aquest com a rei, s'origina el desgavell total del comerç català amb una llarga guerra i, tot i que la introducció del ducat d'or d'alta llei és un encert que acaba d'arrodonir Ferran II en generalitzar-ne l'emissió a tots els regnes, s'hi introdueixen altres factors negatius, com ara la desviació dels paràmetres de la plata a Sicília i a Mallorca i les concessions abusives de moneda municipal a Catalunya en temps de Ferran II. El vacil·lant redreç iniciat després de la guerra del temps de Joan II va sortejant obstacles amb unes institucions catalanes que, situades com una peça més d'un gran imperi, han d'anar conduint com poden la política monetària. Accepten l'or i la plata castellana, ara de bona llei, i rebutgen el pèssim billó d'aquesta procedència, aviat coure pur, amb el llançament de l'ardit català des del 1612. Mantenen com poden el ducat d'or amb les emissions de trentins, quan a la resta només es baten escuts de més baixa llei, i sostenen el croat d'argent. Sense una política general d'unificació, els diferents regnes emeten monedes de patrons diferents, per bé que l'or i la plata castellana semblen llavors constituir el numerari emprat sobretot en el gran comerç. Amb la Guerra dels Segadors (1640/52), s'innova a Catalunya un interessant sistema monetari descentralitzat, amb grosses peces de cinc rals i cinc sous d'argent que es baten a trenta poblacions, però el model entra en crisi quan aquestes poblacions es posen a batre també moneda de coure de baix o nul valor intrínsec. Passades les hostilitats, a Catalunya es torna al tàndem croat (ara ja anomenat ral)/ardit, però amb valors afeblits, mentre que en els altres regnes es baten rals i, a voltes, múltiples i diners de billó, tot plegat amb tendència a la baixa. Poc temps després, arribem a la Guerra de Successió (1705-1714), el resultat de la qual suposa la destrucció de les institucions de totes les terres catalanes i, per tant, de la possibilitat de poder portar una línia en la política monetària. Els tallers monetaris de la Corona Catalano-Aragonesa són clausurats i hom hi fa córrer exclusivament moneda castellana. La moneda catalana pugna, però, per ressorgir, cosa que assoleix durant l'Ocupació Napoleònica (1808-1814) i en diferents ocasions durant les guerres carlines. La seca ambulant de Catalunya de la Guerra del Francès o la seca isabelina de Francesc Paredaltes demostren la seva eficàcia, i la de Barcelona, amb les seves innovacions, es posa al capdavant de tots els tallers monetaris de l'estat i atura la sagnia de l'exportació de la plata. Res d'això no pot impedir, però, que aquests tallers exemplars s'acabin clausurant. La moneda catalana torna encara a reaparèixer, durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), quan la Generalitat catalana emet bitllets de 2,50, 5 i 10 pecetes i els ajuntaments catalans i valencians monedes i, més generalment, bitllets amb els valors d'1 peceta i les seves fraccions. **Estudi:** Les monedes ja en desús i, en general, tota moneda anterior als temps actuals són objecte d'estudi, ja que no és un simple testimoni històric, sinó també un document, en aportar-nos dades i cronologies amb les seves llegendes, dates i imatges. L'estudi de la moneda és l'objecte de la *numismàtica*. 2. Seca o lloc on es fabrica la moneda. Terme emprat, almenys a Catalunya, als temps altmedievals.

moneda-medalla. *medalla-moneda.*

monedar. Fabricar, obrar la moneda: "... *emblanquir los diners... ans que es moneden...*" (CEM, doc. 142, 1285)

monedatge. Taxa fiscal vinculada a la fabricació de la moneda que es va configurant des de finals del segle XI i es generalitza a molts països europeus a l'inici del s. XIII. Sovint pren la forma d'una imposició pagada al sobirà en períodes fixats, per exemple, cada set anys, a canvi del compromís de no mudar la moneda. Catalunya n'obtingué l'exempció el 1256, però es mantingué als altres regnes de la Corona Catalano-Aragonesa. *Morabatí, monetagium, monetatico.* BM.

moneder. Persona que té un ofici o càrrec a la *seca* i, més concretament, els que encunyen les monedes. Per extensió, els que treballen a la seca i en fabriquen legalment o, fins i tot, fraudulentament: moneder de fals.

monederia. 1. *Seca*, lloc on es fabrica la moneda. 2. Tècnica o art de fabricar la moneda correctament i amb els paràmetres adients per a que compleixi bé les seves funcions..

monedes de la creu o *"a la croix"*. Vegeu *creu, monedes de la.*

monedes d'ostentació. Vegeu *ostentació, monedes o peces.*

Monell el Jove, Jaume. Segons Sollai, era mestre de la seca de Càller l'any 1562, però en aquest any Birocchi hi situa de mestre Antoni de Ravaneda. Més endavant, però, Sollai diu que era substitut d'Antoni, de manera que no sabem si va arribar a ésser realment mestre (BI, p. 218; SO, p. 154 i 160).

Monestir del Camp, tresor (Paçà, Rosselló). Al mur de la capella hi fou trobat un fons de 90 monedes d'or almoràvits de seques peninsulars o nord-africanes, juntament amb 10 dinars fatimides d'Egipte, i amb un tancament l'any 1119. També hi havia uns 20 fragments de monedes d'or que no foren classificades.

Entre les peces almoràvits, hi havia 14 dinars o morabatins de la seca de València i 7 de la de Múrcia. Evidencia la circulació, ben documentada, dels morabatins almoràvits a Catalunya (BAM, p. 105-106).

monetari, -ària. 1. Relatiu a la moneda. 2. Fons o col·lecció pública o privada de monedes.

monetiforme. Objecte que té forma o aparença de moneda. Vegeu *gitó*.

Monfar Sors, Dídac (Barcelona, 1600-Terrassa, 1652) Historiador. Estudià a la Universitat de Lleida i fou arxiver de l'Arxiu Reial de Barcelona. Va escriure una *Historia de los condes de Urgell*, molt ben documentada, que conté un valuós estudi sobre les monedes comtals urgelleses i que no fou publicada fins al 1853.

Pallofa de llautó, potser eclesiàstica, de Monistrol de Calders (x2).

Monistrol de Bages. Vegeu *Monistrol de Calders*.

Monistrol de Calders (Bages). Esmentat al s. X, sorgí dins del terme del castell de Calders, amb possibles orígens visigots. Fou municipi des del 1934. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-1747/9; TC-1523/5). **P.** Es coneix una incusa de llautó amb MONI/STROL amb TR nexat, i un calder sota la llegenda que reprodueix exactament el segell de la vila (FS-1305), emprat el 1776. La peça sembla moderna i té l'aspecte d'una pallofa, però no es pot descartar que sigui una moneda municipal o un gitó benèfic, potser parroquial/municipal (CL-1861).

Monistrol de Montserrat (Bages). S'originà a redós d'un petit cenobi i és documentada des del 888. Des del 1363, fou del monestir de Montserrat. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25, 15 i 10 cèntims amb "Monistrol" (TC-1750/4; TCO-1526/30). **P.** No hi ha documentació sobre les pallofes de Sant Pere de Monistrol, però sí unes explícites peces amb SPD MONISTROL, és a dir, S(ant) P(ere) d(e) MONISTROL, i algunes altres que ens venen testificades per Botet o per Busquets (BO, p. 182 i 209; CL-1862/76). **MS.** Vegeu *Montserrat*.

Pallofa eclesiàstica de llautó de Monistrol de Montserrat (x2).

Medalla al metge Jaume Peyri, obra d'Enric Monjo.

Monjo i Garriga, Enric (Vilassar de Mar, 1895-Barcelona, 1976). **MC.** Escultor. Es formà a l'escola barce-

lonina de Llotja, on fou deixeble d'Antoni Alsina. Treballà al taller d'Eusebi Arnau i també en el de Llimona. Perfeccionà estudis a París i a Brussel·les. Fou professor de l'Escola de Belles Arts de Barcelona. Es dedicà especialment a la imatgeria religiosa. A la postguerra, treballà en grans obres als Estats Units. Signa: MONJO i la data escapçada. Medalla: CM-1290 (1930).

monograma. Forma abreujada d'indicar el nom d'un sobirà, d'una població o d'un artista. Solen estar formats amb lletres superposades, disposades en creu o en alguna altra forma que estalviï espai. M. En el nostre àmbit, en comencem a trobar en els trients d'or visigots. Quan hi ha un únic sobirà, el seu nom apareix en una de les cares i la seca a l'altra cara. Quan es donen, però, casos d'associació del monarca i el seu successor (Khindasvint i Recesvint, Ègica i Vítiza), els noms dels sobirans ocupen les llegendes de cada cara i el nom de la seca es resol en forma de monograma en el camp d'una de les cares Pel que fa a les seques catalanes, hi ha monogrames del temps d'Ègica i Vítiza (608-702) als trients d'or dels tallers de Barcelona, Girona, Sagunt, Tarragona i València, que són de tipus cruciforme amb una lletra a cada extrem de la creu i, a voltes, una altra al centre o als espais de la creu (CCG-1281-1291). També n'hi ha, per a indicar la seca, als coures visigots atribuïts a Emèrita i Toleto, però estan fora del nostre àmbit. Tornem a tenir monogrames amb els sobirans carolingis i, en concret, amb Carlemany (768-814), per a Barcelona, Girona, Empúries i Roses, també cruciforme (CCG-1800-1803). En els amonedaments comtals catalans, hi ha un monograma de la comtessa Beatriu d'Urgell (1363-1371) en una pugesa de plom (CCG-1854) i, en les monedes municipals, uns ploms de Vilabella de Gaià (CCG-3901) que, de fet, porten les lletres VLGAI amb la V i la L nexades. Entre els ploms eclesiàstics mallorquins, n'hi ha un que s'havia atribuït a Pollença, però que porta un monograma que, al nostre parer, permet llegir R. SINEV (CL-2460) i que serà, per tant, de Sineu. A partir especialment del s. XX, molts medallistes varen signar sistemàticament o bé ocasionalment amb monogrames, sens que hi hagi manera de saber, a priori, a qui corresponen. Nosaltres vàrem identificar i publicar els d'Eusebi Arnau, Antoni Parera, Josep Ramisa, Nuet Martí, Antoni Llopis, Ramon Ferran, Camil Fàbregues, Enric Giner i Francesc Ramisa, a més dels fabricants Sanchis de València i Ausió i Barri Bagur de Barcelona (CMA-1/14).

Monjos del Penedès, els. Vegeu *Santa Margarida i els Monjos*.

Monòver (les Valls del Vinalopó). B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Monóvar" (TV-972/7).

Bitllet de 50 cèntims de Monòver (85x60 mm).

Monserdà i Vidal, Enric (Barcelona, 1850-1926). MC. Pintor i dibuixant. Seguí classes de gravat a l'Escola de Belles Arts de Barcelona, on fou deixeble dels pintors Serra i Porson, Claudi Lorenzale i Antoni Caba. També treballà amb els escultors Mensa i Tarascó, amb el dibuixant Amigó i amb l'arquitecte Joan Martorell. Projectà nombroses vidrieres i peces d'orfebreria i mobles. Fou el projectista de les medalles CM-931 i 932 (1900). Signa: MONSERDÀ.

Anvers del bitllet d'1 peceta de Montagut de Fluvià (101x63 mm).

Montagut de Fluvià (Garrotxa). Esmentada des del 966, fou possessió de la canònica de Girona. Des del 1599, fou cap de comtat. B i G. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims i, segons Turró, també hi varen circular les monedes de 5 i 1 peceta i de 10 cèntims del Sindicat Agrícola (TC-1759/64; TCO-1534/6, LC-2235/7). Vegeu també *Monars i Oix*.

Montant (l'Alt Millars). B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Montán" (TV-978/80).

Montanyana (poble del municipi de Pont de Montanyana, Alta Ribagorça). Fou priorat de l'orde de l'Hospital, dins el comtat de Pallars. B. Durant la Guerra

Bitllet uniface de 50 cèntims de Montanyana (76x44 mm).

contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Montañana" (TF-281/3).

Bitllet uniface de 50 centims de Montaverner (72x55 mm).

Montaverner (la Vall d'Albaida). Antiga alqueria islàmica, fou lloc de moriscs. El 1535, esdevingué municipi en segregar-se d'Albaida. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-981/7).

Senyal incús de llautó de Montblanc (x2).

Montblanc (Conca de Barberà). Fundada l'any 1155, Alfons I (1162-1196) en féu canviar la ubicació el 1162 a fi de millorar-ne la defensa. Fou cap de vegueria i del ducat quan Joan I (1387-1396) creà aquest títol per al seu germà Martí. M. L'any 1466, Joan II (1458-1479) menciona Montblanc com un dels llocs possibles per a batre moneda en plena guerra, però no hi ha cap evidència que s'hi arribessin a fer emissions (CL-215). L'any 1564, hi ha la menció d'Antic Roca com d'un dels llocs on es feia moneda municipal i, l'any 1647, el consell de la Selva del Camp la torna a mencionar. Malgrat la manca de documents més concrets, tot sembla indicar que Montblanc va anar fent el seu numerari durant molt de temps, ja que es coneixen moltes monedes que, indubtablement, s'hi poden atribuir. Hi ha una incusa que s'assembla molt a un segell municipal del 1564, de manera que deu correspondre aproximadament amb la menció d'Antic Roca (CCG-3786), però n'hi ha d'altres que semblen més antigues, especialment un grup de peces de plom (CCG-3783/5) i d'altres que semblen força mes modernes, una d'elles potser del segle XVII (CCG-3787/90). Per tant, Montblanc degué anar fent emissions durant un llarg espai de temps que no podrem acotar fins que no sorgeixi documentació que ens ajudi a les datacions. PM. S'han pogut atribuir a Montblanc, per procedència, un grup de pesals que porten un puig cimat de llir de base triangular i una M. Vegeu CP-222, però avui n'hi ha d'altres. B/G. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer diferents emissions de bitllets d'1 peceta, 50, 25, 10 i 5 cèntims i, segons Turró, també hi varen circular els d'1 peceta i 25 cèntims amb "Montblanch" de la Col·lectivitat Agrícola (TC-1765/79; TCO-1437/49; LC-2562). La delegació d'Esquerra Republicana va emetre bitllets de 5 cèntims (TE). Vegeu també *Illa, l'*. P. Hi ha dues incuses de llautó amb C-O als costats de puig cimat de creu o de T, que apareixen atribuïdes a Montblanc al GNC, però no en tenim altra documentació (CL-1879/80). MC. L'any 1924, el Casal Montblanquí edità una medalla esportiva (CM-1653). Entren les de postguerra, una del 75 aniversari de la coronació de la MD de la Serra. MS. N^a^S^a^ de la Serra, s. XX (1).

Anvers del bitllet d'1 peceta de Montbrio del Camp (90x45 mm).

Montbrió del Camp (Baix Camp). Fou repoblat a mitjan s. XII per Guillem de Jorba i va pertànyer a la Comuna del Camp de Tarragona. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1

1- Seques visigodes

Barcelona

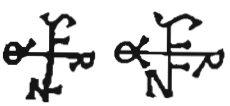

Girona

Sagunt

Tarragona

València

2- Personatges medievals

Carlemany

Beatriu d'Urgell

Mestre Tramontano

3- Artistes medallistes:

Eusebi ARNAU

Nuet MARTÍ

Camil FÀBREGUES

Antoni PARERA

Antoni LLÒPIS

Francesc SOCIES

Josep RAMISA

Ramon FERRAN

Enric GINER

Monogrames

peceta i de 50 i 25 cèntims i, segons Turró, també hi varen circular els de 10 i 5 cèntims del Sindicat Agrícola (TC-1780/9; TCO-1550/6; LC-2735).

Gitó de Montcada de la "Niñez Escolar" (x1,5).

Montcada (l'Horta). Amb antecedents ibèrics i romans, fou plaça forta islàmica. Conquerida per Jaume I, el 1235 la donà als Montcada. Els templers hi establiren més tard un cap de comanda. G. Hi ha uns gitons unifaces no datats i d'aram del Patronato de la Niñez Escolar i "Moncada", segurament de finals del s. XIX. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), i en suplència de l'ajuntament, el Sindicat Únic CNT va emetre bitllets de 10 cèntims amb "Moncada" (TV-965).

Concurs de tir del Somatent a Montcada, 1922.

Montcada i Reixac (Vallès Occidental). És esmentada el 989, i el 1023 hi havia ja el castell. Fou l'origen de la famosa nissaga del mateix nom. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer dues emissions de bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-1790/5; TCO-15/62). G. Coop. "Mixta de Trabajadores Agrícolas", bitllets de 25 cèntims (LC-74). "Comité Efectivo Popular. Abastos", bitllets d'1 peceta i de 25 i 10 cèntims (LC-75/7). MC. L'any 1922, el Somatent hi edità una medalla per a un concurs de tir (CM-1628). MS. MD de Montcada, s. XIX (1), s. XX (5).

Montclar d'Urgell (poble del municipi de Donzell d'Urgell, Urgell). Conserva el castell i havia estat dels Palmerola. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), la Junta Administrativa va fer dues emis-

Bitllet uniface d'1 peceta de Montclar d'Urgell (91x55 mm).

sions de bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims amb "Montclar" (TC-1796/9; TCO-1563/6).

Anvers del bitllet d'1 peceta de Moncortes (78x39 mm).

Moncortès (poble del municipi de Gerri de la Sal, Pallars Sobirà). Pertanyent al marquesat de Pallars, fou municipi fins al 1969. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Moncortes" (TC-1741/3; TCO-1520/2).

Montelaimar, senyoria de (Occitània). Situada vers la part nord de la Provença Rodaniana, hi ha notícies d'emissions de moneda, segons confirmació de Ramon Berenguer III de Provença (1144/1162-1166) donada el 1164, però no ens n'han arribat testimonis materials.

Anvers del bitllet d'1 peceta de Montella i Martinet (109x67 mm).

Montellà i Martinet (fora del període 1936/9 i fins al 1970, Montellà de Cadí, Baixa Cerdanya). Esmentada el 839, tingué castell i era dels bisbes de la Seu d'Urgell. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-1800/3; TCO-1567/70).

Bitllet uniface de 50 cèntims de Montesa (62x38 mm).

Montesa (la Costera). Fortificació islàmica, fou conquerida definitivament per Pere el Gran el 1277. L'orde de Montesa hi reedificà el castell. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-988/90).

Moneda de 10 centims de la cooperativa de Montesquiu (x1,5).

Montesquiu (Ripollès). Es formà prop del castell i va pertànyer als Besora. G. Coop. "La Amistad", peces d'1 peceta de níquel o d'alumini i de 10 i 5 cèntims de llautó, i bitllets d'1 kg de pa (LC-2832/42).

Medalla dels Jocs Florals de Montevideo (69x51 mm).

Montevideo (Uruguai). MC. El centre Catalunya Nova hi organitzà l'any 1913 uns Jocs Florals (CMA-16).

Medalla de S. Joan de l'Erm de Montferrer i Castellbò (x1,5).

Montferrer i Castellbò (Alt Urgell). El 1146, Pere de Montferrer la cedí al capítol de la Seu d'Urgell. MS. S. Joan de l'Erm, s. XIX (2), s. XX (6). Vegeu també *Castellbò*.

Anvers del bitllet de 10 cèntims de Montferri (81x42 mm).

Montferri (Alt Camp). Anomenat Puigtinyós fins al 1917, va pertànyer als Montcada i a Santes Creus. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25 i 10 cèntims (TC-1807/10; TCO-1571/4).

Bitllet d'1 peceta de Montfort (91x64 mm).

Montfort (el Vinalopó Mitjà). D'origen islàmic, fou de Castella fins al 1296. Fou lloc mixt de cristians i mo-

riscs. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Monforte" (TV-969/71). MC i MS. Vegeu també *Orito*.

Montfort, troballa de (Vinalopó Mitjà). Singular troballa de diferents conjunts, entre els quals un grup de peces gregues de tallers monetaris de l'Àsia Menor de la primera meitat del s. IV a. de C. És interessant perquè es tracta d'un grup de peces que no es formà a la zona, sinó que, segons sembla, fou importat en bloc. Ripollès alerta de la desorientació interpretativa que hauria pogut ocasionar si, en el seu temps, aquest numerari s'hagués escampat en el circulant. RIPOLLÈS, P. P., "El hallazgo de monedas de Monforte (Alacant)", *AN* 14, 1984, p. 59-69. Més incoherent es mostra encara el conjunt romà, amb peces dels segles I a IV d. de C., per bé que amb clar predomini d'aquest darrer segle. Igualment, es tracta de material de seques bàsicament orientals que no encaixa amb una composició de material local, de manera que Arroyo, que estudia aquest sector, es veu novament abocat a veure-hi una importació: ARROYO, R., "El tesorillo de monedas tardoromanas de Monforte (Alacant)", *AN* 15, 1985, p. 139-156. La veritat és que la llista del material romà, amb una peça per emperador en 17 dels 28 casos i una amplada de quatre segles, fa pensar més en una troballa acumulativa o una col·lecció que en un tresor... perquè encara ens manquen les monedes àrabs! Serja la col·lecció d'algun erudit oriental del s. XV o XVI amagat a Montfort per circumstàncies ignotes?

Medalla amb les campanes del rellotge de Montgat (x2).

Montgat (Maresme). El castell és documentat el 1006 i pertanyia al monestir de S. Cugat del Vallès i, des del s. XIV, a la ciutat de Barcelona. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-1811/3; TCO-1575/8). G. Coop. "L'Amistat", peces de 5 i 1 peceta de níquel i de 10 i 5 cèntims de llautó (LC-475/8). Coop. "La Llar", peces d'1 peceta de níquel i de 10 i 5 cèntims de llautó (LC-479/81). Casal local d'Esquerra Republicana, bitllets de 5 cèntims fets durant la guerra 1936/9 (TE). MC. L'any 1900, edità una medalla per commemorar les noves campanes del rellotge (CM-942).

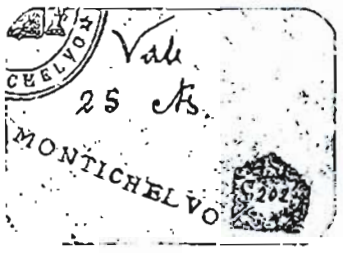

Bitllet manual de 25 cèntims de Montixelvo (65x45 mm).

Montixelvo (la Vall d'Albaida). Lloc de moriscs, tingué castell i fou cap de baronia B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets manuals d'1 peceta i de 25 cèntims (TV-991/2).

Montjuïc (Girona). Important tresor del qual només tenim una notícia vaga que relaciona els diferents tipus (uns 20), però no els nombres de peces. Probablement és l'origen de la major part de monedes episcopals gironines que ens han arribat (BA, p. 164).

Bitllet uniface de 50 centims de Montmaneu (56x34 mm).

Montmaneu (Anoia). Castell i parròquia són esmentats des del s. XI. Des del 1325, fou lloc de reialenc. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-1815/6; TCO-1579/80).

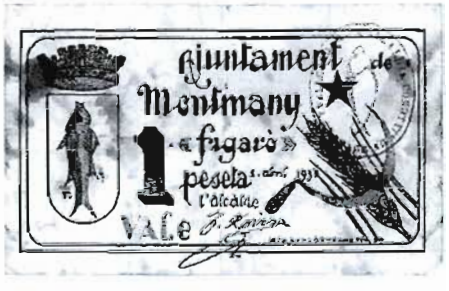

Bitllet uniface d'1 peceta de Montmany-Figaró (108x66 mm).

Montmany-Figaró (Vallès Oriental). Es formà al voltant del mas del mateix nom des del s. XIV. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer una primera emissió manual amb "Figaró" i de la qual es coneix un exemplar de 10 cèntims (BAN, p. 228 i 231) i dues emissions de bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Montmany (Figaró)" (TC-1817/21; TCO-1581/5). **MS.** N^S^ de Puiggraciós, s. XX (9).

Medalla de campionat de croquet a Montmeló.

Montmeló (Vallès Oriental). Fou poble de reialenc i és esmentat ja el 945. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer dues emissions de bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-1822/6; TCO-1586/90). **MC.** Els anys 1921 i 1932, va editar medalles esportives de bàsquet (?) i de croquet (CM-1614 i 1732). L'any 1975, de la sucursal del Banc de Sabadell (CMA, p. 201).

Montoliu de Segarra (Segarra). Vegeu *Guàrdia Lada, la*, i *Vilagrasseta*.

Noces d'argent de la Societat Coral la Lira de Montornès.

Montornès del Vallès (Vallès Oriental). Es formà al s. XIX al voltant de l'església de S. Sadurní. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-1827/8; TCO-1591/2). **MC.** L'any 1933, edità una medalla per a les noces d'argent de la coral La Lira (CM-1527). El 1973, una el Banc de Sabadell per la sucursal (CMA, p. 201). **MS.** N^S^ de Montornès, s. XIX (2), s. XX (1)

Situació de la senyoria de Montpeller en l'espai catalano-occità.

Montpeller, senyoria de (Occitània). Ciutat i petit territori gairebé englobat dins del comtat de Melguell. Els seus actius ciutadans promogueren un potent comerç. Els senyors de Montpeller foren fidels vassalls dels sobirans catalans, i Pere I (1196-1213) va obtenir la sobirania sobre Montpeller per matrimoni amb Maria de Montpeller l'any 1204. El senyoriu passà després a Jaume I (1213-1276) i a la branca de Mallorca fins que Jaume III de Mallorca (1324-1349) el vengué al rei de França l'any 1349. **M.** La ciutat es féu amb el control de la moneda del proper comtat de Melguell, dita moneda melgoresa, i en féu grans emissions a llei estable. Aquesta divisa es convertí en referent monetari en àmplies àrees d'Occitània i s'escampà també per Catalunya, l'Aragó i Balears. En temps de Jaume I, quan la ciutat havia arribat a un alt grau de desenvolupament, es feren projectes d'encunyació de monedes d'or i se'n bateren efectivament d'argent en grossos i mitjos grossos del valor de 12 i 6 diners, als quals el rei donà curs en tots els seus territoris (COC-60/1; CME-147/8). Els diners i òbols melgoresos són de billó i presenten tipus immobilitzats, de manera que no és fàcil determinar-ne la cronologia si no coneixem el seu contingut d'argent (COC-58/9, CME-58/59). Coneixem els mestres Pere VIDAL (1272-1273) i Ramon BELTRAN (1273-1274). Vidal també fou mestre del batiment de millareses els anys 1267/8.

Anvers del bitllet de 25 cèntims de Mont-ral (111x60 mm).

Mont-ral (Alt Camp). Pertanyé als comtes de Barcelona des la conquesta de Siurana al s. XII, i passà al comtat de Prades. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-1829/31; TCO-1593/5). Vegeu també *Farena*.

Anvers del bitllet de 50 cèntims de Mont-roig del Camp (93x47 mm).

Mont-roig del Camp (Baix Camp). Es formà a redós del seu castell i fou vila murada. Alfons I li donà carta de poblament el 1180 i fou dels Entença, amb drets de la mitra de Tarragona. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer diferents emissions de bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-1832/8; TCO-1596/602). **G.** "Sindicat i Cooperativa Popular" col·lectivitzats, bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 cèntims (LC-2735/7). **MS.** N^S^ de la Roca, s. XX (4).

Anvers del bitllet d'1 peceta de Mont-ros (77x58 mm).

Mont-ros (poble del municipi de Cabdella, Pallars Jussà). Fou municipi fins al 1970. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament féu tres emissions de bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-1839/44; TCO-1603/8).

Montseny (Vallès Oriental). Centrat en l'església romànica de S. Agustí, fou poble de reialenc. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-1645/6; TCO-1609/10). **MS.** S. Bernat, s. XX (2); S. Marçal, s. XX (1).

Anvers del bitllet d'1 peceta de Montseny (118x69 mm).

Esportella o medalla de pelegri de Montserrat de principis del s. XV.

Montserrat (Monistrol, Bages). L'any 888, Guifré I donà el lloc en part a Ripoll, el bisbe de Vic, Oliba, hi creà un petit cenobi el 1025, i el 1070, esdevingué un priorat. Al s. XV, es convertí en abadia, s'independitzà de Ripoll i, des del 1499, tingué impremta. El 1881, la mareded éu fou feta patrona de Catalunya. **MC.** L'any 1880, s'editaren dues medalles pel mil·lenari de la descoberta de la imatge de la mareded éu (CM-677/8); el 1896, s'hi commemorà una romeria (CM-886); l'any 1904, el patronatge del sometent donat a la mareded éu, i el 1918 i vers el 1925, una creu i una medalla del mateix sometent (CM-980, 1158 i 1213); l'any 1931, s'hi commemorà el correu aeri (CM-1298bis); l'any 1935, un aplec carlí. Segueixen altres diferents medalles datades, algunes sense indicació de la commemoració o de temes religiosos (CM-1344, any 1901; 1354, any 1904, etc.) i destaquem les CM-1451 i 1452, del 1931, que commemoren el patronatge de Catalunya. Vegeu CM, p. 768. **MS.** MD de Montserrat, s. XV (4), s. XVI (7), s. XVII (37), s. XVIII (50), s. XIX (90), s. XX (no catalogat, més de 30): BALAGUER, A. M., "Les

medalles montserratines del s. XV", *AN* 19, 1989, p. 167-174; "La medallística montserratina dels s. XV, XVI i XVII. Catalogació i classificació", *AN* 27, 1997, p. 185-226; "Noves dades sobre la medallística montserratina dels segles XV-XVII", *AN* 30, 2000, p. 145-162.

Bitllet uniface d'1 peceta de Montsó (100x50 mm).

Montsó (Llitera). Conquerida per Sanç Ramir el 1089, Ramon Berenguer IV la donà als templers i Jaume I hi passà part de la infància. La llengua catalana s'hi mantingué fins al s. XVII. M. Arran de la seva conquesta el 1089, hi bateren diners de billó Sanç Ramir (1063-1094) i, després, el seu fill Pere d'Osca (1094-1104), i hem suposat que les mencions de sous de Ribagorça podrien al·ludir a aquestes emissions, especialment les de Pere, ja que el seu pare li havia cedit en vida el comtat i també Montsó. Vegeu *Ribagorça, comtat*. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims, i el Comitè de la Col·lectivitat, uns bitllets manuals de 10 i 5 cèntims (TF-284/94). MS. MD de l'Alegria, s. XX (2).

Plom eclesiàstic de Montuiri (x2).

Montuiri (Mallorca Oriental). Cap d'un districte islàmic després de la conquesta, consta el seu temple des del 1248. P. La seva parròquia, dedicada a Santa Maria, emeté tres varietats de ploms (CL-2412/6), amb el mont cimat de llir heràldic de la població. Hi ha una fotografia del motlle per a fabricar-les. MS. MD de la Bona Pau de l'oratori del Puig de Sant Miquel, s. XX (1).

Monturiol i Estarriol, Narcís. (Figueres 1819, S. Martí de Provençals 1885). L'activista polític i inventor del submarí, fou reconegut amb la direcció de la Fabrica Nacional del Sello, però això durà tant com la Primera República i, mai comprès, passà una vida plena de dificultats. MC. Vers el 1985 li fou dedicada una medalla (CM-1976).

Mora, Jaume ça. Segons Castellaccio, fou un dels experts que regiren les emissions abans de l'arribada del mestre Nicolau Ros a Sardenya, i després va ésser mestre de la seca de Vila d'Església els anys 1327 i 1328 (CAS, p. 170). Aquesta segona etapa no és clara ja que ens consta com a mestre Guillem Oliver des del 1327 (CME, p. 122, Dessì, doc. 3).

Probable moneda municipal d'aram de Mora d'Ebre (x2).

Mora d'Ebre (Ribera d'Ebre). Vila encastellada vora el pas de l'Ebre, el seu castell té un origen islàmic. Al segle XV, fou com un enclavament de Joan II en territori dominat per la Generalitat. M. Fou trobada a Mora mateix una peça amb creu partint el camp i les lletres M-O-R-A als espais (CCG-3791), amb parentiu amb el segell de la vila que porta M-O/R-A als costats d'un arbre. Vàrem suposar que es degué batre durant la situació de quasi setge del temps de Joan II. Uns altres tipus amb signes capriciosos podrien ésser falsificacions coetànies (CCG-3791a; CLO-2, p. 109/10). B/G. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), la Col·lectivitat i després l'ajuntament varen emetre bitllets de 5 i 1 peceta i de 50, 25 i 10 cèntims i, segons Turró, també hi varen córrer els de 10 i 5 cèntims del Sindicat Agrícola (TC-1847/56; TCO-1611/5; LC-2696/700). El casal local d'Esquerra Republicana va emetre bitllets de 10 i 5 cèntims (TE).

Mora la Nova (Ribera d'Ebre). És desmembrà el 1840 de Mora d'Ebre. B/G. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), la Col·lectivitat i l'ajuntament varen emetre bitllets de 10, 5 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-1857/63; TCO-1619/28; LC-2704). G. Coop. "Ferroviaria", peces de 10 i 5 cèntims de llautó (LC-1701/3). MS. N^S^ del Remei, s. XX (1).

Anvers del bitllet d'1 peceta de Mora la Nova (100x63 mm).

Morabatí o dinar d'or de Denia d'Alí ben Yusuf (x1,5).

morabatí. 1. Unitat monetària d'or almoràvit, equivalent en valor i pes al mancús califal de 3,85 g; d'aquí ve la denominació ocasional de **mancús morabatí**. Circulà abundantment als regnes cristians peninsulars al s. XII. Com succeí amb els mancusos califals, moltes vegades es designen amb un apel·latiu complementari que fa referència al seu origen: **marroquinorum, melequinos, ajadinos, lupinos**, que indiquen que són fets al Marroc, a Màlaga, a Múrcia per Abenayad o per l'anomenat rei Llop de Múrcia, respectivament (BO, p. 57). Altres denominacions, com ara **jovecios o marinos**, no tenen una interpretació segura (BO, p. 68). També bateren morabatins d'imitació Alfons VIII (1158-1214) i Enric I (1214-1217) de Castella, que prengueren el nom de **morabatins alfonsins** (i, més excepcionalment, *auris alfonsins* o *mancusos alfonsins*) i circularen a Catalunya a la primera meitat del segle XIII: *"Nengú no rebuig morabati o masmudina..."* (CME, doc. 49, s. XIII). Donà lloc a la unitat de compte castellana denominada maravedí. També en bateren els sobirans de Lleó i de Portugal, en molt petit volum, però amb tipologia pròpia. A Catalunya, hi ha també mencions al s. XII del **morabatí o auri barbarrogí**, que no ha estat identificat (CME, doc. 26, 1182). 2. Impost del *monedatge*.

Moragues, Arnau. Mestre de la seca sarda de Vila d'Església, nomenat l'any 1370 per quan la seca fos alliberada i en substitució de Ramon d'Olorda, que havia passat al bàndol del jutge d'Arborea després d'un llarg plet amb les autoritats catalanes de l'illa (SO, p. 41-42; CAS, p. 228-234; BI, p. 217). Al doc. 343, se l'anomena erròniament "Maraguer", arrossegant l'error de Toxiri.

Moragues i Sobrevia, Josep. (S. Hilari Sacalm 1669-Barcelona 1715). Militar austriacista, assolí el grau de general i resistí fins als darrers moments l'embat dels filipistes, que el mataren i escarniren. Va viure molts anys a Sort. MC. L'any 1981, Sort li dedicà una medalla (CM-1964).

Anvers de la medalla del globus captiu de l'exposició de Barcelona del 1888, obra de Morató.

Morató i R., Jacint (Barcelona, segona meitat del segle XIX). MC. Escultor i gravador barceloní de notable i qualificada producció medallística, però de qui no hem trobat informació, fora que féu uns relleus per a Sant Joan de les Abadesses. Signa: J.M.R.; J.MORATÓ; J.morató.R.; J.MORATÓ.R- BARNA. Medalles: CM-644 i 645 (c.1874), 789 (1887), 758, 766, 767, 768, 769 i 793 (1888), 799 i 800 (1889) i 838 (1891).

Morell, el (Tarragonès). Esmentada ja el 1173, pertanyia al terme de Codony. Fou dels Desprats i hi ha un palau de la família Montoliu. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer diferents emissions de bitllets de 2 i 1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims (TC-1864/75; TCO-1619/29).

Anvers del bitllet de 10 cèntims del Morell (53x45 mm).

Medalla carlina de la defensa de Morella.

Morella (els Ports) Cap de la comarca dels Ports, té antecedents romans i fou conquerida el 1232 per Blasc d'Alagó, que li donà carta de poblament el 1233. El 1249, passà a la corona i Pere III la féu emmurallar. Té notables edificis. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), la Cooperativa del Poble i, després, l'ajuntament varen emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-994/1001). **MC.** L'any 1838, durant les Guerres Carlines, es va editar una creu carlina en commemoració de la defensa de la població (CM-311), i el 1840, una d'isabelina de l'Exèrcit del Nord (CM-317). **MS.** N^S^ de Vallivana, s. XX (8).

Diner morlà de billó ric a nom de Cèntul (x2).

morlà, *m.* Moneda de billó del vescomtat de *Biarn*, encunyada a *Morlàs*, prop de Pau, fet que li donà el nom. Tingué àmplia circulació a Occitània i s'escampà també per Navarra, l'Aragó i la part occidental de Catalunya. La seva circulació fou reiteradament prohibida.

Morlàs (Occitània). Població biarnesa, propera a Pau, on s'hi emetia la moneda del vescomtat, que prengué per això el nom de diner *morlà*.

Morosini, Àngel. Mestre de la seca de Nàpols entre el 1442 i el 1444 (CME, doc. 672), consta en paral·lel a Jaume Baboccio de Piperno, qui potser n'era el substitut. Probablement, marcava les seves produccions amb la lletra M.

Morunys. Vegeu *Sant Llorenç de Morunys*.

mostassaf, *m.* Càrrec electe de la ciutat que tenia per missió la vigilància dels mercats, de la qualitat dels productes i de la bondat dels pesos i mesures. Els afinadors de pesos i els calibradors de mesures solien dependre d'ell. El seu nom i funcions són d'arrel musulmana. Baget, M., *El mostassaf de Barcelona i les seves funcions en el segle XVI. Edició del "Llibre de les Ordinacions"*. Fundació Noguera, Barcelona, 1994.

mostra, *f.* 1. Model de les monedes que es solia distribuir quan s'havia de fer una nova emissió o quan ja s'havia fet perquè les autoritats coneguessin els nous tipus (CME, doc. 641, 1432). 2. En estadística, part d'una població que ens permet suposar característiques de la població total. La representativitat de la mostra només és vàlida si compleix unes condicions determinades. D'una banda, que l'elecció d'elements hagi estat feta a l'atzar; de l'altra, que sigui suficientment representativa en nombre. En numismàtica, allà on les poblacions monetàries solen ésser molt importants hom sol parlar de 100 unitats com a xifra mínima per a donar validesa representativa a una mostra. Vegeu també *percentatges*.

Anvers d'una medalla de natació de Barcelona, obra de Mounier.

Mounier, Emili (França, 1883-1970). MC. Escultor i medallista, destacà per les seves peces africanes i les d'estil Art Decó. Havia residit a l'Àfrica, on participà a la Missió André Citroën. Els seus viatges li van inspirar diferents creacions per a la Manufactura Henriot, per a la qual va fer escultures. També és conegut per les seves ceràmiques bretones dels anys 30. Signa: EMILE MOUNIER. Medalla: CM-1697 (1929).

M.P. Vegeu *Peleguer*. MC.

Dirhem de billó de Mallorca de Mubassir (x1,5).

Mubassir Nasir al-Dawla (486-508H; 1093-1115). Sobirà de les Illes Balears. Encunyà dirhems de baixa llei amb les dates 487/91, 494/5, 497 i 499, 500/8H, des del 504H amb el nom de la seca en la forma Medina Mallorca, (CCG-1498/516). També es coneix una fracció de dirhem sense data (CCG-1517).

Dinar o morabati d'or de València de Muhammad (x1,5).

Muhammad ibn Sa'd (542-567H; 1147-1171). Sobirà almoràvit de València. Emeté dinars d'or amb les dates 544/6 i 548/50H (CCG-1663/8).

Mig dirhem d'argent de Xàtiva de Muhammad (x1,5).

Muhammad ibn Yûsuf Hûd al-Mutawakil (625-635H). Sobirà de la taifa de Múrcia, va emetre a Xàtiva dirhems i mitjos dirhems d'argent sense data (CCG-1676/8).

Fracció de dinar d'or de Dénia de Mujahid (x1,5).

Mujahid (408-436H; 1017-1044). Sobirà de la taifa de Dénia i Mallorca. A Dénia, va emetre diferents varietats de fraccions de dinars d'or sense data i fraccions de dirhem d'argent, alguns sense data i els altres datats el 430 i el 432H (CCG-1404/16). Hi ha altres fraccions de dinar de l'any 435H a nom dels seus fills Alí i Hassan i, posteriorment, emissions a nom propi i dels seus dos fills en fraccions de dinar d'or de l'any 436H o sense data, i dirhems de billó dels anys 435/6H o sense data (CCG-1417/29). A Elda, va emetre inicialment dirhems d'argent amb les dates 402/3H a nom del califa Hisham II (CCG-1466/7). L'any 405H, va emetre altres dirhems a nom del califa Abd Allàh, Abd al-Rahman i ell mateix (CCG-1468). Els anys 405/6H, també dirhems a nom únicament del califa Abd Allah (CCG-1469/70). A Mallorca, va emetre dirhems de billó datats l'any 435H a nom propi i dels seus fills Alí i Hassan (CCG-1487).

Müller, Felip Enric (Augsburg, 1654-1719). Medallista alemany. MC. D'orígens humils, hagué de fer diferents activitats fins que fou protegit pel canceller Leonhard Weiss. Entrà així en relació amb Caspar Gottlieb Laufer i Friedrich Kleinert. Comptant amb la protecció imperial i amb els seus col·laboradors, féu una sèrie de medalles que foren l'admiració de l'Europa del seu temps. Treballà per a diferents tallers monetaris: Augsburg, Nuremberg i Salzburg. La seva producció és amplíssima i sempre de la més alta qualitat. Signa P.H.M. Medalles: CM-147 (1705), 149 (1706), 164 i 167 (1710).

Medalla de l'alliberament de Barcelona, obra de Müller.

Dirhem de billó de Dénia de Mundhir (x1,5).

Mundhir (475-483H; 1082-1090). Sobirà de la taifa de Dénia i Tortosa. A Dénia, va batre dirhems de billó amb les dates 475/82H i també fragments de dirhem sense data (CCG-1450/9).

municipal, municipalització. La moneda emesa pels municipis a Catalunya, a alguns pobles de la zona aragonesa propera a Lleida (Franja), a Menorca, a l'Alguer, a Bosa i a Sàsser en temps ja de Carles I. Les emissions es feien generalment per autorització reial, amb curs dins el municipi o en un espai limitat, i el benefici de l'emissió revertia en el municipi. Generalment, les quantitats a emetre eren per una sola vegada i en volums limitats, i el municipi havia d'*assegurar* el numerari emès, és a dir, fer un dipòsit equivalent al volum que es posava en circulació, a fi de garantir el reemborsament. Les emissions s'iniciaren a Lleida i a Almenar poc abans del 1300 per concessions del rei o dels comtes d'Urgell, s'escamparen per diferents poblacions properes i, generalment, es batien pugeses o quarts de diner, que solien ésser incuses. Alfons el Benigne, rei i comte d'Urgell, donà a diferents persones, generalment als seus creditors, el privilegi de poder batre monedes en diferents poblacions, com ara Àger, Balaguer, Ponts, etc., però a la curta o a la llarga els ajuntaments assoliren de municipalitzar aquestes emissions. Aquest procés era lògic ja que els que tenien dret a emetre en una determinada població no tenien altre remei que fer-ho amb l'acord i la col·laboració de les autoritats municipals i, d'altra banda, aquests beneficiaris cercarien el guany més gran, en detriment de la utilitat pública, com és conegut en el cas de Ramon Cortit. El fenomen de la moneda municipal es va estendre al segle XV, d'una banda perquè la seca de Barcelona no emetia petita moneda des dels darrers temps de Pere III (1336-1387) i, de l'altra, perquè, amb la Guerra Civil, el rei i els seus oponents improvisaren tallers monetaris que les poblacions respectives procuraren conservar un cop acabada la contesa. Ferran II va acabar d'estendre aquestes emissions donant innombrables concessions, de manera que la nòmina de ciutats emissores a Catalunya supera la vuitantena, un fenomen que no té parió en cap altre país. La moneda municipal va acabar per nodrir el país del petit numerari, especialment a causa de les grans produccions de ciutats com Girona, Vic, Granollers o Banyoles, fins que, l'any 1612, la ciutat de Barcelona va emetre grans quantitats d'ardits o dobles diners amb contingut de plata que la gent va preferir als numeraris locals d'aram, que entraren llavors en decadència. Alguns tallers varen reprendre emissions de menuts durant la Guerra dels Segadors (1640/52), a més de les encunyacions d'argent i de sisens que tenen el caràcter d'emissions descentralitzades. Acabada la guerra, aquestes emissions municipals varen desaparèixer gairebé del tot. Excepcionalment, Bellpuig féu encara alguna emissió després de la guerra i Reus en va batre fins al 1709.

Medalla de proclamació de Carles IV a Mallorca, possible obra de Joan Muntaner (x1,5).

EMISSIONS MUNICIPALS LOCALS O DESCENTRALITZADES

Segle XIV	Segles XV-XVI		Guerra Segadors
Aitona →	Aitona		
Cubells →	Cubells		
Graus →	Graus		
Ponts →	Ponts		
Agramunt →	Agramunt →		Agramunt
Balaguer →	Balaguer →		Balaguer
Bellpuig →	Bellpuig →		Bellpuig →
Lleida →	Lleida →		Lleida
	Banyoles →		Banyoles
	Caldes de Montbui →		Caldes de Montbui
	Camprodon →		Camprodon
	Cervera →		Cervera
	Girona →		Girona
	Granollers →		Granollers
	Igualada →		Igualada
	Manresa →		Manresa
	Oliana →		Oliana
	Perpinyà →		Perpinyà
	Puigcerdà →		Puigcerdà
	Sanaüja →		Sanaüja
	Solsona →		Solsona
	Tàrrega →		Tàrrega
	Terrassa →		Terrassa
	Valls →		Valls
	Vic →		Vic
	Vilafranca del Penedès →		Vilafranca del Penedès
Ager	L'Albi	L'Alguer	Argentona
Aiguaviva de Bergantes	Arbeca	Bagà	Berga
Almenar	Blanes	Bosa	Besalú
Anglesola	Cardona	Castellbò	Bisbal d'Empordà
Camarasa	Castelló de Farf.	Eivissa	Figueres
	Falset	Fraga	Mataró
	Gratallops	Mequinensa	Olot
	Montblanc	Mora d'Ebre	
	Organyà	Palamós	
	Pobla de Segur	Poblet	
	Poboleda	Prades	
	Reus →→	Salàs de Pallars	
	S. Feliu de Guixols	S. Llorenç de Morunys	
	Sàsser	Selva del Camp	
	Seu d'Urgell, La	Sort	**Posteriors**
	Talarn	Tarragona	
	Toló	Torà	Bellpuig
	Tortosa	Tremp	Reus
	Vall d'Àneu	Vall d'Aran	
	Vilabella de Gaià	Vilamur	
	Vilanova de Meià		

Muntaner i Monner, Joan (Palma, 1750- Llucmajor, 1802). MC. Pintor i gravador, rebé les primeres lliçons del seu pare, del mateix nom. Fou prevere i obrà molta pintura religiosa sobre vidre. Excel·lí també, però, com a gravador. L'Ajuntament de Palma li encarregà les medalles de proclamació de Carles IV, qüestió per la qual tingué enfrontaments amb el també gravador Bonnín, de manera que se'n feren dues sèries paral·leles. No signà aquestes peces. Medalles: dues de la CM-241 a 244 (1789).

Muntaner i Upe, Llorenç (Roma, c. 1720). MC. Gravador mallorquí, pertanyent a la nissaga de gravadors de cognom Muntaner. Després de treballar a Barcelona, s'instal·là en la dècada de 1740 a Palma. Els seus primers treballs coneguts daten de 1747. Sol·licità accedir al càrrec d'obridor d'encunys de la seca de Mallorca el 1768, en morir l'anterior, tot i que no consta si li fou concedit. Medalles: CM-216/7 (1746).

(muntanya de cinc cims). Signe heràldic de la família Camponeschi que apareix intercalada a la llegenda en peces de la seca de l'Àquila, al regne de Nàpols, en el període en què Alfons IV va cedir aquest taller a aquests nobles durant un temps del seu regnat (CME-668, 671 i 675a).

Medalla uniface de l'Exposició Agrícola de Berga, obra de Muntanyola.

Muntanyola, J. (primera meitat del s. XX). MC. Gravador i excel·lent artista del qual no hem trobat informació. Signa: J.MUNTAÑOLA. Medalles: CM-1194 (1921), 1220 (1925), 1227 (1926), 1249 (1928) i 1254 (1929).

Muqatil Sayf al-Milla (427-455H; 1035-1054). Sobirà de la taifa de Tortosa. Va batre fraccions de dinar d'or sense data i dirhems de billó dels anys 431/2, 436/41 i 443/5H, i dirhems i fraccions de dirhem sense data (CCG-1518/34).

Dirhem de billó de Tortosa de Muqatil (x1,5).

Mur (poble del municipi de Guàrdia de Noguera, Pallars Jussà). Se li havien atribuït unes monedes locals incuses amb un mur, que s'han pogut reatribuir amb bons arguments a *Vilamur*, que té la mateixa heràldica.

Bitllet uniface d'1 peceta de Mura (72x48 mm).

Mura (Bages). Amb antecedents prehistòrics, es formà a redós del castell, fou de senyoria reial i cap de marquesat des del 1707. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-1876/7; TCO-1633/4).

Diner de billó de Múrcia de Jaume II (x2).

Múrcia. En els primers pactes de repartiment catalano-castellans, es preveia com a zona d'expansió catalana però, després, els catalans la varen cedir. De fet, la seva conquesta per Jaume I (1213-1276) ja fou plantejada

com un ajut al seu gendre Alfons X de Castella. Jaume II (1291-1327) fou un xic més hàbil i, atiant la discòrdia a Castella entre els sobirans i els infants de la Cerda, assolí de fer-se amb la part d'Alacant que incorporà al regne de València. M. L'any 1296, va manar que es fessin a Alacant rals d'argent i diners de billó, dels quals només coneixem els diners, que porten la llegenda D(OMI)N(VS) MVRCIA. Finalment, però, els alacantins vàren preferir d'entrar en l'àrea del diner valencià.

Billet de 25 cèntims de Murla (105x68 mm).

Murla (la Marina Alta). Fou lloc mixt de cristians i moriscs i vila reial fins que, el 1460, passà als Centelles. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims (TV-1002/3).

Billet uniface d'1 peceta de Muro (80x50 mm).

Muro (el Comtat) Lloc de moriscs, formà part del comtat de Cocentaina. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), i en suplència de l'ajuntament, l'anomenat "Comerç local" va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50, 25 i 10 cèntims amb "Muro del Alcoy" (TV-1004/8).

Muro (Mallorca Septentrional). Fou un dels caps de districte islàmic i Jaume II de Mallorca l'erigí en vila el 1300. Els forans hi guanyaren una batalla. P. L'església

Plom eclesiastic de Muro (x1.5).

parroquial dedicada a Sant Joan va emetre dues mides de ploms amb els mateixos tipus: amb un Agnus Dei en una cara i el mur heràldic de la població a l'altra cara (CL-2427/8). Vegeu també *Alcúdia*.

Museo Arqueológico Nacional. Institució museística situada a Madrid, té important col·leccions numismàtiques, amb especial relleu pel que fa a la moneda de l'edat antiga i en la d'or medieval i moderna del nostre àmbit.

Billet uniface d'1 peceta de Museros (98x60 mm).

Museros (l'Horta). D'origen islàmic, fou conquerida per Jaume I el 1235 i donada a l'orde de S. Jaume. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims (TV-1009/10).

Museu Episcopal de Vic. Important centre museístic, conté un notable monetari.

Museu Puig de Perpinyà. Museu Numismàtic i centre de cultura catalana fundat per Josep Puig i Just (1859-1929), erudit i home de negocis rossellonès, que llegà la seva casa per a allotjar-hi una extraordinària col·lecció de monedes. Creà un grup d'estudiosos rossellonesos que feren notables aportacions i col·laborà amb J. Botet i Sisó. El fons del museu és una de les més importants col·leccions de les terres catalanes i són especialment remarcables les sèries romana, catalana i francesa. Ha tingut permanentment un conservador (Víctor Lafont, Jocelyne Joussemet, etc.) i els seus fons

han estat generalment accessibles. Anyalment, organitza, en col·laboració amb l'Associació Numismàtica del Rosselló, unes jornades numismàtiques amb una temàtica monogràfica. Ha endegat diferents publicacions i també col·labora amb l'edició de la revista La *Pallofe* de l'entitat esmentada.

Música, Domènec de la. Gravador d'encunys de la seca de Nàpols amb Carles I, entre els anys 1528 i el 1539 (SAI, p. 80).

Mustiola, Albert. Mestre de la seca de Mallorca, almenys els anys 1304 i 1305 (CME, doc. 499b).

musulmà. Designem amb aquest nom el conjunt de pobles que tenien en comú aquesta religió i que, un cop ocupat el nord d'Àfrica, envaïren la Península Ibèrica als inicis del s. VIII i substituïren els visigots. M. Inicialment, els musulmans copiaren models monetaris sassànides i bizantins, fins que la reforma d'Abd al-Malik del 696 establí uns nous patrons de pes i una tipologia completament paleogràfica, que regí en tots els seus dominis. De llavors ençà, s'establí un sistema trimetàl·lic amb el dinar d'or, el dirhem d'argent i el fals d'aram. Pel que fa a la península, no hi ha emissions monetàries al nostre territori en les etapes de l'emirat i el califat, ja que els tallers s'ubiquen al sud i són molt centralitzats, però certament sí que n'hi ha circulació. En l'etapa de divisió post-califal de les primeres Taifes, comencem a trobar encunyacions en els nostres tallers. Generalment, es tracta de fraccions de dinar, usualment de llei baixa, i de dirhems d'argent amb molta barreja d'aram. En aquesta etapa foren actius els tallers d'*Alpont*, *Dénia*, *Elda*, *Lleida*, *Mallorca*, *Tortosa* i *València*. Amb els almoràvits, hi ha emissions d'or en morabatins o dinars a *Dénia*, *Elda*, *València* i *Xàtiva*, i també es varen batre dirhems a *València*. La nova etapa Taifa post-almoràvid ens aporta dinars de *Mallorca* i de *València* i també altres valors, com ara semidinars d'or, dobles quirats, quirats, semiquirats, dirhems i fraccions d'argent i de billó a *Mallorca*. Amb els almohades, tenim dirhems d'argent i alguns divisors a *Dénia*, *Mallorca*, *Menorca* i *València*, i amb les Taifes post-almohades, dinars a *Xàtiva* i dirhems i divisors a *València* i *Xàtiva*. Sobre la circulació de la moneda musulmana a Catalunya, vegeu BALAGUER, A. M., "Troballes i circulació monetària: Corpus de les troballes de moneda àrab a Catalunya (s. VIII-s. XIII)", *AN* 20, 1990, p. 83-110.

N

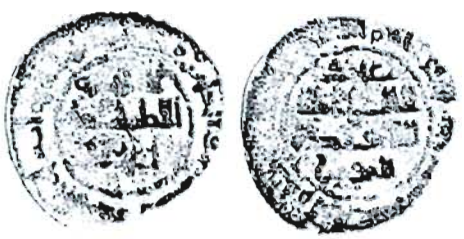

Dirhem de billó de Tortosa de Nabil (x1,5).

Nabil al-Jalifa (445-452H; 1053-1060). Sobirà de la taifa de Tortosa. Va batre dirhems de billó amb la data 451H i fraccions de dirhem sense data (CCG-1541/2).

nacta, nacsa, nacsia. Moneda mancada de pes: "... *que tothom puga... escambiar los barcelonesos d'argent nacces* ." (CME, doc. 269, 1351). Potser també s'aplicà a les monedes de llei més baixa, però no és segur. El terme també és emprat per referir-se als pesos i les mesures alterats, sigui fraudulentament, sigui com a fórmula fiscal transitòria: "... *pesos i mesures, les quals eren estades remogudes e fetes nactes per causa de la guerra...*" (RB, 55, 1474).

Bitllet uniface 50 cèntims de Nalec (93x55 mm).

Nalec (Urgell). Es formà a redós del castell, que el 1082 era de monestir de Ripoll i el cedí a S. Pere de Cervera. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament féu tres emissions de bitllets, la primera com a "Certificats de plata", d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-1878/81; TCO-1635/8).

Peça francesa de 5 francs de Lluís XVIII, dita napoleó.

napoleó, nap. 1. Les monedes espanyoles emeses per Josep Napoleó, especialment els duros o peces de cinc pecetes. Segons Amades, la forma JOSEPH NAP de la llegenda originà el terme *nap* per a aquestes peces i, després, per als duros en general (AD, p. 28). 2. Moneda francesa de 5 francs que tingué curs a l'Estat espanyol amb el valor de 19 rals.

Napoleó I (Ajaccio, 1769-Santa Helena, 1821). Emperador francès i responsable d'una de les més grans mortaldats que recorda la història. En situar el seu germà Josep com a sobirà d'Espanya, en segregà Catalunya, que incorporà a l'estat francès. És per això que les monedes d'or, argent i aram que s'encunyaren a Barcelona ja no es feren a nom de Josep Napoleó, sinó neutres, només amb la menció EN BARCELONA (CCG-6013/20). Vegeu *Ocupació Napoleònica*.

Nàpols, ciutat i regne. Ciutat i regne del mateix nom, estigué llargament en mans dels Anjou, fins que fou conquerit, l'any 1436, per Alfons el Magnànim (1416-1458), qui hi bastí el Castell Nou i el deixà, en morir, al seu fill natural, Ferran I de Nàpols (1458-1494). M. 1. Les emissions. Entre els anys 1421 i 1423, Alfons assolí que la reina Joana el reconegués com a hereu del regne i, en aquest període, hi va batre diners amb el títol de protector de la reina (CME-655). Finalment, hagué de conquerir el regne, on hi baté ducatons d'or (peces d'un ducat i mig), carlins i rals d'argent i diners,

Ducat d'or de Nàpols de Ferran II (x1,5).

amb alguna concessió perquè els barons fidels poguessin batre, com ara els Camponeschi (CME-656/75). El seu successor, Ferran I de Nàpols (1458-1494), adoptà definitivament com a unitat àuria el ducat i va batre ducats i dobles ducats d'or (CME-958/62) i, en argent, a més dels carlins i dobles carlins (CME-963/4 i 997/1009), els anomenats coronats, dels quals es feren de tres tipus diferents i successius (CME-965/96). Donà nombroses concessions per a batre moneda a les ciutats que li foren fidels i introduí els mitjos carlins anomenats erminis (CME-1010/5) i una moneda d'aram pur anomenat cavall (CME-1037/59). Obrades per excel·lents artistes del Renaixement italià, les monedes dels sobirans de Nàpols foren d'un gran nivell artístic. Els paràmetres de les encunyacions de Ferran I de Nàpols es mantingueren amb els seus successors (CME-1070/87 i 1090/101), però Frederic de Nàpols (1496-1501) substituí el cavall per l'anomenat sesti (CME-1088/9). El ducat fou continuat per Ferran II (1479-1516), que l'adoptà per a tots els seus regnes i mantingué el nivell artístic, amb ducats (CCG-912/20), carlins (CCG-921/5) i peces d'aram (CME-926/7). Amb els Àustries, s'introdueixen els múltiples d'or i argent i el nivell artístic ja no és tant excel·lent. Hi va batre Carles I (1516-1558) (CCG-4190/223), Felip I (1556-1598) (CCG-4302/31), Felip II (1598-1621) (CCG-4379/403), Felip III (1621-1665) (CCG-4452/84), Carles II (1665-1700) (CCG-4951/73) i Felip IV (1700-1705) (CCG-4993/8). En la Guerra de Successió (1705/14), hi va encunyar l'arxiduc Carles (CCG-5017/8) i, després, el regne passà a Felip V de Castella (1714-1746). 2. **Seques i càrrecs.** No sabem on emeté Alfons els diners de la breu etapa d'adopció per la reina Joana, però probablement es feren a Nàpols. En iniciar-se la conquesta, Alfons tingué un primer cap de pont a Gaeta, on hi féu les primeres emissions, per bé que també es féu trametre moneda encunyada a la seca de València. Un cop conquerit el regne, Nàpols en fou sempre la seca principal. Durant el temps del rei Alfons i dels seus successors, els sobirans atorgaren concessions a altres poblacions i nobles com a forma de premiar els seus fidels en les freqüents lluites internes, generalment contra la noblesa. Foren segons tallers especialment importants l'Àquila i, segurament, Lanciano. Les peces de l'Àquila són fàcilment distingibles, en els primers temps per la marca dels cinc cims dels nobles Camponeschi, que en foren concessionaris, i, després, per la marca d'una aligueta, heràldica de la ciutat. Les de Lanciano no tenen distintius específics. Al marge d'aquests dos tallers, hi hagué emissions esporàdiques a altres tallers, alguns dels quals no han pogut ésser identificats. Al marge de l'Àquila i d'una emissió de Lanciano, tenim també evidència dels tallers d'Amatrice, Bríndisi, Chieti, Cittaducale, Lecce, Ortona, Sulmona i Tagliacozzo. Ferran II unificà l'emissió a Nàpols i, de llavors ençà, cessaren els altres tallers, fora d'alguna emissió excepcional, com és el de Torre de l'Annunziata els anys 1621-1623. Pel que fa als gravadors, tenim els noms següents, per a la seca de Nàpols si no s'hi diu altrament:

1347-1441	Pau de ROMA
vers 1441	Guido d'ANTONIO
1442-1462	Francesc LIPAROLO
vers 1462	Antoni VALENTE, seca de Lecce
1462-1497	Girolamo LIPAROLO
1505-1528	Agustí d'AUGUSTO
1528-1539	Domènec de la MÚSICA
1539-1555	Joan Antoni ENNECE
1555-1571	Camil FONTANA
1558-1591	Joan Andreu MAGLIOLO
1621-1623	Nicolau GALOTI, seques de Nàpols i de Torre de l'Anunziata

Pel que fa als mestres de la seca, hi ha encara moltes dificultats per a distingir titulars de lloctinents i altres possessors de drets. Donem la llista següent, per a la seca de Nàpols si no s'hi indica altrament:

vers 1441	Antonio GUIDO, a Gaeta
vers 1442	Francesc MACIA, a Gaeta
1442-1444	Angel MOROSINI
1442-1450	Jaume BABOCCIO de PIPERNO (potser lloctinent)
1444-1445	Francesc SUNYER
fins al 1451	Antoni CAMPONESCHI, a l'Àquila
1451-1458	Colantonio de CAGNANO, a l'Àquila
1456-1458	Giliforte d'URSO
1458-1459	Esteve CRISAFI
vers 1459	Antoni MIRABALLO
1460-1461	Salvatore de PONTE
1460-1468	Benet de COTRULLO
1468-1469	Benet de COTRULLO, a l'Àquila
1469-1475	Jaume de COTRULLO, a l'Àquila
vers 1470	Simonello de MIRABALLO
1475-1476	Antonello BERNARDO, a l'Àquila
c.1475-1488	Nicolau SPINELLI
1476-1489	Leonardo de CAGNANO, a l'Àquila
1488-1514	Giancarlo TRAMONTANO
1489-1514	Giancarlo TRAMONTANO, a l'Àquila
1515-1526	Marcel GAZELLA
1546-1548	Girolamo ALBERTINO
1548-1567	Joan Baptista RAVASCHIERO
1567-1571	Germà RAVASCHIERO

1591-1594	Marc Antoni LEO
1594-1611	Joan Antoni FASSULO
1611-1621	Joan Francesc CITARELLA
1621-1630	Miquel CAVO
1623-1625	Fabrici BIBLIA
1623-1626	Pere PALOMERA
1630-1634	Llorenç SALAMONE
1635-1636	Horaci CELENTANO
1636-1649	Joan Andreu CAVO
1672-1678	Octavi CAROPRESSO
1679-1682	Antoni CAPUTO
1682-1707	Andreu GIOVANE

Com és visible, hi ha dates que es superposen i no sabem si és pel fet de compartir càrrec. MC. Les primeres medalles commemoratives catalanes de les quals tenim constància foren les que féu Pisanello a Nàpols per a Alfons el Magnànim (1416-1458) (CM-1/3), de les quals només la primera és datada (1449). Altres tres medalles del Magnànim, cap d'elles datada, foren obrades per Pau de Ragusa i per Geremia (CM-4/6). Tenim a continuació les que emeteren els seus descendents a Nàpols, de Ferran I de Nàpols (1458-1494) a Frederic de Nàpols (1496-1501), gravades per Liparolo, Guazzalotti, Francesc de Giorgio i Adriano Florentino, a més d'algunes d'autor desconegut (CM-8/23). Segueix el grup de les emeses a nom de diferents membres de la família reial i gravades per Melioli, Lleó Leoni, Romano i d'altres (CM-24/36). Un quart grup es refereix a personatges lligats a la cort de Nàpols i gravades per Pisanello, Sperandio, Girolamo Santacroce, Pau de Ragusa, Gianfrancesco Enzola, Joan de Càndida, Adriano Florentino i d'altres (CM-37/56). Un cinquè comprèn les peces al·lusives a altres personatges de la cort de Nàpols, però ja més tardans (CM-80/87 i 93). Tres del 1702 commemoren l'entrada de Felip V (CM-142/4) i una de devers el 1755 el pintor Luca Giordano (CM-145). Finalment, una del 1707 commemora l'entrada de l'arxiduc Carles (CM-158). G. N'encunyà Francesc d'Aquino, que fou gran camarlenc d'Alfons IV (ROU-728) i, probablement, també ho són les peces emeses a nom d'Íñigo d'Àvalos, que el succeí en el càrrec i que s'han publicat com a possibles monedes (G/P).

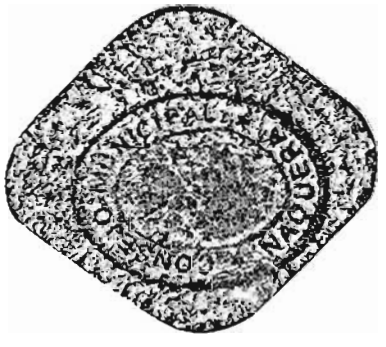

Anvers del bitllet manual de 50 cèntims de Nàquera (63x55 mm).

Nàquera (el Camp del Túria). Amb antecedents prehistòrics, fou una antiga alqueria islàmica que, amb la conquesta cristiana, esdevingué de moriscs i cap de baronia. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-1011/3).

Situació de Narbona en l'espai catalano-occità.

Diner de Billó ric de Berenguer de Narbona (x1,5).

Narbona, vescomtat de (Occitània). Territori costaner, al voltant de la ciutat del mateix nom, just al nord del Rosselló i limítrof per la banda nord amb els comtats de Carcassona i Besiers. Tot i que els comtes de Tolosa en reclamaren sovint la sobirania, pretenent tenir el títol de ducs de Narbona, rarament varen dominar en aquest territori, que es mantingué llargament dins l'àrea d'influència catalana. M. Els seus vescomtes hi bateren diners i òbols de billó (COC-38/57; CME-38/57), tot i que, ens els darrers temps, els bisbes maldaren per apropiar-se, si més no, d'una part del dret de moneda.

Natjà (poble de Baells, Llitera). B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Nacha" (TF-296/8).

El regne de Nàpols i els seus tallers monetaris als temps medievals i moderns;
■ seques més permanets, ● seques ocasionals.

Bitllet uniface de 50 cèntims de Natjà (90x50 mm).

Naut Aran. Vegeu *Salardú* i *Bagergue*.

Anvers del bitllet d'1 peceta de Navarcles (105x64 mm).

Navarcles (Bages). Documentada des del s. X, el 1093 passà a la canònica de Vic i, a partir del s. XII, a la de Sant Benet. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer dues emissions de bitllets d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims (TC-1885/91; TCO-1639/45).

Navarra. Regne pirenaic que té el seu origen en els pobles vascons i que s'establí com a regne l'any 817, quan Ennec I de Pamplona s'independitzà dels francs carolingis. Des del 820, promogueren la independització d'Aragó, que restà així inicialment unit al regne navarrès. M. Els inicis de la moneda al regne de Navarra corresponen al temps de Sanç el Major (1000-1035), que baté diners de billó. Bateren també els seus successors i, malgrat els intents de Jaume I, de fet el primer entroncament amb Catalunya no es produí fins l'any 1425 en maridar-se l'hereva del regne, Blanca, filla de Carles el Noble (1387-1425), amb el príncep Joan, futur Joan II de Catalunya-Aragó. Joan i Blanca bateren, a nom d'ambdós, grossos de billó ric, blanques i mitges blanques i *cornados* de billó feble (CCG-2949/53). Ja morta la reina Joana, Joan tot sol va batre uns rarissims escuts i mitjos escuts d'or, una gran varietat de grossos i alguns mitjos grossos de billó ric i blanques, mitges blanques, *cornados* i mitjos *cornados*

Escut d'or de Navarra de Joan II (x1,5).

de billó feble (CCG-2958/60). Paral·lelament, el desposseït Carles IV, el príncep de Viana (1441-1461), va emetre grossos i mitjos grossos de billó ric i *cornados* i mitjos *cornados* de billó feble, tot a nom de "Carles quart, propietari del regne" (CCG-2954/7). Després del parèntesi de Francesc Febus i de Joan i Caterina, un nou i efímer entroncament es va produir quan Ferran II va recuperar, l'any 1513, la part sud-pirinenca del regne i la va incorporar a la Corona Catalano-Aragonesa. Llavors es varen emetre quàdruples rals, dobles rals i rals d'or, rals i mitjos rals d'argent i *cornados* i *negretes* de billó baix amb els títols de Navarra i Aragó (CCG-3212/24). L'any 1515, però, Ferran va incorporar la seva part de Navarra a Castella. L'any 1513, fou mestre de la seca de Pamplona Berenguer Daoiz.

Navarrete i Fos, Frederic (València, segona meitat del s. XIX). MC. Gravador valencià, es formà a l'Academia de San Fernando. L'any 1865, va obtenir per oposició la plaça de professor de gravat de l'Escola de Belles Arts de Barcelona. Participà a les exposicions Nacionals dels anys 1860, 1862, 1864 i 1866. Signa: NAVARRETE. Medalles: CM-357 (1855) i 673 (1880).

Medalla del cardenal Barrio, obra de Pere Joan Navarro.

Navarro i Vendrell, Pere Joan (Sueca, 1831-1920). MC. Medallista i gravador valencià. Es formà a l'Acadèmia de S. Carles de València. Participà a l'Exposi-

ció Artístico-Eucarística de València el 1893. La seva obra és, a voltes, difícil de separar de la de Vicenç Navarro. Signa: P.NAVARRO; P.J.NAVARRO i, potser, NAVARRO. Medalles: CM-372 (1869), 373 (1870), 396 (1889), 414 i 415 (1894, la 414 d'atribució dubtosa), 712 (1883, també dubtosa).

Navarro, Vicenç (València, segona meitat del s. XIX). MC. Medallista valencià. El baró d'Alcahalí li atribueix la medalla número 368, signada únicament NAVARRO, però n'hi ha d'altres que podrien ésser de Pere Joan Navarro. Signa: NAVARRO. Medalles: CM-368 (1867), 414 (1894, d'atribució dubtosa) i 712 (1883, d'atribució dubtosa).

Navarro i Romero, Vicenç (València, 1888–Barcelona, 1978). MC. Escultor. Es formà a l'Acadèmia de S. Carles de València amb López Mezquita. Anà pensionat a Roma. Des del 1918, fou professor de la Llotja de Barcelona i catedràtic de l'Escola de Belles Arts de Sant Jordi. Signa: V.NAVARRO. Medalla: 1091 (1910).

Anvers del bitllet d'1 peceta de Navàs (104x60 mm).

Navàs (Bages). Documentat des de la fi del s. X, prengué importància amb la industrialització del s. XIX. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament féu dues emissions de bitllets d'1 peceta i de 50, 25 i 5 cèntims (TC-1892/8; TCO-1646/52).

Bitllet uniface de 5 centims de Navata (54x44 mm).

Navata (Alt Empordà). L'església és esmentada des del 1019. La població creixé a redós del castell, que fou cap de baronia amb els Rocabertí. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 25, 10 i 5 cèntims (TC-1899/902; TCO-1653/6).

negre, -s. Les monedes de lleis extremadament baixes: "... *tornesos negres...*" (Botet II, p. 71).

Negrepont, illa de. Coneguda avui com a illa d'Eubea, fou conquerida pels almogàvers l'any 1317, junt amb el ducat d'Atenes. El 1319 fou pactat amb Venècia el seu retorn i s'establí una aliança. Els catalans hi tingueren alguna plaça, fins que el 1365 cediren a Venècia el castell de Kàristos, que era el seu darrer reducte.

Negrete o mig cornado de Navarra de Ferran II (x2).

negrete. A Navarra, moneda de baixa llei que valia la meitat que el cornado i que fou emesa al s. XV.

Neopàtria, Vegeu *Atenes i Neopàtria.*

neteja. Vegeu *conservació.*

Medalla de la societat valenciana El Iris, obra de Nicolàs.

Nicolàs, Faustí (València, 1839-1914). MC. Gravador i dibuixant valencià de qui es coneixen alguns dibuixos

i treballs amb burí, entre els quals un retrat de Velázquez. Obtingué medalla de plata el 1880 per una exposició a la Societat El Iris. Signa: F. NICOLAS. Medalles: CM-585 (c.1858) i 835 (c.1890).

Nicolau, Pere. Mestre de la seca de Vila d'Esglésies que trobem en actiu l'any 1480 (Dessí, doc. 50).

Situació de Nimes en l'espai catalano-occità.

Nimes, vescomtat de (Occitània). Hi ha mencions de monedes, però no ens han arribat. Sí que n'hi ha, però, de dos senyorius que eren dins el vescomtat: *Rocafull* i *Andusa* i *Sauva*.

Nobile, Bartomeu lo. Mestre de la seca de Messina, probablement en els primers anys de Carles I, quan encara es batia el triomf d'or i no es posava data a les monedes, i fins al 1534, ja que trobem aquesta data en un tarí d'argent amb la seva marca B-N. De tota manera, aquesta cronologia no acaba de concordar amb l'actuació d'un altre suposat mestre que té peces datades el 1533 i el 1534, Jaume Mauroli, que marcava I-M i que potser no era mestre sinó lloctinent.

Nobile, Joan lo. Mestre de la seca siciliana de Messina almenys entre el 1502 i el 1525 (Trasselli). Marcà les seves produccions amb les lletres I-N. És clar que fou el darrer mestre de seca de Ferran II (1479-1516), ja que totes les peces amb les titulacions tardanes de *Catolicus* i d'*Utriusque Sicilie* porten la seva marca, però és dubtosa la seva actuació amb Carles I (1516-1556), ja que no hi ha cap peça amb les seves inicials, de manera que el degué substituir Bartomeu lo Nobile, potser el seu fill, que marcava amb B-N i del qual hi ha nombroses peces d'aquest regnat.

noble. *m.* Moneda anglesa d'or iniciada al s. XIV i d'àmplia circulació, copiada als Països Baixos i altres llocs. A Catalunya, s'esmenta en documents dels segles XIV i XV, a voltes com a **noble de la nau**, per dur a l'anvers un cavaller dret sobre una nau: "... *scuts vells, nobles, laopards...*" (CME, doc. 311, 1362).

Noble de la nau d'or anglès d'Eduard III (1327-1377), batut a Calais.

Noguera i Martorell, Joan (Calella, 1952). Numismàtic i membre de la SCEN. Ha publicat nombrosos treballs, especialment sobre la moneda catalana i amb particular atenció a la sèrie del croat de Barcelona, la major part dels quals publicats a *Acta Numismàtica*.

Nogués i Garcia, Anselm (Valls, 1864–Barcelona, 1937). **MC.** Escultor i gravador. Féu estudis a l'Escola de Belles Arts de Barcelona, on fou deixeble de Rossend Nobas i d'Agapit Vallmitjana. Perfeccionà estudis a París, pensionat per la Diputació de Tarragona. Fou premiat per l'Academia de San Fernando per la seva escultura de Nebrija. Signa: A. NOGUÉS. Medalla: CM-1344 (1901).

nom, -s. Els noms de les monedes s'originen per causes molt diferents: pel seu pes, el seu color o pel lloc d'emissió; per l'adaptació del nom d'un tipus anterior o emès coetàniament en un altre lloc; per elements de la seva tipologia o, simplement, per la invenció del que crea una nova moneda. Així, el nom *diner* deriva del *denari* romà, el qual tenia aquest nom perquè valia deu asos, i *as* deriva d'"*aeris*", coure. El *florí* pren el nom de la flor de lliri que orna el seu revers i del lloc d'emissió, Florència. El *pacífic* és un nom inventat per Pere IV de Catalunya-Aragó (1464-1466) com aspiració de la pau en plena guerra; el *fals* musulmà deriva del follis bizantí, el croat barceloní pren el nom de la creu que orna el revers i, per això, en documents en llatí se'l denomina "crucesignato"; i el *ral* (contracció de reial) deriva de l'efígie del rei que hi ha a l'anvers de la peça.

nomisma. A l'època bizantina, nom donat al *sòlid* d'or de Constantí el Gran.

Billet uniface de 25 cèntims de Nonasp (85x55 mm).

Nonasp (Terra Alta). Va pertànyer als templers i, des del s. XII, fou de l'Aragó. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Nonaspe" (TF-300/2).

Noney i Gálvez, Enric (València, c. 1850-1910). MC. Gravador, deixeble de Josep Esteban Lozano i autor de nombroses medalles datades entre el 1878 i el 1905. Signa: E.NONEY Y GALVEZ. Medalla: CM-670 (1878).

Medalla de la MD de Lorda de la Nou de Berguedà (x1,5).

Nou de Berguedà, la (Berguedà). Esmentada des del 839, el 1195 s'hi féu l'església romànica, que ha subsistit. El 1880, s'hi féu el gran santuari de Lorda. MS. MD de Lorda de la Nou, s. XIX (1), s. XX (10).

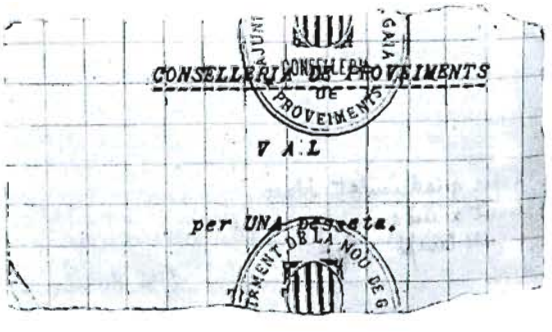

Bitllet manual d'1 peceta de la Nou de Gaia (112x60 mm).

Nou de Gaià, la (Tarragonès). Esmentat al s. XI, formà part de la baronia d'Entença i, després, passà als Tamarit. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre uns bitllets manuals d'1 peceta (TC-1903; TCO-1675).

Novelda (les Valls del Vinalopó). Cap de la comarca de les Valls del Vinalopó, és d'origen musulmà. El 1252, fou inclosa a Alacant i era lloc de poblament mixt de cristians i moriscs. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-1014/6). MC. L'any 1825, va

Medalla de Novelda a Jordi Joan, 1913.

dedicar una medalla a S. Josep (CM-342), i el 1913, una al segon centenari de Jordi Joan i Santacília (CM-1125).

novenet. Moneda d'argent de València, meitat del ral d'argent o *divuitè*. Malgrat que els anys 1610 i 1624 consta que se n'encunyaren, fins ara no se n'ha pogut trobar cap exemplar.

Anvers del bitllet de 25 cèntims de Noves de Segre (80x50 mm).

Noves de Segre (Alt Urgell). N'hi ha esments des del 839 i formà part del vescomtat de Castellbò. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va

emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25 i 10 cèntims (TC-1904/7; TCO-1658a/61).

N.P. Inicials d'un probable gravador que no hem pogut identificar. Signa: N.P. Medalles: CM-735 (1886) i 773 (1888).

Bitllet uniface de 25 cèntims de la Nucia (46x33 mm).

Nucia, la (la Marina Baixa). Amb antecedents romans, fou una antiga alqueria islàmica i era lloc de moriscs dins la baronia de Polop. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), la Col·lectivitat Sindical de la CNT va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25 i 5 cèntims (TV-1017/20).

Anvers del bitllet d'1 peceta de Nules (107x70 mm).

Nules (la Plana Baixa). Antic castell islàmic, fou conquerit per Jaume I el 1238 i passà després als Montcada i als Centelles. Fou cap de marquesat. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-1021/6).

Nulles (Alt Camp). Arran de la conquesta, fou dels Castellvell i, després, dels comtes de Foix i dels Savallà. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims i va encunyar monedes d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims. Segons Turró, també hi circularen els bitllets de

Monedes unifaces de llautó d'1 peceta i de 5 cèntims de Nulles (x1,5).

70, 20 i 15 cèntims del Sindicat Agrícola (TC-1908/17; TCO-1662/8).

numària. *f.* Conjunt de les espècies monetàries emeses en un regnat o en un país. Per exemple, "*la numària de Jaume I*". Terme erudit modern.

Numario Hispánico. Revista numismàtica editada a Madrid per l'Instituto Antonio Agustín del Consejo Superior de Investigaciones Científicas i dirigida per J. M. de Navascués. Aparegué el 1952 amb cadència semestral i s'anà editant fins al número 22, que aparegué l'any 1967 editat a Barcelona per l'*Asociación Numismática Española*. Conté interessants treballs de L. Villaronga, A. M. de Guadán, F. Mateu y Llopis, W. Reinhart, J. Amorós i P. Grierson, que identificà la seca bizantina de Cartagena. O. Gil Farrés la dotà d'un ampli apartat de recensions bibliogràfiques.

numerari. *m.* Moneda encunyada o en circulació. També diners en efectiu.

Numisma. Revista numismàtica editada a Madrid per la Sociedad Ibero-Americana de Estudios Numismáticos amb el finançament de la Fàbrica Nacional de Moneda y Timbre. Aparegué el 1951 i inicialment fou impulsada i dirigida per F. X. Calicó. Assajà una periodicitat bimestral que mantingué molts anys artificialment amb nombroses edicions de volums de cinc o de deu números. Editada amb gran qualitat, finalment va acabant fixant una cadència anyal. L'any 1984 i per iniciativa d'A. Orol, Anna M. Balaguer publicà un opuscle separat amb un índex dels números 1-191. Durant molts anys, hi foren publicades les actes dels Congresos Nacionales de Numismática. Conté un notable conjunt d'articles de temàtica catalana.

numismàtic. Estudiós de la numismàtica, persona versada en aquesta especialitat, col·leccionista de monedes o comerciant que es dedica a la compra i venda de monedes. No hi ha, doncs, termes específics per a cada un dels vessants de la dedicació, però hom sol designar també com a **investigador numismàtic** o com a **historiador de la moneda** aquell que es dedica a l'estudi d'aquesta ciència auxiliar de la història, mentre que als comerciants hom sol designar-los com a **numismàtics**

professionals. Cal dir que, sovint, una mateixa persona reuneix més d'un dels vessants possibles de l'especialitat. Així, Philip Grierson, per exemple, catedràtic de numismàtica a Cambridge i a Brussel·les, era també un important col·leccionista. Cal dir que són molts, també, els col·leccionistes que es dediquen a la recerca numismàtica i que hi fan aportacions notables. D'altra banda, moltes vegades, els numismàtics professionals o les associacions que els agrupen financien congressos, publicacions o estudis. La col·laboració entre els diferents sectors seria la situació més desitjable.

Numismatic Chronicle. Important i antiga revista numismàtica, editada per la Royal Numismatic Society de Londres. Des de sempre, ha dedicat la seva atenció primordial al món clàssic, de manera que s'hi troben treballs del nostre àmbit en els sectors grec, ibèric o romà.

numismàtica. Definició i abast. Ciència auxiliar de la història que s'ocupa de la moneda i dels fenòmens monetaris, principalment com a documents històrics. Deriva de la paraula grega "*nomisma*", que significa diner en sentit genèric, és a dir, els cabals. Té incidència en els estudis d'història econòmica, però també és ciència auxiliar de l'arqueologia, la sigil·lografia, les ciències socials, la paleografia o la història de l'art. També s'ocupa de les *medalles*, les *condecoracions*, els *gitons* i, en general, de tota peça paramonetària o simplement monetiforme, en tant que testimonis i documents històrics. Per bé que el terme "numismàtica" és el tradicional de l'especialitat, avui, ja superada l'etapa merament descriptiva o classificatòria dels homes d'arrel renaixentista, es tendeix a parlar d'"història de la moneda" i posar en relleu la necessitat de basar les conclusions en l'anàlisi conjunta de l'evidència física de les monedes, les dades documentals, les arqueològiques que donen les troballes monetàries, el context històric, els estudis de tipus estadístic i qualsevol altre instrument que ens permeti una major comprensió de la història de la moneda i la seva incidència en la història general. En aquest sentit, i emprant aquests instruments d'anàlisi, s'estudien els volums d'emissió, les variacions de la massa de moneda circulant, l'evolució del valor dels tipus monetaris, els canvis de les monedes de referència, el grau de la cobertura monetària de les transaccions, la composició del circulant i la presència o no de numeraris forans, els models internacionals i les seves imitacions, els poders que decideixen la política monetària, la variació dels valors dels metalls monetaris, l'origen d'aquests metalls al llarg del temps, la incidència de la moneda en els moviments comercials, els desequilibris monetaris i les falsificacions, etc. Història de l'especialitat. La numismàtica comença a casa nostra, i potser al món, l'any 1295, quan el noble *Dalmau de Palol* féu aixecar acta solemne de la troballa, en els fonaments del seu castell de Milany, de monedes d'argent dels antics comtes de Besalú, a fi de deixar-ne "eterna memòria" (Montsalvatge, vol. 12, p. 294-295). El seu cas, com el del comte Pere d'Urgell (1347-1387), són, però, aïllats; de fet, un cert interès ampli i sostingut pels testimonis del passat, especialment de l'antiguitat clàssica, no comença fins al segle XV, a la Itàlia del Renaixement. És llavors quan trobem, a casa nostra, persones interessades en les monedes antigues, com el Príncep de Viana, Pere de Portugal (1464-1466) o Alfons el Magnànim, que arribà a redactar un llibre titulat *Advertencias sobre medallas antiguas*, en el qual aplicava el nom de "medallas" a les monedes gregues i romanes, un costum que perduraria llargament. També en aquest temps, es redactaren uns manuals de mercaderia que, si bé no pretenien pas fer estudis sobre la moneda sinó més aviat orientar els negociants, ens aporten dades monetàries de molt d'interès. L'estudi científic de la moneda no s'inicia, però, a casa nostra fins al s. XVI, quan Antoni Agustí, bisbe de Tarragona, publica el seu *Diálogos de medallas, inscripciones y otras antigüedades* (Tarragona, 1587). Paral·lelament, es creaven les grans col·leccions monetàries, especialment les dels sobirans que, en molts casos, varen acabar constituïnt la base dels museus numismàtics o dels departaments numismàtics dels grans museus nacionals. Pel que fa als estudiosos, al segle XVII comencen a aparèixer altres treballs pioners: F. Paruta, *Dalla Sicilia de Filipo Paruta descrita con medaglie* (Palerm, 1612), on hi trobem descripcions i dibuixos de medalles i gitons, alguns medievals d'àmbit català; D. Monfar, *Historia de los condes de Urgell* (escrita el 1650 però editada a Barcelona el 1852), un treball molt ben fet atesa la seva època ja que no solament compta amb aportacions monetàries, sinó també documentals sobre les monedes d'aquest comtat. Són de prou mèrit també els dos treballs de Vicencio Juan de Lastanosa: el primer, dedicat a la moneda hispànica antiga, *Museo de las medallas desconocidas españolas*, (Osca, 1645), i el segon, que és el primer llibre pràcticament monogràfic dedicat a moneda medieval i moderna, *Tratado de la moneda iaquesa* (Saragossa, 1681), on aporta, a més, les primeres anàlisis de contingut de fi. Al segle XVIII, hi ha altres treballs força ambiciosos com, per exemple, el sectors que hi dedica Enrique Flórez en la seva *España Sagrada*, que es va començar a editar a Madrid el 1717, i a l'obra *Medallas de las colonias, municipios y pueblos antiguos de España* (Madrid, 1757), on tracta també de la moneda visigoda. El francès M. Mahudel va publicar *Disertation historique sur les monnoyes antiques d'Espagne* (París, 1725), amb aportació de monedes del món antic, medievals i modernes, entre elles d'àrabs i un bon nombre de visigodes, hispano-cristianes i modernes. Fou també notable el treball de C. A. Vergara sobre les monedes de Nàpols, *Monete del regno di Nápoli da Roggiero primo re, sino all'augustísimo regnante Carlo VI imperatore, e III re cattolico* (Nàpols, 1716). Cal advertir, però, que totes aquestes obres, isolades i escasses, han estat àmpliament superades, que

rarament tenen avui utilitat i que els estudis més consistents no s'inicien fins al segle XIX, amb metodologia més moderna. El s. XIX fou realment pletòric en treballs de gran abast i amb intenció de cobrir sectors complets. És probable que el romanticisme, amb el seu vessant nacionalista, estimulés els estudis de la moneda de cada país com a testimoni de la seva sobirania. Trobarem obres de gran relleu a l'àmbit peninsular, però també a França, cosa que tindrà la seva incidència en en nostre camp d'estudi occità, o a Itàlia, que ens serà important per a l'expansió mediterrània. L'esclat del s. XIX tarda en general una mica a començar, fora de casos excepcionals, però té una mena d'apèndix als primers anys del s. XX, seguits després per unes llargues dècades d'atonia que després comentarem. Entre els pocs treballs primerencs del s. XIX tenim, per exemple, el magnífic estudi sobre les monedes medievals i modernes de Josep Salat, *Tratado de las monedas labradas en el Principado de Catalunya* (Barcelona, 1818), publicada en dos volums, mentre que un tercer, que restà inèdit, fou glosat i resumit anys més tard per J. Botet i Sisó. L'obra de Salat ja sistematitza les monedes i aporta gran quantitat de documents justificatius, un recull que encara ara manté la seva utilitat. L'obra fonamental sobre la moneda catalana fou, però, la de Joaquim Botet i Sisó, *Les monedes catalanes*, en tres volums (1908-1911), ja dins aquest apèndix dels inicis del s. XX i que fa una sistematització excel·lent, aporta una multitud de documents i comença a tractar els temes de circulació monetària. També està molt ben documentat l'estudi d'A. Colson, *Recherches sur les monnaies qui ont eu cours en Roussillon* (Perpinyà, 1865), que estudia la moneda rossellonesa medieval i moderna. La moneda mallorquina tingué un primer estudi de Joaquim Maria Bover, *Historia de la Casa Real de Mallorca y noticia de las monedas propias de esta isla* (Palma, 1855), tema àmpliament millorat en la magnífica obra d'A. Campaner, *Numismática Balear* (Palma, 1879), que seguix essent un llibre de referència. Per a Navarra, tenim el ben documentat treball de G. Yanguas, *Diccionario de antigüedades del Reino de Navarra* en quatre volums (1840-1844). En l'apartat medieval occità, podem comptar amb l'obra de F. Poey d'Avant, *Monnaies féodales de France* (París, 1860), força raonat encara que no facilita referències documentals, i, com a complement, la d'E. Caron, *Monnaies féodales françaises* (París, 1882), que mantenen avui la seva utilitat; encara hi ha altres treballs sectorials, com el de Papon sobre Provença o el de Germain sobre Montpeller. A Itàlia, i en el sectors dels nostres dominis, hi hagué una gran florida d'estudiosos, generalment amb treballs breus en forma d'articles de Prota, Pansa, Priori, Sambon, que segui treballant als inicis del s. XX, i de Memmo Caggiati, autor de l'obra *Le monete del Reame delle Due Sicilie* en tres volums (Nàpols, 1911), que no proporciona, però, dades documentals. També hi hagué treballs d'ampli abast, com ara la publicació de la col·lecció Vidal-Quadras, *Catálogo de la colección de monedas y medallas* (Barcelona, 1892), i el cas excepcional d'A. Heiss, *Descripción de las monedas hispano-cristianas desde la invasión de los árabes* (Madrid, 1867-1869), qui, tot i ésser francès, va realitzar aquesta obra que, pel que fa a la moneda medieval castellana, continua essent el treball de referència. Heiss, però, no es va pas limitar a això, sinó que va tractar també la moneda visigoda al seu *Description Générale des monnaies des Rois Wisigoths d'Espagne* (París, 1872), que fou l'obra de referència fins a l'aparició de la de Miles del 1952, i va col·laborar amb Campaner i altres en endegar la revista *Memorial Numismático Español*, la primera especialitzada en numismàtica, amb treballs de gran abast. Cal assenyalar que, per a una visió general de l'espai medieval-modern, hi ha els magnífics treballs d'A. Engel i R. Serrure, *Traité de numismatique du moyen age* (París, 1891-1905), i *Traité de numismatique moderne et contemporaine* (París, 1897-1899). Certament, també la numismàtica de l'edat antiga va fer passos importants encara amb un altre treball de Heiss, *Description générale des monnaies antiques d'Espagne* (París, 1879); el d'A. Delgado, *Nuevo método de claisficació de las medallas autónomas de España* (Sevilla, 1871-1879), i el de Zobel de Zangroniz, *Estudio Histórico de la moneda antigua española*, que va constituir el darrer volum del *Memorial* i que fou publicat a Barcelona els anys 1879-1880. En els primers anys del s. XX, va aparèixer l'obra d'Antonio Vives, *La moneda Hispànica* (Madrid, 1924-1926), que va representar un gran avenç. El mateix Vives va fer també una notable contribució a la moneda musulmana peninsular amb el seu *Monedas de la dinastías arábigo-españolas* (Madrid, 1879), i és també important el treball de F. Codera, *Tratado de numismática arábigo-española* (Madrid, 1879). Ja en el s. XX, al qual afegirem els pocs anys passats dins el s. XXI, cal tenir present l'obra d'A. Prieto y Vives, *Los reyes de Taifas. Estudio histórico-numismático* (Madrid, 1926), que en gran part segueix essent un referent. El segle XX, en conjunt, té un perfil ben irregular. Hi ha, als inicis, aquesta inèrcia dels treballs del XIX i algunes obres aïllades, però es pot dir que, des dels anys 20 fins als 60, els llibres realment importants d'autors del país són ben escassos i, sovint, els treballs de referència són obra d'estudiosos estrangers. Cal assenyalar que les formacions de les grans col·leccions de Vidal-Quadras, Carles-Tolrà i Ròmul Bosch i Alsina, per bé que només la tercera pogué ésser adquirida per l'administració, propicià la creació, l'any 1906 per la Junta de Museus de Barcelona, del Gabinet Numismàtic de Catalunya. Dirigit inicialment per Josep Amorós, primer catedràtic de numismàtica, tingué una bona instal·lació i inicià una activa política de publicacions que, malauradament, s'estroncà amb els directors que el succeïren. També algunes entitats de caràcter col·leccionista tingueren els seus períodes d'activitat a Barcelona, com

ara el Cercle Filatèlic i Numismàtic de Barcelona o bé l'Asociación Numismática Española, creada per F. X. Calicó, comerciant numismàtic i actiu impulsor d'iniciatives d'estudi. Cal mencionar, finalment, la Societat Catalana d'Estudis Numismàtics, creada l'any 1979 com a societat científica dins de l'Institut d'Estudis Catalans, editor de l'anuari *Acta Numismàtica* i de més de quaranta llibres de l'especialitat. No cal dir que l'existència d'una societat, la regularitat en l'aparició del seu anuari i l'impuls de les publicacions han estat un estímul fonamental per als estudis numismàtics a les terres catalanes. Pel que fa a l'edat antiga, al marge dels treballs de Gómez Moreno, que pogué realitzar la lectura de les llegendes de les monedes ibèriques, la numismàtica no pren empenta fins l'aparició de Leandre Villaronga i la seva escola. Villaronga començà amb alguns estudis de tipus monogràfic, com ara *Las monedas de Arse-Saguntum* (Barcelona, 1967), o bé *Las monedas hispano-cartaginesas* (Barcelona, 1973), i va arribar aviat a una obra de teoria de l'estudi de la moneda hispànica fonamental, *Numismática Antigua de Hispania* (Barcelona, 1979), que molt més tard es tornaria a editar en versió ampliada i en català: *Numismàtica antiga de la Península Ibèrica* (Barcelona, 2004). En aquesta obra, Villaronga explica la metodologia de l'estudi amb l'anàlisi de les troballes i de la circulació, o l'aplicació dels mètodes estadístics, als quals dedicà també una monografia: *Estadística aplicada a la Numismática* (Barcelona, 1985). Després d'un complet estudi en cinc volums sobre les emissions gregues d'Empúries i Roses i de l'argent ibèric, juntament amb J. Benages va publicar la seva obra global sobre els amonedaments peninsulars en versió anglesa i catalana: *Les monedes de l'Edat Antiga a la Península Ibèrica* (Barcelona, 2011). Cal mencionar també M. Campo, *Las monedas de Ebusus* (Barcelona, 1976); L. Villaronga, *Tresors monetaris de la Península Ibèrica anteriors a August: Repertori i anàlisi* (Barcelona, 1993); M. M. Llorens/X. Aquilué, *Ilercavonia-Dertosa i les seves encunyacions monetàries* (Barcelona, 2001); I. Carradice/X. Sanahuja/J. Benages, *Les monedes de Vespasià de la Provincia Tarraconensis (69-70 aC)* (Barcelona, 2010); P. P. Ripollès/M. M. Llorens, *Arse-Saguntum. Historia monetaria de la ciudad y su territorio* (Sagunt, 2002); P. P. Ripollès, *Las acuñaciones provinciales romanas de Hispania* (Madrid, 2010); L. Villaronga, *Obra esparsa*, en cinc volums editats a Barcelona entre els anys 2008 i 2014 i que reprodueixen la part essencial dels seus treballs en forma d'articles. Pel que fa a l'estudi de la moneda medieval, hi ha els importants treballs del nord-americà G. C. Miles sobre les sèries visigoda i musulmana: *The coinage of the Visigoths of Spain: Leovigild to Achila II* (Nova York, 1952); *The coinage of the Umattads of Spain* (Nova York, 1950); *Coins of the Spanish Muluk al-Tawa'if* (Nova York, 1954). Del suís R. Spahr tenim *Le monete siciliane dagli Aragonesi ai Borboni* (1282-1836) (Palerm, 1959), amb una bona catalogació però sense dades documentals, i del sard Eusebio Birocchi, *Zeche e monete della Sardegna nei periodi di dominazione aragonese-spagnuola* (Càller, sense data, però del 1952), força ben documentat. Dels estudiosos del país tenim, en primer lloc, l'*Obra Completa* de Pio Beltran (Saragossa, 1972, però els treballs són molt anteriors), que aporta dades importants, especialment sobre la moneda jaquesa, i l'obra, sempre irregular i a voltes francament dolenta, de F. Mateu y Llopis. El seu treball més notable i ben fet és *La ceca de Valencia y las acuñaciones valencianas de los siglos XIII al XVIII* (València, 1929), un monogràfic sobre el regne valencià; tenen prou utilitat la seva *Bibliografía de la Historia monetaria de España* (Madrid, 1958) i la seva sèrie dels "Hallazgos monetarios", publicada en diferents revistes, una iniciativa en la qual va ésser pioner (recopilar sistemàticament les troballes de monedes), encara que està comprovat que contenen molts errors. Cal destacar a continuació els treballs següents: P. Grierson/M. Blackburn, *The Early Middle Ages (5th-10th centuries)* (Cambridge, 1986), important per a les sèries visigodes, i P. Grierson/L. Travaini, *Italy (III). (South Italy, Sicily, Sardinia)* (Cambridge, 1998), que comprèn les monedes de Nàpols, Sardenya i Sicília de l'època catalana. Per a Sardenya, tenim, a més, els treballs de M. Sollai, *Monete coniate in Sardegna nel medioevo e nell'evo moderno* (1289-1813) (Sàsser, 1976), amb un bon treball documental però algun error d'identificació, i d'E. Piras, que a més d'aportar força tipus nous a la sèrie sarda, ha publicat *Monete della Sardegna* (Sàsser, 1985), un catàleg molt ben sistematitzat. S'ha de mencionar també l'obra impulsora de Mario Gomes Marques, que va endegar els congressos *Problems of medieval coinage in the Iberian Area* (Santarem, 1984; Avilés, 1986; Santarem, 1988), amb importants aportacions, i el seus treballs M. Gomes Marques, *A moeda peninsular na idade das trevas* (Sintra, 1998) i M. Gomes Marques/J. M. Peixoto Cabral/J. Rodiguez Marinho, *Ensaios sobre historia monetària da monarquia visigoda* (Porto, 1995). Per a l'espai occità, han representat un gran avenç els treballs de Mireille Castaing-Sicard, *Monnaies féodales et circulation monétaire en Languedoc* (Tolosa de Llenguadoc, 1961); G. Depeyrot (editor), *Trésors et emissions monétaires du Languedoc et de Gascogne (XIIe et XIIIe siècles)* (Tolosa de Llenguadoc, 1987), i el recent M. Crusafont, *Història de la moneda de l'Occitània catalana (s. XI-XIII)* (Barcelona, 2012). Entre els altres treballs fets per estudiosos del país cal mencionar: A. Badia, *Catàleg dels croats de Barcelona (1285-1706)* (Barcelona 1969); J. Benages, *Corpus de la moneda visigoda de Tarragona* (Tarragona, 2007); A. M. Balaguer, *Del mancús a la dobla, or i paries d'Hispània* (Barcelona, 1993) i *Història de la moneda dels comtats catalans* (Barcelona, 1999); M. Crusafont/R. Comas, *El florí d'or català: Catalunya, València, Mallorca* (Barcelona, 1996);

X. Sanahuja, *La moneda municipal de Reus i el seu entorn (s. XV-XVIII)* (Reus, 2005); M. Crusafont/A. M. Balaguer/P. Grierson, *The Iberian Peninsula* (Cambridge, 2013); M. Crusafont, *La moneda catalana local* (Barcelona, 1990), *Història de la moneda de la Guerra dels Segadors* (Barcelona, 2001), *Catàleg General de la Moneda catalana* (Barcelona, 2009) i *Història de la moneda de la Corona Catalano-Aragonesa medieval* (Barcelona, 2015). Cal mencionar també els treballs de P. Y. Melmoux en els seus estudis de bibliografia i, especialment, de recull de troballes monetàries a les recents aparicions de la revista rossellonesa *La Pallofe*. Pel que fa a la moneda de l'edat contemporània, s'han de mencionar els diferents treballs d'Antoni Turró sobre el paper-moneda: *El paper moneda català. Emissions de la Guerra 1936-1939* (Barcelona, 1982), amb nova edició el 2007; *El paper-moneda català de la Franja de Ponent* (Barcelona, 1987) i *El paper moneda del País Valencià 1936-1939* (Catarroja, 1995). Pel que fa a la medallística, tenim les monografies R. Borràs, *Medalles. Subirachs* (Barcelona, 1997) i M. I. Marín, *L'obra medallística de l'escultor Eusebi Arnau* (Barcelona, 2005), i l'obra de conjunt M. Crusafont, *Medalles commemoratives dels Països Catalans i de la Corona Catalano-Aragonesa* (s. XV-XX) (Barcelona, 2006). Per a una visió dels treballs útils de cara a l'estudi actual vegeu l'entrada *bibliografia*. Docència. Per estrany que pugui semblar a qualsevol persona culta, la numismàtica, imprescindible per als arqueòlegs i necessària per a tots els historiadors, gairebé mai és present a la universitat. Rarament existeix una càtedra específica i, en el millor dels casos, hi ha unes assignatures de ciències auxiliars de la història que solen comprendre, per exemple, la paleografia, la diplomàtica i la numismàtica i en les quals rarament el professor és realment numismàtic. El resultat és que arqueòlegs i historiadors surten de la universitat sense saber absolutament res d'història de la moneda, cosa que es tradueix en interpretacions errònies, perquè els fenòmens monetaris no són pas senzills, i en l'abandó freqüent de les monedes procedents d'excavació com a elements ignots i molestos. Certament, hi ha lloables casos de col·laboració entre arqueòlegs o historiadors i numismàtics, però aquests darrers han hagut de fer la preparació científica de la seva especialitat pel seu compte, cercant-se la bibliografia i tenint contacte amb altres numismàtics ja experimentats. FONTANA, Josep, "Pròleg" al llibre de M. CRUSAFONT, *Història de la moneda catalana. Interpretació i criteris metodològics* (Barcelona, 1996, p. VII-X).

Numismática. Butlletí de l'Associaçao Numismática de Portugal amb seu a Lisboa. D'unes 40 pàgines, ha arribat al número 122 i aporta a voltes treballs relacionats amb la nostra àrea d'estudi. Tot i ésser un butlletí social, la major part de les seves pàgines són dedicades a treballs de recerca.

Numismatica e Antichità Classiche. Vegeu *Quaderni Ticinesi*.

Medalla a Botet i Siso de la sèrie Numismàtics Il·lustres.

Numismàtics Il·lustres. Sèrie medallística editada per la Secció Numismàtica del Cercle Filatèlic i Numismàtic de Barcelona i documentada per S. Datzira. Emeté en una primera sèrie les peces següents: Antoni Agustí i Albanell (1951), Joaquim Botet i Sisó (1953), Antoni Vives i Escudero (1956), Vicenç Amorós i Barra (1967), H. Enno van Gelder i Marcel Hoc (1968), Antonio Delgado Hernández (1969), Felipe Mateu y Llopis (1969), Manuel Gómez-Moreno y Martínez (1970), la majoria en castellà, algunes en edició catalana i castellana. Les sis primeres foren obra de Socies, la setena de Ramon Ferran i la darrera d'Ibáñez Tasso. DATZIRA, Sebastià, "Medalles commemoratives de numismàtics il·lustres editades pel C.F.N. de Barcelona", *AN* 1, 1971, p. 199-208. Força més tard, se n'editaren dues més, ja en català: Leandre Villaronga i Garriga (1981), obra d'Ibáñez Tasso (CM-1965), i Miquel Crusafont i Sabater (2002) (CM-2001), obra de Ramon Ferran. SANAHUJA, X, "Medalla de la sèrie Numismàtics il·lustres dedicada al doctor M. Crusafont i Sabater", *AN* 33, 2003, p. 203-205. Iniciativa interessant, hom hi troba a faltar, però, figures tan importants com Josep Salat o Àlvar Campaner, per exemple.

nummus. Unitat de compte de la moneda de bronze bizantina introduïda a finals del s. V, essent els valors més habitualment encunyats els de 5, 10, 20 i 40 nummi. Les peces de coure visigodes, emeses sobretot al sud i sud-oest peninsular, es regiren per aquest patró i emeteren peces de la unitat, 2,5 i 5 unitats.

Nummus. Revista estudiosa editada per la Sociedade Portuguesa de Numismática amb seu a Porto. D'aparició una mica irregular, va començar a publicar-se l'any 1952 i edità uns 35 números fins el 1976. L'any 1978, en ocasió del 25 aniversari de l'entitat, començà una segona sèrie. En la primera sèrie hi ha nombroses col·laboracions de numismàtics catalans i, en general, hom pot trobar temes de la nostra àrea d'estudi en les dues sèries.

Medalla de la MD de Núria (x1,5).

Núria (santuari de Queralbs, Ripollès). El 1162, hi havia un refugi de vianants i una capella, origen de l'important santuari. **MC.** L'any 1933, s'editá una peça per la cursa Nou Creus-Núria (CM-1623c). **MS.** MD de Núria, s. XVIII (1), s. XIX (34), s. XX (165).

Nürnberger, Jordi Frederic (Nuremberg, 1677-d. 1721). **M i MC.** Medallista i gravador d'encunys de monedes. Fill del mestre de la seca de Nuremberg, Jordi Nürnberger, de qui aprengué l'ofici i a qui succeí en el càrrec. Obrà moltíssimes monedes de diferents tallers i una gran quantitat d'excel·lents medalles. El succeí en el càrrec el seu fill, Pau Gottlieb. Signa: G.F.N. Medalles: CM-153 i 157 (1706).

Medalla de l'eclipsi de Barcelona del 1706, obra de Nürnberger.

O

OB. Vegeu *CONOB*.

Òbol de billó de València de Jaume I.

òbol. 1. A l'antiga Grècia, el divisor de la dracma d'argent, usualment 1/6 del seu pes, que tenia múltiples (diòbol o 2, triòbol o 3, tetròbol o 4, pentòbol o 5) i divisors (hemiòbol o 1/2, tartemorion o 1/4, hemitetartemorion o 1/8). L'òbol de la dracma àtica pesava 0,73 g. 2. A l'època medieval, la meitat del diner, dit també *malla*. A l'Aragó, rebia el nom de *miaja*. 3. Per extensió, la meitat de qualsevol unitat d'argent. 4. Nom donat a l'octau de ral d'argent mallorquí emès des del 1379 per Pere III i després també en el regnat de Joan I. Valia tres diners mallorquins de billó.

obrar. Fabricar o *emetre* la moneda: "... *sia a la ley que deu obrar la moneda.* ." (CME, doc. 142, 1285).

obrers. A la seca, els treballadors que tenien com a ocupació principal batre el metall obtingut de la fosa en *rielis* o llengots i reduir-lo a planxes del gruix apte per a poder retallar-les i obtenir les *folleres* o *cospells*.

obridor d'encunys o *tallador dels ferros*. Gravador que obrava les empremtes dels encunys o *ferros de monedar*. Solia ésser un argenter i, sovint, no treballava a la mateixa seca, sinó en una casa a part: "*Lo tallador dels ferros deu estar en una casa que li deu esser lliurada...*" (CME, doc. 168, 1308).

obsidional. Moneda de necessitat, especialment les emeses en una ciutat assetjada. Terme pres de la paraula llatina *obsidio*, setge.

Occitània. Nació europea amb llengua pròpia que s'estén, aproximadament, d'oest a est, de l'Atlàntic als Alps, i de nord a sud, des de l'avui anomenat "massís central" francès fins al Pirineu a l'oest i l'anomenada "costa blava" a l'est. Comprèn els territoris aquitans,

Diner de billó de Carcassona, atribuïble a Ramon Berenguer II de Barcelona (x2).

llenguadocians i provençals. Independent però fraccionada en diferents territoris des del desmembrament de l'imperi carolingi vers el s. X, s'anà integrant dins l'òrbita catalana a partir del s. XI i fou un territori gairebé íntegrament català vers el s. XII i part del XIII, amb algunes zones ocupades pels anglesos. Assolí un alt grau de civilització, que ha estat qualificat com d'un pre-Renaixement. Immersa en el dret romà i d'un nivell cultural molt superior a la mitjana de la seva època, els ciutadans van obtenir un nivell notable de sobirania enfront dels senyors. En dedicar-se a l'elaboració de productes amb alt valor afegit, com els vins o els tints, i a un actiu comerç, generaren una potent riquesa. Els poemes i els cants dels trobadors es dedicaven a l'amor cortès, però també a la crítica política, i exercien el paper de creadors i divulgadors d'opinió pública. L'Occitània, una nació llavors en curs de formació com la majoria de moltes altres d'europees, no arribà a tenir una moneda única, sinó que es baté per senyories, igual que en el temps de la Catalunya comtal. És per això que aquí l'anirem estudiant en els períodes en què depengueren directament o feudalment dels sobirans catalans i segons aquestes demarcacions *senyorials*. Cal, doncs, veure els amonedaments d'*Albi, Aurenja, Avinyó, Besiers (Besiers i Lodeva), Biarn, Caors, Carcassona, Forcalquer (Forcalquer i Gap), Gavaldà (Mende), Millau, Montpeller (Melguell i Omelladès), Narbona, Nimes (Rocafull i Andusa-Sauva), Provença Marítima (Arle, Bellcaire* i

Marsella), Provença Rodaniana (Montelaimar i Sant Pau dels Tres Castells), Rodés, Tolosa, Usès i *Vivarès*. Cal tenir present, però, que l'Occitània no comprenia només aquests territoris, sinó també altres, com els comtats de Foix, Bigorra o Comenge, dels quals no coneixem la moneda, o els de Llemosí i altres de la part occidental, que tampoc no en bateren i que estigueren generalment en mans dels anglesos en l'etapa catalana. A principis del s. XIII i amb el pretext d'allò que denominaren "heretgia" càtara, els papes, en el cim de la seva follia sobiranista i anorreadora, procuraren la seva destrucció, cosa que completà la monarquia francesa a mitjan s. XIII. El fre que els actius burgesos podien posar al poder dels bisbes feudals i la cobejança de la seva riquesa foren les veritables raons de l'actuació papal. La meravellosa llengua occitana o provençal, perseguida, ofegada i menyspreada amb el nom de dialecte o "patois", ha estat destruïda en gran part. Després de la destrucció, les terres occitanes foren encara, ben sovint, focus d'oposició a la monarquia francesa i assajà, al s. XIV, de fer rebrotar el cultiu literari de l'occità, iniciativa que aviat fou avortada. Encara assajaren de recolzar-se, al segle XVI i principis del XVII, en el protestantisme i pressionaren per a assolir una estructura estatal de tipus federal i republicana en les dècades anteriors a la Revolució Francesa. Al segle XIX, s'hi detecta una renaixença de la llengua amb el felibrisme de Mistral i els seus seguidors, i encara avui hi ha un cert moviment occitanista que reivindica la seva nació. MC. L'any 1323, set poetes occitans varen convocar a Tolosa de Llenguadoc uns Jocs Florals per a reprendre el cultiu de la llengua occitana. Molts anys més tard, es va crear un gitó de presència presidit per la imatge de la llegendària Clemència Isaura, a qui s'atribuïa la iniciativa d'aquesta represa literària. Els jocs, però, aviat es varen afrancesar i, al s. XVI, ja eren el Col·legi de Retòrica i de Poesia Francesa. En qualsevol cas, els gitons de presència es varen anar emetent, de primer el 1723, només d'argent i amb aquesta data, després amb tipus semblants però amb estampes diferents i amb la data 1819 i, finalment, amb les mateixes estampes que el segon i la data 1323 i que fou obrat vers l'any 1940. D'aquests darrers, n'hi ha d'argent i d'aram o bronze (CCI, 1 a 3). G. Hi ha també uns gitons d'argent presidits, en alguns casos, per les efígies de Lluís XV (un datat, per exemple, el 1765) o Lluís XVI (un datat, per exemple, el 1783), però n'hi ha molts d'altres que porten al revers la creu pomejada de Tolosa, que ha esdevingut el símbol heràldic d'Occitània, i la llegenda COM.OCCIT (*Comitia Occitaniae*), que hi fa referència. Es tracta de gitons dels anomenats *États du Languedoc*, un petit vestigi transitori de descentralització que existí en algunes províncies franceses (Lille, Bretanya, Artois, Borgonya, Llenguadoc i Provença) i que consistia en un equip de representants (bisbes, batlles, etc.) que tancava els comtes anyals (BD, p. 323-329).

Xavo d'aram del temps de Ferran VII (1813) (x2).

ochavo. Moneda de coure del valor de la meitat del quarto. Se'n bateren a Catalunya als inicis del s. XIX en la Guerra del Francès (1808-1814). La paraula ha donat lloc al terme català "*xavo*".

octòbol. moneda grega d'argent del valor de vuit òbols.

Peça de 20 pecetes d'or de Catalunya de l'Ocupació Napoleònica (x1,5).

Ocupació Napoleònica (1808-1814). Era designi de Napoleó separar Catalunya de l'Estat espanyol i incorporar-la a França. És potser per aquesta raó que, durant aquest període, la moneda que es batè a Barcelona per a Catalunya fou diferent de la que corria a la resta de l'estat, que era a nom del seu germà Josep Napoleó, ja que no eren a nom seu sinó que posaven només EN BARCELONA. A Barcelona, es feren encunyacions sobre la base de la peceta per a l'or i l'argent (és la primera vegada que apareixen monedes amb pecetes, molt abans que fos unitat monetària de l'estat) i del quarto per al coure. Es bateren peces de 20 pecetes d'or (CCG-6013), de 5, 2,5 i 1 peceta d'argent (CCG-6014/8) i de 4, 2, 1 i ½ quarto o xavo d'aram (CCG-6018/20). Es feren moltes falsificacions, especialment de les pecetes i de les monedes de quatre quartos, de manera que, al final de la guerra, s'hagueren d'acceptar per bones totes les de quatre quartos fetes de fosa, sempre que no fossin de plom, a fi de no causar tanta pèrdua als ciutadans.

Òdena (Anoia). El 986, ja és esmentat el castell, a redós del qual es formà la població que inicialment era dels Òdena i, des del 1287, dels Cardona. Fou cap de baronia. M. Vegeu *Òdena, tresor*. B. Durant la Guerra con-

Bitllet uniface d'1 peceta d'Òdena (62x49 mm).

tra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 10 i 5 cèntims (TC-1918/21; TCO-1669/72).

Òdena, tresor (Anoia). Contenia mancusos d'or de Barcelona dels de 10 a l'unça que, segons informacions verbals de X. Calicó, sumava alguns centenars de peces. Entraren al Gabinet Numismàtic de Catalunya un dinar de Ceuta i 12 mancusos de 10 a l'unça, que són els únics que han pogut ésser estudiats (BA, p. 110).

oficials. Els càrrecs principals de la seca, al marge del mestre, és a dir, l'*assajador*, el pesador o *mestre de balança*, l'*escrivà*, el *fonedor* i l'*emblanquidor*, a més de l'obridor d'encunys o *mestre de l'entall*, que actuava separadament. Els altres treballadors de la seca solien ésser denominats moneders, alguns dels quals eren els que físicament batien les monedes, i la resta del personal auxiliar, obrers (CME, doc. 142, 1285).

oficiers. A la matrícula de la seca de Barcelona del 1422, apareix aquesta denominació que aparentment sembla un estadi intermedi entre els oficials i els moneders però, en fer la llista de persones, posa entre els oficiers el mestre de la seca i altres que ja havien aparegut a la dels oficials. De fet, és un nom que no apareix en cap altre document (CME, doc. 599, 1422).

Anvers del bitllet de 50 cèntims d'Ogassa (100x67 mm).

Ogassa (Ripollès). N'hi ha dades des del 1024 i va pertànyer als Oriol, senyors de la baronia de Sales. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-1922/3; TCO-1673/4). G. Vegeu *Surroca*.

Anvers del bitllet de 50 cèntims d'Oix (97x60 mm).

Oix (actualment, poble del municipi de Montagut de Fluvià, Garrotxa). Es formà a redós del castell, que pertanyia als Barutell, barons de Bestracà. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-1924/26; TCO-1675/7).

Olano Puchades, Jesús (Barcelona, 1954). Numismàtic i medallista, membre de la SCEN. Ha publicat diferents treballs sobre la medalla, especialment a *Acta Numismàtica*.

Olbia (Sardenya). Tresoret o dos tresorets de diners de billó catalans i sards. La part catalana conté 18 peces catalanes o mallorquines molt desgastades, des de Jaume I fins a Jaume III de Mallorca, algunes amb una contramarca S, i la part sarda conté 39 diners d'Alfons IV, Joan II i Ferran II. Els dos grups són coherents en si mateixos, però no és segur que es tracti d'un únic tresor. En qualsevol cas, la part més interessant és la presència de peces catalanes i mallorquines contramarcades amb S, per Sardenya, fins llavors desconegudes, una contramarca que bé es pogué haver posat al s. XV, cosa que potser explicaria la possible convivència dels dos grups. CRUSAFONT, M., "Troballa d'Olbia i contramarca S de Sardenya", *AN* 35, 2005, p. 225-239.

Olesa de Montserrat (Baix Llobregat). Es formà dins el terme del castell de Sacama i n'hi ha notícies des del 1002. Fou del monestir de Montserrat. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer dues emissions de bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-1927/31; TCO-1678/82). **G.** Federació local de Sindicats Únics de la CNT, bitllets de 5 cèntims, durant la mateixa contesa (TS); Coop. "Unión Obrera", peces d'1 peceta de níquel i de 10 i 5 cèntims de llautó (LC-652/4). **P.** Hi ha un grup de pallofes incuses de llautó amb l'explícita llegenda +AVLESA, que ens consta a més de primera mà que

Pallofa eclesiàstica de llautó d'Olesa.

procedeixen de l'església parroquial de Santa Maria. També té aquesta procedència una que porta la llegenda VALLDEPERES, potser el fundador d'algun benefici. A més de l'origen, demostra l'atribució l'existència de peces amb AVLESA batudes sobre algunes de VALLDEPERES (CL-1882/96). **MC.** L'any 1973, medalla del Banc de Sabadell per la sucursal (CMA, p. 201).

Olèstria. Vegeu *Sidamon*.

Diner d'aram d'Oliana del 1642 (x1,5).

Oliana (Alt Urgell). L'any 819, en la consagració de la Seu d'Urgell ja es fa menció de la vila, que pertanyia al comtat d'Urgell i que el comte donà el 1126 al Capítol de la Seu. **M.** L'any 1564, Antic Roca incloïa Oliana entre les poblacions que batien moneda i, en els anys 1599 i 1603, hi ha documents que parlen d'ardits d'Oliana, però no ens ha arribat cap moneda que mostri correspondre a aquestes mencions (CL, p. 217-218). Durant la Guerra dels Segadors (1640/52), va tornar a emetre moneda, uns diners amb l'efigie de Lluís XIII i la data 1642, que són coneguts des de fa temps (CCG-4626). **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer dues emissions de bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-1935/9; TCO-1686/90). **P.** Fa uns anys, es va descriure una incusa de llautó amb la creu de Sant Andreu, patró de la parròquia, i un arbre, elements presents sovint en l'heràldica de la vila, cosa que féu suposar que es tractava d'una pallofa de la parròquia; PORTA, M., "Nova moneda d'Oliana, probablement eclesiàstica", *AN* 31, 2001, p. 149-154.

Oliba (1017-1046). Bisbe de Vic. Fou una de les més destacades figures polítiques i eclesiàstiques del seu temps i a ell es deu l'establiment de la Pau i Treva. La seva figura apareix sovint en la solució pacífica de plets entre

Diner d'argent d'Ausona atribuïble al bisbe Oliba (x2).

els comtes catalans. **M.** La moneda episcopal de Vic es va anar emetent des de mitjan s. X, com ho demostren les mencions monetàries, però segur que en desconeixem moltes emissions. Del bisbe Oliva se sap que dictà disposicions contra els falsificadors i aquesta és, de fet, la primera notícia directa de la fabricació d'aquest numerari. Una mica per conveni, se li han atribuït uns bells diners i òbols d'argent (CCG-1852/3). **CM.** L'any 1893 apareix recordat en una medalla sobre la reedificació de Ripoll i el 1966 se n'hi dedicara una a Toluges, rememorant la Pau i Treva que hi establí i obrada per Paredes (CM-865, 1911)

Medalla del Sagrat Cor d'Oliola.

Oliola (Noguera). Amb antecedents islàmics, fou pres vers el 1157 i fou cap de baronia. **MS.** Sagrat Cor, s. XX (1).

Medalla de N^S^ de Castellbell d'Olius (x1,5).

Olius (Solsonès). Es formà a redós del seu castell. L'església consta des del 1079. El comte Ermengol I oferí la població a l'església de Solsona, que la prengué el 1182. MS. N^S^ de Castellbell, s. XX (2).

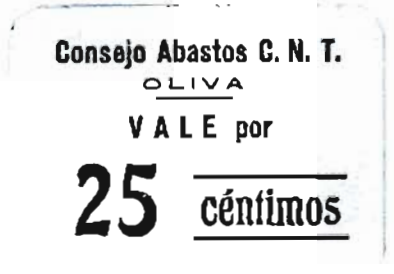

Bitllet uniface de 25 cèntims d'Oliva (65x48 mm).

Oliva (la Safor). Amb antecedents romans, fou de població mixta de cristians i moriscs i cap de comtat amb els Centelles. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), el Consell de Proveïments de la CNT, la Col·lectivitat de la UGT i, després, el Consell Municipal varen emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-1027/34).

Oliver, Guillem. Mestre de la seca de Vila d'Esglésies, a Sardenya, en actiu almenys entre el 1327 i el 1336 (CME, doc. 189 i 207) i entre el 1340 i el 1343, en què cessà en el càrrec (CME, doc. 230 i 239). Castellaccio situa en l'espai 1331-1332 el seu germà Pere com a mestre, però segurament fou lloctinent (CAS, p. 171).

Bitllet de 25 cèntims de l'Olleria (49x36 mm).

Olleria, l' (la Vall d'Albaida). Antiga alqueria islàmica, depengué de Xàtiva fins al 1583, i el 1586, obtingué el títol de vila amb vot a Corts. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50, 25 ,10 i 5 cèntims (TV-1035/41).

Olmos, J. (València, inici del s. XX). MC. Gravador i, potser, fabricant de medalles, germà d'un escultor. Féu alguns relleus de molta qualitat i les medalles que mencionem. Morí en plena joventut. Signa: OLMOS. Medalles: CM-451 (1912), 452 (1913), 1091 (1910) i 1113 (1912).

Oló. Vegeu *Santa Maria d'Oló*.

Bitllet uniface de 35 cèntims d'Olocau del Rei (54x36 mm).

Olocau del Rei (el Camp del Túria). D'origen islàmic, fou conquerida el 1271 i tingué carta de poblament. Va pertànyer als hospitalers. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims amb "Olocau" (TV-1041/2).

Olorda, Berenguer d' (pare). Mestre de les seques de Sardenya i Còrsega nomenat l'any 1343 i en actiu fins al 1346, en què morí (CME, doc. 239 I 252).

Olorda, Berenguer d' (fill). Mestre de les seques de Sardenya i Còrsega, nomenat l'any 1346 en substitució del seu pare i en actiu fins al 1353, en què morí (CME, doc. 252 i 279).

Olorda, Ramon d'. Mestre de la seca de Sardenya en actiu almenys els anys 1353-1361 (CME, doc. 279; BI, p. 217; CAS, p. 222,228, 232 i 234).

Dracma ibèrica d'argent d'Olosortin (x1,5).

Olosortin. Taller monetari ibèric, potser localitzable al nord del País Valencià o a la zona del baix Ebre. L'existència de dracmes amb OLOSRNIR:BETASESALIR fa pensar que es pugui tractar d'un topònim en tenir la desinència SALIR, interpretada com "plata dels de" (VB-399 i 436; CCG-514/5).

Anvers del bitllet de 50 centims d'Olost (66x41 mm).

Olost (Osona). L'església és documentada des del 908 i la població es formà a redós del castell. Fou dels Olost i, després, dels Peguera. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims amb "Olost de Lluçanès" (TC-1943/5; TCO-1694/6). Vegeu també *Santa Creu de Joglars*. G. Coop. "Unió Olostenca", peces de 2 i 1 peceta d'alumini i de 10 i 5 cèntims de llautó (LC-2970/3).

Peça de cinc rals d'argent d'Olot de la Guerra dels Segadors.

Olot (Garrotxa). Nucli de població documentat des del 872, l'any 1097, el comte Bernat de Besalú cedí el seu domini al monestir de Ripoll. L'any 1314, assolí de tenir dues fires cada any. L'any 1370, passà a domini reial. M. Totes les monedes d'Olot anteriors a la Guerra contra el Feixisme (1936/9) que coneixem foren emeses durant la Guerra dels Segadors (1640/52). Hi havia uns diners a nom de Felip que Botet creguè que eren del temps de Felip II, però Danés demostrà amb documents indiscutibles que també s'havien batut durant la guerra. Per tant, hi ha peces d'argent de cinc rals i de cinc sous (CCG-4627/30), dues varietats de diners a nom de Felip i altres diners a nom de Lluís. Danés, però, havia demostrat que la ciutat també havia emès sisens l'any 1642, cosa que finalment s'ha pogut acreditar amb l'aparició d'un exemplar curiosament amb l'efígie de Felip (en aquesta data ja no es batia amb la seva estampa) i que té a l'altra cara un encuny que sembla idèntic als dels sisens de Terrassa, cosa que no s'ha pogut encara explicar. CRUSAFONT, M., "El sisè d'Olot (1642), una moneda inèdita i sorprenent", *AN* 40, 2010, p. 159-164. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims i també va batre monedes de ferro de 15 i 10 cèntims (TC-1946/50). Turró també considera altres bitllets en curs del Sindicat Agrícola i de la cooperativa local (TC-1951/4; TCO-1697/701). G. Coop. "19 de juliol", bitllets de 25, 10 i 5 cèntims (LC-2241/4); Coop. "La Garrotxa", bitllets de 20, 10 i 5 cèntims (LC-2245 a 2248); Coop. "La Unió Agrícola", bitllets de 10 i 5 cèntims (LC-2249/52); Coop. d'obrers flequers o d'obrers forners, bitllets de 15, 10 i 5 cèntims (LC-2255/9); Gremi "Petits Comerciants", bitllets de 25, 10 i 5 cèntims; "Indústria i Comerç", bitllets de 5 cèntims (LC-2298/9). P. Les pallofes de Sant Esteve d'Olot ja havien estat ben definides en temps de Botet i explicades també per Danés, però nosaltres vàrem donar crèdit a una informació errònia de Colomines i en vàrem atribuir tres a Besalú. Ara tenim el testimoni de Botet (BP, p. 183) i els encunys publicats recentment, de manera que ja no hi ha cap dubte. Les peces són, doncs, les CL-1897 a 1829, ja descrites com d'Olot, i les 1399 a 1403, abans atribuïdes erròniament a Besalú: JORBA, X., "Els encunys de les pallofes d'Olot", *AN* 38, 2008, p. 199-210. Almenys la CL-1929 correspon al santuari de N^{a}S^{a} del Tura, un possible gitó per al pagament de les cadires. MC. L'any 1921, es va editar una medalla d'homenatge a Clavé (CM-1493), i el 1977, una dedicada a Joaquim Danés (CM-1948). MS. N^{a}S^{a} del Tura, s. XVIII (1); s. XIX (3), s. XX (8).

Olse. Possible lectura d'una dracma ibèrica, generalment llegida Belse. Vegeu *Belse*.

Bitllet uniface de 50 cèntims de les Oluges (74x46 mm).

Oluges, les (Segarra). Al s. XI, formà part de la marca de Berga, dins del comtat de Cerdanya. B/G. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims, i Turró considera també en curs els de la cooperativa La Segarra, de 25 i 10 cèntims (TC-1955/8: TCO-1702/3; LC-3315/6).

Anvers del bitllet de 25 cèntims d'Olvan (100x62 mm).

Olvan (Berguedà). Fou lloc reial i té en el terme el monestir de Valldaura. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-1959/61; TCO-1704/6). MS. N^aS^a de Valldaura, s. XX (1).

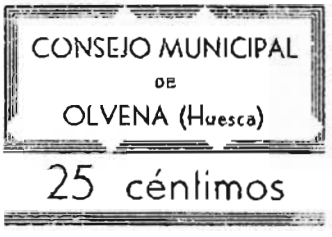

Bitllet uniface de 25 centims d'Olvena (60x40 mm).

Olvena (Ribagorça Occidental). B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TF-303/5).

Ombria, tresor (Atzúvia, Marina Alta). En la partida d'aquest nom va aparèixer l'any 1960 un tresoret d'un centenar de monedes de billó de Jaume I (1213-1276) i de Ramon Berenguer V de Provença (1209-1245). Se'n pogueren estudiar 63: 25 diners i òbols de València; 23 diners i 5 òbols de Barcelona i de Jaume I, i un diner marsellès de Ramon Berenguer V de Provença que Costa posa en relació amb altres troballes dins el País Valencià. COSTA, Frederic, "Tresoret d'Ombria", *AN* 26, 1996, p. 213-220. A més d'aquest diner provençal, coneixem almenys sis exemplars més de diners i òbols de Ramon Berenguer V trobats a Catalunya, cosa que reforça la lectura R (per Ramon) d'algunes de les peces, com ja deien altres autors francesos, però que negà Rolland, que els atribuí tots a Carles d'Anjou. Probablement aquestes peces devien entrar a Catalunya en temps de Ramon Berenguer V.

Omeladès, vescomtat d' (Occitània). Situat a l'oest de Montpeller, amb què mantingué nexes molt estrets. L'any 1187, Ramon Ató de Murviel va cedir el terri-

Diner de l'Omellades (x1,5).

tori a Guillem VIII de Montpeller, qui els hi retornà en feu. Sembla que fou aquest Ramon el que va batre l'únic tipus monetari que es coneix d'aquest territori (COC-62; CME-60). Vegeu *Ramon Ató de Murviel*.

Omelàs. Ciutat occitana que fou la capital del vescomtat d'*Omeladès* i situada a l'oest de Montpeller. M. Probablement fou la seca del comte Bernat Ató de Murviel, a finals del s. XII.

Bitllet uniface d'1 peceta dels Omellons (73x49 mm).

Omellons, els (Garrigues). Fou de la jurisdicció del monestir d'Escaladei. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-1962/4; TCO-1707/9).

Bitllet uniface de 50 cèntims dels Omells de Na Gaia (81x55 mm).

Omells de Na Gaia, els (Urgell). Fou de la jurisdicció del monestir de Vallbona de les Monges. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25 i 10 cèntims (TC-1965/8; TCO-1710/3).

Billet uniface s'1 peceta d'Onda (38x30 mm).

Onda (la Plana Baixa). Notable fortalesa islàmica, fou conquerida el 1246 i tingué població mixta cristiana i morisca. El 1393, fou incorporada a la corona. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre billets d'1 peceta i de 25 cèntims (TV-1044/6).

Ondara, medalla a la patrona, MD de la Soledat, 1912.

Ondara (la Marina Alta). D'origen islàmic, fou de moriscs i depengué dels Cardona. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre billets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-1047/52). MC. L'any 1912, edità una medalla de l'Associació de la MD de la Soledat (CM-451).

Billet uniface d'1 peceta d'Onil (87x56 mm).

Onil (l'Alcoià). D'origen islàmic, fou cedida a Jaume I el 1245 i va pertànyer als Lladró. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament i la Cooperativa d'Indústries del Pa varen emetre billets d'1 peceta i de 25, 10 i 5 cèntims (TV-1053/58). MS. MD de la Salut, s. XX (2).

"onsa". Forma corrompuda de la paraula catalana *unça*, per influència del castellà.

Billet uniface de 50 cèntims d'Ontinyent (101x74 mm).

Ontinyent (la Vall d'Albaida). Capital de la Vall d'Albaida, fou vila reial amb vot a Corts. Esdevingué ciutat el 1904. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), i en suplència de l'ajuntament, la Unió de Comerciants va emetre billets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Onteniente" (TV-1059/61). MS. Crist de l'Agonia, s. XX (1); N^S^ d'Ontinyent, s. XX (1).

Onze o terç de trenti d'or de Barcelona del 1625 (x2).

onzè. Terç del doble ducat d'or català de l'edat moderna, que rebé el nom de trenti en equivaldre a 33 sous. El seu terç s'anomenà llavors onzè pel fet que valia 11 sous. Se n'emeteren el 1618, el 1625 i, simbòlicament, el 1641 (només es coneix un exemplar d'aquesta data).

or. Metall noble per a batre algunes monedes essencials del sistema monetari català, com el *mancús*, el *florí* i el *ducat*. Generalment, la Corona Catalano-Aragonesa, com la major part dels països europeus, fou deficitària en or. Entre el s. IX i el XII, els catalans captaren or dels musulmans de la península gràcies a les ràtzies i al mecanisme tributari de les *paries*, i feren córrer i encunyaren els *mancusos*. A partir del s. XIII, hagué d'entrar gràcies al comerç. Es ben documentada l'ex-

portació de plata de baixa llei al nord d'Àfrica (*millareses*) per a drenar-hi or i, més endavant, un cop conquerida Sicília, les exportacions de blat amb la mateixa destinació i amb els mateixos objectius.

Or de València, vegeu *rovalls*.

Bitllet uniface d'1 peceta d'Orba (92x54 mm).

Orba (la Marina Alta). Fortificació islàmica, fou lloc de moriscs i pertangué al duc de Gandia. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre diferents bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims (TV-1062/9).

Orcau, castell d', troballa (Pallars Jussà). Interessant troballa que permet apreciar les tècniques de fabricació d'un taller de falsificació de pugeses de Lleida i, ocasionalment, de diners comtals pallaresos. Obtenien les peces per emmotllat de monedes autèntiques i fosa en ramells. CRUSAFONT, M., "Troballa del Castell d'Orcau", *AN* 43. 2013, p. 255-260.

ordinal. Els ordinals dels successius sobirans del mateix nom no solen aparèixer fins al segle XV. A la Corona Catalano-Aragonesa, apareixen a la documentació amb Pere III (1336-1387) en la forma *Pere Terç*, i a les monedes l'empraren Pere IV (1464-1466) i Reiner I (1466-1572) en els pacifics d'or i les seves fraccions. En el context peninsular, es féu sistemàtic el seu ús a partir de finals del s. XVI. Els ordinals dels nostres sobirans s'han de considerar dins de la pròpia dinastia catalana i, per tant, no s'han de sumar els que tingueren els reis d'Aragó. D'una banda, perquè, en formar-se la Corona Catalano-Aragonesa, es creà un nou ens; després, perquè mai un llinatge femení no s'avantposava a un de masculí i, tercer i principal, perquè aquests són els ordinals emprats pels nostres sobirans, des de Pere el Cerimoniós, que reiteradament es titulava Pere Terç (CME, doc. 651), com hem dit, fins a Alfons el Magnànim, que es titulava Alfons Quart (CME, doc. 599). No cal dir que aquests ordinals no s'han de variar en funció de cada nou regne adquirit, ja que això generaria un ordinal diferent en cada cas, cosa que no ha fet mai cap país del món. S'ha de tenir sentit pràctic, en aquest sentit, i també sentit d'estat

As ibèric d'aram d'Ore (x1,5).

Ore. Taller monetari ibèric d'ubicació desconeguda però que sembla situable a la Ausetània. Va emetre asos i divisors de bronze a la segona meitat del s. II a. de C. (VB-1322/3; CCG-942/3).

Orell Jaquotot, Jeroni (Palma, 1965). Numismàtic, llicenciat en ciències, membre de la SCEN. Ha publicat diferents treballs, especialment sobre la moneda mallorquina i, generalment, a *Acta Numismàtica*.

Bitllet uniface de 25 cèntims d'Organyà (88x74 mm).

Organyà (Alt Urgell). Apareix documentada per primer cop l'any 819, i al s. XII pertanyia en indivís als bisbes de la Seu i als vescomtes de Castellbò. La part de Castellbò passà, l'any 1232, als comtes de Foix. **M.** Com en moltes altres poblacions catalanes, la primera notícia d'emissions monetàries ens la facilita Antic Roca l'any 1564. Les concessions inicials per a batre les degueren donar els bisbes de la Seu, però no ens han arribat. Sí que hi ha, però, documentació sobre falsificacions del seu numerari entre el 1568 i el 1585, i una petició contestada positivament l'any 1587 pel Capítol de la Seu d'Urgell per a fer una emissió (CL, p. 230). Hi ha també monedes conegudes de fa relativament poc temps, unes sense llegenda i altres amb ORGANYA, i ambdues porten per tipus un organet, igual que el que veiem en els segells municipals (CCG-3792/3). **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer dues emissions de bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-1969/73; TCO-1714/8).

Orianne. (França, inicis del s. XX) **MC.** Medallista francès del qual no hem trobat informació. Signa: ORIANNE. Medalla: CM-1311 (1933).

oricalc, *m*. Nom que es donava, a l'època romana, a un aliatge del tipus del llautó, és a dir, d'aram i zenc. Generalment, es considera que l'oricalc era emprat per a batre els dupondis o dobles asos.

Revers de la medalla d'Oriola a Ruiz Capdepon.

Oriola (el Baix Segura). Amb arrels visigodes, el 713 formà part de la cora de Tudmir. Fou incorporada al regne de València el 1305. El 1437, obtingué el títol de ciutat. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament edità diferents bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TV-1072/85). Vegeu també *Pilar de la Foradada*. **G.** "Sillas Mota, Orihuela", contramarca sobre peces de 10 cèntims del s. XIX. **MC.** L'any 1759, va editar una medalla de proclamació de Carles III, i el 1789 i dues per la de Carles IV (CM-223 i 239/40). L'any 1868, una de tema franciscà (CMA-2); l'any 1888 una al ministre Ruiz Capdepon, fill d'Oriola (CM-798), i el 1908 una pel centenari de l'aparició de N^a^S^a^ del Remei (CM-443). També de premi dels jesuïtes (CJ.9). **MS.** N^a^S^a^ de Montserrat, s. XX (2); Sor Joana Guillén, s. XIX (1); N^a^S^a^ de les Tres Avemaries, s. XX (1).

Moneda d'1 peceta de La Mambla d'Oris (x1,5).

Orís (Osona). Consta el 943 i es formà a redós del castell. Fou dels Montcada i cap de marquesat. **G.** Coop. Obrera de la Colònia de La Mambla, peces d'1 peceta de níquel (LC-2930).

Anvers del bitllet de 25 cèntims d'Oristà (100x57 mm).

Oristà (Osona). Consta des del 929, i el 957, fou cedit a la seu de Vic. Fou dels Montcada, i el 1386, fou incorporat a la corona. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-1974/6; TCO-1719/21).

Oristà, tresor (Osona). Important tresor que devia contenir unes 400 monedes i de les quals se'n pogueren estudiar 103. A la part estudiada, hi ha 45 dracmes emporitanes, 10 denaris ibèrics, dels quals 7 d'Ause, i 58 denaris romans, amb ocultació vers l'any 74 a. de C., durant les guerres sertorianes. BENAGES, J/VILLARONGA, L., "Troballa d'Oristà (Osona, Barcelona)", *AN* 17/18, 1988, p. 41-57.

Medalla d'Orito a S. Pasqual Bailon, 1891 (36x31 mm).

Orito (poble de Montfort). Té convent de franciscans i unes deus d'aigües minerals. **MC.** Vers el 1891, s'edità una medalla a S. Pasqual Bailon, que visqué en el convent del poble (CM-404). **MS.** N^a^S^a^ d'Orito, s. XX (1).

Orpesa (la Plana Alta). Es formà a redós del castell, que fou dels Cervelló, i fou cap de baronia. Els agermanats hi sofriren una derrota el 1521. **M.** Vegeu *Orpesa la Vella*, tresor. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer dues emissions de bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TV-1086/9).

Bitllet uniface d'1 peceta d'Orpesa (69x40 mm).

Orpesa la Vella, tresor. Trobat dins el mar, contenia unes 245 monedes d'argent, de les quals 171 foren estudiades per Villaronga i el conjunt reestudiat per Ripollès en poder-n'hi afegir 35 més. D'aquest conjunt, 90 eren dracmes emporitanes i 116 dracmes ibèriques d'imitació emporitana, algunes amb llegendes inèdites. Ripollès li atribueix una data d'ocultació propera als anys 206-205 a. de C., quan creu que ja s'havien encunyat totes les dracmes ibèriques d'imitació emporitana. RIPOLLÈS, P. P., "El tresor d'Orpesa la Vella (Orpesa, Castelló)", *AN* 35, 2005, p. 15-34.

Medalla de Sta. Càndia d'Orpí.

Orpí (Anoia). El castell és esmentat ja el 987 i va pertànyer als Cardona. **MS.** Sta. Càndia, s. XX (1).

Òrrius, tresor d'. Important descoberta monetària realitzada l'any 1981 a una capella lateral de l'actual església d'Òrrius (Maresme). Comprenia 196 monedes, de tres tipus de diners d'argent, llavors desconeguts, atribuïbles al comte barceloní Berenguer Ramon I (1018-1035) (CCG-1822/4), i dos tipus de diners d'argent, també desconeguts, de la sèrie episcopal gironina (CCG-1863/4). Balaguer, A. M. /Crusafont, M., *Orrius. Estudi preliminar de la troballa de monedes comtals*. Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1983.

Ortal, Francesc. Obridor d'encunys de la seca de Barcelona, nomenat l'any 1427 (CME, doc. 629).

Ortona (Nàpols). Ciutat situada a la costa adriàtica que formà part del regne de Nàpols en temps dels sobirans catalans, tot i que fou conquerida durant un temps per Joan de Lorena, fill de Reiner d'Anjou. **M.** Es coneixen uns diners amb efigie de front a l'anvers i les armes catalanes de Nàpols al revers a nom de Reiner d'Anjou. Per cronologia, no pot correspondre al temps en què Reiner era sobirà de Catalunya ja que, en aquell temps, Ortona ja formava part altra volta dels dominis de la branca catalana de Nàpols. D'altra banda, els tipus són molt semblants als diners de Nàpols d'Alfons IV (1416-1458) i les armes catalanes del revers són incompatibles amb Reiner. Per tant, cal pensar que, en algun moment, es degueren batre diners a nom d'Alfons a Ortona (la llegenda del revers acompanyant les armes és +DE ORTONA) que no ens han arribat, i la peça que esmentem deu ésser una combinació errònia d'encunys. Hi ha també un tipus de bolonyí sense nom de rei que tant podria ésser una emissió autònoma com fruit d'alguna concessió dels sobirans catalans, però no tenim elements per a saber-ho. En qualsevol cas, tot i que sembla probable l'existència de moneda catalana a Ortona, tampoc no es pot assegurar.

Bitllet uniface de 50 cèntims d'Orxeta (97x66 mm).

Orxeta (la Marina Baixa). Fou lloc de moriscs i va pertànyer a l'orde de S. Jaume. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i 50 cèntims (TV-1070 i 1071).

Anvers del bitllet d'1 peceta d'Os de Balaguer (111x60 mm).

Os de Balaguer (Noguera). Defensada pel seu castell, fou conquerida pels comtes d'Urgell el 1116. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer diferents emissions de bitllets d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims (TC-1977/84; TCO-1722/9). **MS.** N^S^ de Cérvoles, s. XX (2).

Osca (Aragó). Capital de la província del mateix nom, fou conquerida per Pere I d'Aragó el 1094. El 1354, tingué Universitat. M. Probable seca ocasional dels sobirans aragonesos, en temps de Pere I hi ha una menció del 1198 d'*oscensis monete* i, a més, hi ha el fet que el bisbe d'Osca tenia dret al delme dels guanys, tant si la moneda es batia a Jaca "com a Osca" (CME, doc. 35, ambdues mencions). No ens ha arribat, però, cap moneda que es pugui atribuir a aquesta seca.

Osicerda. Vegeu *Usekerke*.

Medalla de l'Exposició de Ferros Artístics, obra dels Oslé.

Oslé i Sáenz de Medrano, Miquel i Llucià. Miquel (Barcelona, 1879-1960), Llucià (Barcelona 1880-1951). Aquests dos germans escultors tingueren un itinerari vital molt semblant. Feren els seus estudis a l'Escola d'Arts i Oficis de Barcelona i foren deixebles de l'escultor Josep Montserrat. Miquel amplià estudis al taller de Masriera i Campins i a l'estranger. Tots dos germans treballaren sovint en equip i, de fet, les dues medalles que mencionem són signades per ambdós (CM-1172, any 1921; CM-1602, any 1918). Tingueren cada un d'ells, però, obra pròpia, especialment Miquel. Signen: M y L Oslé.

As ibèric d'aram d'Oskumken (x1,5).

Oskumken. Taller monetari ibèric d'ubicació desconeguda però que es pot situar entre el Vallès i el Maresme. Va emetre asos de bronze al final del s. II a. de C. (VB-1372/4; CCG-944).

Anvers del bitllet d'1 peceta d'Osor (102x60 mm).

Osor (Selva). La vall és esmentada el 860, i el 1116, Ramon Berenguer III li concedí l'autonomia. Més tard, fou dels Cabrera. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-1985/8; TCO-1730/3). G. Coop. "La Económica Osorense", peces d'1 peceta de níquel i de 10 i 5 cèntims de llautó (LC-2221/3).

Bitllet uniface de 5 pessetes d'Ossó de Cinca (55x38 mm).

Ossó de Cinca (Baix Cinca). B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'anomenat Consell Local va emetre bitllets de 5 i 1 peceta i de 25 cèntims (TF-306/8).

Anvers de la Peça d'ostentació de 100 ducats d'or de Saragossa del 1528 (Ø 85 mm).

ostentació, monedes o peces d'. Peces múltiples de la unitat, generalment de mòdul gran i pes proporcionat al nombre d'unitats a les quals equivalia. No estaven destinades a la circulació, sinó a obsequis entre sobirans o nobles i, en alguns casos, els sobirans n'autoritzaren l'emissió per encàrrec. Tingueren una certa tradició a Castella, on ja trobem peces de 10 dobles d'or amb Enric III i altres múltiples de 50 i de 100 dobles amb Joan II, Enric IV, els Reis Catòlics i també amb els Àustries, amb els seus centens o peces de cent escuts d'or, i cinqüentins o peces de cinquanta rals d'argent. A la Corona Catalano-Aragonesa, foren molt més excepcionals: peça única de 20 pacífics de Pere de Portugal (només documentada), alguns múltiples de deu ducats amb Ferran II a l'Aragó i de deu principats a Catalunya (CCG-3058 i 3195), i peces de 100, 50 i 20 ducats a l'Aragó amb Carles I (CCG-4224/6). També s'hi podrien incloure algunes peces de quatre ducats o de 10 rals de Ferran II i Carles I. A l'edat moderna, els múltiples de fins a 8 escuts d'or o unces i les peces de fins a vuit rals o duros acabaren per formar part del sistema monetari normal i, per tant, eren peces per a circular.

Bitllet uniface de 25 cèntims d'Otos (58x34 mm).

Otos (la Vall d'Albaida). Antiga alqueria islàmica, fou lloc de moriscs i cap de baronia. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims (TV-1091/2).

Revers de la medalla de la batalla d'Otranto del 1481.

Otranto (sud d'Itàlia). **MC.** Tres de les medalles del temps de Ferran I de Nàpols es refereixen a la recuperació d'aquesta ciutat dels turcs l'any 1481 i foren obrades per Guazzalotti (CM-12/14).

Ottone, Llorenç (Roma, 1648-1736). **M i MC.** Escultor i medallista italià. Fou deixeble d'Ercole Ferata i d'Antoni Giorgetti i estudià a l'Acadèmia de Sant Lluc. Artista molt productiu, el seu art derivà del barroc vers el neoclassicisme. Fou mestre de la seca de Palerm en temps de Felip V (SCA, p. 7; SP, p. 232) i era també administrador del reial patrimoni a Sicília. Signa: L.O. Monedes de l'any 1701 i medalles: CM-140/1 (1701).

Oudiné, Eugeni Andreu (París, 1810-1887). **MC.** Escultor, medallista i gravador d'encunys de monedes, fou deixeble de Galle, Petiot i Ingres. Gravador d'una obra amplíssima, tingué molts premis des que el 1831 va rebre a Roma el de gravat de medalles. Amb ell, es formaren Ponscarme, Chaplain i Tasset. Féu diferents retrats i la Ceres que s'emprà a les monedes del 1848. Fou un dels darrers medallistes que treballà a la talla directa, si bé també emprà el torn reductor. La seva obra fou produïda, principalment, a la Monnaie de París. Signa: OUDINÉ. Medalla: 516 (1894).

P

P. Camp **M. 1.** Abreviatura de Pere de Carcassona, bisbe de Girona (1010-1050) en un diner (CCG-1866). **2.** Abreviatura de Pere de Portugal, senyor de Mallorca, diner CCG-2126. **3.** Abreviatura de Pere el Gran (1276-1285) en els pirrals d'or i argent i en els doblers i diners de Sicília (CCG-2140/7). **4.** Abreviatura de Pere III (1320-1387) en tots els florins i mitjos florins d'or, en alguns divisors del ral d'or de Mallorca i en el billó de Mallorca (CCG-2191/219, 2250/1, 2255/81, 2264/7). **5.** Indicatiu de la seca de Pamplona, capital del regne de Navarra. **6.** P o bé PP (a voltes nexades, a voltes gòtiques). Distintius monetaris de la seca de Perpinyà des dels croats de Ferran I fins a la Guerra dels Segadors (1640/52). Fou emprada també pels sobirans francesos quan l'ocuparen al s. XV (CME-782/4, per exemple). En les emissions regulars franceses dels segles XVIII-XIX, el distintiu de Perpinyà fou una Q.

Medalla de Sant Lluc de Paçà (x2).

Paçà (Rosselló). Esmentada des del 876. Des del s. XII, els templers adquirien béns en el lloc. Donà lloc al llinatge del mateix nom. **MS.** Sant Lluc, s. XX (2).

pacífic. Moneda catalana d'or de curs general creada el 1465 per Pere IV, dit de Portugal (1464-1466). Tenia una llei de 20 quirats i una talla de 68 peces el marc, de manera que contenia 2,94 g d'or. El rei temptejà un

Pacífic d'or de Pere de Portugal (x1,5).

curs de 18 sous, però el mercat el valorà a 20, de manera que era rendible fondre *florins* per a batre pacífics. També s'emeteren mitjos pacífics i quarts o quarteroles de pacífic, i Pere IV va fer encunyar una peça de vint pacífics poc abans de morir que, tot i tenir constància que es quedà després a Barcelona, no ha estat retrobada. Emès també per Reiner d'Anjou (1466-1472), l'èxit del pacífic determinà Joan II (1458-1479) d'imitar-lo en primera instància i de batre després *ducats* d'alta llei, que començaren a substituir el *florí*, un procés que es generalitzà amb Ferran II (1479-1516).

Billet uniface de 10 cèntims de Pacs (50x50 mm).

Pacs (Alt Penedès). Fou lloc de reialenc. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), i en suplència de

l'ajuntament, el Sindicat Agrícola va emetre bitllets de 10 i 5 cèntims (TC-1989/92, LC-2359/61).

Padró i Pijoan, Ramon (Manresa, 1809-S. Feliu de Llobregat, 1876). MC. Escultor. De família d'artistes, anà de jove a Barcelona, on es formà a l'Escola de Nobles Arts i fou el deixeble predilecte de Damià Campeny. Treballà regularment a Barcelona, amb algunes curtes estades a Madrid. Es dedicà especialment a l'escultura religiosa, generalment talla de fusta. Tingué taller a Barcelona, al carrer de Traginers. Signa: PADRÓ. Medalla: CM-693 (1881).

Medalla de Paiporta a Francesc Carbonell.

Paiporta (l'Horta). El 1366, Pere III en donà la senyoria als Boïl. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), el Comitè Executiu Popular emeté bitllets de 25 i 1 peceta i de 25, 10 i 5 cèntims (TV-1093/99). MC. L'any 1919, edità una medalla del centenari de S. Roc (CM-458), i el 1957, una dedicada a Francesc Carbonell, fill de Paiporta (CM-1875).

Palacios, J. A. (València ?, inici del s. XX). MC. Gravador de medalles, probablement valencià, de qui no hem trobat informació. Signa: J A.PALACIOS. Medalles: CM-438 (1906) i 1905 (1963).

Medalla de restitució de Paladino, dedicada a Calixt III.

Paladino, Girolamo (Roma, 1646-1689). MC. Medallista i gravador de segells, especialment conegut perquè des del 1664 gravà una sèrie de medalles papals de *restitució*, és a dir, posteriors als temps dels papes corresponents. La sèrie abraça del papa Martí V fins a Pau III, i Paladino només les va realitzar si tenia com a model algun retrat autèntic del pontífex corresponent. Totes les peces que relacionem corresponen a aquesta sèrie que l'autor no signà, però que tenen una factura molt característica. Medalles: MC-58, 59, 60, 67, 68 i 69, no datades.

Anvers del bitllet de 50 cèntims de Palafolls (110x70 mm).

Palafolls (Maresme). Es formà a redós del castell i fou cap de baronia B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer dues emissions de bitllets amb els valors d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TCF-1993/8; TCO-1734/6).

Peça de níquel d'1 peceta de "La Econòmica" (x1,5).

Palafrugell (Baix Empordà). Esmentada ja el 981, fou dels comtes de Barcelona. Hi fou important el castell del s. XII. S'hi desenvolupà la indústria surera. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer tres emissions de bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-1996/2002; TCO-1737/43). G. Coop. "La Confianza", peces de 5, 2 i 1 peceta, de 50 cèntims de níquel i de 10, 5, 3 i 1 cèntim de llautó (LC-204/8); Coop. "La Econòmica Palafrugellense", peces de 5, 2 i 1 peceta, de 50 cèntims de níquel i de 10, 5 i 2 cèntims de llautó, i bitllets de 10 i 5 cèntims (LC-2049/61); Coop. "La Reformadora", peces de 5,

2 i 1 peceta i 50 cèntims de níquel i de 10, 5, 3 i 2 cèntims de llautó (LC-2062/9); Transports col·lectivitzats, bitllets de 10 cèntims (LC-2070). MS. Santuari de S. Sebastià, s. XX (1).

Possible senyal incús de llautó de Palamós (x2).

Palamós (Baix Empordà). L'any 1277, el rei Pere el Gran va adquirir el terme al bisbe de Girona a fi de fer-hi un port i, probablement, fou el fundador de la població. L'any 1493, fou donada, amb títol de comtat, a Galceran de Requesens. M. Diferents estudiosos, entre ells Botet, aportaren documentació que acreditava que Palamós havia emès moneda entre el 1483 i el 1604, però no es coneixien peces que poguessin correspondre a les quatre probables emissions que s'havien pogut documentar (CL, p. 223/4). Hi havia, d'altra banda, unes incuses amb l'estampa d'un castell que havien estat atribuïdes a Terrassa. L'any 2007, però, vàrem trobar la veritable incusa de Terrassa, d'atribució indubtable ja que coincidia plenament amb l'estampa del segell municipal (CCG-3876). Fou llavors quan ens decidírem a proposar l'atribució a Palamós de les dues incuses amb la torre (CCG-3794/5). És, però, una proposta que s'hauria de poder verificar millor (CLO-4, p. 125/8). B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 10 i 5 cèntims (TC-2003/10; TCO-1744/51). G. Coop. "La Equitativa", peces de 5, 2 i 1 peceta, de 50 cèntims de níquel i de 10, 5, 2 i 1 cèntims de llautó, i bitllets de 5 pecetes i de 25 cèntims i cartrons rodons de 50, 10 i 5 cèntims (AL-2971/86). MC. L'any 1694, els francesos encunyaren una medalla per la presa de la població (CM-132). Durant la Guerra del Francès, l'any 1810 es féu una creu i una medalla per accions de guerra (CM-281/2). L'any 1907, es commemorà una festa ciclista (CM-1023).

Palau d'Anglesola (Pla d'Urgell). D'origen islàmic, és esmentat des del 1084, fou dels Anglesola i, després, dels templers. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims en dues emissions (TC-2011/8; TCO-1752/9).

Bitllet uniface d'1 peceta de Palau d'Anglesola (81x55 mm).

Anvers del bitllet d'1 peceta de Palau-sacosta (111x65 mm).

Palau-sacosta (poble del municipi de Girona, Gironès). S'articula entorn de l'església de S. Miquel i del castell, dit Torres de Palau dels Sarriera. Des del 1698, fou població reial. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta (TC-2019; TCO-1760). G. Coop. "La Económica", peces de 5 i 1 peceta de níquel i de 5 cèntims de llautó, i cartrons d'1 peceta i 10 cèntims (LC-1929/33).

Palau-sator I (Palau-sator, Baix Empordà). Tresoret o part d'un tresoret de diners de billó de Barcelona, compost de 73 peces: 3 d'Alfons I (1162-1196), 54 de Pere I (1196-1213) i 16 de doblenc de Jaume I (1213-1276). El tancament correspon als primers temps de Jaume I i la presència sistemàtica de diners de doblenc amb només dues barres permet suposar que hi hagué una segona emissió de doblenc amb tres barres, d'on podem deduir un volum més alt d'emissió per aquest tipus de moneda del que fins ara s'havia suposat. CRUSAFONT, M., "Troballa de Palau-Sator I", *AN* 32, 2002, p. 229-236.

Palau-saverdera (Alt Empordà). Esmentada ja el 882, s'hi conserva un important castell que fou dels Sagarriga. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets manuals d'1 peceta i el Sindicat Agrícola, d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims en dues emissions, o potser tres que, segons Turró, també hi varen circular (TC-2020/8; TCO-1761).

Anvers d'un bitllet 10 cèntims de Palau-saverdera (67x50 mm).

Anvers de la medalla de Palau-solita dedicada a als Cors de Clavé.

Palau-solità i Plegamans (Vallès Occidental). Esmentada ja el 955, és formada per diferents nuclis. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre uns vals i, després, bitllets regulars d'1 peceta i de 50 cèntims amb "Palau-Solità" (TC-2029/31; TCO-1762/4). MC. L'any 1931, l'ajuntament edità una medalla en honor als cors de Clavé (CM-1520 b).

Palautordera. Vegeu *Santa Maria de Palautordera*.

Peça de quatre taris d'argent del 1624, batuda a Palerm.

Palerm (Sicília). Capital de Sicília, rang que tingué sovint en el passat, té antecedents fenicis, cartaginesos, romans i vàndals. Els normands li donaren un gran relleu. Hi ha notables testimonis de l'etapa catalana. M. Pere el Gran (1276-1285) establí la seca siciliana a Messina i aquesta obtingué el privilegi d'esser-ne el taller exclusiu. A causa de les lluites que hagué d'enfrontar la branca catalano-siciliana, és documentat que Palerm actuà com a seca en temps, per exemple, de Frederic IV de Sicília (1355-1377), mentre Messina era ocupada pels Anjou. Més endavant, retornà la seca a Messina, però es mantingué, si més no nominalment, Palerm com a taller, fet que es consolidà a l'edat moderna en esdevenir la seca principal de l'illa. MC. L'any 1676, els francesos hi obtingueren una victòria naval sobre els espanyols i la commemoraren amb tres medalles de Mauger/Roussell, Meybusch/Dollin i Lauffer (CM-122 a 124).

Paleta, can (Castellfollit del Boix, Bages). Tresoret de 9 mancusos d'or de Ramon Berenguer I (1035-1076) dels de 10 l'unça (CCG-1825). SALES, J./ENRICH, Joan/ENRICH, Jordi, "Descoberta d'un amagatall de mancusos, al jaciment de Can Paleta (Castellfollit del Boix, Bages)", *AN* 31, 2001, p. 207-224. És probable que hi hagués encara més peces en el subsòl immediat, però la mala entesa entre els autors de l'estudi i el propietari del terreny no va permetre la continuació de l'excavació.

Pallarès, Ramon. Mestre de la seca de Perpinyà almenys des del 1409 i fins al 1414, en què renuncià el càrrec (CME, doc. 482 i 563).

Diner o senyal del comtat del Pallars, del s. XV (x1,5).

Pallars, comtat de. Demarcació carolíngia creada pel comte de Tolosa en conquerir el territori, on no s'hi baté moneda en temps dels francs. M. En l'etapa comtal posterior a la independització del 872, es creia que no s'havia batut moneda fins al segle XV, en concret, en temps del comte Hug Roger III (1451-1503) (BA-143; CCG-1955), però l'any 1990 Jordi Boix va trobar unes mencions de sous pallaresos del 1095 i del 1110, de manera que és probable que algun dia apareguin les monedes altmedievals pallareses (*AN* 39, 2009, p. 248, recensió).

Pallàs i Puig, Francesc (Quart de Poblet, 1850-València 1926). MC. Escultor i gravador valencià. Segons el baró d'Alcahalí, era escultor i gravador de marfil i obtingué menció honorífica a l'Exposició Ibèrica. Participà també l'any 1900 a l'Exposició de París. Signa: PALLÀS. Medalla: CM-950 (1900).

Anvers del bitllet d'1 peceta de Pallejà (100x58 mm).

Pallejà (Baix Llobregat). Va pertànyer a la baronia de Cervelló i, des del s. XIII, als Clariana; més tard, als marquesos de Sentmenat. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 cèntims (TC-2035/7; TCO-1768/70).

Pallofa incusa de llautó de la Seu de Barcelona.

pallofa, pellofa. Moneda generalment incusa de llautó, aram, llauna o llauna estanyada que emeteren les comunitats eclesiàstiques, especialment els capítols catedralicis i les parròquies que disposaven d'una comunitat. Cadascuna tenia assignat un valor i eren distribuïdes durant la celebració d'actes religiosos com a premi d'assistència, que complementava el salari fix, anomenat grossa. Periòdicament, usualment cada mes, l'anomenat *bosser* bescanviava les pallofes per moneda de curs general. Les distribucions amb pallofes s'inicien vers el s. XV i perviuen fins a finals del s. XIX i, en algun cas, fins a principis del XX. A voltes, hom les anomenava *ploms*, probablement perquè al principi eren fetes d'aquest metall. Se'n coneixen de moltes esglésies catalanes i mallorquines i de la Seu de València Aquestes darreres i algunes altres foren encunyades a dues cares. A Mallorca foren gairebé sempre de plom. Els diners qualificats el 1712 de pallofins potser eren les antigues monedes municipals que, a Reus, foren emeses fins al 1709 (RB, 377).

Pallofe, La. Revista anyal de l'Associació Numismàtica del Rosselló. S'inicià com un petit butlletí i ha acabat per ésser una revista de prestigi, amb la seva secció de "Troballes monetàries" i articles de relleu.

Medalla de Palma per l'Exposició del 1881.

Palma o Ciutat de Mallorca (Mallorca Occidental). Capital de les Balears, fou també cap del Regne de Mallorca, que comprenia les Balears, el Rosselló i la Cerdanya, Montpeller i els territoris occitans de l'Omelladès i el Carlat. Conserva un patrimoni arquitectònic de molt relleu. M. Es creia que no s'havia batut cap mena de moneda a Mallorca a l'època romana, però darrerament s'han descrit diferents varietats de ploms de taller incert: E. Trilla/A. Calero, "Los plomos monetiformes de época romana en la isla de Mallorca", *AN* 38, 2008, p. 55-86. Taller monetari musulmà, hi emeteren dirhems de billó i algunes fraccions de dirhems les taifes califals amb *Mujahid, al-Murtadà* i *Mubassir* (CCG-1487/517). Amb les taifes almohades, *Muhammad* hi batè dinars i semidinars d'or i *Ishàq* dobles quirats d'argent, i també hi ha una sèrie de peces anònimes en quirats, semiquirats i fraccions de dirhems de billó (CCG-1648/62). També es bateren dirhems i semidirhems quadrats d'argent a l'etapa almohade (CCG-1670/2). La primera emissió cristiana degué ésser la dels diners de billó de Pere de Portugal, a qui Jaume I (1213-1278) havia fet senyor de l'illa (CCG-2126). Des del 1247, varen córrer els diners de València-Mallorca, però foren emesos a València, de manera que la represa de les emissions no es produí fins al 1300, en temps de Jaume II de Mallorca (1276-1285). Aquest hi creà un sistema monetari propi amb rals d'or, rals i divisors d'argent i doblers, diners i malles de billó, tipus que es mantingueren amb el rei Sanç (1311-1324) (CCG-2500/17) i amb Jaume III (1324-1349) (CCG-2520/6), per bé que aquest també va batre a Perpinyà tipus propis i imitacions de monedes foranes, entre elles, el florí d'or. El sistema es mantingué amb Pere III (1336-1387), amb algunes rebaixes de llei (CCG-2244/67). Tot i que, en regnats posteriors, es degueren tornar a fer rals d'or, el fet és que no en coneixem cap i, en canvi, es bateren florins amb certa abundància des de Joan I (1387 a 1396) (CCG-2281/4) i es seguiren batent rals d'argent amb aquest sobirà (CCG-2290/2), i florins, rals i diners en els posteriors, amb tendència a igualar, però, el ral d'argent amb el croat de Barcelona (CCG-2299/303, 2307/12 i 2321/30) amb Martí (1396 a 1410) (CCG-2804/6, 2809/10 i 2815/9), Ferran I (1412-1416) (CCG-2837/46, 2854/62 i 2880/903) i Alfons IV

(1416-1458). Ferran II canviaria el florí d'or pel ducat i rebaixaria el pes del ral d'argent (CCG-3086/104), situació que es mantingué amb Carles I (1516-1558) (CCG-4119/32). Felip I (1556-1598) introduí l'escut d'or en substitució del ducat i començà a batre múltiples dels rals d'argent. En els regnats següents, també es bateren múltiples de l'escut fins arribar als 8 escuts amb Carles II (1665-1700) (CCG-4248/58, 4349/60, 4423/33 i 4907/21). Es mantingueren les emissions amb valors semblants, però ja no amb peces de 8 escuts, amb Felip IV (1700-1705) i l'arxiduc Carles (1705-1714), però després de la Guerra de Successió (1705-1714), la tipologia de les peces canvià en eliminar-se les armes del regne (CCG-4978/83, 5008/10 i 6000/8). Lluís I (1724) encara bat aram en tresetes i doblers (CCG-6089 i 6090) i, després, és clausurada la seca. Diferents situacions d'emergència provoquen l'establiment de tallers monetaris en diferents llocs: Guerra del Francès (1808-1814) (CCG-6035/6 i 5039/41), quan es bat en tallers d'argenters particulars, i també els batiments de la Seca Ambulant de Catalunya a l'Estudi General Lul·lià; l'epidèmia de febre groga del 1821, en el castell de Bellver (CCG-6037), i el període constitucional (CCG-6038) en el taller del convent dels caputxins. P. Hi ha diferents parròquies, a més de la Seu, que varen emprar ploms En detallem les referències: la Sang (CL-2419), Sant Jaume (CL-2420/1), Sant Miquel (CL-2422/4), Sant Nicolau (CL-2425), Santa Creu (CL-2427/8), Santa Eulàlia (CL-2429), la Seu (CL-2430/7, les dues darreres amb la llegenda PRESENTE no són de plom sinó de metall blanc i llauna respectivament), Sant Pere i Sant Bernat (CL-2426) i la Pietat (BPL-9a i 9b). G. Previsora Mútua Ysleña, peces d'alumini sense valor del 1934. MC. Al marge de les medalles mallorquines que no indiquen el lloc d'emissió i que hem descrit a *Mallorca*, aquí mencionem les que consten específicament haver estat editades a Palma. Tenim, en primer lloc, el grup de les de proclamació: l'any 1746 de Ferran VI (CM-216/7), l'any 1759 de Carles III (CM-224/5), l'any 1789 de Carles IV (CM-241/4), i els anys 1833 i 1843, proclamació i majoria d'edat respectivament, d'Isabel II (CM-259 i 265). L'any 1881, l'ajuntament edità el distintiu de regidor (CM-568), el 1853, se n'edità per una epidèmia de còlera (CM-573). El 1857, una per a una Exposició Agrícola (CMA-5). Els anys 1860 i 1881, la Diputació en va editar per a sengles exposicions d'Agricultura, Indústria i Belles Arts (CM-592 i 694). Tres més del 1902 i del 1921 tenen caràcter religiós (CM-792, 1347 i 1348). L'any 1925 s'hi commemorà un congrés esperantista. El 1921, un campionat futbolístic (CM-1615), i el 1931, la coronació de la MD de la Salut (CM-1450). Medalla de socorrisme al mar (1964). MS. MD de Bellver, s. XX (1); Sta. Catalina Tomàs, s. XX (7); S. Crist de la Sang, s. XX (11); S. Jordi, s. XX (1); Beata Josepa Rosselló, s. XX (1); Filles de Maria, s. XX (2); Comunió Reparadora S. Felip Neri, s. XIX (1).

Anvers del bitlet d'1 peceta de la Palma de Cervelló (100x60 mm).

Palma de Cervelló, la (poble del municipi de Cervelló, segregat durant la guerra, Baix Llobregat). B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 10 i 5 cèntims (TC-2046/9; TCO-1771/4).

Bitllet uniface de 25 cèntims de Palma d'Ebre (73x45 mm).

Palma d'Ebre (Ribera d'Ebre). Fou adquirida el 1398 per la ciutat de Barcelona amb l'objectiu de controlar el tràfic de mercaderies per l'Ebre. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), diu Turró que l'ajuntament adoptà les monedes de 2 i 1 peceta de la cooperativa local, en foradà algunes que passaren així a valer 50 i 25 cèntims respectivament, i també indica que varen circular els bitllets de 25, 10 i 5 cèntims del Sindicat Agrícola (TC-2038/46; LC-2705/14).

Bitllet uniface de 50 cèntims de Palma de Gandia (61x44 mm).

Palma de Gandia (la Safor). Es formà a redós del castell i fou cap de baronia. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TV-1100/1).

Bitllet uniface de 50 cèntims de Palmera (63x45 mm).

Palmera (la Safor). Antiga alqueria islàmica, fou lloc de moriscs i va pertànyer als comtes de Cervelló. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TV-1102/3).

Palol, Dalmau de (s. XIII). Senyor del Castell de Milany, dins el comtat de Besalú, en trobar l'any 1295 als seus fonaments unes monedes dels antics comtes féu redactar un document per deixar-ne eterna memòria. Aquesta sensibilitat per un document monetari històric és ben singular abans del Renaixement, de manera que el podem considerar el nostre primer numismàtic (CME, p. 40).

Palomera, Pere. Mestre de la seca de Nàpols amb Felip III (1621-1665), en els anys 1623-1626. Marcà amb la lletra P (PR, p. XXVI). De tota manera, potser només era regent en temps de Miquel Cavo i marcava en absència del mestre (PR).

Bitllet uniface de 50 centims de Palomar (50x40 mm).

Palomar, el (la Vall d'Albaida). Es poblà arran de la conquesta cristiana i fou del marquesat d'Albaida. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-1105/7), i potser també uns ploms de 50 cèntims (TV-1108/9).

Anvers del bitllet de 50 cèntims de Pals (98x60 mm).

Pals (Baix Empordà). Esmentada des del 889 com a Montaspre, el 994 Ramon Borrell la donà, en part, al bisbe de Girona. El 1311 fou incorporada a la corona. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-2050/1; TCO-1775/6).

Medalla a Clavé amb "Pamplona 1897" a la cinta.

Pamplona. Capital del regne de Navarra, els sobirans es titularen llargament reis de Pamplona. M. Tot i que en algun moment es mencionen altres tallers, no hi ha notícies precises que puguin determinar si alguna de les monedes conegudes es feren en algun altre lloc diferent de Pamplona. Hem de considerar, doncs, d'aquesta seca les emissions de Joan II (1425-1479), Carles IV, dit el Príncep de Viana (1441-1461), i Ferran II (1479-1516). Les de Joan II són escuts i mitjos escuts d'or, grossos de billó ric i blanques i *cornados*, amb els seus divisors, de billó baix (CCG-2949/53); les de Carles IV són grossos i *cornados*, amb els seus divisors (CCG-2954/7), i les de Ferran II són ducats i els seus múltiples, rals d'argent i els seus divisors, i *cornados* i *negretes* de billó baix (CCG-3212/24). Vegeu també *Pamplona, tresor*. MC. Es coneix una medalla dedicada a Clavé que porta a la cinta la menció "Pamplona 1897", però com que la medalla és molt abundant, probablement al marge d'aquesta dedicació i ús, també s'emprà en altres ocasions (CM-891).

Pamplona, tresor (Navarra). Testimoni de la circulació a Navarra del florí català. Contenia 93 florins catalans, 5 dobles castellanes de Pere I (1387-1395) i 22 peces d'or estrangeres, entre franceses, italianes i angleses (MEC, p. 517).

Pano y Ruata, Mariano de (Montsó, 1847-1948). Historiador i paleògraf. Dirigí la Real Academia de Nobles Artes de San Luís de Saragossa. La seva descoberta de nombroses monedes de caràcter municipal a la bossa de pallofes de Graus fou un element important per al coneixement d'aquesta sèrie. "Numismática de Urgell y de Ribagorza", *Boletín de la Real Academia de la Historia*, 1890, p. 160-165.

Pannuti, Michele (Nàpols, 1925-1999). Metge i numismàtic. S'especialitzà en la moneda napolitana, especialment del període borbònic, i fou un col·laborador constant del *Bolletino del Circolo Numismatico Napoletano*. En el camp medieval, va fer un excel·lent treball amb el seu "La monetazione a Nàpoli dal 1442 al 1556", *Un sécolo di grande arte nella monetazzione di Napoli*, Nàpols, 1973, p. 3-39. En canvi, el seu *Le moneta di Nápoli* (Lugano, 1994), fet amb V. Riccio, té moltes mancances, com ara donar els pesos legals i no els reals, descripcions incompletes o el fet de limitar-se a la seca de Nàpols.

Pansa, Giovanni (Sulmona, 1865-1929). Arqueòleg, advocat, historiador, numismàtic i polític. Publicà nombrosa documentació sobre les seques del regne de Nàpols i col·laborà sovint en la sèrie de suplements de l'obra de Cagiati.

Pantel·leria, illa de. Té una extensió de 83 km quadrats i es troba a 100 km al sudoest de l'illa de Sicília i a 70 km de Tunísia. Actualment pertany a Itàlia i sempre ha estat vinculada a Sicília, illa de la qual depengué en època catalana. El 1516 Lluís de Requesens hi derrotà la flota del corsari truc Soliman i el 1620 obtingué el domini de l'illa amb títol de principat. **M.** No tingué moneda pròpia i degué emprar la de Sicília.

Pitxol de Sicília de Ferran II amb les lletres I-P de Papardo a l'anvers (x2).

Papardo, Joan Andreu. Probable mestre de la seca siciliana de Messina, actuà als darrers anys de Ferran II (1479-1516) batent només pitxols, i també fins a mitjan regnat de Carles I (1516-1556), on trobem la seva marca I-P a l'or i a la plata. Actuà almenys fins al 1542 ja que hi ha peces datades aquest any i amb la seva marca. De tota manera, veiem la seva actuació en paral·lel amb la d'altres mestres, com ara Bartomeu lo Nobile, que marcava B-N, i té peces de l'any 1534, de manera que no sabem si, en realitat, Papardo era un lloctinent que inicialment marcava només en absència del mestre i que, potser, va arribar a tenir el càrrec més tard, potser entre el 1534 i el 1543 (SCA, p. 7). Hi ha una peça de tarí del 1534 amb P-P que potser és la seva marca alternativa, o bé una reiteració errònia de la P.

Papat. Institució de l'Església Catòlica per la qual el papa o pontífex esdevé el seu cap i també bisbe de Roma. La seva condició espiritual va anar derivant cap a elements de poder temporal cada vegada més evidents, fins que va arribar a posseir el seu propi estat i va pretendre tenir el poder temporal al món en posar i treure els reis segons les seves conveniències. Aquesta concepció desviada de la seva missió fou fatal per a Occitània i creà greus problemes a Catalunya, especialment en temps de Pere el Gran (1276-1285) i Alfons II (1285-1291). Arribaren al papat tres personatges de la Corona Catalano-Aragonesa: l'any 1394, l'aragonès Pero Martínez de Luna, que fou el papa d'Avinyó *Benet XIII*, deposat després i considerat antipapa; l'any 1455, el valencià Alfons de Borja, papa de Roma amb el nom de *Calixte III*, i l'any 1492, el també valencià i nebot de l'anterior Roderic de Borja, papa de Roma amb el nom d'*Alexandre VI*. **M.** i **MC.** El poder temporal dels papes i la seva possessió d'un estat que encara perviu, els conduí a l'emissió de moneda. També emeteren medalles commemoratives. Vegeu les entrades corresponents a cada papa.

paper-moneda. Signe monetari que, al món occidental i a partir del s. XVIII, començà a substituir la *moneda-valor* amb els anomenats *assignats* i, després i fins avui, els *bitllets*, que inicialment eren certificats de valor en or o plata, és a dir, eren convertibles i, per tant, es podien designar pròpiament com a paper-moneda. Avui són no convertibles i, per tant, han esdevingut, de fet, moneda de paper, encara que el terme paper-moneda s'ha mantingut. És la forma més usual de la *moneda fiduciària*, que és la que actualment és en ús de forma exclusiva. Sol complementar-se amb els petits valors en moneda metàl·lica, d'ínfim valor intrínsec, que solem denominar *menudalla* o *"calderilla"*. A la Xina, on la moneda de caràcter fiduciari té antigues arrels, ja hi havia algunes formes de paper-moneda a l'època medieval. Hi ha casos documentats d'usos d'albarans, cèdules o vals, moneda de paper transitòria emprada a l'edat moderna en alguns casos de substitució de la moneda circulant i mentre es feia la substitució: MAC, p. 132 (València); Dessì, p. 37 (Sardenya).

Papiol, el (Baix Llobregat). Es desenvolupà a redós del castell i n'hi ha notícia des del 1115, en què fou cap de

Medalla de l'ajuntament del Papiol als Cors de Clavé, 1924.

baronia. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament féu dues emissions de bitllets (la primera en moltes sèries diferents) d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-2952/5; TCO-1777/80). **MC.** L'any 1924, l'ajuntament edità una medalla en honor dels cors de Clavé (CM-1498).

Paradaltas i Vieta, Salvador (Barcelona, 1772-1831). Argenter. Exercí a Barcelona el càrrec d'afinador i fou després assajador de la seca napoleònica de Barcelona (1808-1814). Gràcies als seus coneixements en la separació de l'or de les peces d'argent del continent americà, es pogueren batre a Barcelona les peces de 20 pecetes d'or.

Francesc Paradaltas (foto Estrada).

Paradaltas i Pintó, Francesc (Barcelona, 1808-1887). Assajador i, després, director de la seca isabelina de Barcelona, format a França, on l'envià el seu pare Salvador Paradaltas. Introduí tota mena d'avenços a la seca de Barcelona fins convertir-la en la més productiva de la península, i assolí de frenar la sagnia d'argent cap a les seques franceses. Féu ell mateix una premsa Thonelier amb les anotacions que havia obtingut a França i introduí la màquina de vapor en la fabricació. Fou també l'artífex d'una de les reformes monetàries d'Isabel II (1833-1868). Nomenat director de la fàbrica de la moneda de Madrid, assajà d'introduir-hi tots aquests avenços però trobà una oposició total i fou "desterrat" a la seca de Sevilla fins que la 1ª República Espanyola el va rehabilitar. Va escriure el llibre *Tratado de monedas* (Barcelona, 1817), amb informacions detallades sobre la producció de la seca, les màquines Thonelier i altres dades tècniques i històriques molt útils, i *Hechos ocurridos en la casa de moneda de Barcelona* (Barcelona, 1843), on explica la crisi de la seca del 1842, deguda a pressions polítiques. Deixà inèdit un manuscrit presentant un sistema monetari variable, completament revolucionari, a fi de reequilibrar les variacions entre els valors de l'or i de la plata.

paramonedes o peces **paramonetàries**. Noms que s'apliquen a diferents tipus d'elements de tipus monetiforme i que poden tenir o no funcions monetàries, o bé només tenen valor monetari en un àmbit determinat o restringit. El terme s'aplica als *gitons*, les *pallofes*, etc.

(paranumismàtica). Terme, al nostre, parer incorrecte amb què se sol qualificar el sector de monedes o gitons, que hem definit com a *paramonedes* o peces *paramonetàries*. Les paraules paramonedes o peces paramonetàries es acceptable, però la de paranumismàtica és completament erroni perquè significa deixar aquestes sèries com a externes i només properes en tot cas (*para...*) a la numismàtica, quan sempre s'han considerat i estudiat com a integrants inseparables de la numismàtica. D'alguna manera, el terme empobreix l'àmbit d'estudi de la numismàtica i, a més, introdueix una separació molt discutible entre monedes i "paramonedes", ja que moltes d'elles tenen valor monetari i només es distingeixen de les de curs general pel fet que tenen un àmbit d'ús i de curs restringit; sovint, les paramonedes desborden aquest àmbit i actuen com a monedes de curs general, com és el cas de les pallofes eclesiàstiques. D'altra banda, sempre s'ha considerat part dels estudis numismàtics la medallística que, amb moltes més raons, es podria situar al marge de la numismàtica o en l'entorn d'ella, tot i l'existència de *medalles-monedes* i *monedes-medalles*. El terme crea, doncs, una frontera confusionària i empobridora.

Bitllet d'1 peceta de Parcent (100x63 mm).

Parcent (la Marina Alta). Antiga alqueria islàmica, fou lloc de moriscs, cap de baronia i, després, de comtat i

de ducat. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TV-1110/1).

Anvers del bitllet d'1 peceta de Pardines (100x58 mm).

Pardines (Ripollès). Esmentada des del 839, fou dels senyors de Sales i, des del s. XIV, de la corona. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-2056/7; TCO-1781/2)

Medalla de València a Teodor Llorente, del 1909, obra de Vicenç Paredes (Ø 63 mm).

Paredes (València?, primera meitat del s. XX). MC. Ens apareix aquest nom en una medalla de València del 1909; potser es tracta de Vicenç Paredes, mencionat per Osorio. Signa: PAREDES. Medalla: CM-1075 (1909).

Anvers de la medalla a Bach, obra de Miquel Paredes.

Paredes i Fonollà, Miquel (Barcelona, 1901-Ceret, 1980). MC. Escultor. Es formà a Llotja amb Josep Llimona i treballà a Ceret amb Gustau Violet. Creà la mascota *El més petit de tots* per a la Generalitat durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9). El 1939, s'exilià a França, on hi féu una extensa obra en escultura, relleus i fins i tot models per a una fàbrica de nines. Fou professor d'Art a Orléans (BAT). Signa: MIQUEL PAREDES. Medalles: CM-534 (1950), 1911 (1966). A la CM-1336, hi apareix la mascota esmentada, feta l'any 1937.

Medalla de l'Ajuntament de Barcelona, obra de Parera.

Parera i Saurina, Antoni (Barcelona, 1868-1946). MC. Escultor i medallista. Fill d'un pintor decorador, als setze anys anà a Madrid, on fou deixeble de Jeroni Suñol i féu els estudis a l'Academia de San Fernando. Aquesta el pensionà per anar a Roma. Complementà

encara aquesta formació amb estades a França i a Itàlia. El 1897, obtingué per oposició plaça de professor a l'Escola d'Arts i Oficis de Barcelona. Fou premiat en diferents certàmens i deixà obra escultòrica a diferents ciutats peninsulars i també a l'estranger. Es dedicà també a treballs escultòrics aplicats a l'arquitectura. Es prodigà com a medallista i fou, amb Arnau, qui més en va realitzar en el seu temps. A l'inici, sentí admiració pel món clàssic i, després, s'adscriví al Realisme, però a començament del s. XX passà plenament al Modernisme i esdevingué una de les seves grans firmes medallístiques. Realitzà medalles de caràcter oficial, però també d'altres de caràcter catalanista. Obrà també una interessant sèrie de plaquetes unifaces, moltes de tema esportiu. A partir del 1910, adoptà l'estètica noucentista. Signa: AP (llatines o gòtiques, a voltes superposades). PARERA, A. Parera, A.PARERA. Medalles: CM-994 (c.1905), 1001 (1905), 1015, 1020, 1021, 1032 i 1036 (1907), 1037, 1038, 1043, 1053 i 1056 (1908), 1077 i 1086 (1910), 1114 (1912), 1115 (1913), 1141 (1916), 1148 i 1152 (1817), 1153 (1918), 1160 (1919), 1169 (1920), 1178 i 1185 (1922), 1198 (1923), 1244 (1928), 1260 i 1263 (1929), 1281 (1930) i 1331 (1936).

Medalla uniface de Parets als Cors de Clave, 1930.

Parets del Vallès (Vallès Oriental). Esmentada ja el 904, hi destaca la família Vilatzir, propietària de la Torre d'en Malla. Fins al s. XIX, depengué de Mollet del Vallès. **B/G.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament no va emetre moneda però, segons Turró, la població emprà els bitllets i les monedes de la cooperativa local "La Progresiva": peces de 5 pecetes de cartró, d'1 peceta i de 25 cèntims de níquel i de 15, 10 i 5 cèntims d'aram i/o de paper (TC-2058/66, LC-42/8). Coop. obrera de producció "Industria Linera", peces de 2 i 1 peceta (inèdites) i de 25 cèntims de baquelita (LC-52) **MC.** Els anys 1930 i 1931, edità medalles en honor dels cors de Clavé (CM-1513 i 1520a). El 1975, una del Banc de Sabadell per la sucursal (CMA, p. 202).

paries. Impostos que pagaven els sobirans de les taifes musulmanes als prínceps cristians a canvi de protecció. N'hi ha noticia des del s. X i sembla que foren d'un cert volum, almenys fins a mitjan regnat d'Alfons I (1162-1196). Aquest mecanisme produí la circulació d'or musulmà als comtats catalans (i la imitació d'aquests en fer-se mancusos) i probablement frenà el desenvolupament del sistema fiscal reial intern. En temps posteriors, aquests tributs s'assolien, a voltes, dels sobirans de la ribera africana immediata. Balaguer, A.M., *Del mancús a la dobla. Or i paries d'Hispània*, ANE-SCEN (IEC), Barcelona, 1993.

Parisi, Marius. Possible mestre o lloctinent de la seca siciliana de Messina en temps de Felip III. Compartia, en qualsevol cas, el càrrec amb Joan del Pozzo. Les marques emprades per ambdós en els anys 1643 a 1661 foren IP-MP (SCA, p. 7; SP, p. 204).

parisí d'or. Moneda d'or de 7,28 g de pes i una llei de 24 quirats emesa pel rei Felip IV de França des del 1329, amb el valor de 25 sous tornesos. N'hi ha alguna escassa menció a Catalunya (HT, p. 88).

parpallola. Moneda de billó de baixa llei, francesa o navarresa. Al segle XV, consta el rebuig de les autoritats per la seva invasió als comtats del Rosselló i la Cerdanya.

Moneda d'1 peceta de la Parròquia de Ripoll.

Parròquia de Ripoll (poble del municipi de Ripoll, Ripollès). Es creà al s. XVIII amb les pagesies de domini reial del terme de Ripoll. **G.** C.C.S.M. (cooperativa?), peces d'1 peceta i de 5 cèntims d'alumini (LC-2843/4).

Anvers de la moneda de 10 cèntims de les mines de Parsan.

Parsan (poble del municipi de Bielsa, Ribagorça Occidental). **B/G.** Segons Turró, fou el 1937, durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), quan la companyia francesa que explotava les mines de galena argentífera de Parsan va encunyar monedes d'alpaca, níquel o llautó amb els valors de 2 i 1 peceta i de 25 i 10 cèntims (TF-309/12).

Paruta, Felip (Palerm, s. XVI-1629). Membre de la noblesa siciliana, fou un notable historiador i un dels primers que emprà la moneda com a document històric en el seu *Della Sicilia di Filipo Paruta descrita con medaglie* (Palerm, 1612), que inclou monedes de tots els temps i també algunes medalles. Està indicat com a volum primer, però mai no en va aparèixer cap altre. Se'n feren moltes reedicions, amb addicions i la col·laboració d'altres autors.

Bitllet uniface de 50 cèntims de Passanant (100x61 mm).

Passanant (Conca de Barberà). Amb antecedents prehistòrics, es formà a redós del seu castell, esmentat el 1097 i que passà als templers el 1261. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer dues emissions de bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-2067/71; TCO-1783/7). Vegeu també *Belltall*. **MS.** N^a^S^a de Passanant, s. XIX (2); s. XX (1).

Patac de Perpinya de Lluis XI de França (x2).

patac. Nom de diferents monedes de billó de l'àrea occitana que tenien el valor d'un diner i mig. Lluís XI de França n'encunyà a Perpinyà amb una P sobre la creu del revers, durant l'ocupació dels comtats (1463-1467/1473-1483).

pataca. La peça de 10 rals de Sardenya de tipus maltallat o macuquí, batuda sobre peces de vuit rals castellans. El nom fou emprat probablement des de finals del s. XVI i, segur, des dels inicis del s. XVII. També es va batre la **mitja pataca** i el **quart de pataca** sobre peces de 4 rals i de 2 rals castellans: *"... pesas y mitgia y un quart de a vuit rals castellans cascuna convertides en patacas y mitgas patacas"* (Dessì, doc. 82 del 1624).

Mitja pataca o peça de 5 rals d'argent de Sardenya del 1644.

Mitja pataca o peça de 5 rals d'argent de Sardenya del 1644.

patacó. 1. Des del s. XVI, la moneda castellana de vuit rals o *duro* i, per extensió, altres peces d'argent europees de pes semblant. 2. Al s. XVIII, designa alguns tipus de coure de pes força alt, de Portugal, Rússia i altres llocs.

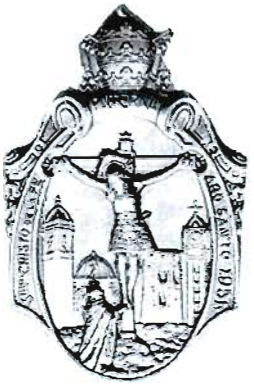

Medalla uniface de Paterna al Crist de la Fe, 1951 (42x64 mm).

Paterna (l'Horta). D'origen romà, tingué relleu en època islàmica. Es donà a Jaume I, que l'atribuí als Luna. Fou de població mixta cristiana i morisca i desenvolupà, al s. XIV, una important producció de ceràmica decorada. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), la Comunitat de Camperols emeté bitllets de 25 cèntims (TV-1112). **MC.** L'any 1951, va editar una medalla dedicada al S. Crist de la Fe (CM-498).

pàtina. Cobertura de color verdós, vermellós o negrós que es crea sobre les monedes antigues d'aram o de bronze com a conseqüència de la fixació de l'òxid superficial

que hi afegeix una mena de vernís protector. La pàtina és una prova d'antiguitat i una protecció, de manera que mai ha d'ésser eliminada, ni tant sols aplicant el pretès imperatiu de voler identificar millor la peça. Vegeu *conservació*.

patraca. La peça de vuit rals macuquina en temps de l'Arxiduc: "*portaven patracas de plata fetas de caps de barra*" (CON, p. 82).

patró dels pesos. Pesos de referència per a la verificació de les monedes que conservava la ciutat i que eren lliurats a a l'argenter que tenia el càrrec d'afinador: "... *que los patrons de pesos li sien lliurats*" (CME, doc. 877, 1479). També n'hi havia a la *seca*: "*I patró de march de València*" (CME, doc. 747a, 1459).

patró or. Sistema de valors monetaris que s'adoptà al s. XIX i pel qual s'establia que el valor de les unitats monetàries de cada país es regiria exclusivament pel valor de l'or i no de la plata, i que els bitllets en circulació serien avalats per l'or. Fou la conseqüència de la decisió errada de voler establir un únic valor monetari per a cada país quan hi havia en circulació monedes d'or i d'argent, la paritat entre els valors de les quals era variable segons l'abundància relativa dels seus estocs i la llei de la oferta i la demanda. En realitat, però, aquests desajustos no es varen superar fins que no es va passar a la moneda fiduciària, que sí permet una única unitat monetària.

Anvers del bitllet d'1 peceta de Pau (98x59 mm).

Pau (Alt Empordà). Esmentada el 882, es formà a redós del castell, que fou de la família Pau . Esdevingué cap de baronia B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-2072/4; TCO-1788/90).

Pau de Sert. Vegeu *Santa Pau*.

PAULI DE RAGUSIO. Vegeu *Ragusa*. MC.

Paulillo, Tomàs. Mestre de la seca siciliana de Messina del temps de Felip I i dels anys 1556 a 1563, marcava les seves obres amb les lletres T-P. La marca P-T (coneguda només el 1563) pot ésser fruit d'un error i també li podria correspondre (SCA, p. 7; SP, p. 166).

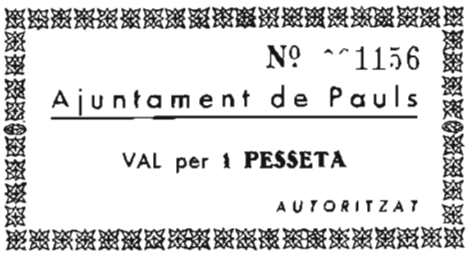

Bitllet uniface d'1 peceta de Pauls (116x63 mm).

Paüls (Baix Ebre). Es formà a redós del castell, d'origen islàmic. Ramon Berenguer IV la donà als Despuig. El 1168, Alfons I li donà carta de poblament. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-2077/9; TCO-1793/5).

Bitllet uniface d'1 peceta de les Paüls d'Isàvena (72x50 mm).

Paüls d'Isàvena, les (Alta Ribagorça). Les primeres dades són del s. XV, quan tenia 72 focs, però a l'església hi ha elements anteriors, romànics. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims amb "Laspaules" (TF-258/9).

Peça de 8 rals aragonesos de Felip III (1651).

peça. Múltiple d'una unitat monetària, especialment de la moneda d'argent. Així, les monedes de dos, quatre

o vuit rals reberen, a l'àmbit català, el nom de peça de dos, peça de quatre i peça de vuit, respectivament. Durant la Guerra dels Segadors (1640/52), s'encunyà a Catalunya la peça de cinc rals, la peça de cinc sous (o dos rals i mig) i, excepcionalment i com a moneda de necessitat el 1651/52, la peça de deu rals. A Sardenya i des de Ferran II, es bateren múltiples de tres diners que s'han denominat, per extensió, peces de tres diners. De tota manera, el 1611, els múltiples de tres diners reberen a Perpinyà el nom de *ternets*.

peces d'ostentació. Vegeu *ostentació, monedes o peces*.

Peceta carolina d'argent de l'arxiduc Carles, del 1707 (x1,5).

peceta. Nom català de la peça de dos rals. El diminutiu es justifica pel fet d'ésser la més petita de les *peces* o múltiples. Només en català es dóna aquest cas ja que, en els altres idiomes propers, es parla de dobles rals o, en castellà, de *"reales de a dos"*, de manera que el diminutiu aplicable a la peça més petita correspondria al ral o al mig ral i no pas a la moneda de dos rals. Per tant, només en català el diminutiu té una justificació, cosa que rebla l'origen català d'aquesta denominació. Durant la guerra de Successió (1705-1714) se'n bateren a Barcelona amb curs a tot l'estat espanyol i reberen el nom de pecetes carolines. Amb les incursions de l'arxiduc Carles d'Àustria a Castella, que assolí d'ocupar Madrid en dues ocasions, les peces catalanes de dos rals s'escamparen per tot l'espai castellà i també el nom de "peceta", de manera que, a mitjan s. XVIII, el *Diccionario de Autoridades* ja el recull com a terme castellà d'ús recent. A finals del s. XVIII, el nom "peceta" ja apareix en els documents oficials. Quan el 1868 s'optà per la moneda de dos rals o peceta com a unitat monetària de l'estat espanyol, ja ningú no es recordava de l'origen català del nom, de manera que el nom *"peseta"* castellà fou traduït erròniament al català com a *pesseta*. Vàrem proposar al departament lingüístic de l'Institut d'Estudis Catalans el canvi del terme, de fet, quan la peceta ja no era unitat monetària, però no es varen decidir a aplicar-lo.

pecúnia, -es. Diners, cabals: *"... lo dit Regne... del tot vacuo de pecunies..."* (CME, doc. 1054, 1507-1508). Deriva del llatí *pecus* (bestiar, ramat) i es suposa que agafà el sentit de valor o riquesa del temps pre-monetaris, en què es pagava encara en caps de bestiar.

pedra de toc. Pedra amb certa capacitat abrasiva en la qual es feia una marca fregant amb les monedes d'or i també amb l'anomenada *"toca"* o "toca reial", a fi comparar-ne el color i d'esbrinar-ne la llei. Un cop fetes les ratlles, s'atacaven amb àcid i, pel to del color resultant, es podia apreciar el contingut d'or. Com que les toques tenien una llei coneguda, s'actuava per comparació: *"... comproven les dites guardes ab la pedra de toch ab la toca reyal..."* (CME, doc. 395, 1388).

pedra riellera. Pedra amb un buidat on s'abocaven els metalls fosos per a fer els riells: *"... dit cressol e buydà aquell en una pedra riellera..."* (CME, doc. 914, 1465).

Bitllet uniface d'1 peceta de Pedralba (60x41 mm).

Pedralba (els Serrans). Lloc de moriscs, fou cap de baronia i s'hagué de repoblar després de l'expulsió. Fins al 1547, depengué de Vilamarxant. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), la Comunitat Lliure va emetre bitllets d'1 peceta amb "Pedralva" (TV-1113).

Bitllet uniface d'1 peceta de Pedreguer (78x52 mm).

Pedreguer (la Marina Alta). Antiga alqueria islàmica, fou lloc de moriscs i va pertànyer als Cervelló. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), li fou denegat a l'ajuntament de poder emetre bitllets, de manera que supliren aquesta funció els comerciants, la Cooperativa Obrera Popular, la Cooperativa Camperola i el comerciant Baptista Montserrat, amb bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-1114/21).

Medalla de Pego, Romeria de l'Ecce Homo, 1895.

Pego (la Marina Alta). Amb antecedents islàmics, fou lloc de moriscs fins que, després de les revoltes del s. XIII, es repoblà de cristians. Va pertànyer al ducat de Gandia. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 30 i 25 cèntims (TV-1122/8). **MC.** L'any 1895, editä una medalla dedicada a la Romeria al Stm. Ecce Homo (CM-418). **MS.** Stm. Ecce Homo. s. XX (2).

pela. Un dels nombrosos noms populars aplicats a la peceta. Amades recull també els següents: pàfia, anguila, andola, missa, beiata, ballarina, llàgrima de capellà i morma (AD, p. 28).

Pelegrí, Antoni. Mestre de la seca de Mallorca nomenat pel rei Martí l'any 1398 (CME, doc. 431) contra els drets de Jaume Eimeric, qui tenia el càrrec amb caràcter vitalici. Aquest pledejà i guanyà, de manera que recuperà la seva plaça. Entretant, Pelegrí posà la seva marca T o T sobre petxina en les seves produccions de florins.

Medalla de la Soc. d'Amics del País de València, obra de Peleguer.

Peleguer i Tossar, Manuel (València, mitjan XVIII-Madrid, 1865). **M i MC.** Medallista i obridor d'encunys de monedes. Era fill d'un argenter. Passats els anys de formació, arribà a ésser acadèmic i, més tard, director de l'Acadèmia de Nobles Arts de València. És un dels medallistes autòctons més primerencs. Gravà els primers encunys de la seca de Catalunya i, després, tots els de la seca de València a la Guerra del Francès, on l'ajudà el seu fill Vicenç. Fou també un excel·lent gravador de medalles i té una obra prou extensa. Signa: M.P.; PELEGUER. Medalles: CM-197 (1784), 198 (1785), 199 (1787), 208 (1800), 239 i 240 (1789), 330 (1802), 331 (1807), 333 (c.1810), 339 (1816), 343 (1826), 344 (c. 1929) i 347 (1931).

pellofa. Vegeu *pallofa*.

pellofera. A Mallorca, o almenys a Alaró, el motlle, generalment de ferro, que hom emprava per a fondre els ploms de caràcter eclesiàstic, molts dels quals s'han conservat (BPL).

Bitllet uniface d'1 peceta de Penàliga (80x55 mm).

Penàliga (l'Alcoià). D'antecedents islàmics, fou lloc de moriscs que es revoltaren al s. XV dins del seu castell. Repoblat de cristians, va pertànyer als Fenollar i, després, passà a la corona. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TV-1129/30).

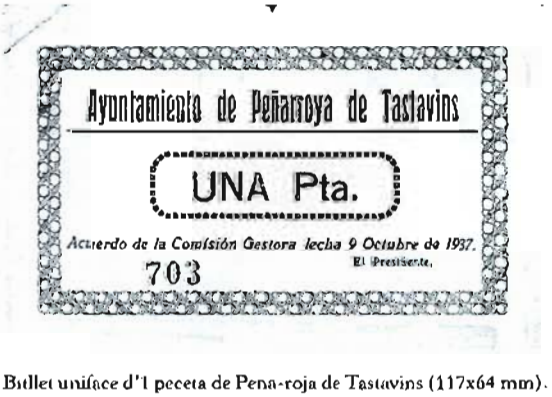

Bitllet uniface d'1 peceta de Pena-roja de Tastavins (117x64 mm).

Pena-roja de Tastavins (Matarranya). Fou conquerida el 1180 per Alfons I, qui la donà a l'orde de Calatrava i estigué fortificada. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Peñarroya de Tastavins" (TF-313/5).

Penedès, tresor. Contenia 174 monedes, de les quals 129 fraccionàries d'Empúries (50 amb cap femení de cara/genet), 42 òbols de Massàlia i dues monedes gregues. Juntament amb el tresor de l'*Empordà*, ens aporta dades bàsiques per als segles IV-V a. de C. (VT, p. 19).

Bitllet uniface d'1 peceta de Penelles (61x38 mm).

Penelles (Noguera). El seu castell és esmentat des del 1186 i va pertànyer als templers i, després, als hospitalers. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims en dues emissions (TC-2080/5; TCO- 1796/801).

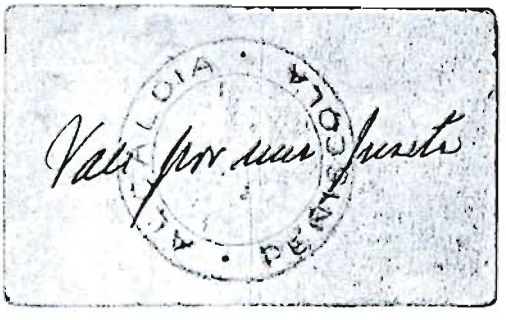

Bitllet manual d'1 peceta de Peníscola (78x47 mm).

Peníscola (el Baix Maestrat). Amb antecedents islàmics, fou fortificada pels templers, per l'orde de Montesa i per Felip II. Fou la seu del papa Lluna (Benet XIII) del 1415 al 1422. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre uns bitllets manuals d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Peñíscola" (TV-1131/3).

pensa. *f.* Referent de pes que apareix als segles X i XI i que no ha estat fins ara identificat. Potser vol dir la *lliura* (AC, p. 51).

pentanumion. Moneda bizantina d'aram amb el valor de cinc *nummi*. També en bateren alguns pobles germànics, com ara els visigots.

pentòbol. Moneda grega d'argent amb el valor de cinc òbols.

Anvers del bitllet d'1 peceta de la Pera (100x61 mm).

Pera, la (Baix Empordà). És esmentada des del 982. El 1698, era batllia reial. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta (TC-2086; TCO-1802).

Medalla de distinció per la batalla de Perracamps, 1840.

Peracamps (poble de Llobera de Solsonès, Solsonès). MC. Els anys 1837 i 1840, els carlins hi foren derrotats i perderen Solsona, fets que els isabelins commemoraren amb diferents varietats de la medalla (CM-316).

Bitllet uniface d'1 peceta de Perafita (80x55 mm).

Perafita (Osona). Esmentada el 909, pertanyia al castell de Lluçà. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-2087/8; TCO-1803/4).

Perafita, Narcís (1858-1935). **MC.** Signatura que apareix en una medalla religiosa mallorquina i que potser correspon a qui la projectà. Signa: N.PERAFITA. Medalla: CM-792 (1888).

Bitllet uniface de 25 cèntims de Perafort (73x49 mm).

Perafort (Tarragonès). Es formà a redós del castell, que fou de la família Plegamans. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-2089/91; TCO-1805/7). Vegeu també *Puigdelfí*.

Possible pallofa eclesiàstica de llautó de Peralada.

Peralada, comtat i població (Alt Empordà). Esmentat com a comtat en època carolíngia, la població es formà a redós del castell, que fou dels Rocabertí. Aquests reberen de Felip III el títol de comtes de Peralada. **M.** Podrien correspondre a aquest comtat les monedes d'argent de Roses de Carlemany i Lluís el Pietós (CCG-1803 i 1806), ja que aquesta població formava part d'aquell comtat, llavors perfectament diferenciat. Més endavant el comtat de Peralada passà a ésser un condomini entre els comtes del Rosselló i els d'Empúries. Tot i així els del Rosselló sovint posaven a les seves monedes comtals rosselloneses una al·lusió a Peralada (PETR, P-E-T, PAS, CCG-1896, 1897, 1901 i 1902), per a reafirmar la vigència dels seus drets. **P.** L'atribució a Peralada d'una pallofa amb una P sobre el que sembla un conill consta en el GNC, probablement seguint la classificació de Busquets (PB, p. 209), però de moment no l'hem pogut documentar (CL-1933).

Peralta, Guillem de. Noble sicilià, va emetre moneda a Sciacca. Vegeu *Frederic IV de Sicília*.

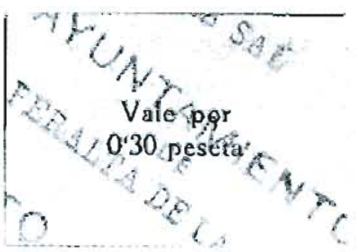

Bitllet uniface de 30 cèntims de Peralta de la Sal (46x31 mm).

Peralta de la Sal (Llitera). Conquerida a mitjan s. XI pels comtes de Barcelona i d'Urgell, fou cap d'arxiprestat de la diòcesi de Lleida. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50, 30, 25, 15 i 10 cèntims (TF-316/22). **MS.** S. Josep de Calassanç, s. XX (1).

Pallofa eclesiàstica de llautó de Peramola (x2).

Peramola (Alt Urgell). Fou cap de la baronia de Peramola i conserva una església romànica. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer dues emissions de bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-2092/6; TCO-1808/12). **P.** Hi ha un grup de pallofes atribuïbles a la parròquia de S. Miquel Arcàngel per les lletres SMdP, S(ant) M(iquel) d(e) P(eramola), ajudat del dibuix d'una mola amb el seu eix característic. Botet les atribuí a Piera, pensant en Santa Maria d'Apiera, però amb lectura SMDA n'hi ha una que, a més, porta una P en el camp en lloc de la mola i totes tenen la mateixa factura, de manera que han d'ésser preferentment de Peramola, tot i que ens manca documentació acreditativa (CL-1934/7).

percentatge. En aplicar mètodes estadístics, hom sol fer ús dels percentatges per a valorar, per exemple, la presència d'uns tipus de monedes en un conjunt de pagaments o per veure l'evolució del nombre de peces trobades en un lloc al llarg del temps, com a element il·lustratiu de més o menys activitat econòmica. Com en tot instrument de caràcter estadístic, aquestes anà-

lisis s'han de fer amb determinades precaucions. Per exemple, si es fan percentatges de formes de pagament, s'han de tenir també en compte els pagaments fets en espècie i no només els fets amb monedes. En avaluar els percentatges en un territori, s'han de tenir en compte més d'un lloc d'observació i, si pot ser, de diferents àmbits (camp, ciutat, monestir) i verificar, a més, si són acumulables fent primer les anàlisis separadament, ja que poden tenir comportaments monetaris diferents. D'altra banda, per a poder fer percentatges s'han de complir els preceptes per a donar per vàlida una *mostra*, com ara que sigui presa a l'atzar i que sigui mínimament representativa, cosa que, en l'àmbit monetari, es sol considerar a partir d'una població de 100 dades. Villaronga va desenvolupar un índex per a valorar la fiabilitat d'un percentatge multiplicant el percentatge reduït a la unitat per la població amb que comptem i considerar vàlid un mínim de 5 i, especialment, a partir de 10. Així, un 20% d'una població de 10 dóna 10 x 0,2 = 2, i resulta insuficient. En canvi, si la població fos 25 (0,2 x 25 = 5), resulta acceptable (NAPI, p. 60). Vegeu també *mostra*.

Diner de billó de Narbona del bisbe Pere (x2).

Pere, bisbe (c. 1069-c. 1080). Tutor del vescomte Eimeric I de Narbona. El curt espai de regiment de l'antecessor Bernat fa avinent considerar un llarg espai de tutoria de Pere, bisbe, cosa que és coherent amb que fes constar la seva dignitat episcopal a les monedes i que aquestes siguin bastant abundants. M. Li són atribuïbles uns diners i òbols de billó (COC-45 i 46).

Diner de quatern de Barcelona de Pere I (x2).

Pere I (1196-1213). Sobirà de Catalunya-Aragó i d'Occitània. Es casà amb Maria de Montpeller, qui li aportà la senyoria de Montpeller. Les seves finances estigueren sempre en dificultats a causa de l'estroncament dels impostos musulmans o paries fins que participà a la batalla de las Navas de Tolosa, on foren derrotats els almohades. Assolí de tenir el domini sobre tota l'Occitània no posseïda pels anglesos, però hagué de lluitar contra les croades papals fins que fou mort a la batalla de Muret. M. Va encunyar diners i òbols de billó de llei quaternal a Catalunya, Aragó, Provença (CME-131, 133 i 135/8) i a Montpeller (melgoresos), però almenys a Catalunya i a Aragó hi va intercalar emissions de baixa llei que varen fer caure la cotització del seu numerari. També va batre diners al comtat d'Ausona (CME-134) i al comtat d'Urgell (CCG-1937).

Agostar o pirral d'or de Sicília de Pere el Gran (x1,5).

Pere II el Gran (1276-1285). Sobirà de la Corona Catalano-Aragonesa, va conquerir Sicília amb Malta i una part del sud d'Itàlia i va derrotar els francesos, que havien envaït Catalunya. El 1278, va derrotar una greu revolta nobiliària i imposà als culpables greus penes pecuniàries. Morí mentre es disposava a anar a Mallorca a desposseir el seu germà Jaume, que havia ajudat els francesos. L'expedició la comandà amb èxit el seu fill Alfons II. M. A Sicília, hi va encunyar pirrals d'or, la primera moneda àuria catalana després dels mancusos del s. XI (CME-167/8). A més, va obrir definitivament el sistema monetari català a les monedes d'argent en batre el croat de Barcelona i el pirral d'argent de Sicília (CME-163/6 i 169/72). També va batre doblers i diners a Sicília (CME-172/4).

Pirral d'argent de Sicília de Pere II (x1,5).

Pere III; A dalt, segell amb les armes reials. A baix segell amb les armes d'Aragó.

Pere II de Sicília (1337-1342). Rei de Sicília de la branca catalana, defensà bé el seu regne de les escomeses angevino-papals. M. Abandonà definitivament l'emissió del pirral d'or i es limità a l'encunyació de pirrals d'argent i diners de billó (CME-409/21).

Ral d'or de Mallorca de Pere III (x1,5).

Pere III el Cerimoniós (1336-1387). Sobirà de la Corona Catalano-Aragonesa, va recuperar el regne de Mallorca, va deixar establerta la recuperació de Sicília i va obtenir els ducats d'Atenes i Neopàtria. Va derrotar la noblesa aragonesa i valenciana aplegada entorn de l'anomenada Unió. M. Seguint la iniciativa de Jaume III de Mallorca (1324-1349), va introduir a la Corona Catalano-Aragonesa una moneda d'or que es mantingué fins a la fi de l'època medieval: el florí. A més, li va donar curs a tots els seus dominis i es batè a Barcelona, Perpinyà, València i Saragossa amb la mateixa estampa i només amb l'afegit de petits distintius. El florí es començà emetent a Perpinyà a llei alta i, després, s'estabilitzà des del 1365 a 18 quirats, una llei que es mantingué fins l'extinció d'aquest numerari al segle XV (CME-218/46). A Mallorca, seguí emetent rals d'or seguint el model que havia establert la seva branca privativa, però hi va afegir els divisors (CME-271/88). També va batre alfonsins d'or a Sardenya, però no ens han arribat. Pel que fa a l'argent, va seguir emetent rals o croats d'argent a Catalunya (CME-247/56), Mallorca (CME-289/91), Sardenya (CME-295/300) i no es pot descartar que en batés a València. Pel que fa al billó, en va encunyar a Catalunya (CME-257/70), Mallorca (CME-292/4), Sardenya (CME-301/2) i Aragó (CME-303). A més de les encunyacions regulars, féu abundants emissions de falsificacions de monedes franceses i castellanes com a font de finançament per als seus reiterats enfrontaments bèl·lics.

Pere IV, sovint dit Pere de Portugal (1464-1466). Sobirà de la Corona Catalano-Aragonesa elegit per la Generalitat, en realitat només dominà Catalunya i Menorca. Mancat de suports internacionals i enfrontat a la Generalitat per la seva afecció al luxe, fracassà en el camp militar. Home culte, obtingué la col·lecció de monedes que havia pertangut al Príncep de Viana. M. Inicialment, seguí la política tradicional amb l'emissió

Croat d'argent de Barcelona de Pere de Portugal (x1,5).

de florins d'or i croats d'argent (CME-766/7, 770 i 772). A la vista de la seva baixa rendibilitat, assajà sens èxit de batre croats de baixa llei (la Generalitat no ho va pas admetre) i, finalment, es decidí per innovar el pacífic d'or, una moneda de llei més alta (22 quirats en lloc dels 18), que obtingué una bona cotització. Donà llicències a diferents ciutats per a batre moneda, com ara Tortosa, Cervera, Lleida o Berga, per a les quals s'han proposat les identificacions corresponents (CME-771 i 773/7). També autoritzà a Menorca a fer moneda imitant la mallorquina (CME-778).

Òbol heràldic de billó d'Urgell de Pere d'Aragó (x2).

Pere d'Aragó (1347-1408). Comte d'Urgell. Es casà amb Beatriu de Cardona, la qual va emetre ploms, segurament amb el valor de les pugeses, emprant per al revers l'encuny dels diners del seu marit. De moment, és l'únic dels tres comtes de la branca reial urgellesa del qual tenim moneda. M. Se li coneix una primera emissió, de la qual de moment només ens han arribat diners i que segueixen la tipologia dels seus antecessors (CCG-1951). L'any 1347, el comte demanà autorització al seu oncle Pere III per a batre la seva moneda a Barcelona i en ella varia el tipus de l'anvers, que ara ostenta un escut heràldic amb les armes reials i d'Urgell, tot de molt bona factura. Es coneixien els diners i fa uns anys varen aparèixer almenys dos exemplars dels òbols (CCG-1952 i 1953).

Pere de Carcassona (1010-1050). Bisbe de Girona, Pere o Pere Roger de Carcassona era germà de la comtessa Ermessenda de Carcassona. M. Per bé que les sèries episcopals de Vic i de Girona no solen fer referència als bisbes sinó que porten símbols religiosos, en alguns casos hi ha unes lletres el camp que hi podrien aludir.

En aquest cas, la presència d'una P en un dels tipus de diners d'argent ha dut a aquesta hipòtesi d'atribució (CCG-1866).

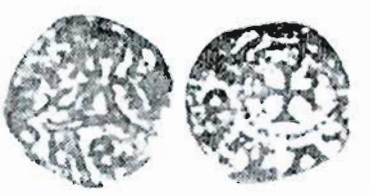

Diner d'argent del comtat de Girona atribuït al bisbe Pere de Carcassona (x2).

Diner de billó del comtat d'Ausona atribuït al bisbe Pere de Redorta (x2).

Pere de Redorta (1147-1185). Bisbe de Vic. Fou de tarannà conciliador i apaivagà les lluites nobiliàries. Assistí al concili Laterà III. M. En el seu temps, el papa Eugeni III va confirmar, l'any 1150, el dret de moneda dels bisbes vigatans. L'any 1171, va confirmar a Guillem de Lluçà la facultat d'encunyar-ne fins a vint sous d'argent. Li són atribuïbles dues varietats de diners i una d'elles també en òbols de billó, tots portant per tipus a l'anvers una mà beneint (CCG-1858/9).

Anvers del billet de 50 cèntims del Perelló (90x57 mm).

Perelló, el (Baix Ebre). Amb antecedents romans, la carta de població fou atorgada per Jaume II el 1294. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-2097/8; TCO-1813/4).

Peça de 4 tarins d'argent de Malta de Ramon Perellós.

Perellós i Rocafull, Ramon. Fou el 64è gran Mestre de l'Orde de l'Hospital/Rodes/Malta en l'etapa de Malta i en els anys 1697 a 1720. Nat a València, havia estat batlle de Mallorca i, després, de Negrepont. Fou elegit tot i l'oposició dels cavallers castellans, que no volien mestres de la Corona Catalano-Aragonesa. Féu construir una flota que combaté la pirateria turca i participà exitosament en la defensa de la Calàbria i de l'illa de Gozzo. M. Va emetre peces d'or de 4, 2 i 1 ducat, peces de 4 tarins i carlins d'argent i peces de cinc grans i grans d'aram (COM-30/40). MC. Es coneixen dues medalles d'or i d'argent del seu temps, la d'or amb la seva efígie (COM medalles, 9 i 10).

Simonluca Perfetto.

Perfetto, Simonluca (Pescara, 1977). Numismàtic italià, es doctorà en dret i ha publicat nombrosos treballs, especialment de la moneda medieval del sud d'Itàlia, i llibres relacionats amb temes de la nostra àrea: *La Zecca dell'Aquila* (Poses, 2000); *I denari tornesi in l'Abruzzo Citeriore e la riforma monetaria aragonese del Reame di Napoli avviata a Sulmona* (Fossa, 2010); *Le monete napoletane da Filippo II a Carlos VI*, amb A. D'Andrea i C. Andreati (Castellatto, 2010); *Aspetti politico-monetari di Carlo V, en el Reyno de Napoles* (Roma, 2011); *La prova del metallo: L'esperienza di Vicenzo Porzio nella zecca di Napoli (1555-1587)* (Roma, 2012); *Moneta e zecca nella terra di Lanciano* (Lanciano, 2013); *Politica feudale e monetaria di Alfonso*

d'Aragona, amb A. Giuliani (Cassino, 2013); *Lanciano domaniale in fiera* (1212-1640) (2014) i *La unitat monetària de Dues Sicílies pel català Francesc Ximenes* (Nàpols, 2015, amb la col·laboració de la SCEN).

Bitllet uniface de 50 cèntims de Perleta (76x61 mm).

Perleta (poble del municipi d'Elx, el Baix Vinalopó). Té parròquia des del 1952. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), el comerç local Tomàs Durà emeté bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims que, segons Turró, foren de circulació general (TV-1134/5).

Diner de billó d'Urgell de Pero Ansúrez (x2).

Pero Ansúrez (1102-1108). Senyor d'Urgell com a tutor del comte Ermengol VI i en la cronologia indicada. Era senyor de Valladolid i tenia títol comtal. Durant el seu regiment, fou conquerit definitivament Balaguer. M. Va batre diners de billó del comtat d'Urgell, en tant que senyor: VRGELLO D(OMIN)VS (CCG-1928).

Perpètua de Moguda. Vegeu *Santa Perpètua de Mogoda*.

Perpinyà (Rosselló). Perpinyà té el seu punt de partença en una vila romana, però els orígens de la capitalitat a la zona es troben en l'antiga Ruscino ibèrica, avui coneguda con a Castell-Roselló. Foren els comtes rossellonesos els que decidiren, l'any 1025, de deixar la vella Ruscino i establir-se a Perpinyà. L'any 1172, el comtat passà a mans d'Alfons I i tingué un paper destacat en temps dels reis de Mallorca. M. Per a les monedes ibèriques i comtals rosselloneses, vegeu *Ruscino* i *Rosselló*,

Medalla de la Cambra de Comerç de Perpinya, del 1927.

comtat, respectivament. La història monetària de la ciutat reprèn el 1340, quan Jaume III de Mallorca (1324-1349) hi instal·là una seca i començà a batre moneda mallorquina (CME-382/8), però també imitacions d'altres monedes, de les quals ens han arribat florins d'or de tipus florentí i grossos tornesos d'argent de tipologia francesa (CME-390 i 381). Adquirit el regne de Mallorca per Pere III (1336-1387), aquest donà continuïtat, vers l'any 1349, al batiment dels florins d'or i els convertí en la divisa àuria dels seus estats i en la moneda de curs general en tots ells. El rei va començar batent florins d'alta llei com els de Jaume III, però poc a poc la va anar abaixant, fins que arribà, l'any 1365, a un acord amb els estaments, es fixà definitivament en 18 quirats (CME-218/31, 234/6 i 240) i es passà a emetre també a Barcelona, València i Saragossa. La seca perpinyanesa també va emetre multitud de falsificacions per compte del rei Pere III, especialment de monedes franceses i castellanes. En els regnats següents, el taller de Perpinyà va anar batent florins d'or fins a la seva substitució pel ducat en temps de Ferran II, però també féu altra mena d'emissions. Amb Joan I (1387-1396), s'hi varen batre timbres d'or i coronats de billó (CME-304 i 312/7), però en poques quantitats que no tingueren continuïtat, excepte els coronats que encara en va batre Martí I (1396-1410) (CME-341/2). Fou aquest darrer sobirà el que va donar llicència per a batre-hi també peces d'argent i de billó, tot i que no ens han arribat. Els croats de Perpinyà foren novament autoritzats per Ferran I (1412-1416), i aquests sí que ens són coneguts (CME-539 i

541). Amb Alfons IV (1416-1458), es seguiren batent croats (CME-596/7 i 601/2), tot i l'oposició barcelonina, i uns òbols molt semblants als de Barcelona (CME-607), que finalment adoptaren la tipologia dels diners valencians (CME-605/6). Les emissions de croats d'argent continuaren fent-se amb Joan II (1458-1479) (CME-711/2) i Ferran II (1479-1516) (CME-803/6), i en aquest darrer regnat també s'hi varen batre ducats o principats d'or (CME-793) i ardits i diners de billó de caràcter local (CCG-3796/801). Durant el temps en què Joan II va cedir els comtats del Rosselló i la Cerdanya als sobirans francesos (Lluís XI, anys 1463-1467 i 1473-1483, i Carles VIII, 1483-1393, de França els posseïren en aquestes cronologies), aquests hi varen emetre monedes de curs general a França, només que amb una marca P. D'aquestes peces només hem considerat catalanes els patacs de billó i els seus divisors, ja que el patac era una moneda pròpia del Llenguadoc (CME-782/4). A partir de Carles I (1516-1556), Perpinyà abandonà definitivament la línia de les emissions de moneda reial de curs general i passà a batre moneda local de billó, en curs al Rosselló. De primer, es bateren diners semblants als del temps de Ferran II (CCG-3802) i, després, múltiples de dos, un i mig sou, és a dir, de 24, 12 i 6 diners (CCG-3803/5). Amb Felip I (1556-1598), es bateren dobles sous i sous (CCG-3806/7) i, amb Felip II (1598-1621), dos tipus de diners i els anomenats "ternets" o peces de tres diners (CCG-3808/10). Les emissions prengueren vigoria durant la Guerra dels Segadors (1640/52), amb emissions de dobles sous i sous de billó i diners d'aram pur (CCG-4634/9). Acabada la guerra, el Rosselló, amb part de la Cerdanya, passaren a França i hi fou abolida la moneda pròpia. En alguns regnats s'hi van fer emissions monetàries, però foren sempre amb els tipus regulars francesos i només un distintiu de seca (una Q) per a les produccions perpinyaneses. P. Les dades documentals demostren que es feren pallofes a l'església de S. Joan, que era la principal, però també a les esglésies de S. Jaume i de la Real (CL, p. 231/9). S'hi atribueixen les pallofes CL-1857/981 (S. Joan), corroborat per Botet (BP, p. 184), les CL-1982/95 (la Real) i CL-1966 (S. Jaume), segons testifica Botet (BP, p. 184), i que nosaltres havíem atribuït erròniament a Vilafranca de Conflent. G. Vers el segle XVI, la ciutat i el bisbe varen emetre uns gitons de caràcter caritatiu (CL-3811). Els anys 1886-1904, la Caixa d'Estalvis emprà gitons de presència (Munt-3). Durant la Primera Guerra Mundial (1914/8), la manca de moneda menuda va portar a molts municipis a la solució d'encunyar-ne. Perpinyà en fou un i va batre'n a nom de la Cambra de Comerç i de la Cambra sindical. Es feren diferents emissions de bitllets d'1 franc i de 50 i 25 cèntims i peces monetiformes d'alumini de 25, 10 i 5 cèntims els anys 1917, 1921, 1923 i 1924, de zenc de 5 cèntims el 1917 i del mateix valor i de cartró rodó el 1920, a més de peces especials de record amb altres metalls o de gruix doblat (SYL, p. 16-34). També van emetre la Cooperativa Militar, amb bitllets de 10 i 5 cèntims (SYL, p. 37) i peces quadrades d'1 franc, de 25 cèntims octogonals i de 5 cèntims rodones, totes tres d'alumini (MGC); el Centro Español, amb peces d'alumini de 25 i 75 cèntims; el Cercle Democràtic, amb peces d'alumini de 25 cèntims (MBI, p. 103); el Cercle de Comerç, amb peces quadrades d'1 franc de llautó i de 50, 40, 30 i 5 cèntims d'alumini i hexagonals, d'aliatge de níquel i octogonals i rodones amb vora ondulada i rodones i d'alumini; el Cercle de Comerç i Agricultura, amb peces d'1 franc i de 75, 50 i 25 cèntims, totes d'alumini (MGC); El Forn Econòmic, de caràcter caritatiu, amb peces de 15 i 10 cèntims hexagonals i rodons de llautó i amb F.E(?)Perpignan, i uns altres amb PERPIGNAN ASSISTANCE i valors de 40 i 30 cèntims de llautó (MGC); el regiment d'infanteria 24, compost per senegalesos, peces de 2 i 1 franc, octogonals o quadrats i de 50 i 25 cèntims rodons amb ondat extern i rodons, tots d'alumini (MGC), i el regiment d'infanteria, casa dels sotsoficials, peces d'1 franc d'aliatge de níquel i de 50, 25, 10 i 5 cèntims d'alumini, aram, llautó i zenc respectivament (MGC). En ocasió de la frustrada invasió militar organitzada per Macià des de Prats de Molló l'any 1926, es varen emetre bitllets d'1 peceta (CCG-6054) i d'1 franc, inèdit, ambdós al Museu Puig de Perpinyà. MC. L'any 1643, els francesos editaren dues medalles-gitons, una d'elles al·lusiva a Richelieu (CM-94 i 95). L'any 1759, s'hi commemorà la restauració de la Universitat (CM-187), i els anys següents tenim medalles de premi (CM-1913). L'any 1781, la reina dotà dotze noies (CM-1945). El 1815, una medalla commemora l'entrada del duc d'Angulema (CM-338). Els anys 1836 i 1936 edità medalles la Caixa d'Estalvis (CM-1772 i 1820). Entre el 1879 i el 1886, se n'editaren tres en honor de Francesc Aragó, al qual s'erigí un monument (CM-5089 i 512). El 1891 i el 1895, s'homenatjaren els combatents del 1870/71 (CM-322 i 517). Entre el 1862 i el 1923 se n'editaren diverses per a exposicions regionals, algunes agrícoles (CM-507, 513, 515, 518, 1788/9, 1813). Altres, de caràcter tècnic o científic, s'emeteren el 1881, vers el 1905 i el 1906 (CM-510, 1787 i 523). N'hi ha encara d'altres temes: el 1902, d'una societat coral (CM-520); el 1903, per a la festa dels pescadors (CM-521); el 1905, una medalla escolar (CM-522); el 1906, una commemorant el diari "Le Petit Catalan" (CM-524, l'única que conté una frase en català); el 1913, un concurs de gimnàstica (CM-526) i, entre el 1918 i el 1927, dues al·lusives al fill i a la mare de Josep Puig, el fundador del Museu Puig de Perpinyà (CM-518 i 523). L'any 1964, se n'emeté una de bronze que sembla la medalla de la ciutat, potser emprada en altres ocasions (CM-1907). MS. Ass. de la Immaculada Concepció, s. XIX (1); Crist Devot, s. XX (1); Arxicon. Fills de Maria, s. XIX (1).

Perpinyà, troballa/-es. 1. Dipòsit monetari de tipus acumulatiu, amb forta presència de peces del s. XV, que permet una aproximació a la circulació monetària en aquest segle al Rosselló, amb 39 monedes identificables. El fons comprèn peces de l'espai d'ocupació francesa, especialment patacs, algunes peces de Jaume I i Alfons I i un conjunt predominant de diners d'Alfons IV i, especialment, de Joan II. BÉNÉZET, J/LENTILLON, J-P/PEZIN, J., "Nouvelles données sur la circulation monétaire en Roussillon vers la fins du XVe siècle; les monnaies d'un dépotoir de Perpignan (Pyrénées Orientales, France)", *AN* 33, 2003, p. 101-114. 2. Nombrós conjunt de troballes a l'entorn de Perpinyà, en les quals, a més dels coneguts bronzes de Ruscino, s'hi ha trobat, sumant-hi un ampli conjunt de troballes individuals, més d'un centenar del tipus d'argent amb el cavall marí o hipocamp, de manera que es pot donar per segur que foren emesos també a Ruscino. Se li atribueix una cronologia entre els segles III-II a. de C. (MTM-V, p. 82 a 89; VI, p. 94-95; VII, p. 79-82, entre altres).

Perpra d'or bizanti de Joan III (1222-1250) (x1,5).

perpra. *f.* Nom que rebia, a l'àmbit català, l'"*hyperpyron*", moneda bizantina d'or que substituí el *sòlid* i que fou emesa als segles XIII-XIV.

pes. Valor ponderal d'una moneda, determinat per la *talla*. Hom designava un pes legal per a les monedes, però les que eren en circulació eren acceptades amb un marge de tolerància a fi d'absorbir les diferències de pes individual en la fabricació. Es denomina pes fort una moneda que pesa un múltiple del pes de la unitat i solien ésser peces d'ostentació o d'obsequi. Se'n feren, per exemple, als Països Baixos, i no s'han de confondre amb els *pieforts* o *piedforts*, que eren mostres de les monedes de curs legal a fi de donar-les a conèixer.

pesador. Un dels oficials de la seca, dit també *mestre de balança*. Feia la verificació dels pesos de les monedes amb una gamma notable de *balances*: "... *deu haver hom que sia pesador e tinga la balança e pes be e leyalment...*" (CME, doc. 142, 1285).

pesal. Peça creada expressament per a comprovar els pesos mínims de tolerància de cada un dels tipus de monedes

Pesal de croat de Barcelona d'Alfons el Magnànim (x2).

en circulació. Per tant, el pesal no s'ajusta pas al pes legal de la moneda sinó al mínim tolerat per a posar-la en circulació. Hi ha antecedents bizantins i àrabs, però la generalització dels pesals a l'Europa occidental es produí al s. XIV i foren distribuïts a tothom qui en volgués sota el control d'un *afinador* o *contrast* que, en el cas nostre, era nomenat per cada ciutat. Els pesals solen ésser peces de llautó rodones o troncopiramidals i mostraven unes empremtes que sovint s'inspiren en el tipus monetari que havia de comprovar. La creació dels pesals es degué a la necessitat de verificar que no es fessin fraus en el pes de les monedes, fos ja en l'encunyació, fos per un retallat fraudulent de les peces en circulació. Eren distribuïts als comerciants i altres usuaris i havien d'ésser calibrats per un argenter nomenat per la ciutat. Així, l'any 1469, per exemple, la ciutat de Barcelona nomenà *afinador* de pesos l'argenter Antic Crestià. Aquest ofici rebia, en altres ciutats, el nom de *contrast*. L'ús dels pesals es limitava a les monedes d'or i argent, ja que eren les que tenien el seu valor relacionat directament amb el seu pes, i no pas per al billó, que tenia el seu valor en funció de la llei o aliatge i, per tant, no era mesurable per una simple pesada. Quan es feien pesals múltiples per a pesar en gros o en menut ("... *per a pesar en gros e en menut tots florins...*"; CME, doc. 658, 1438), es substituïen els dibuixos per uns punxons més simples que indiquen el tipus de moneda, la ciutat que l'ha emès i el múltiple de què es tracta. De moment, només hem pogut comprovar l'ús de pesals múltiples a Catalunya. A Barcelona, es creà la taula del pes dels florins, amb què es podien verificar aquests a la menuda o bé en quantitats grans, i disposava de pesos de comprovació des del mig florí fins al de 1.000 florins en una sola pesada. El pes dels pesals no coincidia, com hem dit, amb el teòric que havia de tenir la moneda, sinó que es calibrava segons el pes mínim de tolerància admès. Així, el pesal de croat admetia fins a una talla de 76 peces el marc quan la legal era de 72. S'ha de tenir present que en aquells temps era molt difícil ajustar perfectament el pes de cada peça de moneda. Si la moneda no *trabucava* la balança amb el pesal a l'altre plat, no era admissible pel seu valor i es mesurava la diferència amb les anomenades *mínves* i, en base a aquesta diferència, es determinava si se li rebaixava el valor o es taxava a pes de metall. La seca tenia una gamma molt àmplia de

pesos per a controlar els productes de la seva fabricació, entre ells els anomenats pesals de diners, que no eren pas per verificar els diners a la peça: si la moneda s'havia de fer a 18 sous el marc, hi havia un pesal de 16 sous, un de 18 i un altre de 20, i els dos extrems eren els que determinaven els marges de tolerància (*"Deuen haver tres pesals de diners..."*; CME, doc. 142, 1285). Per a les verificacions dels assaigs de tipus químic o de petites foses, hi havia a la seca els anomenats pesals d'assaig, que eren d'argent: *"... alguns pesals d'ensay, los quals dits pesals son de argent"* (CME, doc. 783, 1465). La gran majoria dels pesals que coneixem són barcelonins (vegeu *Barcelona*, PM), però també n'hi ha d'altres fets a Sicília, València, Mallorca o fins i tot a països estrangers per a pesar monedes catalanes. N'hi ha encara d'altres d'origen incert i, finalment, uns de caràcter local. Els valencians, mallorquins i sicilians els hem detallat al regne corresponent, i els locals a la població que els va fer córrer. Per a una visió general del tema i una catalogació sistemàtica, vegeu CP.

Pellofa eclesiàstica de llautó de Pesilla (x1,5).

Pesillà de la Ribera (Rosselló). Amb antecedents romans, fou vila fortificada. P. Es coneixen dues pallofes atribuïbles a la parròquia de Sant Feliu, la que porta aquest nom i la que porta S. Blasi que, segons Botet, era un altar dins d'aquesta parròquia (BP, p. 197; CL-1997/8). MS. Església, s. XIX (2).

pesseta. Forma catalana errònia de la paraula castellana *"peseta"*. Vegeu *peceta*.

peso. La peça de vuit rals o *duro* que, a Hispanoamèrica, rebia el nom de peso fuerte o peso duro, d'on provenen els noms de *peso* y de *duro*.

Petit, Rafel (València, 1939-1989). Numismàtic. Va publicar els llibres *Nuestras monedas. Las cecas valencianas* (València, 1981) i, juntament amb J. M. Aledón, *Catálogo de las monedas valencianas y medallas valencianas de los reyes de España* (València, 1983), amb caràcter divulgatiu.

PETR'. 1. Abreviatura de Pere I (1196-1213) en els diners i òbols de Barcelona i Aragó (CCG-2108/10 i 2116/7). 2. Abreviatura de Pere IV, dit de Portugal (1464-1466), als pacífics i mitjos pacífics d'or (CCG-3939/40).

Plom eclesiàstic de Petra (x2).

Petra (Mallorca Oriental). Cap d'un dels districtes islàmics, després de la conquesta fou vila reial. P. L'església parroquial és dedicada a Sant Pere i les armes de la vila unes claus encreuades. Aquests són els tipus que trobem als seus ploms, a més de la data 1683 (CL-2438/9). També es coneixen una sèrie de vals parroquials de cartró amb valors de 200, 100, 50, 20, 10 i 5 cèntims, potser substituts dels antics ploms. MS. N^S^ de Bonany, s. XX (1).

Bitllet uniface de 50 cèntims de Petrer (98x60 mm).

Petrer (les Valls del Vinalopó). Antiga vila romana, es desenvolupà en temps islàmics. Lloc de moriscs, formà part del comtat d'Elda. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Petrel" (TV-1136 a 1139).

Bitllet uniface de 25 cèntims de Petrés (60x45 mm).

Petrés (el Camp de Morvedre). Fou lloc de moriscs i cap de baronia, amb castell edificat al s. XIV. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-1140/3).

Peuvrier. (Paris, primera meitat del s. XIX). Medallista francès del qual es coneix una extensa obra, però de qui no hem trobat informació. Signa PEUVRIER, CM-297.

Pexonat, Joan. Mestre de la seca de Saragossa almenys l'any 1307 (CME, doc. 167) i de la de Barcelona almenys el 1311 (CME, doc. 173).

PHI, PHIL. Abreviatures emprades per Felip I (1558-1598), Felip II (1598-1621) i Felip III (1621-1665) als doblers d'Eivissa (CCG-3707/10), als calleresos de Sardenya de Felip I (CCG-4300/1) i als pitxols de Sicília de Felip II i Felip III (CCG-4373 i 4443).

P.H.M. Vegeu *Müller*. MC.

Pi de Llobregat. Vegeu *Sant Joan Despí*.

Pi i Margall, Francesc. (Barcelona 1824-Madrid 1901). L'ideòleg del republicanisme federal i president afimer de la Primera República Espanyola, no volgué esclafar militarment l'insurrecció cantonalista i dimití al cap de poc més d'un mes. MC. L'any 1901 se l'hi dedicà una medalla uniface i el 1917 Blay n'obrà una altra que es vengué per a obtenir recursos per al monument que se l'hi havia d'erigir a la cruïlla Passeig de Gràcia/Diagonal i que tot i que quedà acabat pel mateix artista, mai es va construir i es repartí pels museus municipals a excepció del bust del polític que es troba al Museu d'Història (CM-1782 i 1145).

Pià (Rosselló). Població de la plana, a 7 kilòmetres de Perpinyà. MS. N^a^S^a de la Salut, s. XIX-XX (2).

Pià, tresor. Contenia 200 diners i 80 òbols de billó del comte Gausfred III (1115-1164) i un diner de Narbona d'Alfons Jordà (1134-1143) (BA, p. 203).

Piada, senyoria de. Territori català de Grècia, situat a l'Argòlida i limítrof amb el ducat d'Atenes. Pertanyia a la família catalana dels Caupena i es mantingué dins els dominis dels sobirans de Catalunya-Aragó després de la pèrdua d'Atenes el 1388 fins al 1460. M. No hi ha notícia que fes moneda específica i probablement empraria els diners tornesos d'imitació emesos als ducats d'Atenes i Neopàtria (CME-523 a 536).

piastra. *f.* Nom de diferents múltiples monetaris de l'edat moderna emprats especialment a Itàlia i també de la peça espanyola de vuit rals.

pic. La moneda "de pic" era la que havia estat batuda amb martell. El terme apareix a l'edat moderna per a distingir-la de la moneda feta amb molinet.

Bitllet uniface d'1 peceta de Picanya (63x44 mm).

Picanya (l'Horta). Fou conquerida el 1248, obtingué carta de poblament i pertangué als hospitalers. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims amb "Picaña" (TV-1144/51).

picar. Encunyar o batre moneda, però també, en alguns casos, contramarcar (RB, 120, 1605).

Medalla de Picassent per a la Romeria a Vallivana del 1894 (23x20 mm).

Picassent (l'Horta). Antiga alqueria islàmica, fou lloc de moriscs i cap de baronia. MC. L'any 1894, va dedicar una medalla de la romeria a la MD de Vallivana (CM-416).

Picasso, Pau Ruiz. (Màlaga 1881-Mougins 1973). No coneixem medalles de tema català obrades pel gran pintor malagueny format a Catalunya i un dels artistes més famosos de la història. MC. L'any 1968 l'orfebre Manuel Capdevila obrà una medalla d'or, Premi de la Crítica barcelonina al pintor. L'any 1981 n'hi dedicà una l'escultor Subirachs, una Miró i una Vallmitjana amb el Guernika (CM-1919, 1961 i 1963 i inèdita).

piéfort o *pied-fort*. Terme francès. Vegeu *mostra*.

Piera (Anoia). El seu castell és esmentat des del 974 i fou sovint residència reial. El nucli es formà al seu redós i entorn d'una farga. Conserva un Sant Crist de tipus majestat. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i

Anvers del bitllet 50 cèntims de Piera (82x53 mm).

de 50 cèntims (TC-2103/4; TCO-1819/20). G. Fleques, bitllets de 20 cèntims (LC-3260). MS. S. Crist de Piera, s. XIX (4); s. XX (17).

Anvers del bitllet de 50 cèntims de Pierola (96x70 mm).

Pierola (Anoia). El seu castell és esmentat el 1063. El 1286, esdevingué cap de baronia. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Hostalets de Pierola" (TC-1432/4; TCO-1245/7). Segons Turró, hi circularen les monedes de la Cooperativa Agrícola de 5, 2 i 1 peceta i de 10 i 5 cèntims, també amb "Hostalets de Pierola" (TC-1427/31; LC-3223/8).

Pila, de perfil. El punxó de la dreta és per fixar-lo i l'encuny és a l'extrem esquerre (foto Boada).

pila. 1. Encuny fix en l'encunyació a martell. Era una peça de ferro acerat que duia gravat un dels encunys i que hom fixava dins d'una base de fusta: "... *tallador de piles e trossells*" (CME, doc. 719, 1454). 2. Conjunt de pesals que encaixaven un dins l'altra (gobelets), i el darrer era com una capsa amb un pany que els protegia: "... *piles o pesals...*" (CME, doc. 462, 1407).

Bitllet uniface d'1 peceta de Pilar de la Foradada (71x47 mm).

Pilar de la Foradada (poble del municipi d'Oriola, el Baix Segura). **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), la Comissió de Proveïments va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-1152/5).

Bitllet uniface d'1 peceta de Piles (59x37 mm).

Piles (la Safor). Antiga alqueria islàmica, fou lloc de moriscs. Va pertànyer als Cervelló. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-1156/8).

piló. Pes o pesal, especialment els múltiples grans: "*Un piló de pesar argent de 32 marcs*" (CME, doc. 747a, 1459). Molt excepcionalment, *pila* o encuny fix.

Pineda de Mar (Maresme). Esmentada ja al s. IX, era del terme del castell de Montpalau. Al s. XIII, sorgeix el nucli actual. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer dues emissions de bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims i, segons Turró, també varen córrer les monedes de 2 pecetes del Sindicat Agrícola (TC-2105/11; TCO-1821/6). G. Coop. Obrera de Pineda, peces de 25 pecetes de coure, de 5 i 1 peceta de níquel i de 25, 10 i 5 cèntims de llautó (LC-486/92).

Peça de llautó uniface de 5 cèntims de la cooperativa Obrera de Pineda (x1,5).

Billet uniface d'1 peceta de Pinós de Monòver (102x57 mm).

Pineda de Segarra. Vegeu *Sant Guim de Freixenet.*

Pinedes de Llobregat. Vegeu *Santa Coloma de Cervelló.*

Billet uniface de 5 centims del Pinell de Brai (50x34 mm).

Pinell de Brai, el (Terra Alta). El castell és esmentat des del 1153 i va pertànyer als templers. La carta de poblament fou donada el 1198. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer diferents emissions de billets de 2 i 1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims (TC-2117/26; TCO-1832/42).

Commemoració de l'aparició de la MD de Pinós, 1880 (x1,5).

Pinós (Solsonès). Es formà a redós del castell que al s. XVI era dels Josa. La casa del comú és al santuari del mateix nom. **MC.** L'any 1880, s'edità una medalla dedicada a la MD de Pinós (CM-676). **MS.** N^S^ de Pinós, s. XIX (2), s. XX (1).

Pinós de Monòver, el (les Valls del Vinalopó). Es desenvolupà al llarg del s. XIII i el 1848 s'independitzà de Monòver. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre billets manuals i, després, impresos d'1 peceta i de 25 cèntims amb "Pinoso" (TV-1159/63).

Pins del Vallès. Vegeu *Sant Cugat del Vallès.*

Medalla de l'Exposició del 1888, de Piquer (Ø 42 mm).

Piquer, C. (Barcelona, segona meitat del s. XIX). **MC.** Medallista barceloní, mencionat per Vives i per Ràfols, però del qual només aporten la petita producció medallística, de bona qualitat. Signa: PIQUER; C.PIQUER. Medalles: CM-764/5 i 783 (any 1888).

Pira (Conca de Barberà). Fou poblat al s. XI per Pere de Puiverd i va pertànyer a Poblet i, des del 1248, als tem-

Bitllet uniface d'1 peceta de Pira (41x34 mm).

plers. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-2129/30; TCO-1845/6).

piramidal, negoci. Tot i que, afortunadament i fins ara, el sistema piramidal no ha afectat la numismàtica, bé pot ésser interessant de parlar-ne una mica atesa la seva devastadora incidència en altres camps, entre ells, el proper de la filatèlia, i, sobretot, la seva repercussió social. Cal dir, en primer lloc, que els negocis piramidals exigeixen una certa "litúrgia". Els promotors cuiten a cercar gent de poc seny i recursos escassos, als quals engalipen a base de viatges, festes i tracte de "senyors". Aquests seran els "oficiants" de l'estafa. Aquesta consisteix en prometre un guany substanciós en invertir en un determinat producte (per exemple, els segells) en base a la "gran demanda" que hi genera el col·leccionisme. S'arriben a garantir guanys del 10 al 20%, fins i tot per escrit. Naturalment, cal, en primer lloc, convèncer els "oficiants" que això és una realitat indiscutible. Fet això, es tracta d'anar cercant petits inversors, als quals es va pagant religiosament cada any els guanys promesos. Aquests diners es treuen dels nous incauts que entren en el negoci, la major part d'ells encegats en veure que l'amic, el veí o la cunyada guanya tants de diners sense cap esforç. El negoci va creixent, sobre la base de cobrar una quantitat elevada com a inversió i pagar entre el 10 i el 20% en concepte dels pretesos beneficis de revenda, fins que el nombre d'incauts es va fent més escàs i el negoci arriba al seu límit de possibilitats d'expansió. És el moment de retirar beneficis i fer la suspensió de pagaments. Passades les dècades de rigor del procés judicial, alguna cosa s'haurà de pagar, però, en fi, el capital de la societat sempre serà insuficient per cobrir ni la desena part del capital estafat. Cal dir que aquesta piràmide, feta en el camp filatèlic per l'empresa barcelonina Cafisa als anys 70 i 80, ja va mostrar la naturalesa del negoci, de manera que deixar créixer el cas, ja peninsular i fins i tot internacional, d'Afinsa amb el mateix programa no té perdó per part dels polítics. Cal dir que aquesta societat, amb arrels a Portugal i fins i tot als Estats Units, va arribar a comprar un prestigiós catàleg de segells internacional per a poder inflar les puges de cotització i així poder enganyar els inversors. Al darrere d'això hi hagué milers de famílies arruïnades. Naturalment, cap filatèlic mínimament coneixedor de la trista realitat del mercat del segell, ja prou afligit pel cas anterior de Cafisa i altres maniobres especuladores, va caure en aquesta enganyifa. Es tractava de cercar gent ignorant en el tema i d'enlluernar-los amb el guany dels altres.

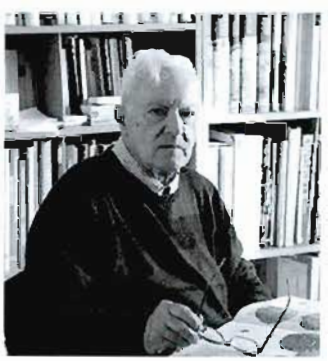

Enric Piras.

Piras, Enric (Sàsser, 1931). Pintor, gravador i numismàtic, llicenciat en lletres. Fou professor d'art a l'Institut d'Art de Sàsser. Presidí l'Associació Numismàtica Sarda, és membre d'honor de la SCEN, on impartí un curs, i ha publicat nombrosos i importants treballs, alguns d'ells a *Acta Numismàtica*. Inicià els seus estudis amb una catalogació rigorosa de la moneda sarda, que amplià i completà en el seu *Monete della Sardegna* (Sàsser, 1985), on ja pogué incorporar molts tipus nous descoberts per ell. Darrerament, ha col·laborat en altres publicacions i ha pogut fer una anàlisi més a fons al seu *La moneda della Sardegna dal IV secolo AC al 1842* (Sàsser, 1995) on cataloga totes les monedes sardes des de l'etapa púnica a la dels Savoia, amb les corresponents introduccions històriques a cada etapa. També ha catalogat els fons romans i púnics de la Banca de Sàsser, *La Collezione Numismatica della Banca de Sassari* (Sàsser 2013).

Pirral d'argent de Sicília de Martí el Jove i Maria (x1,5).

pirral. *m.* Adaptació catalana del terme italià *pierreale*, que designà les peces d'or i argent batudes a Sicília a partir

de Pere el Gran (1276-1285). El pirral d'or fou emès amb certa abundància pel rei Pere, però molt menys pels seus dos immediats successors, Jaume i Frederic, i cessà l'emissió després d'aquest darrer. El pirral d'argent fou emès profusament i amb les mateixes característiques des de Pere el Gran fins a Joan II (1458-1479), qui en rebaixà el pes. Ferran II (1479-1516) el substituí pel *tarí*. El pirral d'argent fou el model metrològic del croat de Barcelona.

PISANI PICTORIS. Vegeu *Pisano*. MC.

Medalla d'Alfons el Magnanim, obra de Pisanello (Ø 119 mm).

Pisano, Antoni, dit Pisanello (Pisa, 1397-Roma, 1455). MC. Pintor i medallista. Fou deixeble de Domenico Veneziano. Al llarg de la seva vida va viure a Verona, però també féu llargues estades allà on foren requerits els seus serveis: Florència, Ferrara, Rímini, Màntua o Nàpols. Ha estat generalment considerat com el creador de la medalla moderna commemorativa ja que els escassos precedents que s'assenyalen solen tenir una altra significació. Molts el consideren també el millor medallista de tots els temps. La primera medalla que obrà fou per a l'emperador bizantí Joan VII Paleòleg, amb motiu de la seva anada a Itàlia (1438-1439). A partir d'aquí, desenvolupà una activa producció medallística d'una gran originalitat i qualitat, dins els corrents artístics del Renaixement que s'havia iniciat al seu país. Per fortuna nostra, Alfons el Magnànim (1416-1458) el cridà a Nàpols i obrà per a ell un seguit d'excel·lents medalles, a més dels projectes d'altres i interessants dibuixos preliminars que també s'han conservat. Signa: OPVS PISANI PICTORIS; PISANI PICTORIS OPVS. Medalles: CM-1 (any 1449), 2, 3 i 38 (no datades).

Pitarra, Serafí. (Barcelona 1839-1895). Pseudònim emprat i nom pel qual és generalment conegut el comediògraf Frederic Soler i Hubert, autor d'obres satíriques o romàntiques que assoliren de fer popular el teatre català i li donaren una gran notorietat. MC. L'any 1888 se li dedicà una medalla, en commemoració que la Academia Española havia premiat la seva obra "Batalla de Reines". Fou obrada per Canivell i Morató (CM-793).

Pitxol de Sardenya de Martí l'Humà (x2).

pitxol. Forma catalana de *picciolo*, en italià, i que s'aplicà als diners sicilians i sards: "... *e los petits que sien appellats pitxols...*" (CME, doc. 632, 1428).

Pitxot i Soler, Antoni. (Figueres, 1934-2015). El conegut pintor de les pedres de Cadaqués, amic i secretari de Dalí i director del Museu Dalí de Figueres, feu una medalla ben bé dins del seu estil, dedicada, l'any 1974, al Teatre-Museu dalinià (CM-1939).

Pla de Cabra. Vegeu *Pla de Santa Maria*.

Pla de Cadí, el. Vegeu *Pla de Sant Tirs, el*.

Pla de Sant Tirs, el (Alt Urgell). Consta l'església el 839, entre els béns d'Arnau Mir de Tost. El lloc i el castell

Bitllet uniface de 50 cèntims del Pla de S. Tirs (55x28 mm).

foren de la mitra d'Urgell. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims amb "Pla de Cadí" (TC-2142/3; TCO-1852/3).

Pla del Penedès, el (Alt Penedès). Fou lloc de reialenc. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), hi varen circular, segons Turró, bitllets reaprofitats de 2 i 1 peceta i de 50 cèntims del Sindicat Agrícola (TC-2144/7).

Anvers del gitó d'una peceta de la Col·lectivitat de Pla de Cabra (x1,5).

Pla de Santa Maria, o de Cabra, el (Alt Camp). El 1173, Alfons I donà el lloc a Berenguer de Vilafranca i, al s. XIII, passà a la mitra de Tarragona. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25, 15 i 10 cèntims (TC-2137/41; TCO-1847/51). Turró diu que també hi varen circular les monedes de la Col·lectivitat, d'1 peceta de níquel i de 15 i 5 cèntims de llautó, i les del Sindicat Agrícola, d'1 peceta i 25 cèntims de cel·luloide i bitllets d'1 peceta (TC-2131/6; LC-2461/5). Tots porten "Pla de Cabra". **MC.** L'any 1953, per la reposició del nom Santa Maria.

Pla de Ter. Vegeu *Santa Eugènia*.

placard. Làmina o sèrie de ljàmines amb la reproducció de les monedes de diferents països per a orientació dels mercaders. Es distribuïen soles o formant part d'estudis sobre la qüestió, i es començaren a difondre a partir del s. XVI. Algunes monedes encara avui només ens són conegudes pels dibuixos dels *placards*. Vegeu *manuals de mercaderia*.

Plana de Riucorb. Vegeu *Sant Martí de Maldà*.

Medalla uniface de la font dels catalans de Buenos Aires, 1931, obra de Planas.

Planas i Casas, Josep (Torroella de Montgrí, 1900-Santa Fe, 1960). **MC.** Medallista català establert a l'Argentina des del 1911. Signa: J. PLANAS. Medalla: CM-911 (any 1931).

Planes de la Baronia (Comtat). **MS.** S. Crist, s. XX (1).

Gitó d'1 peceta de níquel de "La Económica" de Planes d'Hostoles (x1,5).

Planes d'Hostoles (Garrotxa). Esmentada al s. XII, formà part de la batllia reial de la Vall d'Hostoles. El municipi fou creat el 1872. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre dues sèries de bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-2165/8; TCO-1867/70). **G.** Coop. "La Económica Planense", peces d'1 peceta de níquel i de 5 cèntims de llautó (LC-

2304/5). Coop. "La Unión", peces de 5 i 1 peceta d'aram i de 10 i 5 cèntims de llautó (LC-2306/41).

Planes de Montsià. Vegeu *Santa Bàrbara*

Anvers de la medalla al lleidetà Cos Gayón, obra de Plañiol.

Plañiol Méndez, Lluís (Sevilla, inici del segle XIX-1896). **M** i **MC**. Escultor, pintor i medallista, fill de Rafael Plañiol, escultor i gravador de diferents cases de moneda. Es formà a l'Academia de San Fernando de Madrid amb Francesc Elías, Josep de Tomás i Josep San Martín. Fou gravador de la seca de Barcelona i, des del 1846, de la de Madrid, on acabà per tenir el càrrec de tallador principal el 1887. Fou premiat el 1868 pel seu model de la moneda d'aram del nou sistema monetari. Obrà també nombroses medalles. Signa: L.PLAÑIOL. Medalla: CM-665 (any 1878).

Bitllet uniface de 50 cèntims de Planoles (86x58 mm).

Planoles (Ripollès). Esmentada el 938, pertangué, en part, al monestir de S. Joan de les Abadesses i fou batllia reial. **B**. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer dues emissions de bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-2169/74; TCO-1875/80).

plata. Vegeu *argent*.

Ruth Pliego.

Pliego Vázquez, Ruth (Sevilla, 1972). Doctora en història i numismàtica, és membre del grup de recerca "De la Turdetania a la Bética". Ha publicat diferents treballs sobre moneda púnica i visigoda, algun a *Acta Numismàtica*, les importants obres *La moneda visigoda* en dos volums (Sevilla, 2009) i, juntament amb F. Chaves, *Bellum et argentum. La Segunda Guerra púnica en Iberia y el conjunto de monedas y plata de Villarrubia de los Ojos (Ciudad Real)* (Sevilla, 2015).

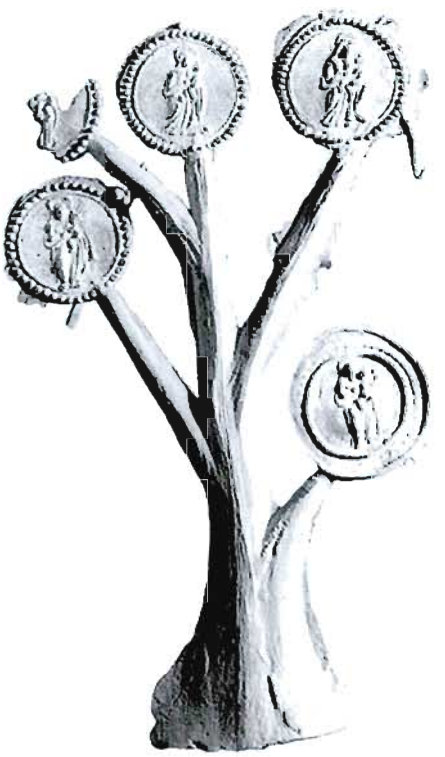

Ramell de ploms eclesiàstics mallorquins de la parròquia de la Santa Creu de Palma, tal com sortien del motllo de fosa.

plom. 1. Gitó o peça monetiforme feta de plom que tingué múltiples aplicacions als temps antics i a l'època

medieval, com ara moneda de necessitat, per a ús en les mines, per al joc, com a signe de pertinença a un gremi, com a control fiscal, els anomenats ploms de veremes, etc. Vegeu CLM. 2. *Pallofa*, tant si era de plom com les mallorquines, com si era de llautó com la majoria de les catalanes. Carreras Candi recull la denominació de ploms de Missa, però no sabem si és una simple traducció del terme "*nummus missarum*". 3. Moneda *municipal* que només fou de plom en casos molt concrets. El nom de plom en aquest cas s'arrossega d'aquest qualificatiu donat a les peces incuses eclesiàstiques o *pallofes* pel fet que, al principi, eren de plom. Malgrat que moltes monedes municipals, sobretot al principi, eren també incuses, prengueren igualment el nom de ploms en assimilar-les pel seu aspecte, semblant a les pallofes eclesiàstiques.

Bitllet uniface d'1 peceta del Poal (52x35 mm).

Poal, el (Pla d'Urgell). Amb antecedents prehistòrics i romans, fou repoblat pels templers i fou del comtat d'Urgell. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer dues emissions de bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-2175/80; TCO-1881/6).

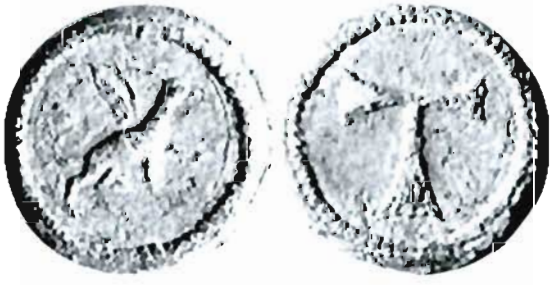

Plom eclesiàstic de sa Pobla (x2).

Pobla, sa (Mallorca Septentrional). Té l'origen en una antiga alqueria islàmica i, fins al 1368, estigué unida a Campanet. P. La seva església parroquial és dedicada a S. Antoni i l'heràldica de la vila és un griu. Els seus ploms porten griu/tau (CL-2440). El motlle d'aquests ploms es conserva al Museu Diocesà de Mallorca (BLP). G. Gremi de "La Puebla", gitons de llautó de valor 1 cafè; "Albufera Sociedad Anónima", peces d'1 a 10 unitats, bescanviables per moneda.

Bitllet uniface d'1 peceta de la Pobla de Benifassà (106x69 mm).

Pobla de Benifassà, la (el Baix Maestrat). S'originà entorn del monestir de Benifassà erigit entre el 1261 i el 1269. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta amb "Puebla de Benifasar" (TV-1176).

Bitllet uniface de 25 cèntims de la Pobla de Castre (72x57 mm).

Pobla de Castre, la (Ribagorça Occidental). Sorgí a redós del seu castell i es desenvolupà al s. XVIII al voltant de la parròquia de Sta. Bàrbara. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), la Col·lectivitat i l'ajuntament varen emetre bitllets de 5, 2 i 1 peceta i de 50, 25 i 5 cèntims amb "La Puebla de Castro" (TF-328/36).

Pobla de Cérvoles, la (Garrigues). Es formà a redós del seu castell i va pertànyer a Poblet. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims i sembla que unes xapes manuals de 10 i 5 cèntims, amb "Pobla de Ciervoles" o "Pobla de Ciervols" (TC-2181/5, TCO-1887/91). MS. N^a S^a de Cérvoles, s. XX (1).

Bitllet uniface d'1 peceta de la Pobla de Cérvoles (55x50 mm).

Bitllet uniface de 50 centims de la Pobla de Claramunt (56x34 mm).

Pobla de Claramunt, la (Anoia). S'originà al lloc de Pobla Vella i passà després més a prop de l'imponent castell, la capella del qual fou la parroquial durant molt temps. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer diferents emissions de bitllets d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims (TC-2186/94; TCO-1892/900).

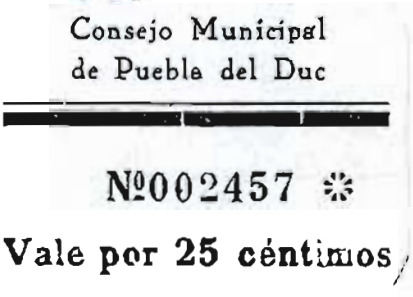

Bitllet uniface de 25 cèntims de la Pobla del Duc (80x51 mm).

Pobla del Duc, la (la Vall d'Albaida). Va pertànyer a la família Bellvís, després als Romaní i, finalment, als ducs de Gandia, que en justifiquen l'apel·latiu. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Puebla del Duc" (TV-1182/4).

Bitllet uniface de 25 cèntims de la Pobla de Farnals (81x50 mm).

Pobla de Farnals, la (l'Horta). Antiga alqueria islàmica anomenada Farnals, en ésser repoblada, depengué del Puig de Sta. Maria fins al 1608. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Puebla de Farnals" (TV-1177/81).

Anvers del bitllet d'1 peceta de la Pobla de Lillet (108x65 mm).

Pobla de Lillet, la (Berguedà). El castell és esmentat des del 833 i la població fou de la baronia de Mataplana, que murallaren la vila i hi construïren un palau on residien. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-2195/9; TCO-1901/5). MS. Nª Sª de Falgars, s. XX (7).

Anvers del bitllet de 25 centims de la Pobla Llarga (81x46 mm).

Pobla Llarga, la (La Ribera Alta). Fundada per Pere Esplugues el 1217 per privilegi de Jaume II, passà després als marquesos de Mira-sol. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Puebla Larga" (TV-1187/91).

Bitllet uniface de 50 cèntims de la Pobla de Mafumet (92x52 mm).

Pobla de Mafumet, la (Tarragonès). Sorgí dins l'antic terme de Codony i fou dels Montoliu des del s. XIV. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-2200/1; TCO-1906/7).

Anvers del bitllet de 25 cèntims de la Pobla de Massaluca (106x68 mm).

Pobla de Massaluca, la (Terra Alta). S'inicià arran de la conquesta cristiana i no es féu important fins a mitjan s. XIX. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-2202/4; TCO-1908/10).

Pobla de Montornès, la (Tarragonès). Es formà a redós del seu castell, que depenia de Santes Creus i que el 1249 atorgà carta de poblament. B/G. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre vals provisionals i, després, bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims; segons Turró, també hi varen circular bitllets de 10 i 5 cèntims del Sindicat Agrícola

Anvers del bitllet de 50 cèntims de la Pobla de Montornès (91x52 mm).

(TC-2205/14; TCO-1911/8; LC-2513). G. Coop. Obrera, peces de 5, 2 i 1 peceta de níquel i de 10 i 5 cèntims de llautó (LC-2510/4).

Pobla de Rocamora, la (poble del municipi de Daia Nova, Baix Segura). Va pertànyer als marquesos de Rafal i fou municipi fins al 1974. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims amb "Puebla de Rocamora" (TV-1185/6, no il·lustrats).

Anvers del bitllet de 5 cèntims de la Pobla de Roda (73x53 mm).

Pobla de Roda, la (poble del municipi d'Isàvena, Baixa Ribagorça). Fou municipi sol fins que s'hi agregaren, el 1964, diferents pobles, entre ells el de Roda d'Isàvena. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), el Comitè d'Enllaç Antifeixista i l'ajuntament varen emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25 i 5 cèntims amb "Puebla de Roda" (TF-337/42).

Pobla de Segur, la (Pallars Jussà). En tenim les primeres notícies el 1109. L'any 1363, el vescomte Pere de Vilamur li donà carta de població. L'any 1389, pertanyia als Cardona, fet que es consolidaria quan aquesta família va obtenir, al s. XV, el comtat del Pallars. M. No hi ha documentació d'emissions, però sí que hi ha llautons incusos amb l'explícita menció +POBLA DE SEGUR i el card triple dels Cardona al camp. El tipus llatí de les lletres ens fa pensar que potser és del s. XVI (CCG-3812). B. Durant la Guerra contra el Feixisme

Medalla del Comú de Particulars de la Pobla de Segur.

(1936/9), l'ajuntament féu diferents emissions de bitllets d'1 peceta i de 50 i 20 cèntims (TC-2215/9). Ocupada la població pels revoltats, hi feren emissions com a Junta Gestora i amb els valors de 10, 5, 2 i 1 peceta i de 50, 25 i 15 cèntims (TC-2220/6; TC-1919/30; LC-3675/85). MC. L'any 1950, hi edità una medalla el Comú de Particulars (CM-1847), i el 1951, una altra amb motiu de la nova línia ferroviària (CM-1851).

Bitllet uniface d'1 peceta de la Pobla Tornesa (55x41 mm).

Pobla Tornesa, la (la Plana Alta). Amb antecedents ibèrics, conserva el casal dels seus senyors i fou cap de baronia. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims amb "Puebla Tornesa" (TV-1192/3).

Poble de Llierca. Vegeu *Sant Jaume de Llierca*.

Poblet (monestir de Vimbodí, Conca de Barberà). Fundat per Ramon Berenguer IV poc abans del 1135. Des del s. XII, tingué la jurisdicció sobre diferents pobles del seu rodal. M. Poblet és una de les poblacions mencionada l'any 1564 per Antic Roca com a emissora de moneda. D'altra banda, hi ha dues mencions de moneda feta durant la Guerra dels Segadors, de plata segons una de les fonts i d'incuses de billó segons l'altra (CL, p. 240/1). S'hi han pogut atribuir, hipotèticament, unes incuses amb una P dins d'un cairó, unes contramarques amb P o bé PO nexades i unes peces de plom que porten les armes de l'abat Porta, que regí al s. XVI (CCG-3813/5). MC. L'any 1945, s'edità una medalla per un concurs de fotografia (CM-1832)

Revers de la medalla de Poblet al papa Joan XXIII, 1963.

i, l'any 1963, una dedicada al papa Joan XXIII (CM-1902). MS. Sta. Maria de Poblet, s. XX (12); S. Bernat, s. XX (3).

Bitllet uniface de 5 cèntims de Pobleta de Granadella (52x34 mm).

Pobleta de Granadella, la o Bellaguarda (les Garrigues). Formà part de la baronia de Granadella fins a mitjan s. XIX. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament féu diferents emissions de bitllets de 2 i 1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims amb "Bellaguarda" (TC-419/27; TCO-352/60).

Bitllet uniface de 5 cèntims de Poboleda (92x55 mm).

Poboleda (Priorat). Es creà arran de l'establiment de la cartoixa d'Escaladei. El 1270, el prior li donà carta de poblament. Depenia de l'abadia d'Escaladei. **M.** Recentment, s'ha pogut trobar una moneda incusa de llautó que porta el nom de la vila i una escala entre dues claus. Es tracta d'un tipus molt semblant al de Gratallops i és lògic suposar que també en aquest cas fou Escaladei qui donà l'autorització, com sembla evidenciar-ho l'escala que presideix la moneda i que hi al·ludeix, XNU(1), 4. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 10 i 5 cèntims (TC-2232/3; TCO-1936/7). **G.** "Cooperativa General", bitllets de 10 i 5 cèntims (LC-2646/7).

Poey d'Avant.

Poey d'Avant, Faustí (Fontenay le Comte, 1792-1864). Numismàtic i col·leccionista, especialista en la moneda senyorial. Publicà diferents treballs, el més important fou *Monnaies féodales de France* (París, 1860), que manté la seva utilitat com estudi de conjunt a causa de la migradesa dels treballs posteriors. S'ha de lamentar el seu xovinisme en considerar franceses les monedes senyorials catalanes o les de Navarra de Ferran el Catòlic, per exemple.

Bitllet uniface de 2 pecetes de Polinyà (95x68 mm).

Polinyà (Vallès Occidental). Esmentada al s. XI, fou dels marquesos de Sentmenat. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 25 cèntims (TC-2234/6; TCO-1938/40). **MC.** A la Festa Major del 1970 la Caixa de Sabadell emeté una medalla de Camil Fàbregues per a un tir al plat.

Peça de 25 cèntims de llautó de Polinyà (x1,5).

Polinyà de la Ribera (la Ribera Baixa). Amb antecedents romans, formà part de l'Honor de Corbera fins al 1839. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), la Col·lectivitat CNT va emetre monedes de 25 i de 5 cèntims i bitllets d'1 peceta, i la UGT, bitllets d'1 peceta i d'1 ral amb "Poliñá de Júcar" (TV-1164/8). SENDRA, J. A., "Una moneda valenciana inèdita: els 5 cèntims de Polinyà de Xúquer", *AN* 30, 2000, p. 137-138.

Plom eclesiàstic de Pollença.

Pollença (Mallorca Septentrional). Prengué el nom de la ciutat romana de Pollentia, situada al terme d'Alcúdia, i s'originà en unes alqueries islàmiques que foren atribuïdes als templers. Tingué importància el seu castell, dit Castell del Rei. **P.** L'església parroquial de Santa Maria es convertí en la de la MD dels Àngels a partir del s. XVII. L'heràldica de la vila presenta un pollastre (poll). La maredeu i el pollastre heràldic apareixen en els seus ploms, a més d'una P (CL-2441/5). Un dels motlles dels ploms es conserva al GNC (BPL). Vegeu també *Sineu*. **MS.** N^a^S^a^ del Puig, s. XIX (1), s. XX (3).

Polop (la Marina Baixa). S'originà en un antic castell islàmic i fou cap de baronia. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), i en suplència de l'ajuntament,

la Cooperativa Socialista Obrera Agrícola va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TV-1169/70).

Bitllet uniface de 50 cèntims de Polop (58x38 mm).

Anvers de la medalla de l'Acadèmia de Belles Arts de Barcelona, 1857, obra de Pomar.

Pomar i Lladó, Josep (Barcelona, inici del segle XIX-1869). MC. Argenter i gravador. Es formà al taller del pintor Tomàs Moragas. A més de les medalles, obrà les espases que, després de la Guerra d'Àfrica, foren donades a Prim i a O'Donnell. La seva producció és molt àmplia i de gran qualitat. Concorregué a les exposicions barcelonines de l'Associació d'Amics de les Belles Arts (1855) i de la Societat per a Exposició de Belles Arts (1860). Signa: POMAR; J.POMAR; POMAR-BARCELONA. Medalles: CM-351 (any 1834), 558 (any 1848), 571 i 572 (any 1853), 581 (any 1856), 583 (any 1857), 596 (any 1861), 591 (any 1859), 596 (any 1861), 598 (any 1862), 603, 604 i 605 (any 1863), 607 (any 1864), 608 (any 1865). 613 (any 1866), 640 (any 1872), 838 (any 1891), 850 (any 1892) i 977 (any 1904). Les quatre darreres són, certament, utilitzacions pòstumes de models obrats per ell.

Ponç I (1041-1078) (o Pons Hug I, d'acord amb la numeració que ve després), comte d'Empúries, i/o **Pere Ponç** (1050-1172), abat de Sant Pere de Rodes. Segon compte privatiu d'Empúries, es féu vassall de Ramon Berenguer I i mantingué bones relacions amb els comtes del Rosselló. Féu construir la seu de Castelló d'Empúries. M. Se li havia atribuït un diner d'argent amb una efígie, però no s'havia trobat explicació a un bàcul que hi apareix. Amb les dades actuals, sembla que la moneda fou emesa pel seu fill Pere Ponç, abat de sant Pere de Rodes, amb la connivència del seu pare i com a moneda del comtat, probablement com a mesura protectora davant la manca de drets propis per a emetre numerari. Es tracta del diner d'argent CC-1903, de moment peça única.

Diner d'argent del comtat d'Empúries de Pere Ponç, abat de S. Pere de Roda (x2).

Òbol de billó d'Urgell de Ponç de Cabrera (x2).

Ponç de Cabrera (1236-1243). Comte d'Urgell. Per renúncia del seu pare tingué, des del 1226, els drets sobre el comtat d'Urgell, que no pogué fer efectius, però, fins al 1236, segons el conveni de Tàrrega, que comportava tenir el comtat en feu i cedir a Jaume I els seus drets a la ciutat de Lleida. M. Va batre diners i òbols de billó amb nombroses varietats de llegenda i seguint la tipologia del bàcul, als costats del qual hi afegí brots de trèvol (CCG-1943 i 1944). Una troballa nombrosa de diners feta als anys cinquanta del s. XX n'ha fet una moneda abundant.

Diner de billó del comtat d'Empúries de Ponç Hug II (x2).

Ponç Hug II (1116-1163). Comte d'Empúries. Tingué enfrontaments amb els comtes de Barcelona, però s'hi va sotmetre, un vassallatge que va renovar els anys 1228 i 1238. Amb Gausfred III del Rosselló, es feren donació mútua dels comtats respectius en cas de no tenir descendència, acord que no tingué efecte. M. Fa relativament pocs anys que fou descobert un diner de billó atribuïble aquest comte, amb els tipus dels quatre anells en el camp com a Narbona i a Melguell, un tipus que no perduraria (CCG-1907).

Diner de billó d'Empúries de Ponç Hig IV (x2).

Ponç Hug IV (1230-1269). Comte d'Empúries. Assistí a les Corts de Montsó el 1266 i acompanyà el rei Jaume I a la conquesta de València. M. Se li atribueixen uns diners i òbols de billó amb espasa en el camp i creu tallant la llegenda en el revers (CCG-1913/5). Els diners tallats com a òbols són molt freqüents en aquest tipus.

Òbol de billo d'Empúries atribuïble de Ponç Hug V (x2).

Ponç Hug V (1277-1313). Comte d'Empúries. Tingué enfrontaments al principi amb el rei Pere el Gran, però es posà al seu costat arran de la invasió francesa i el secundà en les lluites posteriors. Més endavant, tornà a tenir qüestions amb el sobirà, ara Jaume II. M. Se li atribueixen uns diners i òbols, descoberts fa relativament poc temps, en els quals es combina l'element preheràldic de l'espasa amb dos escudets faixats. Aquest escut esdevingué l'heràldica definitiva del comtat (CCG-1918/20).

Hug VI (1313-1322), dit també **Malgaulí**, comte d'Empúries. El seu parentiu amb els comtes d'Urgell el portà a guerrejar per a obtenir aquell comtat, intent que va fracassar. No tingué fills, només una filla que morí al cap d'un any, de manera que, per intervenció reial, el comtat inicià una altra dinastia amb els comtes

Diner de billó d'Empúries de Ponç Hug VI o Malgaulí (x2).

de Ribagorça, que no posseïren, però, dret de moneda. M. Només se li coneixen diners de billó, descoberts fa pocs anys, que ja porten l'heràldica comtal presidint el camp, amb l'espasa que queda en un segon pla (CCG-1221 i 1222).

Medalla de l'Escola d'Artesans de València, obra de Ponce.

Ponce i Gilabert, Jesús (València final del s. XIX-inici del s. XX). MC. Gravador valencià, obtingué medalles de plata el 1880 i el 1881 per les societats valencianes El Iris i l'Ateneu. Signa: J.PONCE. Medalles: CM-802 i 803 (any 1889) i 1113 (any 1912).

ponderal. Vegeu *pesal*.

Pons i Fàbregues, Benet (Palma, 1853-1922). MC. Advocat, escultor i historiador. Arxiver i cronista de la ciutat de Palma, féu una obra àmplia i polifacètica com

Medalla de l'Exposició Balear del 1903, obra de Benet Pons.

Medalla d'un Concurs Agrícola a Perpinyà el 1890, obra de Ponscarme.

a historiador, arxiver i polític i projectà la magnífica medalla modernista de l'Exposició Balear del 1903, que fou obrada per la casa Feu (BOA). Signa: B. PONS. Medalla: CM-964 (any 1903).

Pons, E. (Barcelona?, primera meitat del s. XX). MC. Gravador, segurament barceloní, de qui no hem trobat informació. Signa: PONS; PONS E. Medalles: 1040 (any 1908), 1329 (any 1935) i 1536 (any 1936).

Ponscarme, Hubert (Belmont-les-Monthureux, 1827–Malakof, 1903). MC. Escultor, medallista i gravador de gemmes francès. Fou deixeble d'Oudiné, Vauthier i Dumond. Exposà al Saló de París des del 1857 i guanyà diverses medalles, incloses les de l'Exposició Universal del 1867 i la de 1878. Accedí al càrrec de professor de gravat de medalles a l'Escola Nacional d'Art de París el 1871 i obtingué medalla de primera classe a les exposicions universals del 1867 i del 1878. Fou un renovador de l'art de la medalla a França, en especial en obrar la dedicada a Joseph Naudet (1867), i té una obra molt abundant, tant en medalles (sobretot retrats) com també en monedes. Al seu taller es formaren els medallistes francesos més importants de la fi del segle: Roty, Bottée, Daniel-Duouis, Charpentier i Yencesse. Signa: H. PONSCARME. Medalla: CM-513 (1890).

Anvers del bitllet d'1 peceta de Pont d'Armentera (108x70 mm).

Pont d'Armentera, el (Alt Camp). Esmentada des del 980, fou dels Cervera i passà a Santes Creus. Pere III li concedí mercat el 1346. B/G. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer dues emissions de bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims i, segons Turró, també varen circular bitllets del Sindicat Agrícola de 10 i 5 cèntims (TC-2237/43; TCO-1941/5; LC-2469/70). G. "Sociedad Agrícola de Socorro i Caja Rural", potser continuadora del sindi-

cat anterior. Va emetre bitllets de 5, 2'75, 2'50, 2'25, 2, 1'75, 1'50, i 1'25 pecetes i de 25 cèntims (LC-2471/9).

Bitllet uniface de 2 pecetes de Pont de Muntanyana (97x55 mm).

Pont de Montanyana (Alta Ribagorça). Esdevingué cap de municipi el 1960 en substitució de Montanyana. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), el comerç Isidre Feixa emeté bitllets de 2 i 1 peceta que incloem excepcionalment perquè en ells hi consta que eren de circulació pel poble (TF-243/4). Vegeu també *Montanyana*.

Anvers del bitllet d'1 peceta de Pont de Suert (79x56 mm).

Pont de Suert (Alta Ribagorça). Prengué el nom del pont comunal, del pagament dels seus drets i de l'actual despoblat de Suert, mencionat des del 1016. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer tres emissions de bitllets d'1 peceta i de 50 i 20 cèntims (TC-2244/8; TCO-1946/50). Ocupada pels militars, una Junta Gestora va emetre bitllets de 50 cèntims (TC-2249; TCO-1951). **MC.** L'any 1956, medalla per al primer torneig de tennis.

Pont de Vilomara i Rocafort (Bages). Es creà el 1980 en unir els dos municipis. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), el Sindicat Agrícola va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims que, segons Turró, varen circular pel municipi (TC-2513/4; LC-3198). **G.** Ateneu Republicà, bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (LC-3196/7).

Bitllet uniface de 50 cèntims de Pont de Vilomara i Rocafort (97x66 mm).

Bitllet uniface de 50 cèntims de Pontons(52x42 mm).

Pontons (Alt Penedès). El castell és documentat des del 996 i, l'any 1066, Ramon Berenguer I l'encomanà als Òdena. El 1271, passà a mans de Santes Creus. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i 50 cèntims (TC-2250/1; TCO-1952/3).

Pugesa inèdita de llautó de Ponts (x2).

Ponts (Noguera). Fou conquerit definitivament als sarraïns el 1035 pel comte Ermengol II d'Urgell (1010-1038) i, de llavors ençà, sempre estigué inclòs en el comtat d'Urgell. **M.** A l'arxiu d'Àger s'hi troben mencions de monedes en curs al s. XI i, entre elles, "diners d'or de Ponts". La moneda que pugui correspondre a aquesta menció no ha estat trobada, però tenint pre-

sents els mancusos de Jaca i d'Urgell, no és impossible que un dia puguin aparèixer. Les següents notícies són molt més tardanes. La primera és un document del rei Alfons III (1327-1336) de l'any 1328, pel qual concedeix a Ramon Porcell llicència per a batre pugeses amb caràcter vitalici i fins a 100 sous jaquesos. Botet, en donar notícia d'aquest document, va llegir erròniament Portell, i això va dificultar de moment la identificació, però l'aparició de llautons incusos amb S.R.PORCEL va aclarir la qüestió (CCG-3817). Con en altres llocs, aquesta concessió es degué municipalitzar, ja que hi ha altres incuses en les quals només hi ha el pont heràldic de la vila o el pont i la menció PONS, aquests darrers molt més tardans atenent el paral·lel sigil·logràfic (CCG-3818 i 3819). Les darreres pugeses podrien correspondre, doncs, a l'altra notícia coneguda, la d'Antic Roca, que diu que el 1564 corrien monedes a Ponts (CL, p. 241/3). **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-2252/9; TCO-1954/61).

Pugesa incusa de llautó de Ponts a nom de Ramon Porcell (x2).

Porcell, Ramon. Beneficiari, l'any 1328, d'una concessió per a batre pugeses amb caràcter vitalici a la vila de Ponts i amb curs a tot el comtat d'Urgell (BO, vol. II, p. 107). La moneda que li correspon, descoberta fa uns anys, és una incusa amb un porc passant, signe parlant, i la llegenda +S:R:PORCEL (CCG-3917). Cal dir que Botet havia llegit erradament Portell en el document de concessió. Més endavant, les emissions es varen municipalitzar (CCG-3818/9).

Anvers del bitllet de 10 cèntims de Porrera (44x37 mm).

Porrera (Priorat). La vall fou donada pels Castellvell a S. Vicenç de Garraf el 1171 i el prior atorgà carta de poblament el 1203. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50, 25 i 10 cèntims; segons Turró, també varen córrer els bitllets d'1 peceta del Sindicat Agrícola (TC-2260/5; TCO-1962/6; LC-2649). **MC.** L'any 1822, i en ocasió de les Guerres Carlines, es va emetre una medalla per la defensa de la població (CM-299).

Plom eclesiàstic de Porreres (x1,5).

Porreres (Mallorca Oriental). Antiga alqueria islàmica, ran de la conquesta va ésser de Nuno Sanç. Jaume II de Mallorca la féu vila el 1300. **P.** La parròquia és dedicada a Sant Joan i les armes de la vila són una palmera entre ocells, emblemes que trobem en quatre dels seus cinc ploms (CL-2446/50). **MS.** N^a^S^a^ de Montision, s. XX (2).

Anvers del bitllet de 2 pecetes de Portbou (84x50 mm).

Portbou (Alt Empordà). Va pertànyer a Colera fins al 1878 i, des del 1885, esdevingué la capital. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 pecetes (TC-2266; TCO-1969).

Port de Sagunt (poble de Sagunt, el Camp de Morvedre). Es creà a partir del 1907 a causa de la creació de les instal·lacions portuàries de Sagunt. **B.** La Panificadora Socialitzada va emetre bitllets de 25 i 5 cèntims amb "Puerto de Sagunto" (TV-1194/5).

Bitllet uniface de 5 cèntims del Port de Sagunt (63x45 mm).

Anvers del bitllet d'1 peceta de Port de la Selva (101x70 mm).

Port de la Selva (Alt Empordà). Va pertànyer a la Selva fins al 1787. M. Vegeu *Sant Pere de Roda, tresor*. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC.2271/2; TCO-1967/8). G. Pòsit Pescador, peces de 5 i 1 peceta de níquel i de 10 i 5 cèntims de llautó (LC-1880/3).

Bitllet uniface d'1 peceta de Portell de Morella (56x38 mm).

Portell de Morella (els Ports). Va pertànyer a Morella fins al s. XVII. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-1171/3).

Portella, la (Noguera). El comte d'Urgell en cedí la jurisdicció als hospitalers el 1173. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25 i 10 cèntims (TC-2273/8; TCO-1970/3).

Bitllet uniface d'1 peceta de la Portella (73x50 mm).

Bitllet uniface d'1 peceta de la Portellada (109x63 mm).

Portellada, la (Matarranya). Fins al s. XVIII, fou un llogarret depenent de la Freixneda, fins que el 1784 se n'independitzà. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), la Col·lectivitat i l'ajuntament varen emetre bitllets de 5, 2 i 1 peceta i de 50 cèntims (TF-323/7).

Portolà i de Rovira, Gaspar de. (Balaguer 1717-Lleida 1786). Amb arrels familiars a la Vall d'Aran, el governador de Califòrnia i cap de voluntaris catalans fou el descobridor de Monterrey i de la Badia de San Francisco. MC. L'any 1970 la Diputació de Lleida li dedicà una medalla amb el seu bust i les armes de Balaguer i Lleida (CM-1925).

posició d'encunys. Situació relativa de l'encuny de l'anvers respecte del revers. Hom l'indica amb el gir de les agulles del rellotge posicionant correctament l'anvers i girant la moneda sense perdre l'eix; la posició de la part alta del revers marcarà el gir horari respecte a l'anvers. En les emissions amb martell, la posició relativa dels encunys sol ésser arbitrària, però, en alguns casos, com per exemple si hi ha unes guies, pot ésser fixa o alternativa. Vegeu *encunyació*.

Bitllet manual de 25 cèntims de Potries (40x33 mm).

Potries (la Safor). Fou lloc de moriscs i formà part de la baronia de Palma. L'any 1847, passà de la província d'Alacant a la de València. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre uns bitllets manuals d'1 peceta i 50 cèntims (TV-1174/5).

Pozzo, Joan del. Mestre de la seca siciliana de Messina que actuà entre 1611 i 1621, en temps de Felip I i posant la marca I-P. En els anys 1612 i 1613, apareixen també les seves sigles però igualment les DF-A, de Francesc Abate, de manera que potser aquest segon fou lloctinent i marcà en absència del mestre. En temps de Felip III i en els anys 1642/4, 1643/51 i 1650/4, torna a aparèixer la seva marca I-P, en el primer tram sola i en els altres dos trams acompanyades de MP (Marius Parisi) o PP (Príncipe del Parco). També es superposen amb els anys en què marca ell, altres marques com les DF-F (Francesc Foti), IL-V ; DL-V i DL-LV (Joan Llorenç Vigevi). Segons Scacci, Foti i Vigevi varen ésser mestres. Parisi va compartir el càrrec amb Pozzo, i encara situa, l'any 1652, un altre mestre de nom Palmerio de Giovanni, del qual no coneixem les sigles i, per tant, no tenim peces que se li puguin atribuir. Tot això, però, no concorda amb els anys de les peces datades, de manera que, o bé alguns foren lloctinents que marcaven en absència del mestre, o bé Pozzo va tenir el càrrec en períodes i circumstàncies diferents i els seus mandats s'estendrien del 1621 al 1654, amb manca només de peces marcades per ell, sol o amb altres, els anys 1639/42 (SCA, p. 7; SP, p. 192).

Pozzo, Pere del. Mestre de la seca siciliana de Messina en temps de Felip I i en els anys 1567-1587, en què marcava amb les sigles P-P (SCA, p. 7; SP, p. 166).

Prada (Conflent). Esmentada el 843, el règim municipal per cònsols fou establert el 1423. P. Hi ha evidència que s'hi feren palloses, però no hi ha dades per a poder fer una atribució mínimament segura. S'hi ha atribuït una peça amb una clau dins d'orla lobulada amb l'argument d'ésser el patró Sant Pere. Per la nostra part, pensem que una altra del Museu Puig de Perpinyà que porta la clau entre P-R encara hi té més probable atribució (CL-2370). MC. L'any 1950, s'hi edità una medalla dedicada a J. S. Bach i a Pau Casals (CM-534). MS. Cong. Fills de Maria, s. XX (2); Cong. S. Lluís Gonzaga, s. XIX (1).

Medalla de Prada de Conflent a Pau Casals i a Bach, 1950.

Medalla de l'Institut de S. Isidre, obra de Pradell.

Pradell i Pujol, Damià (Barcelona, c. 1880-1947). MC. Escultor i medallista. Es formà a l'Escola de Belles Arts de Barcelona i fou deixeble de Venanci Vallmitjana i de Rossend Nobas. Perfeccionà després els estudis a París. Participà a les exposicions internacionals de Belles Arts de Barcelona dels 1896 i 1898, a l'Exposició Universal de París del 1900, on fou premiat, i a l'Exposició de Primavera del 1937. Signa: PRADELL. Medalles: CM-962 (1902), 969 (1903), 982 i 983 (1904).

Bitllet manual de 10 cèntims de Pradell de la Teixeta (55x55 mm).

Pradell de la Teixeta (Priorat). Va sorgir al s. XII a redós del monestir d'Escornalbou, i el 1195, el prior li atorgà

carta de poblament. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre uns vals manuals d'1 peceta i de 20, 10 i 5 cèntims (TC-2277/81; TCO-1974/8). G. Durant la mateixa guerra, el Centre Català d'Esquerra Republicana va emetre bitllets de 10 cèntims (TE).

Anvers del bitllet d'1 peceta de Prades (110x62 mm).

Prades (Baix Camp). Amb velles arrels romanes, fou fortalesa islàmica dins el sistema defensiu de Siurana, que fou presa el 1153. Prades aviat esdevingué vila reial i, l'any 1159, rebia de Ramon Berenguer IV (1131-1162) la carta de poblament. Incrementà notablement la seva importància quan Jaume II (1291-1327) instituí el comtat de Prades per al seu fill Ramon Berenguer. L'any 1425, passà, però, als Cardona. M. La seva condició comtal no significà per a Prades la possibilitat de batre moneda perquè Jaume II ho denegà específicament en el mateix document de creació del comtat: *"numquam cudatis vel cudere possitis aut cudi facer moneta aliquam vel monetas, sed semper utami monetis generaliter curribus in dictis comitatum et locis"* (FLUVIÀ, Armand de, "Els comtes i el comtat de Prades", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 25.1, p. 159/65). De tota manera, sabem que, més endavant, va tenir la facultat de batre moneda municipal. Així consta a la llista d'Antic Roca del 1564 i en un altre document de data potser errònia (1647), en la qual els jurats de la Selva del Camp acorden rebutjar diferents numeraris municipals i, entre ells, el de Prades: FORT i COGUL, Eufemià, *Notícia de Siurana de Prades*, Santes Creus, 1975, p. 57. Sanahuja considera aquest document inventat (SR, p. 174). Nosaltres pensem que potser la data és errònia, ja que aquest acord seria més normal al s. XVI, però no creiem que es pugui rebutjar totalment ja que transcriu literalment el text, que diu que es troba entre els acords municipals de l'arxiu de la Selva del Camp. D'altra banda, s'han trobat fins ara sis varietats de plom o incuses de llautó que mostren haver estat batuts a Prades (CCG-3820/4 i SR-29). Fins ara, s'han considerat tots dels segles XV-XVI, però els que porten com a signe un camp de flors i no de lliris podrien ésser força anteriors, d'acord amb les dades de la sigil·lografia. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer dues emissions de bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-2282/7; TCO-1979/82). G. Centre Català d'Esquerra, bitllets de 10 cèntims (LC-2654). MS. Santuari MD de l'Abellera, s. XX (2).

Bitllet uniface de 25 cèntims de Prat del Comte (82x58 mm).

Prat de Comte (Terra Alta). Sorgí després de l'ocupació cristiana i, al s. XV, formava part de la comanda templera d'Horta de S. Joan. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer dues emissions de bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-2290/2; TCO-1985/9).

Medalla de la Festa de l'Arbre al Prat de Llobregat, 1916 (x1,5).

Prat de Llobregat, el (Baix Llobregat). Existien algunes masies, però el nucli actual es formà al s. XIX en haver-hi, des del 1873, el primer pont sobre el Llobregat i la comunicació ferroviària. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 25, 10 i 5 cèntims (TC-2293/5; TCO-1990/2). G. Coop. "La Economia Obrera", peces de 10 cèntims de llautó (LC-662). "Col·lectivització Obrera Ausa", bitllets rodons de 10 cèntims (LC-668/9). Sindicat Agrícola, peces d'un jornal (LC-671). MC. L'any 1916, edità una medalla per a la Festa de l'Arbre (CM-1138). L'any 1927, una altra de l'ajuntament als cors de Clavé (CM-1491d) i, l'any 1934, un homenatge a la senyera

del cor claverià local L'Empar de l'Obrer (CM-1532). El 1973, del Banc de Sabadell per la sucursal (CMA, p. 201).

Anvers del bitllet de 25 cèntims de Pratdip (75x50 mm).

Pratdip (Baix Camp). Es formà a redós del castell i pertanyia a la baronia d'Entença. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims (TC-2296/8; TCO-1993/5). MS. Santuari de Sta. Marina, s. XX (2).

Prats d'Anoia. Vegeu *Prats del Rei, els*.

Anvers del bitllet d'1 peceta de Prats de Lluçanès (102x65 mm).

Prats de Lluçanès (Osona). De poblament significatiu modern, no rebé el títol de vila fins al 1681. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-2301/3; TCO-1998/2000). MS. N^S^ de Lorda, s. XX (3).

Prats de Molló (Vallespir). Jaume I li atorgà carta de poblament l'any 1245. El 1926, Macià i els seus hi iniciaren una revolta independentista fracassada; vegeu, *Prats de Molló, fets de*. M. Vegeu *Prats de Molló, tresoret*. M/P. És probable que hi pugui haver pallofes de la parròquia de Prats, dedicada a les santes Justa i Rufina, però fins ara no se n'han trobat. Ha estat descrit un plom d'aspecte modern amb AF al camp i

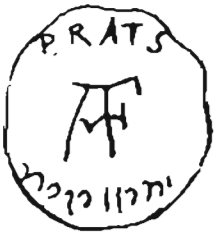

Possible plom eclesiastic de Prats de Molló (x1,5).

PRATS a dalt que se li ha atribuït, però es fa difícil determinar la funció d'aquesta peça (CL, p. 245/6 i tipus 2004). MS. MD del Coral, s. XIX (2), s. XX (22).

Bitllet de peceta unifaç emès pels revoltats detinguts a Prats de Molló (90x68 mm).

Prats de Molló, fets de (Vallespir). L'any 1926, un grup de militants d'Estat Català, encapçalats per Francesc Macià, assajà una invasió militar a Catalunya. L'operació fou finançada amb l'emissió de títols de l'*Empréstit Pau Claris*, del qual se'n conserven alguns exemplars (AL, p. 7-12). M. D'altra banda, però, els revoltats varen emetre bitllets d'una peceta (CCG-6054) i d'un franc. El de peceta és conegut, però el de franc es conserva al Museu Puig de Perpinyà i no ha estat mai publicat. Els conjurats foren denunciats a la policia francesa, que els detingué i confiscà els bitllets, que probablement foren destruïts, fora de la mostra que deixaren al Museu Puig.

Prats de Molló, tresoret (Vallespir). Comprenia tres dirhems d'argent de l'emirat (dos seca al-Andalus, un seca Manàdhir) amb dates 714-782, i dos diners de Carlemany anteriors a la reforma i del taller de Melle que Melmoux relaciona amb la campanya de Carlemany a la Septimània de l'any 783 (MTMVII, p. 116).

Prats del Rei, els (Anoia). Amb antecedents romans, n'hi ha notícia des del 945 i fou de domini reial. Era vila murada. El 1465, hi fou derrotat Pere de Portugal. M. Correspondrien a aquesta població les peces ibèriques

Divisor iberic d'argent amb *Sikara* atribuït a Prats de Rei (x2).

amb llegenda *Sikara* (CCG-653). **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims amb "Prats d'Anoia" (TC-2299/300; TCO-1996/7). **P.** Les pallofes de la parròquia de Santa Maria foren trobades en la seva bossa a la parròquia ja fa temps i la seva atribució ja consta en el manuscrit de Botet (BP, p. 184), de manera que és un cas clar d'atribució. Restava el dubte sobre un dels tipus que porta les armes de la vila, en el sentit que pogués ésser moneda local, però això ha estat clarament desmentit per X. Jorba ja que ha trobat reiterades mencions de pallofes "de armes de la vila". Així cal considerar els tipus CL-2005/13. JORBA, X., "Les pallofes de Prats de Rei, Igualada i Calaf. Aportacions documentals i monetàries", *AN* 35, 2005, p. 89-109. **MS.** Prats de Rei, s. XX (3).

Prats de Sornià, troballes (Fenolleda). Important aflorament en el jaciment de Catlà de tres trients d'or visigots d'Akila II de la seca de Narbona i un diner de Lluís el Pietós del tipus sense seca: XRISTIANA RELIGIO (MTM-VI, p. 113/4).

Bitllet uniface d'1 peceta de Preixana (75x47 mm).

Preixana (Urgell). Esmentada el 1082, fou repoblada des de mitjan s. XII. Des del s. XIII, fou del monestir de Vallbona de les Monges. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), sembla que varen córrer els bitllets que, en suplència de l'ajuntament, va emetre el Sindicat Agrícola amb el valor d'1 peceta (TC-2304).

Preixens (Noguera). Es formà a redós del seu castell i va pertànyer a la família Preixens i, després, als Montcada. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer dues emissions de bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-2305/8; TCO-2001/4). **G.** Coop. "La Popular", bitllets de 25, 10 i 5 cèntims (LC- 3286/8).

Bitllet uniface d'1 peceta de Preixens (100x60 mm).

Premià. Vegeu *Premià de Dalt*.

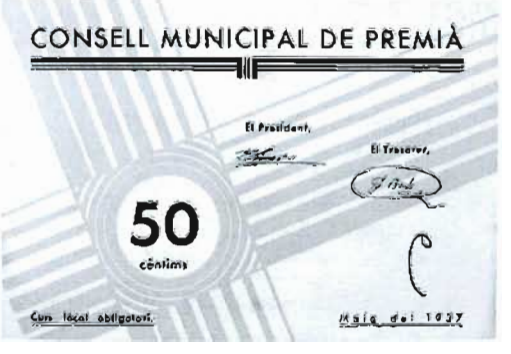

Anvers del bitllet de 50 cèntims de Premià de Dalt (108x75 mm).

Premià de Dalt (Maresme). Té origen en una vila romana i és esmentada des del 961. Fou lloc de reialenc. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25 i 5 cèntims amb "Premià" (TC-2309/12; TCO-2005/8). **G.** Coop. popular "La Fraternitat Obrera", bitllets de 50, 25 i 5 cèntims (LC-498/500). **MC.** L'any 1912, va emetre una medalla d'argent per la festa del Sagrat Cor. **MS.** N^a^S^a de la Cisa, s. XIX (1), s. XX (19).

Premià de Mar (Maresme). Amb antecedents romans, hi hagué una basílica paleocristiana. Es separà de Premià de Dalt el 1836. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer diferents emissions de bitllets de 2 i 1 peceta i de 50, 25 i 5 cèntims (TC-2313/21; TCO-2009/18). **G.** Coop. "La Unión", peces de 2 i 1 peceta de níquel i de 10 i 5 cèntims de llautó i paper (LC-501/9). Societat i Mont de Pietat S. Jaume, peces d'alumini de valor 20, inèdites. **MC.** Els anys 1920 i 1931, s'editaren dues medalles claverianes, una per la inauguració del monument i l'altra de l'ajuntament als cors (CM-1489/9a). El 1975, el Banc de Sabadell per la sucursal (CMA, p. 202).

Medalla de la inauguració de la plaça Clavé a Premià de Mar, 1920.

Petxines o moluscs foren emprats àmpliament com a premonedes.

premonedes. Nom que s'aplica a diferents elements que han exercit el paper de les monedes o de materials per a facilitar els intercanvis abans que es generalitzés l'ús de les monedes, o en pobles que s'han mantingut aïllats de la civilització i que les han emprat fins a temps recents. S'empraren caps de bestiar, llengots metàl·lics, petxines, pells, etc. Així, a l'antiga Roma, del diner se'n deia "*pecunia*", paraula que deriva de "*pecus*", bestiar o remat, i que fa veure que en temps anteriors feia la funció premonetària. Cal aclarir que també s'empraren en etapes d'escassetat de moneda després d'un temps d'ús general, i llavors s'assignava a voltes un valor monetari a un bé determinat, però es pagava amb aquest bé. Una altra modalitat fou el de la Catalunya dels segles IX i X, on en alguns casos es designava una xifra en moneda, però es precisava que el pagament es faria "*in rem valentem*", és a dir, amb coses que valguessin aquell preu, com ara caps de bestiar, gra, etc. En general, aquesta darrera forma de pagament indica escassetat de moneda, però també es fa més freqüent en el món rural, on pagar amb productes de la terra era avantatjós per als pagesos i tenia la garantia per al receptor del manteniment del valor en cas d'alteració de les monedes. A diferència de les monedes, les premonedes no són generalment divisibles.

premsa o premsa monetària. Màquina per a fabricar les monedes per percussió i encunyació. Seguien el mateix principi que els volants manuals, però ara actuaven per la força d'un volant d'inèrcia que anava transmetent la seva força a l'eix vertical que desplaçava l'encuny mòbil sobre el cospell, posat damunt de l'encuny fix. Les primeres i més difoses foren les Thonelier, de fabricació francesa, amb les quals s'equipà la seca de Barcelona des del 1840. Més endavant, es pogueren accionar per màquines de vapor i, després, per motors elèctrics, fet que permeté anar augmentant progressivament les cadències de fabricació.

Palloſa eclesiàstica de llautó de les Preses (x1,5).

Preses, les (Garrotxa). El comte Miró de Besalú la donà al monestir de S. Benet de Bages. Consta l'església des del 1119. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-2322/4; TCO-2019/21). **P.** Les pallofes de la seva parròquia eren conegudes com a incertes o amb atribucions errades (CL-2201, 2335/6 i 2366/7) i l'atribució s'ha pogut fer recentment gràcies a una anotació manuscrita: JORBA, X ; PLANTALECH, S., "Les pallofes de Sant Pere de les Preses", *AN* 44, 2014, p. 213-219, de manera que ara tenim els seus tipus perfectament determinats.

preu. Expressió en moneda del valor material d'un objecte o d'un servei. En l'estudi de l'evolució d'alguns productes, com ara el blat, els cavalls o les peces de terra, és un instrument emprat sovint i ben útilment per a realitzar estudis d'història econòmica. Cal advertir, però, que sens un coneixement molt exacte de l'evolució del valor de la moneda, aquestes sèries de preus poden restar completament falsejats. Efectivament, les valoracions es solien donar en sous, moneda de compte que indicava la suma de 12 diners. Ara bé, aquests diners sovint no es mantenien en el mateix valor, sinó que tendien a ésser fabricats amb aliatges cada vegada més baixos i no sempre es detallava en quina mena de diner es feia la transacció. Cal saber, doncs, en cada moment quina és la moneda en curs per a assegurar-nos de la variació veritable del valor dels objectes que estem analitzant. CRUSAFONT, M., "La moneda i les sèries

evolutives de preus" a *Història de la moneda catalana*, Barcelona, 1996, p. 133-139.

Medalla de l'Acadèmia de Matemàtiques de Barcelona, obra de Prieto.

Prieto, Tomàs Francesc (Salamanca, 1716-Madrid, 1782). M i MC. Gravador. Fou deixeble de Llorenç Monteman. De jove anà a perfeccionar estudis a Barcelona i a Madrid. El 1747, guanyà per oposició la plaça de gravador de la seca de Madrid, i el 1752, el rei el nomenà gravador principal. El mateix any, passà a dirigir l'Academia de San Fernando. El 1761, el rei li donà el càrrec de gravador de totes les cases de moneda d'Espanya i de les Índies, i el 1772, prengué la direcció de l'escola que fundà per millorar el gravat de les monedes dels regnes d'Ultramar. Formà una col·lecció de monedes antigues, gregues i romanes que fou adquirida pel sobirà per a l'escola de gravadors. Fou un dels primers gravadors autòctons i un dels millors medallistes del seu temps. Signa: PRIETO. Medalles: CM-186 (1757) i 188 (1766).

Prieto i Vives, Antoni (Maó, 1870-1939). Enginyer i numismàtic, nebot d'A. Vives. Va ésser professor de l'escola d'Enginyers de Camins de Madrid i membre de la Real Academia de la Historia de Madrid. Va publicar diferents estudis sobre història i numismàtica musulmana i la seva obra fonamental, *Los Reyes de Taifas, Estudio histórico-numismático de los musulmanes españoles en el seiglo V de la Hégira (XI d DE J. C.)*, Madrid, 1926. Perfil de F. Mateu y Llopis a *GN* 21, 1971, p. 57-61.

Prim i Prats, Joan. (Reus 1814-Madrid 1870). Brillant militar i decidit partidari de la monarquia constitucional, tingué un paper destacat en la política espanyola del seu temps, fins que fou assassinat. MC. L'any 1850 l'hi fou dedicada una medalla arran del seu triomf a la batalla de Los Castillejos, a la guerra d'Àfrica. Una altra del 1868, li fou emesa a França i vers el 1874 una altra del "pueblo espanyol agradecido". El 1888 li fou erigit el monument a Barcelona i se'n feu una altra (CM-319, 615, 646 i 773).

principat. Nom oficial del ducat emès a Barcelona i Perpinyà des de Ferran II (1479-1516), tot i que generalment prevalgué el nom de ducat. A Barcelona, es bateren també divisors de mig principat i múltiples de dos, quatre i fins a deu principats.

Mig principat d'or de Barcelona de Ferran II (x2).

Príncipe del Parco. Possible mestre o lloctinent de la seca siciliana de Messina en temps de Felip III, entre els anys 1650-1654. Compartia, en qualsevol cas, càrrec amb Joan del Pozzo i ambdós marcaven IP-PP i, potser i alternativament o per error, les DP-PI que apareixen l'any 1653 (SCA, p. 7; SP, p. 204).

Anvers de la medalla dedicada al Priorat, vers 1960.

Priorat, comarca del. CM. Vers l'any 1960, s'edità una medalla dedicada a les seves vinyes i vins obrada per Ferran (CM-1894).

privilegi dels croats. Important privilegi que va obtenir la ciutat de Barcelona l'any 1444 pagant al rei Alfons el Magnànim (1416-1458) 10.000 florins (CME, doc. 688), en virtut del qual la ciutat de Barcelona podia decidir lliurement la quantitat i el moment per a fer batiments de moneda d'argent. La ciutat hagué de nomenar un nou equip de la seca perquè trobà oposició per part del seu personal. El privilegi quedà abolit de fet després de la Guerra Civil del s. XV (1460/72).

Problems of Medieval Coinage in the Iberian Area. Congressos bianuals organitzats pel numismàtic portuguès Mário Gomes Marques amb el suport de diferents entitats. Se'n feren els anys 1984, 1986 i 1988 a Santarem, Avilés i Santarem respectivament, amb gran èxit de participació i publicació de les actes en anglès. Fou la primera sèrie de trobades dedicades exclusivament a la moneda medieval i tingueren un gran ressò. El seu director convidava estudiosos internacionals per a cobrir temes concrets o mètodes innovadors en l'estudi numismàtic, de manera que donaren un gran impuls a l'especialitat. Posteriorment, intentà passar la iniciativa a la SCEN, però aquesta, que ja havia viscut l'experiència dels *Simposi Numismàtic de Barcelona*, hagué de declinar la invitació.

Ducat d'or de proclamació a València de Ferran II (x2).

proclamació, monedes i medalles de. Peces monetiformes de tipus cel·lebratiu que s'emetien en ocasió de l'ascens al tron dels nous sobirans. 1. **monedes de proclamació.** Tot i que no es pot parlar d'un ús sistemàtic de monedes de proclamació, si que hi ha alguns tipus ocasionals que semblen respondre a aquesta finalitat com el ducat d'or de València de Ferran II amb FELICITER REGNANTIS (CCG-3110) o els coronats d'argent de Ferran I de Nàpols amb l'escena de la coronació a l'anvers (CCG-3407). 2. **medalles de proclamació.** Hi ha hagut, en totes les èpoques, emisions ocasionals de medalles per a cel·lebrar l'ascens al tron d'un nou monarca, dins el conjunt de peces commemoratives, però aquestes no són pas les que es denominen "medalles de proclamació". Aquestes darreres es començaren a emetre a l'Estat Espanyol amb Lluís I de Castella i eren un complement de les anomenades festes de proclamació que es celebraven a les ciutats principals. Amés d'ésser distribuïdes a les autoritats, les medalles eren també llançades al poble a fi d'estimular la seva presència en la cerimonia. En el nostre àmbit n'hi ha dels temps de Lluís I, Ferran VI, Carles III, Carles IV, Ferran VII i Isabel II de Castella i dels llocs d'Alacant, Barcelona, Castelló, Cervera, Girona, Lleida, Manresa, Maó, Oriola, Palma, Tarragona i València. No sempre se'n bateren a totes aquestes poblacions i així amb Lluís I només se'n feren a Barcelona i Tarragona i amb Ferran VII només a València. Als darrers temps aquestes medalles s'anaren adaptant a la metrologia de les monedes, convertint-se així en medalles-monedes.

propietari, *propietarius.* Especialment a Navarra, persona reial que té el dret dinàstic; per exemple, la reina Blanca, en maridar-se amb Joan II, era reina propietària i no pas consort. Emprà aquesta fórmula el príncep de Viana en esdevenir sobirà (vegeu CCG-2954/7).

Prota, Carlo (Nàpols, 1880-1945). Historiador de l'art i numismàtic. Estudià a l'Acadèmia de Belles Arts de Nàpols, on després fou professor. Féu diferents treballs, molts d'ells amb la base de documents de l'Arxiu de Nàpols, tasca en la qual l'ajudà Vicenzo Morelli, amb qui signà alguns treballs. Fou director del *Bollettino* del Cercle Numismàtic Napolità.

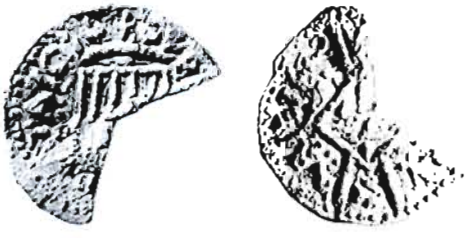

Prova en plom d'un sisè de Cervera de la Guerra dels Segadors que no s'arribà a encunyar en sèrie (x1,5).

prova. Objecte monetiforme que no va arribar a ésser encunyat en sèrie. A l'edat contemporània, fou freqüent de fer concursos de gravadors, cada un dels quals presentava un model o prova. Només un d'ells acabaria per ésser una veritable moneda. Algunes d'aquestes proves o models s'han conservat i solen ésser peces úniques. En altres casos, al marge de l'emissió regular, es feien proves de metalls diferents o de gruix doble o triple per a obsequi o per als gerents de l'emissió.

Provença marítima o marquesat (Occitània). Territori provençal situat per sota del riu Durença i que s'estén entre el comtat de Nimes, a l'oest, i els Alps, a l'est, i

Situació de la Provença marítima en l'espai catalano-occità.

Diner reial de billó de Provença d'Alfons (x2).

arribant vers el sud fins al mar. Fou domini directe dels comtes catalans des de l'any 1112 amb el matrimoni de Ramon Berenguer III (1096-1131) i Dolça de Provença, que li aportà aquest domini, a més d'altres com Millau o el Gavaldà. L'any 1193, Alfons I (1162-1196) casava el seu fill Alfons, governador de la Provença, amb Garsenda de Sabran, hereva del comtat de Forcalquer, i ambdós territoris anaren a mans del seu nét Ramon Berenguer V de Provença (1209-1245). M. Tot sembla indicar que els amonedaments provençals no començaren fins al temps d'Alfons I, que baté de primer un tipus de diner de billó anomenat "diner reial", dit erròniament "de la mitra" durant molt temps per creure que a l'anvers hi havia aquesta figura quan es tracta, en realitat, d'una corona primitiva. Després va batre l'anomenat "ral coronat", també de billó i de la mateixa llei, ambdós a Marsella. El ral coronat restà immobilitzat i s'emeté amb el títol de REX ARAGONE amb Pere I (1196-1213) i Jaume I (1213-1276), fins que Ramon Berenguer V, havent recuperat Marsella l'any 1243 després d'una revolta, hi emeté altres tipus de diners i òbols amb el seu nom, anomenats marsellesos. Des de l'any 1218, però, ja s'emetien a Marsella els grossos d'argent del valor de sis diners. Hi ha un tipus de baixa llei amb armes provençals i a nom de Ramon Berenguer que potser foren batuts per aquest comte i potser a Arle, durant la revolta mencionada (COC-94 a 105; CME-125 a 128, 135 i 136, 149 i 150 i 92 a 95). Coneixem el mestre i gravador Guillem ADALGUER, nomenat el 1173 per Alfons I.

Situació de la Provença rodaniana en l'espai catalano-occità.

Diner de billó de la Provença rodaniana de Ramon V i Ramon VI de Tolosa (x2).

Provença rodaniana o comtat (Occitània). Territori provençal amb el nom històric del Comtat que s'estén des del Roine, a l'oest, fins al comtat de Forcalquer, a l'est. M. Hi hem de considerar els diners i òbols batuts pels dos darrers comtes de Tolosa, Ramon VI (1194-1222) i Ramon VII (1222-1249) (COC-124/7).

provincial. La moneda d'argent espanyola encunyada a la península en oposició a la que es batia a ultramar, és a dir, a les terres americanes.

Pruna i Ocerans, Pere (Barcelona 1904-1977). No coneixem cap medalla dissenyada pel conegut artista que "aspirava a la gràcia" com diu un dels seus biògrafs. De tota manera l'any 1976 es va fer a Barcelona la 25 Fira del Llibre d'Ocasió, per al qual Pruna en feu el cartell. D'aquest cartell es va treure la imatge principal per a una medalla que va obrar Ferran Calicó i que potser és inèdita..

Prunet i Bellpuig (Rosselló). És esmentada des del 869 i fou dels Castellnou. MS. Stma. Trinitat, s. XX (19).

Medalla de la Stma. Trinitat de Prunet i Bellpuig (x1,5).

P.SECUNDUS. Abreviatura de Pere II de Sicília (1337-1342) emprada al diner CCG-2580.

pública. Moneda d'aram batuda a Nàpols en temps de Felip II i amb el valor de sis cavalls. El nom li ve de la llegenda PUBLICA COMODITATI.

publicació. En qualsevol mena de publicació, s'han de complir, pel que fa a les monedes i les medalles, dues condicions bàsiques: la reproducció a mida real i la visió de les dues cares. La mida és imprescindible que sigui real perquè si augmenta o disminueix el diàmetre ens podrem confondre amb múltiples o submúltiples de tipologia semblant. Això no vol dir que, en el cas de peces molt petites, no es pugui afegir una altra imatge amb la mida ampliada i indicant-ne l'augment aplicat. La visió de les dues cares és específic de les monedes i les medalles. Es poden donar imatges de pintures, escultures o edificis amb una sola vista, però una sola cara d'una moneda no és altra cosa que mitja moneda i la meitat de la informació que ens aporta i, per tant, s'han de poder veure les dues cares, tant si és en un treball científic com en qualsevol de tipus divulgatiu. Pel que fa a la publicació estudiosa, les imatges s'han d'acompanyar de la corresponent *descripció*.

Medalla a la MD al peu de la Creu, patrona de Puçol (1935) (x1,5).

Puçol (l'Horta). Antiga alqueria islàmica, fou donada per Jaume I als Godall, que donaren carta de poblament el 1242. Passà després a la mitra de València. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims amb "Puzol" (TV-1199/201). **MC.** L'any 1925, va editar una medalla dedicada a la MD al Peu de la Creu (CM-473).

Pugesa d'aram, moneda municipal de Lleida (x2).

pugesa. 1. Quarta part del diner, valor que no consta que fos encunyat als tallers reials (tot i que n'hi ha alguna menció), però que en els pagaments s'emprava a voltes com a unitat de compte. El seu nom sembla que deriva de les monedes de baixa llei emeses a la ciutat occitana de Le Pueg (Le Puy) i que eren emprades com a divisors dels diners. 2. Moneda, generalment incusa i del valor d'un quart de diner, emesa en nombroses poblacions catalanes com a moneda municipal, especialment a la ciutat de Lleida, on sabem que ja s'emetia el 1299 i que pervisqué fins al 1599, quan fou substituïda pel diner. Jaume II donà llicències per a batre pugeses als municipis de Camarasa i Cubells el 1299. A principis del s. XIII, el futur rei Alfons III, com a comte d'Urgell, autoritzà diferents personatges, generalment creditors seus, a batre pugeses a Àger, Agramunt, Almenar, Balaguer i Ponts, i és segur que també donà concessions d'aquest tipus el comte Ermengol VIII d'Urgell. De tota manera, aquestes emissions aviat foren controlades pels municipis respectius. Més endavant (generalment des del s. XV), la majoria dels municipis passaren a emetre diners en lloc de les pugeses o quarts de diner, i només a Lleida es mantingué l'ús i emissió de pugeses fins al 1599.

Puig, Bernat i Joan. Obridors d'encunys de la seca de Barcelona i de Perpinyà, almenys l'any 1474 (CME, doc. 841).

Puig-Alt de Ter. Vegeu *Sant Joan de les Abadesses*.

Puig de Lluc, Jaume. Mestre de la seca de Perpinyà per a Jaume III de Mallorca, juntament amb Raimon Albert, en el període 1340-1345 (CME, doc. 517).

Bitllet uniface d'1 ral de Puig de Sta. Maria (Ø 46 mm).

Medalla de la defensa de Puigcerdà, 1874.

Puig de Santa Maria (l'Horta). **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i d'1 ral amb "Puig" (TV-1196 a 1198).

Puig i Ferreté, Ignasi (Barcelona, 1951-1993). Doctor en història, publicà diferents treballs sobre els monestirs de Gerri i de Lavaix, el primer dels quals li valgué el premi Nicolau d'Olwer de l'Institut d'Estudis Catalans. Fou membre de la SCEN i participà en els Simposis de Barcelona. De les seves aportacions a la numismàtica, cal destacar el seu treball sobre les pugeses de Lleida: "Classificació de la moneda pugesa de Lleida a través de l'anàlisi paleogràfica", *AN* 11, 1981, p. 143-164, amb M. Crusafont

Josep Puig.

Puig i Just, Josep (Perpinyà, 1859-1929). Numismàtic i empresari. Fill d'una modesta família rossellonesa, s'instal·là a París, on tirà endavant com a home de negocis en el ram de la filatura. La seves grans afeccions eren, però, les monedes i la seva terra nadiua. Mort el seu únic fill a la I Guerra Mundial, llegà a la ciutat de Perpinyà la seva casa i la seva col·lecció numismàtica de més de 35.000 peces, a més d'un fons per al sostenniment del centre que havia de dedicar-se a la numismàtica i al foment del a cultura catalana. Publicà diferents treballs sobre numismàtica, essencialment del Rosselló, i col·laborà amb J. Botet i Sisó.

Puigcerdà (Baixa Cerdanya). L'any 1177, el rei Alfons I (1162-1196) va erigir l'anomenat Puig Cerdà, on hi havia un petit nucli de població, en la nova capital cerdana, que manà fortificar. Al s. XVI, es convertí en cap de vegueria. **M.** A partir de les emissions de Jaume III de Mallorca (1324-1349), Perpinyà anà adquirint la categoria de segona seca del principat català, cosa que mantingué fins als darrers temps de Ferran II (1479-1516), en els quals decidí de limitar-se a batre moneda de caràcter municipal. Puigcerdà aprofità probablement aquesta circumstància per a exercir la seva capitalitat cerdana i emetre numerari municipal que tingués curs a la Cerdanya, cosa que assolí amb dos documents del 1515 donats per Ferran II (CL, doc. I i II). A aquests els seguiren d'altres de Carles I (1516-1556) i de Felip I (1556-1598), fins que les nombroses falsificacions obligaren a la retirada de la moneda l'any 1584 (CL, doc. III a VI). Es coneixen, efectivament, ardits i diners d'aquestes emissions (CCG-2825/30). Amb motiu de la Guerra dels Segadors (1640/52), es varen tornar a emetre diners i també peces d'argent de curs general de cinc rals i de cinc sous (CSE-145/7). Els diners o menuts es feren, de primer a nom de Felip i la data de la darrera concessió anterior, 1576 (CSE-148); després, a nom de Felip i dates 1641, 1652 i 164 i, finalment, a nom de Lluís i dates 1642 i 1644 (CSE-149/52 bis). L'any 1647, però, es tornaren a veure obligats a retirar els menuts en vista del rebuig general. Per a la primera etapa d'emissions, SANAHUJA, X., "Les monedes de Puigcerdà de 1513 a 1525", *AN* 35, 2005, p. 73-87, amb més documentació. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-2336/8; TCO-2028/30). **G. Coop.** "La Mútua Puigcerdanesa", peces d'1 peceta en níquel o aram i de 25 i 5 cèntims de llautó (LC-2801/5). "Círculo Agrícola Mercantil", peces de níquel de 25 cèntims (LC-2806). Coop. Popular, bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims (LC-2807/8). **MC.** L'any 1678, els francesos editaren una medalla per la presa de la població (CM-126). L'any 1874, amb les Guerres Carlines es feren diferents models de medalles de la defensa de la població enfront dels car-

lins (CM-326/77). L'any 1904, se n'edità una per unes regates internacionals (CM-1541). MS. N^S^ de la Sagristia, s. XX (2).

Bitllet uniface d'1 peceta de Puigdelfí (58x40 mm).

Puigdelfí (poble del municipi de Perafort, Tarragonès). El seu castell fou concedit el 1066 als Montoliu, i el 1160 passà al domini de Santes Creus. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-2339/41; TCO-2031/3).

Puigdorfila, Gaspar de. Mestre de la seca de Mallorca, fou nomenat abans del 1683 i consta que actuava encara el 1702. Marcà les seves produccions amb un puig cimat de llir (CAM, p. 84; C.AN-39, p. 139/40).

Bitllet uniface d'1 peceta de Puigpelat (86x41 mm).

Puigpelat (Alt Camp). Almenys des del 1286, formava part de la comanda hospitalera de Vallmoll. Des del 1632, hi tingueren condomini els Peguera. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer dues emissions de bitllets d'1 peceta i de 50, 25 i 10 cèntims (TC-2344/50; TCO-2034/9).

Puig-reig (Berguedà). Esmentada el 974, el castell pertanyia als comtes de Berga i passà després als templers, que la feren cap de comanda. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-2351/4; TCO-2040/3). **G.** Coop. "La Flor de Mayo", peces de 20, 10 i 5 cèntims d'alumini (LC-3117/9). Coop. "Manén", bitllets rodons de 50 i 25 cèntims (LC-3120/1). "Colònia Palà", peces de 50 cèntims de níquel i de 10 i 5 cèntims d'alumini (LC-3122/4). Fàbriques "Mata y Pons", bitllets de 50, 40, 30, 25, 20, 10 i 5 cèntims (LC-3124A a J).

Anvers del bitllet d'1 peceta de Puig-reig (104x60 mm).

Anvers del bitllet d'1 peceta de Puigverd d'Agramunt (109x63 mm).

Puigverd d'Agramunt (Urgell). Es formà a redós del castell. Va pertànyer als marquesos de Sta. Maria de Barberà. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-2355/6; TCO-2044/5). **G.** Durant la mateixa guerra, el Casal Fraternitat Republicana, d'Esquerra Republicana, emeté uns bitllets de 10 cèntims (TE).

Bitllet uniface d'1 peceta de Puigverd de Lleida (109x68 mm).

Puigverd de Lleida (Segrià). El comte Ermengol VI d'Urgell donà el lloc a repoblar a Pere de Puigverd el 1150. Després, va pertànyer a Escaladei. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-2357/62; TCO-2046/9).

Pujades, Mateu. Tresorer General entre el 1439 i el 1447, la seva marca heràldica del puig cimat de llir apareix en algunes monedes.

Pujalt (Anoia). **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), per manca de moneda municipal, diu Turró que hi van circular els bitllets de 25 cèntims de la Cooperativa Agrícola (TC-2363).

Pujol, Pere. Mestre de la seca de Perpinyà actuant almenys els anys 1603-1606 i quan aquesta seca ja batia exclusivament moneda municipal (COL, p. 182).

Pujol i Camps, Celestí (Girona, 1843-Madrid, 1891). Historiador i numismàtic. Formà part del grup d'intel·lectuals gironins que crearen l'Associació Literària. Fou un dels impulsors del *Memorial Numismático Español* i publicà nombrosos treballs numismàtics, alguns d'ells al butlletí de la Real Academia de la Historia de Madrid.

Pujol i Pujol, Miquel (Barcelona, 1930-2016). Industrial medallista, creà l'empresa "Insígnies i medalles Pujol" i arribà a fabricar una quantitat ingent de peces, entre elles una sèrie de catalans il·lustres. Com diu Fontbona, la seva actuació és "remarcable, si més no com a testimoni de la viabilitat comercial de la medalla purament privada a la segona meitat del s. XX".

Pujol i Solei, Jordi. (Barcelona 1930). El financer creador de Banca Catalana i llargament president de la Generalitat havia estat també un activista catalanista i havia estat empresonat per això. **MC.** L'any 1980 i amb motiu de la seva primera elecció es va batre una medalla, obra de Ramisa, amb els cinc presidents de la Generalitat moderna i potser per iniciativa d'aquesta institució. En aquesta mateixa data n'edità una altra el seu partit, Convergència Democràtica de Catalunya, obra de Subirachs (CM-1957, Borràs-33).

púnic. Relatiu als fenicis i als cartaginesos. Vegeu *cartaginès*.

punts secrets. Petites marques que es posaven a les monedes per a indicar la seca o altres informacions internes com ara per tenir un element per a diferenciar les diferents emissions. Podien ésser punts situats al costat de l'orla interior de punts i en posicions concretes, com en algunes monedes franceses, o en algun lloc del camp, com en els pirrals sicilians, en els quals a voltes també hi apareixen petites lletres, vegeu CME, 454, per exemple. Aquesta pràctica no era usual a la Corona Catalano-Aragonesa, fora dels pirrals i d'alguns punts vora l'orla que hi ha en alguns croats de Perpinyà de Ferran II, sens que en coneguem la significació. Victor LAFONT, "Croats frappées à Perpignan par Ferdinand II, porteurs de points sécrets", *Acta Numismàtica* VI, 1976, p. 191-196.

punxó, -ns. Petites escarpes que empraven els *obridors d'encunys* o *entalladors* i que tenien, al seu extrem i en positiu, els perfils individuals de les lletres i altres figures que s'empraven per anar construint, en negatiu, les imatges i llegendes dels encunys: "*... tots los punchons de les letres de entallar, piles i trossells, martells e limes...*" (CME, doc. 747a, 1459).

Purroi de la Solana (Baixa Ribagorça). *B.* Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), sembla que l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25 i 5 cèntims que, de moment, no han estat retrobats (TF, p. 145).

Q

Q. Distintiu monetari de la seca de Perpinyà per a les emissions regulars franceses dels anys 1710 al 1837. Abans havia estat el distintiu de Narbona (1857-1710).

***qanasir*, dinar *qanasir*.** En nombrosos documents emesos per mossàrabs aragonesos es citen, entre el 1141 i el 1246, pagaments fets en dinars *qanasirs*, cosa que havia fet pensar que es tractava d'alguna moneda especial, potser d'or. L'anàlisi detinguda de la documentació i de les equivalències, entre altres dades de base, han demostrat que el terme dinar s'ha d'entendre com a equivalent a "sou" i que els dinars qanasirs no eren més que sous jaquesos, cosa d'altra banda lògica ja que, en aquesta etapa, al regne d'Aragó no hi circulava altra moneda que aquesta. L'apel·latiu de *qanasir* no ha trobat, però, una explicació satisfactòria (BQ).

***Quaderni Ticinesi*.** Revista italiana de numismàtica fundada a Lugano per Ernesto Bernareggi l'any 1972 i de cadència anyal. Per bé que el seu títol és *Numismatica e Atiquità Classiche*, hom la sol conèixer pel seu subtítol, que és el que donem; de fet, l'entitat editora s'anomena "Amici dei Quaderni Ticinesi di Numismatica e Antichità Clàssiche". Té un ampli elenc de col·laboradors i sovint publica temes del nostre àmbit.

Quadrant d'aram de Baitolo (Badalona) (x2).

quadrant. *m*. Moneda romana d'aram, equivalent a la quarta part de la unitat o *as*.

Quadrigat romà d'argent (x1,5).

***quadrigatus* o quadrigat.** Didracma romana d'argent fi del s. III a. de C. amb un pes de 6,8 g, que portava la imatge de Júpiter a l'anvers i una quadriga al revers. Es va emetre fins a l'aparició del *denari* d'argent.

qualitat artística. Vegeu *grau de qualitat artística*.

Medalla de N^a^S^a^ de la Quar (x1,5).

Quar, la (Berguedà). **MS.** N^a^S^a^ de la Quar, s. XIX (3).

Quart de Poblet (l'Horta). **MC.** L'any 1896, va editar una medalla dedicada a S. Onofre (CM-422).

Quart de les Valls (el Camp de Morvedre). Antiga alqueria islàmica, fou lloc de moriscs i va pertànyer als comtes d'Almenara B. Durant la Guerra contra el

Bitllet uniface de 25 cèntims de Quart de les Valls (63x45 mm).

Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Cuart de les Valls" (TV- 625/7).

quarta. Vegeu *quarterola*: "... *que fossen batudes quartes noves...*" (CME, doc. 862, 1477).

Bitllet uniface de 50 cèntims de Quartell (64x46 mm).

Quartell (el Camp de Morvedre). Antiga alqueria islàmica, fou lloc de moriscs i va pertànyer als comtes d'Almenara. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25 i 10 cèntims amb "Cuartell" (TV-628/32).

Quarterola de pacífic d'or de Barcelona de Reiner d'Anjou (x2).

quarterola. Moneda equivalent a una quarta part de la unitat. Denominació aplicada especialment al quart del pacífic d'or. Vegeu *pacífic*.

quarto, -s. 1. Cabals, diners. 2. Nom d'algunes monedes castellanes emeses entre el s. XV i el XIX que als darrers temps acabaren per valer quatre maravedisos.

Peça de 4 quartos de Barcelona de l'Ocupació Napoleònica (1814).

Des de Felip V de Castella (1714/15-1746), els maravedisos foren moneda també a Catalunya. 3. El nom de quarto passà a denominar les unitats de coure emeses a Catalunya al s. XIX: en temps de l'ocupació napoleònica (1808-1814), se'n bateren de 4, 2, 1 i mig quarto; la seca de Catalunya en batè a nom de Ferran VII (1808/1814-1833) amb denominacions de 6, 3, 2, 1 i mig, i mig quarto o *xavo*; finalment, en el regnat d'Isabel II (1833-1868), se'n feren de 6 i 3 quartos. També el pretendent carlí Carles V (1833-1840) féu batre peces de sis quartos a Berga l'any 1840.

Diner de quatern de Barcelona d'Alfons I (x2).

quatern, quaternal. Moneda d'una llei de quatre diners de llei, especialment els diners: *diners de quatern, diners quaternals*. Tenien un contingut d'un 33,33% de plata fina (4/12) i un 31,94% de plata pura (4/12 x 11,5/12). N'encunyaren Alfons I (1162-1196) i Pere I (1196-1213), amb alguna interposició de peces de llei més baixa.

Bitllet uniface de 50 centims de Quatretonda (Ø 50 mm).

Quatretonda (la Vall d'Albaida). Formà part de la baronia de Llutxent i fou dels marquesos de Dosaigües **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets rodons d'1 peceta i de 50 cèntims amb "Cuatretonda" (TV-633/4).

Bitllet uniface d'1 peceta de Quatretondeta (80x55 mm).

Quatretondeta (el Comtat). Lloc de moriscs, en foren senyors els Cardona. L'any 1786, s'independitzà de Balones. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims amb "Cuatretondeta" (TV-635/6).

(queixal). Marca d'emissió de les primeres encunyacions de florins d'or de llei alta a Perpinyà (c. 1352/53) i llegenda P REX ARAGO (CME-222), i en els de la segona etapa (c. 1354) i llegenda P ARAGO REX (CME-226). Havíem descrit aquesta marca com a torre de base apuntada, però després vàrem veure que es podria identificar amb la marca "dente" (el queixal en italià és el "dente molare") que apareix en els manuals de mercaderia com a florí de llei alta.

Anvers del bitllet d'1 peceta de Queralbs (106x68 mm).

Queralbs (Ripollès). És esmentada el 839 i fou lloc de reialenc. Hi ha restes del castell. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-1364/5; TCO-2050/1). **MS.** Vegeu *Núria*.

Medalla de la Coronació de la MD de Queralt, 1916.

Queralt (santuari de Berga, Berguedà). Fou bastit al s. XIV i ampliat successivament. **MC.** L'any 1916, s'editaren medalles per la coronació de la maredeu (CM-1397/400).

Queralt i Oliva, Joan (Barcelona, 1897-1968). **MC.** Pintor decorador i dibuixant projectista. Es dedicà especialment a la decoració d'interiors. Suposem que ell és el Joan Queralt que consta que va projectar (per bé que no la signa) la medalla CM-1745 (any 1934).

Bitllet uniface de 25 cèntims de Querol (75x48 mm).

Querol (Alt Camp). Es formà a redós del castell del s. X i fou sempre dels Cervelló. Fou cap de baronia. **B.** Du-

rant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), el Sindicat Agrícola va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims que, segons Turró, foren de curs per la població (TC-2366/7; LC-2480/1).

Quermançó, castell de (Vilajuïga, Alt Empordà). L'entorn del castell i els camps de conreu propers han estat la font de moltes troballes aïllades que han completat el coneixement dels amonedaments del comtat, amb l'aportació de nombrosos tipus nous. Només hi han mancat els tipus més primerencs amb testa a l'anvers (BA, p. 225).

Quèrquens, illes dels. Arxipièlag amb tres illes principals i diferents illots situada davant la costa de Tunis, no lluny de Gerba i davant de Sfax. Fou adquirida pels catalans poc després de Sicília (1284) i anaren sempre unides a Gerba. Hi fou governador el cronista Ramon Muntaner els anys 1309-1316, quan pertanyien a Frederic III de Sicília. **M.** No hi ha notícies d'emissions pròpies i degué emprar el numerari sicilià.

Bitllet uniface de 25 cèntims de Quesa (63x45 mm).

Quesa (Canal del Navarrès). D'origen islàmic, fou lloc de moriscs i esdevingué cap del comtat de Castellar. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims (TV-1202/3).

Quinari ibèric d'argent de Kese (Tarragona) (x2).

quinari. Moneda d'argent de la Roma republicana del valor de cinc asos o mig denari. Ocasionalment, els ibers emeteren quinaris, com ara a Kese o a Iltirta, al s. II a. de C. (CCG-878 i 906/7).

Quintino d'argent de Sicília de Joan II (x2).

quintino. Cinquè del pirral d'argent, emès exclusivament per Joan II (1458-1479) a Sicília.

quinzens, -a, o bé a raó de quinzens. Taxa de canvi entre monedes per la qual una val quinze vegades més que l'altra. Per exemple, el tornès d'argent respecte al diner barceloní a principis del s. XIV, tot i que en alguns casos el canvi era *a setzens* (HT, p. 163, 164, etc.).

quinzet. 1. A València, ral d'argent castellà que al s. XVII corria amb el valor de 15 diners del país. 2. A València, al s. XIX, ral de billó castellà. 3. Des del 1925 al 1937, moneda de 20 cèntims.

quirat. 1. Unitat de llei per a l'or. L'or pur era el de 24 quirats i el contingut d'or d'una moneda s'expressava per quirats dins de l'escala 1/24. Així, or de 23,75 quirats (98,96% d'or pur) o de 18 quirats (75% d'or pur). 2. Moneda musulmana d'argent encunyada pels almohades al segle XII. Era el divisor del *dirhem* i tenia el pes d'un gram. A l'espai català i occità, alguns mercaders en bateren d'imitació i de baixa llei amb l'autorització reial, amb l'objectiu d'exportar-los al nord d'Àfrica per canviar-los amb or o amb mercaderies. Vegeu *millaresa*.

R

R. Camp M. Marca d'emissió de les primeres encunyacions de florins d'or de Perpinyà d'alta llei (c. 1352/53) amb llegenda P REX ARAGO (CME-221), de les segones emissions (c. 1354) amb llegenda P ARAGO REX (CME-225), i de les terceres (c. 1354/62) amb ARAGO REX P (CME-228). Camp **MC.** Vegeu *Roussel*, si és a la segona meitat del s. XVII o principi del s. XVIII.

R o bé R:BE. Abreviatures de Ramon Berenguer V de Provença (1209-1245) per al diner i l'òbol marsellès i per al diner heràldic (CCG-2034/5 i 2032).

R.A. Signatura que apareix en una medalla valenciana i que correspon a Ramon Amérigo i Morales, d'Alacant, pintor dedicat especialment a la litografia i participant a exposicions a València (1841) i a Alacant (1860). Signa: R.A. Medalla: CM-650 (any 1876).

Rada y Delgado, Joan de Deu de (Almeria, 1827-Madrid, 1921). Historiador i numismàtic. Es doctorà en dret i fou catedràtic d'arqueologia i director del MAN. Té una obra extensa. En el nostre àmbit, manté especialment interès per la seva acurada elaboració la *Bibliografia Numismàtica Española* (Madrid, 1886), premiat per la Biblioteca Nacional.

Billet uniface de 50 centims de Rafal (86x52 mm).

Rafal (el Baix Segura). Fins al s. XVII va pertànyer a Oriola. En separar-se'n, pertanyia als Rocamora. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-1204/6).

Rafalet (es Castell, Menorca). Tresor aparegut l'any 1911 a la finca d'aquest nom i que contenia 407 diners de Menorca del temps d'Alfons el Magnànim (CCG-3781), un diner de Mallorca i una moneda de Sardenya. Sembla probable que la major part dels diners menorquins que ens han arribat, amb quatre varietats de llegenda, procedeixi d'aquesta copiosa troballa, tot i que una bona part continua en mans dels descendents del seu descobridor. Publicàrem una mostra de 8 d'aquests diners i el diner de Mallorca, que resultà ésser de Sanç. CRUSAFONT, M., "Troballa de Menorca. Rafalet", *AN* 25, 1995, p. 224-226.

Billet uniface de 50 cèntims de Rafelbunyol (78x50 mm).

Rafelbunyol (l'Horta). Antiga alqueria islàmica, va pertànyer després de la conquesta als Eixarc. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Rafelbuñol" (TV-1207/9).

Billet uniface de 25 cèntims de Rafelcofer (72x34 mm).

Rafelcofer (la Safor). Fou lloc de moriscs i va pertànyer als comtes d'Oliva, que donaren carta de poblament el

1368. Fou d'Alacant fins al 1847, quan passà a València. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims (TV-1210/2).

Bitllet uniface de 25 cèntims de Rafelguaraf (91x55 mm).

Rafelguaraf (la Ribera Alta). Antiga alqueria islàmica, fou lloc de moriscs. Va pertànyer a l'Hospital General de València. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-1213/5).

Bitllet uniface de 25 cèntims de Ràfels (80x57 mm).

Ràfels (Matarranya). Va pertànyer a l'orde de Calatrava. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Rafales" (TF-345/7).

Bitllet uniface d'1 peceta de Ràfol d'Almunia (100x65 mm).

Ràfol d'Almunia (la Marina Alta). Antiga alqueria islàmica, fou lloc de moriscs i, al s. XVII, cap de marquesat. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims amb "Ráfol de Almunia" (TV-1216/7).

Bitllet uniface de 50 cèntims de Ràfol de Salem (59x50 mm).

Ràfol de Salem (la Vall d'Albaida). Fou lloc de moriscs i en foren senyors els comtes de Real i, després, els marquesos de Bèlgida. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-1218/20).

Medalla d'Alfons el Magnanim de Pau de Ragusa.

Ragusa, Pau de (Itàlia s. XV). MC. Artista italià del qual se sap molt poc i que potser cal identificar amb Paolo Antonio de Ragusa, que va treballar a Pàdua com ajudant de Donatello el 1447. Tenint present que Alfons el

Magnànim havia intentat fer-se amb els serveis de Donatello, sembla probable que, en no assolir-ho, contractés un dels seus ajudants. Pau de Ragusa anà a Nàpols el 1451 i obrà llavors medalles per al rei. Signa: PAULI DE RAGUSIO. Medalles: CM-4 i 45, no datades.

Bitllet uniface de 5 cèntims de Raïmat (47x39 mm).

Raïmat (poble d'Alpicat, Segrià). Té origen islàmic i tingué castell. Arran de la conquesta, fou donat als Jorba. B/G. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), el Sindicat Agrícola va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 5 cèntims que, segons Turró, foren de curs en la població (TC-2368/70; LC-3492/3).

Raimondencs de billó de Tolosa, de Ramon VI i Ramon VII (x1,5).

raimondencs. Els diners de Tolosa emesos als segles XI al XIII, al llarg dels quals hi hagué diferents comtes de nom Ramon (CA, p. 193).

RAIM(S). Abreviatura de Ramon (Borrell) de Barcelona (992-1118), diners CCG-1815/6.

Bitllet uniface d'1 peceta de Rajadell (84x61 mm).

Rajadell (Bages). El lloc, documentat des del 1025, es formà a redós del castell i va pertànyer als Rajadell. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 10 i 5 cèntims (TC-237/5; TCO-2052/5).

rajola. Llengot metàl·lic: "... *lo mestre per a fer monedes se li aporten també retjoles y riels de or per a fer monedes...*"; "... *les retjoles i riels de plata i or*" (BFD, p. 28 v i 32 v). Els "riels" són els *riells* que la mateixa seca obtenia de la fosa. Sembla que, a Mallorca, hom colava l'or en riells i l'argent en rajoles o llengots (BFD, p. 81).

Ral d'argent de València de Martí l'Humà (x1,5).

ral, real o reial. Nom genèric de les monedes emeses sota l'autoritat del rei, especialment les que duien la seva efígie. El nom s'aplicà a diferents tipus de monedes segons la cronologia. 1. Diner de billó, s. XII-XIII. A partir d'Alfons I (1162-1196), tenim el primer cas d'ús del terme en el nostre àmbit, quan d'una primera emissió de billó provençal amb corona a l'anvers que rebé el nom de *diner reial*, es passà a un segon tipus amb l'efígie coronada del rei i la llegenda REX ARAGONE, que fou anomenat ral coronat. Eren diners de llei *quaternal*. Cal remarcar que el nom de la moneda no va pas associat automàticament amb la dignitat reial perquè cap de les monedes dels sobirans aragonesos anteriors a Alfons I prengué el nom de ral, sinó que sempre foren conegudes com a diners jaquesos. El nom i l'estampa del rei coronat passà al ral de València, diner *ternal* emès per Jaume I (1213-1276) per a València i Mallorca, i al ral barcelonès o de Barcelona, diner *ternal* per a Catalunya. 2. Gros d'argent, amb el valor de dotze diners. A partir de finals del s. XIII, comencem a tenir els primers múltiples del diner, peces d'argent com ara el gros *de Montpeller* de Jaume I, el *pirral* de Sicília i el *croat* de Barcelona de Pere el Gran (1276-1285) o l'*alfonsí* de Sardenya de Jaume II (1291-1327). El nom de "gros", aplicat en un primer moment a aquests múltiples probablement perquè es tractava ara de moneda *grossa*, és a dir, de plata, deixà pas a denominacions particulars com les del pirral, el croat i l'alfonsí, o al terme ral (real a València), nom amb el qual foren coneguts, pes exemple, els rals (o reals) de València d'argent,

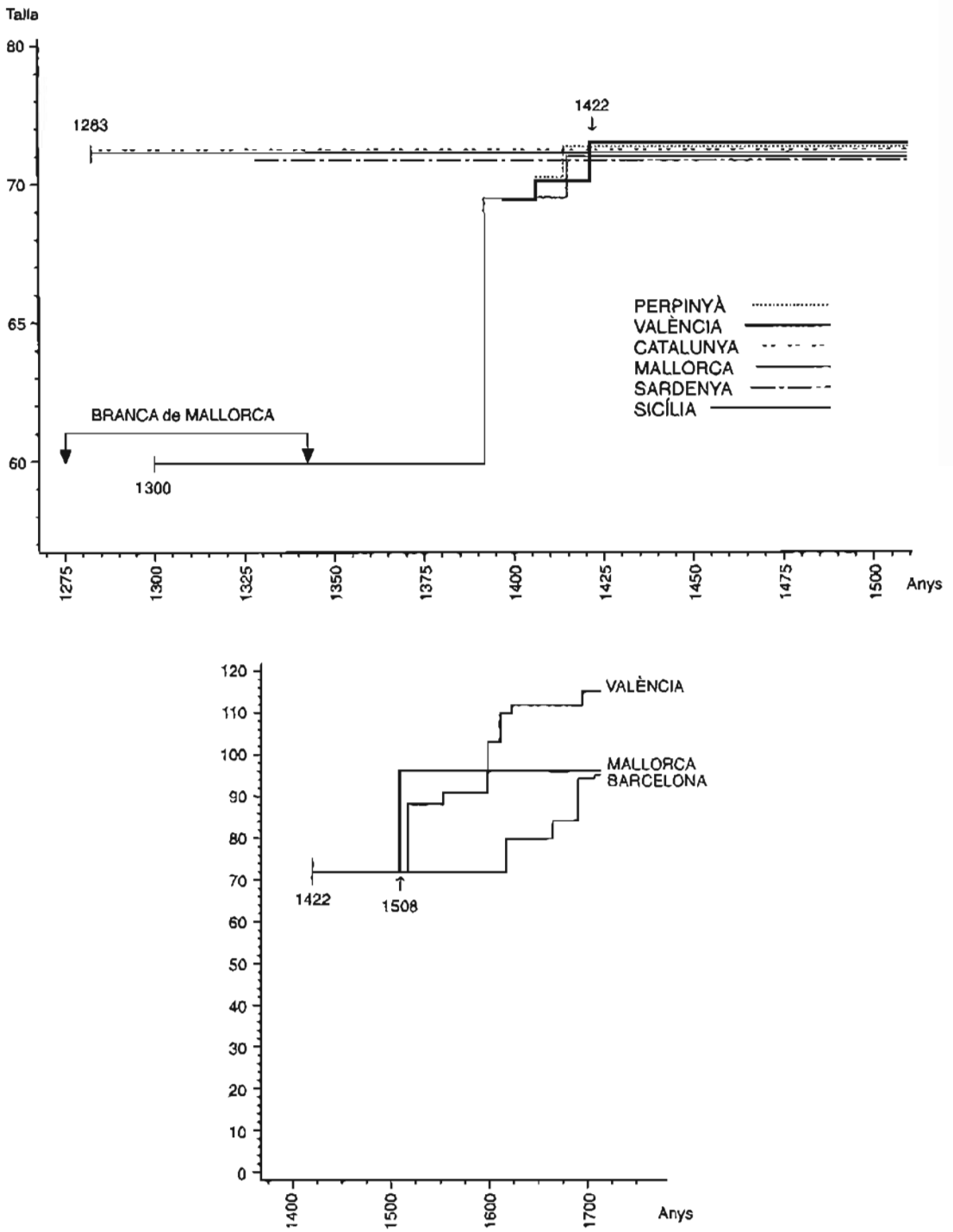

Gràfic de dalt: procés d'unificació dels rals de plata de la Corona Catalano-Aragonesa en l'etapa medieval. Gràfic de baix; dispersió dels rals de plata en l'etapa moderna en els casos de Barcelona (Catalunya), Mallorca i València.

mentre que l'antiga moneda de billó retornà al nom de diner i, més endavant i a València, la de *ramellet* per l'arbre o ram que duia al revers. Tot i les denominacions particulars, a voltes hom designava com a ral qualsevol de les peces d'argent amb el valor de dotze diners i, de fet, a l'edat moderna, el croat acabà per dir-se ral o ralet català. El rei Martí assajà infructuosament de substituir el *croat* de Barcelona per un reial de Barcelona de més baixa llei, però topà amb l'oposició dels estaments catalans (CME, doc. 443, 1400). En temps de Joan II (1458-1479), es començaren a batre peces d'argent a l'Aragó que foren designades igualment com a rals. També rebé el nom de ral la moneda d'argent de Mallorca creada per Jaume II de Mallorca (1276-1311) el 1300, **ral d'argent de Mallorca**, tot i que també se l'anomenà *croat*, com als *alfonsins* o rals d'argents sards. Cal advertir que, malgrat que els sobirans catalans assajaren d'anar igualant els valors de les monedes d'argent dels diferents regnes, cosa que no s'arribà a assolir del tot fins als temps d'Alfons IV (1416-1458), la circulació d'aquestes peces era exclusiva de cada regne i, així, els rals de Mallorca i de València tenien prohibit el curs a Catalunya l'any 1451 (CME, doc. 704). 3. Unitat de la moneda d'or de Mallorca creada per Jaume II de Mallorca l'any 1310, **ral d'or de Mallorca**, que fou emesa també pels seus successors i per Pere III (1336-1387). Tot i que no ens han arribat, és possible que en bategessin també Joan I (1387-1396) i Alfons IV (1416-1458). Quan es creà el ducat mallorquí en temps de Ferran II (1479-1516), es volgué conservar l'antiga denominació de ral d'or, però no sembla que arribés a arrelar. 4. Les peces d'argent castellanes emeses a les seques americanes que porten al revers unes columnes són anomenades aquí, en alguns casos, **rals de les columnes** (RB).

Ram, Lluís. Mestre de la seca de Nàpols en temps de Carles I i en els anys 1528-1546, marcava amb la lletra R (PR, p. XXVI).

Ramellet o diner de València de Carles II (x2,5).

ramellet, ramillet. Nom popular donat des de l'època medieval al diner valencià per portar al revers un arbre simplificat, al·lusiu a l'arbre de la creu cristiana, que té l'aspecte d'un ram o arbust (CME, doc. 996, 1484).

Ramisa i Vallcorba, Josep (la Garriga, 1932). Escultor i medallista, obrà moltes medalles i també monedes de diferents països com, per exemple, Cuba. Al CM li vàrem publicar les 1930, 1957, 1977 i 1984, dedicades, respectivament, al Liceu (1972), als presidents de la Generalitat de Macià a Pujol (1980), al mil·lenari de Cardona (1986) i al Museu de l'Esport Melcior Colet (c. 1990). També va fer per a la seva empresa Argentfí, SA una sèrie oficial commemorativa dedicada a les Olimpíades de Barcelona del 1992. RAMISA, Jordi, "Josep Ramisa, un escultor català", *L'Ardit* 7, 1991, p. 37.

R-A-M-N, als espais d'una creu. Abreviatura de Ramon Berenguer I de Barcelona (1035-1076) en un diner de Girona (CCG-1829).

Ramon (finals s. XI). Vescomte d'Albi, apareix el seu nom alterat en uns diners de billó d'aquest vescomtat (COC-30) i és probable que es tracti d'un dels darrers Trencavell o més aviat d'un tipus immobilitzat en la darrera etapa dels Trencavell.

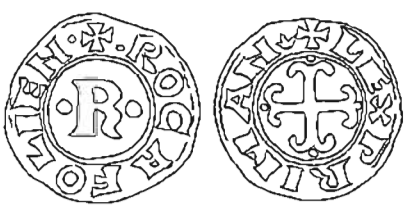

Diner de Rocafull a nom de Ramon (x1,5).

Ramon (s. XI). Senyor de Rocafull. No sabem a quin Ramon pertanyen uns diners i òbols de billó amb una R en el camp, amb una factura molt semblant als d'Andusa i Sauva (COC-33/4), cosa que ens els fa situar al segle XI. Els senyors de Rocafull tenien parentiu, de fet, amb els Andusa.

Diner d'argent de Ramon I (x2).

Ramon I (965-1019). Vescomte de Narbona. Una sèrie de dades concordants (enllaços matrimonials, arquebisbes catalans a Narbona i bisbes narbonesos a Elna, etc.) fan suposar que hi hagué, des de bon principi, un apro-

pament entre els comtes catalans i els vescomtes narbonesos. Això podria ésser la conseqüència de l'aspiració dels comtes de Tolosa de tenir el domini de Narbona, segons drets anteriors. M. Se li atribueixen uns diners i òbols de factura tosca amb quatre anells en el camp, un tipus que es mantindrà llargament (COC-38/39). Els arguments per separar algunes d'aquestes peces i donar-les a un Ramon II que no sabem si arribà a tenir el comtat són molt febles.

Diner de billó de Tolosa de Ramon VI (x2).

Ramon VI (1134-1222). Comte de Tolosa. Els comtes de Tolosa havien exercit a Occitània un cert paper hegemònic sens concretar, però, uns drets sobirans. Fou probablement per això que Ramon Berenguer I compensà generosament el comte de Tolosa en adquirir els comtats de Carcassona-Rasés a fi de comprar també la seva conformitat. Aquest *statu-quo* es trencà quan Ramon Berenguer III, amb el seu matrimoni amb Dolça de Provença, adquirí la Provença marítima, Millau i el Gavaldà, ja que el risc d'hegemonia catalana es feia evident. De llavors ençà, la pugna entre catalans i tolosans fou una constant fins que les intervencions de la croada papal feren veure als de Tolosa la necessitat de fer front comú amb els catalans, cosa que es materialitzà en temps dels dos darrers comtes de Tolosa en casar-se ambdós amb germanes del rei català Pere I. M. Els diners de Tolosa, els anomenats *tolsans* o *raimondencs*, foren moneda de prestigi per tot Occitània i, junt amb els diners melgoresos i morlans, tingueren una gran circulació. La seva bona llei els convertia en unitats de referència, mentre que els febles amonedaments dels altres senyors eren com divisors o òbols d'aquests altres amonedaments principals. Ramon VI i el seu fill emeteren a Tolosa el mateix tipus de moneda, diners i òbols de billó (COC-80/81). També hi ha, però, altres emissions de Ramon VI a la Provença rodaniana (COC-124/5), i és probable que n'hi hagi altres d'anònimes en algun dels seus altres dominis que fins ara no s'han pogut identificar.

Ramon VII (1222-1249). Comte de Tolosa. Batallà durament contra els francesos i, en alguns períodes, arribà a refer gairebé del tot els seus dominis occitans amb l'ajuda dels catalans, però la constant pressió militar

Diner de billó de Provença de Ramon VII de Tolosa (x2).

francesa i la manca d'una bona coordinació amb Ramon Berenguer V de Provença i Jaume I abocaren Occitània a les mans dels sobirans del nord. M. A més dels diners immobilitzats que ja es batien a Tolosa amb el seu pare (COC-80/81), també va batre moneda a Albi (COC-31/32), al Vivarès (COC-90), a Avinyó (COC-120/1) i a la Provença Rodaniana (COC-126/7), i potser encara en altres llocs.

Òbol de billó d'Ausona del bisbe Ramon d'Anglesola (x2).

Ramon d'Anglesola (1264-1298). Bisbe de Vic. Era de la família dels barons de Bellpuig i es formà a Bolonya, on el papa el nomenà capellà pontifici. M. El plantejament de Botet havia fet creure que els amonedaments de Vic havien acabat amb el seu antecessor Bernat de Mur. De fet, però, quan l'any 1273 el rei Jaume I aturà definitivament les encunyacions episcopals vigatanes, ja érem en temps d'aquest prelat. La sospita quedà confirmada quan trobàrem un document no datat de Ramon d'Anglesola en el qual s'adreçava al papa demanant-li de poder variar la llei de la seva moneda, com ho havia fet el rei en batre el diner de tern (BAL, p. 50). Poc després, va aparèixer un òbol de baixa llei amb una clau en el camp que sembla atribuïble a aquest moment (CCG-1862).

Diner de billó de l'Omeladès de Ramón Ató de Murviel (x1,5).

Ramon Ató de Murviel (1186-1191). Baró de l'Omeladès. El domini de la baronia passà per diverses mans: els vescomtes de Besiers, els Aurenja i els senyors de Montpeller fins que, l'any 1186, Aimar de Murviel i Tiburga, de Montpeller, la deixaren al seu fill Ramon. Aquest la cedí l'any següent a Guillem VIII de Montpeller, qui l'hi retornà, però, en feu. M. Uns rars diners de billó a nom de Ramón (COC-62, amb error de Bernat per Ramon, i CCG-60) semblen atribuïbles a Ramon Ató de Murviel.

Diner de billó ric de Barcelona de Ramon Berenguer I (x2).

Ramon Berenguer I (1035-1076). Comte de Barcelona, Ausona, Girona i Carcassona-Rasés. Fou el primer que tingué clara hegemonia respecte als altres comtes catalans, que li reteren vassallatge, creant així l'embrió del territori català unificat. Inicià també l'expansió a Occitània amb l'adquisició dels comtats de Carcassona i Rasés. M. Continuà l'emissió a Barcelona de mancusos d'or segons el model tipològic dels dinars de Ceuta, ara, però, amb pesos afeblits de 10 l'unça (els anteriors eren de 7 l'unça) (CCG-1825) i, després, de 14 l'unça, aquests darrers amb l'afegit del seu nom en la forma RAIMVNDVS COMES (CCG-1826). Va batre també diferents tipus de diners d'argent i de billó a Barcelona, Girona i Carcassona (CCG-1827/31), i hi ha encara tres tipus pendents de determinar-ne el lloc d'emissió (CCG-1832/4).

Diner de billó ric Carcassona de Ramon Berenguer II (x2).

Ramon Berenguer II (1076-1082). Comte de Barcelona, Ausona, Girona i Carcassona-Rasés, en condomini amb el seu germà Berenguer Ramon II (1476-1496). M. La situació de condomini, que abocà a un regiment de tipus temporal alternatiu, tot compartint la moneda, degué afavorir l'inici de l'emissió d'uns diners de Barcelona anònims amb un llir a l'anvers i la llegenda BARCINO al revers (CCG-1837/8). També se li han atribuït dos tipus de diners de Carcassona (CCG-1835/6), un territori que li era inicialment destinat.

Diner de billó de llei 6 diners de Barcelona de Ramon Berenguer III (x2).

Ramon Berenguer III (1096-1131). Comte de Barcelona, Ausona, Girona, Provença, Millau, Gavaldà, Carlat i, temporalment, Carcassona, bona part dels territoris occitans els obtingué pel seu matrimoni amb Dolça de Provença. M. A Barcelona, hi va seguir emetent els diners anònims del coregnat anterior (CCG-1839/40), i també batè a Vic i a Girona (CCG-1841/4). Li hem atribuït també un diner de Carcassona en la breu etapa de la revolta dels carcassonesos contra l'usurpador Bernat Ató i el reconeixement d'aquest comte (CCG-1845).

Diner d'argent de Girona atribuïble a Ramon Berenguer IV (x2).

Ramon Berenguer IV (1131-1162). Comte de Barcelona, Ausona, Girona, Provença, Millau, Gavaldà, Carlat i Carcassona-Rasés. Seguí l'expansió vers Occitània, recuperà Carcassona-Rasés, posà sota el seu domini, com a vassalls, els altres territoris dels descendents de Bernat Ató (Besiers, Albí, Agde i Nimes i el Biarn) i tingué una forta incidència en d'altres, com Narbona, Montpeller, Bigorra, Comenge o Roergue. M. Va seguir batent a Barcelona els diners anònims iniciats en el coregnat i continuats pel seu pare, i va batre també a Girona (CCG-1846/9), mentre que en els altres dominis hi encunyaven generalment els seus vassalls.

Gros marsellès d'argent de Provença, de Ramon Berenguer V (x2).

Ramon Berenguer V de Provença (1209-1245). Comte de Provença i nét d'Alfons I (1162-1196), uní en les seves mans la Provença marítima i el comtat de Forcalquer de l'antiga branca urgellesa. Passà els primers anys de la seva minoritat a Montsó, juntament amb Jaume I. Inhàbil políticament, abocà els seus dominis als reis de França. M. Inicialment, seguien circulant els rals coronats iniciats per Alfons I amb tipus i llegendes immobilitzats. L'any 1218, inicià a Marsella l'emissió d'un gros d'argent del valor de sis diners, el primer de l'àmbit català-occità (CCG-92). Sembla que, en un moment indeterminat, emeté diners de baixa llei amb armes provençals, potser durant la revolta de Marsella dels anys 1221-1242 (CCG-93). L'any 1243, després de recuperar Marsella, inicià l'emissió dels diners i òbols de billó dits marsellesos (CCG-94 i 95).

Diner de pes mitjà de Barcelona, atribuible a Ramon Borrell (x2).

Ramon Borrell (992-1018). Comte de Barcelona, Ausona i Girona. Els anys 1000 i 1001, hagué de defensar-se de noves invasions musulmanes. L'any 1002 anà a Roma, i el 1010 capitanejà l'expedició catalana a Còrdova amb 9.000 combatents. Es casà amb Ermessenda de Carcassona M. En no haver altre comte anterior de nom Ramon, ha de correspondre a aquest el diner de Barcelona amb RAIM(S)/BARCAN amb el tipus dels tres anells i pes d'1,2 g, equiparable al dels diners carolingis (CCG-1815), amb el qual trenca la sèrie de diners febles del s. X i esdeve el primer comte barceloní a emetre moneda nominativa. És probable que, en posar el seu nom a la moneda, el sobirà es cregués obligat a restablir els patrons primitius carolingis. De tota manera, aquesta intenció potser era superior a les seves possibilitats, ja que hi ha també diners semblants però de pes afeblit de 0,65 g (CCG-1816), mentre que el seu successor torna al pes del s. X.

Diner de billó de Carcassona de Ramon Roger Trencavell (x2).

Ramon Roger Trencavell (1194-1209). Comte de Carcassona i vescomte de Besiers. El 1209, es reuniren amb Roger de Foix i el Rei Pere III a Cotlliure a fi de preparar-se davant de l'imminent invasió de la croada. Una errada d'estratègia li féu perdre Besiers, on tota la població fou exterminada per Simó de Montfort, i el mateix any perdé Carcassona, fou empresonat i probablement morí emmetzinat. M. Va emetre diners i òbols de billó, tant a Besiers (COC-28/29) com a Carcassona (COC-26/27).

Diner de billó de Besiers de Ramon Trencavell I (x2).

Ramon Trencavell I (1130/50-1167). Comte de Carcassona i vescomte de Besiers. El 1141, s'alià amb Ramon Berenguer IV contra Alfons Jordà de Tolosa, i el 1150 jurà fidelitat al català i generalment estigué al seu costat. M. Tot i que coneixem monedes de Besiers, un domini que adquirí el 1150, en morir el seu germà Roger, no en tenim de Carcassona, que tingué des del principi. És possible que apareguin algun dia. Les monedes de Besiers són diners i òbols de billó (COC-17/18).

Randa (Mallorca). Vegeu *Algaida*.

Ràpita dels Alfacs. Vegeu *Sant Carles de la Ràpita*.

raresa. Vegeu *grau de raresa*.

Rasés, comtat de (Occitània). Situat al sud del comtat de Carcassona, en l'etapa catalana ambdós territoris sempre anaren plegats i la moneda d'ambdós fou la de Carcassona. Limita a l'oest amb el comtat de Foix.

Bitllet uniface de 50 cèntims de Rasquera (52x41 mm).

Rasquera (Ribera d'Ebre). D'origen islàmic, fou donada als templers, i el 1317 passà als hospitalers. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims, i la Col·lectivitat, de 25 i 5 cèntims (TC-2383/92; TCO-2064/8).

Rasumny, Fèlix (Sebastopol, 1869-París, 1940). MC. Escultor i medallista rus (nacionalitzat francès) format a França, a l'Escola de les Arts Decoratives de París, amb els professors Gauthier, Aimé Millet i Paulin Tasset. Exposà per primer cop al Saló del 1887 i fou premiat amb medalla de plata en els dels anys 1900 i el 1906. Treballà llargament a París en medalles de totes les temàtiques, especialment per a la firma A. Duseaux. Signa: F RASUMNY. Medalla: CM-1801 (1915).

ràtio de valors i ràtio or/argent. Vegeu *relació de valors*.

Ravaneda, Antoni de. Mestre de la seca de Càller almenys des de l'any 1562 fins al 1570, en què va morir (BI, p. 218; SO, p. 155; Dessì, p. 23). També fou Mestre Racional (Dessì, p. 22).

Ravaneda, Francesc de (I). Mestre de la seca sarda de Càller, fill d'Antoni, en actiu entre l'any 1570, en què fou nomenat, i almenys el 1601 (Dessì, p. 22-23). En aquest darrer any i també en altres ocasions anteriors, fou substituït per Joan Aragonès (BI, p. 218; SO, p. 155, 207 i 215).

Ravaneda, Francesc de (II). Mestre de la seca sarda de Càller i Mestre Racional entre el 1624 i el 1626 (Dessì, p. 22).

Ravaneda, Pere de (I). Mestre de la seca sarda de Càller des de vers 1601 fins vers 1624 (Dessì, p. 22).

Ravaneda, Pere de (II). Mestre de la seca sarda de Càller i Mestre Racional entre 1626 i 1639 (Dessì, p. 22).

Ravaschiero, Germà. Mestre de la seca de Nàpols amb Felip I i durant els anys 1567 i 1591. Marcà amb les lletres GR nexades (PR p. XXVI).

Ravaschiero, Joan Baptista. Mestre de la seca de Nàpols en els temps finals del regnat de Carles I i als inicis del de Felip I, durant els anys 1548-1567. Marca amb les lletres IBR nexades (PR, P. XXVI).

R-B als costats d'un bust. Abreviatura de Ramon Berenguer I de Barcelona (1035-1076), diner CCG-1828.

real. A València, denominació del *ral*.

Bitllet uniface de 25 cèntims del Real de Gandia (60x44 mm).

Real de Gandia, el (la Safor). Antic raval islàmic, fou lloc de moriscs i va pertànyer al ducat de Gandia. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims (TV-1221/4).

Bitllet uniface de 25 cèntims de Real de Montroi (55x30 mm).

Real de Montroi (la Ribera Alta). Antiga alqueria islàmica, fou lloc de moriscs i va pertànyer als Sabata, que, el 1599, esdevingueren comtes de Real. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Real de Montroy" (TV-1225/30).

Rebull i Torroja, Joan (Reus, 1899-Barcelona, 1981). El gran escultor noucentista fou també professor a l'Escola de Belles Arts de S. Jordi i diputat al Parlament de Catalunya. Rebé la Medalla d'Or de la Generalitat de Catalunya. Al CM li vàrem publicar la medalla 1905, del 1963, dedicada al professor Joan Carol Montfort i a l'Hospital de Sant Pau.

recalcat. Vegeu doble *encunyació*.

Recared (596-601). Sobirà visigot. Va emetre trients d'or amb bust de front a les dues cares a Barcelona, Roses,

Trient d'or de Tarragona de Recared (x2).

Tarragona i Tortosa, les de Barcelona i Tarragona amb diferents varietats de detall. També va emetre amb bust de front a l'anvers, i creu o bé creu sobre D girada al revers només a Tarragona (CCG-1204/20).

receptor de metalls. Un dels càrrecs importants de la seca en el nivell dels anomenats oficials. Rebia, pesava i valorava la llei dels metalls i monedes que la gent o els comerciants portaven a la seca, a voltes amb la pedra de toc i, quan calia, amb assaigs de metall que feia l'*assajador*. En un document de la seca de Mallorca del s. XVII, s'atribueix aquesta funció a l'anomenat *sotamestre*, però no hem trobat aquest terme en cap altra font: "*... aportan la plata en la casa de la secca y cridant a la parsona que asisteix per lo Mestre que vulgarment se diu sotamestre...*" (BFD, p. 17).

Trient d'or de Tarragona de Recesvint (x2).

Recesvint (649-672). Sobirà visigot. Va emetre trients d'or amb el tipus de bust de front a l'anvers i creu al revers a Girona, i amb el bust de perfil i la creu sobre grades a Tarragona (CCG-1254/9).

Redín, Martí de. Fou el 58è Gran Mestre de l'Orde de l'Hospital/Rodes/Malta en l'etapa de Malta i en els anys 1657-1660. Aragonès, era prior de Navarra i virrei de Sicília quan fou elegit. Augmentà les fortificacions de l'illa amb catorze noves torres i derrotà una flota turca. M. Ens han arribat monedes d'argent de 4 i 3 tarins i carlins (COM-19/21). MC. Se li coneixen dues medalles, una d'argent amb la seva efígie i l'altra de bronze referent a les fortificacions (COM, medalles 3 i 4).

Peça de 4 tarins de Malta de Martí de Redín.

Ral coronat de Provença d'Alfons I reencunyat sobre un diner reial del mateix sobirà (x2).

reencunyar. Tornar a encunyar totalment una moneda variant-ne, per tant, les estampes. El marcat parcial és el que anomenem *contramarcat*, *contrassenyalat* o *ressegellat*. La reencunyació permet l'estalvi de la fabricació del cospell i es pot fer sempre que la moneda de base tingui les mateixes característiques físiques que la que es marca de nou. Fou practicat a totes les èpoques. Així, a Provença, quan es passà del *diner reial* al *ral coronat* en temps d'Alfons I (1162-1196), es reencunyaren diners reials. De tota manera, amb el sistema d'encunyació amb martell era difícil d'assolir una reencunyació perfecta i sovint es podien detectar part de les imatges o de les llegendes de la moneda que havia servit de base. A l'edat antiga, de la qual gairebé sempre estem mancats de dades documentals, una moneda reencunyada ens pot aportar informacions de primer ordre, ja que ens facilita una seqüència cronològica entre la moneda base i la moneda que s'hi va reencunyar.

regalia. Privilegi que té una persona en virtut del seu rang i, especialment, les prerrogatives pertanyents al rei. Les regalies de què disposava un sobirà variaven d'un país a l'altre i, si bé algunes eren inherents al càrrec i, per tant, indelegables, n'hi ha d'altres que es podien delegar. Entre les regalies, s'hi comptava pràcticament sempre el dret de batre moneda: "*... el Rey, al qual tansolament e no algun altre aquesta regalia tan alta es reservada...*" (Dessí, doc. 28, 1419).

Reggio Calabria (Nàpols). L'any 1495, Ferran II de Catalunya-Aragó (1479-1516) va manar al mestre de la

seca de Messina que fes els encunys i facilités l'encunyació de moneda d'or, argent i billó per a Ferran II de Nàpols (1495-1496), en el context de la lluita d'aquest contra la invasió francesa. La moneda s'havia de batre a Reggio Calabria o allà on indiqués el sobirà de Nàpols. Fins ara no s'han identificat aquestes probables encunyacions. També s'havien atribuït erròniament a aquesta seca uns mitjos carlins i quarts de carlí d'argent de Ferran I de Nàpols (1458-1494) (CME-1016 i 1018) que, finalment, s'han considerat de la seca de Nàpols.

Peça de tres tarins d'argent de Sicília de Carles II, amb les lletres R-C de la Regia Corte al revers (x1,5).

Regia Corte. A Sicília, indicatiu que les monedes eren emeses directament per l'Estat i no per un mestre de la seca, expressat a les monedes amb les sigles R-C. Segons Sparh, es bateren amb aquestes marques totes les peces de Carles II (1665-1700) emeses a la seca de Palerm i també les de l'any 1678 que es feren a Messina (SP, p. 217). En temps de Felip IV, es bateren amb aquestes marques a Palerm les peces de bronze de l'any 1701 i les d'argent del 1709 (SP, p. 232; SCA, p. 7).

reial. Forma arcaica de la moneda després anomenada ral o real.

reiet. Al País Valencià i al s. XIX, moneda d'aram que valia un xavo (AM).

Reina Mora, castell de la (Benifairó de Valldigna, la Safor). Tresor de més de 100 diners i òbols de billó de Jaume I (1235-1276), dels quals se'n pogueren estudiar 86, la major part de València (73) i la resta de Barcelona. Els autors desfan un error de càlcul de Mateu y Llopis i poden fer una nova proposta més exacta per al repartiment dels exemplars coneguts entre les dues emissions documentades dels diners valencians de Jaume I. RIPOLLÈS, P. P./LLORENS, M. M., "El tresor de la Reina Mora; monedes de Jaume I", *AN* 20, 1990, p. 125-139.

Reiner I, sovint dit Reiner d'Anjou (1466-1472). Sobirà de la Corona Catalano-Aragonesa, elegit per la Generalitat de Catalunya, el qual, de fet, només regnà en una part del Principat i de Menorca. El seu èxit més

Pacífic d'or de Reiner I (x1,5).

important fou la recuperació de Girona, però en morir el seu fill, que fou qui conduí la guerra, aquesta entrà en un franc declivi. M. Reiner seguí la política monetària de Pere IV o de Portugal (1464-1466) i, de fet, només se li coneixen unitats, mitjos i quarts de pacífic d'or (CME-779/81), tot i que també és possible que batés croats o terços de croat d'argent.

Medalla de S. Vicenç, de Reiners (x1,5).

Reiners (Vallespir). El nucli es formà a redós de l'església romànica de S. Vicenç. **MS.** Sant Vicenç, s. XX (2).

Reinhart, Wilhelm. (Viena, 1880-Sant Sebastià, 1953) Enginyer i numismàtic. Treballà inicialment a Hispanoamèrica i, des del 1913, s'instal·là a l'Estat espanyol. Són particularment importants els seus intel·ligents estudis sobre les monedes sueves i visigodes, com ara *Historia general del reino hispánico de los suevos* (Madrid, 1952) i els seus dos treballs fonamentals que abracen la totalitat de les emissions visigodes: "Die Münzen des Tolosanische Reiches der Westgoten" i "Die Münzen des westgotichen Reiches von Toledo", *Deutsches Jahrbuch für Numismatik*, 1 i 3/4; 1938 i 1940/41; p. 107-135 i 7 làmines, i p. 69-101 i 12 làmines. Perfil: Anònim, "Don Guillermo Reinhart", *Numisma* 8, 1953, p. 133.

relació de valors. Per a tot el període d'ús de la moneda amb valor intrínsec, és a dir, des de la invenció de la moneda a Lídia al s. VII a. de C. fins al s. XIX, a cada país hi hagué generalment en circulació monedes de diferents metalls. En aquests casos és important conèixer la ràtio de valor entre els metalls a fi de poder comprovar si hi havia equilibri entre valors de circulació i valor intrínsecs de les monedes. Ja sabem que, en cas contrari, hi havia moviments especulatius. Els metalls monetaris per excel·lència eren l'or i l'argent, i la relació de valors entre ells es regia pels mecanismes de mercat, és a dir, per l'abundància relativa entre l'un i l'altre. En el mateix sentit, la ràtio de valors entre metalls i productes era en relació amb la massa monetària i el volum de productes en intercanvi. És per aquesta raó que, en arribar a Europa una gran massa d'or i argent al s. XVI procedent d'Amèrica, les monedes varen anar augmentant de pes i, si a l'època medieval les unitats d'or i d'argent eren d'uns 3 grams, poc a poc varen a arribar als duros i les unces, amb un pes, aproximadament, vuit vegades més alt. La relació entre l'or i la plata s'ha mogut generalment entre 1/11 i 1/13, però també hi ha hagut èpoques de canvi 1/8, com a l'Europa post-carolíngia, en què l'argent era pràcticament l'únic metall en ús per a la moneda. En moltes èpoques, el coure no fou considerat valor en l'espai monetari i, així, una moneda de coure o bronze era considerada un "senyal" de valor o una moneda fiduciària, és a dir, sense valor propi. Tampoc no es comptava el seu valor als temps medievals o moderns, quan es fabricaven monedes de billó, aliatge d'argent i aram, i el valor es comptava únicament segons el pes de plata que contenia la moneda. Hi ha, però, algunes excepcions, com ara l'Imperi Romà, en què el coure tenia valor monetari i s'avaluava a 1/120 respecte l'argent (NAPI, p. 12), o la Xina, on des dels temps medievals hi circulà moneda *fiduciària*, és dir, sense valor intrínsec apreciable.

Medalla de N^S^ del Miracle de Relleu de la Marina (x1,5).

Relleu de la Marina (Marina Baixa). D'origen islàmic, fou lloc de moriscs i tingué castell. Fou dels Sarrià i, finalment, dels Cervelló. MS. N^S^ del Miracle, s. XIX (1).

Anvers del bitllet d'1 peceta de Rellinars (105x70 mm).

Rellinars (Vallès Occidental). Amb antecedents romans, la primera església és esmentada al s. X. B/G. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims i, segons Turró, també hi varen córrer els vals d'1 peceta del Sindicat Agrícola (TC-2393/6; TCO-2069/71; LC-78).

rem valentem, o *in rem valentem*. Literalment, "en alguna cosa que ho valgui". Als segles IX-XI, s'aplicà als pagaments valorats en moneda però pagats en espècie. Així, "un mancús *in rem valentem*" volia indicar que es feia la transacció pel preu d'un mancús d'or, però que el pagament es faria en alguna cosa que valgués un mancús. El producte amb el qual es faria el pagament generalment no es detallava. Els termes *mancusada*, *argençada* i *dinerada* tenen el mateix sentit, referits al mancús, a l'*argenç* i al *diner*, respectivament.

Renart i Garcia, Dionís (Barcelona, 1878-1946). CM. Escultor, medallista i astrònom. Fill i deixeble del mestre decorador Dionís i germà del pintor Joaquim. Treballà amb tota mena de materials escultòrics i destacà especialment en els conjunts monumentals i l'escultura religiosa. Signa: RENART. Medalla: 989 (1904).

repicat. Vegeu *doble encunyació*.

reproducció, -ons. 1. Imatges sobre paper d'una moneda, feta en dibuix, fotografia, escàner o altres mitjans. Com hem dit en parlar de la *descripció*, s'han de reproduir sempre les dues cares de la peça i s'ha de fer la reproducció a la mida real, al marge d'acompanyar també amb una ampliació si cal. 2. Fabricació actual d'una moneda o una medalla d'acord amb el model d'una peça antiga. És una pràctica força usual, sigui a efectes de commemoració del passat d'una població, com les que han fet alguns ajuntaments; d'il·lustració d'un treball històric, com les sèries que fan alguns diaris, o a efectes de record. Naturalment, hi hauria d'haver una normativa que prohibís la reproducció exacta i amb el mateix metall, ja que això ocasiona errors i fraus. A manca d'això, cal aconsellar que la reproducció es faci

de manera que sigui fàcilment identificable com a tal. La manera més efectiva per aconseguir-ho és emprar el revers per a especificar el caràcter i la motivació de la reproducció. Cal advertir que una simple marca en relleu no és suficient ja que és fàcilment eliminable llimant la peça i que, en tot cas, és més segura la marca incusa, molt més difícil de dissimular. És aconsellable alterar el diàmetre i el metall a fi d'evitar qualsevol mena de confusió. Cal recordar, per exemple, els estralls de les imitacions i reproduccions de *Becker*, que van omplir els museus i les col·leccions de monedes visigodes i d'altres tipus que no eren altra cosa que reproduccions o fins i tot invencions de monedes inexistents. G. F. Hill, *Becker, the counterfaiter*, Chicago, 1977.

Bitllet uniface de 50 cèntims de Requena (98x69 mm).

Requena (la Plana d'Utiel). Cap de la comarca de la Plana d'Utiel, fou una important fortalesa islàmica i fou castellana des del 1238. Més tard, s'integrà a València. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), la Col·lectivitat Agrícola de la CNT va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-1231/3).

Requesens i de Zúñiga, Lluís de. (Barcelona 1528-Brussel·les 1576). Alt funcionari reial, fou Comanador Major de Castella, ambaixador a Roma, Governados de Milà i dels Països Baixos i artífex de la victòria de Lepant el 1571. **CM.** L'artista italià Anteo feu dues medalles amb la seva efígie arran de la victòria naval (CM-91 i 92).

ressegell. Vegeu *contrassenyal o contramarca*.

restitució, medalles de. Les encunyades anys més tard de la mort del personatge que representa. El terme s'aplica especialment a les medalles papals fetes per Paladino al s. XVI, per bé que aquest artista només en va obrar dels papes dels quals disposava d'una imatge fidedigna.

retrògrada. Aplicat a la llegenda, vegeu *llegenda*.

Reus (Baix Camp). Amb arrels a l'antiguitat, la ciutat ens aflora a la documentació vers el 1151, quan era dins la

Diner incús de llautó de Reus (x2).

jurisdicció de l'arquebisbat de Tarragona, que l'any 1154 en cedí dues terceres parts a Bertran de Castellet. La tercera part restant, en mans dels canonges de S. Agustí, no fou extingida fins al 1543. Al s. XIII, fou estructurat un Consell Municipal amb jurats. Durant la Guerra dels Segadors, fou ocupada aviat pels filipistes. **M.** Al marge d'un intent fallit del 1528, la moneda municipal no s'inicia fins al 1556. Emissions i lluites contra les falsificacions, amb rebuig i retirades, es van succeint, no cessen durant la Guerra dels Segadors (1640/52), cas únic entre els amonedaments municipals catalans, i es mantenen fins al 1709/1718, en unes emissions que no es van retirar de circulació fins al 1718 o el 1722, quan ja feia molt temps que havien cessat la major part de les altres encunyacions municipals. Consta que, en alguns casos, varen recircular o fins i tot es tornaren a encunyar tipus antics, cosa que explica, en part, que malgrat el gran nombre d'emissions documentades, tinguem molt pocs tipus identificats (CCG-3831/4). BOFARULL, A. de, *Anales históricos de Reus desde su fundación hasta nuestros días*, Reus, 1959; VILASECA, S. i L., "Pellerofes civiles y eclesiásticas de Reus", *Numisma* 84/89, Madrid, 1967, p. 131-142; CL, p. 254-256; SR, p. 43-132. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament féu nombroses emissions, cadascuna amb la figura d'un prohom local, d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-2397/415; TCO-2072/90). **G. Coop.** "La Humanitat", bitllets de 5 i 2,50 pecetes i de 25, 10 i 5 cèntims (LC-2741/6). "Serveis Elèctrics Unificats de Catalunya (S.E.U.C)", bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims (LC-2747/52). "Serveis de Gas Unificats de Catalunya (S.G.U.C.)", bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims (LC-2753/6). "Institut Pere Mata", peces d'alumini d'1 peceta i de 50 cèntims i de cel·luloide de 25, 10 i 5 cèntims (LC-2758/62). Coop. Patronat Obrer de S. Josep, monedes de coure de 50 i 5 cèntims. El Olimpo (soc. recreativa), monedes de 50 cèntims, de llautó. La Palma (soc. recreativa), monedes de llautó de 50 cèntims. Camp d'Aviació, peces de cel·luloide d'1 peceta (AG). **P.** Les pallofes de Reus van ésser

molt ben documentades i catalogades, de manera que la seva atribució no presenta avui cap problema. Només hi vàrem afegir el darrer tipus, un possible gitó per al pagament de les cadires (CL-2030/41); VILASECA, S i L., "Pelleroles civiles y eclesiásticas de Reus". *Numisma* 84-94. Madrid, 1967, p. 131/42. **MC.** L'any 1838, edità un medalla de la Milícia Nacional (CM-308). L'any 1892, commemorà una Reunió Agrícola, i el 1891, un concurs d'arades (CM-598 i 839). Vers el 1874, dues medalles commemoren la mort de Fortuny (CM-644/5). El 1891, una de les més velles medalles esportives amb una carrera de *"velocípedos"* (CM-842). El tema religiós apareix amb una commemoració d'una peregrinació a Montserrat el 1920, una setmana catequística del 1923 i diferents commemoracions de la MD de la Misericòrdia del 1892 (?), 1904, 1919, 1929 i 1954 (CMA-13 i CM-1414, 1423, 937, 1351/3, 1443/4, 1472 i 1938). L'any 1902, trobem un carnaval infantil (CM-954) i dues es refereixen a certàmens fotogràfics el 1903 i el 1938 (CM-965 i 1938). **MS.** N^a^S^a de la Misericòrdia, s. XIX (6), s. XX (50); S. Crist de la Sang, s. XX (1); S. Cristòfol, *Montepío* de xofers, s. XX (1).

revers. Una de les cares de la moneda, la que es considera secundària. Vegeu *anvers*, on expliquem els criteris per a definir les dues cares.

Anvers d'una medalla carlina dedicada a Tristany, obra de Revillon (x1,5).

Revillon, Ernest (París, final del s. XIX–inici del s. XX). **MC.** Escultor i medallista, fill de l'escultor Aimé Jean. Es formà amb el seu pare i amb Aimé Millet, i tingué el seu taller a Barbizon, carrer Charles-Jacque, 11. Fou secretari dels *Artistes Français* des del 1884 i participà en les seves exposicions. Presentà les seves primeres produccions al Saló de París del 1885. Medalla: CM-922 (1899).

Revue Numismatique. Fundada l'any 1836, és una de les revistes més importants i antigues de l'especialitat. De cadència anyal, l'ha editat la *Societé Française de Numismatique* des de la seva fundació, l'any 1837. Gran part del seu contingut és dedicat al món clàssic, però s'hi va obrint pas altra mena de sectors, com ara el medieval. S'hi han publicat treballs sobre els nostres àmbits, com ara troballes o d'Occitània.

Dracma grega d'argent de Rhode (x2).

Rhode. Colònia grega fundada pels rodis de l'illa de Rodes que cal situar a la Roses actual, per bé que la seva ubicació exacta encara no s'ha pogut establir. És probable que batés divisors, igual que Empúries abans de les dracmes, però és una qüestió encara no aclarida del tot. A finals del s. IV o principis del III a. de C., va començar a encunyar dracmes i divisors d'argent, amb llegenda RODETON a les unitats i R-O o anepígrafs als divisors, tots ells d'un art extraordinari, i calcs de bronze sense llegenda, probablement als darrers temps de les emissions (VB-119/31; CCG-200/14, ampliat després a CRR). Tant les monedes de Roses com les de l'illa de Rodes, d'on procedien els rodis, porten per tipus una rosa, una tipologia que no trobem en cap altre taller en l'espai grec. Aquest fet i els testimonis del mon clàssic que certifiquen la fundació rodia de Roses, entre d'altres, fan molt difícil de creure que la colonia grega de Roses fos d'origen foceus, com diuen alguns.

Anvers del bitllet d'1 peceta de Rialp (75x45 mm).

Rialp (Pallars Sobirà). Situada a redós del castell, fou cap de baronia i formà part del vescomtat de Castellbò. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre dues sèries de bitllets d'1 peceta i de

50 cèntims (TC-2416/9; TCO-2091/4). MS. MD de la Muntanya, s. XX (1).

Anvers del bitllet d'1 peceta de la Riba (105x60 mm).

Riba, la (Alt Camp). Esmentada el 1159, des del s. XIV formà part del comtat de Prades. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre dues sèries de bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-2420/5; TC-2095/100).

Riba, Pere Pau. Mestre de la seca de Barcelona, ens consta actuant els anys 1611 i 1612 (BO, vol. 3, p. 59).

Ribagorça, comtat de. Fou una de les demarcacions de l'espai carolingi conquerit pel comte de Tolosa i on no s'hi va arribar a batre moneda. En el període comtal immediatament posterior a la independització de l'any 872, no hi ha cap evidència que es batessin monedes, però a partir del 1064/1094 i fins al 1119/1134, hi ha diferents mencions de sous grossos de Ribagorça (BA, p. 267 i 268) que no semblen tenir plasmació en l'evidència numismàtica. S'ha plantejat la possibilitat que al·ludissin als diners emesos a Montsó per Sanç Ramir (1063-1094) i Pere I (1094-1104), després de la seva conquesta el 1089. La dificultat és que el terme "grossos" sembla voler dir "de plata", i aquestes peces són de billó, de manera que és només una hipòtesi a verificar en el futur (BA, p. 268).

Anvers del bitllet de 50 cèntims de Riba-roja d'Ebre (105x52 mm).

Riba-roja d'Ebre (Ribera d'Ebre). El castell és esmentat des del 1160 i va pertànyer als templers, dins la comanda d'Ascó. B/G. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims i, segons Turró, també hi varen circular els de la Col·lectivitat i els de la Cooperativa i Sindicat Agrícola (TC-2426/33; TCO-2101/3; LC-2715/8).

Bitllet uniface de 50 cèntims de Riba-roja de Túria (102x57 mm).

Riba-roja de Túria (el Camp del Túria). D'origen islàmic, fou lloc de moriscs i cap de baronia, i estigué emmurallada fins al 1364. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Ribarroja" (TV-1234/6).

Ribas (Barcelona?, primera meitat del s. XX). MC. Medallista probablement barceloní que no hem pogut identificar. Potser es tracta de l'escultor Pelai Ribas i Parès, que Ràfols situa en el primer quart del segle XX. Signa: RIBAS. Medalles: CM-1007 (1906), 1016 (1907) i 1173 (1921).

Anvers d'una medalla de llautó del 1993 referent a Ribelles.

Ribelles (poble del municipi d'Albanyà, la Garrotxa). Es formà a redós del castell, fou cap de baronia i origen de l'important llinatge del mateix nom. MC. L'any 1993, es féu una medalla amb l'església parroquial de S. Julià

de Ribelles amb motiu de la "16a Embardissada a la Garrotxa". Signa: CEO, no identificat, potser Centre Excursionista d'Olot.

Anvers del bitllet d'1 peceta de Ribera de Cardós (73x45 mm).

Ribera de Cardós (Pallars Sobirà). Esmentada el 839, és el cap de la Vall de Cardós. L'església romànica és del 1145. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta (TC-2434; TCO-2104).

Ribera d'Ebre, tresor. Tresor de 41 monedes d'argent, de les qual se'n pogueren estudiar 32. Comprèn dracmes ibèriques (entre elles, la del cap baronívol d'Iltirta) i divisors de les sèries emporitana i massaliota, amb tipus inèdits en totes les sèries. Permet afermar la hipòtesi de Villaronga d'identificar la seca de Kertekunte amb Tivissa. CRUSAFONT, M., "Dracmes i divisors inèdits en una troballa a la Ribera d'Ebre", *AN* 36, 2006, p. 39/54.

Anvers del bitllet d'1 peceta de Ribes de Freser (107x70 mm).

Ribes de Freser (Ripollès). Esmentada al s. X, va pertànyer al comtat de Cerdanya i, després, al regne de Mallorca, i era cap de sotsvegueria. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer diferents emissions de bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-2437/41; TCO-2105/12). **G.** Coop. "La Ribatana", peces de 5 i 1 peceta de níquel i de 5 cèntims de llautó (LC-2848/51). "Sindicat Agrícola", peces de 10 pecetes de llautó (LC-2852).

Ribes del Penedès. Vegeu *Sant Pere de Ribes*.

Ribesalbes (la Plana Baixa). Lloc de moriscs, dependent del castell d'Onda. Fou un notable centre productor de ceràmica decorada al s. XIX. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-1237/9).

Anvers de la medalla de la cursa ciclista del Club Ribesaltes.

Ribesaltes (Rosselló). Fou fortificada el 1173 i tingué consolat des del s. XV. És coneguda pels seus vins dolços. **P.** L'emissió de pallofes a l'església de S. Andreu ha estat ben documentada (CL, p. 262), i les peces, descrites però no fotografiades. La descripció del primer tipus correspon perfectament amb el segell FS-4266 (CL-2042/4). **G.** Forns Econòmics de Ribesaltes, peces de 15, 10 i 5 cèntims d'aliatge de níquel, aram i llautó, respectivament (MTM-1, p. 60/1; MGC). **MC.** L'any 1884, s'editià una medalla per a una Festa de Beneficència (CM-511) i, vers el 1963, el Ciclo Club Ribesaltes organitzà una cursa ciclista als Països Catalans en honor a Jaume I (CM-1943).

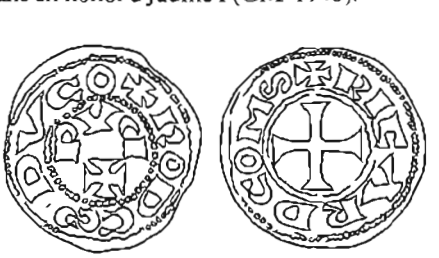

Diner de billó de Rodes de Ricard I (x1,5).

Ricard I (1112-1132/34). Comte de Rodés. Els comtes de Roergue ja havien participat al costat dels catalans en les lluites contra els musulmans des del s. X. És per això que és ben probable que l'assumpció del títol

comtal per Ramon I es fes en connivència amb Ramon Berenguer III, quan aquest es féu amb els dominis de Millau, Gavaldà i la Provença marítima en maridar-se amb Dolça de Provença. M. Són atribuïbles a aquest comte uns diners amb lletres en el camp (COC-65).

riell, *m.* Barra o llengot de metall que hom obtenia de la fosa dels metalls monetaris. Hom la reduïa a planxes i en feia discs o cospells mitjançant tisores: "... *l'argent sera fus e gitat per riells sobre taules de pedra...*" (CME, doc. 142, 1285). Dels retalls que en restaven se'n deia la cisalla. Sembla que a Mallorca i almenys al segle XVII, hom colava l'or en riells, però en canvi la plata es colava en rajoles o llengots (BFD, p. 81).

riellera. Pedra amb unes ranures on hom abocava el metall fos per a fer-ne els *riells*.

Anvers del bitllet de 50 cèntims de Riells del Fai (118x70 mm).

Riells del Fai (poble del municipi de Bigues, Vallès Oriental). Esmentada el 971, depengué de S. Miquel del Fai i fou municipi els anys 1937/9. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-2445/6; TCO-2116/7).

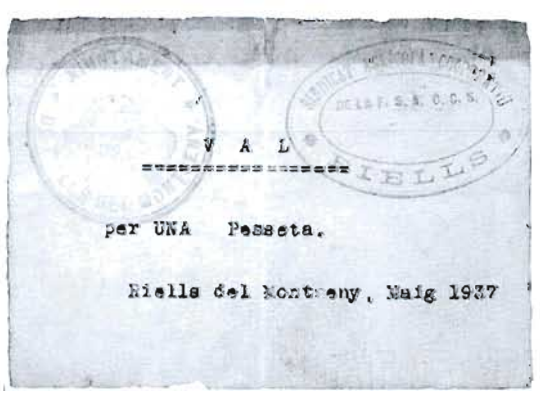

Bitllet manual d'1 peceta de Riells i Viabrea (102x83 mm).

Riells i Viabrea (Selva). Esmentada el 851, formà part del vescomtat de Cabrera. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament i el Sindicat varen emetre uns bitllets manuals d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-2447/8; TCO-2118/9).

Anvers del bitllet de 50 cèntims de Riera de Gaià (60x33 mm).

Riera de Gaià (Tarragonès). Es formà després de la conquesta absorbint la població del lloc de Montoliu i va pertànyer a la mitra de Tarragona. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre tres sèries de bitllets d'1 peceta i de 50, 25 i 10 cèntims i, segons Turró, també hi circularen uns altres de manuals del Sindicat Agrícola (TC-2449/61; TCO-2120/9).

Medalla de N^a^S^a^ del Miracle, Riner (26x26 mm).

Riner (Solsonès). Poble disseminat, el centre és en el castell i la parròquia. MS. N^a^S^a^ del Miracle, s. XVII (1), s. XIX (5), s. XX (31); N^a^S^a^ del Remei de Castellbell, s. XIX (1).

Riola (la Ribera Baixa). Antiga alqueria islàmica, formà part de la baronia Honor de Corbera i s'independitzà com a municipi el 1839. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50, 25 i 5 cèntims (TV-1240/4).

Ripoll (Ripollès). La vila sorgí entorn del monestir de Santa Maria, fundat pel comte Guifré l'any 879. L'any 890, es construí l'església de S. Pere, que fou la parroquial.

Medalla commemorativa de la reedificació del monestir de Ripoll, 1893.

Hi tingué gran importància la fabricació d'armes de foc. **M.** No hi ha cap notícia directa que s'hi hagi batut mai moneda anterior a la Guerra contra el Feixisme, però hi ha una notícia indirecta del 1641: els síndics de Caldes de Montbui diuen que faran diners com els de Vic, Ripoll i Manresa (CSE, doc. 95). De moment, aquestes monedes no es coneixen i la menció també pot ésser fruit d'un error. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer tres emissions de bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims i, segons Turró, també hi varen córrer els de 30, 25, 20, 15, 10 i 5 cèntims del Sindicat Agrícola (TC-2462/71; TCO-2130/4). **P.** L'existència al Museu-Arxiu de Ripoll d'una mostra de les pallofes ripolleses ha permès d'establir-ne l'atribució, tot i que no es pot descartar alguna correcció en el futur (CL-2045/59). La darrera peça, amb l'explícita llegenda SANTA MARIA DE RIPOLL, és un gitó d'alumini empremtat a dues cares i podria ésser dels que s'empraven per al pagament de les cadires entorn de l'any 1900. **G.** Coop. "La Económica Ripollense", peces de 5 i 1 peceta de níquel i de 25 i 5 cèntims d'aram i llautó (LC-2853/62). Coop. "Ferroviaria", peces de 5 i 1 peceta i de 25 cèntims de níquel i de 5 cèntims de llautó (LC-2862/5). Coop. "La Ripollense", peces de 5 pecetes de níquel (LC-2866/7). Filatures Noguera col·lectivitzada, bitllets de 25 cèntims (LC-2875). Vegeu també *Parròquia de Ripoll*. **MC.** L'any 1893, dues medalles commemoraren la reedificació del monestir (CM-864/5). El 1935, una d'un congrés d'esperanto (CM-1326), i el 1982, una commemoració del monument funerari a Guifré el Pilós (CM-1970). **MS.** Sta. Maria de Ripoll, s. XIX (7), s. XX (33).

Ripoll Roig, Maria Eugènia (Barcelona, 1962). Historiadora de l'Art i directora del Museu de Molins de Rei. Ha publicat nombrosos treballs d'història de l'art i el llibre *La Seca o Casa de la Moneda de Barcelona*

Maria Eugenia Ripoll.

(Barcelona, 2008), molt ben documentat i primer estudi sobre aquest tema. Treballà en la gestió per a la documentació de la Seca de Barcelona promoguda per la SCEN i en redactà una proposta per a l'Ajuntament de Barcelona junt amb M. Crusafont.

Ripoll del Vallès. Vegeu *Sant Llorenç Savall*.

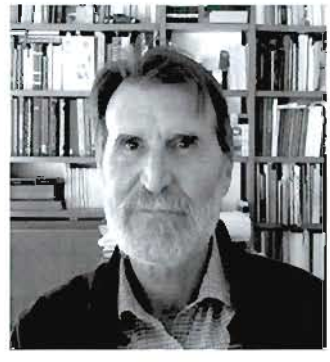

Pere Pau Ripollès.

Ripollès Alegre, Pere Pau (Castelló de la Plana, 1952). Doctor en història i professor de la Universitat de València. Ha obtingut diferents guardons internacionals per la seva tasca numismàtica, entre ells els de les Societats Francesa i Anglesa, i és membre de la SCEN. A més de nombrosos articles, ha publicat algunes monografies sobre tallers monetaris, com ara *La ceca de Valentia* (València, 1988); *Las monedas de la ciudad romana de Segóbriga* (Barcelona-Madrid, 1996), amb J. M. Abascal; *Les encunyacions ibèriques de Lauro* (Granollers, 1996), amb M. M. Llorens; *Arse-Saguntum* (Sagunt, 2002), amb M. M. Llorens, o *Saitabi* (València, 2007). També ha fet estudis sobre circulació monetària, entre ells, *La circulación monetaria en la Tarraconense mediterránea* (València, 1982). Ha publicat també obres de referència d'ampli abast, com el volum I del *Roman Provincial Coinage* (Londres/ París, 2002), amb A. Burnett i M. Amandry, o *Las acuñaciones provinciales romanas de Hispania* (Madrid, 2010).

Anvers de la medalla de l'ajuntament de Ripollet a Clavé (1928).

Ripollet (Vallès Occidental). Esmentada des del s. X, tingué molins paperers des dels temps medievals. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer dues emissions de bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-2476/9; TCO-2139/42). MC. L'any 1928, l'ajuntament edità una medalla en homenatge a Clave (CM-1492c). El 1973, el Banc de Sabadell per la sucursal (CMA, p. 201).

Riu i Serra, Julià (Molins de Rei, 1921-Barcelona, 2006). Escultor i medallista, es formà a l'Escola Massana i també estudià a París. Esdevingué professor de la mencionada escola entre el 1963 i el 1985. Com diu Fontbona, és dels primers que trenca amb el noucentisme i "porta la medalla a les portes de l'informalisme" en la seva medalla del centenari del Pla Cerdà del 1959 (CM-1886; pròleg CM, p. 14). També li publicàrem les CM-1913 i 1937, dedicades a la coronació de la MD de Queralt el 1966 i a la Fàbrica Bernades del 1974, respectivament.

Anvers del bitllet de 50 cèntims de Riudarenes (114x59 mm).

Riudarenes (Selva). Fou cap de batllia del vescomtat de Cabrera. L'agressió de les tropes castellanes el 1640 fou un dels desencadenants de la Guerra dels Segadors. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre dues sèries de bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-2480/4; TCO-2143/7).

Bitllet uniface d'1 peceta de Ruidaura (79x55 mm).

Riudaura (Garrotxa). Es formà a redós del monestir, que en tingué inicialment el domini. L'any 1248, els Anglesola donaren carta de franqueses. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta amb "Riudaura" (TC-2485/6; TCO-2148/9).

Riudebitlles. Vegeu *Sant Pere de Riudebitlles*.

Bitllet de 50 cèntims de Riudecanyes (99x58 mm).

Riudecanyes (Baix Camp) Amb antecedents ibèrics, formà part de la baronia d'Escornalbou i fou de la Comuna del Camp de Tarragona. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer dues emissions de bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-2492/7; TCO-2155/60).

Anvers del bitllet d'1 peceta de Riudecols (64x45 mm).

Riudecols (Baix Camp). Originada arran de la conquesta cristiana, formà part del terme d'Alforja (1243). B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50, 25, 15 i 10 cèntims (TC-2498/503; TCO-2161/6).

Anvers del bitllet de 50 cèntims de Riudoms (93x62 mm).

Riudoms (Baix Camp). Fou repoblada el 1150 i fou vila murada amb un castell que no ha subsistit. Formà part de la Comuna del Camp de Tarragona. M. Tot i que no es coneix encara cap moneda municipal de Riudoms, és segur que se'n varen emetre almenys dues vegades, abans del 1556 i el 1611, amb episodis de recirculació que s'allarguen fins al 1616 (SR, p. 159/68). Probablement serien incuses de llautó com les que bateren altres pobles del Camp. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer dues emissions de bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-2504/7; TCO-2167/70). MS. Beat Bonaventura, s. XX (1).

Riudor de Bages. Vegeu *Sant Fruitós de Bages*.

Rius i Taulet, Francesc. (Barcelona 1933-Olèrdola 1889). El polític monarquic, alcalde de Barcelona i diputat a Corts és especialment conegut per la transformació urbanística de Barcelona i per l'Exposició Universal del 1888. MC. El 1890 li fou aixecat un monument a Barcelona, fet que fou també commemorat amb una gran medalla d'argent de Serra/Gelabert (CM-811).

Rivet, Adolf (Perigeux, 1855-d. 1924). MC. Escultor i medallista. Es formà a l'Escola de Belles Arts, amb Cavalier, Ponscarme i Roty, i participà als Salons dels Artistes Francesos els anys 1888 i 1908, on fou premiat. Va fer també notables treballs en ceràmica. La seva obra medallística és molt extensa. Signa: Ad. Rivet. Medalla: CM- 1209 (any 1924).

Rivista Italiana di Numismatica. Fundada per Solone Ambrossoli el 1888, esdevingué la publicació periòdica de la *Società Numismatica Italiana*, radicada a Milà. Sovint aporta dades del nostre àmbit i actualment (2016) ha arribat al número 117. L'any 1967 es varen editar en volum apart uns índexs que després foren refosos en uns altres que arriben fins l'any 2000 i editats també en volum a part en aquesta data.

RMN-BRG. Abreviatura de Ramon Berenguer III (1096-1131) en un diner d'Ausona (CCG-1841).

RO. Abreviatura de Roger IV (1167-1194), diner de Besiers (CCG-2010).

R-O (lletres gregues *ro-omicron*). Abreviatura del nom de la seca de *Roses* (RODETON) en uns divisors de la dracma d'argent de la colònia grega (VG). La mateixa abreviatura es troba en els divisors de la dracma de l'illa de Rodes.

roball, roval, roal, -s. *m*. Nom aplicat als divisors dels dinars de l'època de les taifes emesos a València i altres llocs amb or de baixa llei (uns 7 quirats) i que hom considerava del valor d'un "*robbai*", terme àrab que significa quart de dinar. L'anomenat a Catalunya or de roballs o rovalls, dit també or de València, circulà a la segona meitat del s. XI, probablement com a resultat del pagament d'una compensació econòmica musulmana en temps del corregnat R. Berenguer II-Berenguer Ramon II (1076-1082).

Robert i Yarzábal, Bartomeu. (Tampico 1982-Barcelona 1902). El metge, diputat i popular alcalde de Barcelona meresqué que se li aixequés el conegut monument obra de Llimona. CM. També li fou dedicada en vida una magnífica medalla tipus plaqueta amb el seu bust a l'anvers, obra d'Arnau, "Per sa defensa de Catalunya en lo Congrés", segons llegim al revers (CM-951).

Medalla de Perpinyà, obra de Robert-Merignac (55x65 mm).

Robert-Merignac, Ernesta (Saint Omer, 1858-1933). MC. Escultora i medallista francesa, deixeble de Genevieve Granger, Darbefeuille i Racipon. Presentà els seus primers treballs al Saló de París del 1905. Fou també gravadora de medalles per a la seca de París. S'ha dedicat als relleus en marbre i ha obrat nombroses plaquetes com la sèrie de retrats femenins de diferents regions franceses. La seva obra és extensa i d'excel·lent qualitat. Signa: Ernesta Robert-Merignac. Medalla: CM-533 (c.1927).

(roca). Signe heràldic que consisteix en un puig amb cim bifurcat que correspon a les primeres encunyacions de florins d'or de llei alta a Perpinyà (c. 1353, CME-223) i a les quartes de 1362/65 a llei de 22 quirats o menys (CME-231).

Anvers del bitllet d'1 peceta de la Roca del Vallès (110x69 mm).

Roca del Vallès, la (Vallès Oriental). Amb antecedents romans, conserva l'important castell. Els primers senyors foren els Roca. Al s. XV, fou cap de baronia. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-2511/2; TCO-2174/5).

Rocabertí de billó de Girona de Joan II (x2).

rocabertí. Diner de billó emès a Girona pels partidaris de Joan II (1458-1479), assetjats a la ciutat, i manats batre entre el 1462 i el 1469 pel capità de les forces del rei, Pere de Rocabertí, cosa que n'explica el nom. Se'n feren diferents emissions i a una llei cada cop més baixa, de manera que van acabar per valer la meitat, és a dir, un òbol o malla. Pere de Portugal en va prohibir la circulació.

Rocabertí, castell de, tresor (la Junquera, Alt Empordà). Prop d'aquest castell aparegué un important tresoret que contenia un centenar de peces entre diners de Besalú de tipus de la mà, atribuïts a Guillem II i Bernat II i III (CCG-1091 a 1893), i diners rossellonesos de Gausfred II (1014-1074) (CCG-1894; BA, p. 183).

Rocafort de Bages. Vegeu *Pont de Vilomara i Rocafort*.

Anvers del bitllet de 25 cèntims de Rocafort de Queralt (90x60 mm).

Rocafort de Queralt (Conca de Barberà). Esmentada el 1038, el 1178 consta el castell i que era cap de baronia. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims (TC-2515/6; TCO-2176/7).

Bitllet uniface de 25 cèntims de Rocafort de Vallbona (101x60 mm).

Rocafort de Vallbona (poble del municipi de S. Martí de Maldà, Urgell). Fou de Vallbona de les Monges i municipi independent fins al 1972. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-2517/20; TCO-2178/81).

Rocafort i López, Tomàs (València, segona meitat del XVIII-mitjant del XIX). MC. Gravador. Es formà sota el mestratge de Piquer i, després, de Peleguer

Anvers de la medalla de l'Acadèmia de S. Carles de Valencia, obra de Rocafort.

L'any 1798, fou elegit membre de mèrit de l'Acadèmia de S. Carles com a premi per un treball medallístic. El 1827, ho fou de l'Acadèmia de S. Lluís de Saragossa. Gravà moltes estampes religioses i làmines de devoció. Signa: ROCAFORT; T. R. Medalles: CM-270 (1843), 333 (c.1810), 356 (1855), 561 (1849), 569 (1851) i 580 (1856).

Rocafull, senyoria de (Occitània). Situada dins del comtat de Nimes. M. Els senyors de Rocafull feren emissions de moneda de diners i òbols, amb molt de parentiu amb les dels senyors d'Andusa, amb qui estaven emparentats. Una R en el camp sembla al·ludir a un Ramon, que no ha pogut, però, ésser identificat (COC-33 i 34, CME-33 i 34). Vegeu *Ramon de Rocafull*.

Bitllet uniface d'1 peceta de Rocallaura (90x54 mm).

Rocallaura (poble de Vallbona de les Monges, Urgell). Tingué un antic castell i dins el terme hi ha el santuari del Tallat. Fou municipi independent fins al 1970. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-2521/3; TCO-2182/4). **MS.** S'hi conserva la MD del Tallat, vegeu *Vallbona de les Monges*.

Bitllet uniface de 50 cèntims de Roda de Berà (81x53 mm).

Roda de Barà (Tarragonès). Consta el 1066 en mans de Mir Geribert. Va pertànyer al monestir de Casserres. Conserva l'important Arc de Berà d'època romana. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer dues emissions de bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-2524/8; TCO-2185/9). **MS.** N^a^S^a^ de Berà, s. XX (4).

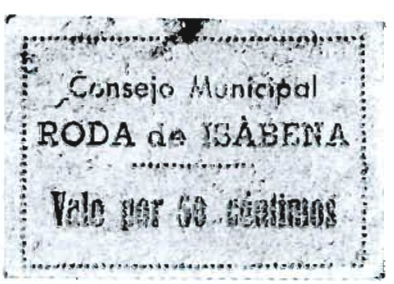

Bitllet de 50 cèntims de Roda de Ribagorça (54x36 mm).

Roda de Ribagorça (poble de la Pobla de Roda, Baixa Ribagorça). Antiga "civitas" romano-visigoda, fou conquerida pels comtes de Tolosa al s. X. El 884, la Ribagorça es féu independent amb Ramon I i, amb Ramon II, Roda esdevingué seu episcopal. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims amb "Roda de Isabena" (TF-348/9).

Roda de Ter (Osona). Antiga "civitas" romana, fou arrasada el 826 en la rebel·lió d'Aissó. La nova població posterior va pertànyer als Cabrera. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va eme-

Anvers del bitllet de 50 cèntims de Roda de Ter (96x64 mm).

tre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-2529/30; TCO-2190/1). G. Coop. "Baurier" de la Colònia del mateix nom, peces d'1 peceta de llautó (LC-2974/5). Coop. "La Pau Rodenca", peces de 10 pecetes de llautó, de 5 pecetes de níquel i d'1 peceta d'aram (LC-2988/92), i altres de 5 i 1 peceta i de 10 i 5 cèntims, amb "La Paz Rodense" (LC-2976/87). MS. N.ª S.ª del Pont, s. XX (2).

Diner rodenès de billó d'Enric II (x2).

rodenès, -esos. Els diners emesos a la Roerga els segles IX a XIII, molts d'ells a nom d'un comte Hug, a voltes per haver-hi un comte d'aquest nom, d'altres per immobilització. Més endavant, se'n feren a nom d'Enric i dels seus successors. Aquesta denominació la trobem a la zona de Tolosa, però no es pot descartar que en altres espais fossin anomenats *ugonencs* per la persistència de comtes de nom Hug, un nom gens freqüent als altres comtats occitans (CA, p. 192-194).

Rodés (Conflent). El 1094, hi consta un castell dels comtes de Cerdanya. MS. N.ª S.ª de Domanova, s. XX (8).

Rodés, comtat de (Occitània). Situat al nord del vescomtat d'Albi, entre Tolosa i el Carcí a l'oest i el Gavaldà i Millau a l'est, ocupà el territori de la Roerga i, a voltes, del vescomtat del Carlat, a la seva zona nord. Els contactes entre els comtes de Rodés i els de Barcelona s'iniciaren amb Borrell II de Barcelona (947-992), qui es mullerà amb Letgarda de Roerga, germana de Ramon II de Roerga, i es feren més estrets quan Ramon Berenguer III (1096-1131) obtingué, amb el seu matrimoni amb Dolça l'any 1112, els territoris de Millau, Carlat, Gavaldà i alguns dominis a la Roerga. Probablement en aquest moment i amb l'ajut del barceloní, el de Rodés abandonà el títol vescomtal i prengué el comtal. De llavors ençà, els comtes de Rodés foren fidels vassalls dels catalans, situació que s'allargà fins prou més enllà del tractat de Corbell. M. És per això que vàrem considerar les seves emissions (COC-63/74; CME-61/72).

Situació de la Roerga en l'espai catalano-occità.

Diner de billó de Rodés a nom d'Hug (x2).

Rodes, orde de. Vegeu *Malta, orde de*.

RODETON. Llegenda de les dracmes gregues de Roses.

Rodilla, V (València?, s. XX). MC. Gravador, probablement valencià, de qui no hem trobat informació. Signa: V. RODILLA. Medalla: CM-501 (1955) i 1857 (1952).

RODION. Llegenda de les dracmes gregues de l'illa de Rodes.

Rodonyà (Alt Camp). Es formà a redós del castell de Rodonyà, que subsisteix, i fou cap de baronia. B/G. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer dues emissions de bitllets d'1 peceta i de 50 i 25

Anvers del bitllet d'1 peceta de Rodonyà (92x56 mm).

cèntims i, segons Turró, també hi varen córrer els bitllets del Sindicat Agrícola de 10 i 5 cèntims (TC-2531/6; TCO-2192/5; LC-2482/3).

Rodríguez. Camp MC. Empresa editora i de fabricació de medalles creada per Desideri Rodríguez. Tenia el seu establiment a Barcelona, a la Rambla de Catalunya, 122. Vives aporta com a firma RODRIGUEZ y Cª, que evidencia que era una empresa. Obrà moltíssimes medalles en el primer quart del s. XX, sovint amb bons artistes com Arnau o Parera. Signa: RODRIGUEZ; D.RODRIGUEZ. Medalles: CM-1001 (1905), 1011 (1906), 1015, 1017, 1020, 1021, 1025, 1032 i 1033 (1907), 1037 i 1043 (1908), 1073 (1909), 1077 i 1086 (1910), 1097 i 1100 (1911), 1114 (1912), 1115 i 1120 (1913), 1141 (1916), 1152 (1917), 1153 (1918), 1160 (1919), 1169 (1920), 1185 (1922) i 1198 (1923).

Roerga, comtat. Vegeu *Rodés*.

Roët-Filius. Vegeu *Roëttiers*. MC.

Roëttiers, Carles Norbert (París, 1720-1772). MC. Medallista francès. Membre d'una família de gravadors, el 1753 succeí el seu pare Josep Carles en el càrrec de gravador general d'encunys de França i, des del 1759, fou gravador particular de la seca de París. Ambdues dedicacions les va mantenir fins a la mort. El 1764, fou rebut a l'Acadèmia Reial de Pintura i Escultura. Presentà medalles i gitons als salons de París dels anys 1753, 1761, 1765, 1769 i 1771. Féu una sèrie de medalles de Lluís XV, algunes de caràcter retrospectiu. Té una producció àmplia i qualificada. Signa: ROËT-FILIUS. Medalla: CM-185 (1756).

Roger II de Foix (1092-1094). Probable regent del comtat d'Urgell en la minoritat d'Ermengol V i en la cronologia indicada. M. Ens ha dut a aquesta hipòtesi l'existència d'un mancús a nom d'un Roger, idèntic als mancusos de Jaca de Sanç Ramir i amb llegenda de revers AMTE (CCG-1926), que sembla al·ludir a Agramunt, que en algunes monedes del comtat d'Urgell apareix en la forma AGEMOTE.

Mancús o diner d'or d'Urgell, atribuïble a Roger II de Foix (x2).

Òbol de Carcassona, atribuïble a Roger III (x2).

Roger III (1246-?). Senyor de Casserres al Menervès i comte nominal de Besiers i Carcassona. Va adquirir el domini indicat del rei de França en renunciar el seu pare als seus drets als comtats i hi ha notícies vagues de revoltes posteriors de Carcassona, de manera que no es pot descartar que fos ell qui batés un òbol de Carcassona que vàrem descriure fa uns anys i que, per cronologia del tipus del revers, només comparable, per exemple, amb les monedes de Hug V d'Empúries (1269-1277), s'avé més amb el seu temps més que no pas en el de Roger II, al qual el vàrem atribuir cautelarment i a l'espera de noticies més sòlides (CCO-23). La S de l'anvers ja va ésser emprada per Simó de Montfort i ha de tenir alguna significació, al marge d'ésser la inicial del nom de Simó, ja que en, cas contrari, Roger no l'hauria pas reprès.

Diner de billó de Carcassona de Roger Trencavell I (x2).

Roger Trencavell I (1130-1150). Comte de Carcassona i vescomte de Besiers. Fou un dels hereus de Bernat Ató, els quals aviat canviaren de bàndol (el seu pare

fou sempre en el de Tolosa) i s'arrengleraren amb els catalans ja des dels temps de Ramon Berenguer IV i fins al final de la dinastia. M. Emeté diners i òbols de billó de diferents tipologies a Carcassona i a Besiers (CCO-5 a 16).

Diner de billó de Besiers de Roger Trencavell II (x2).

Roger Trencavell II (1167-1194). Comte de Carcassona i vescomte de Besiers. En morir el seu pare, el comte de Tolosa assajà d'ocupar els seus dominis, però gràcies al rei Alfons I els pogué conservar i, tot i una desviació puntual el 1171 arran d'una derrota, es mantingué sempre fidel als sobirans catalans. M. Va emetre diners i òbols de billó de diferents tipologies, tant a Carcassona com a Besiers (CCO-19/25).

Bitllet uniface de 5 cèntims de Roglà i Corberà (44x37 mm).

Roglà i Corberà (la Costera). Els dos municipis s'uniren el 1854. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims amb "Rotglá-Corberá" (TV-1266/70).

Roig, Joan. Mestre de la seca de Mallorca nomenat l'any 1362 per dos anys (CME, doc. 308a). Marcà les seves produccions amb l'heràldica familiar de la rosa, però posant-hi tres roses en lloc d'una sola, segurament per a distingir-se del seu antecessor Pere Roig.

Roig, Pere. Mestre de la seca de Mallorca els anys 1343 a 1348 (CME, doc. 241). Marcà les seves produccions amb la seva rosa heràldica.

Bitllet uniface d'1 peceta de Rojals (91x56 mm).

Rojals (el Baix Segura). Formà part del terme d'Oriola i, des del 1602, del de Guardamar. Al s. XVIII s'independitzà. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Rojales" (TV-1245/50).

Rolland, Enric (Marsella, 1887-1970). Numismàtic i arqueòleg francès, dedicà la seva atenció primordialment a la moneda antiga, especialment la de Marsella. La seva obra més important per a nosaltres és el seu apreciable estudi *Monnaies des comtes de Provence (XII-XV siècles)*, París, 1956, malgrat el seu xovinisme.

Roma: Medalla papal amb el tema de la canonització de S. Miquel dels Sants, 1909.

Roma (Itàlia). Històricament, vegeu *papat* i *romà*. M. Pel que fa a les monedes, vegeu també *romà*. MC. Comentem les medalles papals o amb presència papal que tenen relació amb l'àmbit català. L'any 1481, veiem Sixt III en una de les medalles de la batalla d'*Otranto* (CM-14). Altres són de Calixte III, però no de l'època sinó del s. XVI i obra de Paladino (CM-57/60). Un grup nombrós correspon a Alexandre VI: algunes són de l'època i les altres de Paladino (CM-62/69). La CM-127bis correspon al pensador aragonès Miguel de Molinos quan fou empresonat, acusat d'heretgia. Finalment, hi ha un grup del 1909, unes dedicades a S. Josep Oriol (CM-1368/72) i una darrera dedicada a S. Miquel dels Sants (CM-1373). MS. Hi ha nombrosa població de medalles del s. XVIII, la majoria amb l'a-

nella travessera, que porten a l'exerg la menció ROMA, cosa que mostren haver estat emeses a la cort papal. Entre elles n'hi ha, per exemple, de Montserrat (BAL.M).

Roma, Pau de. Obridor d'encunys de la seca de Nàpols entre el 1437 i el 1441 (CME, doc. 650).

romà. Poble que s'anà formant a Roma i el seu entorn des del s. IX a. de C., amb elements sabins, etruscs i llatins, pobles agricultors i pastors. Després d'una etapa monàrquica iniciada pel llegendari fundador Ròmul i els seus immediats successors, passà a la forma republicana el 509 a. de C. Al s. IV a. de C., dominava tot el Laci, al III a. de C. ocupava tota Itàlia i el resultat positiu de les guerres púniques li asseguraren la supremacia mediterrània. No cessà de créixer i arribà a dominar tots els pobles de la riba mediterrània i bona part d'Anglaterra. Amb el canvi d'era, passà a la forma imperial amb Octavi i, al s. IV, es dividí en els imperis d'Orient i d'Occident; si bé el d'Occident perdurà només mig segle, el d'Orient, dit imperi bizantí i amb capital a Constantinoble, arribà al s. XV. M. Les monedes més primitives, de devers el s. V a. de C., foren del tipus de l'*as*, amb pesos que varen anar disminuint. Quan s'implantaren les monedes romanes al nostre espai, l'as era de tipus uncial i aviat passà a semiuncial. Vers el s. III a. de C., començaren a emprar el *denari* d'argent i, més endavant, la moneda d'or, que August uniformitzà en el tipus de l'*auri*. El sistema trimetàl·lic es mantingué amb algunes variacions i canvis notables en temps de Caracal·la, que introduí l'*antoninià*, i Constantí, que substituí l'auri pel *sòlid*. A l'espai català, podríem dir que la major part de les emissions ibèriques foren, de fet, romanes, encara que amb tipus i llegendes de caràcter ibèric, que els romans toleraren. En acostar-nos al canvi d'era, s'anà imposant la tipologia romana dels emperadors, les obres públiques i l'alfabet llatí. És de llavors ençà que parlem de monedes pròpiament romanes. Els tallers actius en aquesta etapa foren *Ebusus*, *Empúries*, *Ilercavònia-Hibera-Dertosa* (Tortosa o Amposta-Tortosa), *Ilerda* (Lleida), *Ilici* (Elx), *Osicerda*, *Saguntum* (Sagunt), *Tàrraco* (Tarragona) i *València* (València). El taller més important fou Tarragona, on, a més, s'encunyà numerari romà regular durant les guerres civils i fins a Vespassià. Després d'un llarg parèntesi, hi ha una emissió aïllada a Barcelona al s. V, de l'emperador rebel *Màxim Tirà*, que, de fet, coincideix amb l'etapa de les invasions germàniques.

Romagosa i Petit, Joan (Barcelona, s. XX). Dirigent empresarial i numismàtic, membre de la SCEN. Féu estudis tècnics i tingué alts càrrecs a Catalana de Gas. Dirigent a la Secció Numismàtica del Cercle Filatèlic i Numismàtic de Barcelona, fou un dels artífexs de l'inici d'*Acta Numismàtica* l'any 1971 i del seu traspàs a la SCEN el 1979. Sostingué la llavors activa política editora del Cercle i va fer diferents treballs de mèrit sobre numismàtica ibèrica.

Billet uniface de 25 cèntims de la Romana de Tarafa (100x68 mm).

Romana de Tarafa, la (les Valls del Vinalopó). Fou cap de marquesat i formà part de Novelda fins al 1929. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre billets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "La Romana" (TV-1251/5).

Romaní i Arenós, olim Escrivà Sabata, Joan. Mestre de la seca de València en temps de Felip III, però no coneixem dates exactes (MAC, p. 179).

Medalla d'Alfons d'Este i Lucrècia Borja, obra de Romano (Ø 77 mm).

Romano, Gian Cristóforo (Itàlia, c.1465-1512). MC. Escultor, orfebre, medallista i gravador de gemmes.

Pertanyent a una família d'artistes, inicià la seva carrera a Ferrara i desenvolupà la major part de la seva actuació entre Milà i Màntua, per bé que féu alguns treballs a Roma i a Nàpols. Evolucionà des d'un classicisme d'arrel romana a un cert realisme. Algunes de les atribucions han estat discutides, ja que no solia signar la seva obra. Medalles: CM-27/8, 70/1, 73/4, no datades.

Romero, P. (València, mitjan s. XIX). **MC.** Gravador valencià del qual no hem trobat informació. Signa: P.ROMERO. Medalla: CM-353 (1854).

Romeu, Ramon. Mestre de la seca siciliana de Messina, almenys l'any 1283 (CME, doc. 134 i 135).

Romey, Octavià Carlotta (Mallorca, mitjan segle XIX). **MC.** Gravador mallorquí de qui diu Bover que fou el «distinguido artífice» que va fer les medalles de proclamació d'Isabel II. De tota manera, Campaner ens diu que la del 1833 fou feta per Miró. Per tant, potser se li pot atribuir la del 1843, de la majoria d'edat. No signà. Medalla: CM-265 (1843).

Roques d'Osona. Vegeu *Sant Martí de Sobremunt*.

Anvers del bitllet de 25 cèntims de Roquetes (108x68 mm).

Roquetes (Baix Ebre). Al s. XVII era un raval de Tortosa, que va prendre gran impuls al s. XIX. El 1880 s'independitzà. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer dues emissions de bitllets d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims (TC-2540/50; TCO-2190/7). **G.** Sindicat únic de Treballadors de la CNT, bitllets de 5 cèntims, i Federació Local de la UGT, bitllets de 5 cèntims, ambdós durant la mateixa contesa (TS); "Lira Roquetense", bitllets de 10 cèntims (LC-2784).

RROG. Abreviatura de Ramon Roger Trencavell (1194-1209), diners i òbols de Carcassona i de Besiers (CCG-2012, 2018 a 2020).

Ros, Nicolau. Mestre de la seca de Vila d'Esglésies, a Sardenya, en actiu entre el 1324 i el 1326 (CME, doc. 184; CAS, p. 167).

(rosa). Distintiu en forma de contramarca que emprà inicialment la ciutat de Barcelona per a autentificar els pesals correctes un cop verificats per l'afinador nomenat pels consellers.

(rosa d'anells). Marca d'emissió o de seca de Perpinyà per a l'encunyació de florins i mitjos florins d'or de 18 quirats en els darrers temps de Pere III (1368-1386) (CME-235 i 140).

(rosa de punts). Marca de seca de Barcelona per a l'emissió de florins, mitjos florins i quarts de florí d'or en la darrera etapa de Pere III (1368-1386) i a llei de 18 quirats (CME-232, 242 i 245). Darrerament, s'ha observat que n'hi ha dues menes: una més gran que l'altra, però ambdues a la llei de 18 quirats i amb una lleu diferència de pes (CTF, p. 255).

Diner d'argent de Roses de Lluis el Pietós (x1,5).

Roses (Alt Empordà). Lloc de l'antiga ciutat ròdia de Roses, continuà als temps medievals amb el monestir de Santa Maria de Roses, a l'actual ciutadella. El 1402, es separà de Castelló d'Empúries i es fortificà. Sempre fou port estratègic. **M.** Els grecs hi emeteren moneda; vegeu *Rhode*. En època visigoda, hi varen batre trients d'or Leovigild (CCG-1202), Recared (CCG-1208/9), Viteric (CCG-1226), Ègica (CCG-1272) i Vitiza (CCG-1294); vegeu *visigots*. Cal tenir present que els trients a nom d'una Roda i amb llegendes de tipus triomfal corresponen a la Roda d'Andalusia i no a Roses; BALAGUER, A. M., "El problema de la localización de la Roda visigoda", *AN* 13, 1983, p. 109-118. A l'etapa carolíngia, s'hi varen batre diners i òbols d'argent en els regnats de Carlemany i Lluís el Pietós; vegeu *carolingis*. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer diverses emissions de bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-2551/8; TCO-2210/7). **MC.** Durant la Guerra dels Segadors, els francesos editaren diverses medalles referents a la presa de Roses (CM-103/8). L'any 1693, una nova medalla francesa del mateix tema (CM-129). L'any 1808, durant la Guerra del Francès, s'edità una creu per als defensors de Roses (CM-271). El 1986 una de la 50ª travessia del port.

Roses del Llobregat. Vegeu *Sant Feliu de Llobregat*.

Rosés i Pons, Joan (Barcelona, segona meitat del s. XIX-inici del s. XX). **MC.** Gravador i orfebre. Fou un dels

Medalla de l'Ajuntament de Barcelona del 1898, obra de Rosés.

Medalla manual relativa a unes mines al Rosselló.

col·laboradors de Juli Vallmitjana en els seus treballs d'orfebreria. Prengué part a la V Exposició Internacional de Belles Arts de Barcelona, l'any 1907. Signa: J.ROSÉS. Medalles: CM-861 i 862 (1892), 891 (1897) i 895 (1898).

rossa, *rubia*. Nom donat a la peceta de la II República que duia, a l'anvers, la testa d'una noia, personificant la república. En ésser la moneda de llautó, la noia apareixia de color daurat i, per tant, rossa. El nom passà més tard a designar les pecetes franquistes, també de llautó, i malgrat la presència, en lloc de la noia, de la testa bovina del dictador.

Bitllet uniface d'1 peceta de Rossell (70x35 mm).

Rossell (el Baix Maestrat). Tingué carta de poblament el 1237 quan era dels hospitalers i passà després al domini de Benifassar. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre diferents tipus de bitllets d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims (TV-1256/65).

Rosselló. S'originà en l'antiga Ruscino iberoromana i esdevingué comtat. El 1172 passà als dominis dels comtes-reis catalans i seguí la sort de la resta de Catalunya, malgrat algunes imprudents segregacions amb Jaume I i amb Joan II, i la pèrdua definitiva el 1652 a mans dels francesos. Vegeu les entrades complementàries *Ruscino*, *Rosselló comtat*, *Rosselló* i *Cerdanya comtats* i *Perpinyà*. M. Els amonedaments de l'edat antiga han estat comentades a *Ruscino*, les comtals a *Rosselló, comtat*, i les reials i municipals a *Perpinyà*. Cal veure també els amonedaments de *Vilafranca de Conflent* i les pallofes i gitons emesos en diferents poblacions. MC. Hi ha dues medalles rosselloneses que no indiquen la població on foren emeses. Una és del 1732 i es refereix a unes mines d'aram (CM-179), i l'altra és del 1789 i fou atorgada per Lluís XVI al rossellonès Joan B. Muget per un acte d'heroisme (CM-201). La resta de medalles rosselloneses s'han mencionat a la població on consta que foren emeses o que hi fan referència.

Anvers del bitllet d'1 peceta de Rossello (110x63 mm).

Rosselló (Segrià). El nom prové del seu repoblador Guillem Rosselló, el 1161. Després fou dels hospitalers. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-1562/3; TCO-2221/2).

Diner de billó del Rosselló de Gausfred III (x2).

Rosselló, comtat. Fou una de les demarcacions creades pels sobirans carolingis, que no hi arribaren, però, a batre-hi moneda. M. Sí que en bateren els comtes, almenys des de Gelabert I (991-1013) (BA, p. 193), però, de fet, no ens han arribat monedes anteriors al temps de Gausfred II (1014-1074) i n'hi ha de tots els comtes que el segueixen fins al darrer, Gerard II (1164-1172) (BA-93/9). En algunes d'aquestes monedes s'hi fa menció dels drets dels comtes rossellonesos sobre el comtat de Peralada que compartien amb els comtes d'Empúries. Totes les emissions foren de diners i òbols, inicialment potser d'argent i, poc després, de billó cada cop més baix. De tota manera, el volum d'emissió sembla exigu i és usual l'ús de la moneda melgoresa per a les transaccions importants. Els sobirans catalans arriben a escombrar aquesta moneda externa en introduir el seu numerari, però el rebuig a les emissions de baixa llei de Jaume I (1213-1276) la reintrodueixen. La situació no tornarà a canviar fins a l'emissió i generalització del diner de tern. BÉNEZET, J., "Trésors roussillonnais a la fin du Xe-debut du XIIIe siècle", *AN* 39, 2009, p. 83-91.

Principat o ducat d'or del Rosselló de Ferran II (x2).

Rosselló i Cerdanya, comtats. Forma emprada usualment per a designar un grup de territoris pirinencs que, de fet, comprenen altres dominis medievals, com ara el comtat de Conflent, el Fenollet, el Vallespir i el Capcir, i altres de menors, com el Donassà, el Sabartès o el Perapertusès. Començaren a formar una entitat pròpia en passar a formar part del Regne de Mallorca i restar així separats de la resta de Catalunya. Fou una política suïcida que reprengué el nefast Joan II (1458-1479) en empenyorar aquests territoris al rei de França a fi de recaptar cabals. Recuperat el territori per Ferran II (1479-1516), el perdérem definitivament al final de la Guerra dels Segadors (1640/52) (fora de la Baixa Cerdanya i Llívia), en què passà a mans dels nostres "aliats" francesos, que el primer que feren fou perseguir la llengua catalana. M. 1. Les emissions. El territori comença a tenir perfil monetari propi en l'àmbit monetari (al marge dels antecedents de l'edat antiga, vegeu, per exemple, *Ruscino*) amb l'establiment per Jaume III de Mallorca (1324-1349) d'una seca a Perpinyà, on hi baté abundants tipus monetaris del Regne de Mallorca i també imitacions idèntiques o properes als tipus d'altres models europeus, com ara el florí d'or de Florència o el gros tornès d'argent francès. Pere III (1336-1387) hi mantingué l'emissió del florí d'or, que convertí en l'eix del sistema monetari català. Des de Joan I (1387-1396), s'hi bateren rimbres d'or i també coronats, un cicle que s'acaba, però, amb Martí I (1396-1410). Ferran I (1412-1416) hi féu batre croats, una sèrie que s'anà encunyant fins a Ferran II (1479-1516), i des d'Alfons IV (1416-1458) s'hi feren diners de billó. Amb Ferran II s'hi encunyaren també principats d'or. Joan II (1458-1479) donà una concessió monetària a Vilafranca de Conflent. Des de Carles I (1515-1546), Perpinyà optà per limitar-se a la moneda de billó municipal, de la qual va batre dobles sous, sous i diners fins a la Guerra dels Segadors. Durant l'ocupació francesa dels segle XV, Lluís XI (1463/67 i 1473/83) i Carles VIII (1483-1493) hi bateren numerari de tipus regular francès, fora dels patacs i els seus divisors. A l'edat moderna, també s'hi activà el taller de Perpinyà per a batre moneda d'argent gràcies a la captació d'aquest metall d'origen castellà que, per la seva tecnologia més avançada, podien pagar més bé que les seques peninsulars. La seca va emetre moneda regular francesa amb el distintiu Q. Durant la Primera Guerra Mundial, s'hi varen emetre gitons amb valor monetari i bitllets de necessitat com en altres zones properes. 2. Seques i càrrecs. Després del període comtal, en què potser emeteren els comtes de la Cerdanya, Perpinyà fou sempre la seca principal i l'única que va emetre or, argent i billó. Només tingué la competència, i en moneda municipal, de Puigcerdà des de Ferran II, al marge de l'emissió puntual de Vilafranca de Conflent. Com a gravadors, ens consten els següents:

1340-1343	Samuel ASTRUC
1353-?	Joan BASTER
1410-1415	Pere i Joan CASES
vers 1474	Bernat i Joan PUIG

Pel que fa als mestres de la seca, disposem de les dades següents:

1340-1343	Jaume PUIGDELLUC i Ramnon ALBERT
vers 1346	Andreu LAMELLA i Jaume ERMENGAU
1346-1349	Simó de SOLER
1352-1360	Pere BLAN
1356-?	Simó de SOLER
1360-?	Jaume MARMANY
vers 1369	Pere BLAN i Pere DESVALL
vers 1381	Pere BLAN
vers 1381	Bartomeu GARÍ
1409-1414	Ramon PALLARÈS
1414-1418	Bernat MIRÓ
1423-1430	Pere LLOBET
c.1454-1469	Jordi LLOBET
1473-?	Gaspar VIDAL

?-1480	Jordi VIDAL
?-1524	Grau Joan BOHIGUES
1524-1528	Joan SALRÀ
1560-1567	Francesc TARDIU
vers 1598	Joan BOQUET
1603-1606	Pere PUJOL
1606-?	Joan BARCELÓ

La seca fou clausurada pels sobirans francesos després de la Guerra dels Segadors (1640/52) i quan va reobrir, molts anys després, fou per batre moneda regular francesa.

Bitllet uniface d'1 peceta de Ròtova (69x45 mm).

Ròtova (la Safor). Amb antecedents prehistòrics, fou una antiga alqueria islàmica i, després de la conquesta, fou del monestir de Cotalba i, finalment, cap de comtat. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-1271/3). **MS.** N^S^ de la Salut, s. XX (1).

Roure, Miquel. Mestre de la seca de Vila d'Esglésies, a Sardenya, en actiu l'any 1392, en què Joan I li manà de batre diners. Aquests es bateren efectivament, però a Càller, ja que Vila d'Esglésies estigué en mans rebels durant tot el regnat del rei Joan (CME, doc. 402; SO, p. 52 i 61-62).

Anvers del bitllet d'1 peceta del Rourell (107x51 mm).

Rourell, el (Alt Camp). Sorgí de la donació que feren Ramon Berenguer IV i el bisbe Bernat de Tort a favor de Berenguer de Molnells que, en esdevenir templer, passà el seu domini a aquesta ordre i fou cap de comanda. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-2564/5; TCO-2223/4).

Medalla de les victòries franceses del 1697, obra de Mauger i Roussel.

Roussel, Jeroni (1663-Paris, 1713). Medallista, va començar a treballar pel taller reial de medalles de França el 1686. Gravador oficial de Lluís XIV, el 1709 va ésser rebut a l'Acadèmia Reial de Pintura. Fou un dels executors de la història metàl·lica dels sobirans francesos i obrà també algunes peces de caràcter retrospectiu. Com tots els gravadors d'aquesta dedicació, féu un treball ampli i molt acurat. Signa: R. Medalles: CM-99 (1643), 104 i 110 (1645), 114 (1648), 122 (1676), 133 (1694) i 136 (1697). També signà: R.; H. R. F.; H. ROUSSEL; ROUSSEL F.; H. ROUSSEL F.

rovall. Vegeu *roball*.

Rovira i Real, Francesc (Cervera, segona meitat del s. XVIII). **MC.** Argenter local de Cervera, autor dels encunys de les poc agraciades medalles de proclamació de Carles IV, que no signà. Medalla: CM-232 (any 1789).

Rovira, G. (València?, inici del s. XX). **MC.** Probablement, gravador valencià, però no n'hem trobat informació. No signà i l'atribució sorgeix de l'obra MsXX. Medalles: CM-437 (any 1904) i 972 (1903).

Rovira, Jaume. Responsable d'un taller reial de fabricació de moneda falsa a Barcelona l'any 1372 (CME, doc. 360).

Royal Numismatic Society. Important societat numismàtica i la més antiga entre les de referència, fou fundada a Londres l'any 1836 i té una gran projecció internacional. Publica anyalment la prestigiosa revista *Numismatic Chronicle*, que inclou generalment una majoria d'estudis sobre el món clàssic. Periòdicament, concedeix a un numismàtic il·lustre el seu guardó anomenat "Silver Medal". Vegeu A. G. CARSON, *A History of the Royal Numismatic Society*, Londres 1986.

R'TRENCAI. Abreviatura de Ramon Trencavell (1150-1167), diners i òbols de Besiers (CCG-2000 i 2001).

Revers d'una medalla de l'ajuntament de Rubí de tema claveriá, 1933.

Rubí (Vallès Occidental). Amb antecedents ibèrics i romans, el seu castell és esmentat el 994 i fou lloc de reialenc. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-2566/9; TCO-2225/8). **G.** Coop "Obrera de Consum La Rubinenca", peces de pre i postguerra, les darreres en castellà i amb "La Rubinense", de 25 pecetes fins a 5 cèntims i bitllets de 10 i 5 cèntims (LC-79/103). "Sindicat Agrícola", peces de llautó sense valor (LC-104). "Col·lectiva de Flequers", bitllets de 50 cèntims (LC-106). **MC.** L'any 1933, l'ajuntament edità dues medalles en honor als cors de Clavé (CM-1529 i 1531). **MS.** S. Muç, s. XIX (4), s. XX (18).

Rubio, R. (València, inici del s. XX). **MC.** Medallista valencià del qual no hem trobat informació. Potser es tracta de Rubio Rosell, mencionat a MsXX, p. 81. Signa: R.RUBIO. Medalla: CM-455 (1919).

Ruiz i Capdepon, Trinitari. (Oriola 1836-Madrid 1911). Doctor en Dret i membre de la Unió Liberal, donà suport a la revolució del 1868 i fou ministre d'Ultramar. Fundà *El Diario de Valencia* i *El Cosntitucional*. **CM.** Compta amb una gran i excel·lent medalla que li dedicà la seva ciutat natal i que fou obrada per Carrasco.

Rupià (Baix Empordà). La seva església és esmentada el 1139 i el castell, el 1268, quan passà a la mitra de Girona. A la fi del s. XV, fou emmurallada. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 10 cèntims (TC-2570; TCO-2229).

Anvers del bitllet de 10 centims de Rupià(61x44 mm).

Anvers del bitllet d'1 peceta de Rupit (102x53 mm).

Rupit (Osona). Es formà a redós del castell i als s. XIII i XIV, i fou lloc fortificat. Va pertànyer als Cardona. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims (TC-2571/2; TCO-2230/1).

Divisor d'argent amb hipocamp, peça ibèrica de Ruscino (x2).

Ruscino. Ciutat ibèrica i després romana situada al Castellrosselló actual, dalt d'un promontori i prop de Perpinyà. Se sap que existia ja al s. VI a. de C. **M.** Taller monetari ibèric, va emetre divisors d'argent d'arrel grega amb un cavall marí o hipocamp, segons ha demostrat la concentració de les troballes a la zona, i també divisors de bronze al s. I a. de C. (VB-2722/4; CCG-945/77).

S

S. Camp M. 1. Marca d'emissió que apareix en un florí de Perpinyà de Pere III, batut els anys 1354-1362 a una llei de 22,75 quirats. Probablement, la marca correspon a l'arrendador Simó de Soler, en actiu l'any 1356 (CFS). 2. Contramarca que apareix en monedes generalment mallorquines i alguna de valenciana a Sardenya, posada probablement al s. XV per a autentificar aquest circulant forà amb la S per Sardenya (CME-654). Aquestes monedes pogueren haver arribat a l'illa arran de la intervenció del rei Sanç de Mallorca (1311-1324) en ajut de Jaume II de Catalunya-Aragó (1291-1327).

S/A. Indicatiu de Sardenya en els darrers diners emesos per Alfons IV i en els dels seus successors. Ocupen dos dels espais de la creu del revers.

Revers de la medalla del Gremi de Paraires de Sabadell, 1959.

Sabadell (Vallès Occidental). Amb antecedents prehistòrics i romans, n'hi ha notícia des del 1076. Municipi dual al principi, Arrahona/Sabadell, ha prevalgut el segon nucli. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims (TC-2573/7; TCO-2232/9). **P.** La bossa de les palloles de la parròquia de Sant Fèlix i un exemplar de cada tipus va anar a raure al Museu de Sabadell, de manera que l'atribució és segura. Restaria per documentar la CL-2067, però ja Botet va indicar (BP, p. 197) que era per al pagament de les cadires (CL-2060/71). **G.** Coop "Sabadellenca", peces de 2 i 1 peceta de llautó i de 50 i 25 cèntims d'alumini; bitllets d'1 peceta (LC-108 a 111/9). Coop. "Sanitaria", peces d'1 peceta de níquel (LC-118). "Distribució Racionament", bitllets rodons de 10 i 5 cèntims (LC-122/3). "Indústria Gastronòmica Col·lectivitzada", bitllets de cartró de 20 cèntims (LC-124). **MC.** L'any 1882 s'edità una medalla de la inauguració del santuari de la MD de la Salut (CM-702). Vers 1885, trobem una medalla escolar de premi (CM-731). Vers 1890, una de la Societat Colombòfila (CM-820). L'any 1895, una dedicada a A. Sampere (CM-883). Vers l'any 1905, una del joier Vilarrubia (CM-994). Vers 1910, una de l'Escola Industrial (CMA-21). Els anys 1925 i 1930, de les festes majors (CM-1217 i 1284). Vers 1930, de l'Escola Industrial (CM-1286). Vers 1931, del "Circol" Federal (CM-1295). Des del 1908, n'hi ha d'esportives, dues de tir el 1908; de tenis, el 1927; de futbol, el 1912; de ciclisme, el 1922; d'escacs, el 1933 (CM-1299a, 1554, 1555, 1573, 1625 i 1700c). L'any 1934, d'una Confraria (CM-1461bis). Diverses de temes associatius: 1926 i 1949, als Cors de Clavé; 1916, de l'Ajuntament; 1947, de l'Agrupació Lírica; 1952, del Museu i Congrés de Paleontologia; 1956, del Cercle Sabadellenc; 1959, del Gremi de Fabricants; 1952, de l'Orfeó (CM-1503, 1802, 1836, 1842, 1854, 1871, 1885 i 1952). La medalla esportiva de postguerra és molt extensa; assenyalem com a exemple una del 1976, de la 25a elecció del millor esportista. N'hi ha moltes del Club Natació, com una del 1977 de 50 anys de bàsquet. L'any 1982, una del centenari de la joieria Senserric. L'any 1984, una del 125è aniversari de la Caixa d'Estalvis de Sabadell i una dels 50 anys de la parròquia de S. Salvador. Els anys 90, i aprofitant l'anvers de la medalla de Subirachs (Borràs-48), de Gene-

ral Òptica (possible patrocinador), es feren medalles per les marxes de regularitat infantil de la Unió Excursionista de Sabadell; vistes dels anys 1990 i 1992. L'any 2002, una dedicada a M. Crusafont (CM-2001). MS. MD de la Salut, s. XIX (4), s. XX (8); MD de Togores, s. XX (2); S. Cristòfol, xofers, s. XX (1).

Sabater, Pere. Mestre de la seca de Mallorca, nomenat l'any 1367 per dos anys (CME, doc. 332a). Com que abans dels dos anys fou nomenat nou mestre Jaume Eimeric, és probable que pogués acabar el seu temps de contracte de dos anys més endavant, ja que es coneixen octaus del ral d'or amb la seva marca i aquesta moneda fou iniciada durant el mestratge d'Eimeric. Marca les seves produccions amb una sabata.

Saburgada, Francesc. Mestre de la seca de València documentat des del 1425 i que morí l'any 1444 (CME, doc. 614 i 684). Probablement, és el responsable de la marca B de les monedes (Sa Burgada).

Peça de mig guillat d'argent de Rodes de Pere Ramon Sacosta (x1,5).

Sacosta, Pere Ramon. Fou el 38è Gran Mestre de l'Orde de l'Hospital/Rodes/Malta en l'etapa de Rodes i en els anys 1461-1467. Nat a Catalunya, era castellà d'Amposta quan fou elegit. Continuà la labor constructora de Fluvià i féu bastir el Fort de S. Nicolau. En la Guerra Civil Catalana del s. XV, fou partidari de la Generalitat. M. Només ens ha arribat un rarissim exemplar de mig guillat d'argent d'aquest mestre.

Sadurní d'Anoia. Vegeu *Sant Sadurní d'Anoia*.

Sagarra i de Siscar, Ferran de (Barcelona, 1853-1939). Historiador i advocat, s'especialitzà en els estudis històrics i publicà, entre altres articles i llibres, l'obra monumental *Sigil·lografia catalana: inventari, descripció i estudi dels segells de Catalunya* (Barcelona, 1916-1932) en cinc grans volums, premi Martorell i resultat de tota una vida de recerca. És un estudi de gran utilitat per als numismàtics en aportar les heràldiques reials, nobiliàries, eclesiàstiques, municipals i personals que apareixen en els segells autentificadors dels documents i que orienten en la identificació dels signes heràldics presents a les monedes municipals, als florins, etc.

Ferran de Sagarra.

Bitllet uniface de 25 cèntims de Sagra (55x40 mm).

Sagra (la Marina Alta). Antiga alqueria islàmica, fou lloc de moriscs. Va pertànyer a l'orde de S. Jaume, que en féu cap de comanda. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-1274/8).

Distintiu de regidor de Sagunt (37x30 mm).

Sagunt (el Camp de Morvedre). Important ciutat ibèrica i després romana, les seves runes donaren el

nom de Morvedre (murs vells) a la ciutat medieval. El 1868, recuperà el nom de Sagunt. Conquerida per Jaume I, fou vila reial i poblada per cristians i tingué call jueu. **M.** A l'edat antiga, va emetre moneda (vegeu *Arse* i *Saguntum*). En temps dels visigots, va emetre trients d'or amb Gundemar (CCG-1231), Sisebut (CCG-1235/6) i Ègica i Vítiza (CCG-1286). **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament i també els autobusos "La Saguntina" varen emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims. Vegeu també *Port de Sagunt*. **MC.** L'any 1884, va editar una medalla la Confraria del Bon Succés (CM-390). En data indeterminada, però segurament al s. XIX, se n'encunyà una altra en francès sobre la presa de Sagunt de la 2a Guerra Púnica (CM-587), i de mitjan s. XIX coneixem un distintiu de regidor (CM-631). **MS.** N^a^S^a^ del Bon Succés, s. XX (1).

Semis romà d'aram de Sagunt a nom de Tiberi (x1,5).

Saguntum. Taller monetari romà ubicat a Sagunt que continuà les emissions ibèriques d'*Arse*. Va emetre asos que potser són del temps d'August (27 a. de C.-14 d.C.) i, de segur, asos i divisors en nom de Tiberi (14-37) (VB-3236/9; CCG-1131-1135).

Saidí (Baix Cinca). El seu castell és d'origen islàmic i fou incorporada a l'Aragó el 1305. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), hi ha notícies que s'hi emeteren bitllets, però no han estat retrobats (TF, p. 179).

Saint Urbain, Ferran de (Nancy, 1658-1738). **M** i **MC.** Medallista francès. Fill d'un orfebre i gravador, viatjà per Alemanya i Itàlia, on perfeccionà els seus coneixements en l'art de gravar encunys. El 1673, fou nomenat gravador de la seca de Bolonya i passà trenta anys a Itàlia. De retorn al seu país, fou gravador de la seca de Nancy. Gravà una gran quantitat de medalles, gitons i monedes. Signa: S.URBAIN (sovint mal llegit per diferents autors com URBANI). Medalla: CM-142 (1702).

Saiti o Saetabi. Taller monetari ibèric que correspon a la Xàtiva actual. Va emetre didracmes, dracmes i hemidracmes d'argent al s. III a. de C., i asos i divisors de bronze des de la primera meitat del s. II fins al s. I

As lleuger ibèric d'aram de Saiti (Xàtiva) (x1,5).

a. de C. La darrera emissió és bilingüe amb SAETABI en caràcters llatins a l'anvers i SAITI en caràcters ibèrics al revers (VB-2028/48; CCG-639/41 i 948/59).

Medalla de S. Blai de Saix.

Saix (l'Alt Vinalopó) Antiga fortalesa islàmica, fou conquerida el 1240 pels castellans i passà a Castella fins que fou retornada a Alacant el 1836. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 cèntims (TV-1321/3). **MS.** S. Blai, s. XIX (1).

Sala, Bernat. És confirmat pel rei com a mestre de la moneda de Tarragona l'any 1479 (CME, doc. 963).

Sala, Francesc (Barcelona, segona meitat del s. XIX). **MC.** Gravador, esmaltador i medallista. Establí a Madrid la seva Gran Fábrica de Bisutería y Esmaltes, al carrer San Miguel, 25, on produí miniatures en esmalt, condecoracions, medalles commemoratives i bronzes artístics. Sembla que actuà més com a fabricant que com a gravador. Participà a Madrid a les exposicions dels anys 1864 i 1871 i a Saragossa el 1868, i obtingué diferents guardons. A partir del 1882, tornà definitivament a Barcelona. A voltes, la seva obra ha estat confosa amb la de Maximí Sala. Signa: SALA; F.SALA. Medalles: CM-693 (1881), 699 (1882), 762 (1888), 818 (c. 1890) i 936 (1900).

Salamone, Llorenç. Mestre de la seca de Nàpols en temps de Felip III, en els anys 1630-1634. Marcà amb la lletra S (PR, p. XXVI).

Bitllet uniface d'1 peceta de Salardú (101x64 mm).

Salardú o Naut Aran (Vall d'Aran). Tingué castell i murada i conserva l'església del s. XII-XIII. Fou lloc de reialenc i cap de terçó. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta (TC-2588; TCO-2250). **M.** Premi d'esquí Baqueira/Beret 1972. **MS.** N.ª S.ª de Montgarri, s. XIX (2).

salaris. Els sous del personal de la seca apareix en alguns documents. En el de Ferran II (1479-1516) del 1494 (CME, doc. 1031), es fixen els guanys per marc, però ens fa veure que el mestre percebia el doble que l'obridor d'encunys i més del doble que l'escrivà. En el doc. 322 del 1365 podem deduir, doncs, que el mestre devia cobrar entre 100 a 150 lliures l'any; l'obridor d'encunys, unes 80; l'escrivà, unes 60; el fonedor, l'assajador i el mestre de balança, unes 30 lliures anyals, i l'emblanquidor, unes 15.

Senyal incús de llautó de Salàs de Pallars (x2).

Salàs de Pallars (Pallars Jussà). Tenim notícia de Salàs des de l'any 994. Va pertànyer als comtes de Pallars i, entre els segles XII i XIV, es va fortificar. L'any 1484, la va prendre el comte de Cardona, al domini del qual passà quan obtingué el títol comtal del Pallars. **M.** Fins ara no han estat publicades dades documentals de les monedes municipals de Salàs, de manera que tot el que sabem és el que ens diuen les mateixes monedes incuses de llautó, que porten l'explícita llegenda DE LA VILA DE SALAS i una àliga bicèfala, probablement al·lusiva al comtat de Pallars. N'hi ha de dues mides i les més grans porten, a l'inici de la llegenda, el triple card dels Cardona. Atenent la paleografia i la comparació amb els segells, sembla que s'han de situar al s. XVI. N'hi ha amb una o diverses contramarques SA, potser un signe d'autentificació (CCG-3835/7). **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-2589/90; TCO-2251/2). **P.** Tot i que no hi ha dades documentals de les pallofes de Salàs, es dóna el cas que alguns dels tipus coneguts han estat encunyats aprofitant les anteriors monedes locals, de manera que això ens aferma l'atribució (CL, p. 266 i tipus 2084/92).

Salat i Mora, Josep (Cervera, 1762-Igualada, 1832). Historiador i numismàtic. Estudià a la Universitat de Cervera, on fou després professor de lleis. Més tard, passà a Barcelona, on exercí d'advocat. Fou membre de la Real Academia de la Historia de Madrid i de la de Bones Lletres de Barcelona, a la qual llegà la seva biblioteca i manuscrits. Publicà el *Tratado de las monedas labradas en el Principado de Catalunya*, en dos volums (Barcelona, 1818), molt avançada pel seu temps i amb profusió de documents inèdits. Deixà inèdit un tercer volum, que publicà més tard Botet i Sisó amb comentaris i que ara podem veure a la seva *Obra Esparsa* (Barcelona, 1997, p. 97-150)

Anvers del bitllet d'1 peceta de Saldes (97x55 mm).

Saldes (Berguedà). Esmentada el 839, al s. XI hi consta el castell. Fou de la baronia de Pinós. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-2591/3; TCO-2254/5). **MS.** MD del Gresolet, s. XIX (3), s. XX (2).

Bitllet uniface de 10 cèntims de Salem (65x45 mm).

Salem (la Vall d'Albaida). Antiga alqueria islàmica, fou lloc de moriscs. Fou cap de baronia i va pertànyer als ducs de Gandia. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 25, 10 i 5 cèntims (TV-1283/6).

Bitllet uniface de 50 centims de les Salines (100x53 mm).

Salines, les (l'Alt Vinalopó). Formà part de la baronia, després comtat d'Elda. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), la Comissió de Proveiments de l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Salinas" (TV-1287/9).

Salis, Joan. Birocchi diu que el 1626 actuava com a "zecchiere" de la seca de Càller, però no queda clar que això vulgui dir mestre (BI, p. 218).

Sallavinera d'Anoia. Vegeu *Sant Pere Sallavinera*.

Medalla de l'ajuntament de Sallent als Cors de Clavé.

Sallent (Bages). Esmentada el 995, tingué castell i, per donació de Jaume I, fou dels bisbes de Vic des del 1246 al 1812. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-2696/8; TCO-2258/62). **G.** Coop. "Obrera Rocafort", peces d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims de llautó (LC-3199/201). "Potasas Ibèricas", peces de 50 i 25 cèntims (LC-3202/3). **P.** És ben documentat que l'església de Santa Maria feia ús de pallofes de llauna i de llautó amb les figures següents: segell de la comunitat en alguns casos amb SALLENT, S. Esteve, S. Antoni, la clau de S. Pere, un estel, però fins ara no han estat retrobades (CL, p. 266/7). **MC.** L'any 1822 és documentat que s'encunyà una creu per a les Corts Constituents (CM-300). L'any 1950, es dedicà una medalla al Pare Claret (CM-1845). L'any 1954, n'hi ha una als cors de Clavé (CM-1866). **MS.** N^a^S^a de Fucimanya, s. XIX (2), s. XX (1); S. Antoni Mª Claret, s. XX (20).

Saló de la Medalla. Fou organitzat com a Primer Saló, per la Secció Numismàtica del Cercle Filatèlic i Numismàtic de Barcelona l'any 1957, però no tingué continuïtat. Amés del certàmen s'edità un llibre titulat *Medalles*, amb nombroses col·laboracions sobre un tema que llavors era encara molt mal conegut.

Bitllet uniface de 25 cèntims de Salomó (74x44 mm).

Salomó (Tarragonès). Amb antecedents prehistòrics, és esmentada el 1010 i depengué del priorat de Banyeres. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25 i 10 cèntims (TC-2599/602; TCO-2263/6). **MS.** S. Crist de Salomó, s. XX (3).

Salona, comtat de. Territori grec que comprenia el castell de Salona i un territori amb altres castells al seu entorn, situat prop del Mont Parnàs. Fou conquerit per Roger Desllor i els almogàvers l'any 1311, i passà després als Frederic, branca menor dels sobirans catalans de Sicília, amb el títol de comtat. Malgrat la pèrdua dels ducats els anys 1388 i 1390, el comtat de Salona va resistir encara fins al 1394, en què fou conquerit pels turcs. **M.** No hi ha constància que fes moneda específica i, probablement, empraren els diners tornesos d'imitació que es feren als ducats d'Atenes i Neopàtria (CME-523/6).

Salou (poble del municipi de Vila-seca i Salou). Port important als temps medievals, el 1865 encara hi atracaven mercants. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-2603/4; TCO-2267/71). **MC.** L'any 1966, edità una medalla pel monument a Jaume I (CM-1910).

Revers de la medalla de Salou pel monument a Jaume I.

Salrà, Joan. Mestre de la seca de Perpinyà des de l'any 1524, en què fou nomenat almenys fins al 1532, quan aquesta seca ja feia exclusivament moneda municipal (BO v.3, p. 10; COL, p. 164).

Peça de níquel d'1 peceta de la Unió de Cooperadors de Salt (x1,5).

Salt (Gironès). L'església és esmentada el 882. Va pertànyer a Girona els anys 1974-1983. B. Tot i que durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9) l'ajuntament no va emetre bitllets, Turró afirma que hi circularen les monedes de la cooperativa (TC-2605/8; TCO-2271). De tota manera, AL aporta uns bitllets municipals d'"Ajut Familiar" o "Pro Refugiats" de 5 i 1 peceta (AL-1972/3). G. Coop. "La Constancia Saltense" de 5 i 1 peceta de níquel o de paper, i de 10 i 5 cèntims de llautó (AL-1934/40). Coop. obrera "Económica Saltense", peces de 25 pecetes d'alumini o níquel, de 5 i 1 peceta de níquel o llautó, de 50, 10 i 5 cèntims de llautó i bitllets de 5 i 1 peceta (AL-1942/60). Coop. "La Protectora", peces d'1 peceta de níquel i de 10 cèntims de llautó (AL-1961/2). "Unió de Cooperadors" de Salt, peces de 5 i 1 peceta de níquel i de 10 i 5 cèntims de llautó (AL-1963/8). MC. L'any 1930, medalla de la Santa Missió.

Bitllet uniface d'1 peceta de la Salzedella (54x41 mm).

Salzedella, la (el Baix Maestrat). Obtingué carta de poblament el 1236 i va pertànyer a l'orde de Montesa, dins la comanda de les Coves. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims amb "Salsadella" (TV-1290/2).

Arthur Sambon.

Sambon, Arthur G. (Nàpols, 1866-París, 1947). Historiador i numismàtic. De pare amb ascendents italians i mare anglesa, va viure habitualment entre París i Londres, però passà els anys de formació a Nàpols, on es graduà en arqueologia i paleografia. Va fer un notable treball d'arxiu abans de les destruccions ocorregudes a l'arxiu de Nàpols el 1943 i fou un estudiós extremadament productiu. Deixà una multitud de treballs amb estudis esparsos i els grans projectes restaren generalment incomplets. Amb tot, fou l'estudiós més important de l'escola de Nàpols del seu temps.

San Pío y Ansón, Álvaro (Aragó, s. XX). Historiador i numismàtic aragonès, l'any 1925, en l'obertura de curs de la Universitat de Saragossa, féu un important discurs que fou editat amb el títol *Algunas consideraciones relativas a la moneda labrada en Aragón* (Saragossa, 1925; el títol és a la p. 24), on fa aportacions documentals i materials de gran interès sobre la moneda aragonesa.

Xavier Sanahuja.

Sanahuja Anguera, Xavier (Reus, 1969). Doctor en Història, membre del Grup de Recerca Consolidat d'Història Medieval de la Universitat de Lleida, membre de la Junta de la SCEN i del Consell de Redacció d'*Acta Numismàtica*. Ha publicat nombrosos treballs, especialment sobre la moneda catalana, amb importants aportacions documentals, especialment en el camp de la moneda municipal. Els seus treballs han aparegut sobretot a *Acta Numismàtica* i a *Gaceta Numismática*. Dirigí durant un temps la revista l'*Ardit*, de la qual assolí l'edició dels números 10 al 20. Ha publicat els llibres *La Seca del Principat de Catalunya (1809-1814)* (Reus, 2003), on reproduí els interessants balanços de Joan d'Amat, i *La moneda municipal de Reus i el seu entorn* (Reus, 2005), on recopilà molts dels seus treballs sobre la moneda municipal. Darrerament, ha publicat, juntament amb I. Jarabo, *Catálogo de las monedas del reino de Castilla y León. El vellón de los Austrias (1506-1718)* (Barcelona, 2008), incidint en una parcel·la numismàtica mai estudiada de la numismàtica castellana.

Sisè d'aram de Sanaüja del 1641 (x1,5).

Sanaüja (Segarra). Vila fortificada i antiga possessió dels comtes d'Urgell, el comte Ermengol IV (1065-1092) la cedí als bisbes de la Seu, que en conservaren la jurisdicció fins al s. XIX. M. Les primeres notícies sobre emissions monetàries es situen a mitjan s. XI i ens mostren que els bisbes de la Seu n'hi feien i que n'obtenien almenys el 50% del guany. És possible que la primera seca episcopal fos a la Seu d'Urgell i que, arran de la donació d'Ermengol IV, els bisbes la transferissin a Sanaüja. Més endavant, sembla que hi hagué algun conveni entre el bisbe i el comte pel qual els bisbes tindrien part del benefici en la moneda comtal a canvi de deixar de batre la seva, i això restaria plasmat en el bàcul que apareix a moltes de les monedes comtals urgelleses des d'aquestes cronologies. Aquestes monedes episcopals són, de moment, desconegudes: BALAGUER, A. M., "Les primeres amonedacions episcopals i comtals d'Urgell", *AN* 21/23, 1993, p. 395 a 406. No hi ha noves notícies sobre amonedaments municipals fins al 1564, quan Antic Roca menciona la vila com una de les que bat moneda. Nosaltres vàrem atribuir a les encunyacions d'aquest temps, o potser una mica anteriors, unes incuses que porten un bàcul entre una V i una S, que poden indicar V(ila) de S(anaüja) i de les quals se n'han trobat de partides per la meitat, potser per a fer-ne mitjos diners (CLA-2, p. 105; CCG-3838). Novament fou taller monetari durant la Guerra dels Segadors (1640/52), sense que ens n'hagi arribat fins ara cap document. Hi ha, però, uns sisens d'aram a nom de Lluís XIII i la llegenda VILA SANAU 1641 que ens ho evidencien (CCG-4646). **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Sanahuja" i en tres emissions (TC-2609/13; TCO-2272/6).

Dobler de billó de Mallorca de Sanç (x1,5).

Sanç de Mallorca (1311-1324). Segon sobirà de la branca mallorquina, mantingué col·laboració amb la branca troncal i donà ajut militar a la conquesta de Sardenya de Jaume II. Assajà inútilment de recuperar la sobirania plena sobre Montpeller i, al final del regnat, projectà de vendre aquest territori al rei de França. M. Mantingué els mateixos patrons i tipus monetaris que el seu pare encunyant rals d'or i d'argent (però no els seus divisors) i doblers, diners i malles de billó (CCG-2506/17).

sanchete. Diners de billó emesos a Navarra, en al·lusió als diferents sobirans de nom Sancho.

Sanchís, Alfons. Tresorer General, mestre de la seca de València i especulador sense escrúpols. Fou nomenat tresorer vers el 1472 i mestre de la seca de València amb caràcter vitalici per Ferran II (1479-1516) l'any 1488, a la mort d'Andreu Català (CME, doc. 1003, 1049, 1052, 1055). El rei no féu cap cas de les protestes dels

estaments del regne per les especulacions d'aquest mestre, que causaren grans pèrdues a la gent: VENTURA, J. "Manipulacions monetàries a València al final del s. XV", *AN* 21/23, 1993, p. 417-434 . Mantingué el càrrec en temps de Carles I (1556-1556) i fins al 1522. Emprà diferents marques: lleó rampant, sol o dins d'un escut, la lletra S (amb la C de Català o als rals de Sogorb i Dénia), o dues S i, potser, A-S en els diners de billó de Carles I (MAC, p. 104 i següents), ja que aquests també podrien ésser del seu fill Alfons Sanchís Dalmau.

Sanchís Dalmau, Alfons. Mestre de la seca de València els anys 1539-1551, succeí al seu germà Miquel (MAC, p. 104) i degué emprar les mateixes marques familiars del lleó amb o sense escut i, potser, les lletres S o S-S. Els diners amb A-S també li podrien correspondre.

Sanchís Dalmau, Miquel. Mestre de la seca de València entre el 1522 i el 1539 (MAC, p. 104), fill d'Alfons Sanchís. Emprà, probablement, l'escut amb lleó de la seva heràldica familiar i, potser, també la S o S-S, amb l'excepció dels diners de billó, on hi gravà les lletres M-S.

Sanchís, Gabriel. Tresorer General actuant el 1493. Mestre de la seca de Saragossa des de data indeterminada fins a la seva mort l'any 1505 (CME, doc. 1049). Marcà les seves produccions a l'Aragó amb una S o bé amb les lletres G-S.

Sanchís, Juli (València, primera meitat del s. XX). MC. Gravador i fabricant valencià de medalles, potser relacionat amb la firma Sanchis i Soler. S'especialitzà en medalles religioses de marfil, nacre, or i altres metalls. També edità articles religiosos. Tingué el seu taller al carrer Gandia, 5 i 7, de la ciutat. Als anys 30, dirigí l'empresa Ricard Sanchis y Cia SL. Signa: J. SANCHIS. Medalla: CM-462 (1923).

Sanchís, Lluis. Mestre de la seca de Saragossa, fill de Gabriel Sanchís i nomenat pel càrrec en morir el seu pare l'any 1505 (CME, doc. 1049). Marcà les seves produccions amb les lletres L-S i seguí en actiu amb Carles I, ja que trobem la seva marca en peces d'aquest regnat datades entre el 1520 i el 1528 (CCG-4224, 4225 i 4235).

Sanchís i Soler. Camp MC. Editor i fabricant de medalles valencià d'àmplia producció i en actiu almenys entre els anys 1919 i 1943. En els darrers anys, obrà moltes medalles grans d'alumini de formes molt variades i de temàtica religiosa. Signà inicialment SANCHIS I SOLER, però després només marcà amb un punxó rodó amb el camp partit verticalment i amb una S a cada espai. Medalles: CM-455 i 457 (1919), 475 (1926), 479 (1930), 481 (1934), 483 (1935), 485 i 487 (1939), 489 i 490 (1940) i 492 (1943).

Sanet i els Negrals (la Marina Alta). Els dos pobles s'uniren el 1821, de primer com a Unión Legal i, des del 1934, amb el nom actual. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 cèntims amb "Sanet y Negrals" (TV-1293/5).

Bitllet uniface d'1 peceta de Sanet i els Negrals (98x63 mm).

Medalla del Centre de Lectura de Reus, obra de Sans.

Sans i Castaño, Francesc (Barcelona, 1868-1937). MC. Pintor i gravador. Féu l'aprenentatge a l'Escola de Belles Arts de Barcelona. Des del 1894, participà en diferents exposicions i obtingué nombroses distincions. La seva activitat es detecta almenys fins al 1936. Signa: SANS; F.SANS; F.SANS-BARCELONA; F.S.F-BARNA (la segona F per *fecit*). Medalles: CM-801 (1889), 897 (1898) i 965 (1903).

Anvers de la medalla de l'ajuntament de S. Adrià de Besos de tipus esportiu, 1957.

Sant Adrià de Besos (Barcelonès). N'hi ha notícia des del s. XI i pertanyia a la mitra de Barcelona, que hi féu edificar un palau davant de l'església. Fou cap de baronia. G. "Viñas Goig" col·lectivitzada, peces de 10 i 5 cèntims d'aram (LC-827/30). Coop. obrera "El Besós", peces de 10 i 5 cèntims de llautó (LC-831 i 832). **MC.** L'any 1878, l'ajuntament va editar una medalla com a premi d'una gimcana (CM-1878). El 1975 (data no indicada), una d'aram del Banc de Sabadell per la sucursal (CMA, p. 201).

Sant Agustí de Lluçanès (Osona). **MS.** N^a^S^a dels Munts, s. XX (6).

Medalla uniface de l'ajuntament de S. Andreu de la Barca, de premi escolar, vers 1860.

Sant Andreu de la Barca (Baix Llobregat). Esmentada des del 1109, fou dels Castellvell, amb una part del monestir de l'Estany. Al s. XV, hi és esmentada la barca per a passar el Llobregat. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims, els uns a nom de l'ajuntament i els altres d'Assistència Social, ambdós amb "Aigüestoses del Llobregat" (TC-44/57; TCO-29/42). **MC.** Vers el 1860, féu medalles escolars (CM-595), i el 1931, l'ajuntament dedicà una medalla als cors de Clavé (CM-1521). El 1976, el Banc de Sabadell per la sucursal (CMA, p. 202).

Medalla de l'ajuntament de S. Andreu de Llavaneres a la Coral Germanor.

Sant Andreu de Llavaneres (Maresme). N'hi ha esment des del s. XI, quan depenia del castell de Mataró, del qual s'independitzà al s. XV; fou vila reial. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims amb "Llavaneres" (TC-1526/7; TCO-1333/4). **MC.** L'any 1926, edità una medalla per al cor claverià Nova Germanor (CM-1502). **MS.** Ermita de S. Sebastià, s. XX (1).

Medalla de S. Andreu de Palomar, escolars de premi, vers 1879.

Sant Andreu del Palomar (antic poble, ara barri de Barcelona). N'hi ha esment des del 974. Ramon Berenguer IV hi féu bastir una torre de defensa el 1135. El rec comtal li donà gran prosperitat. **MC.** Vers el 1870, va editar unes medalles amb la seva heràldica, probablement escolars de premi (CM-628).

Bitllet uniface de 15 cèntims de S. Aniol de Finestres (47x31 mm).

Sant Aniol de Finestres (Garrotxa). Esmentada el 922, dins el terme del seu castell, va pertànyer a la baronia de Santa Pau. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 15 i 10 cèntims amb "Finestres" (TC-1182/3; TCO-1012/3).

Sant Antolí i Vilanova (poble del municipi de Ribera d'Ondara, Segarra). Formà part de la baronia de Rubinat i fou després dels Erill. **B.** Soc. "L'Unió d'Hostalets i Briansó" de l'agregat d'Hostalets, bitllets de 50 cèntims (LC-3312); Centre Republicà Federal, bitllets d'1 peceta, amb Vilanova de Segarra (LC-3319). Ambdós tipus varen circular durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), segons Aymerich (AYS, p. 49 a 51).

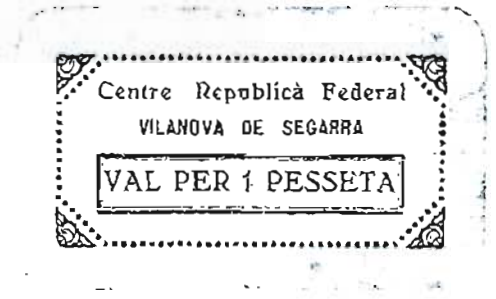

Bitllet d'1 peceta de Sant Antoli i Vilanova (78x29 mm).

Anvers del bitllet de 25 cèntims de S. Antoni de Calonge (104x61 mm).

Sant Antoni de Calonge (poble del municipi de Calonge, Baix Empordà). Fou municipi entre 1936 i 1939. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Llevantí de Mar" (TC-1541/3; TCO-1344/6). G. Coop. "La Llei", peces de 50, 10, 5 i 2 cèntims de llautó i cartrons rodons de 10 i 5 cèntims (LC-2038/9 i 2100/6).

Medalla esportiva de S. Antoni de Vilamajor, 1923.

Sant Antoni de Vilamajor o Vilamajor (Vallès Oriental). Es formà dins el terme de S. Pere de Vilamajor i té una església del 1303. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer dues emissions de bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Vilamajor" (TC-3252/6; TCO-2811/5). MC. L'any 1923, va editar una medalla del futbol (CM-1636), i el 1934, una de l'ajuntament de Vilamajor a la Soc. Coral "Perla Agustinense" (CMA-59).

Bitllet uniface d'1 peceta de S. Bartomeu del Grau (77x55 mm).

Sant Bartomeu del Grau (Osona). Des del 961, hi havia una parròquia depenent de Gurb, però el nucli es formà el 1672 a prop d'un antic hostal, i s'havia separat del terme de Gurb al s. XVI. B/G. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), el Sindicat Agrícola va emetre bitllets d'1 peceta amb "Serra del Grau" que, segons Turró, circularen per la població (TC-2731; LC-3018).

Peça de níquel d'1 peceta de "La Reevindicación" de S. Boi de Llobregat (x1,5).

Sant Boi de Llobregat (Baix Llobregat). Amb antecedents ibèrics i romans, el nucli antic es formà a partir del 966 i pertanyia als Cervelló, però aviat passà a la mitra de Barcelona. El pont sobre el riu i el pas de barca foren importants des del s. XIII per al seu desenvolupament. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims amb "Vilaboi" (TC-3193/7; TCO-2760/4). G. Coop. "Samboyana", peces d'1 peceta de níquel i de 10 cèntims de llautó (LC-681/22). Coop. "La Unión Samboyana", peces de 5 cèntims (LC-683). Coop. "Obrera Samboyana", peces de 5 i 1

peceta de llautó i níquel i de 10 i 5 cèntims de llautó (LC-684/90). Coop. "La Reivindicación Samboyana", peces de 5 pecetes de llautó (LC-736).

Bitllet uniface de 50 cèntims de S. Boi de Lluçanès (98x60 mm).

Sant Boi de Lluçanès (Osona). N'hi ha esment des del 905, i entre el 962 i el 993 passà a la mitra de Vic. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims amb "Aurora de Lluçanés" (TC-305/6; TCO-245/6).

Peça uniface de níquel de 2 pecetes de la cooperativa de S. Carles de la Ràpita (x1,5).

Sant Carles de la Ràpita (Montsià). Fou lloc de moriscs i restà mig desèrtic quan aquests foren expulsats. Carles III volgué fer-ne una gran ciutat amb el projecte d'un canal de navegació de l'Ebre, que fracassà. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre, de primer, vals provisionals i, després, bitllets d'1 peceta i de 50, 25, 15 i 10 cèntims amb "La Ràpita dels Alfacs" (TC-2376/82; TCO-2057/63). Coop. de Consum, peces d'1 peceta de níquel i de 25 cèntims de llautó (LC-2798/9).

Sant Carles de València, Acadèmia. Creada el 1753 com a Acadèmia de Sta. Bàrbara pels dos germans artistes valencians Ignasi i Josep Ventosa, l'any 1768 adoptà el nom definitiu, per un privilegi que concedí el rei Carles III. Es dedicà al foment de les arts i d'ella

Medalla de premi de l'Academia de S. Carles de València.

sortiren una gran part dels millors artistes valencians. Des del s. XIX començà a emetre medalles de premi, la major part d'un alt nivell artístic.(CM-333, 336, 561, 569, 577, 580 i 590).

Anvers del bitllet d'1 peceta de S. Celoni (81x54 mm).

Sant Celoni (Vallès Oriental). El primer esment correspon al 1088 i fa referència a l'església. Al s. XII, era un petit burg fortificat, i el 1151, passà a l'orde dels hospitalers, que hi establiren la comanda de S. Celoni i hi edificaren un palau. L'any 1405, l'adquirí Bernat de Cabrera quan era cap de batllia, i el 1578, passà als Montcada. **M.** L'any 1485, l'infant Enric, lloctinent a Catalunya per Ferran II (1479-1516), li va concedir llicència per a batre moneda municipal, però fins ara no s'han trobat monedes que li puguin correspondre. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25 i 10 cèntims amb "Baix Montseny" (TC-333/8; TCO-267/72). **G.** Coop. "La Previsora", peces de 2 i 1 peceta de níquel i de 10 i 5 cèntims de llautó (LC-53/60). **MC.** L'any 1976, medalla del Banc de Sabadell per la sucursal (CMA, p. 202).

Sant Climent de Llobregat (Baix Llobregat). Formà part de la baronia d'Eramprunyà i fou dels Ivorra, barons de S. Vicenç. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer dues emissions de bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "El Cirerer de Llobregat" (TC-955/9; TCO-821/5).

Anvers del bitllet de 50 cèntims de S. Climent de Llobregat (105x72 mm).

Bitllet uniface d'1 peceta de S. Cugat Sesgarrigues (77x34 mm).

Sant Cugat Sesgarrigues (Alt Penedès). És esmentada el 1075 dins el terme d'Olèrdola i depenia del castell de Brunyola. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), el Sindicat Agrícola va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims amb "Sesgarrigues del Penedès" que, segons Turró, varen circular per la població (TC-2732/6; AYP, p. 129).

L'Ajuntament de S. Cugat del Vallès a les Soc. Corals.

Sant Cugat del Vallès (Vallès Occidental). El monestir té antecedents romans i n'hi ha poques dades abans del 878. La població es formà al seu redós i en depengué. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims amb "Pins del Vallès" (TC-2127/8; TCO-1843/4). **MC.** L'any 1932, dedicà una medalla a la societat claveriana "La Lira" (CM-1491k); els anys 1929 i 1930, l'ajuntament n'edità dues dedicades a les societats corals (CM-1512 i 1514); l'any 1935, se n'edità una per a un campionat de tenis de taula (CM-1756). **MS.** N'S' del Vallès, s. XX (1).

Anvers del bitllet de 50 cèntims de S. Esteve de Palautordera (115x66 mm).

Sant Esteve de Palautordera (Vallès Oriental). Esmentada al s. XII, formava part de la baronia de Montclús amb el castell que s'hi conserva. Al s. XIV, passà al vescomtat de Cabrera. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Vallflorida" (TC-3075/80; TCO-2657/62).

Sant Esteve de la Sarga (Pallars Jussà). **B.** Vegeu *Castellnou de Montsec*, agregat.

Anvers del bitllet de 25 cèntims de S. Esteve Sesrovires (125x68 mm).

Sant Esteve Sesrovires (Baix Llobregat). Va pertànyer a la baronia de Castellvell. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Sesrovires" (TC-2746/8; TCO-2366/9).

Sant Feliu de Codines (Vallès Oriental). N'hi ha notícies des del 896 i s'originà com a sagrera de l'església

Sant Feliu de Codines. Medalla Festa Major 1923.

de S. Feliu, que depenia de S. Cugat del Vallès. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Codines del Vallès" (TC-978/80; TCO-839/41). **P/G.** Es coneix una incusa de llautó amb una creu entre les lletres S-F que, segons sembla, correspon a Sant Feliu de Codines (CL-2097). Botet la conegué però no la considerà pallofa i Bonet havia anotat a la fitxa "almoina de l'ajuntament" (CL, p. 272). Per tant, no sabem segur la funció exacta de la peça, però l'atribució ens és documentada per Botet. **MC.** L'any 1923, s'editià una medalla per a la festa major (CM-1196).

Diner de billó de Sant Feliu de Guixols (x2).

Sant Feliu de Guíxols (Baix Empordà). Amb possibles orígens grecs, l'actual ciutat es formà al voltant de l'antic monestir benedictí que consta ja al s. X. Pere III (1336-1387) la féu vila reial i tingué el dret d'ésser carrer de Girona, ciutat de la qual fou la sortida marítima preferent. Des del s. XIII, tingué drassanes i, al s. XV, llotja de comerç. **M.** La moneda de S. Feliu de Guíxols fou emesa a finals del s. XV i havia estat molt ben documentada però, si bé era ben coneguda, no fou identificada fins l'any 1986. Es tracta de diners rocabertins i municipals gironins contramarcats amb l'escut dels vairs d'una banda i les armes reials entre S-F al revers, unes heràldiques que retrobem en els seus segells (CL, p. 272/4; CCG-3839). **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims amb "Guixols" (TC-1407/8; TCO-1230/1). **G.** Coop. "La Guixolense", peces de 5 i 1 peceta i 50 cèntims de níquel i de 10, 5, 2 i 1 cèntims de llautó, i bitllets de 25, 10 i 5 cèntims (LC-2027/9 i 2114/50). Coop. "La Economia", peces de 5 i 1 peceta de níquel i de 10, 5, 2 i 1 cèntims de llautó (LC-2107/13). Coop. "La Unión", peces de 10 i 2 cèntims de llautó (LC-2151/2); Sindicat Únic d'Espectacles Públics de la CNT, bitllets de 10 cèntims, durant la guerra 1936/9 (TS). **MC.** A la Guerra del Francès, l'any 1810, s'emeté una creu per l'acció militar a la Bisbal, Palamós i S. Feliu (CM-281). L'any 1892, es commemoraren unes regates internacionals (CM-853). L'any 1908, una de la Missió (CM-1366). L'any 1919, se'n féu una en honor de Joan Goula (CM-1163). L'any 1923, se'n va editar una pels campionats de natació (CM-1637). L'any 1930, una de l'Institut de Cultura de la Dona i una altra en honor a Clavé (CM-1283 i 1515).

Possible gitó eclesiàstic de S. Feliu de Llobregat (x1,5).

Sant Feliu de Llobregat (Baix Llobregat). La senyoria fou venuda per Jaume I als Durfort el 1243. Fou dels marquesos de Vilafranca. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 cèntims amb "Roses de Llobregat" (TC-2559/61; TCO-2218/20). **G.** Coop. "La Fraternidad", peces de 25, 5 i 1 peceta i de 10 i 5 cèntims en diferents metalls (LC-702/10). **P.** No tenim dades documentals sobre l'ús de pallofes, però es coneix un gitó amb la graella de Sant Llorenç i la llegenda OBRA, que bé podria correspondre a la seva església que és d'aquesta invocació. De tota manera, és una atribució hipotètica (CL-2099). **MC.** Festes de tardor del 1979. El 1973, el Banc de Sabadell per la sucursal (CMA, p. 201).

Sant Feliu de Pallerols. Medalla de la Santa Missió, 1930 (x1,5).

Sant Feliu de Pallerols (Garrotxa). Formà part del terme del castell d'Hostoles. La seva església és del s. XVII. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 10 cèntims amb "Hostoles" (TC-1437/9; TCO-1250/1). **MC.** L'any 1930, s'edità una medalla per la Missió (CM-1447). **MS.** N^S^ de la Salut, s. XX (20).

S. Feliu Sasserra. Medalla beat Pere Almató, vers 1906 (x1,5).

Sant Feliu Sasserra (Bages). N'hi ha esments des del 946 i formà part del terme d'Oristà. El s. XV, fou un dels caps de la sotsvegueria de Lluçanès. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Sasserra" (TC-2664/8; TCO-2299/303). **P.** L'atribució de les pallofes a Sant Feliu Sasserra es basava en la classificació del GNC i en la semblança d'una de les conegudes amb el segell eclesiàstic SF-4272, i ara es pot afermar amb el fet que consten al manuscrit de Botet (BP, p. 186; CL-2100/5). **MC.** Vers l'any 1906, es dedicà una medalla al beat Pere Almató (CM-1358). **MS.** Beat Pere Almató, s. XX (1).

Medalla de N^S^ del Collell, S. Ferriol (x1,5).

Sant Ferriol (Garrotxa). Constituït entorn del santuari del mateix nom, la població es distribueix per petits llogarrets (el Torn) i moltes masies disseminades. **MS.** N^S^ del Collell, s. XIX (1), s. XX (7).

Bitllet uniface de 25 cèntims de S. Fost de Campsentelles (90x55 mm).

Sant Fost de Campsentelles (Vallès Oriental). N'hi ha esments des del 967. Fou lloc de reialenc. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme, l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Alba del Vallès" (TC-63 a 65; TCO-50 a 52).

Bitllet uniface d'1 peceta de S. Fruitós de Bages (79x57 mm).

Sant Fruitós de Bages (Bages). Es formà al s. XI al voltant d'una església que acollí les reliquies de S. Fruitós. El 1078, passà a dependre del monestir de Bages. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre dues sèries de bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims amb "Riudor de Bages" (TC-2508/10; TCO-2171/3).

Bitllet uniface de 50 cèntims de S. Fulgenci (95x67 mm).

Sant Fulgenci (el Baix Segura). Fou fundat a finals del s. XVII per les Pies Fundacions. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "San Fulgencio" (TV-1296/301).

Sant Genís de Fontanes (Rosselló). Abadia situada a la plana del Rosselló. **P.** Li ha estat atribuït un plom amb SG (o SC) a l'anvers, però és poc segur (CL, p. 276). Botet s'hi pronuncià en contra pel fet d'esser l'església d'un convent de benedictins i, en principi, les ordes regulars no emetien palloles (BP, p. 198).

Medalla de l'Ajuntament de S. Gervasi de Cassoles, escolar de premi, 1866.

Sant Gervasi de Cassoles (antic poble, ara barri de Barcelona). Al s. XI formava part de Sarrià, però se n'independità el 1245. **MC.** L'any 1866, l'ajuntament va editar unes medalles escolars de premi (CM-612).

Medalla de Sta. Afra de S. Gregori (x1,5).

Sant Gregori (Gironès). Fou dels Margarit i es conserva el seu castell. Al s. XVII, era lloc reial. **MS.** Sta. Afra, Ginestar, s. XX (5); N^a^S^a^ de les Neus, s. XX (1).

Sant Guim de Freixenet (Segarra). Va créixer com a barri de l'estació, i el 1936, va prendre la capitalitat a Freixenet de Segarra. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament féu dues emissions de bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims, els uns amb Sant Guim Estació i els altres amb Sant Guim (TC-2614/7; TCO-1057/60). També emeté bitllets d'1 peceta i 50 cèntims

Anvers del bitllet de 50 cèntims de S. Guim de Freixenet (107x60 mm).

com a "Pineda de Segarra", nom que va prendre el poble de Freixenet de Segarra, que havia estat fins llavors el cap del municipi (TC-2113/4; TCO-1827/8). Coop. Flequera, bitllets de 5 cèntims amb "Pineda de Segarra" (LC-3317) que, segons Aymerich, hi varen córrer durant la Guerra contra el Feixisme (AYS, p. 55).

Anvers de la medalla de S. Hilari Sacalm per una cursa automobilística, 1922.

Sant Hilari Sacalm (Selva). Sorgí a la sagrera de l'església de S. Hilari, documentada des del 922 dins el terme de Solterra. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims amb "Fonts de Sacalm" (TC.1209/13; TCO-1034/8). **MC.** L'any 1921, s'edità una medalla per a una cursa automobilística (CM-1616). **MS.** S. Hilari, s. XX (3); Puríssima Concepció, s. XX (1); Nen Jesús de Praga, s. XX (2).

Sant Hipólit de Voltregà (Osona). L'església és documentada des del 965. El 1627, hom bastí la casa del potent gremi de paraires. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims amb "Voltregà" (TC-3377/8; TCO-2914/5). **G.** Coop. "La Esperanza", peces d'1 peceta d'alumini i de 10 i 5 cèntims d'aram (LC-2992/4). Unió de Cooperadors, peces de 5 i 1 peceta de níquel i de 25, 10 i 5 cèntims de llautó, algunes de 10 i 5 cèntims amb "Voltregà" (LC-2995/9 i 3081/2).

MC. L'any 1955, s'edità una medalla per la nova pista de patinatge (CM-1867).

Bitllet uniface de 50 cèntims de S. Hipòlit de Voltregà (95x68 mm).

Bitllet uniface de 5 cèntims de S. Iscle de Vallalta (61x38 mm).

Sant Iscle de Vallalta (Maresme). L'església és documentada des del s. XI. El lloc va pertànyer als castell de Montpalau i formà part després del vescomtat de Cabrera. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre de primer bitllets manuals i després impresos, d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims amb "Vallalta del Maresme" (TC-3052/56; TCO-2634/8).

Anvers del bitllet de 25 cèntims de S. Jaume dels Domenys (88x47 mm).

Sant Jaume dels Domenys (Baix Penedès). Amb antecedents romans, és esmentada el 938. Fou del terme del castell de Banyeres. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer dues emissions de bitllets amb els valors d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Domenys del Penedès" (TC-1047/80; TCO-909/12).

Anvers del bitllet d'1 peceta de S. Jaume de Llierca (100x62 mm).

Sant Jaume de Llierca (Garrotxa). Es formà al voltant de l'església de S. Jaume, que depenia del castell de Montagut de Fluvià. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer dues emissions de bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Poble de Llierca" (TC-2227/31; TCO-1931/5).

Plom eclesiastic de S. Joan (x2).

Sant Joan o S. Joan de Sineu (Mallorca Oriental). D'origen islàmic, fou erigida en vila per Jaume II de Mallorca el 1300. P. Darrerament han estat descrits ploms d'aquesta vila, amb el tipus de Sant Joan (BPL-10).

Sant Joan de les Abadesses (Ripollès). Sorgí a l'entorn del monestir del mateix nom, fundat per Guifré I el 885, qui en tingué el domini. L'any 1230, Jaume I li donà privilegi de mercat, i el 1243 fou emmurallada. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer diferents emissions de bitllets d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims amb "Puig-alt de Ter" (TC-2328/35; TCO-2022/7). P. Hi ha un grup de pallofes que poden correspondre a l'església de Sant Joan i Sant Pau, ja que porten al·lusions al primer d'aquests sants i dues d'elles són descrites per Botet (BP, p. 186). D'altres, porten àliga o

Anvers de la medalla de la inauguració del ferrocarril a S. Joan de les Abadesses, 1880.

altres imatges i consten al GNC, al Museu episcopal de Vic o a la llista de Botet (CL-2106/12). G. "Associació de Detallistes", bitllets de 10 i 5 cèntims amb "Puig-alt de Ter" (LC-2846/7). Coop. "Llaudet", peces de 25, 5 i 1 peceta i de 10 i 5 cèntims d'alumini (LC-2879 a 2886). MC. L'any 1880, s'edità una medalla per la inauguració del ferrocarril (CM-680). L'any 1884, a una societat coral (CM-719), i el 1912 i el 1916, a unes romeries (CM-1386 i 1401). L'any 1926, a la inauguració de la plaça dedicada a Clavé (CM-1504). MS. Santm. Misteri, s. XIX (3), s. XX (12).

Bitllet uniface de 5 cèntims de S. Joan d'Alacant 65x37 mm).

Sant Joan d'Alacant (l'Alacantí). L'església és documentada des del 1338 i el lloc va dependre d'Alacant fins al 1593, tornà a la dependència el 1619 i novament se'n separà al s. XIX. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament féu una emissió a nom de la Comissió de Proveïments amb bitllets de 5 cèntims amb "S. Juan de Alicante" (TV-1301a).

Sant Joan Despí (Baix Llobregat). Amb antecedents prehistòrics i romans, l'església és documentada des del s. XI. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims amb "Pi de Llobregat" (TC-2101/2; TCO-1817/8). MC. L'any 1911, es commemorà una festa esportiva (CM-1099). MS. Nª Sª del Bon Viatge, s. XX (2).

Medalla esportiva de S. Joan Despí, 1911.

Bitllet uniface de 50 cèntims de S. Joan d'Énova (64x45 mm).

Sant Joan d'Énova (la Ribera Alta). Fou lloc de moriscs fins a l'expulsió del s. XVII. Va pertànyer als Montpalau i, després, als marquesos de Bèlgida. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims amb "San Juan de Énova" (TV-1302/3).

Bitllet uniface d'1 peceta de S. Joan les Fonts (85x67 mm).

Sant Joan les Fonts (Garrotxa). Es formà a redós del monestir del mateix nom, erigit el 958, que en tingué el domini. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta amb "Fonts de Begudà" (TC-1207/8; TCO-1032/3).

Vegeu també *La Canya*. **G.** Col·lectivització Comercial, bitllets d'1 peceta (LC-2233/4). Coop. "Sanjuanense", peces de 5 i 1 peceta de níquel i de 10 i 5 cèntims de llautó (LC-2343/7).

Bitllet uniface d'1 peceta de S. Joan de Mediona (73x36 mm).

Sant Joan de Mediona (Alt Penedès). Sorgí a redós de l'església parroquial al s. XIX i actualment és el cap del municipi de Mediona. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Mediona" (TC-1712/14; TCO-1491/3). **MS.** MD de Mediona, s. XX (1).

Medalla de N^a S^a de Joncadella.

Sant Joan de Vilatorrada (Bages). L'església és datada des del 1020. **MS.** N^a S^a de Joncadella, s. XIX (5), s. XX (25).

Bitllet uniface de 50 cèntims de S. Jordi del Maestrat (68x37 mm).

Sant Jordi del Maestrat (el Baix Maestrat). S'originà en uns masos d'època islàmica i passà a l'orde de S. Jordi d'Alfama. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Villa Durruti" (TV-1462/6).

Medalla de N^a S^a dels Cubells de S. Josep de sa Talaia (x1,5).

Sant Josep de sa Talaia (Eivissa). Es formà al s. XVIII, al voltant de l'església de S. Josep. **MS.** N^a S^a dels Cubells, s. XX (3).

Sant Julià de Loria. Medalla a la MD de Canòlic, 1922.

Sant Julià de Lòria (Andorra). És una de les sis parròquies o demarcacions andorranes, la primera en venir de la Seu d'Urgell. En els llogarrets que en depenen hi ha esglésies dels segles X al XII. **MC.** L'any 1922, va editar una medalla dedicada a la MD de Canòlic (CM-1419). **MS.** N^a S^a de Canòlic, s. XX (2).

Moneda de llautó d'1 peceta de S. Julià de Ramis.

Sant Julià de Ramis (Gironès). Es formà amb unes poques cases al voltant de l'església parroquial i la major part de la població és al barri dit de Sarrià. **M.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9) i en suplència de l'ajuntament, sembla que hi varen circular les monedes d'1 peceta emeses per la Cooperativa Obrera Popular amb "Costa-Roja del Terri" (TC-1037).

Sant Julià de Vilatorta (Osona). N'hi ha notícies des del 905. Va dependre de S. Llorenç del Munt i, al s. XII, passà als Bellpuig. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 pe-

Bitllet uniface d'1 peceta de S. Julià de Vilatorta (62x55 mm).

ceta i de 50 cèntims amb "Vilatorta" (TC-3339/40; TCO-2895/6). MS. N^a^S^a de Puiglagulla, s. XVIII (11), s. XIX (5), s. XX (7).

Anvers del bitllet d'1 peceta de S. Just Desvern (110x64 mm).

Sant Just Desvern (Barcelonès). Amb antecedents ibèrics i romans, formà part del terme de Barcelona, i el 1385, Pere III el declarà carrer de Barcelona. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-1484/5; TCO-1297/8). Segons Turró, també hi varen circular uns bitllets rodons de la Unió de Treballadors de 10 i 5 cèntims (TC-1486/7). Tots porten "Just Desvern" com a nom del poble. G. Coop. "Obrera Sanjustense", peces de 25 pecetes de zenc, de 5 i 1 peceta de níquel i de 10 i 5 cèntims de llautó (LC-833/8). "Ateneu Sanjustenc", bitllets rodons de 10 i 5 cèntims (LC-840/1).

Medalla de N^a^S^a de la Sort de S. Llorenç de Cerdans (x1,5).

Sant Llorenç de Cerdans (Vallespir). És esmentada des del 1011 com a depenent de l'abadia d'Arles. G. Durant la Primera Guerra Mundial (1914/8) i encara un temps després, hi varen circular gitons emesos per la cooperativa de consum i pel sindicat de treballadors, sens que en tinguem més indicacions (SYL, p. 42). MS. N^a^S^a de la Sort, s. XIX-XX (20).

Bitllet uniface de 5 cèntims de S. Llorenç d'Hortons (99x62 mm).

Sant Llorenç d'Hortons (Alt Penedès). Formà part de la baronia de Gelida. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims amb "Llorenç d'Hortons" (TC-1567/70; TCO-1365/7). Vegeu també *Beguda Alta, La*.

Senyal incús de llautó de Sant Llorenç de Morunys (x2).

Sant Llorenç de Morunys (Solsonès). Es formà a redós del monestir del mateix nom creat l'any 910. Va pertànyer als Cardona, que l'any 1321 li donaren privilegi de mercat i el feren cap d'una batllia. M. L'existència de la seva moneda municipal era documentada per la llista d'Antic Roca del 1564 i per una menció indirecta del 1612. Una de les monedes corresponents a aquestes emissions es pogué identificar, no fa gaires anys, pel parentiu amb el segell de la vila que porta la imatge de sant Llorenç i la menció SA LOREN (CL, p. 277/8; CCG-3840). B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims (TC-1564/6; TCO-1630/2, amb "Morunys"). P. Hi ha cinc tipus de pallofes indubtablement atribuïbles a la vila ja que, o bé apareixen a la

llista de Botet (BP, p. 186), o bé es conserven en quantitats importants al Museu de la Vall de Lord, o coincideixen en les dues fonts (CL-2113/7): DATZIRA, S. "El monetari del Museu del Patronat de la Vall de Lord a S. Llorenç de Morunys", *AN* 14, 1984, p. 227 a 236. MC. L'any 1836, s'edità una creu de distinció per l'acció del Santuari de l'Hort en les guerres carlines (CM-303) i, l'any 1870, dues per la reconstrucció del santuari (CM-620/1). MS. MD de Lord, s. XX (10).

Anvers del bitllet de 25 cèntims de S. Llorenç Savall (94x63 mm).

Sant Llorenç Savall (Vallès Occidental). Esmentada des del 1129, va pertànyer al castell de Terrassa, però després esdevingué lloc reial. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims amb "Ripoll del Vallès" (TC-2472/5; TCO-2135/8).

Bitllet uniface de 50 cèntims de S. Martí d'Albars (60x56 mm).

Sant Martí d'Albars (Osona). L'església consta el 905, depenent de Lluçà, però se'n desconeix al s. XI. El lloc va pertànyer al castell de Lluçà, de la baronia de Lluçanès B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims amb "Sant Martí del Bas" (TC-2618/9; TCO-2277/8).

Sant Martí del Canigó (monestir de Castell de Vernet, Conflent). Fou fundat vers el 1001 pel comte Guifré

Revers de la medalla de la restauració de S. Martí del Canigó, 1927 (Ø 90 mm).

II de Cerdanya, i el 1009, el bisbe Oliba en consagrà l'església MC. L'any 1927, s'edità una medalla que commemorava la seva restauració (CM-532). Vegeu *Castell de Vernet*.

Medalla de S. Bernat, de S. Martí de Centelles.

Sant Martí de Centelles (Osona). N'hi ha notícies des del s. XI i formà part de la baronia de Centelles. MS. S. Bernat, Valldeneu, s. XX (1).

Bitllet uniface de 5 cèntims de S. Martí de Maldà (58x38 mm).

Sant Martí de Maldà (Urgell). El 1345, era un llogarret de la baronia de Maldà amb només 4 focs. El seu creixement posterior permeté que es constituís en un mu-

nicipi. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims amb "Plana de Riucorb" (TC-2149/60; TCO-1855/66).

Martí de Provençals. Premi de l'ajuntament a l'abnegació, 1870.

Sant Martí de Provençals (antic poble, ara de Barcelona). Es creà a la sagrera de l'església de S. Martí i reuní diferents nuclis. MC. L'any 1870, va editar una medalla de premi a l'abnegació (CM-629) i, vers 1890, en féu d'escolars de premi (CM-809 i 810).

Anvers del bitllet d'1 peceta de S. Martí Sarroca (104x65 mm).

Sant Martí Sarroca (Alt Penedès). D'origen islàmic, fou conquerit pels Sanmartí. Al s. XIII, pertanyia als Entença. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims amb "Castellsarroca" (TC-884/5; TCO-761/2).

Bitllet uniface d'1 peceta de S. Martí de Sesgueioles (57x40 mm).

Sant Martí Sesgueioles (Anoia). Es formà al voltant de l'església de S. Martí al s. XIII. Pere I i Jaume I li donaren cartes de franqueses i fou fortificada. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer almenys dues emissions de bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Sesgueioles" (TC-2736/44; TCO-2357/65).

Bitllet de S. Martí de Sobremunt (102x66 mm).

S. Martí de Sobremunt (Osona). Esmentada el 1094, formà part del castell de Voltregà, que depenia de la mitra de Vic. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Roques d'Osona" (TC1-2537/9; TCO-2196/8).

Bitllet uniface d'1 peceta de S. Martí de Tous (65x40 mm).

Sant Martí de Tous (Anoia). Es formà a redós del castell. Els seus senyors en cediren el domini al s. XVI a S. Jeroni de la Murtra. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims amb "Tous d'Anoia" (TC-3007/12; TCO-2589/94). G. "Sindicat de Vinyaters", bitllets d'1 peceta (LC-3261).

Medalla de Nª Sª dels Àngels, S. Martí Vell (x1,5).

Sant Martí Vell (Gironès). Fou lloc de reialenc. MS. N^aS^a dels Àngels, s. XX (23).

Anvers del bitllet de 25 cèntims de S. Mateu de Bages (100x67 mm).

Sant Mateu de Bages (Bages). L'església és esmentada al s. X i el castell al s. XI, i des del s. XIII va pertànyer als Boixadors. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Bages d'en Selves" (TC-330/2; TCO-264/6). MS. N^aS^a de Coaner, s. XIX (2).

S. Mateu del Maestrat a N^aS^a dels Àngels (x1,5).

Sant Mateu del Maestrat (el Baix Maestrat). N'hi ha notícia des del 1195, i el 1232 fou conquerida per Jaume I i atorgada als hospitalers, que li donaren carta de poblament el 1237. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), el poble es va denominar "Mateu de les Fonts", i la Col·lectivitat i després l'ajuntament varen emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Mateo de las Fuentes" (TV-936/43). MC. L'any 1884, va editar una medalla de dedicada a la MD dels Àngels (CM-384). MS. N^aS^a dels Àngels, s. XX (1).

Sant Miquel de Cuixà (Codalet, Conflent). Fou fundat el 879 pels monjos supervivents del monestir d'Eixalada, destruït pel riu Tet. Estigué sota el patronatge dels comtes de Cerdanya. MS. Església, s. XX (1).

Anvers de la medalla uniface de Sant Miquel de Cuixà.

Bitllet uniface de 2 pecetes de S. Miquel de les Salines (93x62 mm).

Sant Miquel de les Salines (el Baix Segura). El poble es formà des del 1722 en edificar-se l'església parroquial en una zona del terme d'Oriola. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50, 25 i 10 cèntims amb "San Miguel de Salinas" (TV-1304/11).

Bitllet manual d'1 peceta de S. Orenç (82x52 mm).

Sant Orenç (poble del municipi de Sopeira, Alta Ribagorça). Esmentat des del 1249, fou municipi fins al

1970. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets manuals d'1 peceta i de 25 i 20 cèntims amb "Santorens" (TF-350/2).

Medalla de S. Antoni de Galamús, de S. Pau de Fenollet (x1,5).

Sant Pau de Fenollet (Fenollet). Es formà a redós del monestir del mateix nom, fundat l'any 1000. L'església parroquial és del 1313. MS. Sant Antoni de Galamús, s. XIX-XX (17).

Anvers del bitllet de 50 cèntims de S. Pau de Segúries (101x66 mm).

Sant Pau de Segúries (Ripollès). Esmentada el 898, consta l'església des del 920. Fou de S. Joan de les Abadesses, que li concedí carta de poblament el 1217. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 5 cèntims amb "Segurles de Ter" (TC-1677/9; TCO-2311/2).

Sant Pau dels Tres Castells, bisbat de (Occitània). Situat a la part nord de la Provença Rodaniana. M. Domini habitual dels comtes de Tolosa, cal considerar del nostre àmbit les peces emeses per Ramon VI (1194-1222) i Ramon VII (1222-1249) de Tolosa, que es corresponen amb uns amonedaments no nominatius de diners i òbols de billó (COC-128/31; CME-118/21).

Òbol de billó dels bisbes de S. Pau dels Tres Castells (x2).

Bitllet uniface de 25 cèntims de S. Pere Molanta (41x30 mm).

Sant Pere Molanta (poble del municipi d'Olèrdola, Alt Penedès). N'hi ha notícia des del 991 dins el terme d'Olèrdola. B. Sembla que durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), el poble va admetre a circulació els bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims del Sindicat Agrícola, amb "Ferran del Penedès" (TC-1162 i 1163).

Bitllet uniface d'1 peceta de S. Pere Pescador (100x61 mm).

Sant Pere Pescador (Alt Empordà). Esmentada des del 974, fou del comtat d'Empúries i l'església depengué de S. Pere de Roda. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer dues emissions de bitllets amb valors excepcionals, com ara 50, 25, 10 i 5 pecetes, i més usuals, com ara 2 i 1 peceta i 50 i 25 cèntims, tots amb "Empori" (TC-1058/67; TCO-920/7). G. S'han atribuït unes peces amb EMPOR i valors d'1 peceta d'alumini i de 5 cèntims d'aram (LC-1848/9).

Anvers del bitllet d'1 peceta de S. Pere de Ribes (108x69 mm).

Sant Pere de Ribes (Garraf). Es formà a redós del castell i l'adquirí al s. X el bisbat de Barcelona. El 1333, Alfons III li concedí una carta de franqueses. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Ribes del Penedès" (TC-2442/4; TCO-2113/5). **MS.** Filles de Maria, s. XX (1).

Medalla de S. Pere de Riudevitlles als Cors de Clavé (1931).

Sant Pere de Riudebitlles (Alt Penedès). La població es formà a l'entorn del monestir del mateix nom i, des del 1428, depengué de Montserrat. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer dues emissions de bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Riudebilles" (TC-2487/91; TCO-2150/3). **MC.** L'any 1931, l'ajuntament va dedicar una medalla d'aram als Cors de Clavé.

Diner de Ponç I d'Empúries o de l'abat Pere Ponç de S. Pere de Roda (x2).

Sant Pere de Roda. Abadia benedictina avui pertanyent al terme de Port de la Selva (Alt Empordà). El 878, era una petita cel·la monàstica, que va créixer després i que el 944 depenia de Roma. El seu primer abat fou Hildesind (947-991). Als segles XI i XII, tingué una gran importància. Es coneix un pagament del 1094 fet a Torroella de Montgrí i saldat en "... *solidos VII de moneta de Ugo comes, et ad Petrum Ponci solidos I de plata óptima...*". S'ha interpretat com a set sous de diners de billó del comte Hug II (1078-1116) i un sou de diners d'argent de Pere Ponç, abat de Sant Pere de Rodes i fill del comte d'Empúries Ponç I (1041-1078), cosa que explicaria la presència d'un bàcul en diners d'argent coneguts del comtat. És possible que el comte emporità assagés de donar consistència a la usurpació de la moneda del comtat fent-la passar per mans eclesiàstiques, com havia succeït a Barcelona i a Besalú. CRUSAFONT, M., "La moneda barcelonina del s. X. Altres novetats comtals". *AN* 38, 2008, p. 91-122, vegeu p. 116-121. Vegeu també, *Ponç I d'Empúries*.

Sant Pere de Roda, tresor (Port de la Selva, Alt Empordà). Conté un fons d'argent coherent i un fons d'or amb incongruències inexplicables. La part de l'argent comprèn 308 croats de Barcelona de Ferran II (1479-1516) i 1 ral castellà dels Reis Catòlics. En el sector de l'or, la part coherent consisteix en 4 ducatons de Nàpols d'Alfons el Magnànim (1416-1458), 11 ducats napolitans de Ferran I de Nàpols (1458-1494), 4 ducats napolitans de Frederic de Nàpols (1496-1501), 28 principats de Barcelona, 44 ducats de València i 3 ducats de Nàpols de Ferran II, 38 peces d'or castellanes dels Reis Catòlics, 12 cruzados d'Alfons V de Portugal i peces franceses i italianes coetànies. La part incongruent de l'or conté peces d'Hongria i de Venècia, amb un exemplar per regnat i una gran amplada cronològica, que sembla un material afegit posteriorment, potser en substitució de peces importants de la troballa, com ara el pacífic d'or de Joan II, que va aparèixer per aquell temps en el mercat juntament amb una quantitat notable de peces italianes. Manquen també, és clar, les peces de Joan II, però n'hi ha d'Alfons el Magnànim, de Ferran I de Nàpols i de Ferran II. Tancament vers el 1500 (MEC, p. 497).

Bitllet uniface d'1 peceta de S. Pere Sallavinera (62x48 mm).

Sant Pere Sallavinera (Anoia). Formà part de la baronia de Boixadors, que es centrava en el castell del mateix nom, dins del terme. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims amb "Sallavinera d'Anoia" (TC-2594/5; TCO-2256/7).

Anvers del bitllet d'1 peceta de S. Pere de Torelló (100x58 mm).

Sant Pere de Torelló (Osona). Es formà a redós de l'església de S. Pere esmentada des del 1083. El lloc formava part del terme del castell de Torelló. Tingué entitat pròpia des del 1806. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims amb "Bellserrat" (TC-456/7; TCO-383/4) **G.** "Unió de Cooperadors", bitllets de 50, 10 i 5 cèntims (LC-2901/3). Coop. "La Familiar", peces d'1 peceta de níquel i de 10 i 5 cèntims de llautó (LC-3000/2). **MS.** MD de Bellmunt, s. XIX (5), s. XX (11).

Bitllet uniface d'1 peceta de S. Pere de Vilamajor (100x57 mm).

Sant Pere de Vilamajor (Vallès Oriental). L'església existia ja el 950 i el nucli es formà a redós del castell de Vilamajor, esmentat des del 1079 i on nasqué probablement Alfons I. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims amb "La Força" (TC-1215/6; TCO-1039/40).

Sant Pol de Mar (Maresme). Es formà entorn del monestir i cartoixa de S. Pol, especialment des del s. XV.

Anvers del bitllet d'1 peceta de S. Pol de Mar (54x38 mm).

B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre uns vals manuals d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-2620/5; TCO-2279/84).

Anvers del bitllet de 50 cèntims de S. Quintí de Mediona (100x63 mm).

Sant Quintí de Mediona (Alt Penedès). Es formà a redós de l'església del monestir, mencionada ja el 962, i del castell i formà part de la baronia de Mediona. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Aigüesbones" (TC-36/9; TCO-21/4). Sembla que també hi circularen els de la fàbrica Maqueda de teixits de cotó, col·lectivitzada, bitllets de 50 i 25 cèntims (AYP, p. 45).

Peça de 10 cèntims de llautó de la "Unión de Amigos" de S. Quirze de Besora.

Sant Quirze de Besora (Ripollès). L'església és mencionada des del 875, i a redós d'ella s'hi formà el nucli, que

depengué de S. Joan de les Abadesses. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Bisaura de Ter" (TC-519/21; TCO-443/5). **G.** Coop. "Unión de Amigos", peces 2 i 1 peceta i de 25 cèntims de níquel i de 10 i 5 cèntims de llautó (LC-2887/91). Coop. "La Farga", peces de 5 i 1 peceta de níquel, de 25 cèntims de níquel (inèdita) i de 10 i 5 cèntims de llautó (LC-2892/7). Fàbrica de E. Tomàs i Fills, artístiques peces de 25 cèntims de llautó (LC-2898).

Anvers de la medalla de S. Quirze del Vallès al cor "La Ilustració Agrícola", 1932.

Sant Quirze del Vallès (Vallès Occidental). Amb antecedents prehistòrics i romans, va pertànyer al terme del castell de Terrassa i, després, de Montserrat **MC.** L'any 1932, l'ajuntament va dedicar una medalla a la coral El Clavell (CM-1491j). El 1976, el Banc de Sabadell per la sucursal (CMA, p. 202). **MS.** S. Feliuet de Vilamilans, s. XX (2).

Bitllet uniface d'1 peceta de S. Rafel del Maestrat (79x37 mm).

Sant Rafel del Maestrat (el Baix Maestrat). El poble nasqué arran de l'expansió agrària del s. XVIII. Va pertànyer al terme de Traiguera fins a principis del s. XX. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims amb "San Rafael del Rio" (TV-1312/3).

Sant Ramon del Portell (Segarra). Sorgí a redós del monestir de Sant Ramon. El 1940, esdevingué cap del municipi creat juntament amb la Manresana. **B.** Vegeu *Manresana, la*. **MS.** Sant Ramon Nonat, s. XVI (5), s. XVII (2), s. XVIII (2), s. XIX (16), s. XX (40).

Medalla de S. Ramon Nonat de S. Ramon del Portell (x1,5).

Medalla del congrés de la Federació Agrícola Catalano-Balear a S. Sadurní d'Anoia, 1922.

Sant Sadurní d'Anoia (Alt Penedès). Va pertànyer des del s. XIII al terme del castell de Subirats. Ferran II l'incorporà a la corona, però no fou municipi fins al s. XVIII. És famosa pels seus vins i caves. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims (TC-2578/87; TCO-2240/9), i sembla que també hi varen circular els de la Coop. "Confederal", bitllets de 5 cèntims (LC-2362). **MC.** L'any 1904, s'edità una medalla amb motiu de la visita del rei a les caves Codorníu (CM-988). L'any 1922, s'hi commemorà un Congrés Agrícola (CM-1185). L'any 1924, se'n féu una d'homenatge a Clavé i una altra en honor a Pau Casals (CM-1498a i 1499f). L'any 1999, se'n féu una de la Confraria del Cava (CM-1998). L'any 1975, una del Banc de Sabadell per la sucursal (CMA, p. 202).

Bitllet uniface de 50 cèntims de S. Salvador de Guardiola (97x62 mm).

Sant Salvador de Guardiola (Bages). Sorgí al peu del castell, avui masia Miralda, nom dels seus senyors des del 1500. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Guardiola de Bages" (TC-1374/6; TCO-1200/1).

Anvers del bitllet d'1 peceta de S. Salvador de Tolò (80x45 mm).

Sant Salvador de Tolò (poble del municipi de Gavet de la Conca, Pallars Jussà). Depenia del castell de Tolò, dins del vescomtat de Vilamur. Fou municipi fins al 1970. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims amb "Tolò" (TC-2892/3; TCO-2497/8).

Moneda de 5 cèntims de la Unió Ferroviaria de S. Vicenç de Calders.

Sant Vicenç de Calders (poble del Vendrell, Baix Penedès). Lloc pantanós, el monestir de S. Cugat del Vallès tenia drets al seu estany l'any 938. Fou municipi fins al 1940. **G.** Coop. "Unión Ferroviaria", peces de 5 cèntims (LC-2411).

Sant Vicenç de Castellet (Bages). Al peu del castell de Castellet de Bages, tingué un ràpid creixement amb la industrialització. No fou fins al 1859 que deixà de dependre de la senyoria del baró de Castellet. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre dues emissions de bitllets amb els valors d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims amb "Castellet de Llobregat" (TC-841/6; TCO-716/21). **G.** Sindicat "Oficios Varios" de la CNT, bitllets de 10 i 5 cèntims (LC-3145/6). Cooperativa, peces de 5 pecetes de llautó, d'1 peceta de zenc i de 25 i 5 cèntims de llautó (LC-3208/11). **MC.** L'any 1920, s'editá una medalla pel monument a Clavé (CM-1488). **MS.** N^S^ de Castellet, s. XX (3).

Medalla de S. Vicenç de Castellet pel monument a Clavé, 1920.

Medalla uniface de S. Vicenç dels Horts per una exposició de fruites, 1935.

Sant Vicenç dels Horts (Baix Llobregat). N'hi ha esment des del 985 dins del terme del castell de Cervelló; per la seva importància, s'hi construí un nou castell. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre diferents sèries de bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims amb "Horts del Llobregat" (TC-1425/6; TCO-1240/1). **G.** "CNT", discs de cartró de 10 i 5 cèntims amb "Horts de Llobregat" durant la mateixa contesa (LC-638; TS); hi ha noticia que la Societat Vicentina Republicana, adherida a Esquerra Republicana, hi va emetre bitllets durant la guerra 1936/9 (TE). **MC.** L'any 1907, s'encunyà una medalla en commemoració de la nova imatge del Sagrat Cor de Maria (CM-1360), i el 1922 l'ajuntament en féu una altra en homenatge a Clavé (CM-1496). L'any 1935, s'editá una medalla per una exposició de fruites (CM-1329).

Anvers del bitllet d'1 peceta de S. Vicenç de Montalt (106x62 mm).

Sant Vicenç de Montalt (Maresme). Va pertànyer al castell de Mata i la seva parròquia és documentada des del 1169. El 1599, esdevingué municipi independent. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims amb "Llavaneres de Montalt" (TC-1528/9; TCO-1335/6).

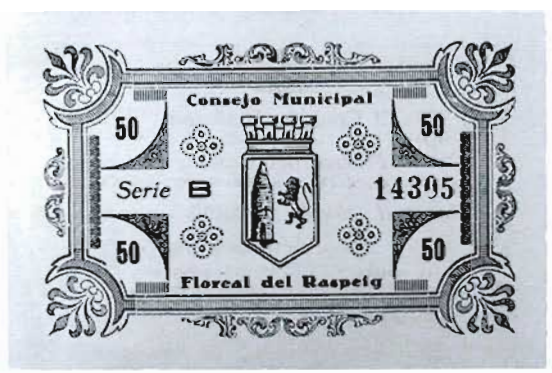

Bitllet uniface de 50 cèntims de S. Vicenç de Raspeig (109x72 mm).

Sant Vicenç de Raspeig (l'Alacantí). Fins al 1900, fou un petit llogarret, que ha acabat per ésser ciutat-dormitori d'Alacant. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25 i 5 cèntims amb "Floreal de Raspeig" (TV-759/62).

Sant Vicenç de Torelló (Osona). Formà part del terme del castell de Torelló i la parròquia és esmentada el 1059. Formà una batllia des del 1630. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims amb "Lloriana de Ter" (TC-1580/1; TCO-1382/3). **G.** Coop. "La Familiar Borgoñense", peces de 5 pecetes d'alumini i d'1 peceta i 5 cèntims d'aram o llautó (LC-3004/12). Coop. obrera "La Fraternitat", peces d'1 peceta d'alumini i de 5 cèntims de llautó (LC-3014/5).

Peça de 5 cèntims de llautó de La Fraternitat de S. Vicenç de Torelló (x1,5).

Anvers del bitllet d'1 peceta de Sta. Bàrbara (133x75 mm).

Santa Bàrbara (Montsià). Es formà entorn de l'ermita de la MD de Lledó, que esdevingué parroquial. Depengué de Tortosa i, després, de la Galera, i s'emancipà el 1836. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer dues emissions de bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Planes de Montsià" (TC-2161/4; TCO-1871/4).

Bitllet uniface de 50 cèntims de Sta. Cecília de Voltregà (107x72 mm).

Santa Cecília de Voltregà (Osona). Es formà entorn de l'església documentada el 1095 i va pertànyer al castell de S. Hipòlit de Voltregà. Fou municipi des del 1782. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'a-

juntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims amb "Cecília de Voltregà" (TC-918/9; TCO-793/4).

Anvers del bitllet de 50 cèntims de Sta. Coloma de Cervelló (100x57 mm).

Santa Coloma de Cervelló (Baix Llobregat). Es formà a l'entorn de l'església de Santa Coloma i formà part de la baronia de Cervelló. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims amb "Pinedes del Llobregat" (TC-2115/6; TCO-1829/31). **G.** Coop. "Colonia Güell", peces d'una peceta de níquel o alumini i de 5 cèntims d'alumini (LC-731/3).

Medalla de Sta. Coloma de Farners pel Congrés de la Federació Agrícola Catalano-Balear, 1916.

Santa Coloma de Farners (Selva). Es formà entorn de l'església de Sta. Coloma, existent el 898. Pertanyia al terme del castell de Farners. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament féu diferents emissions de bitllets amb els valors d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Farners de la Selva" (TC-1145/9; TCO-991/5). **MC.** L'any 1916, es féu una medalla per un Congrés Agrícola (CM-1141). **MS.** MD de Farners, s. XX (5).

Santa Coloma de Gramenet (Barcelonès). Les primeres notícies són del s. XI, quan hi havia 20 famílies en masos dispersos. Al s. XVII, s'engrandí al voltant de l'església i esdevingué ciutat el 1970. Té la notable Torre Pallaresa. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 50 i 25 cèntims (TC-1328/9; TCO-1150/1). **MC.** L'any

Medalla de l'ajuntament de Sta. Coloma de Gramanet al cor "La Colmena", 1930.

1922, l'ajuntament dedicà una medalla als cors de Clavé (CM-1495), i el 1930, una altra al cor "La Colmena" (CM-1519). El 1974, el Banc de Sabadell per la sucursal (CMA, p. 202).

Pallofa eclesiàstica de llauto de Sta. Coloma de Queralt (x1,5).

Santa Coloma de Queralt (Conca de Barberà). Sorgí a l'entorn de l'església de Sta. Coloma, dins del terme del castell de Queralt. Els seus senyors concediren carta de franqueses el 1241. Després, es bastí el castell-palau, que fou el centre de la baronia que el 1599 esdevingué comtat. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), va fer encunyar tres varietats diferents de monedes d'1 peceta i bitllets de 50 i 25 cèntims amb "Segarra de Gaià" (TC-2672/6; TCO-2306/10). **P.** Les pallofes de la Comunitat de Santa Maria han estat ben documentades (CL, p. 268/70), i les seves estampes són conegudes gràcies a un document del 1566, pel qual decidien canviar les seves estampes i que proporciona els dibuixos de les tres pallofes antigues i de les tres noves. Més endavant, l'any 1603, s'afegí encara un quart tipus amb l'estampa de Santa Coloma i la data. Les tres del dibuix nou i la del 1603 ens han arribat en exemplars físics, i també una de les tres anteriors, retirades el 1566 (CL-2093/6; CLA1), núm. 28; LLOBET, J. M., "Les pallofes de Santa Coloma de Queralt", *AN* 9, 1979, p. 209/16, que donà a conèixer també dos dels encunys. **MC.** Es tenen notícies que el 1822 va editar una medalla dedicada a les Corts Constitucionals, però no ha estat retrobada (CM-301).

Santa Creu de Joglars (poble del municipi d'Olost). L'església existia el 984. **B.** Durant la Guerra contra el

Bitllet uniface d'1 peceta de Sta. Creu de Joglars (60x53 mm).

Feixisme (1936/9), s'hi van emetre bitllets del Sindicat Agrícola, d'1 peceta i de 50 cèntims amb "Santa Creu de Xutglar" que, segons Turró, varen circular pel poble (TC-2627/8)

Bitllet uniface d'1 peceta de Sta. Eugènia (102x67 mm).

Santa Eugènia de Ter (poble del municipi de Girona, Gironès). Formà part de la batllia forana de Girona. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta amb "Pla de Ter" (TC-2148; TCO-1854). **G.** Coop. "La Fraternal", peces de 2 i 1 peceta de níquel i de 10 i 5 cèntims de llautó (LC-1974/8).

Santa Magdalena, ermita de, tresor (Sentfores, Vic, Comtat d'Ausona). Tresoret que contenia 67 diners episcopals de Vic del tipus de la mà beneint, atribuïts al bisbe Pere de Redorta (1174-1185) (CCG-1858), i 4 diners barcelonins dels atribuïts a R. Berenguer III i R. Berenguer IV (BA, p. 134).

Santa Magdalena de Polpís (el Baix Maestrat). Es formà a redós del castell i fou dels templers i, després, de l'orde de Montesa. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims amb "Santa Magdalena" (TV-1314/5).

Bitllet uniface de 25 cèntims de Sta. Magdalena de Polpís (43x35 mm).

Plom eclesiàstic de Santa Margalida (x2).

Santa Margalida (Mallorca Septentrional). Es formà a l'entorn de l'església de Sta. Margalida, dins del terme de Muro, poc després de la conquesta. Fou cap de baronia. **P.** Es coneixen ploms que són atribuïbles a la seva parròquia amb MG superades d'una A (CL-2451).

Bitllet uniface d'1 peceta de Sta. Margarida i els Monjos (92x49 mm).

Santa Margarida i els Monjos (Alt Penedès). Amb antecedents ibèrics (Castellar), Sta. Margarida és ementada des del 978 i els Monjos sabem que s'originà en un molí fariner que el 1322 fou de Santes Creus. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims i, segons Turró, també hi circularen els de 10 i 5 cèntims del Sindicat Agrícola "La Falç" amb "Monjos del Penedès" i "Els Monjos", respectivament (TC-1755/8; TCO-1531/3 i BAN, p. 228). **MS.** N^a^S^a de Penyafiel, s. XIX (1).

Bitllet uniface de 50 cèntims de Sta. Margarida de Montbui (70x50 mm).

Santa Margarida de Montbui (Anoia). Va pertànyer al terme del castell de Montbui i es conserva la casa dels Lanuza, comtes de Plasència i hereus dels Montbui. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims amb "Aigüesbones de Montbui" (TC-40/3; TCO-25/8). **MC.** L'any 1930, l'ajuntament edità una medalla en honor de la coral "La Margarida" (CM-1491f).

Anvers del bitllet de dos rals de Sta. Maria de Besora (36x52 mm).

Santa Maria de Besora (Ripollès). El nucli es formà al s. XVIII al peu del castell de Besora. Formà part de la baronia de Besora. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre uns vals manuals d'1 peceta i de 2 rals amb "Besora" (TC-507/11;TCO-431/5).

Plom eclesiàstic de Sta. Maria del Camí (x1,5).

Santa Maria del Camí (Mallorca Septentrional). Es formà al voltant de l'església que fundà el 1284 Bernat de Santaeugènia, senyor del territori. **P.** Darrerament, han estat atribuïts a la seva parròquia uns ploms amb SM estilitzades dins doble orla lineal (BPL-11).

Santa Maria del Corcó. Vegeu *L'Esquirol*.

Anvers del bitllet d'1 peceta de Sta. Maria d'Olo (120x60 mm).

Santa Maria d'Oló (Bages). El lloc és esmentat el 889 i el nucli es formà a redós de l'església i del castell, esmentat des del 927. Des del s. XIV, va pertànyer al monestir de l'Estany. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Oló" (TC-1940/2; TCO-1691/3).

Anvers del bitllet de 50 cèntims de Sta. Maria de Palautordera (112x63 mm).

Santa Maria de Palautordera (Vallès Oriental). Es formà a l'entorn de l'església de Sta. Maria, que es bastí aprofitant el Palau de Tordera. Formà part del terme del castell de Montclús i de la seva baronia. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 50, 15 i 10 cèntims amb "Palautordera" (TC-2032/4; TCO-1765/7). **MS.** N.ª S.ª del Remei, s. XIX (1)

Santa Pau (Garrotxa). Es formà a redós del castell i fou cap de baronia del mateix nom. Els seus senyors li donaren carta de poblament el 1300. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims amb "Pau de Sert"

Anvers del bitllet d'1 peceta de Santa Pau (106x60 mm).

(TC-2075/6; TCO-1791/2). G. "Ateneu Republicà", bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (LC-2301/2).

Medalla de S. Magí de Sta. Perpètua de Gaià (x2).

Santa Perpètua de Gaià (Conca de Barberà). Es troba al peu del castell, documentat al s. X i destruït per al-Mansur. Va pertànyer als Cervelló. MS. S. Magí de la Brufaganya, s. XVI (3), s. XVII (8), s. XVIII (3), s. XIX (12), s. XX (11). BALAGUER, A. M., "Les medalles de S. Magí de la Brufaganya", *AN* 29, 2000, p. 215-246.

Anvers del bitllet de 50 cèntims de Sta. Perpètua de Mogoda (104x66 mm).

Santa Perpètua de Mogoda (Vallès Occidental). Amb antecedents ibèrics i romans, el nucli antic es formà entorn de l'església, que té base romànica i és documentada des del s. X. Va pertànyer a la corona. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims amb "Perpètua de Moguda" (TC-2099/100; TCO-1815/6). MC. L'any 1973, el Banc de Sabadell edità una medalla de la nova sucursal (CM-1937).

Bitllet uniface de 50 cèntims de Santa Pola (77x62 mm).

Santa Pola (el Baix Vinalopó). Fou fundada el 1527 pels marquesos d'Elx, que el 1557 hi feren construir un castell per a protegir-se dels corsaris. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament emeté bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Santapola" (TV-1316/20). MS. N^a^S^a de Lloret, s. XX (1).

Bitllet de 5 cèntims de la cooperativa de Santa Susanna (38x38 mm).

Santa Susanna (Maresme). El nucli es formà a l'entorn de l'església. Formà part del terme del castell de Palafolls. G. Coop. obrera "Montagut de Mar", bitllets de 5 cèntims (LC-474).

Santacroce, Girolamo (Nàpols, 1498-1533). MC. Medallista, escultor i orfebre, va residir habitualment a Nàpols. No signa les seves produccions i, per tant, les atribucions s'han hagut de fer per altres fonts. Medalles: CM-42, 43, 52 i 53, no datades.

Santanyí (Mallorca Oriental). Antiga alqueria islàmica, la població posterior a la conquesta fou fundada el

Plom eclesiàstic de Santanyí (x1,5).

1300 per Jaume II de Mallorca. Des del 1571, fou protegida dels atacs piràtics amb una muralla. P. L'església parroquial fou dedicada a la MD del Roser i, a partir del 1586, se'n féu una altra dedicada a Sant Andreu, que s'ultimà el 1611. L'heràldica de la vila és un Agnus Dei, que veiem en els dos ploms que tenen la creu de Sant Andreu al revers. En els altres dos, hi ha les lletres S i A superposades (CL-2452 a 2455). El motlle per a fondre els ploms es conserva al museu parroquial (BPL-3).

Medalla de Stes. Creus (x1,5).

Santes Creus (monestir i poble del municipi d'Aiguamúrcia). El poble es creà en antigues dependències del monestir. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), el Sindicat Agrícola va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 10 i 5 cèntims que, segons Turró, varen circular per la població (TC-2628/31; LC-2484/6). MC. L'any 1930, s'edità una medalla del monestir (CM-1449 bis). MS. Santes Creus, s. XX (11); Sta. Maria de Santes Creus, s. XX (2).

Pallofa eclesiàstica de Santpedor (x1,5).

Santpedor (Bages). N'hi ha menció des del 978, tingué lloc a Corts i esdevingué carrer de Barcelona. Tingué recinte emmurallat. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), fou la Caixa Rural, segons Turró, en suplència de l'ajuntament, la que va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims amb "Graner de Bages" (TC-1346/7; LC-3148/9). P. L'atribució d'una pallofa amb armes catalanes (CL-2118) ha estat certificada per Botet, el qual aporta encara la descripció de dos altres tipus amb claus encreuades i amb crani que, de moment, no coneixem (BP, p. 198). MS. Sta. Anna de Claret, s. XX (1).

Medalla del Sometent de Sants, 1926.

Sants (antic poble, ara de Barcelona). La primera església data del 780 i fou essencialment rural fins al s. XIX. MC. L'any 1885, l'ajuntament va emetre una medalla d'ús indeterminat (CM-724). L'any 1907, se n'edità una d'alumini per a la Missió (CM-1361). L'any 1926, n'edità una el Sometent pel seu 25è aniversari (CM-1226).

Bitllet uniface de 50 cèntims de Sanui (100x50 mm).

Sanui i Alins (Llitera). Fou conquerit als àrabs probablement el 1090 per Sanç Ramir. El 1101, fou cedit al priorat de S. Bartomeu de Calsanç. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), la Societat de Treballadors de la Terra i l'ajuntament varen emetre bitllets amb els valors d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Azanuy" (TF-66/70).

SAR. Indicatiu de Sardenya en un dels tipus de rals i mitjos rals d'argent de Ferran II i situat sota la creu del revers (CME-907 i 911).

Saraca, Domènec. Mestre de la seca siciliana de Palerm en temps de Felip IV els anys 1707-1708, amb la marca DD-S (SCA, p. 7; SP, p. 232).

Medalla anglesa de la presa de Saragossa l'any 1710.

Saragossa (Aragó). L'antiga Saltuie ibèrica prengué gran relleu amb la creació de la Cesaraugusta romana l'any 23 a. de C., en temps d'August, cosa que la convertí en la ciutat més important de la Vall de l'Ebre. Després d'una brillant etapa visigoda i, especialment, musulmana, fou conquerida per Alfons el Batallet (1104-1134) amb l'ajut d'occitans l'any 1118 i es convertí en la capital del Regne d'Aragó. **M.** D'acord amb els criteris establerts, no detallarem ni els amonedaments de la Saltuie ibèrica ni de la Cesaraugusta romana, visigoda o musulmana, ni tampoc de la Saragossa capital i seca abans de la unió amb Catalunya. Hi ha notícies d'emissions amb Ramir II i amb Ramon Berenguer IV, però no ens són coneguts exemplars monetaris que hi puguin correspondre. Les primeres monedes d'aquesta etapa són diners i òbols de billó dits jaquesos (per la primera seca aragonesa, Jaca) d'Alfons I (1162-1196), Pere I (1196-1213) i Jaume I (1213-1276) (CME, 129, 130, 137, 138 i 159 a 162), amb llei quaternal amb intercalació d'emissions de baixa llei. Jaume II (1291-1327) va batre diners a Sarinyena (CME-209 i 210), i les encunyacions tornen a Saragossa amb Pere III (1336-1387), que va batre diners jaquesos i també florins i mitjos florins d'or (CME-239, 241 i 303) i falsificacions abundants de moneda castellana. Els florins només es varen batre durant tres anys i les emissions s'aturaren fins que, durant la guerra catalana, Joan II (1458-1479) hi va fer encunyar ducats d'or i rals i mitjos rals d'argent (CME-755/60). Amb Ferran II (1479-1516), es varen reprendre les emissions i es bateren ducats i múltiples de fins a 10 unitats, rals i divisors d'argent i diners i malles, dites *miajas*, de billó (CME-928/44). Amb Carles I (1516-1556), es baté la peça d'ostentació de 100 ducats d'or (CCG-4224) i altres múltiples del mateix caràcter de cinquanta i vint ducats (CCG-4225/6) i una certa abundància de dobles ducats (CCG-4227/9). En argent, també es feren múltiples excepcionals de deu i de quatre rals i abundància de rals i mitjos rals (CCG-4332/6), així com diners de billó (CCG-4237/43). En els regnats immediats, el panorama canvia abruptament; es coneix una peça de dos escuts d'or de Felip I (1556-1598) (CCG-4332) i, pel que fa a la resta fins al final de les emissions, la moneda d'or desapareix i les emissions es componen únicament de rals d'argent i els seus múltiples, així com mitjos rals d'argent (CCG-4405 i 4406; CCG-4485/9; CCG-4974/5 i CCG-4999/5002) i de diners de billó molt baix o aram (CCG-4333, 4407, 4490, 4976, 5003 i 5019). **MC.** L'any 1710, les tropes favorables a l'arxiduc Carles (1705-1714) van prendre Saragossa, cosa que commemoraren amb medalles els anglesos i els austríacs (CM-168/9).

Sararà, Felip. Mestre de la seca de València, almenys els anys 1270-1271 (CME, doc. 96).

Sarçola, Francesc. Tresorer General des del 1426 al 1431. L'ordre del rei Martí (1396-1410) del 1398 de posar la marca del Tresorer General en totes les monedes només es va complir en el cas dels florins i durant el regiment del tresorer Desplà (1398-1416). Amb els altres tresorers Fiveller (1416-1419), Ramon Díez d'Aux (1420-1421) i Berenguer de Llorac (1421-1426) no hi ha constància que s'apliquessin a cap moneda les seves heràldiques, i a Mallorca, per exemple, es tornà a repetir la marca del mestre de la seca com s'havia fet amb Joan I (1387-1396) i els primers temps de Martí I. En els primers temps de Sarçola, sembla que res no va variar, però en un determinat moment s'operaren canvis, com ara l'aparició de la torre a València o la de la seva marca dels sols, doblada a Mallorca. En una tercera etapa, es retornà a la marca del Tresorer General com en temps de Desplà, combinant-la amb la del mestre de la seca a Mallorca i emprant-la com a distintiu de seca a Barcelona, per exemple. Així, es restabliren les formes de marcar anteriors, que es seguiren fent, en termes generals, de llavors ençà. Més endavant, Sarçola passà a l'Aragó i fou denominat Francisco Zarzuela, nom i cognom que mantingué, més endavant, en obtenir possessions a València. L'heràldica de Sarçola és un sol radiant, com veiem en el seu segell (FS, núm. 2786).

Alfonsí d'argent de Sardenya de Pere III (x1,5).

Sardenya. El regne de la gran illa mediterrània va restar sota la influència pisana fins que la conquerí l'infant Alfons l'any 1323 per compte del seu pare, Jaume II de Catalunya-Aragó (1291-1327). Es mantingué sota domini català, per bé que els genovesos hi atiaren sovint les revoltes. M. 1. *Les emissions*. Amb antecedents monetaris grecs, púnics, romans i bizantins, les emissions pisanes foren insignificants. Això facilità la ràpida extensió del sistema monetari català, que hi introduí el ral o alfonsí d'argent i el diner o alfonsí menut, que es baté a *Bonaire* i *Vila d'Esglésies* amb Jaume II. Alfons III (1327-1336), hi afegí els valors de meitats (CME-206/8 i 214/7). Pere III (1336-1387) hi mantingué els mateixos valors però féu diferents varietats de rals (CME-295/302). També féu una emissió d'alfonsins d'or, una moneda que no ens ha arribat. Les encunyacions restaren reduïdes als diners o bé òbols de billó fets a la seca de *Càller* amb Joan I (1387-1396), Martí (1396-1410) i Ferran I (1412-1416) (CME-231, 361 i 551). Alfons IV (1416-1458) hi va emetre altre cop argent amb rals i mitjos rals (CME-649/50) i diferents varietats de peces de billó que no són fàcils d'identificar (CME-651/2). Donà llicència a l'*Alguer* per a batre diners d'aram de caràcter municipal (CCG-3619) i també féu contramarcar amb armes catalanes les emissions de billó del seu oponent Guillem de Narbona i amb una S altres peces de billó mallorquines o valencianes (CME-653/4). Joan II (1458-1479) només va batre diners de billó de tipus general i peces d'aram de caràcter municipal a *Bosa* (CME-754 i CCG-3680). Amb Ferran II (1479-1516), es va centralitzant l'emissió monetària a *Càller*. Va fer batre ducats d'or que no ens han arribat, dues varietats de rals i mitjos rals d'argent (CME-907/13) i peces de billó de diners regulars, i també municipals d'aram de l'*Alguer* (CCG-3620) i els anomenats calleresos i triples calleresos (CME-914/6). Carles I (1516-1556) hi féu batre escuts d'or i rals i múltiples d'argent de fins a quatre rals (CCG-4181/7). En billó, es feren diners calleresos. També diners i òbols municipals d'aram a l'Alguer i diners municipals d'aram a Sàsser (CCG-4188/9, 3622/3 i 3841/3). En els regnats següents i fins al final de Carles II (1665-1700), desapareix l'or, l'argent es bat en múltiples de fins a deu rals i en billó hi ha calleresos i múltiples de tres o de sis calleresos (CCG-4288/301; 4374/8; 4444/51 i 4942/50). Amb Felip IV (1700-1705) i l'arxiduc Carles (1705-1714), reapareixen els escuts d'or (CCG-4991 i 5013), l'argent es bat en els valors de ducats, tarins i carlins o de rals (CCG-4993/6 i 5014/7) i el billó en grans i tornesos amb Felip IV (CCG-4997/8) i amb calleresos i múltiples i amb tornesos amb Carles III, l'arxiduc (CCG-5015/8). 2. **Seques i càrrecs**. Les encunyacions començaren en el mateix moment de la conquesta, el 1323 i 1324, quan s'improvisà un taller a **Bonaire**, a tocar de Càller. Ben aviat, però, es situà la seca a **Vila d'Esglésies** a fi d'aprofitar la seva mina de plata. En algun cas es nomena el mestre com a responsable de la seca de Sardenya i Còrsega. A mitjan 1324, ja hi havia un mestre a Vila d'Esglésies, Nicolau Ros, vingut de Catalunya. Aquest fou el taller reial principal al llarg de bona part de l'etapa medieval, però les freqüents revoltes i l'ocupació de la seca pels rebels, que hi estrafeien la moneda legal, ocasionaren algunes emissions a **Càller**, ciutat més fàcil de defensar gràcies a les seves muralles. Al final, Càller va acabar per desplaçar Vila d'Esglésies i fou la seca reial en tota l'edat moderna. Paral·lelament, es feren emissions fiduciàries de caràcter municipal als tallers de l'**Alguer** entre Alfons IV i Carles I, a **Bosa** amb Joan II i a **Sàsser** amb Carles I. Pel que fa als gravadors o obridors d'encunys, de moment només ens consta Jaume GRACIÀ, qui actuà els anys 1337-1338. Pel que fa als mestres de la seca, la llista no és encara completa, però s'ha pogut millorar gràcies a la publicació del llibre de Dessì. Foren els següents:

1323-1324	Possibles oficials provisionals a Bonaire i a Vila d'Esglésies.
1324-1326	Nicolau ROS, mestre de Vila d'Esglésies.
1326-1327	Possible espai breu amb l'actuació dels oficials anteriors.
1327-1343	Guillem OLIVER, mestre de Vila d'Esglésies.
1338-1341	Arnau de LLOR, mestre de la seca de Càller per a batre or.
1343-1346	Berenguer d'OLORDA (I), mestre de seca de Sardenya i Còrsega.
1346-1353	Berenguer d'OLORDA (II), mestre de Vila d'Esglésies.
1353-1361	Ramon d'OLORDA, mestre de Vila d'Esglésies.
vers 1352	Bernat CORDERES, mestre de Vila d'Esglésies.
1370-?	Andreu MORAGUES, per quan es recuperés Vila d'Esglésies.
vers 1392	Miquel ROURE, mestre de Càller.
vers 1419	Joan CES, mestre de Càller.
1419-1435	Pere COLOMER, mestre de Càller i altres.

1435-1443 Silvestre Colomer, mestre de Càller i Bosa.
vers 1448 Julià SOLLAM, mestre de Càller.
vers 1480 Pere NICOLAU, mestre a Càller.
vers 1515/16 Andreu CARRILLO, mestre a Càller.
vers 1521 Antoni CARRILLO, mestre a Càller.
vers 1562 Jaume MONELL el Jove, mestre a Càller.
1562-1570 Antoni de RAVANEDA, mestre a Càller.
1570-1601 Francesc de RAVANEDA (I), mestre a Càller.
1601-1624 Pere de RAVANEDA (I), mestre a Càller.
1624-1626 Francesc de RAVANEDA (II), mestre a Càller.
vers 1626 Sissínio LODI, mestre a Càller (?).
1626-1639 Pere de RAVANEDA (II), mestre a Càller.
vers 1639 Antoni MASSONS, mestre a Càller.
vers 1656 Sadurní ÇATRILLA, mestre a Càller.
vers 1670 Joan CARNICER, mestre a Càller.
vers 1686 Jacint LOSTIA, mestre a Càller.
1710-1717 Joan GAVINO ASOR, mestre a Càller.

Com veiem, hi ha encara dades a completar, especialment a la part final. **MC.** L'illa apareix mencionada en una medalla anglesa de la Guerra de Successió del 1708 (CM-163).

Diner de billó jaques de Jaume II batut a Sarinyena (x2).

Sarinyena (Aragó). Jaume II de Catalunya-Aragó (1291-1327) hi féu excepcionalment l'emissió dels seus diners i òbols de billó de tipus dit jaquès (CME-209/10), que es solia fer a Saragossa.

Bitllet uniface de 50 cèntims de Sarral (66x42 mm).

Sarral (Conca de Barberà). Alfons I la donà a poblar el 1180 i, des del 1285, va pertànyer a Santes Creus. El 1380, tornà a la corona. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims, en tres emissions (TC-2636/41; TCO-2285/90).

Medalla esportiva de Sarrià, 1930.

Sarrià (antic poble, ara de Barcelona). El lloc és esmentat el 986. El règim municipal es desenvolupà al s. XV. **MC.** L'any 1904, edità una medalla per la Festa Major (CM-974). L'any 1913, una d'Arnau per a la Festa de la Rosa (CM-1116). El 1902 i el 1935, s'editaren medalles claverianes (CM-1476b i 1499c). L'any 1930, se n'edità una de tema futbolístic (CM-1811).

Sarrià, tresor (Barcelonès). Comprenia 20 croats de Barcelona entre Martí l'Humà (1396-1410) i Ferran I (1412-1426) (MEC, p. 498).

Sarrià, Arnau de. Mestre de la seca de Barcelona almenys l'any 1321 (CME, doc. 179 i 201).

Sarrià, Bernat de. Mestre de la seca de Barcelona almenys entre els anys 1291 i 1327 (CME, doc. 149).

Revers del bitllet de 50 cèntims de Sarria de Ter (96x60 mm).

Sarrià de Ter (Gironès). Es formà al nucli dit Sarrià de Dalt i acabà per fusionar-se amb el segon nucli dit inicialment Sarrià de Baix. Formà part de la batllia forana de Girona. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer diferents emissions de bitllets d'1 peceta i de 50, 10 i 5 cèntims (TC-2642/9; TCO-2291/8).

Bitllet manual de 20 cèntims de Sarroca de Segre (60x34 mm).

Sarroca de Segre (Segrià). Antiga fortificació islàmica, fou repoblada pels Santcliment, qui n'obtingueren la senyoria. B/G. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), el Sindicat Agrícola emeté diferents bitllets de 20, 15 i 10 cèntims i el S.R.C (Sindicat Rural Cooperatiu), peces de zenc d'1 peceta i de 50, 25, 15, 10 i 5 cèntims que, segons Turró, circularen per la població (TC-2650/5; LC-3494/505).

Diner d'aram de Sàsser del temps de Carles I (x2).

Sàsser (Sardenya). Fou el taller monetari de Guillem de Narbona entre el 1410 i el 1417, on hi va encunyar les peces de billó que Alfons IV (1416-1459) va admetre l'any 1421 a la circulació durant uns mesos, amb la contramarca d'unes armes catalanes, tot i que més endavant les va prohibir totalment. En temps de Carles I (1516-1556) i des del 1535, s'hi bateren diners d'aram de caràcter municipal i amb dues llegendes diferents de revers (CL, p. 368; CCG-3841/3).

Sasserra de Bages. Vegeu *Sant Feliu Sasserra*.

Sauva (Occitània). Vegeu *Andusa i Sauva*.

Scarit, Pere. Mestre de la seca de Barcelona, almenys el 1309 (CME, doc. 179).

Diner de billó de Frederic IV, probablement emès a Sciacca (x2).

Sciacca (Sicília). M. En els darrers anys del regnat de Frederic IV de Sicília (1355-1377), la seca de Messina va estar ocupada pels angevins i no la va poder recuperar fins al 1376. La manca d'emissions afavorí que el noble Guillem de Peralta endegués un taller monetari a Sciacca, que el sobirà protestà, però no tinguè prou força per a poder clausurar-lo. Hem plantejat com a molt probable que, al marge d'algunes de les sèries de pirrals d'argent, potser les del tipus de lletra sicilià, siguin d'aquesta seca els diners amb bust de front i creu tallant al revers (CME, p. 233/4 i tipus 493).

seca. Casa de la moneda, lloc on és fabricada. **Definició i característiques:** establiment o taller on es fabrica la moneda, dit també seca reial, la moneda, casa de la moneda i fàbrica de la moneda. El nom ve de l'àrab *"sicca"*. La seca era regida per un mestre de seca, de nomenament reial. El rei designava també l'escrivà i els estaments representatius de les ciutats, els dos guardes, que verificaven totes les operacions. El procés de fabricació era menat per uns oficials, ajudats pels moneders i pels obrers. Els oficials principals eren el receptor dels metalls, l'assajador, el pesador o mestre de balança, el fonedor, l'emblanquidor i l'obridor d'encunys, que sovint treballava en un lloc a part. El nombre de persones de la seca es va acabar fixant en xifres concretes, ja que els especials privilegis que tenien les persones que hi treballaven feien els llocs cobejables, i persones adinerades o amb cert poder assolien, a voltes, de tenir-hi lloc sense ésser de l'ofici. El mestre i dos alcaldes elegits pels moneders i obrers dirimien totes les qüestions de tipus judicial, al marge dels oficials del rei, fet que sovint generà tensions, que el rei sempre resolgué a favor de la seca. La seca tenia entre els seus departaments l'anomenada *casa del tresor*, on s'hi guardava l'or, les *toques* i altres elements valuosos, i era com un edifici interior aïllat i tancat. **Història:** les primeres seques catalanes i també de la Península Ibèrica són els tallers grecs de Roses (rodis provinent de l'illa de Rodes) i Empúries (foceus provinents de la colònia de Massàlia), on s'hi bateren dracmes d'argent i els seus divisors i unes rares peces d'aram a Roses, tot plegat a partir del s. V a. de C. Més endavant, s'establí una seca púnica a Eivissa, que va batre peces d'argent i d'aram i, després, només aram fins a l'època romana, en temps de l'emperador Claudi, i diferents seques dels íbers a l'espai catalano-valencià, que inicialment copiaren les dracmes d'argent d'Empúries i diferents divisors, la major part de models de Massàlia, durant la lluita amb els romans. La major part d'aquestes emissions fetes al s. III a. de C. porten noms imitatius d'Empúries o inintel·ligibles en lletres gregues o ibèriques, però algunes permeten identificar tallers monetaris, com són els casos de Barcelona (Barkeno), Tarragona (Tarakon, Kese), Lleida (Iltirta), Sagunt (Arse) i Xàtiva (Saitabi). D'altres es poden adscriure, gràcies a les troballes, a algun lloc determinat, com ara Kertekunte, que probablement correspon al poblat

ibèric de Tivissa; el divisor amb Sikara, atribuït recentment a Prats de Rei, i els divisors amb hipocamp, que s'atribueixen a Ruscino (Castellrosselló, a prop de Perpinyà). Certament, hi poden haver molts altres tallers fins ara no identificats. Estabilitzat el domini romà a l'espai catalano-valencià i a la resta de la península, es fixen una sèrie de tallers monetaris generalment ubicables i que baten peces de bronze i, més excepcionalment, denaris d'argent. Les seques són Abariltur (incerta), Arkeiurki (potser la Seu d'Urgell), Arse (Sagunt), Ause (Vic), Baitolo (Badalona), Basti (incerta), Eso (Isona), Eusti (Estiula?), Ieso (Guissona), Iltirke (incerta), Iltirta (Lleida), Ilturo (Mataró), Kaio (incerta), Kese (Tarragona), Kili (Torts), Laie (Barcelona), Lauro (Llerona), Masonsa (incerta), Ore (incerta), Oskumken (incerta), Ruscino (Castellrosselló), Saiti (Xàtiva), Untike (Empúries) i Usekerke (incerta). La tolerància dels romans a les llegendes i tipologies ibèriques cessaren amb la formalització de l'Imperi i, generalment, des d'August es baté amb tipologies romanes i llegendes llatines i encara per poc temps. Les seques d'època romana foren Ebusus (Eivissa), Emporiae (Empúries), Ilercavonia-Hibera-Dertosa (Tortosa o Amposta-Tortosa), Ilerda (Lleida), Ilici (Elx), Osicerda (incerta), Saguntum (Sagunt), Tarraco (Tarragona) i Valentia (València). En temps de l'emperador rebel Maxim Tirà (409-422), hi hagué seca a Barcelona, que baté siliqües d'argent i dues varietats de bronzes. En temps visigots, al marge de possibles emissions no nominatives o imitatives dels romans i bizantins, consten en actiu des de Leovigild (575-586) fins Achila (710-714) i de forma intermitent les seques de Barcelona, Girona, Roses, Sagunt, Tarragona, Tortosa i València. Amb els musulmans, hi comencen a haver tallers en actiu a partir de les taifes califals, vers 1017, i fins a la fi del domini musulmà a València el 1238. Les seques varen ésser Alpont, Dénia, Elda, Lleida, Mallorca, Menorca, Tortosa, València i Xàtiva. Amb els carolingis, tenim seques a Barcelona, Empúries, Girona i Roses. En independitzar-se els comtats catalans, cadascun d'ells feren emissions generalment a la capital dels seus respectius dominis, de manera que trobem tallers dels comtes de Barcelona a Barcelona, Girona i Vic, els dos darrers regits pels seus bisbes respectius; dels comtes de Besalú a Besalú, dels de la Cerdanya a Berga, dels d'Empúries a Castelló d'Empúries, dels del Pallars en lloc desconegut, dels del Rosselló a Perpinyà, dels d'Urgell a Agramunt i dels seus bisbes a Sanaüja, i dels vescomtes de Cardona a Cardona i després a Calaf. En obtenir dominis els comtes de Barcelona i d'Urgell en l'espai d'Occitània, s'han de tenir presents les seques que foren actives durant aquest temps i que foren les d'Albi, Andusa i Sauva, Aurenja, Avinyó, Besiers, Biarn (de fet Morlàs), Caors, Carcassona, Forcalquer, Gap, Lodeva, Marsella, Mende (Gavaldà), Millau, Montpeller, Narbona, Omellàs, Provença Rodaniana, Rocafull, Rodés, S. Pau dels Tres Castells, Tolosa, Usès i Vivarès. En expandir-se cap a l'espai peninsular, els sobirans catalans tingueren, en temps medievals, seques monetàries reials a Barcelona, Lleida (diners jaquesos), Marsella (fins Jaume I), Montpeller, Pamplona (Joan II, Carles de Viana i Ferran II), Palma, Perpinyà, Saragossa, Sarinyena (Jaume II) i València, i durant la guerra catalana del s. XV, hi hagué seques d'emergència a Berga, Cervera, Girona, Lleida, Tarragona i Tortosa. Amb l'expansió mediterrània iniciada per Pere el Gran (1276-1285) i closa amb Alfons IV (1416-1458), varen estar actives altres seques en els diferents regnes: Messina, Catània i Sciacca a Sicília; Vila d'Església i Càller a Sardenya; Clarença a Acaia; Atenes i Tebes als ducats d'Atenes i Neopàtria; Croia a Albània; i Amatrice, l'Àquila, Bríndisi, Chieti, Cittaducale, Gaeta, Lanciano, Lecce, Ortona Sulmona i Tagliacozzo a Nàpols. Almenys des del 1299 fins als inicis del segle XVIII, hi hagué en funcionament, en temps no sempre coincidents, tot un seguit de seques municipals a Catalunya, Menorca, Sardenya i una part de l'Aragó. Foren les següents: Àger, Agramunt, Aiguaviva de Bergantes, Aitona, l'Albi, l'Alguer, Almenar, Anglesola, Arbeca, Bagà, Balaguer, Banyoles, Bellpuig, Blanes, Bosa, Caldes de Montbui, Camarasa, Camprodon, Cardona, Castellbò, Castelló de Farfanya, Cervera, Ciutadella, Cubells, Eivissa, Falset, Fraga, Girona, Granollers, Gratallops, Graus, Lleida, Manresa, Mequinensa, Montblanc, Mora d'Ebre, Organyà, Palamós, Perpinyà, la Pobla de Segur, Poblet, Poboleda, Ponts, Prades, Puigcerdà, Reus, Salàs de Pallars, Sanaüja, S. Feliu de Guíxols, S. Llorenç de Morunys, Sàsser, la Selva del Camp, la Seu d'Urgell, Solsona, Sort, Talarn, Tarragona, Tàrrega, Terrassa, Toló, Torà, Tortosa, Tremp, Vall d'Àneu, Vall d'Aran, Valls, Vic, Vilabella de Gaià, Vilafranca del Penedès, Vilamur i Vilanova de Meià. En la primera etapa de la dinastia dels Àustries (1513-1640), no hi hagué gaire variació en les seques reials, si bé cessaren les emissions a la major part dels tallers descentralitzats de Nàpols, i les seques en actiu de tipus reial foren Barcelona i Perpinyà a Catalunya; Saragossa a l'Aragó; Palma a Mallorca; València i, excepcionalment, Dénia i Sogorb (Carles I) a València; Messina i Palerm a Sicília; Càller a Sardenya, i Nàpols i Catanzaro (obsidional Carles I) a Nàpols. En el període de la 1a República Catalana (1640/52), el sector reialista féu batiments a Lleida i contramarcats amb T a Tortosa, mentre que la Generalitat acceptà la descentralització i, a més de Barcelona, bateren els tallers d'Agramunt, Argentona, Balaguer, Banyoles, Bellpuig, Berga, Besalú, la Bisbal d'Empordà, Caldes de Montbui, Camprodon, Cervera, Figueres, Girona, Granollers, Igualada, Lleida, Manresa, Mataró, Oliana, Olot, Perpinyà, Puigcerdà, Sanaüja, Solsona, Tàrrega, Terrassa, Valls i Vilafranca del Penedès, que obraren generalment argent, aram, o bé els dos metalls. En la segona etapa dels Àustries

(1652-1714), no variaren gaire els tallers reials i només hi hagué una emissió especial a Girona el 1653. Amb l'ocupació castellana que s'inicia el 1714, foren clausurats tots els tallers i només funcionà un temps el de Palma i, després, en ocasió de guerres o altres situacions excepcionals, foren actius els tallers de Barcelona, Berga, Girona, Lleida, Palma, Reus, Tarragona, Tortosa i València. També s'ha de consignar una moneda d'Andorra, probablement feta a Brussel·les el 1873. En ocasió de la Guerra contra el Feixisme del 1936-1939, la Generalitat de Catalunya, així com el Consell d'Andorra, varen emetre paper-moneda, i els Consells Municipals de Menorca, monedes de llautó a Ciutadella. També feren emissions de paper-moneda, generalment de peceta o divisionàries, molts dels ajuntaments de Catalunya, València i la Franja. Edificis històrics: entre les diferents seques de la Corona Catalano-Aragonesa, sembla que només ha perdurat, per bé que trossejada entre diverses propietats i sense cap atenció per part dels responsables del patrimoni històric, la de Barcelona del carrer Flassaders. La de Perpinyà estigué a la Plaça dels Rics Homes, ara de la Llotja, i després al castell en temps de Jaume III de Mallorca (1324-1349), però el 1294 veiem que la ciutat de Perpinyà havia adquirit "la casa apellada de la Monederia" a Perpinyà Blan (CME, doc. 409), cosa que demostra que llavors ja havia canviat de lloc. La de València era al carrer Calatrava, en la casa del mestre Andreu Català, al segle XV (CME, doc. 830, 1473), així com la de Mallorca, després d'un cert periple, acabà per situar-se a casa del discutit mestre Descatllar (OB).

Seca de Barcelona. M. Amb antigues arrels, se sap que ja era al carrer Flassaders des del s. XV i és un dels pocs edificis d'aquesta mena que s'han conservat dels que hi havia a la Corona Catalano-Aragonesa. Malauradament, tot i les reiterades peticions de la SCEN i d'altres entitats, les institucions no han mostrat el més mínim interès per rehabilitar aquest interessant edifici industrial, a l'extrem que hi ha deixat constrior recentment un teatre, malmetent elements essencials de la seva construcció. De la seva activitat al s. XIX, amb breus antecedents en parla Francesc PARADALTAS, *Tratado de monedas*, Barcelona 1847. Comptem, també amb un estudi actual: Mª Eugènia RIPOLLL, *La seca o Casa de la Moneda de Barcelona*, SCEN (IEC), Barcelona 2008. **MC.** Les medalles que es poden atribuir a la seca o casa de la moneda de Barcelona corresponen totes a la seca isabelina, dirigida llavors per l'expert assajador Francesc Paradaltas i Pintó. La major part d'aquestes peces ja foren publicades pel mateix Paradaltas en dibuixos en la seva obra abans mencionada però encara n'hi ha de posteriors a l'edició d'aquest llibre. El gravador de la seca era Llorenç Jubany, però només signà alguna de les peces. Medalles: CM-316b (1840), 537 a 543 (c.1883), 545 (1840), 547 (1842), 548 (1843), 549/52 (1849), 553 (1845), 554/6 (1846) i 560 (1848).

Seca de Catalunya. M/MC. La seca de Catalunya, que inicià els seus treballs el 1808 i es mogué inicialment entre Reus i Tarragona, passà després a Mallorca, on estigué en actiu fins al 1814. Proveí de moneda la Junta Superior del Principat de Catalunya durant la Guerra del Francès i obrà també algunes medalles, la major part de caràcter militar i per encàrrec de l'exèrcit. Medalles: CM-278 a 283 (1810), 334 (c. 1812) i 539 i 540 (c. 1838, reaprofitant encunys i fetes potser a la seca de Barcelona). Hi ha una monografia que recull les seves emissions monetàries i medallístiques i també els balanços d'aquesta explotació que havia publicat al seu moment el director de la seca, Joan d'Amat. Xavier SANAHUJA, *La Seca del Principat de Catalunya (1808-1814)*, Ajuntament de Reus i SCEN, Reus 2003.

Seca de Mallorca. M. Ubicada generalment a Palma, al marge de l'existència d'un taller dels reis de Mallorca a Perpinyà almenys en els temps de Jaume III, han estat estudiades les seves succesives ubicacions dins la ciutat, ORELL, J/BOADA, J., "Apunts sobre les diverses ubicacions de la seca de Mallorca (s.XIII-XV", *Acta Numismàtica* 43, 2013, p. 85-93. S'han conservat nombrosos encunys de la seva activitat en els darrers temps, que han estat estudiats per Jaume BOADA, "Els encunys mallorquins del Museo Casa de la Moneda", *Acta Numismàtica* 40, 2010, p. 165-194. Al s. XIX els tallers que s'obriren ocasionalment tingueren ubicacions diverses, com ara el castell de Bellver. Vegeu Jaume BOADA, *Les monedes de 30 sous mallorquins del 1821*, Palma 2007.

Seca de València. M. Creada pocs anys després de la conquesta per Jaume I, emeté inicialment moneda per a València i Mallorca amb els mateixos tipus. La seva història i producció ha estat estudiada monogràficament per F. MATEU y LLOPIS en els llibres *La ceca de Valencia y las acuñaciones valencianas de los sigolos XIII al XVIII*, València 1929 i *Aportación a la Historia Monetaria del Reino de Valencia en el siglo XVIII*, València 1955. **MC.** Les medalles que coneixem de la seca de València corresponen al període de la seva reobertura durant la Guerra del Francès (1808-1814). Hi actuà com a gravador Manuel Peleguer, que també va fer els encunys de les monedes valencianes i els primers de la moneda de la seca de Catalunya. Medalles: CM-250 (1809) i 333 (c.1810).

Billet uniface de 50 cèntims de la Secuita (63x43 mm).

Secuita, la (Tarragonès). Fou donada a poblar per Guillem Bordet a Guillem de Claramunt. El seu fill la cedí a Santes Creus. **B/G.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), el Sindicat Agrícola va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims que, segons Turró, estigueren en circulació pel poble (TC-2669/71; LC-2516). Vegeu també *Argilaga*.

Bitllet uniface d'1 peceta de Sedaví (64x45 mm).

Sedaví (l'Horta). Antiga alqueria islàmica, fou un dels ravals de la ciutat de València. Des del s. XVI. en tingué la senyoria la família Barrades. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-1324/6).

Bitllet uniface de 50 centims de Sedó (75x66 mm).

Sedó (poble del municipi de Torreflor, Segarra). És esmentada el 1099 i fou lloc reial. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i 50 cèntims amb "Cedó" (TC-920/1; TCO-2304/5).

Segarra de Gaià. Vegeu *Santa Coloma de Queralt*.

segell. 1. Peça de plom, cera o, menys usualment, altres metalls o suports que hom emprava per a autentificar els documents. Solen portar elements heràldics de la persona que estén el document i, subjecte amb una cinta o cordó al document, servia per a autentificar-los. Les seves matrius solen dur, al revers, una anella, però també n'hi ha de dues cares i eix central amb segell i contrasegell. Vegeu *sigil·lografia*. 2. Marca que hom empremtava en un document per a autentificar-lo, a

Matriu d'un segell del batlle de Verdú amb +SEGEL:DEL:BALE:DE VERDU

voltes emprant una moneda. Sol anomenar-se segell de placa. 3. Paper adhesiu amb imatges i valor en una de les cares que serveix per a franquejar la correspondència. El seu estudi s'anomena filatèlia.

Seguerò, tresor (Beuda, Garrotxa). Comprenia 711 dracmes emporitanes, 50 denaris romans, 2 denaris ibèrics de Kese i un denari ibèric d'imitació emporitana. És un dels tresors que marca el pas de la invasió dels Cimbris l'any 104 a. de C., juntament amb el de *La Barroca* i d'altres (VT, p. 38).

Segúries de Ter. Vegeu *Sant Pau de Segúries*.

Bitllet uniface d'1 peceta de Seira.

Seira (Alt Ésser a). Va pertànyer al comtat de Ribagorça. Actualment és de l'Aragó. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets en forma de cartrons rodons i del valor d'1 peceta (TF-353).

Sella (la Marina Baixa). Antiga fortalesa islàmica, fou lloc de moriscs i, després de l'expulsió, fou poblada per mallorquins. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 cèntims.

Sellent i Torrents, Agustí (Barcelona, s. XVIII-XIX). **MC.** Gravador i medallista barceloní, en actiu almenys entre el 1776 i el 1829. Gravà moltes estampes religioses, entre les quals una de la MD de la Mercè, i féu també uns gravats amb els retrats dels sobirans. Signa: SELLENT. Medalla: CM-329 (1802).

Seltman, Arthur J. (Anglaterra, s. XX). Numismàtic anglès, els seus treballs sobre els diners tornesos de l'Orient

Llatí han estat bàsics per a la identificació de les emissions imitatives en els ducats almogàvers d'Atenes i Neopàtria: "Late Deniers Tournois of Frankish Grece", *Mint Dies and Currency*. Londres, 1971, p. 319/23.

Plom eclesiàstic de Selva (x1,5).

Selva (Mallorca Septentrional). D'origen islàmic, fou erigida vila per Jaume II de Mallorca el 1300. L'església fou fundada el 1248. **P.** Als ploms de la seva parròquia de Sant Miquel hi apareixen, a una cara, les graelles al·lusives al patró Sant Llorenç i, a la l'altra, un globus crucífer que forma part dels elements heràldics de la vila (CL-2456/7).

Diner incús de llautó de la Selva del Camp (x2).

Selva del Camp, la (Baix Camp). Amb antecedents romans i islàmics, a la conquesta cristiana fou establerta la nova vila, que rebé carta de poblament de l'arquebisbe de Tarragona, senyor del lloc, el 1165. Tingué castell. Formà part de la comunitat de pobles del Camp. **M.** Les emissions pròpies de moneda municipal, fetes amb l'autorització de l'arquebisbe, comencen vers el 1468 i, probablement, s'acaben el 1611, tot i que hi ha notícies de recirculació que s'allarguen fins al 1614 i reapareixen puntualment el 1712 (CL, p. 279/80; SR, p. 169/86). De moment, només coneixem una incusa de llautó que porta les armes de la vila i la data 1611, i un altre tipus que s'hi apropa molt tipològicament (CCG-1844/5). **B/G.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament féu diferents emissions de bitllets de 2 i 1 peseta i de 50 i 25 cèntims i, segons Turró, també circularen els bitllets de 10 i 5 cèntims del Sindicat Agrícola (TC-2680/93; TCO-2313/25; LC-2769/70). **MS.** MD de Paret Delgada, s. XIX (2), s. XX (3).

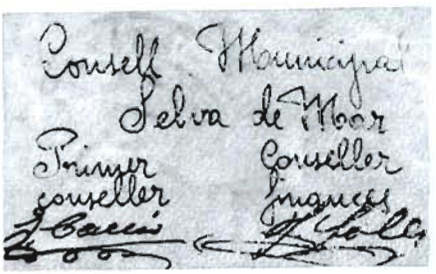

Anvers del bitllet manual de 50 cèntims de Selva de Mar (63x38 mm).

Selva de Mar, la (Alt Empordà). Esmentada el 1068, fou de S. Pere de Roda, dins del comtat d'Empúries. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets manuals sobre retalls de pergamí antic, d'1 peseta i de 50 i 25 cèntims (TC-2694/6; TCO-2326/8).

Semana Nacional de Numismática. Esdeveniment numismàtic que es produeix cada any a Barcelona, des del seu inici l'any 1977, i per iniciativa de l'Asociación Numismática Española impulsada per F. X. Calicó i Rebull. Calicó va voler introduir al nostre país un tipus d'esdeveniment numismàtic anyal en el que s'hi sumés la part comercial i social amb algun referent estudiós. Amb això creà, de fet, la primera convenció numismàtica de l'estat i amb els *Simposi Numismàtics de Barcelona*, que inicialment constituïen la part científica, ajudà a la creació de la Societat Catalana d'Estudis Numismàtics. La iniciativa va tenir un gran èxit, tot i que cal dir que tot era molt espanyol i el rei era el president d'honor. Sense renovació, avui és una ombra d'allò que fou.

Semis ibèric d'aram de Kese (Tarragona) (x1,5).

semis. *m.* 1. Moneda romana d'aram equivalent a la meitat de l'as. 2. Després de la reforma de Constantí, moneda d'or equivalent a la meitat del *sòlid*.

semiuncial. Moneda que pesa la meitat de l'unça. Aplicat a les monedes romanes, especialment als asos d'aquest pes.

senar. *m.* 1. Diner (moneda) d'un diner de llei, és a dir, d'1 diner de plata fina sobre 12 i, per tant, un 8% d'ar-

gent pur (1/12 x 11,5/12). Disposava aquesta llei un ordenament de Ferran II (1479-1516) del 1507-1508 per a Mallorca: "... *lo billó sia batut a ley de un diner de fi... onze de coure e una d'argent fi...*" (CME, doc. 1054). 2. La unitat en contraposició al doble, és a dir, per exemple, el diner es pot passar a dir *diner senar* quan també hi ha en circulació el *dobler* o doble diner: "... *no de doblers... mes de diners senars...*" (CME, doc. 1054, 1507 i 1508).

Plom eclesiàstic de Sencelles (x2).

Sencelles (Mallorca Septentrional). Amb antecedents islàmics, sorgí en un encreuament de camins en constituir-se, el 1238, la parròquia de S. Pere, dins del terme de Costitx, del qual es separà el 1858. P. L'església parroquial és dedicada a Sant Pere i els ploms d'aquesta parròquia el representen a l'anvers (CL-2458/9). El motlle per a fondre els ploms es conserva al Museu Diocesà de Mallorca (BLP-5). MS. Sor Franciniana Cirer, s. XX (1).

Antoni Sendra.

Sendra Ibáñez, J. Antoni (València, 1972). Numismàtic i membre de la Junta de la SCEN. Impulsor i president de l'Associació Numismàtica i Filatèlica Xúquer, que els anys 2008 i 2009 va editar la revista *El quinzet*. Ha fet diferents estudis sobre la moneda valenciana, especialment de l'edat moderna, i ha impulsat els estudis de l'especialitat. Fou el descobridor del timbre d'or de Joan II i té en curs un treball sobre les emissions valencianes dels Àustries.

Anvers del bitllet de 50 centims de la Sènia (91x52 mm).

Sènia, la (Montsià). Arran de la conquesta, fou donada als hospitalers, que li atorgaren carta de poblament el 1232, i fou després cap de comanda. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer tres emissions de bitllets (la primera manual) d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-2697 a 2700; TCO-2329 a 2332).

Bitllet uniface de 50 cèntims de Senija (107x51 mm).

Senija (la Marina Baixa). Fou lloc de moriscs, i hi tingueren la senyoria els Sabata. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TV-1330/1).

Anvers del bitllet de 50 centims de Senterada (80x59 mm).

Senterada (Pallars Jussà). Es formà entorn de l'antic monestir, l'església del qual fou la parroquial. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-2701/2; TCO-2333/4).

Anvers del bitllet d'1 peceta de la Sentiu de Sió (99x58 mm).

Sentiu de Sió, la (Noguera). Antiga fortalesa islàmica, fou conquerida pels comtes d'Urgell el 1080 i fou cap de baronia. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer dues emissions de bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-2703/7; TCO-2335/9).

Medalla de Sentmenat per a la coral obrera "Glòria Sentmenatenca", 1936.

Sentmenat (Vallès Occidental). El lloc es esmentat el s. X i el castell des del 1065. Va pertànyer als Montcada i els castlans originaren la notable família dels Sentmenat, que esdevingueren marquesos de Sentmenat el 1691. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer dues emissions de bitllets d'1 peceta i de 50, 25 i 10 cèntims (TC-2798/812; TCO-2340/4). **G. Coop.** "La Gloria Sentmanatense", bitllets de 10 cèntims (LC-135). **MC.** Vers l'any 1920, l'ajuntament edità una medalla dedicada a Clavé (CM-1490), i el 1936, se n'edità una altra en honor de la coral "Glòria Sentmenatenca" (CM-1535). **MS.** S. Mena, s. XX (1).

Senyal d'aram de Balaguer (s. XV) (x1,5).

senyal. *m.* 1. Marca que es posava a les monedes. Inicialment, el rei només volia controlar el treball de cada mestre: "... *sia fet aquell senyal que al mestre... serà ben vist...*" (CME, doc. 322, 1365). Més endavant, ja s'associa cada marca amb un taller: "... *cascun dels mestres faça son senyal aytal com se vulla per ço que sian coneguts los florins quis batran en qual secha seran batuts*" (CME, doc. 349, 1370). 2. Moneda sense valor intrínsec que és canviable amb moneda-valor. A les èpoques medieval i moderna, prenien aquest nom les monedes municipals fetes de llautó, aram o plom, generalment per circular pel valor d'un diner, però sense valor intrínsec i que s'encunyaren a moltes poblacions catalanes entre els segles XV i XVIII a fi de suplir la manca de moneda menuda. Com que eren bescanviables per monedes de curs general en determinades condicions, constituïen un "senyal de valor" més que un valor en si mateix: "... *puxen fer fabricar... diners menuts o senyals...*" (CME, doc. 1073, 1514). És el mateix sentit que expressa la frase "paga i senyal", equivalent a compromís de pagament. De fet, també les monedes fiduciàries actuals, que no són altra cosa que signes de valor, podrien rebre el nom de senyals.

Bitllet uniface de 25 cèntims de Senyera (35x30 mm).

Senyera (la Ribera Alta). Fou lloc de moriscs, depenia del castell de Benimeixís i fou cap de marquesat. **B.** Du-

rant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50, 25 i 10 cèntims amb "Señera" (TV-1332/6).

senyoriatge. Part del cost de fabricació de la moneda que comprenia el guany de l'autoritat emissora. Generalment, s'acceptava que senyoriatge i *braçatge* sumessin un 10% del valor de curs de la moneda, i el 90% restant era el valor intrínsec del metall.

senyorial. La moneda emesa per altres autoritats nobiliàries diferents del rei: ducs, marquesos, comtes, vescomtes, bisbes o senyors. Tant a Catalunya com a Occitània, els diferents territoris que s'alliberaren del poder dels sobirans carolingis s'atribuïren el dret de moneda, a voltes amb una primera etapa sota domini eclesiàstic. Hi hagueren, doncs, monedes comtals, vescomtals, episcopals i senyorials, per bé que el terme "senyorial" també ens pot ésser útil per a englobar tota aquesta sèrie d'amonedaments no reials, millor que el de "feudals", que solen emprar els francesos i que sembla indicar la continuitat d'una dependència d'aquests senyors dels seus sobirans, cosa completament errònia i que trasllueix una intencionalitat política prou evident. Vegeu els diferents espais d'emissions senyorials a *Catalunya* i a *Occitània*.

sequí. *m.* Des el s. XVI, nom donat al ducat d'or venecià.

Serena, Lluís. Mestre de la seca de Cervera per a Pere de Portugal, juntament amb Antoni Meià, primer, i amb Berenguer Miquel, després, almenys l'any 1465 (CME, doc. 915).

Bitllet uniface d'1 peceta de Serós (69x51 mm).

Serós (Segrià). Amb antecedents prehistòrics i ibèrics, conserva la basílica paleocristoana de Bovalar. Reconquerida el 1140, fou poblada de moriscs, que s'hi mantingueren fins al 1610. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer dues emissions de bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims; segons Turró, també varen circular els bitllets de 50, 25, 10 i 5 cèntims de la col·lectivitat "Renacer" (TC-2713/27; TCO-2345/53; LC-3509/11). G. Casa del Poble, bitllets de 25 cèntims (LC-3512).

Serra. Camp MC. Signatura que apareix en una de les medalles de l'Ajuntament de Barcelona, emprada almenys entre el 1883 i el 1890. En una de les peces, hi diu SERRA I-GELABERT ESC., la qual cosa vol dir que Serra en fou el projectista o dibuixant i Gelabert el gravador. Pensem que podrien atribuir-se a Josep Serra i Porson (Roma, 1828-Barcelona, 1910). Totes les peces amb aquesta signatura tenen el mateix anvers i, en tot cas, varia el revers. Signa: SERRA. Medalles: CM-710 (1883), 723 (1885), 737 (1886), 785 (1888) i 811 (1890).

Serra, Jaume. Mestre de la seca de Barcelona en temps de Carles I des d'una data incerta fins l'any 1531, en què cessà (BO, p. 10).

Anvers del bitllet d'1 peceta de Serra d'Almos (92x52 mm).

Serra d'Almos (poble del municipi de Tivissa, Ribera d'Ebre). La seva parròquia és del 1699. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-2728/30; TCO-2354/6).

Serra i Gibert, Jaume (Vilassar de Dalt, 1834-Barcelona, 1877). MC. Pintor, dibuixant i decorador, féu l'aprenentatge amb l'argenter Figuerola i, després, amb Josep Artigas. Féu estudis superiors a l'Escola de Belles Arts de Barcelona. Segons Ràfols, projectà la medalla CM-647, que apareix signada per Escriu i Vidal, que devien ésser els gravadors de cada una de les cares i que obrà Masriera. Medalla: CM-647 (1875).

Serra del Grau. Vegeu *Sant Bartomeu del Grau*.

Medalla de confraria de Serra de Portaceli (36x51 mm).

Serra de Portaceli (el Camp del Túria). Fortificació d'origen islàmic, fou lloc de moriscs i va pertànyer als Boïl. Al terme hi ha la cartoixa de Portaceli. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta amb "Serra" (TV-1337/8). **MC.** L'any 1935, edità una medalla commemorant la reorganització de la Confraria dels Àngels (CM-483).

Serrahima i Bofill, Alfons (Barcelona, 1906-1988). Joier i orfebre. Es formà al taller d'Antoni Urpí i al Cercle Artístic de S. Lluc. Fou de la Junta de Museus de Barcelona i presidí el FAD i el patronat de l'Escola Massana. Li hem publicat les medalles 1892 i 1917, dedicades la primera al Club de Tenis de Sabadell (c. 1960) i la segona al president de la Diputació de Barcelona, Buxó, el 1967, donada pel Foment de les Arts Decoratives (FAD).

Serrure, Raymond. Vegeu *Engel, Arthur*.

Sesgarrigues del Penedès. Vegeu *Sant Cugat Sesgarrigues*.

Sesgueioles. Vegeu *Sant Martí Sesgueioles*.

Sesrovires. Vegeu *Sant Esteve Sesrovires*.

Bitllet uniface de 50 cèntims de Setaigües (64x52 mm).

Setaigües (la Foia de Bunyol). Fou donada a poblar per Jaume I el 1260 i formà part del comtat de Bunyol. Hi ha una surgència d'aigües minerals. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims amb "Siete-aguas" (TV-1340/1).

Bitllet uniface d'1 peceta de Setla i Mira-rosa (105x65 mm).

Setla, Mira-rosa i Miraflor (la Marina Alta). Formaren part del marquesat de Dénia i, després, del comtat de Parcent. Miraflor hi fou agregat el 1971. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta amb "Setla i Mirarrosa" (TV-1339).

sesquiducat. Denominació poc usual del *ducató* o peça d'un ducat i mig batuda a Nàpols per Alfons el Magnànim (1416-1458).

Sesterci romà d'aram de Tarragona a nom de Tiberi.

sesterci. 1. A l'època republicana, moneda d'argent romana equivalent a dos asos i mig de bronze. 2. A l'època imperial, moneda de bronze que valia 4 asos.

Sestí d'aram de Nàpols de Frederic de Nàpols (x1,5).

sestino o **sestí.** Moneda d'aram innovada per Frederic de Nàpols l'any 1495 per a substituir els cavalls d'aram i amb el valor de dos cavalls. També se'n feren peces de dos sestins.

setzens, -a, o bé a raó de setzens. Taxa de canvi entre dues monedes en el cas que una valgués setze vegades més que l'altra com, per exemple, el tornès d'argent respecte al diner barceloní a inicis del s. XIV, tot i que en alguns casos es valoraven *a quinzens* (HT, p. 363 i seg.).

Seu d'Urgell, la (Alt Urgell). Discutida com a *Arkeburgi* ibèrica o com a *Orgellia* romana, fou, amb seguretat, seu episcopal en època visigoda. Després d'un breu parèntesi sarraí, fou conquerida pels carolingis vers el 785. Inicialment fou el lloc de residència dels comtes urgellesos, però en traslladar-se aquests a Agramunt, la Seu va accentuar el seu caràcter episcopal. Al s. XV, hi havia

S-189-CC-961-Probable dobler incús de llautó de la Seu d'Urgell (x2).

Bitllet uniface de 50 cèntims de Seva (44x58 mm).

un govern municipal compartit entre el bisbe i els cònsols, règim que es mantingué fins al 1714. **M.** Al marge de les possibles emissions ibèriques, les primeres notícies d'encunyacions són les de la sèrie episcopal del s. XI, de moment desconegudes. Cap a finals del s. XV, hi ha evidència de l'emissió de moneda municipal, que inicialment és de plom, una sèrie fins ara desconeguda, i després d'incuses de llautó, de les quals es coneixen diferents tipus des de fa molt temps. Nosaltres vàrem observar que unes incuses amb llegenda CIVITAS URGELLINA i imatge d'una porta de ciutat duien, a dalt, uns escuts que es corresponien amb les heràldiques dels bisbes de la Seu, cosa que ens permeté assignar a moltes d'elles una cronologia molt estreta. La més antiga sembla que s'ha d'atribuir al temps del bisbe Pere de Cardona (1472-1515) i n'hi ha d'altres que semblen correspondre als bisbes Urries, Despuig o Espés, amb l'emissió d'ardits i diners i contramarques ben documentades (CCG-3846/50; CL, p. 280-284): SANAHUJA, X., "La moneda municipal de la Seu d'Urgell, segles XV-XVII. Primera aproximació", *AN* 40, 2010, p. 105-158. Sembla que els bisbes es creien amb el dret d'autoritzar aquestes emissions per ells mateixos. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-2749/53; TCO-2370/74). **G.** Coop. Lletera del Cadi, bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (LC-3627/8). Coop. CNT, bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (LC-3629/31). Unió de Treballadors d'Auto Transports, bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (LC-3632/3). **P.** S'hi atribueixen dues pallofes (CL-2132/3), la primera apareix al manuscrit de Botet i la segona només al GNC. Botet, però, descriu altres tres tipus, fins ara no retrobats (BP, p. 198/9). **MC.** L'any 1917, s'edità una medalla per una professió religiosa (CM-1404). **MS.** S. Ermengol i S. Odó, patrons, s. XX (1); Congregació Mariana, s. XX (1).

Seva (Osona). El nucli era una sagrera i, des del 994, va pertànyer al castell del Brull. El 1265, fou adquirida pel bisbe de Vic. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-2754/5; TCO-2375/6).

Seva, Raimon de. Mestre de la seca de Mallorca, almenys l'any 1327 (CME, doc. 514).

Sevilla, tresor. Important fons de sòlids i trients d'or visigots de la fase imitativa, trobat al carrer Cuna de Sevilla i sense presència encara de peces nominatives a nom de Leovigild. Comprenia 77 peces a nom d'Honori a Justinià i és l'únic tresor que ens aporta només sòlids visigots imitatius (BAR, p. 78-80). Ruth PLIEGO, "A Hoard of late Roman and Visighotic gold", *Numismatic Chronicle* 176, 2016, p. 377-386, L 52-57

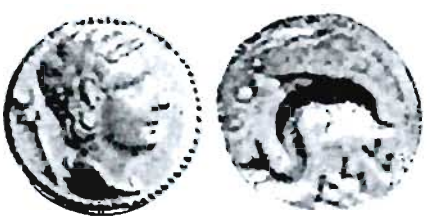

Sextant ibèric d'aram de Kese (Tarragona) (x2).

sextant. Moneda romana d'aram que valia una sisena part de la unitat, que generalment era l'*as*.

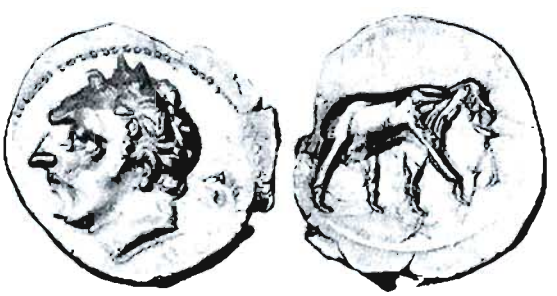

Mig shekel d'argent de Sicília (x2).

shekel. *m.* Unitat d'argent del sistema monetari dels països d'arrel púnica que era equivalent a la dracma grega. Es bateren també múltiples de dos i de tres unitats (dishekel i trishekel) i també divisors de mig i de quart de shekel.

S F M en monograma. Vegeu *Socies*. MC.

S-I. Camp **M**. Marca de valor que apareix en els primers sisens de la Guerra dels Segadors a nom de Felip III per a indicar el valor, SI(sè) (CCG-4542 i alguns del 4543).

Peça de dues àligues o triomfs de Sicília de Ferran II.

Sicília. Regne que compren la illa de Sicília i generalment altres illes adjuntes com ara Malta, Pantelleria, etc. En la zona d'expansió dels grecs, han estat especialment celebrades les seves sèries monetàries de Siracusa. Fou domini romà, musulmà i normand i, després d'una breu etapa angevina, passà a la sobirania de Pere II de Catalunya-Aragó (1276-1285), qui hi defensava els drets de la seva esposa Constança, hereva de la dinastia normanda. **M. 1. Les emissions.** La primera iniciativa monetària la prengué Constança, que féu batre pirrals d'or, i, poc després, Pere el Gran determinava l'emissió de pirrals d'argent i de doblers i diners de billó (CME-167 a 174). L'illa passà als segons fills dels reis catalans, que arribaren a crear una branca lateral que revertí a la corona en temps de Martí l'Humà (1396-1410). Al llarg d'aquest temps, els pirrals d'or només es bateren amb Jaume II (1291-1296 a Sicília) i Frederic III de Sicília (1296-1337). Sí que hi pervisqueren, en canvi, els pirrals d'argent i els diners de billó, tot i que es feren algunes innovacions amb l'emissió de divisors d'argent i amb el batiment de diners a altres tallers fora del principal de Messina, com ho foren els de Catània i Sciacca (CME-196 a 205, 360 i 390 a 521). Les emissions seguiren els mateixos patrons amb Ferran I (1412-1416) i Alfons IV (1416-1458), que bateren igualment pirrals d'argent i diners de billó (CME-548 a 550 i 644 a 648). Joan II (1458-1479) rebaixà el pes dels pirrals, innovà alguns divisors, com el cinquè de pirral, i va encunyar altre volta monedes d'or en rals d'alta llei que no tingueren continuïtat (CME-735 a 753). Ferran II (1479-1516) creà el tarí del valor de dos pirrals, dels quals se'n feren múltiples i divisors (CME-874/904), i després d'admetre el contramarcat de les dobles musulmanes (CME-861/2), hi introduí el triomf d'or o ducat, del qual es bateren també peces dobles (CME-863/73). També hi va encunyar diners (CME-405/6). Carles I (1516-1556) hi mantingué els ducats (CCG-4157/60), però després passà al model de l'escut, que es mantingué en els regnats següents (CCG-4161/4). També s'hi bateren profusió de tarins i múltiples i peces d'aram i de billó (CCG-4165/80). Aquesta tònica es mantingué fins al final de les emissions (CCG-4268/87; 4363/73; 4436/43; 4929/41 i 4985/90), tot i que, en alguns regnats, no s'hi va batre or. **2. Seques i càrrecs.** Inicialment, la seca única del regne de Sicília fou Messina. En temps de Frederic IV (1355-1377) i de la seva filla Maria (1377-1392), també es bateren diners a Catània, i Guillem de Peralta, en temps de Frederic IV, féu diners a Sciacca. En temps de Ferran II, es féu a Tèrmini Imerese (a prop de Palerm) una emissió de moneda d'argent a fi de procedir a la retirada i substitució de la que hi havia en circulació, molt retallada. A l'edat moderna, la seca principal fou transferida a Palerm. Com a gravadors, ens consta Damià de CALDO actuant el 1404. Pel que fa als mestres, tenim constància i donem les marques, dels següents:

vers 1283	Ramon ROMEU, mestre a Messina
1364-1366	Guillem de LARDEA, mestre a Messina
1368-1369	Nicolau de MAURO, mestre a Messina
vers 1372	Nardo de ADAM, mestre a Messina
vers 1375	Esteve de CARAMBENE, mestre a Catània
vers 1376	Lemmo de LARDEA, mestre a Messina
?-1410	Àngel de CONSTANCIO, mestre a Messina
1410-1422	Francesc CÁMPULO, mestre a Messina (– (
vers 1438	G. GOTO, mestre a Messina
vers 1438	A. del GIÚDICE, mestre a Messina
vers 1438	Joan de CONSTANCIO, mestre a Messina
?-1460	Joan del GIÚDICE, mestre a Messina I – I
1477-1495	Mateu COMPAGNA, mestre a Messina M – C
1502-1525	Joan lo NOBILE, mestre a Messina I – N
1533-1534	Jaume MAUROLI, mestre a Messina I – M
?-1534	Bartomeu lo NOBILE, mestre a Messina B – N
1534-1542	Joan Andreu PAPARDO, mestre a Messina I – P
1541-1548	Girolamo MINUTOLI, mestre a Messina
c.1542-1554	Màrius AVERNA, mestre a Messina M – A
1554-1556	Josep MARULLI, mestre a Messina G – M
vers 1556	Girolamo MINUTOLI, mestre a Messina Y – M
1556-1563	Tomàs PAULILLO, mestre a Messina T – P
1563-1567	Nicolau Antoni GOTHO, mestre a Messina C – G

1567-1587	Pere del POZZO, mestre a Messina P – P
1598-1621	Francesc ABATE, mestre a Messina DF – A
1608-1611	Decio CIRINO, mestre a Messina D – C
1621-1638	Joan del POZZO, mestre a Messina I – P
vers 1635	Giancarlo GRAZIO, mestre a Palerm D – C
1642-1644	Francesc FOTI, mestre a Messina DF – F
1643-1651	G. del POZZO i Màrius PARISI, mestres a Mes. IP – MP
1650-1654	G. del POZZO i Princep del PARCO, m. a Mes. IP – PP
vers 1652	Joan Llorenç VIGEVI, mestre a Messina DL – LV
1655-1666	Gregori VIGEVI, mestre a Messina DG – V
1667-1674	Joan Baptista VIGEVI, mestre a MessinaDI – BV
vers 1678	"REGIA CORT" a Messina i a Palerm R – C
vers 1679	Carles MALDONATO, mestre a Palerm
1686-1700	Joan Baptista VIGEVI, mestre a Palerm
vers 1701	Llorenç OTTONE, mestre a Palerm L – O
1707-1708	Domènec SARACO, mestre a Palerm DD – S

Al començament, hi ha moltes marques no identificades que probablement són d'emissió. Més endavant, també hi ha marques (que no hem relacionat), que no sabem a quin mestre corresponen. **PM**. És molt probable que els primers pesals de la Corona Catalano-Aragonesa fossin els emesos a Sicília en temps de Frederic III (1296-1337) ja que la primera notícia que en tenim és d'aquest sobirà i del 1315 (CP, doc. 2). Es coneixen pesals del pirral d'argent amb diferents tipus (CP-135/8). Probablement, foren emesos a Messina, però hi ha una notícia del 1351 sobre pesals a la ciutat de Palerm (CP, doc. 14). **G**. Ja Paruta, al s. XVII, va publicar quatre gitons catalano-sicilians que hem reprès en el nostre llibre sobre els ploms, afegint una varietat que vàrem publicar nosaltres. Els 1, 2 i 3 porten, a l'anvers, les armes coronades catalano-sicilianes amb la marca M-C del mestre Mateu Compagna i, al revers, les armes de Messina en dues formes i una referència als grans mercaders. Les altres dues són semblants per l'anvers amb només una C i, al revers, porten armes catalanes quarterejades amb lleó i castell i el nom de Ferran com a princep de Castella i rei de Sicília (CLM, p. 33-35). Darrerament n'ha aparegut un altre a nom d'Antoni de Carusio, Mestre Racional General d'Alfons IV per a Sicília. Porta, a l'anvers, el nom del rei i les armes catalano-sicilianes i, al revers, el nom i les armes de Carusio (CGG). **MC**. Dins el grup d'emissions dels col·laboradors d'Alfons el Magnànim (1416-1558), s'edità una medalla dedicada a Andreu Barbazza, que era sicilià (CM-40). L'any 1693, una altra recorda el terratrèmol que s'hi produí (CM-130). L'any 1701, se n'editaren dues per la proclamació de Felip V (1700/1714-1746) (CM-140/1), i el 1711, una altra del mateix sobirà (CM-172).

Bitllet uniface de 50 cèntims de Sidamon (84x56 mm).

Sidamon (Pla d'Urgell). Amb antecedents romans, fou conquerida per Ramon Berenguer I el 1050 i cedida als templers. El 1318, passà als hospitalers. **B**. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Olèstria" (TC-1932/4; TCO-1683/5).

sigil·lografia. Ciència auxiliar de la història que estudia les matrius dels segells i les seves empremtes. Aquestes matrius eren emprades per a marcar en plom o cera i, més rarament, en altres suports, les heràldiques i sovint també els càrrecs dels signants dels documents, en uns segells que es solien penjar per mitjà d'una cinta o un cordó, com a medi d'autentificar-los. Aquesta cinta o cordó travessava el document i es cloïa per mitjà del segell, de manera que per a eliminar-los hom havia de destruir el segell o estripar el document. Com que el mateix document explicitava sovint la presència del segell, la seva manca era un element important per a poder desconfiar de la seva autenticitat. Hi ha segells reials, nobiliaris, institucionals, de ciutats i viles, eclesiàstics, personals, etc. La sigil·lografia resulta extremadament útil i exacta per als numismàtics perquè ens aporta la iconografia heràldica personal dels sobirans, de molts càrrecs claus de la fabricació de la moneda i de les poblacions, i ens els situa, a més, en una cronologia concreta. Per a nosaltres té, doncs, més fiabilitat que els estudis heràldics que analitzen els armorials dinàstics i rarament atenen els escuts personals que sorgeixen sovint en individus d'un llinatge que volen personalitzar la seva figura heràldica. La sigil·lografia ha estat especialment important per a la identificació de les marques dels florins i per a l'atribució de peces dels numeraris municipals i eclesiàstics. Pel que fa a la bibliografia, per a Cata-

lunya tenim, com a obra bàsica, la *Sigil·lografia Catalana* de Ferran de Sagarra (FS). Hi ha també A. de la Torre, *La colección sigiligráfica del Archivo Catedral de Valencia*, València, sense data, que cobreix en part l'espai valencià. Podem comptar amb altres treballs sectorials de prou interès com ara, Francisco J. M. de/Novoa, F., *Historia y evolución del sello de plomo*, Madrid 2008, que recull els fons del Museo Cerralbo, però seguim mancats d'un corpus sigil·logràfic català que analitzi tot el seu espai actual i històric.

Sikara. Taller monetari ibèric, inicialment assimilat a Iltirke i actualment a Prats de Rei. Va batre divisors d'argent al s. III a. de C. (VB-283-284; CCG-654; en ambdós casos amb l'atribució inicial; per la nova atribució, vegeu J. Ferrer et alii, "Aportacions al coneixement de la seca ibèrica de Sikara i de l'origen del topònim Segarra", *Revista d'Arqueologia de Ponent* 22, 2012, p. 37-58). Vegeu *Prats de Rei*.

Síliqua d'argent de l'emperador Constanci II de la seca de Sirmium (x1,5).

síliqua. Moneda romana d'argent encunyada des dels temps de Constantí el Gran i, després, per alguns dels pobles bàrbars fins al s. VI, i també pels bizantins. Equivalia a 1/24 del sòlid. A Barcelona, en va batre l'emperador rebel *Màxim Tirà* (409-422) amb la marca SMBA (*Sacra Moneta Barchinonesis*), a més d'altres tipus d'aram.

Bitllet uniface de 50 cèntims de Silla (120x61 mm).

Silla (l'Horta). B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), i en suplència de l'ajuntament, la Col·lectivitat Sindical de la CNT va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TV-1342/3).

Anvers del bitllet d'1 peceta de Sils (103x60 mm).

Sils (Selva). Fou dels hospitalers i cap de comanda. Després fou de l'orde de Montesa, que donà carta de poblament el 1248. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-2756/7; TCO-2377/8).

Bitllet uniface de 25 cèntims de Simat de Valldigna (82x55 mm).

Simat de Valldigna (la Safor). Antiga alqueria islàmica, fou lloc de poblament mixt de cristians i moriscs. Hi ha restes de l'antic monestir. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-1344/6).

As ibèric d'aram de Lauro amb símbol ceptre a l'anvers (x1,5).

símbols. Elements complementaris que trobem a les monedes, a més de les imatges principals i les llegendes. A les etapes medieval i moderna-contemporània,

solem parlar de *marques*, mentre que a l'edat antiga és més freqüent emprar el nom de símbols. Els símbols, que solen estar situats en el camp, tant en l'anvers com al revers, però generalment en una ubicació fixa a cada sèrie, poden ésser imatges, lletres o combinació d'ambdues. Sembla que la major part d'aquests símbols servien per a identificar les diferents emissions i, així, veiem, per exemple, que a Kese (Tarragona) hi ha asos, semis i quadrants amb el mateix símbol i estil idèntic del grup i coherència a les llegendes. En altres casos, però, poden tenir altres significacions. Així, el llop a Lleida o el senglar al grup de seques Centre Català sembla que al·ludeixen a un animal totèmic, i a Lleida el trobem, en alguns casos, com a tema del tipus del revers.

Simposi Numismàtic de Barcelona. Sèrie de congressos iniciada l'any 1979. L'any anterior, F. X. Calicó, emmirallant-se en les grans convencions internacionals com ara la de Vicenza, volgué crear, des de l'ANE unes *Semanas de Numismática* anyals en les quals hi cabria des d'un congrés estudiós fins a una gran convenció. Per al primer any pogué comptar amb el III *Congreso Nacional de Numismática* que organitzava Antonio Beltran. L'any següent encarregà a Leandre Villaronga que s'ocupés d'organitzar un esdeveniment científis, per al qual podia comptar amb el finançament de la ANE. Villaronga acceptà l'encàrrec amb la condició de poder-ho fer amb tot l'equip que havia anat creant entorn d'*Acta Numismàtica*. Això facilità que es formalitzés la creació, ja projectada, de la Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (IEC), que fou la que s'ocupà de l'organització d'aquests congressos. El nom de "de Barcelona" i no "Català", per exemple, i la forma llatina/castellana "Symposium Numismático" del primer foren condicionants imposats per l'entitat finançadora, però al segon ja s'anomenà amb al nom complet en català El primer (1979) comprengué un programa molt ambiciós amb un sector dirigit per L. Villaronga dedicat a circulació monetària i un altre sobre la moneda comtal dirigit per M. Crusafont, a més de les col·laboracions lliures, i obligà a editar les actes en dos grans volums. El juny del 1979, la *Société Française de Numismatique* celebrà a Perpinyà una de les seves trobades anyals anomenades *Journées Numismatiques*, i tant la SCEN com l'ANE hi foren especialment convidades. Això facilità el fet que, en la segona *Semana* del 1980, l'ANE i la SCEN proposessin per al segon Simposi, dirigit per L. Villaronga, el tema de les relacions numismàtiques hispano-franceses i que els membres de la societat francesa hi fossin convidats. El ritme anyal de les *Semanas* feia inviable uns congressos del tipus *Simposi*, de manera que el segon, igualment finançat per l'ANE, ja fou de menys abast i les actes ocuparen un sol volum de contingut prou valuós, però era evident que la SCEN no podia mantenir aquesta cadència. A les *Semanas* dels anys 1981-1983, la part estudiosa es cobrí amb un cicle de conferències i, a proposta de M. Crusafont, des del 1984 l'ANE organitzà unes *Trobades d'Estudis Numismàtics/Encuentros de Estudios Numismáticos* amb la col·laboració de la SCEN i amb objectius més monogràfics. Era un format més adients per a una reunió anyal. Encara l'any 1985, la SCEN, amb la col·laboració de l'ANE però ja sense el seu finançament, organitzà el tercer *Simposi*, dedicat a la història monetària de la Guerra dels Segadors i dirigit per M. Crusafont. En el moment d'anar-ne a publicar les actes, l'Institut passà un període crític i s'hagué d'incloure el seu contingut a l'*Acta Numismàtica* 16, del 1986, i fer-ne un volum com a separata que, de fet, acabà per ésser el primer de la sèrie *Complements d'Acta Numismàtica*. En qualsevol cas, es féu evident que la SCEN tota sola no disposava de recursos econòmics ni humans per a tirar endavant alhora l'edició d'Acta Numismàtica, els volums monogràfics, que ben aviat demanarien el seu esforç, i les actes de congressos, i fou per aquesta raó que els *Simposis* deixaren de tenir continuïtat.

Plom eclesiàstic de Sineu (x1,5).

Sineu (Mallorca Septentrional). Amb antecedents romans, fou cap d'un dels setze districtes islàmics. L'any 1309, Jaume II de Mallorca hi féu construir un palau. P. Darrerament, ha estat atribuït a la seva parròquia un plom que porta el rodell de la seva heràldica municipal (BPL-12). Nosaltres li vàrem atribuir el CL-2460, pel monograma que sembla al·ludir-hi. També es coneixen uns vals de cartró amb els valors de mitja peceta i de 12,5, 10 i 5 cèntims, potser els substituts més moderns dels ploms.

sinquena. vegeu *cinquè, -na*.

Florí d'or de Mallorca d'Alfons IV amb la marca del cérvol de Sirvent, a l'anvers (x1,5).

Sirvent, Bernat. Tresorer General entre el 1432 i el 1435/36. Als florins, hi apareix la seva marca heràldica del cérvol.

Sisè d'argent o terç de croat de Lleida de Joan II (x2).

sisè. 1. El terç del croat de Barcelona, emès des dels temps d'Alfons IV (1416-1458). Com que, des del 1455, el croat passà de valer 12 diners a 18, el terç de croat equivalia llavors a 6 diners i això donà el nom de sisè a aquest divisor d'argent que, de fet, com a fracció, és un terç. Durant la Guerra Civil Catalana del s. XV (1460-1472), tant Joan II (1458-1479) com els seus oponents en varen batre o donaren autoritzacions per a batre'n. N'hi ha de Lleida i Tortosa, d'atribuïts a Cervera i a Berga, i encara n'hi podria haver de Tàrrega i Balaguer. 2. A l'edat moderna, moneda de billó baix de sis diners emesa a Catalunya durant la Guerra dels Segadors (1640/52). Se'n bateren a Barcelona durant tots els anys de la guerra, de primer a nom de Felip III, després a nom del Principat de Catalunya i, més tard, a nom de Lluís XIII i Lluís XIV. Als primers temps de la guerra, també se'n varen encunyar, generalment d'aram, als tallers monetaris descentralitzats de Bellpuig, Besalú, Caldes de Montbui, Girona, Manresa, Sanaüja, Tàrrega, Terrassa, Valls i Vilafranca del Penedès, les primeres a nom del Principat de Catalunya i, després, a nom de Lluís XIII.

Trient d'or de Sagunt de Sisebut (x2).

Sisebut (612-621). Sobirà visigot. Va emetre trients d'or amb el tipus del bust a ambdues cares a Barcelona, Girona, Sagunt i Tarragona (CCG-1223/38). En els de Sagunt, hi trobem les llegendes PIVS SISEBVTVS REX i SISEBVTVS REX, més o menys abreujades.

Trient d'or de Girona de Sisenand (x2).

Sisenand (631-636). Sobirà visigot. Va emetre trients d'or amb el tipus del bust a ambdues cares a Girona i a Tarragona (CCG-1245/7).

S-206-CC-1734-Sisena o peça de sis quartos de Barcelona d'Isabel II (1836)-sisena. Nom popular de la peça catalanes de 6 quartos emesa a les seques catalanes al s. XIX (RA, p. 527).

Sisó o peça de sis diners de València de Felip V (1712) (x1,5).

sisó. Moneda valenciana d'aram del valor de sis diners i a nom de Felip V d'Espanya, batuda a València entre els anys 1709 i 1713.

Maria Teresa Sisó.

Sisó i Artal, Maria Teresa (Lleida, 1953). Numismàtica professional i membre de la SCEN. Llicenciada en his-

tòria, acabà per seguir l'estela del seu pare, el lleidatà Maurici Sisó, que sota la divisa de l'eficàcia i l'autèntica professionalitat havia endegat a Barcelona amb uns socis la firma Àureo. Teresa assolí de rellançar la firma en solitari i sumar-hi la llarga tradició internacional de la prestigiosa casa barcelonina Calicó. Àureo-Calicó aviat esdevingué la numismàtica més potent de la península, sens descurar la col·laboració amb l'estudi i amb uns catàlegs de venda de gran valor per la seva acurada factura i documentació. A ella es deu també la troballa i difusió de l'original de Botet i Sisó sobre les pallofes, les dades de la col·lecció Carles Tolrà o les de diferents troballes de relleu, entre altres aportacions importants.

sistema monetari. Conjunt de monedes que circulen legalment en un espai polític determinat, amb uns paràmetres de canvi entre elles i diferents normes sobre el seu ús. Actualment, cada país o fins i tot conjunt de països, com ara la Unió Europea, tenen una única unitat monetària. Fins al segle XIX, en la major part de països hi havia diferents tipus de monedes i de diferents metalls, cosa que es trobava lligada al fet que les monedes tenien valors intrínsecs i calia tenir-ne en circulació de diferents nivells de valor. Era freqüent el sistema trimetàl·lic amb monedes d'or per als valors alts, d'argent per als mitjans i d'aram per als petits, com succeïa a Roma amb l'*auri* d'or, el *denari* d'argent i l'as d'*aram*. Als països de la Corona Catalano-Aragonesa medieval, el sistema comprenia el *florí* d'or, el *croat* o el *ral* d'argent i el *diner* de billó. Generalment, el sistema monetari es construïa amb monedes emeses en el país, però en alguns casos s'acceptaven determinats tipus de monedes foranes. També hi hagué sistemes monometàl·lics com, per exemple, l'imperi carolingi, que essencialment només emprà i encunyà moneda de plata.

Medalla de natació de Sitges, 1936.

Sitges (Garraf). Probable "Subur" romana, ens és documentada des del 992, i el castell, el 1041. Va pertànyer a la mitra de Barcelona. Fou lloc predilecte de molts artistes. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-2748/60; TCO-2379/81). **G.** Vegeu també, *Vallcarca*. **MC.** L'any 1932, l'ajuntament edità una medalla en honor de l'Orfeó (CM-1526). L'any 1929, s'editaren dues medalles per a competicions a l'autòdrom Terramar (CM-1705/6). Els anys 1934 i 1936, s'editaren medalles per a competicions de natació (CM-1747 i 1763). El 1975, una del Banc de Sabadell per la sucursal (CMA, p. 202). **MS.** Sta. Maria del Vinyet, s. XIX (3), s. XX (13); Stma. Trinitat, s. XIX (1).

Anvers de la medalla dedicada a la MD de Siurana, 1915 (x1,5).

Siurana (Priorat). Important punt de defensa musulmà, fou el seu darrer reducte a Catalunya. Conquerida per Ramon Berenguer IV (1131-1162) l'any 1153, li donà carta de poblament. El 1324, passà al comtat de Prades, i al s. XV, als Cardona. **M.** Per a l'etapa musulmana, vegeu *Siurana, troballes*. Hi ha dues notícies sobre les possibles emissions de Siurana a l'edat moderna. D'una banda, la d'Antic Roca, que la menciona l'any 1564, i l'altra, de Fort i Cogul, que l'esmenta el 1647. Aquesta darrera menció ha estat discutida i pot ser conté un error de data, però no creiem que es pugui considerar inventada (CL, p. 284; CR, p. 187). En qualsevol cas, no coneixem encara cap peça que pugui correspondre a aquestes emissions. **MC.** L'any 1915, s'editià una medalla dedicada a la maredeéu (CM-1396). **MS.** N^ra^ S^a^ de Siurana, s. XX (1).

Siurana, troballes. Petit conjunt de troballes individuals de monedes musulmanes que donen raó de la persistència d'aquest domini en aquest enclavament conquerit el 1153. Comprèn dirhems i divisors fins als almoràvits amb datacions entre 1046 i 1143. SANAHUJA, X., "Troballes de Siurana", *AN* 38, 2008, p. 247-251.

SMBA. Indicatiu de la seca de Barcelona en temps de *Màxim Tirà* (409-422), que hi emeté sílIqües d'argent i dos tipus de coures (CCG-1190 a 1192) i que s'interpreta com a *S(ACRA) M(ONETA) BA(RCHINO-NENSIS)*, d'acord amb altres models coetanis i amb la ubicació que ens assenyalen les dades històriques i la concentració de les troballes (BMT).

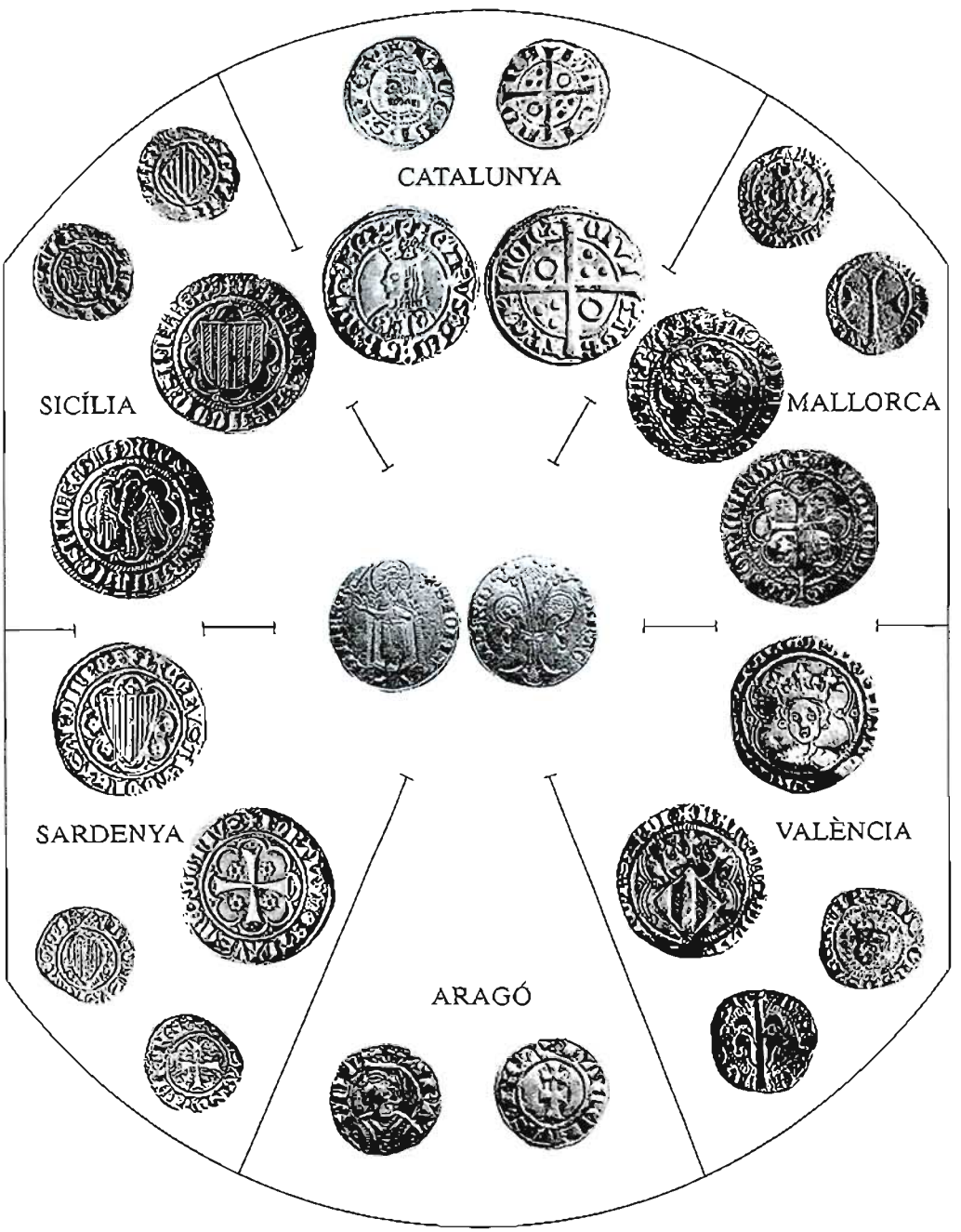

La coordinació monetària a la Corona Catalano-Aragonesa en l'etapa baixmedieval. Al centre, el florí d'or, moneda comú per a tots els regnes. Primera corona; monedes d'argent de diferents estampes però de valor equivalent. Or i argent eren les monedes en ús per el gran comerç. Segona corona; monedes de billó, emprada per als pagaments de la vida quotidiana; cadascuna segueix una evolució diferent.

SMPE. Indicatiu de la seca de *Sulmona*, en el regne de Nàpols, des d'Alfons el Magnànim (CME-670, 675b, 1007 a 1009, etc.). Prové d'un vers del poeta romà Ovidi, natural de la ciutat: "*Sulmo mihi patria est..* ".

Medalla de la victòria a Barcelona el 1706, obra de Smeltzing.

Smeltzing, Martí (s. XVII-Leyden, 1714). **MC.** Medallista alemany, residí a Amsterdam, on féu la major part de la seva obra. Pertany a una família d'artistes i gravadors de Leyden. Se li coneixen prop d'un centenar de medalles. Signa: M. SMELTZING. Medalles: CM-127 bis (1687) i 132 (1706).

SO. Camp M. Distintiu de la seca de *Sogorb* on, en temps de Carles I i durant la revolta de les Germanies, l'any 1521. Els reialistes hi varen emetre rals d'argent (CCG-4153).

so, sonar. La gent s'ajudava del so o dring dels florins d'or per apreciar si eren bons. El rei ho va prohibir específicament l'any 1370: "... *que algú no gos sonar los dits florins, o que per no sonar aquells no rebuig de pendre* ." (CME, doc. 345).

sobirà. moneda d'or anglesa i dels Països Baixos, de l'edat moderna. Actualment, se n'encunyen com a peces d'or d'inversió.

Sociedad Ibero-Americana de Estudios Numismáticos. Societat d'estudis numismàtics creada a Madrid l'any 1951 per iniciativa de *F. Xavier Calicó* i *Auguet Duran*, sota l'empara de la Fábrica Nacional de Moneda y Timbre, editora de la revista *Numisma*. També sol ésser l'editora de les actes dels Congresos Nacionales de Numismática. Tant en els congressos com a la revista hi sol haver aportacions interessants sobre la numismàtica catalana.

Sociedade Portuguesa de Numismatica. Societat Numismàtica creada a Porto (Portugal) l'any 1952. Des del primer moment va iniciar la publicació de la seva revista *Nummus* que encara perdura i s'ha ocupat, alternant amb la societat de Lisboa (l'antic *Clube*, ara *Associaçao Numismática de Portugal*) en l'organització dels Congresos Nacionals de Numismàtica portuguesos. Des del primer moment va manifestar el seu interès per a recopilar les troballes monetàries.

Medalla d'unes noces d'argent, obra de Socies.

Socies i March, Francesc (Barcelona, 1892-1969). **MC.** Pintor, escultor i medallista. Es formà a l'Escola de Belles Arts de Llotja i va assistir a les acadèmies de Clarasó i Llimona. Perfeccionà el seu art a Paris amb Landowsky. Participà en nombroses exposicions, des d'una primera l'any 1914 a la Sala Parés. Féu també talla d'ivori. Fou força actiu com a medallista. Signa: SOCIES; SFM en monograma. Medalles: CM-1197a (1923), 1285 (1930), 1300 (1931), 1861 (1953) i 1902 (1963). També féu sis de les medalles de la sèrie *Numismàtics Il·lustres*.

Società Numismatica Italiana. Societat estudiosa de la numismàtica creada a Milà l'any 1892 i actualment en plena activitat. Publica anyalment la *Rivista Italiana di Numismatica*, que havia estat fundada per Solone Ambrosoli el 1888 i que el 2015 ha arribat al seu volum 115. També edita un butlletí, *Comunicazione*, de cadència anyal, amb notícies, dades socials i recensions, que l'any 2015 ha arribat al número 66. Periòdicament, distingeix algun numismàtic il·lustre amb l'anomenat "Albo d'Onore".

Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (IEC). Societat Científica de l'Institut d'Estudis Catalans dedi-

Medalla fundacional de bronze de la Societat Catalana d'Estudis Numismàtics.

cada a l'estudi de la numismàtica, la història de la moneda i la medallística. Fou fundada l'any 1979 amb l'impuls d'un grup d'estudiosos col·laboradors d'*Acta Numismàtica*, encapçalats per Leandre Villaronga, que en fou el primer president. De fet, aquesta revista ja havia nascut l'any 1971 de l'impuls de L. Villaronga i el seu entorn i, poc després de la creació de la SCEN, la secció numismàtica del Centre Filatèlic i Numismàtic de Barcelona li cedí la seva continuïtat. La SCEN, amb el suport de Xavier Calicó i l'ANE, va organitzar els Simposis de Barcelona dels anys 1979 i 1980 i ha mantingut la continuïtat anyal de l'*Acta Numismàtica*, de la qual el 1993 publicà una edició triple d'homenatge a L. Villaronga. Des de la seva creació, ha publicat més de 40 llibres repartits entre els 11 volums de la col·lecció "Complements d'Acta Numismàtica", 8 volums de la col·lecció "Història monetària catalana", 1 volum de la col·lecció "Medallistes catalans", 7 volums de la col·lecció "Tria de reedicions" i 15 llibres en edicions diverses, algunes d'elles en col·laboració amb altres entitats o institucions. Molts d'aquests llibres són obres de referència. Edità també una medalla fundacional i promogué l'edició de la medalla del centenari de l'IEC, que projectà l'escultor Subirachs. La SCEN ha fet també cursos de numismàtica i atén nombroses consultes, ja que és l'únic col·lectiu de l'especialitat que hi ha al país. A partir del 2007 impulsà un "Banc de Dades de Monedes Catalanes" amb la intenció de deixar a l'abast dels estudiosos els arxius de mon antic de L. Villaronga i el de medieval de M. Crusafont. L'Institut hi va donar uns ajuts inicials i durant tres anys fou Programa de Recerca, però després es va deixar de dotar, de manera que ha quedat en res. Actualment, la SCEN dedica tots els seus esforços i recursos a l'edició de llibres ja que, entorn de la societat i d'*Acta*, s'ha creat un grup notable d'estudiosos de l'especialitat. No cal dir que aquests investigadors han publicat també en altres centres editorials, i avui es pot afirmar que l'escola catalana de numismàtica és una de les més potents del món.

Medalla de premi de la Societat Econòmica d'Amics del País de València del 1831.

Societats Econòmiques d'Amics del País. Foren creades l'any 1775 per iniciativa gubernamental, en concret pel ministre Campomanes, amb la intenció de

fomentar iniciatives econòmiques, de desenvolupament i d'equipament, però tingueren especial implantació al País Basc, a Catalunya i València. La de València fou creada el 1776 i ens en consten a Barcelona, Girona, Tarragona, Cervera, Alacant, i Gràcia, dins del nostre àmbit i creades, moltes d'elles al s. XIX, tot i que sovint les seves medalles porten la data fundacional del 1775. Es tracta de peces de presència, de premi o d'altres commemoracions. (CM-190, 198, 200, 308, 334, 343, 347, 348, 349, 350, 538, 541, 562, 563, 565, 594, 633, 650, 688, 1102 i 1147)

Societé d'Etudes Numismatiques et Archéologiques. Societat numismàtica radicada a París i creada l'any 1963. Publica trimestralment els *Cahiers Numismatiques*, d'unes 60 pàgines que, a més d'ésser eina de comunicació social, publica interessants treballs que sovint entren en el nostre àmbit. A mitjan 2015, havia arribat al número 204.

Societé Française de Numismatique. Important entitat numismàtica i una de les més antigues, fou fundada l'any 1865 i, tot seguit, es féu càrrec de la *Revue Numismatique*, que havia estat creada l'any 1836 i que, amb cadència anyal, ha arribat l'any 2016 al núm. 173. Des de l'any 1945, edita també gairebé mensualment (deu aparicions anyals) el *Bulletin de la Societé Française de Numismatique*, eina de comunicació social que publica petits treballs, notícies de peces inèdites o avenços d'estudis de més abast. Té la seva seu al *Cabinet des Médailles* de la Bibliothèque Nationale de París. Cada any organitza unes Jornades Numismàtiques en diferents llocs del país i distingeix un numismàtic il·lustre amb el "Jeton de Vermeil".

Societé Royale de Numismatique. Una de les més antigues, ja que va ésser creada l'any 1841 per l'impuls de Joachim Lelewel a Bèlgica. En el seu 25 aniversari el rei Leopold II l'autoritzà a emprar el títol de Reial. Des del 1842 va iniciar una revista que es va fer anyal el 1846. Inicialment fou la *Revue de Numismatique Belgue* i el 1875 passà a anomenar-se *Revue Belgue de Numismatique*, que el 1908 afegí al seu nom *et de Sigillographie*. Entre els seus membres d'Honor s'hi compta *Josep Amorós* o *Lluís Auguet*. Vegeu Maurice Colaert, *Societé Royale de Numismatique de Belgique 1841-1991*, Brussel·les 1991, opuscle tret del número 137 de la revista.

Sogorb (l'Alt Palància). Cap de la comarca de l'Alt Palància, l'adquirí Jaume I (1213-1276) l'any 1245 a Abu Sa'id, i Pere II (1276-1285) la cedí al seu fill Jaume Peris. Alfons el Franc (1285-1291) la reincorporà a la corona i li donà privilegi de que no es pogués tornar a alienar. De tota manera, ho feren Alfons IV (1416-1458) i Joan II (1458-1479), que el 1476 hi creà el ducat de Sogorb. El seu bisbat, iniciat el 1232, no s'estabilitzà fins al 1577. M. Durant la revolta de les Germanies, els reialistes varen encunyar vers el 1521 rals

Ral d'argent de Sogorb de Carles I, a nom de Ferran II (x1,5).

d'argent a Sogorb a nom de Ferran II, tot seguint els tipus dels rals d'aquest sobirà però amb les lletres SO-S al revers, que fan referència a SO(gorb) i al mestre de la seca Alfons Sanchís (CCG-4153). **MC.** L'any 1886, edità una medalla en honor de Juli Cervera (CM-736). **MS.** S. Francesc Xavier, s. XX (1).

(sol radiant). Heràldica del Tresorer General Sarçola (1426-1431), segons veiem en el seu segell FS-2786, i, alhora, marca de la seca de Barcelona per als florins i mitjos florins d'or en aquests anys (CME-556 i 578). També la trobem com a marca complementària o doblada en peces de València, Mallorca i Perpinyà.

Medalla a Clavé del 1906, obra de Solà (x1,5).

Solà i Vilabella, Joan (Barcelona, 1870-s. XX). **MC.** Escultor i medallista. Es formà a l'Escola de Belles Arts de Barcelona. Féu notables treballs escultòrics, com un Morfeu que es conserva al Museu d'Art Modern de Catalunya. És també autor d'una àmplia i qualificada labor medallística. Signa: SOLÀ; J.SOLÀ. Medalles: CM-760 i 761 (1888), 1008 i 1012 (1906), 1044 i 1049 (1908), 1079 (1910), 1151 (1917) i 1562 (1910). Vegeu també *Solà i Camats*.

Solà i Camats (Barcelona, s. XIX). **MC.** Gravador o gravadors. Es sol considerar que es tracta d'una única persona. Gimeno fins i tot li dóna la inicial del nom (G), però podria voler dir gravà. Marín els designa com a

Solà i Camats, SA. Nosaltres apuntem que podria tractar-se d'una associació temporal entre Joan Solà i Vilabella i un Camats que apareix en actiu en solitari a final del segle XIX. Consta que l'establiment Solà i Camats era establert a la plaça Milans, 3, de Barcelona. Signa: S. Y C.; SOLÀ Y CAMATS; SOLÀ Y CAMATS B. Medalles: CM-779 (1888), 849 i 859 (1892), 869 (1894), 873 (1895), 884 (1896), 892 (1898), 999 (1805) i 1000 (c.1905).

Soler, Simó de. Mestre de la seca de Perpinyà, nomenat l'any 1346 i en actiu encara el 1349 (CME, doc. 258 i 262).

Bitllet uniface de 5 cèntims d'el Solerâs (71x42 mm).

Soleràs, el (Garrigues). Conquerida per Ramon Berenguer IV el 1149, fou repoblada per Alfons I i atorgada el 1224 a Poblet, que li donà carta de franqueses el 1225. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25 i 5 cèntims (TC-2761/5; TCO-2382/6).

Sòlid d'or de l'emperador Honori batut a Milà (x1,5).

sòlid, *solidus aureus*. Unitat de la moneda d'or de l'Imperi Romà des de la reforma de Constantí el Gran del 312. Pesava 4,5 g i se'n bateren múltiples i els divisors semis o mig sòlid, i *trient* o tremis, que era el terç de sòlid. L'Imperi Bizantí va batre sòlids fins ben entrada l'època medieval. Foren imitats pels pobles bàrbars, entre ells els visigots, que bateren essencialment trients. L'Usatge, anomenat justament "*solidus areus*", s'hi refereix com a unitat.

Solivella (Conca de Barberà). Es formà a redós del castell, esmentat el 1076, i fou de Santes Creus i, després, dels

Anvers del bitllet d'1 peceta de Solivella (125x65 mm).

Llorac, que en reberen la baronia el 1599. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), el Sindicat Agrícola va emetre bitllets de 5, 2 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims que, segons Turró, varen circular per la població (TC-2766/76; LC-2575/90).

Sollai, Marià (Vila d'Esglésies, 1929-Sàsser, 1989). Numismàtic sard. Funcionari públic, s'interessà per temes històrics i especialment per la numismàtica. Fou membre de la SCEN des del 1982. Publicà diferents treballs sobre numismàtica sarda i el seu documentat estudi *Monete coniate in Sardegna del medioevo e nell'evo moderno (1289-1813)* (Sàsser, 1976), que manté la seva utilitat.

Sollam, Julià. Segons Birocchi, era "zechiere e guardiano" de la seca de Càller el 1448, però no és clar que això vulgui dir mestre, potser perquè llavors la seca no era en actiu (BI, p. 218).

Bitllet uniface de 50 cèntims de Sollana (87x57 mm).

Sollana (la Ribera Baixa). Antiga alqueria islàmica, Jaume I la donà als Urrea el 1237. Més tard, fou dels ducs d'Hixar, que hi edificaren un palau. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-1447/9).

Sóller (Mallorca Occidental). L'església fou bastida el s. XVI i reformada després. Sofrí atacs corsaris. En foren famosos els cultius de taronges. P. La parròquia és dedicada a Sant Bartomeu, que apareix en una de les cares

Medalla del Congrés Esperantista de Sóller, 1927.

dels seus ploms. En l'altra, hi ha el sol heràldic de la població (CL-2461/3). Hi ha una fotografia del motlle amb el qual es fonien els ploms (BLP-2). **G.** S. Vicenç de Paül, vals de llauna amb la indicació de "5 bonos". **MC.** L'any 1923, la Federació Agrícola Catalano-Balear hi celebrà el congrés anyal i editá la seva medalla (CM-1198). L'any 1927, s'hi féu un congrés esperantista (CM-1240). **MS.** S. Crist del Calvari, s. XX (1); Confraria del Nen Jesús de Praga, s. XX (1).

Diner incús de llautó de Solsona (x2).

Solsona (Solsonès). Fou l'antiga Setelcis dels ibers de la tribu dels lacetans. En el primer terç del s. IX, fou alliberada del domini islàmic, i el 920 rebia carta de població del comte Sunyer (911-947). Tot i que inicialment va pertànyer als comtes d'Urgell, una part del domini va passar al monestir de Santa Maria i l'altra part, de primer als Tarroja i, des del 1225, als Cardona, situació que es mantingué llargament. L'any 1593, fou erigit ei bisbat de Solsona, i el 1594 obtingué la categoria de ciutat, fets que accentuaren la seva capitalitat. **M.** Les notícies sobre els amonedaments de Solsona eren inicialment la menció d'Antic Roca del 1564 i el privilegi del 1599 pel qual la ciutat, que havia batut fins llavors peces de llautó, podria batre menuts d'aram. Més endavant, varen sorgir nous documents sobre les emissions del s. XVII; PLANES, R., "Notes sobre les monedes de Solsona (1599-1615)", *AN* 15, 1985, p. 219-222. Pel que fa a les monedes, hi ha una llarga sèrie d'incuses de llautó que semblen correspondre als segles XV i XVI (CCG-3851 a 3858) i un sol tipus de diner amb data 1612, que és l'únic que es correspon amb les encunyacions posteriors al 1599. Sembla, doncs, que hi hauria d'haver més tipus d'aquesta segona etapa. La ciutat va tornar a emetre durant la Guerra dels Segadors (1640/52) i va batre sisens i diners. La sèrie dels diners està ben documentada, però no la dels sisens. Per les dades aplegades, sembla que les encunyacions s'iniciaren amb diners amb la testa de Felip l'any 1641 (CCG-4651 i 4652) i que, després, es bateren els sisens amb les armes catalanes i a nom del Principat de Catalunya i les dates 1641 i 1642 (CCG-4647/8). Afectats per les prohibicions de Brezé dels inicis del 1642, es bateren sisens amb el bust i el nom de Lluís XIII, però amb data endarrerida de 1641 (CCG-4649) i, més endavant, novament diners amb les dates 1643 i 1651, que després foren contramarcats amb una S (CCG-4652/3). **PM.** S'han atribuït a aquesta població uns pesals de 8 i 2 rals que porten com a marca el sol heràldic que li és propi (CP-233 i 234). **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer dues emissions de bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-2777/83; TCO-2387/93). **P.** Els dos tipus de pallofes incuses de llautó atribuïts a Solsona (CL-2141/2) s'han vist confirmats per Botet, qui hi afegeix el tipus nostre CL-2217 que havíem atribuït a Tuïr per similitud (BP, p. 187/9). **MC.** L'any 1838, durant les guerres carlines, s'editá una creu del bàndol isabelí per la presa de la població (CM-309). **MS.** MD del Claustre, s. XIX (5), s. XX (18).

Somèire (Occitània). Seca o taller monetari dels senyors d'*Andusa* i *Sauva*.

Bitllet uniface de 2 pecetes de Soneja (60x47 mm).

Soneja o Soneixa (l'Alt Palancià). Fou lloc de moriscs i cap de baronia i va pertànyer als Cardona. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), el Comitè Executiu Popular va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 cèntims (TV-1350/2).

Sora (Nàpols). Ciutat del regne de Nàpols, a tocar dels dominis papals, estigué sota els dominis dels ducs Cantelmo. **M.** Hi ha dues peces dins la sèrie dels bolonyins emesos a la ciutat. El segon és a nom de Carles VIII de França i, per tant, l'atribució és clara, però el primer és a nom del duc Pere i, per tant, atès que els Cantelmo havien estat aliats d'Alfons IV (1416-1458), podrien ésser emesos sota domini català, potser en temps de Ferran I de Nàpols (1458-1494). No es coneix, però, cap concessió en aquest sentit, de manera que és un cas difícil de resoldre amb les dades actuals.

Medalla de N^a S^a d'Arboló, Soriguera (x1,5).

Soriguera (Pallars Sobirà). Formà part del vescomtat de Vilamur **MS.** N^a S^a d'Arboló, s. XIX (1), s. XX (2).

Bitllet uniface de 50 cèntims de Sorita de Morella (56x37 mm).

Sorita de Morella (els Ports). Després de la conquesta, rebé carta de poblament el 1253. Al s. IV, era dels Fernández de Heredia, que la vengueren a Morella el 1367. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va legalitzar els bitllets emesos per la companyia de transports Hispano de Bergantes, amb bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims amb "Zorita del Maestrazgo" (TV-1546/7). **MS.** N^a S^a de la Balma, s. XIX (1), s. XX (11)

Diner inèus de llauto de Sort (x2).

Sort (Pallars Sobirà). Apareix citada el 947 i aviat fou la capital del comtat de Pallars Sobirà i lloc de residència dels seus comtes. L'any 1491, el comtat passà als Cardona amb títol de marquesat. **M.** És probable que fos el taller monetari dels comtes (vegeu *Pallars, comtat*). A partir del s. XV, s'inicia la sèrie d'emissions municipals. Les més antigues porten les lletres PA en el camp, al·lusives al comtat, i la llegenda DINER DE SORT (CCG-3860); d'altres fan referència a SORT en el camp i porten la llegenda CAP DE MARQUESAT i, per tant, han de correspondre a l'etapa dels Cardona (CCG-3861). Les que semblen més modernes tornen a la llegenda DINER DE SORT i porten una gran S en el camp i, a voltes, una contramarca S (CCG-3862). **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 20 cèntims (TC-2784/9; TCO-2394/9). **MC.** L'any 1981, edità una medalla dedicada al general Moragues (CM-1964).

Sos, Lleonard de. Mestre de la seca de Barcelona del 1422, segons la matrícula del personal de la seca (CME, doc. 599).

Bitllet uniface de 10 cèntims de Soses (108x63 mm).

Soses (Segrià). D'origen islàmic, fou des del s. XII del capítol de la Seu de Lleida. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer diferents emissions de bitllets amb els valors de 2 i 1 peceta i de 50, 25 i 10 cèntims (TC-2790/7; TCO-2400/7).

sotamestre. Vegeu *receptor de metalls*.

sou. 1. Unitat de compte que equival a 12 diners. En crear-se el croat amb Pere el Gran (1276-1285), que valia també 12 diners, es materialitzà temporalment aquesta unitat, però més endavant el croat passà a valer 18 diners el 1455 i, després, 24 en temps de Ferran II (1479-1516), de manera que deixaren de coincidir. 2. Sou de Perpinyà. Moneda de billó emesa a Perpinyà des de Carles I (1516-1556) fins a Lluís XIV, durant la Guerra dels Segadors (1640/52). També es batè el doble sou i el mig sou. 3. Peça d'aram d'Eivissa amb el valor de sis *doblers* emesa amb Felip III (1621-1665) i Carles II (1665-1700). 4. Peça de billó baix emesa a Sardenya a l'edat moderna, amb el valor de sis calleresos i, per tant, d'un sou, en què cada callerès valia dos diners. També

es baté el mig sou. 5. Peça d'aram de valor de 12 diners batuda a Mallorca els anys 1808 i 1812. 6. **Peça de cinc sous.** Moneda d'argent batuda a Barcelona durant la Guerra dels Segadors (1640/52), era la meitat de la peça de cinc rals. També se'n varen batre als tallers monetaris descentralitzats de Banyoles, Berga, Besalú, la Bisbal d'Empordà, Camprodon, Cervera, Girona, Manresa, Olot, Puigcerdà, Vic i Vilafranca del Penedès. 7. **Peça de trenta sous.** Moneda d'argent, emissió de necessitat emesa a Mallorca els anys 1808 i 1821, equivalent a la peça de vuit rals o *duro*. 8. A Eivissa i Formentera, el plural "sous" és la denominació genèrica de diners, cabals, probablement com a conseqüència del llarg temps de circulació de les peces amb aquesta denominació des dels temps de Felip III (1621-1665).

souet. Al País Valencià i al s. XVII, peça de mig ral d'argent castellana, que valia 12 diners.

Spahr, Rodolf (Catània, 1894-Basilea, 1981). De família suïssa, mantingué contacte freqüent amb els seus orígens. Va néixer a Catània, on el seu pare hi tenia negocis. Formà una important col·lecció i es decidí a escriure un catàleg de la moneda siciliana, que repartí en dos volums, el que s'ocupa de les etapes bizantina i normanda i la que s'inicia amb Pere el Gran: *Le monete siciliane dagli Aragonesi ai Borboni (1282-1836)* (Palerm, 1959), reeditada amb ampliacions a Zuric-Graz el 1982. Malgrat ésser un catàleg sense gairebé gens de teoria, està fet amb molt de criteri i coneixement de les bases documentals, de manera que ha estat, i en part es manté, com una obra de referència.

Spano, Salvador. Mestre de la seca de Barcelona des del seu nomenament, l'any 1472, fins a la seva mort, l'any 1481 (CME, doc. 827.844 i 979).

Sperandio de Màntua (Màntua, c. 1425-d. 1504). MC. Escultor, medallista, arquitecte, fonedor i enginyer militar. Fill de l'orfebre Bartomeu Sperandio Savelli. Treballà a Ferrara com escultor i medallista entre el 1445 i el 1477, amb un interval a Milà entre el 1460 i el 1465. Actuà després a Faenza, Bolonya, Pàdua i Venècia, en aquest darrer lloc, dedicat a la foneria de canons. Té una obra medallística àmplia i de gran qualitat. Signa: OPVS SPERANDIO. Medalles: CM-25, 40 i 41, sense datar.

Spinelli, Nicolau. Mestre de la seca de Nàpols des d'abans del 1475, data en què fou renovat per cinc anys, i sabem que encara era mestre el 1488 (CME, doc. 1115).

spintria. Gitó d'època romana emprat com a peça de joc o com a contrasenya. Algunes portaven representacions eròtiques.

S S (dins un cercle partit verticalment). Vegeu *Sanchis i Soler*. MC.

Stella, Bernat Andreu de. Mestre de la seca de Barcelona l'any 1276 (CME, doc. 76).

Steppe, Julien. (Saint Gilles, Brussel·les, inici del s. XX). MC. Gravador que treballava per la firma Paul Fisch, de Brussel·les. Fou premiat per la seva medalla al concurs anual de gravat de la ciutat del 1905. Signa: J.STEPPE. Medalla: CM-1119 (1913).

Stern, René (París, finals del s. XIX-inicis del s. XX). MC. Medallista i gravador de segells i gemmes d'origen alsacià. Tingué comerç a París des del 1904, seguint el negoci familiar de Moïse Stern, que l'any 1838 s'havia associat amb Aumoitte. Fou especialment apreciat com a gravador de segells. Es coneixen medalles gravades per ell des del 1869. Signa: STERN. Medalles: CM-976 (1904) i 1035 (1907).

Medalla del C. Ex. Manresa del 1980, obra de Subirachs.

Subirachs i Sitjar, Josep Maria (Barcelona, 1927-2014). Escultor, dibuixant, gravador i medallista. Fou alumne lliure a Belles Arts i es formà amb Enric Monjo i Enric Casanovas. Té una obra extensíssima i obtingué múltiples guardons. El seu estil és d'una gran originalitat i sol jugar amb elements simbòlics, sovint amb solucions d'una gran força i simplicitat. El seu treball més conegut és la façana de la Passió a la Sagrada Família. Obrà nombroses medalles amb el seu segell inconfusible. Vegeu BORRÀS I COSTA, R., *Subirachs. Medalles*, Barcelona, 1997, que recull

103 medalles amb les seves variants, i SUBIRACHS I BURGAYA, Judit (filla de l'artista), "Medalles i plaquetes de l'escultor Subirachs", *AN* 35, 2005, p. 191-222, on se'n recullen altres 24. Més endavant, en va obrar encara entre 15 i 20 més, de moment inèdites. Signa: SUBIRACHS. Medalles: CM-1912 (1966), 1954 (1979), 1958 (1980), 1961 (1981), 1962 (1981), 1978 (1986), 1979 (1987), 1993 (1992), 1994 (1994), 1996 (1996) i 1998 (1999).

Anvers del bitllet de 50 cèntims de Subirats (107x67 mm).

Subirats (Alt Penedès). El castell és esmentat el 917 com a residència del vescomte de Barcelona. Al s. XV, fou dels Gralla, que hi bastiren un palau. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-2798/9; TCO-2408/9). MS. N^a^S^a de la Font Santa, s. XX (2).

Medalla de Sta. Anna, Sucaina (x1,5).

Sucaina (Alt. Millars). D'origen islàmic, formà part del ducat de Vilafermosa. MS. Sta. Anna, s. XX (1).

Sudanell (Segrià). Antiga fortificació islàmica, fou repoblada el 1168 per gent de la Noguera, i el 1199 fou donada als hospitalers, que en feren cap de comanda. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-2800/2; TCO-2410/2).

Bitllet uniface d'1 peceta de Sudanell (70x35 mm).

Medalla uniface de Sueca a Gòmez Graneria, vers 1950.

Sueca (la Ribera Baixa). Cap de la Ribera Baixa, fou un mercat islàmic i, després de la conquesta, rebé carta de poblament el 1244. Va pertànyer a l'orde de Montesa, dependència que protestà. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament emeté bitllets, de primer a nom de la Comissió de Proveïments i, després, a nom propi d'1 peceta i de 25, 10 i 5 cèntims (TV-1353/9). MC. L'any 1869, dedicà una medalla a N^a^S^a de Sales, i el 1900, una a la Confraria del Rosari (CM-372 i 435); vers el 1950, una medalla a Doménech Gomez Graneria (CM-1850). MS. N^a^S^a de Sales, s. XX (1); STM. Rosari, s. XX (1).

Suintila (621-631). Sobirà visigot. Va emetre trients d'or a Tarragona i València i, en tots dos tallers, s'hi troben peces amb el nom de la seca seguit de PIVS i d'altres amb IVSTVS (CCG-1239/44).

Trient d'or de Tarragona de Suintila (x1,5).

Dirhem de billó de Tortosa de Suleymân (x1,5).

Sulaymân ibn Mundhir (483-493H; 1090-1099). Sobirà de la taifa de Dénia i Tortosa. A Dénia, hi va encunyar dirhems de billó amb les dates 473H (error per 483H), 483/5H (CCG-1460/5). A Tortosa, hi va emetre també dirhems de billó amb les dates 484, 487/9, 491/2H i sense data (CCG-1543 a 1550).

Carlí d'argent de Sulmona de Ferran I de Nàpols (x1,5).

Sulmona (Nàpols). Situada als Abruzzi, va pertànyer als normands i als angevins. En passar a Alfons IV, aquest hi situà la reial tresoreria del territori. M. Seca menor del regne de Nàpols, les seves emissions són ben fàcilment identificables gràcies a les lletres SMPE, tretes de les primeres lletres de les paraules d'un vers del seu poeta Ovidi "*Sulmo mihi patria est*" ("Sulmona és la meva pàtria"). Amb Alfons IV (1416-1458), va emetre el bolonyí d'argent i el diner tornès (CME-670 i 675b). Amb Ferran I de Nàpols (1458-1494), carlins i cavalls (CME-1007/9 i 1059), i amb Frederic de Nàpols (1496-1501), sestins i cavalls (CME-1089 i 1100).

Butlletí d'1 peceta de Sumacàrcer (Ø 41mm).

Sumacàrcer (la Ribera Alta). Antiga alqueria islàmica, fou lloc de moriscs i en tingueren la senyoria els Crespí de Valldaura, que en feren cap de comtat. Hi ha restes del castell. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre uns butlletes rodons d'1 peceta i de 50 cèntims amb "Sumacárcel" (TV-1360/1). MS. S. Crist, s. XX (1).

Diner d'argent de pes feble i de Barcelona, atribuïble a Sunyer (x2).

Sunyer (911-947). Comte de Barcelona, Ausona i Girona. Succeí el seu germà Guifred II, que morí sense fills masclos. Eixamplà el territori català per la banda del Penedès. M. És lògic suposar que aquest comte va obtenir d'alguna manera el control de la moneda de Barcelona, que fins llavors tenien els bisbes. Efectivament, havent llegat el seu pare Guifred Borrell la moneda de Vic als seus bisbes l'any 912 i tenint present que ell mateix donà, l'any 934, la de Girona als bisbes respectius, si no hagués recuperat la de Barcelona, que més endavant consta que la té en feu del bisbe, s'hauria quedat sense cap lloc on fer numerari. Li hem atribuït uns diners de llegendes il·legibles amb creu als camps d'anvers i revers (CCG-1813), que segueixen els pesos febles dels tipus del bisbe Teodoric (904-937) (vegeu CB).

Sunyer (Segrià). Fou repoblada al s. XII i va pertànyer al capítol de Lleida. B. Durant la Guerra contra el Fei-

Anvers del bitllet manual d'1 peceta de Sunyer (75x50 mm).

xisme (1936/9), l'ajuntament va posar en circulació uns vals manuals de 2 i 1 peceta i de 50 cèntims (TC-2803/5; TCO-2413/5).

Sunyer, Gabriel. Mestre de la seca de Mallorca en actiu fins al 1425 (CME, doc. 612a). Marcà les seves produccions amb estrelles.

Sunyer, Francesc. Mestre de la seca de Nàpols entre el 1444 i el 1455 (CME, doc. 672). A vegades, apareix en els documents en la forma "Sinier". Probablement, marcava les seves produccions amb la lletra S. L'any 1455, consten també Esteve Crisafi i Joan de Córdova, que degueren ésser substituts.

Medalla del cinquentenari de l'Institut d'Estudis Catalans, obra de Sunyer.

Sunyer i Clarà, Ramon (Barcelona, 1889-1963). **MC.** Orfebre i medallista, descendent d'una llarga estirp de mestres argenters barcelonina. Es formà amb el seu pare Josep i va concórrer a l'Escola d'Art de Francesc Galí i a l'Escola de Bells Oficis. Fou un dels renovadors de l'orfebreria litúrgica catalana i les seves medalles solen ésser de gran qualitat. Té obra medallística abundant també a la postguerra. Signa: SUNYER; R.SUNYER. Medalles: CM-1175 (1921), 1215 (1925), 1318 (1934), 1422 (1923), 1838 (1948). 1853 (1951) i 1873 (1957).

S.URBAIN. Vegeu *Saint Urbain*. **MC.**

Medalla de la MD del Castell (x2).

Sureda (Rosselló). El nom prové de l'explotació del suro i és esmentada des del 898. Al s. XIII era dels Castellnou, i el 1368, Pere III la donà a Pere Blan. **MS.** MD del Castell, s. XX (6).

Bitllet de 5 cèntims de Súria.

Súria (Bages). Es formà a redós del castell, documentat al s. X. Al s. XIV, passà a dependre dels Cardona. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25 i 5 cèntims (TC-2808 a 2812; TCO-2416 a 2422). **G.** Unió de Cooperadors, peces de 100, 50, 25, 5 i 1 peceta de llautó (LC-3212/6). **MC.** L'any 1923 va emetre una medalla d'aram per la festa de Sta. Bàrbara (inèdita). **MS.** S. Salvador, s. XX (1).

Peça d'alumini d'1 peceta de La Surroquina de Surroca (x1,5).

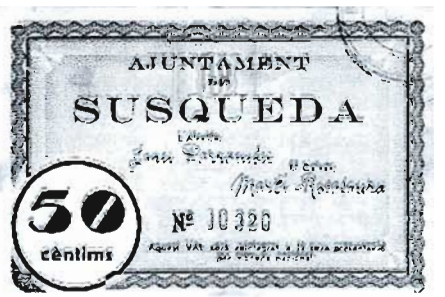

Anvers del bitllet de 50 cèntims de Susqueda (102x67 mm).

Surroca (poble del municipi d'Ogassa, Ripollès). Hi ha notícies de l'església des del 1104. G. Coop. "La Surroquina", peces d'1 peceta i de 5 cèntims (LC-2399).

Susqueda (Selva). La vall és esmentada el 948 i l'església, el 1068. El poble fou negat pel pantà el 1961 i ara la capital és a S. Martí Sacalm. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-2813/5; TCO-2423/5). MS. N^S^ del Coll, s. XIX (7). s. XX (8); MD del Far, s. XX (15).

S. y C. Vegeu *Solà i Camats*. MC.

Szirmaï, Tony (Budapest, 1871-1938). MC. Escultor i medallista hongarès. Es formà a l'Escola d'Arts Decoratives i complementà estudis a Berlín amb Eberlí, a Venècia amb Kopí i a París amb Ernest Barrios. Es dedicà exclusivament a les medalles i a les plaquetes i té una producció extensíssima. No signà la medalla que descrivim, que fou feta per encàrrec del govern austríac i que és d'excel·lent qualitat. Medalla: MC. 1047 (1908).

T

T i B nexades. Vegeu *Bernard*. MC.

Fracció de dirhem anònim de la taifa de Mallorca (x2).

Taifa almoràvit de Mallorca. Emissions anònimes de finals del s. XII. Dirhems i fragments de dirhem de billó sense data (CCG-1652/62).

Anvers del bitllet d'1 peceta de Tagamanent (97x59 mm).

Tagamanent (Vallès Oriental). El terme és documentat des del 947 i l'església des del 1009. Va pertànyer a S. Pere de Casserres. **M.** Se li havien atribuït erròniament uns sisens de Terrassa de la Guerra dels Segadors. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-2816/8; TCO-2426/8). **MS.** N'S^a de Tagamanent, s. XIX (1), s. XX (6).

Cavall d'aram de Tagliacozzo de Frederic de Nàpols (x1,5).

Tagliacozzo (Nàpols). És situada als Abruzzi, a prop dels estats pontificis, dels quals va dependre un temps. **M.** Seca menor del regne de Nàpols, va emetre cavalls d'aram amb Frederic de Nàpols (1496-1501) (CME-1101).

taifes. Vegeu *Califat de Còrdoba, almoràvits i almohades*.

Tahús. Vegeu *Taüs*.

Bitllet uniface de 50 cèntims de Talamanca (85x72 mm).

Talamanca (Bages). Es formà a redós del castell, esmentat ja el 965. Fou cap de baronia i es conserva el casal dels Castellbell. **B/G.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), la cooperativa agrícola Ferrer Guàrdia va

emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims que, segons Turró, varen circular per la població (TC-2820/11; LC-3217/22). MC. Marató 1982, 1r.

Senyal de plom municipal de Talarn (s. XV) (x2).

Talarn (Pallars Jussà). L'any 1011, en fer-se la divisió del comtat de Pallars, el lloc estratègic de Talarn degué pesar per a esdevenir la capital del Pallars Jussà. L'any 1192, el comtat fou incorporat a la corona, i Talarn fou, de llavors ençà i generalment, vila reial. L'any 1320 obtingué dret de mercat i el 1453 es convertí en cap de la sotsvegueria del Pallars. M. L'any 1482, l'infant Enric, lloctinent a Catalunya de Ferran II (1479-1416), li concedí llicència per a batre moneda d'aram o plom, amb les armes de la vila i amb la recomanació de canviar la tipologia cada sis mesos a fi d'evitar les falsificacions (CL, p. 291 i 292). Es coneixen dues peces de plom que, molt probablement, corresponen a aquesta llicència (CCG-3863/4).

talent. Unitat de pes i monetària de l'antiga Grècia i el seu entorn, d'alt valor però de pes variable segons els llocs. Generalment, es valorava en 60 mines o 6.000 dracmes.

Tàler de Saxònia de Cristian II, Joan Jordi I i August del 1597 fet a Dresden.

tàler. Moneda d'argent de l'edat moderna, característica dels països germànics i generalment de valor semblant a les *peces de vuit rals*.

Medalla de distinció per l'acció de Tales, 1839 (x1,5).

Tales (la Plana Baixa). Es formà a redós del castell, fou lloc de moriscs i pertanyia a Eiximen de Foces. El lloc era dins el terme d'Onda, de la qual es separà el 1842. MC. L'any 1838, durant les guerres carlines, es va editar una creu pels fets d'armes del 14 d'agost (CM-314).

tall. Vegeu *talla*: "... *e del tall (o pes)*...", a Mallorca (CME, doc. 1057, 1507-1508).

talla. Nombre de monedes a fer amb un determinat pes de metall. És el paràmetre que definia el pes de les monedes i el seu referent era el marc, de manera que hom expressava la talla amb el nombre de peces d'un tipus de moneda que havien d'equilibrar, en conjunt, el pes d'un marc: "... *e la tayla de 72 diners (d'argent) per march de Barcelona*..." (CME, doc. 155, 1296).

Bitllet de 5 cèntims de Talladell (58x44 mm).

Talladell, el (poble del municipi de Tàrrega, Urgell). Fou donat per Ramon Berenguer I als Vilamur i, al s. XIV, era dels hospitalers. G. Soc. Coral "La Aurora", bitllets de 5 cèntims (LC-3366).

tallador dels ferres, tallador de piles e trossells. L'obridor d'encunys o gravador: "*Item hi deu haver mestre tallador dels ferres*..." (CME, doc. 168, 1308; doc. 719, 1454).

tallar. Desmonetitzar, tallant-la, la moneda falsa. Hom instal·lava cisalles a diferents llocs de la ciutat per tal de comprovar les monedes i tallar les falses: "... *ells declararen... sis deuen tallar*" (CME, doc. 223, 1339); "... *y los falsos tallats*..." (RB, 118, 1605).

Anvers del bitllet d'1 peceta de Tamarit de Llitera (105x60 mm).

Tamarit de Llitera (Llitera). Cap de la comarca de la Llitera, en temps musulmans pertanyia a la taifa de Lleida. Conquerida el 1070 per Alfons el Batallet i perduda el 1134, fou reconquerida i poblada de catalans el 1147 i formà part del bisbat de Lleida. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), la Col·lectivitat i l'ajuntament varen emetre bitllets de 25, 10, 5, 2,5 i 1 peceta, i de 50, 25, 10 i 5 cèntims, amb "Tamarite" i "Tamarite de Litera" (TF-354/65). **MS.** MD del Patrocini, s. XX (1).

Anvers d'una medalla d'aram del 1999 obra de Tàpies.

Tàpies i Puig, Antoni (Barcelona, 1923-2012). No coneixem gaires incursions del cèlebre pintor en el camp de la medallística. A CM vàrem aportar la de la inauguració de la Universitat Pompeu Fabra el 1990 (CM-1988) i l'anvers de la medalla que ara reproduïm novament, dedicada al centenari del Barça (CM-1999). El revers és de l'artista Amèrica Sánchez.

Medalla uniface dels Cors de Taradell, vers 1890.

Taradell (Osona). Es formà a redós del castell; mencionat des del 893, fou cap de baronia i originà el notable llinatge dels Taradell. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer dues emissions de bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-2822/6; TCO-2430/4). **MC.** Vers el 1890, s'edità una medalla dedicada als Cors de Taradell (CM-817).

Dracma ibèrica d'argent de Tarakon (Tarragona) amb la desinència Salir (x1,5).

Tarakon. Nom de seca que apareix en una dracma ibèrica d'argent d'imitació emporitana que porta, a més, la desinència SALIR (TARAKONSALIR, que potser significa "plata dels de Tarakon") i que fou emesa al s. III a. de C. Se l'identifica i amb la Tarragona actual. Més endavant, devia emetre les dracmes amb llegenda KESE i, potser, KOSE, i posteriorment s'adaptà a la metrologia romana i va batre denaris d'argent i bronzes amb la llegenda KESE o KESSE. Vegeu *Kese*.

Tardiu, Francesc. Mestre de la seca de Perpinyà almenys els anys 1560-1567, quan la seca només batia exclusivament moneda municipal (BO, vol. 3, p. 26; COL. p. 169).

Tari d'argent de Nàpols de Ferran I (x1,5).

tarí. 1. Unitat de la moneda d'or a la Sicília normanda abans de la introducció de l'agostar o augustal. 2. Doble carlí emès a Nàpols per Ferran I de Nàpols. 3. Unitat de la moneda d'argent de Sicília establerta per Ferran II l'any 1489 en substitució del pirral d'argent, molt minvat de pes en temps de Joan II. El nou tarí havia de valdre dos pirrals (CME, doc. 1011). 4. A Nàpols i a Sicília, unitat de pes dita també *"trapesso"*.

targeta de crèdit. Targeta de plàstic que te una banda magnètica d'identificació i que, sobre la base de fons propis en el banc o a crèdit, permet fer pagaments o retirar fons en caixers automàtics. Es tracta doncs, d'una alternativa als pagaments comuns amb diners en efectiu.

Ral d'or de Mallorca de Pere III amb la marca llir de Tarí (x1,5).

Tarí, Bartomeu. Mestre de la seca de Mallorca des del 1355, quan fou nomenat probablement fins al 1362, en què fou nomenat Joan Roig (CME, doc. 285 a i 308a). Marcà les seves produccions amb una flor de llir.

tarja. Nom que es donà a les blanques navarreses a partir del s. XV.

Sesterci d'aram de Tiberi, emès a Tàrraco.

Tàrraco. Nom romà de la ciutat de Tarragona i important taller monetari. Després de les emissions de *Tarakon* i *Kese* o *Kesse*, s'inicia l'amonedament imperial, un dels més notables de la Península Ibèrica. Es va emetre bronze a nom d'August (27 a. de C.-14 d. de C.) i de Tiberi (14-37) en emissions especials i, encara més endavant, or, argent i bronze amb Galba, Viteli i Vespassià amb tipologia general i en ocasió de les guerres civils (VB-3248/73 i 4061/97; CCG-1136/55). Fou el principal taller monetari del nord-est peninsular en època visigoda i hi encunyaren moneda en trients d'or tots els seus sobirans de l'etapa nominativa: Leovigild (CCG-1203), Recared (CCG-1210a i 1219), Liuva II (CCG-1222/3), Viteric (CCG-1227/9), Gundemar (CCG-1232), Sisebut (CCG-1237 i 1238), Suíntila (CCG-1239/41), Sisenand (CCG-1246/7), Khíntila (amb nom de Sindila; CCG-1249), Tulga (CCG-1251/2), Khindasvint (CCG-1253), Recesvint (CCG-1255/9), Vamba (CCG-1260/4), Ervigi (CCG-1266/7), Ègica (CCG-1273/8), Ègiva i Vítiza (CCG-1287/90), Vítiza (CCG-1295/6) i Akhila (CCG-1298).

Tarradellas i Joan, Josep. (Cervelló 1899-Barcelona 1988). El primer president de la postguerra, be que decebé amb el seu "Ja soc aquí" a una majoria que pensava que el fet important era que la Generalitat fos restablerta i no qui n'era el president, demostrà talla política en les seves dues etapes de govern. CM. L'any 1980 es va emetre una medalla amb les efígies dels cinc presidents de la Generalitat moderna, des de Companys fins a Jordi Pujol i, per tant, amb el seu retrat i dates (CM-1957).

Congrés de Metges de Llengua Catalana a Tarragona, 1919.

Tarragona (Tarragonès). Fou la Tarakon ibèrica, capital de la tribu dels kesetans, i assolí la màxima importància amb la Tàrraco romana, residència d'August els anys 17-24 a. de C. Tingué relleu encara en temps visigot, quan fou seu episcopal, però després fou destruïda en l'etapa musulmana i no fou adquirida pels comtes de Barcelona fins al 1129. Vers el 1173, el seu domini el compartien el rei i el bisbe de Tarragona i l'any 1391 Joan I (1387-1396) cedí al bisbe la seva part. El règim municipal fou establert el 1336. Joan II (1458-1479) s'emparà de la ciutat el 1462 i la féu capital. En la Guerra dels Segadors, fou ocupada pels castellans el 1640. M. Pel que fa als amonedaments dels períodes antic i visigot, vegeu *Tarakon*, *Kese* i *Tarraco*. Després de l'etapa visigoda, la represa de les emissions a Tarragona

no es produí fins a la guerra del s. XV. L'any 1464, Joan II manà que s'hi batés moneda reial i nomenà el mestre de la seca: fruit d'aquestes ordres és el croat de Tarragona recentment descobert (CME-710a), i és possible que també s'obressin florins i rals de València. Poc després, la ciutat va emetre moneda municipal en senyals i mitjos senyals d'aram, que es continuà, amb noves llicències, en temps de Ferran II (1479-1516) (CCG-3866/8). Hi ha notícies d'intents posteriors que no sembla que anessin endavant i alguns ploms coneguts, com ara CCG-3869, que potser no eren d'ús monetari (CL, p. 292/5; XR, p. 189-215 i 239-240). També va emetre a la Guerra del Francès (1808-1814). BENAGES, J., *Les monedes de Tarragona*, Tarragona, 1994. **PM.** L'heràldica dels pals ondats, ben característica de Tarragona, han permès d'atribuir-li un grup de pesals de la sèrie del ral que porten aquest distintiu (CP-225/7 i 226a). **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 i 10 cèntims (TC-2827/30; TCO-2435/38). **P.** La Seu, dedicada a Santa Maria, té atribuïdes diferents pallofes que concorden amb Botet (CL-2155/64), i d'altres que hi ha afegit darrerament J. Benages, un d'ells de plom. BENAGES, J., *Les monedes de Tarragona, Tarragona*, 1994, p. 1 a 17; ibid, "Les monedes de Tarragona (addenda primera)", *AN* 27, 1997, p. 13-26, núm. 18. **G.** Coop. "Obrera Tarraconense", bitllets d'1 peceta (LC-2523). Indústries Blandinieres col·lectivitzada. bitllets de 30 cèntims (LC-2524). **MC.** L'any 1724, edità una medalla de proclamació per a Lluís I (CM-210); els anys 1833 i 1843 se n'editaren per a Isabel II (CM-260, 261, 266 i 267). En la Guerra del Francès, el 1811, s'edità una creu per la defensa de Tarragona (CM-285). Entre el 1812 i el 1838 aproximadament, la Societat d'Amics del País edità unes medalles de premi de dibuix (CM-334, 539 i 540). Vers el 1869, se n'edità una de la República Federal (CM-618). L'any 1883, una sobre un Certamen Literari (CM-709) i una altra de premi a l'estudi (CM-1468), ambdues de l'Ateneu de la Classe Obrera. Vers el 1890, la Diputació Provincial edità medalles de mèrit (CM-822). L'any 1894, es celebrà a la catedral el IV Congrés Catòlic (CM-870). Tenim una medalla de matrimoni del 1900 (CM-938) i d'un Congrés Agrícola del 1909 (CM-1063). L'any 1911, una commemorant el centenari del setge (CM-1101) i una altra a la MD del Claustre (CM-1382). L'any 1919, hi ha medalla i insígnia del Congrés de Metges de Llengua Catalana (CM-1161 i 1162). Un grup nombrós es refereix a temes esportius: 1911, automobilisme (CM-1568); 1919, a una olimpíada (CM-1607); 1920 a 1934 i 1955, a regates (CMA-63 i 1624f, i CM-1624 i 1869); 1924, a tir (CM-1640); 1925, a atletisme (CM-1658), i 1926, l'ajuntament a la Soc. Coral "El Ancora" (CMA-58). L'any 1963, es commemorà la vinguda de S. Pau (CM-1903), i el 1978 se n'edità una altra al cardenal Vidal i Barraquer (CM-1950). MS. MD del Claustre, s. XIX (1), s. XX (6); Sta. Tecla, s. XX (2); S. Rafel, s. XX (2); MD de la Salut, s. XX (1); S. Cristòfol, xofers, s. XX (1).

Tarragona, provincia; tresoret. Important troballa en curs d'estudi i de la qual s'ha publicat un avenç. Ens ha aportat les primeres monedes visigodes d'argent emeses amb seguretat a la Península Ibèrica. CRUSAFONT, M. de/BENAGES, J./NOGUERA, J./VALDÉS, P./BLE, E./CARTÉS, T./SICART, X./VILA, J.E., "La sèrie de plata de la monarquia visigoda", AN 45, 2015, p. 71-80. L'estudi fou ampliat i es pogué precisar que el lloc exacte de la troballa havia estat al municipi de l'Ametlla de Mar a CRUSAFONT, M. de/BENAGES, J./NOGUERA, J., "Silver Visigothic Coinage", *Numismatic Chronicle* 176, 2016, p. 241-260, L 28 i 29.

Sise d'aram de Tàrrega del 1641 (x1.5).

Tàrrega (Urgell). Antiga fortalesa àrab, fou conquerida per Ramon Berenguer I (1035-1076), qui la cedí a la seva muller Almodis l'any 1056. Sovint fou vila reial, amb algunes alienacions temporals. Vers el 1180, tingué carta de població i, des del 1330, fou cap de vegueria. **M.** En la Guerra Civil catalana del s. XV, Joan II hi tingué seca i nomenà com a mestres Francí FERRER i Miquel VILAR l'any 1465, però no han estat identificades les seves produccions (CME, doc. 790/4). La primera notícia sobre moneda municipal apareix el 1470, però és probable que ja se n'hagues batut abans. Hi ha una etapa de batiment de ploms, cosa que pot designar incuses de metall o peces de plom, (un contramarcat de pugeses de Lleida) i, des del 1438, l'evidència que es baten senyals d'aram, segons l'estudi de LLOBET, J. M., "Les monedes i pellofes de Tàrrega", *AN* 5, 1975, p. 73-89. Nosaltres hi hem atribuït incuses, ploms i senyals atenent aquests documents i la sigil·lografia (CCG-3870/5). Durant la Guerra dels Segadors (1640/52), s'hi varen batre peces de cinc rals d'argent, de primer a nom de Felip (any 1641, CCG-4654) i, després, a nom del Principat de Catalunya (any 1642, CCG-4655). També s'hi bateren sisens d'aram a nom del Principat i, després, de Lluís XIII (CCG-4656/7), i diners amb bust de Felip però a nom del Principat (CCG-4568) i, després, amb l'efígie de Lluís XIII però sense nom de rei (CCG-

4659/60). **PM.** Per procedència s'han pogut atribuir a aquesta població una sèrie de pesals amb la marca TA que corresponen a la sèrie del ral (CP-228/34 i 232a). **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer diferents emissions de bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-2831/6; TCO-2439/45). **G.** Durant la mateixa guerra, el Casal Unió Republicana d'Esquerra Republicana va emetre bitllets de 10 i 5 cèntims (TE). **P.** Hi ha un grup de pallofes atribuïdes a Tàrrega (CL-2169/80), però l'única font és la classificació del GNC. **G.** Coop. "El Porvenir", peces d'1 peceta de llautó i 10 cèntims d'alumini (LC-3367/8). Coop. obrera "Industrial Flequera", bitllets de 10 i 5 cèntims (LC-3370/2). Sindicat "Lleteries Reunides", bitllets de 10 cèntims (LC-3373). Unió Republicana, bitllets de 10 i 5 cèntims (LC-3374/6). **MC.** L'any 1910 s'editià una medalla pel Congrés Agrícola (CM-1086), i l'any 1927 la ciutat en dedicà una als Cors de Clavé (CM-1497).

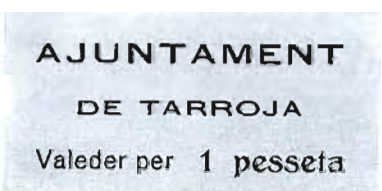

Bitllet uniface d'1 peceta de Tarroja de Segarra (77x38 mm).

Tarroja de Segarra (Segarra). Coneguda al s. XI, quan Ramon Berenguer donà al senyor del lloc, Ecard Miró, un castell. Originà el llinatge dels Tarroja i passà als Cardona. Estigué emmurallada. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta (TC-2837; TCO-2446).

Bitllet uniface de 50 cèntims del Tarròs (100x60 mm).

Tarròs, el (poble del municipi de Tornabous, Urgell). Era jurisdicció dels marquesos de Sta. Maria de Barberà. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-1838/9; TCO-2447/8).

tartemorion. Moneda grega d'argent del valor d'un quart d'òbol.

Bitllet uniface d'1 peceta de Taús (85x63 mm).

Taús (poble del municipi de Noves de Segre, Alt Urgell). L'església és esmentada des del 839. Fou municipi fins al 1972. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta (TC-2819; TCO-2429).

Bitllet uniface de 25 cèntims de Tavernes de Valldigna (82x57 mm).

Tavernes de Valldigna (la Safor). Lloc de moriscs, hagué d'ésser repoblat després de l'expulsió. La carta de poblament la donà el 1609 el monestir de Valldigna, senyor del lloc. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims (TV-1364/5).

TE o bé TER. Abreviatura de Teresa d'Entença, comtessa d'Urgell (1314-1328), pugeses (CCG-1947/50).

Tebes (Grècia). Fou una de les principals capitals de la Grècia clàssica. En temps dels catalans, es constituí en la capital i el lloc de residència del vicari i de l'arquebisbe. **M.** Sembla probable que fossin batuts a Tebes els diners i òbols tornesos d'imitació i de coure pur, a voltes platejat, o bé de billó de molt baixa llei, que els almogàvers bateren als ducats grecs, més tenint en compte que alguns d'ells porten la llegenda ThEBANI CIVIS o similar (CME-523/6).

Anvers del bitllet d'1 peceta de Teià (102x62 mm).

Teià (Maresme). Fou lloc de reialenc. El seu barri de marina donà lloc a Masnou. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-284/1; TCO-2449/50). G. Mutualitat obrera "La Llibertat", bitllets de 20 i 5 cèntims (LC-531/2). Coop. del "Sindicat Agrícola", peces d'1 peceta de níquel i de 10 i 5 cèntims de llautó (LC-533/9).

Òbol d'argent de Barcelona del bisbe Teodoric (x3).

Teodoric, bisbe de Barcelona (904-937). Després del bisbe Frodoí (c. 861-d. 892), hi ha uns certs espais buits en la seriació dels bisbes barcelonins, de manera que hem hagut d'atribuir una mica convencionalment a Teodoric la continuació dels diners barcelonins del túmul de Santa Eulàlia que Frodoí havia innovat, que en aquest temps s'havien convertit en uns petits diners i òbols molt més febles de pes (0,5 g en lloc dels 1,3/1,4 g dels temps de Frodoí), i que, tot i mantenir la tipologia anterior, porten llegendes il·legibles, amb sèries de traços i, en alguns casos, anells (CCG-1811/2).

Ter, riu. MC. L'any 1694, els francesos editaren una medalla commemorant una batalla a prop del riu (CM-131).

Batalla del Ter, del 1694 (41mm).

terç de trentí. Vegeu *onzè*.

Término Imerese (Sicília). Població costanera del nord de Sicília, no lluny de Palerm. M. No fou pas un taller monetari permanent, sinó que ens apareix únicament l'any 1513 quan, a causa d'una gran onada de falsificacions, les autoritats decidiren establir provisionalment una seca en aquesta població i encunyar-hi peces d'argent sense lucre per a sanejar el circulant (CME, p. 285).

Bitllet uniface de 50 centims de Teresa de Cofrents (96x66 mm).

Teresa de Cofrents (la Vall de Cofrents). D'origen islàmic, fou un important nucli morisc. El 1364, la jurisdicció passà al comte de Dénia, després duc de Gandia. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Teresa de Cofrentes" (TV-1366/8).

Teresa d'Entença (1314-1328). Comtessa d'Urgell. Tenia també drets al comtat, que derivaven de la pri-

Pugesa de llauto d'Urgell de Teresa d'Entença (x2).

mera esposa d'Àlvar d'Urgell, de la casa de Cardona. Acompanyà el seu marit a la campanya victoriosa de Sardenya i morí poc temps després del seu retorn. M. No es coneixen monedes a nom del seu marit, l'infant Alfons, futur rei Alfons III, però en canvi sí que en va emetre la comtessa en peces incuses de llautó a nom seu, que degueren circular com a pugeses o quarts de diner (CCG-1947/50).

Anvers del bitllet d'1 peceta de Térmens (103x60 mm).

Térmens (Noguera). Fou conquerit per Ermengol VI d'Urgell el 1147 i donat als Anglesola. Passà després als hospitalers, que en feren cap de comanda. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-2842/6; TCO-2451/5).

Diner ternal de Barcelona de Jaume II (x2).

tern, ternal. 1. Diner amb una llei de tres *diners* de *plata fina*. Fou establert per Jaume I (1213-1276) a Catalunya, València-Mallorca (que durant un temps tingueren moneda comuna) i a l'Aragó, i s'hi mantingué fins a les reformes de Ferran II (1479-1516), per bé que la interrupció de les seves emissions des de finals del regnat de Pere III (1336-1387) originà el seu desgast i pèrdua de valor. 2. Peces de tres diners o diner triple. Se'n parla en una petició de la ciutat de Barcelona al rei, però no hi ha cap notícia que se'n batessin: "... *los dits menuts... mes encara terns, doblers, malles y si menester es pugeses*" (CME, doc. 1062, 1510). Sí que se'n bateren a Sardenya des de Ferran II i, al segle XVII, s'encunyaren els llavors anomenats **ternets** a Perpinyà.

ternat. Denominació ocasional del *croat* de Barcelona, probablement originat pel fet que els seus tipus copiaven els del diner de tern: "... *muntaren los ternats...*" (CME, doc. 458, 1407).

Ternet o peça de tres diners municipal de Perpinyà del 1611 (x2).

ternet. Peça de tres diners encunyada a Perpinyà el 1611.

Medalla de Nª Sª de la Salut de Terrades.

Terrades (Alt Empordà). Esmentada el 1027, tingué castell que fou dels Rocabertí. **MS.** Nª Sª de la Salut, s. XX (7).

Terrassa (Vallès Occidental). L'antiga Egara romana va prendre més relleu encara en temps visigots, quan l'any 450 s'hi erigí un bisbat que desaparegué amb la invasió sarraïna. Conquerida pels cristians l'any 801, consta que l'any 1110 Ramon Berenguer III (1096-1131) l'atorgà a Bernat Sala i que s'hi erigí el castell,

Peça de cinc rals d'argent de Terrassa del 1642 (x1,5).

que després (1344) fou cartoixa de Vallparadís. Fou una població dual amb el municipi del nucli urbà i la universitat forana. **M.** L'any 1472, el darrer de la guerra, la vila acordà amb el capità de Reiner I o d'Anjou (1466-1472) de batre moneda. Cardús havia identificat aquesta emissió amb unes incuses de llautó que mostraven un castell, però darrerament ha aparegut una altra incusa que copia totalment el segell de la vila, de manera que cal atribuir aquesta peça a l'emissió del 1472 (CCG-3876). Durant la Guerra dels Segadors (1640/52), el municipi urbà va emetre peces d'argent amb la llegenda CASTRUM TARRAS (CCG-4661 i 4662), mentre que la universitat forana va emetre inicialment sisens d'aram amb VNIVERCIS TARACA (CCG-4663). Més endavant, però, sembla que per algun acord entre els dos municipis o per diluir responsabilitats, la universitat forana passà a batre els sisens amb la llegenda CASTRUM TACA o semblant (CCG-4664 a 4666; CSE, p. 180/3). **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25, 15 i 10 cèntims (TC-2847/50; TCO-2456/9). **P.** Hi ha un grup de pallofes atribuïble a l'església del Sant Esperit (CL-2183/7) i unes altres atribuïbles a la comunitat del temple de Sant Pere, algunes per la classificació del GNC (tot i que contenia molts errors) i d'altres per portar les lletres T-A i/o per parentiu amb els segells (CL-2188/95). Aquesta comunitat podria ésser que estigués també ubicada a l'església del Sant Esperit (CL, p. 300 a 303). **G.** "Casino del Comercio", peces de níquel amb valor 100. "Círculo Egarense", peces de 25 cèntims de níquel i de 10 i 5 cèntims d'aram (LC-137/9). Coop. "Sant Josep", peces d'aram sense valor (LC-140). Coop. "Els Amics", peces de 5 i 1 peceta de níquel i de 10 i 5 cèntims de llautó (LC-141/4). Cor "Els Amics", peces de níquel amb valor 100, de llautó amb valor 10 i de paper de 30 cèntims. Coop. "Familiar Obrera", peces d'1 peceta de níquel i de 25 i 10 cèntims de llautó (LC-148/51). "Fraternitat Republicana", peces d'1 peceta de níquel i de 10 cèntims de llautó (LC-154/5). "Unió de Cooperadors", bitllets rodons de cartolina de 5 cèntims (LC-161). "Manufactura Tèxtil Col·lectivitzada", bitllets d'1 peceta (LC-162). "Cinemes socialitzats", cartrons rodons de 10 cèntims (LC-163). "Col·lectivitat d'Obrers Barbers", bitllets de 25 cèntims (LC-164). "La Eléctrica Industrial Col·lectivitzada", bitllets de cartró rodons de 10 cèntims (LC-165). "Orfeó Terrassa", bitllets rodons de 10 cèntims (LC-180). **MC.** L'any 1891, s'edità una medalla per a un congrés agrícola (CM-838). Des del 1908, en trobem d'esportives: 1906, cursa de bicicletes; 1912, Centre Excursionista; 1928, cursa de motos (CM-1547, 1569 i 1699). El 1808 i el 1913 n'hi ha de religioses: Ateneu Calasanci i Santa Missió (CM-1363 i 1388). Des del 1919, n'hi ha de temes musicals i claverians: 1919, Orfeó Montserratí; 1920, font a Clavé; 1922, caramelles; 1925, concert de Festa Major; 1926, plaça a Clavé; 1930, Terrassa al Cor els Amics i Concurs de Sardanes; 1931, Festa Major (CM-1435, 1487, 1492a i b, 1500, 1501, 1517 i 1292, 1299). **MS.** Confraria de Lorda, s. XX (1); Conf. S. Vicenç de Paul, s. XX (1); Apostolat de la Oració, s. XX (1).

Terrassola i Lavit. Vegeu *Torrelavit*.

téssera. Objecte monetiforme de plom, bronze, marfil, os o altres materials en ús als temps antics com a element de canvi, d'identificació, per al joc, etc. A Roma, eren d'ús comú les tésseres frumentàries de plom, que es canviaven per una quantitat de blat. Equival a allò que en èpoques posteriors designem com a *gitó*.

testó. Nom aplicat a diferents múltiples europeus del ral d'argent del temps dels Àustries i, en especial, a la peça de vuit rals castellans o peça de vuit. Terme probablement dels inicis de l'edat moderna i que es refereix a la testa reial que hi solia haver a l'anvers (RB 132, 1611).

tetartemorion. Moneda grega del valor d'un quart d'òbol d'argent.

Tetradracma grega d'argent de Siracusa (x1,5).

tetradracma. *f.* Moneda grega del valor de quatre dracmes.

tetròbol. Moneda grega d'argent que valia quatre òbols.

Teulada (la Marina Baixa). Antiga alqueria islàmica, fou donada als Lloria. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims (TV-1369/70).

TI. Abreviatura del nom de Tiberi (14-37), emperador romà. La trobem a: semis d'Ebusus (CCG-1100), as de Dertosa (CCG-1112), as i semis d'Ilici (CCG-1123/8), as i semis d'Osicerda (CCG-1124 i 1130), asos i semis de Sagunt (CCG-1132/5), sestercis, asos i semis de Tarragona (CCG-1147/55).

Medalla de noces d'or de la coral Joventut Tianenca, de Tiana, 1928.

Tiana (Maresme). És esmentada al s. X i fou lloc de reialenc. La parròquia consta des del 1104. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims (TC-2852/8; TCO-2461/7). **G.** Coop. "La Germanor", peces de 5 i 1 peceta de níquel i de 10 i 5 cèntims de llautó i cartró (LC-542/7). **MC.** L'any 1928, s'edità una medalla per les noces d'argent del cor Joventut Tianenca (CM-1508). **MS.** MD de l'Alegria, s. XX (2).

As d'aram d'Ilici (Elx) de Tiberi (x1,5).

Tiberi (14-37). Emperador romà. Succeí a August, qui l'adoptà com a fill, i tingué una primera etapa de regnat de bona administració i de retorn de poders al senat. Més endavant, però, la seva línia canvià totalment i es féu molt impopular, de manera que la seva mort fou vista amb alleujament. **M.** En el nostre àmbit, hi ha monedes d'Ebusus (semis, CCG-1100), Ilici (asos i semis, CCG-1122/8), Osicerda (as i semis, CCG-1129/30), Saguntum (asos i semis, CCG-1132/5) i, sobretot, Tàrraco, amb una magnífica sèrie de sestercis, asos i semis (CCG-1140/55).

Bitllet manual d'1 peceta de Tibi (51x49 mm).

Tibi (l'Alcoià). Antiga fortificació islàmica, formà part des del s. XIV de la baronia de Castalla. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9) i en suplència de l'ajuntament, el comerciant Ismael Silvestre va emetre uns bitllets manuals d'1 peceta (TV-1371).

Dracma ibèrica d'argent de Tikirskine amb la desinència Kuti (x2).

Tikirskine. Taller monetari ibèric d'ubicació incerta, però probablement situat a la Ribera d'Ebre. Va emetre exclusivament dracmes ibèriques d'imitació emporitana que porten, a més, la desinència KUTI (VB-389; CCG-531). Pel que fa a l'àrea de situació de la seca, vegeu CRUSAFONT, M., "Dracmes i divisors inèdits en una troballa a la Ribera d'Ebre", *AN* 36, 2006, p. 39-54.

timbre. Nom de dos assaigs fallits de tipus monetaris emesos amb la intenció de substituir el florí. 1. Timbre de Joan I (1387-1396). Fou emès a Perpinyà a partir del 1394 (CME, doc. 408, 409 i 413), havia de tenir una llei de 23,5 quirats i una talla de 58 peces el marc de Perpinyà, amb un valor de curs de 18 sous. En realitat, sembla que es bateren a 22 quirats, i Arnau de Capdevila diu que tenia un valor real de curs de 15,5 sous. Tot i que es preveia una emissió molt copiosa, el fet que només ens hagin arribat dos exemplars i el silenci dels documents sobre aquesta moneda demostren

Timbre d'or de Joan I fet a Perpinyà (x1,5).

que se'n bateren molt pocs exemplars. 2. Timbre de València d'Alfons IV (1416-1458). Fou emès a partir del 1420 amb la intenció de fer-ne una prova durant dos anys. Havia de tenir una llei de 23 quirats i una talla de 96 peces el marc i se li assignava un valor de curs de 15 sous (CME, doc. 614). En realitat, el seu valor real de curs fou de 8,5 sous, de manera que se'n bateren unes petites quantitats amb Alfons IV entre el 1445 i el 1451 (amb qui també es varen batre mitjos timbres) i 215 marcs amb Joan II, i ja no se'n parlà més. Tot i així, Mateu y Llopis, seguit de molts autors, presenten la iniciativa com de gran transcendència.

tipus. 1. Estampes que porten gravades les monedes, les medalles i els segells a les seves cares, al marge de les llegendes. Els tipus poden fer referència a deïtats, als sobirans o emperadors, a l'heràldica del país, a les obres públiques, etc. 2. Moneda que es diferencia d'una altra amb prou elements objectivables. Així, si parlem del croat de Barcelona, un exemplar serà de tipus diferent d'un altre si és de regnat diferent, d'estampa prou diferent, etc. En canvi, considerarem que és una simple variant si canvia una lletra entre l'un i l'altre o si és de data diferent. En general, el sistema de diferenciar tipus i variants és d'ordre pràctic, no té una norma fixa i es planteja en establir una catalogació sistemàtica d'un país, on cal establir una numeració que es sol atribuir als tipus, subordinant les variants a un segon nombre o a una lletra que complementa el número del tipus.

Bitllet uniface d'1 peceta de Tirig (52x48 mm).

Tirig (l'Alt Maestrat). Després de la conquesta cristiana del 1245, Joan de Brusca la poblà de cristians provinents d'Albocàsser. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), i en suplència de l'ajuntament, el Cafè dels Caçadors va emetre bitllets d'1 peceta (TV-1372).

Bitllet uniface de 50 cèntims de Tírvia (108x67 mm).

Tírvia (Pallars Sobirà). L'església consta el 829, i el castell i la vila, el 1120, en què passà als Foix. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-2862/4; TCO-2471/3).

Bitllet uniface de 25 cèntims de Titaigües ((63x46 mm).

Titaigües (els Serrans). Depengué d'Alpont fins al 1729, en què obtingué el títol de vila. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Titaguas" (TV-1373/5).

Bitllet uniface de 50 cèntims de Tiurana (56x39 mm).

Tiurana (Noguera). Consta el castell des del s. XIII, dins del comtat d'Urgell. Posteriorment, fou dels ducs d'Híxar. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-2865/6; TCO-2474/5).

Anvers del bitllet d'1 peceta de Tivenys (88x47 mm).

Tivenys (Ribera d'Ebre). Esmentat el 1149, formà part del terme de Tortosa. Tingué part de població morisca fins a l'expulsió. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-2867/9; TCO-2476/8).

Medalla per l'acció de Tivissa del 1810 (45x26 mm).

Tivissa (Ribera d'Ebre). Amb antecedents prehistòrics, ibèrics i romans, el seu castell és esmentat des del 1174, en què passà als Castellvell. El lloc va pertànyer a la baronia d'Entença i al comtat de Prades. M. Vid. *Kertekunte*. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament féu diferents emissions de bitllets de 200, 100, 50, 25, 10, 5, 2 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-2879/91; TCO-2479/96). Vid. *Darmós* i *Llaberia*. MC. Durant la Guerra del Francès, el 1810 es féu una medalla per l'acció militar de Tivissa (CM-280).

Tivissa, tresor IV (Ribera d'Ebre). Tresor procedent probablement de l'anomenat Castellet de Banyoles i que contenia monedes romanes associades amb dracmes ibèriques d'imitació emporitana. Aquesta associació permet ajustar la datació de les dracmes ibèriques gràcies a les monedes romanes. Villaronga el posa en relació amb els altres tres tresors de la mateixa procedència. VILLARONGA, L., "El tresor IV de Tivissa", *AN* 12. 1982, p. 63-73.

toca o toca reial. *f.* Sèrie de peces d'or que hom fabricava en quantitats conegudes i exactes d'or i dels metalls de la lliga (argent i aram per meitats, usualment) a fi d'obtenir un aliatge amb una llei determinada. S'empraven per a verificar la llei de les monedes o materials d'or i havien de portar una marca d'escut reial. A la seca, n'hi havia de diferents riqueses d'or a fi de poder apreciar a la pedra de toc la llei dels metalls entrats o de les monedes que els lliuraven. Hi ha florins amb escudet reial contramarcat que probablement foren emprats com a toques. La comprovació es feia fregant la peça que hom volia verificar i les diferents toques i atacant les ratlles amb àcid per veure'n el color resultant, que era diferent segons la riquesa del metall: "... *façen una tocha que sia de XVIII quirats...*" (CME, doc. 322, 1363); "... *comproven... amb la pedra de toch e la toca reial... la qual és senyalada de un scudet reyal*" (CME, doc. 395, 1388).

Bitllet uniface de 50 cèntims de Tollos (86x56 mm).

Tollos (el Comtat). Antiga alqueria islàmica, fou lloc de moriscs i va pertànyer als marquesos d'Ariza. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TV-1376/7).

Toló (poble de S. Salvador de Toló, Pallars Jussà). Vila actualment del municipi de S. Salvador de Toló, que es formà a redós del castell del mateix nom. M. Es coneix una moneda incusa que s'ha atribuït provisionalment a Toló, però que també podria ésser una concessió de caràcter personal a algú d'aquest nom ja que la llegenda de la peça és +:R:TOLO (CCG-3877). De tota manera, la peça porta per tipus un castell i, per tant, la qüestió resta en el dubte. Vegeu també *Sant Salvador de Toló*.

Tolosa, comtat de (Occitània). Territori situat a sobre del comtat de Foix, limitant al nord amb el Carcí, a l'oest amb els dominis anglesos en l'etapa catalana i a l'est amb els comtats de Rodés i Carcassona. M. Cal con-

Situació de Tolosa en l'espai catalano-occità.

Diner de billó de Tolosa de Ramon VI i Ramon VII (x1,5).

siderar del nostre àmbit les emissions de Ramon VI (1194-1222) i Ramon VII (1222-1249), vassalls dels sobirans catalans. Es tracta de diners i òbols de billó d'un tipus immobilitzat (COC-80/1; CME-78/9).

Anvers de la medalla de la Pau i Treva de Toluges, 1966 (⊙ 70 mm).

Toluges (Rosselló). Es formà entorn del temple romànic del s. XI. Hi tingué lloc l'important sínode de Toluges el 1027. **MC.** L'any 1966, s'edità una medalla per a commemorar l'establiment de la Pau i Treva per l'abat-bisbe Oliva el 1027 (CM-1911).

tolsà. El diner de billó emès pels comtes de Tolosa als segles XI a XIII.

Tomàs, Joan. Mestre de la seca de Barcelona, almenys entre els anys 1430 i 1442 (CME, doc. 637 i 670).

Medalla de la MD de Lorda de Tona.

Tona (Osona). N'hi ha notícies des del 889, fou donada a diferents senyors fins que es redimí el 1400 i esdevingué carrer de Barcelona. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-2894/5; TCO-2499/500). **M.** Medalles 1978, Ciutat Pubilla de la Sardana i 1986, Ciutat Gegantera. **MS.** MD de Lorda, s. XX (5).

Medalla de premi de l'escola d'adults de la Tor de Querol, 1901.

Tor de Querol, la (Alta Cerdanya). És esmentada el 1209 i l'església és la primitiva del seu castell. **MC.** L'any 1894 i el 1901, s'editaren medalles de premi d'ensenyament donats pel Ministeri d'Instrucció Pública (CM-516 i 519).

Pallofa eclesiàstica de llauto de Torà de Riubregós (x2).

Torà de Riubregós (Segarra). Esmentada ja al s. XI, consta que el comte d'Urgell en cedí l'església a la canònica de Solsona. La vila fou murada i, en el s. XIV, s'hi esmenta un castell. Fou cap d'una de les batllies del ducat de Cardona. **M.** No hi ha cap notícia documental d'emissions a la vila, però l'existència d'una peça incusa de llautó amb el símbol parlant d'un brau i el fet que pertangués als Cardona ens han dut a atribuir-li aquesta incusa, que potser és del s. XV (CCG-3878). **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer diferents emissions de bitllets d'1 peceta i de 50, 15 i 10 cèntims (TC-2897/902; TCO-2501/7). També sembla que hi varen circular els bitllets 50 cèntims del Centre d'Esquerra Republicana (AYS, p. 71). **P.** Hi ha un grup de pallofes atribuïdes a l'església arxiprestal de Sant Gil, sense altra base que la classificació del GNC (CL-2197/200 i 2203). Nosaltres hi havíem afegit les CL-2201/2, però ara sabem que són de les Preses.

Anvers del bitllet de 25 cèntims de Tordera (100x55 mm).

Tordera (Maresme). Va pertànyer al vescomtat de Cabrera i fou cap d'una batllia. L'església és esmentada des del s. XI. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer dues emissions de bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-2903/7; TCO-2508/12). **G.** Coop. "La Torderense", peces de 10 i 5 cèntims de llautó (LC-550; la de 5 cèntims, inèdita).

Tordera, V. (València, primera meitat del s. XX). **MC.** Gravador valencià de qui només coneixem medalles religioses. Signa: V.T.; V.TORDERA; TORDERA. Medalles: CM-441 i 444 (1908) i 450 (1910).

Anvers del bitllet d'1 peceta de Torelló (109x70 mm).

Torelló (Osona). Es formà a la sagrera de l'església, esmentada des del 881. Al s. XIV, el seu castell era cap de batllia. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims (TC-2908/10; TCO-2513/5). **P.** Hi ha notícia documental de l'ús de pallofes a l'església de Sant Feliu, però fins ara no se n'ha pogut identificar cap exemplar (CL, p. 305). **G.** Coop. "Casa del Poble", peces de 5 pecetes de ferro, d'1 peceta de níquel i alumini i de 10 i 5 cèntims de llautó, i bitllets de 10 i 5 cèntims, algunes peces amb "Casa del Pueblo" (LC-3019/32). Obradors de la Metal·lúrgia col·lectivitzats, bitllets d'1 peceta (LC-3033). Coop. "Unión Amigos", colònia de Vila-Seca, peces de 10 i 5 cèntims de llautó i aram (LC-3079/80). **MS.** N^S^ de Rocaprevera, s. XIX (5), s. XX (8).

Mig ral d'argent de Mallorca de Ferran I amb les marques lleo-bou de Torelló (x1,5).

Torelló, Joan. Mestre de la seca de Mallorca. Fou nomenat l'any 1413 i morí l'any 1419 (CME, doc. 556, 591a

i 600). Marcà les seves produccions amb parelles de bou (o brau) i lleó.

toriscar, tosquirar, tasorar (potser tisorar?). Retallar una petita part de cada moneda a fi de beneficiar-se del metall obtingut: "... *no haver-hi moneda que corregués. . sinó carlins y reals toriscats...*" (CME, doc. 1028, 1493); "... *barchinones qui parra esser tasorat, sia pesat...*" (CME, doc. 218, 1339).

Bitllet uniface de 25 cèntims de Tormos (94x54 mm).

Tormos (la Marina Alta). Antiga alqueria islàmica, fou lloc de moriscs i pertangué als senyors de Ròtova. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims (TV-1378/9).

Bitllet uniface de 50 cèntims dels Torms (70x45 mm).

Torms, els (Garrigues). Fou conquerit per Ramon Berenguer IV el 1150 i el repoblament encomanat a Ramon de Miravet. Aquest la cedí a Poblet el 1224, que li donà carta de poblament el 1225. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-2911/2; TCO-2516/7).

Tornabous (Urgell). Antiga quadra del comtat d'Urgell, dins del terme d'Agramunt, va pertànyer a Poblet. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9) l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims en dues emissions (TC-2916/23; TCO-2518/25).

Bitllet uniface de 50 cèntims de Tornabous (107x67 mm).

Diner de billó de tipus tornès de *Ferran I d'Acaia* (x2).

tornès. Tipus monetaris francesos que es caracteritzen per dur a l'anvers un castell simplificat (castell tornès), derivat del templet carolingi i que havien emprat com a tipus els bisbes de Tours. Inicialment es baté el diner de billó, diner tornès, i, des de Lluis XI de França (1214-1270) el gros d'argent, gros tornès. Ambdós foren molt imitats a tot Europa i especialment a Navarra. Jaume III de Mallorca baté grossos d'argent a Perpinyà (CCG-2529) i Alfons el Magnànim (1416-1458) en baté de billó a Sulmona, al regne de Nàpols (CME-675b). Els diners foren emesos també a la major part dels països de l'anomenat Orient Llatí i la Gran Companyia Catalana en baté imitacions de baixa llei (CCG-2681-2684). També baté diners tornesos l'infant Ferran de Mallorca (1315-1316) al seu domini d'Acaia el 1315 (CCG-2680), que reapareixen anys més tard a nom del seu fill, Jaume III de Mallorca (1324-1349)(CCG-2527). Aquest darrer sobirà baté, com hem dit, tornesos d'argent a Perpinyà el 1340, entre moltes altres imitacions de monedes franceses i italianes (CME, doc. 517, 1340/5).

Toro, el (l'Alt Millars). Fou lloc de poblament mixt de cristians i moriscs; el 1260, Jaume I els atorgà una carta de franqueses. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament, per mitjà del Consell d'Economia, va emetre bitllets d'1 peceta i, després, va fer cartrons amb el segell municipal de 25 cèntims (TV-1381/2).

Bitllet uniface d'1 peceta del Toro (111x71 mm).

(torre). Marca de seca de València emprada en els florins, mitjos florins i quarts de florí d'or en la darrera etapa de llei de 18 quirats de Pere III (1336-1387) (CME-237, 243 i 246) i abans que fos canviada per la corona, cosa que es degué produir en els darrers anys del regnat. La torre com a marca de la seca de València va reaparèixer excepcionalment en temps d'Alfons IV (1415-1458), durant el regiment del Tresorer General Sarçola (1426-1431) (CME-561).

Torre de l'Annunziata. (Nàpols). En temps de Felip III i en concret en els anys 1621-1623 hi funcionà una seca (PRI, p. 16 i 17).

Bitllet uniface de 50 cèntims de la Torre de Claramunt (54x32 mm).

Torre de Claramunt, la (Anoia). El poble es formà a redós d'una torre de defensa feta bastir pels senyors del castell de Claramunt el 1070. El 1308, va passar als Cardona. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), el Sindicat Agrícola va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims que, segons Turró, varen córrer per la població (TC-2929/30). Vegeu també *Vilanova d'Espoia*.

Torre del Comte (Matarranya). L'església és esmentada des del 1280. Hi ha casals renaixentistes. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), la Col·lectivitat Camperola va emetre bitllets de 25 pecetes i de 25 i 5 cèntims amb "Torre Libre" (TF-379/81).

Bitllet uniface de 5 cèntims de Torre del Comte (Ø 46 mm).

Anvers del bitllet de 25 cèntims de la Torre de l'Espanyol (80x40 mm).

Torre de l'Espanyol, la (Ribera d'Ebre). Amb antecedents musulmans, Alfons I la donà al cavaller Espanyol de Prades i després passà als templers. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25 i 10 cèntims i, segons Turró, també varen circular els del Sindicat Agrícola, d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-2937/43; TCO-253/4; LC-2719/21).

Bitllet manual de 50 cèntims de la Torre de Fontaubella (51x85 mm).

Torre de Fontaubella, la (Priorat). Conserva una torre de defensa i va pertànyer a la mitra de Tarragona. B.

Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament i el Sindicat Agrícola varen emetre uns bitllets manuals de 2 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims que, segons Turró, varen circular per la població (TC-2931/6; TCO-2528/9; LC-2655/7).

Torre del Greco. (Nàpols). S'havia especulat sobre la possible existència d'un taller monetari en aquesta població en temps de Felip III, però segons Cagiati es tracta d'una confusió amb *Torre de l'Annunziata* (CAG. II, p. 289-296)

Torre Libre. Vegeu *Torre del Comte.*

Bitllet uniface d'1 peceta de Torre de les Maçanes (98x68 mm).

Torre de les Maçanes, la (l'Alacantí). Va pertànyer als Lloria i, després, passà a la corona. Fou vila des del 1705. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Torremanzanas" (TV-1385/7).

Bitllet uniface de 50 cèntims de Torre d'Oristà (85x58 mm).

Torre d'Oristà (poble del municipi d'Oristà, Osona). Esmentada el 968, es formà prop del castell de Tornamira. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), la cooperativa Unió Popular va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims que, segons Turró, varen circular per la població (TC-2944/5; LC-3035).

Bitllet uniface de 50 centims de La Torre de Vilella (110x64 mm).

Torre de Vilella, la (Matarranya). Es formà al voltant de l'església, esmentada des del 1280. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), la Col·lectivitat va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims amb "Torrevelilla" (TF-389/90).

Bitllet uniface de 50 centims de Torrebesses (108x68 mm).

Torrebesses (Segrià). Fou conquerida el 1150 i repoblada per Ramon Guillem de Cervera, que passà la senyoria a Escaladei. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25 i 15 cèntims (TC-2948/52; TCO-2535/9).

Bitllet uniface de 50 cèntims de Torreblanca(54x40 mm).

Torreblanca (la Plana Alta). Es formà al voltant de l'església de S. Antoni i sofrí diferents atacs de pirates. L'any 1576, el bisbe de Tortosa atorgà carta de poblament. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme

(1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TV-1383/4).

Pallofa eclesiàstica de llautó de Torredembarra (x2).

Torredembarra (Tarragonès). La primitiva torre fou bastida el 1173 i donà origen a la població. Conserva el palau del s. XVII, dels barons de la família Icard. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-2953/5; TCO-2540/2). G. Coop. "La Veritable", peces de 5, 2 i 1 peceta de níquel i de 10 i 5 cèntims de llautó; després, amb el nom de "La Verdarera", bitllets de 25 i 1 peceta i de 50 cèntims (LC-2531/40 i 2540/9). Coop. "Del Mar", bitllets de 25, 5 i 1 peceta (LC-2550/2). Coop. "La Marítima", bitllets de 5 i 2 pecetes (LC-2553/4). "Unió de Cooperadors", peces de 5, 2 i 1 peceta de níquel i de 10 i 5 cèntims de llautó (LC-2541/5). P. El col·leccionista Vila-Sivill havia atribuït a l'església parroquial de Sant Pere una pallofa, la CL-2204, i nosaltres, per similitud, hi afegirem la CL-2205, però no hi ha altres arguments a favor, fora de la presència de les claus de Sant Pere a ambdues i el fet que, en els segells de la vila, hi apareixen les lletres T-B per a designar la població (FS-1611), com en la CL-2204 hi trobem una T.

Bitllet uniface d'1 peceta de Torrefarrera (108x52 mm).

Torrefarrera (Segrià). Esmentada el 1180, es poblà amb les donacions fetes entre el 1168 i el 1185 pels bisbes de Lleida. El 1186, fou donada als hospitalers. B/G. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), el Sindicat Agrícola va fer dues emissions de bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims que, segons Turró, circularen per la població (TC-2956/9; LC-3522/4).

Torrefeta (Segarra). B. Vegeu *Sedó*.

Anvers del bitllet de 50 cèntims de Torregrossa (108x53 mm).

Torregrossa (Pla d'Urgell). D'origen islàmic, el 1342, Pere III la cedí als Montsuar, i fou més tard dels Rocaberti. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-2960/1; TCO-2543/4).

Anvers del bitllet de 10 cèntims de Torrelameu (62x46 mm).

Torrelameu (Noguera). Antiga alqueria islàmica, fou conquerida per Ermengol VI d'Urgell el 1147 i passà després a la seu de Lleida i als hospitalers. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer almenys dues emissions de bitllets d'1 peceta i de 50, 25 i 10 cèntims (TC-2962/7; TCO-2545/50). G. U.H.P., que reunia els dos sindicats CNT i UGT, bitllets de 25 cèntims, durant la mateixa contesa (TS).

Anvers del bitllet de 50 centims de Torrelavit (98x58 mm).

Torrelavit (Alt Penedès). El castell de Lavit és esmentat el 956 i va pertànyer a Mir Geribert; el de Terrassola, esmentat el 1062, era de Montserrat. La unió dels municipis es féu el 1920. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 50 cèntims amb "Terrassola i Lavit" (TC-2851; TCO-2460).

Anvers del bitllet d'1 peceta de Torrelles de Foix (116x68 mm).

Torrelles de Foix (Alt Penedès). El lloc és esmentat el 1185 dins del terme del castell de Foix, els senyors del qual hi tingueren un palau. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer dues emissions de bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-2968/71; TCO-2551/4).

Anvers del bitllet d'1 peceta de Torrelles de Llobregat (108x67 mm).

Torrelles de Llobregat (Baix Llobregat). Al s. X, era un alou del terme de Cervelló. Al s. XV, consta com a quadra i en mans de Martí Benet. Fou, després, de la corona. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-297/3; TCO-2555/6).

Torrelles de la Salanca (Rosselló). L'església de S. Julià tingué als temps medievals un capítol regular presidit per un ardiaca. **P.** Hi ha notícies testimonials de l'ús de pallofes a la seva església de Sant Julià, però no se n'ha pogut trobar cap exemplar (CL, p. 306). **MC.** Se sap que, l'any 1790, l'ajuntament féu editar una medalla de "La Federació" (CM-203).

Torrent, L. (Barcelona, segona meitat del s. XIX). **MC.** Gravador de qui només se sap que tenia un taller al carrer Montesion, 8, de Barcelona. Signa: L.TORRENT. Medalla: CM-670 (1878).

Bitllet uniface d'1 peceta de Torrent de Cinca (113x50 mm).

Torrent de Cinca (Baix Cinca). Amb antecedents ibèrics, romans i islàmics, fou del comte de Pallars, qui la cedí als hospitalers, els quals la feren cap de comanda. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), un Consell Local de Defensa va emetre bitllets d'1 peceta i de 25, 10 i 5 cèntims amb "Torrente de Cinca" (TF-383/6).

Bitllet uniface de 10 cèntims de Torrent d'Horta (59x40 mm).

Torrent d'Horta (l'Horta). Amb antecedents prehistòrics i romans, tingué una torre islàmica que Jaume I donà als hospitalers el 1233, i aquests li atorgaren carta de poblament el 1248, fet que afavorí que es convertís en centre de comanda. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 10 cèntims, i també en van fer de 25 cèntims el gremi de perruquers (TV-1388/9). D'altra banda, l'ajuntament va avalar els bitllets emesos per la Cooperativa de Consum del seu agregat S. Vicenç del Pla (llavors Pla de Quart), que emeté bitllets de 5 cèntims amb "Llano de Cuarte" (TV-903).

Torres del Bisbe (Baixa Ribagorça). Va pertànyer al monestir de S. Victorià, i el 1571 fou cedit al bisbat de Barbastre. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme

Gitó de llauto posterior al 1864 de Torres del Bisbe (x1,5).

(1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 50 i 25 cèntims amb "Torres del Obispo" (TF-387/8). G/M. Després del 1864, l'establiment Andrés Burrel va emetre un gitó o medalla commemorativa de llautó, amb aquesta data fundacional (CAR-1).

Bitllets unifaces d'1 peceta i de 50 cèntims de Torres de Segre.

Torres de Segre (Segrià). Hi ha restes del castell que, arran de la conquesta, fou donat als Cervera, i el 1289 passà als templers, que el feren cap de comanda. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets rodons d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-2974/5; TCO-2557/8). G. Sindicat Agrícola Cooperatiu, bitllets de 3,5 i de 2 kg de pa (LC-2525/6).

Bitllet mutilat d'1 peceta de Torre-serona (70x26 mm).

Torre-serona (Segrià). Tingué origen en la Torre Pallaresa, concedida el 1149 al comte de Pallars. Des del s. XIV, va pertànyer als Olzinelles. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta, però posteriorment els va tallar eliminant el nom d'Ajuntament i els va cedí a un comerciant local, sens que Turró ens digui si varen estar o no en circulació (TC, s/n, p. 628).

Bitllet manual de 25 cèntims de Torres Torres (46x65 mm).

Torres Torres (el Camp de Morvedre). Amb antecedents prehistòrics, fou fortificació islàmica i esdevingué després cap de baronia. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre uns bitllets manuals de 25 cèntims (TV-1390).

Torrescassana i Sallarès, Francesc (Barcelona, 1845-1918). MC. Pintor. Es formà a l'Escola de Llotja, on fou deixeble de Martí Alsina. Va obtenir una pensió per perfeccionar-se a Roma i, després, passà un temps a París. Fou sobretot paisatgista, però també es dedicà al retrat, la pintura històrica i els quadres de costums. Signa: TORRESCASANA. Medalla: CM-699 (1882).

Bitllet uniface de 30 cèntims de Torrevella (103x65 mm).

Torrevella (el Baix Segura). La població s'originà el 1750 amb tres famílies que explotaven les salines. Fou ciutat des del 1926. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), i en suplència de l'ajuntament, diferents organismes professionals, com el Sindicat de Forners, la Societat de Cambrers i altres emeteren bitllets de 5, 2 i 1 peceta i de 50, 30 i 25 cèntims amb "Torrevieja" (TV-1391/403). MS. Puríssima Concepció, s. XX (1).

Torricó, el (Llitera). Va pertànyer al terme de Tamarit de Llitera fins al 1935. B. Durant la Guerra contra el Fei-

Bitllet uniface d'1 peceta del Torricó (69x43 mm).

xisme (1936/9), la Col·lectivitat Camperola, la Cooperativa Agrícola i l'ajuntament varen emetre bitllets amb els valors de 5, 3, 2 i 1 peceta i de 50, 25, 15, 10 i 5 cèntims amb "Altorricon" (TF-38/51).

Bitllet de Torroella de Fluvià (107x63 mm).

Torroella de Fluvià (Alt Empordà). Esmentada al s. X, va pertànyer al comtat d'Empúries. Té església romànica del s. XII. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta, i de 50 i 25 cèntims (TC-2976/8; TCO-2559/61).

Anvers del bitllet de 50 cèntims de Torroella de Montgrí (77x50 mm).

Torroella de Montgrí (Baix Empordà). Es formà al voltant de l'església de S. Genís i del castell o palau dit el Mirador, bastit al seu costat. De la corona des del 1272, fou cap de baronia. Al s. XIV, s'expandí en ésser ampliades les muralles. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer diferents emissions de bitllets d'1 peceta i de 50, 25 i 10 cèntims (TC-2979/86; TCO-2562/9).

Bitllet uniface de 10 cèntims de Torroja de Priorat (35x37 mm).

Torroja del Priorat (Priorat). Antiga vila fortificada, va pertànyer a Escaladei. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims (TC-2987/91; TCO-2570/4).

Gitó d'1 peceta d'aram del Sindicat Agrícola de Tortellà (x1,5).

Tortellà (Garrotxa). Esmentada la vila el 996 i l'església el 1004, formà part de la baronia de Sales. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims, i Turró creu que també hi varen circular les monedes d'1 peceta del Sindicat Agrícola (TC-2992/5; TCO-2575/7; LC-2348).

Tortosa (Baix Ebre). Capital de la tribu ibèrica dels ilercavons, fou després important ciutat romana amb el nom de *Dertosa* i sembla que tingué un cert relleu en temps visigots. Tingué gran importància com a punt defensiu en l'etapa sarraïna i fou conquerida per Ramon Berenguer IV (1131-1162) l'any 1148. L'any següent, li atorgà carta de poblament. El seu domini va pertànyer, en part, als genovesos, als Montcada i als templers, i l'any 1294 el recuperà Jaume II (1291-1327). Fou cap de la vegueria de Tortosa i, des del s. XIV, tingué un fort

Duro d'argent de Tortosa de la Guerra del Francès.

desenvolupament amb el control del tràfec de mercaderies per l'Ebre. M. Pel que fa als amonedaments romans, visigots i sarraïns, vegeu *Dertosa*. En temps cristians, les emissions reprengueren a la guerra del s. XV, durant la qual s'hi bateren terços de croat d'argent, segons llicència d'Enric de Castella (1462-1464), que s'obraren sobretot amb Pere IV o de Portugal (1464-1466) (CME-775/6). Amb Joan II (1458-1470), sembla que es seguiren batent terços de croat d'argent (CCG-714; CL, p. 306 a 308) i, des del 1470, senyals d'aram, que prengueren el nom de *calderons* (CCG-3879). L'any 1611 rebé una altra llicència per a batre ardits i diners, però no sembla que arribés a port, llevat que hi corresponguin uns ploms amb torre (CCG-3880). Durant la Guerra dels Segadors (1640/52) i en mans dels filipistes, l'any 1643 es varen contramarcar durant un temps molt curt amb una T els croats i mitjos croats d'argent de Barcelona a fi de separar els curts de pes (CCG-4415/6); SANAHUJA, X., "Actuacions monetàries a Tortosa (s. XV-XVII)", *AN* 28, 1998, p. 141-156. Durant la Guerra del Francès, s'hi bateren peces de vuit rals o duros d'argent gravats amb punxons (CCG-6026). B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer dues emissions de bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-2996/3000; TCO-2578/82). Vegeu també *Camarles, Campredó* i *Cava, La*. G. P. L'atribució a Tortosa de la pallofa amb la MD de la Cinta (CL-2207) ens és testificada per Heiss i per Botet, de manera que es pot donar per segura. G. "Mortimer", emp. col·lectivitzada, peces d'1 peceta de llautó (LC-2785). "Expendedurias de Tabaco", bitllets de 10 i 5 cèntims (LC-2786/7). "Casal d'Esquerra Republicana", bitllets d'1 peceta (LC-2788 i TE). MC. Durant la Guerra dels Segadors, els francesos varen editar dues medalles commemorant la presa de Tortosa l'any 1648 (CM-113/5). El mateix succeí durant la Guerra de Successió el 1708 (CM-160/1). L'any 1883, s'edità una medalla per l'Exposició Agrícola (CM-707), i el 1891 es commemorà una gran exposició (CM-845). L'any 1912 se n'edità una pel canal de l'Ebre (CM-1112) i el 1931, una altra dedicada a Marcel·lí Domingo (CM-1300). Els anys 1928 i 1978 se n'emeteren per a la MD de la Cinta, i el 1933, per a una cursa a peu (CM-1440, 1949 i 1734a). MS. MD de la Cinta, s. XVII (1), s. XIX (3), s. XX (49); N^a^S^a de la Consolació, s. XX (1); Maria Rosa Molas, s. XX (1).

Anvers del bitllet d'1 peceta de Toses (107x65 mm).

Toses (Ripollès). Esmentada al 839, des del segle XII consta el castell, centre de baronia. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta amb "Toses de la Montanya" (TC-3001; TCO-2583).

Toses de la "Montanya". Vegeu *Toses*.

tosquirar. Vegeu *toriscar*.

Anvers del bitllet de 25 cèntims de Tossa de Mar (99x56 mm).

Tossa de Mar (Selva). Amb antecedents romans, la primera menció és del 966, quan fou cedida a Ripoll. La carta de poblament fou atorgada el 1187 i, de llavors ençà, es bastiren el castell i les muralles. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre diferents sèries de bitllets amb els valors d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-3002/6; TCO-2584/8). G. Coop. "La Equitativa", peces de 5 pecetes de níquel i de 5 cèntims de llautó (LC-2226/7). MC. Medalla de 1a Travessia de natació Badia de Tossa, 1965.

Tous (Canal del Navarrès). Antiga fortalesa islàmica, fou lloc de moriscs i centre de la fillola de Tous. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 cèntims (TV-1404/6).

Bitllet uniface de 50 cèntims de Tous (103x58 mm).

Tous d'Anoia. Vegeu *Sant Martí de Tous.*

T.R. Vegeu *Rocafort.* MC.

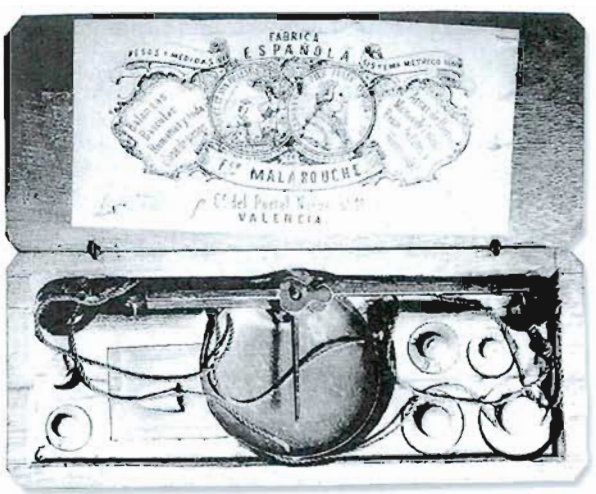

Trabuquet valencià de finals del s. XVIII.

trabuquet. Balances petites que solien anar en una capsa de fusta i anaven acompanyades d'un joc de pesals per a la verificació de les monedes, inicialment els croats i els florins i, més endavant, dels ducats, els trentins, els escuts, els rals d'argent i qualsevol altra moneda circulant, d'or o d'argent. La seva mida permetia dur-les a la butxaca i eren d'ús generalitzat. El nom deriva del fet que la balança no tenia la missió de pesar, sinó que la moneda, posada en un dels plats, havia de guanyar en pes fins a trabucar el pesal posat a l'altra plat que, de fet, no estava pas calibrat al pes legal de la moneda, sinó al pes mínim de tolerància: "*Item huyt balances de trabucar...*" (CME, doc. 747a, 1459).

Tractat de Monedes, vegeu *Capdevila, Arnau de*

Tragó de Noguera (poble de Peramola, Noguera). Amb castell d'origen islàmic, fou conquerit per Guerau Ponç de Cabrera el 1094 i fou del monestir de Vallverd i, després, de Poblet. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 10 i 5 cèntims (TC-3013/8; TCO-2595/600).

Anvers del bitllet d'1 peceta de Tragó de Noguera (99x59 mm).

Bitllet uniface d'1 peceta de Traiguera (55x40 mm).

Traiguera (el Baix Maestrat). Amb antecedents preromans, Jaume I la donà el 1235 als hospitalers i després fou de l'orde de Montesa. El 1423, s'hi tingueren Corts. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 cèntims (TV-1407/9). MS. N^a^S^a^ de la Font de la Salut, s. XIX (1), s. XX (3).

Doble ducat de Ferran I de Nàpols amb la marca T de Tramontano a l'anvers.

Tramontano, Giancarlo. Mestre de la seca de Nàpols des del 1488, l'any 1489 obtingué també el càrrec de mestre del taller de l'Àquila, i va acumular gran poder

fins que fou assassinat el 1514. La marca que emprava més sovint era una T, Però també se li atribueixen les CT i IT, entre d'altres.

Trasselli, Carmel (Sicília, 1910-1982). Historiador dels sistemes financers, va publicar diferents treballs en els quals incidia profundament en la història monetària amb una aportació important de documentació inèdita. Els seus dos treballs sobre la banca a Sicília als segles XIV i XV són fonamentals (vegeu bibliografia).

traucador. Eina de tall per a traucar, és a dir, fer un forat rodó en una planxa. En alguns documents de l'edat moderna, hi trobem la forma errònia "trocador" (AM): *"tres trocadors per trocar els menuts"* (SG/NO, p. 187). Vegeu *trepant*.

traucar. Foradar, fer un tall rodó en una planxa per mitjà d'un *traucador* o *trepant*.

Llúcia Travaini.

Travaini, Llúcia (Roma, 1953). Doctora en història, treballà un llarg temps a Cambridge amb P. Grierson i, després, ha estat catedràtica de numismàtica a la Universitat de Milà. Guardonada amb la medalla de la Royal Numismatic Society, ha fet nombrosos treballs en el camp de la moneda medieval i és coautora del volum 3 del "Medieval European Coinage", *Italy III* (Cambridge, 1998), amb P. Grierson, que és bàsic per a nosaltres en tractar dels amonedaments de Sicília, Sardenya i Nàpols. Més recentment, publicà *Il libro del pellegrino (Siena 1382-1446)* (Nàpols, 2003) i *La collezioni della Fondazione Banco di Sicilia. Le monete* (Milà, 2013), que també conté dades del nostre sector. Ha mantingut una gran activitat en l'organització de congressos i ha treballat també molts altres temes, com, per exemple, la moneda dels normands de Sicília i Nàpols: *La monetazione nell'Italia normanna* (Roma, 1995).

Tremp (Pallars Jussà). Apareix esmentat ja el 839 i va pertànyer generalment a la mitra d'Urgell. Obtingué importants privilegis, com ara l'exempció de tributs reials i el dret d'organitzar fires. **M.** No hi ha cap notícia documental de les monedes de Tremp, però l'evidència numismàtica ens ha aportat tot un seguit de varietats d'incuses de llautó amb una flor de lliri i l'explícita llegenda TREMP (CCG-388/6). És possible que donés el privilegi d'encunyació el bisbe de la Seu (CL, p. 309/10). **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer tres emissions de bitllets amb els valors d'1 peceta i 50 i 20 cèntims (TC-3019/26; TCO-2601/8). **MS.** N^S^ Davall de Flors, s. XX (2); Josep Manyanet, s. XX (1).

Senyal incús de llautó de Tremp (x2,5).

tremis. Vegeu *trient*.

trencadura pocha. Petita fissura, raó insuficient per a rebutjar una moneda d'or: *"... alguna fenedura o trencadura pocha ."* (CME, doc. 345, 1370). Demostra també que la paraula *"pocha"*, aplicada a un tipus de balança, vol dir "petita".

Trentí o doble ducat d'or de Barcelona del 1631 (x1,5).

trentí. Peça de dos ducats d'or emesa a Catalunya des de Felip II (1598-1621) fins a la Guerra dels Segadors

(1640/52). Representa la represa transitòria del patró ducat de 23,75 quirats de llei, després d'unes primeres emissions d'escuts de 22 quirats. Des del 1618, el valor del trentí s'estabilitzà en el valor de 33 rals d'argent, de manera que els divisors d'un terç de trentí s'anomenaren onzens en valer 11 rals. També es varen batre mitjos trentins que, de fet, eren ducats. El trentí copià inicialment els tipus del doble excel·lent castellà dels Reis Catòlics, amb els bustos dels sobirans a l'anvers i les armes espanyoles al revers i sense cap distintiu. A partir del 1622 es començaren a datar i, des del 1626, s'afegí una marca B entre els bustos dels sobirans, i es contramarcaren també amb una B els trentins anteriors. Els onzens o terços de trentí, en canvi, dugueren data des del 1618, el bust de Felip, un escudet de Barcelona a l'anvers i, al revers, les armes catalanes. Durant la Guerra dels Segadors (1640/52), les peces d'aquesta sèrie es contramarcaren amb un escudet de Barcelona en cairó. Després d'aquesta guerra, es tornà definitivament a l'emissió d'escuts.

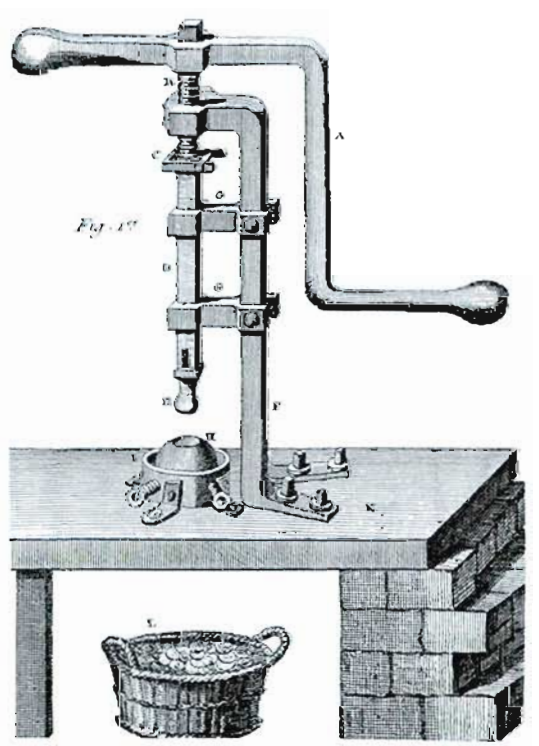

Un dels tipus de trepant per a separar les monedes de la planxa.

trepant. Eina de tall per a produir forats rodons en una planxa o qualsevol altre objecte prim. Dit també *traucador*. S'emprà especialment a l'edat moderna per a separar les monedes rodones de les tires de planxes encunyades que eixien dels *molins* monetaris. N'hi ha de diferents tipus.

Trepat, Francesc. Mestre de la seca de moneda falsa que batia el rei a l'Aragó l'any 1370 (CME, doc. 351) i de la de València l'any 1373 (CME, doc. 364), en paral·lel amb l'actuació de Bernat Ferrer com a mestre de la seca de València.

tressalit, -ida. Moneda mal encunyada, moguda o desplaçada, per una mala posició dels encunys: "... *diner... tressalitz...* " (CME, doc. 155, 1296, en el qual es parla dels possibles defectes de fabricació). Probablement, paraula propera a l'actual "transallit", amb el significat de tràsfuga (AM).

Tresena d'aram de Barcelona del temps d'Isabel II (1836) (x1,5).

tresena. Nom popular de la peça de 3 quartos emesa en les seques catalanes al s. XIX (RA, p. 527).

Treseta o peça de tres diners de València del temps de Felip V (1710) (x1,5).

treseta. 1. Moneda valenciana d'aram del valor de tres diners, encunyada per Felip V de Castella els anys 1710 i 1711. 2. Moneda mallorquina d'aram del valor de tres doblers emesa per Felip V de Castella els anys 1722 a 1724 i per Lluís I el 1724.

tresor. Conjunt de peces monetàries guardat o amagat intencionadament i no recuperat pel seu propietari per alguna raó accidental. Els tresors no ens poden donar indicacions directes del circulant monetari perquè qui en fa la reserva sol triar les peces de major valor, de manera que el tresor ocupi el mínim d'espai i, a més, pot ésser el resultat d'anys d'estalvi o d'acumulació. La moneda d'or és la preferida pel seu valor superior.

Els tresors donen dades sobre cronologies relatives de les monedes i, indirectament, ens indiquen quins són els valors en circulació realment disponibles. Així, un tresor d'argent pot significar una greu dificultat per a proveir-se d'or, i un de billó, la manca gairebé absoluta d'or i d'argent. També ens poden indicar l'existència d'alguna situació d'inseguretat que pot haver ocasionat la no recuperació del fons, una circumstància de la qual podem assajar d'obtenir la cronologia del fet combinant-la amb la darrera data que ens donen les monedes més modernes del conjunt. Les dades directes de circulació s'han de deduir, doncs, de les anomenades *troballes*.

Tresorer General. Càrrec creat per Martí l'Humà l'any 1398 a favor de Joan Desplà i que també rebia al principi el nom de Mestre General de totes les Seques. El rei va manar que la marca del Tresorer General havia d'ésser gravada a totes les monedes, però en realitat només es va gravar a les monedes d'or, és a dir, als florins. De tota manera, aquest fet és de gran importància per a la numismàtica, especialment a la seca de Mallorca, en els florins de la qual s'hi va mantenir el nom de Martí (abreujat M, MR, etc.) en els regnats següents i fins a Joan II. Gràcies a aquesta marca i a la dels mestres de seca, que sol aparèixer també, podem saber en quin regnat foren batuts i, ben sovint i gràcies a la cronologia combinada dels dos càrrecs, un espai cronològic d'emissió encara més precís. La forma d'aplicar la marca del Tresorer General varia d'una seca a l'altra. A Barcelona, la marca del Tresorer va substituir la marca de seca, de manera que és l'única marca que porten els florins, i apareix al costat del cap de s. Joan. A Mallorca, es combinà la marca del Tresorer amb la del mestre de la seca, i es disposaven a banda i banda de les figures de l'anvers o del revers, encara que la marca del tresorer no apareix del 1416 al 1426, és a dir, en el temps dels tresorers Ramon Fiveller, Ramon Díez d'Aux, Berenguer de Llorac i en els primers temps de Francesc Sarçola (1626-1641). També torna a desaparèixer la marca del Tresorer a partir del mestre Pere Descatllar i ja no hi torna a aparèixer en els regnats posteriors. En els espais de temps en què no apareix la marca del Tresorer General, a Mallorca tornaren a posar la marca del mestre a banda i banda de les figures del camp. A València, posaren, de primer, la marca del Tresorer al costat dels peus de s. Joan i, en temps d'Alfons IV, passaren a fer-ho com a Mallorca, amb les dues marques acantonant les figures. Hi ha poques emissions de Perpinyà, però sembla que posaren al costat de s. Joan una o dues marques del Tresorer General. La importància numismàtica d'aquest càrrec es clou, doncs, amb la desaparició de la seva marca a partir de Ferran II i amb casos de duplicitat de càrrecs tresorer/mestre. La llista dels tresorers i les seves heràldiques en els temps en què s'empraren a la moneda és la següent:

1398-c. 1416	Joan Desplà	Escac o cairó tallat en aspa
1416-1419	Ramon Fiveller	(no s'utilitzà)
1420-1421	Ramon Díez d'Aux	(no s'utilitzà)
1421-1426	Berenguer de Llorac	(no s'utilitzà)
1426-1431	Francesc Sarçola	Sol o estrella
1432-1435/6	Benat Sirvent	Cérvol
1435/6-1439	vacant, lloctinents	(no s'utilitzaren)
1439-1447	Mateu Pujades	Puig cimat de llir
1448-1458	Perot Mercader	Marc heràldic
c. 1466-c. 1472	Lluís de la Cavalleria	Cavall
c. 1472	Alfons Sanchis	Lleó rampant, sol o en escut
1493	Gabriel Sanchis	Lleó rampant, sol o en escut

Tresors i troballes monetàries. Vegeu *Troballes monetàries*.

Tria de reedicions. Col·lecció de llibres editat per la *Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (IEC)*, dirigida per M. Crusafont i Jaume Boada, destinada a reeditar obres antigues de difícil localització o bé l'obra esparsa d'autors importants. L'any 1997, va publicar l'Obra Esparsa de J. Botet i Sisó; del 2008 al 2014, la de L. Villaronga en cinc volums, i el 2016, un volum de documentació sarda de V. Dessí.

tridracma. *f* Peça d'argent del valor de tres dracmes.

Trient d'or de Barcelona de Leovigild (x1,5).

trient. 1. En el sistema monetari romà, la moneda d'aram que valia la tercera part de l'as. 2. En l'àmbit tardoromà i bizantí, la tercera part del *sòlid* d'or, emesa també per molts dels pobles bàrbars, entre ells, els visigots, que en bateren gairebé en exclusiva. A l'àmbit català, foren batuts trients visigots a Barcelona, Girona, Roses, Sagunt, Tarragona, Tortosa i València.

trihemiòbol. Peça d'argent d'un òbol i mig grec o el quart de la dracma.

trihemitetartemorion. Tres octaus de l'òbol d'argent grec.

Trilla Pardo, Emili (Palma, 1966). Numismàtic professional i estudiós de la moneda, ha publicat importants treballs sobre els ploms romans de Mallorca i sobre al-

guns tipus inèdits ben notables de la numismàtica mallorquina, com ara les emissions dels dos Pere de Portugal, generalment a *Acta Numismàtica*.

triòbol. Moneda grega d'argent que valia tres òbols i, per tant, mitja dracma.

Tristany i Parera, Rafel. (L'Ardèvol 1814-Lorda 1899). El sempre victoriós militar va participar en les tres guerres carlines i en sortí indemne. Els pretendents carlins l'ennobliren. L'any 1899, probablement arran de la seva mort, l'hi fou dedicada una senzilla medalla d'alumini, feta però amb prou art per Revillon, amb el seu nom i bust (CM-922).

tritemorion. Moneda grega d'argent que valia 3/4 parts de l'òbol.

Triomf d'or de Sicília de Ferran II (x1,5).

triomf. Nom que el rei donà (*"triumphorum"*) al ducat d'or que féu batre a Sicília a partir dels anys 1489/92. Havia de tenir una llei de 23 quirats i 7/8 i una talla de 90 peces la lliura (3,536 g), i el seu valor s'havia d'equiparar al del ducat venecià (CME, doc. 1011). Fou emès en volums importants.

Trobada d'Estudis Numismàtics. Petits congressos o reunions científiques proposats a la Junta de l'ANE per M. Crusafont l'any 1984, en substitució dels *Simposis Numismàtics de Barcelona*, excessivament voluminosos per a poder resistir una cadència anyal, com l'exigien les *Semanas de Numismática* d'aquesta associació. L'any 1980 es féu el segon i darrer *Simposi* finançat per l'ANE, i la *Semana* cobrí, de llavors ençà, la seva part estudiosa amb cicles de conferències. A partir del 1984, i acceptada la proposta, s'iniciaren les Trobades, organitzades per l'ANE i amb la col·laboració de la SCEN. La primera prengué com a tema el florí d'or i fou dirigida per M. Crusafont, i la segona, dedicada a les troballes, fou dirigida per A. M. Balaguer i tingueren prou èxit, de manera que haurien pogut constituir un volum d'actes, al marge que fos publicat a *Gaceta Numismática*, proposta que fou rebutjada pel director de *Gaceta*, J. Pellicer. Uns anys més tard (des del 1996) i amb altres promotors, les trobades baixaren de nivell, però foren especialment útils per a omplir les pàgines d'aquesta publicació.

troballa. Recuperació de monedes perdudes de forma accidental. Poden ésser individuals o acumulatives. Les individuals són les recuperacions peça a peça i sense cap nexe entre elles. L'estudi d'un grup nombrós d'elles en un territori sí que ens informa sobre la circulació monetària, i només s'ha de tenir present que les peces d'or perdudes seran objecte d'un intent de recuperació més intens i, per tant, seran relativament menys abundants que un billó de poc valor. Les acumulatives responen a la suma de pèrdues individuals en un context concret, com ara un hàbitat o una església. Donen igualment dades de circulació, però també ens poden aportar informacions sobre l'evolució d'aquest hàbitat o lloc d'acumulació: el recompte de peces acumulades per èpoques informa d'una major intensitat d'ús d'aquell lloc o de moments econòmicament més o menys puixants. Les troballes que ens aporten conjunts més o menys importants de monedes que es mantingueren juntes les anomenem *tresors* i tenen una altra significació.

Troballes monetàries. 1. Secció fixa de la revista *Acta Numismàtica* de la Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (IEC) que es va iniciar l'any 1980 en el número 10 de la publicació i que sistematitza i analitza notícies sobre troballes monetàries, generalment afloraments individuals o petits tresors que no exigeixen un tractament interpretatiu extens. L'any 2016, s'arribà a la troballa 91a i es canvià el nom de la secció pel de *Tresors i troballes monetàries*. Hi han col·laborat especialment Anna M. Balaguer i M. Crusafont, entre d'altres. 2. Secció fixa de la revista *La Pallofe* de l'Associació Numismàtica del Rosselló, inspirada en la secció homònima d'*Acta*, segons s'indicava en la primera edició, iniciada l'any 2008 en el número 47 de la publicació. Es tracta d'un treball de Pierre Yves Melmoux que ha assolit de salvar la notícia d'una quantitat importantíssima de troballes.

trocar, trocador. Termes erronis que apareixen en alguns documents de l'edat moderna, vegeu *traucar, taucador*.

tros. Malgrat que un divisor exacte és el que denominem una fracció i que els fragments de monedes de pesos irregulars no són pas fraccions, en un document del 1400 es fa un ús inadequat de la paraula tros en parlar de la fabricació dels terços de ral: *"... faent de aquells (reyals) troços, ço es, que tres pesen un dels dits reyals no tocant res en la ley"* (CME, doc. 443). Probablement, és una manera de dir que les fraccions han d'ésser iguals en llei a les unitats i que és com si d'un ral se'n fessin tres trossos iguals.

trossell. L'encuny mòbil en l'encunyació amb martell. Tenia la forma com d'una escarpa que es percudia per una banda, mentre que a l'altre extrem hi havia gravat l'encuny: *"... tallador de piles e trossells.. "* (CME, doc. 719, 1454).

Trossell o encuny mòbil (foto Boada).

Insignia commemorativa dels Jocs Florals catalans de Tübingen (x1,5).

Tübingen (Alemanya). MC. L'any 1970, s'hi celebraren els Jocs Florals catalans (CM-1927).

Pallofa eclesiàstica de llautó de Tuïr (x2).

Tuïr (Rosselló). Fou vila reial i obtingué l'organització municipal de consolat el 1283. P. L'atribució de les pallofes a l'església de Sant Pere és ben establerta ja que es pogué estudiar directament la seva bossa de distribucions (CL, p. 310/1) i també l'esmenta Botet (BP, p. 188). Es tracta de les nostres 2212/6 i 2218, mentre que la 2217 correspon a Solsona, segons informació de Botet (BP, p. 199). MC. De l'any 1839, hi ha una medalla a la restauració de N^S^ de la Pietat (CMA-4).

Tulga (639-642). Sobirà visigot. Va emetre trients d'or amb el tipus del bust a ambdues cares a la seca de Tarragona (CCG-1251/2).

Trient d'or de Tarragona de Tulga (x2)

Antoni Turró.

Turró i Martínez, Antoni (Barcelona, 1915-2009). Numismàtic. En la joventut, fou membre del CADCI i de diferents moviments independentistes. Participà a la Guerra contra el Feixisme (1936/9), on assolí el grau de tinent, i fou ferit a la batalla de l'Ebre. S'exilià i participà a la resistència francesa. Premi Conde Garriga de l'ANE, fou membre de la Junta de la SCEN i publicà amb regularitat a *Acta Numismàtica*. Ja durant la guerra, anà recollint exemplars del paper-moneda dels diferents pobles i, ja retornat aquí, convertí aquest interès en tema d'estudi. Publicà set llibres que són obres de referència: *El paper-moneda català. Emissions de la Guerra 1936-1939* (Barcelona, 1982), reeditat amb certes modificacions per la SCEN el 2007; *Les emissions monetàries oficials de la Guerra Civil (1936-1939) (I). Andorra, Illes Balears i Catalunya*, estudi que es complementa amb *El paper moneda català de la Franja de Ponent. 1936-1939*, fet amb la col·laboració de Sebastià Datzira, malgrat que no hi consti (Barcelona, 1987), i *El paper moneda del País Valencià. 1936-1939* (Catarroja, 1995). Perfil i bibliografia parcial: Crusafont, M., "Antoni Turró i Martínez, en el record", *AN* 39, 2009, p. 11-16

U

Ubal, Guerau. Mestre de la seca de Barcelona almenys l'any 1318 (CME, doc. 201).

Frederic Udina.

Udina i Martorell, Frederic (Barcelona, 1914-2011). Doctor en història, catedràtic, membre de la Comissió Gestora de la UAB i director de l'Arxiu Reial de Barcelona (1961-1982). Publicà nombroses obres de caràcter històric i rebé diferents distincions. En el camp de la numismàtica, publicà alguns articles importants sobre tema arxivístic i sobre els amonedaments de Barcelona i Sardenya, amb aportacions documentals de relleu.

ugonenc, -a. La moneda emesa per un comte de nom Hug. S'havia cregut durant molt de temps que el nom feia al·lusió a la moneda del comtat de Rodés, on, a diferència d'altres espais occitans, hi ha abundància de comtes de nom Hug. Avui s'ha posat en dubte aquesta identificació. Ja hem vist que, a la zona de Tolosa, s'aplica als diners de Rodés el nom de *rodenesos*, però al nostre entendre això no treu que en altres zones no se'ls pogués denominar ugonencs.

Ullastrell (Vallès Occidental). Esmentada des del 1205, la jurisdicció va pertànyer als marquesos de Castellbell. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-3027/8; TCO-2609/10). **G.**

Anvers del bitllet d'1 peceta d'Ullastrell (108x78 mm).

Coop. "Ullastrell", monedes rectangulars de celluloide de 25, 10 i 5 cèntims (LC-261/3).

Medalla d'Ulldecona de la nova custodia, 1885 (38x28 mm).

Ulldecona (Montsià). D'origen islàmic, fou donat el 1173 pels Montcada als hospitalers, que el 1224 el feren cap de comanda. **B/G.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims i, segons Turró, també hi varen córrer els de la Col·lectivitat Camperola, de 5 cèntims (TC-3029/34; TCO-2611/5; LC-2800). **MC.** L'any 1885, s'edità una medalla per la nova custòdia (CM-726), i el 1888, una altra de la germandat de Sta. Llúcia (CM-787). **MS.** N^a^S^a^ de la Pietat, s. XX (1).

Anvers del bitllet d'1 peceta d'Ulldemolins (93x52 mm).

Ulldemolins (Priorat). L'any 1166, Alfons I li donà carta de poblament, i el 1187 Arnau Domenec en rebé el domini, que des del s. XIV fou del comtat de Prades. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-3036/9; TCO-2626/9). **G. Coop.** "Avant", bitllets de 10, 5 i 1 peceta (LC-2659/62).

Ulloa Cisneros, Lluís. (Lima 1869-Barcelona 1936). Fou curiosament un peruà el primer que defensà amb proves i tot un llibre la catalanitat de Colom; *Cristòfor Colom fou català* (Barcelona 1927). No consta, però a la Gran Enciclopèdia Catalana. **MC.** Vers l'any 1950 es va emetre una medalla amb l'efigie de Colom a l'anvers i una llarga dedicatòria a Ulloa al revers, gravada, però, amb burí, de manera que o és una peça única o n'hi ha molt poques (CM-1853).

Anvers del bitllet d'1 peceta d'Ultramort (103x59 mm).

Ultramort (Baix Empordà). Consta l'església des del 1046, i el 1316 era en el terme del castell de Rupià, pertanyent als bisbes de Girona. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer dues emissions de bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-3040/2; TCO-2621/3).

(u-vuit en xifres, és a dir, 1-8). Marca de valor que porten, a l'anvers i flanquejant el bust del rei, els rals d'argent valencians a partir del 1624 pel fet que equivalien a 18 diners, raó per la qual eren anomenats divuitens. Les peces, amb dates corresponents de Felip II (1598-1621), com ara el 1619 o el 1620, etc., que porten aquest valor a l'anvers són combinacions d'encunys de peces emeses en temps de Felip III (1621-1665). És important, en aquest sentit l'estudi del bust i la seva evolució. SENDRA, J. A., "Las acuñaciones de plata de Valencia durante el reinado de Carlos II", *Archivo de Prehistoria Levantina*, València 27, 2008, p. 339-359.

Unça o peça de 8 escuts d'or amb data 1814, però batuda a Barcelona en el Trienni Constitucional.

unça. 1. Unitat de pes i de valor que variaren molt al llarg dels temps. En el sistema monetari romà era l'1/12 de l'as. A les edats medieval i moderna, era l'1/12 de la lliura o 1/8 del marc. A la documentació medieval apareix, a voltes, la forma corrupta *onça*. 2. A l'edat moderna, nom usual de la peça de vuit escuts d'or castellans pel fet que pesaven aproximadament una unça (llavors 27 g). Se'n varen batre a Mallorca amb Carles II i durant la Guerra del Francès i a Catalunya en el Trienni Constitucional.

uncial. *m.* Relatiu al sistema monetari romà basat en el pes de l'unça.

uniface. Moneda o medalla d'un cert gruix, encunyada per una sola cara. No queda el relleu marcat en negatiu al revers, com en el cas de les monedes *incuses*, que en ésser fetes sobre metall prim presenten aquesta característica.

Peça de 100 pecetes d'or de la Unió Catalanista del 1900.

Unió Catalanista. Ens polític de caràcter transversal que fou creat l'any 1891 i que l'any següent redactà les *Bases*

Monedes de la Unió Catalanista. A dalt peça d'or de 100 pecetes (Ø 33 mm).
A baix revers de les cinc pecetes d'argent (Ø 37 mm).

de Manresa, text inicial del programa catalanista que abocaria als estatuts d'autonomia. Entrà en dificultats el 1899 i desaparegué definitivament el 1936. M. L'any 1900, i amb la finalitat de recaptar fons, va fer emissions d'insígnies i vinyetes, però també de medalles-moneda d'or, argent i aram que tenien els mateixos continguts metàl·lics que les monedes de 100, 25, 5 i 1 peceta i de les de 10 i 5 cèntims de l'Estat espanyol i que feien circular entre els seus nombrosos adherents (CCG-6048/53). S'ha d'advertir que la pretesa peça de mig duro és, en realitat, un tipus batut actualment en plata amb l'encuny de les 100 pecetes d'or i amb els encunys originals. L'any 2000, un grup d'amics rememorà la iniciativa de la Unió del 1900 fent encunyar peces d'or, argent i aram amb els valors de 500, 50 i 10 (euros, però no indicat a les peces) i amb la menció CENTENARI DE LA UNIÓ CATALANISTA a una de les cares i la llegenda PAÏSOS CATALANS a l'altra (CCG-6073).

Unió Monetària Llatina. Intent d'unificació de la moneda europea iniciada l'any 1865. Inicialment s'hi integraren Bèlgica, França, Itàlia i Suïssa, que adquirien el compromís formal d'emetre monedes de 2 francs de plata de 835 mil·lèsimes que podien circular lliurement per tots els països i amb els quals es podien fer pagaments a l'estat. Pel que fa a l'or, uniformitzaren els patrons amb valors de 5, 10, 20, 25 i 100 francs d'or de 900 mil·lèsimes. També s'unificà la peça de coure, que circulà igualment arreu. Molts altres països alinearen els seus sistemes monetaris amb els de la unió: Àustria, Bulgària, Finlàndia, Espanya, Grècia, Romania, Rússia, etc. L'intent, però, no acabà de reeixir.

unitat monetària. Concepte monetari modern; cada país té una unitat monetària, però això no era pas així a l'època medieval, quan a cada país convivien diferents monedes pròpies en circulació i de diferents metalls i valors. Així, a Catalunya, el florí d'or, el croat de plata i el diner de billó. Aquesta és una de les raons d'haver d'ésser molt caut abans d'emprar conceptes econòmics actuals com els ja comentats de *devaluació* o d'*inflació*, entre d'altres, per a aplicar-los en un context, el medieval, que no els és propi.

As ibèric pesant d'aram d'Untike (Empúries) amb la desinència Sken.

Untike. Taller monetari ibèric que correspon a la ciutat ibèrica ubicada al costat de la colònia grega d'Empúries. Als segles II i I a. de C., es varen batre asos i divisors de bronze amb llegenda UNITIKESKEN, en què SKEN és una desinència de significació no aclarida. Més tard i per influència romana, es passà a la llegenda llatina EMPORIA.

Untikesken. Vegeu *Untike*.

Diner de billó del comtat d'Urgell del comte Ermengol VIII (x2).

Urgell, comtat d'. Fou una de les demarcacions territorials creades pels sobirans carolingis, que no hi varen arribar a batre moneda. El comtat d'Urgell formava part de la dotació del comte de Barcelona, Girona i Ausona des del temps de Guifré el Pilós, però en morir el comte Borrell (947-991), el donà al seu segon fill Ermengol, qui inaugurà una llarga dinastia de comtes amb aquest nom. M. La seriació de les monedes comtals urgelleses ha anat variant molt en els darrers anys a causa de les diferents descobertes materials i documentals que han obligat a refer-ne l'ordenació i les atribucions. Amb les dades actuals podem afirmar que els comtes urgellesos degueren començar a emetre moneda potser ja amb Ermengol I (992-1010) o, en tot cas, amb Ermengol II (1010-1038). Es tracta d'uns tipus d'argent de mala factura (BA-115/6; CCG-1923/4). A continuació, cal situar un diner publicat l'any 2012 amb fort parentiu a les emissions dels inicis del s. XI i que probablement correspon a Ermengol III (1035-1065) (CUR). Ve, a continuació, el diner més antic conegut per Botet, amb un fort parentiu amb la moneda jaquesa, el diner amb bust (BA-117; CCG-1925), que cal situar amb Ermengol IV (1065-1092). Tot seguit, tenim una altra novetat important, que és el probable mancús d'or urgellès, també amb forta influència tipològica aragonesa i emès probablement pel regent Roger de Foix (CCG-1926) durant la minoritat d'Ermengol V (1092-1102). D'aquest darrer comte són els singulars diners urgellesos que copien, en una de les cares, el denari de Bolscan (BA-118; CCG-1927). Cal advertir que existeixen dades concloents que al principi hi havia, en paral·lel a les emissions comtals, unes altres d'episcopals dels bisbes de la Seu que es feien a Sanaüja, fins que comte i bisbe arribaren a un acord

Urgell, comtat. A dalt, anvers i revers del segell de la comtessa Aurembiaix. Al mig, revers del segell del comte Ponç de Cabrera i segell del comte Ermengol X.

que sembla segellar-se amb el diner d'Ermengol VI (1102-1154), que incorpora, per aquesta raó, un bàcul en l'anvers (BA, p. 229-231), un element que apareixerà gairebé sempre en les emissions posteriors (BA-121; CCG-1929). Cal dir que també s'han d'atribuir a aquest comte uns altres diners emesos pel seu tutor Pero Ansúrez (1102-1118) durant la seva minoritat (BA-119; CCG-1928), i un tipus amb creu (BA-120; CCG-1930). Les emissions continuen amb els comtes següents, a voltes amb diverses emissions diferents per a cada comte i amb l'entrada de la dinastia dels Cabrera, posterior a Aurembiaix (1228-1231) (BA-122/39 i 142; CCG-1931/51 i 1954). Les darreres emissions conegudes són les de tipus heràldic del comte Pere (1347-1408) (BA-140/1; CCG-1952/3) i cal tenir en compte també les pugeses incuses fetes per les comtesses Teresa d'Entença (1314-1328) probablement a Balaguer (CCG-1947/50), i les probables pugeses de plom de Beatriu de Cardona (1363-1371) fetes segurament a Agramunt (CCG-1954).

Urgellès, Guillem. El rei li donà el càrrec de mestre de la seca de Mallorca en morir Jaume Eimeric el 1409, però el nomenament fou impugnat perquè, en cas de vacant, havia d'ocupar el càrrec interinament el Procurador Reial, i Urgellès fou cessat el mateix any (CME, doc. 478 i 481). Immediatament, el rei nomenà mestre Mateu Lloscos (CME, doc. 481), de manera que probablement Urgellès no arribà a actuar.

Urpí i Rey, Antoni (Sarrià, s. XIX-XX). **MC.** Orfebre. Presentà coures i bronzes repujats a l'Exposició d'Arts Decoratives del 1898 i a la de Belles Arts del 1907, ambdues de Barcelona. Guanyà una medalla a l'Exposició de Belles Arts de Madrid del 1906 per l'obra *Retorno* en planxa d'acer repujat. També va concórrer a la Primera Exposició Sarriamenca que organitzà el 1930 el Centre Excursionista Els Blaus. Signa: A. URPÍ. Medalla: CM-1018 (1907).

Urso, Giliforte d'. Mestre de la seca de Nàpols entre el 1450 i el 1457 (CME, doc. 672).

Anvers del bitllet d'1 peceta d'Urtx (105x62 mm).

Urtx (poble de Fontanals de Cerdanya, Cerdanya). Esmentada al s. XI, fou dels comtes de Cerdanya i originà després el llinatge Urtx, que en tingué la senyoria, tot i que després passà al rei. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-3043/4; TCO-2624/5) amb "Urtg".

Semis ibèric d'aram d'Usekerte (x1,5).

Usekerte. Taller monetari iberoromà que hom situa al baix Aragó, però que també podria ésser als territoris sud-català o nord-valencià. A mitjan s. I a. de C., va batre semis de bronze amb llegendes bilingües, USEKERTE en ibèric al revers i OSI a l'anvers. Les emissions es continuaren després amb la llegenda OSICERDA a nom de Tiberi (14-37) (VB-1292/3 i 3234/5; CCG-974 i 1129/30).

Situació d'Usès en l'espai catalano-occità.

Usès, bisbat d' (Occitània). Situat dins el territori del mateix nom, al nord del vescomtat de Nimes i entre el Gavaldà a l'est i el Roine a l'oest, limita al nord amb el Vivarès i tenia per capital la ciutat del mateix nom. Es tracta d'un territori habitualment en poder dels comtes de Tolosa. **M.** Cal considerar, doncs, les monedes emeses en temps de Ramon VI (1194-1222) i Ramon VII (1222-1249), diners no nominatius que semblen emesos pel bisbe Ramon (1208-1212) (COC-91; CME-89).

Utiel (la Plana d'Utiel). D'origen islàmic, fou conquerida pels castellans el 1219. El 1455, passà als marquesos de Villena. El 1851 fou incorporat a València. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TV-1410/1). **MC.** Durant la Guerra del Francès es va editar una creu per a premiar els actors de l'acció d'Utiel del 1812 (CM-287). L'any 1881 se'n va emetre una altra en declarar el papa la MD del Remei patrona de la població (CM-380).

Utxafava. Nom antic de l'actual *Vila-Sana*.

Medalla de N^S^ del Remei, patrona d'Utiel, 1881 (42x38 mm).

V

V. Camp M. Una de les marques d'emissió de Perpinyà de les primeres encunyacions de florins d'or de llei alta vers 1350/51 (CME-219). Camp MC. Per a final del s. XVII i primera meitat del s. XVIII, vegeu *Vestner*.

V, V-A. Lletres identificadores, juntament amb la corona, de la seca de València, especialment a l'edat moderna. Amb Joan II, són gòtiques (CME-731) i, més endavant, generalment llatines.

Bitllet uniface d'1 peceta de Vacarisses (66x39 mm).

Vacarisses (Vallès Occidental). Es formà a redós de l'antic castell, esmentat el 1021 i que pertanyia als Montcada. Al s. XIV, passà a la corona i, després, als Desfar i als Amat. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-3045/6; TCO-2626/7; els TC-3047/9, que són els TCO-2628/30, creiem que són falsos).

val. Document, sovint de paper, que dona dret a rebre a canvi una quantitat en diner efectiu o en objectes, de manera que és un signe de *valor* o *senyal*.

Valdellou (Llitera). La vall fou conquerida pels vescomtes d'Àger. Fou dels comtes de Robres i conserva una gran torre gòtica. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 50 cèntims amb "Baldellou" (TF-76).

Bitllet uniface d'1 peceta de Valdellou (46x32 mm).

Peça de 4 rals d'argent de València de Felip I (1594) (x1,5).

València (l'Horta). Fundació romana del 138 a. de C. en terra dels edetans, tingué bisbat en l'etapa visigoda i prengué un gran relleu en època musulmana. L'any

1238, fou conquerida per Jaume I (1213-1276) i es convertí en la capital del regne del mateix nom. Fou especialment actiu el seu comerç, sobretot al segle XV, però les exaccions de la monarquia en varen sagnar bona part del nivell assolit. Al s. XIV, una part de la seva noblesa es comprometé amb la unió fins a la seva derrota en temps de Pere III (1336-1387), el 1384. Amb Carles I (1516-1556) hi hagué el moviment de les Germanies, que fou esclafat, i al s. XVII l'expulsió dels moriscs, que creà un gran despoblament. Un cert redreç es produí a finals del s. XVII, però el resultat advers de la Guerra de Successió (1705-1714) constituí un nou retrocés. **M.** A l'edat antiga, emeté moneda de bronze (vegeu *Valentia*). En temps visigots, va emetre trients d'or en els regnats de Suíntila (CCG-1243/4), Khíntila (CCG-1250), Ègica (CCG-1279/80) i Ègica i Vitiza (CCG-1291). A l'etapa musulmana, baté abundantment: a les taifes califals, dirhems amb Jayram i amb Mobarak i Modafar (CCG-1551/2); dinars i fraccions de dinar d'or i dirhems i fraccions de dirhem de billó amb Abd al-Aziz i Abd al-Malik (CCG-1553/98), formant part de la taifa de Toledo-València; fraccions de dinar d'or i dirhems de billó amb Yahya I i Yahya II (CCG-1599/611). En temps dels almoràvits, va emetre dinars d'or amb Yusuf, Alí i Muhammad (CCG-1621/7; 1637/45 i 1663/8). A l'etapa almohade, dirhems d'argent a nom d'al-Mahdi. Després de la conquesta cristiana, Jaume I (1213-1276) hi creà el diner de billó de tern el 1247, amb curs també a Mallorca (CCG-152/8). Pere III (1336-1387) hi introduí el florí i el mig florí d'or, i baté excepcionalment el quart de florí (CME-237/8, 243, 244 i 246), i Joan I (1387-1396) hi baté també florins (CME-307 i 310) i hi introduí el ral d'argent (CME-321). Les emissions de florins i rals d'argent continuà en els regnats següents (CCG-325/6, 333/4, 359; 529, 535 i 547) i no hi ha novetats fins Alfons IV (1416-1458), qui, a més dels florins i els rals d'argent, hi assajà el timbre d'or i hi baté diners, els primers després dels de Jaume I (CCG-559 a 563, 580, 581 i 632/43). Joan II (1458-1479) baté encara alguns timbres i molts més florins i després introduí el ducat d'or i seguí batent rals d'argent (CME-700, 701, 706, 730 i 732/4). Amb Ferran II (1479-1516) es bateren alguns escassos florins (CME-786/7) i la producció d'or es dirigí als ducats d'or amb múltiples de fins a 4 unitats i mitjos ducats (CME-837/52). També es feren unes escasses emissions de rals d'argent i de diners (CME-858/60). Carles I (1516-1556) va emetre ducats amb múltiples i meitats (CCG-4133/40), però després passà al model de l'escut d'or, que a València es denominà *corona* (CCG-4142/5). També es bateren peces d'argent amb múltiples i meitats, i diners de billó (CCG-4146/56). Les emissions d'escuts i rals d'argent i múltiples, i de diners, seguí en la resta de les emissions dels Austries, per bé que una gran part de la producció es fèu en rals o divuitens i diners (CCG-4259/67; 4361/2; 4434/5; 4922/28; 4984 i 5011/2). Felip V de Castella (1714-1746) hi introduí transitòriament els sisons i les tresetes d'aram per a facilitar la recollida de la petita moneda (CCG-6997/8) i hi féu circular la moneda castellana, amb algunes emissions a València que es reprengueren a la Guerra del Francès (1808-1814) i el 1823 (CCG-6042). **P.** Tot i que ens han arribat notícies verbals de l'existència de pallofes en algunes parròquies del País Valencià, de moment l'única que ha estat descrita i publicada és la de la Seu, amb l'explícita llegenda LA SEV DE VALENCIA en quatre línies i amb una M coronada a l'altra cara. Els exemplars de llautó poden ésser genuïns, mentre que els d'argent són segurament falsificacions actuals, probablement emprant els encunys antics (CL, p. 364, tipus. 2481/2). **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), i en suplència de l'ajuntament, diferents entitats i organismes emeteren bitllets, com ara els Ferrocarrils Elèctrics, la Unitat Sindical, la Unió Naval de Llevant i altres, de 2,50, 2 i 1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims (TV-1412/28). **G.** "Treballadors de la Distribució, CNT-UGT", monedes de 2 pecetes de llautó; "Cercle de Belles Arts", peces de níquel de 5 pecetes; "Ateneu Mercantil", peces de 25 pecetes de llautó, inèdites. Vegeu també *Cabanyal, El*. **MC.** S'han descrit moltíssimes medalles commemoratives. La mes antiga és del s. XV, dedicada al cardenal Casanova (CM-44). Cal considerar el nombrós grup de peces emeses en honor dels papes i altres membres de la família Borja (CM-57/76), les del s. XVI dedicades a Honorat Joan (CM-89/90), la de la Universitat del 1738 (CM-180), la nombrosa sèrie de medalles de la Societat Econòmica d'Amics del País, que comença amb una peça del 1776 (CM-190), les de Carles III (CM-197/8) del 1784 i 1785, la de Nicolau Factor del 1787 (CM-199), les de Joan de Ribera del 1797 (CM-204/5) i la nombrosa sèrie de medalles de proclamació des de Carles III a Isabel II (CM-226, 227, 245/50, 262 i 269/70). Segueixen nombroses peces associatives, religioses, esportives, escolars, etc., amb més de cent medalles més. **MS.** S. Crist d'Arrancapins, s. XIX (1), s. XX (1); S. Blai, s. XIX (1); Stm. Calze, la Seu, s. XIX (1), s. XX (2); S. Crist de la Corona, s. XIX (1); N^{a}S^{a} dels Desemparats, s. XVII (1), s. XIX (31), s. XX (110); Sta. Llúcia, s. XIX (1); S. Pancraç, s. XX (1); N^{a}S^{a} del Puig, s. XIX (2); Conf. Sta. Rita de Casia, parr. Sta. Caterina i S. Agustí, s. XIX (2); Ass. MD del Pilar, s. XX (1); Ass. Mares Catòliques, s. XIX (1); S. Francesc de Paula, s. XIX (1); Cong. Jesús Natzarè, s. XIX (1); Ass. Senyores, MD dels Dolors, s. XIX (1); Ass. Sta. Filomena, s. XIX (1); Ass. S. Bartomeu, s. XIX (1); Ass. Nens de S. Blai, s. XX (1); S. Expèdit, esgl. del Temple, s. XIX (1); Cong. Bona Mort, esgl Jesús, s. XX (1); Ass. del Santíssim Viàtic, s. XIX (1); Hosp. valenciana de Lorda, s. XX (1); S. Vicenç Ferrer, s. XVIII (1); s. XIX (3), s. XX (9).

València, província; tresor. Tresor o part de tresor que contenia 1.245 fragments de dirhems de les taifes i que probablement era el complement d'un tresor amb dirhems sencers. Bofarull indica que els dirhems de les taifes presenten variacions de pesos de fins a 2 grams i que els fragments del tresor estudiat es mouen entre 0,15 i 2,75 g, concloent en una circulació a pes. BOFARULL, A., "Troballa de fragments de dirhem de les Taifes", *AN* 17/18, 1988, p. 196-205.

Divuitè d'argent de València (x2).

València, regne. M. 1. Les emissions. Els antecedents més antics corresponen a la seques ibèriques d'*Arse* (Sagunt) i *Saiti* (Xàtiva), amb importants produccions en argent i aram, i les menys importants d'*Abariltur, Basti* i *Kili*, d'ubicacions incertes, per bé que la tercera podria situar-se a Torís. Més endavant, Arse esdevé *Saguntum* i entren en activitat els tallers iberoromans de *Valentia* i *Ilici* (Elx), amb copioses emissions de coure o bronze. En època visigoda, foren actius els tallers monetaris de València i Sagunt, amb emissions que degueren ésser ben poc abundants a la vista de la minsa evidència numismàtica actual. En temps musulmans, foren actius els tallers d'Alpont, Dénia, Elda (Elota), València i Xàtiva. Les emissions de Dénia i València foren especialment importants. Després d'uns petits avenços territorials en temps d'Alfons I (1162-1196), el regne fou conquerit per Jaume I (1213-1276) i completat per Jaume II (1291-1327), qui hi incorporà la zona d'Alacant, que fins llavors formava part del regne de Múrcia. Jaume I establí la seca a València ciutat i hi introduí els diners de billó, dits inicialment rals de València, amb curs als regnes de València i Mallorca (CCG-2127 a 2133), i Jaume II va emetre diners (CCG-2168) i rals d'argent (aquests, desconeguts fins ara) a Alacant com a senyor de Múrcia, però després aquest numerari murcià fou suprimit ja que els alacantins preferiren la moneda de València, de manera que l'encunyació restà altra volta centralitzada i així es mantingué per a tota l'època medieval. Pere III (1336-1387) hi introduí l'emissió del florí d'or, i Joan I (1387-1396), el ral d'argent; ambdós tipus monetaris s'anaren batent regularment des d'aquests regnats. El billó no es tornà a batre fins als diners d'Alfons IV (1416-1458), sobirà que hi assajà també el timbre d'or. Amb Joan II (1458-1479), es bateren alguns timbres, però aviat es tornà al florí i es mantingué el ral d'argent. A final de regnat, es bateren ducats, que foren continuats per Ferran II (1479-1516), qui baté també argent i diners de billó. Amb Carles I (1516-1556), a més de la seca de València, varen emetre peces d'argent els tallers de Dénia i Sogorb a nom de Ferran II (CCG-4149, 4162 i 4153) durant l'aixecament de les Germanies. En els regnats següents i fins al final de les emissions amb Felip IV (1700-1705), es mantingué el taller únic i es baté or en escuts i els seus múltiples, argent en rals i els seus múltiples i, després, generalment només rals o divuitens i billó. L'arxiduc Carles (1705-1714) hi baté els darrers divuitens i diners. Ja amb Felip V de Castella (1714-1746), es feren emissions amb tipus generals castellans i peces de sisons i tresetes d'aram per a drenar la moneda menuda. Ferran VII (1808/1814-1833) hi baté peces de quatre rals l'any 1823 amb les armes de València. **2-Seques i càrrecs.** N'hi ha dades a MAC i MAN, on consta que, en temps d'Andreu Català, era a casa seva, al carrer Calatrava, que va anar variant d'ubicació, moltes vegades amb el canvi de mestre, i que, al s. XVI, hi havia dues seques simultànies (MAD, p. 121, 128 i 143). Pel que fa als obridors d'encunys o gravadors, tenim dades dels següents:

1242-?	GARCIA ARNAU
1369-?	Pere BERNEÇ
1379-1417	Bartomeu COSCOLLÀ
vers 1487/88	GARCIA GOMIS
vers 1554	Pere MIR
vers 1559	Jaume SELMA
1559-?	Pere PANCRUDO
vers 1560/5	Sebastià d'AVENDAÑO
1809-1812	Manuel PELEGUER

Pel que fa als mestres de la seca, coneixem els següents:

vers 1270/71	Felip SERARÀ
1372-1406	Bernat FERRER
vers 1405	Francesc TREPAT (taller reial de moneda falsa)
c.1405-1418	Francesc FERRER (I)
c. 1425-1444	Francesc SABURGADA
1444-?	Francesc FERRER (II)
1459-1488	Andreu CATALÀ
1488-1522	Alfons SANCHÍS
1522-1539	Miquel SANCHÍS DALMAU
1539-1551	Alfons SANCHÍS DALMAU
1551-1564	Honorat JOAN
vers 1564	Gaspar JOAN
1564-1592	Lluís JOAN
1591-1598	Onofre ESCRIVÀ
?-?	Joan ROMANÍ ARCOS (temps de Felip III)
vers 1660/99	Vicenç GARCIA i, després, Pere TOMÀS per a batre el billó
c. 1692-1709	Lluís ESCRIVÀ de ROMANÍ
1712-c. 1720	Josep MILAN de ARAGON

Les dades procedeixen generalment de MAC. **PM.** Es coneixen uns pocs pesals i minves medievals que, per les armes que porten, evidencien que foren fets a València (CP-129/34) i semblen correspondre al ducató de Nàpols, al ral de València i al doble ducat. Després del 1714, s'hi obraren capses de pesals en abundància i ens consten els fabricants Planes, pare i fill, Menaya, Malabouche i d'altres (CP, p. 170-174). **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), la major part dels municipis varen emetre bitllets, generalment amb valors d'una peceta i divisionaris. **P.** Se'n coneixen només de la Seu de València (CL-1481 i 2482), però hi ha indicis que n'hi puguin haver d'altres poblacions. **G i MC.** N'hi ha de nombroses poblacions, segons s'ha anat detallant a cadascuna d'elles. Per les de *València ciutat*, vegeu aquesta entrada.

València (or); tresor. Notable tresor aflorat en un lloc indeterminat de la província de València. Contenia unes 117 peces d'or, 111 entre florins (94) i mitjos florins (12), i 6 dobles d'or almohades. Es pogueren estudiar un total de 27 peces, 26 de la sèrie de florí i una dobla. Les dates límit es mouen entre el 1349 i el 1410 i comprenia un 70% de florins valencians i el rar florí de Barcelona a nom de Martí (1396-1410) amb marca B (CME-323). CRUSAFONT, M., "Troballa de València (or)", *AN* 11, 1981, p. 270-276.

Valente, Antonio. Obridor d'encunys de la seca de Lecce, en el regne de Nàpols, en actiu el 1462 (CME, doc. 1095).

Valentí Hnos. Camp MC. Orfebres barcelonins dels s. XIX-XX. La casa fou iniciada per Calixt Valentí (Barcelona, 1844-1907) l'any 1864, continuada pel seu fill Agustí Valentí i Colom (Barcelona, 1869-1949) i, després, pels néts Agustí i Ferran Valentí i Clua. Ocasionalment, obraren també medalles. Signen: VALENTI Hnos. Medalla: CM-1560 (1909).

As d'aram de Valentia (x1,5).

Valentia. Taller monetari iberoromà que correspon a la València actual. Va emetre asos i divisors de bronze amb llegendes llatines a partir de la segona meitat del s. II a. de C. (VB-2049/57; CCG-1156/58).

Vall d'Almonesir, tresor (Sogorb, l'Alt Palància). Comprenia entre 24 i 30 dracmes d'Arse, de les quals se'n pogueren estudiar 18. Correspon a mitjan segle II a. de C. (VT, p. 36).

Diner incus de llautó de la Vall d'Àneu (x2).

Vall d'Àneu (Pallars Sobirà). Els pobles de l'Alt Pallars, la Vall d'Àneu, s'organitzaren magníficament amb uns mecanismes de democràcia directa que gairebé anul·lava el poder del comte de Pallars, al qual podien fins i tot fer modificar les seves sentències judicials. No és, per tant, estrany que fessin moneda de forma mancomunada. La Vall fou dels comtes de Pallars i aquest comtat va passar als Cardona el 1491. **M.** No tenim documents de les emissions de la Vall, però sí uns rars diners incusos de llautó que porten l'àliga dels comtes pallaresos, superada del triple card dels Cardona i la llegenda DINER DE LA VAL D'ÀNEU en lletres llatines (CCG-3887). La presència del card dels Cardona i el tipus de lletra fan pensar que aquests diners són del s. XVI.

Vall d'Aran. Amb antecedents celtes i bascos, la Vall fou profundament romanitzada. Geogràficament occitana, la seva voluntat fou sempre la de pertànyer a la Corona Catalano-Aragonesa, cosa que defensaren ardidament enfront dels francesos. Amb gran capacitat organitzativa, es dotaren d'importants privilegis. **M.** L'any 1525, varen obtenir privilegi de Carles I (1516-1556) per a batre moneda apta per a córrer per tota la Vall. Hi ha una peça encara dubtosa, una incusa de llautó de difícil lectura però amb armes que semblen araneses (armes catalanes i lleó), que podria correspondre a aquest privilegi (CCG-3888).

Bitllet uniface de 50 cèntims de Vall de Bianya (98x55 mm).

Vall de Bianya (Garrotxa). Nou municipi creat per l'agrupació de diferents pobles amb senyories feudals, la major part dels quals passaren a la corona. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), el Sindicat Agrícola va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims, que, segons Turró, varen circular per la població (TC-3050/1; LC-2349/50). Vegeu també *La Canya* i *Capsec*.

Vall d'Ebo. Vegeu *Ebo*.

Bitllet uniface d'1 peceta de Vall de Gallinera (100x65 mm).

Vall de Gallinera (la Marina Alta). Antiga fillola morisca, restà gairebé despoblada amb l'expulsió i hagué d'ésser repoblada des del 1646 amb gent de Mallorca. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-1438/40).

Bitllet uniface de 25 cèntims de la Vall de Laguar (99x65 mm).

Vall de Laguar, la (la Marina Alta). Agrupà diferents llocs de moriscs i formà part del ducat de Gandia. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims amb "Vall de Laguart" (TV-1441/2).

Vall-llosera, Jordi (Vidreres, 1972). Numismàtic. Ha publicat diferents articles sobre la moneda local i sobre

Jordi Vall-llosera.

peces inèdites occitanes (diner de Besiers de Simó de Montfort) o italianes, generalment a *Acta Numismàtica*. Ha publicat l'important estudi *La moneda del Regne de Nàpols sota sobirania de la Corona Catalano-aragonesa (1421-1423/1436-1516)*, autoedició (Girona, 2016). Té en curs una monografia sobre la moneda catalana de Sicília.

Bitllet uniface de 25 cèntims de la Vall del Tormo (90x52 mm).

Vall del Tormo, la (Matarranya). Conquerida per Alfons I el 1168, la donà a l'orde de Calatrava, que el 1263 li atorgà carta de poblament. Conserva un castell bastit al s. XIV. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims amb "Valdeltormo" (TF-399/402).

Bitllet uniface de 25 centims de la Vall d'Uixó (55x44 mm).

Vall d'Uixó, la (la Plana Baixa). Es formà amb la unió de diferents llocs de moriscs que depenien del castell d'Uixó i que passaren a formar part del ducat de Sogorb. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-1443/50).

Bitllet uniface de 25 cèntims de la Vallada (94x43 mm).

Vallada (la Costera). Fortificació d'origen islàmic, fou conquerida per Jaume I i donada als Bellvís, que li atorgaren carta de poblament el 1289. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), el Comitè Executiu del Front Popular va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TV-1429/30).

Valladolid. MC. L'any 1907 sembla que s'hi féu una funció benèfica per unes inundacions, que no queda clar si afectaren Valladolid o Andalusia (CM-1030). Vegeu també *Ataquines*.

Vallalta del Maresme. Vegeu *Sant Iscle de Vallalta*.

Bitllet uniface de 25 cèntims de Vallanca (63x45 mm).

Vallanca (el Racó d'Ademús). Fou fortificació islàmica i conquerida per Jaume I el 1227. Fou lloc de reialenc. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 25 cèntims (TV-1431/3).

Vallbona d'Anoia (Anoia). Havia estat del domini del monestir de Vallbona de les Monges i, al s. XVIII, passà als Foixà. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-3057/61; TCO-2639/43).

Bitllet uniface d'1 peceta de Vallbona d'Anoia (49x23 mm).

Bitllet uniface de 25 cèntims de Vallbona de les Monges (78x45 mm).

Vallbona de les Monges (Urgell). Es formà a redós del monestir, que cercà pobladors del nucli de Montesquiu. El municipi fou establert el 1573. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-3062/4; TCO-2644/6). MS. N^aS^a del Claustre, s. XX (1); N^aS^a del Tallat, s. XIX (2), s. XX (6); vegeu *Rocallaura*.

Moneda de 5 pecetes de la cooperativa de Vallcarca.

Vallcarca (poble de Sitges, Garraf). Es formà ran d'una masia i per l'explotació del ciment que creà el nucli i el port. G. Coop. obrera "De Vallcarca", peces de 5 i 1 peceta de níquel i de 10 i 5 cèntims de llautó (LC-2391/6).

Vallcebre (Berguedà). Esmentada el 839, pertanyia en indivís als senyors de Peguera i als abats de Bagà. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims (TC-3065/9; TCO-2647/51).

Anvers del bitllet de 5 cèntims de Vallcebre (80x47 mm).

Anvers del bitllet d'1 peceta de Vallclara (90x54 mm).

Vallclara (Conca de Barberà). Es formà a redós del castell i és esmentada el 1149. Al s. XIV, passà al domini de Poblet. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50, 30 i 25 cèntims (TC-3070/4; TCO-2652/6).

Bitllet uniface de 25 cèntims de Valldalgorfa (93x50 mm).

Valldalgorfa (Matarranya). Es va resistir als carlins i fou represaliada. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer dues emissions de bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Valdalgorfa" (TF-391/7).

Valldemosa (Mallorca Occidental). El rei Jaume I s'hi féu bastir una residència, que s'amplià després i que és coneguda com a palau del rei Sanç. Martí I donà el lloc als cartoixans l'any 1399. MC. Del 1930, dedicades a la canonització de Sta. Catalina Thomàs. MS. Stma. Trinitat, s. XX (8); Sta. Catalina Thomàs, s. XX (1).

Medalla de Sta. Catalina Tomàs, Valldemosa (x1,5).

Bitllet uniface de 25 cèntims de Vall-de-roures (100x60 mm).

Vall-de-roures (Matarranya). Cap de la comarca de Matarranya, és d'origen musulmà i fou conquerit el 1167 per Alfons I. Aquest el cedí als bisbes de Saragossa, que al s. XIV hi feren grans construccions. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), la Col·lectivitat i l'ajuntament van emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Valderrobres" (TF-406/10).

Medalla esportiva en un campament del Vallès (x1,5).

Vallès, el (comarca). MC. L'any 1929 s'hi féu un campionat futbolístic catequístic (CM-1694).

Vallflorida. Vegeu *Sant Esteve de Palautordera*.

Anvers del bitllet d'1 peceta de Vallfogona de Balaguer (100x57 mm).

Vallfogona de Balaguer (Noguera). Amb antecedents prehistòrics i ibèrics, fou conquerida pel comte Ermengol VI d'Urgell el 1105, i el 1302 consta en possessió dels Cortit. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims i, segons Turró, varen córrer també uns vals manuals del Sindicat Agrícola (TC-3081/3; TCO-2663/4).

Vallfogona de Ripollès (Ripollès). L'església és esmentada el 919, temps en què en tenia el domini el monestir de S. Joan de les Abadesses. Fou després cap de baronia amb els Milany. **MS.** S. Julià, s. XIX (1).

Bitllet uniface d'1 peceta de Vallfogona de Riucorb (92x61 mm).

Vallfogona de Riucorb (Segarra). Fou repoblada al s. XI pels Queralt i passà després als templers i als hospitalers, que en feren cap de comanda. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25, 20, 10 i 5 cèntims, i encara en va habilitar d'un comerç local, de 20 i 5 cèntims (TC-3084/91; TCO-2665/74). **G.** Balneari de Vallfogona, peces d'1 peceta de níquel (LC-3318). **MS.** N.S. de la Font de la Salut, s. XIX (5), s. XX (1).

Vallgorguina (Vallès Oriental). Amb antecedents prehistòrics, fou dels comtes de Fuentes. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-3092/4; TCO-2675/7).

Bitllet de 50 cèntims de Vallgorguina (106x60 mm).

Bitllet uniface 50 cèntims de Vallibona (58x40 mm).

Vallibona (els Ports). Conquerida el 1233, fou donada a Blasc d'Alagó i passà a la Tinença de Benifassà i, finalment, a Morella. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-1451/3).

Bitllet manual d'1 peceta de Valljunquera (40x58 mm).

Valljunquera (Matarranya). L'església és esmentada el 1280. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), la Col·lectivitat i l'ajuntament varen emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Valljunquera" (TF-411/4).

Gito de 50 cèntims de les Mines de la Pinosa de Vallmanya (x2).

Vallmanya (Conflent). Lloc encastellat, consta el 950 com a possessió del monestir de Cuixà. Hi hagué una important farga. G. Mines de la Pinosa, peces hexagonals d'1 franc i 50 cèntims i quadrades de vora ondulada de 25, 10 i 5 cèntims, totes d'alumini (MGC).

Vallmanya (poble del municipi d'Alcarràs, Segrià). Amb antecedents prehistòrics i romans, fou dels Santcliment d'Alcarràs i, finalment, de Poblet. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), el Sindicat Agrícola va emetre bitllets d'1 peceta que, segons Turró, varen circular pel poble (TC-3095).

Gitó propagandístic d'aram de la casa Vallmitjana (x1,5).

Vallmitjana. Camp MC. Editors i fabricants de medalles dels més importants de Barcelona, en actiu fins al 2015. El primer Vallmitjana creà el taller el 1873. Fou continuat pel seu fill Juli Vallmitjana i Colomines (Barcelona, 1873-1937), més conegut com a autor d'obres teatrals. Juli fou també, però, pintor i autor de notables medalles, com les de la magnífica sèrie de la Unió Catalanista (CM-923 a 928, any 1900). S'havia format a l'Escola de Belles Arts de Barcelona i formà part de la Colla del Safrà, amb Nonell, Canals, Pitxot, Gual i Mir. Seguí després el nét David Vallmitjana i Vallès (Barcelona, 1905-s. XX) i continuaren els seus successors. A final del s. XIX s'equiparen amb una màquina de gravar dels tallers parisencs Ledroux i, a principi del s. XX, establerts al carrer Astúries, 5, s'especialitzaren en les medalles esportives, a voltes amb aplicacions d'ivori, nacre o brillants i sens deixar, però, altres temàtiques. El taller estigué en actiu fins fa pocs anys al carrer Major de Gràcia. Signen: VALLMITJANA; J.VALLMITJANA. Medalles: CM-862 i 893 (1892), 923 a 928 (1900), 1019 (1907), 1046 (c. 1908), 1062 (1909), 1094 (1911), 1104 (1912), 1134 (1915), 1140 (1916), 1151 (1917), 1159 (1918), 1216 (1925), 1296 (1931), 1344 (1901), 1551 (1908), 1562 (c.1910), 1586 (1915), 1602 (1918), 1614 i 1624 (1921) i 1634 i 1638 (1923).

Bitllet uniface de 25 cèntims de Vallmoll (50x42 mm).

Vallmoll (Alt Camp). Consta el 1079 el castell, que era dels comtes de Barcelona, i el 1153 passà als Castellvell i als Montcada. Al s. XV era cap de baronia. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims (TC-3096/100; TCO-2678/84).

Sisè d'aram de Valls de la Guerra dels Segadors(1642) (x1,5).

Valls (Alt Camp). Esmentat al segle XI, l'any 1130 l'arquebisbe Sant Oleguer hi féu construir un castell, al redós del qual s'organitzà la població. El seu domini va pertànyer per meitats al rei i a l'arquebisbe de Tarragona. L'any 1304 establí el seu règim municipal. M. Hi ha algunes notícies de l'emissió de moneda a Valls abans de la Guerra dels Segadors (1640/52), però només una correspon als acords del municipi. Així, l'any 1470, els jurats de Reus en parlen; el 1519, els jurats de Valls en fan menció expressa, i el 1564 Antic Roca inclou la vila entre les que emeten moneda municipal. Hi ha encara la menció de la Selva del Camp del 1647, que ja hem dit en altres casos que pot ésser de data errada (CL, p. 314; SR, p. 217/20). Hem

atribuït a aquestes emissions unes incuses amb lletres V i VA i armes de Valls que havien estat considerades pallofes eclesiàstiques, una d'elles amb contramarca V gòtica (CCG-1889 i 1890). En canvi, s'ha de descartar la nostra CL-2221, que és un gitó italià. Durant la Guerra dels Segadors, va emetre uns rars sisens d'aram a nom de Lluís XIII i data 1642 (CCG-4667), dels quals només se'n coneixen dos exemplars. Vegeu també *Valls, tresor*. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer diferents emissions de bitllets d'1 peceta i de 50, 25, 15 i 10 cèntims i, segons Turró, també varen córrer bitllets de 10 cèntims de la Col·lectivitat Agrícola (TC-3101/11; TCO-2685/94). P. A més de les dues peces CL-2222/3 que nosaltres considerem ara com a monedes municipals, segons hem dit abans, Botet descriu una tercera peça amb elements únicament religiosos que bé podria ésser una pallofa. Porta l'infant Jesús entre Sant Josep i la maredeu, tots tres asseguts (PB, p. 199). G. Coop. "Vallenca", bitllets de 15 cèntims (LC-2487). Coop. obrera de barbers, bitllets de 50 cèntims (LC-2488). Coop. "Unió Panificadora", bitllets de 10 i 5 cèntims. Sindicat Agrícola, peces de cel·luloide de 25 cèntims. Indústria Gastronòmica col·lectivitzada, peces d'1 peceta i de 50, 25 i 10 cèntims de llautó i de 25 cèntims de cel·luloide (LC-2492 a 2496). MC. Durant la Guerra del Francès, l'any 1809, fou creada una creu de guerra (CM-273). L'any 1915 es dedicà una medalla al cor "L'Aroma Vallenca" (CM-1482), i l'any 1919 se n'editá una per un congrés agrícola (CM-1160). L'any 1921 l'ajuntament en dedicà una a Clavé (CM-1494). MS. MD de la Candela, s. XIX (1), s. XX (3); N^S^ de la Providència, s. XIX (3), s. XX (5); Arxiconfraria de les Ursulines, s. XIX (1).

Medalla de proclamació a Girona de Ferran VI el 1746, obra de Valls (x1,5).

Valls, Ignasi (Barcelona, mitjan s. XVIII). MC. Gravador. El 1745 va fer els encunys o motlles de fosa per a les medalles de proclamació de Ferran VI corresponents a Barcelona i a Girona, i el 1759 els de les peces de Carles III de Barcelona, Cervera i Girona. No signà aquestes produccions. Medalles: CM-211, 213 a 215 (any 1746) i 218 a 221 (any 1759).

Valls, tresor (Alt Camp). Important tresor que ens mostra la penetració de la moneda castellana d'argent a Catalunya al s. XVI. Amb tancament vers el 1563, comprenia 152 peces del ral castellà a nom dels Reis Catòlics amb 104 rals, 43 peces de dos rals, 1 peça de quatre rals i una de mig ral; 1 ral castellà de Felip el Bell del 1505; 47 croats de Barcelona, 2 de Perpinyà i altres 4 a nom de Ferran II emesos en temps de Carles I el 1545; 4 monedes de Carles i Joana en peces de 2 rals de Mèxic, i 1 ral navarrès a nom de Ferran II amb les K-K del temps de Carles I. El numerari castellà representa en valor el 79% del tresor enfront del 20,5% del numerari català i el 0,5 del navarrès. CRUSAFONT, M., "Circulación de moneda castellana en Catalunya en el siglo XVI (a la revista hi diu erròniament "siglo XVII"). El hallazgo de Valls", *GN* 109, 1993, p. 43-54.

Bitllet d'1 peceta de Vallverd d'Urgell (45x35 mm).

Vallverd d'Urgell (poble del municipi d'Ivars d'Urgell). B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50, 10 i 5 cèntims, els dos darrers manuals (TC-3112/6; TCO-2695/700). G. El Centre Republicà Català, adscrit a Esquerra Republicana, va emetre bitllets de 25 cèntims (TE).

Anvers de la medalla d'una actuació a Vallvidrera de l'Orfeó Català, 1907 (50x74 mm).

Vallvidrera (antic poble, ara de Barcelona). L'església és esmentada des del 987. MC. Una medalla del 1902 hi al·ludeix com a lloc de la mort de Verdaguer (CM-957). Una altra del 1907 fa referència a l'actuació de l'Orfeó Català (CM-1028).

valor. El valor d'una moneda a l'època medieval, quan corria l'anomenada *moneda-valor*, sembla que hauria d'ésser la corresponent al del metall preciós, or o argent, que contenia, és a dir, el seu **valor intrínsec**, atès que la resta de metall que pogués contenir no es comptava com a tal. En realitat, el valor oficial o **valor de curs** era una mica superior, ja que s'havia de sumar al valor intrínsec dels metalls preciosos el cost de la fabricació de la moneda i els guanys de l'emissor, cosa que en conjunt podria suposar un increment d'un 10%. Aquesta part acceptada de valor suplementari es sol denominar **valor afegit**, de manera que el valor de curs era la suma del valor intrínsec i el valor afegit. De tota manera, el mercat lliure podia acceptar o no aquest valor oficial en base al crèdit que li meresqués la moneda segons la seva estabilitat o el risc de fraus que es podien esperar de l'emissor, o per un augment excessiu del valor afegit. Quan el valor lliure de curs no coincideix amb el valor oficial, la diferència entre el valor intrínsec i el valor lliure de curs l'hem denominat **valor acceptat**, i pot ésser negatiu en cas de molt descrèdit o positiu, superant fins i tot el valor oficial quan el crèdit de la moneda es tal que la fa preferible a les altres fins arribar a aquest extrem. Són situacions en les quals el mercat aplicava a la moneda una taxació de càstig o de premi, per dir-ho en altres paraules. Actualment, les monedes no tenen pròpiament un valor intrínsec, sinó que obtenen un **valor nominal** que els hi és assignat i les anomenem monedes fiduciàries. Quan parlem d'un valor facial, ens referim al que porta gravat la moneda. Les **marques de valor**: quan en una sèrie de monedes del mateix metall n'hi ha de diferents valors (és a dir, n'hi ha de múltiples i de divisionàries, a més de la unitat), es solen indicar aquests nivells diferents de preu amb les anomenades "marques de valor", que poden ésser punts o números, però a voltes aquestes indicacions van lligades amb la tipologia. Així, a la moneda ibèrica, generalment la unitat anava aparellada amb la figura del genet al revers, mentre que la meitat duia un cavall sol; el terç, dos dofins; el quart, pròtome de cavall, i el sisè, un dofí. Vegeu també *relació de valors*.

Trient d'or de Tarragona de Vamba (x1,5).

Vamba (672-680). Sobirà visigot. Va emetre trients d'or amb el tipus de l'efígie de perfil o bé de front a l'anvers, i la creu sobre grades al revers a la seca de Tarragona (CCG-1260/64).

Anvers del bitllet de 25 centims de Vandellós (76x43 mm).

Vandellòs (Baix Camp). Amb antecedents prehistòrics, el seu castell i l'església són esmentats des del 1350. Va pertànyer a Tivissa fins al 1818. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament féu tres emissions de bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-3031/6; TCO-2701/9).

vaqueta. Petita moneda emesa al Biarn des del s. XV amb dues vaques a l'anvers (heràldica biarnesa) i amb el valor inicial d'una quarta part del diner morlà. Al s. XVI ja era, en exclusiva, l'única moneda de petit valor.

variant. Moneda que es diferencia d'una altra per elements secundaris. En establir una catalogació i per tal d'organitzar el material, resulta pràctic establir un rang entre tipus (més diferents) i variants (menys diferents) i donar una numeració seguida als tipus i una de subordinada a les variants. De tota manera, aquesta diferenciació pot variar molt segons el tipus de material amb el qual es treballi. Així, en una seriació molt oberta amb tipologies molt variades, la data pot ésser una simple variant o, si en canvi és molt tancada i regular, pot ésser element per a diferenciar com a tipus.

Varin, Joan (Lieja, 1604-París, 1672). M i MC. Medallista, gravador i pintor. Era originari d'una família flamenca que donà molts artistes i gravadors i que tenia per veritable nom WARIN. Joan Varin fou un dels més famosos gravadors de França. L'any 1627 inicià l'estada en aquest país, i el 1629 treballava ja a la seca de molins de París. El 1646 era l'obridor d'encunys per a les monedes i el gravador general. També fou conseller del rei. La seva obra, tant en monedes com en medalles, és extensíssima i de gran qualitat. Amb ell, s'inicià una escola francesa d'excel·lents gravadors. Medalla: CM-94 (1643). Signà: W.; J. V. F.; J. WARIN; VARIN; JEAN VARIN.

Veber, Joan Zenobius (Florència, abans del 1755-1805). M i MC. Medallista italià, germà del també gravador i medallista Llorenç Maria, que treballà pels Mèdici. La seva activitat és constatada entre el 1755 i el 1786.

Fèu els encunys dels tàlers de Francesc I d'Àustria, datats el 1763. Havia fet l'aprenentatge de gravador a la seca de Viena amb A. Widemann. Signa: V.F. Medalla: CM-145 (1705, però en realitat del 1755).

(velló). Vegeu *billó*. Aquesta forma apareix sobretot a l'edat moderna per influència del castellà.

Anvers del bitllet d'1 peceta del Vendrell (99x63 mm).

Vendrell, el (Baix Penedès). Documentat des del 1037, al s. XII obtingué carta de poblament de Santes Creus. Fou vila murada. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer diferents emissions de bitllets de 2 i 1 peceta i de 25, 10 i 5 cèntims (TC-3126/44; TCO-2710/26). G. Vegeu també *Sant Vicenç de Calders*.

Bitllet uniface de 25 cèntims de la Venta d'Emperador (45x42 mm).

Venta d'Emperador, la (l'Horta). Té l'origen en un hostal o *venta* que adquirí al s. XIII Agustí Emperador, qui la convertí en una petita colònia fabril. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 35 cèntims amb "Venta del Emperador" (TV-1454/5).

Venta del Moro (la Plana d'Utiel). És de formació moderna i pertangué inicialment a Requena. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-1456/8).

Bitllet uniface de 50 cèntims de Venta del Moro (61x40 mm).

Ventura i Subirats, Jordi (Barcelona, 1912-1990). Doctor en Història, professor d'Història Econòmica (UB). Especialista en Occitània, el catarisme i els heretges històrics. Publicà llibres bàsics sobre Alfons I i Pere I, entre altres estudis, com ara una *Història d'Espanya* en sis volums (Barcelona, 1976) i obtingué el premi Joan Fuster. Fou membre de la Junta Directiva de la SCEN i col·laborà a *Acta Numismàtica*. Perfil: CRUSAFONT, M., "En el comiat de Jordi Ventura i Subirats", *AN* 29, 1999, p. 19-20.

Verdaguer i Santaló, Jacint. (Folgueroles 1845-Vallvidrera 1902). El gran poeta català i renovador de la llengua, arribà a tenir una gran popularitat, però també tingué una trista fi, perseguit pel misticisme, una dona i l'autoritat eclesiàstica. Es manté, naturalment, la seva obra i aquest és el fet més important. CM. L'any 1902 se l'hi dedicà una senzilla medalla, obra de Marlinì, arran de la seva mort. És possible, però, que el medalló que feu Arnau fos anterior a la seva mort, tot i que nosaltres la situarem vers el 1902. L'any 1945 en feu una altra Marés, gairebé un plagi de la d'Arnau (CM-957 i 961 i CMA-80).

Pallofa eclesiàstica de llautó de Verdú (x1,5).

Verdú (Urgell). Conquerida als musulmans el 1056, passà després als Cervera, quan ja consta que existia el castell, i després fou de Poblet. Les muralles són dels s. XVI-XVIII. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), hi varen circular, segons Turró, bitllets de 50, 10 i 5 cèntims emesos per la Cooperativa Obrera i el Sindicat Agrícola (TC-3145/47; LC-3382). P. Tant Botet (BP, p. 188) com el Museu Episcopal de Vic (CL, p. 315) coincideixen a considerar de l'església de Santa Maria les peces CL-2224/6; la primera coincideix, a més, amb l'estampa del segell de la vila (FS-1161/2),

de manera que l'atribució es pot donar per segura. **MS.** S. Pere Claver, s. XIX (2), s. XX (3).

verga. *f.* Vegeu *riell*: "... *deuen ésser fetes vergues* (un cop el metall fos)..." (CME, doc. 168, 1308).

Vergara, Cesare Antonio (Nàpols, 1643-1716). Graduat en lleis, féu diferents treballs en el camp de la numismàtica, entre elles el seu *Monete del regno di Napoli da Ruggiero Primo Re fino al Augustissimo Carlo VI, Imperatore, e III Re cattolico* (Roma, 1913), un estudi molt ben fet pel seu temps i l'obra de referència fins que no van aparèixer els treballs de Cagiati.

Bitllet uniface de 25 cèntims d'el Verger (85x54 mm).

Verger, el (la Marina Alta). Fou lloc de moriscs i va pertànyer als Vives, que la vengueren al s. XVI als marquesos de Dénia. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Vergel" (TV-1459/61).

Bitllet de 50 cèntims de Verges (112x66 mm).

Verges (Baix Empordà). Esmentada des del 1078, fou del comtat d'Empúries i, al s. XV, fou cap de baronia. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-3148/51; TCO-2729/32).

Vernet (Conflent). Esmentada des del 863, els banys ho són des del 1186. **MS.** N^S^ del Paradís, s. XIX-XX (24).

Vernet, Horaci. (França, 1789-1853). **MC.** Pintor, dibuixant retratista i gravador que signà, juntament amb Peuvrier, dues medalles, segons constata Forrer sense afegir cap altra informació. Signa: H.VERNET. Medalla: CM-297 (1826).

vescomtal. Aplicat a la moneda, la que feien batre els vescomtes. Vegeu *senyorial*.

Anvers del bitllet manual de 5 cèntims de Vespella de Gaià (55 mm).

Vespella de Gaià (Tarragonès). Es formà a redós del castell, que fou donat a Ponç de Far per a poblar el lloc. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets manuals de 5 cèntims (TCO-2733).

Medalla de l'emperadriu Cristina, vers 1713, obra de Vestner.

Vestner, Guillem Jordi (Schweinfurth, 1677-Nuremberg, 1740). **M** i **MC.** Medallista actiu entre el 1705 i el 1740. Es formà com a gravador d'encunys amb el medallista Suhl. Obtingué diferents càrrecs a Weimar i a Berlín, però finalment s'instal·là a Nuremberg el

1720 en obtenir la plaça de gravador de la seca episcopal. El 1732 va ésser nomenat gravador de la cort de l'elector de Baviera. Produí alguns centenars de medalles, generalment d'excel·lent qualitat. Signa: V; G.W.V. Medalles. CM-173 (1711) i 176 (1713).

Veuillin, tresor (dept. Cher, estat francès). Important tresor de 752 diners d'argent de Lluís el Pietós, contenia 3 diners de Barcelona i 3 d'Empúries d'aquest sobirà (CCG-1804/5; BA, p. 37). Aquesta troballa i la de *Belvezet* havien subministrat, fins fa poc, gairebé la totalitat de peces catalano-carolíngies conegudes.

V.F. Vegeu *Veber*. MC.

Mig ral d'argent de Vic del 1641 (x2).

Vic (Osona). L'Ause ibèrica (sovint designada com a Ausesken, tot i que *sken* no és més que una desinència) fou la capital de la tribu dels ausetans i es continuà en l'Ausa romana. Destruïda el 718 amb la invasió islàmica, la repoblà Guifré el 878, qui se'n reservà el castell i en cedí als bisbes una part, el *vicus*, que acabà per donar nom a la ciutat. La ciutat fou, de llavors ençà, eminentment episcopal, per bé que els Montcada, senyors del castell, hi tingueren el seu paper. A mitjan s. XV, la ciutat pagà el seu retorn al domini reial. M. Pel que fa a la moneda ibèrica, vegeu *Ause*, i per a la sèrie episcopal/comtal, *Ausona, comtat*. Un cop aclarides unes dades errònies de concessions del s. XIV i a la vista que els privilegis atorgats per Joan II (1458-1479) durant la guerra del s. XV no tingueren eficàcia, la primera notícia sòlida sobre numeraris municipals la tenim el 1470, quan Reiner I o d'Anjou (1466-1472) els autoritzà a batre 200 lliures de senyals que nosaltres vàrem proposar d'identificar (CCG-3891/2). Les emissions posteriors deriven de concessions reiterades que els feren els sobirans des de Ferran II (1479-1516) i que arriben fins a la Guerra dels Segadors (1640/52). Aquest numerari municipal té nombroses emissions i varietats (CCG-3893 a 3900). Durant la Guerra dels Segadors, la ciutat va batre peces d'argent de cinc rals i de cinc sous, i també mitjos rals o croats (CCG-4668 a 4676) i nombroses varietats de diners que s'allarguen fins al 1646 (CCG-4677/81). Vegeu també *Vic, tresor*. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims i, segons Turró, també hi varen circular els bitllets de 10, 2 i 1 peceta del Sindicat Agrícola (TC-3142/57; TCO-2734/6; LC-3068/70). G. Associació Obrera CNT-UGT, Secció Fruita, monedes d'1 peceta, durant la contesa (TS); Coop. "Antigua", peces d'1 peceta d'alumini i de 5 cèntims de llautó (LC-3036 i 3037). Coop. "Panaderia Mutua", peces de 5, 2 i 1 peceta de níquel i de 10 i 5 cèntims de llautó (LC-3038 a 3059). Coop. "Pastisseria Mútua", bitllets de 5, 2 i 1 peceta i de 50 cèntims (LC-3063 i 3067). P. Les dades de Botet (BP, p. 200) ens han permès reajustar algunes atribucions de les palloles de Vic. Pel que fa a la Rodona, hi corresponen certament les nostres CL-2244/5, però n'hi ha una tercera que porta les lletres RC. Pel que fa a Sant Domènec, li corresponen les CL-2246/7 que li atribuíem, però també les CL-1815/7, que havíem atribuït erròniament a Manresa. Pel que fa a la Pietat, li corresponen les que havíem atribuït (CL-2248/61), a excepció de les 2248, 2253, 2254, 2259 i 2260, que corresponen realment a la Seu. Pel que fa a la Seu, li corresponen les que hem dit a l'apartat anterior i també les CL-2262 a 2279, que ja li havíem atribuït. La del Carme, amb l'explícita menció VIC (CL-2280), és d'atribució clara, però podria ésser un gitó per al pagament de les cadires. MC. Durant la Guerra del Francès, l'any 1810, es creà una creu de mèrit (CM-278). Els anys 1853 i 1908 es commemoraren congressos agrícoles (CM-572 i 1056). N'hi ha una del 1892 de la Fundició Buixó (MC-855) i una de casament del 1903 (CM-968). L'any 1901 es commemorà la Missió, i el 1908 la peregrinació del bisbat a Lorda (CM-1343 i 1364). L'any 1910 en dedicà dues a Balmes, i el 1924, una a Zamenhof (CM-1078, 1079 i 1208). L'any 1920 se'n dedicà una a Sant Miquel dels Sants (CM-1432), i l'any 1923 se'n féu una altra al·lusiva al futbol (CM-1633). El 1974, una del Banc de Sabadell per la sucursal (CMA, p. 202). MS. S. Miquel dels Sants, s. XVIII (1), s. XIX (9), s. XX (3); N^a^S^a^ del Bon Succés, s. XX (1); N^a^S^a^ de Sentfores, s. XX (1); Beata Joaquima de Vedruna, s. XX (18); Cors de S. Lluís i Sta. Filomena, s. XX (1); Beat Francesc Coll, s. XX (1).

Vic, tresor (Osona). Comprenia 3 florins i 4 mitjos florins entre Pere III (1336-1387) i Alfons IV (1416-1458), 2 croats d'Alfons IV, 2 croats d'Enric de Castella (1452-1464) i 2 croats de Barcelona de Pere IV o de Portugal (1464-1466) (MEC, p. 498).

Vicens, Guillem (1). Mestre de la seca de Barcelona, almenys els anys 1322-1327 (CME, doc. 181, 188 i 201).

Vicens, Guillem (2). Mestre de la seca de Barcelona almenys l'any 1359, en què fou nomenat pel càrrec (CME, doc. 274).

Vicens, Pere (1). Mestre de la seca de Barcelona, almenys entre el 1332 i el 1336, fill i successor de Guillem Vicens. Consta el seu nomenament l'any 1340, potser una confirmació del seu càrrec, i apareix encara en actiu el 1345 (CME, doc. 201, 208, 231 i 246).

Vicens, Pere (2). Mestre de la seca de Barcelona, almenys l'any 1362 (CME, doc. 309).

Vicens Ferrer, sant. (València 1350-Vannes 1419). Amb una oratòria brillant que fregava la demagògia, es dedicà a la conversió dels jueus o a instigar-ne la persseqüció. La seva presa de posició en el Cisma, arrossegà als compromissaris de Casp a elegir Ferran d'Antequera, el qual no tardaria, però, a abandonar el seu candidat. MC. Hi ha medalles devocionals del sant des del s. XVIII. Pel que fa a les commemoratives, n'hi ha una gran abundància, atesa la devoció que obtingué a València (CM-183, 346, 354 a 356, 358, 377, 407, 436, 455, 471, 474, 488, 501, 502, 1771).

Jesús Vico Monteoliva.

Vico Monteoliva, Jesús (Albacete, 1951). Numismàtic i editor. Ha actuat a Madrid com a numismàtic professional, amb especial interès per l'estudi de la moneda (Premi Vico, III Exposición Nacional de Numismática de Madrid, 1987), amb l'edició d'útils llibres i catàlegs, i ha estat autor, ell mateix, de diferents articles i conferències sobre legislació monetària i sobre la moneda visigoda, de la qual ha publicat tres obres importants: VICO, J., *Monedas visigodas. Real Academia de la Historia. Catálogo del Gabinete de Antigüedades* (Madrid, 2002); VICO, J./CORES, M. C /CORES, G., *Corpus Nummorum Visigothorum* (Madrid, 2006); RODRÍGUEZ, I./CANTO, A./VICO, J., *Gómez Moreno y la moneda visigoda. Investigación y coleccionismo en España en los siglos XIX y XX* (Madrid, 2014).

Victoriat romà d'argent (x2).

victoriat. Moneda romana d'argent amb el tipus de la Victòria que es començà a encunyar vers el 212 a. de C. i de pes inferior al denari.

Victorino (segona meitat del s. XIX). MC. Gravador de medalles, segurament castellà, Vidal-Quadras detecta una peça del casament de Calderón de la Barca signada per ell i amb data aparent del 1576, però que situa al 1881, en ocasió de les commemoracions del poeta. Signa: VICTORINO. Medalla: CM-882 (1895).

Pugesa incusa de llauto, municipal, d'Almenar (x1,5).

Vidal, jurisperit d'Almenar. Beneficiari, el 1328, d'una concessió per a batre pugeses amb caràcter vitalici a la vila d'Almenar, on altres abans que ell ja havien fruit de concessions semblants (BO, vol. II, p. 104). Hi ha unes incuses amb l'heràldica de l'ala d'Almenar, unes sense llegenda i altres amb +:ALMENAR:V (o Y) que li podrien correspondre. Més endavant, apareix ja un nou tipus que sembla municipalitzat (CCG-3624/6).

Vidal, Andreu (Porreres, 1929). Numismàtic, membre de la SCEN. Formà una important biblioteca i localitzà documents numismàtics inèdits que donaren peu a publicacions a *Acta Numismàtica* sobre la moneda mallorquina.

Vidal, G. Obridor d'encunys a la seca de Barcelona. Consta l'any 1318, potser el de la seva mort, ja que en el mateix any ja consten exercint aquest ofici Bernat Castell, pare i fill (CME, doc. 177).

Vidal, Gaspar. Mestre de la seca de Perpinyà per nomenament del 1473 (CME, doc. 833).

Vidal, Jordi. Consta que l'any 1480 era mestre de la seca de Perpinyà.

Vidal, Pere. Mestre de la seca que batia millareses a Montpeller entre el 1267 i 1268. Entre el 1272 i el

Anvers de la medalla dedicada a Clavé (Barcelona, 1876), obra de Pau Vidal (Ø 53 mm).

1273, fou el mestre de la seca de la ciutat, en temps de Jaume I (1213-1276) i per al batiment dels grossos d'argent (CME, doc. 97, 99, 121 i 124).

Vidal, Pau (Barcelona, inici del s. XIX-1887). MC. Escultor, gravador i orfebre. Féu un calze neogòtic el 1881 i també moltes medalles commemoratives. Signa: VIDAL; P.VIDAL; P.VIDAL-BARNA; P.VIDAL P.-BARNA; PABLO VIDAL. Medalles: CM-647 (1875), 653 (1876), 659 (1877), 677, 678, 679 (1880), 709 i 714 (1883), 717 i 719 (1884) i 821 (c. 1890).

Vidal i Barraquer, Francesc. (Cambrils 1868-Friburg 1943). Arquebisbe de Tarragona fou l'unic alt dignatari eclesiàstic de l'estat que no secundà l'aisecament feixista, fet que el mantingué a l'exili a la postguerra. L'any 1978 les seves restes pogueren finalment ésser portades a Tarragona, com havia estat el seu desig. CM. L'any 1978 fou commemorat el trasllat de les seves restes amb una excel·lent medalla de Ferran (CM-1950).

Vidal-Quadras i Ramon, Manuel (Maracaibo, 1833-Barcelona, 1894). Banquer i col·leccionista. D'una família de negociants establerts a l'Amèrica Llatina, passà després a viure a Barcelona, on tingué negocis de banca. Formà una important col·lecció de 14.000 monedes que malauradament es dispersà en no posar-se d'acord amb l'Ajuntament de Barcelona per a la seva adquisició, i només es salvà la seva biblioteca, que passà al Gabinet Numismàtic de Catalunya. Ens ha quedat el seu important catàleg en quatre volums: *Catálogo de la colección de monedas y medallas* (Barcelona, 1892).

Bitllet uniface d'1 peceta de Vidrà (67x55 mm).

Vidrà (Ripollès). S'originà en un grup de viles rurals del monestir de S. Joan de les Abadesses en el domini del castell de Milany. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va validar amb el segell municipal uns bitllets d'1 peceta d'un comerç local (TC-3158; TCO-2737).

Vidreres (Selva). Es formà a redós del castell, centre d'una batllia del vescomtat de Cabrera. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre dues sèries de bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-3159/63; TCO-2738/42).

Anvers del bitllet de 25 cèntims de Vidreres (95x59 mm).

Anvers del bitllet de 50 centims de Viella (Ø 39 mm).

Viella (Vall d'Aran). Cap de la comarca de la Vall d'Aran, el nucli primitiu es formà a redós del castell, del qual formava part la primitiva església. Fou cap de terçó. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament féu, de primer, uns vals manuals i, després, bitllets impresos amb els valors d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-3164/77; TCO-2745/56). G. Cantina Túnel, peces de 5 pecetes d'alumini i de 2 i 1 peceta de llautó (LC-3608/11). MS. Nºs de Mig Aran, s. XX (1).

Vigevi, Gregori. Mestre de la seca siciliana de Messina en temps de Felip III i entre els anys 1655 i 1665, marcava amb les sigles DG-V. Va seguir actuant amb Carles II entre els anys 1665 i 1666 (SCA, p. 7; SP, p. 204 i 217).

Vigevi, Joan Baptista. Mestre de la seca siciliana de Messina en temps de Carles II, on marcava amb les sigles DI-BV, que va actuar entre els anys 1667 i 1674. Entre els anys 1686-1700 sembla que era mestre de la seca de Palerm (SCA, p. 7, SP, p. 217).

Vigevi, Joan Carles. Segons Scacci, mestre de la seca siciliana de Palerm l'any 1678, en temps de Carles II. De tota manera, no s'han trobat peces que portin unes sigles que se li puguin atribuir (SCA, p. 7).

Vigevi, Joan Llorenç. Possible mestre de la seca siciliana de Messina l'any 1652, en temps de Felip III, amb les marques IL-V ; DL-V i DL-LV. De tota manera, en aquest any consten en actiu Joan del Pozzo i Príncipe

de Parco, de manera que no sabem si, en realitat, era un lloctinent que només marcava en absència del mestre (SCA, p. 7; SP. p. 204).

Vila d'Església (Sardenya). Vegeu *Església, Vila d'*.

Bitllet uniface d'1 peceta de la Vila Joiosa (80x47 mm).

Vila Joiosa, la (la Marina Alta). Cap de comarca de la Marina Alta, existí en temps islàmics i fou conquerida per Jaume I el 1251. El 1300, Bernat de Sarrià li atorgà carta de poblament i fou fortificada i protegida per un castell. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Villajoyosa" (TV-1475/82).

Vila i Sivill, Josep (Rubió, 1904- Barcelona, 1967). Industrial i numismàtic. Fou innovador en la seva professió en introduir novetats importants en el camp dels objectes d'escriptori. Com a numismàtic, creà una important col·lecció de moneda catalana i impulsà diferents iniciatives com les *Exposicions de Numismàtica Catalana*, que finançà o el *Saló de la Medalla*. La seva col·lecció la confià a la Secció Numismàtica del Cercle, de la qual havia estat president i, després, president d'honor, perquè la dispersés. El seu catalanisme li impedí d'ésser mai soci de l'ANE. Com que les vendes del Cercle eren simples llistats, la imminent venda de col·lecció i la importància dels seus fons, sobretot de croats, originà el projecte d'editar el *Catàleg dels croats de Barcelona*, que realitzà *A. Badia i Torres*. Llibre biogràfic del seu nét Albert VERDAGUER Vila-Sivill, *Josep Vila Sivill (1904-1967). Catalanista i pioner en estilogràfiques i boligrafs*, Dalmau, Barcelona, 2016.

Vilabella (Alt Camp). Esmentada ja al s. XI, es formà a l'entorn del seu castell i fou inicialment dels Castellet, després, dels Centelles i, des del 1311, de la mitra de Tarragona. Formà part de la Comuna del Camp de Tarragona. M. No hi ha cap notícia documental que hagués fet moneda, però la troballa a prop de la població d'uns ploms amb la contramarca d'una cartel·la amb les lletres VLGAI ens portà a plantejar aquesta atribució (CLA-3, p. 145; CL-2325). Cal tenir present que foren molts els pobles de la Comuna del Camp que varen emetre moneda. B/G. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets

Senyal de plom de Vilabella (x2).

rodons d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb Vilabella i, segons Turró, també varen circular els de 10 i 5 cèntims del Sindicat Agrícola (TC-3184/9; TCO-2757/9; LC-2502/3).

Palloſa eclesiàstica de llautó de Vilabertran (x2).

Vilabertran (Alt Empordà). Es formà a voltant del monestir i fou població emmurallada. P. Hi ha quatre palloſes considerades de Vilabertran que consten ja al manuscrit de Botet (BP, p. 189), de manera que l'atribució es pot donar per segura (CL-2281 a 2284).

Vilaboi. Vegeu *Sant Boi de Llobregat*.

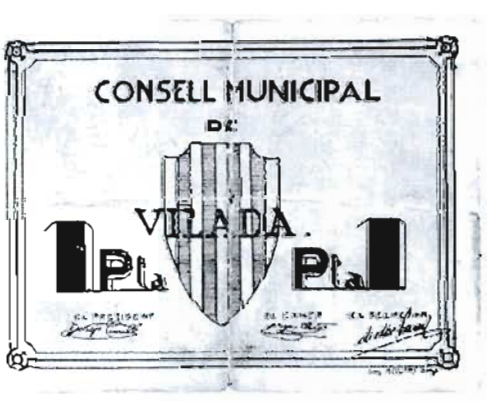

Anvers del bitllet d'1 peseta de Vilada (96x70 mm).

Vilada (Berguedà). Esmentada el 839, formà part de la baronia de la Portella. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-3198/9; TCO-2765/6).

Bitllet uniface d'1 peceta de Viladamat (112x65 mm).

Viladamat (Alt Empordà). Esmentada el 1060, formà part del comtat d'Empúries i estigué emmurallada. Fou de S. Pere de Rodes. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims amb "Vilademat" (TC-3208/9; TCO-2772/3).

Viladecans, medalla d'homenatge als vells, 1935.

Viladecans (Baix Llobregat). Esmentada el 1011, al s. XIV pertanyia als Burguès, i el 1562 fou de la baronia d'Eramprunyà. **M.** Vegeu *Viladecans, tresor*. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-3200/2; TCO-2767/9). **G.** Coop. "La Igualtat", peces d'1 peceta de níquel i de 10 i 5 cèntims de llautó, i bitllets de 5 i 1 peceta i de 10 i 5 cèntims (LC-738/44). **MC.** L'any 1935, edità una medalla per a un homenatge als vells (CM-1327).

Viladecans, tresor (Baix Llobregat). Comprenia 500 diners de billó de Jaume I (1213-1276) fins a Pere III (1336-1387), predominantment de Barcelona i alguns d'Aragó i València, i 2 diners melgoresos (MEC, p. 498).

Bitllet uniface d'1 peceta de Viladecavalls (106x61 mm).

Viladecavalls (Vallès Occidental). Es formà a redós de dues quadres del castell de Terrassa, esmentades des del s. XIII. **B/G.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims i, segons Turró, també hi varen córrer els discs de 25, 10 i 5 cèntims emesos pel Sindicat Agrícola (TC-3203/7; TCO-2770/1, LC-268 i 269). **G.** "Societat Foment", monedes de 10 i 5 cèntims de llautó (LC-266/7).

Anvers del bitllet d'1 peceta de Viladrau (100x66 mm).

Viladrau (Osona). L'església és esmentada el 898 i el lloc formava part de la baronia de Taradell. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre, de primer, vals manuals i, després, bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims i peces d'1 peceta de llauna (TC-3213/4; TCO-2774/8; LC-3078). **MC.** L'any 1983, medalla dedicada als 10 anys de l'aplec del Matagalls.

Bitllet uniface de 25 cèntims de Vilafant (63x49 mm).

Vilafant (Alt Empordà). Esmentada el 1017, formà part de la batllia reial de Figueres. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 50, 25, 10 i 5 cèntims (TC- 3216/8; TCO-2779/82).

Medalla de N.ª S.ª de la Carrasca de Vilafermosa.

Vilafermosa (Alt Millars). Fou poblat de cristians el 1243, procedents del castell de Vilamalefa. El 1259, passà als dominis reials. **MC.** L'any 1889, edità una medalla dedicada a N.ª S.ª de la Carrasca.

Malla atribuïda hipotèticament a Vilafranca de Conflent (x3).

Vilafranca de Conflent (Conflent). Fundada per Guillem Jordà l'any 1090, la féu capital del comtat del Conflent. Al s. XIII passà a ésser vila reial i obtingué molts privilegis, i des del s. XII fou cap de veguería. Hi tingué importància l'extracció de marbre rosa. **M.** L'any 1473 el rei Joan II (1458-1479) li atorgà un ampli privilegi per a fabricar moneda d'argent i menuda amb les característiques físiques de la de Perpinyà. Nosaltres vàrem plantejar la possibilitat que corresponguessin a aquest privilegi uns òbols de tipus barceloní a nom de Joan (CCG-2994), però de moment no hi ha constància de troballes a la zona. CRUSAFONT, M., "Malles de Vilafranca de Conflent?", *La Pallofe* 41, 2000, p. 17-23. **P.** Les quatre pallofes considerades de Vilafranca de Conflent pels numismàtics rossellonesos apareixen també en el manuscrit de Botet (BP, p. 189). De tota manera, nosaltres n'hem considerat una de S. Jaume de Perpinyà (CL, p. 330/1 i tipus 2285/7). **MS.** N.ª S.ª de Vida, s. XIX (2).

Bitllet uniface d'1 peceta de Vilafranca del Maestrat (40x28 mm).

Vilafranca del Maestrat (l'Alt Maestrat). Arran de la conquesta, fou donat a Blas d'Alagó el 1239, i el 1303 fou incorporat a la jurisdicció de Morella. El 1691 esdevingué vila reial. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Villafranca del Cid" (TV-1467/74).

Senyal d'aram municipal de Vilafranca del Penedès (x1,5).

Vilafranca del Penedès (Alt Penedès). Amb orígens potser del 1108, les primeres notícies són del 1148. L'any 1174 fou infeudada i no tornà a la corona fins al 1320. Els reis hi tenien un palau i fou el cap de la veguería de Vilafranca. **M.** Hi ha notícies que l'any 1390 les monedes de la vila eren administrades pels jurats, i l'any 1482 l'infant Enric, lloctinent a Catalunya per Ferran II (1479-1516), els concedí privilegi per a poder batre senyals de coure del valor d'un diner en lloc de la moneda menuda que llavors corria (CL, p. 331/3). La moneda menuda anterior, potser pugeses incuses, és encara desconeguda, i pel que fa als senyals, nosaltres férem la proposta d'atribució d'unes monedes d'aram que Botet donava com a incertes (CCG-3902/3). Durant la Guerra dels Segadors (1640/52), va batre peces d'argent de cinc rals i cinc sous i sisens d'aram de dos tipus, la major part de factura molt acurada (CCG-4682/6). **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 i 10 cèntims (TC-3219/21; TCO-2783/5). **P.** El nombrós grup de varietats de pallofes de Santa Maria

de Vilafranca fou desconegut de Botet, però ha estat documentat per Mn. Planes i ben descrit en dibuixos per Giró, que indica l'existència també d'un dels encunys al Museu de Vilafranca (CL, p. 332/3, tipus 2290 a 2308). GIRÓ, P., "De numismática local", *Acción Católica*, Vilafranca, 1984. Darrerament, Jorba ha aportat la fotografia de l'encuny i d'algunes varietats; JORBA, X., "L'encuny i el fons de pellofes de Vilafranca del Penedès i dos encunys inèdits", *AN* 39, 2009, p. 167-171. G. Coop. "Confederal", bitllets d'1 peceta i de 25, 10 i 5 cèntims (LC-2369/74). Coop. de flequers, bitllets de 10 i 5 cèntims (LC-2375/6). Coop. "Toneleria Mecànica", bitllets de 10 i 5 cèntims (LC-2377/8). "Associació d'Hotelers", bitllets de 20 i 5 cèntims (LC-2379/80). "Vilafranquina de Transports", col lectivitzada, bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (LC-2381/2). "Mutualitat Germanor", bitllets de 25, 10 i 5 cèntims (LC-2383/5). MC. L'any 1907, l'ajuntament va editar medalles escolars de mèrit (CM-1021). Els anys 1912 i 1931 n'edità dues per a la coral El Penedès (CM-1480 i 1520) i, vers el 1915, una per a una Exposició Comarcal (CM-1135). L'any 1934 n'edità per a una exposició agrícola (CM-1814), i el 1973, de la sucursal del Banc de Sabadell (CM-1935). MS. Mare Ràfols, s. XX (2).

Vilagrasseta (poble del municipi de Montoliu de Segarra). **B.** Segons Aymerich, durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), hi varen circular els bitllets de 50 cèntims del comerç local de Llorenç Albareda, amb "Vilagraseta" (AYS).

Bitllet de 50 cèntims de Vilajuïga (90x65 mm).

Vilajuïga (Alt Empordà). Esmentada al s. X, va pertànyer al comtat d'Empúries i el seu castell de Quermançó fou important. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-3222/6; TCO-2786/90).

Vilalba dels Arcs (Terra Alta). Va pertànyer als templers, que li donaren carta de poblament el 1224, i al s. XV fou cap d'una comanda dels hospitalers. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va

Bitllet uniface de 50 cèntims de Vilalba dels Arcs (76x41 mm).

fer dues emissions de bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims i, segons Turró, també hi varen circular els bitllets de 10 i 5 cèntims del Sindicat Agrícola (TC-3227/32; TCO-2791/4; LC-2775/6). G. "Centre Agrícola", bitllets de 5 cèntims (LC-2777). MS. Nª Sª dels Dolors, s. XX (1).

Anvers del bitllet d'1 peceta de Vilaller (100x52 mm).

Vilaller (Alta Ribagorça). Centre de l'alta conca del riu, hi tingué importància l'explotació de la fusta i la mineria. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25 i 10 cèntims (TC-3233/9; TCO-2795/801).

Anvers del bitllet de 50 centims de Vilallonga del Camp (86x45 mm).

Vilallonga del Camp (Tarragonès). Esmentada el 1174, formà part de l'antic terme de Codony; el 1345 era dels Montoliu, i des del 1391, de la mitra tarragonina. **B/G.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer diferents emissions de bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims i, segons

Turró, també hi varen córrer els de 10 i 5 cèntims emesos pel Sindicat Agrícola (TC-3240/9; TCO-2802/8; LC-2556/7). G. Coop. L'Única, bitllets de 5 cèntims (LC-2555).

Bitllet uniface d'1 peceta de Vilallonga de la Safor (50x38 mm).

Vilallonga de la Safor (la Safor). Es formà de quatre llocs de moriscs en el terme del castell de Vilallonga. Fou dels Llançol i, finalment, dels ducs de Gandia. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25 i 10 cèntims amb "Villalonga" (TV-1483/6).

Medalla del "Montepio" de Vilallonga de Ter, vers 1890 (x1,5).

Vilallonga de Ter (Ripollès). Esmentada el 1183, va pertànyer al castell de Catllar i, des del s. XVII, fou vila reial. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-3250/1; TCO-2809/10). **MC.** Vers l'any 1890, va editar una medalla el "Montepío" local (CM-812).

Vilalonga, Francesc. Mestre de la seca de Mallorca des del 1556, en què fou nomenat, fins a la seva mort l'any 1558. Marcà amb un pont o castell de dues torres amb un arc al mig (CAM, p. 83).

Vilalonga, Gregori. Mestre de la seca de Mallorca, càrrec que obtingué amb caràcter vitalici l'any 1561, en haver renunciat al càrrec el seu pare Horaci. Marcà amb les dues torres unides per un arc (CAM, p. 83).

Vilalonga, Horaci. Mestre de la seca de Mallorca, càrrec que obtingué amb caràcter vitalici l'any 1558, en morir Francesc Vilalonga. Marcà amb les torres unides per un arc (CAM, p. 83).

Vilamajor. Vegeu *Sant Antoni de Vilamajor*.

Bitllet uniface de 10 cèntims de Vilamarxant (63x46 mm).

Vilamarxant (el Camp del Túria). Amb antecedents romans i d'origen islàmic, fou lloc de poblament mixt de cristians i moriscs i va pertànyer als ducs de Gandia. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25 i 10 cèntims amb "Villamarchante" (TV-1487/94).

Senyal incús de llautó de Vilamur (x2).

Vilamur (Pallars Sobirà). Malgrat que avui no sigui ni municipi, tingué una gran importància a l'època medieval ja que la vila, a redós del seu castell, fou el cap del vescomtat de Vilamur, dins el comtat del Pallars Sobirà. **M.** Es coneixen unes peces incuses de llautó amb un mur que nosaltres havíem atribuït inicialment a Mur, però en trobar notícies que l'any 1570 Vilamur, que té la mateixa heràldica, havia demanat a Folc de Cardona de batre moneda i que al s. XVIII es mencionava el seu antic dret de fer-ne, vàrem canviar l'atribució. Són, doncs, de Vilamur, les CCG-3904/5, i potser la llegenda de la segona, il·legible en l'exemplar conegut, ens en podrà donar fe.

Vilanant (Alt Empordà). És esmentada des del 966 i formà part del comtat de Besalú. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 25, 15 i 5 cèntims (TC-3257/60; TCO-2826/8).

Bitllet uniface de 5 cèntims de Vilanant (54x46 mm).

Bitllet uniface d'1 peceta de Vilanova d'Alcolea (55x40 mm).

Vilanova d'Alcolea (la Plana Alta). Es formà al voltant de l'església parroquial de S. Bartomeu i va pertànyer a l'orde de Montesa. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Villanueva de Alcolea" (TV-1495/500).

Bitllet uniface, corregit, d'1 peceta de Vilanova de l'Aguda (109x67 mm).

Vilanova de l'Aguda (Noguera). El terme conserva l'antic castell de l'Aguda i fou vila emmurallada que, al s. XIX, era dels marquesos de Castellbell. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament hi va fer circular uns bitllets de Ponts reaprofitats d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-3281/22; TCO-2820/11).

Vilanova de la Barca (Segrià). Sorgí a l'antic lloc de Castellpagès, que el 1172 ja pertanyia als templers, i fou repoblat pels Granyana, que el 1212 hi instal·laren una barca pel pas del Segre. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer tres emissions de bitllets d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims (TC-3270/80; TCO-2822/33).

Bitllet uniface de 50 cèntims de Vilanova de la Barca (108x67 mm).

Bitllet uniface de 10 cèntims de Vilanova de Bellpuig (46x33 mm).

Vilanova de Bellpuig (Pla d'Urgell). Des del 1070 fou dels Anglesola i de la baronia de Bellpuig, i el poblament s'inicià en temps d'Alfons I (1162-1196). B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25 i 10 cèntims (TC-3265/9; TCO-2834/8).

Bitllet uniface d'1 peceta de Vilanova de Castelló (51x37 mm).

Vilanova de Castelló o Castelló de la Ribera (la Ribera Alta). D'origen islàmic, fou lloc reial des la conquesta de Jaume I i va pertànyer al terme de Xàtiva fins al 1587. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i

de 50, 25, 10 i 5 cèntims amb "Villanueva de Castellón" (TV-1501/12).

Bitllet uniface d'1 peceta de Vilanova d'Escornalbou (77x51 mm).

Vilanova d'Escornalbou (Baix Camp). Es formà a redós del monestir d'Escornalbou i formà part de la Comuna del Camp de Tarragona. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50, 25 i 5 cèntims (TC-3298/03; TCO-2839/44).

Bitllet uniface de 50 cèntims de Vilanova d'Espoia (61x42 mm).

Vilanova d'Espoia (poble del municipi de la Torre de Claramunt). Té església romànica. B/G. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), el Sindicat Agrícola va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims que, segons Turró, varen circular per la població (TC-3398/09; LC-3262/3).

Medalla de la Junta Revolucionària de Vilanova i la Geltrú, 1868 (46x35 mm).

Vilanova i la Geltrú (Garraf). Es formà com a Vilanova de Cubelles dins el terme del castell de Cubelles, vers el 1232, i Jaume I li atorgà carta de franqueses el 1274. El 1368, s'hi agregà el terme de la Geltrú. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9) l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims (TC-3310/2; TCO-2864/6). G. Coop. "Círcol Tradicionalista", peces de 5 i 1 peceta de níquel i de 25 i 5 cèntims de llautó (LC-2397 a 2400). Coop. "La Regeneradora Villanovesa", peces de 2 i 1 peceta de llautó i de 10 i 5 cèntims d'alumini (LC-2401 a 2405). MC. L'any 1868 edità una medalla de la Junta Revolucionària (CM-617). L'any 1881, una commemorant el ferrocarril (CM-697), i el 1882, dues de l'Exposició Regional (CM-698 i 699). L'any 1884, a la Biblioteca Balaguer (CM-715). Vers el 1890, el que sembla una medalla municipal de premi (CMA-11). L'any 1900, una relativa a la fàbrica Marquès, i el 1927, una de la Pirelli (CM-935 i 1234). El 1907, una dedicada a l'Orfeó Vilanoví; el 1926, a Clavé, i el 1936, dues al cor Unió Vilanovina (CM-1031, 1491 a, 1533 i 1536). Des del 1961, hi ha medalles dels Festivals de Cine Amateur: 1961, "Lo que vió mi Canon", 2n premi, i "Un drama puro", 3r premi; 1962, sense dedicació. Del 1973, per la sucursal del Banc Sabadell (CMA, p. 201).

Senyal incus de llautó de Vilanova de Meià (x2).

Vilanova de Meià (Noguera). S'originà a redós del castell de Meià i, ja des del 1279, fou coneguda com a Vilanova de Meià. Jaume II (1291-1327) li donà carta de poblament el 1312. M. L'any 1564 la menciona Antic Roca com a emissora de moneda, però el caràcter gòtic de les peces incuses de llautó que es coneixen, amb l'explícita llegenda S DE MEYÀ, fan creure que siguin del segle XV, amb un possible antecedent de peces anepígrafes (CCG-3906 i 3907). B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer almenys dues emissions de bitllets d'1 peceta i de 50, 25 i 10 cèntims (TC-3287/93; TCO-2845/51).

Vilanova de Prades (Conca de Barberà). Esmentada des del 1159, Alfons I la concedí als Savallà a condició d'aixecar-hi un castell i repoblar-la. La carta de poblament és del 1175. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-3294/6; TCO-2852/4).

Anvers del bitllet d'1 peceta de Vilanova de Prades (90x55 mm).

Bitllet uniface d'1 peceta de Vilanova de Sau (95x64 mm).

Vilanova de Sau (Osona). Es formà a l'entorn de l'església de Santa Maria, esmentada des del 1040, i fou dels senyors de Savassona. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta (TC-3297; TCO-2855).

Vilanova de Segarra. Vegeu *Sant Antoli i Vilanova*.

Bitllet uniface d'1 peceta de Vilanova de Segrià (46x40 mm).

Vilanova de Segrià (Segrià). Es formà a redós del castell dels templers i fou després comanda dels hospitalers. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-2204/7; TCO-2856/9).

Vilanova del Vallès (Vallès Oriental). Fou creat municipi entre 1936 i 1939 i, novament, des del 1983. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-3283/6; TCO-2860/3). MC. L'any 1885, edità una medalla dedicada a Sta. Quitèria (CM-722). MS. Sta. Quitèria, s. XVIII (1), s. XIX (5); s. XX (2).

Medalla de Vilanova del Vallès a Sta. Quitèria (x1,5).

Bitllet uniface de 25 cèntims de Vilaplana del Camp (54x46 mm).

Vilaplana del Camp (Baix Camp). Fins al s. XIV, va pertànyer al terme d'Aleixar i fou dels comtes de Prades. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Vilaplana" (TC-3313/7; TCO-2867/71).

Medalla del Vilar, premi escolar, vers 1878.

Vilar, el (poble de Castellbell i Vilar). MC. El 1878, edità dues medalles de premi escolar (CM-668/9).

Medalla de Vila-real per la canonització de S. Pascual Bailon, 1891.

Vila-real (la Plana Baixa). Fou fundada per Jaume I el 1274 en segregar-la de Borriana. Al segle XV, foren construïdes les muralles. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament, a través de la Caixa Rural, va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-1518/21). **MC.** L'any 1891, edità diferents medalles pel segon centenari de la canonització de S. Pasqual Bailon (CM-400 a 402), i els anys 1898 i 1899, d'altres commemorant peregrinacions (CM-425, 426 i 430). **MS.** S. Pasqual Bailon, s. XIX (2), s. XX (7).

Bitllet d'1 peceta de Vila-rodona (97x63 mm).

Vila-rodona (Alt Camp). Esmentada des del 959, tingué castell almenys des del 1210 i va pertànyer a la mitra de Barcelona. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims, els dos darrers rodons (TC-3218/22; TCO-2872/6).

Vilaret i Montfort, Joan (S. Feliu de Guíxols, 1927-Barcelona, 2015). Numismàtic. Féu estudis d'advocat que no exercí i es dedicà als negocis i a donar-se una amplíssima cultura. Fou el millor animador del Cercle Filatèlic i Numismàtic de Barcelona; en els darrers anys, presidí la Secció Numismàtica i la dotà de la millor biblioteca numismàtica del país. Fou membre de la SCEN. Els seus coneixements numismàtics eren d'ampli abast i els seus treballs, publicats especialment a *Acta Numismàtica* i a l'*Ardit*, foren dedicats gairebé sempre a la numismàtica catalana, en la qual sistematitzà diferents sèries, com ara els ardits o els diners de Barcelona. Dossier biogràfic a *Acta Numismàtica* 46, arran del seu decés.

Joan Vilaret.

Clauer propagandístic de Joan Vilarrúbia (x1,5).

Vilarrubia, Joan (Sabadell, 1871-1925). Argenter, esdevingué, d'una banda, el pioner en la introducció de la bijuteria obrada mecànicament i, de l'altra, produí medalles d'argent, generalment de temàtica religiosa. La seva producció es pot identificar per la marca J.V. a l'anella de les medalles. Un dels tipus mostra la MD de Montserrat amb l'escolania. Tenia l'establiment al carrer Església, 13, i edità una medalla de caràcter divulgatiu del seu negoci, obra no signada de Parera. Signa: J.V.; J.VILARRUBIA. Medalla: CM-994 (c. 1905).

Vila-sana (Pla d'Urgell). Formà part del municipi de Castellnou de Seana fins al 1935, en què s'independitzà i abandonà el nom antic d'Utxafava. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-3223/4; TCO-2877/8). **MS.** N^a^S^a^ de la Cabeça (Utxafava), s. XIX (2).

Anvers del bitllet d'1 peceta de Vila-sana (110x64 mm).

Anvers del bitllet d'1 peceta de Vila-seca i Salou (95x67 mm).

Vila-seca i Salou (Tarragonès). Amb antecedents prehistòrics, ibèrics i romans, conserva la torre de l'antic castell i, des del 1515, fou de senyoria eclesiàstica. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-3325/6; TCO-2879/80).

Vila-seca de Torelló. Vegeu *Torelló*.

Vilassar de Dalt (Maresme). El castell i el recinte emmurallat existien ja al s. XII i fou dels Desbosc des del 1360. Fou cap de baronia. **B.** Durant la Guerra

Medalla del nou temple de Vilassar de Dalt, 1943.

contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer diferents emissions de bitllets d'1 peceta i de 50, 25 i 5 cèntims (TC-3327/32; TCO-2881/6). **G.** Coop. "La Fraternal", bitllets de 5 i 1 peceta i de 50, 10 i 5 cèntims (LC-521/8). Coop. "L'Estrella", peces de 5 i 1 peceta de níquel i de 25 i 5 cèntims de llautó i bitllets de 25 i 10 pecetes (LC-552 a 561). **MC.** Els anys 1905 i 1931, l'ajuntament va editar medalles en honor dels cors de Clavé (CM-1478 i 1491), i el 1943, una altra per la primera pedra del nou temple (CM-1829).

Medalla uniface pel carnestoltes de Vilassar de Mar del 1917.

Vilassar de Mar (Maresme). Es formà com a barri marítim de Vilassar de Dalt i fou de la baronia de Vilassar. S'independitzà el 1785. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer emissions de bitllets d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims (TC-3333/8; TCO-2887/92). **MC.** Els anys 1917, 1918 i 1919 s'editaren medalles per a Carnestoltes, Certamen Catequístic i futbol (CM-1144, 1411 i 1602).

Bitllet manual de 10 cèntims de Vilatenim (45x65 mm).

Vilatenim (poble de Figueres, Alt Empordà). És esmentada el 982 i fou municipi fins al 1975. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre uns bitllets manuals de 10 i 5 cèntims (TCO-2893/4).

Vilatorta. Vegeu *Sant Julià de Vilatorta*.

Medalla a S. Sebastià, patró de Vilavella, 1934 (x1,5).

Vilavella, la (la Plana Baixa). Amb antecedents islàmics, fou conquerida per Jaume I i era de població de moriscs. El rei la donà als Montcada el 1251. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Villavieja" (TV-1522/5). **MC.** L'any 1934 va emetre una medalla dedicada al seu patró S. Sebastià amb "Villavieja" (CM-482).

Vilella Alta, la (Priorat). Fou un dels set pobles del prior d'Escaladei. **B/G.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), el Sindicat Agrícola va emetre bitllets rodons de paper i de cel·luloide de 2 i 1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims que, segons Turró, circularen per la població (TC-3349/59). **G.** Coop. "La Veritable Aliança", bitllets de 50, 25, 10, 5, 2 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims (LC-2663 a 2673).

Bitllet uniface de 50 cèntims de la Vilella Alta (72x50 mm)

Bitllet de 10 cèntims de la Vilella Baixa (Ø 39 mm).

Vilella Baixa, la (Priorat). Formà part de la baronia de Cabassers. **G.** Sindicat Agrícola, peces de cel·luloide de 2 i 1 peceta i de 50 cèntims i bitllets manuals de 2 i 1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims (LC-2673/81).

Bitllet uniface de 2 pessetes de Vilella de Cinca (51x35 mm).

Vilella de Cinca (Baix Cinca). Amb antecedents romans i islàmics, fou de la baronia de Fraga i, des del 1149, va pertànyer als Montcada. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), la Cooperativa Única va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Velilla de Cinca" (TF-415/8).

"Villa Durruti". Vegeu *Sant Jordi del Maestrat*.

Villar, Miquel. Mestre de la seca de Tàrrega de Joan II, juntament amb Francí Ferrer, almenys el 1465 (792).

Villar de l'Arquebisbe o el Villar (els Serrans). L'origen es un proper llogarret musulmà, conquerit el 1236 i que el 1300 passà a la mitra de València, que la poblà de cristians el 1324. El 1793, esdevingué vila reial. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajun-

Billet uniface d'1 peceta de Villar de l'Arquebisbe (62x40 mm).

tament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Villar de la Libertad" (TV-1513/6).

"Villar de la Libertad". Vegeu *Villar de l'Arquebisbe*.

Villares, los, tresoret (Caudete de las Fuentes, la Plana d'Utiel). Tresoret d'època califal que contenia 25 dirhems entre Abd al-Rahman III i Hixem II i 78 fragments de dirhems de pesos irregulars entre 0,1 i 1,83 g. Ens aporta dades sobre el circulant en època musulmana, que Martínez complementa amb dades d'altres troballes califals en l'espai valencià i en el possible càlcul a pes del material monetari, segons ens diuen la presència i la dispersió de pesos dels fragments. MARTÍNEZ, Asunción, "El tesoro califal de Los Villares (Caudete, Valencia)", *AN* 17/18, 1988, p. 177 a 196.

Billet manual de 25 cèntims de Villargordo del Cabriel (42x42 mm).

Villargordo del Cabriel (la Plana d'Utiel). Productora de sal, fou de Castella fins al 1821. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre uns bitllets manuals de 25 cèntims (TV-1517).

Villaronga i Garriga, Leandre (Barcelona, 1919-2015). Numismàtic. Féu estudis tècnics que va interrompre la guerra el 1936 i, després de la contesa, s'hagué d'ocupar del negoci tèxtil, de vella tradició familiar. La qualitat de la docència que hagué de suplir restà certificada amb el doctorat Honoris Causa que li atorgà la universitat alemanya de Colònia l'any 1981. L'any 1986 fou elegit membre de la Comissió Internacional de Numismàtica. Ha estat premiat per les societats anglesa, francesa i americana i fet soci d'honor d'altres societats. Fou president-fundador de la SCEN i l'impulsor i primer director d'*Acta Numismàtica*. La seva primera afecció fou l'arqueologia, però la troballa casual d'una moneda de Kese l'any 1952 fou decisiu per a convertir-lo en numismàtic. Entre les seves obres hi ha diferents monografies sobre tallers monetaris: *Los denarios con leyenda Icalgusken* (Barcelona, 1962), amb nova versió catalana (València, 1988); *Las monedas de Arse-Saguntum* (Barcelona, 1987); *The Aes coinage of Emporion* (Oxford, 1977); *Las monedas ibéricas de Ilerda* (Barcelona, 1978), i *Les monedes ibèriques de Tàrraco* (Tarragona, 1983). Sovint es dedicà també, però, a obres d'ampli abast, com ara *Las monedas hispano-cartaginesas* (Barcelona, 1973), o bé *Numismàtica antigua de Hispania* (Barcelona, 1979), amb versió catalana ampliada; *Numismàtica antiga de la Península Ibèrica* (Barcelona, 2004), amb tota la teoria sobre la moneda antiga peninsular; o la sèrie de cinc llibres sobre les monedes d'argent d'Empúries i Roses publicades entre el 1997 i el 2003. Innovador metodològic, va escriure també *Estadística aplicada a la Numismática* (Barcelona, 1985). La seva obra culminant fou, però, *Corpus Nummum Hispaniae ante Augusti Aetatem* (Madrid, 1994), que refongué i completà després

Medalla dedicada a Villaronga l'any 1981.

amb la part hispanoromana i que publicà en català i anglès amb el títol *Numismàtica Antiga de la Península Ibèrica* (Barcelona, 2004), en col·laboració amb Jaume Benages. En els darrers anys s'ha publicat la seva Obra Esparsa, que recull la part més destacada dels seus articles en cinc volums (2008 a 2014). Perfils: BALAGUER, A. M., "Perfil biogràfic del Dr. Leandre Villaronga i Garriga", *AN* 21-23, 1993, p. 13-16; VILLARONGA, L., "Records", *AN* 41/42, 2012, p. 7-22. Altres dades i bibliografia a *Obra Esparsa V*, Barcelona, 2014, i a *Acta Numismàtica* 46, amb un dossier elaborat arran del seu decés. MC. L'any 1981, amb motiu del seu Doctorat Honoris Causa, les entitats numismàtiques li reteren un homenatge i fou emesa una medalla dins la sèrie dels "Numismàtics Il·lustres", obra d'Ibañez Tasso (CM-1965).

Villarrubia de los Ojos, tresor (Ciudad Real). Tresor trobat en aquest lloc situat a uns 60 km a l'est de la capital. Contenia 180 peces, de les quals se'n pogueren estudiar 136 i, després, 16 més, és a dir, un total de 152. D'aquestes peces, 136 eren divisors d'argent situables al final del segle III a. de C., i durant la Segona Guerra Púnica amb tipus de derivació emporitana i massaliota, entre altres. La resta comprenia essencialment dracmes d'Empúries, dracmes ibèriques, argent hispanocartaginès de valors febles i victoriats romans. Segons Garcia Garrido, correspondria a la bossa d'un soldat que hauria anat acumulant soldades en un itinerari que s'iniciaria al sud de Catalunya, entraria llargament a València i penetraria després cap al centre peninsular. Al marge dels materials inèdits, per als quals es fan hipòtesi d'atribució, s'obtenen dades importants sobre circulació monetària. GARCIA GARRIDO, M. "El hallazgo de Villarrubia de los Ojos", *AN* 20, 1990, p. 37-78. Juntament amb el de *Moixent* i altres, caracteritza la circulació durant la II Guerra Púnica i abans del 195 a. de C. (VY, p. 23-24; NAPI, p. 84-85).

Medalla de coronació de la MD de les Virtuts de Villena (1923).

Villena (l'Alt Vinalopó). Cap de la comarca de l'Alt Vinalopó, fou conquerida pels catalans el 1240, es perdé en diferents ocasions en benefici de Castella i no retornà fins al 1836. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament, per mitjà de la seva Comissió de Proveïments, va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-1526/33). MC. L'any 1923 va emetre una medalla d'alumini per la coronació de la MD de les Virtuts (inèdita).

Bitllet uniface d'1 peceta de Villores (114x82 mm).

Villores (els Ports). Va pertànyer al terme general de Morella. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TV-1534/5).

Medalla de l'ajuntament de Vilobí, vers 1900.

Vilobí d'Onyar (Selva). L'església és esmentada des del 1064 i tingué castell des del s. XIII. Al s. XVII era lloc reial. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims amb "Vilovi" (TC-3366/7; TCO-2897/8). MC. Vers el 1900, l'ajuntament va editar una medalla d'ús desconegut, potser un distintiu de regidor (CM-948).

Vilosell, el (Garrigues). El castell és esmentat al 1067 i fou repoblat en temps d'Alfons I, que la donà als Besora. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 25, 10 i 5 cèntims (TC-3360/5; TCO-2899/04).

Bitllet uniface d'1 peceta del Vilosell (110x68 mm).

Anvers del bitllet de 50 cèntims de Vimbodí (95x60 mm).

Vimbodí (Conca de Barberà). Amb antecedents islàmics, fou conquerida per Ramon Berenguer III i li fou donada carta de poblament. Alfons I la cedí a Poblet el 1172. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-3368/70; TCO-2905/7). G. Coop. de Producció i Consum, bitllets de 10 cèntims (LC-2598). MS. N^S^ dels Torrents, s. XX (4). Vegeu també *Poblet*.

Bitllet uniface de 50 cèntims de Vinaixa (71x40 mm).

Vinaixa (Garrigues). D'origen islàmic, fou repoblat per Ramon Berenguer IV, que atorgà carta de poblament el 1151. El 1210 passà a Poblet. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre dues sèries de bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims (TC-3371/4; TCO-2908/11). G. Sindicat CNT, bitllets de 10 i 5 cèntims (LC-3602/4).

Bitllet uniface de 50 cèntims de Vinalesa (62x43 mm).

Vinalesa (l'Horta). Antiga alqueria islàmica, fou poblada de cristians i va pertànyer a Foios. Des del 1641, fou de la cartoixa de Valldecrist. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (193/9), i en suplència de l'ajuntament, l'Economat Popular va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TV-1536/8).

Assemblea Mariana a Vinaròs, 1935.

Vinaròs (el Baix Maestrat). Cap de la comarca del Baix Maestrat, té antecedents prehistòrics i romans i fou una alqueria islàmica conquerida per Jaume I el 1233. El 1294 Jaume II la donà als templers i després passà a l'orde de Montesa, que la féu cap de comanda. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims amb "Vinaroz" (TV-1539/40). MC. L'any 1935 s'editá una medalla per la VI Assemblea Diocesana Mariana (CM-484). MS. N^S^ de la Misericòrdia, s. XX (5).

Vinçà (Conflent). El castell és esmentat el 939, quan pertanyia al comtat de Cerdanya. Fou vila emmurallada. P. Les pallofes de Vinçà foren identificades pels numismàtics rossellonesos i recollides per Botet en el seu manuscrit (BP, p. 189), de manera que es pot donar per segura l'atribució (CL, p. 335 i tipus 2310/2).

Pallofa eclesiàstica de llautó de Vinçà (x1,5).

Bitllet uniface 25 cèntims de Vinebre (77x52 mm).

Vinebre (Ribera d'Ebre). Fou poblat de moriscs i va pertànyer als templers i, després, als hospitalers. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims (TC-3375/6; TCO-2912/3). MS. Enric d'Ossó, s. XX (1).

Vinyes, Joan. Mestre de la seca de Barcelona actuant des d'una data indeterminada fins l'any 1558, en què cessà (BO, vol. 3, p. 35).

Medalla a S. Martí, Vinyols i els Arcs.

Vinyols i els Arcs (Baix Camp). Es formà a l'entorn d'una masia que fou repoblada pels Clariana i va pertànyer a la mitra tarragonina. MC. L'any 1973 edità una medalla dedicada a S. Martí.

visigot. Poble germànic originari del mar Bàltic, un dels que pressionaren sobre Roma i que, després de diferents enfrontaments, acabaren per actuar des del 416 com a mercenaris de l'Imperi, cosa que els permeté un

Moneda visigoda de coure de la seca d'Hispali (Sevilla) (x2).

assentament a la zona d'Aquitània vers el 476, situació que fou afavorida encara amb la desaparició de l'Imperi d'Occident. Pressionats pels francs i els burgundis i amb l'ajut dels ostrogots, varen anar derivant vers Narbona i Barcelona i, finalment, ocuparen gairebé tota la Península Ibèrica (mai dominaren el territori basc), a més de conservar l'espai de la Narbonesa. M. Els visigots, com la major part dels altres pobles germànics, foren deutors en molts aspectes de la civilització romana. No ha de sorprendre, doncs, que el seu sistema monetari s'iniciés amb simples còpies del numerari romà i, després, del bizanti, i que quan feren moneda nominativa, mantinguessin els patrons metrològics dels bizantins. En la primera etapa imitativa, hi ha un ampli conjunt de còpies més o menys estrafetes de sòlids i trients d'or, que recentment s'ha vist que es complementava amb emissions d'argent (CBA). Les monedes d'aquesta etapa han estat designades com a "previsigodes", terme completament fora de lloc ja que foren emeses pels visigots i, per tant, malgrat que siguin imitatives del numerari romà, són tan visigodes com les nominatives que començaren amb Leovigild. La determinació de les peces d'aquesta primera etapa que poden haver estat emeses en l'àmbit català és encara en estudi i no hi ha arguments sòlids per a fer-ne atribucions. Pel que fa a l'etapa nominativa, podem assenyalar els trients d'or emesos en els tallers monetaris que hi foren actius: *Barcelona*, *Girona*, *Roses*, *Sagunt*, *Tortosa* i *València* (CCG). El taller o seca de Tarragona fou, amb diferència, el més important (BV). També es varen batre monedes d'aram, inicialment potser de caràcter ciutadà, als tallers de Mérida, Sevilla, Toledo, Còrdova i, potser, en altres (CVI).

Trient d'or de Barcelona de Viteric (x1,5).

Viteric (603-609). Sobirà visigot. Va emetre trients d'or amb el bust de front a totes dues cares a Barcelona, Girona, Roses i Tarragona, i en aquesta darrera seca n'hi

ha amb les formes TARRACONA IVSTVS i TARRACONA PIVS, més o menys abreujat (CCG-1224/9).

Trient d'or de Girona de Vitiza (x1,5).

Vitiza (700-710). Sobirà visigot. Va emetre trients d'or amb el tipus de bust de perfil a l'anvers i creu sobre grades al revers a Barcelona, i amb el bust de front a l'anvers i creu sobre grades al revers a Barcelona, Roses i Tarragona (CCG-1292/6).

Situació del Vivarès en l'espai catalano-occità.

Vivarès, comtat del (Occitània). Territori situat al nord de l'Usès i entre el Gavaldà a l'oest i el Roine a l'est. Al nord d'aquest territori, s'acaba l'espai occità per aquesta part. M. Domini habitual dels comtes de Tolosa, cal considerar les monedes dels temps dels comtes Ramon VI (1194-1222) i Ramon VII (1222-1249), vassalls dels sobirans catalans. Sembla que n'hi ha d'episcopals i de comtals o ciutadanes, i es tracta de diners i òbols de billó (COC-88/90; CME-86/9).

Vivers (Occitània). Capital del comtat del *Vivarès* i probable seca dels seus comtes i/o bisbes.

Vives Escudero, Antoni (Madrid, 1859-1925). Numismàtic i arqueòleg. De família menorquina, es formà a Maó i es graduà a l'Escola Superior de Diplomàtica de Madrid. Fou catedràtic de Numismàtica a la Universitat de Madrid. Publicà importants treballs d'àmbit peninsular: *Monedas de las dinastías arábigo-españolas* (Madrid, 1893), *Medallas de la Casa de Borbón* (Madrid, 1916) i *La moneda hispànica* (Madrid, 1916), que no pogué revisar.

Antoni Vives.

Vives Escudero, col·lecció. Sèrie de monografies en castellà editada des del 1992 per l'*Asociación Numismática Española* de Barcelona per iniciativa de M. Crusafont que, el 1993, assolí de sumar-hi la col·laboració de la *Fábrica Nacional de Moneda y Timbre* de Madrid, que va cofinançar la major part dels volums. Fins al núm. 6 es varen editar amb regularitat i bon nivell obres de L. Villaronga, P. P. Ripollès o M. Crusafont.

Medalla de Barcelona a Lesseps (1842), obra de Vivier (Ø 57 mm).

Vivier, Maties (París, 1788-1859). MC. Gravador i medallista. Deixeble de Moineaux. Féu els estudis a l'Escola de Belles Arts de París a partir del 1807. Presentà les primeres obres al Saló de París del 1809. Té una producció medallística força copiosa i de qualitat. Signa: VIVIER. Medalla: CM-547 (1842).

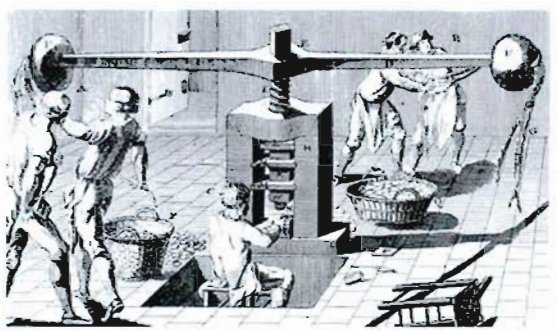

Volant d'encunyació en acció.

volant o volant d'encunyació. Màquina per a encunyar monedes i medalles que actuava per percussió i encunyació, però de forma mecànica. Hi havia un encuny fix i un altre de mòbil que discorria guiat i que avançava per mitjà d'un bis accionat per una llarga barra, als extrems de la quals hi havia dos grans pesos. Hom feia desplaçar per mitjà de corretges o cordes aquests discs i la inèrcia feia baixar l'encuny mòbil que percudia amb gran força sobre el cospell posat sobre l'encuny fix. El volant, innovat a Alemanya el 1540, tardà a generalitzar-se i anà substituint els *molins* d'encunyació, que s'havien emprat generalment als s. XVI i XVII. Més endavant, els volants foren dotats d'unes peces circulars que marcaven alhora el cordó de la peça. Foren especialment útils per a l'encunyació de les medalles que, per la seva grandària, fins llavors s'havien hagut d'emetre per fosa ja que l'encunyació amb martell no donava prou força per a batre-les. Més endavant, foren substituïdes per les *premses*, que actuaven a través de volants d'inèrcia i que eren accionades, de primer, amb màquines de vapor i, després, amb motors elèctrics, cosa que permetia unes cadències molt superiors.

Voló, el (Rosselló). Antic feu dels Montesquiu, esdevingué vila reial el s. XIV. G. Durant la Primera Guerra Mundial (1914/8), i encara un temps després, hi varen circular peces, potser de plom, de 10 i 5 cèntims, emeses per la cooperativa de consum (SYL, p. 43).

Voltregà. Vegeu *Sant Hipòlit de Voltregà*.

volum de producció. Dada molt important per a poder fer qualsevol anàlisi d'història monetària. A voltes, disposem dels documents de fabricació o altres dades indirectes que ens permeten arribar a aquesta informació. En cas contrari, ens hi podem acostar aplicant estudis de tipus estadístic sobre el nombre dels encunys que puguem identificar i la freqüència amb què es repeteixen i atribuint un determinat volum de capacitat de durada de cada encuny (VE).

V-R. 1. Marca de valor que porten les monedes d'argent de la Guerra dels Segadors (1640/52), del valor de cinc rals. 2. Marca de valor que porten les peces de cinc rals de Sardenya a partir de Felip I.

V-S. Marca de valor que porten les monedes de la Guerra dels Segadors (1640/52) d'argent del valor de cinc sous, és a dir, dos rals i mig.

V.T. Vegeu *Tordera*. MC.

Vuitantí d'or de Ferran VII del 1822 (x1,5).

vuitantí. Moneda d'or d'un pes de 6,78 g que valia 80 rals de billó i que fou encunyada per Ferran VII durant el Trienni Constitucional (1820-1823) i per Isabel II del 1834 al 1848, llavors amb el valor de 4 duros. Se'n bateren a Barcelona.

vuitena, vuitens o bé, a raó de vuitens. Taxa de canvi entre monedes en què una val vuit vegades més que l'altre. Per exemple, el ral tornès d'argent respecte del diner jaquès a inicis del s. XIV (Hurtebise, p. 246 i seg.).

W

Wagner, Richard (Leipzig 1813-Venècia 1883). El gran músic alemnay tingué sempre un grup de seguidors a les nostres teres i fins i tot una Associació Wagneriana, que l'any 1913 li dedicà una medalla commemorant el centenari del seu naixement, CM-1124.

Wermuth, Christian (Altenburg, 1661-Gotha, 1739). M i MC. Famós gravador i medallista alemany. Es formà a Dresden amb el seu pare i amb el medallista Ernest Caspar Dürr. El 1686 fou nomenat gravador de la seca de Gotha, i el 1688, medallista de la cort dels ducs de Saxònia. El 1703 obtingué el càrrec de medallista de la cort del rei Frederic I de Prússia. Va produir unes 1.300 medalles, sempre d'excel·lent qualitat. Signa: C.W. Medalles: CM-151 (1706) i 169 (1710).

Medalla de l'alliberament de Barcelona del 1706, obra de Wermuth.

X

Bitllet uniface d'1 peceta de Xàbia (67x47 mm).

Bitllet uniface de 25 cèntims de Xaló (95x54 mm).

Xàbia (la Marina Alta). Es formà a partir d'una alqueria islàmica del terme de Dénia que assolí d'independitzar-se el 1397. Formà part del marquesat de Dénia. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament i altres entitats, com el Sindicat Agrícola, varen emetre monedes i bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Javea" (TV-858/66). **MS.** Jesús Natzarè, s. XIX (1).

Xaló (la Marina Alta). Fou lloc de moriscs i va pertànyer als Sarrià i, després, als Escrivà. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Jalón" (TV-839/41).

xamberch o xambergo. La peça de vuit rals castellana emesa per Carles II (1665-1700).

Bitllet uniface d'1 peceta de Xalans (65x45 mm).

Bitllet uniface de 50 centims de Xarafull (63x45 mm).

Xalans (la Vall de Cofrents). Conquerida per Jaume I, fou cedida a Castella fins al 1281, en què s'incorporà al regne de València. Fou dels Sarrià. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims amb "Jalance" (TV-837/8).

Xarafull (la Vall de Cofrents). Antic castell islàmic, fou conquerit per Jaume I i cedit a Castella fins al 1281, en què tornà al regne de València. Fou dels Sarrià i, després, dels ducs de Gandia. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Jarafuel" (TV-849/51).

Dinar o morabatí d'or de Xàtiva de l'etapa almoràvide (x1,5).

Billet uniface de 25 cèntims de Xella (57x45 mm).

Xàtiva (la Costera). Cap de la comarca de la Costera, té antecedents prehistòrics, ibèrics i romans i fou conquerida per Jaume I el 1244. El 1347 rebé el títol de ciutat. **M.** Pel que fa a la moneda de l'edat Antiga, vegeu *Saiti*. Durant l'etapa musulmana, va emetre dinars d'or almoràvits (CCG-1628/31 i 1646/7) i, amb les taifes almohades, dihems i mitjos dirhems d'argent de Muhammad ibn Tûsuf (CCG-1676/8). **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre billets d'1 peceta i de 50, 25, 10 i 5 cèntims amb "Játiva" (TV-852/5). **MC.** L'any 1900 edità tres medalles dedicades a la MD de la Seu (CM-431/3); el 1901, una a la MD del Puig (CMA-3), i el 1952, una dedicada al primer centenari del ferrocarril del Grau i al Marquès de Campo (CM-1857). **MS.** N^S^ de la Seu, s. XX (2)

xavalla. *f.* La moneda de poc valor, generalment de coure, a voltes denominada en la forma castellana "*calderilla*".

Xavo d'aram de Barcelona de l'Ocupació Napoleònica (x2).

xavo. Paraula derivada del castellà "*ochavo*". **1.** A Catalunya, la meitat del *quarto* en les emissions catalanes d'aram del s. XIX. **2.** Moneda castellana d'època borbònica que valia dos marvedisos. **3.** També s'aplicà el nom de *xavo moruno* a les grans quantitats de peces d'aram que pagà com a tribut de guerra el Marroc a Espanya al s. XIX i que es posaren en circulació amb valor de mig quarto o un xavo. **4.** Per extensió, qualsevol moneda de coure d'ínfim valor.

Xella (Canal de Navarrès). Antiga alqueria musulmana, era lloc de moriscs i fou donada per Jaume I a Pere Dovit el 1250. Fou després vila reial i dels ducs de Gandia. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre billets d'1 peceta i de 25 cèntims amb "Chella" (TV-656/7).

Billet uniface de 2 pessetes de Xelva (102x55 mm).

Xelva (els Serrans). Important població musulmana, fou conquerida per Jaume I el 1238 i passà als dominis del bisbe de Sogorb. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre billets de 2 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Chelva" (TV-658/61). **MS.** N^S^ del Remei, s. XX (1).

Billet uniface d'1 peceta de Xeraco (73x50 mm).

Xeraco (la Safor). Antiga alqueria islàmica, fou lloc de moriscs, conquerida per Jaume I i donada a Arnau

Bosquet i altres pobladors. El 1388, pertanyia al duc de Gandia **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Jaraco" (TV-845/8).

Bitllet uniface de 25 cèntims de Xeresa (75x49 mm).

Xeresa (la Safor). Antiga alqueria islàmica, fou lloc de moriscs i donada per Jaume I a quatre famílies. Fou venuda el 1487 al duc de Gandia. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre dues sèries de bitllets d'1 peceta i 50 cèntims amb "Jeresa" (TV-867/70).

Bitllet uniface de 25 cèntims de Xèrica (55x40 mm).

Xèrica (l'Alt Palancià). Conquerida el 1236 per Jaume I, el 1249 tingué carta de poblament, però el 1253 la lliurà a Teresa Gil de Vidaure i fou cap de baronia. Donà origen a l'important llinatge dels Xèrica. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament i, també i potser abans, el Comitè Executiu Antifeixista varen emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Jérica" (TV-871/6).

Bitllet uniface d'1 peceta de Xert (54x40 mm).

Xert (el Baix Maestrat). Fou conquerida per Jaume I el 1233 i lliurada als hospitalers. El 1316, passà a l'orde de Montesa. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims amb "Chert" (TV-662/3).

Bitllet uniface d'1 peceta de Xerta (78x46 mm).

Xerta (Baix Ebre). Esmentada el 1149, formà part del terme de Tortosa fins al 1628, en què assolí l'autonomia. El seu assud fou iniciat en època islàmica. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va fer dues emissions de bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims (TC-3379/84; TCO-2916/21).

Medalla de l'acció de Xest el 1838 (x1,5).

Xest (la Foia de Bunyol). Conquerida per Jaume I, fou cedida l'any 1251 als Arenós. Fou lloc de població mixta de cristians i moriscs. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Cheste" (TV-664 a 666). **MC.** L'any 1838, durant les guerres carlines, s'edità una creu per a premiar els participants a l'acció de Xest (CM-313), i l'any 1883, una de commemorativa d'una exposició dedicada als vins (CM-714 bis).

Xilxes (la Plana Baixa). Amb antecedents romans, fou conquerida per Jaume I, cedida el 1238 a Pere de Daroca i, més tard, fou del comtat d'Almenara. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Chilches" (TV-667/9).

Bitllet uniface de 10 cèntims de Xilxes (48x40 mm).

Xinxo o duret d'or de Ferran VI (x2).

xinxó. La peça més petita d'or de l'edat moderna, el mig d'escut, dit també *duret d'or* o *"durillo"*, perquè equivalia a un *duro* o peça de vuit rals d'argent.

Medalla de Xirivella a la MD de la Salut, 1883.

Xirivella (l'Horta). Antiga alqueria islàmica, fou conquerida per Jaume I, que la poblà de cristians i la donà a l'orde de Calatrava l'any 1238. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims amb "Chirivella" (TV-670/1). **MC.** L'any 1883, edità una medalla dedicada a la MD de la Salut i al Crist de la Llum (CM-383). **MS.** S. Crist de la Llum. s. XIX (1).

Xiva de Bunyol (la Foia de Bunyol). El 1237 fou cedida per Jaume I als Entença i aquests se n'empararen el 1241. Fou població mixta de cristians i moriscs i passà després als Montcada, que en feren cap de baronia. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets de 2 i 1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Chiva" (TV-672/8). **MC.** Durant les guerres carlines, el 1837, s'editaren dues creus de mèrit per accions de guerra del 2 d'abril del 1836 i del 15 de juliol del 1837 (CM-304/7).

Bitllet uniface de 2 pecetes de Xiva de Bunyol (61x51 mm).

Medalla de l'acció de Xiva de Morella del 1837.

Xiva de Morella (els Ports). Formà part del terme de Morella fins al s. XVII i, després, fou municipi fins al 1976. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/99), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 cèntims amb "Chiva de Morella" (TV-679/80).

xixell. El *cospell* o *follera*, és a dir, el disc metàl·lic abans d'ésser encunyat. Aquest terme fou emprat en alguna ocasió per Botet i Sisó, però no l'hem pogut documentar.

Bitllet uniface de 25 cèntims de Xixona (49x48 mm).

Xixona (l'Alacantí). Jaume I la conquerí el 1258, i el 1338 fou fortificada i s'hi erigí un castell. Fou vila reial amb vot a Corts. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament va emetre bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Jijona" (TV-877/82).

Bitllet uniface de 25 cèntims de Xodos (51x39 mm).

Xodos (l'Alcalatén). D'origen musulmà, fou conquerida per Jaume I i cedida als Urrea, els quals li atorgaren carta de poblament el 1248. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament emeté bitllets d'1 peceta i de 25 cèntims amb "Chodos" (TV-681/2).

Marca X-R a l'anvers d'una peça d'argent del 1652 (x1,5).

X-R. Marca de valor de deu rals. 1. Fou aplicada a les peces obsidionals de Barcelona amb un facial de deu rals i un contingut d'argent equivalent a un ral, emeses el 1652, al final de la Guerra dels Segadors (1640/52). Foren reemborsades amb aquest valor un cop acabada la guerra (CLL). 2. Emprada en les peces de deu rals de Sardenya en temps de Carles II (1665-1700) (CCG-4942/3).

Bitllet uniface d'1 peceta de Xulella (78x49 mm).

Xulella o Xulilla (els Serrans). Fortificació islàmica, fou donada per Jaume I als Escrivà i, després, a la mitra de València, que donà carta de poblament el 1340. B. Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9), l'ajuntament emeté bitllets d'1 peceta i de 50 i 25 cèntims amb "Chulilla" (TV-1683/85).

Contramarca XXR a l'anvers d'una peça de cinc rals d'argent.

XX R. Contramarca del valor de vint rals posada sobre les peces de cinc rals de Barcelona i altres seques, juntament amb una altra amb l'any 1652 i aplicades ambdues en aquesta data, en ple setge de Barcelona al final de la Guerra dels Segadors (1640/52). Foren reemborsades amb aquest valor un cop acabada la guerra (CLL).

Y

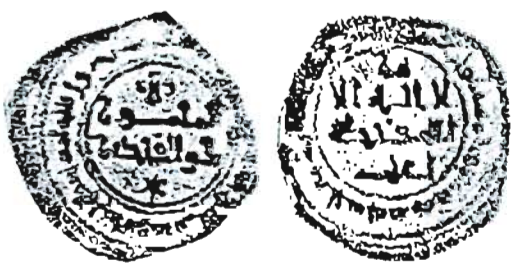

Dirhem de billó de València de Yahya I (x1,5).

Yahya I al-Ma'mun (435-467H; 1043-1075). Sobirà de les taifes de València i Toledo. A València, va batre fraccions de dinar d'or sense data i dirhems amb les dates 457 a 462H (CCG-1599/604).

Dirhem de billó de València de Yahya II (x1,5).

Yahya II al-Qadir (467-483H; 1075-1090). Sobirà de les taifes de València i Toledo. A València, hi va emetre fraccions de dinar d'or sense data i dirhems amb les dates 470 a 472, 474 i 476H (CCG-1605/11).

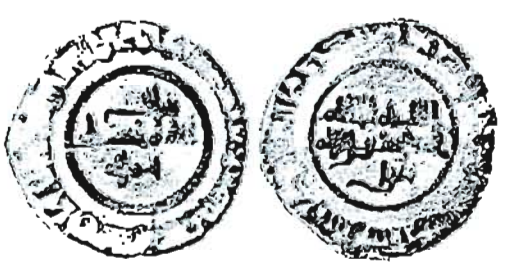

Dirhem de billó de Tortosa de Ya'la (x1,5).

Ya'la Mu'izz al-Dawla (445-450H; 1056-1068). Sobirà de la taifa de Tortosa. Va batre dirhems de billó amb les dates 445, 447, 448, 450H i sense data (CCG-1535/40).

Yanguas y Miranda, José (Tudela, 1782-Pamplona, 1863). Polític, historiador i expert en lleis. Fou arxiver de Navarra i deixà una obra copiosa com a historiador. Per a nosaltres és important el seu documentat *Diccionario de antigüedades del reino de Navarra* (Pamplona, 1840/44) en quatre volums. La part numismàtica es troba especialment al vol. II, p. 333-408. Hi ha una reedició moderna.

Medalla francmaçònica de Menorca del 1749, obra de Yco.

Yeo, Ricard (s. XVIII-1779). M i MC. Medallista i gravador d'encunys de monedes anglès, fou també gravador de gemmes. El 1749 entrà a la casa de la moneda de Londres, i el 1775 va obtenir el càrrec de cap de gravadors en succeir Joan Segismon Tanner. Va mantenir-se en aquesta dedicació la resta de la seva vida. Féu nombroses medalles i monedes. Signa: YEO. Medalla: CM-182 (1749).

Fracció de dinar d'or d'Alpont de Yumn al-Dawla (x2).

Yumn al-Dawla (421-434H; 1030-1042). Sobirà de la taifa d'Alpont. Va emetre fraccions de dinar d'or sense data i fraccions de dirhem amb l'any (42)3H o sense data visible (CCG-1400/02).

Yussuf Almudafar ben Suleiman (438-459H; 1046-1067). Sobirà de la taifa de Lleida. Va emetre dues varietats de fraccions de dinar d'or sense data i dirhems de billó amb les dates 439 a 441, 443, 444, 449 a 451, 455, 469H i sense data (CCG-1471/86).

Dirhem de billó de Lleida de Yussuf Almudafar (x1,5).

Dinar o morabati d'or de Xàtiva de Yusuf ben Taxufin.

Yusûf ibn Tasfin (480-500H; 1087-1106). Sobirà almoràvit. A Dénia, va batre dinars d'or amb les dates 480, 493, 495 i 498 a 500H (CCG-1612/20). A València, amb les dates 496 a 500H (CCG-1621 a 1627). A Xàtiva, amb les dates 489 a 491, 497 a 499H (CCG-1628/31).

Z

Zamenhof, Lluís Lejzer (Bialystok 1859-Varsòvia 1917). El creador de l'esperanto, que estigué a Barcelona el 1909, assolí de tenir molts adeptes per totes les terres catalanes. Hi ha algunes medalles de congressos esperantistes com el de Sóller del 1927, CM-1240 i una de Vic, del 1924 amb la seva efígie, CM-1208.

Billet uniface d'1 peceta de Zarra (80x57 mm).

Zarra (la Vall de Cofrents). Amb antecedents romans, fou fortificació islàmica conquerida per Jaume I i cedida a Castella, per bé que pogué recuperar-se el 1281. Fou lloc de moriscs i va pertànyer als ducs de Gandia. **B.** Durant la Guerra contra el Feixisme (1936/9) i en suplència de l'ajuntament, tres establiments varen emetre bitllets d'1 peceta i 50 i 25 cèntims (TV-1543/45).

Zarzo (València, s. XIX-XX). **MC.** Projectista o gravador de medalles valencià de qui no hem trobat antecedents. Signa: ZARZO. Medalla: 1702 (1909).

Zorita de los Canes, tresor (Guadalajara). Important tresor trobat al jaciment del Cerro de la Oliva en excavació i l'únic que correspon encara, almenys en sa major part, a la fase inicial o imitativa dels amonedaments dels temps visigots, que ha pogut ésser estudiat íntegrament. Comprenia 90 trients d'or, entre els quals 5 de merovingis, 1 de bizantí de la seca de Cartagena, 7 de sueus i la resta visigots d'imitació que copien tipus de Justinià i de Justí II (sembla que Barral admet que alguns puguin ésser bizantins genuïns), a excepció de 13 que ja són a nom de Leovigild. Com que aquests darrers són del tipus *Inclitus Rex*, anteriors als de la creu sobre grades, un tipus adoptat per Tiberi II a Bizanci el 578, el tancament es pot situar vers 578-579 (BAR, p. 56-92).

ÍNDEX TEMÀTIC

Recollim en tres grans àrees, una d'elles dividida en dues subàrees, els llistats dels termes corresponents a diferents temàtiques, ordenats alfabèticament i amb algunes dades complementàries si és necessari: 1-Lèxic numismàtic; 2-La història monetària de les poblacions (que inclou també el llistat dels territoris); 3-Temes complementaris de la història de la moneda, que hem dividit en A-Actors en la fabricació de la moneda i la medalla; i B-Temes d'estudi.

1- LÈXIC NUMISMÀTIC (571 entrades)

Noms de les monedes (239)

Adalmuro, auro de
agnusdei
agostar
agramuntès
àguila
aguileta
aguilotxa
albertí
alfonsí, -ina
Almodis monete comitissa
amadeu
àngel d'or
antoninià
anyell d'or
aragonès, -esa
ardit
argenteus
argenti yspani
argentum oscensis
armellino
as
aspre
assignat
banyolí
barbut
berguedà, -ana
bernardí
besant
bitllet
blanca
bolonyí
boscater
bru, -na
burgalès
bussana
cabut
cadira
calc
calderilla
calderó, -ons
caorceny
carleta
carlí
carolines, pecetes
castellana
cavall
cella
centè
cententionalis
cèntim
ceptí, mancús
cerdà, -ana
cinc rals
cinc sous
cinquantí
cinquè, -ena
cinquina
cistoforos
columnari, -ària
comtal, moneda
condecoració
contornat
cornado
corona
coronat, -ada
cort
crucesignato
crusado
dàric
didracma
dinar
diner
diòbol
dirhem
divisor
divuitè
dobler
dobla
dobler
dobleta
dobló
doblonet
dracma
ducat
ducató
dupondi
duret
duro
eivissenc, -a
enric
episcopal, moneda
escaldapoll
escalí
escudat
escut
esportella
estàtera
esterlí
fals
felip

ferrandí
florí
follis
franc
gallet
gannaus
garrama
genoví
grossó
guillat
guillermí
guinea
hemicalc
hemidracma
hemiòbol
hemitetartemorion
hyperpyron
insígnia
jaquès, -a
joaní
jubileu
justina
laupart
llarga moneda
lluís
local, moneda
macuquina
majorina
malla
maltallada
mancús
maravedí
maria
masmudina
massiair
medalla
medalla-moneda
melgorès
menudalla
menut, -uda
miaja
millarension
millarès
moltó
moneda
moneda-medalla
moneda de la creu
moneda d'ostentació
morabatí
morlà
municipal, moneda
napoleó, nap
negre
negrete
noble
nomisma
novenet
nummus
òbol
ochavo
octòbol
onzè
pacífic
palloſa
paper-moneda
paramonedes
parisí d'or
parpallola
patac
pataca
patacó
patraca
peça
peces d'ostentació
peceta
pela
pelloſa
pentanumion
pentòbol
perpra
"pesseta"
peso
piastra
piefort
pirral
pitxol
plom
premonedes
principat
proclamació, monedes i medalles
provincial
pública
pugesa
qanasir
quadrant
quadrigatus
quarta
quarterola
quarto
quintino
quinzet
raimondenc
ral
reial
reiet
restitució, medalles de
roball
rocabertí
rodenès
rossa
rovall
sanchete
semis
semiuncial
senar
senyal
senyorial, moneda
sequí
sesterci
sestino
sextant
shekel
síliqua
sinquena
sisè
sisena
sisó
sobirà
sòlid
sou
souet
spintria
talent
tàler
tarí
tarja
tartemorion
terç de trentí
ternat
téssera
testó
tetartemorion
tetradracma
tetròbol
timbre
tolsà
tornès
tremís
trentí
tresena
treseta
tridracma
trient
trihemiòbol
trihemitetartemorion
triòbol
tritemorion
triomf
ugonenc
unça
uncial
vaqueta
vescomtal, moneda
victoriat
vuitantí

vuitena
xamberg
xavalla
xavo

Seca i fabricació (135)

acordonadora
acordonar
adobar
alcaldes
alleiar
amonedar
aram
argent
argent fi
argent le roy
aur
batre
baixar
benefici
billó
blanquejar
blanquidor
bolleta
bossa d'or
bossonalla
braçatge
brocage
caballot
caça
cap de fornal
cendrar
cimentar
cisalla
colorar
contramarca
contrasenyal
copel·la
cospell
coure
cresol
cuir
dau
deslliurança
doble encunyació
electre
emblanquidor
emblanquir
emetre
encuny
encunyació
encunyar
enrodonidor
entall
escombreta
espell
estanyar
feble
ferro, ferres
finesa
flac, -a
flor d'encuny
fola
follera
fonedor
foneria
fornal
fornil
fort, fortatge
fullera
fusina
gras, -ssa
gresol
gros, ssa
gubia
guany
híbrid
igualadures
immobilització
"lingot"
llautó
llengot
llibres de la seca
lliga
marcar
matrícula
melsa
mestre de balança
mestre d'entall
mestre de prova
mestre de seca
metall
minvar
molí, molinet
monedar
monederia
OB
obrar
obrer
obridor d'encunys
oficials
oficiers
or
oricalc
pedra riellera
pellofera
pesador
pic
picar
pila
plata
premsa
punxó
quatern
rajola
recalcat
reencunyar
repicat
ressegell
riell
riellera
salaris
seca
seca de Barcelona
seca de Catalunya
seca de Mallorca
seca de València
tall
talla
tallador de ferres
traucador
traucar
trepant
tressallit
"trocar"
trossell
"velló"
verga
volant
volum de producció
xixell

Circulació (53)

abaixar
abatre
aforar
argençada
assegurar
billoneria
bombolla
C-1, C-2
cabal, -s
canvi or/plata
circulant
compte, unitat de
contaminat, -ada
convertibilitat
corrent
corrible
crida
cuento
curs, curs legal
desaforar

detector de metalls
devaluació
dinerada
divuitè, -ns
doblenc, -ca
fenedura
for
grangeria
G.V.
il·lusió metal·lista
mancusada
mesa
metal·lisme, mono-, bi-, tri-
numerari
obsidional
paries
patró or
pecúnia
piramidal
placard
preu
quinzens, -a
rem valentem
so, sonar
toriscar
tosquirar
trencadura
unitat monetària
valor
V-R
V-S
X-R
XX-R

Control (65)

afinador
argenç
assaig
assajador
assenyalar
àvol
balancer
bolla
(cairó tallat en aspa)
(cavall)
(cérvol)
comptador
contrafer
contrast
curt, -a
dany
empirance
(escac en cairó)
escrivà reial
expedir
fals, -a
falsador
falsificat
folrat, -ada
fondies
frau
fraut
gabelot
gra
imitació
ius monetae
litra
lliura
magistrat
mancusal
marc
marca, -ques
mina
minva
miscal
mixturat, -ada
monedatge
mostassaf
mostra
nacta, nacsa
"onsa"
patró de pesos
pedra de toc
pensa
propietari
prova
quirat
regalia
Regia Corte
reproducció
(rosa)
segell
senyoriatge
(sol radiant)
tallar
toca
trebuquet
Tresorer General
(u-vuit)

Elements de monedes i medalles (39)

alfabet
anepígraf, -a
anònima
anvers
apedaçat
Bes
bracteat, -ada
bust
compàs
cordó
creu
creu de tern
CRVCEN
data
dicció, -ns
exerg
facial
forma
fracció
fragment
fulla
gràfila
gruix
hipocamp
incús, -a
llegenda
llistell
mòdul
monetiforme
monograma
nom
ordinal
pàtina
punts secrets
revers
símbols
tipus
tros
uniface

Estudi (43)

AE
anàlisi
AR
AV
bibliografia
científic, mètode
circulació monetària
col·lecció
col·leccionisme
composició metàl·lica
conservació
descripció
detector de metalls
documentació
enllaços d'encunys
estil
exposicions
grau de conservació
grau de monetització

grau de qualitat artística
heràldica
índex de raresa
inflació
llei de Gresham
manuals de mercaderia
medallística
mètode científic
metrologia
monetari
neteja
numària
numismàtic
numismàtica
"paranumismàtica"
percentatge
posició d'encunys
qualitat artística
raresa
ràtio de valors
sigil·lografia
tresor
troballa
variant

2- LA HISTÒRIA MONETÀRIA DE LES POBLACIONS EMISSORES (1.862 entrades)

Països, territoris i llocs (96)

Andorra (país)
Acaia, principat
Agde, vescomtat
Albània, regne
Albi, vescomtat
Andorra, principat
Andusa i Sauva, senyories
Apulia i Càpua, ducat i principat
Aragó, regne
Arborea, domini dit jutjat
Arle, bisbat
Atenes i Neopàtria, ducats
Aurenja, principat
Ausona, comtat/bisbat
Avinyó, comtat
Barcelona, comtat
"Bearn"-vegeu Biarn
Besalú, comtat
Besiers, comtat
Biarn, vescomtat
Bigorra, vescomtat
Busca, marquesat
Cabrera, illa
Califat de Còrdova
Caors, comtat
Carcassona, comtat
Carcí, comtat
Cardona, vescomtat
Carlat, vescomtat
Carxé, regió
Castell de Ferro, lloc
Castellroig, illa
Catalunya, principat
Cerdanya, comtat
Comenge, vescomtat
Corona Catalano-Aragonesa, estat
Còrsega, regne
Coserans, vescomtat
Dues Sicílies, estat
Egina, senyoria d'
Eivissa, illa
Embrun, lloc
Empordà, comarca
Emporiae, domini romà
Emporion, colònia grega
Empúries, comtat
Eubea, illa
Foix, comtat
Forcalquer, comtat
Gap, bisbat
Gavaldà, vescomtat
Gerba, illa de
Girona, comtat i bisbat
Gozzo, illa
Lodeva, bisbat
Mallorca, regne
Malta, comtat
Melguell, comtat
Mende, bisbat
Menorca, illa
Millau, vescomtat
Montelaimar, senyoria
Montpeller, senyoria
Múrcia, regne
Nàpols, regne
Narbona, vescomtat
Navarra, regne
Negrepont, illa
Neopàtria, ducat
Nimes, vescomtat
Occitània, nació
Omelladès, vescomtat
Pallars, comtat
Panteleria, illa
Peralada, comtat
Piada, senyoria de
Provença marítima, marquesat
Provença rodaniana, comtat
Quèrquens, illes dels
Rasés, comtat
Ribagorça, comtat
Rocafull, senyoria
Rodés, comtat
Roerga, comtat
Rosselló, comtat
Rosselló i Cerdanya, comtats
Salona, comtat
Sant Pau dels Tres Castells, bisbat
Sardenya, regne
Sauva, senyoria
Sicília, regne
Tolosa, comtat
Urgell, comtat
Usés, bisbat
València, regne
Vivarès, comtat

Pobles emissors i llocs de troballes (1.766)

1-Remissions: generalment canvis de nom de la Guerra contra el Feixisme (120)

2-Andorra (2)

Canillo
S. Julià de Lòria

3-Balears (45)

Alaior
Alaró
Alcúdia
Algaida

Andratx
Artà
Binissalem
Bunyola
Calvià
Campanet
Campos
Castell, es
Ciutadella
Crespí, son
Eivissa
Escorca
Felanitx
Inca
Lloseta
Lluc
Llucmajor
Manacor
Maó
Marratxí
Mercadal, es
Montuiri
Muro
Palma o Ciutat de Mallorca
Petra
Pobla, sa
Pollença
Porreres
Rafalet (es Castell)
Randa (Algaida)
S. Joan
S. Josep de sa Talaia
Sta. Margalida
Sta. Maria del Camí
Santanyí
Selva
Sencelles
Sineu
Sóller
Valldemossa

4-Catalunya (832)

Abrera
Àger
Agramunt
Aguilar de Segarra
Agullana
Aiguafreda
Aiguamúrcia
Aitona
Albagés, l'
Albatàrrec
Albesa
Albi, l'
Albiol, l'
Albons
Alcanar
Alcanó
Alcarràs
Alcoletge
Alcover
Aldea, l'
Aldover
Alella
Alfara de Carles
Alfarràs
Alfes
Alforja
Alguaire
Alió
Almacelles
Almatret
Almenar
Almoster
Almúnia, l' (Castellví de la Marca)
Alp
Alpens
Alpicat
Altafulla
Amer
Ametlla de Mar
Ametlla de Merola, l' (Puig-Reig)
Ametlla del Vallès
Ampolla
Amposta
Anglès
Anglesola
Arbeca
Arboç, l'
Arbúcies
Arcs, els (Bellvís)
Arenys de Mar
Arenys de Munt
Argelaguer
Argençola
Argentera
Argentona
Argilaga (la Secuita)
Armentera
Arnes
Arsèguel
Artés
Artesa de Lleida
Artesa de Segre
Ascó
Aspa
Avià
Avinyó
Avinyonet del Penedès
Badalona
Bagà
Bagergue (Naut Aran)
Balaguer
Balenyà
Balsareny
Banyeres del Penedès
Banyoles
Barbens
Barberà de la Conca
Barberà del Vallès
Barcelona
Baronia de Rialp
Bassegoda (Albanyà)
Bassella
Batea
Bauma, la (Castellbell i Vilar)
Beget
Begudà
Beguda Alta, la (Masquefa)
Begues
Begur
Belianes
Bellaterra (Cerdanyola del Vallès)
Bellcaire d'Empordà
Bellcaire d'Urgell
Bell-lloc d'Urgell
Bellmunt (S. Pere de Torelló)
Bellmunt d'Urgell
Bellpuig d'Urgell
Belltall (Passanant)
Bellvei del Penedès
Bellver de Cerdanya
Bellvís
Benavent de Segrià
Benifallet
Benissanet
Berga
Besalú
Bescanó
Beuda
Bigues
Biosca
Bisbal d'Empordà, la
Bisbal de Falset, la
Bisbal del Penedès, la
Blancafort
Blanes
Boí (Barruera)
Boix de Noguera (Ivars de Noguera)
Bonastre
Bonmatí (S. Julià de Llor)
Bordes, les
Bordils
Borges Blanques, les

Borges del Camp, les
Borrassà
Borredà
Bossost
Bot
Botarell
Bovera
Bràfim
Breda
Bruc, el
Brull, el
Cabacés
Cabanabona
Cabanyes, les
Cabra del Camp
Cabrera d'Anoia
Cabrera de Mar
Cabrils
Cadaqués
Calaf
Calafell
Calders
Caldes d'Estrac
Caldes de Malavella
Caldes de Montbui
Calella
Calldetenes
Callús
Calonge de Mar
Calonge de Segarra
Camarasa
Camarles
Cambrils
Campdevànol
Camp-redó (Tortosa)
Camprodon
Canejan
Canet de Mar
Canonja
Canovelles
Cànoves
Cantallops
Canya, la (S. Joan les Fonts)
Capafonts
Capçanes
Capellades
Capsec (Vall de Bianya)
Cardedeu
Cardona
Carme
Caseres
Cassà de la Selva
Castell del Remei (Penelles)
Castellar de n'Hug
Castellar del Vallès
Castellbell i el Vilar
Castellbisbal
Castellbò (Montferrer i Castellbò)
Castellcir
Castellciutat (la Seu d'Urgell)
Castelldans
Castelldefels
Castellfollit del Boix
Castellfollit de Riubregós
Castellfollit de la Roca
Castellgalí
Castellnou de Bages
Castellnou de Montsec (S. Esteve de la Sarga)
Castellnou de Seana
Castelló d'Empúries
Castelló de Farfanya
Castellolí
Castellserà
Castellterçol
Castellbell del Camp
Castellví de la Marca
Catllar, el
Cava, la (Tortosa)
Cellera de Ter, la
Celrà
Centelles
Cercs
Cerdanyola del Vallès
Cervelló
Cervera
Cervià de les Garrigues
Cervià de Ter
Ciutadilla
Claravalls (Tàrrega)
Cogul, el
Coll, el (Osor)
Coll de Nargó
Collbató
Colldejou
Collsabadell (Llinars del Vallès)
Collsuspina
Conques
Constantí
Copons
Corbera de Llobregat
Corbera de Terra Alta
Corbins
Cornellà de Llobregat
Cornudella de Montsant
Creixell
Crespià
Cubells
Darmós (Tivissa)
Darnius
Donzell d'Urgell (Agramunt)
Dosrius
Duesaigües
Empúries (Escala, l')
Escala, l'
Escaló (Guingueta d'Àneu, la)
Esparreguera
Espinelves
Espluga Calba, l'
Espluga de Francolí, l'
Esplugues de Llobregat
Espolla
Esquirol, l'
Estany, l'
Esterri d'Àneu
Falset
Farena (Mont-ral)
Farga de Bebié, la (Lloses, les)
Farrera de Pallars
Fatarella, la
Febró, la
Fígols
Fígols i Alinyà
Figueres
Figuerola del Camp
Figuerola d'Orcau
Flaçà
Flix
Floresta, la
Fogars de Montclús
Foixà
Folgueroles
Fonollosa
Fonteta (Vulpellac)
Forès
Fornells de la Selva
Franqueses del Vallès, les
Freginals
Freixenet (Camprodon)
Fuliola, la
Fulleda
Galera, la
Gallifa
Gandesa
Garcia
Garraf
Garriga, la
Garriguella
Gavà
Gelida
Gerri de la Sal
Ginestar d'Ebre
Girona
Gironella
Gisclareny

Godall
Golmés
Gombrèn
Gósol
Gra (Torrefeta)
Gràcia (Barcelona)
Granada, la
Granadella, la
Granja d'Escarp, la
Granollers
Granyena de les Garrigues
Granyena de Segarra
Gratallops
Gréixer (Guardiola de Berguedà)
Gualba
Guàrdia Lada, la (Montoliu de Segarra)
Guàrdia de Noguera
Guardiola de Berguedà
Guardiola de Font-rubí
Guiamets, els
Guils del Cantó (Montferrer de Segre)
Guimerà
Guissona
Gurb de la Plana
Horta de Sant Joan
Hospitalet de l'Infant (Vandellòs)
Hospitalet del Llobregat
Hostalric
Igualada
Isona
Ivars de Noguera
Ivars d'Urgell
Ivorra
Jonquera, la
Jorba
Juià
Juncosa
Juneda
Les
Lilla
Linyola
Llaberia (Tivissa)
Llacuna, la
Llagosta, la
Llagostera
Llançà
Llardecans
Llavorsí
Lledó
Lleida
Llers
Lliçà de Munt
Llimiana
Llinars del Vallès
Llívia
Lloar, el
Llorenç del Penedès
Lloret de Mar
Lloses, les
Lluçà
Maçanes
Maçanet de Cabrenys
Maçanet de la Selva
Maià de Montcal
Maials
Maldà
Malgrat de Mar
Malla
Manlleu
Manresa
Manresana, la (Sant Ramon del Portell)
Marçà
Margalef
Martinet (Montellà i Martinet)
Martorell
Martorelles
Mas de Barberans
Masdenverge
Masies de Roda
Masies de Voltregà
Masnou
Masó, la
Maspujols
Masquefa
Masroig, el
Massalcoreig
Matadepera
Mataró
Menàrguens
Milà, el
Miravet
Moià
Molar, el
Molina, la (Alp)
Molins de Rei
Mollerussa
Mollet d'Empordà
Mollet del Vallès
Monars (Montagut de Fluvià)
Monistrol de Calders
Monistrol de Montserrat
Montagut de Fluvià
Montblanc
Montbrió del Camp
Montcada i Reixac
Montclar d'Urgell
Montcortès (Gerri de la Sal)
Montellà i Martinet
Montesquiu
Montferrer i Castellbò
Montferri
Montgat
Montmaneu
Montmany-Figaró
Montmeló
Montornès del Vallès
Mont-ral
Mont-roig del Camp
Mont-ros (Cabdella)
Montseny
Montserrat (Monistrol)
Mora d'Ebre
Mora la Nova
Morell, el
Mur (Guàrdia de Noguera)
Mura
Nalec
Navarcles
Navàs
Navata
Nou de Berguedà, la
Nou de Gaià, la
Noves de Segre
Nulles
Núria (Queralbs)
Òdena
Ogassa
Oix (Montagut de Fluvià)
Olesa de Montserrat
Oliana
Oliola
Olius
Olost
Olot
Oluges, les
Olvan
Omellons, els
Omells de Na Gaia, els
Orcau (Isona i Conca Dellà)
Organyà
Orís
Oristà
Orpí
Òrrius
Os de Balaguer
Osor
Pacs
Palafolls
Palafrugell
Palamós
Palau d'Anglesola
Palau-sacosta (Girona)

Palau-sator
Palau-saverdera
Palau-solità i Plegamans
Paleta, can (Castellfollit del Boix)
Pallejà
Palma de Cervelló, la
Palma d'Ebre, la
Pals
Papiol, el
Pardines
Parets del Vallès
Parròquia de Ripoll (Ripoll)
Passanant
Pau
Paüls
Penelles
Pera, la
Peracamps (Llobera de Solsonès)
Perafita
Perafort
Peralada
Peramola
Perelló, el
Piera
Pierola
Pineda de Mar
Pinell de Brai, el
Pinós
Pira
Pla de Sant Tirs, el
Pla del Penedès, el
Pla de Santa Maria
Planes d'Hostoles
Planoles
Poal, el
Pobla de Cérvoles, la
Pobla de Claramunt, la
Pobla de Lillet, la
Pobla de Mafumet, la
Pobla de Massaluca, la
Pobla de Montornès, la
Pobla de Segur, la
Poblet (Vimbodí)
Pobleta de Granadella, la
Poboleda
Polinyà
Pont d'Armentera, el
Pont de Suert
Pont de Vilomara i Rocafort
Pontons
Ponts
Porrera
Portbou
Port de la Selva
Portella, la
Pradell de la Teixeta
Prades
Prat de Compte
Prat de Llobregat, el
Pratdip
Prats de Lluçanès
Prats de Rei
Preixana
Preixens
Premià de Dalt
Premià de Mar
Preses, les
Puigcerdà
Puigdelfí (Perafort)
Puigpelat
Puig-reig
Puigverd d'Agramunt
Puigverd de Lleida
Pujalt
Quar, la
Queralbs
Queralt (Berga)
Querol
Quermançó (Vilajuïga)
Raïmat (Alpicat)
Rajadell
Rasquera
Rellinars
Reus
Rialp
Riba, la
Riba-roja d'Ebre
Ribelles (Albanyà)
Ribera de Cardós
Ribes de Freser
Riells del Fai (Bigues)
Riells i Viabrea
Riera de Gaià
Riner
Ripoll
Ripollet
Riudarenes
Riudaura
Riudecanyes
Riudecols
Riudoms
Roca del Vallès, la
Rocabertí (La Jonquera)
Rocafort de Queralt
Rocafort de Vallbona
Rocallaura (Vallbona de les Monges)
Roda de Barà
Roda de Ter
Rodonyà
Roquetes
Roses
Rosselló
Rourell, el
Rubí
Rupià
Rupit
Sabadell
Salardú o Naut Aran
Salàs de Pallars
Saldes
Sallent
Salomó
Salou (Vila-seca i Salou)
Salt
Sanaüja
S. Adrià de Besos
S. Agustí de Lluçanès
S. Andreu de la Barca
S. Andreu de Llavaneres
S. Andreu del Palomar (Barcelona)
S. Aniol de Finestres
S. Antolí i Vilanova (Ribera d'Ondara)
S. Antoni de Calonge
S. Antoni de Vilamajor
S. Bartomeu del Grau
S. Boi de Llobregat
S. Boi de Lluçanès
S. Carles de la Ràpita
S. Celoni
S. Climent de Llobregat
S. Cugat ses Garrigues
S. Cugat del Vallès
S. Esteve de Palautordera
S. Esteve Sesrovires
S. Feliu de Codines
S. Feliu de Guíxols
S. Feliu de Llobregat
S. Feliu de Pallerols
S. Feliu Sasserra
S. Ferriol
S. Fost de Campsentelles
S. Fruitós de Bages
S. Gervasi de Cassoles (Barcelona)
S. Gregori
S. Guim de Freixenet
S. Hilari Sacalm
S. Hipòlit de Voltregà
S. Iscle de Vallalta
S. Jaume dels Domenys
S. Jaume de Llierca
S. Joan de les Abadesses
S. Joan Despí
S. Joan les Fonts

S. Joan de Mediona
S. Joan de Vilatorrada
S. Julià de Ramis
S. Julià de Vilatorta
S. Just Desvern
S. Llorenç d'Hortons
S. Llorenç de Morunys
S. Llorenç Savall
S. Martí d'Albars
S. Martí de Centelles
S. Martí de Maldà
S. Martí de Provençals (Barcelona)
S. Martí Sarroca
S. Martí de Sesgueioles
S. Martí de Sobremunt
S. Martí de Tous
S. Martí Vell
S. Mateu de Bages
S. Pau de Segúries
S. Pere Molanta (Olèrdola)
S. Pere Pescador
S. Pere de Ribes
S. Pere de Riudebitlles
S. Pere de Roda (Port de la Selva)
S. Pere Sallavinera
S. Pere de Torelló
S. Pere de Vilamajor
S. Pol de Mar
S. Quintí de Mediona
S. Quirze de Besora
S. Quirze del Vallès
S. Ramon del Portell
S. Sadurní d'Anoia
S. Salvador de Guardiola
S. Salvador de Toló (Gavet de la Conca)
S. Vicenç de Calders (el Vendrell)
S. Vicenç de Castellet
S. Vicenç dels Horts
S. Vicenç de Montalt
S. Vicenç de Torelló
Sta. Bàrbara
Sta. Cecília de Voltregà
Sta. Coloma de Cervelló
Sta. Coloma de Farners
Sta. Coloma de Gramenet
Sta. Coloma de Queralt
Sta. Creu de Joglars (Olost)
Sta. Eugènia de Ter (Girona)
Sta. Magdalena (Sentfores, Vic)
Sta. Margarida i els Monjos
Sta. Margarida de Montbui
Sta. Maria de Besora
Sta. Maria d'Oló
Sta. Maria de Palautordera
Sta. Pau
Sta. Perpètua de Gaià
Sta. Perpètua de Mogoda
Sta. Susanna
Stes. Creus (Aiguamúrcia)
Sants (Barcelona)
Sarral
Sarrià (Barcelona)
Sarrià de Ter
Sarroca de Segre
Secuita, la
Sedó (Torreflor)
Segueró (Beuda)
Selva del Camp, la
Selva de Mar, la
Sénia, la
Senterada
Sentiu de Sió, la
Sentmenat
Serós
Serra d'Almos (Tivissa)
Seu d'Urgell, la
Seva
Sidamon
Sils
Sitges
Siurana
Soleràs, el
Solivella
Solsona
Soriguera
Sort
Soses
Subirats
Sudanell
Sunyer
Súria
Surroca (Ogassa)
Susqueda
Tagamanent
Talamanca
Talarn
Talladell, el (Tàrrega)
Taradell
Tarragona
Tàrrega
Tarroja de Segarra
Tarròs, el (Tornabous)
Taús (Noves de Segre)
Teià
Ter, riu
Térmens
Terrades
Terrassa
Tiana
Tírvia
Tiurana
Tivenys
Tivissa
Toló (S. Salvador de Toló)
Tona
Torà de Riubregós
Tordera
Torelló
Torms, els
Tornabous
Torre de Claramunt
Torre de l'Espanyol
Torre de Fontaubella
Torre d'Oristà (Oristà)
Torrebesses
Torredembarra
Torrefarrera
Torregrossa
Torrelameu
Torrelavit
Torrelles de Foix
Torrelles de Llobregat
Torres de Segre
Torre-serona
Torroella de Fluvià
Torroella de Montgrí
Torroja de Priorat
Tortellà
Tortosa
Toses
Tossa de Mar
Tragó de Noguera (Peramola)
Tremp
Ullastrell
Ulldecona
Ulldemolins
Ultramort
Urtx (Fontanals de Cerdanya)
Vacarisses
Vall de Bianya
Vallbona d'Anoia
Vallbona de les Monges
Vallcarca (Sitges)
Vallcebre
Valliclara
Vallfogona de Balaguer
Vallfogona de Ripollès
Vallfogona de Riucorb
Vallgorguina
Vallmanya (Alcarràs)
Vallmoll
Vall d'Àneu
Vall d'Aran
Vallès, comarca

Valls
Vallverd d'Urgell (Ivars d'Urgell)
Vallvidrera (Barcelona)
Vandellòs
Vendrell, el
Verdú
Verges
Vespella de Gaià
Vic
Vidrà
Vidreres
Viella
Vilabella
Vilabertran
Vilada
Viladamat
Viladecans
Viladecavalls
Viladrau
Vilafant
Vilafranca del Penedès
Vilagrasseta (Montoliu de Segarra)
Vilajuïga
Vilalba dels Arcs
Vilaller
Vilallonga del Camp
Vilallonga de Ter
Vilamur
Vilanant
Vilanova de l'Aguda
Vilanova de la Barca
Vilanova de Bellpuig
Vilanova d'Escornalbou
Vilanova d'Espoia (Torre de Claramunt)
Vilanova i la Geltrú
Vilanova de Meià
Vilanova de Prades
Vilanova de Sau
Vilanova de Segrià
Vilanova del Vallès
Vilaplana del Camp
Vilar, el (Castellbell i Vilar)
Vila-rodona
Vila-sana
Vila-seca i Salou
Vilassar de Dalt
Vilassar de Mar
Vilatenim (Figueres)
Vilella Alta, la
Vilella Baixa, la
Vilobí d'Onyar
Vilosell, el
Vimbodí
Vinaixa
Vinebre
Vinyols i els Arcs
Xerta

5-Catalunya Nord (57)

Alenyà
Argelers
Arles
Bages
Banyuls dels Aspres
Banyuls de la Marenda
Bompàs
Bula d'Amunt
Calmella
Canet del Rosselló
Cases de Pena, les
Castell de Vernet
Catllà de Conflent
Cauders de Fenollet
Ceret
Codalet
Cornellà del Bèrcol
Cornellà de Conflent
Cortes d'Arenós
Cortes de Pallars
Cortsaví
Cotlliure
Elna
Er
Font-romeu (Odelló i Vià)
Hortafà
Illa
Menera, la
Millars
Molig
Monestir del Camp (Paçà)
Paçà
Perpinyà
Pesillà de la Ribera
Pià
Prada
Prats de Molló
Prats de Sòrnia
Prunet i Bellpuig
Reiners
Ribesaltes
Rodés
Rosselló (comarca)
S. Genís de Fontanes
S. Llorenç de Cerdans
S. Martí del Canigó (Castell de Vernet)
S. Miquel de Cuixà (Codalet)
S. Pau de Fenollet
Sureda
Toluges
Tor de Querol, la
Torrelles de la Salanca
Tuïr
Vallmanya
Vernet
Vilafranca de Conflent
Vinçà
Voló, el

6-Espai mediterrani (42)

Acaia (Grècia)
Alguer, l' (Sardenya)
Amatrice (Nàpols)
Àquila, l' (Nàpols)
Atenes (Grècia)
Atri (Nàpols)
Augusta (Sicília)
Barleta (Nàpols)
Bonaire (Sardenya)
Bosa (Sardenya)
Brindisi (Nàpols)
Càller (Sardenya)
Càpua (Nàpols)
Catània (Sicília)
Chieti (Nàpols)
Cittaducale (Nàpols)
Clarença (Grècia)
Còrsega (Bonifaccio)
Cosenza (Nàpols)
Croia (Albània)
Església, Vila d' (Sardenya)
Fondi (Nàpols)
Gaeta (Nàpols)
Isèrnia (Nàpols)
Lanciano (Nàpols)
Lecce (Nàpols)
Messina (Sicília)
Nàpols
Olbia (Nàpols)
Ortona (Nàpols)
Otranto (Nàpols)
Palerm (Sicília)
Reggio Calabria (Nàpols)
Sàsser (Sardenya)
Sciacca (Sicília)
Sora (Nàpols)
Sulmona (Nàpols)
Tagliacozzo (Nàpols)
Tebes (Grècia)
Termini Imerese (Sicília)
Torre de l'Annunziata (Nàpols)
Torre del Greco (Nàpols)

7-Franja, la (79)

Aiguaviva de Bergantes
Albalat de Cinca
Albelda
Alcanyís
Almúnia de S. Joan
Anglesola
Arenys de Lledó
Arenys de Noguera
Baells
Bellver de Cinca
Belsa
Benasc
Benavarri
Beseit
Binacet
Binèfar
Calaceit
Calassanç
Campell, el
Campo
Cantavella
Castanesa (Montanui)
Castellonroi
Castellseràs
Castigaleu
Castilló de Sos
Cofita (Fonts)
Cretes
Esplucs
Espunya, l'
Estada
Estadella
Estopanyà
Faió
Favara
Fontdespatla
Fonts
Fraga
Freixneda
Graus
Lasquarri
Llaguarres
Lluçars (Tolba)
Maella
Massalió
Mequinensa
Montanyana (Pont de Montanyana)
Montsó
Natjà
Nonasp
Olvena
Ossó de Cinca
Parsan (Bielsa)
Paüls d'Isàvena
Pena-roja de Tastavins
Peralta de la Sal
Pobla de Castre, la
Pobla de Roda
Pont de Montanyana
Portellada, la
Purroi de la Solana
Ràfels
Roda de Ribagorça
Saidí
S. Orenç
Sanui i Alins
Seira
Tamarit de Llitera
Torre del Comte
Torre de Vilella, la
Torrent de Cinca
Torres del Bisbe
Torricó, el
Valdellou
Vall del Tormo, la
Valldalgorfa
Valljunquera
Vall-de-roures
Vilella de Cinca

8-Occitània (38)

Agde
Albi
Andusa
Arle
Aurenja
Auriou
Avinyó
Bellcaire
Belvezet
Besiers
Bonafós
Busca
Caors
Carcassona
Comenge
Embrun
Foix
Forcalquer
Gap
"Grenade sur Garonne"
Lodeva
Lorda
Marsella
Melguell
Mende
Millau
Montelaimar
Montpeller
Morlàs
Narbona
Nimes
Omellàs
Rocafull
S. Pau dels Tres Castells
Somèire
Tolosa
Usés
Vivers

9-València (419)

Ademús
Agost
Agres
Agullent
Aielo de Malferit
Aielo de Rugat
Aigües de Bussot
Aioder
Aiora
Alacant
Albaida
Albalat de la Ribera
Albalat de Segart
Albalat dels Sorells
Albatera
Alberic
Albir, l'
Albocàsser
Alboraia
Albuixenc
Alcahali
Alcalà de Jovada
Alcalà de Xivert
Alcàntera
Alcoi
Alcoleja
Alcora
Alcosser
Alcubles, les
Alcúdia de Carlet
Alcúdia de Crespins
Aldaia
Alfafara
Alfàntega
Alfara d'Algímia
Alfara del Patriarca
Alfarrassí
Alfàs del Pi
Alfauir

Alforí, l'
Algar
Algemesí
Algímia d'Alfara
Alginet
Alguenya, l'
Almàssera
Almassora
Almenara
Almiserà
Almoradí
Almudaina
Almussafes
Alpont
Alqueria de la Comtessa
Alqueries de la Plana
Altea
Altura
Alzira
Anna
Antella
Ares d'Alpont
Ares del Maestrat
Asp
Atzeneta d'Albaida
Atzeneta del Maestrat
Atzúvia
Balones
Banyeres de Mariola
Barx
Barxeta
Bèlgida
Bellestar
Bell-lloc del Pla
Bellreguard
Bellús
Benassal
Benavites
Beneixama
Beneixida
Benejússer
Benetússer
Beniarbeig
Beniardà
Beniarjó
Beniarrés
Beniatjar
Benicarló
Benicàssim
Benicolet
Benidoleig
Benidorm
Benifaió
Benifairó de Valldigna
Benifairó de les Valls
Benifallim
Benifató
Benigànim
Benigembla
Benilloba
Benimantell
Benimarssot
Benimeli
Benimodo
Benimuslem
Beniopa
Benipeixcar
Benirredrà
Benissa
Benissanó
Benissuera
Bétera
Betxí
Biar
Billeneta
Bocairent
Bolbait
Borbotó
Borriana
Borriol
Bunyol
Burjassot
Bussot
Cabanes
Cabanyal (València)
Càlig
Calles
Callosa d'en Sarrià
Callosa de Segura
Calp
Camp d'Arcís, el (Requena)
Camp de Mirra, el
Campanar (València)
Campaneta, la (Oriola)
Campello, el
Camporrobles
Canals
Canet d'en Berenguer
Canet lo Roig
Canyada, la
Carcaixent
Càrcer
Carlet
Cases Baixes
Casinos
Castalla
Castell de Castells
Castellar (València)
Castellfabib
Castellfort
Castelló de la Plana
Castelló de la Ribera
Castelló de Rugat
Catí
Catral
Caudete de las Fuentes
Caudiel
Cerdà
Cervera del Maestrat
Cinctorres
Cocentaina
Cofrents
Coix
Confrides
Corbera de la Ribera
Cortes d'Arenós
Cortes de Pallars
Costur
Cotes
Coves de Vinromà
Crevillent
Culla
Cullera
Daia Vella
Daimús
Dénia
Desert de les Palmes (Benicàssim)
Dolores
Ebo
Elda
Elx
Énguera
Énova
Eslida
Estivella
Fageca
Famorca
Faura
Favareta
Finestrat
Foios
Fondeguilla
Fondó dels Frares
Fondó de les Neus
Font d'en Carròs
Font de la Figuera
Forcall
Formentera de Segura
Gaianes
Gandia
Gata
Gavarda
Genovès, el
Gilet

Godella
Godelleta
Gorga
Granja de la Costera
Guadasséquies
Guadassuar
Guardamar
Hortells
Iàtova
Ibi
Jana, la
Llanera de Ranes
Llíber
Llíria
Llocnou de Fenollet
Llocnou de S. Jeroni
Llombai
Llosa de Ranes, la
Llucena
Llutxent
Maestrat, comarca
Manises
Manuel
Massalavés
Massanassa
Meliana
Miraflor (Setla, Mira-rosa i Miraflor)
Miramar
Mislata
Moixent
Moncofa
Monòver
Montant
Montaverner
Montcada
Montesa
Montfort
Montixelvo
Morella
Murla
Muro
Museros
Nàquera
Novelda
Nucia, la
Nules
Oliva
Olleria, l'
Olocau del Rei
Ombria (Atzúvia)
Onda
Ondara
Onil
Ontinyent
Orba
Oriola
Orito (Montfort)
Orpesa
Orxeta
Otos
Paiporta
Palma de Gandia
Palmera
Palomar, el
Parcent
Paterna
Pedralba
Pedreguer
Pego
Penàliga
Peniscola
Perleta (Elx)
Petrer
Petrés
Picanya
Picassent
Pilar de la Foradada
Piles
Pinós de Monòver
Planes de la Baronia
Pobla de Benifassà
Pobla del Duc, la
Pobla de Farnals
Pobla Llarga, la
Pobla de Rocamora
Pobla Tornesa, la
Polinyà de la Ribera
Polop
Port de Sagunt
Portell de Morella
Potries
Puçol
Puig de Santa Maria
Quart de Poblet
Quart de les Valls
Quartell
Quatretonda
Quatretondeta
Quesa
Rafal
Rafelbunyol
Rafelcofer
Rafelguaraf
Ràfol d'Almunia
Ràfol de Salem
Real de Gandia, el
Real de Montroi
Reina Mora (Benifairó de Valldigna)
Relleu de la Marina
Requena
Riba-roja de Túria
Ribesalbes
Riola
Roglà i Corbera
Rojals
Romana de Tarafa, la
Rossell
Ròtova
Sagra
Sagunt
Saix
Salem
Salines, les
Salzedella
Sanet i els Negrals
S. Fulgenci
S. Joan d'Alacant,
S. Joan d'Ènova
S. Jordi del Maestrat
S. Mateu del Maestrat
S. Miquel de les Salines
S. Rafel del Maestrat
S. Vicent de Raspeig
Sta. Magdalena de Polpís
Sta. Pola
Sedaví
Sella
Senija
Senyera
Serra de Portaceli
Setaigües
Setla, Mira-rosa i Miraflor
Silla
Simat de Valldigna
Sogorb
Sollana
Soneja
Sorita de Morella
Sucaina
Sueca
Sumacàrcer
Tales
Tavernes de Valldigna
Teresa de Cofrents
Teulada
Tibi
Tírig
Titaigües
Tollos
Tormos
Toro, el
Torre de les Maçanes
Torreblanca

Torrent d'Horta
Torres Torres
Torrevella
Tous
Traiguera
Utiel
València
Vall d'Almonessir (Sogorb)
Vall de Gallinera
Vall de Laguar
Vall d'Uixó, la
Vallada
Vallanca
Vallibona
Venta del Emperador, la
Venta del Moro
Verger
Vila Joiosa, la
Vilafermosa
Vilafranca del Maestrat
Vilallonga de la Safor
Vilamarxant
Vilanova d'Alcolea
Vilanova de Castelló
Vila-real
Vilabella
Villar de l'Arquebisbe
Villares, los (Caudete de las Fuentes)
Villargordo del Cabriel
Villena
Villores
Vinalesa
Vinaròs
Xàbia
Xalans
Xaló
Xarafull
Xàtiva
Xella
Xelva
Xeraco
Xeresa
Xèrica
Xert
Xest
Xilxes
Xirivella
Xiva de Bunyol
Xiva de Morella
Xixona
Xodos
Xulella
Zarra

10-Vària (28)

Andalusia (Castella)
Asunción (Paraguai)
Ataquines (Valladolid, Castella)
Azaila (Terol, Aragó)
Bèlgica
Buenos Aires (Argentina)
Bujaraloz (Aragó)
Burgos (Castella)
Cartagena (Múrcia, Castella)
Carxé (Múrcia, Castella)
Conca (Castella)
França (?)
Fuentes de Ebro (Aragó)
Ginebra (Suïssa)
Havana, l' (Cuba)
Jaca (Aragó)
Mendoza (Argentina)
Montevideo (Uruguai)
Múrcia (Castella)
Osca (Aragó)
Pamplona (Navarra)
Roma (Itàlia)
Saragossa (Aragó)
Sarinyena (Aragó)
Sevilla (Andalusia, Castella)
Tübingen (Alemanya)
Valladolid (Castella)
Villarrubia de los Ojos (Castella)

11-Topònims històrics, abreujats o en símbols (104)

A doblada (medieval, Aurenja)
A gòtica (medieval, Perpinyà)
Abariltur (ibèric, zona valenciana)
Arketurgi (ibèric, zona baix Ebre)
Al-bunt (àrab, Alpont)
Al-Watah (àrab, Elda)
Arse (ibèric, Sagunt)
Ause (ibèric, Vic)
Ausesken (ibèric, vegeu Ause)
B, BA o B-A (medieval i modern, Barcelona)
Baitolo (ibèric, Badalona)
Barkeno (ibèric, Barcelona)
Basti, ibèric nord zona valenciana)
Belse (ibèric, zona Lleida)
BGA (contemporani, Berga)
B-L-D-O- (medieval, Besalú)
C gòtica (medieval, Saragossa
CA o C-A (medieval-modern, Saragossa)
(cap de sarrai) (medieval, Barcelona)
(cavall marí) (ibèric, Ruscino)
Cese (ibèric, vegeu Kese)
(columna o 2 columnes) (medieval, Bríndisi)
CONOB (bizantí, Constantinopla)
(corona) (medieval i modern, València)
(creixent) (medieval, Perpinyà)
(creu) (medieval, Perpinyà)
(creu dins cairó) (medieval, Barcelona)
(creu sobre pal) (medieval, Barcelona)
CVT o CVTT (romà, Tarragona)
D (modern, Dénia)
Daniya (àrab, Dénia)
Dertosa (romà, Tortosa)
Ebusus (romà, Eivissa)
(elm) (medieval, Perpinyà)
Elota (àrab, Elda)
EM, E-M, EMP, EMPOR (grec, Empúries)
Emporiae (romà, Empúries)
Emporion (grec, Empúries)
Emporiton (grec, Empúries)
Eru o Erur (ibèric, zona Ebre-Segre)
(escudet en diamant) (medieval Tagliacozzo)
Eso (ibèric, Isona)
(escut català en cairó) (medieval, Perpinyà)
(espasa) (medieval, Perpinyà)
(estrella de 8 puntes) (contemporani, Barcelona)
Etokisa (ibèric, ribera Ebre)
Eusti, Eustibàicula (ibèric, zona Vic)
Hibera (ibero-romà, potser Amposta)
(hipocamp) (ibèric, vegeu cavall marí)
I-C (medieval-modern, Jaca-Saragossa)
Ieso (ibèric, Guissona)
Ilercavonia (ibero-romà, Tortosa)
Ilerda (romà, Lleida)
Ilici (ibèric, Elx)
Iltirke (ibèric, zona Solsona)
Iltirkesalir (ibèric, vegeu Iltirke)
Iltirta (ibèric, Lleida)
Ilturo (ibèric, Mataró)
Kaio (ibèric, zona Tarragona)
Kertekunte (ibèric, Tivissa)
Kili o Gili (ibèric, Torts, Ribera Alta)
Kum o Mku (ibèric, Ribera d'Ebre)

Laie (ibèric, Barcelona)
Laiesken (ibèric, vegeu Laie)
Lauro (Llerona, Vallès Oriental)
LICI (medieval, Lecce)
M gòtica (medieval, Mallorca)
Masonsa (ibèric, zona Tarragona)
Mku (ibèric, vegeu Kum)
(mont de 5 cims) (medieval, l'Àquila)
Olosortin (Ibèric, zona València)
Olse (ibèric, vegeu Belse)
Ore (ibèric, zona de Vic)
Osicerda (romà, vegeu Usekerke)
Oskumken (ibèric, zona Vallès/Maresme)
Q (modern, Perpinyà)
(queixal) (medieval, Perpinyà)
R (medieval, Perpinyà)
Rhode (grec, Roses)
R-O (grec, Roses)
(roca) (medieval, Perpinyà)
(rosa d'anells) (medieval, Perpinyà)
(rosa de punts) (medieval Barcelona)
Rodeton (grec, Roses)
Rodion (grec, illa de Rodes)
Ruscino (ibero-romà, Castellrosselló
(S) (medieval Perpinyà)
S en contramarca (medieval, Sardenya)
S/A en espais creu (medieval, Sardenya)
Saguntum (romà, Sagunt)
Saiti o Saetabi (ibero-romà, Xàtiva)
SAR (medieval, Sardenya)
Sikara (ibèric, Prats de Rei)
SMBA (tardo-romà, Barcelona)
SMPE (medieval, Sulmona)
SO (modern, Sogorb)
Tarakon (ibèric, Tarragona)
Tarraco (romà, Tarragona)
Tikirskine (ibèric, Ribera d'Ebre)
(torre) (medieval València)
Untike (ibèric, Empúries)
Usekerke (ibèric, zona Baix Ebre)
V (medieval Perpinyà)
V o V-A (medieval i modern, València)
Valentia (romà, València)

3- TEMES COMPLEMENTARIS DE LA HISTÒRIA DE LA MONEDA (1.242 ENTRADES)

A- Actors en la fabricació i el gravat (881 entrades)

SOBIRANS (i altres emissors de moneda) (316)

A, AL, ALF, ALFO
Abd al-Aziz al-Mansur
Abd Allah al-Murtada
Abd al-Malik al-Muzzafar
Abd al-Mumin
Abu Bakr Muhammad
Abu Zayyan ibn Mardanish
Akila
Alexandre VI
ALFI, ALFON
Alfons I
Alfons II
Alfons III
Alfons IV
Alfons II de Nàpols
Alfons II de Provença
ALFOS
Ali ibn Ishaq
Ali ibn Mujahid
Ali ibn Yusuf
almohades
almoràvits
Amalric I
Amalric II
Andorra, República
Anna I d'Anglaterra
àrab
Arnau de Malla
August
Aurembiaix
AVG, AVGVS
Banu Ganiya
B(EATRIU)
Beatriu de Cardona
B-E-G
B-G
Berenguer de Narbona
Berenguer Guillem
Berenguer Seniofred de Lluçà
Berenguer Ramon I
Berenguer Ramon II
Bernat de Narbona
Bernat II d'Andusa i Sauva
Bernat de Mur
Bernat Tallaferro
Bernat II i Bernat III de Besalú
Bertran dels Baus
Bertran I d'Aurenja
Bertran I de Forcalquer
Borja, els
Borrell
BR-NR-DS
Burges, R.
C
C-3
Calígula
Calixt III
Camponeschi, Aloisio
CAR.II
CAR. III
CAR.IV
CARO.III
Cardona, Beatriu de (remissió)
Carlemany
Carles el Calb
Carles el Gros
Carles de Viana
Carles I
Carles II
Carles III Arxiduc
Carles III Borbó
Carles IV Borbó
Carles V, carlí
Carles IX de França
Carloman
carolingis
cartaginès
Castriot, Jordi
Cecilia de Rodès
Centenari de la Unió Catalanista
Cèntul IV
Cervera, Arnau de
Claudi
Consells Municipals de Menorca
Cornelles, Pere de
Cortit, Ramon
Cotoner, Nicolau

Cotoner, Rafel
Cuc, Ponç
Despuig, Raimon
Egica
Egica i Vítiza
Eimeric I
Eimeric II
Eimeric III
ENR
Enric de Castella
Enric II de Rodés
Entença, Teresa d'
Eribau de Cardona
Ermengarda
Ermengol I
Ermengol II
Ermengol IV
Ermengol V
Ermengol VI
Ermengol VII
Ermengol VIII
Ermengol X
ERMGO, ERMEGO
Ervigi
F, FA, FE, FR, F'DI
Felip I
Felip II
Felip III
Felip IV
Felip V de Castella
FER, F°
FERAN, FERAND
FERDI, FERDS
Fernández de Heredia
Ferran de Mallorca, infant
Ferran I
Ferran II
Ferran I de Nàpols
Ferran II de Nàpols
Ferran VI de Castella
Ferran VII de Castella
Ferrer, Pere
Fluvià, Antoni de
Folc II de Cardona
Frederic de Nàpols
Frederic III de Sicília
Frederic IV de Sicília
FRID
FRI.T
Frodoí, bisbe
Garcès, Martí
Gausfred II
Gausfred III
Gelabert II
Generalitat de Catalunya
Gerard I
Gerard II
Gimènez de Tejada
Gran Companyia Catalana
Grau de Cabrera
grec
Guifré I
Guifré II
Guillem I de Besalú
Guillem II de Forcalquer
Guillem II i Bernat II de Besalú
Guillem IV d'Aurenja
Guillem IV de Narbona, Sardenya
Guillem de Cervera
Guillems de Montpeller
Gundemar
HENR9
Homedes, Joan d'
Hospital, orde de l'
Hug de Tolosa
Hug I de Rodés
Hug II d'Empúries
Hug III d'Empúries
Hug IV d'Empúries
Hug IV de Rodés
Hug V d'Empúries
Hug Roger III de Pallars
I, IOA
IA, IAC
IA, IACO, IACOB
I:x:B
iber
IFANS F
IO
IOHE
Isaac ibn Muhammad
Isabel II de Castella
Izz al-Dawla
Jaume I
Jaume II
Jaume II de Mallorca
Jaume III de Mallorca
Jayram i Abd al-Azziz al-Mansur
Joan I
Joan I de Rodés
Joan II
K
Khindasvint
Khintila
K-K
L'
Leovigild
Liuva II
Lluís el Pietós
Lluís el Quec
Lluís I de Castella
Lluís I de Sicília
Lluís XI de França
Lluís XIII de França
Lluís XIV de França
LVD
LVDO, LVDV
M, MA,MR, MAR
Malgaulí
Malla, Arneu de (remissió)
Malta, orde de
Maria de Sicília
Martí l'Humà
Martí el Jove de Sicília
Màxim Tirà, emperador
Mobarac i Modafar
Mubassir Nasir al-Dawla
Muhammad ibn Sa'd
Muhammad ibn Yusuf Hud al Mutawakil
Mijahid
Mundhir
Muqatil Sayf al-Milla
Mur, Bernat de (remissió)
musulmà
Nabil al-Jalifa
Napoleó I
Ocupació Napoleònica
Oliba
P
Papat
Peralta, Guillem de
Pere, bisbe (Narbona)
Pere I
Pere II
Pere II de Sicília
Pere III
Pere IV, o de Portugal
Pere d'Aragó
Pere de Carcassona
Pere de Redorta
Perellós, Raimon
Pero Ansúrez
PETR'
PHI, PHIL
Ponc I
Ponç de Cabrera
Ponç Hug II
Ponç Hug IV
Ponç Hug V
Ponç Hug VI
Porcell, Ramon
Prats de Molló, Fets de
P. SECVNDVS

púnic
R, R.BE
RAIMS
R-A-M-N
Ramon d'Albi
Ramon de Rocafull
Ramon I de Narbona
Ramon VI de Tolosa
Ramon VII de Tolosa
Ramon d'Anglesola
Ramon Ató de Murviel
Ramon Berenguer I
Ramon Berenguer II
Ramon Berenguer III
Ramon Berenguer IV
Ramon Berenguer V de Provença
Ramon Borrell
Ramon Roger Trencavell
Ramon Trencavell I
R-B
Recared
Recesvint
Redin, Martin de
Redorta, Pere de (remissió)
Reiner I o d'Anjou
RMN-BRG
RO
Rodes, orde de
Roger II de Foix
Roger III de Carcassona
Roger Trencavell I
Roger Trencavell II
romà
R:ROG
R'TRENCAI
Sacosta, Pere Ramon
Sanç de Mallorca
Sisebut
Sisenand
Suintila
Sulayman ibn Mundhir
Sunyer
taifes
TE, TER
Teodoric, bisbe
Teresa d'Entença (remissió)
TI
Tiberi
Tulga
Unió Catalanista
Vamba
Vidal
visigot
Viteric
Vítiza
Yahya I al-Ma'mun
Yahya II al-Qadir
Ya'la Mu'izz al-Dawla
Yumm al-Dawla
Yussuf Almudafar ben Suleiman
Yusuf ibn Tasfin

ARTISTES i GRAVADORS de MEDALLES (286)

AD (Dusseaux)
Adriano Florentino
Alabert i Bosque, Gabriel
Alsina i Amils, Antoni
A.M.(?)
And. G. Pratens (Guazzalotti)
Anteo
AP (Parera)
Armengol i Abril, Emili
Arnau i Mascort, Eusebi
B (Breton)
Barba, F.
Basas i Rotxotxo , Enric
Baudichon, Renat
Bénard, Raul
Benlliure i Gil, Marià
Bernard, Tomàs
B. F. P. (?)
Bisbe i Latorre, Aureli
Blay i Fàbregues, Miquel
Blin, Eduard
Bonnín, Josep
Bordoy, Antoni
Borràs i Abellà, Gabriel
Borrell i Nicolau, Joan
Botée, Lluís
Breton, Hercule le
Bru, Guillem Nedderman
Brünner, Martí
Busquets i Jané, Joan
Cabanes i Badosa, Cèsar
Camats
Camps i Arnau, Josep Maria
Càndida, Joan de
Canivell i Masbernat, Eudald
Cañizares
Capdevila i Gaya, Joaquim
Capdevila i Massana, Manuel
Capmany i Roura, Ricard de
Capuz i Mamano, August
Caqué, Armand August
Caradoso, Cristòfor
Carbó i Olivé, Francesc
Cardaldas, Josep
Carrasco i Castell, Atanasi
Carratalà i Pou, Joan
Carreras
Carreras i Farré, Joan
Casals i Tintoré, Antoni
Casanovas i Roy, Enric
Christoforus Hieremiae (Geremia)
Clarà i Ayats, Josep
Clarasó i Daudi, Enric
Collet i Colomb, Carles
Contaux, Jordi
Corberó i Olivella, Xavier
CR nexat (Carreras)
Crescenci
Croker, Joan
Cuixart i Barjau, Francesc
D (Dollin)
Dalí i Domènech, Salvador
Daroca, Josep
Delpech, Joan Maria
Desoy, Lluís
Devreese, Godefroid
Dieudonnée, Jaume Agustí
D. M. (?)
Dollin, J.
Droz, Joan Pere
Dubois, Alphée
Duran i Castellanos, Jaume
Du Vivier, Joan
Duvivier, Benjamí
D. V. (Duvivier)
EA superposades (Arnau)
Enzola, Gianfrancesco
Escriu i Biada, Jaume
Esteban i Lozano, Josep
Estruch, Albert
Fàbregues i Dalmau, Camil
Farinetti, Lluís
Farinós i Tortosa, Felip
Ferrero, J.
Ferràn i Pagès, Ramon
Ferreiro, J.
Figueroa, Melesio
F. L. (Larrosa, F.)
F. M. (Marteau)
F. N. (Navarrete)
Fontana, Anníbal
Forcada i Miró, Pere
F. R. (?)
Fraisse, Eduard
F. S. F. (Sans)
Galvien i Salazar, Apol·loni
Gargallo i Catalan, Pau
Gatteaux, Nicolau Maria
Gayrard, Raimon
Gelabert, Rossend i Nicolau

Geremia, Cristòfol de
G. F. N. (Nürnberger)
Gilbaud, Ferran
Giner i Canet, Enric
Giorgio, Francesc de
González i Fernández, Victorí
Guazzalotti, Andreu
Gudiol i Corominas, Montserrat
Guillen, Heliodor
Guillonet, Octavi
Guisseris, Marcel·lí
G. W. N. (Vestner)
Hammerani, Joan
Herbemont, August Albert
Heremia o Hieremía (Geremia)
Herbert, August Albert
Homs i Bisa, Joan Antoni
Ibáñez Tasso, Alfons
I. C. (Croker)
Io Amrannus (Hammerani)
Io. FR. Parmensis (Enzola)
Januario, Màrius Antoni
J. E. F. (Jaume Escriu?)
J. M. R. (Morató)
Jubany , Llorenç
J. V. (Vilarrubia)
Kautsch, Enric
Larrosa i Sorli, Facund
Larrosa, O
Larrosa, Carles
Lauffer, Llàtzer Gottlieb
Legastelois, Juli Pròsper
Leoni, Lleó
Leoni, Pompeu
L. G. L. (Laufer)
Liparolo, Girolamo
Llimona i Bruguera, Josep
L. M. (Marchioni)
L. O. (Ottone)
López i Potaña, Vicenç
Lorenzale i Sugranyes, Claudi
M (Marteau)
Madurell i Torres, Francesc
Manzanillo, Manuel
Marcel i Bondurand, Emili
Marchioni i Himbron, Lluís
Marco i Pérez, Lluís
Marès i Deulovol, Frederic
Marlini
Marteau, Francesc Josep
Martí i Aguiló, C.
Martí i Solanes, Juli
Masdemon, Ramon
Masriera
Massoule, Andreu
Matons, Joan Baptista
Mauguer, Joan
Maura i Muntaner, Bartomeu
M. ß. (Brünner)
Melioli, Bartomeu
Mercié, Antoni
Merley, Lluís
Meybusch, Antoni
Milton, Joan
Miró, Gabriel
Miró i Ferrà, Joan
Molart, Miquel
Monjo i Garriga, Enric
Monserdà i Vidal, Enric
Morató i R., Jacint
Mounier, Emili
M. P. (Peleguer)
Müller, Felip Enric
Muntaner i Monner, Joan
Muntaner i Upe, Llorenç
Muntanyola, J.
Navarrete i Fos, Frederic
Navarro, Pere Joan
Navarro, Vicenç
Navarro i Romero, Vicenç
Nicolàs, Fausti
Nogués i Garcia, Anselm
Noney i Galvez, Enric
N. P. (?)
Nürnberger, Jordi Frederic
Olmos, J.
Orianne
Oslé i Sáez de Medrano, Miquel i Llucià
Ottone, Llorenç
Oudiné, Eugeni Andreu
Padró i Pijoan, Ramon
Palacios, J. A.
Paladino, Girolamo
Pallàs i Puig, Francesc
Paredes
Paredes i Fonollà, Miquel
Parera i Saurina, Antoni
Pauli de Ragusio (Ragosa)
Peleguer i Tossar, Manuel
Perafita, Narcís
Peuvrier
P. H. M. (Müller)
Piquer
Pitxot i Soler, Antoni
Pisani Pictoris (Pisano)
Pisano, Antoni, dit Pisanello
Planas i Casas, Josep
Plañiol Méndez, Lluís
Pomar i Lladó, Josep
Ponce i Gilabert, Jesús
Pons i Fàbregas, Bernat
Pons, E.
Ponscarme, Hubert
Pradell i Pujol, Damià
Queralt i Oliva, Joan
R (Roussel)
R. A. (Ramon Amérigo Morales)
Ragusa, Pau de
Ramisa i Vallcorba, Josep
Rasumny, Fèlix
Rebull i Torroja, Joan
Renart i Garcia, Dionís
Revillon, Ernest
Ribas
Riu i Serra, Julià
Rivet, Adolf
Robert-Merignac, Ernesta
Rocafort i López, Tomàs
Rodilla, V.
Roët Filius (Roëttiers)
Roettiers, Carles Norbert
Romani, Gian Cristóforo
Romero, P.
Romey, Octavià Carlotta
Rosés i Pons, Joan
Roussel, Jeroni
Rovira i Real, Francesc
Rovira, G.
Rubio, R.
Saint Urbain, Ferran de
Sala, Francesc
Sans i Castaño, Francesc
Santacroce, Girolamo
Sellent i Torrents, Agustí
Serra
Serra i Gibert, Jaume
Serrahima i Bofill, Alfons
SFM en monograma (Socies)
Smeltzing, Martí
Socies i March, Francesc
Solà i Vilabella, Joan
Solà i Camats
Sperandio de Màntua
S/S (Sanchis i Soler)
Steppe, Julià
Stern, Reiner
Subirachs i Sitjar, Josep Maria
Sunyer i Clarà, Ramon
S. Urbain (Saint Urbain)
S y C (Solà i Camats)
Szirmai, Tony
Tapies i Puig, Antoni
T i B nexades (Bernard)
Tordera, V.

Torrent, L.
Torrescassana i Sallarès, Francesc
T. R. (Rocafort)
Urpi i Rey, Antoni
V (Vestner)
Valentí, Hnos.
Vallmitjana i Colomines, Júli
Valls, Ignasi
Varin, Joan
Veber, Joan Zenobius
Vernet, H.
Vestner, Guillem Jordi
V. F. (Veber)
Victorino
Vidal, Pau
Vilarrúbia, Joan
Vivier, Maties
V. T. (Tordera)
Wermuth, Christian
Yeo, Ricard
Zarzo

OBRIDORS d'ENCUNYS (monedes) (30)

Adalguer. Guillem (Provença)
AR (Barcelona?)
Astruc, Samuel (Perpinyà, regne Mallorca)
August, Agustí d' (Nàpols)
Baster, Joan (Perpinyà)
Berneç, Pere (València)
Bonhom (Barcelona)
Bonnín, Josep (Mallorca)
Bove, Bernardí de (Nàpols)
Caldo, Damià de (Messina, Sicília)
Cases, Pere i Nicolau (Barcelona, Girona i Perpinyà)
Castell, Bertran, pare i fill (Barcelona)
Coscolla, Bartomeu (València)
Ennece, Joan Antoni (Nàpols)
Feu, Ramon des (Barcelona i Mallorca)
Fontana, Camil (Nàpols)
Galotí, Nicolau (Nàpols)
Garcia, Arnau (Barcelona i València)
Garcia, Gomis (València)
Gracià, Jaume (Càller, Sardenya)
Liparolo, Francesc (Nàpols)
Liparolo, Girolamo (Nàpols)
Magliolo, Joan Andreu (Nàpols)
Mino o Bino
Música, Domènec de la (Nàpols)
Ortal, Francesc (Barcelona)
Puig, Bernat i Joan (Barcelona)
Roma, Pau de (Nàpols)
Valente, Antoni (Lecce)
Vidal, G. (Barcelona)

MESTRES de SECA (223)

Abate, Francesc (Messina, Sicília)
Adalguer, Guillem (Provença)
Adam, Nardo d' (Messina, Sicília)
Albert, Ramon (Perpinyà, Reg. Mallorca)
Albertino, Girolamo (Nàpols)
AH (?) (Nàpols)
Amat i Junyent, Joan d' (Catalunya)
Antonio, Guido d' (Gaeta, Nàpols)
Averna, Marià (Messina, Sicília)
Baboccio de Piperno, Jaume (Nàpols)
Ballester, Bernat (Església, Sardenya)
Barceló, Joan (Perpinyà, Catalunya)
Berard, Pere Lluís (Mallorca)
Bernardo, Antonello (Nàpols)
Bertran, Ramon (Montpeller)
Biblia, Fabrici (Nàpols)
Bohigues, Grau Joan (Perpinyà)
Blan, Pere (Barcelona i Perpinyà. Catalunya)
Bonhom (Barcelona)
Boquet, Josep (Perpinyà,Catalunya)
Burguès, Francesc (Mallorca)
Burguès, Gregori (Mallorca)
Çacosta (Catalunya)
Cagnano, Colantonio de (Nàpols)
Cagnano, Leonard de (Nàpols)
Calaf, Miquel (Barcelona)
Camponeschi, Aloisio (l'Àquila, Nàpols)
Campulo, Francesco (Sicília)
Caputo, Antoni (Nàpols)
Caropreso, Octavi (Nàpols)
Carnicer, Joan (càller)
Carrillo, Alfons (Càller, Sardenya)
Carrillo, Antoni (Càller, Sardenya)
Català, Andreu (València)
Catllar, Callar (per Descatllar)
Çatrilla, Sadurní (Càller, Sardenya)
Cassador, Francesc (Barcelona)
Cavalleria, Lluís de la (Tresorer General)
Cavo, Josep Andreu (Nàpols)
Cavo, Miquel (Nàpols)
Celentano, Horaci (Nàpols)
Cervera, Bartomeu (Barcelona)
Ces, Joan (Sardenya)
Cirino, Deci (Sicília)
Citarella, Joan Francesc (Nàpols)
Colomer, Pere (Esglésies, Sardenya)
Colomer, Silvestre (Esglésies, Sardenya)
Compagna, Mateu (Messina, Sicília)
Constancio, Àngel de (Messina, Sicília)
Constancio, F. (Messina, Sicília)
Corderes, Bernat (Esglésies, Sardenya)
Cotrullo, Bernat de (Nàpols)
Cotrullo, Joan de (Nàpols)
Crisafi, Esteve (Nàpols)
Daoiz (Pamplona)
Descatllar, Pere (Mallorca)
Descatllar, Pere Abrí (Mallorca)
Desplà, Joan (Tresorer General)
Desportell, Gaspar (Mallorca)
Desvall, Pere (Mestre seques florins)
Díez d'Aux, Ramon (Tresorer General)
Eimeric, Jaume (Mallorca)
Ermengau, Jaume (Perpinyà, Catalunya)
Ermengou (per Ermengau)
Fassulo, Joan Antoni (Nàpols)
Ferrer, Bernat (València)
Ferrer, Ferran, pare (València)
Ferrer, Ferran, fill (València)
Ferrer, Francí (Tàrrega, Catalunya)
Fiveller, Ramon (Tresorer General)
Finestres, Berenguer de (Barcelona)
Fortuny, Joan (Mallorca)
Fortuny, Jordi (Mallorca)
Fortuny Ramon (Mallorca)
Foti, Francesc (Messina, Sicília)
Garí, Bartomeu (Perpinyà, Catalunya)
Gavino Asor, Joan (Càller, Sardenya)
Gay, Ramon (Barcelona)
Gazella, Marcel (Nàpols)
Giancarlo, Horaci (Palerm)
Giovane, Andreu (Nàpols)

Giovanni, Palmerio di (Messina, Sicília)
Giúdice, Joan del (Messina, Sicília)
Gotho, Nicolau Antoni (Messina, Sicília)
Goto, G. (Nàpols)
Guitart, Bartomeu (Mallorca)
Huchbaldi, Grau (Barcelona)
Joan, Gaspar (València)
Joan, Honorat (València)
Joan, Lluís (València)
Joan, Ramon (Mestre General)
Júdice, A. de (Messina, Sicília)
Lamella, Andreu (Perpinyà, Catalunya)
Lardea, Andreu (Messina, Sicília)
Lardea, Lemmo (Messina, Sicília)
Leo, Marc Antoni (Nàpols)
Llobet, Jordi (Perpinyà, Catalunya)
Llobet, Pere (Perpinyà, Catalunya)
Llor, Arnau de (Càller, Sardenya)
Llorac, Berenguer de (Tresorer General)
Lloscos, Llàtzer de (Mallorca)
Lloscos, Mateu (Mallorca)
Lodi, Sissino (Càller, Sardenya)
Lostia, Jacint (Càller, Sardenya)
Luyl, Guerau (Barcelona)
Macia, Francesc (Gaeta, Nàpols)
Maduxer, Miquel (Barcelona)
Maldonato, Carles (Palerm)
"Maraguer", Andreu (vegeu Moragues)
Margens, Ramon de (Saragossa)
Marmany, Jaume (Perpinyà, Catalunya)
Marullo, Josep (Messina)
Mas, Rafel (Lleida)
Masons, Antoni (Càller, Sardenya)
Mauro, Nicolau de (Messina, Sicília)
Mauroli, Jaume (Messina, Sicília)
Meià, Antoni (Cervera, Catalunya)
Mercader, Perot (Tresorer General)
Millán de Aragón, Josep (València)
Minutoli, Girolamo (Messina, Sicília)
Miquel, Berenguer (Cervera, Catalunya)
Miraballis, Antoni (Nàpols)
Miraballis, Salvador (Nàpols)
Miraballis, Simonello (Nàpols)
Miró, Bernat (Perpinyà, Catalunya)
Moliner, Dionís (Barcelona)
Moliner, Rafel (Barcelona)
Monell el Jove, Jaume (Càller, Sardenya)
Mora, Jaume ça (Esglésies, Sardenya)
Moragues, Arnau (Esglésies, Sardenya)
Morossini, Àngel (Nàpols)
Mustiola, Albert (Mallorca)
Nicolau, Pere (Esglésies, Sardenya)
Nobile, Bartomeu lo (Messina, Sicília)
Nobile, Joan lo (Messina, Sicília)
Oliver, Guillem (Esglésies, Sardenya)
Olorda, Berenguer, pare (Esglésies, Sardenya)
Olorda, Berenguer, fill (Esglésies, Sardenya)
Olorda, Ramon (Esglésies, Sardenya)
Pallarès, Ramon (Perpinyà, Catalunya)
Palmoera, Pere (Nàpols)
Papardo, Joan Antoni (Messina, Sicília)
Paradaltas, Francesc (Barcelona)
Paradaltas, Salvador (Barcelona)
Parisi, Marius (Messina, Sicília)
Paulillo, Tomàs (Messina, Sicília)
Pelegrí, Antoni (Mallorca)
Pexonat, Joan (Saragossa)
Pozzo, Joan del (Messina, Sicília)
Pozzo, Pere del (Messina, Sicília)
Príncipe del Parco (Messina, Sicília)
Puig de Lluc, Jaume (Perpinyà, Reg. Mallorca)
Puigdorfila, Gaspar de (Mallorca)
Pujades, Mateu (Tresorer General)
Pujol, Pere (Perpinyà, Catalunya)
Ram, Lluís (Nàpols)
Ravaneda, Antoni de (Càller, Sardenya)
Ravaneda, Francesc I (Càller Sardenya)
Ravaneda, Francesc II (Càller, Sardenya)
Ravanesa, Pere de I (Càller, Sardenya)
Ravaneda, Pere de II (Càller, Sardenya)
Ravaschiero, Germà (Nàpols)
Ravaschiero, Joan Baptista (Nàpols)
Riba, Pere Pau (Barcelona)
Roig, Joan (Mallorca)
Roig, Pere (Mallorca)
Romaní i Arenós (València)
Romeu, Ramon (Messina, Sicília)
Ros, Nicolau (Esglésies, Sardenya)
Roure, Miquel (Esglésies, Sardenya)
Rovira, Jaume (Barcelona)
Sabater, Pere (Mallorca)
Saburgada, Francesc (València)
Sala, Bernat (Tarragona, Catalunya)
Salamone, Llorenç (Nàpols)
Salis, Joan (Càller, Sardenya)
Salrà, Joan (Perpinyà, Catalunya)
Sanchís, Alfons (Tresorer General)
Sanchís, Gabriel (Saragossa)
Sanchís, Lluís (Saragossa)
Sanchis Dalmau, Alfons (València)
Sanchis Dalmau, Miquel (València)
Saraca, Domènec (Palerm, Sicília)
Sararà, Felip (València)
Sarçola, Francesc (Tresorer General)
Sarrià, Arnau de (Barcelona)
Sarrià, Bernat de (Barceloona)
Scarit, Pere (barcelona)
Serena, Lluís (Cervera, Catalunya)
Serra, Jaume (Barcelona)
Seva, Raimon de (Mallorca)
Sirvent, Bernat (Tresorer General)
Soler, Simó de (Perpinyà, Catalunya)
Sollam, Julià (Càller)
Sos, Lleonard de (Barcelona)
Spano, Salvador (Barcelona)
Spinelli, Nicolau (Nàpols)
Stella, Bernat Andreu de (Barcelona)
Sunyer, Gabriel (Mallorca)
Sunyer, Francesc (Nàpols)
Tardiu, Francesc (Perpinyà, Catalunya)
Tarí, Bartomeu (Mallorca)
Tomàs, Joan (Barcelona)
Torelló, Joan (Mallorca)
Tramontano, Giancarlo, (Àquila, l', i Nàpols)
Trepat, Francesc (Saragossa)
Urgellès, Guillem (Mallorca)
Urso, Giliforte d' (Nàpols)
Vicenç, Guillem I (Barcelona)
Vicenç, Guillem II (Barcelona)
Vicenç, Pere I (Barcelona)

Vicenç, Pere II (Barcelona)
Vidal, Gaspar (Perpinyà. Catalunya)
Vidal, Pere (Montpeller)
Vigevi, Gregori (Messina, Sicília)
Vigevi, Joan Baptista (Messina, Sicília)
Vigevi, Joan Carles (Palerm Sicília)
Vigevi, Joan Llorenç (Messina, Sicília)
Vilalonga, Francesc (Mallorca)
Vilalonga, Gregori (Mallorca)
Vilalonga, Horaci (Mallorca)
Villar, Miquel (Tàrrega, Catalunya)
Vinyes, Joan (Barcelona)

FABRICANTS (medalles) (26)

Acuñaciones Españolas
Artística Medallística, La
Ausió o bé, Ausió i Pérez
Cabot
Carreras
Castells
Castells i Brunet, Bernat
Costa Huguet i Cia.
Desaide
Dusseaux and Co.
Faci Hos.
Feu
Gerosa, August
Horta
Hugué
Huguenin
Leiva
Masriera
Massonet
Medailler, le
Pujol i Pujol, Miquel
Ramisa (Argentfi)
Rodríguez, D.
Sanchis, Juli
Sanchis i Soler
Vallmitjana

B- Temes d'Estudi (361 entrades)

INSTITUCIONS. EXPOSICIONS (50)

Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, Reial
American Numismatic Society, Nova York
"Arxiu de la Corona d'Aragó", vegeu Arxiu Reial de Barcelona
Arxiu Reial de Barcelona
Asociación Numismática Española, Barcelona
Associació Numismàtica Sabadell, Sabadell
Associació Numismàtica Xúquer, Sueca
Banc de Sabadell
British Museum, Londres
Cabinet de Médailles, Paris
Caixa de Pensions per a la Vellesa i l'Estalvi
Cercle Filatèlic i Numismàtic de Barcelona
Circolo Numismatico Napoletano, Nàpols
Club de Col·leccionisme de Mallorca, Palma
Clube (Associação) Numismatica de Portugal
Colla dels Cinquanta
Congressos de Metges de Llengua Catalana
Exposició de Numismàtica Catalana
Exposición Iberoamericana de Numismatica y Medallística
Exposición Nacional de Numismática
Exposicions Universals o Internacionals de Barcelona
Fabrica Nacional de Moneda y Timbre, Madrid
Federació Agrícola Catalano-Balear
Festivals Aurigemma
Fitzwilliam Museum, Cambridge
Foment del Treball Nacional
Gabinet Numismàtic de Catalunya, Barcelona
Generalitat de Catalunya (segona)
Generalitat de Catalunya (tercera)
Grup Numismàtic, Filatèlic i de Col·leccionisme, Terrassa
Institut Agrícola Català de S. Isidre
Institut de Cultura i Biblioteca Popular de la Dona
Institut d'Estudis Catalans
Instituto Valencia de Don Juan, Madrid
Museo Arqueológico Nacional, Madrid
Museu Episcopal de Vic
Museu Puig, Perpinyà
Numismàtics Il·lustres
Saló de la medalla
S. Carles de València, Acadèmia
Sociedad Ibero-Americana de Estudios Numismáticos, Madrid
Sociedade Portuguesa de Numismatica
Società Numismatica Italiana, Milà
Societat Catalana d'Estudis Numismàtics, Barcelona
Societats d'Amics del País
Societé d'Etudes Numismatiques et Archéologiques
Societé Française de Numismatique
Societé Royale de Numismatique (Bèlgica)
Unió Catalanista
Unió Monetària Llatina

NUMISMÀTICS (145)

Aguiló i Aguiló, Estanislau de Kostka
Aguiló Siquier, Bernat
Agustí i Albanell, Antoni
Almirall i Barril, J.
Amorós, Josep
Armand, Alfred
Arroyo Ylera, Rafel
Arslan, Ermanno
Asso, Ignaci de
Auguet, Lluis
Aymerich, Isidre
Badia i Torres, Antoni
Balaguer i Prunés, Anna M.
Ballada, Pepa
Barral Altet, Xavier
Barrandon, Noel
Barthe, J. B.
Becker, C. W.
Belmon, Jeroni
Beltrán, Pius
Benages, Jaume
Bénézet, Jeroni
Birocchi, Eusebi
Boada Salom, Jaume
Bofarull i Comenge, Artur
Bompaire, Marc
Bonanno, Maurici
Borràs i Costa, R.
Botet i Sisó, Joaquim
Bover de Rosselló, Joaquim Maria
Caggiati, Memmo
Calicó Rebull, Ferran

Calicó i Rebull, Francesc Xavier
Calvó Pascual, J. M.
Campaner i Fuertes, Àlvar
Campo Díaz, Marta
Canturri, Pere
Capdevila, Arnau de
Carbonell, Pere Miquel
Carles-Tolrà, Emili
Caron, Emili
Carreras Candi
Caruana, Josep
Casanova, Rossend
Castaing-Sicard, Mireia
Castro, J. R. /Idoate, F.
Colson, Achile
Comes Ezequiel, Rafel
Conde y Delgado de Molina, Rafel
Crusafont i Sabater, Miquel de
Datzira i Soler, Sebastià
Dessì, Vincenç
Dhénin, Miquel
Dieudonné, A.
Domingo Figuerola, Lluís
Domingo Sellart
Dyplessy, Jean
Engel, A. /Serrure, R.
Forrer, L.
Francès Vañó, David
García Garrido, Manuel
Gentilhome, A.
Germain, J. A.
Gil Farrés, Octavi
Giorgioni, C.
Giuliani, Achile
Godhino Miranda
Goig, Enric
Gomes Marques
Gómez Moreno
Gozalbes, Manuel
Grierson, Felip
Guadan i Lascort, Joan M. de
Gudiol, Josep
Heiss, Aloïs
Jorba, Xavier
Labrot, Jaume
Lafont, Víctor
Lastanosa, Vicenç Joan de
Lazari, V.
Lecoy de la Marche
Leyda Damià
Lizárraga, J.
Llobet i Portella, Josep Maria
Llorens Forcada, Maria del Mar
Llueca Úbeda, Emili
Marín, Isabel
Marín de la Salud, Jordi
Mateu y Llopis, Felip
Melmoux, Pere-Ivó
Miles, Jordi C.
Moll i Mercadal, Bernat
Montfar, Dídac
Noguera, Joan
Olano, Jesús
Orell Jaquotot, Jeroni
Palol, Dalmau de
Pano Ruata, Marià
Pannuti, M.
Pansa, G.
Paradaltas, Francesc
Paruta, Felip
Perfecto, Simonluca
Petit, Rafael
Piras, Enric
Pliego, Ruth
Poey d'Avant, Faustí
Prieto i Vives, Antoni
Prota, C.
Puig i Ferreté, Ignasi
Puig i Just, Josep
Pujol i Camps, Celestí
Rada y Delgado, J. de Deu
Reinhart, W.
Ripoll Roig, Maria Eugènia
Ripollès Alegre, Pere Pau
Rolland, Enric
Romagosa, Joan
Sagarra, Ferran de
Salat, Josep
Sambon, Artur
San Pío y Ansón
Sanahuja Anguera, Xavier
Seltman, J.
Sendra Ibáñez, J. Antoni
Sisó, Teresa
Sollai, Marià
Spahr, Rodolf
Trasselli, Carmel
Travaini, Llúcia
Trilla Pardo, Emili
Turró i Martínez, Antoni
Udina, Frederic
Vall-llosera, Jordi
Ventura, Jordi
Vergara, C. A.
Vico Monteoliva, Jesús
Vidal, Andreu
Vidal-Quadras
Vila-Sivill, Josep
Vilaret, Joan
Villaronga i Garriga, Leandre
Vives Escudero, Antoni
Yanguas y Miranda

REVISTES, COL·LECCIONS, TEXTOS (41)

Acta Numismàtica
Ardit, L'
AS
Boletín Numismático
Botet i Sisó, col·lecció
Bolletino del Circolo Numismatico Napoletano
Bolletino del Circolo Numismatico Partenopeo
Bulletin de la Societé Française de Numismatique
Cahiers Numismatiques (SENA)
Cercle
Complements d'Acta Numismàtica, col·lecció
Coneixença de monedes, text
Curs d'Història Monetària Hispànica, congrés
Encuentro de Estudios Numismáticos, congrés
Gaceta Numismática
Hallazgos Monetarios, sèrie d'articles
Història Monetària Catalana, col·lecció
Llibre de les monedes i del florí d'or d'Aragó, llibre
Medallistes Catalans, col·lecció
Medieval European Coinage, col·lecció
Memorial Numismático Español
Numario Hispánico
Numisma
Numismatic Chronicle
Numismática
Numismatica e Antichità Classiche
Nummus
Pallofe, La
Problems of Medieval Coinage in the Iberian Area, congrés
Quaderni Ticinesi
Revue Numismatique
Rivista Italiana di Numismatica
Semana Nacional de Numismática, congrés i convenció
Simposi Numismàtic de Barcelona, congrés
Sociedade Portuguesa de Numismática

Tractat de monedes, text
Tresors i troballes monetàries
Tria de reedicions, col·lecció
Trobada d'Estudis Numismàtics, congrés
Troballes monetàries, sèrie d'articles
Vives Escudero, col·lecció

TRESORS i TROBALLES (77)

Albir, L' (romà)
Alcoletge (contemporani)
Argelers (grec)
"Ariege" (medieval)
Auriou (grec)
Azaila (ibèric)
Baix Llobregat (àrab)
Balsareny (ibèric)
Banyuls dels Aspres (medieval)
Barcelona, Coll (medieval)
Barcelona, S. Sever (àrab)
Barcelona (medieval)
Barroca, La (ibèric)
Belvezet (carolingi)
Berguedà (modern)
Burgos (medieval)
Cànoves (ibèric)
Castelló de Farfanya (gal)
Centre Peninsular (carolingi)
Cerdanya (comtal)
Conca (medieval)
Conca (musulmà)
Còrsega (medieval)
Crespí, Son (medieval)
Cullera (visigot/bàrbar/bizantí)
Duurstede (carolingi)
Ebre-Segre (grec i ibèric)
Empordà (grec)
Espanya 1 (carolingi)
Espanya 2 (carolingi i comtal)
Francolí (ibèric i romà)
Fuentes de Ebro (ibèric)
Garraf (àrab)
Girona, zona de (romà i Màxim Tirà)
Grenade-sur-Garonne (medieval)
Lleida Província (comtal)
Llenguadoc-Rosselló (grec, gal)
Manacor (medieval)
Moixent (púnic)
Monestir del Camp (medieval)
Montfort (grec)
Montjuïc de Girona (episcopal)
Òdena (comtal)
Òlbia (medieval)
Ombria (medieval)
Orcau (medieval fals)
Oristà (grec i ibèric)
Orpesa la Vella (grec i ibèric)
Òrrius (comtal)
Palau-Sator I (medieval)
Paleta, can (comtal)
Pamplona (medieval)
Penedès (grec)
Perpinyà (medieval)
Quermançó (comtal)
Rafalet (medieval)
Reina Mora, castell (medieval)
Ribera d'Ebre (ibèric)
Rocabertí, castell (comtal)
S. Pere de Roda (medieval)
Sta. Magdalena (comtal)
Sarrià (medieval)
Segueró (grec, ibèric, romà)
Sevilla (visigot)
Siurana (àrab)
Son Crespí (medieval)
Tarragona, província (visigot)
Tivissa, tresor IV (ibèric i romà)
València, província (àrab)
València, or (medieval)
Valls (modern)
Veuillin (carolingi)
Vic (medieval)
Viladecans (medieval)
Villares, los (àrab)
Villarrubia de los Ojos (ibèric)
Zorita de los Canes (visigot).

PERSONATGES (48)

Balaguer, Víctor
Balmes, Jaume
Biada, Miquel
Borja, família dels (al marge dels papes)
Casals, Pau
Castriot, Jordi, dit Skanderbeg
Claret, Anton Maria
Clavé, Anselm
Colom, Cristòfor
Companys, Lluís
Cos Gayon
Collell, Jaume
Danés i Torres, Joaquim
Duran i Sampere
Elizalde, Artur
Fabra, Pompeu
Ferrer i Guàrdia
Fortuny, Marià
Gaudí, Antoni
Godó, Carles i Bartomeu
Gomez Graneria, Domènec
Granados, Enric
Guimerà, Àngel
Iglesias, Ignasi
Irla, Josep
Joan, Jordi
Joffre, general
Josep Oriol, sant
Junyent, Oleguer
Lerroux, Alexandre
Lesseps, Ferran Maria de
Llull, Ramon
López i López, Antoni
Macià, Francesc
Madoz, Pasqual
Maragall, Joan
Maura, Antoni
Monturiol, Narcís
Moragues, general
Pi i Margall
Picasso, Pau Ruiz
Pitarra, Serafí
Portolà, Gaspar de
Prim, Joan
Pruna, Pere
Pujol, Jordi
Requesens, Lluís de
Rius i Taulet
Robert, doctor
Ruiz i Capdepon
Tarradellas, Josep
Tristany, Rafel
Ulloa, Lluís
Verdaguer, Jacint
Vicenç Ferrer, sant
Vidal i Barraquer
Wagner, Ricard
Zamenhof, Lluís Lejaer

SUMA de totes les ENTRADES: 3.678

Altres llibres de numismàtica del mateix autor:

Numismàtica de la Corona Catalano-Aragonesa medieval (785-1516), edicions catalana i castellana. Pròleg de Philip Grierson. Editorial Vico, Madrid 1982.

Orrius. Estudi preliminar de la troballa de monedes comtals, amb A. M. Balaguer. Generalitat de Catalunya, Barcelona 1983.

Història de la moneda catalana, amb M. Garcia Garrido i A. M. Balaguer. Edicions catalana i castellana. Pròleg de Josep Tarradellas.

Monedas en la Història, amb A. M. Balaguer i altres col·laboracions breus. III Exposición Nacional de Numismática, Madrid 1987.

Barcelona i la Moneda Catalana, pròleg de Leandre Villaronga. Caixa de Pensions, Barcelona 1989.

La moneda catalana local (s. XIII-XVIII), presentació de Manuel Reyes i pròleg de Josep Fontana. Diputació de Barcelona, Barcelona 1990.

Acuñaciones de la Corona Catalano-Aragonesa y de los reinos de Aragón y Navarra. Editorial Vico-Segarra, Madrid 1992.

El sistema monetario visigodo: cobre y oro, Asociación Numismática Española i Museo Casa de la Moneda, Barcelona-Madrid 1994.

Història de la moneda catalana. Interpretació i criteris metodològics, pròleg de Josep Fontana. Grijalbo Mondadori, Barcelona 1996

Plomos y jetones medievales de la Península Ibérica, amb J. Labrot i B. Moll, Asociación Numismatica Española i Museo Casa de la Moneda, Barcelona. Madrid, 1996.

El florí d'or català: Catalunya, València, Mallorca, amb la col·laboració de R. Comas, Asociación Numismática Española i Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (IEC), Barcelona 1996.

Pesals monetaris de la Corona Catalano-Aragonesa, Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (IEC), Barcelona 1999.

Història de la moneda de la Guerra dels Segadors (Primera República Catalana), 1640-1652, amb la col·laboració de X. Sanahuja i A. M. Balaguer, pròleg d'Eva Serra, Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (IEC), Barcelona 2001.

Medalles commemoratives dels Països Catalans i de la Corona Catalano-Aragonesa (s. XV-XX), pròleg de Francesc Fontbona, Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (IEC), Barcelona 2006.

Catàleg General de la Moneda Catalana (s. V aC - s. XX dC), Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (IEC), Barcelona 2009.

Història de la moneda de l'Occitània catalana (s. XI-XIII), Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (IEC), Barcelona 2012.

The Iberian Peninsula, amb A. M. Balaguer i P. GRierson, volum 6 de *Medieval European Coinage*, Cambridge 2013.

Història de la moneda catalana medieval (1067/1162-1516), Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (IEC), Barcelona 2015.

ISBN: 978-84-9965-355-6